

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
INSTITUTUL „EUDOXIU HURMUZACHI“
pentru Românii de Pretutindeni

AROMÂNI MEGLENOROMÂNI ISTROROMÂNI ASPECTE IDENTITARE ȘI CULTURALE

Editura
Universității
din București

AROMÂNI, MEGLENOROMÂNI, ISTROROMÂNI –
ASPECTE IDENTITARE ȘI CULTURALE

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
Institutul „Eudoxiu Hurmuzaki” pentru Românii de Pretutindenii

---

Colecția IEH

AROMÂNI, MEGLENOROMÂNI,
ISTROROMÂNI – ASPECTE
IDENTITARE ȘI CULTURALE

Coordonator: Dr. *Adina Berciu-Drăghicescu*

Lucrare apărută sub egida
Institutului „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru Românii de Pretutindeni

---

Colecția IEH

---

editura universității din bucurești
2012

Redactor: *Adina Berciu-Drăghicescu*
Compilare CD: *Marian Crăciun, Laur Brânzeanu*
DTP și copertă: *Anca Ivan*

Lucrare apărută sub egida
Institutului „Eudoxiu Hurmuzachi” pentru Românii de Pretutindeni
Str. Walter Mărăcineanu, nr. 1–3, Sector 1, București
Tel.: 004 021 310 26 98, Fax: 004 021 310 15 36, www.hurmuzachi.ro

---

© *editura universității din bucurești*®

Șos. Panduri, 90-92, București – 050663; Telefon/Fax: 021.410.23.84

E-mail: editura_unibuc@yahoo.com

Librărie online: <http://librarie-unibuc.ro>

Centrul de vânzare: Bd. Regina Elisabeta, nr. 4-12, București –

Telefon: (0040)021.314.35.08/2125

web: www.editura.unibuc.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

**Aromâni, meglenoromâni, istroromâni : aspecte identitare
și culturale / coord.: Adina Berciu-Drăghicescu. - București:**

Editura Universității din București, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-16-0148-6

I. Berciu-Drăghicescu, Adina (coord.)

323.1

008

CUPRINS

FĂRȘEROȚI, MOSCOPOLENI, MEGLENOROMÂNI – PATRIMONIUL CULTURAL. Adina Berciu-Drăghicescu și Virgil Coman	7
• GHIDURI DE INTERVIU	26
• LISTA SUBIECȚILOR INTERVIEVAȚI	30
EVOLUȚIA SPIRITUALĂ A ROMÂNILOR SUD-DUNĂRENI – REPERE ISTORICE. Lucian Miclăuș	35
ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ. STUDIU DE CAZ: AROMÂNII DIN ALBANIA. Adina Berciu-Drăghicescu	70
INSTITUTUL ROMÂN DE LA SARANDA (ALBANIA) Adina Berciu-Drăghicescu	89
AROMÂNII DIN ALBANIA: ASPECTE ETNODEMOGRAFICE ȘI IDENTITARE. Dorin Lozovanu	97
SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA MEGLENOROMÂNILOR PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XX-LEA. Virgil Coman	109
• ANEXE. DOCUMENTE DE ARHIVĂ PRIVITOARE LA MEGLENOROMÂNI – SECOLUL XX	238
MEGLENOROMÂNII – ASPECTE ISTORICE, GEOGRAFICE, ETNOIDENTITARE ȘI ETNODEMOGRAFICE. Dorin Lozovanu	310
TRĂSĂTURILE SPECIFICE MUZICII TRADIȚIONALE A MEGLENOROMÂNILOR DIN CERNA (JUD. TULCEA). Mirela Kozlovsky	344
CÂNTECE ȘI HORE DE RUSALII COMUNE LA MEGLENOROMÂNI ȘI MACEDONENI. Petar Atanasov	390
ASPECTE PRIVIND ȘCOLILE ȘI BISERICILE ROMÂNEȘTI DIN PENINSULA BALCANICĂ – 1864-1961. Adina Berciu-Drăghicescu	395
• ANEXE. DOCUMENTE DE ARHIVĂ	429
CONSIDERAȚII ETNOGRAFICE PRIVITOARE LA ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ. Maria Magiru	595
• LISTA CU OBIECTE AROMÂNEȘTI (FĂRȘEROTE) – AFLATE ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI DE ARTĂ POPULARĂ DIN CONSTANȚA	631

DIALECTUL ISTROROMÂN. PRIVIRE GENERALĂ. Vasile Frățilă	633
ISTROROMÂNII SAU VLAHII ISTRIENI. TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR. Richard Sârbu	695
TEXTE ISTROROMÂNE. Richard Sârbu	711
OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA MODALITĂȚILE DE DELIMITARE A INVENTARULUI DE CUVINTE DE ORIGINE LATINĂ DIN LEXICUL ISTROROMÂNEI. Gabriel Bărdășan	724
ASPECTE PRIVIND INFLUENȚA ITALIANĂ ASUPRA DIALECTULUI ISTROROMÂN. Ana-Maria Pop	747
CARACTERIZAREA GEOGRAFICĂ, ISTORICĂ ȘI CULTURALĂ A MINORITĂȚII ISTROROMÂNE DIN CROAȚIA. Dorin Lozovanu	756

FĂRȘEROȚI, MOSCOPOLENI, MEGLENOROMÂNI – PATRIMONIUL CULTURAL. CERCETARE DE TEREN 2010-2011

Prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu
Universitatea din București
Lector univ.dr. Virgil Coman
Universitatea „Ovidius” – Constanța

Patrimoniul cultural imaterial al unui popor sau al unei comunități este constituit din manifestări aparținând practicilor sociale, ritualurilor și obiceiurilor (naștere, botez, căsătorie, înmormântare), evenimentelor festive, jocuri, cunoștințe și practici referitoare la natură, la univers, tehnici legate de meșteșuguri tradiționale (frământatul pâinii, arta ceramică, țesături, cusături, încondeiatul ouălelor, etc.), expresii și tradiții verbale și nonverbale, (jocul, dansul) ș.a. El se transmite din generație în generație, este recreat permanent de comunitate și îi conferă acesteia sentimentul de apartenență identitară.

În opinia noastră, acest patrimoniu cultural imaterial, alături de cel imobil și mobil trebuie protejat, conservat, valorificat cu atât mai mult dacă se dorește continuitatea identitară a comunităților românilor sud-dunăreni, în speță a comunității aromâne din Albania și a celei meglenoromâne din Grecia și Republica Macedonia.

Pornind de la cerințele europene privind protejarea Patrimoniului imaterial, de la legislația românească (Legea 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial) și având în vedere obiectivele activității Departamentului pentru Românii de Pretutindeni, am solicitat acestuia din urmă finanțarea prezentului Proiect.

Considerăm de asemenea necesar să mai precizăm că informații referitoare la evoluția aromânilor din Albania și a meglenoromânilor din Grecia și Republica Macedonia, după al Doilea Război Mondial, din perspectiva etnografică, sociologică și culturală sunt destul de restrânse. În consecință, echipa a investigat pe teren realitatea cu privire la aceste comunități cu scopul de a culege cât mai multe date pe baza cărora să se

propună o serie de măsuri menite a prezerva patrimoniul lor cultural, în special a celui imaterial. Nu este însă mai puțin adevărat că astfel de cercetări, cu caracter interdisciplinar, care să aibă o finalitate de acest gen pentru aromânii din Albania sau pentru meglenoromânii din Grecia și Republica Macedonia nu s-au realizat până în prezent. În general, cercetătorii s-au aplecat asupra studierii dialectelor aromân și meglenoromân vorbite în aceste țări. Au existat și preocupări privind adoptarea alfabetului latin de către albanezi; au apărut lucrări privind relațiile româno-albaneze, privind istoria Albaniei; s-au publicat documente privind școlile și bisericile din Albania (sec. XIX-XX), lucrări care tratează problematica aromânilor din Albania până în primele decenii ale secolului trecut ș.a. În ceea ce-i privește pe meglenoromâni, au apărut atlase lingvistice și dar și unele studii istorico-etnografice restrânse, pe baza unor cercetări de teren realizate de autori consacrați sau de cercetători mai tineri. Cu toate acestea, evoluția comunității meglenoromânilor din locurile de baștină după al Doilea Război Mondial nu a beneficiat de o cercetare amănunțită.

De altfel, pentru a putea cunoaște situația actuală în care se găsesc astăzi aromânii din Albania și meglenoromânii din Grecia și Republica Macedonia, în vederea propunerii unor măsuri de promovare a patrimoniului lor cultural, în special cel imaterial, este necesară, în opinia noastră, și o astfel de cercetare de teren, cu caracter interdisciplinar.

Este bine cunoscut faptul că în Albania, dar și în Meglenia au funcționat (din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până către jumătatea secolului al XX-lea) cu sprijinul statului român zeci de școli și biserici care au jucat un rol important în afirmarea și menținerea identității comunității aromâne și meglenoromâne de aici, cu tot „bagajul” patrimoniului lor cultural imaterial. Sigur, toate acestea s-au realizat cu destule sacrificii din partea acestora.

Prin investigațiile noastre am dorit să reactualizăm în memoria urmașilor comunității aromâne și meglenoromâne, dar și în memoria românilor nord-dunăreni aceste aspecte, deloc minore, care s-au realizat prin strădania înaintașilor. Instituții precum familia, școala și biserica, au avut rolul de a păstra identitatea românească a acestora, ca o componentă importantă, cea a patrimoniului cultural imaterial. Educația primită de înaintași în familie, la școală, dar și în cadrul bisericii le-au permis să acumuleze tradiții, obiceiuri, cântece, jocuri, îndeletniciri.

La fața locului, am constatat că, în ciuda vicisitudinilor istoriei, aceste instituții și-au îndeplinit misiunea: patrimoniul imaterial, în mare măsură, este prezervat în cadrul comunității aromâne din Albania, dar mai cu seamă în România unde regimul politic instaurat la finele celui de-al Doilea Război Mondial a fost mult mai permisiv. Situația este diferită în cazul comunității

meglenoromâne, după cum vom vedea. Din păcate, pericolul asimilării și aculturației este evident.

Pentru realizarea acestei cercetări am fost solicitați de unii membri ai Asociației aromânilor din Albania, cu ocazia Congresului Aromânilor de la Tirana, din noiembrie 2009 care ne-au adus la cunoștință pericolul dispariției lente dar sigure a multor componente de patrimoniu imaterial din cadrul comunității aromâne din Albania.

Informații privind patrimoniul imaterial al aromânilor din Albania și modalitățile de preservare al acestuia nu s-au realizat și, implicit, nu s-au publicat până în prezent, nici de către Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, nici de către alte instituții de profil. Prin urmare, un astfel de studiu realizat de o echipă interdisciplinară de cercetători a problemelor se impunea.

Iată de ce, considerăm că el este util nu numai aromânilor din Albania, a meglenoromânilor din locurile de baștină sau a reprezentanților acestor comunități care trăiesc astăzi în România, dar și unor departamente și instituții care funcționează în cadrul Ministerului Culturii și al Patrimoniului, Ministerului Afacerilor Externe, Muzeului Țăranului Român, Muzeului National al Satului „Dimitrie Gusti” ș.a.

În opinia noastră, prezenta lucrare va contribui la înțelegerea problematicii și la sensibilizarea opiniei publice din România, dar și din Uniunea Europeană, pentru salvarea și protejarea valorilor patrimoniului imaterial, implicit și a celui mobil și imobil aromân și meglenoromân, existent încă în Albania, Grecia și Republica Macedonia. De asemenea, opinăm că aromânii din Albania și meglenoromânii din locurile de baștină vor beneficia cel mai mult de această investigație, fiind informați asupra valorilor patrimoniale imateriale pe de-o parte, iar pe de altă parte, sugerându-li-se și soluțiile de păstrare și transmitere a acestora generațiilor viitoare, ca un element fundamental în păstrarea identității lor.

Prin punerea în valoare a patrimoniului cultural, ne-am propus să stimulăm și inițiativele comunitare de revitalizare și conservare a elementelor de patrimoniu imaterial care pot deveni o sursă de dezvoltare economică (ex. turismul cultural) și identitară. Considerăm că rezultatele cercetării noastre vor putea susține politicile europene privind multiculturalismul în Balcani, prin promovarea unor informații culturale adecvate referitoare la aromânii (fărșeroți, moscopoleni) din Albania și meglenoromânii din Grecia și Republica Macedonia. De altfel, patrimoniul imaterial, neidentificat, neinventariat într-un registru/catalog sau fără a fi prezentat într-un studiu adecvat, nu poate fi nici protejat și nici conservat.

Proiectul a avut drept componentă esențială arhivarea/înregistrarea

unor mărturii de istorie orală precum: obiceiurile din ciclul familial (nașterea, nunta, înmormântarea) și cele din ciclul calendaristic (sărbători și obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători și obiceiuri cu dată mobilă: Paștele; sărbători și obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători și obiceiuri comunitare; reprezentări mitice), cântece și jocuri tradiționale, apoi date despre moștenirea meșteșugurilor tradiționale ș.a. La toate acestea se adaugă numeroase imagini, inscripționate pe CD, cu biserici, cimitire, dar și aspecte din viața cotidiană a aromânilor din Albania și a meglenoromânilor din Grecia și Republica Macedonia care însoțesc prezenta lucrare.

Caracterul interdisciplinar al echipei

Echipa de proiect a fost alcătuită din:

1. Prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu – coordonator/director de proiect, istoric, profesor la Facultatea de Litere a Universității din București
2. Lect. univ. dr. Luciana Octavia Madge, coordonator adjunct de Proiect Facultatea de Litere, Universitatea București – bibliolog, documentarist, a asigurat documentarea.
3. Dr. Virgil Coman – istoric, arhivist, șeful Serviciului Județean Constanța al Arhivelor Naționale, lect. univ. dr. la Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” din Constanța.
4. Dr. Dorin Lozovanu – etnograf, cercetător științific superior la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău, lector univ. dr. la Facultatea de Istorie-Geografie a Universității de Stat Moldova din Chișinău, președinte al Asociației de Geografie și Etnologie din Moldova.
5. Dr. Maria Magiru – istoric-etnolog, muzeograf, director al Muzeului de Artă Populară din Constanța.
6. Lect. univ. dr. Mirela Kozlovsky – muzicolog, etnolog, lect. univ. dr. la Facultatea de Arte și Pedagogie Muzicală, Universitatea „Ovidius” din Constanța.
7. Prof. Marian Crăciun – director departament Consiliere studenți, Universitatea din București – realizarea imaginilor și înregistrarea interviurilor.

După cum se poate observa, echipa a avut un caracter interdisciplinar, incluzând cercetători din domeniile: istorie, etnologie, lingvistică, sociologie, muzeologie, arhivistică, muzicologie, dar care lucrează și în medii de promovare a culturii tradiționale. A inclus, de asemenea, și specialiști care s-au ocupat și de realizarea imaginilor și a graficii de

redactare. De altfel, caracterul interdisciplinar al echipei corespunde cerințelor unui Proiect cultural viabil, derulat într-o arie culturală mai puțin abordată până în prezent.

Aspectul de noutate al Proiectului a constat într-o cercetare comparativă, istorico-etnografică a patrimoniului cultural, în mod special a celui imaterial, al fărșeroților și moscopolenilor originari din Albania stabiliți în România (Constanța, Palazu Mare, Ovidiu și Nisipari) și a acelor din Albania (Pogradeț, Corcea, Moscopole, Divjaka, Elbasan, Permet, Fier, Saranda, Gjirokaster, Andon Poçi), cât și al meglenoromânilor stabiliți în România (Cerna) și a celor din locurile de baștină (Huma, Koupa, Skra, Arhaggelos, Periklia, Lagadia, Karpis). Au fost implicate în această acțiune comunități din zone cu un fond identitar similar sau uneori chiar identic.

După cum vom vedea, concluzia esențială a echipei a fost clară: între cele două comunități, din locurile de baștină și cele stabilite în România după al Doilea Război Mondial nu există un aspect de similitudine ci de *identitate deplină*, atât în ceea ce privește patrimoniul imaterial, dar și în privința identității culturale. Subiecții intervievați din Albania, Grecia, Republica Macedonia și România au fost selectați din diferite categorii de vârstă (între 10-80 de ani), respectiv categorii sociale diverse: profesori din învățământul universitar și preuniversitar, învățători, preoți, artiști plastici, artiști populari, ingineri, juriști, contabili, funcționari, proprietari de microîntreprinderi, comercianți, femei casnice ș.a. oferind posibilitatea echipei să tragă concluzii cât mai obiective.

Obiectivele Proiectului

1. Realizarea unei cercetări privind valorile de patrimoniu cultural, în mod special cel imaterial, aromân și meglenoromân existent în Republica Macedonia, Albania și Grecia; imortalizarea pe CD-uri a elementelor de patrimoniu imaterial specific acestor comunități și crearea unui portal web on-line.

2. Depistarea componentelor dispărute din patrimoniul imaterial aromân și meglenoromân.

3. Identificarea soluțiilor optime privind protejarea acestor valori patrimoniale comunitare: realizarea unor mici centre muzeale în cadrul comunităților fărșerote și moscopolene din Pogradeț, Divjaka, Fier, Corcea, Saranda, dar și în cadrul comunităților meglenoromâne din Huma (Uma), Gevgelja (Ghevgheli) Koupa (Cupa), Skra (Liumnița), Arhaggelos (Oșani), Periklia (Berislav), Lagadia (Lugunța/Lundzini) și Karpis (Țarnareca).

4. Realizarea unui volum (cca. 600 p.) cuprinzând studii și hărți etnografice – care să reflecte situația identitară a fărșeroților și moscopolenilor din Albania, respectiv a meglenoromânilor din Grecia și Republica Macedonia.

5. Imortalizarea într-un portal web și pe CD-uri a unor imagini din zonele cercetate; cu elemente privind tradițiile, obiceiurile, cântecele și jocurile, portul, inventarul gospodăresc, meșteșugurile ș.a.; interviuri cu subiecți de sorginte fărșerotă, moscopoleană și meglenoromână.

6. Clarificarea problemelor privind componentele identitare aromâne și meglenoromâne, parte a patrimoniului cultural, în mod special cel imaterial.

Etapele de lucru au fost următoarele

1. 15 mai – 15 iunie 2011, documentare în arhivele și bibliotecile din București, Constanța, Bacău și Tulcea (prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu, dr. Virgil Coman, prof. univ. dr. Rodica Tanțău); deplasare pe teren la fărșeroții și moscopolenii stabiliți în România, în județul Constanța și la meglenoromâni aflați în același județ și în județul Tulcea.

2. 15 iunie – 26 iulie 2011, începerea realizării Portalului: Fărșeroți, moscopoleni, meglenoromâni – valorificarea on-line a patrimoniului cultural.

3. 27 iulie – 10 august 2011, deplasare pe teren în Republica Macedonia, Albania și Grecia, cercetare interdisciplinară de teren la comunitatea aromână și meglenoromână (prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu, dr. Virgil Coman, prof. univ. dr. Rodica Tanțău, prof. univ. dr. Inocențiu Drăghicescu, prof. Marian Crăciun).

4. 10 august – 30 noiembrie 2011, prelucrarea materialelor, elaborarea volumului de studii. Definitivarea portalului care are următorul site: **noiromanii.org**; **facebook.com/noiromanii**; **taradinafaratarii.noiromanii.org**. Acesta va cuprinde:

a) Studiile realizate de membrii echipei din Proiect precum și ale altor colaboratori.

b) Intervipurile cu subiecți din Republica Macedonia, Albania, Grecia și România;

c) Imagini din gospodăriile și din localitățile cercetate;

d) Imagini cuprinzând: biserici, cimitire din localitățile cercetate, precum: Școala aromână din Divjaka, biserica aromânească din Corcea, ex-Institutul Român de la Saranda, Mănăstirea Sf. Arhanghel Mihail din Arhaggelos ș.a.

e) Hărți ale Albaniei, Greciei și Republicii Macedonia cuprinzând răspândirea aromânilor și meglenoromânilor în prezent, respectiv situația identitară a acestora, precum și hărți cu Meglenia istorică.

f) Studii și articole de etnologie și etnografie, muzicologie, lingvistică, istorie.

Tot în această perioadă am realizat prezentul volum și ne-am ocupat de finalizarea și lansarea lucrării și a portalului menționat;

În prima etapă am realizat o documentare în bibliotecile și arhivele din București, Constanța, Bacău și Tulcea în vederea depistării de documente arhivistice privind comunitatea aromână (fărșerotă și moscopoleană originară din Albania) și meglenoromână din România și stabilirea problematicii, respectiv a instrumentelor de cercetare interdisciplinară de teren pentru Republica Macedonia, Albania și Grecia. Tot acum am efectuat și o cercetare de teren la fărșeroții din Constanța, Palazu Mare, Ovidiu și la moscopolenii din Nisipari precum și la meglenoromânii din Medgidia și Cerna.

În a doua etapă am efectuat cercetarea de teren la fărșeroții și moscopolenii din Albania care trăiesc la: Pogradec, Corcea, Moscopole, Librazhd, Elbasan, Golem, Divjaka, Fier, Gjirokastrë, Andon Poçi, Saranda, Skala, ce a constat în colectarea principalelor componente de patrimoniu imaterial aromân prezent încă în zonele locuite de comunitățile fărșerotă și moscopoleană; depistarea elementelor patrimoniale dispărute.

Am efectuat, de asemenea, cercetări la meglenoromânii din Republica Macedonia din localitățile: Skopje, Gevgelja, Huma, apoi la aromânii din Bitolia și Krușevo. Am continuat apoi cu aromânii din Grecia care locuiesc la Kalambaka și Trikala, iar ca element de noutate i-am cunoscut și pe cei din Hrisomilia, Glikomilia și Pertuli (pindeni). Tot în Grecia am efectuat cercetări de teren și la meglenoromânii din Koupa, Skra, Arhaggelos, Periklia, Lagadia și Karpis.

După cum se observă, cercetările de teren s-au efectuat atât în mediul urban cât și în mediul rural, având caracter interdisciplinar: etnografie, folclor, istorie, sociologie. În investigațiile noastre am utilizat: *Ghiduri de interviu*, prezentate la finalul studiului.

Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la fărșeroții și moscopolenii originari din Albania care s-au stabilit în România, în județul Constanța.

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate aici am constatat că aromânii originari din Albania care au emigrat în România și au fost, inițial,

împroprietăriți în Dobrogea de Sud, iar mai apoi reîmproprietăriți în județul Constanța, ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, au avut o soartă mai bună, comparativ cu confrății lor rămași în locurile de baștină. De altfel, regimul politic instaurat la data de 6 martie 1945 a fost mult mai permisiv decât cel din Albania, astfel încât tradițiile și obiceiurile moștenite de la înaintași au fost practicate în mod nestingherit. Prin urmare, persoanele în vârstă (60-80 de ani), cele mature (30-59 de ani), dar și tinerii (16-29 de ani) și copiii au moștenit și transmit mai departe principalele tradiții și obiceiuri.

În continuare, rolul cel mai important revine familiei în cadrul căreia se desfășoară ceremonialurile și ritualurile specifice, cu ocazia sărbătorilor din ciclul familial și cel calendaristic. Astfel, botezurile, nunțile și înmormântările se desfășoară, în mare măsură, în mod tradițional, sigur acestea adaptându-se unor condiții impuse de societate și progres. În cazul familiilor mixte, situația este asemănătoare celei din Albania, după cum vom vedea, în sensul că primează moștenirea culturală din partea soțului. Această situație este întâlnită, însă, și în cazul căsătoriilor între fărșeroți și grămosteni.

Legat de sărbătorile și obiceiurile cu dată fixă (Crăciunul, Anul Nou ș.a.) și cele cu dată mobilă (Paștele ș.a.) ele se practică, în bună măsură, fiind cunoscute atât de persoanele în vârstă și mature, cât și de tineri și copii.

În ceea ce privește cântecele și jocurile tradiționale, acestea sunt cunoscute, cântate, respectiv dansate inclusiv de tineri, care cunosc o parte din repertoriul tradițional. Copiii cunosc și ei unele cântece și jocuri tradiționale învățate atât în familie, dar și în cadru organizat în: grădinițe, acolo unde educatoarele sunt de origine aromână și îmbină în mod armonios în cadrul programului serbărilor organizate cu diverse ocazii, obiceiurile românilor nord-dunăreni cu cele ale aromânilor, în școli, acolo unde cei din ciclul primar au optat pentru frecventarea cursurilor opționale de cultură și tradiții aromâne și ansambluri folclorice. Ele sunt interpretate la nunți, botezuri, sărbători, petreceri organizate cu prilejul aniversării zilei de naștere sau onomastice, cu prilejul unor vizite la rude și prieteni, dar și în cadru organizat, la serbări școlare sau festivaluri de folclor.

În trecut nu au existat ansambluri folclorice însă, în anul 1991, un grup de opt aromâni din Palazu Mare împreună cu un grup de aromâni din Mihail Kogălniceanu au pus bazele ansamblului folcloric „Mușeată armână” al cărui repertoriu era specific fărșeroților din Albania și Grecia. Între 2000-2006 grupul din Palazu Mare s-a desprins de cel din Mihail Kogălniceanu și a interpretat repertoriul tradițional fărșerotesec, în mod independent. În anul 2006 acesta a fuzionat cu un grup de aromâni din

Constanța, în prezent activând aici și interpretând atât repertoriul specific fărșeroților, cât și cel al grămostenilor. La Nisipari, în ultimii ani, în cadrul școlii, activează un ansamblu folcloric al cărui repertoriu cuprinde și unele cântece și jocuri tradiționale aromânești, dar predomină cele ale grămostenilor, nu cele specifice moscopolenilor.

Referitor la moștenirea meșteșugurilor tradiționale, după 1940 acestea au mai fost practicate de aromânii din Nisipari, Palazu Mare și Ovidiu, până în anii 1980-1990 ai secolului trecut, cu precădere țesutul la război, respectiv confecționarea de textile și îmbrăcăminte. Astăzi, aceste produse manufacturiere au fost înlocuite cu cele moderne. Există însă unele familii în care acestea sunt păstrate fără a fi expuse.

Pe măsură ce unitățile industriale s-au dezvoltat, micii meseriași care lucrau individual, (tâmplari, zidari ș.a) au devenit salariați ai acestora renunțând, treptat, la practicile tradiționale. Alții au ajuns să conducă trusturi de construcții, regii autonome și servicii ale administrației publice locale. Ca și în cazul aromânilor din Albania, cei din județul Constanța practică o serie de îndeletniciri tradiționale precum: oieritul – mult sub nivelul de altă dată, prelucrarea laptelui, agricultura, legumicultura, și altele dar într-o formă evoluată. Comerțul și turismul, ocupă și ele un loc important în rândul acestor aromâni. Unii sunt renumiți patiseri și cofetari, alții contabili sau finanțiști. Lor li se adaugă o serie de angajați ai unor bănci sau companii, apoi medici, profesori, juriști, preoți ș.a.

Între propunerile privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași, respectiv a meșteșugurilor tradiționale, fără îndoială cel mai important rol revine familiei. Cum bine se știe, copiii de origine aromână au posibilitatea de a frecventa cursurile optionale de cultură și tradiții aromâne. Muzeul de Artă Populară din Constanța organizează periodic expoziții temporare care au ca subiect aromânii, în general, inclusiv cei din Albania. De altfel, acest muzeu deține un inventar important achiziționat și de la fărșeroți și moscopoleni.

În opinia noastră, pentru mai buna prezervare a patrimoniului imaterial al aromânilor originari din Albania ar trebui diversificate programele disciplinelor optionale privind cultura și tradițiile aromâne, prin introducerea unor cursuri practice astfel încât elevii să cunoască și să deprindă o serie de îndeletniciri tradiționale (țesutul la război, împletitul ș.a.). O altă propunere care ar trebui avută în vedere se referă la atragerea de fonduri guvernamentale și europene prin elaborarea de proiecte cu tematică referitoare la comunitatea aromânilor în general și, în special, a fărșeroților și moscopolenilor. Nu în ultimul rând, considerăm că este

necesar să se organizeze în localitățile Constanța, Palazu Mare, Ovidiu și Nisipari ansambluri folclorice al căror repertoriu de cântece și jocuri să fie specific aromânilor originari din Albania.

*Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la
meglenoromâni care s-au stabilit în România, în localitatea
Cerna, județul Tulcea*

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate aici s-a constatat că meglenoromâni originari din Grecia care au emigrat în România și au fost, inițial, împrăștiți în Dobrogea de Sud, iar mai apoi reîmprăștiți în localitatea Cerna, județul Tulcea, ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, s-au adaptat, treptat, noilor condiții impuse de regimul politic instaurat în România, la data de 6 martie 1945. Din păcate, odată cu trecerea timpului, ei au renunțat la multe din sărbătorile și obiceiurile tradiționale din ciclul familial, preluându-le pe cele ale românilor nord-dunăreni. Prin urmare, ceremonialul de la botez, nuntă și înmormântare s-a armonizat cu stilul de viață al societății contemporane, atât în familiile cu ambii soți de origine meglenoromână, cât și în cele mixte. Situația este asemănătoare și în cazul sărbătorilor și obiceiurilor din ciclul calendaristic. Totuși astăzi, meglenoromâncele mai pregătesc turta la trei zile de la nașterea unui copil și la împlinirea vârstei de un an, turta din seara de dinaintea cununiei, apoi la înmormântare turta din seara de priveghi, cât și turta cu ban (mgl. *turta cu pară*) din Ajunul Crăciunului (mgl. *Boadnic*). Un alt obicei perpetuat este prinsul de către copii a unui ou fiert legat cu o ață de grinda casei, fără ajutorul mâinilor (mgl. *lățcăitul*).

Referitor la cântecele și jocurile tradiționale, ele sunt cântate și dansate inclusiv de tineri, care cunosc în bună măsură repertoriul tradițional, acesta fiind dobândit într-o oarecare măsură în familie, dar și într-un cadru organizat, deoarece unii dintre ei sunt membri ai Formației artistice „Altona”. Acestea sunt interpretate la serbările școlare sau cele organizate cu diverse alte ocazii, dar și la festivaluri de folclor din țară și de peste hotare.

La scurt timp de la stabilirea în Cerna, meglenoromâni, alături de o serie de confrăți nord-dunăreni și reprezentanți ai unor etnii din Dobrogea au urcat pe scena căminului cultural interpretând individual sau în grup și cântece din repertoriul meglenoromân. Spre exemplu, în anii '70 ai secolului trecut, formația acestei localități avea 31 de instrumentiști, cei mai mulți fiind de origine meglenoromână. Sigur, nici horele din sat nu

lipseau. Din păcate, astăzi mai cântă doar unul dintre ei, la fluier, dar nu este de origine meglenoromână, el provenind dintr-o familie mixtă de români nord-dunăreni și bulgari.

În anul 1997, în cadrul unui program de cultivare și promovare a tradițiilor locale, dar mai cu seamă a celor meglenoromâne, a luat ființă pe lângă Biblioteca comunală „Dumitru Cerna”, în colaborare cu școala din localitate și cu sprijinul autorităților locale, Formația artistică „Altona”, coordonată de bibliotecara Dumitru Petrică. Membrii acesteia au vârste cuprinse între 8 și 17 ani și sunt elevi la școala din localitate sau la licee din municipiile Tulcea și Constanța. Încă din primii ani de la înființare, această formație artistică a participat la unele festivaluri din țară, iar în anul 2011 a ajuns până în Belarus unde s-a bucurat de un real succes.

Legat de moștenirea meșteșugurilor tradiționale, după 1940 în Cerna își desfășurau activitatea și o serie de meseriași de origine meglenoromână, respectiv fierari, dogari, zidari, croitori, tâmplari ș.a. Țesutul la război era practicat, la rândul său și de meglenoromânce. Cu timpul, însă, aceste ocupații au fost abandonate, în mare măsură. Unele se practică într-o formă evoluată de către urmașii celor care s-au stabilit în centrele urbane. Există și meseriași care au ales să muncească în state din Uniunea Europeană precum Grecia, Italia, Spania ș.a.

Având în vedere și faptul că principala îndeletnicire a meglenoromânilor a fost agricultura, astăzi cei mai mulți dintre ei lucrează tot în acest domeniu, individual sau în cadrul unor asociații agricole. Viticultura, pomicultura, apicultura, creșterea animalelor și prelucrarea laptelui reprezintă alte ocupații ale meglenoromânilor. La exploatarea importantelor resurse de granit de pe teritoriul comunei Cerna participă și lucrători de origine meglenoromână. Nici comerțul nu este neglijat. Sigur, în rândurile acestei comunități mai există și finanțiști, medici, profesori, juriști ș.a.

În ultimii ani au existat preocupări privind reînvierea și perpetuarea unor sărbători și obiceiuri tradiționale cât și a meșteșugurilor practicate de înaintași. Alături de activitățile organizate de Formația artistică „Altona”, în anul 2007, la Cerna, timp de cinci luni s-a derulat proiectul *Meșteșugurile – punte de legătură între nord și sud, trecut și viitor*, coordonat de Anamaria Cazacu, având ca obiectiv reînvierea țesutului și cusutului, printre participante numărându-se și eleve de origine meglenoromână.

Între propunerile privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași, respectiv a meșteșugurilor tradiționale, fără îndoială, ca și în cazul aromânilor, cel mai important rol revine familiei. Totodată, opinăm că ar fi benefic să fie organizate o serie de cursuri opționale pentru mai buna cunoaștere a culturii

și tradițiilor meglenoromâne, cât și introducerea unor cursuri practice astfel încât elevii să cunoască și să deprindă unele îndeletniciri tradiționale (țesutul la război, împletitul ș.a.). În același timp, se impune elaborarea unor proiecte cu tematică referitoare la comunitatea meglenoromânilor pentru atragerea de fonduri guvernamentale și europene.

Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la fărșeroții și moscopolenii din Albania.

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate la aromânii din Albania am constatat că aceștia au moștenit de la bunici și părinți atât sărbătorile și obiceiurile din ciclul familial cât și pe cele din ciclul calendaristic. Din păcate, datorită restricțiilor impuse de regimul comunist albanez caracterizat printr-un ateism greu de imaginat, în care biserica și slujitorii ei nu au mai jucat niciun rol, practicile și ritualurile religioase au dispărut efectiv din anul 1966, când au fost emise o serie de documente cu caracter legislativ menite a le interzice. Prin urmare, majoritatea bisericilor construite și întreținute în special cu sprijinul statului român au fost distruse, aceeași soartă având-o, însă, și celelalte edificii religioase indiferent de cult.

Comparativ cu aromânii din restul statelor sud-est europene, cei din Albania au avut cel mai mult de suferit, tocmai datorită interzicerii oricărui serviciu religios oficial. Au existat, însă, și unele excepții, care au reușit să treacă peste aceste bariere. Spre exemplu, botezul s-a săvârșit, în multe cazuri, în casă, fără preot, de regulă de către cel mai în vârstă membru al familiei. Câtă nevoie aveau de serviciile religioase se poate observa și din faptul că, după căderea regimului comunist, mulți tineri de origine aromână, bursieri ai statului român s-au botezat în bisericile din România.

Astăzi, tradiția botezului la biserică a reînviat, tinerele familii botezându-și copiii la Biserica românească „Schimbarea la față” din Corcea sau la bisericile ortodoxe reconstruite în special în centrele urbane, dar și în unele sate.

Referitor la obiceiurile practicate la nuntă, în bună măsură acestea nu au mai fost practicate, în special în cadrul familiilor mixte în care soția era de origine aromână, deoarece avea întâietate moștenirea culturală din partea soțului. Situația este asemănătoare cu cea a familiilor mixte din România. Au existat și familii în care tradițiile și obiceiurile moștenite de la înaintași au fost perpetuate, în unele situații, într-o formă puțin evoluată, firesc, tocmai datorită modernizării. Treptat, după 1990, tinerele familii au

reînceput a se cununa religios în biserici, un rol important în acest sens jucându-l, inițial Paraclisul „Sf. Sotir” amenajat în fosta școală românească, iar în ultimii ani Biserica românească „Schimbarea la față” din Corcea. Aceasta a fost reconstruită din temelii după 1990, cu fonduri primite de la statul român (peste 2 miliarde de lei), iar paroh al bisericii este preotul Dumitrache Veriga.

Dacă în mod tradițional nunțile se desfășurau sâmbătă și duminică, astăzi există situații în care ele se organizează și în zilele de miercuri și joi. Explicația constă în faptul că unele familii de aromâni lucrează în special în state din Uniunea Europeană ca: Italia, Spania, Franța, Germania, Grecia ș.a., iar luna august este dedicată concediilor de odihnă, astfel încât revin acasă în Albania și se căsătoresc civil și religios. Practic, se evită posibilitatea suprapunerii lor și implicit se oferă invitaților condițiile participării la mai multe astfel de evenimente.

Au existat și situații în care unii bursieri ai statului român s-au cununat religios în România prin întemeierea de familii mixte între aromâni și români nord-dunăreni, dar și cazuri în care au întemeiat familii de aromâni prin căsătorie cu tineri și tinere de origine aromână proveniți din familii care s-au stabilit în România în perioada interbelică, inițial în județele Caliacra și Durostor, iar în urma aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, în județele Constanța și Tulcea (dar și în București sau în județele Ialomița, Călărași, Timiș ș.a).

În ceea ce privește obiceiurile practicate la înmormântare, în mare măsură acestea au fost perpetuate cu excepția interzicerii serviciului religios după 1966. Și în această situație, după 1990, treptat, familiile de aromâni au început să-și înmormânteze defuncții cu preoți, iar astăzi cele mai multe dintre acestea apelează la serviciile preoților. Există și unele excepții în cazul familiilor nevoiașe sau necredincioase, în special cele mixte.

Cât privește obiceiurile cu dată fixă (Crăciunul, Anul Nou ș.a.) și cele cu dată mobilă (Paștele) în ciuda restricțiilor, acestea s-au practicat într-o oarecare măsură, în special în mediul rural, dar și în familiile tradiționaliste din mediul urban, chiar și înroșitul ouălelor, care însă, se realiza în taină, pentru a nu avea probleme cu autoritățile. Astăzi situația este mult schimbată în bine, comparativ cu perioada comunistă, ele fiind practicate atât de către persoanele în vârstă (60-80 de ani), de cele mature (30-59 de ani) dar și de cei tineri (16-29 de ani) și copii. Sigur, în mare măsură, acestea s-au adaptat unor condiții impuse de societate și de urbanizare.

O altă problematică asupra căreia am stăruit a fost aceea a cântecelor și jocurilor tradiționale. Multe dintre ele, unele specifice numai regiunii din care provin, sunt cunoscute nu numai de aromânii în vârstă, ci și de cei

maturi, care cântă atât singuri, cât și alături de cei în vârstă. Cei tineri și copiii, cunosc numai câteva cântece și jocuri învățate în familie sau în cadru organizat (cei care frecventează Școala aromână din Divjaka și cei care sunt membri ai ansamblurilor folclorice). În general acestea sunt interpretate la nunți și botezuri, sărbători, petreceri organizate cu prilejul aniversării zilei de naștere sau zilei onomastice, cu prilejul unor vizite la rude sau prieteni, dar și în cadru organizat, la serbări școlare sau festivaluri de folclor.

Despre existența în trecut a unor ansambluri folclorice subiecții intervievați nu aveau cunoștință, însă, în prezent, în localitățile care au făcut obiectul cercetării noastre am primit informații potrivit cărora există astăzi ansambluri folclorice la:

- a) Pogradet, fondat în 2001 și care numără 15 membri;
- b) Divjaka, fondat în 1996 și care numără 25 de membri;
- c) Permet, fondat în 1994 și care numără 12 membri;
- e) Andon Poçi și care numără 7 membri;

d) Fier, a existat după 1990 un ansamblu folcloric dar în prezent nu mai activează.

În ceea ce privește moștenirea de la înaintași a meșteșugurilor tradiționale am constatat că cele mai multe se practică, însă, unele într-o formă evoluată. Urmașii aromânilor constructori de altă dată conduc astăzi importante trusturi de construcții în numeroase centre urbane din Albania. Tâmplăria și sculptura sunt practicate cu pasiune de Ziso Musha și fiul său Mario Musha din localitatea Fier (i-am cunoscut cu ocazia cercetărilor noastre). Acesta din urmă este absolvent al Academiei de Artă din Tirana. Țesutul la război este practicat, în mod tradițional, de Maria Simaku, în vârstă de 72 de ani, din Divjaka, o parte din produsele sale decorând cu gust interiorul casei în care locuiește.

În localitatea Andon Poçi funcționează astăzi câteva ferme de păsări și animale, ateliere de tâmplărie, societăți de construcții și chiar o fabrică de îmbuteliat apă. Din dorința de a-și promova cultura și tradițiile, dar și pentru a introduce în circuitul agro-turistic această așezare, în ultimii ani a fost amenajat un mic muzeu etnografic unde sunt expuse piese originale ce au aparținut unor familii de aromâni stabiliți în Andon Poçi.

Alături de practicarea acestor meșteșuguri, am constatat că aromânii din Albania desfășoară o serie de îndeletniciri tradiționale: oieritul – mult sub nivelul de altă dată, asemenea celor din județul Constanța, agricultura, legumicultura, altele în formă avansată, dar și unele noi. Prelucrarea laptelui, spre exemplu, se realizează astăzi prin intermediul tehnologiei de ultimă generație cum este cazul fraților Bakalli din Saranda, microîntreprinderea de industrializare a laptelui având-o chiar în satul natal Skala și pe care

am vizitat-o cu ocazia cercetărilor noastre. Vestitelor hanuri de altă dată întâlnite de-a lungul sau la întretăierea marilor drumuri comerciale ce străbăteau Peninsula Balcanică le-au luat locul restaurantele și hotelurile ale căror patroni sunt și aromâni. Între aceștia, am remarcat ospitalitatea și profesionalismul de care a dat dovadă Llambi Busho din Pogradet.

Viticultura este astăzi practică cu succes de familia Kokoneshi din Divjaka. Ne-a reținut atenția, în mod deosebit și Thoma Musha din Fier, inginer chimist, care împreună cu familia sa se ocupă de fabricarea berii. Ca și în cazul celor din județul Constanța, unii tineri aromâni sunt renumiți contabili sau finanțiști, angajați ai unor bănci sau companii, apoi medici, profesori, juriști ș.a. Îmbucurător este faptul că o parte din aceștia au fost bursieri ai statului român și s-au întors în țara natală, unde își fac datoria cu succes.

În urma discuțiilor purtate cu cei intervievați s-au desprins o serie de propuneri privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași, a cântecelor, jocurilor și a meșteșugurilor tradiționale. Accentul a fost pus pe creșterea numărului de școli de tipul celei de la Divjaka, refacerea bisericilor construite la finele secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX, cu sprijinul statului român sau, după caz, construirea de biserici noi. Nu în ultimul rând, ne-a reținut atenția problematica amenajării unor muzee de artă populară cu specific aromânesc în Tirana sau în orașele cu potențial turistic, precum: Pogradet, Corcea, Saranda, Elbasan, Divjaka, Moscopole.

Principalul rol revine, în opinia noastră, în continuare, educației din familie dar nici școala și biserica nu trebuie neglijate. Totodată, considerăm că, în lipsa școlilor, pe termen scurt, s-ar putea adopta modelul din România, prin introducerea unor cursuri opționale de cultură și tradiții aromâne, în școlile albaneze frecventate de elevii de origine aromână, iar în funcție de posibilitățile financiare și resursele umane, acolo unde se dorește în mod expres, deschiderea unor școli și grădinițe după modelul celor din Divjaka.

În ceea ce privește refacerea vechilor biserici sau construirea unor biserici noi, rolul cel mai important ar trebui să revină, în primul rând enoriașilor, sigur, neexcluzându-se și ajutorul din partea confrăților care trăiesc astăzi în afara Albaniei. Lipsa de preoți constituie, însă, o problemă care ar putea fi rezolvată prin oferirea unor burse de către România aromânilor care ar dori să urmeze cursurile facultăților de teologie și apoi să fie hirotoniți preoți în comunitățile aromâne.

Măsurilor propuse de cei intervievați, li se pot adăuga altele. Una ar fi aceea a creării unor centre culturale multifuncționale, care să găzduiască întrunirile ocazionale ale aromânilor din localitatea respectivă. Ele ar

trebuie să cuprindă săli de clasă pentru cursurile opționale sau pentru cursurile practice privind deprinderea unor meșteșuguri tradiționale, spații expoziționale pentru amenajarea unor expoziții de artă populară cu caracter permanent și, nu în ultimul rând, câte o bibliotecă. Pentru susținerea activităților cultural-științifice ale aromânilor, ar fi oportun să se pună bazele unui Institut Cultural Român la Tirana dar și redeschiderea Institutului Român de la Saranda.

Sigur, toate acestea nu se pot realiza decât numai la solicitarea comunităților de aromâni din Albania, cu sprijinul autorităților de la Tirana, al celor de la București, al confrăților cu posibilități financiare din regiunile în care trăiesc și al celor din diasporă.

Cercetările de teren ne-au oferit posibilitatea să cunoaștem și care sunt posibilitățile de amenajare a unui muzeu de artă populară, mai exact dacă există inventarul necesar. În această privință am constatat că numeroase familii de aromâni păstrează piese care, adunate în colecții, ar putea constitui baza inventarului unor muzee de acest gen. Mai mult, acestea sunt și dispuse să le ofere pentru un astfel de scop nobil.

Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la meglenoromâni din Grecia și Republica Macedonia

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate în perioada 27 iulie – 10 august 2011 la meglenoromâni din Grecia și Republica Macedonia am constatat că în mare măsură sărbătorile și obiceiurile tradiționale din ciclul familial și calendaristic au fost adaptate stilului de viață din zilele noastre. Altele au fost împrumutate de la populația majoritară a statelor în care trăiesc. Spre exemplu, atât meglenoromâni din Grecia cât și cei din Republica Macedonia au preluat colindele din patrimoniul imaterial existent la aceste popoare, fenomen întâlnit și în situația celor din România. Unele au fost, însă, perpetuate, focul ritual din Ajunul Crăciunului practicându-se încă în Grecia la Arhaggelos și Periklia. Nici turta cu ban nu lipsește de pe masa din seara de Ajun.

În Republica Macedonia, la Huma, de peste un deceniu a fost reluat un vechi obicei, acela al sacrificării de berbeci (mgl. *curbane*) și prepararea lor după o rețetă tradițională, cu ocazia hramului bisericii, la finalul slujbei religioase toți cei prezenți fiind serviți cu aceste bucate. Din dorința de a reînvia obiceiurile practicate la nuntă și botez, primarul „neoficial” din Huma a organizat fiului său în mod tradițional nunta, dar și botezul nepoților, în biserica din această localitate. Interesant de semnalat este și faptul că la Gevgelja a existat până în anul 1998, pentru mai bine de șase

ani, o emisiune în dialectul meglenoromân, la un post regional de radio, realizată de profesorul Minčev Duče care a promovat, și promovează și în prezent, cultura și tradițiile meglenoromâne.

Din păcate, cântecele și jocurile tradiționale mai sunt cunoscute astăzi doar de cei în vârstă și interpretate foarte rar. Dacă în Grecia nu există niciun ansamblu folcloric, în Republica Macedonia, în ultimele aproape două decenii a existat unul, la Gevgelja, dar în prezent acesta nu mai este activ.

În ceea ce privește moștenirea de la înaintași a meșteșugurilor tradiționale, treptat, după al Doilea Război Mondial, cele mai multe au fost abandonate. Unele se practică într-o formă evoluată de către urmașii celor care s-au stabilit în centrele urbane (trusturi de construcții, fabrici de mobilă ș.a.). Cei mai mulți practică, în continuare agricultura, dar și pomicultura, viticultura, legumicultura și într-o mai mică măsură creșterea animalelor. Nu este însă mai puțin adevărat faptul că tinerii meglenoromâni din centrele urbane lucrează în mai toate domeniile de activitate, asemenea celor din România.

În urma discuțiilor purtate cu cei intervievați s-au desprins o serie de propuneri privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași, a cântecelor, jocurilor și a meșteșugurilor tradiționale. Principalul rol revine, în opinia noastră, în continuare, educației din familie dar nici școala și biserica nu trebuie neglijate. Din păcate, populație tânără mai există doar la Arhaggelos, Periklia și Karpis, iar în Republica Macedonia la Gevgelja unde s-au stabilit, după al Doilea Război Mondial, cei mai mulți dintre meglenoromânii din Huma.

Organizarea unor cursuri opționale în școlile frecventate de copiii de origine meglenoromână, constituirea unor ansambluri folclorice, amenajarea unor centre culturale multifuncționale care să găzduiască întrunirile ocazionale ale membrilor comunității din localitatea respectivă, dar și înființarea unor Institute Culturale Române la Skopje și Salonic considerăm că ar fi la fel de benefice.

Pe parcursul investigațiilor noastre am avut în vedere prevederile legislației din România privind patrimoniul imaterial (*Legea 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial*) dar și pe acelea din Albania, Grecia și Republica Macedonia, referitoare aceeași problemă. Este vorba de conceptul de patrimoniu imaterial, de scopul legislației Uniunii Europene, referitoare la necesitatea prezervării acestui tip de patrimoniu, element de bază în păstrarea identitară a oricărei comunități minoritare.

Conform legislației am stabilit cadrul necesar pentru identificarea, documentarea, cercetarea, protejarea, conservarea, promovarea, punerea în valoare, transmiterea și revitalizarea elementelor patrimoniului cultural, ca factor de coeziune socială și dezvoltare economică.

Prezentul volum, realizat în urma documentării și deplasării noastre la aromânii și meglenoromânii din Republica Macedonia, Albania și Grecia și la cei originari din Albania dar stabiliți în România va fi publicat dar va fi și plasat în format pdf pe Portalul WEB construit de noi. Cu ocazia lansării volumului, în luna decembrie, vom organiza o Conferință de presă, fiind invitate posturi de radio și televiziune, ziariști, cercetători, profesori, studenți, masteranzi și doctoranzi ș.a. din București, și din comunitatea aromânilor din România precum și persoane de la ambasadele și consulatele țărilor din Peninsula Balcanică.

Beneficiarii direcți ai cercetării sunt

1. Comunitățile în care s-au derulat investigațiile de teren: în România, aromânii originari din Albania care s-au stabilit în Constanța, Palazu Mare, Ovidiu și Nisipari, precum și meglenoromânii din Cerna, dar cu iradiere și mai departe spre celelalte zone locuite de aceștia. În Albania: fărșeroții și moscopolenii din Pogradec, Librazhd, Elbasan, Golem, Divjaka, Fier, Saranda, Skala Gjirokaster, Andon Poçi, Permet, Corcea, Moscopole, dar cu iradiere și în celelalte zone locuite de aceștia. Iar în Republica Macedonia și Grecia comunitățile de meglenoromâni din localitățile: Skoplje, Gevgelja, Huma, Koupa, Skra, Arhaggelos, Periklia, Lagadia, Karpis.

2. Publicul fărșerot, moscopolean și meglenoromân participant la discuțiile/interviurile și la anchetele de teren.

3. Publicul specializat, comunitatea științifică din România, Republica Macedonia, Albania și Grecia.

Comunitățile menționate, considerăm că sunt principalele beneficiare ale cercetării noastre, contribuind la creșterea gradului de conștientizare a necesității prezervării patrimoniului lor cultural, în mod special a celui imaterial, condiție esențială în menținerea identității lor culturale și lingvistice. Nici nu se putea altfel, tema Proiectului având acest caracter de pluridisciplinaritate. Domeniile sunt variate dar conexe tematicii alese.

Lucrarea are drept grup țintă, de asemenea, publicul românesc și european interesat de comunitatea aromânilor (fărșeroții și moscopolenii) din Albania, albanezii din Albania precum și de comunitatea meglenoromânilor din Republica Macedonia și Grecia și mai larg, are drept țintă de asemenea, comunitatea aromânilor din Peninsula Balcanică și din România. Volumul și CD-urile realizate, vor fi transmise asociațiilor aromânilor, meglenoromânilor, consulatelor, ambasadelor României din Peninsula Balcanică, bibliotecilor, institutelor de cercetare și universităților din statele balcanice.

Materialul va putea fi utilizat pentru promovarea politicilor culturale ale statului român la Consiliul Europei – în problematica aromânilor și meglenoromânilor din Balcani, cât și pentru susținerea politicilor privind „românii din afara granițelor”.

Cercetările de teren în Albania nu s-ar fi putut realiza fără sprijinul domnului dr. Viorel Stănilă, ambasador al României la Tirana, domnului prof. Vangjel Shundi, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Tirana, dr. Robert Çollaku, directorul revistei „Frația”/„Vëllazëria”, părintelui Dumitrache Veriga, preotul Bisericii românești „Schimbarea la față” din Corcea, domnului Koçi Janku, directorul Școlii Aromâne din Divjaka, domnului Dhimo Gjoka, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Pogradet, domnului Andon Hristo, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Elbasan, domnului Pano Bakalli, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Saranda, domnului Todi Dzodzi, Asociației Aromânilor din Albania – Fier, domnului Renato Ziu, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Librazhd, domnului Dhimitër Liçi, președintele Asociației Aromânilor din Albania – Permet, domnilor Llambi Busho și Petraq Gjoka din Pogradet, domnului Iosif Kruti din Divjaka, domnilor Ziso Musha și Thoma Musha din Fier și, nu în ultimul rând, lui Ilija Gjoka din Tirana, cărora le mulțumim și pe această cale

De asemenea, menționăm că în cercetările noastre din Republica Macedonia am fost sprijiniți în mod deosebit de prof. univ.dr. Petar Atanasov și prof. univ. dr. Jane Kodjabashia din Skoplje, dar și de prof. Minčev Duče, din Gevgelja cărora le adresăm, alese mulțumiri.

Recunoștința noastră se îndreaptă deopotrivă către: lect. univ. dr. Nistor Bardu, secretar al Asociației Aromâne din Dobrogea „Picurarlu de la Pind”, Mariana Forfolea, cenzor al Societății de Cultură Macedoromâne, George Dima, preot la Biserica „Sf. Mare Mucenic Gheorghe” din Palazu Mare și Dumitra Petrică, bibliotecar la Biblioteca „Dumitru Cerna” din Cerna.

Echipa a constatat că, în ciuda vicisitudinilor istoriei și a transformărilor profunde, determinate în primul rând de progresul tehnologic, fărșeroții și moscopolenii au continuat să își păstreze limba, religia, sărbătorile, obiceiurile și meșteșugurile moștenite de la înaintași. Nu este însă mai puțin adevărat faptul că, ei sunt hotărâți să facă același lucru și în viitor, înlăturând orice bariere politice sau de altă natură.

În ceea ce privește meglenoromânii, situația este oarecum diferită deoarece aceștia sunt supuși unui amplu proces de asimilare și aculturație, deși unii dintre ei, mai exact cei din Cerna, Huma, Arhaggelos, Periklia și Karpis, încearcă să transmită mai departe o parte din sărbătorile, obiceiurile și meșteșugurile tradiționale.

GHIDURI DE INTERVIU

*Ghid de interviu 1**Partea I – date biografice*

1. Numele și prenumele
2. Data și locul nașterii
3. Profesia
4. Originea
5. Ocupația
6. Ultima instituție de învățământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al aromânilor originari din Albania stabiliți în județul Constanța după 7 septembrie 1940

1. Ați moștenit de la bunici și părinți sărbătorile și obiceiurile din ciclul familial (nașterea, nunta, înmormântarea) și cele din ciclul calendaristic (sărbători și obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători și obiceiuri cu dată mobilă: Paștele; sărbători și obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători și obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?
2. Care dintre aceste obiceiuri se mai practică?/ Le puteți descrie?
3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?
4. Cântecul și jocurile tradiționale erau întâlnite numai la nunți și botezuri?
5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există? Cântecul și jocurile tradiționale erau întâlnite numai la nunți și botezuri?
6. Ați moștenit de la bunici și părinți meșteșugurile tradiționale? Care din ele se mai practica după stabilirea în județul Constanța?/Astăzi se mai practică?
7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași? Dar a meșteșugurilor tradiționale?

---

*Ghid de interviu 2**Partea I – date biografice*

1. Numele și prenumele
2. Data și locul nașterii
3. Originea
4. Profesia
5. Ocupația
6. Ultima instituție de învățământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al meglenoromânilor stabiliți în județul Tulcea (Cerna) după 7 septembrie 1940

1. Ați moștenit de la bunici și părinți sărbătorile și obiceiurile din ciclul familial (nașterea, nunta, înmormântarea) și cele din ciclul calendaristic (sărbători și obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători și obiceiuri cu dată mobilă: Paștele; sărbători și obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători și obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?
2. Care dintre acestea se mai practică?/ Le puteți descrie?
3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?
4. Cântecele și jocurile tradiționale erau întâlnite numai la nunți și botezuri?
5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există?
6. Ați moștenit de la bunici și părinți meșteșugurile tradiționale? Care din ele se mai practică astăzi?
7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași? Dar a meșteșugurilor tradiționale?

---

*Ghid de interviu 3**Partea I – date biografice*

1. Numele și prenumele
2. Data și locul nașterii
3. Originea
4. Profesia
5. Ocupația
6. Ultima instituție de învățământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al aromânilor din Albania

1. Ați moștenit de la bunici și părinți sărbătorile și obiceiurile din ciclul familial (nașterea, nunta, înmormântarea) și cele din ciclul calendaristic (sărbători și obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători și obiceiuri cu dată mobilă: Paștele; sărbători și obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători și obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?
2. Care dintre acestea se mai practică?/ Le puteți descrie?
3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?
4. Cântecele și jocurile tradiționale erau întâlnite numai la nunți și botezuri?
5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există?
6. Ați moștenit de la bunici și părinți meșteșugurile tradiționale? Care din ele se mai practică astăzi?
7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași? Dar a meșteșugurilor tradiționale?

---

*Ghid de interviu 4**Partea I – date biografice*

1. Numele și prenumele
2. Data și locul nașterii
3. Originea
4. Profesia
5. Ocupația
6. Ultima instituție de învățământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al meglenoromânilor din Republica Macedonia și din Grecia

1. Ați moștenit de la bunici și părinți sărbătorile și obiceiurile din ciclul familial (nașterea, nunta, înmormântarea) și cele din ciclul calendaristic (sărbători și obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători și obiceiuri cu dată mobilă: Paștele; sărbători și obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători și obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?
2. Care dintre acestea se mai practică?/ Le puteți descrie?
3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?
4. Cântecele și jocurile tradiționale erau întâlnite numai la nunți și botezuri?
5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există?
6. Ați moștenit de la bunici și părinți meșteșugurile tradiționale? Care din ele se mai practică astăzi?
7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor și obiceiurilor moștenite de la înaintași? Dar a meșteșugurilor tradiționale?

LISTA SUBIECȚILOR INTERVIEVAȚI

1. Andon Hristo, născut în anul 1948 la Floq, Albania, domiciliat în Elbasan, studii universitare, expert-contabil autorizat.
2. Atanasov Petar, născut în anul 1939 la Huma, Republica Macedonia, domiciliat în Skopje, studii universitare, prof. univ. dr.
3. Avramova Tudora, născută în anul 1933 la Huma, Republica Macedonia, domiciliată în Huma/Gevgelja, trei clase, casnică.
4. Bakalli Pano, născut în anul 1965 la Skala, Albania, domiciliat în Skala/Saranda, studii liceale, manager/proprietar micro-întreprindere de industrializare a laptelui.
5. Bardu Nistor, născut în anul 1950 la Nisipari, domiciliat în Constanța, studii universitare, lect. univ. dr.
6. Basho Apostol, născut în anul 1964 la Andon Poçi, Albania, domiciliat în Andon Poçi, studii gimnaziale, cășar.
7. Basho Atina, născută în anul 1964 la Lushnia, Albania, domiciliată în Andon Poçi, studii gimnaziale, casnică.
8. Basho Maria, născută în anul 1950 la Erseke, Albania, domiciliată în Andon Poçi, studii gimnaziale, legumicultoare, pensionară.
9. Basho Spiro, născut în anul 1949 la Elbasan, Albania, domiciliat în Andon Poçi, studii liceale, agronom, contabil.
10. Basho Ziso, născut în anul 1959 la Andon Poçi, Albania, domiciliat în Andon Poçi, studii liceale, manager/proprietar fermă de păsări.
11. Burtsi Hristachi născut în 1931 la Skra (Liumnița), Grecia, domiciliat în Skra, patru clase, pensionar.
12. Bushi Cociu, născut în 1936 la Delvine, Albania, domiciliat în Skala, 2 clase, cioban, pensionar.
13. Bushi Iorga, născută în anul 1938 la Corcea, Albania, domiciliată în Skala, fără studii, casnică.
14. Bushi Spiro, născut în anul 1934 la Konispol, Albania, domiciliat în Skala, fără studii, cioban, pensionar.
15. Bushi Stavro, născut în anul 1932 la Delvine, Albania, domiciliat în Skala, Albania, două clase, cioban, pensionar.
16. Bushi Mariana, născută în 1936 la Delvine, Albania, domiciliată în Skala, o clasă, casnică.
17. Busho Leonard, născut în anul 1982 la Pogradet, Albania, domiciliat în Pogradet, studii universitare, doctorand în științe politice.

18. Busho Llambi, născut în anul 1956 la Shipsca, Albania, domiciliat în Pogradet, studii postliceale, bucătar, manager/proprietar de hotel și restaurant.
19. Ciambuliov Stavri, născut în anul 1926 la Arhaggelos (Oșani), Grecia, domiciliat în Skopje, școala profesională, tâmplar, pensionar.
20. Ciucea Alexandru, născut în anul 1961 la Nisipari, domiciliat în Nisipari, studii liceale, agricultor, proprietar fermă de ovine.
21. Ciumpileac Mena, născută în anul 1920 la Arhaggelos (Oșani), Grecia, domiciliată în Arhaggelos, două clase, casnică.
22. Coman Magdalena, născută în anul 1945 la Cerna, domiciliată în Medgidia, studii liceale, tehnician agronom/contabilă, pensionară.
23. Culețu Dănuț, născut în anul 1955 la Constanța, domiciliat în Constanța, studii universitare, doctorand în științe economice, economist, director de bancă.
24. Çollaku Mihali, născut în anul 1927 la Shipsca, Albania, domiciliat în Moscopole, patru clase școala românească, tâmplar, pensionar.
25. Dima George, născut în anul 1976 la Constanța, domiciliat în Constanța, cartierul Palazu Mare, studii universitare, preot.
26. Dimitredzis Gheorghe, născut în anul 2002 la Periklia (Berislav), Grecia, domiciliat în Periklia, elev.
27. Dzodzi Todi, născut în anul 1957 la Luar, Albania, domiciliat în Fier, studii liceale, petrolist.
28. Forfolea Mariana, născută în anul 1962 la Constanța, domiciliată în Constanța, cartierul Palazu Mare, studii universitare, doctorandă în științe economice, economișă, consilier superior – finanțe publice.
29. Fotu Iano, născut în anul 1956 la Roscoveț – Ferca, Albania, domiciliat în Andon Poçi, studii liceale, agronom, fost primar, manager/proprietar fabrică de îmbuteliat apă.
30. Gheorghe Nicolae, născut în anul 1960 la Cerna, domiciliat în Cerna, studii liceale, contabil.
31. Gheorghe Rizu, născut în anul 1949 la Cerna, domiciliat în Cerna, școala de maiștri, maistru mecanic, pensionar.
32. Gheorghe Vasile, născut în anul 1963 la Cerna, domiciliat în Cerna, studii liceale, administrator/proprietar societate comercială.
33. Gixho Lindita, născută în anul 1969 la Divjaka, Albania, domiciliată în Divjaka, studii liceale, educatoare.
34. Gjoka Petraq, născut în anul 1964 la Lunca, Albania, domiciliat în Pogradet, școala militară, ofițer, șomer.
35. Guli Nicola, născut în anul 1943 la Lunca, Albania, domiciliat în Librazhd, șofer, pensionar.

36. Ilcaci Gheorghe, născut în anul 1931 la Capaclia, (astăzi localitatea Slatina, Bulgaria), domiciliat în Cerna, școala profesională, zootehnist, pensionar.
37. Iordan Gheorghe, născut în anul 1936 la Cerna, domiciliat în Cerna, patru clase, agricultor, pensionar
38. Karaghiorghiev Velika, născută în 1941 la Huma, Republica Macedonia, domiciliată în Gevgelja, școala profesională, lucrătoare în domeniul prelucrării/conservării legumelor, pensionară.
39. Karanxha Daniel, născut în anul 1952 la Elbasan, Albania, domiciliat în Elbasan, studii universitare, manager.
40. Kodjabashia Jane, născut în anul 1942 la Koupa (Cupa), Grecia, domiciliat în Skopje, studii universitare, prof. univ. dr.
41. Kokoneshi Koli, născut în anul 1942 la Pogradet, Albania, domiciliat în Divjaka, patru clase, crescător de animale/cooperator, pensionar.
42. Kokoneshi Nikolla, născut în anul 1948 la Lunca, Albania, domiciliat în Pogradet, școala militară, ofițer, pensionar.
43. Koçi Janku, născut în anul 1949 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, studii liceale, învățător/director la Școala Aromână din Divjaka.
44. Kruti Iosif născut în anul 1968 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, studii universitare, dr. în filologie, profesor de engleză și franceză.
45. Kruti Sotir, născut în anul 1938 la Lunca, Albania, domiciliat în Divjaka, studii universitare, mecanizator/fost președinte de C. A. P, pensionar.
46. Lici Dhimitër, născut în anul 1948 la Bodar, Albania, domiciliat în Permet, studii universitare, dr. în științe economice, economist.
47. Minčev Duče, născut în 1949 la Gevgelja, Republica Macedonia, domiciliat în Gevgelja, studii universitare, profesor.
48. Mociu Petre, născut în anul 1957 la Zagna Vădeni, județul Brăila, domiciliat în Ovidiu, școala profesională, strungar, administrator societate comercială.
49. Mociu Hristu, născut în anul 1931 la Flambura, Gecia, șase clase, tractorist, pensionar.
50. Musha Mario, născut în anul 1986 la Fier, Albania, domiciliat în Fier, studii universitare, sculptor.
51. Musha Thoma, născut în anul 1948 la Saranda, Albania, domiciliat în Fier, studii universitare, inginer chimist, manager/proprietar fabrică de bere.
52. Musha Ziso, născut în anul 1956 la Erseke, Albania, domiciliat în Fier, studii liceale, tâmplar/ sculptor.

53. Nicolai Maria, născută în anul 1937 la Capaclia (astăzi localitatea Slatina, Bulgaria), domiciliată în Medgidia, studii gimnaziale, casnică.
54. Nikolov Vancea, născut în 1937 la Huma, Republica Macedonia, domiciliat în Gevgelja, studii universitare, profesor, pensionar.
55. Otii Ion, născut în anul 1923 la Arhaggelos (Oșani), Grecia, domiciliat în Cerna, patru clase, frizer, pensionar.
56. Pațili Dumitrachi, născut în anul 1998 la Volos, Grecia, domiciliat în Grecia, elev.
57. Pațili Iorghia, născută în anul 1943 la Permet, Albania, domiciliată în Skala o clasă, casnică.
58. Pațili Iorghia, născută în 2004 la Atena, Grecia, domiciliat în Grecia, elevă.
59. Pațili Spiro, născut în 1998 la Volos, Grecia, domiciliat în Grecia, elev.
60. Popa Dumitru, născut în anul 1925 la Nicea, Albania, domiciliat în Pogradet, patru clase școala românească, pensionar.
61. Popi Anastas, născut în anul 1999 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, elev.
62. Prence Mirgen, născut în anul 1982 la Divjaka, Albania, domiciliat în Tirana, studii universitare, avocat.
63. Priftanji Flora, născută în anul 1927 la Corcea, Albania, domiciliată în Tirana, patru clase școala românească, casnică, pensionară.
64. Samara Todorachi, născut pe Muntele Colonia, Albania, domiciliat în Moscopole, studii gimnaziale, cioban, pensionar.
65. Shundi Vangjel, născut în anul 1933 la Corcea, Albania, domiciliat în Tirana, studii liceale, învățător, pensionar.
66. Simaku Maria, născută în anul 1938 la Divjaka, Albania, domiciliată în Divjaka, studii primare, țesătoare la război, pensionară.
67. Stefanidis Stoina, născută în 1934 la Skra (Liumnița), Grecia, domiciliată în Skra, pensionară.
68. Stoiceski Mitri, născut în 1947 la Vârșeț, Serbia, domiciliat în Gevgelja, studii universitare, inginer, primar „neoficial” al localității Huma.
69. Susis Nicolae, născut în 2000 la Periklia (Berislav), Grecia, domiciliat în Periklia, elev.
70. Susis Tașos, născut în 1966 la Periklia (Berislav), Grecia, domiciliat în Periklia, studii liceale, agricultor.
71. Șoacăte Adriana, născută în anul 1995 la Cerna, domiciliată în Traian, elevă.
72. Uançi Janku, născut în anul 1935 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, opt clase, tractorist, pensionar.

73. Veriga Dumitrache, născut în anul 1943 la Corcea, Albania, domiciliat în Corcea, studii universitare, preot.
74. Vesho Ilia, născut în anul 1945 la Pogradet, Albania, domiciliat în Pogradet, studii gimnaziale, frizer/dascăl la biserică.
75. Zguri Socrat, născut în anul 1936 la Moscopole, Albania, domiciliat în Moscopole, patru clase, fierar, pensionar.
76. Ziu Renato, născut în anul 1984 la Librazhd, Albania, domiciliat în Librazhd, studii universitare, jurist, consilier juridic primărie.

EVOLUȚIA SPIRITUALĂ A ROMÂNILOR SUD-DUNĂRENI – REPERE ISTORICE

*Dr. Lucian Miclăuș
Universitatea de Vest din Timișoara*

Situați la confluența dintre Orient și Occident, moștenitori ai unor Culturi care și-au revendicat și disputat influența în Peninsula Balcanică, românii sud-dunăreni au trăit momente de măreție, de eroism, dar și de tragism, consecință a deselor orientări pe care, uneori în mod nefericit, au trebuit să le adopte din necesitatea de a supraviețui în această zonă europeană unde popoare relativ minore au simțit nevoia să-și creeze un destin cât mai înalt, asumându-și, pe rând, rolul de apărător sau prigonitor al celorlalte. Multitudinea evenimentelor istorice, care s-au întins pe durata a două milenii, a marcat și evoluția spirituală a românilor din sudul Dunării, într-o măsură mult mai mare decât a celor de la nordul fluviului. În rândurile care urmează, dorim să prezentăm unele fapte care să reliefeze epopeea zbuciumată, marcată de convulsii politice, militare și religioase, a acestor reprezentanți ai romanității balcanice, grupuri etnice românești, dintre care unele se vor stinge într-un timp relativ apropiat.

Aromânii sunt răspândiți astăzi în Peninsula Balcanică, cei mai mulți trăind masiv în Grecia de-a lungul Muntelui Pind, în Thesalia și Epir, centre importante reprezentându-le Aminciu (Mețovo), Avdela, Samarina, Perivole, Larisa; în est sunt întâlniți în regiunea Muntelui Olimp, spre nord în jurul orașelor Veria și Salonic, spre apus, în regiunea Muntelui Gramos, întinzându-se marea ramură aromânilor (**g**)**râmustenii**. În Albania se găsesc **muzăkarii** (câmpia Muzakia) și **fărșeroții** (regiunea Korcea), dar aceștia pot fi întâlniți mai ales în orașele din jumătatea de sud a țării: Berat, Dürës, Tirana și Elbasan. În fosta Iugoslavie, aromânii trăiesc în mase compacte la vest și nord-vest de Bitule (Bitola), dar grupuri răslețe apar în toate orașele de la Belgrad spre sud. Aromânii din Bulgaria nu formează grupuri omogene, dar în vestul și sudul acesteia ei sunt răspândiți în localități numeroase. Aromâni au emigrat în România și alte țări europene, în S.U.A., Canada, America Latină și Australia. Datorită răspândirii și a recensămintelor inexacte, numărul lor variază între 300000 și 600000.

Începând din secolul al XVIII-lea aromânii au cunoscut o importantă înflorire economică și cultural-religioasă. Sunt de religie creștină ortodoxă¹.

Meglenoromânii, sunt grupați în câmpia Meglen (Karağiova), la nord de golful Thessaloniki, pe malul drept al râului Axios (Vardar) și de-a lungul unui șir de munți (cea mai mare parte a acestora aparține Greciei, iar extremitatea nordică Macedoniei). Numărul lor, în scădere, oscilează între 14000 și 26000. Sunt de religie creștină ortodoxă, cu excepția unei părți de religie mahomedană care, după primul război mondial, au trecut în Asia Mică². Localitățile în care se vorbește meglenoromâna sunt: Mrzenci, Moin, Gorničet, Gevgelija, Birislăv, Bogorodica, Bojmica, Cupa, Livădz, Lundiń, Lumnița, Nónți, Oșin, Sobotsko, Țarnareca³.

Istroromânii, partea apuseană a romanității balcanice, se află în continuă scădere, datorită procesului de deznaționalizare. Ei sunt răspândiți în Peninsula Istria în două grupuri: cel de nord, în localitatea Jeiă (în Cicearia), și cel din sud, compus din câteva așezări situate la sud-vest de Muntele Mare (Učka Gora)⁴, în Croația: Șușniévițe, Nóselo, Sucodru, Letai, Bărdo, Costărčan, Dolínščina, Zancovți, Perâsi, Brig⁵, numărul vorbitorilor din zonele în care locuiesc relativ compact nu depășește 250⁶, ritmul dispariției acestora fiind de-a dreptul dramatic. Sunt de religie catolică⁷.

Lămurirea unor aspecte lingvistice încadrate sferei semantice a creștinismului la români, în general, și la exponenții ramurilor sud-dunărene, în special, nu se poate face fără un periplu prin istoria acestora, începând cu strămoșii traco-daci și romani. Geto-dacii, menționați pentru prima dată în istorie în anul 513, cu ocazia expediției regelui persan Darius I contra sciților, constituiau ramura nordică a tracilor, majoritari în Peninsula Balcanică, având legături comerciale cu ținuturile tracice

¹ *Istoria României în date*, elaborată de Dinu C. Giurescu, Horia C. Matei, Nicolae C. Nicolescu, Marcel D. Popa, Gheorghe Rădulescu, Alexandru Stănculescu, coordonare Dinu C. Giurescu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 823-824.

² *Ibidem*, p. 835.

³ Petar Atanasov, *Meglenoromâna azi*, București, Editura Academiei Române, 2002, p. 402.

⁴ *Istoria României în date*, p. 835.

⁵ Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998, p. 18.

⁶ Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul Lingvistic Istroromân. Atlante Linguistico Istrorumeno*, Pola, Znanstvena Udruga Mediteran, Societas Studiorum Mediteraneum, 2002, p. 44.

⁷ Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne. II. Introducere. Gramatică. Caracterizarea dialectului istroromân*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, București, Cultura Națională, 1926, p. 45.

sud-dunărene, iar din secolul I î.Hr. și cu provinciile Imperiului roman⁸, factorii de civilizație ale acestei puteri în plină expansiune pătrunzând tot mai puternic în această zonă. Astfel, în anul 46 d.Hr., întregul teritoriu de la Pelopones până la Dunăre intră în posesia sa, iar cea mai mare parte a Daciei devine provincie romană în anul 106, la baza formării populației daco-romane stând elementul autohton⁹. Romanizarea s-a desfășurat din perspectivă demografică, administrativă, militară și civilizatorică, limba latină devenind un vector al fuziunii etnice, impus popoarelor băștinașe, teritoriul tracic fiind conectat la civilizația timpului, unificare realizată sub denumirea de „Senatus Populusque Romanus”¹⁰; în 212 prin *Constitutio Antoniniana*, promulgată de împăratul Caracalla, numeroși locuitori liberi obțin titlul de cetățeni¹¹. Cu toate acestea, elementul esențial care a marcat în mod categoric conștiința apartenenței la marea familie romană, persistând în manifestare după declinul și dispariția Imperiului roman, l-a constituit răspândirea creștinismului în regiunile daco-romane, fapt de o mare importanță în istoria romanității nord- și sud-danubiene¹². „Sub aspect religios spiritualitatea geto-dacă la fel de unitară și aproape monoteistă a construit un teren fertil, bine pregătit pentru receptarea creștinismului încă din veacul apostolic.”¹³. Zalmoxianismul, credință care îi pregătea pe daci în vederea nemuririi, considerată de unii cercetători drept „prima religie monoteistă din istoria spiritualității universale, structurată tetradic”, a putut fi înlocuit, după ce traversase aproape două milenii, având o dogmă apropiată creștinismului, Mesagerul Celest, aruncat la fiecare cinci ani în trei sulite, după un scenariu complex, misteric, fiind mai ușor de schimbat cu Iisus Hristos, pironitul pe cruce, decât cu multitudinea de divinități ale altor popoare¹⁴. Astfel, creștinismul a fost adoptat fără a fi întâlnit împotririile consemnate în istoria răspândirii acestuia la alte neamuri, nefiind impus de casta stăpânitoare, dimensiune sa religioasă, de expresie răsăriteană, instaurându-se treptat și trainic, simultan procesului de romanizare și

⁸ *Istoria României în date*, p. 11.

⁹ *Ibidem*, p. 16-19.

¹⁰ Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică și civilizația aromânilor*, Editura Cartea Aromână, Constanța, România / Syracuse, Fayetteville, N.Y., 1997, p. 5.

¹¹ *Istoria României în date*, p. 20.

¹² Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 4. Elemente de istorie culturală*, Cluj-Napoca, Clusium, 2003, p. 7.

¹³ Petru Bona, *Istorie și ortodoxie*, Timișoara, Editura Marineasa, 2002, p. 7.

¹⁴ Ion Pachie Tatomirescu, *Zalmoxianism și Creștinism în Dacoromânia, Patria Sfântului Ioan Cassian* în: Sfântul Ioan Cassian, *A douăzeci și patra convorbire duhovnicească*, traducerea / adaptare din limba latină de prof. univ. dr. Decebal Bucureescu, postfață de Ion Pachie Tatomirescu, Timișoara, Editura Aethicus, 1999, p. 65.

formare a poporului român, în acest mod explicându-se absența datelor incipiente privind apariția creștinismului în mijlocul strămoșilor noștri, fapt ce constituie un unicat în istorie¹⁵.

Creștinismul, așa cum s-a menționat mai sus, a pătruns în viitorul teritoriu locuit de vorbitorii celor patru dialecte românești încă din timpurile apostolice, dar despre lucrarea misionară a Sfinților Apostoli și a ucenicilor lor în aceste regiuni, știrile sunt puține¹⁶. Sfântul Apostol Andrei, cel Întâi chemat, ocrotitorul României, sărbătorit la 30 noiembrie¹⁷, și-a desfășurat opera misionară între anii 34 și 47¹⁸. Faptul că a ajuns în Dacia Pontică (Scythia Minor – Dobrogea), îl menționează Eusebiu de Cezareea (†370) și „Sinaxarul Bisericii constantinopolitane”, Hipolit Romanul afirmând că a vestit Evanghelia sciților și tracilor¹⁹, probabil, în greacă și latină²⁰. Plecând din Asia Mică, Galatia, Capadocia, Pont, Bitinia, Bizanț, Tracia, Sciția Mică²¹, de la Dunărea de Mijloc traseul luând-o spre sud, pe văile Moravei și Vardarului până la Thesalonic, străbătând ținuturi grecești, a ajuns în orașul Patras, unde a fost răstignit pe o cruce în formă de X²². Tradiția românească este relativ bogată în ceea ce privește acest eveniment major: se vorbește de o peșteră a Sfântului Andrei, colinde dobrogene îl amintesc în textele lor, se spune că prin rugăciune el lega gura lupilor și avea darul vindecării, de ziua Sfântului Andrei nu se lucra la pădure ca lupii să nu atace oile etc.; Despre Sfântul Apostol Pavel se știe că a răspândit creștinismul în Macedonia, Grecia și Illyricum²³, acesta arată în Romani 15, 19 că a propovăduit Evanghelia lui Hristos „de la Ierusalim și din ținuturile de primprejur până în Iliria”²⁴, dovadă a succesului reputat printre neamurile de aici. În timpul celei de-a doua călătorii misionare din 51-54²⁵ debarcă la

¹⁵ Petru Bona, *Istorie și ortodoxie*, p. 7.

¹⁶ Petru Bona, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române de la începuturi până la 1700*, p. 12.

¹⁷ „Calendar creștin ortodox 2004”, Timișoara, Editura Arhiepiscopiei Timișoara, [2003].

¹⁸ Ion Pachia Tatomirescu, *op. cit.*, p. 69.

¹⁹ Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 12.

²⁰ Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p.193.

²¹ Eugen Drăgoi, *Istoria bisericească universală*, București, Editura „Historica”, 2001, p. 42.

²² Ion Pachia Tatomirescu, *op. cit.*, p. 70.

²³ Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 12.

²⁴ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, p. 1290.

²⁵ Ion Rămureanu, *Istoria bisericească universală. Manual pentru seminariile teologice*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 41.

Neapolis (Macedonia), ajungând până la Tesalonic, aspecte relatate pe larg în Fapte 15-17²⁶. În cea de-a treia călătorie misionară, întreprinsă între 54-58, ajunge în anul 57²⁷ în Macedonia, de unde pleacă în Iliria, întorcându-se de acolo la Ierusalim, ducând cu el o colectă bogată, semn că numărul creștinilor din Balcani era în creștere semnificativă, amănunte regăsite în Fapte 18-21²⁸. Legat sufletește de această regiune, Sfântul Pavel revine în iarna anilor 65-66²⁹, pe care o petrece la Nicopole, în Epir, ședere despre care aflăm din Tit 3, 12³⁰, după care își va găsi sfârșitul martiric la Roma, fiind decapitat în 66. Această ultimă revenire, înainte de trecerea sa la cele veșnice, demonstrează că în această zonă exista o populație deosebit de numeroasă și de receptivă la Cuvântul Mântuitorului. Sfântul Apostol Pavel s-a adresat populațiilor autohtone, cel puțin bilingve prin excelență, și concetățenilor săi, care formau un auditoriu, după toate indiciile, de limbă latină, mulți dintre însoțitorii săi având nume romane³¹, spre exemplu macedoneanul Gaius din Fapte 19, 29³².

Populațiile romanizate din Balcani nu au beneficiat doar de evanghelizarea directă celor doi apostoli sus-amintiți. Sfântul Filip ar fi urmat același traseu cu al Sfântului Apostol Andrei³³, iar Tit, ucenic al Sfântului Apostol Pavel, și-a desfășurat lucrarea misionară în Dalmația în anul 66³⁴, știre transmisă în II Timotei 4, 10³⁵. Dar Cuvântul lui Dumnezeu s-a perpetuat „de la om la om”, de cele mai multe ori în taină³⁶, de către cei încreștinați, creștinismul primelor veacuri având un pronunțat caracter misionar³⁷, acesta pătrunzând la geto-daco-romanii din nordul și sudul Dunării și din celelalte provincii ale Imperiului roman³⁸, sub haină latină³⁹.

²⁶ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, p. 1255-1260.

²⁷ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 41.

²⁸ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, p. 1258-1265.

²⁹ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 32.

³⁰ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, p. 1357.

³¹ Cicerone Poghirc, *Romanizarea lingvistică și culturală în Balcani*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, coordonator Neagu Djuvara, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 31.

³² *Biblia sau Sfânta Scriptură*, p. 1262.

³³ Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 193.

³⁴ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 32.

³⁵ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, p. 1354.

³⁶ Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 193.

³⁷ Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viață religioasă*, București / Constanța, Editura George Iustinian & Justin Tombozi / Editura „Cartea aromână”, 2002, p. 11.

³⁸ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 109.

³⁹ *Istoria României în date*, p. 22.

La sporirea rândurilor adepților credinței Mântuitorului au contribuit, prin suferințele și jertfele lor, numeroși mărturisitori și mucenici, dintre care unii suferit martiriul pe meleagurile balcanice. Prigoana contra creștinilor a fost declanșată în timpul împăratului Nero (54-68) și a atins apogeul în timpul Dioclețian (284-305), cele patru edicte semnate de el prevedeau: dărâmarea lăcașurilor de cult, interzicerea adunărilor, arderea cărților sfinte, uciderea preoților și a credincioșilor ce nu aduceau sacrificii zeilor, printre cei care s-au jertfit au fost și reprezentanți ai populației romanizate de origine traco-dacă. În anul 304 preotul Montanus și soția sa, Maxima, din Singidunum (Belgrad), au fost prinși la Sirmium (Mitrovița) și duși în fața lui Probus, guvernatorul Pannoniei Inferior, au afirmat că sunt creștini și, după ce au fost torturați pentru că nu au renunțat la credință, au fost înecați în râul Sava, în care a fost aruncat și trupul episcopului Irineu, care la refuzul de a aduce sacrificii zeilor, a fost schingiuit, bătut cu vergi și decapitat⁴⁰, actul său martiric fiind primul model de limbă latină creștină vorbită în provinciile dunărene ale Imperiului roman⁴¹. În acele vremuri, mulți dintre cei persecutați în sudul Dunării s-au refugiat, mai mult ca sigur, și pe plaiuri bănățene, unde, în lipsa unei administrații romane, puteau să-și propovăduiască credința nestingheriți și să celebreze cultul creștin în limba daco-romană. Persecutarea creștinilor se stinge, aproape complet, în anul 313 când Sfântul Împărat Constantin cel Mare oficializează religia creștină⁴², prin renumitul edict de la Mediolanum⁴³, dar cunoaște o izbucnire de scurtă durată și în timpul lui Licinius (319-324), de când se pare că datează (dacă nu din vremea lui Dioclețian) moaștele descoperite în 1971 la Niculițel, într-o criptă adăpostită de ruinele unei bazilici, constituind cel mai vechi martyrion cunoscut până azi, descoperire unică în Balcani⁴⁴, sfinții Zotic, Atal, Camasie și Filip fiind serbați la 4 iunie⁴⁵. În ultimul val al persecuțiilor, în anul 362, este ars pe rug la Durostorum (Silistra) Sfântul Emilian, soldat în armata romană de la Dunăre⁴⁶, fiul prefectului Durostorumului, deoarece a distrus cu ciocanul idolii unui templu păgân, martirul din timpul lui

⁴⁰ Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 17.

⁴¹ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 110.

⁴² Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului*, Caransebeș, Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș, 1995, p. 11.

⁴³ Lucius Caecilius Firmianus Lactantius, *De mortibus persecutorum. Despre morțile persecutorilor*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Claudiu T. Arieșan, Timișoara, Editura Amarcord, 2000, p. 222-229.

⁴⁴ Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 20.

⁴⁵ „Calendar creștin ortodox 2004”.

⁴⁶ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 104-105.

Iulian Apostatul (631-633)⁴⁷ fiind sărbătorit la 18 iulie⁴⁸. Viața spirituală a strămoșilor noștri se așează pe un nou făgaș începând cu 391, an în care creștinismul devine unica religie în Imperiul roman⁴⁹, în timpul lui Teodosie cel Mare (379-395), păturile înalte ale societății îmbrățișându-l deseori din interese politice și spirit de imitație a împăratului⁵⁰.

Numeroase inscripții descoperite în localități din Dobrogea menționează preoți, negustori, soldați, funcționari etc., atestând faptul că numărul credincioșilor de la sudul Dunării se majora, săpăturile arheologice efectuate aici au scos la lumină fundațiile a numeroase bazine paleocreștine la Tomis, Tropaeum Traiani (Adamclisi), Histria, Callatis (Mangalia), Dinogetia (Garvău)⁵¹. Viața spirituală înfloritoare determină înființarea unor episcopate sud-dunărene care au reprezentat focare de iradiere a acestei religii la nordul Dunării⁵², organizarea ierarhică și canonică a Bisericii din secolele al III-lea și al IV-lea găsind actualele populațiile românofone din Peninsula Balcanică creștinate înainte de delimitările etnice și statale ulterioare⁵³. În prima jumătate a secolului al IV-lea, exista o organizație solidă a bisericii creștine, cu episcopate numeroase, care desfășurau o pronunțată activitate misionară, întreținând relații cu populația din stânga Dunării⁵⁴. În provinciile de la sudul Dunării erau peste patruzeci de scaune episcopale, douăsprezece fiind situate pe malul drept: Singidunum (Belgrad), Margum (Dobrovița), Viminacium (Costolaț), Aquae (Negotin), Bnomia (Vidin), Ratiana (Archer), Castra martis (localitate neidentificată⁵⁵), Oescus (Gigen), Novae (Șiștov), Sexanta Prista (Russe), Appiaria (Riahovo), Durostorum (Silistra), în Iugoslavia și Bulgaria de azi⁵⁶. Activitatea religioasă în continuă dezvoltare din această zonă a Imperiului roman a făcut ca la sinodul de la Sardica (Sofia) să participe reprezentanți ai unor episcopii situate în provinciile Moesia Inferior, Scythia, Thracia, Macedonia, Dalmația, Pannonia Superior, Noricum⁵⁷.

Edictul de toleranță dă o nouă dimensiune religiei revelate. Se înființează episcopii în aproape toate orașele Macedoniei, la Tesalonic aflându-se cea

⁴⁷ *Ibidem*, p. 130.

⁴⁸ „Calendar creștin ortodox 2004”.

⁴⁹ Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică și civilizația aromânilor*, p. 41.

⁵⁰ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 223.

⁵¹ Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 26-28.

⁵² Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului*, p. 11.

⁵³ Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 196.

⁵⁴ Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului*, p. 10.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 12.

⁵⁶ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 111.

⁵⁷ Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului*, p. 12.

mai importantă, cele din nord-vestul regiunii rămânând sub autoritatea Romei. După conciliul din 381, în urma căruia Constantinopolului îi este acordat un primat onorific, supunându-și episcopatele din Tracia, Pont și Asia Minor, Papa Siricius (384-393), simțindu-și autoritatea amenințată, acordă titlul de vicar papal episcopului de Thesalonic⁵⁸. În Dardania (Kosovo) scaune episcopale mai însemnate se înființează în orașele Skoplje și Ulpiana, regiunea situându-se sub jurisdicția Eparhiei Thesalonicului, comunitățile și episcopiile din Dardania fiind latine, dovadă constituind-o numele ierarhilor și unele inscripții funerare⁵⁹.

Teritoriul locuit de geto-daco-romani a beneficiat de figuri ilustre, de scriitori și savanți de prestigiu, contemporani cu marii Părinți și Sfinți ai Bisericii ca Ioan Gură de Aur, Fericitul Ieronim, Grigore de Nazians etc., printre aceștia s-a numărându-se Sfântul Niceta de Remesiana (367-414) care și-a desfășurat activitatea misionară în Dacia Mediterranea și Dacia Rispensis⁶⁰. Având scaunul episcopal în orașul întemeiat de Traian, la 30 de km de Niș, Sfântul Niceta era daco-roman din Dacia Mediterranea, cunoscând și limba greacă, despre care Sfântul Paulin de Nola, vizitat de două ori la reședința sa (398 și 402), amintește în poemele al XVII-lea și al XXVII-lea, menționând că scria într-o latină simplă și clară. Episcopul este pomenit ultima dată într-o scrisoare în 414. Opera care l-a consacrat, *Cărțile de învățătură*, catehism menit celor ce vor primi Sfânta Taină a Botezului, are un profund caracter misionar, alăturându-se celorlalte, nu mai puțin importante: *Despre diferitele numiri ale Domnului nostru Iisus Hristos*, *Despre folosul cântării de psalmi*, *Pe Tine, Dumnezeuule, Te laudăm*⁶¹.

Sfântul Bretanion, episcop al Tomisului, s-a dovedit un apărător însemnat al dogmei sinodului de la Niceea din 325, refuzând în 369 propunerea împăratului Valens, susținător al arienilor, de a trece de partea ereticilor, preferând să plece cu enoriașii săi la altă biserică, chiar cu prețul exilului, care s-a sfârșit la scurtă vreme. Apreciat de Sfântul Vasile cel Mare, primește două scrisori în care este laudat pentru tăria dovedită în apărarea credinței și pentru trimiterea moaștelor Sfântului Sava în Capadocia natală, dar epistolele de răspuns nu au ajuns până la noi; se stinge din viață în 381⁶².

⁵⁸ Cicerone Poghirc, *op. cit.*, p. 31.

⁵⁹ Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viață religioasă*, p. 12-13.

⁶⁰ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 112.

⁶¹ Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 21.

⁶² *Ibidem*, p. 18-19.

Sfântul Teotim, episcop de Tomis, c.390-407, teolog de marcă, a fost un apropiat al Sfântului Ioan Gură de Aur, apărându-l. Despre el Teotim Sozomen spunea că era de neam scit și era crescut în dragoste de înțelepciune, ducând o viață modestă și cumpătată. Hunii, printre care a desfășurat activitate misionară, l-au numit „zeul romanilor”. Teotim ia parte la sinodul de la Constantinopol pentru condamnarea operei lui Origen (†235) din anul 400, fiind sigurul citat dintre episcopii opozanți, adept al valorificării operei origeniste, împotriva se condamnării celui care avusese un sfârșit martiric. Se pare că a publicat scurte opere dialogate și o omilie la Evanghelia după Matei, rămânându-ne de la el gânduri despre liniștea sufletească a omului ca modalitate de atingere a desăvârșirii⁶³.

Ziua de 17 ianuarie 395, marchează un nou moment determinant în evoluția Bisericii. După moartea lui Teodosiu I Imperiul roman este scindat de cei doi fii ai săi: Flavius Honorius, împărat (395-423) al provinciilor din Occident cu reședința la Ravenna, și Flavius Arcadius, (395-408), al celor din Orient, având capitala la Constantinopol; Dobrogea și provinciile sud-dunărene sunt integrate Imperiului roman de Răsărit⁶⁴, creștinismul românesc urmând destinul Imperiului roman, începând odată cu marile sale cuceriri, dar rămânând fidel Orientului romano-grec, odată cu grecizarea Imperiul bizantin, credința noastră devenind orientală, greco-bizantină⁶⁵. Cu toate că majoritatea cuvintelor care se referă la noțiunile fundamentale ale religiei din limba română sunt de origine latină⁶⁶, Bizanțul greco-latin originar rămâne cheia și centrul imperial-religios al creștinismului balcanic⁶⁷.

În acest context, episcopiile din sudul Dunării au constituit centre de răspândire ale creștinismului în Imperiul roman de Răsărit, unde a existat o puternică mișcare culturală creștină de limbă latină, ilustrată prin scriitori importanți⁶⁸, care s-au racordat la marele circuit al valorilor teologice ale timpului, un bun prilej de manifestare a două personalități profunde, care au atins universalitatea, originari din Scythia Minor: *Sfântul Ioan Casian* (c. 360-436) și *Dionisie Exiguul*, adică „cel Mic” sau „Smeritul” (c.460-545)⁶⁹. Aceștia au devenit, pentru o vreme, elemente de conexiune pentru frații întru credință acum separați, emisari ai spiritualității noastre peste

⁶³ *Ibidem*, p. 20-21.

⁶⁴ *Istoria României în date*, p. 24.

⁶⁵ Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 191-192.

⁶⁶ *Istoria României în date*, p. 22-23.

⁶⁷ Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 197.

⁶⁸ Viorica Pamfil, *Despre terminologia creștină de origine latină în limba română*, în: „Studi rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu. Vol. I. Linguistica, etnografia, storia rumena”, Padova, Unipress, 1995, p. 199.

⁶⁹ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 111.

granițele daco-romane, lăsându-ne moștenire și o însemnată literatură.

Călugărul Ioan Casian era originar din Casian, localitate din în pădurile Seremetului, purta numele locului său natal. În jurul anului 380, însoțit de călugărul Gherman și de o soră a sa, începe călătoriile în Răsărit, stând perioade mai mari de timp în Palestina, Egipt și Constantinopol, unde Sfântul Ioan Gură de Aur îl hirotonește diacon. După exilarea Sfântul Ioan Gură de Aur în 404, Ioan Casian acceptă misiunea de a prezenta episcopului Romei, situația patriarhului. Aici a fost hirotonit preot și pleacă în Galia, unde a rămas până la stingerea sa din viață (434), contribuind la răspândirea monahismului răsăritean⁷⁰, înființând lângă Massalia (Marseille) o mănăstire de călugări și una de călugărițe⁷¹. În lucrarea *Despre așezămintele mănăstirești cu viață de obște și despre remediile celor opt păcate principale*, Ioan Casian își exprimă admirația pentru Sfântul Vasile cel Mare, prezentând organizarea mănăstirilor din Palestina și Egipt, îmbrăcămintea, rugăciunile, lectura psalmilor de către monahi, analizând și cele opt păcate principale (duhul lăcomiei, pântecului, al desfrâului, al iubirii de argint, al mâniei, al trândăviei, al întristării, al mării deșarte și al mândriei), oferind sfaturi bazate pe Sfânta Scriptură. În *Conlațiuni sau convorbiri cu Părinții*, opera cea mai importantă, autorul expune 24 de convorbiri avute cu pustnicii din Egipt. Afirmându-se ca apărător al credinței, Ioan Casian combate cu argumente din Sfânta Tradiție și Sfânta Scriptură nestorianismul în *Despre întruparea Domnului, contra lui Nestorie*. Biserica din Răsărit îl prăznuiește pe Ioan Casian la 29 februarie în anii bisecți și la 28 februarie în ceilalți ani⁷².

Dionisie Exiguul primește de tânăr primele învățături într-o mănăstire din Scythia Minor, studiind apoi la Constantinopol. Instruit în greacă și latină, cunoscător al taine ale teologiei ecumenice, pleacă la Roma, stabilindu-se la mănăstirea Sfânta Anastasia, populată de egipteni, retrăgându-se, spre sfârșitul vieții, la mănăstirea Vivarium din Calabria. A efectuat mai multe traduceri: *Epistola sinodală* a Sfântului Chiril al Alexandriei, *Epistola lui Proclu către armeni*, *Despre crearea omului* a Sfântului Grigore al Nyssei, *Istoria aflării capului Sfântului Ioan Botezătorul și Viața Sfântului Pahomie*. Dionisie a scris despre dogma Sfintei Treimi în *Florilegiul*, culegere de texte dogmatice a opt teologi din Răsărit și Apus, iar în *Carte despre Paști*, a redat calculele necesare stabilirii serbării Paștilor, completând tabela pascală a Sfântului Chiril cel Mare pentru perioada între 532-626, propunând ca anii să fie numărați de la întruparea Mântuitorului,

⁷⁰ Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 23.

⁷¹ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 227-228.

⁷² Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 23-24.

dovedind prin întreaga operă că a știut să rămână la smerenia savantului creștin care a unit cunoașterea cu înțelepciunea⁷³.

Liniștea credincioșilor din Balcani este tulburată, începând din secolul al II-lea, de migrații, Biserica trebuind să facă eforturi sporite pentru creștinarea populațiilor venite din nordul și estul Europei și din Asia Centrală, în căutare de așezări pe teritoriul Imperiului roman. În creștinarea goților s-a afirmat episcopul Wulfila (†383) care a predicat fără întrerupere 40 de ani printre goții de la nordul și sudul Dunării și printre geto-dacoromani, între 341-383, la început credința niceeană, apoi arianismul. Primii șapte ani a predicat în nordul Dunării, dar din cauza persecuției creștinilor de către goții păgâni, s-a retras cu goții creștini în sudul Dunării, pe teritoriul Imperiului roman, numit Romania, stabilindu-se la Nicopolis al Istrum (Nicup)⁷⁴. De teama hunilor, vizigoții, care l-au persecutat pe traducătorului bibliei în limba goților – Wulfila, se așează la 384, în sudul Dunării⁷⁵ cu condiția să îmbrățișeze arianismul, trecând în Iliric, de unde în 402 năvălesc în Italia, ducând mai apoi cu ei erezia până în Spania⁷⁶.

Organizarea bisericească din Imperiul bizantin trece într-o altă fază pe timpul împăratului Justinian (527-565) care, la 535, în localitatea natală, azi Taricin-Grand⁷⁷, Tauresium (la 40 de km de Niș), înființează dioceza Justiniana Prima. Prin Novella a XI-a din 14 aprilie este hotărâtă reorganizarea administrativă și bisericească a prefecturii Illyricului, după ce Noricul și Panonia au fost cucerite de barbari. Astfel, a fost mutată reședința prefecturii Illyricului de la Tesalonic la Justiniana Prima, arhiepiscopul de Tesalonic primind jurisdicția și asupra episcopilor din Illyricum, devenind arhiepiscop al întregii prefecturi și vicar al papei în provincie, trebuind să aleagă și să numească episcopul de Aquqe. Autoritatea se întindea asupra provinciilor: Dardania, Dacia Meditteranee, Dacia Ripensis, Moesia Prima, Macedonia Secunda, Pannonia Secunda și din nordul Dunării Pentru a evita imixtiunea papei în Illyricum, arhiepiscopul Justinianei Prima era judecat de patriarhul de Constantinopol în caz că ar fi devenit eretic sau schismatic. Cererea lui Justinian, de a se acorda arhiepiscopiei titlul de locțiitoare a Patriarhiei romane, a fost refuzată de Papa Agapet I (535-536), dezideratul fiind realizat în 545. Primii arhiepiscopi cunoscuți au fost Catelian, Benenatus și Ioan⁷⁸. În noua arhiepiscopie predomina populația romanică, explicație a faptului că din cele 168 novelle cunoscute, aceasta

⁷³ *Ibidem*, p. 24-25.

⁷⁴ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 111-115.

⁷⁵ *Istoria României în date*, p. 23.

⁷⁶ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 115.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 113.

⁷⁸ Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 30-31.

este singura care a rămas redactată în latină, celelalte fiind în greacă⁷⁹. Justiniana Prima își reduce activitate în urma năvălirii slavilor, la începutul secolului al VII-lea, și spre sfârșitul acestuia, când bulgarii cuceresc regiunea Dunării de Jos. În această situație, eparhiile fostei mitropolii sunt din nou transferate Vicariatului Thesalonicului⁸⁰, iar anul 731 va fi desființată oficial, episcopiile sufragane trecând sub jurisdicția Patriarhiei de Constantinopol⁸¹. Ca urmare, în Balcani, care au fost o regiune îndelungat bilingvă, slujba se ținea în latină sau în greacă și adesea în ambele limbi în același oraș, cum se întâmpla și la Tesalonic, fără a se cunoaște cu exactitate soarta bisericilor de limbă latină după elenizarea Imperiului roman de Răsărit, începută în 612⁸², știrile legate de populația romanizată dispărând vreme de câteva veacuri.

În secolul al VII-lea slavii, aflați în stadiu de trecere la societatea feudală, pătrunși în număr mare în regiunile sud-dunărene, asimilează și slavizează populații nou-venite și chiar pe cele mai vechi, influențând organizarea politică, limba, obiceiurile, viața socială și culturală a autohtonilor⁸³, și urmați de bulgari, între 679-680⁸⁴, reușesc să disloce populația romanică unitară de pe cele două maluri ale Dunării, ale căror relații se vor păstra încă multă vreme⁸⁵, din acestea desprinzându-se în grupa de nord, dacoromânii și, ulterior din aceștia, istroromânii, iar în cea de sud aromânii, urmați de meglenoromâni. Dintre românii sud-dunăreni populația aromână a rezistat cel mai bine asimilării totale, fiind mai numeroasă⁸⁶, în dialectul acesteia dezvoltându-se o modestă literatură cultă, celelalte idiomuri primind în timp un statul familial, fiind supuse presiunilor limbilor din jur⁸⁷. Consecință a noilor relații dezvoltate cu populația creștină romanizată, noii veniți încep să îmbrățișeze religia acestora⁸⁸. Tot în acest secol, Imperiul bizantin se va confrunta cu erezia pavlicienilor, doctrină de gnosticism amestecată cu maniheism, apărută în 657, în timpul împăratului Constans al II-lea (641-668)⁸⁹. Această erezie va sta la baza bogumilismului, care a apărut în

⁷⁹ Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului*, p. 13.

⁸⁰ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 14.

⁸¹ Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului*, p. 13.

⁸² Cicerone Poghirc, *op. cit.*, p. 31.

⁸³ *Istoria României în date*, p. 26.

⁸⁴ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 14.

⁸⁵ Nicolae-Șerban Tanașoca, *George Murnu – istoric al românilor de peste Dunăre*, în: George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, p.9.

⁸⁶ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 14.

⁸⁷ *Istoria României în date*, p. 27.

⁸⁸ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 14.

⁸⁹ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 274.

Bulgaria în vremea țarului Petru I (927-967), fiind promovată de Teofil, în greacă „iubitor de Dumnezeu” sau „prieten al lui Dumnezeu”, tradus în slavă prin Bogumil, de unde și-a atras denumirea; rătăcirea nu a avut urmări în biserica ortodoxă⁹⁰, deși Bisericile Bulgariei și Serbiei au fost tulburate de acesta între secolele al XII-lea și al XIV-lea⁹¹.

Sârbii, veniți din regiunile bazinului Elbei și Oderului, situate în nordul Boemiei, la chemarea împăratului Bizanțului Heraclie (610-641), se stabilesc la sud de croați, în centrul Peninsulei Balcanice, cu scopul de a apăra granițele imperiului de incursiunile avarilor. Creștinismul pătrunde sporadic la aceștia, după 630 înființându-se mici comunități prin mijlocirea unor misionari, preoți și episcopi, trimiși de Papa Honoriu I (625-630) la cererea lui Heraclie. Perindarea fraților Chiril și Metodiu (trecuți la cele veșnice în 869, respectiv 885⁹²) prin Serbia de nord-est, în drum spre Moravia, în 863, a înlesnit sârbilor cunoașterea creștinismului, convertirea lor masivă producându-se în cea de-a doua jumătate a secolului al XI-lea, când, în urma cererilor lor, Patriarhul Ignatie I (847-858; 868-877) le trimite misionari, preoți și episcopi greci, care între 867-886 au botezat și au răspândit Cuvântul Mântuitorului în toată Serbia, recunoscându-se cu această ocazie și suzeranitatea Bizanțului. După această perioadă, credința a fost întărită și prin ucenicii Sfântul Chiril și Metodiu care, alungați din Moravia Mare, au venit în părțile de sud ale Bulgarei, aproape de granița Serbiei, stabilindu-se la Ohrida, răspândind alfabetul glagolitic și chirilic, introducând Liturgia Slavă, care se săvârșește și în zilele noastre⁹³.

Bulgarii a trecut Dunărea pe la 670-680, și s-au așezat pe teritoriul Imperiului bizantin, în regiunea Varna, cu reședința la Plisca, astăzi satul Aboba, puterea statului înființat de ei crescând mult. În contact cu populația tracă romanizată și cu slavii la care pătrundea creștinismul, încep să renunțe la păgânism. Frații Chiril și Metodiu, în drum spre Moravia, trecând, prin orașele Filipole și Sofia, înlesnesc și bulgarilor cunoașterea creștinismului, creștinarea oficială a acestora făcându-se în 864, în timpul țarului Boris-Mihail (852-889), care a primit botezul, având naș pe împăratul Bizanțului Mihail al III-lea (842-867), de la care și-a luat numele de Mihail. Opoziția boierilor păgâni a fost înfrântă, atunci când convingerea nu a dat roade, cu forța, 52 de familii fiind ucise. Cu toate acestea, introducerea creștinismului a avut urmări benefice, înlăturând deosebirile etnice dintre protobulgari,

⁹⁰ *Ibidem*, p. 287-289.

⁹¹ *Ibidem*, p. 274-275.

⁹² Marin Bucă, Richard Sârbu, *Slava veche și slavona românească. Caiet de seminar*, ediția a III-a, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara, 1992, p. 6.

⁹³ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 203.

slavi și populația tracă romanizată, introducând Bulgaria în rândul statelor creștine din Europa. În 866, discipolii Sfinților Chiril și Metodiu se stabilesc în două centre: Preslavul Mare (Preiaslaveț), capitala țaratului bulgar, și Ohrida⁹⁴, în Bulgaria generalizându-se alfabetul chirilic, religia creștină, transmisă în forme latine în sânul populației romanizate, organizându-se după modelul bisericii autohtone bulgare, adoptând ca limbă de cult slava veche bisericească⁹⁵. Noul țar dorea să ofere independență Bisericii Bulgare, dar de teamă să nu ajungă sub dominația politică a Bizanțului, între 866-869 se orientează spre Roma papală. În 866 el adresează papei Nicolae I (858-867) 106 întrebări referitoare la credință, rugându-l să-i trimită un număr de episcopi și preoți, dar nu a fost satisfăcut de purtarea clericilor latini și nici de răspunsul papei la întrebările sale. Amestecul papalității a creat un grav conflict cu Bizanțul, care socotea Bulgaria în sfera sa de influență. În 867 patriarhul Fotie (852-867; 877-886) transmite *Enciclica către scaunele arhieresti din Răsărit*, în care condamnă imixtiunea latinilor, acuzându-i că au nimicit munca preoților greci. În încercarea de a lămurii lucrurile, se desfășoară un sinod la Constantinopol, între 869-870, socotit al VIII-lea ecumenic, la care participă și delegații Papei Adrian al II-lea (867-872). Delegația bulgară, ajunsă la trei zile după încheierea sinodului, în 27 februarie 870, a declarat, în prezența celor trei patriarhi răsăriteni și a delegaților papei, că Biserica Bulgară aparține jurisdicției Patriarhiei de Constantinopol. Bisericii Bulgare i-a fost dată o oarecare autonomie, rămânând în sfera bizantină⁹⁶, trimițându-se un arhiepiscop și zece episcopi, gestul mărinind tensiunea dintre Roma și Constantinopol⁹⁷. Statul bulgar ajunge la maxima înflorire sub țarului Simeon (893-897) care s-a adresat papei Formosus (891-896) să-i acorde titlul de împărat, pe care i-l refuzau bizantinii, iar pe arhiepiscopul Bulgariei să-l ridice în treapta de patriarh, dar încercarea sa a rămas fără reușită. Sub Petru (927-969), căsătorit cu principesa bizantină Maria Lekapena, nepoata împăratului Roman Lekapenos (919-944), sunt recunoscute de către Bizanț titlul de „țar” și patriarhia de Durostor (Silistra), fără acordul a patriarhiei ecumenice⁹⁸.

În zona balcanică sfera de influență este din nou modificată. În 971 împăratul Ioan Tziniskes (969-976) încadrează Imperiului bizantin Bulgaria

⁹⁴ *Ibidem*, p. 204-206.

⁹⁵ *Istoria României în date*, p. 27.

⁹⁶ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 205-206.

⁹⁷ Eugen Drăgoi, *op. cit.*, p. 221.

⁹⁸ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 205-206.

Răsăriteană⁹⁹, partea vestică continuând să existe, cu capitala la Ohrida¹⁰⁰, din 984, centrul religios al Bulgariei mutându-se aici. Bulgaria Apuseană a fost cucerită, între 1014-1018, de împăratul Vasile al II-lea Bulgarochtonul (= omorătorul de bulgari, 976-1025), Ohrida fiind transformată din patriarhie în arhiepiscopie greco-bulgară sub jurisdicția patriarhului de Constantinopol în 1019¹⁰¹. Macedonia, implicit Kosovo, Prizren¹⁰². regiuni din sudul Serbiei¹⁰³, au intrat sub autoritatea sa. După desființarea statului bulgar, mulți clerici și călugări, fie români, fie slavo-bulgari, s-au refugiat la nordul Dunării, aducând cu ei Liturghia slavă și alfabetul chirilic folosit și de români până la 1860, fiind înlocuit sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza cu alfabetul latin, care corespunde mai bine fonetismului limbii române, limbă neolatina¹⁰⁴.

Spre sfârșitul primului mileniu al erei creștine reapar informații despre populațiile romanice din Peninsula Balcanică, poporul nostru făcându-și apariția în istorie. Românii de pe ambele părți ale Dunării, păstrând conștiința unității și a descendenței lor, au conservat-o în numele etnic pe care l-au adoptat – latinescul *romani* „romani”, care, dialectal, a devenit în dacoromână *români* (*rumâni*), în aromână *ar(u)mâni* și în istroromână *rumâni*, *rumeri*. Singurii care l-au pierdut sunt meglenoromânii, care au adoptat, cum au făcut și unii istroromâni, și unii aromâni aflați pe cale evidentă de deznaționalizare, denumirea dată de popoarele în mijlocul cărora trăiesc¹⁰⁵. Străinii neromanici au sesizat acest fenomen, exprimându-l la nivel popular prin numele dat de ei numai românilor. Germanicul *Walh*, desemnând inițial toți romanicii, a fost împrumutat și adaptat de slavi, bulgari, greci, unguri, turci, creând un etnonim exclusiv românilor, redat în românește prin *vlahi* sau *valahi*, individualizând neamul românesc între popoarele romanice (ungurii îi numesc pe români *oláhok*, iar pe italieni *olaszok*¹⁰⁶), acest fapt marcând sfârșitul etnogenezei poporului român, informațiile legate de el devenind tot mai frecvente¹⁰⁷.

În *Povestirea istorică a Mănăstirii Contamonitu* (c. 850), text descoperit în anul 1877 la mănăstirea Iviru, este consemnat faptul că, în timpul împăratului iconoclast Vasile (726-780), profitând de neliniștea care domina imperiul, neamuri de ambele maluri ale Dunării „așa numiții

⁹⁹ *Ibidem*, p. 206.

¹⁰⁰ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 14.

¹⁰¹ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 206-207.

¹⁰² Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 15-16.

¹⁰³ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 203.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 206-207.

¹⁰⁵ Cicerone Poghirc, *op. cit.*, p. 15.

¹⁰⁶ Nicolae-Șerban Tanașoca, *op. cit.*, p. 8-9.

¹⁰⁷ *Istoria României în date*, p. 31.

rinchini și mai cu seamă vlahorinchinii și sagudații”, au ocupat Bulgaria și Macedonia, ajungând până la Athos pentru că nu au întâlnit nici o împotrivire. La Sfântul Munte se așează treizeci de familii de vlahorinchini. Aici, însușindu-și educația religioasă, sunt botezați și devin creștini (după canoanele grecești, *n.n.*). Din document se înțelege că rinchinii făceau parte dintr-o mișcare religioasă de la Dunărea de Jos, cultivau o înaltă asceză, de la vlahorincini rămânând misterioasele temple de la Basarabi-Murfatlar (jud. Constanța), unde apar și motive precreștine, de pildă crucea ansată, din care pornește o imagine enigmatică¹⁰⁸, pe două din cele șase mici biserici rupestre, cel mai vechi ansamblu monastic din România, sunt însemnați pe pereți anii 982 și 992¹⁰⁹.

Prima menționare oficială o face, în anul 980, împăratului Bizanțului Vasile al II-lea, cel care îi va elimina definitiv pe bulgari, când acordă strategului Niculiță (Nikolitzas) conducerea militară a vlahilor din Thema Helladikon din Thessalia, unde în secolul următor va fi menționată „Vlahia Mare”¹¹⁰; urmare a năvălirii ungarilor în nordul Daciei în Pusta Panonica în 997, elementului românesc din sud s-a deplasat în Macedonia, zona transformându-se într-un adevărat centru al românismului¹¹¹. Odată cu răspândirea aromânilor în Peninsula Balcanică, bizantinii au realizat că, din punct de vedere al credinței, existau diferențieri pe baza cărora îi învinuiau că erau „necredincioși lui Dumnezeu”. Desigur că ei practicau o religie populară, cu superstiții generate de urme de păgânism, dar la acea vreme chiar Peloponesul adăpostea populații necreștinate. Astfel, Vasile al II-lea, pentru a corija cultura religioasă a vlahilor și pentru a-i putea stăpâni din punct de vedere spiritual și social, va înființa o episcopie special pentru aceștia¹¹². Într-un hrisov din 1020 în favoarea arhiepiscopului din Akris (Ohrida) vorbește despre „vlahii de prin toată Bulgaria”, de la acest înscris cuvântul *vlah* devenind în greacă etnonimul populației romanizate din nordul Greciei, din sudul Albaniei, din Macedonia slavă și din Bulgaria, fiind aplicat și valahilor din nordul Dunării odată cu extinderea intereselor grecilor, confirmând astfel că românii nord- și sud-dunăreni au aceeași origine romană¹¹³. În acest mod, arhiepiscopul de Ohrida primea impozitul canonic de la toți vlahii din teritoriile anexate Imperiului bizantin, inclusiv

¹⁰⁸ Tănase Bujduveanu, *Aromânii și Muntele Athos*, București / Constanța, Editura George Iustinian & Justin Tombozi / Editura „Cartea aromână”, 2002., p. 17-18.

¹⁰⁹ *Istoria României în date*, p. 31.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 31.

¹¹¹ Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică și civilizația aromânilor*, p. 48.

¹¹² Petre Ș. Năsturel, *Vlahii din spațiul bizantin și bulgăresc până la cucerirea otomană*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 75.

¹¹³ Cicerone Poghirc, *op. cit.*, p. 13.

de la cei din Kosovo, și, pentru că o cărmuire duhovnicească directă a Arhiepiscopiei de Ohrida era necanonică¹¹⁴, se creează „Episcopia Vlahilor”, ultima dintre cele douăzeci și patru menționate în hrisov, neavând un teritoriu al autorității delimitat¹¹⁵. Tot de Ohrida țineau și vlahii din celelalte eparhii ale țărilor curat bizantine, recucerite anterior de Bizanț, cei din părțile muntoase ale Traciei și o parte a celor din Tesalia¹¹⁶. Această arhiepiscopie se va menține până la 11 ianuarie 1767, când patriarhul ecumenic Samuil Hangeris o va trece sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice, la fel ca pe Patriarhia Sârbă de la Ipek în 1766, pentru a nu mai face concurență în Balcani Patriarhiei Ecumenice¹¹⁷.

Evoluția spirituală a popoarelor din Balcani, a vlahilor în special, este determinată fundamental la 16 iulie 1054 de separarea bisericii din Roma de cea din Constantinopol, eveniment cunoscut sub denumirea de Marea Schismă. Patriarhul Mihail I Kerularios (1043-1058) și papa Leon al IX-lea (1049-1054) se excomunică reciproc, românii rămânând sub autoritatea canonică a patriarhului de Constantinopol¹¹⁸. După această dată, croați, bulgari, sârbi și albanezi încep să afirme principiul național, în opoziție cu vechea idee de *oikoumene* creștină, în Orientul devenit acum ortodox¹¹⁹.

Tot din acest secol provin informații care vin să confirme originea strămoșilor noștri. În 1066, cărturarul bizantin Kekaumenos, în *Sfaturi și povestiri (Strategikon)*, relatând că vlahii din Thesalia, din zona râului Plenes, cuprinsă între Phansala și Larissa, „urmași ai dacilor”, s-au răsculat din cauza obligațiilor fiscale impuse de împăratul Constantin al X-lea Ducas (1059-1067), stabilește primul un raport între daci, cucerirea romană și vlahi¹²⁰, iar la 1094, persanul Gardizi, menționează că locuitorii de la Dunăre până spre munți sunt „17 Ramun”, romanici, creștini și mai numeroși decât maghiarii¹²¹. Din acest veac încep să apară știri distincte despre celelalte grupuri de români sud-dunăreni, care încep să se individualizeze de marea masă a vlahilor din care au rezultat actualii aromâni.

În urma bătăliei de la Lebunion, din 29 aprilie 1091, Alexis Comnen, când îi înfrânge pe pecenegi, selectează „sciți” viguroși pe care îi așează

¹¹⁴ Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viață religioasă*, p. 16-17.

¹¹⁵ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 271.

¹¹⁶ George Murnu, *Istoria românilor din Pind. Valahia Mare (980-1259). Studiu istoric după izvoare bizantine*, București, Tiparul institutului „Minerva”, 1913. p. 51-52.

¹¹⁷ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 419.

¹¹⁸ *Istoria României în date*, p. 31.

¹¹⁹ Matei Cazacu, *Vlahii din Balcanii Occidentali (Serbia, Croația, Albania etc.). Pax Ottomanica. (Secolele XV-XVII)*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 83.

¹²⁰ *Istoria României în date*, p. 32.

¹²¹ Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului*, p. 14.

împreună cu familiile lor în Aria Moglenei (Almopia, azi Ardea). Rândurile acestora sunt întărite în 1122 când Ioan al II-lea Comnen învinge o ceată de sciți veniți din nordul Dunării, invadând Tracia, colonizându-i tot în părțile occidentale ale imperiului. Acești vlahi, cu o fizionomie care îi deosebește de aromâni, dar purtând nume ca Radu, Stan sau porecla Pedukelos / Păducel, care certifică statutul lor de români, înaintașii meglenoromânilor de astăzi, depindeau de mânăstirea Lavra de la Athos¹²². Prima atestare a morlacilor, sau mavrovlahilor, se produce între 1160-1170, fiind conținută în *Cronica preotului din Diocleea* (episcopat în Muntenegru) unde este menționată ramura vestică a vlahilor care populau Serbia Apuseană, Sirmium, Croația și Dalmația, ascendenții istroromânilor fiind surprinși în cadrul procesului de asimilare de către slavii înconjurători¹²³. Populația vlahă apare și în primul act al țarului Ștefan Nemanja, pe la 1198-1199, după ce Kosovo devine parte a statului sârb¹²⁴, în 1220 regele Ștefan I Primul Încoronat hotărând ca vlahii din regatul său fie supuși autorității arhiepiscopului de Žica¹²⁵. Aceștia, între care se aflau și adepți ai unor secte religioase, vor avea preoții lor, unii cu nume românesc (Pitiković), în 1335 întâlnindu-se și un episcop al vlahilor cu reședința la Prilep sau într-un oraș apropiat¹²⁶.

Tot sub Alexis Comnen, în episcopia Vlahilor, supusă scaunului Ohridei, se ivește un episcop „Vreanotes sau al Vlahilor”, care avea scaunul, posibil, la Vranje (fosta Iugoslavie)¹²⁷, fapt confirmat de un manuscris din biblioteca Sfântului Clement din Achris din secolul al XI-lea, care poartă semnătura lui „Ioannes, preot al preasfântului episcopat al Vlahilor”. Această episcopie este menționată și într-o epistolă a Papei Inocențiu al III-lea, din 21 dec. 1210¹²⁸. Faptul că existau prelați eleni, care cunoșteau limba valahilor, este demonstrat și înainte de 1195 de către un preot prin blestemul aruncat asupra lui Asan I care, nevrând să-i dea drumul, hotărâse să-l osândească la moarte împreună cu grupul de prizonieri greci din care făcea parte¹²⁹.

Mijloc diplomatic, afirmarea romanității românilor însoțește încercarea de transformare a unei vlahii balcanice, sub dinastia Asăneștilor, într-un

¹²² Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 59-60.

¹²³ *Istoria României în date*, p. 33.

¹²⁴ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 18.

¹²⁵ Matei Cazacu, *op. cit.*, p. 84.

¹²⁶ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 8-9.

¹²⁷ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 75.

¹²⁸ Cicerone Poghirc, *op. cit.*, p. 15.

¹²⁹ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 75.

stat medieval, integrat în ordinea politică a lumii europene¹³⁰. În 1185, frații valahi Petru și Asan se revoltat în timpul împăratului Isac II Anghelos (1185-1195) din cauza impozitelor, înființând Imperiul vlaho-bulgar între Dunăre și Munții Balcani cu capitala la Târnovo, pe râul Iantra, pe versantul de nord al Munților Balcani. Fratele lor mai mic, Ioniță (Joannicius) supranumit Kaloian, în greacă „cel Frumos” sau „cel Bun” (1197-1207)¹³¹, datorită faptului că cruciații și-au împărțit fostul Imperiu Roman de Răsărit (Romania) în 1204¹³², nu a putut obține de la Constantinopol, ocupat de latini, titlul de țar și independența Bisericii Vlaho-Bulgare. Astfel, pentru împlinirea dorințelor, poartă o corespondență între 1199-1204 cu Papa Inocențiu al III-lea (1198-1216), în urma căreia, la 7 noiembrie 1204, cardinalul Leo, sfințește la Târnovo pe arhiepiscopul Vasile ca primat al Bisericii Vlaho-Bulgare, titlu similar în Apus celui de patriarh (Primat et Archiepiscopus latinus Bulgariae et Vlahiae), iar la 8 noiembrie, îi așează pe cap coroana regală trimisă de papă, acordându-i lui Ioniță titlul de rege (Rex Bulgarorum et Blachorum), nu cel de împărat¹³³, acesta dispunând totuși ca religia de stat să fie catolică, toate bisericile imperiului trebuind să asculte de Roma¹³⁴. Un aspect deosebit al corespondenței cu Roma, l-a constituit faptul că papa amintește originea Asăneștilor și a poporului lor, arătând că se trag din sânge roman¹³⁵. Unirea cu Roma a durat până în aprilie 1205, când împăratul Imperiului Latin de Constantinopol, Balduin de Flandra (1204-1205), declară război lui „Jehan li Blac”, după consemnările cronicarului cruciadei a IV-a (1202-1204), Geotfroy de Villehardouin. În lupta de la Adrianopol din 15 aprilie 1205, învinge Ioniță Caloian, reușind să cucerească nordul Macedoniei și Tracia, împăratul latin fiind închis la Târnovo, unde a și murit, cu toate intervențiile papei Inocențiu al III-lea. Noile raporturi de dușmănie, cu Imperiul latin de Constantinopol, i-au determinat pe româno-bulgari să-și îndrepte privirile spre Patriarhia ecumenică. Sub Ioan Asan al II-lea (1218-1241), nepotul lui Ioniță Caloian, statul vlaho-bulgar cunoaște cea mai mare înflorire, înglobând, în detrimentul Imperiului bizantin, pe lângă teritoriile cucerite anterior, Serbia de Est, cu orașele Belgrad, Niș și Skoplje, Macedonia, Albania și Tracia (dar urmașii săi n-au putut păstra bogata moștenire). În urma tratatelor, în 1235, împăratul grec de Niceea,

¹³⁰ Nicolae-Șerban Tanașoca, *op. cit.*, p. 10.

¹³¹ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 81.

¹³² *Ibidem*, p. 58.

¹³³ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 273.

¹³⁴ George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984, p. 195.

¹³⁵ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 81.

Ioan al III-lea Ducas Vatatzes (1227-1254) recunoaște lui Ioan Asan al II-lea titlul de țar. În primăvara aceluiași an, în urma sinodului de la Lempsac, Bisericii Vlaho-Bulgare i-a fost acordat titlul de patriarhie, cu reședința la Târnovo. La lucrări au participat patriarhii de Alexandria, Antiohia și Ierusalim, mulți ierarhi greci și bulgari și patriarhul ecumenic Gherman al II-lea de Niceea (1232-1240). Sub autoritatea primului patriarh de Târnovo, Ioanichie, au intrat eparhia Durostorului (Silistra), care, după 973 depindea de Patriarhia de Constantinopol, și eparhia Vidinului, încadrată până atunci arhiepiscopiei greco-bulgare de Ohrida, eparhiile având legături și cu românii nord-dunăreni¹³⁶. Alianța încheiată între Imperiul vlaho-bulgar și Imperiul bizantin de la Niceea a constituit expresie a reacției lumii ortodoxe la ofensiva catolicismului în sud-estul Europei¹³⁷. Patriarhia vlaho-română și-a încetat existența la 17 iulie 1393, când Târnovo a fost cucerit de turci, ultimul ei patriarh, Sfântul Eftimie (1375-1393), despre care ucenicul său Grigore Țambalac, spune că a fost valah din împrejurimile Adrianopolului, a fost exilat, primind cununa muceniei (†1400). De la acesta s-au păstrat două scrisori din corespondența cu egumenul Nicodim al Tismanei (†1406), reorganizatorul vieții monahale în Țara Românească, și o scrisoare din cea purtată cu mitropolitul Antim al Ungrovlahiei (c.1380-†1401). De asemenea, a mai scris *Viața Sfintei Filofteia*, ale cărei moaște au fost mutate în 1393 de la Târnovo la Vidin, și care, din 1396, se păstrează la Biserica Domnească din Curtea de Argeș cu hramul Sfântul Nicolae, unde, pe pilaștrii din fața altarului, sunt pictate scene ale aducerii lor. Tot în 1396, în urma încorporării Bulgariei de către turci, mulți clerici, cărturari și călugări sud-dunăreni au trecut în Țara Românească și Moldova, continuându-și activitatea¹³⁸. Populația vlahă era numeroasă, pentru ei existând episcopii la Lerin (1335 Florina / Grecia), Prilep (Macedonia), Domenicos („Vlahia” / Tesalia), devenită arhiepiscopie în 1513. Și celelalte eparhii din Peninsula Balcanică numărau vlahi printre credincioșii lor, episcopii de pe malul drept al Dunării veghind și asupra românilor nord-dunăreni¹³⁹.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea, extinderea puterii otomane va îngloba teritorii populate masiv de vlahi¹⁴⁰, dar valoarea lor militară le-a asigurat privilegii și imunități, moștenire care începe cu administrația bizantină, continuând cu cea bulgară și sârbească, fiind menținută și de sultani, aceștia stabilindu-le funcții cazone chiar de la

¹³⁶ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 227.

¹³⁷ *Istoria României în date*, p. 37.

¹³⁸ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 272-273.

¹³⁹ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 75.

¹⁴⁰ Matei Cazacu, *op. cit.*, p. 90.

linia Dunării¹⁴¹, servind în armatele imperiale sau pe loc, păstrându-și astfel organizarea autonomă¹⁴². Istoricii sârbi îi socotesc pe vlahi „zidul viu” care le-a apărat frontierele, dar aceste obligații îi determinau să se jertfească neconținut în lupte, aspect care nu era prielnic unei sporiri firești. Cu acest sacrificiu, în fața ofensivei catolice și a celei musulmane, cei mai mulți dintre vlahi își vor putea menține tradițiile și credința ortodoxă, care îi vor feri de amestecul complet cu populațiile înconjurătoare, spre exemplu cu slavii, de la care au împrumutat graiul, păstrându-și caracterul etnic, la aceasta contribuind și unele interdicții. Un document al regelui sârb, Ștefan Uroș al III-lea, din 1330 interzicea căsătoriile mixte¹⁴³, vlahii fiind împrăștiați aproape peste tot în vremea lui Ștefan Dușan (1348-1353), în acest secol și în cel următor fiind consemnate mișcări ale vlahilor, grupuri din Kosovo și de pe Vardar emigrând spre nord, în valea Timocului și a Moravei. În 1346 Arhiepiscopia Serbiei devine patriarhie cu scaunul la Peč, presupunându-se că preoții din această regiune au slujit în limba lor, în slavonă sau greacă (în special între 1018-1185), dar cu certitudine predica și spovedania se făceau în limba credincioșilor¹⁴⁴. În 1346 Ștefan Dușan alungă episcopii greci din teritoriile cucerite¹⁴⁵, patriarhul ecumenic Calist I (1350-1352; 1354-1364) anatemizându-l în 1353 pe țar laolaltă Biserica Sârbă și poporul sârb, fapt care a produs tulburări printre credincioșii, anatema fiind ridicată Filotei Kokkinos (1353-1354; 1363-1376) în vremea despotului Lazăr (1372-1389)¹⁴⁶. Vlahii din Maior Vlachia, regiune menționată în 1373, situată între Bosnia și Croația, zonă ce aparține actualei Croației de Sud-vest, reușesc, vreme de câteva secole să se păstreze deosebiți de croații, păstrându-și obiceiul de a săruta mâna călugărului, ducând-o la frunte, sau ca preoții să poarte pălării sau acoperăminte ca ale călugărilor¹⁴⁷.

Biserica Catolică va profita de situația din Balcani spre a-și spori numărul credincioșilor. În 1347, Papa Clement al VI-lea îi comunică din Avignon regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou, faptul că mai mulți „olachi Romani” din Transilvania, Țara Românească și Sirmiu au trecut la catolicism, acesta cucerind în 1364 Țaratul de Vidin, anexându-l ca Banat al Bulgariei, urmărind și extinderea confesiunii de rit roman. În 1369, ortodocșii trec la represalii împotriva misionarilor franciscani și solicită ajutorul lui Vlaicu vodă, domnul Țării Românești, care cucerește orașul,

¹⁴¹ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 74-75.

¹⁴² Matei Cazacu, *op. cit.*, p. 91.

¹⁴³ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 10-14.

¹⁴⁴ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 20-21.

¹⁴⁵ Eugen Drăgoi, *op. cit.*, p. 347.

¹⁴⁶ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 275.

¹⁴⁷ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 18-22.

ulterior având loc strămutări importante ale populației de pe malul drept pe celălalt mal al Dunării. Afirmându-se ca apărător al ortodoxiei românești, Vlaicu îl trimite pe Jupan Ioan Neagu Viteazul la Muntele Athos pentru a negocia cu comunitatea călugărilor greci de la mănăstirea Cutlumuș regimul monahilor români. Între 1379-1382, vicarul provinciei Bosnia, franciscanul Bartolomeu de Alverna, enumera într-un raport „erorile” și „erezile”, schismaticilor sârbi, bulgari și români din Regatul Ungariei, recomandând convertirea la catolicism, prin constrângere, a clerului ortodox, în caz contrar aceștia urmând a fi expulzați, acțiunile înscriindu-se în politica de unificare confesională, românii rămași, în imensa majoritate ortodocși, fiind eliminați din viața politică și sistemul constituțional¹⁴⁸. În 1404 călugărul dominican Ioan, arhiepiscop de Sultanieh, în *Libellus de notitia orbis*, consemnează afirmarea conștiinței romanității la vlahii din Macedonia¹⁴⁹, iar Benedict Kuripeschitz, în raportul asupra călătoriei făcută în 1530 la Constantinopol, se spune că în Bosnia sunt, afară de vlahii bosnioci catolici, și alții de credință pavlichiană, care este posibil să fi venit din părțile Smederevo și Belgrad¹⁵⁰.

Moștenirea strălucitoare la care au aspirat bulgarii, sârbii și latinii a fost dobândită de turci după cucerirea Constantinopolului la 29 mai 1453 de către Mahomed al II-lea Cuceritorul (1444, 1444-1446, 1451-1481), extinderea lor atingând limitele Imperiului bizantin¹⁵¹. În urma acestui eveniment numeroși clerici ortodocși s-au refugiat în Țările Române¹⁵², care devin centrul ortodoxiei. Astfel, biserica fostului imperiu îi supraviețuiește, una din notele sale miraculoase, îmbrățișarea ortodoxiei de către masele populare, formând liantul din care se va constitui o lume nouă¹⁵³, prin păstrarea conștiinței naționale a popoarelor din Balcani până la eliberarea acestora de sub turci ca urmare a revoluțiilor și războaielor din sec. al XIX-lea¹⁵⁴. În acest răstimp românii nord-dunăreni au căutat să-și ajute frații aflați în suferință, spre exemplu în între 1461-1462, când după pustiirea malului drept al Dunării, ordonată de Vlad Țepeș, retragerea ostașilor români a fost însoțită de numeroși creștini dornici de a scăpa de stăpânirea otomană¹⁵⁵. Situația vlahilor se înrăutățește în timpul sultanul Selim I (1512-1520), care, luându-și titlul de „calif suprem”, devine conducătorul și ocrotitorul

¹⁴⁸ *Istoria României în date*, p. 43-49.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 55.

¹⁵⁰ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 25.

¹⁵¹ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 350-355.

¹⁵² *Istoria României în date*, p. 68-69.

¹⁵³ Petru Bona, *Istorie și ortodoxie*, p. 8.

¹⁵⁴ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 362.

¹⁵⁵ *Istoria României în date*, p. 72-73.

întregii lumi mahomedane, căutând introducerea și impunerea cu forța a islamului printre creștini. În Insula Creta, Albania, Bosnia, Rumelia, Asia Mică, Armenia, Antiohia, Ierusalim și Egipt, s-au făcut islamizări forțate; astăzi, în Albania și Bosnia, musulmanii constituie majoritatea populației. Dar scăderea populației ortodoxe a fost determinată și de instituirea, în 1438, de către sultanul Murad al II-lea (1421-1451), a măsurii de recrutare a copiilor creștini din țările ortodoxe, „darea” sau „birul sângelui”, spre a fi islamizați și crescuți în disciplina aspră a ienicerilor. Această crudă, inumană și condamnată decizie a contribuit, în mod tragic la slăbirea și nimicirea creștinilor¹⁵⁶, dintre toate popoarele din Balcani, aromânii rămânând cel mai perseverent atașați credinței lor, preferând să îndure orice decât să se lepede de legea strămoșească¹⁵⁷. Nu așa s-au petrecut lucrurile cu meglenoromânii din Nânta, care vor îmbrățișa din 1671 religia profetului¹⁵⁸, împărtășind un destin tragic, problematică care dorim să o prezentăm mai detaliat. Aici existau patru biserici prefăcute în geamii, biserica Sfânta Maria, din cartierul Mănăstir, Sfânta Maria, numită „Prozur džamisi” din Pruor, Sfântul Dumitru sau „Marea Tichie”, în Beilic, și Sfântul Petru, în Gorniț. Datorită faptului că erau viteji și se bucurau de privilegii, a fost nevoie de o altă strategie pentru ca islamizarea să poată reuși. Acest lucru s-a produs cu ajutorul coniarilor, imigrați din Asia, care aveau permisiunea de a se stabili în localitățile creștine. În prima zi de Paști, la vremea când creștinii se aflau în biserici, o parte din pomacii din Caragiova reușesc să pătrundă în Nânta, unindu-se cu turcii de aici; au înconjurat biserica în care se afla episcopul, amenințând că vor fi uciși dacă nu vor îmbrățișa islamul, în condițiile date, vlădica acceptând părăsirea credinței străbune. Episcopul, om cultivat, a fost păstrat ca un fel de egumen turcesc, nu departe de Nânta, de unde, cuprins de căință, se va refugia la Sfântul Munte. Tradiția spune că unul dintre creștinii care jurase că va primi mai bine moartea decât mahomedanismul, muri la scurt timp după convertire. Rudele îl dezgropară de două ori în trei ani, conform credinței că, dacă trupul rămâne neatins, omul a fost plin de păcate, și au constatat neputrezirea lui. În urma unui vis, acestea apelează la fostul episcop, care trebuia să citească rugăciunea de dezlegare în biserica în care decedatul a primit mahomedanismul. În timpul citirii, carnea de pe oase dispăru. Pentru fostul episcop minunea era prea mare, și, neavând liniște sufletească, trebuia să treacă din nou la creștinism. Cu ajutorul unuia dintre fiii celui decedat ajunge la Salonic, de unde pleacă

¹⁵⁶ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 422.

¹⁵⁷ Neagu Djuvara, *Diaspora aromânească în secolele XVII și XIX*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 112.

¹⁵⁸ Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică și civilizația aromânilor*, p. 97.

la Muntele Athos. După ce a făcut canonul pocăinței, se întoarce în Nânta ca să-și determine foștii enoriași să se lepede de islam. Ajungând la geamie, nu reușește să-și expună punctul de vedere și, după ce reuși să iasă din oraș, este ucis de nânteni, care deveniseră mai fanatici decât turcii, în localitatea Săm-Toader. O grămadă de pietre de la locul crimei a purtat numele *doarma popăl'a*, „lemnul popii”, nântenii evitând sintagma *cruțea popăl'a*, acolo aflându-se și o cruce de lemn. Trupul episcopului, luat de cei din Oșani, a fost dus la mănăstirea Sfântul Mihail și înmormântat, aproape de zidul din partea despre nord al vechii clădiri, loc care purta numele *grobu vlădical'ă* („mormântul episcopului”, *n.n.*)¹⁵⁹. Ceilalți locuitori din Nânta au continuat să rămână creștini aproape jumătate de secol, dar sub presiunile turcilor și mai ales ale fraților islamizați, au fost nevoiți să adopte noua lege, o mică parte părăsind orașul. Ruptura de creștinism nu a fost categorică mai multe secole: bătrânele mai păstrau icoane în casele lor; multe femei, la prepararea pâinii își făceau instinctiv semnul crucii; purtau nume ca: *Asan di Christu*, *Ștefan di Matol*, *Alghioș di Riza*, *Isia di Pavle*. Au păstrat obiceiul ca, de Sfântul Gheorghe, să pună la poartă și să înfigă în țarinile lor câte o ramură de fag cu frunze verzi. De Joi Mari, sute de femei cu copii și chiar bărbați care sufereau de vreo boală, veneau la biserica din Tușim, așteptând în tinda bisericii sfârșitul serviciului divin, după care preotul le citea o rugăciune de vindecare, atingându-i cu sfânta lance, făcându-le semnul crucii. În ziua Sfântului Ilie fiecare familie făcea câte o pâine din grâu nou și se ducea de dimineață în localitatea Cusață, unde se crede că a fost odată biserica Sfântul Ilie. Aici înjunghiau berbeci și boi, petrecând toată ziua, seara întorcându-se acasă. Acest obicei avea loc și de Sfântul Gheorghe, când nântenii mergeau în localitatea Prigoriță, unde prăznuiau hramul bisericii dispărute, petrecere la care participau bărbații și copii, femeile renunțând cu timpul. În privința datei exacte a trecerii nântenilor la islam se menționează o evanghelie veche, care ar fi fost ulterior expediată la Atena, pe care ar fi notată data de 24 aprilie 1671 (marți). În acel an ziua de Sfântului Gheorghe a căzut în prima zi de Paști, slujba de Paști având loc a doua zi. Tot aici ar mai fi însemnat faptul că joia după Paști, la 27 aprilie, ar fi căzut la Nânta și în împrejurimi grindină și zăpadă, acoperind snopii de grâu. Locuitorii satelor învecinate au reușit să înfrângă vitregia timpurilor, opunându-se cu îndârjire turcilor, dar și fraților islamizați, uneori fiind nevoiți, pentru a scăpa de prigoană, să-și închine pământurile chiar unor bei, de la care au reușit să le răscumpere ulterior. Între cei care nu și-au abandonat credința se și cei din Oșani, unde înainte de războaiele balcanice, existau două biserici: Sfântul Niculae, în care se slujea în

¹⁵⁹ Theodor Capidan, *op. cit.*, p. 14-17.

grecește, și Sfânta Maria, în care se slujea românește. Alături de ele se mai găsea un metoh, dependent de mănăstirea Stavronichita de la Muntele Athos, în care, până la primul război mondial, un ieromonah din Sfântul Munte era duhovnicul tuturor satelor românești. Metoh era o casă particulară a dăruită acelei mănăstiri de către un credincios meglenoromân. În nord-estul comunei se află mănăstirea Sfântul Arhanghel Mihail, unde se ținea, la 6 septembrie, un bâlci mare. La petrecerile organizate în curtea și cerdacele mănăstirii, asistau deseori nântenii, obișnuiți să vină aici de pe când erau creștini. De numele acestei mănăstiri se leagă luptele oșeniților împotriva turcilor și nântenilor pentru neatârarea în administrație. Pentru a putea rezista, ei închină comuna lui Ahmed-aga, care era căsătorit cu o creștină, păstrând astfel mănăstirea, pe care o vor rezidi în 1857. În Lunguța existau două biserici: Džoasa-băsearică, în care se slujea românește, și Sfeți Nicola, în care se slujea în grecește, ulterior în românește după primul sfert al veacului al XX-lea. În aceeași perioadă cei din Cupa nu aveau biserică, Stămăria arse, în Huma era o biserică frumoasă, Stăvineri, iar în Țărnareca, unde se slujea grecește, anterior în română, beneficiind de un preot aromân, Dimitrie Boboscu din Perleke¹⁶⁰. Trecerea la mahomedanism a fost scump plătită de nânteni, aceștia fiind considerați turci de către autoritățile grecești, și expulzați, cu toate protestele lor¹⁶¹, în locurile acestora fiind aduși greci refugiați din insule¹⁶² în urma războiului greco-turc din 1921-1922; urmașii acestor meglenoromâni trăiesc în Turcia europeană, în localitățile Kalamış și Göszüzköy, și în număr mai redus pe litoralul Mării Marmara, în apropiere de Kalamış, în Malkara, Babaeski, Çorlu, Uzunköprü, Lüleburgaz, Kiklareli și Edirne¹⁶³. Din fericire, procesul de islamizare nu a mai fost urmărit în Balcani de către otomani după 1829¹⁶⁴.

Vlahii depășesc și frământările iscate de către autoritățile turce prin trecerea a bisericii sârbe sub autoritatea Patriarhiei de Constantinopol și ulterior Arhiepiscopiei de Ohrida, majoritatea ierarhilor sârbi și valahi fiind înlocuiți cu ierarhi greci, numiți de Constantinopol. În 1557 Patriarhia de Peç este restaurată, episcopii sârbi înlocuind aproape în totalitate clerul grecesc. La 11 septembrie 1766, autoritățile turce desființează din nou această patriarhie, biserica sârbă fiind redată Scaunului Ecumenic, urmând perioada „episcopilor fanarioți”, în majoritate greci, serviciul divin fiind

¹⁶⁰ Theodor Capidan, *Meglenoromânii. I. Istoria și graiul lor*, București, Cultura Națională, 1925, p. 11-26.

¹⁶¹ Petru Neiescu, *Mic atlas al dialectului aromân din Albania și din Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei*, București, Editura Academiei Române, 1977, p. 9.

¹⁶² Theodor Capidan, *op. cit.*, p. 14.

¹⁶³ Petar Atanasov, *op. cit.*, p. 4.

¹⁶⁴ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 122.

deseori ținut în grecește, Evanghelia în limba populației creștine lipsind aproape cu desăvârșire¹⁶⁵.

Cu toate neajunsurile, datorită privilegiilor mai sus-amintite, vlahii n-au părăsit preocupările lor spirituale, viața liturgică fiind întreținută neconținut în special în mănăstirile de la Muntele Athos, „Grădina Maicii Domnului”¹⁶⁶. Ei aveau uneori și propriile lăcașuri de cult. Astfel, lângă Bera, exista biserica Soterului (Mântuitorului) vlahilor, iar în secolul al XVI-lea, la Târnovo (Tesalia), în mahalaua zisă a vlahilor, se afla biserica Vlahonikolas (Sfântul Nicolae al vlahilor), cu hramul sfântului localnic, Sfântul Nicolae din Vunaine. Din rândurile lor erau selectați monahi de rit bizantin, spre exemplu: Neofit, zis Vlahos (Vlahul), episcop de Grevena, eparhie situată la marginile Epirului cu Tesalia, trecut la cele veșnice în 1481/1482 sau Gherasim Vlahos, mitropolit de Filadelfia, fost ierarh al ortodocșilor din Veneția, literat subțire, care a părăsit viața pământească în 1685¹⁶⁷. Că viața spirituală a vlahilor era într-o continuă înflorire, ne-o dovedește ieromonahul Nectarie Târpu, care, în 1731, a scris pe gravura de la Ardenica (Albania): *Virviră, mum-al Dumedă, ofajră tră noi pecătoșii* „Fecioară, muma lui Dumnezeu, roagă-te pentru noi păcătoșii”, dând act de naștere limbii aromâne, fiind cel dintâi text aromânesc datat¹⁶⁸.

De spiritualitatea vlahilor din Balcani, au profitat și meleagurile nord Dunărene. Astfel, Pe scaunul Mitropoliei Timișoarei, urcă, la 20 iulie 1650 în vârstă de 80 de ani, Sfântul Iosif ce Nou de la Partoș. Acesta, ca mirean botezat Iacob, se călugărește la mănăstirea Pantocrator din Muntele Athos. După o păstorire de trei ani, se retrage al mănăstirea Partoș, unde se nevoiau călugări din Banat și din Țara Românească, și trece la cele veșnice în 1656, la 86 de ani. Moaștele sale au fost strămutate la catedrala mitropolitană din Timișoara în 7 octombrie 1956, când a fost canonizat, prăznuirea având loc la 15 septembrie; cultul său fiind răspândit doar printre românii bănățeni. A desfășurat și activitate cărturărească, de la el rămânând manuscrisul *Prolog de vlădica Iosif al Țării Valahe*, achiziționat în 1625 de la mănăstirea Voilovița, de un călugăr al mănăstirii Studenița¹⁶⁹. Transilvania beneficiază de un demn urmaș al aromânilor din Gabrova Macedoniei, Naum și Anastasia. Mitropolitul Andrei Șaguna se naște la Mișcolț (Ungaria) la 20

¹⁶⁵ Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viață religioasă*, p. 27.

¹⁶⁶ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 443.

¹⁶⁷ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 77-78.

¹⁶⁸ Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Un dodecalog al aromânilor sau 12 adevăruri incontestabile istorice și actuale asupra aromânilor și asupra limbii lor*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 182-183.

¹⁶⁹ Petru Bona, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române de la începuturi până la 1700*, p. 100-101.

decembrie 1808. Urmează școala greco-valahă și gimnaziul din localitatea natală, gimnaziul călugărilor piariști din Pesta și, între 1862-1829, studii de drept și filozofie la Universitatea din Pesta și teologia ortodoxă la Vârșeț. Devine profesor și secretar al consistoriului de la Carloviț, la 25 de ani fiind tuns în monahism, cu numele Andrei, la botez având numele de Anastasiu. În 1846 este numit vicar, în 1847 este ales episcop de sinodul electoral de la Turda și hirotonit la catedrala din Carloviț de către mitropolitul Iosif Raiacici, venind apoi la Sibiu. Curtea de la Viena îl recunoaște episcop în 1848, an în care începe să militeze pentru reînființarea mitropoliei Transilvaniei, desființată în 1701, reușind despărțirea de ierarhia sârbă în urma Sinodului de la Carloviț din 1864-1865, mitropolia fiind recunoscută de Dieta Ungariei în 1868. Este autorul următoarelor lucrări: *Elementele dreptului canonic*, *Compendiu de drept canonic*, *Istoria Bisericii Ortodoxe răsăritene universale de la întemeierea ei până în zilele noastre*, *Scrisorile pastorale* și *Biblia ilustrată*. S-a remarcat prin activitatea culturală, socială și patriotică pusă în slujba apărării drepturilor românilor¹⁷⁰.

Revenindu-și după furtunile stărnite de venirea turcilor, marile puteri europene caută limitarea arealului acestora, stabilindu-și poziții strategice. La începutul secolului al XVI-lea, Imperiul habsburgic încorporează Ungaria occidentală și Croația, organizând frontiera pe care așează vlahi, chiar și pe hotarele estice cu Slovenia, aceștia bucurându-se și de libertate religioasă¹⁷¹. În 1537 familia de aromâni ajung în Croația și alte părți ale imperiului¹⁷². Leopold I (1657-1705) cere popoarelor din Balcani, la 6 aprilie 1690, să se alieze trupelor imperiale pentru înlăturarea turcilor, garantându-le, printre altele, libertatea confesională. În urma tratatelor, la 21 august 1690, le sunt recunoscute sârbilor drepturi, cum sunt: păstrarea liberă a tuturor tradițiilor după calendarul vechi conform legilor bisericești orientale de rit grecesc sau alegerea dintre ei a arhiepiscopului de limbă și naționalitate sârbă, desemnarea făcându-se de reprezentanții ecleziastici și mireni, arhiereul consacrand episcopi, numind preoți în mănăstiri, zidind biserici unde va fi nevoie pe cheltuială proprie în orașe și sate, instruind preoții sârbi, dispunând asupra tuturor bisericilor orientale de rit grecesc și a comunităților de această confesiune. Arhiepiscopul își întindea jurisdicția în Serbia, Bulgaria, Dalmația, Bosnia, Iliria, Herțegovina, Muntenegru, Croația, Ungaria, Sirmium, Ineu. Preoții erau scutiți de impozite, de obligația de a încartirui soldați și nu puteau fi arestați decât cu aprobarea

¹⁷⁰ Petru Bona, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române 1700-1998*, Timișoara, Tipografia Universității de Vest din Timișoara, 1998., p. 72-74.

¹⁷¹ Matei Cazacu, *op. cit.*, p. 92-94.

¹⁷² Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică și civilizația aromânilor*, p. 93.

împăratului. Când se înregistrau abateri, preotul era judecat de mitropolit și episcopi după dreptul canonic, laicii neavând dreptul să se amestece în afacerile bisericești. Cu această ocazie, împăratul s-a obligat să restituie bisericile ocupate de turci, iar într-unul din articolele diplomei era combătut prozelitismul catolic și intoleranță molestarea arhierelui pe timpul vizitelor canonice sau cu ocazia împărțirii învățăturii parohilor și credincioșilor¹⁷³. În 1692 Leopold I recunoaște clerului ortodox, care acceptă unirea cu Roma, aceleași drepturi ce care se bucură clerul catolic¹⁷⁴, ierarhii sârbi extinzându-și privilegiile asupra popoarelor din regiune pentru a stăvili ofensiva catolicismului¹⁷⁵. La 4 martie 1695 patriarhul a primit dreptul de a înființa episcopii, populația sârbă fiind scutită de dijmele datorate clerului catolic, contribuția fiind utilizată la întreținerea și consolidarea bisericii ortodoxe¹⁷⁶. Austria obține de la otomani și alte teritorii, printre care Banatul, Oltenia, o parte din Serbia cu Belgrad, părți din Slavonia și Bosnia și, pentru ca națiunea sârbă să nu devină mai puternică, la 10 septembrie 1718 Curtea de la Viena recunoaște două mitropolii independente: Carloviț și Belgrad¹⁷⁷.

Începând însă din secolului al XVIII-lea, vlahii își vor pierde statutul privilegiat, asemenea celor din Imperiul otoman, autonomia fiind îngrădită administrativ datorită presiunilor iezuiților pentru trecere la catolicism sau la unirea cu Roma. Acest secol este marcat de revoltele grănicerilor din 1744, 1746, 1750, 1751 și 1756 împotriva încercărilor bisericii catolice, a autorităților austriece, croate și ungare de a-i transforma în țărani dependenți, ofițeri putând deveni doar cei catolici sau uniți¹⁷⁸. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea romano-catolicii încearcă uniația forțată în unele zone ale Serbiei, pe teritoriul episcopiei de Karlovac și în Dalmația¹⁷⁹. Prin insistența propagandei iezuite, o parte din valahii așezați în Croația, Slovenia și Istria se unesc biserica papală¹⁸⁰. Uniatismul a fost promovat în Răsărit de iezuiți prin tipografii, școli, colegii și congregații (la Roma). În 1576, Papa Grigore al XIII-lea (1572-1585) a înființat „Collegium Illyricum”, pentru atragerea sârbilor la unirea cu Roma, iar Papa Grigore al XV-lea (1621-1623) înființează în 1622 „Sacra Congregatio de propaganda fide”, căreia papa Urban al VIII-lea (1623-1644) îi adaugă în 1627 un seminar misionar pentru pregătirea propagandei catolice printre ortodocși, numite

¹⁷³ Petru Bona, *Istorie și ortodoxie*, p. 20-22.

¹⁷⁴ *Istoria României în date*, p. 123.

¹⁷⁵ Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului*, p. 49.

¹⁷⁶ Petru Bona, *Istorie și ortodoxie*, p. 20-22.

¹⁷⁷ Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului*, p. 49.

¹⁷⁸ Matei Cazacu, *op. cit.*, p. 94-95.

¹⁷⁹ Eugen Drăgoi, *op. cit.*, p. 347.

¹⁸⁰ *Ibidem.*, p. 374.

„Collegium Urbanum”. Unionismul cunoaște, între secolele al XVI-lea și al XVII-lea, câteva succese, printre acestea a aproximativ 10000 de vlahi din Bosnia, Croația, Slovenia și Istria, unii refugiați în aceste părți de frica turcilor. Aceștia formau, la început o masă compactă, misionarii catolici reușind să-i împrăștie, fiindu-le astfel mai ușor să-i convertească și să-i unească cu Roma¹⁸¹. Presiunile asupra ortodocșilor au înregistrat uneori și scăderi, Curtea de la Viena dând în 1781 un Decret de Toleranță care oferea o îmbunătățire sensibilă a vieții acestora¹⁸². Au fost elaborate norme de conducere a bisericii ortodoxe din Imperiul habsburgic: mitropolitul era socotit cap al națiunii ilire în problemele bisericești, se reglementa numărul preoților în funcție de numărul locuitorilor, se fixau taxele clerului, se garanta toleranța religioasă anterioară¹⁸³. Că istroromânii și-au păstrat legea ortodoxă până târziu, reiese din *Documenta spectantia historiam orthodoxae diocesos Dalmatie et Istriae (sec. XV-XIX)* a episcopului grec ortodox din Zara, Nicodim Milas, volumul I apărând la Zara în 1889. Din această lucrare se desprind aspecte ale unei adevărate lupte confesionale. La 25 ianuarie 1717 Veneția ordonă guvernatorului dalmatin să-l expulzeze pe episcopul *St. Ljubibratic*, înscăunat de patriarhul sârbesc, dar Aloise Mocenigo, la 1 martie 1720, îl apără pe episcop și dejucă planul episcopilor latini. În 1721 abatele Papadopoli arăta că Morlachii s-au ținut și se țin de patriarhul din Serbia și nici o dată nu s-au ținut de episcopii latini. Ortodocșii rezistă un timp presiunilor având propriile biserici în Pola, Zara, Sebenio și Lesina. Arhiepiscopului Caraman din Zara, informa la 10 aprilie 1750 despre „servianii de ritul grec existenți în Dalmația”¹⁸⁴. În sprijinul aserțiunii că trecerea la catolicism s-a făcut treptat vin texte culese de la istroromâni: *Credeul* înregistrat în 1856, unde doctrina filioque nu apare „Jo kred en sveti Duh, svete maja baserike kerstjanske.”¹⁸⁵, și *Cred ăñ Domnu*, publicat în 1921, unde această învățătură este evidentă „Și ăñ Svetu Spirit, Domnu ce daie jiv’len’e, carle din Ciace iase și din Fil’u...”¹⁸⁶. Unele sate au reușit să aibă propria parohie, spre exemplu Brdo¹⁸⁷. Pe timpul austrieșilor, de

¹⁸¹ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 422-430.

¹⁸² Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 118.

¹⁸³ Petru Bona, *Istorie și ortodoxie*, p. 47.

¹⁸⁴ Iosif Popovici, *Dialectele române (Rumänische Dialekte). IX. Dialectele române din Istria. Partea a II-a. Texte și glosar*, Halle a.d.S., Editura autorului, 1909, p. 135-138.

¹⁸⁵ Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 141.

¹⁸⁶ Leca Morariu, Lu Frați Noștri. Libru lu Rumeri din Istrie. Cartea Romînilor din Istria. Libro degli Rumeni Istriani. Susnevița (Valdarsa) – Jeiăn (Seiane), Suceava, România, Editura Revistei „Făt-Frumos”, 1921, p. 9-10.

¹⁸⁷ Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 144.

parohia croată din Munegrade ținea comuna Jeiăni, preotul având datoria să citească liturghia o dată pe săptămână în frumoasa biserică clădită de locuitori. Despre biserica catolică din Sucodru se știe că fusese ortodoxă. În Sușnievița, sub stăpânire italiană, nu aveau preot, chemându-l la naștere și la înmormântare pe preotul sloven de la Boglino; episcopia de la Trieste nu le-a satisfăcut dorința de a avea un preot italian. În 1906 aveau o școală, susținută cu banii societății slave „Sfinții Chiril și Metodiu”, în care erau pregătiți, în limba croată, cei care urmau să primească Sfânta Cuminecătură. Din rândurile istroromânilor s-au ridicat și intelectuali, primul dintre aceștia este considerat a fi preotul Micetici din Brdo, care a studiat teologia și care a fost preot de rit latin la Castua și Rozzo¹⁸⁸. În ceea ce-i privește pe aromâni, misiunile catolice au înregistrat succese neînsemnate, în 1867 Mitropolitul Benedict împotrivindu-se convertirii acestora¹⁸⁹.

Situația aromânilor și a meglenoromânilor de sub stăpânirea turcească începe să se îmbunătățească sensibil în momentul în care Rusia pravoslavnică impune, prin tratatele de pace de la Cuciuc-Cainargi (1774) și Iași (1791) din timpul țarinei Ecaterina a II-a (1762-1796), dreptul de protecție a creștinilor din Imperiul otoman¹⁹⁰. Cu toate acestea se mai fac simțite ultimele zvârcoliri ale imperiului ce începuse să decadă și care apela la toate mijloacele pentru a se menține, inclusiv învrăjbirea celor de aceeași credință, de cele mai multe ori măsurile fiind favorabile grecilor. În 1807, sunt unite Episcopiile de Roska și Prizren¹⁹¹. În 1827 Poarta emite un firman prin care restituia egumenilor greci administrația mănăstirilor închinată, Adunările Obștești ale Țării Românești și Moldovei protestând cu promptitudine¹⁹². Sultanul Abdul Megid (1839-1861) constrâns de Marile Puteri europene dă la 3 noiembrie 1839 „Hatti-Șeriful” de la Ghül-Hané, garantând creștinilor libertatea de conștiință, libertatea cultului, egalitatea în fața legii, siguranța vieții și averii etc.¹⁹³. Dar în funcție de propriile interese, Poarta va reorganiza activitatea eclezială în 1870 subordonând Bisericii Bulgare populația creștină din Dobrogea, Tracia și Macedonia¹⁹⁴. În detrimentul ierarhiei elene, numeroși aromâni din regiunea Ohridei s-au

¹⁸⁸ Sextil Pușcariu *op. cit.*, p. 38-48.

¹⁸⁹ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, traducere de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 53.

¹⁹⁰ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 442.

¹⁹¹ Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viață religioasă*, p. 27.

¹⁹² *Istoria României în date*, p. 151-152.

¹⁹³ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 508.

¹⁹⁴ Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică și civilizația aromânilor*, p. 128.

raliat Exarhatului bulgar care a permis folosirea românei și a aromânei pentru anumite părți ale liturghiei¹⁹⁵ și animați de sentimente naționale, luptau și pentru autonomie bisericească, greaca fiind înlăturată aproape complet din slujba religioasă până la 23 decembrie 1890¹⁹⁶. În urma războiului ruso-româno-turc din 1877-1878, cucerindu-și independența¹⁹⁷, România începe să se implice în problemele spirituale ale românilor de peste granițe, dar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea aromânii sunt amenințați cu excomunicarea de către episcopi fanatici de alt neam pentru că își trimiteau copii la școala românească; în 1891, Patriarhul de Constantinopol acordă dreptul populației autohtone de a avea episcopi din propriul neam în cuprinsul teritoriilor fostei Patriarhii de Peč, aromânii rugându-se în aceleași lăcașuri de cult cu sârbii¹⁹⁸. Prin tratatul de la Lausanne din 24 iulie 1923, din în urma războiului greco-turc din 1919-1923, patriarhului ecumenic își va păstra doar prerogativele religioase, pierzând titlul de *etnarh* asupra creștinilor ortodocși din Imperiul turcesc, hotărâre valabilă și astăzi¹⁹⁹.

Secolul al XX-lea Balcanii au fost zguduiți de conflicte militare și ideologice, micile state lăsându-se antrenate în jocurile politice ale Marilor Puteri. La 16 ianuarie 1913, Bulgaria se angaja să acorde autonomie școlilor și bisericilor românești Macedonia care vor constitui obiectul viitoarelor posesiuni bulgărești; un protocol similar, încheiat la 26 aprilie, când câteva teritorii sud-dobrogene reveneau României, prevedea acordarea aceluiași drepturi aromânilor. În urma conferinței de pace încheiată în București pe 28 iulie 1913, care a urmat celui de-al doilea război balcanic, României îi reveneau județele Durostor cu reședința la Silistra și Caliacra, cu reședința la Bazargic, încheind acorduri cu Grecia (23 iulie) și Serbia (25 iulie) privind autonomia școlilor și bisericilor aromâne din Macedonia²⁰⁰, acorduri care nu vor fi respectate. Cadrilaterul va fi reintegrat Bulgariei la 7 septembrie 1940 în urma tratatului de frontieră româno-bulgar de la Craiova²⁰¹. După cel de-al doilea război mondial Patriarhia Română a fost nevoită, sub presiuni comuniste, să abandoneze bisericile și preoții sud-dunăreni, care au rămas să trăiască din mila credincioșilor, limba română literară, interzisă în școli, propagându-se în Balcani prin biserică, cultul în limba română continuând

¹⁹⁵ Max Demeter Peyfuss, *Aromânii în era naționalismelor balcanice*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 132-152, p. 141.

¹⁹⁶ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, p. 53-64.

¹⁹⁷ *Istoria României în date*, p. 236-243.

¹⁹⁸ Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viață religioasă*, p. 27-28.

¹⁹⁹ Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 509.

²⁰⁰ *Istoria României în date*, p.321-322.

²⁰¹ *Ibidem*, p.447.

să existe până la dispariția preoților aromâni²⁰².

Traversând vremuri deosebit de vitrege, aromânii din Kosovo au rezistat asimilării totale de către populațiile înconjurătoare, datorită profundeii lor credințe religioase. O perioadă propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu și spovedania s-a efectuat în graiul lor, în lăcașurile de cult din această regiune aromâni putând fi întâlniți ca preoți, diaconi, cântăreți²⁰³. Din 1913, în urma primului război balcanic, Kosovo este integrată Regatului Serbiei, Episcopia de Prizren devenind automat parte integrantă a Arhiepiscopiei autocefale a Serbiei Bisericele românești sunt transformate în biserici sârbești, iar școlile desființate, liturgia desfășurându-se în limba sârbă, clerul aromânesc fiind asimilat de clerul ortodox sârb. În timpul primului război mondial, Kosovo și Metohia sunt ocupate de bulgari, clerul ortodox fiind închis și prigonit de noile autorități și de populația albaneză islamică. După 1918, datorită intervențiilor autorităților române pe lângă guvernul din Belgrad, este deschisă biserica din Bitolia. În timpul celui de-al doilea război mondial, estul provinciei este ocupat de Bulgaria, cea mai mare parte revenind Albaniei Mari (ocupată de italieni în 1939). Între 1943-1945, Kosovo este ocupată de Germania; populația creștină este expulzată în nord, în locul ei fiind aduși albanezi. Din 1945, Kosovo ajunge parte a Republicii Serbia din cadrul Federației Iugoslave; activitatea bisericii este redusă datorită presiunilor și persecuției subtile. Între 1979-1989, provincia devine autonomă; mulți ortodocși sunt forțați să părăsească Kosovo și Metohia; palatul Patriarhal din Peç este incendiat în 1981. Ultimul deceniu al secolului al XX-lea, regiunea trece prin momente sângeroase, distrugerii și exterminări sistematice, Biserica Ortodoxă Sârbă sub a cărei autoritate se află toți creștinii din Kosovo este expusă ruinei, numărul bisericilor ortodoxe distruse în perioada ridicându-se la peste 80. Lăcașurile de cult creștine, biserici și mănăstiri, sunt în continuare distruse, incendiate, vandalizate și avariate²⁰⁴. Tragedia este similară războiului care a dus la destrămarea Iugoslaviei, când, între 1991-1995, peste 200 de biserici și mănăstiri au fost distruse și aproape 400 avariate²⁰⁵. Demonstrând că vremurile sunt sub noi, aromânii din Albania au depășit persecuțiile religioase declanșate în 1967 de către guvernul comunist, care, la 30 noiembrie 1969, a proclamat „primul stat ateu de sub soare”, constituția din 1976 interzicând cu desăvârșire orice manifestare religioasă publică sau particulară, declanșându-se represaliile

²⁰² Petru Neiescu, *op. cit.*, p. 26-27.

²⁰³ Stere Garofil, *Cuvânt înainte*, în: Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viață religioasă*, p. 7.

²⁰⁴ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 33-35.

²⁰⁵ Eugen Drăgoi, *op. cit.*, p. 348.

crunte, fiind persecutați clerici și credincioși, instituțiile bisericești fiind desființate, iar patrimoniul confiscat²⁰⁶.

Nici astăzi circumstanțele în care trăiesc frații noștri sud-dunăreni nu s-au schimbat semnificativ. În fosta Iugoslavie, situația este destul de dificilă mai ales pentru românii din Valea Timocului și Kosovo, care, fără sprijin din țară, fără drept la învățătură în limba română, fără lăcașuri proprii de cult pentru oficierea slujbelor în limba română, se asimilează²⁰⁷, procesul de deznaționalizare fiind continuu, mai ales la orașe²⁰⁸. La fel stau lucrurile și în Albania, oficialitățile refuzând statutul de minoritate națională celor 72000 de aromâni²⁰⁹. La stingerea vlahilor contribuie, ca un paradox, și propria credință, care i-a menținut ca individualitate aproape două milenii; la meglenoromâni nu există prejudecăți sau restricții cu privire la căsătoria cu aromâni, macedoneni sau greci de aceeași confesiune, dacă aceasta se face din dragoste²¹⁰.

Menținându-se în grupuri etnice distincte, românii balcanici au incomodat adesea guvernările care s-au perindat peste meleagurile lor. Uneori, pentru a fi asimilați mai ușor, s-a încercat aducerea unor argumente lingvistice desprinse chiar din sfera semantică a religiei pe care aceștia o practică încă din vremurile apostolice, apelându-se, ca artificioasă, la cuvinte provenite de la populațiile care constituiseră clasa conducătoare. Dialectele românești sud-dunărene conservă termen bisericești de origine latină, asemănători sau identici cu cei din dacoromână, dar marea parte a terminologiei bisericești este de origine slavă sau grecească, care au pătruns masiv în idiomurile lor deoarece vlahii nu au beneficiat de o organizare bisericească proprie decât rareori și pentru perioade scurte de timp²¹¹. Acest aspect a imprimat expresii specifice: deși pentru toți românii creștinismul este latin, ortodoxismul este neogrec la aromâni, spre deosebire de cel bizantino-slav al românilor nord-dunăreni²¹². În acest sens, prezentul periplu prin istoria zbuciumată a românilor de la sudul Dunării oferă puncte de reper și chiar argumente împotriva unor politicieni care neagă apartenența fraților noștri la marea familie a romanității.

Dar jertfa întru credință a românilor sud-dunăreni nu a fost zadarnică nici în al XX-lea veac al erei creștine, din rândul lor ridicându-se noi mesageri ai spiritualității acestora, care au atins, sau vor atinge în curând

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 359.

²⁰⁷ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 35.

²⁰⁸ Petru Neiescu, *op. cit.*, p. 27.

²⁰⁹ *Ibidem.*, p. 23.

²¹⁰ Petar Atanasov, *op. cit.*, p. 304-305.

²¹¹ Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 21.

²¹² Matilda Caragiu-Marioțeanu, *op. cit.*, p. 178.

universalitatea, dovedindu-ne, încă odată resursele inepuizabile ale iubirii creștine. La 26 august 1910 se naștea la Skoplje, Macedonia, în familia de origine aromână, Nikolle și Drandafille Bojaxhiu, o fetiță, botezată chiar a doua zi, Agnes, devenită simbol al anilor care au marcat trecerea dintre milenii. La 12 ani, frecventând o școală catolică, simte chemarea către Isus Hristos, iar la 18 ani intră în ordinul Sisters of Our Lady of Loretto din Dublin, Irlanda, cu numele de consacrare Tereza. La sfârșitul anului 1928 pleacă în India, reușind mai târziu să obțină permisiunea de a părăsi ordinul și să înființeze un altul, Misionarele Carității. Opera de binefacere o începe la Calcutta în 1952, întemeind primul orfelinat în 1953, din 1957 ocupându-se și de bolnavii ce lepră, activitatea sa fiind răsplătită în 1979 cu Premiul Nobel pentru pace. Părăsește viața pământească în 1997, la 5 septembrie, dată la care este sărbătorită de Biserica Catolică, fiind declarată Fericită și model de mijlocitoare pentru întreaga comunitate creștină, beatificarea având loc la 19 octombrie 2003. Maica Tereza de Calcutta aparține întregii umanități, vieții acesteia fiindu-i dedicate chiar și ecranizări. În urma interviului realizat de Malcom Nuggeridge pentru BBC în 1969, acesta scrisese o carte, după care s-a realizat și un film, *Something Beautiful for God*²¹³, iar în anul stingerii ei din viață a apărut coproducția *Maica Tereza: În numele săracilor*²¹⁴. Că românii vor dăinui la sud de Dunăre mult timp de acum înainte pentru a împărtăși lumii întregi și din spiritualitatea ortodoxă, ne-o demonstrează, cel puțin prin numele pe care îl poartă, Î.P.S. Mitropolit Hierotheos Vlachos, Episcop de Nafpaktos. Acesta s-a născut la Ioannina, Epir – Grecia, în anul 1945, fiind hirotonit preot în 1971. Datorită calităților intelectuale deosebite, devine profesor de greacă și morală la Facultatea de Teologie „Sfântul Ioan Damaschin” a Universității Patriarhiei Antiohiei din Nordul Libanului. În prezent și-a dedicat activitatea de cercetare studiului teologiei ortodoxe ca știință psihoterapeutică²¹⁵, realizând o lucrare cu titlul grăitor *Psihoterapia ortodoxă*, care a depășit spațiul orientului creștin, apărând și în limba engleză, după care a și fost efectuată traducerea românească. Aceste ultime personalități prezentate aduc cu ele speranța unei lumi în care fiecare creștin își poată trăi crezul fără constrângeri doctrinare și politice.

²¹³ Ciprian Sava, *Maica Tereza de Calcutta: Fericită!*, în „Mesagerul Sfântului Anton”, revistă de spiritualitate a franciscanilor minori conventuali, anul X, nr. 61, noiembrie – decembrie 2003, p. 10-13.

²¹⁴ „Renașterea bănățeană. Programe TV”, nr. 4384, vineri 25 iunie, 2004, săptămâna 25 iunie – 1 iulie, p. 11.

²¹⁵ Hierotheos Vlachos, *Psihoterapia ortodoxă*, precuvântare de Î.P.S. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, traducere în limba română de Irina Luminița Niculescu, Timișoara, Editura Învierea – Arhiepiscopia Timișoarei, 1998, coperta 4.

Nu putem încheia fără a evidenția faptul că apărarea cu strășnicie a credinței ortodoxe a constituit cheia traversării veacurilor de către toți românii. Acest element funciar i-a ajutat și pe aromâni care, uzând de acest mijloc divin, s-au împotrivit absorbirii de popoarele în mijlocul cărora trăiesc, spre deosebire de istoromâni care fiind mai puțin numeroși, trecând la catolicism, au fost mai ușor de asimilat, urmând să trăiască în veacul al XXI-lea drama dispariției lor, soarta acestora fiind totuși mai blândă decât a meglenoromânilor din Nânta, care, părăsind confesiunea creștină, au fost strămutați în Asia Mică, urmând și ei a se stinge.

ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ. STUDIU DE CAZ: AROMÂNII DIN ALBANIA

*Prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu
Facultatea de Litere,
Universitatea din București*

Peninsula Balcanică reunește popoare de obârșii diferite, de limbi și de religii diferite, alcătuind un mozaic etnico-lingvistic extraordinar. Această conviețuire, unică în felul ei, s-a făcut pe un temeiu geografic care a favorizat circulația oamenilor și informațiilor culturale de o parte și de alta a lanțurilor muntoase care o străbat precum și de o parte și de alta a Dunării.

Spre nord ea este larg deschisă spre Europa Centrală; prin zona Dobrogei și Marea Neagră este deschisă spre Rusia meridională; Marea Adriatică o leagă de Italia; insulele Marii Egee o leagă de Asia Mică.¹ Astfel deasupra Peninsulei Balcanice s-au întâlnit civilizații din trei zone: din Orient, din Occident și din Nord. S-au întâlnit și s-au amestecat pe solul ei influențând mai departe civilizația românească din zona carpato-danubiano-ponctică și din zona sud-est europeană.

Relieful Peninsulei Balcanice este preponderent muntos, favorizând uneori izolarea grupurilor etnice putându-se grupa în trei mari regiuni: prima este aceea a Alpilor Dinarici, a doua o constituie masivul Rodopi iar ultima este regiunea munților Albaniei, Greciei și Serbiei² Munții sunt acoperiți cu păduri, dar în multe locuri sunt lipsiți de vegetație, ceea ce a făcut ca așezările omenești să rămână destul de izolate, dar nu au constituit un obstacol pentru circulația populației românești și a ideilor. Regiunea este străbătută în partea nordică de un sistem hidrografic foarte complex alcătuit din: Dunăre și afluenții săi: Drava, Sava, Morava și Iskerul. La acestea se adaugă câteva cursuri de apă, puțin importante dar pe malurile cărora locuiesc românii balcanici în număr mare: Vardarul, Struma, Korița, Neretva, Drina și Shkumbi.

¹ Victor Papacostea, *Civilizația românească și civilizația balcanică*, București, 1983, p. 17.

² Marin Popescu Spineni, *Românii din Balcani*, București, 1941, p. 80.

Cu toată vitregia pământului, aspru și puțin ospitalier, în aceste locuri au putut să trăiască alături de greci, sârbi, croați, sloveni, bulgari și populații descendente din traci și iliri: albanezii și românii balcanici.

Locuitorii de origine romanică din sudul Dunării cunoscuți sub diverse denumiri precum: aromâni, macedoromâni, vlahi transbalcanici, fărșeroți, români epiroți, megleno-români au constituit un element deosebit din punct de vedere etnic și social, dar mai ales cultural în civilizația balcanică. Împrejurări istorice complexe a făcut ca o dată cu încheierea etnogenezei românești, în Balcani să supraviețuiască grupuri compacte și numeroase de români; arealul de locuire al acestora fiind foarte vast, întinzându-se de la Dunăre până în Grecia continentală, Marea Egee, Marea Adriatică și Istria³

De aproape un mileniu și jumătate, până astăzi, românii din Peninsula Balcanică și-au păstrat trăsăturile lor fundamentale, limba, tradițiile, obiceiurile, precum și conștiința originii și unității etnice cu poporul român. Aromânii sunt considerați de majoritatea istoricilor ca fiind ramura sudică a poporului român despărțită de trunchiul principal, aflat la nordul Dunării, în urma așezării la sud de Dunăre a populațiilor migratoare, începând cu slavii și continuând cu bulgarii.

Modul de viață mai tradițional dus de aceștia mai ales în Albania și Grecia a determinat ca ei să supraviețuiască constituirii statelor medievale și moderne balcanice și apoi agresivelor politici de asimilare impuse lor de statele contemporane din Balcani. După al doilea război mondial, în deceniile 7 și 8 ale secolului al XX-lea fiind excluși din chestionarele de recensământ ca populație /entitate distinctă din statele sud dunărene.

Acești locuitori de sorginte romanică, din sudul Dunării au fost și sunt încă cunoscuți sub denumirea de: aromâni, macedoromâni, fărșeroți, rromâni epiroți, români sudici. Dar ei poartă totodată și denumiri legate de arealul de locuire precum: grămusteni și pindenii (locuiesc în Munții Pind, în Grecia); fărșeroții din Albania sunt denumiți vlahi albanezi. Aparțin și ei ramurii sudice a poporului român;

România a dus în Peninsula Balcanică din 1864 și până în 1955 chiar în 1961 o politică de sprijinire a instituțiilor de învățământ și a bisericilor, văzute ca singurul mijloc de susținere a identității aromânilor în mijlocul celorlalte popoare balcanice.

Apoi, după instituirea regimurilor comuniste în cele mai multe state balcanice, peste aromânii de acolo s-a așternut o tăcere deplină și un dezinteres total. Regimurile comuniste nu doreau să aibă complicații politico-diplomatice deoarece nici unul din statele create după al Doilea

³ <http://cersipamantromanesc.wordpress.com/2010/04/23/aromanii-din-balcani-in-secolul-al-xx-lea-intre-asimilare-si...> p. 1-7.

Război Mondial nu doreau să-i recunoască pe aromâni ca minoritari în cadrul statelor lor. La acest aspect s-a mai adăugat poziția statului grec, poziție susținută și în prezent, de negare în totalitate a existenței pe teritoriul lui a altor etnii decât cea greacă.

În documente, cel mai des sunt numiți *români*, așa cum aceștia înșiși se autointitulau considerându-se o parte componentă a națiunii române⁴

Despre românii balcanici ne-au lăsat relatări interesante cronicarii bizantini și cei români; au fost analizați și de reprezentanții Școlii Ardelene; generația pașoptistă și postpașoptistă s-a ocupat și ea în mod special de românii de la sud de Dunăre.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea istoria și existența românilor sud-dunăreni a devenit fie subiect de cercetare, fie obiect de controverse între etnografi, istorici, lingviști. Tot din a doua jumătate a secolului al XIX-lea de soarta românilor sud-dunăreni se vor interesa istorici, geografi, etnologi și literați apuseni, care vor călători în această zonă a Europei, lăsându-ne relatări deosebite, impresionante chiar. Viața lor, sub toate aspectele a stat în centrul istoriografiei occidentale, dar și a celei românești.⁵

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea Mihai Eminescu remarca: „Nu există un stat în Europa Orientală, nu există o țară de la Adriatică până la Marea Neagră care să nu cuprindă bucăți de naționalitatea noastră. Începând de la ciobanii din Istria, de la morlacii din Bosnia și Herțegovina, găsim pas cu pas fragmentele acestei mari unități etnice în Munții Albaniei, în Macedonia și Tesalia, în Pind ca și în Balcani, în Serbia, în Bulgaria, în Grecia și până dincolo de Nistru, până aproape de Odesa și de Kiev”⁶.

Cât privește limba macedoromânilor, tot Mihai Eminescu remarca: „e azi un adevăr cunoscut de toți că e numai un dialect al limbii daco-române și că n-are a face deloc cu limbile neolatine ale Occidentului...”

Atât dialectul din Istria, cât și cel macedoromân sunt varietăți ale limbii daco-române, cu mici deosebiri fonologice și cu mari și hotărâtoare asemănări”⁷.

⁴ Cristea Sandu-Timoc, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, Timișoara, 1994, p. 24.

⁵ Relatările călătorilor străini în Peninsula Balcanică au fost sintetizate de Valeriu Papahagi în lucrarea *România din Peninsula Balcanică după călătorii apuseni din secolul al XIX-lea*, publicată la Roșiorii de Vede în 1939. Autorul a reprodus în ordine cronologică impresiile călătorilor apuseni care au scris despre români, atât „cei care i-au apreciat și laudat cât și cei care au avut cuvinte de ocară” la adresa românilor dunăreni.

⁶ „Curierul de Iași”, 6 decembrie 1876, p. 3; apud [http://biserica.org-discusion-groups:View topic: Fr. Constantin Alecse, Biserica.org, românii din Albania \(Aromânii\), p. 14.](http://biserica.org-discusion-groups:View+topic:Fr.+Constantin+Alecse,+Biserica.org,+românii+din+Albania+(Aromânii),+p.14)

⁷ „Timpul”, 27 august, 1882, p. 1.

Istoricul și lingvistul Max Demeter Peyfuss remarca și el că: „Limba aromânilor este structural identică cu daco-româna”.

Th. Capidan susținea „că între daco-română și aromână este nu doar o asemănare, ci o identitate”.

Aromânii fărșeroți se declară la recensămintele oficiale **rrămân** – termenul albanez pentru etnonimul român.

Își vorbesc între ei graiul aromânesc străbun, presărat cu elemente lexicale albaneze.

Atât în trecut cât și în prezent, ei au fost și sunt a sunt amestecați, fie în sud, fie în nord, fie în centru. Astfel au stat lucrurile și în Macedonia și în Albania. Grupurile dialectale grămostean și fărșerot se delimitează clar⁸.

„Dintre toate dialectele sud-dunărene ale limbii române istorice, aromâna(sau macedoromâna), meglenoromâna, și istroromâna numai aromâna a dezvoltat o variantă literară sau, mai degrabă, un început de variantă literară. Acest fapt se datorează deschiderii de către Statul Român, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea, în Balcani, în satele și comunele cu comunități compacte de aromâni, a peste o sută de școli primare (113 în 1912-1913) și a unor licee, unde elevii au luat contact cu literatura română și cu valorile ei. Astfel, unii dintre ei, care au simțit chemarea scrisului, au devenit mai târziu autori de volume de versuri și proză, chiar și de piese de teatru, în care au dat glas sentimentelor, aspirațiilor, speranțelor și modului lor de a privi lumea în proiecții artistice nu de puține ori remarcabile.”⁹

„În această privință, cazul dialectului aromân nu este singular. Valona, un dialect al limbii franceze, vorbit în Belgia alături de flamandă și de germană, și-a dezvoltat de asemenea o variantă literară în care s-au afirmat poeți ca Roger Foulon. La fel, friulana, dialect al retoromânei, piemonteza, dialect al limbii italiene (francoprovensală, ca dialect al limbii franceze, constituie un caz aparte), cunosc variante literare cultivate și autori mai mult sau mai puțin instruiți.”¹⁰

În cadrul comunităților românești sud-dunărene anumite aspecte, anumiți factori au dus la disoluția ideii românismului și la unele neclarități la nivel național și comunitar. O cauză a acestei situații ar fi lipsa de intervenție a Statului român vreme de peste 50 de ani, în sprijinirea cultural-religioasă a românilor sud-dunăreni. O altă cauză o constituie politica foarte dură de

⁸ Bardu Nistor, *U final în limba scrierilor aromânești de la sfârșitul secolului XVIII-lea*, în *Annals of Phylology*, vol. XIV, nr. 23-33, 2003, p. 26.

⁹ Bardu Nistor, *Intoarcerea în Ithaca. Cultura română în exil.*, în vol. *Lucrările Simpozionului Internațional, Craiova, mai 2009*, p. 39.

¹⁰ *Ibidem*, nota 11.

deznaționalizare și de asimilare etnică și, politică pe care au dus-o statele naționale balcanice, fără excepție.

Supraviețuirea dialectelor limbii române: istroromân, meglenoromân, și aromân, ține de „miracolul poporului român”, a puterii de a rezista și de a se regenera la nivel național, ține de etnogeneza românească și de istoria românității. S-a reușit supraviețuirea romanității orientale ca factor de progres, prin supraviețuirea graiului și a culturii și civilizației aromânilor. De aceea nu trebuie să se mai vorbească azi despre aromâna nordică și aromâna sudică, ci despre grupuri constituite în timp și delimitate între ele de înșiși vorbitorii lor care își spun „fărșeroți”, grămosteni, muzechiari, avdelați, veriani, moscopoleni, etc după numele localităților de origine.

Românii balcanici, populație minoritară aflată în sânul populației majoritare grecești, bulgărești, sârbești, albaneze au luptat pentru obținerea unor deziderate cu caracter național.

Lupta națională a românilor balcanici s-a dus pe trei planuri distincte: învățământ în limba națională, organizare bisericească proprie până la recunoașterea unui episcop român, și în cele din urmă reprezentare proporțională, pe baze etnice în diversele organisme locale. Acțiunea de trezire a conștiinței naționale a început la sfârșitul secolului al XVIII-lea, culminând în a doua jumătate a secolului următor cu înființarea de școli și biserici în limba română¹¹, cu sprijinul Statului român.

Poporul român, risipit în spațiul sud-est european trebuia să aibă ca centru de iradiere și de susținere culturală, Statul român desigur. Așa se gândea în secolul al XIX-lea așa se mai gândeste și astăzi de către cea mai mare parte a aromânilor.

Activitatea de susținere a școlilor și bisericilor de către Statul român a fost reluată. A fost reluată în contextul în care situația aromânilor reprezintă în momentul de față o mare tragedie fiind supuși /condamnați la o asimilare continuă și în prezent, respectiv la începutul secolului al XXI-lea.

Se încearcă de către diferite asociații, fundații, partide ale aromânilor stoparea pe cât posibil a acestui fenomen. Aromânii consideră că susținerea unui învățământ în graiul aromân, întreținerea bisericilor lor cu slujire tot în aromână precum și crearea de mici muzee în care să se prezeve elementele de patrimoniu imaterial și mobil ar putea salva de la dispariție o cultură bimilenară și a unei etnii care a rezistat de un secol și jumătate și nu în condiții ușoare.

Profesorul Max Demeter Peyfuss de la Universitatea din Viena remarcă următoarele; „Într-o viitoare Europă comună, aromânii – indiferent de ce parte a frontierei ar trăi (căci frontierele moderne au distrus spațiul natural

¹¹ Theodor Burada, *Cercetări despre școlile din Turcia*, București, 1890, p. 53.

de viață al aromânilor) – trebuie să obțină dreptul lor nelimitat de domiciliu ca aromâni”.

În Albania, pe lângă susținerea școlii și grădiniței de la Divjaka, unde învață aromâna și româna peste 60 de copii, s-au mai alocat peste 2 miliarde de lei Bisericii ortodoxe aromâne cu hramul „Schimbarea la față” din Corcea, patronată de Patriarhia Româna și unde este paroh preotul fărșerot Dumitru Veriga.

În evoluția comunităților aromânești din Peninsula Balcanică se pot distinge 3 etape ale procesului de deznaționalizare:

1. Căderea Imperiului Otoman (1918) – al Doilea Război Mondial – 1945;
2. Al Doilea Război Mondial (1945) – anii '80 ai secolului XX;
3. Anii '80 ai secolului XX – prezent.

Referitor la răspândirea foarte mare a aromânilor în sudul Dunării, în anul 1936 cu ocazia discursului de primire în Academia Română, Th. Capidan constata cu satisfacție: „Astăzi, uitându-se cineva pe harta etnografică a Peninsulei Balcanice rămâne uimit de împrăștierea lor (a românilor – *n.n.*) extraordinară, mai ales în părțile de miazăzi, unde aceste populațiuni se înfățișează sub o formă fragmentară față de blocul unitar și indivizibil al românismului din nordul Dunării. Prima expresie ce se desprinde din acest aspect, aproape unic în istoria unui popor, este că, oricât de răspărate apar aceste populațiuni pe cuprinsul Peninsulei Balcanice, originea lor trebuie căutată nu numai în ținutul carpato-dunărean, dar și în Pind”¹². La această localizare mai adăugăm și pe aceea destul de recentă întâlnită în lucrarea lui Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*: „În Grecia masa principală a aromânilor trăiește pe văile Pindului. În unele localități din Tesalia și la poalele Olimpului, în zona muntelui Vermion și în regiunea dintre Filorma (azi Phlorina), Kastoria (azi Kezriye) și Kozana (azi Kozane). În Albania îi găsim în număr mare în regiunea Myzeqeja, ca și în districtele Priemetiș Kolice (azi Corcea), în Iugoslavia în mai multe sate dintre Ohrida (azi Ohrid) și Monastir (azi Bitolia), apoi Krușevo lângă Perlepe, câteva sate în apropiere de Struga și mai mici așezări pe Pljackavica, în Macedonia răsăriteană. Cei mai mulți aromâni din Bulgaria s-au strămutat în 1940 în România, totuși mai există – în afară de cei din orașe – așezări de aromâni în Pirinska Makedonja și în munții Rodope. În sfârșit, în România mulți aromâni s-au stabilit în Dobrogea (în localitățile Cobadin, Ovidiu,

¹² Theodor Capidan, *Romanitatea Balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în ședința solemnă a Academiei Române, București, 1936, Extras, p. 53; Max D. Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, trad. de N. Șerban Tanașoca, București, 1994, p. 13-14.

Mihail Kogălniceanu și mai la nord), alții în împrejurimile Bucureștiului și în Banat. În trecutul apropiat mai existau colonii aromânești în Turcia asiatică și în Liban”.

În zonele și localitățile din Balcani locuite de români se vor înființa școli și biserici prin eforturile comunităților locale, dar mai ales prin sprijinul acordat de Statul român.

Toponimia este și ea o dovadă de necontestat a prezenței și păstrării elementului românesc în Peninsula Balcanică. Și astăzi sunt multe regiuni din Grecia, Bulgaria, Serbia, unde toponimia mai are încă caracter românesc.

Aspirațiile naționale ale românilor nu au vizat nici alipirea la România și nici crearea unui stat propriu în Balcani. Ei doreau drepturi cetățenești egale cu ale celorlalte națiuni ale Imperiului Otoman și autonomie culturală. Era vorba, în timp, de menținerea identității comunitare: limba (grai), tradiții, obiceiuri. Aceste lucruri s-au păstrat 2000 ani, după cum se poate observa și astăzi, prin trei instituții: școala, biserica și familia.

Deoarece considerăm deosebit de importante aceste aspecte semnalăm mai departe câteva momente mai importante din istoria celor două instituții: școala și biserica.

Aceste instituții au fost neîncetat atacate, la fel și în prezent, deoarece prin ele se păstra și se păstrează, aspectul identitar al românilor balcanici.

Un loc aparte în cercetarea noastră îl ocupă fărșeroții, românii care locuiesc mai ales în Albania dar și în Grecia, zona Pindului.

Cea mai mare parte a aromânilor /fărșeroților din Albania(cca. 80.000-100.000 de persoane) se numesc ei înșiși **rrămâni**; astfel încât, clasificarea lor doar cu termenul de „aromâni” este problematică. La fața locului ei nu își spun decât **rrămân, necunoscând celălalt termen de aromân.**

O statistică pe probleme lingvistice, realizată recent de UNESCO consemnează cca. 10.000 de vorbitori ai dialectului aromân. Alte estimări sunt de 50.000-200.000 sau 15% din populația Albaniei, adică cca. 10.000. Tot privitor la Albania, estimările oficiale susțin că aici nu ar exista mai mult de 100.000 de aromâni fărșeroți.

O altă problemă a fărșeroților o constituie recunoașterea oficială a bisericii în graiul românesc, fărșerot. Conform legislației albaneze, o religie nu poate avea decât o singură comunitate(biserica) religioasă. Ori, aromânii fiind ortodoxi, nu pot obține acest statut deoarece grecii, mai numeroși și mai influenți au obținut deja acest statut de multă vreme.

Fărșeroții sunt grupați în două zone distincte:

1. primul grup din neamul fărșeroților se află în zona montană din jurul

localității Corcea, de o parte și de alta a Alpilor Centrali albanezi, până în Macedonia și Grecia;

2. al doilea grup este stabilit în câmpia litorală din Albania Centrală și din sud; sunt plasați în jurul orașelor Fier, cu răsfirări până la malul Mării Adriatice¹³, spre Vlora.

Aceștia mai practicau încă în 1950-1960 păstoritul transhumant, fără să aibă un domiciliu stabil (după cum a consemnat etnologul de la Cluj, Petru Neiescu).

Românii erau foarte numeroși în Evul Mediu, în epoca modernă și în primele decenii ale secolului XX, în Peninsula Balcanică ocupând teritorii de la Marea Adriatică la Marea Neagră¹⁴.

Provinciile locuite de români și denumite *vlahii* erau următoarele: Vlahia Mare; Vlahia de Sus (Epir); Vlahia Mică (Acarnia, Ohrida, Locrida). În Serbia și Bulgaria erau: Vlahia Albă, Vlahia Rodopi, Vlahia Tracică, Vlahia Sirmium, pe râul Sava: Vlahia Bătrână sau Valahia Veche (Bosnia)¹⁵.

În secolului al XX-lea prezenta lor este semnalată în:

1. Macedonia, cu principalele centre: Bitolia (Monastir), Magarova, Târnova, Nijopole, Gopeș, Moloviște, Crușova, Ohrida, Iancovăț, Beala de Sus, Beala de Jos, Calive-Istoc, Vlaho-Clisura, Neveasta, Blața, Reșna, Belcamen, Pisoderi, Negovani, Hrupiștea, Gramoștea, Moscopole, Pleasa, Calive-Jarcan, Lunca, Birislău, Oșani, Cerna-Reca, Cupa (Koupa), Huma, Veria, Kokinoplo, Ramna, Turai, Porina, Piscupie, Murmuluștea ș.a. În partea orientală a Turciei menționăm orașele Seres și Giulmani, Melnic și comunele Ramna, Poroiu, Raslog.

2. În Epir: Samarina, Smicsi, Avela (Avdela), Perivoli, Turia, Furca Armatia, Breaza, Palioseli, Băiasa (Vuvusa), Cernești, Dobra ș.a.

3. Albania: în districtul Valona (Avlona): Bunavia, Bisani, Levani, Carvunari, Cervenii ș.a.; districtul Musachia și Durazzo: Origovizza, Cărbunari, Grădiștea, Soacule, Veleani, Cavaia, Gramara, Ciuca, Bedeni, Mardarei ș.a.

4. Mila, Ameru, Vetunosi, Cuțufani, Paltinu, Doliani, Damasuli ș.a.

De asemenea în toți munții și în mai toate localitățile din nordul Greciei continentale se aflau o mulțime de târguri și sate locuite de români. Numeroase familii românești se mai aflau în primul deceniu al secolului al XX-lea în Insulele Ionice: Corfu, Zante și în Insula Santa Maura.

¹³ <http://cersipamantromanesec.wordpress.com/2010/03/05/aromânii-românii-din-Albania,-diviziunile-administrative,-p.2-3/>; <http://ro.wikipedia.org/wiki/arom>, p. 5;)

¹⁴ *Cristea Sandu-Timoc, op. cit.*, p. 5.

¹⁵ Mihai Virgil Cordescu, *Istoria școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limbă română din Lipsca, Viena, Berlin, București*, 1906, p. 5-8.

Mai menționăm că grupul de români care se afla așezat în jurul Pindului se întindea de la nord-vest de Berat, în Albania, spre sud în Epir și dincolo de Kardița, în Tesalia răsfirându-se spre est în Macedonia și către sud-vest în regiunile Acarnaniei și Aspropotamului. Grupul de aromâni din vilaietul Salonicului, Xeresului, Xantelui și Monastirului era format din alte grupuri venite din Munții Gramos, Moscopole și Pind, iar prin ținuturile Megleniei prin Albania și Macedonia, se aflau comune locuite numai de români.¹⁶

Cât privește pe fărșeroți, istoria lor ca și a celorlalți aromâni a fost zbuciumată, presărată cu momente dramatice și deloc liniștită.

Tratatul de pace de la București din 28 iulie/10 august 1913 a stabilit o nouă realitate politică în Peninsula Balcanică. Cele trei state balcanice Bulgaria, Grecia și Serbia se obligau, printr-un schimb de scrisori realizat cu primul ministru al României Titu Maiorescu, să acorde autonomie școlilor și bisericilor românilor din țările lor, care să poată să fie subvenționate de statul român sub supravegherea guvernelor țărilor respective și să recunoască pentru români un episcopat distinct.

Toate statele balcanice au admis după 1913 existența școlilor macedoromâne, cu excepția Serbiei care considera tratatul de la București caduc pentru ea, respingând recunoașterea autonomiei școlilor și bisericilor din Macedonia sârbească unde s-au închis toate școlile primare de băieți și fete, un liceu, o școală normală, 10 biserici.

În Grecia, în schimb, situația a fost mai bună, mai ales sub guvernele democratice de după 1913. Acordul cultural bilateral încheiat cu statul grec relativ la autonomia școlilor primare și secundare românești și dreptul guvernului român de a le subvenționa s-a încheiat în iulie/august 1913 și era una din anexele tratatului de la București din 1913. Acesta prevedea autonomia școlilor și bisericilor aromânilor și crearea unui episcopat român, finanțat de statul român dar sub supravegherea guvernului elen. Manualele de religie erau întocmite de autoritățile ecleziastice române, iar cele didactice și școlare după programele Ministerului Instrucțiunii Publice.

În 1914 în Macedonia funcționau 91 de școli primare, cu 111 institutori, 76 de institutoare, 53 de preoți, 1 liceu, 2 școli comerciale și o școală normală de fete.

Declanșarea Primului Război Mondial, la mai puțin de un an de la semnarea tratatului de la București, aducea importante modificări și în spațiul sud-est european. În toate statele balcanice, mii de români au fost mobilizați și trimiși pe diverse fronturi, iar școlile și bisericile lor au fost din nou închise. În august 1916 populația bărbătească din Macedonia ocupată, rămasă în urma mobilizării anterioare, a fost trimisă în lagăre de concentrare

¹⁶ *Ibidem*, p. 9.

sau la minele de cărbuni de la Svistov, de unde mulți români nu s-au mai întors.¹⁷ În urma operațiunilor militare care s-au desfășurat în Macedonia multe sate românești au fost prădate sau distruse. Turmele de oi au fost rechiziționate pentru nevoile armatei, au izbucnit epidemii, îndeosebi de holeră. Autoritățile bulgare au introdus limba bulgară în școli și biserici și au trecut la distrugerea cărților românești, inclusiv a celor de cult. Fenomenul de emigrare în România a atins cote maxime, mai ales după Conferința de pace de la București din 1913 când toți românii balcanici puteau deveni cetățeni români, indiferent de locul în care continuau să trăiască.

Primul Război Mondial a însemnat un moment de cotitură în evoluția situației naționale a românilor din Peninsula Balcanică. El a dus la configurarea unor noi realități politice în evoluția statelor din zonă iar românii sud-dunăreni au căutat în continuare să obțină, cel puțin parțial, satisfacerea unor deziderate în plan politic, cultural, educațional și bisericesc.

Evenimentele negative din istoria românilor de la sud de Dunăre după Primul Război Mondial și-au accentuat cursul. Aceștia au fost lipsiți de școli și de biserici.

Un memoriu al directorului Școlii Comerciale Superioare Române de la Salonic, Vasile Diamandi, din martie 1920, menționa trei cauze care „au zdruncinat mult propășirea chestiunei” aromânilor: plecarea italienilor din zona Pind „fără a lăsa ceva solid și stabil”, fapt ce a determinat numai ațâțarea grecilor împotriva românilor; internarea aromânilor din Macedonia în lagăre de către bulgari, închiderea tuturor școlilor române din Macedonia sârbească și ruinarea multor centre românești precum Magarova, Moloviște, Nijopole și ținutul Megleniei; neaplicarea la timp a decretului-lege de asimilare a corpului didactic din Peninsula Balcanică și numirea lui în țară. Vasile Diamandi arăta în memoriu că în anul 1920 funcționau numai școlile din Grecia și Albania și că rezolvarea problemei bisericești era „cauza primordială a unei existențe trainice și solide a edificiului nostru cultural național de dincolo”. În vederea împlinirii acestui deziderat, propunea numirea unor miniștri plenipotențiar și consuli de origine română „cu tragere de inimă”; numirea câte unui aromân pe lângă fiecare legăție sau consulat pentru a apăra interesele acestora; acordarea unor burse pentru studenții aromâni care vor studia la Atena și Belgrad, „ca să nu se înstrăineze”; apariția unui ziar în limba română și în dialect, cu sediul la Salonic; sprijinirea accederii în parlamentele din Grecia și Serbia

¹⁷ Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (SANIC), fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11; Gh. Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, București, 1999, p. 181.

a unor deputați aromâni; redeschiderea școlilor din Tesalia; clădirea unor localuri de școli și biserici „ca să convingă poporul că nu este ceva efemer”; încurajarea aromânilor prin diferite operațiuni comerciale (procurarea tutunului, reprezentanța serviciului maritim etc.); toate acestea pentru asigurarea unor baze solide viitorului neamului aromânesc amenințat să piară, „dând din timp în timp câte o licărire de viață relativ cu acțiunea pornită din țară”.¹⁸

Raportul ministrului plenipotențiar la Belgrad, Th. Emandi, din decembrie 1920, semnala și el persecuțiile la care erau supuși românii din partea autorităților sârbești. Cea mai mare parte a preoților și învățătorilor se refugiaseră în România și „din bisericile numeroase ce funcționau, abia dacă au mai rămas câteva; iar școlile ce mai există, chiar dacă nu sunt închise, sunt în imposibilitate să funcționeze, din cauza strășniciei cu care autoritățile sârbești interzic intrarea cărților didactice în Serbia”.¹⁹

În aprilie 1921, mitropolitul Miron Cristea, în calitate de președinte de onoare al Societății de Cultură Macedoromână, solicita „ca factorii hotărâtori ai țării noastre să se îndure de frații lor români din Balcani și să le câștige faptic dreptul de a avea școlile lor și biserici românești cu chiriarii proprii”.²⁰

La Conferința de pace de la Paris, alături de delegații români au fost trimiși și delegați ai Societății de Cultură Macedoromâne, ai Comitetului românilor din Valea Timocului cărora li s-au adăugat reprezentanți ai Comitetului pentru apărarea drepturilor culturale și spirituale ale românilor, constituit la Vidin în martie 1919. Aceste organizații românești au alcătuit o serie de memorii pe care le-au înaintat forurilor Conferinței de pace, dar ele nu au avut urmări deosebite. Singurul rezultat pozitiv, art. 12 al tratatului de pace de la Sèvres cu Turcia, prin care Grecia se obliga să acorde autonomie locală comunităților române din Pind în probleme școlare și religioase, a fost eludat prin prevederile tratatului de la Lausanne. Aplicarea prevederilor tratatului minorităților de către statele din sud-estul Europei, care ar fi putut să asigure condiții de manifestare românilor sud-dunăreni, s-a izbit însă de rezerve și chiar de reacții negative.

Șeful Serviciului Școlilor și Bisericilor Române din Peninsula Balcanică, Petre Marcu, constata într-un raport din iunie 1923 că singura problemă care nu fusese rezolvată după înfăptuirea României Mari era „aceea privitoare la asigurarea existenței naționale a românilor macedoneni”. Era menționată diferența dintre mentalitatea aromânilor „înzestrați cu temperament

¹⁸ SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11.

¹⁹ *Ibidem*, vol. 7, Iugoslavia (1920-1930) nepaginat.

²⁰ SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 751/1925, f. 57.

meridional aprins până la exaltare, trecând cu mare ușurință de la o extremă optimistă la alta pesimistă” și mentalitatea românilor „înzestrați cu un temperament calm, cumpănit în gesturi și reținut în toate actele de o veche experiență politică, a cărei valoare n-am putut-o aprecia noi, care... eram forțați a ne face educația politică la școala revoluționară a bulgarilor sau a grecilor macedoneni”. În ceea ce privește statistica românilor sud-dunăreni, Petre Marcu aprecia că aceștia sunt în număr de 750.000 din care 300.000 în regatul Sârbo-Croato-Sloven, 80.000 în Bulgaria, 200.000 în Grecia și 150.000 în Albania. Șeful serviciului propunea susținerea elementului românesc din Balcani din punct de vedere cultural, politic și economic.²¹

Raportul inspectorilor I. Max Popovici și Victor Babețeanu, din anul 1929, semnală de asemenea faptul că în statele balcanice, „constituite pe baze etnice solide”, care duceau o politică a deznaționalizării sau a îndepărtării elementelor minoritare, elementul macedonean, „împrăștiat în grupuri răzlețe pe teritoriile a patru țări diferite, lipsit de spiritul moral al unui ideal național realizabil, merge cu pași repezi către o asimilare completă”.²²

Într-o notă a ministrului Instrucțiunii Publice, dr. Constantin Angelescu, din anul 1935, se specifică faptul că în România funcționau, cu predare în limba elenă, 8 școli primare având 884 de elevi, și 2 școli secundare (București și Galați) având 125 de elevi, în care studiau numai copiii supușilor eleni iar profesorii erau numiți de statul elen dintre supușii săi. La rândul său, România întreținea în Grecia 26 de școli primare cu 917 elevi și 52 de cadre didactice și 4 școli secundare cu 360 de elevi și 46 de cadre didactice, toate cu predare în limba română.²³ Diplomele de absolvire eliberate de școlile române din Grecia, ca de altfel și cele din Bulgaria, nu erau recunoscute de autoritățile din țările respective. Această situație a determinat venirea acelor absolvenți în România, fapt ce a condus la lipsirea românilor sud-dunăreni de o elită intelectuală care să-i îndrume în procesul de menținere a identității culturale.

În timpul dominației turcești în Albania au existat 17 școli românești și un gimnaziu la Berat după cum urmează: câte două școli primare în localitățile Corcea, Pleasa, Moscopole, Berat, Elbasan și câte o școală primară în localitățile Lunca, Nicea, Biscuchi, Șipsca, Ferica, Grabova, Lușnia-Carburnari²⁴. Într-un referat din decembrie 1922, Petre Marcu, șeful Serviciului Școlilor și Bisericilor Române din Peninsula Balcanică arăta:

²¹ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), fond Problema 18, vol. 1, nepaginat.

²² *Ibidem*, fond Problema 15, vol. 55, f. 49.

²³ *Ibidem*, fond Problema 18, vol. 7, nepaginat.

²⁴ *Ibidem*, dosar 799/1923, f. 4.

„... Albania a fost teatru de luptă din anul 1912; devastată de greci și de sârbi, secătuită de armatele de ocupație austriece, italiene, franceze, populația este redusă azi la sărăcie. Toate localurile noastre de școală din Berat, Elbasan, Ferica, Lușnia, Grabova, Lunca, rechiziționate de armatele de ocupație, sunt lipsite de mobilierul școlar. Din 1914 și până azi au funcționat numai școlile din circumscripția Corița și Pleasa și o școală mixtă la Șipsca”.²⁵

În Albania, după anul 1922, politica de asimilare a autorităților a dus la închiderea majorității școlilor și bisericilor românești: în 1925 mai existau trei, în 1926 se permitea numai predarea unor ore de limba română în școlile albaneze din centrele locuite de români, în 1927 cele trei școli românești care mai existau au trecut sub controlul statului albanez care le finanța iar în 1935 funcționau șapte școli primare de stat finanțate de statul albanez, statul român plătind învățătorilor respectivelor școli câte o indemnizație lunară de 1.200 de lei.

În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine din România, privind școlile și bisericile românești din Albania se sintetizau acțiunile întreprinse de ministrul României la Tirana, profesorul Simion Mândrescu. Convenția care fusese pregătită cu Mufid Bey Libohova n-a mai putut fi semnată datorită căderii guvernului. Negocierile au fost reluate cu noul guvern și cu președintele Ahmed Zogu, discutate în Consiliul de Miniștri al Albaniei la 9 octombrie 1925, care a fost de acord cu perfecționarea activității școlilor românești de la Corcea, Pleasa și Șipsca. În noiembrie 1925 Simion Mândrescu era înștiințat de A. Vrioni că: „Guvernul albanez, pentru a satisface cererea dreaptă a României va face toate înlesnirile pentru deschiderea de școli românești în comunele cu populație românească cu condiția ca deschiderea acestor școli să fie cerută de comunitățile respective”²⁶.

La 1 februarie 1926, Ministerul de Externe al Albaniei dădea următoarele dispoziții: introducerea limbii române în școlile primare cu număr suficient de elevi români, admitea înființarea clasei I de liceu la Corcea cu elevi de la școlile din Corcea, Pleasa și Șipsca și era de acord cu înființarea fie a unei școli profesionale de fete sau a unei școli de meserii. De asemenea era autorizată Crucea Roșie Română și nu statul român, să înființeze două internate cu câte 50 de locuri, unul de băieți și unul de fete, cu condiția ca acestea să fie întreținute integral de aceasta.²⁷

Noul program al Ministerului Instrucțiunii Publice pentru românii din Albania, prevedea pentru anul școlar 1926-1927 reînființarea școlilor

²⁵ *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 148-149.

²⁶ *Ibidem*, f. 152.

²⁷ *Ibidem*.

românești care existau în anul 1912, deschiderea la Tirana a două școli primare, una de fete și una de băieți, a două internate întreținute de Crucea Roșie Română, a câte unei școli mixte la Durazzo, Elbasan, Berat, Fieri, Premet, Nicea, Grabova, Lunca, Valona, Cavaia, Ferica, precum și reorganizarea liceului de la Corcea²⁸. Înființarea multora dintre acestea a rămas în fază de proiect.

Noul ministru al României la Tirana, Trandafirescu, primea în anul 1926 asigurări din partea ministrului de externe A. Vrioni și președintelui Senatului, Pandele Evanghele, că în toamna anului 1926 liceul din Corcea va funcționa și se vor înființa școli românești la Nicea, Grabova, Lunca și Elbasan, cu condiția ca profesorii să fie supuși albanezi și să fie plătiți de statul albanez. În raportul din 26 mai 1926, Trandafirescu arăta că a trimis în România 94 de elevi bursieri din Albania, din care se vor recruta viitoarele cadre didactice pentru școlile românești din această țară.²⁹

Toate aceste eforturi nu au avut nici un rezultat. În toamna anului 1927, statul albanez a etatizat toate școlile, inclusiv școlile românești din Corcea, Pleasa și Șipsca. Autoritățile albaneze au numit în locul lui Cupan Araia, ca director al școlii din Corcea, pe preotul Cotta Balamace. Între acesta și Dumitru Teja, președintele comunității române din Corcea, a izbucnit un puternic conflict. Societatea de Cultură Macedo-Română cerea Ministerului Instrucțiunii Publice destituirea tuturor institutorilor care primiseră să lucreze în școlile etatizate.³⁰

Mai multe memorii adresate de Cotta Balamace, Ministerului Instrucțiunii Publice din România și Patriarhului României lămurau situația: „... am primit provizoriu a funcționa la școală cu scopul de a salva cea din urmă scânteie, având convingerea că guvernul român va interveni pe lângă guvernul albanez. Odată închise școlile așa rămâneau, după cum au rămas și celelalte din întreaga Albanie”.³¹

În Albania în 1929 se aflau cca. 35.000-40.000 de aromâni, conform Raportului lui Vasile Stoica, așezați în „districtele Tirana, Durazzo, Elbasan, Corita, Berat și Valona. Erau unsprezece localități locuite numai de aromâni: Nicea, Șipsca, Lunca, Grabova, Pleasa, Moscopole, Cerna, Carburnara, Gradistea, Cumani și Trei Frați. Restul populației românești era împărțită în localitățile: Tirana, Elbasan, Durazzo, Cavia, Bituchi, Vila, Piesca, Siac, Tarac, Stermeni, Goleni, Divijaca, Lusina, Polivin, Pentadria, Nagruza, Smistea, Libofsa, Bumbulina, Ciplaca, Jacodina, Colonia, Tapia, Laparda,

²⁸ *Ibidem*, f. 156.

²⁹ *Ibidem*, dosar 768/1922, f. 122-123.

³⁰ *Ibidem*, f. 127.

³¹ *Ibidem*, dosar 756/1930, f. 4-5.

Disnita, Dobronic, Scrapar, Berat, Crueghata, Poiani, Fieri, Frașeri, Rodostina, Valona, Pestani, Amet-Beusi, Scrofolina, Bestova, Armeni, Ducati, Corita, Drenova, Bobostita, Casina, Permeti, Lescovi, și Arghyrocastro.

În Albania, grupul cel mai important se află în regiunea orașului Corcea unde constituie în oraș un cartier special de comercianți și meseriași iar în jur, șase comune de munteni sunt curat aromânești (Moscopole, Pleasa, Lunca, Șipsca, Nicea, Grabova) minorități importante în alte câteva sate; populație viguroasă, plină de inițiative, progresivă și cu o vie conștiință românească.

Un alt grup este cel din șesul Muzachiei, între cursul inferior al râului Shcumbi și golful Valonei, unde trăiește răsfirat ca minorități prin comunele albaneze: populație agricolă pricepută, care însă pe de altă parte, luptă cu clima malarică a regiunii.

O a treia categorie, în fine, este a orășenilor, populație de comercianți și meseriași în orașele Tirana, Durazzo, Fieri, Berat, Elbasan, Valona, Santi Quaranta.

Numărul total al aromânilor se ridică la 40.000 de suflete. Nu există încă nici o regiune în care ei ar forma o majoritate a populației. Pretutindeni sunt înconjurați de populația albaneză.”

Anul 1929 a fost un an foarte dificil pentru fărșeroți. Numeroase memorii au fost trimise Ministerului Instrucțiunii Publice, Ministerului Afacerilor Străine, Patriarhului României chiar, în care era prezentată politica de deznaționalizare a fărșeroților din Albania. Se propunea atunci, emigrarea lor în România³².

În toamna anului 1930, în urma eforturilor diplomatice depuse de noul ministru al României la Tirana, Vasile Stoica, școlile din Șipsca și Corcea erau redade comunităților românești, era numit director N.H. Balamace, iar institutori Cotta Balamace și Elena Balamace.³³ În anul 1937 se mai obținea deschiderea a încă 5 școli românești la Dișnița, Lunca, Grabova, Moscopole și Nicea. Institutorii erau plătiți de statul albanez, dar primeau și din partea statului român, în completare, o indemnizație de 1200 lei lunar. Aceasta le-a fost achitată constant în perioada 1 septembrie 1937 – 1 septembrie 1939 prin consulatul României de la Tirana.³⁴ În anul școlar 1939-1940 în cele 7 școli românești din Albania au învățat 362 de elevi, sub îndrumarea învățătorilor Christache Simancu, Urania Atanas (Corcea), Iovan Poppa (Moscopole), Petre Belba (Lunca), Adam Muși (Șipsca), Vasile Balamace (Nicea) și Nuci Condili (Dișnița). La școala din Grabova nu s-a predat în

³² SANIC, fond Vasile Stoica, dosar, 1/144, f. 1-7.

³³ *Ibidem*, fond Ministerul instrucțiunii publice, dosar 756/1930, f. 4-5.

³⁴ *Ibidem*, dosar 1332/1940, f. 154.

limba română decât până în decembrie 1939, deoarece învățătorul Procop Pescazini transferat, a fost înlocuit cu o învățătoare albaneză.³⁵

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial situația școlilor românești din Albania s-a înrăutățit. Suplimentul convenit cadrelor didactice nu a mai fost plătit la timp, iar o parte din școli au fost distruse de bombardamente. Raportul preotului Cotta Balamace din 7 noiembrie 1941 arată că funcționau numai școlile din Corcea, Moscopole și Șipsca reparate cu banii comunităților române, cele din Dișnița, Nicea, Grabova și Lunca nu funcționau, nefiind reparate.³⁶ În anul 1944 mai funcționa numai școala română din Corcea cu învățătorii Christache Simancu, Urania Athanas, Vasile Balamace și Vasile Cicani.

Prin decretul lege nr. 2695 din 1 august 1938, statul român a înființat Institutul Român din Albania cu sediul la Santi-Quaranta (Zogoj). Îl prezentăm pe larg în rândurile ce urmează. Conducerea a fost încredințată marelui istoric Nicolae Iorga, cel care elaborase prima istorie a Albaniei și care l-a desemnat ca director delegat pe prof. univ. Dumitru Berciu.

În 1943, profesorul Dumitru Berciu arată într-un memoriu că institutul fusese transformat în spital de campanie și bombardat în mai multe rânduri de aviația italiană. Întregul inventar al institutului, în valoare de peste 1.000.000 lei dispăruse. Profesorul Dumitru Berciu propunea transferarea sediului institutului la Tirana, unde se găsea un puternic centru românesc și deschiderea unei școli primare la Tirana „... reparându-se o nedreptate din trecut când guvernele albaneze nu au îngăduit funcționarea unei școli românești în capitala Albaniei”. Profesorul menționa de asemenea „... situația tristă a școlilor și bisericilor românești din Albania cu localuri în ruină, cu învățători și preoți neplătiți la timp și persecutați de autoritățile locale”.³⁷

Într-un memoriu din 5 martie 1943 care era o completare a acestuia, prof. Dumitru Berciu solicita ca „directorul Institutului să aibă controlul școlilor și bisericilor din Albania”, se propunea de asemenea ca pe lângă Institut să se înființeze un Liceu românesc la Tirana, pe lângă școala primară³⁸.

În ceea ce privește situația bisericilor, până la Primul Război Mondial în vechea Macedonie existau 38 de biserici. După război situația bisericilor românești a avut o evoluție similară cu cea a școlilor românești de la sud

³⁵ *Ibidem*, f. 158-159.

³⁶ *Ibidem*, dosar 1735/1941, f. 29-31.

³⁷ SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 2454/1943, f. 14.

³⁸ AMAE, fond Problema 18, vol. Albania (1919-1943) – doc. din 5 martie 1943, f. 111-115.

de Dunăre.

În Albania din cele 10 biserici românești câte existau în anul 1912 mai funcționau numai 6 în anul 1941. În anul 1922 statul român aloca suma de 50.000 de lei pentru repararea bisericii din Elbasan, ruinată în urma cutremurului din 1920 și 50.000 de lei pentru construirea bisericii române din Corcea. De asemenea 26.000 de lei erau alocați pentru procurarea a 3 costume de haine preoțești destinate preoților bisericilor române din Corcea, Elbasan și Grabova.³⁹

În anul 1925 în bisericile românești din Albania oficiau următorii preoți: Cotta Balamace (Corcea), N. Popescu (Pleasa), H. Dumitrescu (Șipsca), P. Gugea (Nicea), C. Constantin (Grabova), N. Pecina și Ion Toda (Elbasan).⁴⁰ În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine se arăta că în bisericile românești din Albania se făcea slujbă în limba română numai în cele din Elbasan și Corcea și se obținuse un post de diacon la Tirana. În celelalte, slujba se făcea alternativ în limbile română, albaneză și greacă. Ministrul Simion Mândrescu constata că în Tirana și Durazzo, în anul 1925, deși majoritatea ortodocșilor erau români, exceptând personalul legației Greciei, serviciul divin se făcea în limba greacă și o mică parte în limba albaneză, preoții și cântăreții fiind absolvenți ai școlilor grecești. Simion Mândrescu propunea într-un memoriu numirea unui episcop român pentru Albania, dar reușea numai inaugurarea bisericii române din Corcea, în 1925.⁴¹

În anul 1942 funcționau ca preoți români în Albania: Gh. Puia (Pleasa), Gh. Anastas (Nicea), D. Coconeș (Lunca), V. Nișcu (Grabova), V. Popa (Șipsca), Al. Bebi (Elbasan).⁴² Evenimentele negative din istoria românilor de la sud de Dunăre după primul război mondial și-au accentuat cursul. Aceștia au fost lipsiți de școli și de biserici, folosirea publică a limbii materne nu le-a fost recunoscută, s-a urmărit asimilarea sau îndepărtarea lor (cu sprijinul autorităților din țările balcanice în care locuiau), s-a înregistrat un declin al limbii române, s-a diminuat sentimentul apartenenței etnice.

În numeroase rapoarte ale reprezentanților diplomației sau ale inspectorilor școlari din zonă se făcea o paralelă între politica de toleranță culturală față de minoritățile naționale dusă de statul român și cea de asimilare și deznaționalizare dusă de statele vecine față de românii sud-dunăreni. Se sugera adoptarea unei politici similare de către autoritățile române față de școlile bulgărești, grecești sau sârbești din România, ca mijloc de presiune

³⁹ SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 768/1922, f. 61-63.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 751/1925, f. 56.

⁴¹ *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 158.

⁴² *Ibidem*, dosar 2454/1943, f. 29, 31.

pentru îmbunătățirea tratamentului românilor sud-dunăreni.

În pofida greutăților întâmpinate, a distrugerilor materiale datorate frontului și bombardamentelor, a pierderilor umane, statul român subvenționa învățământul de la sud de Dunăre în anul școlar 1943-1944 cu suma de 23.050.000 de lei.⁴³ În afară de subvenționarea școlilor și bisericilor de la sud de Dunăre, statul român a ajutat comunitățile române, aflate în condiții grele cauzate de război, cu alimente, îmbrăcăminte, sume de bani și i-a sprijinit pe cei ce doreau să se stabilească în țară. În martie 1944, Consiliul de Miniștri a adoptat Decretul-lege pentru apărarea demnității naționale și a intereselor românești de peste hotare, prin care se urmărea apărarea românilor cetățeni ai altor state și se înființa, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, un consiliu național compus din 5 persoane.

În a doua parte a anului 1944, ca urmare a evenimentelor din 23 august, s-a modificat profund situația politico-teritorială din zonă. În timpul celui de-al doilea război mondial, românii de la sud de Dunăre s-au implicat în lupta împotriva ocupanților germani, italieni, bulgari. În Iugoslavia, Albania, Grecia, unde s-a dezvoltat o amplă mișcare de partizani, în care elementele comuniste au avut o implicare importantă, s-a promis pentru perioada postbelică drepturi egale minorităților etnice, inclusiv minorităților români. În anii 1944-1945, în Iugoslavia și Albania, s-au instaurat regimurile comuniste ale lui Iosip Broz Tito și Enver Hodja, dar promisiunile făcute nu au fost respectate. În aceste țări, românii au fost ținta unei politici de asimilare în vederea pierderii identității lor naționale. Școlile și bisericile românești din Albania au fost închise, cele din Macedonia sârbească nu au fost redeschise iar pentru românii din Timoc situația a rămas neschimbată.

BIBLIOGRAFIE

a) Fonduri de arhivă:

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), București, fondurile: Problema 15 (1874-1944) – Școli și biserici din Balcani; Problema 18 (1920-1945). Românii din afara granițelor, vol. 1-9; Dosare speciale (1920-1944); fond 71 (1900-1919) Litera B, vol. XIV; fond 70 V 1945-1948, vol. 2, Minorități. Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (SANIC), București, fondurile:

⁴³ AMAE, fond Problema 15, vol. 4, f. 234.

Ministerul Instrucțiunii (1922-1936);

Fonduri personale: Vasile Stoica (1869-1948), Al.Em. Lahovary, Kretzulescu familial (1644-1968), Leon Boga (1923-1968), Onisifor Ghibu (1883-1973);

b) Documente publicate:

COTĂNUȘ, Dan. *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă. Iredentism bulgar*, București, 2002.

GHEORGHE, Gheorghe. *Tratatetele internaționale ale României*, 1. (1929-1939), București, 1980; 2. (1939-1965), București, 1983.

LUNGU, Corneliu Mihai și colab. *Românii din afara granițelor*, 1, București, 2001.

MOLDOVAN, Leonte. *Discursuri parlamentare 1913-1935*, 1, Brăila, 1936.

Românii de la Sud de Dunăre, Documente, coord. Stelian Brezeanu și Gh. Zbucnea, București, 1997.

Românii de peste hotare (1945). Documente din arhiva istorică a M.A.E., București, 1990.

Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948), vol. 1, Adunarea, selecționarea, introducerea, bibliografia și indicii de: Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, Edit. Univ. București, București, 2004.

Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică (1919-1953), vol. 2, Adunarea documentelor, selecționarea, introducerea, bibliografia și indicii, de Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, Edit. Univ. București, București, 2006.

c) Cărți. Studii. Articole:

BARDU, Nistor. *Întoarcerea în Ithaca. Cultura română în exil*, în vol. *Lucrările Simpozionului Internațional*, Craiova, mai 2009.

CAPIDAN, Theodor. *Romanitatea balcanică, București, 1936, Discurs. Extras.*

PAPACOSTEA, Victor. *Civilizația românească și civilizația balcanică*, București, 1983.

POPESCU-SPINENI, Marin. *Românii din Balcani*, București, 1941.

TIMOC-CRISTEA, Sandu. *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, Timișoara, 1994.

ZBUCHEA, Gheorghe. *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolele XVIII-XX*, Editura Bucureștilor, București, 1999.

INSTITUTUL ROMÂN DE LA SARANDA (ALBANIA)

*Prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu
Facultatea de Litere
Universitatea din București*

Un deceniu după încheierea Tratatului de Pace de la Paris (din 1920), în 1931, profesorul Nicolae Iorga a primit din partea poporului albanez și a regelui Zoghu al Albaniei un teren pe malul portului Saranda (atunci Zogai, apoi Santa Quaranta, Porto Eda, azi în albaneză, Saranda) aflat pe malul Mării Adriatice, în fața insulei Corfu, ca recunoștință pentru sprijinul dat de marele istoric român în obținerea și recunoașterea independenței statului albanez. Recunoștința regelui era așa de mare încât acesta s-a implicat direct în acțiunea de donare și alegere a terenului.

Astfel, Vasile Stoica, ministrul plenipotențiar al României la Tirana scria în telegrama din 24 august 1931 trimisă Ministrului Afacerilor Străine, dl.-ui Ghika următoarele:

„Regele Ahmed Zogu și Președintele Consiliului de Miniștri Pandelie Evanghelie, în înțelegere cu mine, au hotărât ca, drept recunoștință pentru sprijinul pe care, prin scrisul său, domnul Președinte al Consiliului Iorga l-a dat națiunii albaneze să ofere Excelenței Sale la a 60-a aniversare un teren cu o casuță și grădină pe malul Mării Adriatice și urmează să aleg eu acest teren. M-am pronunțat pentru împrejurimile orașului Santi Quaranta, ținut sănătos și cu comunicațiuni ușoare, cu vegetație sudică, în fața insulei Corfu. Plec peste 3 zile împreună cu d-l Evanghelie spre a fixa la fața locului terenul de a cărui amenajare se îngrijește însuși Regele.

Planul este ca domnului Președinte al Consiliului să nu i se aducă la cunoștință această intenție, ci să i se facă o surpriză și actul de donațiune să-i fie adus de misiunea care va prezenta M. Sale Regelui Colanul Albaniei”.¹

O nouă telegramă s-a trimis de la Legația din Tirana, în 31 august 1931, menționându-se că din cauza manifestărilor dedicate sărbătorii naționale a

¹ AMAE, fond problema 15, vol. 63f.1.

Albaniei din 1 septembrie, Președintele Consiliului de Miniștri și ministrul plenipotențiar al României la Tirana, Vasile Stoica au trebuit să amâne vizita la Santi Quaranta, urmând ca Actul de donație să fie transmis ulterior.²

În aprilie 1932, cu toată dorința de a i se face o surpriză profesorului, era nevoie de o serie de acte pentru a se realiza formalitățile juridice. Astfel, o altă Telegramă, trimisă de Vasile Stoica, pe 25 aprilie 1932, solicita consimțământul lui Nicolae Iorga pentru a-i trece în proprietate terenul din Saranda și o procură pentru a îndeplini formalitățile cerute. De asemenea se preciza, încă o dată, că Regele Albaniei și guvernul sunt profund recunoscători lui Nicolae Iorga pentru sprijinul oferit națiunii albaneze:

„Regele Albaniei și guvernul albanez, în semn de recunoștință pentru simpatia ce Excelența Voastră a arătat și ajutorul ce Excelența Voastră a dat națiunii albaneze în zilele ei grele, oferă Excelenței Voastre un teren de casă și grădină la Santi Quaranta pe malul Mării Adriatice, în fața insulei Corfu. Sperând că Excelența Voastră nu va refuza această manifestațiune a recunoștinței unei națiuni, rog pe Excelența Voastră a binevoi să transmit prin Ministerul Afacerilor Străine, telegrafic urgent, o procură autorizându-mă a îndeplini formele juridice necesare. Pentru trecerea acestui teren în proprietatea Excelentei Voastre”.³

Profesorul Nicolae Iorga a primit cu multă bucurie donația și era încântat de locul ales, de peisajul de la Santi Quaranta:

„Răsăritul cu soarele lui cald, cu albastra lui Mare, cu dumbrăvile lui de portocali, cu zâmbetul Adriaticii și cu munții unde s-a născut mitologia elenică, prin această ereditate sunt deci așa de adânci ai mei, și cum soarta a făcut ca din darul grațios al regelui Albaniei să am moșioara mea la Santi Quaranta, în față cu vechea Corcira, picioarele-mi vor atinge, poate, un pământ cunoscut strămoșilor”.⁴

Interesul cercurilor românești pentru această zonă a Peninsulei Balcanice era mare. Astfel că, în 13 iulie 1934, Carol al II-lea emitea un Decret Regal, prin care se crea o Misiune științifică în Albania cu scopul cercetării filologice, etnografice, arheologice și istorice. Această Misiune avea să aprofundeze cunoașterea legăturilor între nordul și sudul Dunării, și va fi susținută de cercetători de la Școlile române din Roma și Paris:

„Art. 1. Se crează o misiune științifică în Albania.

² *Ibidem*, f. 2.

³ *Ibidem*, f. 4.

⁴ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, vol. 1, București, 1934, p. 8.

Art. 2. Ea are de scop cercetări filologice, etnografice, arheologice și istorice.

Art. 3. Membrii ei, în număr de doi pe un termen în raport cu cercetările întreprinse vor fi delegați de la Școlile române din Roma și de la Fontenay- aux-Roses, precum și de Ministrul de Instrucție

Art. 4. Un regulament va fixa condițiile de funcționare”.⁵

Profesorul Nicolae Iorga a dăruit acest teren, în 1934, Statului român, cu condiția înființării unui Institut român în Albania și construirea pe terenul de la Saranda a unui edificiu propriu, destinat Institutului și a unui spațiu anume rezervat sieși.

Înființarea unui Institut în Albania răspundea unei preocupări permanente a marelui nostru cărturar: „aceea ca între oamenii de știință români și cei din țările balcanice cu aceleași preocupări să se stabilească o legătură cât mai strânsă cu scopul de a cunoaște cât mai bine trecutul străvechi și viața prezentă a Europei sud-estice.” – (art. 2 din Legea de înființare a Institutului).

Nicolae Iorga a imprimat în viața Institutului o activitate științifică interdisciplinară. Pe lângă cercetarea arheologică, prioritară la început, urma să se efectueze de asemenea cercetări de lingvistică, etnografie, folclor, de istorie, etc. Nicolae Iorga avea în vedere desigur, comunitățile noastre de aromâni (fărșeroți) și conservarea identității lor naționale.

Înființarea unui Institut Roman în Albania s-a situat de asemenea pe linia concepției sale generale privind locul și raporturile poporului român cu celelalte popoare din sud-estul Europei. Tot Nicolae Iorga înființase în anul 1914 la București, Institutul de Studii Sud-Est Europene care a avut și are un caracter pluridisciplinar de cercetare, caracter pe care l-a imprimat de la bun început și Institutului Român din Albania.

Actul de donație a fost autentificat la Judecătoria Mixtă Vălenii de Munte, sub nr. 6006 din 13 august 1934.

Anul următor, pe 2 decembrie 1935, tânărul, pe atunci, Dumitru Berciu primea la Roma (unde se afla pentru studii) o scrisoare prin care profesorul Nicolae Iorga îl anunța că va putea merge la Saranda, să se instaleze acolo ca delegat al lui, imediat ce va fi gata clădirea Institutului și va putea „începe lucrul” ulterior, probabil prin luna mai 1936.

Așa după cum reiese din scrisoarea din 18 martie 1936, Nicolae Iorga îl anunța pe profesorul Dumitru Berciu că perspectivele acestui proiect nu sunt prea clare. În primul rând ministrul de externe trebuia să dea banii pentru institut și „nu mi-au dat încă” iar în al doilea rând „trebuia să meargă cineva la fața locului”.

⁵ Monitorul Oficial, nr. 162 din 17 iulie 1934, p. 4643.

La 28 aprilie 1936, Nicolae Iorga revenea însă, anunțându-l pe profesorul Dumitru Berciu că urmează să i se trimită de la externe 20.000 lei „pentru începerea unei construcții cât mai ample”.

Dând curs indicației din scrisoarea din 18 martie, Dumitru Berciu s-a deplasat în primăvara anului 1936 în Albania, pentru a lua legătura cu autoritățile albaneze, în vederea începerii construcției localului Institutului, ale cărui planuri fuseseră deja făcute de arhitectul Petre Antonescu. Cu această ocazie a oferit regelui Zogu un costum național românesc, ca dar din partea profesorului Nicolae Iorga pentru regina Albaniei (fîca premierului maghiar Appony).

Statul român acceptase condițiile puse în actul de donație așa încât demersurile pentru începerea construcției localului de la Saranda trebuiau făcute cât mai repede. Dar profesorul Dumitru Berciu nu se putea deplasa imediat la Saranda spre a începe construcția deoarece în perioada 1935-1936 era reținut cu o bursă de studii la Viena și la Roma.

Guvernul albanez a primit cu multă solîcitudine înființarea unui așezămînt de cultură și știință românească în Albania. S-a întîmpinat însă multă rezistență din partea Ambasadei Italiei la Tirana care se opunea, în special localizării Institutului în sudul țării. Se știa că exista o convenție științifică franco-albaneză în Albania de Nord și una italo-albaneză în Albania de sud, tocmai unde urma să se amplaseze Institutul. De aceea profesorul Dumitru Berciu a trebuit să încheie o înțelegere cu guvernul Albaniei prin intermediul Misiunii franceze care le-a cedat italienilor ca zonă de cercetare ținutul din jurul orașului Skutari, în nord.

După călătoria din Albania, profesorul Dumitru Berciu l-a informat amănunțit pe Nicolae Iorga despre acțiunea din Albania și s-a întors la Viena unde se afla la studii. Aici, a primit o scrisoare de la prof. Nicolae Iorga, datată 24 noiembrie 1936 în care își arăta mulțumirea față de primele rezultate: „Ai lucrat admirabil – îi scria Nicolae Iorga – îți sunt foarte recunoscător. Ești, nu numai un tânăr învățat ci și un excelent organizator. Vom mai lucra împreună”. Îl anunța de asemenea că „după Lege, Institutul este al Statului român”. Și că în primăvara anului 1937 Ministerul de Externe va elibera și sumele de bani necesare construcției localului de la Saranda.

În primăvara anului 1937 Dumitru Berciu a plecat din nou în Albania pentru începerea lucrărilor. Nu a reușit să încheie un contract de construcție cu întreprinderile italiene care cereau sume foarte mari de bani. A căzut însă de acord cu meșterii locali albanezi și fărșeroți dintre care mulți trăiseră în România și cu care a încheiat un contract. Acesta a fost trimis profesorului Nicolae Iorga la București spre aprobare.

În iunie 1937, profesorul răspundea: „primesc bucuros contractul. E bun. Lucrați cu zel spre a mă mulțumi. I”. În continuare profesorul se referea la noua formulă de organizare și conducere a tuturor școlilor române din străinătate și era entuziasmat de descoperirea arheologică (un mormânt de inhumație roman din sec. II d.Hr.), făcută de Dumitru Berciu chiar în timpul săpării temeliiilor clădirii Institutului de la Saranda: „pentru frumoasa descoperire de bun augur, te felicit. Bun scopul!”.

În încheierea scrisorii, profesorul îi trasa ca nouă sarcină de cercetare științifică a Institutului și probleme legate de cultura bizantină și folclor, în felul acesta lărgindu-se profilul acestuia.

S-a lucrat la ridicarea clădirii din vara anului 1937 și până în primăvara anului 1938 când localul Institutului era terminat, respectându-se proiectul realizat de arhitectul Petre Antonescu; lemnăria utilizată a fost adusă, toată, din România. Când Mussolini a invadat Albania, în aprilie 1939, clădirea era în faza de finisări.

Dumitru Berciu s-a întors în țară în cursul anului 1938 pentru a redacta, la indicațiile lui Nicolae Iorga, textul Decretului-Lege și a Statutului. Amândouă au fost văzute și aprobate de Nicolae Iorga.

Astfel prin Decretul nr. 2695 din 25 iulie 1938⁶ Statul român înființa: Institutul Român din Albania de Studii și Cercetări Arheologice cu sediul la Santa Quaranta (Saranda). Scopul acestuia era „de a cunoaște cât mai bine trecutul străvechi și viața prezentă a Europei de sud-est în legătură cu originile de civilizație și de rasă ale poporului nostru și de a realiza o strânsă colaborare a cercetătorilor de la noi și a celor din Balcani, cu aceleași preocupări. Institutul este o cheazășie a identității de obârșie și a raporturilor de prietenie ce unesc națiunea noastră cu cea albaneză”.

Pe lângă Institut se crea o misiune arheologică, se puteau întreprinde cercetări de istorie, filologie, etnografie ce puteau fi publicate în *Illyrica* Buletinul institutului.

Institutul era dotat cu o bibliotecă și un muzeu, unde urmau să fie expuse cele mai importante descoperiri arheologice.

Prin Legea de înființare, terenul și clădirea *Institutului de la Saranda* devenea proprietatea Statului român.

Conducerea a fost încredințată marelui istoric Nicolae Iorga, cel care elaborase prima istorie a Albaniei⁷ și care l-a desemnat ca director delegat pe profesorul Dumitru Berciu. Rezultatele obținute în cercetarea arheologică, contribuțiile sale științifice au făcut să fie numit Șef al misiunii arheologice

⁶ Monitorul Oficial, an CVI, nr. 175 din 1 august 1938, p. 3564.

⁷ *Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais*, Vălenii de Munte, 1919.

române din Albania, apoi secretar și apoi director delegat al Institutului român, care a fost ridicat numai prin strădaniile depuse de Dumitru Berciu.

Când a plecat din Albania, în primăvara anului 1939, Dumitru Berciu a predat clădirea Institutului și modestul său inventar Primăriei din Saranda, primarului I. Dumitrescu (fărșerot) care a și comunicat acest „act oficial” Prefecturii din Gjirokastër.

După ce Albania a fost ocupată de armata mussoliniană în aprilie 1939, au crescut mereu greutatea întâmpinate în desfășurarea activității Institutului. Victor Emanuel al III-lea, Regele Italiei, a devenit și Regele Albaniei; s-au introdus instituții fasciste etc. Cercetarea arheologică începută „sub un foarte bun augur” după cum mărturisea Nicolae Iorga, a trebuit să înceteze. Nu s-a mai putut încheia nici Convenția de cercetare cu guvernul albanez iar evenimentele din România, din anul 1940, culminând cu asasinarea profesorului Nicolae Iorga în noiembrie 1940, au făcut ca noul guvern al României să desființeze Institutul, din lipsă de fonduri.⁸

Printr-o activitate asiduă vreme de câteva luni bune, înaintând memorii după memorii, Institutul a fost reînființat de către mareșalul Ion Antonescu prin Decretul nr. 1354 din 13 mai 1942. Profesorul Dumitru Berciu a fost numit mai întâi Secretar și apoi Director al Institutului.

În această calitate Dumitru Berciu s-a deplasat în toamna anului 1942 la Saranda (via Viena – Bari – Tirana – Saranda; întoarcere prin Bitolia – Belgrad – București), în condiții excepțional de grele, în plin război și neîntrerupte bombardamente anglo-americe.

La Saranda a găsit clădirea Institutului ocupată de armata italiană și tot inventarul dispărut. Aici avuseseră loc lupte între italieni și greci și, în cursul unui bombardament aerian grecesc, aripa din partea stângă a clădirii fusese afectată dar au fost deteriorări nesemnificative.

În aceste condiții noul Director a încheiat o Înțelegere-Contract cu generalul comandant al garnizoanei Militare italiene de la Saranda și a revenit în România.

În februarie, 1943, profesorul Dumitru Berciu arăta într-un Memoriu că institutul fusese transformat în spital de campanie și bombardat în mai multe rânduri de aviația italiană. Întregul inventar al Institutului, în valoare de peste 1.000.000 lei dispăruse. Profesorul Dumitru Berciu propunea transferarea sediului Institutului, la Tirana, unde se găsea un puternic centru aromânesc (fărșerot) din Albania; se propunea de asemenea ca pe lângă Institut să se înființeze un liceu românesc la Tirana, pe lângă școala primară de acolo.

⁸ Monitorul Oficial din 4 noiembrie 1940.

Propuneri, doar propuneri, deoarece, la scurt timp, după 23 august 1944 nu s-a mai vorbit absolut nimic despre Institutul Român din Albania!!

Din toamna anului 1945 au fost închise școlile și bisericile și Institutul din Albania, a cărui clădire suferise distrugerii serioase, a fost desființat iar terenul și clădirea au intrat în patrimoniul Statului albanez din ordinul lui Enver Hoxha.

Profesorul Dumitru Berciu a menționat în nenumărate rânduri, ori de câte ori a avut ocazia, mai ales după 1990, faptul „că în realizarea Institutului și în general în toată activitatea desfășurată de el pe teritoriul Albaniei, a avut în permanență un sprijin efectiv și sincer din partea autorităților și a poporului albanez în fața căruia Nicolae Iorga se bucura de un sprijin și o prețuire deosebită”.

În 2004, statul român a alocat sume importante pentru cheltuielile de judecată și pentru alte cheltuieli aferente procesului intentat pentru recuperarea imobilului Institutului Român de la Saranda.⁹

Bibliografie

a) Fonduri de arhivă:

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), București, fondurile: Problema 15 (1874-1944) – Școli și biserici din Balcani.

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (SANIC), București, fondurile: Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (1820-1921); Președinția Consiliului de Miniștri (1859-1940; 1940-1944; 1925-1958);

Fonduri personale: Vasile Stoica (1869-1948).

b) Cărți. Studii. Articole

BĂDESCU, Ilie. *Poporul român între catastrofă și genocid*, în vol. *Perenitatea vlahilor*, Edit. Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1995, p. 9-15.

BERCIU, Dumitru. *Mărturii inedite despre activitatea profesorului Nicolae Iorga privind înființarea unor centre culturale în Peninsula Balcanică: Institutul Român din Albania*. În: „Albanezul”, anuar, an IV, București, nr. 401, 1996, p. 101-103.

BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina. *Constituirea Institutului Român din Albania*, În: „Albanezul”, anuar, București, an III, 1993, p. 104-106.

⁹ Monitorul Oficial, an. 172, nr. 417, București, 2004.

BUJDUVEANU, Tănase. *Institutul Român din Albania*, Ex Ponto, Constanța, 2010, *passim*.

TĂNĂSESCU, Bogdan, PĂUNESCU, Emil. *Dumitru Berciu și Institutul Român din Albania*. În: „Caietele Dumitru Berciu”, publicație anuală a secției de istorie memorială a Muzeului Județean „Teohari Antonescu” din Giurgiu, tom I, septembrie 2011, Giurgiu, Edit. Pelican, 2011, 170 p.

AROMÂNII DIN ALBANIA: ASPECTE ETNODEMOGRAFICE ȘI IDENTITARE¹

Dr. Dorin Lozovanu
Cercetător postdoctoral – Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași
Cercetător științific superior – Muzeul Național de
Etnografie și Istorie Naturală
Președinte al Asociației de Geografie și Etnologie din Republica Moldova

Albania reprezintă cel de-al doilea leagăn al aromânilor după cel din Pind și Tesalia (Grecia). În prezent aromânii se găsesc răspândiți în orașe și în sate în mai multe regiuni ale Albaniei.

Cea mai mare parte a aromânilor din Albania o constituie fărșeroții. Fiind în trecut în majoritate păstori transhumanți și chiar semi-nomazi, fărșeroții nu au avut întotdeauna așezări stabile. Mulți dintre ei s-au fixat definitiv în locurile de iernat din câmpia Muzachiei în apropierea Mării Adriatice, purtând aici și numele de muzachiari. Fărșeroții se întâlnesc în regiunea Malacastra situată în sudul Muzachiei și a muntelui Tomor (Tomorit), cel mai înalt din Albania (2.417 m). Spre sud-est aromânii sunt mai numeroși la sud de lacurile Prespa și Ohrid, în apropierea orașului Corcea, precum și la vest de Gramos în regiunea orașului Permeti. Părăsindu-și ținuturile de obârșie, grupuri importante de fărșeroți s-au stabilit în Macedonia Egeeană din Grecia sau în Republica Macedonia. Unii au rămas definitiv în locurile de iernat din Epir, Acarnania, Etolia și Tesalia.

După distrugerea orașului Moscopole, la sfârșitul secolului XVIII, moscopolenii s-au risipit în Grecia și Republica Macedonia, puțini dintre ei rămânând în locurile de baștină din Albania, în câteva așezări situate între orașele Pogradet și Corcea. Cei mai mulți s-au fixat în orașele Albaniei (Tirana, Durres etc.), așezându-se și în multe orașe din fostul Imperiu Austro-Ungar, întemeind comunități la Viena și Budapesta.

Aprecierile asupra numărului aromânilor din Albania au fost diverse.

---

¹ Acknowledgement: POSDRU/89/1.5/S/49944 – Dezvoltarea capacității de inovare și creșterea impactului cercetării prin programe postdoctorale, Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași.

Deoarece Albania mult timp nu a avut o entitate statală proprie, precum și din cauza schimbărilor teritoriale care au avut loc, prima apreciere asupra numărului acestora datează din secolul al XIX-lea. În 1865, Nenițescu vorbește despre 149.000-200.000 aromâni în Albania. Statistica oficială albaneză recunoaște în 1930 un număr de 40.000 aromâni. Aceasta este cea mai corectă statistică oficială asupra unui număr de aromâni care s-a efectuat vreodată, însă la fel subestimează numărul real al acestora. Th. Capidan pentru anul 1932 indica 65.000 aromâni în Albania, iar A. Wirt vorbește de existența a până la 100.000 aromâni în Albania anulului 1935. Următoarea apreciere în ordine cronologică o face în 1940 Gh. Brătianu. El indica 72.000 aromâni în Albania. Recensământul oficial din Albania efectuat în anul 1955 indica 4.200 aromâni, iar „Grande dizionario enciclopedica U.T.E.T.”, Torino, notează existența a 10.000 aromâni în 1959. N. Dima este de părere că numărul aromânilor din Albania putea fi între 10.000 și 20.000 pentru anul 1975. Matilda Caragiu-Marioțeanu indica un număr cuprins între 70.000 și 100.000 în 1984. O cifră apropiată de aceasta ne-o dă și Nicolae Saramandu pentru 1988: 60.000-100.000, deși statistica oficială albaneză care se bazează pe recensământul populației efectuat în 1989 indica doar 20 aromâni. Alte aprecieri, cum ar fi a lui Cristea Sandu-Timoc, care pentru 1995 dă un număr de 500.000 aromâni în Albania sunt exagerate.

Autori albanezi chiar (Arqile Bërxolli, 2005) consideră numărul aromânilor în Albania la 139.000 sau 3,6% din populația Albaniei. Estimările făcute de asociațiile aromâne deseori indică un număr de până la 250.000. Unele datele publicate de autori greci recunosc circa 50.000 de aromâni în Albania, considerându-i însă parte a etniei elene, așa numiți greci vlahofoni.

Oricum numărul actual al aromânilor din Albania cel mai posibil este în jur de 150.000. Din cauza proceselor migraționale intense, atât în interiorul Albaniei, cât și de emigrarea aromânilor în Grecia, Italia și alte state este greu de stabilit cu exactitate numărul acestora. O altă problemă este legată de identitatea etnică flexibilă și multiplă a aromânilor, neputând fi cuprinși toți aromânii chiar dacă s-ar efectua un recensământ foarte corect.

Aromânii formează populația băștinașă în districtele (rrethi) din sudul Albaniei, unde există o serie de localități cu populație aromână: Kolonja, Corcea, Pogradec, Vlora, Fier, Durres, Elbasan, dar în urma migrațiilor mai recente există comunități importante și în Tirana sau Shkoder.

Majoritatea absolută a românilor din Albania fac parte din ramura *fărșeroților*, care se autoidentifică cu etnonimul de *rămân / rămân*, fiind

astfel aceiași cu *român*. Lipsa *a* – protetic, specific celorlalte grupuri de aromâni, de unde și termenul savant, derivat de la *armân*, face includerea românilor fărășeroți sub apelativul de aromâni doar din perspectiva generalizării dialectale și identitare a acestei ramuri componente a romanității balcanice.

Etimologia etnonimului de fărășerot suportă mai multe versiuni, după una din ele ar avea originea de la localitatea Frașari, cândva reprezentativă pentru aromânii din regiune.

Fărășeroții sunt cunoscuți sub această denumire și în literatura străină, cum ar fi în germană *Farscheroten* sau *Pharsalieten*. În bulgară și rusă apar *farseroti*, iar în greacă *farsalientes*. Grecii îi mai numesc pe fărășeroți *arvanitovlahi*, adică vlahi din Albania. Albanezii în afară de *vllëh* deseori îi porecesc și *çobani*.

Deoarece o mare parte din aromânii Albaniei locuiesc în regiunea cunoscută ca Epir, o denumire regională de identificare mai este și cea de *epiroți*, *epirați* sau *ipiriți*.

Numele de *moscopoleni* nu a fost inițial folosit de purtătorii lui, dar în prezent s-a răspândit atât în literatură, cât și printre aromâni. Acest nume provine de la localitatea Moscopole, în albaneză *Voskopojë*, cunoscuți și ca *Voscopojari*.

Muzăchiarii își zic așa de la denumirea ținutului și câmpiei Muzachia (*Myzeqeja*) din Albania.

Un grup de aromâni asimilați deja lingvistic de către albanezi poartă denumirea de *gubleari*, aceștia întâlnindu-se în mai multe localități din sudul Albaniei. Porecla specifică provine probabil de la o localitate, Gubleara, unde conform informațiilor colectate în teren, se spune că primii au fost dintre aromânii regiunii care și-au pierdut limba, păstrând totuși obiceiurile și memoria etnică de aromâni.

Procesele etnice care pot fi semnalate la populația aromână din Albania sunt în general la fel ca și la toate comunitățile de aromâni, însă specificul istoric și socio-politic din Albania a creat și unele particularități.

Dintre procesele care marchează evoluția etnică putem menționa:

1. Asimilarea lingvistică și culturală, care duce treptat la pierderea identității etno-lingvistice;
2. Migrațiile intensive spre localitățile urbane și depopularea așezărilor rurale tradițional aromâne;
3. Migrațiile peste hotarele Albaniei, în general temporare, motivate socio-economic. Au luat amploare și migrațiile definitive spre alte state, cum ar fi Grecia, Italia, România, Germania, SUA etc. bazându-se deseori pe relațiile de rudenie existente sau datorate facilităților acordate de

Grecia. În aceste cazuri procesele etnice diferă mult de la stat la stat. Astfel majoritatea celor migrați în Grecia sunt supuși procesului etno-identitar de grecizare, pe când cei din SUA se consolidează ca o comunitate distinctă, la fel cum și în România sau alte state europene.

Referitor la **identitatea** aromânilor din Albania putem distinge divizarea între cei care se consideră:

1. ca identitate etnică aromână (rămăni) distinctă, conectată deseori cu cea de român
2. ca identitate etnică greci vlahofoni (rezultat al unei propagande active din partea Greciei, inclusiv prin stimulare socio-economică și politică)
3. albanezi se consideră cei de generație mai tânără și grupurile asimilate lingvistic (gubleari)

Situația etno-culturală actuală:

Mai multe asociații aromâne s-au înființat după 1990, la Korça, Tirana, Vlora, Elbasan, Pogradet, Divjaka, Selenicë. Majoritatea exprimă opinia existenței unei minorități etnice de aromâni, revendicând drepturi culturale, politice, educaționale, religioase.

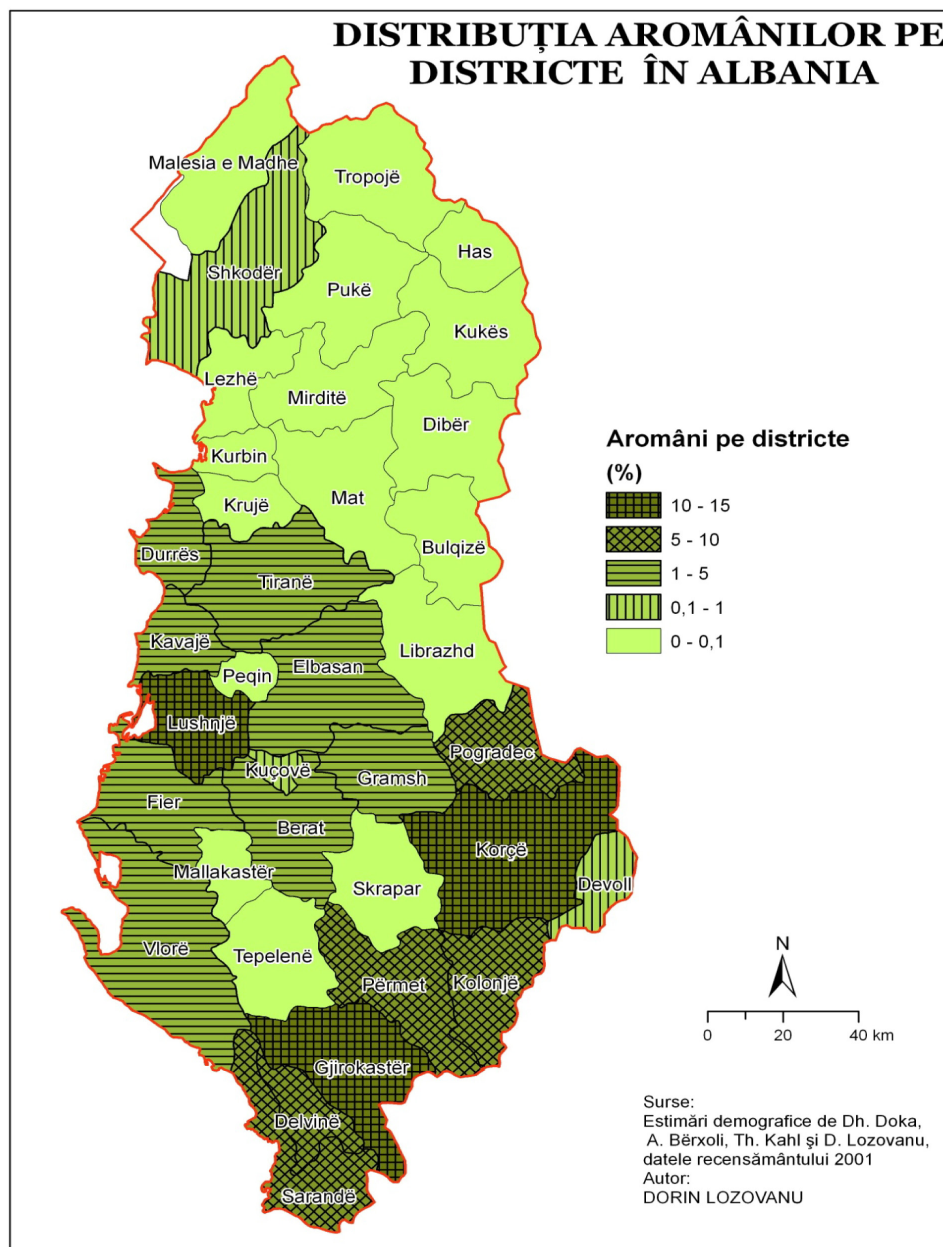
Publicații există la Tirana și Korça, s-au editat și unele cărți de autori locali în dialect aromână. Se încearcă apropierea standardelor literare de limba română.

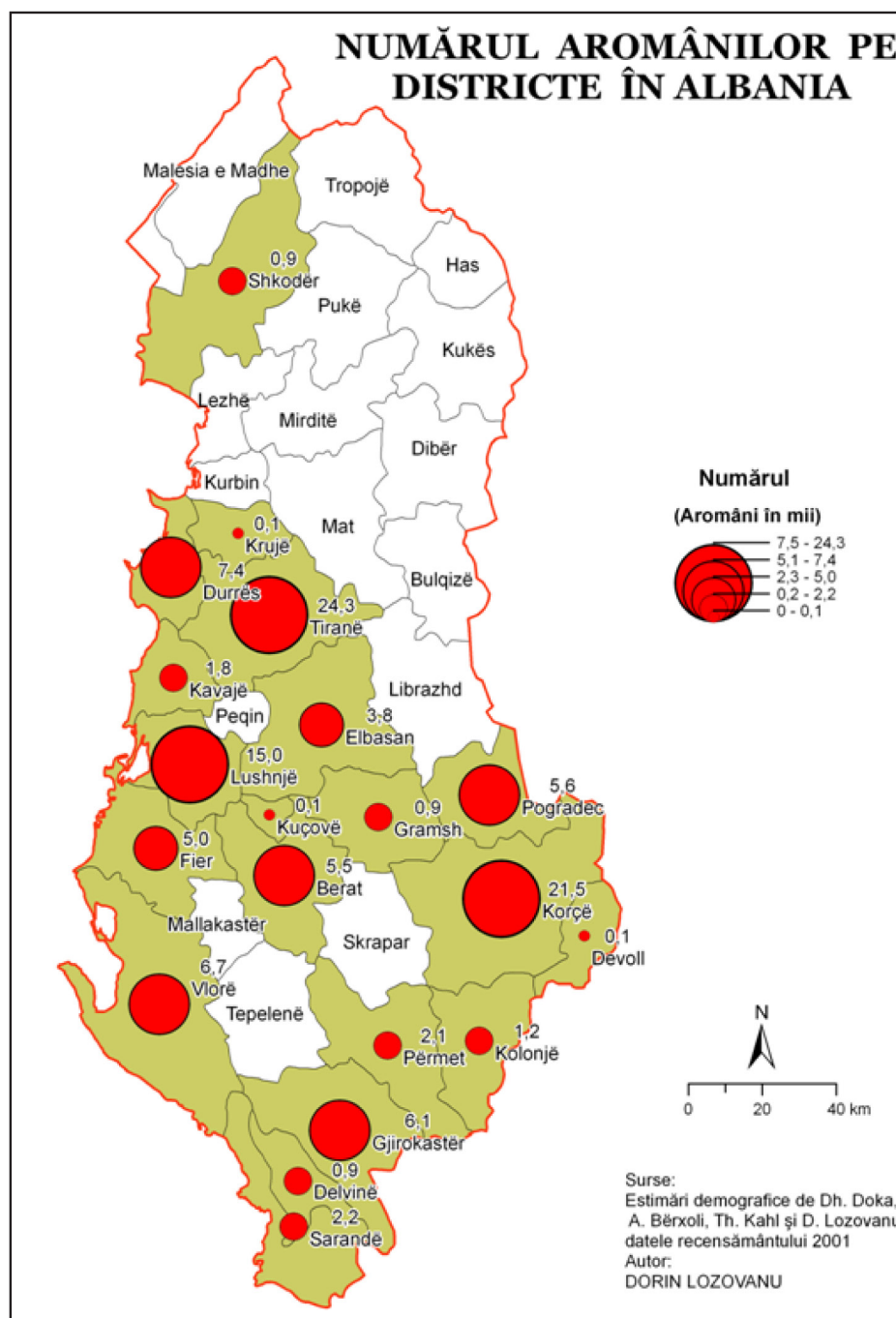
Emisiuni radio-TV distincte nu sunt constante, doar unele încercări periodice la Korça sau Tirana și mediatizarea folclorului sau a unor evenimente.

Ultimii 15 ani s-au depus eforturi de a preda cursuri facultative de aromână la școli, cum ar fi la Korça, Divjaka, Selenice, Vlora.

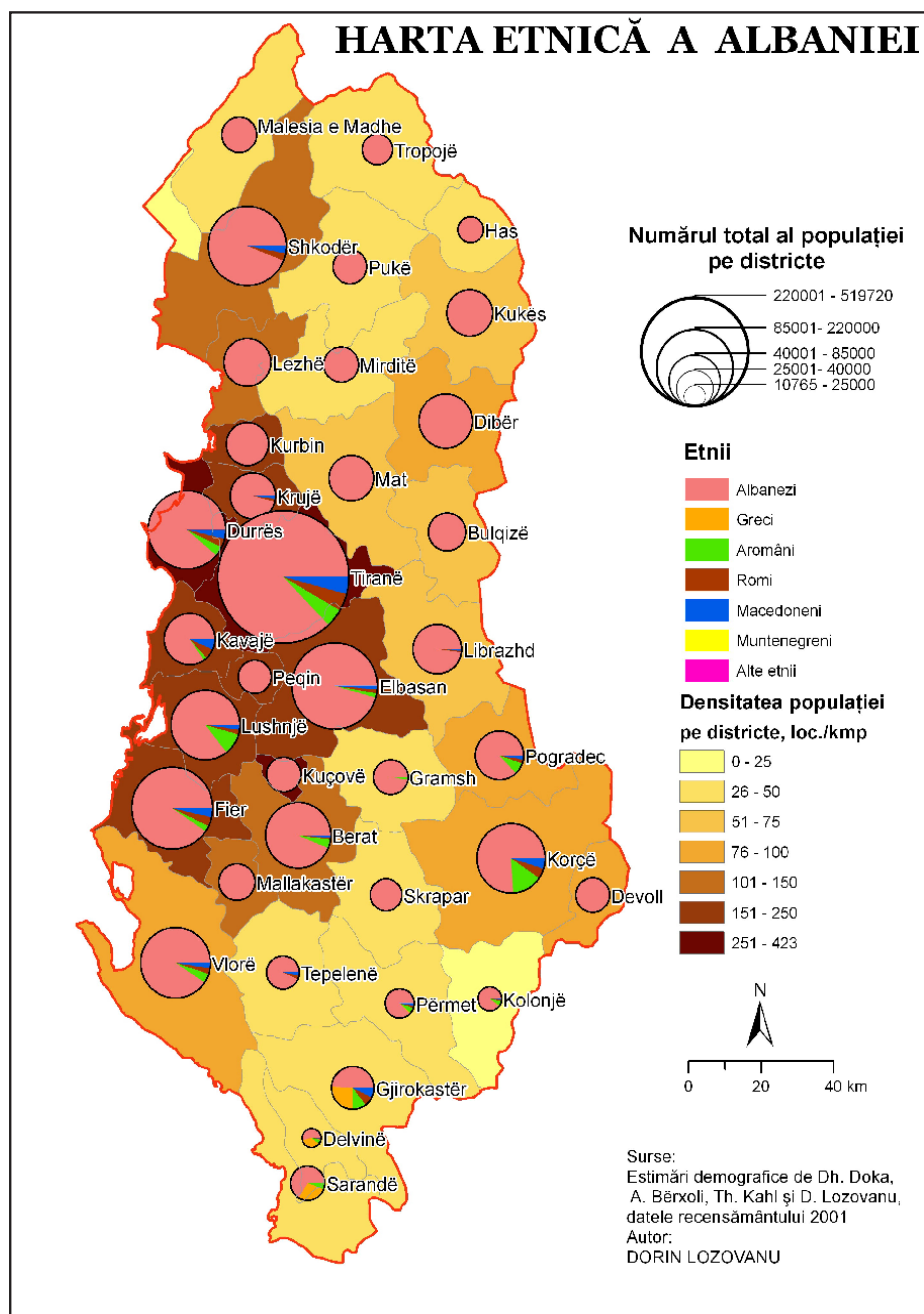
Există două biserici unde slujbele sunt preponderent în aromână, la Korça (cu statut de biserică aromână) și Divjaka.

În prezent există mai multe organizații ale aromânilor în Albania, mai veche fiind „Societatea Aromânilor” cu sediul la Corcea. Apar deja unele publicații periodice, în principal ziarul „Frăția”. Mulți studenți aromâni studiază la universitățile din România.

Bibliografie

- Albania Census Atlas 2001*. Institut i Statistikes, Tirana, 2001.
- Almanah macedo-român*. Editura Fundației Culturale Române, București, 1992.
- ANCEL, J. *L'Europe Centrale*, Paris, 1937.
- ARGINTEANU, Ion. *Istoria românilor macedoneni*, București, 1904.
- ARMBRUSTER, Adolf. *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Editura Enciclopedică, București, 1993.
- Aromânii: istorie, limbă, destin*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
- Arumunët e Shqipërisë. Histori dhe dokumente figura të shquara*. Ed. Arumunët e Shqipërisë. Tirana, 2001.
- ATANASIU, A.D. *Carte ethnographique des Macedo-Roumains (Koutzo-Valaques)*, Paris, 1919.
- BALOTĂ, Anton. *Albanica, (Albania și Albanezii)*, Ed. Leopold Geller, București, 1936.
- BATZARIA, Nicolae, NOE, Constantin. *Importanța Aromânilor pentru România*. Ed. Etnologică, București, 2006.
- BELEMACE, Constantin. *Dimândarea părintească*, New York, 1990.
- BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina. *Românii din Balcani. Cultură și spiritualitate*, Editura Globus, București, 1996.
- Bibliografie Macedo-Română*, Freiburg i. Br. 1984.
- BOGA, L.T. *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia (note etnografice și statistice)*, Tipografia „Vocea Poporului”, București, 1913.
- BOGA, Nida. *Voshopolea*, Editura Fundației Culturale Aromâne „Dimândarea Părintească”, București, 1994.
- BRAGA, Sevd. *Die Rechslage der aromunische Minderheit in Griechenland*, Scopje, 2004.
- BRATTER, C.A. *Die kutzowlachische Frage*, Hamburg, 1907.
- British Encyclopedia*, Editura British Encyclopedia, London, 1999.
- BUJDUVEANU, Tănase. *Romanitatea Balcanică și Civilizația Aromânilor*, Ed. Cartea Aromână, Constanța 1997.
- BURADA, TEODOR T. *Cercetări despre școalele românesci în Turcia*, București, 1890.
- BËRXOLI, Argile. *Minoritetet në Shqipërisë*, Tiranë, 2005.
- BËRXOLLI, Arqile. *Atlasi i Shqipërisë. Atlasi Gjeografik i Popullsisë së Shqipërisë*, Tiranë, 2003.

- CÂNDROVEANU, Hristu. *Aromânii ieri și azi*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1995.
- CAPIDAN, Theodor. *Aromânii. Dialectul aromân*, Editura Academiei, București, 1932.
- CAPIDAN, Theodor. *Les Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des population roumaines de la Peninsule Balcanique*, București, 1937.
- CAPIDAN, Theodor. *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926.
- CARAGEANI, Gheorghe. *Studii Aromâne*, Editura Fundație Culturale Române, București, 1999.
- CARAGIU-MARIOȚEANU, Matilda. *Compendiu de dialectologie română (nord și sud-dunăreană)*, București, 1975.
- CARAGIU-MARIOȚEANU, Matilda. *Dialectologie română*, E.D.P., București, 1977.
- CARAGIU-MARIOȚEANU, Matilda. *Dodecalog al Aromânilor*, Ed. „Sammarina”, Constanța, 1996.
- CARDULA, Toma. *Etnogeneza a Armânjlor shi rolja a lor tu istorie*, Ed. Sutsata a Armânjlor „Nicola Batsari”, Crushuva, 2003.
- COLIMITRA, Constantin. *Fărșeroții*, 1986.
Comunitatea Românească din Orașul Coritza, Tipografia „Speranța”, București, 1912.
- COTEANU, Ion. *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1957.
- CUȘA, Nicolae. *Macedoromânii pe văile istoriei*, Editura Europolis, Constanța, 1990.
- Despre Aromâni. De vorbă cu Hristu Cândroveanu*, Ed. Fundația Culturală Aromână „Dimândarea Părintească”, București, 2006.
- Despre vechimea și continuitatea românilor*, Editura Militară, București, 1989.
- DIMA, Nicholas. *Romanian Minorities in South-East Europe*, Institutul Român de Cercetări, Freiburg, 1977/1978.
- DOGARU, Mircea, ZBUCHEA, Gheorghe. *O Istorie a Românilor de Pretutindeni*, Ed. DC Promotion, București, 2004.
- FALO, Dhorî. *Trayedia ali Muscopuli*, Ed. Cartea Aromână, Tirana, 2002.
- CÂNDEA, Virgil. *Mărturii Românești peste Hotare*, Ed. Enciclopedică, București, 1998.
- GUIZELEV, Bojan. *Albanians in the Eastern Balkans, /Албанци в източните Балкани*, Sofia, 2004.
- HAGIGOGU, Sterie, NOE, Constantin, MUȘI Vasile. *Colonizarea Macedoromânilor în Cadrilater*, Ed. Etnologică, București, 2005.
- HAGI-GOGU, T. *Romanus și Valachus sau ce este romanus, roman, român, aromân, valah și vlah*, București, 1939.
- HASLUCK, M. *The unwritten law in Albania*, Cambridge, 1954.
- HĂCIU, Anastasi. *Apostolji shi Martiri*, Scopia, 2001.

- IONESCU, Eugen. *Cauza Românească în Turcia Europeană și Conflictul cu Grecia*. Tipografia „Gutenberg”, București, 1906.
- IORGA, Nicolae. *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, Editura Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1913.
- IOTTA, Naum. *Cronica-a anilor 1820-1878*, Scopia, 2002.
- JELAVICH, Barbara. *Istoria Balcanilor secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, Iași, 2000.
- KAHL, Thede. *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa*, Editura Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität, Münster, 1999.
- KAHL, Thede. *Istoria aromânilor*. Ed. Tritonic, București, 2006.
- KARASTOIANOV, Stefan. *Makedonia. Etnografska Karakteristika*, Editura Voeni jurnal, Sofia, 1995.
- KOUKOUDIS, Asterios. *The Vlachs: Metropolis and Diaspora*. Ed. Zitros, Thessaloniki, 2003.
- MANAKIA, I. *Albumul Etnografic Macedo-român. Tipuri, porturi și localități ale aromânilor*, Paris, 1907.
- MAXIM, Iancu. *Etnogeneza românilor și a altor popoare europene privită prin prisma geografiei istorice*, Editura Moldova, Iași, 1995.
- MIHĂESCU, H. *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Editura Academiei Române, București, 1993.
- MIHĂILESCU, Vintilă. *Excursia societății regale române de Geografie prin Iugoslavia și Albania (20 aprilie – 3 mai 1938)*, Tipografiile Române Unite, București, 1940.
- MURNU, George. *Vlahia Mare (Istoria românilor din Pind)*, București, 1913.
- MUSTAKA, Valentin. *Nëpër labirintet e historisë së arumunëve (vllëhëve)*, Volumi II, Ed. Shoqata Arumunët e Shqipërisë, Tirane, 2007.
- NICA, I. *Problema Aromânilor*, Tipografia „Bucovina”, București.
- NOPCSA, F.B. *Albanen, Bauten, Trachten und Geräte Nordalbanen*, Berlin-Leipzig, 1925.
- PAPAHAGI, Nicolas. *Les roumains de Turquie*, București, 1905.
- PAPAHAGI, Tache. *Aromânii din Albania*, București, 1920.
- PAPAHAGI, Tache. *Aromînii din punct de vedere Istoric, Cultural și Politic*, Tipografia „N. Stroilă” București, 1915.
- PAPAHAGI, Valeriu. *Aromânii moscopoleni*, București, 1935.
- PAPANACE, Constantin. *Fermentul aromân (macedo-român) în sud-estul Europei*, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1995.
- PAPANACE, Constantin. *Geneza și evoluția conștiinței naționale la macedo-români*, Editura Brumar, Timișoara, 1995.
- PAPANACE, Constantin. *La Persecution des Minorites Aromounes (Valaques) dans les Pays Balcaniques. Le Problem Macedonien*. Ed. Armatolii, Cetatea Eternă, 1951.

- PARANT, Alain. *Migrations, crises et conflicts récents dans les Balkans / Migrations, Crises and Recent Conflicts in the Balkans*, University of Thessaly Press, Volos, 2005.
- PEYFUSS, Max Demeter. *Chestiunea aromânească*, Editura Enciclopedică, București, 1994.
- PHILIPPIDE, Alexandru. *Originea aromânilor*, Iași, 1927.
- Pogradec. Çelësi turistik*. Tirana, 2006.
- POPESCU, Ioana. *Privește! Frații Manakia*, București, 2001.
- POPESCU-SPINENI, Marin. *Românii din Balcani*, Editura Tiparul Universitar, București, 1941.
- Revista „Zborlu a Nostru”, redactor Vasile G. Barba, Freiburg im Br., 1998-2005.
- Revista „Mic Romania”, redactor Jean-Luc Fauconnier, anii 1998-2008, Bruxelles.
- România. Evoluție în timp și spațiu*, Editura Enciclopedică, București, 1996.
- Romanians – the forgotten minority groups in Eastern Europe*, 2007.
- Românii de la Sud de Dunăre. Documente*, Arhivele Naționale ale României, București, 1997.
- Românii din afara granițelor țării, Coordonate istorice și naționale în cadrul european*, Casa editorială Demiurg, Iași, 2007.
- Românii din Afara Granițelor Țării. Evoluție istorică și situație prezentă în perspectiva integrării României în Uniunea Europeană*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2006.
- ROMANSKI, St. *Macedoromânii*, Editura „Dimândarea părintească”, București, 1996.
- ROSETTI, Alexandru. *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII*, București, 1978.
- RUSSU, Valeriu, ș.a. *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984.
- SARAMANDU, Nicolae. *Folclor aromân grămostean*, București, 1982.
- SARAMANDU, Nicolae. *Harta graiurilor aromâne și meglenoromâne în Peninsula Balcanică*, în „Studii și cercetări lingvistice”, anul XXXIX, București, 1988.
- SĂBĂREANU, Cornilie. *Ăndrepturli-a Armânjlor dit Machidunii ti-ună Băsearică Natsională / Правата на ароманците во Македонија на национална црква*, Scopia, 2003.
- SCHWANDER-SIEVERS, Stephanie. *The Albanian Aromains Awakening: Identity Politics and Conflicts in Post-Comunist Albania*, working paper, European Centre for Minority Issues, Flensburg, 1999.
- SIMOVSKI, Todor. *The inhabited places of the Aegean Macedonia / Населените места во Егејска Македонија*, Scopje, 1998.
- Societatea de Antropologie Culturală din România, *Balcani după Balcani*, Ed. Paideia, București, 2000.
- Spațiul istoric și etnic românesc*, Editura Militară, București, 1993.

- STĂNESCU, Eugen. *La population vlaque de l'Empire Byzantin aux XI-XIII siècles. Structure et mouvement*, în „XX Congres International d'études byzantines”, Atena, 1976.
- STEFANOSKI, C.B. *Pelasgyi. Limbă, carte, numă*, Editura Casa Gramosta, Tetova, 1998.
- STEFANOSKI, C.B. *Geneza limbii aromâne-macedonene*, Editura Mirton, Timișoara, 1995.
- STEFANOVSKI, C.B. *Limba Traco-Dacă a limbilor indo-europene*, Editura Casa Gramosta, Tetovo, 1993.
- Școala Românească Pretutindeni* Liga Tinerilor Români de Pretutindeni, Centrul pentru Educație Democratică, București, 2007.
- The Serbian Question in the Balkans (Geographical and Historical aspects)*, Faculty of Geography, University of Belgrade, 1995.
- TIMOC, Cristea Sandu. *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, Editura Astra Română, Timișoara, 1996; 1994.
- TIMOC, Cristea Sandu. *Vlahii sunt români. Documente inedite*, Editura Astra Română, Timișoara, 1997.
- ȚÎRCOMNICU, Emil. *Identitate Românească Sud-Dunăreană, Aromânii din Dobrogea*. Ed. Etnologică, București, 2004.
- ȚÎRCOMNICU, Emil. *Wisosenschi Iulia, Românii de la sud de Dunăre. Macedoromânii, Obiceiuri tradiționale de nuntă, Studiu istoric și etnologic*. Ed. Ziua, București, 2003.
- VULPE, Ion. *Românii din veacul lui Christos. Apostolul neamurilor și macedonenii. Martiriul*. Editura Semne, București, 2000.
- WACE, Thompson. *The Nomads of the Balkans*, Cambridge, 1913.
- WEIGAND, Gustav. *Etnographie von Makedonien. Geschichtlich-nacionaler; sprachlich-statistischer Teil*, Leipzig, 1924.
- ZBUCHEA, Gheorghe, DOBRE, Cezar. *Diaspora Românească. Pagini de Istorie*. Ed. Lucman, București, 2003.
- ZBUCHEA, Gheorghe, DOBRE, Cezar. *Români în lume, Colias*, București, 2005.
- ZBUCHEA, Gheorghe. *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolele XVIII-XIX*. Editura Bucureștilor, București, 1999.

SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA MEGLENOROMÂNILOR PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XX-LEA

*Lector univ.dr. Virgil Coman
Facultatea de Istorie și Științe Politice
Universitatea „Ovidius” – Constanța*

Între numeroasele comunități etno-lingvistice și culturale din arealul balcanic, regăsim și astăzi un grup restrâns de urmași ai romanității orientale denumiți științific meglenoromâni. O problemă care a suscitat un viu interes, dar rămasă încă neelucidată pe deplin, este cea a originii acestora. Nu ne-am propus acum să o dezbatem, ci să prezentăm principalele teorii emise în acest sens, pornind, în principal, de la expunerea lor de către Th. Capidan din primul volum al trilogiei consacrate meglenoromânilor¹. Astfel, G. Weigand îi vedea drept urmași ai fondatorilor Țaratului româno-bulgar al Asăneștilor așezați în Meglenia, teorie susținută și de G. Murnu; C. Jireček îi considera urmași ai simbiozei dintre pecenegi și români, ipoteză admisă ulterior și de G. Weigand, cu completarea că românii peste care s-au așezat pecenegii trebuiau să fi fost cel puțin la fel de numeroși ca și aceștia din urmă; Ov. Densușianu opina că sunt o colonie dacoromână în arealul locuit de macedoromâni; N. Iorga era de părere că sunt descendenții unei cete de români sudici, luați prizonieri de împăratul bizantin Vasile al II-lea și așezați în Regiunea Rodope². La rândul său, Th. Capidan ajungea la concluzia că „meglenoromânii aparțin grupului de români din sudul Dunării, făcând parte din acei români din care au ieșit și aromânii”³, împărtășită până în prezent și de noi. De-a lungul timpului, asupra originii meglenoromânilor s-au mai pronunțat și S. Pușcariu,

---

¹ Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, *Istoria și graiul lor*, Cultura Națională, București, 1925, pp. 54-57.

² Virgil Coman, *Nicolae Iorga și meglenoromânii*, în *Permanența lui Nicolae Iorga. Cu prilejul împlinirii a 65 de ani de la odiosul asasinat – 27 noiembrie 1940 și 135 de ani de la naștere – 5 iunie 1871*. Volum omagial coordonat și studiu introductiv de Victor Crăciun și Cezar Dobre. Cuvânt înainte de Florin Constantiniu, Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, București, 2006, pp. 200-205.

³ Th. Capidan, *op. cit.*, p. 57.

A. Procopovici, A. Philiphide, D. Onciul, G. Ivănescu, Al. Rosetti, I. Coteanu, M. Caragiu-Marioțeanu, N. Saramandu, P. Atanasov, ș.a.⁴.

În ceea ce privește modul în care este denumită această minusculă comunitate sud-dunăreană, membrii ei își spun *vlaș* (pl.) și *vla* (sg.) sau *vlau*, același termen utilizându-l și la denumirea aromânilor. Dacă acesta este termenul prin care se autodefinesc, în unele articole din presa primelor decenii ale secolului XX⁵, îi mai regăsim sub numele de *vlahi din Meglen*, *aromâni din Meglen*⁶, *români din Meglen*, *români megleniți*, *megleniți*⁷, *megleni*⁸, *meglenoromâni*. Acest din urmă termen este, în opinia noastră, cel mai potrivit atât în accepțiunea lui de nume etnic, cât și pentru a arăta dialectul acestor vorbitori, desemnând locul lor de baștină, structura etnică și, nu în ultimul rând, faptul că idiomul vorbit este unul românesc.

Regiunea de baștină – Meglenia – a cărei suprafață este de 933 km² cuprinde Câmpia Megleniei (tc. Caragiovei) și se întinde de-a lungul șirului

⁴ Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, Editura Academiei Române, București, 2002, pp. 14-27.

⁵ Vezi în acest sens: „Lumina”. Revistă poporană a românilor din Imperiul Otoman, (1903-1908), „Românul de la Pind”, București, (1903-1911); „Peninsula Balcanică”, București, (1923-1930); „Tribuna românilor de peste hotare”, București, (1924-1927) ș.a.

⁶ Prin acest mod de defnire autorii din acea vreme, în contextul luptei pentru afirmarea identității naționale, obiectiv comun al aromânilor și meglenoromânilor, nu făceau o diferențiere clară între cele două ramuri dialectale românești sud-dunărene. Nu este mai puțin adevărat faptul că acest termen poate crea o oarecare confuzie deoarece în Meglenia coabita alături de meglenoromâni și o comunitate de aromâni, în localitatea Livezi, venită din Gramostea și împrejurimi, spre sfârșitul secolului XVIII.

⁷ Referitor la termenul meglenit, încetățenit în lingvistică, împărțăm întru totul punctul de vedere al lui P. Atanasov care afirma că el ar putea să producă o oarecare confuzie deoarece prin acesta sunt denumite și alte idiomuri ale unor grupuri etnice din regiunea Megleniei. Vezi în acest sens, P. Atanasov, *op. cit.*, p. 5.

⁸ Termenul meglen utilizat de Ioan Nenițescu în lucrarea *De la Români din Turcia Europeană. Studiu etnic și statistic asupra aromânilor cu aproape una sută de gravuri și cu o hartă etnografică*, Institutul de Arte grafice Carol Göbl, București, 1895, accidental de noi, dar în special de Dumitra Petrică în lucrările *Meglenoromâni din Cerna (Ieri și azi). Studiu monografic*, Editura Fapta Transilvăneană, Cluj-Napoca, 2000 și *Cerna. Pagini de monografie locală*, cu un cuvnt înainte de Dumitru Cerna, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Casa cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2010, cât și de Emil Țârcomnicu în lucrarea pe care o semnează împreună cu Iulia Wișoșenschi *Români de la sud de Dunăre. Macedoromâni. Obiceiuri tradiționale de nuntă. Studiu istoric și etnologic*, Editura Ziua, București, 2003, poate crea la rândul său confuzie, în opinia noastră, deoarece este unul general putând desemna și celelalte grupuri etnice din Meglenia. Vezi în acest sens și E. Țârcomnicu, *Meglenoromâni. Destin istoric și cultural*, Editura Etnologică, București, 2004; Idem, *Poveștile meglenoromânilor din Cerna* în, „Cultura”. Săptămânal editat de Institutul Cultural Român, București, An I, Nr. 20, 28 iulie-3 august 2004, pp. 21-23.

de munți Nidze, Kajmakcealan, Kojub și Pajak Planina. Aceasta este legată la nord de Podișul Murihovo, la est de Depresiunea Ghevghelijană și regiunea Boemiței, la sud de Depresiunea Meglenița, Câmpia Enidzevardariană și „Krivite Reki” (râurile strâmbe), iar la vest prin crestele blânde ale masivului Rodivskata Planina se unește cu colina Ostrov⁹.

Munții Megleniei, cu abundentele păduri de stejar, fag, pin și castan, împreună cu fertila câmpie cu același nume, scăldată de râurile Vardar (vechiul Axios), Țarna (vechiul Erigon sau tc. Kara-su – „apa neagră”), Șiroka-Reka (tc. Genis-dere) și Meglen, constituie și astăzi o regiune mult râvnită datorită structurii sale geografice¹⁰.

Nucleul așezărilor meglenoromâne era compus din Nânta¹¹ (vechea Enotia mgl. Nonti/Nănti/Nontea), Lugunța¹² (mgl. Lundzin/Lundzini), Berislav (mgl. Birislav/Birislāv), Huma¹³ (mgl. Umă), Oșani¹⁴ (mgl. Oșini/Oșin), Liumnița¹⁵ (mgl. Liumniță/Iumniță), Cupa¹⁶ (mgl. Cupă),

⁹ Pentru descrierea regiunii, vezi îndeosebi: Gustav Weigand, *Vlacho-Meglen: Eine Ethnographische Philologische Untersuchung*, Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1892, pp. XI-XXV; Th. Capidan, *op. cit.*, pp. 5-7; Jaques Ancel, *La Macédoine son évolution contemporaine*, xxx, Paris, 1930, pp. 25-26; Hristo Andonovski, *Meglenskata oblast vo narodnoosloboditelno dvijenie na egejska Makedonja*, Kultura, Skopje, 1960, pp. 9-12; Beate Wild, *Meglenoromanischer Sprachatlas*, Helmut Buske Verlag Hamburg, Hamburg, 1983, pp. 7-15; Ioan Naum-Delavardar, *Meglenia*, în „Țara nouă”, I, nr. 3, februarie 1933, pp. 37-40.

¹⁰ H. Andonovski, *op. cit.*, p. 9.

¹¹ Potrivit tradiției Nânta s-a constituit după ocuparea Peninsulei Balcanice de către otomani prin unirea cătunelor Nontea, Țitatea, Săm-Toader, Tomarița, Vacof, Cociște, Robova, Torliști, Tufca di Tușim și Cusața. La începutul secolului XX conform informațiilor oferite de Th. Capidan aceasată localitate cuprindea opt mahalale: Mănăstir, Puntii, Prour, Al-cule, Băicuș, Gorniț, Boz și Beilic sau Ambar; populația ei, era formată din meglenoromâni trecuți la Islam cu forța, se pare, către sfârșitul secolului XVII. Pentru lămuriri suplimentare vezi, în special Th. Capidan, *op. cit.*, pp. 11-18; V. Coman, *Meglenitsilji dit arădzmlu Meglena (Secolu XIII – ahurhita-a secolui XX)*, (1), în „Grailu Armănescu”, III, nr.3 (9), 2000, p. 8; Thede Kahl, *Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachen (Meglenoromanen) Das Dorf Nânti (Nótia) und die „Nântinets” in der heutigen Türkei*, în „Zeitschrift für Balkanologie”, 38 (2002) 1/2 Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, pp. 33-39.

¹² Această localitate s-a format prin unirea cătunelor: Lescova, Letnița și Lugunța (Th. Capidan, *op. cit.*, p. 24).

¹³ Este o așezare mai nouă, fondată de locuitorii din Cătuniști, o mai veche localitate meglenoromână (*Ibidem*, p. 25).

¹⁴ S-a constituit prin unirea cătunelor: Codru-Negru, Izvoară, Elașnița, Bolovan, Răsădiști, Seliști și Cremjat (*Ibidem*, p. 20).

¹⁵ Formată prin unirea cătunelor: Țitati, Curuna și Ștur (*Ibidem*, p. 25).

¹⁶ Fondată de locuitorii din Cupa veche – mgl. *Cupa-veacl'e* – (*Ibidem*, p. 26).

Țárnareca¹⁷/Țârna-Reka/Țárnareka (mgl. Țárnareca) cât și cele precum Barovița, Coinsco, Sirmina, Leascova care au suferit un proces de asimilare din partea populației bulgare¹⁸.

Meglenoromânii „între medieval și modern”

Sursele istorice referitoare la evoluția meglenoromânilor între medieval și modern sunt puțin numeroase astfel încât și astăzi istoria lor pentru această perioadă este aproape necunoscută. Sigur, ea trebuie urmărită în strânsă legătură cu evenimentele politico-militare desfășurate în Peninsula Balcanică începând cu secolul al VII-lea și până aproape de sfârșitul secolului al XIX-lea¹⁹.

Primul moment important a fost, fără îndoială, prăbușirea frontierei dunărene a Imperiului Bizantin, în anul 602, odată cu străpungerea de către avaro-slavi a defensivei acestuia, migratorii asediind apoi chiar

¹⁷ O interesantă opinie în legătură cu meglenoromânii din Țárnareca a fost exprimată de Constantin Lacea care identifica o serie de asemănări între aceștia și românii din Brașov, poreclii „trocari” neexcluzând chiar un posibil refugiu al unor familii din această localitate meglenoromână pe fondul expansiunii otomane în Balcani și stabilirea lor la Brașov. Despre această chestiune, vezi pe larg, Constantin Lacea, *Sânt în Transilvania așezări de Români veniți din sudul Dunării sau nu sânt?*, în „Dacoromania”. Buletinul „Muzeului Limbei Române”, VI, 1924-1926, partea I, pp. 353-370. Aceste opinii sunt susținute și de G. Ivănescu în studiul *Colonii meglenormîne în sudul Transilvaniei, Oltenia și Muntenia. Graiul romînilor din Imperiul romînobulgar* publicat în „Buletinul Institutului de Filologie Romînă «Alexandru Philippide»”, vol IX, 1942, pp. 161-179. În cadrul preocupărilor mai vechi sau mai noi privind originea „Comunității Șcheilor” și începuturile orașului Brașov o serie de autori au menționat și punctul de vedere susținut de Constantin Lacea, dar nu l-au împărtășit. Vezi, spre exemplu, Candid Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului*, vol. I, (1292-1742), Institutul de Arte Grafice Astra, Brașov, 1943, pp. 9-29; Ioan-Aurel Pop, *Contribuții la istoria culturii românești (cronicile brașovene din secolele XVII-XVIII)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003, pp. 45-55. În legătură cu această chestiune, nici noi nu împărtășim opinia lui Constantin Lacea privitoare la originea meglenoromână a „trocarilor” însă admitem că o serie de asemănări se datorează tocmai aceluși fond comun specific atât românilor nord-dunăreni cât și celor sud-dunăreni.

¹⁸ Th. Capidan, *op. cit.*, p. 7. Pentru actuala denumire a localităților vezi P. Atanasov, *op. cit.*, p. 5.

¹⁹ Vezi, pe larg, în acest sens, Virgil Coman, *Unele considerații privind meglenoromânii în cadrul românilor sud-dunăreni, până la începutul secolului al XX-lea, în Românități și latinități în Uniunea Europeană*, vol. II, Ediție îngrijită de Tudor Nedelcea, Fundația Scrisul Românesc, Craiova, 2008, pp. 199-212.

Thessalonicul și Constantinopolul. Mai mult, ei pătrund adânc, ajungând până în Peloponez, Insulele Arhipelagului și chiar în Asia Mică. În aceste condiții, romanitatea balcanică este împinsă din locurile de baștină către zonele înalte și mai ferite de furia invadatorilor, din interiorul peninsulei²⁰.

Pe fondul ruperii romanității nord-dunărene de cea din sud, se desfășoară o reconversiune rurală a societății balcanice astfel încât, masa populației romanizate din Balcani, fixată acum în regiunile muntoase, revine la tradițiile agro-pastorale, o moștenire a celor străvechi traco-ilire, în care oieritul avea un loc primordial. S-a ajuns astfel, la producerea unor transformări ale modului lor de viață, însoțite de o serie de mutații în privința fizionomiei și a limbii pe care o vorbeau. Procesul de constituire a limbii române unice, vorbită în Europa de Sud-Est, pe ambele maluri ale Dunării – cu cele patru dialecte: dacoromân, ce se confundă cu limba română, vorbit la nord de românii nord-dunăreni, dar și la sud de către românii timoceni, aromân sau macedoromân, vorbit de aromâni, istroromân, vorbit de istroromâni și meglenoromân, vorbit de meglenoromâni – se încheie în secolele VIII-IX, urmând aceeași cadență cu evoluția limbilor romanice din apus. Tot acum, romanitatea orientală se constituie într-o etnie neo-latină, românii, cu o fizionomie distinctă în cadrul etniilor romanice europene, dar și a celor sud-slave și grecești²¹.

Se impune, firește, și o altă constatare nuanțată în istoriografie de Adolf Armbruster. În opinia acestuia, evoluția romanității orientale, trebuie văzută ca „un proces progresiv de contracție și deznaționalizare, la capătul căreia ea își va pierde toate pozițiile, în afară de chintesența ei din spațiul carpato-dunărean”²².

Noua realitate etnică din arealul carpato-balcanic, pentru a putea fi desemnată, avea nevoie de o denumire corespunzătoare, din partea populațiilor din jur, care să-i exprime trăsăturile caracteristice. Așa se explică apariția, pentru prima dată, în sursele bizantine, a etnonimului de *vlahi*, sub care românii sunt desemnați, într-o scrisoare a împăratului Vasile al II-lea Macedoneanul din anul 980²³.

Fără îndoială, cele mai importante izvoare istorice, pe baza cărora putem urmări evoluția vlahilor balcanici, aparțin lumii bizantine. În

²⁰ Stelian Brezeanu, *Romanitatea orientală în evul mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală*, Editura All Educațional, București, 1999, p. 25; vezi și Stoica Lascu, *De la populația romanizată la vlahi/aromâni/români balcanici*, în „Studii și articole de istorie”, LXX, Editura Publistar, București, 2005, p. 31.

²¹ Stelian Brezeanu, *op. cit.*, pp. 25-26.

²² Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 18.

²³ *Ibidem*; vezi și St. Brezeanu, *op. cit.*, p. 26; C. Poghir, *op. cit.*, p. 13.

mare măsură, ele ne-au oferit posibilitatea de a-i cunoaște mai bine pe meglenoromâni și regiunea de obârșie²⁴. Astfel, informații despre „ținutul moglenilor” (meglenilor – *n.n.s.*, C.V.) și un anume prinț al acestora, Elițe, fără a se face vreo precizare că ar fi de origine romanică, ne sunt furnizate de Kedrenos, care descrie victoria împăratului bizantin Vasile al II-lea din 1014 împotriva bulgarilor²⁵. Altele ne sunt oferite de Manuel Straboromanos și Ioan Zonara care, vorbind despre victoriile lui Alexis Comnen asupra pecenegilor zdrobiți în bătălia de la Lebunion din 1091 precizau că împăratul bizantin, după acest eveniment, ar fi ales dintre cei prinși un număr mare de „sciți” pe care i-a așezat cu femeii și copiii în aria Moglenei²⁶. Potrivit unui document al lui Andronic I Comnen din 1184, cumanii, bulgarii și vlahii din Moglena își pășteau turmele pe muntele Puzukia (Kozuka, Kozuh, Kojub), informație ce ne dă dreptul să considerăm că, începând cu această perioadă, prezența păstorilor vlahi în regiune reprezintă o certitudine²⁷. Însă, nu cu aceeași siguranță putem stabili fixarea lor în Câmpia Meglenei și organizarea în obști.

Cum bine se știe, în această perioadă așezările vlahe apar, adesea, cu numele de cătune, dar și cu cele de sate și comune²⁸. Ele aveau statutul de sate libere și dependente. Organizate pe „frății” și „triburi” satele vlahe erau conduse de căpetenii ce apar sub diferite denumiri: cătunar, sud, cnez, celnik ș.a., care aveau atribuții juridice și erau însărcinați cu strângerea dărilor. Răsfirate în întregul areal al Peninsulei Balcanice, comunitățile vlahe apar ca pânze de populație în mijlocul lumii grecești și sud-slave²⁹. Acestea „au fost într-o anumită măsură marginalizate – după cum afirmă Nicolae-Șerban Tanașoca – în societăți alogene și aloglote în sânul cărora au trăit, ele și-au găsit expresia culturală proprie numai în formele folclorice, ale oralității, iar manifestarea politică proprie, independentă, numai în anumite forme de autonomie locală. Remarcabila energie creatoare a grupurilor romanice din

²⁴ Vezi, pe larg, în acest sens, Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Editura Academiei Române, București, 2004, pp. 9-80.

²⁵ Gheorghe Șincai, *Cronica românilor*, vol. I, Ediție îngrijită de Florea Fugaru, prefață, tabel cronologic și note de Manole Neagoe, Editura Minerva, București, 1979, pp. 136-137.

²⁶ Petre Ș. Năsturel, *Vlahii din spațiul bizantin și bulgăresc până la cucerirea otomană*, în *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*, p. 59.

²⁷ *Ibidem*, p. 60; vezi și V. Coman, *Meglenoromânii. Ieri și azi*, în „Magazin istoric”, XXXVII -serie nouă-, nr.10 (439), 2003, p. 17.

²⁸ Anca Tanașoca, Nicolae-Șerban Tanașoca, *Vechimea și răspândirea „cătunului” vlah*, în *Unitate romanică și diversitate balcanică. Contribuții la istoria romanității balcanice*, Editura Fundației Pro, București, 2004, pp. 77-84.

²⁹ St. Brezeanu, *op. cit.*, p. 28.

Peninsula Balcanică a fost pusă în serviciul formelor superioare de viață spirituală și de stat ale popoarelor balcanice între care ele erau dispersate și pe care nu erau în măsură să le concureze prin manifestări de civilizație echivalente proprii”³⁰.

Dintre factorii istorici care au influențat evoluția romanității balcanice se numără, mai întâi Imperiul Bizantin, apoi Imperiul Otoman. Acțiunea Bizanțului asupra acesteia s-a manifestat atât direct, în perioada în care reprezentanții ei erau supuși, nemijlocit, autorității împăratului din Constantinopol, cât și indirect, ca urmare a politicii sale față de statele balcanice în hotarele cărora erau cuprinși. În esență, Imperiul Bizantin a contribuit, în mod hotărâtor, la romanizarea lumii iliro-trace, la formarea romanității orientale, la desprinderea ei din imperiu și intrarea în sfera de autoritate și influență culturală a lumii slavo-bulgare, la desprinderea de lumea dacoromană, la fragmentarea, diversificarea și individualizarea ei. Totodată, a fixat statutul social, politic și fiscal al vlahilor balcanici, a contribuit la cristalizarea în conștiința culturală europeană a numelui etnic și a unei anumite imagini a lor, dar a împiedicat cristalizarea unor state proprii și a unei culturi naționale în Peninsula Balcanică³¹.

Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, pe fondul frământărilor politice din Balcani, otomanii pătrund adânc în peninsulă pe trei direcții: una dinspre Constantinopol către Belgrad, Valea Mariței intrând sub stăpânirea lor în anul 1365, alta pe vechea Via Egnatia către apus, prin Seres, Bitolia și Ohrida până pe coasta Albaniei unde ajung în 1385, iar alta spre Tesalia reușind să ocupe în 1387 orașul și portul Salonic³². În anul 1385 ei au pătruns și în valea Moravei, Regatul Serbiei devenind vasal un an mai târziu. Într-o situație asemănătoare s-au aflat și Sofia, ocupată în 1385, iar în anul următor orașul Niș. Mai mult, la 15 iunie 1389 otomanii se impun și în legendara bătălie desfășurată pe Câmpia Kosovo punând astfel bazele unui imperiu al principatelor vasale în Balcani și Anatolia. În aceste condiții, conducătorii locali au fost nevoiți să accepte suzeranitatea otomană³³.

Expansiunea otomană în peninsulă s-a desfășurat pe fondul fărâmițării

³⁰ Nicolae-Șerban Tanașoca, *Urme bizantine în istoria românilor. Rolul Bizanțului în istoria romanității balcanice*, în *Bizanțul și românii. Eseuri, studii, articole*, Editura Fundației Pro, București, 2003, pp. 107-108.

³¹ *Ibidem*, pp. 110-113.

³² Halil Inalcik, *Imperiul otoman. Epoca clasică 1300-1600*. Ediție și studiu introductiv de Mihai Maxim, traducere, notă, completarea glosarului și indicelui de Dan Prodan, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 52.

³³ *Ibidem*, pp. 52-58.

pe care o parcurgeau formațiunile politice din Balcani. Sigur, un alt factor favorizant a fost recunoașterea în mod oficial a Bisericii ortodoxe și interzicerea, în principiu, a Bisericii catolice în teritoriile lor. Mai mult, otomanii au tratat cu toleranță clasa de vârf a localnicilor, dar și clasa militară. S-a ajuns astfel ca numeroși luptători băștinași din Bulgaria, Serbia, Macedonia și Tessalia, cunoscuți sub denumirea de voynik să fie angajați în armata otomană. Un exemplu în acest sens este și cel al vlahilor nomazi din Serbia care au fost scutiți de unele impozite în schimbul serviciilor militare oferite otomanilor³⁴.

În anul 1389 urcă la tron Baiazid I (1389-1402) care pentru o scurtă perioadă își îndreaptă atenția către principatele din Anatolia. Însă, nu peste multă vreme, se va apleca și asupra Peninsulei Balcanice astfel încât în anul 1393 Bulgaria dunăreană este supusă în mod direct. Teama unei posibile cruciade antiotomane a făcut ca Baiazid I să-i convoace în anul 1394 la Veria pe toți principii vasali din Balcani pentru reînnoirea legăturilor de vasalitate³⁵. Înlăturând dinastiile locale sultanul și-a asigurat forța necesară, printr-o conducere centralizată, pentru a înfrunța armatele aliate creștine pe care le înfrânge la Nicopole în anul 1396³⁶.

Preocupat de problema cuceririi Constantinopolului, Baiazid I a ignorat imperiul întemeiat de Timul Lenk, în confruntarea de la Ankara din 28 iulie 1402 dintre cei doi cel dintâi ieșind învingător. După acest eveniment statul otoman a cunoscut o perioadă de războaie civile și invazii ale cruciaților, ce au favorizat recâștigarea independenței pentru principatele din Anatolia și într-o oarecare măsură cele din Rumelia, atât familiile anatoliene influente cât și dinastiile locale balcanice opunându-se măsurilor de centralizare, prin implicarea în susținerea pretendenților la tronul sultanal³⁷.

Anul 1430 aduce recucerirea otomană a Salonicului, pe care îl cedaseră bizantinilor în 1403, și inițierea unei politici mai agresive în Balcani ce va culmina cu victoria împotriva cruciaților de la Varna din 10 noiembrie 1444 care „a hotărât soarta Balcanilor și a Imperiului Bizantin” după cum avea să afirme istoricul Halil Inalcik³⁸.

Căderea Constantinopolului în urma unui asediu ce a durat 54 de zile, începând din data de 6 aprilie și până în 29 mai 1453, avea să ducă la dispariția Imperiului Bizantin. Campaniile militare ale lui Mehmed al II-lea

³⁴ *Ibidem*, p. 56.

³⁵ *Ibidem*, p. 59.

³⁶ *Ibidem*; vezi și Nicolas Vatin, *Ascensiunea otomanilor (1362-1451)*, în *Istoria Imperiului otoman* (coord. Robert Mantran), Traducere de Cristina Bîrsan, Editura BIC ALL, București, 2001, p. 45.

³⁷ *Ibidem*, pp. 50-63; H. Inalcik, *op. cit.*, pp. 60-63.

³⁸ *Ibidem*, p. 66.

au continuat, în numai un sfert de secol „el reușind să pună bazele unui imperiu centralizat în Rumelia și Anatolia”³⁹.

Cucerirea otomană a Balcanilor avea să-și pună amprenta vizibil și asupra meglenoromânilor care vor fi integrați, asemenea comunităților vecine cu care conviețuiau, sistemului impus de către noile autorități, până la începutul secolului al XX-lea. Nu este însă mai puțin adevărat faptul că, în cadrul procesului de expansiune în Europa de Sud-Est, Imperiul Otoman a fost nevoit să-și adapteze sistemul juridic, fiscal și militar la particularitățile specifice diferitelor regiuni cu populație nemusulmană astfel încât „a reușit să îmbine, în perioada sa clasică, structurile islamice cu cele nemusulmane”⁴⁰. Prin urmare, autonomiile vlahe reprezintă un fenomen larg răspândit în epocă și au jucat un rol important în întârzierea procesului slavizării și a grecizării lor, permițându-le astfel, cadrul propriu de dezvoltare istorică diferențiată. În esență, desființarea statutului privilegiat al vlahilor se va produce treptat și nu peste tot până la capăt⁴¹. Cu toate acestea, în secolul al XIX-lea ei erau încă o puternică realitate etnolingvistică distinctă, conștientă de specificul ei și dornică să și-l păstreze și perpetueze.

Principalele ocupații

În vremurile mai vechi, principala îndeletnicire a meglenoromânilor a fost păstoritul. Însă, pe măsura fixării lor în Câmpia Megleniei (tc. Caragiovei), agricultura începe să capete o importanță considerabilă în detrimentul activității tradiționale, fără a renunța definitiv la ea astfel încât aceștia vor evolua, treptat, de la o populație seminomadă către una sedentară, specifică agricultorilor⁴². Despre această chestiune I.A. Candrea avea să afirme că: „Megleniții ne dau un exemplu tipic de popor păstoresc devenit agricultor. Trecerea lor de la vieața semi-nomadă păstorească pe care trebuie să o fi dus înainte de a se stabili în regiunile în care locuiesc astăzi, la viața sedentară de agricolă, se datorește aceluiași împrejurări care au silit și alte popoare păstorești să devie agricole”⁴³. Între argumentele invocate de I.A. Candrea, natura solului, apoi concurența cu păstorii aromâni care erau deja

³⁹ *Ibidem*, p. 70.

⁴⁰ Anca Tanașoca, N.-Ș. Tanașoca, *Autonomia vlahilor din Imperiul otoman în secolele XV-XVII*, în *Unitate romanică...*, p. 93.

⁴¹ *Ibidem*, p. 115.

⁴² Vezi, pe larg, I.A. Candrea, *Vieața păstorească la megleniți*, în „Grai și suflet”, vol. I, 1923, pp. 23-38.

⁴³ *Ibidem*, p. 23.

așezați cu turmele lor în regiunile propice pășunatului, dar și contactul cu bulgarii care deveniseră de ceva vreme sedentari și practicau agricultura⁴⁴.

Sigur, calitatea pământului, abundența apei și clima au reprezentat principalii factori ai trecerii unora dintre meglenoromâni de la păstorit la agricultură, fenomen care s-a petrecut treptat, fără a renunța definitiv la păstorit, redus însă ca pondere⁴⁵. Dintre cerealele pe care le cultivau nu lipseau: grâul, secara, orzul, ovăzul, orezul, meiul și porumbul. Se mai cultivau cartofi, tutun și bumbac. De asemenea, „la câmp” existau vii, livezi de cireși, vișini, caiși, piersici, meri, peri, gutui, rodii și smochini iar în grădinile de pe lângă casă cultivau ceapă usturoi, roșii, ardei ș.a.⁴⁶.

Sericicultura a reprezentat o altă ocupație de care aceștia nu au fost străini, iar în subsidiar, firește, creșterea duzilor necesari hranei viermilor de mătase. Apicultura, la rândul ei, reprezenta o ocupație însemnată, produsele apicole cât și gogoșile de mătase fiind bine vândute pe piețele din apropiere și nu numai⁴⁷. Pescuitul era redus ca pondere, și se realiza numai în râulețele de munte⁴⁸.

Alături de agricultură, creșterea animalelor, sericicultură și apicultură, meglenoromânii mai practicau și meșteșugurile. Se detașau prin îndeletnicirile lor oșineții care erau renumiți argintari, armurieri și mari meșteri ai prelucrării lemnului. Erau și vestiți duraci care lucrau lopeți, greble și albi, apoi buni butari și pielari, aceștia din urmă lucrând frumoase căpestre, samare, frânghii, iar din păr de capră felurite covoare. Fierarii lucrau caiele, obiecte și scule pentru bulgari sau turci, lanțuri, cruci, diferite vase, cădelnițe, inele și fingeane. Renumiți în Oșani erau și belejarii, iar alături de aceștia vracii care „doftoriceau” la nevoie membrii comunității. La rândul lor, oșinețele confecționau frumoase costume, cămăși brodate, plăpumi, covoare, rufărie, ș.a.⁴⁹

Meglenoromânii din Lugunța erau mari zidari, săpungii și fierari, cei din Huma renumiți tâmplari, iar cei din Liumnița recunoscuți făuritori

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 23-24.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 25.

⁴⁶ Th. Capidan, *op. cit.*, p. 51; vezi și Anastase N. Hâciu, *Aromânii. Comerț, Industrie, Arte, Expansiune, Civilizație*, Ediția a II-a, îngrijită de Dumitru Stere Garofil, Editura Cartea Aromână, Constanța, 2003, p. 238; V. Coman, *Meglenitslji dit arădzmlu Meglena (Secolu XIII – ahurhita-a secolui XX) (2)*, în „Grailu Armânescu”, III, nr. 4 (10), 2000, p. 8.

⁴⁷ Th. Capidan, *op. cit.*, p. 53.

⁴⁸ Pericle N. Papahagi, *Meglenoromânii. Studiu etnografico-filologic*. Partea I, Extras din Analele Academiei Române, Seria II – Tom XXV, Memoriile Secțiunii Literare, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1902, p. 24.

⁴⁹ A.N. Hâciu, *op. cit.*, pp. 238-239.

de pive. Cupineții erau vestiți prin prepararea varului iar țârnarecianii/țârnacoții mari croitori. În Nânta, întâlnim meglenoromâni cu îndeletniciri speciale precum olăritul și fabricarea piperului roșu, acest din urmă produs comercializându-se în acea vreme pe piețele din întreaga Peninsulă Balcanică, Țările Române, dar și pe altele mai îndepărtate din Franța sau Egipt⁵⁰.

O altă ocupație a lor a fost comerțul, schimbul de produse făcându-se la distanțe mici, în târgurile din apropiere, dar și la distanțe mai mari, prin intermediul chervanelor. În general, ei își desfășeau produsele la Ianița, Ghevgheli și Salonic, iar de aici ele luau drumul unor piețe din țări precum Olanda, Belgia, Turcia ș.a.⁵¹.

Edificatoare în opinia noastră este scurta descriere a meglenoromânilor făcută de P. Papahagi, la începutul secolului XX, care afirma: „Tot ce putem spune despre acești frați ai noștri, este că întru nimic nu se deosebesc de restul românilor, sunt niște harnici muncitori, îndrăzneți negustori, foarte deștepți, lucru pe care l-am putut constata și la Bitolia, cât am fost ca director și profesor de liceu anii 1895-1897, unde elevii din Meglenia se disting prin a fi printre primii în clasă, atât la învățătură cât și la purtare; plăcuți la chip, cu o înfățișare de trup bărbătească, așezați și flegmatici, buni și ospitalieri ca toți românii”⁵².

Apariția și dezvoltarea conștiinței naționale

În contextul dezvoltării luptei pentru afirmarea identității naționale, ce cuprinsese aproape întreaga Europă, din a doua jumătate a secolului XIX își face simțit prezența, printre meglenoromâni, sentimentul național, acela al apartenenței la poporul român, principalele obiective urmărite acum fiind instruirea copiilor lor în școli românești și oficierea serviciului divin în limba română. Nu știm foarte clar numărul celor care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român, dar știm cu certitudine că, în marea lor majoritate, meglenoromânii din Berislav, Cupa, Huma, Oșani, Lugunța, Liumnița și Țârnăreca, au participat activ la lupta pentru obținerea drepturilor legitime.

Referitor la situația statistică a elementului meglenoromân din Peninsula Balcanică, această chestiune este mai dificilă de abordat sub

⁵⁰ *Ibidem*, p. 239.

⁵¹ *Ibidem*, p. 240.

⁵² Pericle Papahagi, *Românii din Meglenia. (Texte și glosar)*, Tipografia Societății „Tiparul”, București, 1900, pp. 5-6.

raport științific deoarece vreme îndelungată, în cadrul Imperiului Otoman, recensămintele oficiale s-au realizat exclusiv pe baza criteriului religios, respectiv al apartenenței la o comunitate recunoscută oficial de către sultan. Mai mult, meglenoromânii nu apăreau ca grup distinct de cel al aromânilor, pentru faptul că aveau aceeași origine iar în plan politic aceleași obiective. Prin urmare, în spațiul otoman, ei apăreau între ortodocșii subordonați Patriarhiei ecumenice. Odată cu nașterea și amplificarea mișcării naționale grecești s-a ajuns la confundarea întregii mase de ortodocși cu grecii, ignorându-se practic caracterul etnic, distinct, al unor ortodocși precum românii balcanici, bulgarii, sârbii, etc⁵³.

Către sfârșitul secolului XIX când G. Weigand îi „redescoperă” pe meglenoromâni, încep să apară primele statistici mai clare care să ateste numărul lor. Astfel, în urma cercetărilor efectuate, profesorul german găsea 11 sate locuite de meglenoromâni ce însumau 1.465 de case și aproape 14.000 de locuitori⁵⁴. La rândul său I. Nenițescu afirma că la sfârșitul secolului XIX numărul total al meglenoromânilor era de circa 27.000⁵⁵. N. Bațaria preciza la începutul secolului XX că „în Macedonia este un grup puternic – românii din Meglenia – care numără aproape 30.000 și care mai toți sunt agricultori”⁵⁶. D. Belkis aprecia că înainte de izbucnirea Primului Război Mondial numărul meglenoromânilor era estimat între 16.000 și 23.000⁵⁷. Din tabloul statistic publicat de L.T. Boga în 1913 reiese că numărul total al meglenoromânilor era de 22.690⁵⁸, pentru ca din cercetările lui Th. Capidan să reiasă că înainte de izbucnirea primei conflagrații mondiale numărul acestora se cifra la 14.270⁵⁹. Așadar, la începutul secolului XX, numărul meglenoromânilor era apreciat între 14.000 și 30.000⁶⁰.

În plan politic, la începutul secolului al XX-lea, în ciuda numeroaselor pierderi, statul otoman stăpânea, în continuare, încă o serie de teritorii, cel mai râvnit – atât de marile puteri vecine, cât și de popoarele balcanice – fiind cel al Macedoniei, un adevărat mozaic etnic ce cuprindea numai puțin

⁵³ Vezi, în acest sens, Gheorghe Zbucă, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XVIII-XX)*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 1999, p. 191.

⁵⁴ G. Weigand, *op. cit.*, p. XVIII.

⁵⁵ I. Nenițescu, *op. cit.*, p. 391.

⁵⁶ Nicolae Bațaria, *Agricultura la aromâni* în, „Lumina”. Revistă poporană a românilor din Imperiul otoman, Bitolia, An II, Nr. 6, 1904, p. 161.

⁵⁷ Vintilă Mihăilescu, *Lecția de Megleno-Română. Interviu cu Dominique Belkis*, în *Balcani după Balcani*, Editura Paideia, București, 2000, p. 23.

⁵⁸ L.T. Boga, *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia. (Note etnografice și statistice)*, Tipografia „Vocea poporului”, București, 1913, pp. 12-13.

⁵⁹ Th. Capidan, *op. cit.*, pp. 10-30.

⁶⁰ Despre numărul meglenoromânilor vezi și E. Țârcomnicu, *Meglenoromânii...*, p. 12.

de nouă grupuri etnice distincte: turci, bulgari, greci, sârbi, macedoneni, albanezi, aromâni (implicit și meglenoromâni *n.ns.* – C.V.), evrei și țigani⁶¹. Păstrând cu consecvență linia obiectivelor urmărite încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, urmașii romanității balcanice din Meglenia care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român au continuat să lupte pentru recunoașterea drepturilor cetățenești egale cu a celorlalte etnii cu care conviețuiau și autonomia culturală și religioasă în cuprinsul statului otoman, pe care nu-l contestau în esență. Orice acțiune politică din cadrul acestuia nu putea rămâne, însă, fără urmări și asupra evoluției lor⁶².

Primul moment politic în acest sens, a fost reprezentat de răscoala din „Ilinden”⁶³ (din ziua de Sf. Ilie 20 iulie/3 august 1903), când bulgarii grecii și sârbii, considerând că interesele lor sunt mai importante decât ale marilor puteri vecine, au organizat o acțiune politico-militară cu scopul final de a elibera Macedonia de sub dominația otomană. Prea puțin pregătită, aceasta s-a încheiat cu înfrângerea aliaților, printre care s-au aflat și luptători din rândul aromânilor și meglenoromânilor, otomanii reprimând-o violent. Se estimează că aproape nouă mii de case ale locuitorilor din zonă au fost distruse, în fața acestui dezastru multe familii fiind nevoite să se retragă, cel puțin pentru o perioadă, din calea forțelor de represiune⁶⁴. Mai mult, autoritățile otomane, în colaborare cu bandele de antași au înscenat procese de neloyalitate față de statul turc unor membri ai acestei mișcări, printre ei aflându-se și dascălii meglenoromâni Constantin Noe și Stoe Pampor care au stat închiși în Libia, la Fezan, iar alți consângeni în închisori din Anatolia, în insula Rodos, la Budrum Kale, Yemen, ș.a. Unii dintre ei, din nefericire, și-au pierdut viața, iar cei care au rezistat au fost eliberați abia în anul 1908, odată cu victoria Junilor turci⁶⁵.

⁶¹ Charles și Barbara Jelavich, *Formarea statelor naționale balcanice 1804-1920*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p. 249.

⁶² Vezi, pe larg, în acest sens, V. Coman, *Meglenoromâni la începutul secolului XX. Evoluții în plan politic*, în „Analele Științifice ale Universității «Al.I. Cuza» din Iași” (serie nouă), Tom XLVI-XLVII, 2000-2001, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003, pp.149-160.

⁶³ Pentru o imagine de ansamblu asupra evenimentelor din timpul răscoalei din „Ilinden”, a se vedea: *Istoria na makedonskiot narod* (coord. M. Apostolski), Skopje, 1988, pp. 170-177; Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor. Secolul al XX-lea*, vol. II, Institutul European, Iași, 2000, p. 92; Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, Editura Oscar Print, București, 1998, pp. 387-388; Gh. Zbucea *op. cit.*, p. 71; Max Demeter Peyfuss, *Aromânii în era naționalismelor balcanice*, în *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*, p. 144.

⁶⁴ N. Ciachir, *op. cit.*, pp. 387-388.

⁶⁵ Vezi în acest sens, *Jurnal de armatol*, în Nicolae Cușa, *Macedoromâni pe vâile istoriei*, Constanța, Editura Europolis, Constanța, 1990, p. 83.

Reorganizarea sub controlul marilor puteri a administrației și a forțelor de ordine în Macedonia a oferit posibilitatea afirmării identității naționale în rândul aromânilor și meglenoromânilor⁶⁶. Sub aspectul chestiunii politice, se iniția o nouă etapă, aceea a constituirii comunităților românești, care au fost recunoscute oficial, printr-un act al marelui vizir, la data de 21 mai 1904⁶⁷. Nu este mai puțin adevărat că, noile forme de organizare au atras invidia autorităților grecești, care au încercat să împiedice orice fel de manifestare menită a leza interesele Greciei în această regiune.

Statul român, care urmărea cu atenție situația comunităților românești din Peninsula Balcanică, nu putea și nu a rămas indiferent față de atitudinea autorităților elene, astfel încât, răcirea relațiilor greco-române nu a mai constituit o surpriză. În aceste condiții, acțiunile diplomatice ale autorităților române se intensifică, în vederea recunoașterii drepturilor legitime comunităților din Turcia europeană care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român⁶⁸.

După ample dezbateri, atât cu reprezentanții diplomați otomani, cât și cu cei ai marilor puteri, se întrevădea o oază de speranță în vederea soluționării, într-un mod favorabil, a doleanțelor acestora. Prin urmare, la data de 9/22 mai 1905, sultanul Abdul Hamid al II-lea a emis o irade prin care li se recunoșteau, în mod oficial, aromânilor și meglenoromânilor drepturile unui „millet” în cadrul statului otoman⁶⁹. La 10/23 mai 1905,

⁶⁶ Gh. Zbucă, *op cit.*, p. 72.

⁶⁷ Stelian Brezeanu, Gh. Zbucă (coord.), *Introducere*, în *România de la sud de Dunăre. Documente*, Arhivele Naționale ale României, București, 1996, p. 29.

⁶⁸ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, Traducere autorizată de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Enciclopedică, București, 1994, pp. 87-88; vezi și Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VII, tom II. *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, (coord. Gheorghe Platon), Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 382-383.

⁶⁹ Iată care era textul numitei irade: „Maiestatea sa imperială, sultanul, care în sentimentele sale de înaltă justiție și îngrijire părintească pentru popoarele sale, își întinde binefacerile și favorurile sale asupra tuturor supușilor săi credincioși, fără deosebire de rasă, nici religione, luând în considerație suplicele supuse, în timpul din urmă, la picioarele tronului imperial de către supușii săi valahi, a binevoit să ordoneze ca, în virtutea drepturilor civile, de care dânșii se bucură cu același titlu ca și ceilalți supuși nemusulmani, comunitățile lor să desemneze muhtari conform cu regulamentele în vigoare; ca, după cum se practică pentru celelalte comunități, membrii valahi să fie deopotrivă admiși, după regulă, în consiliile administrative și ca înlesniri să fie acordate de către autoritățile imperiale pentru profesorii numiți de către zisele comunități pentru inspectarea școlilor lor și îndeplinirea formalităților dictate de legile Imperiului pentru deschiderea noilor stabilimente școlare”. (*Cartea Verde. Documente diplomatice. Afacerile Macedoniei. Conflictul greco-român. 1905*, București, Ministerul Afacerilor Străine, 1905, p. XXXI).

ministrul otoman al Justiției și Cultelor, Abdurrahman înainta Patriarhului Ecumenic Ioachim al III-lea o taskeria imperială prin care îl înștiința că, în mod oficial, aceștia au libertatea de a folosi propria limbă în școli și biserici și de a participa la alegerile pentru consiliile administrative⁷⁰.

Deși din aceste legi imperiale nu apărea menționată noțiunea de millet, acestora le erau recunoscute, oficial, toate drepturile unui millet, asemenea popoarelor nemusulmane din cuprinsul Turciei europene, cu excepția aceluia de a avea un șef religios propriu. Recunoașterea acestora a fost, pe de-o parte, rezultatul dorinței și luptei lor, iar pe de altă parte cel al unei acțiuni diplomatice concertate, la care au participat, în primul rând, România, direct interesată de soarta confrăților din această parte a Europei, precum și Germania, Italia, Austro-Ungaria, Rusia și Turcia⁷¹.

În noua conjunctură creată după emiterea iradei din 9/22 mai 1905 se spera într-o ameliorare firească a vieții aromânilor și meglenoromânilor, atât sub aspectul manifestării drepturilor politice, cât și al celor culturale și religioase. Evenimentele care au urmat au demonstrat însă contrariul⁷². În ceea ce privește situația din Meglenia, autoritățile otomane nu a pus capăt proceselor de neloialitate față de stat, înscenate inclusiv acestora, după încheierea răscoalei din „Ilinden”, judecând și condamnând în continuare presupușii colaboraționiști meglenoromâni cu luptătorii bulgari. Firesc, această situație a atras după sine, în primul rând, nemulțumirea membrilor familiilor lor care, în aceste condiții, erau lipsiți de elementele minime necesare supraviețuirii, știut fiind faptul că o astfel de obligație cădea în sarcina capului de familie. Prezentăm drept argument *Petițiunea Comunității române din Oșani*, din 8 iunie 1905, adresată Consulatului General din Salonic în care se preciza: „Subsemnații, efori ai comunității române din Oșani cu respect luăm curajul a aduce la cunoștința D-voastre următoarele:

Încă de la începutul cultural, suferințele românilor din comuna noastră au fost numeroase; dar mai ales acum de un an de zile încoace mai toți fruntași și bunii români au avut nenorocirea de a fi acuzați pe nedrept și arestați prin mărturiile mincinoase ale adversarilor noștri. Zelul, lupta rea și sacrificiile ce au făcut acești nenorociți, pentru propășirea sentimentului național, îi făcu să sufere în însă-le și să lase câte o grămadă de copii mici în voia întâmplării, încât vai de ei: flămânzi, goi și fără nici un capăt,

⁷⁰ Gh. Zbucea, *op. cit.*, p.72.

⁷¹ Max D. Peyfuss, *op. cit.*, p. 90.

⁷² Virgil Coman, *Unele aspecte privind urmările Iradei din 9/22 mai 1905 asupra meglenoromânilor*, în *Congresele Spiritualității Românești*, Ediția a IX-a, (coord. Gheorghe Zbucea), Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindenii, Editura Semne, București, 2005, pp. 289-295.

blestemându-și ziua nașterii lor. În astfel de tristă pozițiune aflându-se copiii, li se mai cere și ajutorul părinților lor, ceea ce-i face atât pe ei cât și pe noi, de a vă deranja și a vă ruga, dacă binevoîți a dispune spre a li se da un ajutor cel puțin celor din temniță. Noi, ceilalți români, fiind cu aceeași soartă ca și cu închișii, nu putem să le întindem nici un ajutor. Având speranța că cererea noastră va fi satisfăcută vă mulțumim de mai înainte⁷³. Ajunsă pe masa ministrului român al Afacerilor Străine I. Lahovari, la data de 22 iunie 1905, această petiție nu va rămâne fără rezultat. În ziua următoare, prin rezoluție, demnitarul român dispunea: „S-a răspuns telegrafic cu No.[...] D-lui însărcinat la afaceri că este autorizat a face a se distribui ajutor bănesc acestor nenorociți arestați⁷⁴”.

În ciuda susținerii venite din partea statului român, problemele meglenoromânilor în cauză nu erau rezolvate, lor adăugându-li-se altele. Astfel, dacă vestea recunoașterii în mod oficial a drepturilor legitime românilor balcanici a fost primită cu entuziasm de cercurile românești din Turcia europeană, autoritățile grecești au reacționat violent organizând mișcări de protest și încurajând activitățile teroriste ale bandelor de antărți. În cadrul acestora au fost antrenați și membri ai comunităților de aromâni și meglenoromâni care nutreau sentimentul apartenenței la poporul grec – cunoscuți în epocă sub denumirea de „grecomanii”⁷⁵ – care au făcut front comun cu antărții în lupta contra afirmării românismului. Acțiunea lor s-a concentrat inițial asupra regiunilor Pindului și a Macedoniei apusene, fiind afectată însă și Meglenia⁷⁶.

Subtitlul *Românismul în Meglenia*, corespondentul publicației „Românul de la Pind”, Trefu⁷⁷, din Ghevgheli, sintetiza, la începutul anului 1906, evenimentele petrecute în această regiune după emiterea iradei afirmând: „Iată o provincie în care putem spune cu drept cuvânt că românismul a ieșit biruitor pe toată linia. Astăzi partidul grecesc n-are decât vreo 15 partizani în Oșani, 3-4 în Liumnița și unul în Țârnă-Reca. Încolo toată populația

⁷³ Documentul era semnat de eforii Comunității române din Oșani: Papa Dionisie, Papa Hristu, Stoe Argintaru, Dicu Decu. Vezi, în acest sens, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare AMAE), fond 71/1900-1919, Problema 21, vol. 47, f. 218.

⁷⁴ *Loc. cit.*, f. 217.

⁷⁵ Termenul „grecoman” este des întâlnit în documentele de epocă, în presa vremii, cât și în lucrările de specialitate, desemnând persoana de origine aromână/meglenoromână care, din diverse motive, neagă apartenența la poporul român îmbrățișând-o pe cea a poporului grec.

⁷⁶ Max D. Peyfuss, *op. cit.*, pp. 93-94.

⁷⁷ Corespondentul din Ghevgheli al publicației „Românul de la Pind” care semna cu pseudonimul Trefu este, de fapt, Hristu Iufu cunoscut luptător pentru afirmarea identității naționale românești în Meglenia.

românească din cele 8 mari sate din Meglenia a îmbrățișat fără deosebire și în scurtă vreme ideea națională [...]. Dacă este o populație românească care a îndurat persecuții din partea autorităților turcești, precum și din partea grecilor, aceasta nu e alta decât populația românească din Meglenia. Grecii, în cap cu Mitropoliții lor, nu puteau vedea cu ochi buni pe românii din Meglenia, care se lepădaseră de întinericul culturii și ideilor grecești. De aceea ei n-au cruțat nici unul din cele mai josnice mijloace, ca să lovească într-înșii. La rândul lor, turcii, închipuindu-și din senin cum că românii din Meglenia ar da concursul bandelor bulgărești, s-au năpustit cu toată furia asupra bieților megleniți bătând, torturând, închizând și condamnând cu nemiluita⁷⁸. Astfel de acțiuni au continuat nu numai în Meglenia, ci în mai toate regiunile locuite de românii din Turcia europeană.

Un exemplu elocvent în acest sens îl reprezintă masacrul din data de 21 iunie 1906 când au fost uciși 12 meglenoromâni, originari din Huma, de către o bandă formată din patru antarți ajutată de „mai mulți ciobani găsiți în serviciul celnicilor grecizanți: Tică, Beli și Beca din Livezi”⁷⁹. Este vorba practic de două evenimente petrecute în aceeași zi, de autorii menționați mai sus, primul la Bradul Mare unde au fost ucise șapte persoane – dintre care șase elevi cursanți ai școlii românești din Huma –, iar cel de-al doilea într-o colibă din Valea Alceac, unde au fost ucise alte cinci persoane⁸⁰.

În încercarea de a sprijini cauza românească în Meglenia, președintele de atunci al Societății de Cultură Macedo-Română, A. Leonte, înainta un memoriu ministrului român al Afacerilor Străine I. Lahovari, datat 1 iulie 1906, în care prezenta situația dificilă pe care o traversau meglenoromânii. Totodată, el solicita o examinare atentă și o soluționare urgentă a acestei probleme precizând: „Împrejurările prin care trec de câțiva ani românii din Meglenia, amenințând să dea chestiunii din acest ținut o dezlegare cât se poate de dureroasă pentru cauza noastră națională, am crezut că este necesar să examinăm situația specială în care se află acest ținut și să supunem la înalta Domniei voastre apreciere soluțiile care decurg din această situație și a căror aplicare se impune de urgență pentru a se împiedica catastrofa ce se pregătește de vre-o trei ani încoace și a cărei izbucnire este iminentă, după oribilul masacru de la Huma”⁸¹.

Președintele Societății de Cultură Macedo-Română, în cuprinsul acestui memoriu, încerca să prezinte, sintetic, evoluția cauzei naționale românești

⁷⁸ [Hristu Iufu], *Românismul în Meglenia*, în „Românul de la Pind”, IV (146), 22 ianuarie 1906, p. 2.

⁷⁹ Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (SANIC), fond Societatea de Cultură Macedo-Română (în continuare SCMR), dosar 22/1906, f. 34.

⁸⁰ *Loc. cit.*

⁸¹ *Loc. cit.*, dosar 13/1906, f. 93-111.

din Meglenia, din primii ani ai secolului al XX-lea, a nenumăratelor obstacole puse la cale în special de autoritățile elene și simpatizanții conjuncturali ai acestora, pentru a înlătura așa numita „propagandă românească” de aici și, nu în ultimul rând, situația „de facto” a meglenoromânilor. În concepția aceluiași A. Leonte, soluția optimă de a ieși din criză era aceea de a folosi aceleași mijloace de care se folosesc adversarii lor⁸². Propunerea unei astfel de soluții nu face altceva decât să ne întregească imaginea asupra unei perioade în care degradarea politică, economică și socială a statului otoman ajunsese la cote atât de înalte, încât acesta nu mai era în măsură să-și protejeze supușii de infamiile puse la cale, în cazul nostru, de greci, care doreau să împiedice, prin orice mijloace, manifestarea legitimă a identității naționale a românilor de aici.

De altfel, ca urmare a intensificării acțiunilor antiromânești din zonă, comunitățile românești din Meglenia au înaintat o petiție, în cursul lunii iulie 1906, inspectorului general al reformelor Husein Helmi Pașa, prin care solicitau protecția guvernului împotriva tuturor bandelor teroriste⁸³. N. Tacit aprecia că acesta este un deziderat general motivând că regiunea locuită de meglenoromâni a avut mult de suferit „atât de pe urma mișcării insurecționale bulgărești, cât și de urgia turcilor și grecilor”, subliniind, totodată, că „avem peste 60 de familii muritoare de foame, dintre care 48 au pe soții lor, parte închiși în fortăreața Yedi-Cule din Salonic, parte exilați în Budru-Kale din Asia Mică, plus 12 familii ale victimelor din cursul acestor două luni iunie și iulie”⁸⁴. Pentru aceste ultime familii inspectorul român solicita președintelui Societății de Cultură Macedo-Română, să intervină pe lângă autoritățile române abilitate în acest sens, pentru a le acorda un ajutor lunar menit a le alina suferința⁸⁵.

Nici conducerea Comunității românești din Huma nu a rămas indiferentă față de acest masacru. În urma examinării evenimentelor din

---

⁸² Iată ce propunea Președintele Societății de Cultură Macedoromână A. Leonte: „acolo unde există un focar de corupție grecesc să se formeze un centru identic românesc care să-l contrabalanseze. Cu chipul acesta și mai având de partea lor și dreptatea, românii pot determina pe ofițerii armatei nu numai să urmărească pe asasinii care actualmente se plimbă înarmați prin sate braț la braț cu acești ofițeri cumpărați, dar să facă grecomanilor imposibil traiul în comunele meglenite și în mai puțin de un an să stârpească grecomanismul din satele lor [...]. Prin urmare, pentru a se împiedica răul momentan în Meglenia, pentru a se pune capăt asasinatelor și închisorilor a căror obiect sunt românii în masă, singura soluțiune este aceea de a se da mijloace ca să se cumpere autoritățile militare și civile” (*Loc. cit.*, f. 109-110).

⁸³ *Loc. cit.*, f. 107.

⁸⁴ *Loc. cit.*, f. 108.

⁸⁵ *Loc. cit.*

21 iunie și a implicației acestora asupra familiilor victimelor, a înaintat două memorii, datate 11 august 1906, unul ministrului român al Afacerilor Străine⁸⁶ și celălalt președintelui Societății de Cultură Macedo-Română⁸⁷, prin care solicita sprijin material pentru familiile aflate în suferință, la limita subzistenței.

Autoritățile române au urmărit cu interes desfășurarea evenimentelor susținând, în continuare, cauza românească în Balcani. Rezolvarea acestei probleme s-a dovedit a fi însă o chestiune de durată. Tensiunile diplomatice greco-române au crescut în intensitate și, în momentul în care Grecia nu a mai putut să nege violentele acțiuni teroriste organizate împotriva celor care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român, a invocat motive neîntemeiate⁸⁸, recurgând, totodată, la ruperea oficială a relațiilor cu România, la data de 13 iunie 1906⁸⁹. Acest eveniment nu a adus nimic nou în relația dintre autoritățile grecești și românii balcanici, seria acțiunilor teroriste continuând.

După cum se observă, după 9/22 mai 1905, în ciuda recunoașterii oficiale a drepturilor „milletului valah”, mișcarea națională a cunoscut o perioadă de regres, datorat, în primul rând, intensificării acțiunilor antiromânești organizate de grecii din zonă. Nu este mai puțin adevărat că în aceeași direcție s-au manifestat și acțiuni ale comitațiilor bulgari și ale cetnicilor sârbi, însă de o intensitate mult mai mică. Motivul a fost acela că emiterea iradei imperiale din 9/22 mai 1905 a provocat iritare și o reacție potrivnică a mișcărilor naționale și a guvernelor statelor balcanice, care urmărindu-și propriile țeluri și aspirații politice, inclusiv un regim distinct pentru conaționali din cuprinsul Turciei europene, nu doreau să recunoască drepturile legitime ale celor care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român⁹⁰.

Din punct de vedere politic, Turcia traversa o profundă criză de autoritate, atât în interior cât și pe plan extern, amplificată și de tulburările

⁸⁶ *Loc. cit.*, f. 28-29.

⁸⁷ *Loc. cit.*, f. 43-44.

⁸⁸ Max D. Peyfuss, *op. cit.*, p. 97.

⁸⁹ N. Ciachir, *op. cit.*, p. 379; Academia Română, *Istoria românilor* (vol. VII, tom II). *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*..., p. 275; vezi și Gheorghe Carageani, *Studii aromâne*, Cuvânt înainte de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p. 184; Gh. Zbucă, *România și Războaiele Balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999, p. 17; Idem, *Românii și Balcanii în epoca modernă (1804 -1918)*, Fundația „Scrisul Românesc”, Craiova, 2003, p. 60; *România în relații internaționale 1699-1939* (coord. L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon), Editura Junimea, Iași, 1980, pp. 358-359.

⁹⁰ Gh. Zbucă, *O istorie a românilor...*, p. 75.

provocate de mișcarea Junilor turci, care aspirau la regenerarea statului otoman, pe baze democratice. Intrând în contact cu tineri armeni, arabi, albanezi, macedoneni și nu în ultimul rând, aromâni și meglenoromâni⁹¹, care nu aveau o patrie proprie, în unele orașe din cuprinsul statului otoman, dar și în afara lui, la Paris, Geneva, Londra, Cairo, București, Junii turci au încercat să îi atragă în mișcarea de regenerare, promițându-le autonomia în cadrul statului otoman⁹².

Transferul mișcării din diaspora în interior a dus la mărirea simțitoare a bazei sociale a acesteia, prin noi aderenți, între care și simpatizanți din rândul populațiilor neturce. Așa se explică, după cum vom vedea, și prezența unor meglenoromâni în rândul mișcării Junilor turci, care sperau că soarta lor ar fi fost alta odată cu schimbarea regimului de la Constantinopol.

La data de 3 iulie 1908, comandantul garnizoanei turcești din Resen, Niazi-Bey, a trecut în ilegalitate cu unitatea sa și a ridicat armele împotriva autorităților, izbucnind, practic, Revoluția Junilor Turci⁹³. Această mișcare a antrenat, după cum afirmam mai înainte, și luptători meglenoromâni, sediul secret al revoluționarilor fiind stabilit la Ghevgheli. Prin urmare, Dumitru Ciotti, împreună cu alți revoluționari printre care: Eftimie Cacerea, Iani Ripca, Dima Mușă Ecea, Dima Reasa, Stoian D. Ecea ș.a. au fost conduși de Petru Iufu, inspectorul școlar al școlilor românești din Meglenia, în cazarma voluntarilor aflați sub comanda maiorului Mustafa Helmi⁹⁴. Înrolați în armata revoluționară ei au luptat până la victoria finală a Junilor turci fiind decorați mai apoi, de noul guvern instalat la Constantinopol, cu medalia „Huryet” (Libertatea)⁹⁵.

Odată cu victoria Junilor turci au fost eliberați din închisori și fruntașii meglenoromâni care luptaseră pentru afirmarea identității naționale și cărora li se înscenaseră o serie de procese încă din primii ani ai secolului al XX-lea⁹⁶. Victoria Junilor turci și adoptarea noii constituții a fost primită cu speranță și încredere de către cei care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român din arealul Turciei europene⁹⁷.

⁹¹ Dumitru Ciotti, *Di la fratili din Meglen*, Ediție litografiată îngrijită de L. P. Marcu, Centrul de cercetări fonetice și dialectale al Academiei R.S.R., București, 1973, p. 83.

⁹² N. Ciachir, *op. cit.*, pp. 402-403; vezi și François Geogon, *Ultima tresărire (1908-1923)*, în *Istoria Imperiului otoman* (coord. Robert Mantran)... , pp. 482-487.

⁹³ *Ibidem*, p. 487; N. Ciachir, *op. cit.*, p. 405.

⁹⁴ D. Ciotti, *op. cit.*, p. 83.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 85.

⁹⁶ Gh.P. Meghea, *op. cit.*, p. 23; N. Cușă, *op. cit.*, p. 83.

⁹⁷ C.I. Cosmescu, *Constituțiune. Justiție. Libertate. Egalitate*, în „Lumina”, VI, nr. 6-7-8, iunie-iulie-august, 1908, pp. 1-4 (articolul este publicat în dialectul aromân – *n.ns.*, C.V.).

Perioada cuprinsă între victoria Junilor turci (1908) și Războaiele balcanice (1912-1913), a fost una benefică în care s-au putut afirma idealurile naționale, aceasta și datorită restabilirii, la 24 iulie 1908, a așa numitei „constituții a lui Mihdat Pașa”, suspendată la 14 februarie 1878 și neaplicată la acea vreme⁹⁸. Practic, de acum înainte aveau să se ia în considerare, în mod real, prevederile iradei din 1905, comunitățile aromâne și meglenoromâne bucurându-se de drepturile civile și politice care li se cuveneau. În același timp a apărut și oportunitatea de a-și trimite delegați în consiliile ce administrau vilaetele, cât și în alte organisme publice⁹⁹. Mai mult, ei au reușit să-și trimită reprezentanți în Parlamentul turc, participând astfel și la viața publică, respectiv cea politică otomană, prin deputatul Filip Mișea¹⁰⁰, respectiv senatorul Nicolae Batzaria¹⁰¹ dar și alți funcționari în unele instituții guvernamentale otomane¹⁰².

Din dorința de a realiza o unitate între partidele ce se înfruntau în Macedonia, Comitetul Junilor turci din Salonic a intenționat să asocieze toate comitetele revoluționare într-o Uniune, fiecare comunitate trebuind, mai întâi, să-și formuleze ideile politice¹⁰³. Însă, un asemenea proiect era greu de realizat, în condițiile în care interesele acestor comitete se ciocneau reciproc, tocmai datorită diferențelor de natură ideologică.

Referitor la această ultimă chestiune, N. Tacit întocmea un amplu raport privitor la situația diferitelor acțiuni de propagandă desfășurate în provinciile europene ale Turciei, pe care-l adresa din Salonic lui Al. Papiniu, consulul României la Constantinopol. Acesta din urmă, sub titlul *Situația diferitelor propagande naționale în Turcia Europeană* înainta, la rândul său, *Sinteza nr. 673*, din 27 mai 1909, lui Ion I.C. Brătianu, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru ad-interim al Afacerilor Străine, în care prezenta aceeași chestiune. În opinia consulului român, în Meglenia consângenii sud-dunăreni erau mai expuși propagandei

⁹⁸ *Istoria românilor* vol. VII, tom II. *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*..., p. 384; Gh. Zbucea, *op. cit.*, p. 82.

⁹⁹ *Ibidem*, pp. 82-84.

¹⁰⁰ Medic, publicist și om politic de origine aromână, născut în Gramostea, absolvent al Facultății de Medicină din București, promoția 1904, se va remarca prin activitatea sa politică din Parlamentul otoman, în special prin susținerea drepturilor aromânilor, conform prevederilor iradei din 9/22 mai 1905.

¹⁰¹ Profesor, scriitor și om politic de origine aromână, născut în anul 1874 în localitatea Crușova, se va remarca prin activitatea sa politică din Parlamentul otoman, în special prin susținerea drepturilor aromânilor, în conformitate cu prevederile iradei din 9/22 mai 1905. În anul 1912, va deveni ministru al Lucrărilor Publice, în guvernul Junilor turci, fiind astfel unicul aromân investit cu înalte demnități în statul otoman.

¹⁰² Gh. Zbucea, *op. cit.*, pp. 84-85.

¹⁰³ Max D. Peyfuss, *op. cit.*, p. 105.

grecești, neexcluzând însă nici propaganda bulgară, apoi mai puțin cea sârbă, în timp ce propaganda albaneză lipsea. Același autor mai sublinia că atitudinea guvernului otoman față de programele politice și culturale ale naționalităților din Imperiu era una ostilă, deoarece ele reprezentau cea mai serioasă piedică a unității statului otoman. În aceste condiții, promisiunile Junilor turci față de naționalitățile conlocuitoare care le acordaseră sprijin în lupta pentru câștigarea puterii nu au mai reprezentat o prioritate, nefiind practic, onorate.

În ciuda acestor neajunsuri, noile condiții oferite de victoria Junilor turci au deschis calea spre organizarea congreselor naționale ale aromânilor și meglenoromânilor¹⁰⁴. Primul dintre ele, desfășurat la Bitolia între 10-11 iulie 1909, sub președinția lui George N. Magiar, a adoptat un program național de acțiune în opt puncte care viza reorganizarea comunităților românești în cinci cercuri culturale după cum urmează: Bitolia, Grebena-Ianina, Corița-Berat-Elbasan, Salonic-Veria-Meglenia, Scopia; instituirea unui consiliu permanent format din șapte membri pentru rezolvarea problemelor școlare, bisericești și de altă natură; instituirea, la Bitolia a centrului cultural al românilor și a unui consiliu permanent format din șapte persoane cu rolul de a reprezenta interesele generale ale tuturor cercurilor culturale; întrunirea, de două ori pe an a consiliului permanent alături de alți reprezentanți aleși ai cercurilor culturale pentru a adopta hotărâri mai importante; numirea a câte unui revizor, de către consiliul permanent, pentru fiecare cerc cultural; desemnarea unui inspector cu rolul de a inspecta cercurile culturale și de a raporta consiliului permanent; elaborarea unui regulament în conformitate cu drepturile acordate de iradeaua din 1905 și cu legile constituționale menite să stabilească competența comunităților în afacerile școlare și bisericești; întocmirea unui memoriu pentru a urgenda rezolvarea chestiunii bisericești; impulsivarea mișcării culturale și naționale prin organizarea, anual, la data de 10 iulie, la Bitolia, a unui congres general, la care să participe delegați ai tuturor comunităților românești fiecare¹⁰⁵.

Dezavuat de reprezentanții autorităților diplomatice și școlare românești, acest congres a deschis calea unor noi direcții de acțiune. S-a ajuns astfel la organizarea altuia convocat printr-o adresă emisă la Bitolia în data de 18 august 1909 și semnată de N. Tacit și E. Ghicu, în care propuneau spre dezbateri o serie de probleme: „Învățământul. Idealul nostru național, cultural. Scopul urmărit de chestiunea noastră școlară; Învățământul primar; Organizarea administrativă; Personalul didactic;

¹⁰⁴ Gh. Zbucă, *op. cit.*, pp. 85-90.

¹⁰⁵ Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), fond 71/1900-1919, Problema 21, vol. 59, f. 143-146.

Activitatea extrașcolară; Învățământul primar de fete; Localurile și materialul didactic; Învățământul secundar; Asociația Corpului Didactic și Bisericesc din Turcia. Reorganizarea ei”¹⁰⁶. Desfășurat între 2-11 septembrie 1909 cu o participare numeroasă, nici acest Congres al corpului didactic român din Turcia nu a avut o finalitate practică, rămânând doar la stadiul de preocupare de natură națională și culturală a celor prezenți¹⁰⁷.

Atitudinea perseverentă a membrilor comunității care nutrește sentimente naționale românești din Bitolia nu a rămas fără rezultat, astfel încât, a fost convocat în anul următor un nou congres, în aceeași localitate, care se dorea a fi unul general românesc. Desfășurat între 10 și 12 iulie 1910, acesta a luat în dezbateri, în special, aspecte de natură școlară și bisericească, cea mai importantă decizie fiind desființarea Inspectoratului școlar și înființarea unui organism central intitulat „Eforia școalelor și bisericilor române”, ce urma să reprezinte toate comunitățile care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român din Turcia europeană, un organism căruia îi reveneau atribuții specifice unui adevărat comitet național¹⁰⁸.

Hotărârile luate aici au fost aprobate întru totul de autoritățile oficiale, inclusiv prin semnarea actelor congresului, aceasta reprezentând, probabil, și o recompensă pentru loialitatea față de noul regim a aromânilor și meglenoromânilor, de care nu se bucurau, însă, nici grecii, sârbii sau albanezii¹⁰⁹.

Optimismul și speranța au fost, poate, cele mai potrivite stări de care puteau să se bucure adepții cauzei românești în perioada imediat următoare victoriei Junilor turci. Noua administrație, deși inițial a fost primită cu încredere și speranță, s-a dovedit a fi, până la urmă, o deziluzie, atât pentru majoritatea populației turce, cât și a celei neturce. Inconsecvența în aplicarea reformelor, încălcarea și revizuirea Constituției, amplificarea naționalismului ș.a., sunt cauze ce au generat neliniștea și chiar retragerea sprijinului de către albanezi, armeni, arabi, aromâni și meglenoromâni, toți aceștia nefiind alții decât cei care au sprijinit mișcarea Junilor turci de a prelua puterea¹¹⁰.

Și politica externă a noii administrații otomane s-a dovedit a fi nepotrivită alimentând zonele de conflict, nu peste multă vreme izbucnind războiului italo-otoman (1911) și apoi cele două războaie balcanice (1912-1913)¹¹¹. Nu este mai puțin adevărat că acestei politici a administrației

¹⁰⁶ *Loc. cit.*, f. 222-225.

¹⁰⁷ *Loc. cit.*, f. 233-238; vezi și Gh. Zbucă, *op. cit.*, pp. 88-90.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 93.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 95.

¹¹⁰ N. Ciachir, *op. cit.*, p. 429.

¹¹¹ *Ibidem*.

otomane i s-a suprapus dorința Rusiei de a crea o alianță balcanică menită a-i servi interesele și, în mod special, de a-i înlătura pe otomani din vechiul continent.

Punând bazele alianței balcanice în 1912 diplomația rusă își pregătea avanposturile pentru conflictul care se prevedea a se declanșa între marile puteri, însă, înainte ca Petersburgul să-și fi încheiat pregătirea militară, statele balcanice declanșează ofensiva împotriva otomanilor. Prin urmare, la data de 8 octombrie 1912, Muntenegru lansează un atac împotriva statului otoman, trupelor muntenegrene alăturându-li-se cele ale Serbiei, Greciei și Bulgariei, izbucnind practic Primul Război Balcanic¹¹². În numai cinci, șase săptămâni, armatele aliate balcanice le-au zdruncinat pe cele otomane din Europa, eliberând, totodată, cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice și chiar ajungând până la periferia Constantinopolului¹¹³.

Operațiile militare nu au ocolit nici teritoriul locuit de meglenoromâni, oferind o nouă posibilitate armatelor grecești de a organiza acțiuni de intimidare a acestora. Primul Război Balcanic nu avea să continue foarte mult și, la data de 16 decembrie 1912, începeau la Londra tratativele de pace dintre Turcia, pe de o parte, și Bulgaria, Grecia, Serbia și Muntenegru, pe de altă parte care, însă, aveau să fie finalizate abia la data de 30 mai 1913. În urma semnării acestei păci aliații balcanici scăpau de sub controlul marilor puteri și în același timp, nimiceau aproape în totalitate dominația otomană în sud-estul Europei. Un conflict de interese apărut între fostele state aliate, învingătoare, avea să fie principala cauză a izbucnirii celui de-al Doilea Război Balcanic¹¹⁴.

Convinsă de superioritatea sa armată, Bulgaria atacă prin surprindere Serbia, în noaptea de 29-30 iunie 1913, zgomotul focurilor de armă auzindu-se iarăși în Balcani. Noul conflict avea să opună Bulgariei, Serbia, căreia i s-au alăturat Muntenegru, România și Turcia. Neavând, practic, nici o șansă, Bulgaria este nevoită să semneze armistițiul, la data de 31 iulie 1913¹¹⁵. Tratatul de pace semnat la București, la data de 10 august 1913, a tranșat lupta pentru teritoriile macedonene și cea privitoare la teritoriile albaneze, iar granițele fixate prin acest tratat, cu excepția celei

¹¹² Gh. Zbucnea, *România și războaiele balcanice...*, p. 45; B. Jelavich, *op. cit.*, pp. 94-95; C. și B. Jelavich, *op. cit.*, pp. 261-262; *România în relații internaționale 1699-1939...*, pp. 364-370; Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor 1804-1945*, Traducere de Andreea Doica, Prefață de Lucian Leuștean, Editura Polirom, Iași, 2002, pp. 188-191.

¹¹³ Gh. Zbucnea, *op. cit.*, pp. 47-51.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 65.

¹¹⁵ C. și B. Jelavich, *op. cit.*, p. 264.

româno-bulgare și cu alte mici modificări, au rămas în vigoare până astăzi. În același timp, acest moment a marcat îndepărtarea statului otoman din Europa, mai puțin Constantinopolul și o parte din Tracia. Prin urmare, acest tratat a cristalizat împărțirea „mult râvnitei” Macedoniei și a instituit statul albanez independent. România își întregea teritoriul dobrogean prin integrarea părții de sud, respectiv județele Caliacra și Durostor. Marii învingători erau, fără îndoială, Serbia și Grecia, primul dintre aceste state aproape dublându-și teritoriul, iar cel de-al doilea, la rândul său, mărindu-și teritoriul prin dobândirea sudului Macedoniei a unei părți a Epirului cu orașul Ianina, iar spre răsărit până la Kavalla, inclusiv¹¹⁶.

Nu este mai puțin adevărat că războaiele balcanice (1912-1913), au dus la realizarea obiectivelor țintite de unii conducători politici din Balcani, încă din secolul al XIX-lea care, însă, nu au ținut cont de mozaicul multiethnic, urmările acestora având efecte nedorite și în zilele noastre¹¹⁷.

Firește, aceste evenimente nu aveau cum să-i ocolească pe aromânii și meglenoromânii de aici. Încă din primele zile de conflict mulți dintre aceștia au fost chemați sub arme, în timp ce așezările lor au fost afectate de operațiunile militare desfășurate în zonă. Biserici și școli distruse, victime, cât și exodul unor familii în zonele necuprinse de conflict, vin să întregască imaginea zbuciumată a istoriei lor de la începutul secolului al XX-lea.

Această situație a fost monitorizată cu atenție încă din toamna anului 1912 de către membrii Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor și cei ai Societății de Cultură Macedo-Română. În cadrul adunărilor organizate au luat cuvântul o serie de personalități precum Vasile Pârvan, George Vâlsan, Pericle Papahagi, Gheorghe Bogdan-Duică, Nicolae Iorga, Virgil Arion, ș.a., care și-au exprimat punctele de vedere, neunitare însă, cu privire la viitorul cauzei celor care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român și au atras atenția încă o dată, opiniei publice din țară și de peste hotare, asupra situației și a drepturilor legitime ce trebuiau respectate de autoritățile statelor în care aceștia trăiau¹¹⁸. Reprezentativ în acest sens este, în opinia noastră, memoriul redactat de A. Leonte, George Murnu, Iuliu Valaori, C.F. Robescu și V. Dudumi, intitulat *Macedonia macedonenilor*¹¹⁹. Finalizat la data de 26 noiembrie 1912, el exprima punctul de vedere al Societății de Cultură Macedo-Română, ideea fundamentală fiind autonomia macedoneană, în care toate naționalitățile să aibă aceleași drepturi și îndatoriri.

¹¹⁶ *Ibidem.*

¹¹⁷ *Ibidem.*

¹¹⁸ Gh. Zbucă, *op. cit.*, pp. 113-146.

¹¹⁹ Pentru o imagine mai clară asupra conținutului acestui memoriu, vezi pe larg, A. Leonte, C.F. Robescu, D. Valaori, G. Murnu, V. Dudumi, *Macedonia macedonenilor*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1912.

Prezentat succesiv la Budapesta, Viena, Roma, Berlin, Paris și Londra de către o delegație împuternicită a acestei societăți, memoriul a reprezentat, cel puțin pentru o perioadă, drept unica soluție de rezolvare a acestei chestiuni¹²⁰. Punctul de vedere al Societății de Cultură Macedo-Română nu a fost împărtășit de oficialitățile de la București care nu au luat în considerare la Londra posibilitatea creării unei Macedonii autonome, considerând lipsită de perspectivă această soluție¹²¹.

Sub egida Ligii pentru Unitate Culturală a Tuturor Românilor, la începutul anului 1913, meglenoromânul Constantin Noe¹²², originar din

¹²⁰ Gh. Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică...*, pp. 113.

¹²¹ *Ibidem*, p. 116.

¹²² Născut în anul 1883 în localitatea Lugunța (mgl. Lundzini) din Meglenia Otomană, tânărul Constantin Noe se afirmă încă din primii ani de școală ca unul dintre elevii cei mai buni ai Liceului Român din Bitolia, pe care îl absolvă în anul 1903. Începând cu acest an, în calitate de institutor al școlilor românești din Macedonia se remarcă între fruntașii luptei naționale și în 1907 alături de colegii săi: Tașcu Papatanas, Stoe Pampor, Hristu Noe, Nicolae Dumitru și Vreta Fotino, sub pretextul că folosesc cărți neaprobate de Direcția Generală a Învățământului din vilaietul Salonic, sunt arestați și condamnați la patru luni de închisoare. După ieșirea din detenție vine în România unde va fi numit secretar al Muzeului Național de Antichități (1907-1911). Tot acum devine redactor al publicației „Românul de la Pind”, pentru o perioadă de aproape doi ani. În 1909 ajunge bursier al Facultății de Litere din București, patru ani mai târziu obținând licența în istorie și geografie. Participant la cel de-al Doilea Război Balcanic (1913), în Batalionul 7 Vânători, primește medalia „Avântul Țării”. Nu peste multă vreme, se hotărăște să plece în Transilvania, unde colaborează, cu Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop și alți fruntași ardeleni, remarcându-se și pe tărâm publicistic, contribuțiile sale văzând lumina tiparului în „Românul”, din Arad și „Transilvania” din Sibiu. În 1916 devine redactor al publicației „Journal des Balkans”, iar după aproape doi ani ajunge la Chișinău unde se va afla între fruntașii luptei pentru unitatea națională. La data de 24 ianuarie 1918, când apare primul număr al ziarului „România Nouă” îl regăsim în comitetul de redacție alături de români originari din: Basarabia – Vlad Cazacliu și Vasile Harea, Bucovina – Gheorghe Tofan, Transilvania – Onisifor Ghibu și Ion Matei, Vechiul Regat – D. Munteanu-Râmnic și Valea Timocului – Athanasie Popovici. Peste câteva luni, tot la Chișinău apare cotidianul „Sfatul Țării” sub direcția lui Ion Costin și Nicolae Alexandri, secretar de redacție fiind Constantin Noe Pentru efortul depus în lupta pentru unitatea națională în Basarabia va primi medalia „Bărbăție și Credință” cl. I, cu mențiunea pe brevet: „Domnului Constantin Noe, Licențiat în litere, pentru actele de curaj, abnegație și devotament, de care a dat dovadă, contribuind prin sfaturile date sătenilor din Basarabia la risipirea neîncrederii semănată de bandele bolșevice și la formarea legăturii sufletești a Basarabiei cu Țara mamă”. La 10 iulie 1919, împreună cu Epaminonda Balamace și Gheorghe Mecu, pune bazele editurii și librăriei „Glasul Țării”, iar la 1 noiembrie 1920 cotidianului „Dreptatea”, pe care îl va conduce împreună cu Hr. Dăscălescu. Revenit în București în anul 1924, Constantin Noe va funcționa ca profesor, mai întâi la Liceul „Gheorghe Lazăr”, apoi la liceele „Spiru Haret”, „Sf. Sava”, „Mihai Eminescu”, iar de aici va fi transferat în 1929

Lugunța, luptător neobosit pentru cauza românească din Balcani, fost secretar al Societății de Cultură Macedo-Română și viitor senator în Parlamentul României Mari, publica memoriul intitulat: *Les roumains koutzo-valaques. Les populations macedonniennes et la crise balkanique* în care susținea constituirea unui stat albanezo-român după modelul Elveției. Principalul argument al autorului era acela că un teritoriu cum este cel al Macedoniei, cu o populație atât de amestecată, oricât de bine ar fi fost împărțit, nu ar fi mulțumit și, implicit, nu ar fi oprit numeroasele conflicte interetnice de aici¹²³. Această idee a constituirii unui stat albanezo-român era împărtășită și de unele cercuri politice, cât și de opinia publică românească.

La începutul anului 1913, o delegație a aromânilor din București pleacă într-un turneu european pentru a susține, în fața cercurilor politice din marile capitale, cele două memorii privitoare la viitorul politic al confrăților din Peninsula Balcanică. Acțiunea a avut un caracter privat și nu a angajat, în nici un fel, guvernul de la București deși, tacit, primul-ministru Titu Maiorescu a susținut-o¹²⁴. În ciuda acestor eforturi, delegația a înregistrat un insucces, previzibil în opinia noastră, având în vedere noile realități politice care se conturau în ajunul izbucnirii primei conflagrații mondiale.

Tratatul de pace încheiat la București în vara anului 1913, avea să demonstreze și mai bine eșecul modelului politic de apărare a intereselor legitime ale aromânilor și meglenoromânilor. Delegațiile întrunite la masa tratativelor nu au luat în considerație soluțiile susținute de aceștia privind constituirea unui stat de-a lungul Vardarului, cu caracter multietnic, organizat pe sistemul cantoanelor, asemenea modelului elvețian, sub protecția și garanția Marilor Puteri. Este limpede că nici acestea și nici statele balcanice nu agreau, în nici un fel, această soluție, iar România avea acum alte obiective mai importante de atins, atenția fiind îndreptată către confrății din teritoriile naționale aflate sub dominație străină.

Prin urmare, aromânii și meglenoromânii nu au figurat în textul tratatului, ci numai într-un schimb de note între România, pe de-o parte, și Grecia, Serbia și Bulgaria, pe de altă parte. Potrivit acestora, cele trei state balcanice se obligau să acorde autonomie școlilor și bisericilor românești, în noile lor posesiuni, să le îngăduie crearea de episcopate și să

---

la Liceul „Mihai Viteazu”, unde va fi numit cu titlu definitiv în 1931, și își va desfășura activitatea până la data de 6 iunie 1939, când trece la cele veșnice. Vezi, în acest sens, V. Coman, *Basarabia interbelică văzută de profesorul și publicistul Constantin Noe*, în *Arc peste timp: 23 August 1939 – 23 August 1944. Semnificații și consecințe* (coord. Marian Zidaru, Daniela Caruțiu), Editura Ex Ponto, 2009, pp. 9-16.

¹²³ Gh. Zbucnea, *op. cit.*, pp. 116-117.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 119.

tolereze subvenționarea instituțiilor menționate de către guvernul român¹²⁵. Deși prevederile nu mai corespundeau noilor realități, din nefericire nici măcar acestea nu au fost respectate, statele balcanice continuând politica de intimidare și deznaționalizare a celorlalte etnii aflate pe teritoriul lor. Evenimentele politice care au urmat au demonstrat acest lucru.

În urma trasării frontierelor din Peninsula Balcanică, în conformitate cu prevederile Tratatului de pace de la București din 1913, meglenoromânii au intrat în componența Greciei devenind, implicit, cetățeni ai statului elen. Imediat după încheierea acestui moment regele Constantin a asigurat autoritățile diplomatice române de la Salonic că „de acum înainte, lucrurile vor merge altfel cu Kuțovalachii; aceștia nu vor mai avea să se plângă de oarecari asupriri; că ordinele formale au fost date pretutindeni în favoarea lor și pedepsirea celor ce se vor fi făcut vinovați de dâșii”¹²⁶. Realitatea a fost însă alta, deoarece politica de deznaționalizare a atins cote din ce în ce mai înalte, în ciuda acestor asigurări care, până la urmă, s-au dovedit a fi mai mult formale¹²⁷. De altfel, o serie de oameni politici români, precum Constantin Stere, Vintilă Brătianu ș.a., au atras atenția asupra faptului că, odată cu semnarea păcii de la București, problema românilor balcanici nu mai ocupa locul pe care îl merita, vina aparținând diplomaților români care au participat la tratative¹²⁸.

Pacea de la București din 1913 avea să pună capăt programului politic al aromânilor și meglenoromânilor din cuprinsul Turciei europene, care a evoluat, în primul deceniu al secolului trecut, după cum am văzut, în strânsă legătură cu evenimentele politice internaționale majore, derulate în

¹²⁵ Max D. Peyfuss, *op. cit.*, p. 116.

¹²⁶ Pentru o mai bună înțelegere a acestei chestiuni prezentăm, în continuare, conținutul documentului întocmit de consulul general al României la Salonic, S. Constantinescu, în data de august 1913 și înaintat ministrului român al Afacerilor Externe: „Domnule Președinte al Consiliului, M.S. Regele Greciei a sosit astăzi de dimineață în Salonic. Primirea făcută Suveranului a fost din cele mai entuziaste. La ora 9 ½ Regele a asistat la un Te-Deum oficiat în biserica Sf. Sofia și la ora 10 ¾ a primit la Palat (casa Modiano) Corpul consular, autoritățile civile și militare și delegațiile diferitelor comunități din Salonic și interior. În câteva cuvinte, pe care a binevoit să mi le adreseze, Regele Constantin a ținut încă o dată să mă asigure că de acum înainte lucrurile vor merge altfel cu Kuțovalachii; aceștia nu vor mai avea să se plângă de oarecari asupriri; că ordine formale au fost date pretutindeni în favoarea lor și pedepsirea celor ce se vor fi făcut vinovați față de dâșii; că în această privință a telegrafiat și Maiestății sale Regelui Carol”. (Cartea Verde. *Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acțiunea României 20 septembrie 1912 – 1 august 1913*, Ministerul Afacerilor Străine, București, 1913, p. 198).

¹²⁷ Virgil Coman, *Megleno-Românii* (I), în „Deșteptarea”, XI, nr. 11 (104), noiembrie, 1998, p. 8.

¹²⁸ Gh. Zbucnea, *România și Războaiele Balcanice...*, pp. 310-317.

centrul și sud-estul Europei, între minimal – recunoașterea, în mod oficial, a drepturilor unui millet în cuprinsul statului otoman – și, maximal – obținerea unor drepturi egale asemenea populațiilor conlocuitoare, în cuprinsul unei Macedonii autonome, sau constituirea unui stat albanezo-român, în care să se impună autonomia politică și religioasă pentru fiecare grup etnic.

Acțiunile politice desfășurate în perioada scursă între începutul secolului al XX-lea și sfârșitul celui de-al Doilea Război Balcanic au demonstrat insuccesul acestui program politic. Nu peste multă vreme, la data de 15 iulie 1914, izbucnea Primul Război Mondial eveniment ce avea să amâne, cel puțin pentru perioada în care s-au desfășurat operațiile militare, adoptarea unui nou program menit a satisface doleanțele românilor balcanici, în concordanță cu realitățile din perioada imediat următoare semnării păcii de la București. O altă importantă consecință era aceea că, după încheierea războiului avea să se pună capăt procesului de unificare a statelor balcanice¹²⁹.

Izbucnit în Balcani, războiul avea să-și desfășoare cele mai importante lupte în apusul și răsăritul Europei. Celor două mari blocuri politico-militare angrenate în conflict, Antanta (Franța, Rusia, Marea Britanie) și Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria), aveau să li se alătore, în funcție de interese, alte state europene și neeuropene care vor conferi acestui conflict caracterul mondial¹³⁰.

Deși victoria finală depindea de armatele marilor puteri, acestea s-au străduit, printr-o intensă campanie diplomatică din care nu au lipsit promisiunile în privința împărțirii zonelor de interese, la sfârșitul conflictului, să obțină sprijinul micilor aliați. Către sfârșitul anului 1915, când era clar că războiul va fi unul de lungă durată, liderii ambelor blocuri politico-militare au apelat la ajutorul statelor balcanice¹³¹.

În consecință, arealul balcanic a fost implicat, dreptat, în război. Asemenea confrăților din Grecia și celelalte state balcanice, meglenoromânii s-au aflat în situația de a suporta consecințele nefaste ale operațiilor militare desfășurate, în unele situații chiar în locurile natale¹³². Din nefericire, până în prezent, informații privitoare la evoluția lor în perioada conflictului armat sunt foarte puține. Sigur, această problematică trebuie privită în contextul general de desfășurarea operațiilor militare din zonă.

¹²⁹ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 103.

¹³⁰ *Despre poziția și implicarea României în primul război mondial, în context internațional*, vezi, pe larg, *România în relații internaționale 1699-1939...*, pp. 375-441.

¹³¹ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 111.

¹³² Vezi, pe larg, Virgil Coman, *Considerații privind meglenoromânii în timpul Primului Război Mondial și în perioada imediat următoare*, în „Analele Dobrogei” – serie nouă –, An IX, 2008, pp. 201-209.

Astfel, în încercarea de a susține armatele sârbești care se aflau într-o situație dificilă, comandamentul aliat, la inițiativa Franței, decide, la data de 22 septembrie 1915, trimiterea unui corp expediționar care să fie debarcat la Salonic. Trecând la ofensivă, acesta ajunge pe Valea Vardarului, respinge armatele bulgare, căutând să asigure joncțiunea cu armatele sârbești, care încercau să se retragă spre sud.

Contraofensiva armatelor aparținând Puterilor Centrale și celei bulgare își face simțită prezența începând cu data de 25 septembrie când pătrund în adâncimea teritoriului statului sârb armatele acestuia organizând o rezistență dărză între 16-26 octombrie în zona Kralevo-Kragujevac-Krusevac-Niș-Leskovac, însă nu reușesc să mențină zona, ordonând retragerea. Între 26-29 noiembrie corpul expediționar de la Salonic inițiază ofensiva împotriva armatei bulgare, fără a obține însă rezultate remarcabile¹³³. În aceste condiții, meglenoromânii din Huma au fost evacuați și cantonați în unele sate sârbești din apropierea orașului Aleksinac, unde au stat până la sfârșitul războiului¹³⁴, iar cei din Liumnița, Cupa, Oșani, Lugunța, Berislav și Nânta, evacuați, o parte în Bulgaria, unde au avut parte de un tratament neomenos, iar alta în jurul Salonicului și în insule¹³⁵.

Pe fondul acestor probleme au avut loc o serie de acțiuni de intimidare specifice stării de război: înscenări, arestări, jafuri, violuri cărora le-au căzut victimă și meglenoromânii. După cum se observă, furia naționalistă elenă, din primii ani ai secolului al XX-lea, avea să continue, ba mai mult, să se amplifice, făcând noi victime în rândul meglenoromânilor, în plin război, chiar dacă Grecia nu era angajată, încă, oficial, în acest conflict mondial, în nici una din tabere.

La data de 28 mai 1917, regele Constantin I, filogerman, fără a abdică pleacă în exil lăsând puterea fiului său Alexandru. Noul guvern Venizelos rupe relațiile diplomatice cu Puterile Centrale și în ziua de 16 iunie, se proclamă în stare de război cu acestea¹³⁶. Din acest moment și până la victoria finală a armatelor Antantei acțiunile naționaliste grecești vor scădea în intensitate, datorită operării în zonă a armatelor aliate¹³⁷.

Primul Război Mondial a adus în Europa, cum bine se știe, modificări importante care s-au reflectat și asupra mozaicului multietnic din zona de sud-est. Stabilirea noilor realități politice și teritoriale din această zonă a fost

¹³³ Vicențiu Cojan, *Primul război mondial. Repere de cronologie militară*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1996, pp. 43-44.

¹³⁴ Petar Atanasov, *op. cit.*, p. 8; vezi și Gh. Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică...*, p. 182.

¹³⁵ Th. Capidan, *Introducere*, în *Meglenoromânii*, vol. II, *Literatura populară...*, p. 15.

¹³⁶ Vicențiu Cojan, *op. cit.*, p. 74.

¹³⁷ *Românismul în Grecia...*, p. 21.

strâns legată de reglementarea situației naționalităților¹³⁸. Acordurile finale au fost determinate, însă, în marea lor majoritate, de marile puteri, reprezentanții diplomați ai statelor mici având o pondere redusă la masa tratativelor.

În timpul dezbaterilor au existat două baze de probleme contradictorii: tratatele și negocierile secrete, respectiv principiul autodeterminării popoarelor, astfel încât, fiecare stat a încercat să sprijine una din bazele care îi servea cel mai bine interesele¹³⁹. Prin urmare, micile națiuni din tabăra învingătoare susțineau încheierea de tratate secrete (Grecia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, ș.a.) și, în consecință, o politică de extindere teritorială, în timp ce statele învinse apărau principiul autodeterminării și conceptul de dreptate. Două dintre marile puteri europene, Franța și Marea Britanie erau, la rândul lor, interesate de restabilirea echilibrului de putere. Astfel, prima urmărea să alinieze o parte din țările victorioase din Europa răsăriteană, care să înlocuiască fosta alianță cu Rusia și să contrabalanseze puterea Germaniei, iar cea de-a doua dorea restabilirea echilibrului de putere prin intermediul unor acorduri teritoriale mai echitabile și prin întoarcerea la condițiile normale, însă această linie politică se putea realiza printr-un număr mare de compromisuri¹⁴⁰.

Pe agenda de lucru a Conferinței de Pace de la Paris a fost înscrisă, cum era și normal, și problema minorităților din Peninsula Balcanică și, implicit, a aromânilor și meglenoromânilor de aici. Punctul de plecare pornea, în general, de la recunoașterea spiritului cuprins în Tratatul de Pace de la București din 1913, ce punea capăt celui de-al Doilea Război Balcanic. Formal, statele balcanice s-au angajat să transpună în practică principiul autonomiei școlare și bisericești, însă, aromânii și meglenoromânii, susțineau, în continuare, ideea unei Macedonii autonome sau independente – fiind conștienți că prevederile referitoare la respectarea autonomiei școlare și bisericești din 1913 nu aducea o rezolvare mulțumitoare a situației lor – cu caracter multietnic, cât și încorporarea unui număr cât mai mare de aromâni în limitele statului albanez, garantându-li-se, în acest din urmă caz, o deplină autonomie națională¹⁴¹. Astfel de opinii, nesprijinite de autoritățile române de la București, net respinse de reprezentanții statelor balcanice și fără a capta în vreun fel interesul marilor puteri, nu au avut sorți de izbândă și, firesc, nu s-au reflectat, practic, în documentele finale ale sistemului de la Paris¹⁴².

¹³⁸ Stelian Brezeanu, Gh. Zbucă, *op. cit.*, p. 36.

¹³⁹ C. și B. Jelavich, *op. cit.*, p. 347.

¹⁴⁰ Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, pp. 96-104.

¹⁴¹ Stelian Brezeanu, Gh. Zbucă, *op. cit.*, p. 37.

¹⁴² *Ibidem.*

De altfel, statele balcanice nu aveau nici un interes să respecte doleanțele aromânilor și meglenoromânilor și, cu atât mai puțin, marile puteri, iar România, poate singura în măsură să acorde un sprijin substanțial, avea acum alte obiective mai importante de atins. Nu este mai puțin adevărat că, statul român nu putea să cuprindă toți românii rămași după 1918 în afara granițelor, fără a-și pune în pericol interesele naționale, nutrind speranța, însă, că ei vor deveni o punte de legătură cu statele vecine sau apropiate¹⁴³. Din nefericire, această dorință nu se va mai împlini deoarece „nu a existat – și nu numai din motive externe – un raport direct proporțional între consolidarea statului întregit și situația fraților de peste hotare” după cum afirma I. Agrigoroaiei¹⁴⁴. În esență, – nota același autor – „s-a acționat pe diferite căi și cu diferite mijloace, în legătură cu mersul relațiilor interstatale, cu natura regimului politic dintr-o țară sau alta, precum și cu alți factori, specifici unor anume etape sau momente”¹⁴⁵.

Prin urmare, în primii ani interbelici, politica externă a României a gravitat în jurul unui obiectiv fundamental: consolidarea statului național unitar, deziderat realizat prin crearea unui sistem de alianțe politico-diplomatice și militare, care i-au asigurat securitatea, independența și integritatea teritorială¹⁴⁶. Pactele și alianțele încheiate de România în această perioadă au avut în vedere, în primul rând, conservarea clauzelor teritoriale și politice stabilite în anii 1919-1923, precum și apărarea păcii și securității europene¹⁴⁷.

În plan politic intern, ca urmare a războiului devastator „aveam mai întâi de refăcut, de reconstruit (și nu numai în sectorul economic) și apoi de dezvoltat și consolidat. La aceste greutăți s-au adăugat cele izvorâte din însuși procesul de consolidare a Marii Uniri, de realizare a unificării administrative, legislative, economice, politico-sociale, spirituale, etc.”¹⁴⁸.

După cum se observă, în perioada ce a urmat încheierii primei mari conflagrații mondiale, realizarea obiectivelor fundamentale ale României

¹⁴³ Ion Agrigoroaiei, *România interbelică* vol. I, Cuvânt înainte de Gh. Platon, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2001, p.51.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 53.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ V.Fl. Dobrinescu, D. Tompea, *România la cele două conferințe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947). Un studiu comparativ*, Editura Neuron, Focșani, 1996, p. 30.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p.31.

¹⁴⁸ Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 54; despre obiectivele fundamentale urmărite de statul român în perioada interbelică, vezi și Gh. Iacob, Luminița Iacob, *Modernizare – europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea* (vol. I și II), Editura Universității „Al.I. Cuza” – Iași, 1996, *passim*; *România în paradigma europeană. Studii* (coord. I. Agrigoroaiei), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” – Iași, 2005, *passim*.

Mari necesita eforturi substanțiale și, în fața susținerii acestora, cauza aromânilor și meglenoromânilor nu a mai încăput pe agenda de lucru a politicianilor români, astfel încât singurul sprijin din țară a venit acum numai din partea Societății de Cultură Macedo-Române.

Sfârșitul Primului Război Mondial avea să aducă și primul clivaj în rândul comunității de români din Meglenia. Prin urmare, noua frontieră de stat stabilită între Grecia și Regatul Sârbo-Croato-Sloven a făcut ca meglenoromânii din Berislav, Cupa, Liumnița, Lugunța, Oșani, Țárnareca și Nânta să rămână, în continuare, în hotarele statului elen, iar cei din Huma, cât și alte câteva familii din Ghevgheli și satele înconjurătoare Bogorodița, Mrzenți, Moin și Goniceț să fie integrate viitorului stat iugoslav¹⁴⁹. Cei cuprinși în acest din urmă stat au fost primii cărora le-au fost suprimate drepturile ce li se cuveneau¹⁵⁰. Astfel, reforma agrară prin care statul sârb dorea să soluționeze unele probleme social-naționale nu a admis decât împrumptarea cetățenilor de origine sârbă, în cadrul aceluiași proces fiind expropriate și suprafețele muntoase cumpărate de aromâni și meglenoromâni de la proprietarii otomani, pentru a-și putea crește turmele de animale¹⁵¹.

Diferențele greco-otomane în privința stabilirii noilor frontiere, după încheierea Primului Război Mondial, vor duce la izbucnirea unui nou conflict în Balcani. La data de 15 mai 1919, cu acordul Marii Britanii, Franței și S.U.A., grecii debarcă la Smirna și atacă armatele otomane¹⁵².

Operațiunile militare se vor desfășura până la sfârșitul lunii septembrie 1922, victoria revenind taberei conduse de Mustafa Kemal¹⁵³. În aceste condiții, forțele beligerante trec la masa tratativilor care încep la data de 3 octombrie 1922, la Mudanya. În urma discuțiilor, la 11 octombrie, s-a ajuns la semnarea unui armistițiu, care era „de facto” un compromis între Antanta și Turcia¹⁵⁴. În conformitate cu acesta, a fost convocată la Laussane, o nouă

¹⁴⁹ Virgil Coman, *Megleno-Românii (I)*..., p. 8.

¹⁵⁰ Vezi, pe larg, în acest sens, Daniel Lazăr, *Situația minorității române din Regatul Sârbo-Croato-Sloven între anii 1919-1929. Puncte de vedere*, în *Istorie și conștiință. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare* (coordonatori: Gheorghe Iacob, Cătălin Turliuc), Editura Universității „Al.I.Cuza”, din Iași, Iași, 2002, pp. 237-246.

¹⁵¹ Stoica Lasca, *Împrumptarea românilor balcanici în Cadrilater*, în „Dosarele istoriei”, V, nr. 1 (65), 2002, p. 30.

¹⁵² Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei (vol.V). Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, Traducere de Monica Timu. Ediție îngrijită, note și comentarii de Doina Barcan Sterpu, Institutul European, Iași, 1998, p. 26; S.M. Sophocles, *A history of Greece*, Institut for Balkan Studies, Thessalonike, 1961, p. 365; C. și B. Jelavich, *op. cit.*, p. 365; Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*,... p. 505.

¹⁵³ *Ibidem*.

¹⁵⁴ *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei 1821-1923* (coord. Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu), Editura Academiei R.S.R.,

Conferință de pace, pentru a pregăti tratatul final al reglementării păcii între Turcia și puterile aliate. Negocierile au început în noiembrie 1922 și s-au finalizat la 24 iulie 1923. Aici au fost rezolvate, după cum afirma însuși Mustafa Kemal – făuritorul Turciei moderne – „socoteli seculare” și „chestiuni încâlcite” ca, de exemplu, problema Capitulațiilor, a datoriilor publice ale Imperiului otoman, a Strâmtoarelor, situația minorităților, ș.a.¹⁵⁵.

Cel mai mult de suferit a avut, fără îndoială, Grecia, care pe lângă pierderile teritoriale, a mai trebuit să semneze un acord ce viza un schimb de populație cu Turcia. Exceptându-i pe grecii din Constantinopol, toți ceilalți din Turcia urmau a fi dislocați. La rândul lor, musulmanii din Grecia, cu excepția celor din Tracia de vest, urmau a fi mutați în Turcia. Se estimează că aproximativ 1.500.000 de greci și 400.000 de musulmani, dintre care majoritatea turci, dar și unii greci sau de alte origini etnice, au fost afectați de aceste măsuri¹⁵⁶.

În cadrul mișcării de populație, meglenoromânii islamizați din localitatea Nânta, în număr de circa 6.000, au fost transferați în Turcia, la: Edirne, Kirklareli, Uzunköprü, Babaeski ș.a.¹⁵⁷, deși, pe de-o parte, din punct de vedere etnic aceștia aparțineau grupului de vorbitori ai dialectului meglenoromân iar, pe de altă parte, transferul se realizase fără o consultare, în prealabil, a populației, ca și în cazul celorlalți musulmani din Grecia, ci în mod forțat¹⁵⁸. Odată cu acest eveniment se producea un nou clivaj în rândul comunității de meglenoromâni, care nu făcea altceva decât să o diminueze, din punct de vedere etnic, chiar dacă *nântenii/nântineții* nu au participat și nici nu au contribuit la lupta pentru afirmarea identității naționale, principalul motiv fiind acela că ei, în calitate de supuși musulmani, deși de origine românească, se bucurau de toate privilegiile oferite musulmanilor de către statul otoman.

Ca urmare a adoptării hotărârilor de la Lausanne, politicienii de la Atena au găsit noi soluții, menite a continua politica naționalistă în teritoriile unde

---

București, 1979, p. 254; Igor Bercu, *Mișcarea de eliberare națională și proclamarea Republicii Turcia (1918-1923)*, în *75 de ani de la proclamarea Republicii Turcia. Conferința științifică internațională moldo-turcă*, f.e., Chișinău, 1998, p. 71.

¹⁵⁵ *Afirmarea statelor naționale...*, pp. 256-257; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 369.

¹⁵⁶ Maria Todorova, *Balcării și balcanismul*. Traducere din engleză de Mihaela Constantinescu și Sorin Oprea, Editura Humanitas, București, 2000, p. 273; C. și B. Jelavich, *op. cit.*, p. 365; S.M. Sopchocles, *op. cit.*, p. 355.

¹⁵⁷ T. Kahl, *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa*, Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Münster, 1999, p. 22.

¹⁵⁸ S.M. Sopchocles, *op. cit.*, p. 357.

structura populației era eterogenă, fiind bine cunoscut faptul că în anumite regiuni, cum este și cazul Macedoniei, existau aromâni și meglenoromâni care nutreau sentimente naționale românești. Astfel, pentru a modifica structura etnică de aici în detrimentul acestora grecii au găsit o primă soluție, și anume, aceea a împrăștiării confrăților aduși din Asia Mică, în urma schimbului de populație cu Turcia.

Practic, reforma agrară din Grecia ce i-a urmat tratatului de la Lausanne s-a realizat prin exproprierea totală a absenteiștilor, parțial a tuturor pământurilor cultivabile de până la 8-15 ha din Tesalia, Macedonia, Epir și Tracia, cât și a celor de până la 35 ha din restul Greciei. Noul cadru legislativ punea capăt astfel moșiilor din Macedonia care aparținuseră în mare măsură proprietarilor turci agravând, totodată, și situația economico-socială a meglenoromânilor, recunoscuți cultivatori ai pământului și crescători de viermi de mătase¹⁵⁹.

Din numărul total al noilor veniți, toți greci asiatici, au fost instalate, pe loturi agricole, un număr de 145.127 familii, repartizate astfel: Macedonia, în 1379 de localități – 427.297 persoane, Tracia în 242 localități – 71.293 persoane, Epir în 26 de localități – 4.418 persoane, Grecia veche în 117 localități – 34.247 persoane, Insule în 230 localități, – 22.011 persoane¹⁶⁰.

După cum se observă, în Macedonia au fost instalate de 3, 5 ori mai multe familii comparativ cu restul Greciei, principalul motiv fiind, după cum afirmam mai sus, acela al modificării structurii etnice a acestei regiuni. Semnificativ este faptul că, în ciuda problemelor politice interne din Grecia datorate disputelor între susținătorii taberei „proregaliste” și cei ai celei „prorepublicane”¹⁶¹, politicienii greci au acordat o atenție deosebită chestiunilor de interes național, ca și în cazul de față, făcând front comun în această privință. Acestei politici i s-a suprapus cea privind susținerea în plan școlar și bisericesc a grecilor și „grecomanilor”, cât și a noilor veniți.

Toate aceste realități veneau să certifice amplificarea procesului de deznaționalizare susținut de autoritățile elene, reacția meglenoromânilor de la București, adunați în jurul Societății Meglenia față de situația confrăților din locurile de baștină neîntârziind să apară. Astfel, la data de 11 noiembrie 1923, în cadrul Adunării Generale, s-a hotărât redactarea unui memoriu privind neajunsurile și doleanțele meglenoromânilor din Berislav, Cupa, Liumnița, Lugunța, Țârnareca și Oșani, care să fie înaintat ministrului

¹⁵⁹ Constantin Noe, *Colonizarea Cadrilaterului* în „Sociologie Românească”, III, nr. 4-6, 1938, p. 124. Despre aplicarea reformei agrare din Grecia și implicațiile sale asupra românilor balcanici, vezi și St. Lascu, *op. cit.*, pp. 30-31.

¹⁶⁰ *Ibidem.*

¹⁶¹ S.M. Sophocles, *op. cit.*, pp. 357-361.

român de Externe, I.G. Duca. Totodată, s-a mai hotărât constituirea unei delegații care să meargă în audiență la ministrul plenipotențiar al Greciei la București, pentru a-l ruga să intervină pe lângă guvernul de la Atena în vederea curmării regimului impus aici¹⁶².

În urma numeroaselor demersuri, meglenoromânii care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român – asemenea confrăților aromâni alături de care au luptat pentru obținerea drepturilor naționale în locurile de baștină – au găsit drept unică soluție a salvării lor emigrarea în hotarele statului național, această mișcare atingând apogeul la începutul anului 1926, după cum vom vedea.

Împroprietărea și încetățenirea în România

O analiză asupra realităților românești de la sfârșitul Primului Război Mondial ne arată că în România s-au realizat, simultan, trei mari prefaceri și anume: întregirea națională, reforma agrară și cea electorală¹⁶³. Acestea, aveau să marcheze în mod substanțial evoluția ulterioară a vieții politico-economice și sociale românești. Prin urmare, activitatea guvernamentală și parlamentară în primii ani de după 1918, a gravitat, în plan politic intern, în principal, în jurul acestor trei mari obiective¹⁶⁴.

O dată cu constituirea noului guvern liberal prezidat de Ion I.C. Brătianu, la data de 19 ianuarie 1922¹⁶⁵, în viața politică românească începea o nouă etapă ce avea să marcheze întreaga evoluție a țării din perioada interbelică. Câștigarea unei majorități confortabile, de către Partidul Național Liberal, la alegerile parlamentare din martie 1922, a oferit acestuia posibilitatea de a adopta o nouă lege fundamentală a țării, în martie 1923, și a altor proiecte de legi – unele deosebit de importante pentru viața economică – fără concursul opoziției¹⁶⁶.

În ceea ce privește aromânii și meglenoromânii, anul 1924 avea să fie unul important în plan legislativ pentru susținătorii ideii revitalizării românismului astfel încât, pe fondul unor realități ce atingeau interesul

¹⁶² Vezi, în această privință, *Adunarea Societății Meglenia*, în „Peninsula Balcanică”, I, nr. 8, 1923, p. 14.

¹⁶³ Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 77.

¹⁶⁴ Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1996, pp. 70-77.

¹⁶⁵ Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 188.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 189; vezi și Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și Guvernanți (1916-1938)*, Silex, Casă de Editură, Presă și Impresariat, București, 1996, pp. 42-43.

și demnitatea națională, pe agenda de lucru a politicianilor români apare și această problemă¹⁶⁷. Prin *Legea pentru modificarea unor dispoziții din capitolul VI al Legii de la 1 aprilie 1914 pentru organizarea Dobrogei Noi din 24 aprilie 1924*¹⁶⁸ se creau disponibilități de terenuri proprietatea statului¹⁶⁹ și ca urmare a faptului că după 1878 au emigrat spre Turcia 28.000 de turci și tătari, ceea ce permitea statului să promoveze o politică reală de împrumțărare a elementului românesc, fie din regat, fie din regiunile Macedoniei și Traciei¹⁷⁰.

Dacă legislația privind exproprierea și împrumțărarea din perioada 1918-1921 care statua principiile reformei agrare în România¹⁷¹, nu conținea referiri distincte privind împrumțărarea românilor din afara hotarului național, dornici de a se stabili în țara mamă și, în același timp, pentru întărirea graniței de sud-est, legea din 1924 era mult mai permisivă. Nu este mai puțin adevărat faptul că printr-o decizie a guvernului din 3 noiembrie 1922 fuseseră împrumțărare în Dobrogea de Sud 13 colonii militare, alcătuite din foști combatanți pe frontul dobrogean în timpul Primului Război Mondial, ce numărau 458 persoane și care au primit loturi între 25-75 ha, în total 12.500 ha¹⁷².

Noul cadru legislativ a oferit posibilitatea aromânilor și meglenoromânilor de a reflecta mai mult asupra acestei probleme. În cercurile acestora de la București situația confrăților de la sud de Dunăre și chestiunea emigrării în România constituia principala temă de dezbateri. Părerile privind emigrarea erau împărțite o parte dintre aceștia susținând-o pe considerentul că era unica soluție de a-i salva pe frații din locurile de baștină, în timp ce alții, dimpotrivă, o combăteau cu înverșunare.

¹⁶⁷ Stoica Lascu, *Din istoria Dobrogei de Sud în cadrul României întregite*, în „Revista istorică” – serie nouă – Tom VI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1995, pp. 968-969.

¹⁶⁸ „Monitorul Oficial”, nr. 89 din 22 aprilie 1924, pp. 4529-4531.

¹⁶⁹ Această nouă lege face unele precizări privind proprietatea funciară, prin care drepturile statului erau acum mai bine apărate, posibilitatea localnicilor de a se stabili, prin titluri de proprietate false, diminuându-se. Totodată, ea oferea posibilitatea statului de a fi proprietarul unor suprafețe mai întinse de pământ permițându-i și posibilitatea elaborării unui program de împrumțărare în această regiune (*Ibidem*). Vezi în această privință și I. Dobrogeanu [St. Lascu], *Statul nostru și politica de întărire a românismului în Dobrogea de Sud*, în „România de la Mare”, III, nr. 3-4, 1994.

¹⁷⁰ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 433.

¹⁷¹ Vezi, pe larg, în acest sens, I. Agrigoroaiei, *op. cit.*, pp. 77-110.

¹⁷² A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 433; vezi și Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2005, p. 160.

Relevante, în opinia noastră, sunt o serie de argumente aduse în discuție de doi dintre cei mai aprigi susținători ai revitalizării românismului în hotarele de sud-est ale României Mari, prin aducerea și împrumutarea aromânilor și meglenoromânilor, publicate ulterior în câte o lucrare special dedicată acestei chestiuni. Astfel, în opinia lui Vasile Th. Muși existau trei argumente decisive în această privință, primul fiind acela că cei hotărâți să emigreze, în condițiile în care nu mai puteau să trăiască în locurile de baștină, oricum ar fi emigrat, cu sau fără vreun sprijin, mai ales că acest fenomen nu era nou printre ei, un exemplu în acest sens fiind coloniile acestora din Statele Unite ale Americii; prin dirijarea bine chibzuită a emigrării în țară se obținea un dublu rezultat, adică fixarea definitivă a acestora și consolidarea etnică a Dobrogei de Sud; formarea unui nucleu puternic în țară ar fi putut sprijini mai bine pe confrății rămași în locurile de baștină¹⁷³. La rândul său, Steriu Th. Hagigogu, pornea de la premisa că românii balcanici sunt foarte prolifici, astfel încât, la fiecare 25 de ani, numărul lor se dublează și că tot surplusul acesta de populație alimentează energiile statelor balcanice, prin aducerea și împrumutarea acestora în județele Caliacra și Durostor, în scurt timp românismul va triumfa¹⁷⁴.

Acestor opinii aveau să li se opună, spre exemplu, cele ale lui Ion Grădișteanu, în acea vreme președinte al Societății de Cultură Macedo-Române, care considera că, în viitor, România Mare va avea nevoie de românii balcanici chiar acolo în locurile de baștină, arătându-se însă dispus să îi ajute pe cei veniți în țară din proprie inițiativă¹⁷⁵. Simeon Mândrescu președintele Societății „Graiul Românesc” opina, la rândul său, că nu emigrarea trebuie susținută ci acele demersuri pe lângă autoritățile de la București, care să ia măsurile necesare pentru a pune capăt prigoanei la care sunt supuși confrății din Grecia¹⁷⁶.

Dezbaterile aprinse, pe marginea acestei chestiuni, nu au făcut decât să închege nucleul celor care susțineau emigrarea. Spre sfârșitul anului 1924, ideea începe să frământă și mai mult cercurile aromâne și meglenoromâne din Grecia, ajungându-se astfel la organizarea unui congres, la Veria, la data de 30 noiembrie, unde au participat 400 de delegați, inclusiv reprezentanți din Meglenia. În cadrul acestuia, cei mandatați să vorbească au descris situația reală în care se găseau membrii comunităților lor, în contextul amplificării

¹⁷³ Vasile Th. Muși, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea Nouă (1925-1935)*, Lucrare publicată sub auspiciile Societății de Cultură Macedo-Română, București, 1935, p. 22.

¹⁷⁴ Steriu T. Hagigogu, *Emigrarea aromânilor și colonizarea Cadrilaterului*, „Tipografia României Unite”, București, 1927, pp. 20-21.

¹⁷⁵ Constantin Noe, *op. cit.*, p. 129.

¹⁷⁶ *Ibidem.*

politicii de deznaționalizare susținută de autoritățile elene și a neimplicării, pe măsura așteptării, a celor de la București, în privința obținerii drepturilor legitime. Ideea emigrării în țară avea să ocupe un loc important în cadrul dezbaterilor, o hotărâre definitivă în acest sens nefiind adoptată¹⁷⁷.

La puțin timp după încheierea congresului, președintele comunității de români din Lugunța, Riza Kita îi trimitea lui C. Noe, originar din aceeași localitate, următoarea scrisoare: „Soarta a fost vitregă cu noi. Am suferit persecuțiuni de nedescris; am dat și jertfe omenești... Refugiatul vine și ară țarina care-i place. Alergi la dreapta și la stânga, te duci din birou în birou de la o autoritate la alta și nicăieri nu găsești dreptate... Toate acestea și persecuțiunile îndurate zilnic ne constrâng să ne părăsim locul iubit, frumoasa comună unde se află mormântul ființelor dragi nouă și să ne căutăm mântuirea în altă parte. Locul cel mai potrivit, unde să nu ne pierdem ca neam, ci vom fi și folositori lui, este pământul țării, pentru care, d-le C. Noe, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a interveni pe lângă guvernul român ca să dispună:

1. Intervenția pe lângă guvernul grec de a permite libera ieșire din aceste locuri.

2. Intrarea și instalarea și împrăștierea în România a familiilor noastre¹⁷⁸.

Ecoul Congresului de la Veria și veștile tot mai îngrijorătoare, venite nu numai prin poștă ci și prin curieri și împuterniciți speciali, au sensibilizat cercurile aromânilor și meglenoromânilor de la București care susțineau emigrarea în România.

La 3 ianuarie 1925, la București, în casa meglenoromânului C. Noe ia ființă un Comitet de inițiativă având sarcina de a pune în mișcare activitatea de emigrare. În procesul-verbal întocmit cu această ocazie, cei prezenți au consemnat principalele hotărâri adoptate și anume: elaborarea unui memoriu privind susținerea împrăștiării în hotarele țării a românilor balcanici din Grecia care doreau acest lucru, pe de-o parte, iar pe de altă parte, înaintarea lui către conducerea guvernului și a ministerelor abilitate a se implica în soluționarea acestei probleme, cât și a principalelor forțe politice de la putere și din opoziție¹⁷⁹.

¹⁷⁷ *Ibidem*; vezi și V. Muși, *op. cit.*, p. 21; St. Hagigogu, *op. cit.*, p. 19.

¹⁷⁸ Apud Constantin Noe, *op. cit.*, p. 130

¹⁷⁹ Iată care erau hotărârile adoptate și consemnate în Procesul-verbal nr. 1 „Astăzi, 3 ianuarie 1925, subsemnații C. Noe, V. Muși, Dumitru Babuș, P. Marcu, Stere Hagigogu, N. Balamaci, T. Hagigogu și Dionisie Dumitru, sesizați fiind de scrisorile și adresele venite de la frații noștri din regiunile Meglenia, Veria și Vodena, care cer cu insistență să intervenim pe lângă guvernul român pentru a li se asigura imigrarea în țară, fiind nevoiți astfel a se expatria în alte țări, luând cunoștință de această stare de lucruri, ne constituim

Imediat după constituire, s-a trecut la punerea în practică a obiectivelor propuse, primul dintre acestea, reprezentându-l efectuarea demersurilor pe lângă autoritățile statului român și diferite personalități publice. Sprijinul moral l-a oferit, de această dată, în primul rând, ministrul Al. Constantinescu, care afirma: „Cele ce-mi spuneți nu sunt decât epilogul fatal al tragediei din 1913. Veniți aici căci țara aceasta este și a voastră și trebuie să vă primească. Din partea mea vă asigur că aveți tot sprijinul”¹⁸⁰. O oarecare disponibilitate față de această chestiune și-a arătat-o și I. Grădișteanu cerând, însă, ca „emigrarea să fie cât mai redusă”¹⁸¹. La rândul său, reputatul profesor Iuliu Valaori, după multe obiecții, s-a hotărât să acorde sprijin pentru activitatea de emigrare. Prin urmare, acest comitet de inițiativă a reușit să obțină audiență și să susțină cauza emigrării, în fața unor mari oameni politici de la București care, de această dată, au avut o poziție mai îngăduitoare¹⁸².

La 1 februarie 1925, sosea în capitală o delegație reprezentativă a aromânilor și meglenoromânilor, din regiunile Meglenia, Veria, Vodena și Caterina, care reușea, la rândul ei, să sensibilizeze clasa politică a timpului, prin prezentarea, de această dată, în mod oficial, a procesului de deznaționalizare din locurile de unde ea provenea¹⁸³. Sprijinită de reprezentanții studenților aromâni, de Consiliul Societății de Cultură Macedo-Române, care inițial nu s-a implicat în susținerea ideii emigrării în masă a românilor balcanici în România, și de Societatea Culturală Meglenia reprezentată prin Hristu Iufu și D. Kehaia, delegația a aprobat demersurile anterioare ale Comitetului de inițiativă și, împreună cu membrii acestuia, au dispus noi demersuri, consemnate într-un nou proces-verbal, solicitând: împrumutarea cu câte 20 ha teren agricol și loc de casă pentru într-un Comitet de inițiativă cu scopul de a face demersurile necesare pentru realizarea doleanțelor acestor frați.

Ca atare hotărâm a alcătui un memoriu spre a-l prezenta guvernului român, luând contact cu domnii Prim-ministru, ministrul de Domenii, ministrul de Finanțe și de Externe, precum și cu toți șefii partidelor de opoziție, pentru asigurarea a unor loturi în țară, a despăgubirilor pentru avutul ce emigranții vor lăsa în urma lor, înlesnirea călătoriei emigranților, finanțarea colonizării prin credite ieftine și cu termen lung pentru plata loturilor și achiziția inventarului necesar. Comitetul va putea coopta orice persoană care ar fi socotită că poate ajuta scopului propus”. (*Ibidem*, p. 131).

¹⁸⁰ Apud I. Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 25. Iată că la un an de la intervenția sa în Parlament, ministrul Al. Constantinescu, probabil, în urma unei mai bune consultări în privința situației în care se aflau românii balcanici din Grecia, își schimbă opinia devenind acum un apărător al ideii împrumutării acestora în hotarele României Mari.

¹⁸¹ Constantin Noe, *op. cit.*, p. 132.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ *Ibidem*.

fiecare familie, cu plata pe un termen mai lung; acordarea de credite pentru construirea de case și procurarea inventarului; intervenția pe lângă guvernul de la Atena, în vederea despăgubiri emigranților pentru bunurile imobile rămase în Grecia; înlesnirea transportului până la destinație și intervenția pentru înlăturarea unor posibile piedici ale autorităților elene; rechiziționarea unor case care să servească drept adăpost pentru refugiați, până la construirea noilor case¹⁸⁴.

Prin acest nou document se conturau elementele constitutive ale unei politici coerente de împrumut, precizându-se acum, în mod clar, datele de la care guvernul român trebuia să înceapă această activitate.

În baza însărcinărilor, C. Noe și V. Muși au redactat un nou memoriu pe care l-au înaintat Primului-ministru I.I.C. Brătianu, multe dintre soluțiile avansate regăsindu-se mai apoi, în practica politicii de împrumut a statului. Autorii subliniau, între altele, că „situația elementului aromân (incluzându-i aici și pe meglenoromâni – *n.ns.*, C.V.) din aceste ținuturi și îndeosebi a grupelor de la frontieră, a devenit insuportabilă, astfel că numeroase familii române s-au decis să se exproprieze, cu riscul de a se răsfirea chiar prin țări străine unde vor fi expuse la o grabnică asimilare” și că 1.317¹⁸⁵ familii reprezentate de delegații veniți la București la

¹⁸⁴ Pentru o imagine obiectivă asupra primelor demersuri concrete privind împrumutul românilor balcanici din Grecia în județele Caliacra și Durostor, prezentăm, în continuare, și Procesul-verbal nr. 2: „Astăzi, 2 februarie 1925, întrunindu-se delegația pentru refugiarea românilor din comunele: Gramaticova, Cândrova, Paticina, Vodena, Livezi, Caterina, Kitros, Oșani, Lundzini (Lugunța), Cupa, Papadia și Hurupani, s-au discutat și hotărât următoarele:

1. Delegația ia cunoștință de constituirea comitetului de inițiativă pentru sprijinirea doleanțelor lor și aprobă activitatea acestui comitet în acest scop, precum și memoriul înaintat guvernului.

2. Luând în discuție doleanțele Românilor din numitele comune, hotărăște a se întocmi încă un memoriu către înaltul guvern, prin care să se ceară următoarele:

- a) Se cere 20 ha, pentru fiecare familie, și locuri de casă, care să se plătească într-un termen mai lung;
- b) Acordarea de credite pentru construirea caselor și procurarea inventarului;
- c) Se va cere ca guvernul român să intervie pe lângă guvernul grec pentru ca acești români să fie despăgubiți de averile imobile rămase prin comunele părăsite de ei;
- d) Înlesnirea transporturilor până în fața locului și intervenția pentru înlăturarea oricăror piedici din partea grecilor;
- e) Rechiziționarea de case pentru adăpost refugiaților până când ei își vor construi case proprii.

Adunarea însărcinează pe d-nii Const. Noe și V. Muși a alcătui memoriul sus menționat” (*Ibidem*, p. 133).

¹⁸⁵ Din numărul total al acestora 221 de familii erau reprezentate de meglenoromâni după cum urmează: 60 din Cupa, 66 din Lugunța și 95 din Oșani (*Ibidem*, p. 134).

1 februarie 1925 „solicită respectuos a fi colonizate în Țară, de preferință în Dobrogea Nouă, încredințându-vă că, aducerea lor va fi cât se poate de folositoare pentru neamul românesc, atât din punct de vedere național cât și din punct de vedere economic”¹⁸⁶. Odată cu înaintarea acestui memoriu Primului-ministru, delegația a pledat pe lângă miniștrii liberali Vintilă Brătianu, I.Gh. Duca și Al. Constantinescu, ultimul răspunzând „vreau să aduc pe frații macedoneni în țară”¹⁸⁷.

Ca urmare a întrevederii delegației aromânilor și meglenoromânilor cu membrii guvernului român, este inițiat procesul birocratico-legislativ din partea autorităților statului privind împrumutarea în județele Durostor și Caliacra, a conaționalilor din Grecia.

Primul act oficial în acest sens este emis, la data de 23 martie 1925, de către Ministerul Agriculturii și Domeniului și poartă semnătura lui Al. Constantinescu. Este vorba de *Decizia nr. 6.217*, care chiar dacă nu menționa nimic despre mărimea loturilor, garanțiile statului și facilitățile de transport, reprezenta practic un document important din cadrul complexului angrenaj al activității de împrumutarea¹⁸⁸. Nu este mai puțin adevărat, însă, că măsura legislativă nou adoptată, demonstra faptul că încă nu se concepuse un plan bine încheiat, în această privință.

La scurt timp de la adoptarea acestor documente legislative delegația aromânilor și meglenoromânilor înaintează un nou memoriu Ministerului Agriculturii și Domeniului prin care solicita să i se ofere datele concrete, pe care trebuia să le prezinte apoi conaționalilor de acasă. Concomitent, Al. Constantinescu adresează Consiliului de Miniștri *Referatul nr. 19772* pe

¹⁸⁶ *Ibidem.*

¹⁸⁷ Apud I. Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 26.

¹⁸⁸ Iată care era textul Deciziei Nr. 6217 din 23 martie 1925: „Noi, ministru secretar de stat la Departamentul Agriculturii și Domeniilor, având în vedere necesitatea de a se centraliza și coordona lucrările privitoare la verificarea titlurilor, expropriere și colonizare în Dobrogea-Nouă,

Decidem:

Art. 1. Se înființează, pe lângă Casa Centrală a Împrumutării, un birou special care va ține la curent toate lucrările de verificare a titlurilor, exproprierea și colonizarea în Dobrogea-Nouă. Cu conducerea acestui birou se însărcinează d-l inspector C. Zamfirescu.

Art. 2. În județele Durostor și Caliacra se înființează câte o comisiune compusă din Inspectorul serviciilor agricole al circumscripției, prefectul județului, consilierul agricol și administratorul financiar. Această comisiune va cerceta și indica terenurile ce urmează a fi rezervate pentru coloniștii Macedo-Români luând înțelegere în acest scop cu delegații coloniștilor.

Art. 3. D-l Director General al Casei Centrale al Împrumutării este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor acestei decizii. (ss) Al. Constantinescu” („Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 73 din 1 aprilie 1925, p. 3500).

baza căruia este elaborat, la data de 13 iunie 1925, *Jurnalul nr.1698*. Practic, acest document reprezenta aprobarea propunerilor din cuprinsul referatului elaborat de ministrul Agriculturii și Domeniilor cât și însărcinarea lui de a le transpune în practică¹⁸⁹.

Documentele emise acum pot fi socotite drept charta de bază a împrumăturii românilor balcanici și a celor din vechiul regat, în județele Durostor și Caliacra. Semnificativ, în opinia noastră, este și faptul că prin adoptarea lor se urmărea împrumăturii, în cele două județe din sud-estul României Mari, pe suprafețe egale, a ambelor grupări de români, atât din dreapta cât și din stânga Dunării. Toate demersurile, cât și hotărârile luate

¹⁸⁹ Pentru o imagine de ansamblu asupra acestei chestiuni, prezentăm în continuare textul Referatului nr. 19 772 și al Jurnalului nr. 1698 Consiliului de Miniștri nr.1698 din 13 iunie 1925: „Domnilor Miniștri, statul posedă actualmente în Dobrogea Nouă suprafața de 41.104 ha repartizată pe ambele județe. Pentru acoperirea acestei suprafețe, aflată disponibilă asupra statului, avem cereri din partea locuitorilor din Vechiul Regat cu drepturile stabilite la împrumăturii și care nu au putut fi satisfăcuți în comunele lor; de asemenea, avem cereri și din partea românilor macedoneni imigranți în țară.

Subsemnatul, având în vedere dispozițiunile Legii Agrare cum și art. 129 din Legea pentru organizarea Dobrogei Nouă propunem:

Pe proprietățile statului din Dobrogea Nouă, arătate mai sus, să se facă colonizări, pe jumătate de suprafață cu locuitorii îndreptățiți la împrumăturii din Vechiul Regat, iar cealaltă jumătate de suprafață să se dea în folosință românilor macedoneni, imigranți, conform tablourilor ce se vor aproba de noi.

Românii macedoneni să intre în prevederile art. 129 din Legea Dobrogei Nouă după ce-și vor dobândi cetățenia română.

Mărimea lotului să fie de 15 ha pentru cei ce se vor așeza în regiunile de frontieră și 10 ha pentru cei din interiorul județelor, plus câte 50 ari izlaz și cca. 2.000 mp loc de casă pentru fiecare colonist.

În aceleași condiții să se atribuie pământ familiilor din Vechiul Regat, care se găsesc astăzi stabilite în vederea colonizării, în unul din județele Dobrogei Nouă.

Deasemenea propun să se dea aceeași întrebuintare și terenului ce va intra în patrimoniul Statului potrivit legii agrare a Vechiului Regat și a dispozițiilor Legii pentru organizarea Dobrogei Nouă.

Dacă dumneavoastră împărtășiți modul nostru de a vedea vă rugăm să binevoiți a aproba cele de mai sus și a semna alăturatul proiect de jurnal”(ss) Al. Constantinescu.

JURNAL Nr. 1698

Consiliul de Miniștri, în ședința de la 13 iunie, luând în deliberare Referatul d-lui ministru al Agriculturii și Domeniilor cu Nr. 19772 din 13 iunie 1925, privitor la colonizări, având în vedere dispozițiunile legii agrare pentru Vechiul Regat, precum și Art. 129 din Legea Dobrogei Nouă,

Decidem:

Se aprobă propunerile făcute prin suszitul referat și însărcinăm pe d-l ministru al agriculturii cu aducerea lor la îndeplinire”. (SANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Jurnale, dosar 184/1925, f. 416-417).

ca urmare a acestora, demonstrează faptul că statul român a fost nevoit să se implice în această activitate de împrumut și, totodată, de întărire a românismului, atât datorită unor acțiuni concrete ale unor aromâni și meglenoromâni de seamă din București și ale reprezentanților de la sud de Dunăre, mandatați de membrii comunităților lor, dar și faptului că prin această activitate erau soluționate mai multe probleme: salvarea de la pieire a unui segment al românilor din afara hotarelor naționale, împrumutarea unor familii de români nord dunăreni lipsite de terenuri agricole și, nu în ultimul rând, întărirea hotarului de sud-est al țării. În același timp, ele reflectă ezitățile și indeciziile guvernărilor, care nu au avut de la început un plan bine încheiat de recuperare a românilor de peste hotare, dar și de întărire a autorității statului și a românismului, în această regiune.

După obținerea unor rezultate concrete, prin documentele oficiale emise de guvernul de la București, membrii delegației au mai avut întrevederi și cu alte personalități politice aflate în opoziție. În cadrul acestora, ei s-au bucurat de o atitudine încurajatoare din partea lui Iuliu Maniu care, în timpul dezbaterilor, referindu-se la chestiunea colonizării macedoromânilor la hotarul de sud-est al României Mari, afirma: „vă rog să comunicați fraților macedoneni să aibă toată încrederea în cuvântul nostru și în dragostea noastră; să fie convinși că orice discordii ar exista între noi și guvernul actual, în această chestiune cred că toate guvernele țării românești vor fi de acord și vor sprijini după priceperea și puterea lor așezarea Românilor de peste hotare, pe pământul țării noastre”¹⁹⁰.

Curând după încheierea acestor întrevederi, membrii delegației s-au reîntors la comunitățile lor, în sânul cărora fuseseră însărcinați să dezbată această chestiune, având cu ei și rezultatele obținute la București. Dacă aici problemele erau rezolvate, în linii generale, urmau acum a fi rezolvate și cele de acasă. Deși în acest scop se preconizase instituirea unei comisii mixte româno-elene, la Salonic, cu rolul de a negocia și mijloci emigrarea în România, guvernul de la București, în afară de documentele emise privind împrumutarea, nu înțelegea că trebuie să-și asume nici o altă obligație.

Pe fondul acestor probleme, intelectualii, negustorii și muncitorii meglenoromâni din capitală, grupați în jurul Societății „Meglenia”, au luat inițiativa de a se implica, în mod direct, în susținerea emigrării confrăților din Grecia, prin constituirea unui patrimoniu bănesc și prin delegarea unui emisar, care să aibă și recomandarea Ministerului Român de Externe pentru a discuta cu reprezentanții guvernamentali de la Atena și Salonic. În acest scop a fost investit Demetru Kehaia, originar din comuna Livezi – Meglenia, fost elev al liceului Galata Serai din Istanbul, bun cunoscător al

¹⁹⁰ V. Muși, *Declarațiile D-lui Maniu în chestia colonizării Cadrilaterului*, în „Tribuna românilor de peste hotare”, II, nr. 56, 1925, p. 12.

limbilor franceză, greacă și turcă¹⁹¹.

La 12 iulie 1925, D. Kehaia împreună cu G. Celea au plecat la Salonic pentru a demara negocierile însă consulul român Spirea Constantinescu nu primise nici o informație oficială, în acest sens, din partea autorităților de la București. După zece zile de frământări apăreau primele comunicări oficiale în care se menționa că Ministerul Român de Externe demersase demersurile convenite pe lângă guvernul grec. La data de 27 iulie, Spirea Constantinescu i-a prezentat guvernatorului Macedoniei pe cei doi membri ai delegației române și problemele ce le aveau de dezbătut însă, nici acesta din urmă nu primise nici o informație oficială din partea autorităților de la Atena. Ambiguitatea discuțiilor dintre oficialitățile românești de la Atena și reprezentanții Ministerului Elen al Afacerilor Străine a confirmat lipsa unei implicări concrete a autorităților de la București. Abia la data de 28 august, în urma unor ample demersuri, s-a ajuns la discuții clare între reprezentanții români și directorul general al Afacerilor Străine și însărcinat pe probleme de emigrări, Jorgopulos. În cadrul dezbaterilor, partea română a prezentat, în linii generale, condițiile în care trebuia desfășurată emigrarea, cele mai importante fiind: autorizarea emigranților de a-și lichida averea mobilă și imobilă; răscumpărarea, la cursul zilei de către guvernul grec a averilor care nu vor putea fi vândute de emigranți; eliberarea tinerilor de sub arme pentru a putea pleca în România odată cu familiile lor; amnistierea și neurmărirea celor care se sustrăgeau de la efectuarea stagiului militar ș.a.¹⁹². Inițial, Jorgopulos, a respins net aceste propuneri, însă, în urma intervenției locțiitorului Legației României în Grecia, Brabețeanu, acesta a făcut promisiunea că va propune ministrului grec de Externe, Rendis, să convoace imediat într-o conferință pe ministrul de finanțe Cufinas și pe șeful Marelui Stat Major, în vederea soluționării cererilor delegației române. În cursul zilei următoare, Jorgopulos oferea un răspuns oficial prin care erau aprobate doleanțele românilor.

La data de 1 septembrie 1925, la Salonic, D. Kehaia împreună cu viceguvernatorul Macedoniei, Leccos, întocmeau formularele necesare emigrării în vederea tipăririi lor. Acestea cuprindeau: declarația de renunțare la cetățenia elenă și optarea pentru cea românească, autorizația de emigrare care înlocuia pașaportul și cererea de despăgubire din partea emigrantului pentru averea imobilă nelichidată, care urma să fie preluată de guvernul grec¹⁹³.

După rezolvarea acestor probleme, D. Kehaia a întreprins o călătorie în Meglenia, în vederea consultării populației privind emigrarea, în cursul

¹⁹¹ Constantin Noe, *op. cit.*, p. 140.

¹⁹² *Ibidem.*

¹⁹³ *Ibidem*, p. 142.

căreia a stabilit, în detaliu, împreună cu reprezentanții fiecărei localități în parte, viitorul program de acțiune. Entuziasmul meglenoromânilor nu a fost, însă, de lungă durată, deoarece acțiunile de intimidare organizate de grecii și grecomanii din zonă, nu au făcut altceva decât să îngreuneze activitatea de emigrare. Acestor probleme li s-au adăugat și cele privind acordarea de credite în vederea construirii de noi gospodării și a plății cheltuielilor de transport¹⁹⁴.

În mod cu totul surprinzător, deși primele inițiative și acțiuni concrete privind emigrarea aparținuseră românilor balcanici din Grecia, respectiv din regiunile Meglenia, Veria, și Vodena, primii emigranți nu au venit de aici, ci tocmai din Albania din comuna Pleasa, care au fost așezați, începând cu data de 20 iulie 1925, în județul Durostor și au pus bazele comunei Frașari. Aproximativ în aceeași perioadă, un grup de familii de meglenoromâni care se aflau în țară, încă înainte de izbucnirea Primului Război Mondial, au fost colonizați în comuna Cocina alături de un grup de aromâni originari din Beala (Albania)¹⁹⁵.

Febrița mișcare de emigrație va atinge apogeul la începutul anului 1926. De altfel, biroul însărcinat cu colonizarea înaintase un ordin care prevedea că terenurile destinate coloniștilor nu puteau rămâne nearendate, astfel încât, ele trebuiau luate în primire de viitorii proprietari până la data de 15 martie¹⁹⁶.

Primul transport de meglenoromâni, din localitățile Lugunța și Berislav, a plecat din portul Salonic, în data de 5 martie 1926. La 15 aprilie alte familii din Liumnița, Cupa și Oșani se îndreptau spre România, din această din urmă comună efectuându-se, în cursul aceleiași luni și alte transporturi. În primele luni ale anului 1926, 406 familii de meglenoromâni au sosit

¹⁹⁴ *Ibidem*, pp. 143-146.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 146.

¹⁹⁶ Despre emigrarea, împrumutarea și încetățenirea meglenoromânilor în hotarele de sud-est ale României Mari vezi și V. Coman, *Considerații privind împrumutarea și încetățenirea meglenoromânilor în România în perioada interbelică*, în „Hrisovul”. Anuarul Facultății de Arhivistică, Serie nouă, XIV (2008), pp. 115-132. Idem, *Di istoria armnjlor meglenits di Dobrugea di Not (1)*, transpunere în aromână de Nico Popnicola, în „Fenix”. Revistă ti literatură shi istorii armânească, IV, nr. 10, 1998, p. 4; Idem, *Di istoria armnjlor-meglenits di Dobrogea di Not (2)* în, *Ibidem*, IV, nr. 11, 1998, p. 4; o altă versiune a aceluiași studiu a fost republicată sub titlul *Dit istoria-a meglenoromânilor tu Dobrugea di Sud (1926-1940)*, transpunere în aromână de Ilie A. Ceara, în „Rivista di Litiratură shi Studii Armâni”, 6, nr. 2, Partea I (Tom XIV), 1999, pp. 33-40; N. Cușa, *Aromânii (Macedonenii) în România*, Editura Muntenia, Constanța, 1996, *passim*; Idem, *Macedo-aromânii dobrogeni. The Macedo-Aromanians in Dobrudja*, Traducere autorizată în limba engleză de Otilia-Cristina Pacea (ediție bilingvă română-engleză), Editura Ex Ponto, Constanța, 2004, *passim*.

în România fiind repartizate în județul Durostor, după cum urmează: în Cocina 50 familii din localitățile Oșani și Liumnița, în Cazimir 27 de familii din localitatea Cupa, în Capaclia 70 de familii din localitățile Lugunța și Berislav, în Bazarghean și Aidogdu 114 familii din localitatea Oșani, din Liumnița s-au mai așezat 40 de familii în Strebărna, 30 de familii în Vischioi, 35 de familii în Cadichioi și 40 de familii în Haschioi¹⁹⁷.

Directiva Casei Centrale de Împroprietărire, care impunea emigranților să sosească în România, cel mai târziu până la data de 15 martie, a produs o oarecare neliniște în rândul lor. În acest context, este emisă *Adresa nr. 15.964*, din 20 aprilie 1926, prin care sus-numita instituție sista activitatea de fixare a emigranților, principalul motiv fiind acela al depășirii disponibilităților terenurilor agricole pe care statul le putea oferi în Dobrogea de Sud la acel moment. Aceeași adresă mai făcea precizarea potrivit căreia împroprietărirea unor noi familii de români balcanici se mai putea realiza, numai după ce erau întocmite și aprobate în prealabil tablouri cu cei care doreau să emigreze în țară¹⁹⁸.

Recomandările Casei Centrale de Împroprietărire veneau să limpezească, într-o oarecare măsură, activitatea de împroprietărire. Semnificativ este însă faptul că, din regiunea Meglenia după data de 20 aprilie 1926 nu a mai venit în țară nici un emigrant fără a primi în prealabil aprobările necesare.

Imediat după sosirea în țară a noilor veniți se iniția procesul birocratico-administrativ al activității de împroprietărire. Încă de la început Casa Centrală de Împroprietărire s-a dovedit a fi nepregătită pentru un asemenea proiect de anvergură, în timp ce specialiștii din teritoriu, la rândul lor, nu-și arătau o prea mare disponibilitate pentru această chestiune deoarece le erau afectate, într-o oarecare măsură, interesele personale. Minoritățile dobrogene își vedeau și ele, la rândul lor, interesele afectate, în special cea bulgară, care îi privea pe noii locuitori ca pe niște uzurpatori ai intereselor lor¹⁹⁹. Nu este mai puțin adevărat că nici reprezentanții guvernului în teritoriu nu arătau o reală deschidere față de frații lor veniți din Grecia și Albania. În acest context, sprijinul moral și nu numai a venit, în mare măsură, din partea confrăților de la București, adunați în jurul Societății Culturale Meglenia, din inițiativa căreia au luat ființă,

¹⁹⁷ Constantin Noe, *op. cit.*, p. 146.

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 148.

¹⁹⁹ V. Ciorbea, *Aspecte din evoluția Dobrogei de Sud în cadrul statului român (1913-1940)*, în *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”. Valori ale civilizației românești în Dobrogea* (coord.: St. Lascu, Constantin Vitanos), f.e., Constanța, 1993, p. 372.

în localitățile cu populație originară din Meglenia, filiale ale acesteia²⁰⁰. Astfel, pe lângă laudabilele acțiuni privind susținerea morală a noilor veniți, aceasta a desfășurat ample activități menite a crea și consolida un climat de ordine, de a continua și perpetua tradițiile și obiceiurile moștenite din vechime și de a-și preaslăvi eroii căzuți pe altarul cauzei naționale.

Preocupările autorităților guvernamentale privind legislația proprietății rurale în Dobrogea, a provocat ample dispute, aceasta suferind mai multe modificări. Astfel, în lunile aprilie 1927 și februarie 1928 s-au adus amendamente menite a îmbunătăți legislația privind proprietatea rurală în Dobrogea de Sud, însă demersurile au rămas fără finalitate datorită ieșirii de la guvernare a Partidului Național Liberal, la data de 3 noiembrie 1928.²⁰¹

Perioada cuprinsă între 10 noiembrie 1928 și 9 noiembrie 1933 corespunde, în mare măsură, guvernărilor național-țărăniște din cele nouă guverne care s-au succedat la conducerea țării, opt le-au aparținut²⁰². Firește, au existat și preocupări din partea noilor guvernanți, în vederea îmbunătățirii condițiilor de viață ale acestora. O atenție deosebită, în acest sens, și-a arătat-o Ion Mihalache, în calitate de ministru al Agriculturii și Domeniilor, care a vizitat la 11 mai 1929 județele Durostor și Caliacra. Constatând neajunsurile celor împrumătați, el a hotărât instituirea unui organism special – Comitetul colonizării –, cu menirea de a desfășura toate operațiunile legate de transferarea și așezarea noilor locuitori în centrele fixate, cât și finanțarea tuturor acestor activități²⁰³. În același timp, a decis să aloce 125 milioane lei din fondurile Ministerului Agriculturii și Domeniilor, din care 50 milioane pentru județul Durostor și 75 milioane

²⁰⁰ Iată care erau Filialele Societății Culturale Meglenia din județul Durostor: Filiala Silistra, Președinte Dumitru Ciotti, Secretar Ion Dinescu; Filiala Arabagilar, Președinte Nicolae Bola, Secretar-Casier Costică Carașeli și trei membri de conducere; Filiala Aidogdu-Bazarghean, Președinte Stoe Argintaru, Secretar-Casier Stroe Pampor și trei membri de conducere; Filiala Cocina, Președinte Gheorghe Liveanu, Secretar-Casier Eftimie Cacerea și patru membri de conducere; Filiala Atmagea Tătărăscă, Președinte Iancu Misu, Secretar-Casier Stere Cepi și cinci membri de conducere; Filiala Uzungi-Orman, Președinte Dumitru Canacheu, Secretar Gheorghe Barbu, Casier Constantin Buderea și trei membri de conducere; Filiala Haschioi, Președinte Atanasie Șipca, Secretar Eftimie Șipca, Casier Hristu Vreta și doi membri de conducere; Filiala Cadichioi, Președinte Dima Gheorghe Argintaru, Secretar Atanase Lucian, Casier Constanin Botta și doi membri de conducere; Filiala Vischioi, Președinte Tanas Lala, Secretar-Casier Ștefan Ida și doi membri de conducere. Vezi T. G. Hagi, *Filialele Societății Meglenia din județul Durostor*, în „Peninsula Balcanică”, IV, nr. 2-4, 1928, p. 64.

²⁰¹ V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 370.

²⁰² Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 120.

²⁰³ V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 372.

pentru județul Caliacra. Pentru rezolvarea problemei apei potabile, a mai fost alocată suma de 15 milioane destinată prospectării și construirii unor fântâni, până în anul 1936 fiind construite, însă, numai 17 asemenea surse de apă, mult sub nivelul necesarului. Lipsa de apă a fost motivul pentru care unele familii împrăștiate în această parte a țării au părăsit așezările și și-au abandonat pământurile²⁰⁴.

După o amplă analiză a situației din județele Durostor și Caliacra, la data de 7 iulie 1930 a fost adoptată *Legea nr. 222 pentru completarea legii privind organizarea Dobrogei Noi*²⁰⁵ și *Regulamentul privitor la măsurătoarea, parcelarea și comasarea pământurilor cuvenite statului și locuitorilor în baza legii din 22 aprilie 1924 pentru modificarea unor dispoziții din cap. VI al legii din 1 aprilie 1914 pentru organizarea Dobrogei Noi și a legii din 7 iulie 1930 pentru completarea legii pentru organizarea Dobrogei Noi*²⁰⁶. Noul cadru legislativ fixa locul împrăștiării – întreaga acțiune fiind considerată de interes național – acest proces urmând a se desfășura numai pe loturile disponibile, categoriile de cetățeni îndreptățiți a primi pământ și ordinea de atribuire a acestuia ș.a. Totodată, se mai reglementau și condițiile în care puteau fi arendate loturile tip, adică prin încheierea unui act de vânzare-cumpărare între statul român și colonist, aceasta fiind modalitatea juridică prin care cel ce primise pământ prin arendare devenea proprietar. Pentru coordonarea întregii activități lua ființă *Oficiul Național al Colonizării* (în continuare ONAC)²⁰⁷.

Aceste decizii au avut efecte benefice pe de-o parte, prin întărirea autorității statului într-o regiune în care șovinismul bulgar punea la grea încercare populația românească, prin acțiunile armate ale bandelor de comitații, iar pe de altă parte au creat cadrul necesar progresului civilizației materiale și spirituale ale dezvoltării comunităților umane în acest areal.

O altă problemă ce necesita sprijinul autorităților de la București era cea a susținerii financiare a noilor veniți, în vederea construirii de locuințe și a procurării inventarului necesar. Sumele alocate nu au acoperit devizul unei case, fixat la 50.000 lei, din care proprietarul primea jumătate din sumă sub formă de credit, iar cealaltă jumătate era plătită din fondurile statului, astfel încât, o parte dinte noii veniți au contractat datorii substanțiale, atât pentru case, cât și pentru terenuri. Mai mult, ONAC a decis, la începutul anului 1933, să acorde materiale de construcție numai celor care achitaseră sumele datorate statului pe loturile unde au fost fixați²⁰⁸. Nu peste multă

²⁰⁴ Idem, *Evoluția Dobrogei...*, p. 168.

²⁰⁵ „Monitorul Oficial”, nr. 148 din 7 iulie 1930, pp. 5138-5141.

²⁰⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 185 din 20 august 1930, pp. 7076-7079.

²⁰⁷ V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 167.

²⁰⁸ *Ibidem*.

vreme, la data de 28 aprilie, prin adoptarea unui nou act normativ, cu un articol unic, se încerca reglementarea situației datoriilor agricole și, implicit, consolidarea activității de împrumut²⁰⁹.

O analiză atentă asupra evoluției activității de împrumut în această parte a țării nu se poate realiza fără a ține seama și de alte aspecte importante care au contribuit, în mod nefast, la neîndeplinirea angajamentelor asumate de către autoritățile de la București. Este vorba, în primul rând, de marea criză economică mondială, apoi de cele două guverne perindate la conducerea țării, între 10 noiembrie 1928 și 9 noiembrie 1933²¹⁰ și, nu în ultimul rând, de politica iredentistă bulgară manifestată prin organizarea unor acțiuni de intimidare a populației românești din zonă²¹¹. Această ultimă chestiune a stârnit reacția Comitetului Național al Coloniștilor din județul Durostor care invita, printr-un manifest, întreaga suflare românească din județ să participe la un miting de protest, la Silistra, în fața sediului prefecturii, în data de 29 octombrie 1933, pentru a sensibiliza autoritățile abilitate în acest sens de a lua măsurile necesare încetării acțiunilor iredentiste bulgare, îndreptate împotriva românilor de aici²¹².

La data de 14 noiembrie 1933 venea la conducerea țării guvernul PNL în frunte cu I.Gh. Duca. Încercând să atragă atenția noilor autorități,

---

²⁰⁹ Potrivit noului act normativ, cei împrumutați erau debitați față de stat cu valoarea construcțiilor, inventarului semințelor și ajutoarele ce le-au fost acordate în timp ce anuitățile, urmau a se calcula fără dobândă, fiind repartizate după valoarea terenului, în 60 rate, urmând ca debitorii să achite datoriile după patru ani de la intrarea în vigoare a legii (*Ibidem*, p. 169).

²¹⁰ I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, pp. 69-107; vezi și Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 pînă în zilele noastre – 1995*, Editura Machiavelli, București, 1995, pp. 95-109.

²¹¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Ilfov (în continuare SJAN If.,), fond Prefectura județului Durostor, dosar 9/1933, f. 166-168. În raportul întocmit de Șeful Poliției Silistra, sunt prezentate, între altele, și date despre organizațiile iredentiste bulgare ce acționau în raza de activitate a acestui post de poliție, cât și numele membrilor acestora. Pentru o imagine de ansamblu asupra mișcării iredentiste bulgare în județele Caliacra și Durostor vezi și Dan Cătănuș, *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă și iredentism bulgar (1919-1940)*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001, *passim*; Mariana Cojoc, Marian Cojoc, *Propagandă, contrapropagandă și interese străine la Dunăre și Marea Neagră (1919-1939). Documente – Partea I*, Editura Universității din București, București, 2003, *passim*; V. Ciorbea, *Terorism în Cadrilater (1919-1940)*, în „Dosarele istoriei”, VII, nr. 1 (65), 2002, pp. 41-43; Mariana Cojoc, *Cadrilaterul și „Dobrogea Veche” în propaganda comunistă interbelică*, în *Ibidem*, pp. 50-54. În același sens, recomandăm și publicația „Românul”. Organ de propagandă românească, ce apărea la Silistra, care alocă spații ample privitoare la această chestiune.

²¹² SJAN If., dosar 9/1933, f. 368-369.

meglenoromânul D. Ciotti²¹³ scria în paginile publicației „Românul”, un articol cu un titlu sugestiv, intitulat: *Partidele politice și colonizarea*, în care atrăgea atenția că în nici un manifest al partidelor din opoziție și nici în cele ale partidului de la guvernare nu a găsit vreo referire la politica de colonizare. În opinia sa, pentru a finaliza această activitate, orice guvern va trebui să prevadă în programul său deschiderea largă a granițelor și primirea în țară, fără prea multe formalități a tuturor românilor de peste hotare și înzestrarea lor cu loturi de pământ și inventar agricol astfel încât să se întărească în această parte a țării caracterul național. În final avea să mai precizeze: „Credem că D-I I. Duca, Primul Ministru, își mai amintește cuvintele rostite la Constanța, unde a spus textual «Cadrilaterul trebuie colonizat cu elemente macedoromâne, care sunt buni gospodari și vor fi și grănicerii României în aceste meleaguri»²¹⁴. Nu peste multă vreme, la data de 29 decembrie 1933, I.Gh. Duca este asasinat pe peronul gării din Sinaia. Sub impactul acestui eveniment, în ziua următoare, noul guvern prezidat de dr. Constantin Angelescu a introdus starea de asediu și cenzura. La 4 ianuarie 1934, regele Carol al II-lea, a numit în fruntea guvernului pe Gheorghe Tătărescu, unul dintre principalii exponenți ai „tinerilor” liberali, care a promovat pe plan economic o politică de încurajare a industriei naționale. În domeniul agricol a susținut înființarea Institutului Național de Credit Agricol, care oferea micilor producători împrumuturi pe termene lungi pentru procurarea de inventar agricol²¹⁵. Cu toate acestea, situația coloniștilor din județele Caliacra și Durostor nu era pe măsura așteptărilor.

În ceea ce privește activitatea de împrumuturi a meglenoromânilor

²¹³ Născut într-o familie de meglenoromâni din Liumnița (Meglenia Otomană) la data de 26 octombrie 1885, (unele surse îl indică născut în anul 1882 – *n.ns.* C.V.), Dumitru Ciotti se remarcă, încă de tânăr, prin participarea în mod activ și conștient la lupta pentru renașterea națională a meglenoromânilor. După absolvirea Liceului Comercial din Salonic în anul 1904, va fi numit institutor la școala românească din comuna natală. Patru ani mai târziu, îl găsim printre luptătorii meglenoromâni alături de Junii turci. În anul 1915 vine la București unde va locui o perioadă, timp în care va publica o serie de articole despre situația meglenoromânilor din locurile de baștină, în ziarele: „Dimineața”, „Adevărul”, „Acțiunea”, dar și în „Moldova”. Odată cu inițierea mișcării de emigrare în România a meglenoromânilor îl întâlnim în rândurile celor mai aprigi susținători ai acestui proces. Din anul 1927, la Silistra, va fi director-fondator al publicației „Românul”. Organ de propagandă națională, în paginile căruia va publica numeroase articole de analiză a procesului de împrumuturi și încetățenire a românilor în județele Caliacra și Durostor, cât și altele cu caracter informativ. Între 1941-1942 va fi primar al comunei Cerna, iar mai apoi se va stabili, pentru restul vieții, la Constanța. Trece la cele veșnice, în anul 1974.

²¹⁴ C. Colonistul, [D. Ciotti], *Partidele politice și colonizarea*, în „Românul”, VI, nr. 75, 24 decembrie 1933, p. 1.

²¹⁵ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 130.

în hotarele de sud-est ale țării, încă din data de 15 ianuarie 1933, o serie de luptători ai acestei cauze, conștienți că printr-o mai bună organizare își pot susține semenii pentru a se integra mai repede noilor realități, s-au întrunit la București și au „procedat la constituirea unei societăți cu denumirea Societatea Culturală «Meglenia», continuare a Societății «Meglenia» înființată la 3 ianuarie 1916 și a Societății «Meglenia» înființată în anul 1927 la Siliștră” ce va căpăta personalitate juridică la data de 24 martie 1933²¹⁶. Potrivit statutului, scopul acesteia era acela de a lupta pentru evoluția culturală a meglenoromânilor de pretutindeni, ajutorarea morală și materială a membrilor ei, în special a celor împroprietăriți în Dobrogea de Sud, conservarea, prețuirea și încurajarea cultivării tuturor datinilor, a sentimentelor patriotice, a spiritului de disciplină și de supunere față de legi și autorități, întărirea credinței străbune, întărirea spiritului de solidaritate și înfrățire între toți coloniștii români din arealul sud-dobrogean și apărarea intereselor de orice natură ale membrilor ei²¹⁷.

Neajunsurile activității de împroprietărire nu i-au intimidat pe cei dornici de a emigra din locurile de baștină în țara mamă, astfel încât, alte familii au continuat să sosească în cursul anului 1934. Prin urmare, prefectul județului Durostor este nevoit, practic, să ceară ONAC să nu mai aprobe așezarea altora aici, deoarece existau încă multe familii care așteptau de un an să primească terenuri²¹⁸. Reducerea suprafețelor destinate împroprietăririi a dus, implicit, la diminuarea acestui proces. În aceste condiții, autoritățile de la București au votat, la data de 18 decembrie 1934, *Legea privitoare la modificarea și completarea art. 18 din Legea pentru completarea legii pentru organizarea Dobrogei Noi*, prin care Ministerul Agriculturii și Domeniilor obținea dreptul de preemțiune, la același preț, la toate vânzările de proprietăți imobiliare rurale, în timp de un an. Acest drept a fost prelungit însă, în ianuarie 1936, pentru încă un an, tocmai din dorința de a opri speculațiile cu terenuri, îndeosebi cele aparținând populației musulmane care își exprimase dorința de a emigra în Turcia²¹⁹.

²¹⁶ Virgil Coman, *Meglenoromânii și Societatea Culturală „Meglenia” în perioada interbelică. Repere arhivistice, în Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, vol. I (coord. Stela Cheptea), Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, pp. 311-325. Iată care erau membrii fondatori ai acestei societăți culturale: Constantin Noe, Ioan Naum, Necolae Paia, D. Dionisie, G. Popa-Constantinescu, G. Pampor, D. Kihăia, Vanghele Roșca, Vasile Casap, Petre Ciuciu, Hr. Iuffu, Hr. Roșu, G. Coifescu, Hristu Tașcu, Stama Buciu, Cezar Buciu, Minda Teodor, Preot Nicolae Roșca, Dumitru Popa-Constantinescu, Constantin Nanu și Constantin Ghiriz.

²¹⁷ SANIC, fond Tribunalul Ilfov secția I. c.c., dosar 895/1933, f. 3.

²¹⁸ V. Ciorbea, *Evoluția Dobrogei...*, p. 170.

²¹⁹ „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 292 din 18 decembrie 1934, p. 7962.

La 7 aprilie 1936 era adoptată *Legea nr. 826 privitoare la regimul colonizării*, potrivit căreia lotul de colonizare nu putea depăși 10 ha teren arabil și 2.000 mp loc de casă, împrumăturile realizându-se acum numai pe terenurile deposedate s-au dobândite de stat, în baza drepturilor legale²²⁰. De acum înainte, numărul celor care aveau să fie împrumătăriți în județele Caliacra și Durostor va fi din ce în ce mai mic. În ceea ce-i privește pe meglenoromâni, potrivit Dării de seamă a Consiliului de administrație al Societății de Cultură „Meglenia” din 25 septembrie 1938, 67 familii din localitatea Huma, își exprimaseră dorința de a emigra în România, cererea lor fiind aprobată de ONAC. În acest sens statul le putea oferi câte un lot de 10 hectare din terenurile pe care le deținea de la emigranții turco-tătari, cu prețul de 6.000 lei hectarul plătit în rate semestriale, pe termen de zece ani, în cost intrând și eventualele construcții. Demersurile urmau a se materializa după emigrarea unui nou grup de turco-tătari, ale căror terenuri să fie mai potrivite pentru solicitanți²²¹, însă, ele nu au mai fost finalizate datorită evenimentelor politico-diplomatice care au „bulversat” întreaga ordine mondială.

Potrivit *Tabloului numeric de populația din județul Durostor pe naționalități la data de 1 mai 1940*²²², în localitățile unde fuseseră împrumătăriți meglenoromânii situația se prezenta astfel: 1) Plasa Turtucaia – Cadichioi 186 coloniști din care 108 macedoneni; Vischioi 453 coloniști din care 436 macedoneni; 2) Plasa Doimușlar – Bazarghean 575 coloniști din care 529 macedoneni; Cocina 713 coloniști din care 591 macedoneni; Doimușlar 1226 coloniști din care 998 macedoneni; Haschioi 749 coloniști din care 428 macedoneni; Srebărna 635 coloniști din care 242 macedoneni. După cum se observă, din numărul total de 4.537 de noi veniți, 3.332 erau români balcanici, în marea lor majoritate meglenoromâni²²³.

O altă problemă ce a necesitat implicarea directă a autorităților de la București a fost și cea privind încetățenirea românilor balcanici care, de bună voie, renunțaseră la cetățenia statului de unde emigraseră, optând pentru cea română, pe baza unei declarații, odată cu împrumătărirea în țara mamă. În conformitate cu *Legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române*²²⁴ și *Regulamentul privitor la dobândirea naționalității*

²²⁰ „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 82 din 7 aprilie 1936, pp. 3132-3134.

²²¹ SANIC, fond Tribunalul Ilfov Secția I.c.c., dosar 895/1933, f. 25.

²²² SJAN If., *Loc. cit.*, dosar 24/1939-1940, f. 184-185.

²²³ În *Tabloul numeric de populația din județul Durostor pe naționalități la data de 1 mai 1940*, nu se face distincție între aromâni și meglenoromâni, însă, după cum am văzut, în marea lor majoritate, noii veniți dintre „macedoneni” și împrumătăriți în localitățile sus-menționate erau meglenoromâni.

²²⁴ „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 41 din 24 februarie 1924, p. 1895-1901.

române prin naturalizare și la redobândirea acestei naționalități²²⁵ din 1924, cetățenia română se obținea numai după ce persoana în cauză îndeplinise un stagiul de zece ani. Potrivit articolului 10 din această lege, românii de origine supuși unui stat străin, indiferent de locul de nașterii lor, puteau dobândi naționalitatea română, singurele condiții fiind semnarea a două declarații, în formă autentică, de renunțare la cetățenia străină, respectiv de opțiune privitoare la cea română.

Legea pentru reglementarea migrațiilor, adoptată la data de 29 aprilie 1925, reprezintă un alt document legislativ cu implicații asupra procesului de transfer și încetățenire a românilor balcanici din locurile de origine în România. Potrivit acesteia, era considerat imigrant orice persoană care părăsea țara sa de origine pentru a se stabili în România, în condițiile legii, în aceeași categorie intrând și membrii familiei care o însoțeau. La intrarea în țară cei în cauză trebuiau să posede, pe lângă pașaportul vizat, o fișă eliberată în dublu exemplar de agentul diplomatic sau consular român²²⁶.

Atât legislația privitoare la obținerea naționalității române, cât și cea privind reglementarea migrațiilor, menționate mai înainte, nu aveau să fie respectate întru totul în cazul românilor balcanici, transferul realizându-se fără pașapoarte, ci doar în baza unor autorizații de emigrație, în timp ce pentru obținerea cetățeniei nu s-a mai efectuat stagiul de zece ani deoarece ei aparțineau națiunii române. Pe măsură ce activitatea de împroprietărire era aproape finalizată, firesc, încetățenirea venea să întrească amplul proces de revitalizare a românismului în județele Caliacra și Durostor. Prin urmare, la data de 19 mai 1934 avea să fie promulgată *Legea pentru completarea unor dispozițiuni din legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române din 24 februarie 1924*. Potrivit acesteia, ONAC-ul avea obligația de a întocmi liste pentru fiecare comună cu cei cărora li s-au atribuit loturi și s-au stabilit efectiv în comună care trebuiau înaintate, în termen de trei luni de la promulgarea legii, Comisiei de Naturalizare ce funcționa pe lângă Ministerul de Justiție. La rândul său, Consiliul de Miniștri, urma să decidă printr-un jurnal, numele celor care primeau naturalizarea, acesta urmând a fi publicat în Monitorul Oficial²²⁷.

Amplul proces de dezvoltare economico-socială și întărirea caracterului românesc în această regiune a țării, sunt fenomene și procese istorice pozitive ale căror evoluții, din păcate, sunt întrerupte de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial.

Două importante evenimente derulate în vara anului 1939 aveau

²²⁵ „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 104 din 16 mai 1924, pp. 5418-5421.

²²⁶ „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 92 din 29 aprilie 1925, pp. 4689-4697.

²²⁷ „Monitorul Oficial” Partea I, nr. 115 din 22 mai 1934, p. 3210.

să aprindă din nou flacăra războiului și anume: eșuarea tratativelor anglo-franco-sovietice²²⁸, pe de-o parte, iar pe de altă parte, semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov, la data de 23 august 1939²²⁹, prin care se împărțeau sferile de dominație și influență în răsăritul Europei. Peste numai câteva zile, pe fondul agravării crizei raporturilor internaționale, avea să izbucnească cel de-al Doilea Război Mondial, la data de 1 septembrie 1939, odată cu invadarea Poloniei de către armatele germane²³⁰.

După declanșarea operațiilor militare și declararea neutralității României la data de 6 septembrie 1939, atenuarea izolării politico-militare și păstrarea integrității teritoriale a țării deveniseră obiective de importanță majoră pentru diplomații români. Fără îndoială, un loc aparte îl ocupa zona balcanică unde încă mai funcționa, cel puțin formal, Înțelegerea Balcanică. La fel de importantă devenise și problema preîntâmpinării extinderii conflictului în sud-estul Europei, eforturile diplomației românești din septembrie 1939 și până în mai 1940 privind constituirea unui „bloc balcanic al neutrilor” soldându-se cu un eșec.²³¹ În cadrul acestor demersuri se înscriu și cele prin care ministrul român de Externe Grigore Gafencu și omologul bulgar Cinkar Marcovici se întâlnesc la Jebel, căzând de acord asupra intrării Bulgariei în alianța balcanică, cei doi arătându-se disponibili chiar a discuta unele chestiuni în vederea ajungerii la un consens pentru satisfacerea unor revendicări teritoriale ale Bulgariei²³².

În primele luni ale anului 1940, pe fondul divergențelor de opinie și al propriilor interese naționale, raporturile de colaborare din sânul Înțelegerii Balcanice s-au deteriorat. Accentuarea procesului de izolare politică a României și creșterea în intensitate a presiunilor exercitate de Germania, care pentru a putea susține un conflict de anvergură avea nevoie de cerealele și petrolul românesc²³³, pe de-o parte, cât și eșecurile Aliatilor de pe frontul

²²⁸ *România în relații internaționale...*, p. 517; Ioan Talpeș, *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești 1933-1939*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 307; Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României (1919-1940)*, Editura Humanitas, București, 1991, pp. 361-362 Eric Hobsbawm, *O istorie a secolului XX. Era extremelor. 1914-1991*, Traducere din engleză de Liliana Ionescu, Editura Cartier, Chișinău, 1999, pp. 165-166.

²²⁹ Vezi, pe larg, în acest sens, V. Moisuc, *op. cit.*, pp. 362-366; Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, pp. 221-257; Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 41-52.

²³⁰ *Ibidem*, p. 55; V. Moisuc, *op. cit.*, p. 366; I. Talpeș, *op. cit.*, p. 329.

²³¹ Gh. Buzatu, *op. cit.*, pp. 61-68.

²³² Petre Otu, *Cum am pierdut Cadrilaterul*, în „Dosarele istoriei”, VII, nr. 1 (65), 2002, p. 54.

²³³ Gh. Buzatu, *op. cit.*, pp. 68-82.

de Vest și dorința regelui Carol al II-lea de a-și salva tronul, vor reprezenta principalele cauze ale reorientării politicii românești către puterile Axei. Astfel, la data de 28 mai 1940, în cadrul unei audiențe lărgite acordată de suveranul român principalilor membri ai Consiliului de Miniștri s-a dezbătut și recomandat renunțarea la orientarea politicii externe de până atunci a României și apropierea în special de Germania ²³⁴.

Noua orientare politico-diplomatică s-a dovedit ireală pentru cercurile politico-diplomatice românești deoarece vom vedea că Germania nu era interesată de păstrarea *status quo*-ului României și nici nu dorea să-și ia vreun angajament în acest sens. Astfel, sovieticii, în urma ultimatumurilor din 26-27 iunie 1940 adresate Bucureștiului, ocupă Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța. Firesc, demersurile revizioniste ale Bulgariei și Ungariei s-au amplificat. La data de 4 iulie 1940, Carol al II-lea îl însărcinează pe Ion Gigurtu de a forma un nou guvern, portofoliul Externelor fiindu-i încredințat lui Mihail Manoilescu²³⁵. În fața tuturor presiunilor, cei doi efectuează între 26-27 iulie 1940 vizite la Berlin și Roma unde poartă discuții cu Hitler, Ribbentrop, Mussolini și Ciano, concluzia fiind aceea că statul român trebuie să satisfacă, în mod pașnic, pretențiile teritoriale ungare și bulgare.

Reintegrarea în noul cadru statal românesc

Dictatului de la Viena din 30 august 1940, prin care Ungaria anexa nord-estul Transilvaniei, avea să-i urmeze Tratatul de la Craiova. Practic, România este nevoită să cedeze și Bulgariei partea de sud a Dobrogei, adică județele Caliacra și Durostor²³⁶. S-a ajuns astfel, la organizarea Conferinței româno-bulgară de la Craiova, ale cărei lucrări s-au desfășurat între 19 august și 7 septembrie, care a avut de rezolvat probleme tehnice referitoare la forma tratatului, chestiuni teritoriale, schimbul de populație și, nu în ultimul rând, despăgubirile. Nu este mai puțin adevărat că, încă din data de 8 august, Rezidența Ținutului Marea a convocat prefectii din județele Caliacra, Constanța, Durostor și Ialomița, pentru a stabili unele măsuri în vederea evacuării populației românești din Dobrogea de Sud. Șase zile mai târziu, rezidentul regal al Ținutului Marea, Traian E. Grigorescu, a înaintat forurilor ierarhic superioare abilitate în soluționarea acestei chestiuni,

²³⁴ Academia Română, *Istoria Românilor (vol. VIII) România întregită 1918-1940* (coord. Ioan Scurtu), Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 546.

²³⁵ Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 135.

²³⁶ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 438.

Studiul asupra evacuării județelor Durostor și Caliacra, care enumera principiile de bază ce trebuiau urmărite în timpul acestui proces²³⁷.

La data de 6 septembrie 1940, regele Carol al II-lea a abdicat, în aceeași zi, principele moștenitor Mihai depunând jurământul în calitate de rege. Odată cu acest moment regimul politic din România intra într-o nouă etapă a evoluției sale în care figura dominantă avea să fie Ion Antonescu²³⁸. Beneficiind de puteri sporite, în baza decretului semnat de rege, încă din prima zi de la urcarea pe tron, noul prim-ministru avea să-și asume misiunea supraviețuirii statului român în noile condiții oferite de pierderile teritoriale din vara anului 1940²³⁹. În ziua următoare, avea să se semneze Tratatului de la Craiova, de către Alexandru Cretzianu și Henri G. Meitani din partea delegației române, Svetoslav Pomenov și T. Papazoff în numele celei bulgare²⁴⁰. Acesta număra șapte articole, la care s-au mai adăugat un „Protocol la articolul I al Tratatului semnat la Craiova la 7 septembrie 1940 (Anexa A)”, apoi un „Acord privitor la modalitățile de evacuare și de transferare a teritoriului (Anexa B)”, „Declarațiune”, „Acordul privitor la schimbul de populație română și bulgară” (Anexa C) și „Acord financiar” (Anexa D). Fără îndoială, aceste prevederi ale Tratatului de la Craiova aveau să influențeze, într-un mod sau altul, și evoluția meglenoromânilor în cadrul statal românesc, motiv pentru care, în continuare, vom prezenta o serie dintre acele prevederi care și-au lăsat amprenta în mod pregnant²⁴¹.

Conform articolului 1 al Protocolului Adiacent, frontiera dintre Bulgaria și România, începea de la Dunăre, imediat în aval de Silistra și ajungea la Marea Neagră, aproximativ la 8 km sud de Mangalia. În articolul 2 cele două țări declarau solemn că noua frontieră era „definitivă și perpetuă” și se angajau „să nu mai formuleze niciodată vreo pretenție de ordin

²³⁷ V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 260.

²³⁸ Academia Română, *Istoria românilor (vol. VIII)...*, p. 598.

²³⁹ *Ibidem*, pp. 565-598.

²⁴⁰ Ministerul Regal al Afacerilor Străine. *Tratat între România și Bulgaria semnat la Craiova, 7 septembrie 1940*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, București, 1940, pp. 4-18. Vezi și: Adrian Năstase, *Drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale – Reglementări în dreptul românesc – 1918-1989 vol. III*, Ediție îngrijită de Roxana Frailich, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, București, 1998, pp. 245-255; Dimitrie Gherasim, *Schimbul de populații între state*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, București, 1943, pp. 88-115; V. Ciorbea, *op.cit.*, pp. 449-480; Idem, *Tratatul de la Craiova (7 septembrie 1940)*, în „*România de la Mare*”, III, nr. 3-4, 1994, p. 55; Constantin Tudor, *Administrația românească în Cadrilater, (1913-1940)*, Editura Agora, Călărași, 2005, pp. 300-309.

²⁴¹ Vezi, pe larg, în acest sens, V. Coman, *Mișcări de populație în ținutul dintre Dunăre și Marea Neagră*, în *Dobrogea model de conviețuire multiethnică și multiculturală*, Editura Muntenia, Constanța, 2008, pp. 299- 337.

teritorial” una împotriva celeilalte. Potrivit articolului 3, părțile semnatare conveneau ca în termen de 3 luni de la predarea instrumentelor de ratificare să procedeze la schimbul obligatoriu de populație în județele Durostor și Caliacra. Totodată, se prevedea un termen facultativ de un an pentru imigrarea locuitorilor din celelalte regiuni ale României și Bulgariei, însă pentru respectarea parității, numărul de cetățeni români și bulgari care ar fi trecut benevol dintr-o țară în alta trebuia să fie egal. Detaliile referitoare la schimbul de populație erau prevăzute Anexa C, alcătuită din 15 articole după modelul Convenției de la Lausanne pentru schimbul obligatoriu de populații între Grecia și Turcia. Spre deosebire de aceasta, Tratatul de la Craiova consacra două tipuri de schimb, cel obligatoriu care îi privea numai pe bulgarii din județele Constanța și Tulcea și pe românii din Cadrilater, iar cel facultativ pe bulgarii și românii din celelalte părți ale celor două state în cazul din urmă, numărul celor dornici de a emigra trebuind să fie egal²⁴². În același timp, Tratatul de la Craiova a consacrat un alt criteriu în privința schimbului de populație, și anume, cel al originii etnice și nu cel religios cum prevedea, spre exemplu, Convenția de la Lausanne, criteriu în baza căruia meglenoromâni islamizați din Nânta au fost transferați în Turcia, în ciuda originii lor românească.

Pentru îndeplinirea prevederilor referitoare la schimbul de populație, s-a mai prevăzut înființarea unei Comisii mixte româno-bulgară formată din câte doi reprezentanți ai fiecărui stat. Aceasta a elaborat un Regulament special de aplicare a acordului pentru schimbul de populație. Prin urmare, județele Constanța și Tulcea au fost împărțite în 20 de zone, iar județele Caliacra și Durostor în 10, fiecare beneficiind de sprijinul a câte unei subcomisii româno-mixte²⁴³.

Responsabilitatea evacuării și a transportului locuitorilor supuși schimbului obligatoriu de populație aparținea aceleiași Comisii mixte, în colaborare, însă, cu Comisariatul General pentru Schimbul de Populații și cu autoritățile militare și administrative române și bulgare²⁴⁴. Elaborarea Planului general de evacuare a căzut în sarcina Comisariatului General, de comun acord cu Comisia mixtă. În fruntea acestui organism a fost numit un comisar general, funcție îndeplinită, conform legii, de rezidentul regal

²⁴² D. Gherasim, *op. cit.*, p. 95. Despre schimbul de populație româno-bulgar vezi, pe larg, și Dumitru Șandru, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 102-111; Virgil Coman, Nicoleta Grigore, *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010, //422 p.//

²⁴³ *Ibidem*, p. 17

²⁴⁴ D. Gherasim, *op. cit.*, p. 100.

al Ținutului Marea, sub directivele Ministerului Afacerilor Străine. Însă, în realitate, Comisariatul General nu a avut rolul cu care fusese investit, mai cu seamă după desființarea rezidențelor regale, organismul implicat în cea mai mare măsură, în desfășurarea schimbului de populație fiind Comisia mixtă româno-bulgară²⁴⁵.

Situația bunurilor mobile și imobile a fost reglementată și ea, astfel încât, bulgarii care făceau obiectul schimbului de populație, în urma desfășurării acestui proces, își pierdeau cetățenia inițială, iar proprietățile imobiliare rurale ale locuitorilor transferați obligatoriu erau considerate „bunuri abandonate” și intrau în patrimoniul statului respectiv. În ceea ce privește proprietatea imobiliară urbană, ea rămânea în posesia deținătorilor, intrând însă sub jurisdicția țării pe al cărui teritoriu se afla. Totodată, persoanele care făceau obiectul schimbului aveau dreptul să păstreze și să transfere bunurile mobile, vitele, inventarul agricol etc. Bunurile rurale din județele Caliacra și Durostor ce aparțineau populației românești, care nu era supusă transferului, puteau fi lichidate în termen de 18 luni de la predarea instrumentelor de ratificare, dată după care ele puteau fi expropriate prin despăgubire de către statul bulgar.

Evacuarea Cadrilaterului de către autoritățile române și instalarea celor bulgare urmau a se desfășura în perioada 20 septembrie – 1 octombrie 1940, cu precizarea datei și orei pentru fiecare etapă, astfel încât, să nu se ajungă la contactul direct între convoaiele celor două țări²⁴⁶. Mai mult, conducerea Rezidenței Ținutului Marea, prin Serviciul evacuării a elaborat și înaintat în teritoriu unele instrucțiuni prin care se detaliau dispozițiile ce trebuiau îndeplinite de organismele cu responsabilități în privința evacuării. Potrivit acestora, autoritățile abilitate aveau obligația de a îndeplini sarcini precum: pregătirea evacuării în cele mai mici detalii; plasarea evacuaților și a resurselor în cuprinsul Ținutului Marea de unde urma a li se stabili domiciliul definitiv; evacuarea și plasarea pe plăși ale căror conducători, pregăteau și coordonau operațiunea; locurile de plasare a celor evacuați ș.a. Prin urmare, meglenoromâni care se găseau în județul Durostor trebuiau a se evacua, provizoriu, în județul Ialomița, cei din plasa Doimușlar în satele de la est și vest de orașul Călărași, iar cei din plasa Turtucaia, în plasa Urziceni²⁴⁷.

În vederea desfășurării în cât mai bune condiții a activității de evacuare, Rezidența Ținutului Marea – Serviciul evacuărilor, a emis și *Instrucțiunile*

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 102.

²⁴⁶ Ministerul Regal al Afacerilor Străine. *Tratat între România și Bulgaria...*, pp. 4-18.

²⁴⁷ V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 262.

nr. 4544, din 3 septembrie 1940, care precizau că îndeplinirea acestui obiectiv se va realiza în baza convenției ce se va semna după încheierea tratatelor de la Craiova, apoi modul de evacuare a autorităților și obligațiile acestora, limitele noii frontiere, supravegherea operațiunilor de transfer a populației și controlul activității de evacuare a teritoriului, procedura de transfer a bunurilor imobiliare publice, cum se va evacua teritoriul cedat, situația privind recoltele abandonate, ș.a.²⁴⁸ La data de 9 septembrie, aceleași autorități completau sus-numitele instrucțiuni, cu informații suplimentare, ca urmare a semnării Tratatului de la Craiova, în data de 7 septembrie 1940²⁴⁹. De altfel, pentru optimizarea activității de evacuare au fost emise, succesiv, de către instituțiile abilitate în acest sens, o serie de noi ordine, instrucțiuni și circulare, din care vom prezenta, în continuare, pe cele considerate de noi mai importante, tocmai din dorința de a contura mai bine acest complex proces.

Prin urmare, pentru desfășurarea cât mai exactă a operațiunilor schimbului de populație, Comisariatul General a emis *Instrucțiunile nr. 4.044* privitoare la transferul populației bulgare din județele Tulcea și Constanța care, făceau precizări privind modul de executare a transporturilor – pe apă, pe calea ferată și pe uscat cu căruțele – și organizarea lor²⁵⁰.

Inițial, s-a urmărit evacuarea cât mai rapidă și așezarea provizorie în județele Ialomița și Constanța, meglenoromânii fiind evacuați, provizoriu, în județul Ialomița după cum reiese și din *Tabelul de fostele comune evacuate din județele Durostor și Caliacra repartizate la comunele de pe raza județului Ialomița*²⁵¹ fiind așezați în următoarele localități: cei din Srebârna, în Cacomeanca (astăzi Grădiștea, jud. Călărași), cei din Cocina și Cazimir, în Călărașii Vechi (astăzi în jud. Călărași), cei din Doimușlar și [Capaclia], în Rasa (astăzi în jud. Călărași), cei din Bazarghean și Haschioi, în Carol I și Barza (astăzi Nicolae Bălcescu, respectiv Alexandru Odobescu

²⁴⁸ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța (în continuare SJAN Ct.), fond Primăria municipiului Constanța, dosar 69/1940, f. 90-99.

²⁴⁹ *Loc. cit.*, f. 78-85.

²⁵⁰ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Tulcea (în continuare SJAN Tl.), fond Prefectura județului Tulcea, Birou străini-pașapoarte, repatriați-coloniști, dosar 76/1940, f. 36-38. Potrivit *Instrucțiunilor 4044*, autoritățile locale din județele Constanța și Tulcea aveau obligația de a înștiința din timp locuitorii care urmau a fi evacuați, punându-li-se la dispoziție mijloace pentru transportul bagajelor, contra cost, de a le elibera bilete de trecere și de a le asigura asistența medicală. În același timp, paza bunurilor și ordinea erau asigurate de gărzi special destinate, iar evidența și controlul evacuaților de un organ desemnat în acest sens.

²⁵¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Călărași (în continuare SJAN Cl.), fond Primăria municipiului Călărași, dosar 57/1941 f. 1-2. Localitatea cuprinsă în parantezele drepte este sat aparținător al comunei Doimușlar, locuit și de meglenoromâni, însă nu a fost înscris în tabel.

jud. Călărași), cei din Vischioi, în Manasia, iar cei din Cadichioi, în Spanțov, județul Ilfov (astăzi în jud. Călărași)²⁵².

După așezarea provizorie a refugiaților urma, firește, fixarea și reîmproprietărirea²⁵³ lor în locul bulgarilor evacuați. În vederea realizării acestui obiectiv, Comisariatul General a emis o serie de alte documente menite a clarifica desfășurarea acestei operațiuni. Reprezentative, în opinia noastră, sunt *Instrucțiunile nr. 12630/28/10/940 privitoare la transporturile pe calea ferată a locuitorilor evacuați din Cadrilater în județele Ialomița și Constanța, în vederea colonizării Dobrogei de Nord*²⁵⁴. În baza lor a fost elaborat un plan de transport pe calea ferată pentru locuitorii evacuați din Cadrilater și stabiliți provizoriu în județele Constanța și Ialomița, aceștia fiind repartizați pe grupe de familii și origine în localitățile unde urmau a fi transferați definitiv. Pentru aceasta au fost întocmite tabele în care erau înscrise comunele unde erau cazați provizoriu și destinația finală, numărul capilor de familie și al sufletelor ce se transportau, comunele unde au fost repartizați, numărul autorizației eliberată de Comisariatul General, gara de îmbarcare, numărul de vagoane necesar pentru fiecare grup de familie și gara de debarcare²⁵⁵.

Pentru punerea în aplicare a planului de transport trebuiau luate următoarele măsuri: înștiințarea din timp a familiilor ce urmau a fi transportate pentru a-și putea strânge bagajele, facilitarea transportului până la gara de îmbarcare prin rechiziționarea de către jandarmi, contra cost, a unor căruțe ale localnicilor, repartizarea unui vagon la doi trei capi de familie, în care să se transporte membrii familiilor, bagajele, alimentele, nutrețul, păsările, animalele mici și porcii. În același timp, asistența medicală trebuia asigurată prin grija prefecturii și medicii de circumscripții, iar eventualele neajunsuri trebuiau aduse la cunoștința Comisariatului General pentru Dobrogea²⁵⁶.

Instrucțiunile nr. 12306 privitoare la modul în care se vor executa

²⁵² Pentru meglenoromânii stabiliți în Spanțov, vezi *loc. cit.*, fond Primăria comunei Cacomeanca, dosar 8/1940, f. 463.

²⁵³ În epocă, termenii folosiți pentru împroprietărire/reîmproprietărire erau cei de colonizare/recolonizare, în timp ce românii supuși acestui proces erau denumiți coloniști. În opinia noastră, astăzi, mai potriviți sunt termenii împroprietărire/reîmproprietărire, respectiv evacuați din Cadrilater/noi veniți/îndreptățiți la reîmproprietărire, folosiți de noi în text, deoarece scot în evidență, într-un mod mai limpede, realitățile istorice petrecute la acel moment. Totodată, trebuie să mai precizăm că, atunci când am considerat necesar, am folosit și termenii colonizare/recolonizare, respectiv coloniști, însă, cu sublinierile de rigoare.

²⁵⁴ SJAN TL., *loc. cit.*, f. 10-14.

²⁵⁵ *Loc. cit.*, f. 10.

²⁵⁶ *Loc. cit.*, f. 11-14.

transporturile vitelor refugiaților din Cadrilater, din județul Ialomița, în Dobrogea de Nord, la rândul lor, aveau menirea de completa prevederile referitoare la activitatea de transfer. Astfel, turmele de vite aparținând persoanelor care dețineau autorizații emise de Comisariat, puteau începe a fi transportate, de la destinația provizorie la cea finală, prin punctele de trecere Hârșova și Oltina, grupate pe sate și în fiecare sat pe turme de oi, cirezi de vite, cai, conduse de doi până la șase păstori, în funcție de mărimea turmei sau cirezii, cu condiția de a deține o autorizație emisă de primarul sau notarul comunei de unde plecau. Acestea trebuiau să cuprindă numele delegaților, numărul de vite, itinerarul ce urma a fi străbătut, punctul de trecere peste Dunăre, numărul autorizației eliberată de Comisariat, numele proprietarului de vite și locul de destinație al turmelor. Transporturile urmau a se desfășura pe cât posibil noaptea, iar trecerea peste Dunăre pe timp de zi, asistența veterinară fiind asigurată prin grija prefecturilor în cauză, de către serviciul veterinar respectiv²⁵⁷.

Circulara nr. 19890, din 11 octombrie 1940, emisă de Prefectura Ialomița, ca urmare a *Ordinului nr. 148/1940* al Subsecretariatului de Stat al Colonizării, venea să lămurească o serie de alte aspecte ale activității de transfer: Comitetul pentru ajutorarea și plasarea refugiaților trebuia constituit din primar, preotul paroh, directorul școlii, reprezentantul refugiaților, cel al mișcării legionare și ajutorul legionar; puteau fi rechiziționate camere pentru găzduirea refugiaților, cu plata unei chirii de către aceștia din urmă, cu excepția celor fără posibilități pentru care plata se făcea de către Comisia de ajutor și plasare; refugiații apti de muncă trebuiau să fie încadrați până la data de 20 octombrie; refuzul așezării refugiaților la destinația hotărâtă trebuia sancționat cu pierderea dreptului la ajutor și plasare; bătrânii lipsiți de ajutor trebuiau duși la aziluri, mânăstiri și alte instituții de binefacere; funcționarii și pensionarii statului beneficiau, în continuare, de protecția cuvenită și de mici ajutoare în situații speciale; studenții și elevii urmau a fi primiți în școli cu scutire de taxe și burse, pentru cei fără posibilități, oferite de Ministerul Educației Naționale în urma înaintării unor cereri în acest sens; orfanii, copiii mici și cei ai căror părinți nu îi puteau susține material trebuiau plasați la instituții de binefacere ș.a.²⁵⁸

Autoritățile abilitate, prin ordinele, instrucțiunile și circularele emise, au încercat să țină sub control activitatea de transfer, tocmai din dorința de a fi cât mai bine organizată, iar populația supusă acestui proces să aibă cât mai puțin de suferit. Din păcate, realitatea a fost alta deoarece întregul aparat administrativ desemnat a rezolva aceste probleme, în anumite

²⁵⁷ *Loc. cit.*, f. 2-3.

²⁵⁸ SJAN Cl., *loc. cit.*, f. 255-256.

situații, a fost depășit de complexitatea unei astfel de activități, în ciuda numeroaselor eforturi depuse.

Documentelor menționate mai înainte aveau să li se adauge, nu peste multă vreme, altele. Așa se face că, la data de 7 noiembrie 1940, Comisariatul General emite *Instrucțiunile nr. 13614/940 privitoare la așezarea provizorie în vederea colonizării în comunele din județele Tulcea și Constanța, a populației evacuate din Cadrilater, care se găsește cantonată în județele Ialomița și Constanța*. Potrivit acestora, toate autorizațiile eliberate de Comisariat privitoare la repartizarea evacuaților din Cadrilater în vederea recolonizării erau declarate nule. Repartizarea, transportul și așezarea provizorie în vederea colonizării urmau a se realiza în conformitate cu prezentele instrucțiuni²⁵⁹.

Astfel, Serviciul de Repartizare din cadrul Comisariatului General a întocmit un plan provizoriu de așezare ținând seama de:

„a) Numărul caselor și a suprafețelor abandonate de bulgari, conform tabelelor întocmite de comisiile instituite de Comisariat.

b) Numărul caselor și al suprafețelor ce se părăsesc de germanii care se expatriază conform datelor comunicate de Comisariatul Regional, instituite în vederea expatrierii germanilor.

c) Numărul familiilor locuitorilor evacuați care se găsesc cantonați în prezent în jud. Ialomița și Constanța conform situațiilor întocmite de Direcția Colonizării”. În același sens, se mai preciza că: „Datele enumerate mai sus sub a. b. și c., pot suferi între timp unele modificări, prin lucrările depunere la punct ce se execută. Ele pot rezulta:

Pentru litera a) din faptul că subcomisiile mixte româno-bulgare, găsesc în anumite comune mai mulți, respectiv mai puțin, bulgari decât comisiile instituite de Comisariat.

Pentru litera b) prin faptul că lucrările de inventariere și cadastrare vor putea da o altă situație, pentru unele comune.

Iar pentru litera c) prin faptul că multe familii au părăsit comunele care au fost cantonate, ducându-se în altele din Dobrogea de Nord sau chiar în restul țării. Cu ocazia eliberării autorizațiilor, se vor face micile modificări necesare, care nu împiedică executarea planului de ansamblu, așa cum este întocmit²⁶⁰. Aceleași instrucțiuni prevedeau și normele referitoare la modul de întocmire a tablourilor de evidență privind refugiații²⁶¹.

În ceea ce privește transportul, *Instrucțiunile nr. 12306/940*, respectiv *nr. 12360/28/10/940*, erau modificate și adaptate noului plan. Dacă pentru

²⁵⁹ *Loc. cit.*, f. 379-385.

²⁶⁰ *Loc. cit.*, f. 379-380.

²⁶¹ *Loc. cit.*, f. 380-382.

primele se schimba numai locul de destinație, pentru transportul pe calea ferată trebuia elaborat un plan general de transport și făcut cunoscut imediat după ce Direcția Generală CFR comunica vagoanele și itinerariul trenurilor ce urmau a fi puse la dispoziția Comisariatului. Așezarea provizorie în localitățile unde urmau a fi reîmproprietăriți trebuia realizată de către comisii speciale, instituite în baza unor instrucțiuni comunicate delegaților comunali, primăriilor și preturilor o dată cu autorizația de reîmproprietărire. Planul de transport pe calea ferată și cel cu căruțele urmau a se comunica, la rândul lor, fiecărei primării în cauză²⁶². *Instrucțiunile nr. 13616*²⁶³ aveau să clarifice și această chestiune. În ceea ce privește transportul pe calea ferată, principalele măsuri care trebuiau executate erau, în linii generale, asemănătoare celor cuprinse în *Instrucțiunile nr. 12630/28/10/940*, la care se mai adăugau cele privitoare la obligativitatea șefilor de stații de a raporta în fiecare zi Inspectoratului CFR, telegrafic, numărul vagoanelor îmbarcate respectiv debarcate, atrăgându-se, totodată, atenția acestora că nu puteau fi îmbarcate persoanele care nu erau înscrise în anexa ordinului de transport. La rândul lor, primarii trebuiau să comunice, odată la cinci zile, în scris, Comisariatului General, tabele nominale cu locuitorii evacuați, pe calea ferată sau cu căruțele²⁶⁴. Aceștia din urmă, pentru a se deplasa, trebuiau a se constitui în coloane conduse de delegați, numai după ce primăria completa ordinul de transport cu itinerarul, ora și ziua plecării, să fie însoțite de jandarmi, să meargă pe partea dreaptă a șoselelor pentru a se evita aglomerația și a nu se încurca circulația, iar plecarea să se facă dimineața, în așa fel încât până seara să se ajungă la destinație. Căruțele și animalele celor care se deplasau pe calea ferată urmau a se constitui tot în coloane, respectând itinerarul stabilit de primăriile respective. În final, se atrăgea atenția că începând cu data de 7 noiembrie 1940, nu se mai puteau desfășura deplasări de populație decât numai în baza noilor ordine de transport²⁶⁵.

Procesul de evacuare și definitivarea în centre a îmbrăcat uneori aspecte tragice, în ciuda eforturilor depuse de autorități. Case, terenuri, recolte, morminte ale familiei, toate abandonate, reprezintă numai un episod tragic al suferinței celor supuși transferului. Fără îndoială, acestuia i se pot adăuga alte episoade, la fel de triste, pe care aveau să le trăiască cei în cauză, firește și meglenoromâni din Cadrilater. În cursul lunii septembrie ei aveau să fie evacuați, provizoriu, în unele localități din județul Ialomița, după cum am

²⁶² *Loc. cit.*, f. 382-385.

²⁶³ *Loc. cit.*, f. 331-333.

²⁶⁴ *Loc. cit.*, f. 331-332.

²⁶⁵ *Loc. cit.*, f. 333.

văzut. Inițial, au fost achitate sume de bani familiilor în cauză, reprezentând avansuri în contul recoltelor părăsite, în evidențele întocmite cu acest prilej figurând și majoritatea familiilor de meglenoromâni care au beneficiat de acestea²⁶⁶.

Provizoratului trebuia să îi urmeze fixarea definitivă, conform instrucțiunilor. În vederea realizării acestui obiectiv s-a avut în vedere menținerea unității grupului de familii și a locului de origine, astfel încât, în mare măsură, meglenoromânii au fost repartizați în comuna Cerna județul Tulcea, alături de familii de aromâni și regățeni. În ciuda eforturilor depuse de autorități au existat și nemulțumiri manifestate de unele familii de meglenoromâni desprinși de restul grupului care solicitau a fi reîmproprietăriți alături de consângenii lor.

Drept argument prezentăm, în continuare, petiția delegatului grupului de meglenoromâni adresată Comisariatului General și înregistrată la nr. 20734 din 21 noiembrie 1940 „Subsemnatul Petre Vanoc, refugiat din jud. Durostor, repartizat provizoriu în com. Cacomeanca jud. Ialomița, în calitate de delegat al grupului de coloniști meglenoromâni, aduc la cunoștință următoarele: prin autorizația nr. 14082, din 29 oct. 1940, grupul nostru în număr de 400 familii a fost repartizat în comuna Cerna jud. Tulcea. Grupul acestor coloniști a fost cartiruit în jud. Ialomița, în modul următor:

1) Srebărna –	Durostor	– în Cacomeanca – Ialomița
2) Cocina –	”	– în Cuza Vodă ”
3) G-ral Dragalina –	”	– în Carol I ”
4) Haschioi –	”	– în Barza ”
5) Vischioi –	”	– în Manasia – Urziceni
6) Capaclia –	”	– în Rasa – Ialomița
7) Cadichioi –	”	– în Spancioi – Ilfov

Dintre toate aceste grupuri, cel stabilit în com. Manasia – Urziceni – Ialomița – în număr de 19 familii, din eroare au fost trecuți și repartizați în comuna Vasile Alecsandri jud. Tulcea și astfel separați de grupul celor 400 de familii – cu toate că autorizația în cauză îi cuprinde și pe ei. Având în vedere cele expuse mai sus cu onoare vă rugăm să binevoiți a dispune cele legale și a da dispozițiuni ca și aceste 19 familii să fie trecute tot în Cerna²⁶⁷. Astfel de solicitări au fost înaintate autorităților, spre exemplu, și de către unele familii de regățeni așezate la Cerna, care doreau să se stabilească alături de familiile cu care aveau legături de rudenie sau proveneau din același loc²⁶⁸.

²⁶⁶ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Ialomița (în continuare SJAN II.), fond Prefectura județului Ialomița, dosar 90/1940, f. 197-201; 166-180; 211-212.

²⁶⁷ SJAN Cl., *loc. cit.* f. 463-464.

²⁶⁸ Iată care era textul acestei solicitări: „Domnule Prefect, subsemnații coloniști

În ceea ce privește activitatea de evacuare și reîmproprietărire din județul Tulcea, la data de 14 octombrie 1940, Subcomisia mixtă româno-bulgară avea să-și înceapă lucrările urmărind, inițial, evacuarea celor 45.000 de persoane considerate de origine bulgară, cu excepția bărbaților bulgari căsătoriți cu femei de etnie română²⁶⁹. Odată cu rezolvarea acestei chestiuni se inițiază cea din urmă etapă a complexului proces de transfer a populației românești, către destinația finală, a cărui program de măsuri trebuia respectat cu strictețe, conform instrucțiunilor.

Referitor la fixarea definitivă a meglenoromânilor în localitatea Cerna județul Tulcea, pentru a avea o imagine cât mai clară, prezentăm, în continuare, programul de transport al familiilor care aveau ca destinație finală Cerna²⁷⁰:

– 48 de familii din Cacomeanca, în data de 23 noiembrie 1940, ora 19, 30 urmau a se îmbarca din gara Călărași, în 18 vagoane, până la stația Cataloi, cu destinația finală Cerna.

– 68 de familii din Călărași Vechi, în data de 23 noiembrie 1940, ora 19, 30 urmau a se îmbarca din gara Călărași, în 24 vagoane, până la stația Cataloi, cu destinația finală Cerna.

– 17 familii din C. Brâncoveanu, în data de 25 noiembrie 1940, ora 1, 52 urmau a se îmbarca din gara Ciulnița, în 7 vagoane, până la stația Cataloi, cu destinația finală Cerna.

– 81 de familii din Rasa și Cunești, în data de 25 noiembrie 1940, ora 0, 05, urmau a se îmbarca din gara Călărași, în 33 vagoane, până la stația Cataloi, cu destinația finală Cerna.

– 115 familii din Ghimbășani, în data de 25 noiembrie 1940, ora 20, 15 urmau a se îmbarca din stația Bucu, în 42 vagoane, până la stația M. Kogălniceanu, cu destinația finală Cerna.

evacuați din comuna Balagea județul Caliacra, actualmente în com. Cerna jud. Tulcea, venim prin prezenta cu cel mai profund respect rugându-vă să binevoiți a ne aproba să fim permutați sau recolonizați din com. Cerna jud. Tulcea, în com. Ferdinand (azi Mihail Kogălniceanu – *n.ns.*, C.V.) jud. Constanța unde am fost aprobați de D-I Comisar General al Dobrogei și acum ne vedem oprți și înlocuiți cu alții veniți din alte părți noi avem mari legături familiale ca grad de rudenie cu cei din com. noastră duși acolo ca greco-catolici și cerem cu cea mai mare insistență să fim aprobați, pe baza aprobării și conform ordinelor date am trimis 15 oameni delegați și suntem cu bagajele împachetate și în stare jalnică de plâns spre a merge unde au mers ceilalți consăteni ai noștri pentru care cerem și subscriem (ss...)" (SJAN TL., *loc. cit.*, dosar 110/1941, f. 22).

²⁶⁹ Valentina Postelnicu, *Aspecte ale aplicării Tratatului de la Craiova (7 septembrie 1940) în județul Tulcea*, în *Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale – Semicentenar. Culegere de studii și comunicări susținute la sesiunea științifică organizată de Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, la Slănic Moldova 24-25 mai 2001*, vol. II, Editura Ministerului de Interne, București, 2001, p. 104.

²⁷⁰ SJAN TL., *loc. cit.*, dosar 76/ 1940, f. 21-22.

– 40 familii din Cocâmbești, în data de 28 noiembrie 1940, urmau a se îmbarca din stația Bucu, în 12 vagoane, până la stația M. Kogălniceanu, cu destinația finală Cerna.

– 60 familii din Carol I, în data de 1 decembrie 1940, urmau a se îmbarca din stația Dâlga, în 22 vagoane, până la stația M. Kogălniceanu, cu destinația finală Cerna.

– 110 familii din Carol I, în data de 4 decembrie 1940, urmau a se îmbarca din stația Dâlga, în 42 vagoane, până la stația Zebil, cu destinația finală Cerna.

– 76 familii din Carol I, în data de 5 decembrie 1940, urmau a se îmbarca din stația Dâlga, în 32 vagoane, până la stația Zebil, cu destinația finală Cerna.

– 24 familii din Slobozia Veche, în data de 5 decembrie 1940, urmau a se îmbarca, din stația Slobozia Nouă, în 10 vagoane, până la stația M. Kogălniceanu, cu destinația finală Cerna.

– 13 familii din Ivănești, în data de 5 decembrie 1940, urmau a se îmbarca, din stația Slobozia Nouă, în 5 vagoane, până la stația Cataloi, cu destinația finală Cerna.

– 25 familii din Spanțov, în data de 6 decembrie 1940, urmau a se îmbarca, din stația Oltenița, în 10 vagoane, până la stația Cataloi, cu destinația finală Cerna.

– 52 familii din Bora, în data de 6 decembrie 1940, urmau a se îmbarca, din stația Ciulnița, în 21 vagoane, până la stația Cataloi, cu destinația finală Cerna.

După cum se observă, în intervalul 23 noiembrie – 5 decembrie 1940, au fost transportate pe calea ferată un număr de 559 familii de români evacuați din Cadrilater, cu destinația finală Cerna, în cea mai mare parte meglenoromâni, dar și familii de aromâni și regăteni.

Pentru bunul mers al activității de transfer, Comisariatul General, prin *Circulara nr. 21840*, din 26 noiembrie 1940, solicita Prefecturii Ialomița să-i înștiințeze pe refugiații din Cadrilater stabiliți provizoriu în arealul acestui județ, că dacă nu vor merge în localitățile unde au fost repartizați, nu vor avea dreptul la reîmproprietărire, repartizare și nici deplasare gratuită a familiei și bagajelor²⁷¹.

La sfârșitul anului 1940 încă nu se încheiase activitatea de transfer către destinația finală. În aceste condiții, la data de 19 decembrie 1940, același Comisariat General, printr-o nouă circulară, solicita prefectului județului Ialomița să ia măsuri pentru ca refugiații să fie cazați în condiții omenești, pentru a petrece iarna acolo unde se găsesc, urmând ca întreaga operațiune

²⁷¹ SJAN II., *loc.cit.*, dosar 88/1940, f. 81.

privitoare la transfer și reîmproprietărire să fie revizuită în primăvara anului următor²⁷².

În plan politic intern, începutul anului 1941 avea să aducă înlăturarea legionarilor din guvern, astfel încât, la 27 ianuarie Ion Antonescu alcătuiește un nou cabinet format în principal din militari, a căror sarcină principală era aceea de a asigura ordinea publică și o administrare cât mai eficientă²⁷³. Pentru meglenoromânii stabiliți la Cerna acest eveniment avea să însemne înlăturarea primarului legionar de origine meglenoromână, Gheorghe Otti, și înlocuirea lui cu un alt meglenoromân, Dumitru Ciotti, prin *Decizia nr. 1463*, din 29 ianuarie 1941²⁷⁴. La mijlocul lunii februarie, potrivit *Adresei nr. 569*, înaintată Prefecturii județului Tulcea, de către Primăria Cerna, existau aici evacuați din următoarele comune din Cadrilater: Cocina, Haschioi, Vischioi, Cadichioi, Doimușlar, Balagea, Hardali, Srebărna, Cămlar, Caverna, Vetrina și Rahova de Jos²⁷⁵.

Comisariatul General avea să hotărască, la data de 17 februarie 1941, ca terenurile rămase disponibile după repartizarea celor îndreptățiți la reîmproprietărire să fie atribuite provizoriu noilor veniți, fixați în județele din vechiul regat, astfel încât, din numărul total de 1530 persoane distribuite în arealul județului Tulcea, 260 din județul Teleorman urmau a veni în comuna Cerna²⁷⁶. Alături de acestea au mai fost repartizate și altele, după cum reiese din *Circulara nr. 10364*, din 7 aprilie 1941, emisă de Prefectura

²⁷² Pentru o mai bună înțelegere a acestei chestiuni, prezentăm, principalele prevedei ale numitei circulare: „Pentru ca acest Comisariat să-și poată desăvârși opera de reaşezare a populației evacuate din Cadrilater, vă rugăm să luați măsuri ca refugiații dobrogeni ce se găsesc aşezați provizoriu în județul D-voastră, să fie cazați în condiții omenești pentru a petrece iarna acolo unde se găsesc. Să nu le permiteți să se deplaseze fie la București, fie la Constanța pentru ajutoare. Acestea se vor da numai prin dvs. Pentru acest scop vi se vor trimite sumele necesare. Iar în cazuri excepționale dvs. ne veți cere sume precise, arătându-ne scopul de la caz la caz. Bani pe care îi vor primi refugiații dobrogeni, nu constituie ajutoare ci drepturi ce li se cuvin pentru recoltele și bunurile abandonate în Cadrilater [...]. Veți binevoi a lua măsuri ca evacuații dobrogeni, să stea pe loc până primăvară când vor primi dispozițiuni de deplasare, și când toți cei în drept vor fi plasați definitiv [...]. Nu veți mai elibera nici o foaie de drum, arătând evacuaților, că stând pe loc nimeni nu-și pierde drepturile, deoarece întreaga operă de recolonizare, va fi revizuită la primăvară, când se va examina situația fiecărui evacuat în parte și se va face și punerea în drepturi definitive” (*Loc. cit.*, dosar 89/1940, f. 23-24).

²⁷³ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 462.

²⁷⁴ SJAN TL., fond Primăria Cerna, dosar 7/1941, f. 1.

²⁷⁵ *Loc. cit.*, fond Prefectura județului Tulcea, Biroul străini-pașapoarte, repatriați-coloniști, dosar 116/1941, f. 21.

²⁷⁶ *Loc. cit.*, dosar 108/1941, f. 48.

Tulcea, încă 100 de „coloniști macedoneni” care trebuiau să ajungă în gara Babadag la data de 9 aprilie²⁷⁷. Câteva zile mai târziu, la data de 14 aprilie, printr-o nouă circulară, Comisariatul General înștiința Prefectura Tulcea: „Domnul ministru subsecretar de stat al Colonizărilor, a decis ca toți evacuații din Cadrilater încartiruiți provizoriu în județele din vechiul regat, să fie trimiși pentru colonizare în Dobrogea, în comunele unde avem teren disponibil”²⁷⁸. Dintre aceștia, încă 100 de familii urmau a fi aduse la Cerna după cum reiese din același document²⁷⁹.

Activitatea de reîmproprietărire în Cerna inițiată la finele anului 1940 avea să se continue și în primele luni ale celui următor, aici fiind repartizate, succesiv, alte familii, cel mai important nucleu rămânând, însă, cel al meglendoromânilor. Datorită mișcării unor grupuri de refugiați dintr-un centru în altul pentru reîntregirea familiei s-au din diverse alte motive, nu putem aprecia cifra exactă a familiilor stabilite aici, în funcție de origine sau locul de proveniență. Însă, din fișa monografică a comunei Cerna, întocmită în anul 1941, reiese că populația număra 3.685 locuitori, toți cetățeni români, din care 3.578 etnici români și 107 bulgari, 3.675 ortodocși și 10 adventiști, numărul gospodăriilor totaliza 832, cel al capilor de familie 766, iar cel al contribuabililor 602²⁸⁰.

Fără îndoială, principala problemă care trebuia rezolvată acum era definitivarea activității de reîmproprietărire. În vederea bunei desfășurări a acesteia, județul Tulcea a fost împărțit în șapte sectoare, fiecăruia fiindu-i repartizat un număr de centre²⁸¹. Mișcarea continuă a noilor veniți, inconsecvența unor decizii ale autorităților, împrejurările politice interne și internaționale precum și alți factori au contribuit la îngreunarea activității de definitivare în centre.

Meglenoromânii au fost cuprinși în sectorul nr. I. Cerna, în centrul cu același nume. Iată, spre exemplu, ce preciza în procesul-verbal de inspecție pretorul plasei Măcin, August Dugălșescu, întocmit cu ocazia inspecției efectuate aici, în data de 12 mai 1941: „Gospodăria comunală lasă foarte mult de dorit, deși primarul pare a fi un bun gospodar, nu s-a putut încă realiza nimic din cauza împrejurărilor. Mișcarea continuă a coloniștilor. În planul de activitate și programul de lucrări s-au prevăzut toate nevoile și se va începe executarea, imediat după terminarea însămânțărilor. Muncile

²⁷⁷ *Loc. cit.*, dosar 110/1941, f. 13.

²⁷⁸ *Loc. cit.*, f. 32.

²⁷⁹ *Loc. cit.*

²⁸⁰ *Loc. cit.*, fond Primăria Cerna, dosar 7/1941, f. 1.

²⁸¹ *Loc. cit.*, fond Prefectura județului Tulcea, Serviciul administrativ, dosar 1022/1941 f. 27. Aceleași informații se regăsesc și la SJAN Ct., fond Prefectura județului Constanța, dosar 86/1941, f. 21-22; vezi și V. Postelnicu, *op. cit.*, p. 105.

agricole sunt foarte întârziate din aceeași cauză /nestatornicia/ (neășezarea definitivă a coloniștilor – *n.ns.* – C.V.) lipsa de vite și inventar agricol”²⁸².

Noul pretor, Nicolae C. Săvescu, desfășoară în data de 19 iunie 1941, la rândul său, o inspecție la Cerna, constatând, între altele: „Starea de spirit a populației – o găsesc bună. Zvonurile care circulă cu privire la situația internă și internațională – printre unii locuitori se vorbește că în curând armata română va intra în Basarabia pentru a o dezrobi. Asupra situației interne toți locuitorii cu care am vorbit cred că germanii vor învinge și ni se va face dreptate, restituindu-ne provinciile răpite [...]. În comună sunt 756 capi de familie coloniști cu un număr de 3.110 membri. Între ei sunt circa 75 care dispun de avere suficientă (cai, vite și cereale). Li s-au dat coloniștilor de Comisariatul General Constanța, la fiecare colonist, sume între 1.000-4.000. În total li s-au dat 286.900. Li s-au mai dat sume de bani sub fostul regim, dar suma nu o putem ști întrucât actele sunt reținute de d-l inginer Damașcan, șeful sectorului de colonizare, care lipsește din comună. Primarul ne afirmă că s-ar fi dat circa 200.000 lei. Li s-au repartizat tuturor coloniștilor case de locuit. Coloniștii sunt mulțumiți de modul cum sunt cazați, dar sunt nemulțumiți de faptul că și-au lăsat averea ce au avut în Cadrilater. Starea lor de spirit este nehotărâtă”²⁸³.

Zvonurile privind intrarea României în război împotriva Uniunii Sovietice, pentru eliberarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei aveau să devină realitate la data de 22 iunie 1941. Operațiile militare desfășurate începând cu această dată se vor repercuta, firește, și asupra activității de definitivare în centre a refugiaților din județele Constanța și Tulcea. Odată cu izbucnirea confruntărilor militare, această regiune a fost declarată zonă de operații deoarece, prin poziția sa geografică, „Dobrogea a ocupat un loc strategic însemnat în planurile militare germane, Marea Neagră și Dunărea oferind cele mai bune posibilități de legătură cu țările din zona mediteraneană de operații, cât și cu frontul din partea de sud a URSS”²⁸⁴.

Ostilitățile au dus la organizarea unor operații militare în arealul dobrogean, o serie de localități din județul Tulcea fiind afectate, în special: Sulina, Chilia Veche, Sf. Gheorghe ș.a. după cum menționa Anghel Vasilescu, referent titular în cadrul Oficiului de Studii, Documentare și Statistică al Ministerului Afacerilor Interne, într-un raport întocmit în urma unei anchete desfășurate în Dobrogea, în lunile iunie-septembrie 1941²⁸⁵. Prin urmare, chiar dacă luptele nu se desfășurau la mare distanță

²⁸² SJAN Tl., fond Pretura plasei Măcin, dosar 244/1941, f. 332.

²⁸³ *Loc. cit.*, f. 336-337.

²⁸⁴ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 447.

²⁸⁵ SJAN Ct., fond Inspectoratul General Administrativ Constanța, dosar 3/1941,

de localitatea Cerna, atmosfera specifică războiului domina întreaga zonă, astfel încât, și cei mai optimiști dintre noii veniți erau conștienți acum că activitatea de definitivare în centre va fi una de durată. Acestui impediment i se pot adăuga și altele sesizate de același Anghel Vasilescu în timpul anchetei sale. Dintre acestea, cele care atingeau în mod direct problema reîmproprietăririi erau: faptul că la distribuirea pământului nu s-a avut în vedere profesia celui în cauză, numărul copiilor pe care îi avea și nici cel al capilor de familie, ci numai mărimea proprietății deținută în Dobrogea de Sud; distribuția loturilor a fost provizorie și a variat în funcție de situația civilă a noilor veniți, adică familiști vechi și tineri însurăței, între 7 și 5 ha; în același timp, moșiile celor care pleaseră aveau o întindere mai mare de 5 ha, plus vetrele lor, care puteau ajunge până la 50-60 ha, pe o singură gospodărie fiind împroprietărite 5-8 familii, fiecare cu câte 4-5 alte suflete, toate într-o singură locuință; achiziționarea de vite cu sume mari prin supralicitare sau chiar datorită calității lor, prin contractarea de credite de la băncile populare; impozitele ce trebuiau plătite pentru suprafețele de teren deținute, îi obligau pe aceștia să acumuleze datorii greu de plătit ș.a.²⁸⁶

f. 19-65. Un exemplar al aceluiași raport se găsește și în fondul Prefectura județului Constanța, dosar 11/1941, f. 12-58.

²⁸⁶ Pentru o mai bună înțelegere a acestei chestiuni, prezentăm câteva din aspectele surprinse de Anghel Vasilescu în raportul său, întocmit în urma anchetei documentare din Dobrogea: „La distribuția pământurilor se pare că nu s-a avut în vedere nici profesia colonistului, nici numărul copiilor, nici numărul capilor de familie, ci numai fosta proprietate avută în Cadrilater. S-a atribuit anume, de către Comisariatul General, cu titlu provizoriu iar nu în plină proprietate, pentru foștii familiști din Cadrilater, 7 hectare, iar pentru însurăței 5 hectare, loturile se pare că s-au dat în această proporție numai în județul Tulcea, în timp ce la Constanța se pare că toate ar fi de aproximativ 5 hectare”. În opinia acestuia, modalitatea de distribuție a loturilor a atras după sine o serie de consecințe nefaste. Argumentându-și afirmațiile, el preciza că „Gospodăriile părăsite de străini erau în genere compuse din proprietăți de peste 5 hectare fiecare, plus vetrele lor, atingând chiar 60-70 hectare – drept rezultat al unei munci de strădanie seculare. Cum s-a arătat mai sus, pământurile s-au distribuit coloniștilor în raport cu situația lor civilă de familiști vechi sau însurăței, astfel încât pe câte o singură gospodărie evacuată dacă era de mare întindere, s-au putut instala câte 5, 6, 7, 8 și chiar 9 familii colonizate. Evident că moșiile evacuate nu dispuneau tot de atâtea vetre câți coloniști au avut capacitatea să primească după proporția stabilită de Comisariatul General, astfel încât, totalitatea capilor de familie, inclusiv cei ce aparțineau familiilor lor, au fost instalați într-o singură locuință. Este ușor de înțeles promiscuitatea în care se găsesc aceste familii – fiindcă în majoritatea cazurilor cei 5, 6, 7 sau 8 capi de familie, instalați în aceeași moșie evacuată, aduc după sine în majoritatea cazurilor câte alte 4, 5 suflete [...]. Consecințele care derivă din această coabitare a familiilor pe aceeași gospodărie evacuată, sunt evident infinite și îngrijorătoare pentru viața administrativă, sanitară, agricolă, economică etc. [...]. Am arătat mai sus că

Aceste aspecte ale situației populației evacuată în Dobrogea surprinse de către Anghel Vasilescu, cu ocazia anchetei documentare desfășurată în a doua jumătate a anului 1941, ne întregesc imaginea despre evoluția românilor supuși transferului, ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, implicit, firește, și asupra meglenoromânilor așezați la Cerna. Fără îndoială, au existat particularități ale activității de reîmproprietărire, de la o localitate la alta, în unele situații fiind mai bună comparativ cu altele dar, în general, constatările făcute de acest specialist al Ministerului Afacerilor Interne, în opinia noastră, sunt apropiate de situația reală.

De altfel, în vederea optimizării activității de definitivare a noilor veniți, este promulgat, la data de 25 august 1941, *Decretul Lege nr. 766/1941 pentru colonizarea în Dobrogea a proprietarilor agricoli evacuați din Dobrogea Nouă, în baza Tratatului Româno-Bulgar din 7 septembrie*²⁸⁷. Noua lege stipula condițiile în care se va realiza reîmproprietărire, persoanele îndreptățite a primi gospodării și terenuri, prețul acestora, obligativitatea ca toți aceștia să se constituie în „Cooperative agricole de coloniști”, scutirea de plata impozitelor pe 10 ani de la punerea în posesie ș.a.²⁸⁸. Cinci zile mai târziu, Comisariatul General emitea *Instrucțiunile privitoare la pregătirea lucrărilor de colonizare potrivit dispozițiilor din noua lege*. Cele șapte capitole constitutive prevedeau reglementări referitoare la: fondul imobiliar, principiile procesului de reîmproprietărire, organele de execuție, identificarea și întocmirea tablourilor celor îndreptății a primi case și teren de cultură, elaborarea planului de reîmproprietărire, repartizarea bunurilor, cât și o serie de dispoziții generale²⁸⁹. Mai mult, la data de 1 decembrie 1941,

proprietățile distribuite au fost acordate cu titlu provizoriu în raport de 5 și 7 ha pentru care coloniștii refuză să plătească statului cuvenita locațiune. Chiria pentru o casă este independentă de cea pentru pământ – pentru care abia acum au început a se întocmi debite. Pentru însămintarea locurilor acordate, băncile populare le-au deschis credite, iar pentru vitele cumpărate de la germani – la licitație – urmează a plăti sume destul de serioase, fie din supralicitări nesăbuite, fie din pricina vitelor care unele din ele, sunt într-adevăr de calitate. Impunerea este la hectar de aproximativ 1.600 lei, iar impozitul agricol de aproximativ 120 lei tot pe hectar. După atâtea sarcini, întrebarea care vine de la sine, este fără îndoială, de unde colonistul va putea să susțină toate aceste grevațiuni, sau de unde vor mai putea să susțină impozitele și taxele pentru comună? Sau vor ajunge într-o situație falimentară, din care, neavând nimic de pierdut, statul va apare ca nesperios – prin felul cum a știut să organizeze această colonizare – sau autoritățile vor trebui să recurgă la o convertire sau la o iertare a datoriilor, fiindcă în rest nu vor avea ce să urmărească” (*Loc. cit.*, f. 56-57).

²⁸⁷ „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 201 din 26 august 1941, pp. 4984-4985.

²⁸⁸ *Ibidem*.

²⁸⁹ SJAN Ct., fond Prefectura județului Constanța, dosar 86/1941, f. 396-404.

era înființat Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, cu rolul de a pune în aplicare noua lege²⁹⁰. Inițial, s-a urmărit identificarea evacuaților din județele Caliacra și Durostor, stabiliți în centrele din județele Constanța și Tulcea, printr-o amplă acțiune de verificare a situației fiecăruia în parte, finalizată în februarie 1942. În următoarea etapă, s-a avut în vedere atribuirea loturilor de cultură și a gospodăriilor celor îndreptățiți, conform *Normelor nr. 2548* din 26 februarie 1942²⁹¹. În paralel cu această activitate, s-a trecut la descongestionarea localităților unde numărul noilor veniți, îndreptățiți la reîmproprietărire, era mai mare decât numărul loturilor ce se puteau oferi din terenul rămas statului, de la emigranți și repatriații din centru. Pentru realizarea acestui obiectiv s-a urmărit înscrierea surplusului de evacuați, în tablouri, pentru a li se atribui case și terenuri de cultură în sudul Basarabiei sau în alte centre din Dobrogea care aveau teren disponibil²⁹². Meglenoromânii din Cerna nu s-au regăsit între cei care urmau a fi transferați în alte centre, rămânând, în continuare, aici.

În cursul lunii mai a aceluiași an, s-a trecut și la atribuirea gospodăriilor cuvenite noilor veniți și încheierea contractelor colective, pentru arende și chiriile ce urmau a fi plătite de cei care primiseră case și terenuri. Toate aceste activități au atras după sine o serie de nemulțumiri în rândul celor care nu au avut sau care au lăsat în Dobrogea de Sud gospodării și terenuri de mică

²⁹⁰ Pentru o mai bună înțelegere, prezentăm, în continuare, *Circulara nr. 32986* din 2 decembrie 1941, a Comisariatului General al Dobrogei – Serviciul Financiar: „Potrivit ordinilor Subsecretariatului de Stat al României, Colonizării și Inventarului nr. 812/25/XI/941, Cabinet și nr. 20554/29/IX/941, precum și adresei Serviciului Comercial al Colonizării nr. 5385, luând ființă, pe ziua de 1 Decembrie 1941, Inspectoratul Colonizărilor din Constanța, cu a cărei organizare și conducere a fost delegat dl. inginer agronom, inspector general, Ilie Popescu, avem onoarea a vă încunoștința că de la această dată, Comisariatul General al Dobrogei nu se va mai ocupa de nici o operațiune de colonizare, de transferarea coloniștilor dintr-o localitate într-alta, etc. Toate aceste operațiuni rămânând în sarcina Inspectoratului Colonizării din Constanța, vă rugăm ca pe viitor orice reclamație, informații și orice corespondență în legătură cu lucrările de colonizare să binevoiți a le adresa direct celui Inspectorat, cu sediul în Constanța, B-dul Ferdinand nr. 39. Comisariatul General va avea numai de rezolvat chestiunile prevăzute în legea sa organică” (*Loc. cit.*, dosar 87/1941, f. 67).

²⁹¹ *Loc. cit.*, fond Primăria Năvodari, dosar 102/1942, f. 27-29. Instrucțiunile și normele privitoare la activitatea de reîmproprietărire în județele Constanța și Tulcea, care nu s-au păstrat în fondul arhivistic al instituției emitente, au fost identificate în fondurile arhivistice ale unor instituții unde au fost trimise spre a fi puse în aplicare, de aceea, nu trebuie să ne surprindă faptul că cităm unele surse care nu au legătură directă cu tema abordată de noi.

²⁹² SJAN TL, fond Prefectura județului Tulcea, Serviciul administrativ dosar 130/1942, f. 70.

valoare și care se așezaseră, inițial, în noi gospodării de mai mare valoare. Prin urmare, noii activități de atribuire, potrivit legii, i-au urmat refuzul părăsirii imobilelor pe care le dețineau, reclamații și alte acțiuni menite a zădărnici activitatea de reîmproprietărire, în speranța că vor putea rămâne, în continuare, în situația favorabilă și, în același timp, neconformă cu legea²⁹³.

Deși se credea că odată cu adoptarea și punerea în aplicare a noii legi se va optimiza procesul de definitivare în centre, din păcate, nici aceasta nu a fost în măsură a rezolva în totalitate chestiunea în cauză. În paralel, autoritățile au urmărit integrarea noilor veniți și adaptarea cât mai rapidă condițiilor impuse prin aplicarea prevederilor Tratatului de la Craiova, dar și de participarea la război, pe frontul de răsărit. Referitor la meglenoromânii transferați la Cerna, rapoartele și sinteze întocmite de funcționarii Preturii plasei Măcin, în urma unor inspecții din cursul anului 1943, problemele de natură administrativă cu care se confruntau locuitorii din acest areal și, totodată, măsurile ce trebuiau luate în vederea integrării și adaptării programului impus de autorități, în special de natură gospodărească²⁹⁴. Prima parte a anului 1944 avea să fie, în linii generale, asemănătoare cu cea anterioară, fapt demonstrat și de documentele întocmite cu ocazia inspecțiilor periodice organizate în această localitate²⁹⁵.

Evenimentele petrecute în România, la data de 23 august 1944, aveau să-și pună amprenta în mod hotărâtor asupra evoluției politico-economice și sociale. Astfel, după înlăturarea conducerii autoritare a lui Ion Antonescu a fost reinstaurat regimul monarhiei constituționale. Și după derularea acestui moment, interesul față de Dobrogea – considerată, în continuare, zonă strategică – nu a dispărut, sovieticii, la rândul lor, arătându-și sollicitudinea de a o introduce în sfera propriilor interese²⁹⁶.

În plan politic intern, în România, după 23 august 1944, pluripartidismul își va găsi legitimitatea în prevederile Constituției din 1923, repusă în vigoare parțial, prin *Decretul regal din 31 august 1944*, însă, funcționarea sa va fi perturbată de prevederile Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944, care stabilea, în realitate, un regim de ocupație sovietică²⁹⁷. Nu este mai puțin adevărat faptul că Dobrogea a intrat sub incidența numitei

²⁹³ *Loc. cit.*

²⁹⁴ *Loc. cit.*, fond Pretura plasei Măcin, dosar 313/1943, f. 1-4; 42-44; 46-47.

²⁹⁵ *Loc. cit.*, dosar 341/1944, f. 169-175.

²⁹⁶ Marian Cojoc, *Repere cu semnificație geostrategică în ținutul românesc dintre Dunăre și Mare după al doilea război mondial*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom IV, 2001, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța S.A., Constanța, 2002, pp. 325-327.

²⁹⁷ Vezi, pe larg, Idem, *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1964. Principalele aspecte din economie și societate*, Editura Universității din București, București, 2001, pp. 17-71.

convenții, încă înainte de ca aceasta să fie semnată, mărturie în acest sens fiind faptele petrecute aici, odată cu instalarea trupelor sovietice, imediat după înlăturarea lui Antonescu²⁹⁸.

Lunile septembrie și octombrie 1944, au reprezentat, pentru principalele partide politice, o perioadă de mobilizare, care a dus, în final, la dezintegrarea Blocului Național Democrat²⁹⁹. În acest context, Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc au acționat în vederea revitalizării organizațiilor din București și provincie, în timp ce Partidul Comunist a promovat o nouă coaliție politică, Frontul Național Democrat³⁰⁰.

În plan politic internațional, în octombrie același an, se convenea asupra cunoscutului acord de „procentaj” între Stalin și Churchill potrivit căruia, în România, influența sovietică urma să fie de 90%, iar a aliaților occidentali de 10%. Fără îndoială, atât evenimentele politice interne cât și cele internaționale aveau să-și pună amprenta și asupra meglenoromânilor. Din procesele-verbale întocmite cu ocazia inspecțiilor efectuate la Cerna de pretorul plasei Măcin, Ion Stoian, după evenimentele de la 23 august 1944, reiese că lucrările administrative nu au fost întrerupte, vechilor instrucțiuni aducându-li-se completările necesare, în concordanță cu noile realități. Pentru păstrarea ordinii, începând cu data de 10 octombrie, conform instrucțiunilor numitului pretor, intra în aplicare regulamentul de pază excepțională, în timp ce lucrările agricole, trebuiau continuate, în conformitate cu planul de cultură³⁰¹. Situația era aceeași și la sfârșitul lunii noiembrie toate activitățile erau încheiate conform graficelor, inclusiv rechiziția de vite pentru armata sovietică³⁰².

La începutul anului 1945, situația tindea să se deterioreze din ce în ce mai mult, în primul rând datorită impunerii aplicării prevederilor Convenției de Armistițiu. În luna ianuarie, spre exemplu, în comună încă era liniște și ordine, iar „vitele pentru armata sovietică au fost predate.

²⁹⁸ *Ibidem*, p. 30.

²⁹⁹ Blocul Național Democrat a fost creat la începutul lunii iunie 1944 din Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal, Partidul Social Democrat și Partidul Comunist pentru o mai bună coordonare a acestor forțe politice în lupta cu guvernul Antonescu (*Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, coord. Ioan Scurtu, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1982, pp. 455-456; vezi și Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX 1918-1948*, Editura Paideia, București, 1999, p. 430; K. Hitchins, *op. cit.*, p. 528).

³⁰⁰ Frontul Național Democrat a fost creat oficial la 12 octombrie 1944 din inițiativa Partidului Comunist și Partidul Social Democrat, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică, Uniunea Muncitorilor Maghiari din România (Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 491; Keith Hitchins, *op. cit.*, pp. 542-543).

³⁰¹ SJAN TL., loc. cit., dosar 341/1944, f. 166.

³⁰² *Loc. cit.*, f. 165.

Nu s-au primit banii nici pentru prima serie, nici pentru a doua. Ordinele în legătură cu aplicarea Convenției de Armistițiu, vor fi executate cu toată atenția și hotărârea”³⁰³.

În această perioadă, România se afla într-o situație dificilă. Pe plan intern disputa politică se accentua, în timp ce armata română participa alături de cea sovietică pentru înfrângerea Germaniei. Evoluția României, în contextul geopolitic determinat de înțelegerile dintre marile puteri și accentuarea crizei politice interne a determinat numirea, la 6 martie 1945, de către regele Mihai I, a unui guvern al Frontului Național Democrat, în frunte cu Petru Groza, din care mai făceau parte gruparea liberală condusă de Gheorghe Tătărescu și cea național-țărănistă condusă de Anton Alexandrescu³⁰⁴. La numai două luni de la venirea la conducere a noului guvern lua sfârșit războiul în Europa, România îngemănând, în bilanțul celui de-al Doilea Război Mondial, un summum de acte politice, militare și economice de o importantă semnificație, atât pentru istoria națională cât și pentru cea europeană.

Una din principalele preocupări ale guvernului, cât și a forțelor politice din opoziție, a fost aceea de a acorda României calitatea de stat cobeligerant, însă aceste eforturi nu au fost susținute de marile puteri. Astfel, în cadrul acțiunilor ce vizau organizarea lumii postbelice, Conferința de la Postdam (17 iulie – 2 august 1945) a jucat un rol important, liderii Marii Britanii, SUA și URSS discutând aici și problema încheierii tratatelor de pace cu Italia, Bulgaria, Finlanda, România și Ungaria. Însă, apreciind că guvernele din Bulgaria, Ungaria și România nu sunt reprezentative, delegații SUA și Marii Britanii au refuzat să le recunoască și să înceapă tratativele cu ele³⁰⁵.

În acest context, disensiunile din plan politic intern dintre guvern și opoziție se vor accentua și, în ciuda așteptărilor generale, nici SUA, nici Marea Britanie nu intenționau să sprijine partidele din opoziție împotriva presiunii comuniste. Însă, analizând evoluția vieții internaționale, inclusiv a celei din România, miniștrii de externe ai URSS, SUA și Marii Britanii, întruniți în cadrul Conferinței de la Moscova, între 16-26 decembrie 1945, au decis cooptarea în guvernul Groza a încă doi reprezentanți, unul din partea Partidului Național Țărănesc și altul din partea Partidului Național Liberal și organizarea de alegeri. Această măsură era, evident, una simbolică, atât Marea Britanie cât și SUA recunoscând, de fapt, guvernul impus la 6 martie 1945³⁰⁶.

³⁰³ *Loc. cit.*, dosar 370/1945, f. 370.

³⁰⁴ *România. Viața politică în documente. 1945* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, București, 1994, pp. 183-184.

³⁰⁵ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, pp. 514-515.

³⁰⁶ *Ibidem*, p. 513; vezi și V.Fl. Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, Editura Academiei R.S.R., București, 1988, p. 116.

În ceea ce privește evoluția meglenoromânilor din Cerna după preluarea puterii de către guvernul dr. Petru Groza, regimului de ocupație sovietic, legitimat de Convenția de Armistițiu, i s-a suprapus noua politică de apropiere față de Moscova. De altfel, acest guvern urmărea prin orice mijloace, atragerea cât mai mulți adepți în vederea acaparării întregii puteri. În acest sens, se încadrează și unele promisiuni făcute conform cărora „coloniștii din Cadrilater” urmau a fi despăgubiți pentru pierderile suferite ca urmare a aplicării Tratatului de la Craiova din 1940, cu condiția de a se înscrie în FND³⁰⁷.

Promulgarea *Decretului-Lege pentru înfăptuirea reformei agrare*, la data de 23 martie 1945³⁰⁸, se înscrie în cadrul aceluiași demersuri. Nu este mai puțin adevărat că noul cadru legislativ a produs o oarecare neliniște în rândul producătorilor agricoli, inclusiv în rândurile evacuaților din Cadrilater, deoarece activitatea de reîmproprietărire nici până la această dată nu se încheiase. În acest sens, pretorul plasei Măcin Ion Stoian, constata, cu ocazia unei inspecții întreprinsă la Cerna, în data de 14 aprilie 1945, că activitatea de reîmproprietărire este îngreunată, pe de-o parte datorită neimplicării în mod activ a șefului de sector care lipsise în ultimele zile, iar pe de altă parte noii veniți nu-și cunoșteau loturile repartizate și nici cele rămase disponibile, ele fiind lucrate la întâmplare și fără forme legale. În vederea soluționării acestor probleme, s-a hotărât definitivarea tablourilor cu persoanele îndreptățite la împroprietărire în ordine descrescătoare, împărțirea merei în sectoare, identificarea terenurilor libere de către „proprietarii coloniști și băștinași” împreună cu membrii Comitetului de împroprietărire și marcarea cu țaruși a terenurilor libere repartizate³⁰⁹.

Neajunsurile și disfuncționalitățile activității de reîmproprietărire din Dobrogea erau evidențiate și de conducătorul Inspectoratului Administrativ

³⁰⁷ SJAN Ct., fond Inspectoratul de Jandarmi Constanța, dosar 17/1945, f. 84.

³⁰⁸ *România. Viața politică în documente. 1945...*, pp. 225-229. Despre reforma agrară vezi, pe larg, Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1945 în România*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000.

³⁰⁹ Referitor la această chestiune, iată ce afirma pretorul plasei Măcin Ion Stoian: „împroprietăririle merg greu din următoarele cauze : 1) Șeful Sectorului, Coandă, nu a dat nici un concurs și lipsește de 5 zile. 2) Oamenii sunt dezorientați, necunoscând loturile repartizate coloniștilor și loturile rămase disponibile. 3) O bună parte din terenuri sunt lucrate la întâmplare, fără forme și fără să se cunoască și de sector și nici de primărie, și nici de Comitetul de împroprietărire. Pentru a nu se stânjeni și opri în loc lucrările de însămânțare, s-a hotărât împreună cu Comitetul de împroprietărire: 1) Tablourilor de îndreptățiți să li se dea o formă definitivă în ordine descrescătoare. 2) Împărțirea merei în sectoare de lucru. 3) În ziua de lucru a sectorului, împreună cu Comitetul vor fi luați și proprietarii coloniști și băștinași, pentru identificarea terenurilor libere. 4) Țărușarea terenurilor libere repartizate” (SJAN TL., *loc. cit.*, f. 36).

Constanța, inginerul Gheorghe Andreescu, în documentul din 10 august 1945, intitulat *Scurtă dare de seamă asupra colonizării în Dobrogea*, concluzia finală fiind aceea că „trebuie să înceteze provizoratul pentru cele 21.000 de familii evacuate din Cadrilater și, implicit, sprijinirea producției acestei provincii”³¹⁰.

Tuturor acestor probleme li s-au adăugat și apăsătoarele contribuții prevăzute în Convenția de Armistițiu, după cum afirmam mai înainte. Astfel, Ion Stoian, în urma inspecției efectuate la Cerna, în data de 18 august 1945, preciza că „s-au predat: cai 185, vite cornute 32, oi 324. Actualmente este în curs colectarea cerealelor. Toate ordinele care privesc executarea Convenției de Armistițiu, vor avea precădere față de celelalte lucrări”³¹¹. Același pretor al plasei Măcin, menționa în procesul-verbal de inspecție, din 10 noiembrie 1945, următoarele: „Comitetul comunal constituit în baza Legii 637/945 și în prezența celorlalte autorități din comună, a convocat populația la primărie, unde s-a întocmit lista definitivă a locuitorilor obligați a preda animale în contul art. 10 și 12. din Convenția de Armistițiu. S-a lucrat în sensul instrucțiunilor primite de la comisia de plasă. Bovinele și o parte din ovine, s-au expedit la Pretura Măcin. Au mai rămas de expedit 18 oi care se vor trimite imediat. Bovinele ce urmează a fi predate în contul art. 11, rămân în custodie la locuitorii trecuți pe lista definitivă, până la prezentarea delegatului Uniunii Sindicatelor care după ce le verifică, le ridică și achită imediat. Se va presa permanent pentru expedierea cotelor obligatorii de cereale ce urmează a fi predate de locuitori, conf. D.M. nr. 2339/945. Pentru predarea lânii să se facă presiuni zilnice, îndeosebi la bunii crescători de oi”³¹².

Nemulțumiți de toate aceste probleme, cât și de faptul că în Cadrilater au beneficiat de terenuri agricole superioare, comparativ cu cele primite aici, un grup de circa 30 de familii de „coloniști macedoneni” din Cerna intenționau să plece în Banat, în primăvara anului 1946, după cum reiese din *Nota informativă nr. 454*, datată 21 ianuarie, a Legiunii de Jandarmi Tulcea³¹³. La rândul lor, noii îndreptățiți a primi loturi de cultură conform *Reformei agrare din 23 martie 1945*, erau nemulțumiți deoarece nu au putut fi împroprietăriți datorită lipsei de teren disponibil³¹⁴.

³¹⁰ Apud Marian Cojoc, *Dobrogea. De la reforma agrară la colectivizarea forțată (1945-1957)*, Editura Muntenia & Leda, Constanța, 2001, p. 26

³¹¹ SJAN TL., *loc. cit.*, f. 39.

³¹² *Loc. cit.*, f. 38.

³¹³ *Loc. cit.*, fond Prefectura județului Tulcea, Serviciul administrativ, dosar 1368/1946, f. 5.

³¹⁴ *Loc. cit.*, fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 61/1946, f. 11.

În vederea desăvârșirii activității de reîmproprietărire erau adoptate *Instrucțiunile nr. 1519, din 4 martie 1946, pentru funcționarea organelor de execuție locală a lucrărilor de colonizare delegate de Inspectoratul General al Colonizării*, care prevedeau, între altele, modul în care trebuia constituit „Comitetul local de colonizare”, componența acestuia și nu în ultimul rând principalele atribuții³¹⁵. Deși conducerea Inspectoratului General al Colonizării din Dobrogea era optimistă în privința definitivării activității de reîmproprietărire, nici cei îndreptățiți și nici autoritățile județene, nu erau dominate de aceeași stare de spirit. Printr-o adresă din 19 martie 1946, înaintată acestei instituții de către prefectul județului Tulcea, Mihai Gioga, se preciza, între altele, că „nu instrucțiunile Inspectoratului General al Colonizării, vor curma răul, ce de șase ani merge crescând, în ultimul timp din cauza lipsei de personal în exterior. Singurul remediu ar fi să se vină cu o lege bine chibzuită care să definitiveze lucrările făcute până acum. Numai astfel vom putea salva ceea ce a mai rămas neatins. Organele ONAC-ului cu multă ușurință aruncă vina pe coloniști atunci când se constată distrugeri, fără să se țină seamă că tot acești coloniști, în Dobrogea de Sud, unde erau definitivați, aveau gospodării și așezări înfloritoare [...]. În încheiere, socotim că instrucțiunile Inspectoratului General al Colonizărilor Constanța sunt de-a dreptul periculoase pentru liniștea județului nostru, căci aplicate, ele vor da naștere la noi focare de agitație în rândul coloniștilor”³¹⁶. Sunt edificatoare, poate, aceste câteva rânduri, prin care Mihai Gioga descria situația populației supusă transferului și stadiul activității de reîmproprietărire.

În contextul instabilității politice interne și internaționale, printre meglenoromâni din Cerna începuse a circula zvonul că se fac demersuri pentru a emigra în Australia, doritorii primind câte 60.000.000 lei și alte avantaje după cum reiese din *Nota informativă nr. 44*, datată 28 mai 1946, a Postului de Jandarmi Cerna. În acest sens, aproximativ 30 persoane l-au mandatat pe meglenoromânul Atanase Chita – primar al comunei Cerna între 1942-1943 –, pentru a iniția demersuri pe lângă un avocat din Tulcea, însărcinat cu această problemă³¹⁷. Seceta din vara anului 1946, starea de

³¹⁵ *Loc. cit.*, fond Prefectura județului Tulcea, Serviciul administrativ, dosar 1384/1946, f. 7-12.

³¹⁶ *Loc. cit.*, f. 5-6.

³¹⁷ *Loc. cit.*, fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 70/1946, f. 5. Informația era confirmată și de *Buletinul informativ asupra situației polițienești de pe raza Inspectoratului de Jandarmi Constanța din perioada 31 mai – 30 iunie 1946* în care se preciza, între altele că: „Pe teritoriul rural al acestui Inspectorat circulă tot mai insistent zvonul că se fac emigrări în America și Australia și că celor ce se înscriu pentru emigrare li se dă câte 60.000.000 lei. Legiunea Tulcea semnalează că în orașul Tulcea se fac înscrieri de

provizorat³¹⁸, dar și refuzul de a adera la Partidul Comunist Român³¹⁹ nu au făcut altceva decât să accentueze soluția emigrării în Australia – aceasta fiind încă de actualitate printre meglenoromânii din Cerna – Ion Moise, Ștefan Mingea și Vanghele Pifu, întocmind liste cu cei care îmbrățișau o astfel de idee³²⁰.

Demersurile în această direcție nu s-au materializat ele fiind, în final, sortite eșecului. În aceste condiții, cei nemulțumiți și-au îndreptat atenția acest soi la avocatul Șerban Constantin [...]. Legiunea de Jandarmi Tulcea semnaleză că în curând va începe un noi război fapt ce determină pe anumite persoane să se înscrie pentru a emigra în Australia. Zvonul ar fi lansat de către unii ostași sovietici” (SJAN Ct., fond Inspectoratul de Jandarmi Constanța, dosar 20/1946, f. 40). Prin *Adresa nr. 765* din 4 octombrie 1946 înaintată de Inspectoratul de Jandarmi Constanța, Inspectoratului General al Jandarmeriei informația era reconfirmată: „Legiunea de Jandarmi Tulcea ne semnaleză că în raza județului circulă zvonul referitor la posibilitățile de emigrare în Australia. Avocatul Constantin Șerban din orașul Tulcea prin luna iunie a.c. ar fi efectuat înscrieri pentru cei care doresc să emigreze, încasând amatorilor suma de 24.000 lei costul cererii și recomandării ce o expedia Consulatului englez. Astfel, s-ar fi înscris mai multe persoane din orașul Tulcea cât și de pe teritoriul rural. Circulă zvonul printre cei înscriși că statul englez la plecare le plătește 30 milioane lei de persoană necăsătorită și câte 60 milioane de familie”. (*Loc. cit.*, dosar 22/1941 f. 461).

³¹⁸ Iată cum era descrisă această stare de neliniște în *Buletinul informativ asupra situației polițienești de pe raza Inspectoratului de Jandarmi Constanța da la 31 august – la 30 septembrie 1946*: „În județul Tulcea, de asemenea se resimt urmările secetei producând îngrijorări în rândurile populației, îndeosebi în regiunile Măcin, Tulcea, Sulina și Babadag [...]. Altă problemă ce constituie o stare de încordare este plecarea coloniștilor pentru recolonizare în Banat, fapt ce duce la dislocarea elementului românesc din această regiune ce are o populație minoritară apreciabilă. Cauza acestui exod al coloniștilor este: starea de provizorat în care au trăit, deoarece nici până acum nu li s-au repartizat definitiv casele și terenurile; în legătură cu aceasta, suntem informați că ing. Ionescu din Timișoara, Șeful Colonizărilor, încasează câte 500.000 lei , în folos personal, pentru fiecare colonist înscris pentru recolonizare în Banat, spre a le da casă și pământ” (*Loc. cit.*, dosar 20/1946, f. 47).

³¹⁹ Acest zvon circula printre cetățenii care doreau să emigreze în Australia, după cum reiese din *Raportul înaintat de Săfir Napoleon comandantul Legiunii de Jandarmi Constanța nr. 676* din 21 iulie 1946, Inspectoratului de Jandarmi Constanța: „Suntem informați din zvon public, că cetățenii care doresc a pleca în Australia, părăsind căminele lor, numai pe motivul că nu consimt a adera la Partidul Comunist, atât în prezent cât și ulterior, fiindu-le teamă de colhozuri, și deci mai bine să plece în Australia, și dacă în timp de 5 ani cât stau acolo se va schimba politica în România se vor reîntoarce în țară la locurile de unde au plecat. De asemenea și populația macedoneană, care s-ar fi înscris pentru plecare, că vor să plece, și când vor auzi că li se cedă Cadrilaterul, se reîntorc de acolo și nici ei nu aderă la Partidul Comunist deoarece la Conferința de la Paris a celor 4 puteri nu au cedat Cadrilaterul de mult dorit de ei care stare de spirit este de mult dorită” (*Loc. cit.*, dosar 22/1946, f. 303).

³²⁰ SJAN TI., fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 70/1946, f. 7.

spre o altă soluție, aceea de a se stabili în Banat, astfel încât, nici chiar noile instrucțiuni privind definitivarea activității de reîmproprietărire, emise de Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, nu au putut opri fenomenul. Cum bine se știe, în această regiune, după 23 august 1944 s-a înregistrat un proces de depopulare a satelor locuite de șvabi, odată cu retragerea armatelor germane spre vest³²¹. Mai mult, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, încă din aprilie 1945 a dat dispoziții ONAC să repartizeze proprietăți funciare rurale rămase fără stăpân „coloniștilor” și „plugarilor refugiați” neîmproprietăriți, dar cu capacitate de muncă, pentru ca pământurile să nu rămână neînsămânțate. Aceleași dispoziții prevedeau ca după încheierea campaniei agricole, celor care ar fi dat dovadă de capacitate de muncă excepțională să li se facă împroprietărirea pe loturi de 5 hectare sau mai mari³²². Paralel, acestora, le-au fost atribuite în folosință locuințe, împreună cu o parte din animalele de muncă și din inventarul agricol de mică valoare confiscat de la germani³²³.

Exodul unor familii de „coloniști” din județul Tulcea în Banat a creat o stare de neliniște în rândul autorităților județene. Astfel, prin *Nota informativă nr. 214*, din 12 septembrie 1946, Comandantul Legiunii de Jandarmi Tulcea, Teodor Popescu, aducea la cunoștința Prefecturii acestui județ că din rândurile noilor veniți, unii au plecat pentru a fi reîmproprietăriți în Banat, existând temerea ca prin plecarea masivă să scadă numărul populației românești și, în același timp, să se ivească diferite pretenții din partea minorităților existente aici³²⁴. Pentru a opri acest fenomen, Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea înainta Prefecturii județului Tulcea, *Adresa nr. 10.057*, din 23 septembrie 1946, prin care solicita luarea de măsuri urgente pentru oprirea plecărilor neautorizate, orice astfel de acțiune atrăgând deposedarea și excluderea definitivă de la reîmproprietărire³²⁵. În acest sens, prefectul județului Tulcea, M. Gioga, transmitea „centrelor de coloniști” *Comunicatul nr. 10.459*, din 7 octombrie 1946, în care preciza: „Se aduce la cunoștința locuitorilor, că cererile pentru colonizare în Banat și Ardeal, s-au primit la Oficiul Național al Colonizării din București, Strada Pictor Grigorescu nr. 12, numai până la data de 20 septembrie 1946. După această dată nu se va mai primi nici o cerere de acest fel. De asemenea, se aduce la cunoștința celor interesați că până la 1 ianuarie 1947, se suspendă

³²¹ Dumitru Șandru, *op. cit.*, p. 202.

³²² *Ibidem*, p. 204.

³²³ *Ibidem*, p. 207.

³²⁴ SJAN TL., fond Prefectura județului Tulcea – Serviciul administrativ, dosar 1385/1946 f. 14.

³²⁵ *Loc. cit.*, dosar 159/1946, f. 4.

trimiterile pentru colonizări în Banat și Ardeal, urmând ca până la această dată, odată cu terminarea reformei agrare să se constate disponibilitățile pe care să poată fi așezați cei îndreptățiți”³²⁶.

Nu peste multă vreme, la data de 14 noiembrie 1946, era emis *Decretul-Lege nr. 912 pentru definitivarea așezărilor de colonizare a evacuaților din Cadrilater și ale coloniștilor vechi*³²⁷. Prin urmare, pe terenurile ce constituiau fondul imobiliar destinat reîmproprietării urmau a fi așezați, în primul rând, evacuații cu contracte de vânzare-cumpărare, care făceau dovada că au achitat a zecea parte din preț, conform dispozițiilor art. 18-22 din *Legea colonizărilor din 1936*; proprietarii rurali „necoloniști”, evacuați din județele Caliacra și Durostor care au abandonat minim 3 ha teren arabil sau plantații, mai puțin locul de casă; persoanele evacuate din aceleași județe menționate mai înainte, care făceau dovada cu procesul-verbal de punere în posesie sau declarațiile de avere întocmite de subcomisiile mixte româno-bulgare că au avut în folosință lotul tip de cultură; „coloniștii” care au fost admiși în „Dobrogea Veche”, până în 1940, pe vechiul fond imobiliar, care dețineau contracte de vânzare-cumpărare sau procese verbale de punere în posesie și care nu puteau să folosească pământul deoarece era inundat ori neproductiv; românii veniți de peste hotare care nu depășiseră vârsta de 50 ani la data intrării în țară, cu stagiul militar satisfăcut, să fie căsătoriți ori văduvi cu copii minori, să nu fi avut condamnări penale, la data intrării în țară și să se îndeletnicească cu cultivarea pământului; evacuații care au avut în teritoriul cedat propriile gospodării clădite și fac dovada, că au ca unică ocupație agricultura și nu au fost satisfăcuți prin împrumut, în cadrul *Legii nr. 187 din 1945*, în condițiile generale de admisibilitate, prevăzute de art. 5 din *Legea din 29 aprilie 1940*. Ultimele două categorii, spre a fi îndreptățite la reîmproprietărire, trebuiau să facă dovada că locuiesc efectiv, la apariția legii, în unul din „centrele de colonizare” din județele Constanța și Tulcea sau dacă își luau angajamentul că-și stabilesc gospodăria, în unul din aceste centre, într-un an de la apariția legii. Tot acum era fixat și lotul de reîmproprietărire ce cuprindea o gospodărie clădită sau un lot de casă și un teren de cultură ce varia între 5 și 15 ha³²⁸.

³²⁶ *Loc. cit.*, f. 5

³²⁷ „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 266 din 15 noiembrie 1946, p. 11.972-11.973.

³²⁸ Iată care erau, în opinia noastră, cele mai importante prevederi ale acestui document: „Pe terenurile care alcătuiesc fondul imobiliar al colonizărilor, ONAC-ul va efectua așezarea următorilor locuitori, în ordinea de preferință menționată mai jos:

a) Coloniștii cu acte de vânzare-cumpărare evacuați din Cadrilater, care fac dovada că au achitat 1/10 din preț conform dispozițiilor art. 18-22 din legea colonizării din 1936.

b) Proprietarii rurali necoloniști, evacuați din Cadrilater, și care au abandonat în Dobrogea de Sud, cel puțin 3 ha., teren arabil, sau plantații exclusiv locul de casă.

Practic, autoritățile, prin adoptarea noului cadru legislativ, încercau din nou să pună capăt stării de provizorat în care se găseau refugiații din Cadrilater, încă din 1940, ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova. Această soluție târzie era adoptată într-un context în care, cum bine se știe, în 1946, situația generală a României fusese afectată de seceta care a lovit în special Moldova, estul Munteniei și Dobrogea, de insuficiența materiilor prime, de trecerea de la producția de război la cea de pace, de plata despăgubirilor de război ș.a. În același timp, agitata viață politică, datorată luptei pentru putere între guvern și partidele din opoziție, avea să contribuie și ea la degradarea vieții de zi cu zi a românilor. De altfel, guvernul a urmărit să intimideze, pe cât posibil, propaganda electorală a partidelor din opoziție, prin utilizarea cenzurii asupra publicațiilor acestora, împiedicarea unor adunări sau perturbarea celor care se desfășurau³²⁹. În replică, nici opoziția nu s-a lăsat mai prejos, încercând să contracareze acțiunile susținute de forțele guvernamentale. Încă din primăvara anului 1946, în județul Tulcea, spre exemplu, opoziția a lansat o serie de manifeste îndreptate împotriva guvernului, activitate finalizată însă cu monitorizarea atentă a partidelor care ar fi putut organiza manifestări potențial ostile

c) Coloniștii evacuați din Cadrilater, care fac dovada cu procese verbale de punere în posesie, sau cu declarațiile ștat de avere, întocmite de Subcomisiile mixte Româno-Bulgare, că au avut în folosință în Cadrilater, lotul tip de cultură.

d) Coloniștii aprobați în Dobrogea Veche, până în anul 1940, pe vechiul fond imobiliar, care au contracte de proprietate, sau procese-verbale de punere în posesie și care nu pot folosi terenurile respective, fie din cauză că terenul este inundabil, fie că terenul este neproductiv.

e) Români veniți de peste hotare, în Cadrilater, în vederea colonizării și care, pentru a fi aprobați, urmează să îndeplinească condițiile generale de admisibilitate, menționate mai jos:

- Să nu fi depășit vârsta de 50 ani, la data intrării în țară.
- Să fi satisfăcut legea recrutării.
- Să fie căsătorit sau văduv cu copii minori.
- Să aibă îndeletnicirea de căpetenie agricultură.
- Să nu fi suferit condamnări penale pentru debitele prevăzute de al. C, de sub art. 3.

f) Evacuații din Cadrilater, care au avut în teritoriul cedat, gospodării clădite proprii și care fac dovada, că au ca unică ocupație agricultura și nu au fost satisfăcuți prin împroprietărire în cadrul *Legii nr. 187* din 1945, în condițiile generale de admisibilitate, prevăzute de art. 5 din legea din 29 aprilie 1940.

Spre a fi îndreptățiți cei menționați în alineatele e și f, vor face dovada că locuiesc efectiv la apariția legii într-unul din centrele din Dobrogea sau dacă își vor lua angajamentul să-și stabilească gospodăria într-unul din centrele de colonizare, cel puțin într-un an de la apariția legii (*Ibidem*, p. 11.972).

³²⁹ Vezi, în acest sens, Ioan Scurtu *Studiul introductiv. Anul 1946 în istoria României, în România. Viața politică în documente. 1946*, Arhivele Statului din România, București, 1996, p. 43.

puterii³³⁰. Acest tip de activitate și-a făcut simțit prezența și la Cerna. Astfel, prin *Nota informativă nr. 65*, din 26 iulie 1946, șeful Postului de Jandarmi Cerna, aducea la cunoștință forurilor superioare de la Măcin și Tulcea că foștii legionari din localitate s-au înscris și se înscriu în Partidul Național Țărănesc al lui Iuliu Maniu, iar la alegeri vor vota cu acesta, însă sunt ținuți sub supraveghere³³¹.

Din *Situația de pronostic politic de pe raza Postului de Jandarmi Cerna, la data de 22 septembrie 1946* reiese că aici, din numărul total de 1360 votanți, ar fi votat cu: Partidul Comunist – 16, Partidul Social Democrat – 45, Frontul Plugarilor – 96, Partidul Național Popular – 0, Partidul Țărănesc Democrat – 0, Partidul Liberal Gh. Tătărescu – 260, Partidul Național Liberal Gh. Brătianu – 0, Partidul Național Țărănesc Alexandrescu – 0, Partidul Național Țărănesc Iuliu Maniu – 140, iar 803 erau neidentificați³³².

Desfășurate la 19 noiembrie 1946, într-o atmosferă tensionată, alegerile au fost câștigate, conform rezultatelor date publicității, de Blocul Partidelor Democratice³³³, care a obținut 70% din voturi și 349 de locuri în noua Adunare, față de 32 ale național-țărăniștilor și 33 ale celorlalte partide. Există însă indicii potrivit cărora alegerile au fost falsificate în favoarea Blocului Partidelor Democratice³³⁴.

În plan politic extern, negocierile privind încheierea păcii cu România începute la Paris, la 19 iulie 1946, s-au încheiat la 10 februarie 1947 când a fost semnat tratatul de pace între România, pe de-o parte și Națiunile Unite, pe de altă parte. Din textul acestuia rezultă, între altele, că România a fost tratată ca o țară învinsă și nu i s-a recunoscut cobeligeranța, a consfințit menținerea trupelor sovietice în țară precum și obligația de a plăti mari despăgubiri de război. După 10 februarie 1947, România a ieșit de sub regimul Convenției de Armistițiu devenind, formal, un stat independent și suveran. Înalta Comisie Aliată de Control își încheia activitatea, astfel încât, SUA și Marea Britanie nu au mai putut influența, în mod hotărâtor, evoluția postbelică a României, principalul rol revenindu-i Uniunii Sovietice în această zonă de interese, care nu s-a sfiit să-și impună propria formă de organizare și conducere politico-statală³³⁵.

³³⁰ M. Cojoc, *op. cit.*, pp. 62-63.

³³¹ SJAN TL., fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 88/1946, f. 7.

³³² *Loc. cit.*, dosar 55/ 1946, f. 33.

³³³ Blocul Partidelor Democratice era o alianță creată cu scop electoral, la data de 17 mai 1946, din: PCR, PSD, PNL – Tătărescu, FP, PNT, Anton Alexandrescu și PNP (*România. Viața politică în documente. 1946...*, p. 207).

³³⁴ I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 512.

³³⁵ V.Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, *passim*; vezi și V. Fl. Dobrinescu, Doru Tompea,

În noul cadru prestabilit de Marile Puteri, România a evoluat spre un sistem politic totalitar, în care nota dominantă a vieții politice, începând cu anul 1947, a fost creșterea rolului Partidului Comunist Român sprijinit direct de la Moscova. Practic, de acum înainte, lupta acestui partid pentru controlul absolut al vieții politice a fost una deschisă, ea fiind resimțită și în Dobrogea³³⁶. Problemele aveau să fie amplificate și de seceta din vara anului 1946. În acest context, la începutul anului 1947, situația meglenoromânilor din Cerna devenea din ce în ce mai critică. Șeful Postului de Jandarmi Cerna, aducea la cunoștința forurilor ierarhic superioare de la Măcin și Tulcea, prin *Nota informativă nr. 99* din 23 ianuarie 1947, că în special populația evacuată din Cadrilater era săracă și dominată de o stare de neliniște, datorată lipsei cerealelor, mulți dintre noii veniți stând nemâncăți zile întregi sau hrănindu-se cu turte de floarea soarelui și semințe de bumbac prăjite. În același timp, lipsa nutrețului îi obliga, practic, să-și vândă vitele cu prețuri foarte mici, bani cu care apoi cumpărau mălai la preț de speculă. Prin urmare, o parte dintre aceștia și-au părăsit gospodăriile plecând în Banat fața de această situație solicitându-se sprijinul Prefecturii Tulcea, pentru a-i ajuta pe cei nevoiași, dar și pentru a opri acest proces de părăsire a gospodăriilor³³⁷.

Același conducător al jandarmeriei comunale Cerna, în *Nota informativă nr. 102*, datată 16 martie 1947, preciza: „Suntem informați că printre populația civilă [circulă] zvonul că Grecia este în plin război și chiar că ar fi declarat război Uniunii Sovietelor. În acest scop primește de la

---

România la cele două conferințe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947). Un studiu comparativ, Editura Neuron, 1996, *passim*; Viorica Moisuc, *op. cit.*, pp. 305-311; M. Cojoc, *op. cit.*, p. 68.

³³⁶ *Ibidem*.

³³⁷ Iată cum descria șeful Postului de Jandarmi Cerna situația coloniștilor de aici în ianuarie 1947: „locuitorii din comuna Cerna, în special coloniștii care au stare materială mai rea ca cei băștinași, sunt foarte îngrijorați din cauza lipsei de porumb și grâu, provenită din cauza secetei din anul trecut. Mulți din ei stau nemâncăți zile întregi sau se hrănesc cu turte de floarea soarelui din care s-a extras uleiul și semințe de bumbac prăjite. De asemenea, pentru vite nu au nutreț din care cauză le vând pe prețuri de nimic, pentru a cumpăra mălai, pe care-l procură foarte greu și la un preț de speculă foarte exagerat. Parte din coloniști care au aprobarea, cât și cei care n-o obțin, pleacă cu familiile în Banat, părăsindu-și gospodăriile care se ruinează și distrug. În acest scop, solicită și obțin vagoane de la CFR pentru transport în Banat. Lipsa de mălai și făină care se simte din zi în zi mai mult și a mijloacelor de a-și putea câștiga existența, i-au adus într-o stare foarte îngrijorătoare. Se impune a se interveni la Prefectura jud. Tulcea pentru a dispune să le vină în ajutor prin Of. Ec. celor lipsiți de mijloace de existență. Să se intervină pentru a se opri plecarea acestor coloniști în Banat, să nu li se mai dea aprobări în acest sens și să nu li se mai pună la dispoziție vagoane de CFR” (SJAN TL., fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 70/1946, f. 12.).

americani armament, ajutoare materiale și i se acordă împrumuturi pentru a lupta contra comunismului. De asemenea, că America ar fi debarcat trupe în Grecia. Mai circulă zvonul că la conferința de pace ce se ține la Moscova există mari neînțelegeri între anglo-americani și Uniunea Sovietelor din care cauză în curând vor avea loc evenimente importante, sau că un război între aceste mari puteri ar fi inevitabil. Se mai discută că alimentele date de americani pentru ajutorul locuitorilor din regiunile bântuite de secetă din România, s-a dat mai mult în scop de propagandă pentru a-și atrage simpatia. Populația din orașul Galați ar fi refuzat să primească acest ajutor manifestând că n-are nevoie de ajutor dat de americani”³³⁸.

La începutul anului 1947 starea de spirit a meglenoromânilor din Cerna era dominată de neliniște, datorată sărăciei provocată în special de secetă³³⁹, fapt ce a contribuit la apariția un nou clivaj în rândul comunității de meglenoromâni. Nici zvonurile privind situația internațională a foștilor aliați împotriva puterilor Axei nu era în măsură să îi liniștească, teama izbucnirii unui nou război contribuind și ea la scăderea moralului acestora. Cu atât mai puțin, noile măsuri luate în anul 1947 de către autoritățile guvernamentale, în sprijinul „țărănimii muncitoare”, puteau îndrepta starea de spirit a acestora³⁴⁰. Prin urmare, în martie 1947 un grup de familii din Cerna pleacă în Banat stabilindu-se provizoriu în localitatea Beșenova Nouă (astăzi Dudeștii Noi – *n.ns.* C.V.)³⁴¹. După aproape șapte luni de incertitudini, la data de 15 septembrie 1947 aceștia adresează un memoriu Inspectoratului General al Colonizării Timișoara prin care solicitau să fie repartizați într-o localitate a județului unde să fie reîmproprietăriți³⁴².

În ansamblu, anul 1947 nu avea să aducă o ameliorare a situației meglenoromânilor din Cerna, ci o degradare a traiului de zi cu zi, fapt confirmat atât de pretorul Ion Stoian, cu ocazia inspecțiilor organizate aici³⁴³, cât și de șeful postului de jandarmi din comună³⁴⁴.

Referitor la activitatea de definitivare, nemulțumirile au continuat fiind semnalate atât în rândul populației băștinașe, în primul rând, pentru că nu

³³⁸ *Loc. cit.*, f. 14.

³³⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Timiș (în continuare SJAN Tm.), fond Comisia Județeană Timiș-Torontal pentru Îndrumarea și Definitivarea Lucrărilor de Reformă Agrară, dosar 8/1947-1948, f. 268.

³⁴⁰ Mihail Rusenescu, *Date privind politica agrară a României (marie 1945 – februarie 1949)*, în „Studii și Materiale de Istorie Contemporană”, vol. III, 1978, pp. 90-96.

³⁴¹ SJAN Tm., *loc. cit.*, f. 268.

³⁴² *Loc. cit.*, f. 268v.

³⁴³ SJAN Tl., fond Pretura plasei Măcin, dosar 405/1947, f. 125-130.

³⁴⁴ *Loc. cit.*, fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 156/1947, f. 14-16.

le erau respectate proprietățile, repartizarea loturilor urmând a se realiza prin tragere la sorți³⁴⁵, cât și în rândul noilor veniți, deoarece Comisia de definitivare le solicita să achite suma de 30 lei pentru fiecare hectar atribuit, necesară acoperii cheltuielilor de întreținere și hrană a membrilor ei³⁴⁶.

Pentru a avea o imagine mai clară asupra evoluției meglenoromânilor, în această perioadă, vom prezenta o serie de informații cuprinse în *Darea de seamă referitoare la abuzurile comise de populația colonistă și macedoneană*³⁴⁷, din 30 august 1947, întocmită de șeful Postului de Jandarmi Cerna: „În com. Cerna sunt părăsite și distruse un număr de aproximativ 174 locuințe de către populația colonistă și macedoneană ce s-a putut stabili până în prezent. Numărul locuințelor părăsite și distruse este mult mai mare, acestea urmând a se stabili cu precizie, în curând, de comisia de definitivare care în prezent lucrează în com. Cerna, va face identificarea fiecărei locuințe, stabilindu-se cine a avut-o în primire spre folosință și deci cine se face vinovat pentru părăsirea și distrugerea ei. Coloniștii care au avut în primire aceste locuințe distruse, parte din ei s-au mutat în Banat, o parte în jud. Constanța prin comunele Gârlița, Esehioi, Regele Ferdinand, și Canlia, iar o altă parte s-au mutat dintr-o casă în alta, aici în localitate”³⁴⁸.

Reîmproprietărirea intra în etapa finală, nefiind semnalate abuzuri din partea autorităților abilitate în acest sens și nici din partea noilor veniți. Referitor la cultivarea terenului agricol, foametea și seceta au făcut ca o parte din semințele atribuite de Prefectura Tulcea să nu fie însămânțate ci măcinate și folosite în alimentație. Nu este mai puțin adevărat că însămânțările de toamnă au fost complet compromise din cauza înghețului și secetei, iar producția distrusă de această din urmă cauză, cât și de rozătoarele de câmp³⁴⁹.

Același autor opina, între altele, că „macedonenii din fire sunt răi gospodari, răi muncitori și leneși. Cea mai mare parte din ei nu le place să se ocupe cu agricultura, sau chiar dacă se ocupă, lucrează pământul de mântuială. Le place să se ocupe mai mult de afaceri care cer puțină muncă și câștiguri bune, de preferință afaceri de comerț. Susținuți și încurajați în această stare care îi caracterizează sunt însuși de autoritățile comunale (primar) care mai tot timpul a fost macedonean și nu i-a îndemnat la muncă. Tot o cauză a acestui rău se datorește și așezării în mase compacte a macedonenilor, care se susțin unii pe alții și văd cu ochi răi atât pe locuitorii băștinași, cât și pe coloniștii

³⁴⁵ *Loc. cit.*, f. 21.

³⁴⁶ *Loc. cit.*, f. 22.

³⁴⁷ *Loc. cit.*, dosar 118/1947, f. 18-23.

³⁴⁸ *Loc. cit.*, f. 18.

³⁴⁹ *Loc. cit.*, f. 19.

regăteni”³⁵⁰. Această apreciere este, în opinia noastră, lipsită de un temei real, știut fiind faptul că meglenoromânii au făcut dovada faptului că sunt oameni harnici și renumiți agricultori, atât în locurile de baștină, cât și în Dobrogea de Sud. Cât privește susținerea consângenilor de aceeași origine, ea nu poate fi decât una firească, având în vedere mediul multietnic și multicultural din Meglenia în care s-au format și au evoluat.

În final, autorul concluziona: „distrugerea a sute de locuințe se datorește coloniștilor și macedonenilor care s-au mutat în Banat sau alte părți, părăsind și distrugând locuința ce i-a fost dată în primire. Acelora care s-au mutat dintr-o locuință în alta după ce au distrus gospodăria. Organelor însărcinate cu administrarea acestor bunuri ale statului care n-au vegheat la buna lor conservare, ci din contră au aprobat distrugerile prin aprobările date de a se muta dintr-o locuință în alta și aceasta desigur că nicidecum fără interes. Aceste organe sunt șeful sectorului de colonizare și primarul comunei. De asemenea, aceeași vină o poartă și cei care au aprobat plecarea coloniștilor și macedonenilor în Banat cum și faptului că au fost lăsați atâția ani în stare provizorie și nu au fost stabiliți formal (oficial, cu acte de împrumut – *n.ns.*, C.V.) definitiv în locurile unde au fost așezați”³⁵¹.

Așezarea și împrumutarea unora dintre meglenoromâni în Banat a reprezentat o nouă etapă din cadrul procesului de dezintegrare a „mătcii” meglenoromâne, început în primele decenii ale secolului al XX-lea. Astfel, dintr-un număr de aproximativ 400 de familii care se estimează că au fost transferate din Cadrilater în Cerna, circa 57 s-au stabilit în Banat în județul Timiș, localitățile Variaș, Biled, Jimbolia ș.a., iar două în județul Constanța respectiv la Canlia și Gârlița³⁵².

În plan politic intern, urmare a deciziei guvernului de la Moscova de a lichida forțele de opoziție din statele central și est-europene asupra cărora își exercita dominația, din a doua jumătate a anul 1947 această activitate va duce la eliminarea de pe scena politică românească a celor două mari partide istorice, Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal³⁵³.

³⁵⁰ *Loc. cit.*, f. 19-20.

³⁵¹ *Loc. cit.*, f. 20.

³⁵² În urma cercetărilor de teren pe care le-am efectuat în anul 1996 la meglenoromânii din România și a unei documentări în arhive avansam, în studiile publicate anterior, cifra aproximativă de 30 familii. Recent, în urma unei aprofundate cercetări, am identificat în arhivele tulgene un „Tabel nominal de coloniștii și macedonenii care au distrus și părăsit locuințele plecând în Banat sau în altă parte”, din care am identificat, după nume, aproximativ 57 de familii de meglenoromâni care au plecat în Banat județul Timiș și două în județul Constanța, dintr-un număr total de 134 care au părăsit localitatea Cerna între 1946-1947 (*Loc. cit.*, f. 21-23).

³⁵³ Vezi în acest sens, Ioan Scurtu, *Anul 1947 în istoria României*, în *Viața politică în documente. 1947* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, București, 1994, p. 12.

Intervenția sovietică în viața internă a statelor din zona sa de dominație s-a accentuat, în septembrie 1947, când s-a hotărât, la Conferința de la Szklarska Poreba, constituirea Biroului Informativ al Partidelor Comuniste și Muncitorești, menit să coordoneze activitatea acestora. În acest sens, „Delegatul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a cerut accelerarea proceselor de trecere a țărilor de «democrație populară» la socialism, eliminarea reprezentanților burghezi din structurile puterii, realizarea partidului unic al clasei muncitoare, adoptarea unor programe de transformări socialiste, trecerea la regimul dictaturii proletariatului»³⁵⁴.

Această politică și-a pus amprenta și asupra meglenoromânilor, membri de partid sau simpatizanți ai unor partide, altele decât cele de orientare comunistă, fiind ținuți sub supraveghere pentru a fi luate cu rapiditate contra lor măsuri, în concordanță cu cele impuse de noul regim. Astfel, în *Istoricul problemei reacționare – fasciste – legionare* din comuna Cerna, întocmit de șeful postului de jandarmi de aici, Dumitru Beche, se prezenta pe scurt evoluția acestei chestiuni începând cu anul 1933, concluzia finală fiind aceea că „foștii legionari continuând să nutrească ideea reacționară fascistă, contrară actualului regim democratic (*sic!*) se impune a fi supravegheați îndeaproape»³⁵⁵.

Același Dumitru Beche, în *Istoricul problemei național-țărăniste „Maniu”* făcea o scurtă trecere în revistă a evoluției acestui partid politic în comuna Cerna începând cu anul 1940, concluzionând că „totuși, această mișcare, în aparență dezorganizată, persistă și necesită ca foștii membri să fie supravegheați, iar acțiunile lor dăunătoare regimului democrat, descoperite și deferite justiției»³⁵⁶.

³⁵⁴ *Ibidem*, pp. 12-13.

³⁵⁵ Autorul opina, în mod eronat, că majoritatea coloniștilor macedoneni veniți din Cadrilater în Cerna erau legionari: „La 6 septembrie 1940 venind la conducere regimul legionar, (este vorba, de fapt, de regimul antonesciano-legionar, instaurat oficial la data de 14 septembrie 1940 – *n.ns.*, C.V.) din cauza schimbului de populație nu s-a observat nici o schimbare în conducerea efectivă, însă după repatrierea bulgarilor au venit în loc coloniști macedoneni din Cadrilater din care majoritatea erau legionari, această mișcare s-a reorganizat. La conducerea comunei a venit ca primar legionarul Gheorghe Otti care împreună cu alți membri legionari Ghe. Budeș, C. Dinoglu și alții au început activitatea comițând diferite abuzuri și șicanii populației” (SJAN TL., *loc. cit.*, dosar 103/1947, f. 10). Ceea ce ne surprinde este faptul că același autor, spre exemplu, când se referă la *Istoricul problemei Național Țărăniste Maniu*, sau informează forurile ierarhic superioare care sunt membrii Partidului Național Liberal din comuna Cerna, anexează tabele nominale în care precizează date clare. Nu aceleași date amănunțite ne furnizează și atunci când face referire la membrii mișcării legionare, de fiecare dată fiind nominalizate aceleași patru-cinci persoane, ceea ce ne îndreptățește să precizăm că afirmația potrivit căreia majoritatea coloniștilor macedoneni veniți din Cadrilater în Cerna sunt legionari este eronată.

³⁵⁶ *Loc. cit.*, f. 14-16.

Informații prețioase ne sunt oferite de Dumitru Beche și în *Istoricul problemei „propaganda subversivă, care speculează nemulțumirile cu caracter general, regional sau local, provocate de crizele de natură politică, economică, agrară, industrială, fiscală, etc.”* în care preciza că „populația comunei Cerna o formează în majoritate coloniștii macedoneni și mai puțin coloniștii regăteni evacuați din Cadrilater în toamna anului 1940, prin schimbul de populație. O parte mai mică din populație, cam 1/5 din total o formează băștinași printre care se găsesc și minoritari bulgari, care au rămas în urma repatrierii în Bulgaria. Încă de la venirea coloniștilor în această comună, au existat și mai există rele raporturi între coloniști, în special macedoneni și băștinași găsiți aici. Cauzele care provoacă aceste rele raporturi între ei ar fi, în primul rând, deosebirea de sânge și rasă (*sic!*) ce există între unii și alții, obiceiuri și toate celelalte, provocată mai mult de macedoneni³⁵⁷. *În al doilea rând este dreptul de proprietate mai mare ce caută să și-l asume acești coloniști macedoneni mai mult ca ceilalți (subl. ns., C.V.)*. Aceasta a cauzat și le-a impus ca, comuna să fie administrată din anul 1940 numai de către macedoneni, care călăuziți întotdeauna de considerațiunile de mai sus, au protejat pe unii și nemulțumit pe ceilalți, provocând astfel dezbinarea care a dus la rele raporturi între locuitori. Tot acestui fapt se datorește și dezbinarea politică din comună, care a cauzat majorității locuitorilor băștinași din comună să fie înscriși sau să adere la Partidul N. Țărănist, Iuliu Maniu³⁵⁸. Coloniștii macedoneni numai din interesul ca dintre ei să fie întotdeauna la conducerea și treburile ad-tive ale comunei au căutat să se infiltreze în fiecare partid politic, spre a înlătura pe locuitorii băștinași, cauzându-le diferite nemulțumiri. Majoritatea dintre acești macedoneni sunt cunoscuți că au făcut parte sau au aderat cu mișcarea legionară (*sic!*) și deci datorită acestei ordine de idei nemulțumirile relatate mai sus, propaganda subversivă poate specula³⁵⁹.

Posibili „agenți ai reacțiunii” ar fi putut specula și nemulțumirile noilor veniți provocate de neajunsurile activității de reîmproprietărire, de seceta ce a afectat grav și această comună, de majorarea taxelor pentru cei care practicau activități de natură comercială ș.a. În final, autorul mai preciza

³⁵⁷ În mod eronat autorul acestui document preciza că există o deosebire de sânge și rasă între macedoneni și băștinași, poate între ei și bulgarii rămași aici dar aceștia erau nesemnificativi ca număr, în condițiile în care, cum bine se știe, românii balcanici sunt parte integrantă a poporului român și au venit din locurile de baștină în „țara de adopție” România, exclusiv în calitate de români.

³⁵⁸ Opinia autorului este exagerată deoarece, din *Tabelul nominal de membrii org. politice PNȚ „Maniu”*, dintr-un număr de 29 membri, 10 erau meglenoromâni, iar președintele Noe Nicolae era, la rândul său tot meglenoromân (*Loc. cit.*, f. 15).

³⁵⁹ *Loc. cit.*, f. 12.

că „deși nu s-au identificat indivizi care să ducă o propagandă subversivă, prin specularea nemulțumirilor provocate de crizele de natura celor de mai sus, totuși agenții reacțiunii pot specula asemenea nemulțumiri care pot provoca dezordine. Deci acești indivizi trebuie identificați, semnați autorităților superioare, luându-se măsurile legale contra lor”³⁶⁰.

Sunt edificatoare, în opinia noastră, toate aceste concluzii ale lui Dumitru Beche, din finalul documentelor menționate, pe care nu întâmplător le-am prezentat în detaliu, ci tocmai din dorința de a reliefa modalitatea prin care trebuiau înlăturați opozanții regimului.

În plan politic intern, sfârșitul acestui an avea să aducă modificări esențiale, regimul monarhic fiind înlocuit cu cel republican. Astfel, la data de 30 decembrie 1947 regele Mihai I a trebuit să semneze actul de abdicare³⁶¹, iar România a fost proclamată, în aceeași zi, Republică Populară, în frunte cu un Prezidiu Provizoriu³⁶². Instalați la putere, comuniștii au pus în practică, în deceniul următor, o politică de sovietizare a României, în care nu-și mai găseau locul democrația, cele mai elementare drepturi și libertăți cetățenești, respectarea proprietății ș.a.

Anul 1948 avea să fie unul decisiv pentru evoluția României pentru următoarele patru decenii. La data de 4 ianuarie s-a constituit Comisia Centrală pentru organizarea Congresului de unificare a Partidului Comunist cu Partidul Social-Democrat, în vederea constituirii Partidului Unic Muncitoresc și s-au aprobat instrucțiunile pentru alegerea organelor de conducere locală și a delegaților la Congres. Desfășurat între 21-23 februarie 1948, în sala Ateneului Român, acesta a ales Comitetul Central care, mai apoi, în ședința din 24 februarie a ales Biroul Politic și Secretariatul Comitetului Central (Gheorghe Gheorghiu-Dej – secretar general, Ana Pauker, Teohari Georgescu și Lothar Rădăceanu – secretari). Practic, acest moment avea să consfințească, preponderența absolută a comuniștilor în toate organele de conducere care și-au impus propriul model de organizare a societății. În mod firesc, se cerea adoptarea unei noi legi fundamentale, menită a consacra forma de stat republicană. Totodată, se aveau în vedere ample transformări economice și politice³⁶³.

La data de 27 februarie 1948 ia ființă Frontul Democrației Populare³⁶⁴

³⁶⁰ *Loc. cit.*, f. 13.

³⁶¹ *România. Viața politică în documente. 1947...*, pp. 289-290.

³⁶² *Ibidem*, pp. 290-293.

³⁶³ Vezi, în acest sens, Ioan Scurtu, *Studiu introductiv*, în *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român vol. I, 1948*, Arhivele Naționale ale României, București, 2002, pp. III-IV.

³⁶⁴ Frontul Democrației Populare era condus de un Consiliu Național, compus din:

care va obține la alegerile din luna următoare 93, 2% din voturi și 405 mandate. Nu peste multă vreme, la data de 13 aprilie 1948, Mare Adunare Națională votează, în unanimitate, noua Constituție care va legitima noul regim politic din România³⁶⁵.

Toate aceste acțiuni politice aveau să influențeze și procesul de reîmproprietărire. Edificatoare în acest sens este, în opinia noastră, *Darea de seamă asupra operațiunilor de colonizare din Dobrogea*, întocmită la finele anului 1948 de D. Vătafu, șeful Inspectoratului Agricol Regional Constanța, care deși elaborat în limbajul specific epocii, ne oferă o serie de date concrete asupra acestui complex proces. În prima parte, sunt prezentate pe scurt etapele de început, Reforma agrară din 1921, apoi primele acțiuni de împrumietărire din Dobrogea, desfășurate în perioada interbelică, după care dezvoltă acțiunile întreprinse de statul român în urma aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940. Astfel, „prin evacuarea populației române din județele Durostor și Caliacra, s-au abandonat: teren arabil 204.627 ha; gospodării agricole 18.760. Din numărul de 18.760 gospodării agricole lăsate în Cadrilater, 7.201 gospodării au fost construite de stat și date în proprietatea coloniștilor [...]. Din populația de 21.897 capi de familie – preciza același D. Vătafu – s-au așezat în județul Constanța circa 9.000, iar în județul Tulcea 8.000; restul s-au risipit în Muntenia, Oltenia, Moldova, etc.”³⁶⁶. Încercând să scoată în evidență acțiunile întreprinse de noile autorități, desfășurate în special din a doua parte a anului 1947, autorul combate acțiunile întreprinse de vechii guvernanți, unele din afirmații fiind argumentate altele, în opinia noastră, doar simple speculații politicianiste. Același autor avea să precizeze că „urmare a terminării lucrărilor de recolonizare din Dobrogea a fost desființat, pe data de 15. I. 1948, Oficiul Național al Colonizărilor și deci și fostul Inspectorat General al Colonizării din Dobrogea”³⁶⁷. În acest sens, Inspectoratul Regional Agricol Constanța,

---

Vasile Luca, Lothar Rădăceanu, Iosif Chișinevschi din partea Partidului Muncitoresc Român; dr. Petru Groza, Anton Alexandrescu, Ion Ontaru din partea Frontului Plugarilor; Petre Constantinescu-Iași, Mihail Dragomirescu, Alexandru Șteflea din partea Partidului Național Popular; Kácko Alexandru, Ludovic Tákács, Cziko Ferdinand din partea Uniunii Populare Maghiare. Președinte al Consiliului Național al Frontului Democrației Populare a fost ales dr. Petru Groza, secretar general Vasile Luca, iar secretar adjunct Iosif Chișinevschi (*Ibidem*, p. V).

³⁶⁵ Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, *Constituțiile române – Texte. Note. Prezentare Comparativă*, Ediția a III-a, Regia autonomă „Monitorul Oficial”, București, 1995, pp. 113-130.

³⁶⁶ SJAN Tl., fond Prefectura județului Tulcea, Serviciul administrativ, dosar 1488/1948, f. 71.

³⁶⁷ *Loc. cit.*, f. 76.

va înștiința organele administrative din județele Constanța și Tulcea, prin *Circularele nr. 443*, din 6 martie 1948, respectiv *nr. 1028* din 18 mai 1948, că lucrările de reîmproprietărire a evacuaților din Cadrilater, au fost încheiate definitiv³⁶⁸.

Ca urmare a activității de reîmproprietărire în județele Constanța și Tulcea, din totalul suprafeței identificată și măsurată de 146.726 ha, a fost atribuit evacuaților din Cadrilater în total 117.115 ha, reprezentând teren arabil, grădini, vii, islazuri, 6.343 ha instituțiilor de stat, 19.034 ha au rămas disponibile, 3.328 ha neproductive, iar 906 ha în litigiu și „așezare schimbări”. „Cu ocazia acestei definitivări a coloniștilor, s-au așezat în Dobrogea un număr de 12.868 coloniști, din care numai la un număr de 11.297 coloniști li s-au făcut acte de proprietate (acte de vânzare-cumpărare), celorlalți neputându-se face actele din forță majoră. Acestor coloniști li s-au dat 10.161 gospodării, 2.162 locuri de case, iar instituțiile de stat au fost înzestrate cu 217 case și 36 locuri de case. Au mai rămas disponibile 1.898 case și 2.400 locuri de case, care s-au afectat fondului de reformă agrară ca și terenul rămas disponibil de la colonizare. Pe aceste disponibilități, care grupează în județul Constanța – 4.644 ha teren arabil, 571 case și 1.112 loturi de case s-au și făcut împrumietăririle, rămânând numai într-o singură comună 800 ha teren arabil, pârloagă de 8 ani.

La județul Tulcea, din disponibilul de 12.339 ha, teren arabil, a fost dat la împrumietărire circa 500 ha, restul s-a dat în folosință, până la ridicarea recoltelor, după care se va da la împrumietărire. De fapt, lucrările de

³⁶⁸ Pentru o mai bună înțelegere a acestei chestiuni, prezentăm, în continuare, prevederile Circularei nr. 1028 din 18 mai 1948: „Avem onoarea a vă face cunoscut că pentru totdeauna, în cuprinsul județelor Constanța și Tulcea problema colonizărilor a fost complet lichidată și pe viitor nu se va mai face nici o operațiune de colonizare. Toți coloniștii evacuați din Cadrilater oriunde se vor mai afla și acolo unde sunt disponibilități de terenuri, urmează să fie satisfăcuți prin împrumietărire dacă îndeplinesc condițiunile legii de reformă agrară nr. 187/1945. Odată cu terminarea campaniei însămânțărilor șefii ocoalelor agricole împreună cu comitetele gospodărești vor lichida ultimele lucrări de împrumietărire, pe disponibilitățile de la colonizare și în același timp vor începe verificarea coloniștilor recolonizați și aceia care nu stau în casa și pe terenul care le-a fost atribuit și nu se află în localitate, vor fi excluși de la colonizare. Casele și terenurile rezultate, în urma acestei operațiuni, vor fi repartizate fondului de reformă agrară, urmând ca ele să fie date la împrumietărire celor îndreptățiți și încă nesatisfăcuți sau chiar în completare celor care au primit mai puțin pământ. Verificarea se va face folosindu-se de lucrările ce s-au trimis și se vor trimite, în timpul cel mai scurt, fiecărui centru de colonizare. De asemenea, un exemplar din aceste lucrări a fost predat Serviciului Agricol Județean, Biroului Proprietății și Bunurilor Statului și reformă agrară. Orice alte litigii sau încurcături descoperite în lucrările de recolonizare vor fi rezolvate de șeful ocolului agricol de comun acord cu Serviciul Agricol Județean” (*Loc. cit.*, fond Pretura plasei Măcin, dosar 420/1948, f. 56).

împroprietărire, în ce privește tablourile de împroprietăriri sunt executate, a rămas numai operațiunea de punere în posesie și eliberarea titlurilor. Odată cu așezarea acestor coloniști s-au avut în vedere și interesele obștești ale acestora și ale statului, așa încât din bunurile ce formau fondul de colonizare s-au atribuit și pentru instituții de folos obștesc ale centrelor de colonizare³⁶⁹. La Cerna, din 264 „contracte de vânzare-cumpărare între statul român și colonist” aproximativ 214 au aparținut familiilor de origine meglenoromână³⁷⁰.

În final, același D. Vătafu avea să afirme: „Cu privire la soluționarea definitivă și categorică a problemei coloniștilor din Dobrogea, urmează ca, pe viitor, centrele de colonizare să fie organizate în cooperative de producție, unde statul trebuie să mai intervină cu conductorii specialiști și cu inventar de muncă, întrucât coloniștii sunt lipsiți într-o bună parte de acest inventar, întâi datorită a o parte din ei, care obișnuiesc să cutreiere ținuturile țării și în al doilea rând datorită acestei (secetei – *n.ns.* C.V.) din ultimii ani.

Centrele masive de colonizare, care au primit pământuri în trei sau 4 parcele mari, pe mereaua comunei – fiecare colonist având parcele mari în aceleași trei sau patru locuri în care i s-au dat lotul de 10 ha – sunt cele dintâi care se pretează la organizarea în cooperativă agricolă de producție, foarte indicată, putându-se realiza fără nici o piedică, acolarea [asolarea?] culturilor agricole și o lucrare colectivă a pământului, toți coloniștii având aceeași suprafață în proprietate, cu randamente sigure și mult mai mari decât în sistemul de lucru al câmpului de azi³⁷¹.

La nivel național, în anul care a precedat actul de început al colectivizării, mai existau evacuați din Cadrilater care continuau să-și manifeste nemulțumirea față de măsurile insuficient de energice ale statului, pe linia integrării corespunzătoare și în deplină siguranță în zonele ocupate. În acest sens, în octombrie 1948, un număr de 384 din noii veniți stabiliți în județele Constanța și Tulcea aveau încă de primit, din partea statului, despăgubiri pentru recoltele părăsite în toamna anului 1940³⁷². În realitate, numărul lor era mult mai mare, această reparație realizându-se abia prin *Legea nr. 9/1998*

³⁶⁹ *Loc. cit.*, fond Prefectura județului Tulcea, Serviciul administrativ dosar 1488/1948, f. 74.

³⁷⁰ Numărul a fost stabilit prin identificarea după nume a familiilor meglenoromâne dintre cele definitivate în Cerna. Vezi, în acest sens, Nicolae Cușa, *Aromânii (Macedonenii) în România...*, pp. 338-341.

³⁷¹ SJAN TI., fond Prefectura județului Tulcea, Serviciul administrativ, dosar 1488/1948, f. 76. Despre această chestiune, vezi și Viorel Măgureanu, *Regimul proprietății funciare în Dobrogea, rezultat în urma aplicării tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940*, în „Revista Arhivelor”, LXX, vol. LV, nr. 1/1993, pp. 31-36.

³⁷² Dumitru Șandru, *op. cit.*, p. 217.

*privind acordarea de compensații cetățenilor români pentru bunurile trecute în proprietatea statului bulgar în urma aplicării Tratatului dintre România și Bulgaria, semnat la Craiova, la 7 septembrie 1940*³⁷³.

În plan politic intern, în anul 1949 s-a continuat într-un ritm accelerat procesul de sovietizare a României. Astfel, încă din luna ianuarie a fost votată legea comitetelor provizorii ale Sfaturilor populare, nu peste multă vreme, la Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 3-5 martie 1949 adoptându-se și programul privind transformarea socialistă a agriculturii³⁷⁴. Practic, din acest moment, meglenoromânii aveau să fie ancorați și mai adânc în noile realități, intrând într-o nouă etapă din evoluția lor istorică în cadrul statal românesc. O parte dintre membrii acestei comunități românești de sorginte sud-dunăreană vor susține noua ideologie, remarcându-se la nivel local, prin activitatea lor politico-ideologică, iar alții vor rămâne consecvenți ideologiei politice îmbrățișată înainte de instaurarea regimului comunist în România.

Interesant de semnalat este faptul că, în urma acțiunilor de verificare organizate în rândul membrilor PMR din Cerna, în a doua jumătate a anului 1949, nu a fost exclus nici un membru al organizației de partid de origine meglenoromână³⁷⁵. În *Raportul general de activitate privitor la desfășurarea acțiunii de verificare a subcomisiilor 9 și 12 din Plasa Măcin de la 11 august – 22 noiembrie 1949* se preciza, între altele, că „în comuna Cerna am găsit 3 organizații de bază, care au fost complet destrămate din cauza fostului secretar Victor Roman, care timp de un an de zile, adică până la verificare, nu a ținut nici o ședință fiind în strânse legături cu toți chiaburii și reacționarii din comună”. În final se mai preciza că „prin munca depusă de partid, viața de partid se va dezvolta mai mult și masele privesc cu încredere în el, trecând majoritatea în colectivul de muncă agricol pentru a scăpa țărănimea de mizerie și trecerea de la o agricultură înapoiată, la o agricultură socialistă”³⁷⁶.

³⁷³ „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 8, din 13 ianuarie 1998, pp. 7-9.

³⁷⁴ Vezi, pe larg, în acest sens, *Procesul-verbal și stenograma ședinței Plenare CC al PMR în cadrul căreia s-a discutat situația țărânimii și organizarea muncii acesteia pe linia gospodăriilor agricole colective și a cooperativelor de desfacere, consum, de prelucrare și meșteșugărești*, în *Stenogramele ședințelor Biroului politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR* vol. II. Studiu introductiv de Ioan Scurtu, Arhivele Naționale ale României, București, 2003, pp. 123-190.

³⁷⁵ Vezi, în acest sens, procesele-verbale de verificare ale organizațiilor de bază nr. 1, 2 și 3, pe baza cărora, am constatat, că dintr-un număr total de 81 membri, aproximativ 24 sunt de origine meglenoromână, nici unul dintre ei nefiind excluși în urma acestei acțiuni (S JAN TL., fond Comitetul județean Tulcea al PMR, dosar 83/1949, f. 103-108).

³⁷⁶ *Loc. cit.*, f. 4.

Meglenoromânii din Grecia și fosta Iugoslavie

Începutul celui de-al Doilea Război Mondial găsea meglenoromânii din locurile de baștină în cuprinsul a două state: Grecia și Iugoslavia, în cadrul cărora vor avea o evoluție postbelică diferită³⁷⁷. În această perioadă, atât guvernele celor două țări, cât și cele ale celorlalte state balcanice, urmăriseră să ducă o politică de neutralitate. Evenimentele care au urmat nu au făcut altceva decât să confirme că războiul va fi unul de amploare și lungă durată, arealul balcanic reprezentând una dintre importante zone de conflict³⁷⁸.

Grecia avea să fie una dintre țintele lui Mussolini și, la data de 28 octombrie 1940, armatele italiene invadează teritoriul elen, unele acționând în lungul litoralului spre Ianina, iar altele în defileul Mețovo, pentru a intercepta comunicațiile cu Epirul și Macedonia. Operațiile militare continuă, lupte crâncene desfășurându-se, în data de 2 noiembrie, pe valea Kalamas, în zona Ianina și în Munții Pindului. Două zile mai târziu, contraofensiva elenă reușește să respingă armatele italiene angrenate aici, spre frontiera cu Iugoslavia. La 11 noiembrie, Armata 9 italiană care declanșase ofensiva spre Salonic, prin Florina și Edessa, este contraatacată puternic de armatele grecești, trupele italiene retrăgându-se în dezordine între Ohrida și mare, pentru a acoperi direcțiile spre Valona și Tirana. Contraofensiva elenă continuă trupele sale ajungând în teritoriile Albaniei. Hitler nu a rămas indiferent față de această situație și, la data de 13 decembrie semnează directiva nr. 20 „Marița”, stabilind, între altele, că după apariția condițiilor meteorologice favorabile, o serie de forțe se vor deplasa prin Bulgaria angajând operații militare pentru controlul coastei de nord a Mării Egee și chiar pe întregul teritoriu al Greciei continentale. În primăvara anului următor, la data de 3 aprilie 1941, același Hitler semnează și difuzează directiva operativă nr. 26 cu privire la operațiile militare în Balcani și colaborarea cu aliații Reich-ului, în cadrul acțiunilor de luptă din această zonă, respectiv Italia, Ungaria și Bulgaria. Trei zile mai târziu, forțe armate germane, italiene, ungare și bulgare atacă Grecia și Iugoslavia. Între 8-9 aprilie, pe valea Vardarului, inclusiv în regiunea Megleniei, au loc lupte sângeroase, trupele germane intrând în Salonic. Armatele grecești, încercuite între valea Vardarului și Akios, în număr de peste 70.000, se

³⁷⁷ Vezi, pe larg, în acest sens, V. Coman, *Aspecte privind istoria meglenoromânilor din Sud-Estul Europei la sfârșitul celui de-al doilea război mondial*, în „Hrisovul”. Anuarul Facultății de Arhivistică, XIII, 2007, Editura Ministerului Internelor și Reformei Administrative, București, 2007, pp. 167-182.

³⁷⁸ St.K. Pavlowitch, *op. cit.*, pp. 289-310.

predau împreună cu generalul Bakopulos. În același timp, trupele germane și italiene realizează joncțiunea izolând armata iugoslavă de cea elenă. Ofensiva continuă, concomitent cu dezmembrarea Iugoslaviei care va capitula în data de 17 aprilie. Hitler dispune împărțirea acestui stat, Italia anexând Muntenegru, majoritatea insulelor din Marea Adriatică, Dalmația, o parte din Croația, jumătate din Slovenia și vestul Macedoniei; Ungaria primește Bacica, Baranja, Megdumurja și Prekomurje; Bulgaria va lua cea mai mare parte din Macedonia sârbească și unele raioane din estul regiunii Kossovo în timp ce restul teritoriului, inclusiv Serbia în frunte cu generalul colaboraționist Nedič, rămân sub ocupație germană. Data de 23 aprilie 1941 avea să aducă și capitularea Greciei, regele George al II-lea și guvernul său refugiindu-se inițial în insula Creta, iar mai apoi la Londra³⁷⁹.

În Grecia, după cum am văzut, invaziei italiene din toamna anului 1940 avea să îi urmeze cea a Germaniei și aliaților ei din această zonă, desfășurată în aprilie 1941 și soldată cu descompunerea întregului aparat de stat, dizolvarea armatei și paralizarea instituțiilor politice³⁸⁰. În același timp, puterile victorioase aici, respectiv Germania, Italia și Bulgaria, își vor împărți între ele responsabilitatea administrației țării, în capitală fiind instituită o conducere „filoaxistă”, condusă succesiv de generalul Tsolakoglou, I. Logotheropoulos și D. Rallis, cu rolul de a asigura, în primul rând, ordinea publică până la sfârșitul războiului. Armatele bulgare au ocupat aproape întreaga Tracie și o parte a Macedoniei, Atena și alte orașe importante au fost ocupate de trupele germane, iar cele italiene și albaneze controlau alte regiuni. În realitate, însă, autoritățile Axei nu au administrat întreaga Grecia, două treimi din teritoriu și jumătate din populație neaflându-se practic sub autoritatea administrației centrale, aici, predominând starea de anarhie³⁸¹.

Încă din toamna anului 1941 s-au pus bazele unor organizații de gherilă în regiunile muntoase ale Greciei. Astfel, în septembrie 1941, a fost fondat, sub conducerea grupărilor comuniste, Frontul Național de Eliberare – EAM (Elinikon Apeleftheroticon Metopon) condus de o comisie centrală formată din șase membri³⁸². În același timp, au fost create două organizații speciale

³⁷⁹ Despre operațiile militare din Balcani desfășurate în toamna anului 1940 și primăvara anului următor vezi, pe larg, Leonida Loghin, pp. 60-80; vezi și Winston Churchill, *Al doilea război mondial*, vol. I, Traducere de Any și Virgil Florea. Cuvânt înainte de Florin Constantiniu, Editura Saeculum I.O., București, 1998, pp. 396-408.

³⁸⁰ AMAE, fond 71/1945-1948 Grecia, vol. I, Politica internă, nepaginat.

³⁸¹ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 251.

³⁸² Cei mai importanți conducători ai acestei organizații erau: Sarmaniotis, Partsalidis, colonelul Giogios, Hagi-Ghiorghiu și Lulis (AMAE fond 71/1945-1948 Grecia, vol. I, Politica internă, nepaginat)

află sub directă subordonare a EAM și anume: Armata Grecească Populară de Eliberare – ELAS (Elinicos Laicos Apeleftheroticos Stratos), cu rolul de a recruta și pregăti pentru luptă bărbați în 18-45 ani³⁸³ și Organizația Națională Pangrecească a Tineretului – EPON (Ethniki Panelinios Organosis Neoleas), cu rolul de a pregăti tineretul atât pentru serviciul activ, cât și pentru cel de ajutorare a acțiunilor militare și de propagandă³⁸⁴.

Imitând exemplul partidelor de stânga, care s-au unit într-o organizație puternică – EAM, partidele de dreapta au fuzionat alcătuind, la rândul lor, Liga Națională Grecească Republicană și Armata Liberă Grecească Democrată – EDES (Elinikos Dimocratikos Eleftheros Stratos). Această organizație a apărut în special pentru a contrabalansa puterea de stânga din Grecia³⁸⁵. O a treia organizație, fără prea mare putere și influență, a apărut la începutul anului 1943 – Frontul Eliberării Naționale și Sociale (EKKA), de orientare liberă și republicană³⁸⁶. În afară de acestea mai exista și Partidul regalist, fără vreo importanță în viața politică a Greciei, care număra puțini aderenți, mai cu seamă prieteni devotați ai regelui George³⁸⁷.

Pe fondul accentuării crizei economice și politice din Grecia datorată, în primul rând, regimului de ocupație, cât și a intereselor politice ale Marii Britanii, SUA și URSS din anii 1943-1944, divergențele dintre EAM și EDES se vor accentua, principalul motiv fiind acela al obținerii controlului decisiv asupra Greciei³⁸⁸.

Acceptarea de către Uniunea Sovietică a poziției dominante a Marii Britanii în Grecia, în vara anului 1944 și retragerea trupelor germane din țară în toamna aceluiași an, a slăbit într-o oarecare măsură poziția EAM, care a acceptat încheierea unui armistițiu, intrat în vigoare la 15 ianuarie 1945 și a acordului de la Varkiza, semnat la 12 februarie. Se puna, astfel, capăt ciocnirilor dintre forțele ELAS și EDES. Acordul prevedea demobilizarea tuturor detașamentelor ELAS și predarea unei anumite cantități de arme, iar ca recompensă erau acordate drepturi politice depline, se garanta libertatea presei și se acorda amnistiere referitoare la orice activități politice desfășurate anterior, cu excepția delictelor de drept comun³⁸⁹. Prin urmare, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, Grecia

³⁸³ Era condusă de generalul Sarafis și colonelul Bakergis (*loc. cit.*).

³⁸⁴ *Loc. cit.*

³⁸⁵ Era condusă de colonelul Napoleon Zervas (*loc. cit.*).

³⁸⁶ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 253.

³⁸⁷ În Macedonia, conducătorul acestui partid era colonelul Hrisohou, fost guvernator general al acestei regiuni (AMAE, fond 71/1945-1948, Grecia, vol. I., Politica internă, nepaginat).

³⁸⁸ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 254.

³⁸⁹ *Ibidem*, p. 256; St. K. Pavlowitch, *op. cit.*, p. 309.

avea un guvern de coaliție bazat în special pe partidele interbelice, sprijinit de Marea Britanie în vederea împiedicării instaurării unui regim de stânga, dominat de luptătorii de gherilă.

În Iugoslavia, după capitularea armatei și fuga regelui, în aprilie 1941, țara a trecut sub controlul Germaniei și Italiei, care au împărțit în sfere de influență, între ele, teritoriile cucerite. Inițial, aliații Axei au reușit să satisfacă o parte a ambițiilor naționale din zonă, iar restul teritoriilor Iugoslaviei au fost încredințate autorităților politice sârbe, croate și muntenegrene, sub stricta supraveghere a Germaniei și Italiei³⁹⁰.

Încă din primele zile ale ocupației puterilor Axei, situația din Iugoslavia era una favorabilă organizării unei rezistențe armate. În mai 1941, colonelul Draža Mihailović împreună cu un grup restrâns de ofițeri sârbi s-au retras în zonele de deal și au organizat așa-numitele „detașamente de cetnici”, loiale vechiului regim regalist. Cea mai importantă mișcare de rezistență era, însă, cea a partizanilor condusă de Iosip Broz Tito, secretarul general al Partidului Comunist Iugoslav³⁹¹.

Inițial, au existat unele încercări de colaborare între partizani și cetnici, însă acest lucru nu s-a realizat datorită unui dezacord fundamental apărut între cele două tabere, în privința strategiei de luptă. În noiembrie 1942, la Bihač, partizanii au pus bazele Consiliului Anti-Fascist de Eliberare Națională a Iugoslaviei (AVNOJ) care, un an mai târziu, în noiembrie 1943, a fost declarat oficial noul guvern al Iugoslaviei³⁹².

Considerând că Macedonia urma să constituie o parte integrantă a viitorului stat federal iugoslav, partizanii, au încercat, în 1943, să organizeze o nouă mișcare de rezistență în această regiune și, chiar mai mult, la al doilea congres al AVNOJ din noiembrie 1943 de la Jaje să declare Macedonia drept una din cele șase republici constituante ale Iugoslaviei³⁹³. Partizanii iugoslavi aveau unele planuri și mai îndrăznețe, mai exact încorporarea Macedoniei grecești și ieșirea sudică la Marea Egee. În vederea realizării acestui obiectiv, se urmărea atragerea minorității slave ce trăia în Grecia, cât și membri din rândul Partidului Comunist Grec.

În consecință, comuniștii greci au fost de acord, la început, să-i organizeze pe comuniștii slavo-macedoneni ca parte integrantă a ELAS. Mai mult, la începutul anului 1944, slavo-macedonenii au pus bazele Frontului Popular de Eliberare al Slavo-Macedonenilor (SNOF), care părea, inițial,

³⁹⁰ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 238; St. K. Pavlowitch, *op. cit.* p. 295.

³⁹¹ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 242.

³⁹² *Ibidem*, p. 245; vezi și Gh. Zbucnea, *Istoria Iugoslaviei*, Editura Corint, București, 2001, p. 82.

³⁹³ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 247.

că se află sub directa conducere a ELAS. Scurta colaborare între cele două tabere se va încheia printr-un conflict armat în toamna anului 1944, datorită obiectivelor diferite³⁹⁴.

Într-o conjunctură politică favorabilă, din inițiativa partizanilor conduși de Tito, era creat, la 2 august 1944, un nou stat federativ al Iugoslaviei, loial Belgradului, Macedonia³⁹⁵. Astfel, sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial găsea Iugoslavia pe poziții avansate în jocul politicii macedonene.

Evenimentele politico-militare din timpul celui de-al Doilea Război Mondial desfășurate în Grecia și Iugoslavia nu puteau rămâne fără urmări asupra evoluției meglenoromânilor din locurile de baștină. De altfel, Meglenia a fost una dintre regiunile unde s-au desfășurat, atât operații militare ale puterilor Axei, cât și luptele de gherilă ale ELAS, EDES sau SNOF. În lipsa unei politici unitare privind obținerea, pe viitor, a unor drepturi legitime, meglenoromânii au optat pentru una din taberele aflate în conflict, în funcție de interesul personal, fără a ține seamă de consecințele nefaste privind menținerea unității de grup și a ființei proprii. Evenimentele politice interne și internaționale desfășurate în această parte a Europei, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial vor demonstra, între altele, și faptul că, de acum înainte, identitatea meglenoromânilor din locurile de baștină se va altera într-o oarecare măsură, în funcție de interesele dictate de guvernele impuse în Grecia și Iugoslavia. Nu este mai puțin adevărat că acest fenomen s-a datorat și evoluției politice interne a statelor mai sus amintite, cât și înțelegerilor secrete dintre URSS, SUA și Marea Britanie, privind reconstrucția politică și economică europeană postbelică. În viziunea primului-ministru britanic W. Churchill, soluționarea problemei balcanice în mod procentual, conform înțelegerii de la Moscova din octombrie 1944, avea drept scop evitarea, în țările în cauză, a unor mișcări sociale ce ar fi putut degenera în războaie civile³⁹⁶. Evenimentele petrecute ulterior, în această parte a Europei, au demonstrat însă, contrariul.

Conferința de la Ialta din 4-11 februarie 1945, avea să certifice, între altele, și acordul de procentaj. În cadrul aceleiași conferințe, președintele SUA, Roosevelt, prezenta documentul intitulat *Declarație asupra Europei eliberate*, acceptat de URSS și Marea Britanie, care reglementa, implicit, și viitoarea ordine politică din Balcani³⁹⁷. Potrivit acestuia era proclamat

³⁹⁴ E. Kojos, *The Making of Yugoslavia's People's Republic of Macedonia*, în *Macedonia Past and present*, Institute for Balkan Studies, Tesaloniki, 1992, pp. 154-155.

³⁹⁵ *Ibidem*, p. 153.

³⁹⁶ Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 287.

³⁹⁷ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 260, vezi și Jach de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial 1942-1945*, vol II, Editura Științifică și Enciclopedică, București,

„dreptul tuturor oamenilor de a alege forma de guvernământ în care urmau să trăiască” și „reinstituirea drepturilor suverane și a autoguvernării pentru popoarele care au fost private cu forța de ele”³⁹⁸. Toate acestea urmau a fi puse în practică sub protecția SUA, URSS și Marea Britanie însă, în concordanță cu acordul de procentaj. În mai 1945, când războiul lua sfârșit în Europa, nu fusese făcut nici un alt aranjament referitor la statele balcanice, evoluția ulterioară a acestuia aflându-se sub semnul incertitudinii.

În Grecia, încheierea operațiilor militare nu a adus o îmbunătățire a situației politice sau economice. Corupția și setea de profit provocau mari nemulțumiri sociale, în special în mediul rural și în zonele muntoase. Foametea, mizeria și profundele nemulțumiri din mediul sătesc constituiau un teren propice declanșării unor revolte. În același timp, în plan politic intern, principala chestiune ce trebuia rezolvată era cea a monarhiei, haosul politic fiind definiția potrivită pentru această problemă³⁹⁹. Deși, după înțelegerea de la Varkiza, din 12 februarie 1945, grupările politice din Grecia credeau că se va ajunge la o înțelegere menită a asigura o viață politică normală, evenimentele petrecute ulterior au demonstrat contrariul, acestea fiind influențate însă și de neînțelegerile sovieto-britanice privind împărțirea sferelor de influență în această țară⁴⁰⁰.

În vederea obținerii supremației politice în Grecia, forțele de dreapta promonarhiste au urmărit diminuarea forței adversarilor politici, pe de-o parte, iar pe de alta, organizarea unor acțiuni naționaliste în regiunile locuite de populații aparținând altor etnii. Acestea din urmă s-au datorat, în special, orientărilor politico-ideologice diferite de cele ale autorităților guvernamentale⁴⁰¹. În cadrul acțiunilor au fost antrenați, firesc, și meglenoromânii. Încă din vara anului 1945, forțele guvernamentale au organizat acțiuni de intimidare a populațiilor de altă etnie decât cea greacă, prin diverse mijloace de propagandă naționalistă și prin organizarea unor acțiuni de maltratare (arestări, torturi, asasinat) ce vor continua și în cursul anului următor⁴⁰².

În același timp, principalul adversar politic al armatelor guvernamentale ELAS s-a reorganizat, în vederea obținerii supremației politice și, în

---

1988, p. 299; D.D. Hatchet, G.G. Springfield, *Ialta. Înțelegeri pentru 50 de ani*, Casa de editură „Excelsior – Multi Press”, București, 1991, pp. 86-90.

³⁹⁸ Apud B. Jelavich, *op. cit.*, p. 260.

³⁹⁹ *Ibidem*, pp. 280-281.

⁴⁰⁰ AMAE, fond 71/1945-1948, Grecia, vol. I, Politica internă, nepaginat.

⁴⁰¹ Risto Kirjazovski, *Makedonskata politicka emigratija od egejskiot del na Makedonija vo istosnoevropskite zemji po vtorata svet ska vojna*, Kultura, Skopje, 1989, p. 15.

⁴⁰² H. Andonovski, *op. cit.*, pp. 49-55.

octombrie 1946, s-a transformat în Armata Democratică a Greciei (ADG)⁴⁰³. Înființarea, la 28 octombrie 1946, în vestul Macedoniei grecești, a centrului de conducere al ADG, a dus la amplificarea tensiunilor între cele două tabere ce vor culmina cu ciocniri violente. După cum afirma H. Andonovski „dintre luptele cele mai importante din acea vreme se remarcă și cea organizată de ADG în satele din Meglenia de N-E: Nânta, Oșani și Liumnița, din 17 noiembrie 1946”⁴⁰⁴. Atacul a fost organizat de soldați aflați sub comanda centrului de conducere din munții Karakamen, Pajak și Kaimakcealan, în frunte cu comandantul Panos, Mavros și Statis. Relatând acest eveniment, presa guvernamentală a recunoscut că atacul a fost violent, numărul victimelor din rândul armatei guvernamentale fiind foarte mare. Violența acestor atacuri este susținută și de Agenția americană *Associated Press*, care relatează că „două cete din armata guvernamentală, în luptele de la Liumnița, au suferit grele pierderi, în ciocnirea cu aproape 1.000 de ostași ai armatei democratice din Grecia”⁴⁰⁵. Această înfrângere a provocat neliniște în rândul autorităților de la Atena care nu au exclus amestecul armatelor vecine din Iugoslavia, Bulgaria și Albania, evitând însă a preciza adevăratele cauze ale războiului civil⁴⁰⁶. În același timp, autoritățile guvernamentale, prin acțiuni diversioniste, menite a distra atenția asupra situației politice interne, au provocat tensionarea relațiilor cu Iugoslavia. Semnificative în acest sens sunt evenimentele desfășurate între 20-22 noiembrie 1946, când avioane venite din Grecia au pătruns în teritoriul iugoslav, la sud de Ghevgheli, în sectorul M. Krș-Uma-Kralija, Marko Iezero – Kojuh, în mai multe rânduri, și s-au retras numai după riposta apărării antiaeriene iugoslave⁴⁰⁷.

După cum se observă, războiul civil din Grecia debuta printr-o serie de confruntări violente desfășurate chiar în locurile de baștină ale meglenoromânilor. Firesc, în timpul operațiilor au fost antrenați, în ambele tabere, în funcție de interese și de orientarea politică, și luptători meglenoromâni. În același timp, au fost implicate și familiile lor deoarece confruntările, cum am văzut, s-au desfășurat și în cuprinsul așezărilor locuite de ei. Mai mult, din dorința de a elimina o posibilă colaborare a meglenoromânilor cu forțele guvernamentale, sub comanda conducătorilor ADG din Meglenia, Mavros și Panos, au fost organizate o serie de acțiuni

⁴⁰³ Missha Glenny, *The Balkans 1804-1999 Nationalism, War and the Great Powers*, Granta Books, London, 2000, p. 543.

⁴⁰⁴ H. Andonovski, *op. cit.*, p. 66

⁴⁰⁵ *Ibidem*.

⁴⁰⁶ *Ibidem*, p. 66; vezi și AMAE, fond 71/1945-1948 Grecia, vol II, Politica internă, nepaginat.

⁴⁰⁷ *Loc. cit.*

de intimidare, între care unele de-a dreptul sângeroase. Semnificativ în acest sens este masacrul organizat în localitatea Liumnița, la sfârșitul anului 1946, în urma căruia 33 de persoane nevinovate au fost ucise⁴⁰⁸.

În primăvara anului 1947, războiul civil a continuat extinzându-se din teritoriul Megleniei în aproape toată Grecia. În acest context, conducerea centrală a armatei guvernamentale a dat un ordin pentru evacuarea forțată a satelor din teritoriile pe care le controlaseră partizanii, constrângându-i astfel pe locuitori să-și părăsească locuințele. Noua mișcare de populație impusă cu forța de armate guvernamentale a afectat și populația românească din Meglenia. Potrivit informațiilor oferite de H. Andonovski, și-au părăsit locuințele un număr total de 2413 persoane din care: 550 din Cupa, 900 din Liumnița, 400 din Berislav și 563 din Lugunța. O parte dintre acestea s-au așezat în orașele din apropiere, iar altele au luat calea exilului și s-au stabilit în Iugoslavia⁴⁰⁹. Același tratament a fost aplicat și populației macedoslave din zonă care era, comparativ cu cea meglenoromână, mai numeroasă și bine organizată. La 20 mai 1947, la „Mișovi Kolibi” pe Kaimakcealan, este convocată prima conferință generală a NOF (fostul SNOF), în cadrul căreia cei prezenți au hotărât continuarea luptei în vederea instaurării unui regim democratic în Grecia, care să garanteze drepturile și libertățile cetățenilor macedoneni de aici⁴¹⁰. Susținuți de guvernele comuniste vecine, care aveau interese în această regiune, membrii NOF au îngroșat rândurile ADG. În același timp, Partidul Comunist Grec urmărea, pe fondul victoriilor obținute de comuniști în Uniunea Sovietică asupra Iranului și Turciei, să imprime un caracter internațional conflictului cu forțele guvernamentale. Nu este mai puțin adevărat că guvernul sovietic urmărea să dobândească o poziție puternică în regiunea Mării Egee și în estul Mediteranei, după cum însuși Stalin își exprimase dorința în timpul Conferinței de la Postdam din 17 iulie – 2 august 1945, de a construi o bază navală în zona Greciei⁴¹¹. Pe fondul acestor probleme, guvernul britanic se dovedea tot mai incapabil de a gestiona criza politică din Grecia și în martie 1947, este înlocuit de cel al SUA, ca influență majoră la Atena⁴¹².

În aprilie 1947, regele Ghiorghios al II-lea a murit, fiind succedat la tron de fratele său Pavel. Războiul civil continuă făcând noi victime în rândul ambelor tabere combatante și în rândul populației civile. Între timp Stalin conștientizase că forțele comuniste elene nu vor avea sorti de izbândă și,

⁴⁰⁸ H. Andonovski, *op. cit.*, p. 68.

⁴⁰⁹ *Ibidem*, p. 70.

⁴¹⁰ *Ibidem*, pp. 72-73.

⁴¹¹ J. de Launay, *op. cit.*, p. 388; B. Jelavich, *op. cit.*, p. 281.

⁴¹² *Ibidem*, p. 282.

practic, lupta nu mai trebuia continuată, blocând orice ajutor către acestea⁴¹³. În realitate, conducătorul sovietic urmărea încetarea conflictului deoarece aceasta provoca greutăți politicii Uniunii Sovietice în alte părți ale lumii, pe de-o parte, iar pe de alta, dacă sovieticii ar fi răspuns programului de ajutor american oferit trupelor guvernamentale, tensiunile sovieto-americane ar fi crescut în intensitate.

Noua poziție a Uniunii Sovietice, față de conflictul din Grecia, nu a pus capăt ajutorului iugoslav și nici nu a dus la schimbarea politică a forțelor comuniste grecești. Influențați de experiența iugoslavilor, în decembrie 1947, comuniștii greci au pus bazele unui Guvern Democratic Provizoriu al Greciei, asemănător AVNOJ, condus de generalul Markos, nerecunoscut, însă, de nici unul dintre guvernele est-europene⁴¹⁴.

Anul 1948 s-a dovedit a fi un dezastru pentru cauza comuniștilor greci, atât datorită noii poziții a Uniunii Sovietice, cât și conflictului dintre Stalin și Tito, soldat, între altele, și cu ruperea relațiilor dintre Iugoslavia și Albania, Bulgaria, România și Ungaria⁴¹⁵. Cu toate acestea, sprijinul iugoslav a continuat și în plan militar, anul 1948 aducând, în final, în ciuda pierderilor suferite de forțele comuniste, o situație de remiză, ambele tabere pregătindu-se pentru bătălia decisivă.

Aprobarea de către Partidul Comunist Grec, la cea de-a patra plenară desfășurată între 29-30 ianuarie 1949, a formării statului macedonean independent, a întărit ideea, în rândurile populației grecești că o victorie a comuniștilor ar fi putut duce la pierderea unor teritorii din Grecia⁴¹⁶. În acest context, forțele comuniste vor pierde și mai mult teren în confruntarea cu forțele guvernamentale care în primăvara anului 1949 au început să lichideze centrele rebelilor, începând din Peloponez și înaintând spre nord. Mai mult, în iulie 1949, Tito a închis granița cu Grecia și, totodată, liniile de aprovizionare ale insurgenților. Luptele au continuat, iar în octombrie conducerea Partidului Comunist Grec a „acceptat realitatea și l-a blamat pe Tito pentru înfrângerea suferită”⁴¹⁷.

În toamna anului 1949 se încheia un îndelungat conflict civil dus cu violență și cruzime, ce a antrenat un număr impresionant de oameni și a lăsat drept moștenire multă înverșunare și ură. O parte dintre luptătorii comuniști,

⁴¹³ *Ibidem*.

⁴¹⁴ *Ibidem*, p. 283.

⁴¹⁵ *Ibidem*, pp. 283-284; Gh. Zbucnea, *op. cit.*, pp. 94-95, W. Loch, *Împărțirea lumii. Istoria războiului rece 1941-1945*, Editura Saeculum I.O., București, 1997, pp. 165-166;

⁴¹⁶ B. Kondis, *The 'Macedonian Question' as a Balkan Problem in the 1940s*, în *Macedonia ...* p. 192.

⁴¹⁷ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 284.

de teama eventualelor represalii, au părăsit Grecia și, după cum afirma M. Gleny „au fost împrăștiați în toată Europa de est și Rusia unde au format ramura cea mai tânără a diasporei grecești”⁴¹⁸. Alții, care au hotărât să rămână în hotarele Greciei, au fost chinuiți și torturați în lagărele de concentrare *Paloș Melas* din Salonic, *Haidari* din Atena, în Dahan și în alte locuri⁴¹⁹.

Ancorați adânc în febra celui de-al Doilea Război Mondial și apoi în cea a războiului civil, meglenoromânii din Grecia au avut de îndurat calvarul unui conflict, din care nu au lipsit pierderile de vieți nevinovate, înscenările inimaginabile, foametea și mizeria, pierderile materiale, concentrările în lagăre, evacuările forțate și exodul unora dintre aceștia, în exil. Nu este mai puțin adevărat că unii s-au reîntors la casele lor, iar alții s-au așezat în centrele urbane din apropiere: Aridea, Axiupolis, Salonic, Vodena și chiar Atena⁴²⁰.

Potrivit unei statistici publicată de H. Andonovski reiese că în perioada 1941-1949, din rândurile meglenoromânilor din Grecia, au pierit 238 de persoane după cum urmează: 65 din Liumnița, 51 din Lugunța, 12 din Berislav, 67 din Cupa și 43 din Oșani⁴²¹. În ceea ce privește exodul în exil a unora dintre familiile de meglenoromâni, potrivit informațiilor oferite de P. Atanosov, unele s-au stabilit în Republica Macedonia, la Ghevgheli, Negotino, Titov Veles, Scopje, Dubrovo, Tetovo, Kavadarci, Kičevo și Kočani, în Iugoslavia, în regiunea Vojvodina, în localitățile Jabuka, Gudurica și Kačarevo; în Ungaria, la Budapesta, în Bulgaria, la Iambol și Vrața, în Cehia, la Praga și Pardubice; în Polonia, la Varșovia, Worclaw, Szecin, Legnica, Jelenia Gora, Kroscienko; în România, la Onești (Gheorghe-Gheorghiu-Dej) și fosta Uniune Sovietică, în Tașkent⁴²².

Așadar, după încheierea războiului civil, numărul meglenoromânilor din Grecia scădea, o parte dintre aceștia plecând în exil și integrându-se în cuprinsul unor state în care existau regimuri politice de tip comunist, iar o altă parte rămânând în locurile de baștină și în orașele din apropiere, ancorați în noile realități politice ale Greciei.

⁴¹⁸ M. Gleny, *op. cit.*, p. 544.

⁴¹⁹ H. Andonovski, *op. cit.*, p. 77.

⁴²⁰ Petar Atanosov, *op. cit.*, p. 9.

⁴²¹ Autorul prezintă numele a 32 de localități din Meglenia și liste cu numele persoanelor din rândul populației macedo-slave, dar și din rândul meglenoromânilor – pentru aceștia din urmă nefăcând, însă, precizări clare privind originea – dispărute între anii 1941-1949. Totodată autorul mai prezintă și un tabel cu numele a 35 de localități și numărul victimelor pe fiecare localitate în parte, făcând și precizarea că în realitate, numărul victimelor este mult mai mare, însă, din diverse motive nu a avut acces la mai multe informații (H. Andonovski, *op. cit.*, pp. 80-108).

⁴²² Petar Atanosov, *op. cit.*, p. 9.

În ceea ce privește situația românilor din Meglenia cuprinși în hotarele Iugoslaviei, după cum se știe, aceștia erau stabiliți, în marea lor majoritate, în localitatea Huma, câteva familii locuind în orașelul Ghevgheli și în alte localități din împrejurimi.

Înainte de invazia Axei din aprilie 1941 și ocuparea Macedoniei de către trupele bulgare, localitatea Huma număra 131 de case cu 728 de locuitori din care 728 erau meglenoromâni⁴²³. Prin urmare, și meglenoromânii din Iugoslavia, asemenea celor din Grecia au fost supuși dezastrelor provocate de operațiile militare din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, desfășurate în acest areal, regimului de ocupație impus de forțele străine și, nu în ultimul rând, de luptele privind constituirea Republicii Macedonia, din cadrul federației Iugoslave. Nici evenimentele politice desfășurate aici după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial nu vor rămâne fără urmări asupra evoluției meglenoromânilor.

Astfel, abolirea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Federative Iugoslavia, la 29 noiembrie 1945, a făcut ca organizarea internă a acestui stat să fie una complexă, comparativ cu cea a vecinilor ei. În încercarea de a vindeca rănilor provocate de unele conflicte naționaliste din perioada interbelică, statul a fost împărțit în șase republici: Bosnia-Herțegovina, Croația, Macedonia, Muntenegru, Serbia și Slovenia. Tot acum au fost înființate, în cadrul Serbiei două provincii autonome: Kosovo, cu o majoritate albaneză și Vojvodina, cu o populație mixtă, alcătuită din unguri, români, sârbi, croați, slovaci și ucrainieni. Erau recunoscute patru limbi: croata, macedoneana, sârba și slovena, iar albaneza și maghiara aveau un statut de limbi acceptate în regiunile autonome⁴²⁴. Conform acestei noi organizări, meglenoromânii erau cuprinși în Republica Macedonia și aveau să evolueze ca cetățeni macedoneni în cadrul federației iugoslave.

Din dorința de a-și schimba modul de viață, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, câteva familii de meglenoromâni din Huma s-au stabilit în Ghevgheli, iar altele în Vojvodina, la Jabuka, Kačarevo și Gudurica, de unde plecaseră unele familii de germani. Acest exemplu a fost urmat și de alte familii de meglenoromâni care, în căutarea unor condiții mai bune de viață, au migrat spre centrele urbane din cuprinsul Republicii Macedonia, fenomen întâlnit și în cazul celor din Grecia, după cum am văzut⁴²⁵.

În ansamblu, meglenoromânii din Iugoslavia au evoluat, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, în cadrul sistemului comunist impus de Tito, unul diferit de cel al lui Stalin, ce domina statele comuniste

⁴²³ *Ibidem*, p. 8.

⁴²⁴ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 268; Gh. Zbucea, *op. cit.*, p. 85.

⁴²⁵ Petar Atanasov, *op. cit.*, p. 11.

vecine. În același timp, renunțarea „volens-nolens” a unora dintre aceștia la vechile ocupații și migrația spre centrele urbane nu a făcut altceva decât să „dilueze”, sub aspect etnic, în continuare, masa de meglenoromâni din locurile de baștină.

Meglenoromânii din Turcia

Dacă aceasta era situația meglenoromânilor din Grecia și Iugoslavia, cei din Turcia, de religie islamică, aveau să se integreze noilor realități impuse de regimul lui Kemal Atatürk. Cum bine se știe, conform înțelegerilor stabilite la Laussane în anul 1923 între Turcia și Grecia, meglenoromânii islamizați din Nânta, aveau să fie supuși transferului de populație și mutați în Turcia. Interesant de semnalat este însă faptul că, o parte dintre aceștia, nemulțumiți de condițiile de aici și-au exprimat dorința de a emigra în România, în anul 1929, înaintând un memoriu în acest sens, Ministerului Român de Extene, Ministerului Român al Afacerilor Interne și distinsului profesor G. Murnu, în finalul căruia, solicita „a interveni și la Președinția Consiliului de Miniștri ca să ne trimită un vapor românesc la Constantinopol ca să ne îmbarcăm din acel port spre a veni în țară”⁴²⁶. Ceea

⁴²⁶ Pentru o mai bună înțelegere a acestei chestiuni, prezentăm, în continuare, întregul text al acestui memoriu „Domnule Ministru, subsemnații, români macedoneni, locuitori din comuna Cheșan și Uzun-Kiupru – Turcia, avem onoarea a vă aduce la cunoștință cele de mai jos:

În urma aprobării guvernului român de a coloniza Cadrilaterul cu elemente macedoromâne, toți românii din comunele de mai sus au decis emigrarea din Turcia în România, deoarece răul trai și persecuțiile guvernului turc și bulgar au ajuns la maxim posibil. Singura noastră ocupație fiind păstoritul aproape fiecare cap de familie are câte 15-20-500 capete de vite mari și mici pe care le ducem la păscut în timpul iernii în Republica Turcească, lăsând drept garanție la trecerea frontierei turco-bulgară și câte 100 leva la vita mică și 400 leva la vita mare la vama bulgară și câte una liră la vita mică și 19 lire la vita mare, la granița turcească. Cum iarna anului acesta 1929 a fost frig excesiv de mare aproape 60.000 (șaizeci de mii) oi și circa 2.000 (două mii) cai au murit de frig pe teritoriul turcesc. Autoritățile bulgare și cele turcești nu vor să țină seama de forța majoră din care cauză au murit vitele noastre și ne obligă ca să plătim amendă de 6.000.000 (șase milioane leva) pentru vitele mici și 8.000.000 (opt milioane leva) pentru vitele mari, iar autoritățile turcești ne obligă la plata amenzii de 60.000 lire turcești pentru vitele mici și 38.000 lire turcești pentru vitele mari. Cum noi suntem toți oameni săraci care ne câștigăm pâinea zilnică de pe urma acestor vite care ne-au murit de frig și cum amenzile sunt așa de mari, încât chiar autoritățile turco-bulgare ne-ar vinde și pe noi și familiile noastre, tot n-ar putea obține sumele de mai sus, vă rugăm respectuos să interveniți de urgență la autoritățile turco-bulgare ca să ne anuleze amenzile, vă rugăm a interveni și la Președinția

ce surprinde este faptul că, în ciuda neparticipării la lupta pentru afirmarea identității naționale, ei se considerau români, după cum înșiși menționau în cuprinsul acestui memoriu. Fără îndoială că și situația economică dificilă în care se aflau, i-a constrâns, probabil, spre inițierea acestui demers, care până la urmă nu s-a materializat, însă inițiativa merită, în opinia noastră, a fi remarcată. În general, evoluția meglenoromânilor islamizați transferați după 1923 în Turcia, este mai puțin cunoscută, sursele bibliografice în acest sens fiind foarte puține. Cert este că ei aveau să evolueze, în cadrul statului turc, integrându-se astfel realităților impuse aici, odată cu instaurarea regimului kemalist.

Dacă aceasta era, în linii generale evoluția meglenoromânilor în prima jumătate a secolului al XX-lea, în perioada care a urmat, atât cei din locurile de origine și țara de „adopție” – România, cât și cei din cuprinsul statelor în care s-au stabilit, au încercat să se adapteze noului stil de viață. Cum bine se știe, cei din Grecia și Turcia s-au bucurat de libertatea regimului democratic. Nu același lucru se poate spune de cei din statele supuse procesului de sovietizare, care vor fi nevoiți să accepte neajunsurile specifice regimului de la Moscova. Dintre aceștia, mai privilegiați aveau să fie cei din Iugoslavia, unde Tito și-a impus propriul model politic și nu s-a supus directivelor lui Stalin. Însă, cei din România, vor fi nevoiți să accepte noul model de tip sovietic mulți dintre ei integrându-se „volens-nolens” acestui regim, dar au existat și cazuri izolate, în care unii au emigrat în SUA sau Canada. Familiile stabilite în Banat între 1946-1947 au fost dislocate în Bărăgan, în noaptea de 17/18 iunie 1951, impunându-li-se domiciliul obligatoriu până în vara anului 1955 când le-au fost ridicate restricțiile domiciliare.

Referitor la situația numerică a comunității de meglenoromâni la sfârșitul secolului al XX-lea, este greu de apreciat o cifră totală. O estimare aproximativă, ne este oferită, însă, de P. Atanasov, la nivelul anului 1975 când efectua anchetele de teren, pentru cei din locurile de baștină și cei emigrați în timpul războiului civil: 1.119 familii cu 5.213 locuitori, răspândite astfel: Liumnița – 55 familii, 175 locuitori; Cupa – 20 familii, 50 locuitori; Oșani – 220 familii, 850 locuitori; Berislav – 120 familii, 500 locuitori; Lugunța – 25 familii, 110 locuitori; Nânta – 10 familii, 50 locuitori; Țârnaireca – 130 familii, 550 locuitori; Aridea – 3 familii, 10 locuitori; Axiupolis – 54 familii, 250 locuitori; Salonic – 105 familii, 450

Consiliului de Miniștri ca să ne trimită un vapor românesc la Constantinopol ca să ne îmbarcăm din acel port spre a veni direct în țară. Cu respect, din Cheșan semnați 48 frunțași români” (*Situația disperată a românilor macedoneni aflători în republica Turcească*, în „Românul”, II, nr. 23, 10 mai 1929, p. 2.).

locuitori; Huma – 1 locuitor; Ghevgheli – 300 familii, 1.450 locuitori; Gorničet – 3 familii, 13 locuitori; Moin – 4 familii, 15 locuitori; Mrzenici – 3 familii, 10 locuitori; Bogorodica – 20 familii, 120 locuitori; Dubrovo – 3 familii, 10 locuitori; Negotino – 10 familii, 32 locuitori; Kočani – 3 familii, 10 locuitori; Kavadarci – 3 familii, 10 locuitori; Titov Veles – 13 familii, 54 locuitori; Skopje – 60 familii, 274 locuitori; Tetovo – 3 familii, 12 locuitori; Kičevo – 2 familii; 9 locuitori; Jabuca și Kačarevo – 3-4 familii, 15 locuitori; Taşkent – 10 familii, 40 locuitori; Varșovia – 3 familii, 10 locuitori, Worclaw – 3 familii, 10 locuitori, Szczecin – 4 familii, 15 locuitori; Legnica – 5 familii, 20 locuitori; Jelenia Góra – 5 familii, 20 locuitori; Kroskienko – 3-4 familii, 10-15 locuitori; Budapesta – 3-4 familii, 10-15 locuitori; Jambol – 5 familii, 20-25 locuitori; Vraca – 3 familii, 10 locuitori⁴²⁷.

Pe baza cercetărilor de teren efectuate în anul 1996, am constatat că în România mai existau aproximativ 2.500 meglenoromâni, respectiv 820 de familii, dintre care circa 230 mixte. În marea lor majoritate, acestea se află în localitate Cerna județul Tulcea, familii izolate întâlnind la București, Constanța, Tulcea, Brăila, Galați, Cluj, Călărași, Medgidia, Poarta Albă, Măcin, Cluj, Variaș, Biled, Jimbolia, ș.a. În Meglenia, respectiv în Grecia, am găsit circa 1.000 de persoane în Oșani, 200 în Liumnița, 400 în Berislav, 80 în Cupa, 50 în Lugunța, iar în Republica Macedonia, 180 în Ghevgheli și Huma⁴²⁸. Sigur familii izolate au fost identificate și în alte orașe din cele două state balcanice însă este greu de stabilit un număr exact al acestora.

Thede Kahl, asiduu cercetător al românilor balcanici i-a „redescoperit”, în urma unor cercetări mai recente, pe meglenoromânii islamizați din Nânta care trăiesc astăzi, în Turcia, în mici comunități care numărau la finele secolului al XX-lea aproximativ 805 persoane, răspândite astfel: 100 la Edirne, 100 la Kirklareli, 100 la Uzunköprü, 100 la Corlu, 80 la Lüleburgaz, 80 la Şarköy, 70 la Babaeski, 50? la Malkara, 50 la Gözşüzköy, 50 la Kalamış, 20 la Hoşköy și 5 la Mürefte⁴²⁹.

⁴²⁷ Petar Atanasov, *op. cit.*, pp. 10-11.

⁴²⁸ În privința meglenoromânilor din Grecia și R. Macedonia, nu am luat în calcul decât localitățile menționate, însă, din discuțiile cu subiecții intervievați am constatat că mai există meglenoromâni în toate localitățile menționate de P. Atanasov, cu ocazia anchetelor de teren din 1975 (V. Coman, *Megleno-Românii(3)*..., p. 7-8).

⁴²⁹ T. Kahl, *Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachen (Meglenorumänen) Das Dorf Nânti (Nótia) ...*, p. 42. Pentru lămuriri suplimentare vezi și harta *Meglenitische Vlachen aus Notia in der türkischen Trakya Ende 20 Jhs*, în Idem, *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa...*, p. 34.

BIBLIOGRAFIE**I. IZVOARE****A. FONDURI DE ARHIVĂ****Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE):**

fond 71/1900-1919, Problema 21.
fond 71/1945-1948, Grecia, Politica internă, vol. I.
fond 71/1945-1948, Grecia, Politica internă, vol. II.
fond 71/1945-1948, Iugoslavia, vol. III.
fond Grecia, Relații culturale 1945-1949.

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (SANIC):

fond Societatea de Cultură Macedo-Română (1906; 1911; 1922).
fond Președinția Consiliului de Miniștri, Jurnale (1925).
fond Tribunalul Ilfov secția I. c.c., (1933).

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Călărași (SJAN Cl.):

fond Primăria Căcomeanca (1940).
fond Primăria Călărași (1941).

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța (SJAN Ct.):

fond Primăria Constanța (1940).
fond Prefectura județului Constanța (1941).
fond Primăria Năvodari (1942).
fond Inspectoratul de Jandarmi Constanța (1945-1946).

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Ialomița (SJAN Il.):

fond Prefectura județului Ialomița (1940).

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Ilfov (SJAN If.):

fond Prefectura județului Durostor (1933-1934; 1938-1940).
fond Inspectoratul Școlar al județului Durostor (1934).

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Timiș (SJAN Tm.):

fond Comisia Județeană Timiș-Torontal pentru Îndrumarea și Definitivarea
Lucrărilor de Reformă Agrară (1947-1948).

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Tulcea (SJAN TL):

fond Prefectura județului Tulcea (1940-1942; 1946-1948).

fond Primăria Cerna (1941).

fond Pretura plasei Măcin (1941; 1943-1945; 1947-1948).

fond Inspectoratul Școlar al Județului Tulcea (1942).

fond Legiunea de Jandarmi Tulcea (1946-1947).

fond Comitetul județean Tulcea al PMR, (1949).

B. DOCUMENTE PUBLICATE

BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina; PETRE, Maria. *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică – Documente*. Vol. I. (1864-1948), Editura Universității din București, București, 2004.

BREZEANU, Stelian; ZBUCHEA, Gheorghe (coord.). *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, Arhivele Naționale ale României, București, 1997.

Cartea verde. Documente diplomatice. Afacerile Macedoniei. Conflictul greco-român. 1905, Ministerul Afacerilor Străine, București, 1905.

CĂTĂNUȘ, Dan. *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă și iredentism bulgar (1919-1940)*. DOCUMENTE, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001.

COMAN, Virgil; GRIGORE, Nicoleta. *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010.

COJOC, Mariana, COJOC, Marian. *Propagandă, contrapropagandă și interese străine la Dunăre și Marea Neagră (1919-1939)*. Documente – Partea I, Editura Universității din București, București, 2003.

Ministerul Regal al Afacerilor Străine. *Tratat între România și Bulgaria semnat la Craiova, 7 septembrie 1940*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, București, 1940.

MOCANU, Radu Marin (coord.). *România Marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*. (vol. I), Arhivele Statului din România, București, 1994.

MOCANU, Radu, Marin (coord.). *România și Armistițiul cu Națiunile Unite. Documente*. (vol. II), Arhivele Statului din România, București, 1995.

MOCANU, Radu, Marin (coord.). *România în anticamera Conferinței de Pace de la Paris. Documente*, Arhivele Naționale ale României, București, 1996.

SCURTU, Ioan, (coord.) *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1982

- SCURTU, Ioan (coord.). *România. Viața politică în documente. 1945*, Arhivele Statului din România, București, 1994.
- SCURTU, Ioan (coord.). *România. Viața politică în documente. 1946*, Arhivele Statului din România, București, 1994. SCURTU, Ioan (coord.), *România. Viața politică în documente. 1947*, Arhivele Naționale ale României, București, 1994.
- Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român* (vol. I) 1948, Arhivele Naționale ale României, București, 2002.
- Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român* (vol. II) 1949, Arhivele Naționale ale României, București, 2003.
- ȘINCAI, Gheorghe. *Cronica românilor* (vol. I), Ediție îngrijită de Florea Fugaru, prefață, tabel cronologic și note de Manole Neagoe, Editura Minerva, București, 1979.

C. PERIODICE

- „Lumina”. Revistă poporană a românilor din Imperiul Otoman (1903-1908).
- „Monitorul Oficial” (1924; 1925; 1926; 1930; 1934; 1936; 1941; 1942; 1946; 1998; 2002).
- „Peninsula Balcanică” (1923-1929).
- „Românul de la Pind” (1906-1912).
- „Românul”. Organ de propagandă națională (1928-1937).
- „Sociologie românească” (1938).
- „Tribuna românilor de peste hotare” (1924-1927).
- „Țara nouă” (1932-1934).

II. LUCRĂRI GENERALE

- ACADEMIA ROMÂNĂ. *Istoria românilor* (vol VIII). *România întregită 1918-1940* (coord. SCURTU, Ioan), Editura Enciclopedică, București, 2003.
- ACADEMIAROMÂNĂ. *Istoria românilor* (vol. VII, tom II). *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, (coord. PLATON, Gheorghe), Editura Enciclopedică, București, 2003.
- AGRIGOROAIEI, Ion. *România interbelică* (vol. I). Cuvânt înainte de Gh. Platon, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2001.
- AGRIGOROAIEI, Ion (coord.). *România interbelică în paradigmă europeană. Studii*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005.

- ARMBRUSTER, Adolf. *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 1993.
- BERCIU, Igor. *Micarea de eliberare națională și proclamarea Republicii Turcia (1918-1923), în 75 de ani de la proclamarea Republicii Turcia. Conferința științifică internațională moldo-turcă*, f.e., Chișinău, 1998.
- BERSTEIN, Serge, MIZLA, Pierre. *Istoria Europei* (vol. V). *Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, Traducere de Monica Timu. Ediție îngrijită, note și comentarii de Doina Barcan Sterpu, Institutul European, Iași, 1998.
- BITOLEANU, Ion. *Politica externă a României Mari în dezbarerile Parlamentului (1919-1939)*, Editura Mondograf, Constanța, 1995.
- BOICU, Leonid, CRISTIAN, Vasile, PLATON, Gheorghe (coord.). *România în relații internaționale 1699-1939*, Editura Junimea, Iași, 1980.
- BOLD, Emilian, CIUPERCĂ, Ion. *Europa în derivă (1918-1940). Din istoria relațiilor internaționale*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2001.
- BUZATU, Gheorghe. *România și Marile Puteri (1939-1947)*, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- CÂNDEA, Virgil. *Mărturii românești peste hotare. Mică enciclopedie de creații românești și de izvoare despre români în colecțiile din străinătate* (vol. II), *India-Olanda. Supliment Albania-Grecia*, Editura Enciclopedică, București, 1998.
- CIACHIR, Nicolae. *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, Editura Oscar Print, București, 1998.
- CIORBEA, Valentin. *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2005.
- COJAN, Vicențiu. *Primul război mondial. Repere de cronologie militară*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1996
- COJOC, Marian. *Dobrogea. De la reforma agrară la colectivizarea forțată (1945-1957)*, Editura Muntenia&Leda, Constanța, 2001.
- COJOC, Marian. *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1964. Principalele aspecte din economie și societate*, Editura Universității din bucurești, București, 2001.
- COJOC, Marian. *Repere cu semnificație geostrategică în ținutul românesc dintre Dunăre și Mare după al doilea război mondial*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom IV, 2001, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța S.A., Constanța, 2002.
- CONSTANTINESCU, Șerban. *România în al doilea război mondial. Partea I (22 iunie 1941 – 23 august 1944). Repere cronologice și comentarii*, Editura Nereamia Napocae, Cluj Napoca, 2002.
- CORM, Georges. *Europa și Orientul. De la balcanizare la libanizare: istoria unei modernități neîmplinite*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.

- COSTEA, Maria. *România și Bulgaria – diplomație și conflict. Negocierile româno-bulgare privind problemele litigioase în perioada noiembrie 1933 – martie 1940, reflectate în documentele diplomatice românești*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2004.
- DE LAUNAY, Jacques. *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial, 1942-1945*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- DOBRINESCU, Florin Valeriu. *România și organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, Editura Academiei R.S.R., București, 1988.
- DOBRINESCU, Florin, Valeriu, TOMPEA, Dumitru. *România la Conferințele de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947). Un studiu comparativ*, Editura Neuron, Focșani, 1996.
- FONTAINE, Andre. *Istoria războiului rece. De la Revoluția din Octombrie la războiul din Coreea 1917-1950*, (vol. I), Editura Militară, București, 1992.
- GHERASIM, Dimitrie. *Schimbul de populații între state*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, București, 1943.
- GLENY, Misha. *The Balkans 1804-1999. Nationalism, War and the Great Powers*, Granta Books, London, 2000.
- HATCHET, D.D., SPRINGFIELD, G. *Ialta. Înțelegeri pentru 50 de ani*, Casa de Editură „Excelsior – Multi Press”, București, 1991.
- HITCHINS, Keith. *România 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 1996.
- IACOB, Gheorghe, IACOB, Luminița. *Modernizare-europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea (vol. I și II)*, Editura Universității „Al.I. Cuza”-Iași, 1995.
- INALCIK, Halil. *Imperiul otoman. Epoca clasică 1300-1600*. Ediție și studiu introductiv de Mihai Maxim, traducere, notă, completarea glosarului și indicelui de Dan Prodan, Editura Enciclopedică, București, 1996.
- JELAVICH, Barbara. *Istoria Balcanilor. Secolul al XX-lea*, (vol. I-II), Institutul European, Iași, 2000.
- JELAVICH, Charles și Barbara. *Formarea statelor naționale balcanice 1804-1920*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
- KIRJAZOVSKI, Risto. *Makedonskata politicka emigratija od egejskiot del na Makedonija vo istosnoevropskite zemji po vtorata svet ska vojna*, Kultura, Skopje, 1989.
- LAZĂR, Daniel. *Situația minorității române din Regatul Sârbo-Croato-Sloven între anii 1919-1929. Puncte de vedere, în Istorie și conștiință. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare* (coordonatori: Gheorghe Iacob, Cătălin Turliuc), Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 2002.
- LOCH, W. *Împărțirea lumii. Istoria războiului rece 1941-1945*, Editura Saeculum I.O., București, 1997
- LOGHIN, Leonida. *Al doilea război mondial. Acțiuni militare, politice și diplomatice. Cronologie*, Editura Politică, București, 1984.

- MANTRAN Robert (coord.). *Istoria Imperiului otoman*, Traducere de Cristina Bîrsan, Editura BIC ALL, București, 2001.
- MOISUC, Viorica. *Istoria relațiilor internaționale. Până la mijlocul secolului al XX-lea*, Editura Fundației România de Mâine, București, 2002.
- MOISUC, Viorica, CALAFETEANU, Ion (coord.). *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei 1821-1923*, Editura Academiei R.S.R., București, 1979.
- MURARU, Ioan, IANCU, Gheorghe. *Constituțiile române – Texte. Note. Prezentare Comparativă*. Ediția a III-a, Regia autonomă „Monitorul Oficial”, București, 1995.
- NĂSTASE, Adrian. *Drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale – Reglementări în dreptul românesc – 1918-1989 vol. III*, Ediție îngrijită de Roxana Frailich, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, București, 1998.
- NEAGOE, Stelian Neagoe. *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 pînă în zilele noastre – 1995*, Editura Machiavelli, București, 1995.
- PAVLOWITCH, K. Stevan. *Istoria Balcanilor. 1804-1945*, Traducere de Andreea Doica. Prefață de Lucian Leuștean, Editura Polirom, Iași, 2002.
- PETRESCU, Teodosie, Î.P.S. Arhiepiscopul Tomisului, RĂDULESCU, Adrian. *Mitropolia Tomisului – tradiție și actualitate*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2004.
- RĂDULESCU, Adrian, BITOLEANU, Ion. *Istoria Dobrogei*, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998.
- RUNCAN, Nichita. *Contribuția ierarhilor tomitani la dezvoltarea culturii și spiritualității orașului Constanța în perioada 1923-1950*, în *Studii istorice dobrogene* (coordonator: V. Ciorbea), Editura „Ovidius” University Press, Constanța, 2003.
- RUSENESCU, Mihai. *Date privind politica agrară a României (martie 1945 – februarie 1949)*, în „Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. III, București, 1978.
- SCURTU, Ioan. *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1996.
- ȘANDRU, Dumitru. *Reforma agrară din 1945 în România*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000.
- ȘANDRU, Dumitru. *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- SOPHOCLES, S., M., Sophocles. *A history of Greece*, Institut for Balkan Studies, Thessalonike, 1961.
- TALPEȘ, Ioan. *Diplomație și apărare. Coordonate ale politicii externe românești 1933-1939*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

- TODOROVA, Maria. *Balcanii și balcanismul*, Editura Humanitas, București, 2000.
- ZBUCHEA, Gheorghe. *România și Războaiele Balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, București, 1999.
- ZBUCHEA, Gheorghe. *Românii și Balcanii în epoca modernă (1804-1918)*, Fundația „Scrisul Românesc”, Craiova, 2003.
- ZBUCHEA, Gheorghe. *Istoria Iugoslaviei*, Editura Corint, București, 2001.
- ZUB, Alexandru. *Sovietizarea României. Implicații istoriografice*, în *Istorie și conștiință. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare*, Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 2001.

III. LUCRĂRI SPECIALE

- Adunarea Societății Meglenia*, în „Peninsula Balcanică”, I, nr. 8, 1923.
- ANCEL, Jaques. *La Macédoine son évolution contemporaine*, xxx, Paris, 1930.
- ANDONOVSKI, Hristo. *Meglenskata oblast vo narodnoosloboditelno dvijenie na egejska Makedonja*, Kultura, Skopje, 1960.
- ATANASOV, Petar. *Meglenoromâna astăzi*, Editura Academiei Române, București, 2002.
- BAȚARIA, Nicolae. *Agricultura la aromâni*, în „Lumina”. Revistă poporană a românilor din Imperiul otoman, I, nr. 6, 1904.
- BEJAN, Vlad. *Istroromânii*, Editura Fundația „Axis”, Iași, 1998.
- BELKIS, Dominique. *Comment peut-on être Mégléno-roumain? La construction historique d'une identité ethnique*, în „Martor”. Revue d'Anthropologie du Musée du Paysan Roumain, I, nr. 1, 1996.
- BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina. *Românii din Balcani. Cultură și spiritualitate. Sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea*, Editura Globus, București, 1996.
- BOGA, L.T. *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia. (Note etnografice și statistice)*, Tipografia „Vocea poporului”, București, 1913.
- BOLA, Gheorghe. *Documente arhivistice privind atacurile comitațiilor în părțile de sud ale Dobrogei (1919-1925)*, în „România de la Mare”, III nr. 3-4, 1994.
- BREZEANU, Stelian. *Romanitatea orientală în evul mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală*, Editura All Educațional, București, 1999.
- CAPIDAN, Theodor. *Meglenoromânii (vol. I). Istoria și graiul lor*, Cultura Națională, București, 1925.
- CAPIDAN, Theodor. *Meglenoromânii (vol. II). Literatura populară la meglenoromâni*, Cultura Națională, București, 1928,
- CAPIDAN, Theodor. *Meglenoromânii (vol. III). Dicționar meglenoromân*,

- Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1935.
- CAPIDAN, Theodor. *Macedoromâni*. Ediție stereotipă a lucrării Th. Capidan, *Macedoromâni. Etnografie, istorie, limbă*, Editura Litera Internațional, București, 2000.
- CARAGEANI, Gheorghe. *Studii aromâne*, Cuvânt înainte de Nicolae Șerban Tanașoca, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.
- CIORBEA, Valentin. *Aspecte din evoluția Dobrogei de Sud în cadrul statului român (1913-1940)*, în *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu”. Valori ale civilizației românești în Dobrogea* (coordonatori: St. Lascu, Constantin Vitanos), f.e., Constanța, 1993.
- CIORBEA, Valentin. *Terorism în Cadrilater (1919-1940)*, în „Dosarele istoriei”, VII, nr. 1 (65), 2002.
- CIOTTI, Dumitru. *Marea serbare românească din Cocina*, în „Românul”. Ediție specială, III, nr. 38, 18 octombrie 1931.
- CIOTTI, Dumitru. [C. Colonistul], *Partidele politice și colonizarea*, în „Românul”, VI, nr. 75, 24 decembrie 1933.
- CIOTTI, Dumitru. *Scrisoare deschisă către P.S. Episcopul Gherontie al Tomisului*, în „Românul”, V, nr. 42, 30 septembrie 1932.
- CIOTTI, Dumitru. *Di la fratili din Meglen*. Ediție litografiată, îngrijită de L.P. Marcu, Centrul de cercetări fonetice și dialectale al Academiei RSR., București, 1973.
- COMAN, Virgil. *Meglenoromâni. I-am regăsit într-un periplu din 1996*, în *Curierul „Ginta Latină”*, XI, nr. 3 (42), 1999.
- COMAN, Virgil. *Megleno-Români*, în „Deșteptarea”. *Revista aromânilor*, 9, nr. 11 (104), 1998.
- COMAN, Virgil. *Megleno-Români*, în „Deșteptarea”. *Revista aromânilor*, 9, nr. 12 (105), 1998.
- COMAN, Virgil. *Megleno-Români*, în „Deșteptarea”. *Revista aromânilor*, 9, nr. 1 (106), 1999.
- COMAN, Virgil. *Di istoria armnjilor – meglens di Dobrugea di Not*. Transpunere în aromână de Nico Popnicola, în „Fenix”. *Revistă ti literatură shi istorii armânească*, Bituli, IV, nr. 10, 1998.
- COMAN, Virgil. *Di istoria armnjilor – meglens di Dobrugea di Not*. Transpunere în aromână de Nico Popnicola, în „Fenix”. *Revistă ti literatură shi istorii armânească*, Bituli, IV, nr. 11, 1998.
- COMAN, Virgil. *Di istoria-a meglenoromânilor tu Dobrugea di Sud (1926-1940)*, transpunere în aromână de Ilie A. Ceara, în „Rivista di Litiratură shi Studii Armâni”, 6, nr. 2, Partea I (TomXIV), 1999.
- COMAN, Virgil. *Meglenitsilji dit arădzmlu Meglena (Secolu XIII – ahurhita-a secolui XX) (I)* în „Grailu Armânescu”, III, nr. 3 (9), 2000.

- COMAN, Virgil. *Meglenitsilji dit arădzmlu Meglena (Secolu XIII – ahurhita-a secolui XX) (2)* în „Grailu Armănescu”, III, nr. 4 (10), 2000.
- COMAN, Virgil. *Meglenitsilji dit arădzmlu Meglena (Secolu XIII – ahurhita-a secolui XX) (3)* în „Grailu Armănescu”, III, nr. 5 (11), 2000.
- COMAN, Virgil. *Obiceiuri la meglenoromâni* în „Dimândarea”, 9, nr. 4 (36), 2002.
- COMAN, Virgil. *Meglenoromâni. Ieri și azi*, în „Magazin istoric”, XXXVII, serie nouă, nr. 10 (439), 2003.
- COMAN, Virgil. *Meglenoromâni la începutul secolului XX. Evoluții în plan politic*, în „Analele Științifice ale Universității «Al.I. Cuza» din Iași” (serie nouă), Tom XLVI-XLVII, 2000-2001, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003.
- COMAN, Virgil. *Meglenoromâni. Considerații istorico-etnografice*, în *Români balcanici. Aromâni. Meglenoromâni. Catalog de expoziție*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2004.
- COMAN, Virgil. *Trkvata odreduvacki factor vo afirmirașceto na naționalniot identitet na meglenitite na pocetokot na XX- ti vek*, în „Dokumenti”, II, nr. 3 (7), iunie-septembrie 2005.
- COMAN, Virgil. *Aspecte privind istoria meglenoromânilor din Sud-Estul Europei la sfârșitul celui de-al doilea război mondial*, în „Hrisovul”. Anuarul Facultății de Arhivistică, XIII, 2007, Editura Ministerului Internelor și Reformei Administrative, București, 2007.
- COMAN, Virgil. *Considerații privind împrăștierea și încetățenirea meglenoromânilor în România în perioada interbelică*, în „Hrisovul”. Anuarul Facultății de Arhivistică, Serie nouă, XIV, 2008.
- COMAN, Virgil. *Considerații privind meglenoromâni în timpul Primului Război Mondial și în perioada imediat următoare*, în „Analele Dobrogei”, serie nouă, An IX, 2008.
- COMAN, Virgil. *Mișcări de populație în ținutul dintre Dunăre și Marea Neagră*, în *Dobrogea model de conviețuire multi-etnică și multiculturală*, Editura Muntenia, Constanța, 2008.
- COMAN, Virgil. *Unele considerații privind meglenoromâni în cadrul românilor sud-dunăreni, până la începutul secolului al XX-lea*, în *Românitate și latinitate în Uniunea Europeană*, vol. II, Ediție îngrijită de Tudor Nedelcea, Fundația Scrisul Românesc, Craiova, 2008.
- COMAN, Virgil. *Meglenoromâni și Societatea Culturală „Meglenia” în perioada interbelică. Repere arhivistice*, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, (vol. I) (coord. Stela Cheptea), Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009.
- COSMESCUI, C.I. *Constituțiune. Justiție. Libertate. Egalitate* în „Lumina”, VI, nr. 6-7-8, iunie-iulie-august, 1908.

- CUȘA, Nicolae. *Macedoromânii pe văile istoriei*, Editura Europolis, Constanța, 1990.
- CUȘA, Nicolae. *Aromânii (Macedonenii) în România*, Editura Muntenia, Constanța, 1996.
- CUȘA, Nicolae. *Macedo-aromânii dobrogeni. The Macedo-Aromanians in Dobrudja*, Traducere autorizată în limba engleză de Otilia-Cristina Pacea (ediție bilingvă română-engleză), Editura Ex Ponto, Constanța, 2004.
- Din Meglenia*, în „Tribuna românilor de peste hotare”, I, nr. 5, mai, 1924.
- DJUVARA, Neagu (coord.). *Aromânii. Istorie, Limbă. Destin*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
- DUMITRA, Petrică. *Meglenoromânii din Cerna (Ieri și azi). Studiu monografic*, Editura Fapta Transilvăneană, Cluj-Napoca, 2000.
- DUMITRA, Petrică. *Cerna. Pagini de monografie locală*, cu un cuvânt înainte de Dumitru Cerna, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Casa cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2010.
- HAGI-Gogu, STERIU, T. *Emigrarea aromânilor și colonizarea Cadrilaterului*, „Tipografia României Unite”, București, 1927.
- HAGI, Tuli-Gogu. *Filialele Societății Meglenia din județul Durostor*, în „Peninsula Balcanică”, IV, nr. 2-4, 1928.
- HÂCIU, N. Anastase. *Aromânii. Comerț, Industrie, Arte, Expansiune, Civilizație*, Ediția a II-a, îngrijită de Dumitru Stere Garofil, Editura Cartea Aromână, Constanța, 2003.
- [IUFU, Hristu]. *Românismul în Meglenia*, în „Românul de la Pind”, IV (146), 22 ianuarie 1906.
- [IUFU, Hristu]. *Teribilele suferințe ale românilor din Meglenia*, în „Românul de la Pind”, IV, nr.11(153), 12 martie 1906.
- IVĂNESCU, George. *Colonii meglenoromâne în sudul Transilvaniei, Oltenia și Muntenia. Graiul românilor din Imperiul românobulgar*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, vol IX, 1942.
- KAHL, Thede. *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa*, Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Münster, 1999.
- KAHL, Thede. *Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachen (Meglenorumänen): Das Dorf Nânti(Nótia) und die „Nântinets” in der heutigen Türkei*, în „Zeitschrift für Balkanologie”, 38 (2002) 1/2 Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2002.
- KANCEV, Victor. *Mekedonien*, Sofia, 1900.
- KOJOS, E. *The Making of Yugoslavia's People's Republic of Macedonia*, în *Macedonia Past and present*, Institute for Balkan Studies, Tesaloniki, 1992.
- LASCU, Stoica [I. Dobrogeanu]. *Statul nostru și politica de întărire a românismului în Dobrogea de Sud*, în „România de la Mare”, III, nr. 3-4, 1994.

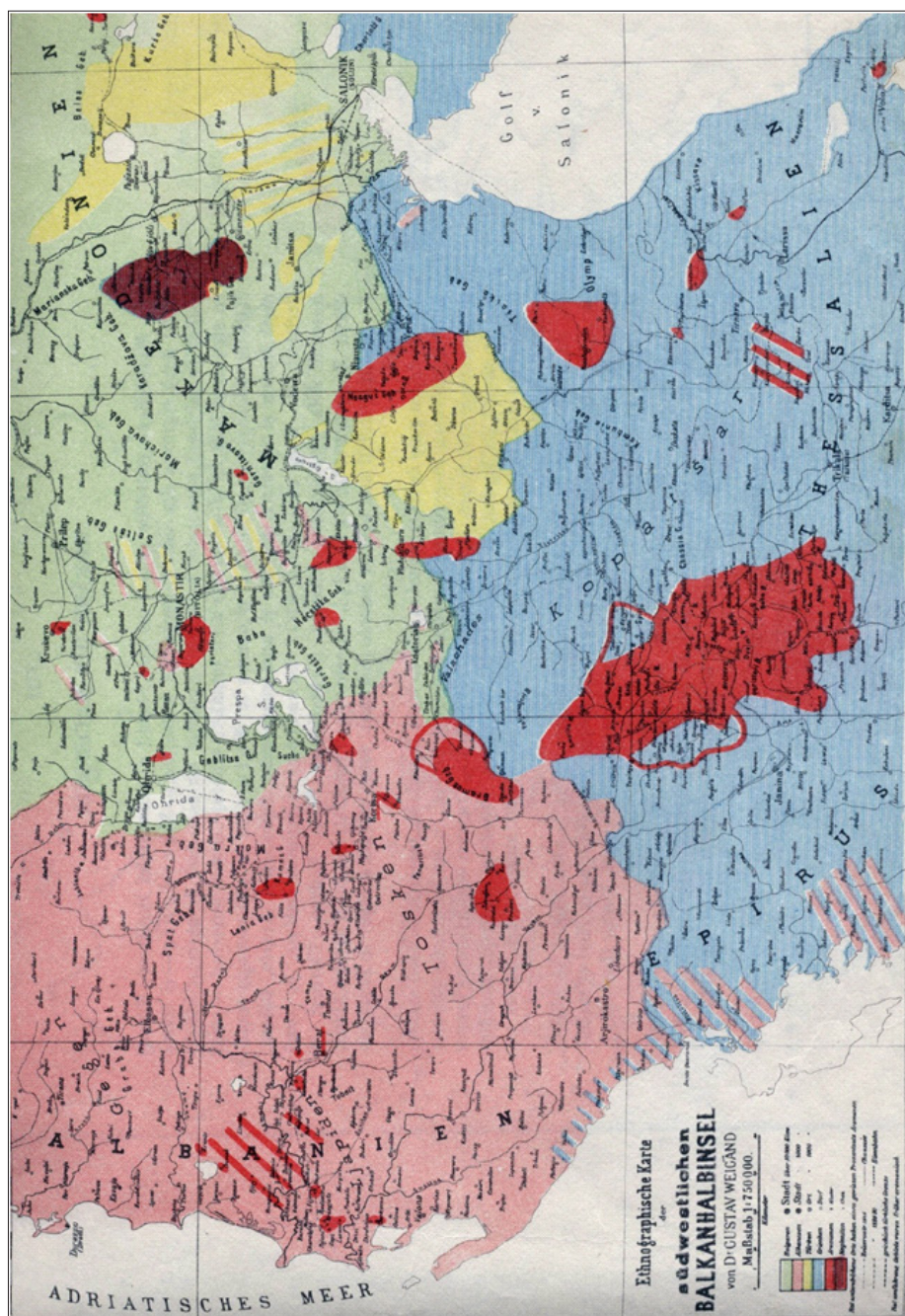
- LASCU, Stoica. *Din istoria Dobrogei de Sud în cadrul României întregite*, în „Revista istorică”, serie nouă, Tom VI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1995.
- LASCU, Stoica. *Împroprietărirea românilor balcanici în Cadrilater*, în „Dosarele istoriei”, V, nr. 1 (65), 2002.
- LASCU, Stoica. *De la populația Romanizată la vlahi/aromâni/români balcanici*, în „Studii și articole de istorie”, LXX, Editura Publistar, București, 2005.
- LEONTE, A., ROBESCU. C.F., VALAORI, D., MURNU, G., DUDUMI V. *Macedonia macedonenilor*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1912.
- MEGHEA, Gheorghe Petru. *Starea disperată a românilor din Meglenia*, în „Peninsula Balcanică”, I, nr. 2, 1923.
- MEGHEA, Gheorghe Petru. *Recidiva de la Kakavia*, în „Peninsula Balcanică”, I, nr. 5, 1923.
- MIHĂILESCU, Vintilă. *Lecția de Megleno-Română. Interviu cu Dominique Belkis*, în *Balcani după Balcani*, Editura Paideia, București, 2000.
- MINA POPA, Ioan. *Strigătul de alarmă al unui fruntaș din Meglenia*, în „Românul de la Pind”, IX, nr. 13 (389), 7 august 1911.
- MUȘI, Th. Vasile. *Declarațiile D-lui Maniu în chestia colonizării Cadrilaterului*, în „Tribuna românilor de peste hotare”, II, nr. 56, 1925.
- MUȘI, Th. Vasile. *Un deceniu de colonizare în Dobrogea Nouă (1925-1935)*, Lucrare publicată sub auspiciile Societății de Cultură Macedo-Română, București, 1935.
- NENIȚESCU, Ioan. *De la Români din Turcia Europeană. Studiu etnic și statistic asupra aromânilor cu aproape una sută de gravuri și cu o hartă etnografică*, Institutul de Arte grafice Carol Göbl, București, 1895.
- NOE, Constantin. *Colonizarea Cadrilaterului*, în „Sociologie Românească”, III, nr. 4-6, 1938.
- OTU, Petre. *Cum am pierdut Cadrilaterul*, în „Dosarele istoriei”, VII, nr. 1 (65), 2002.
- PAPAHAGI, Pericle. *Românii din Meglenia (Texte și Glosar)*, Tipografia Societății „Tiparul”, București, 1900.
- PAPAHAGI, Pericle. *Meglenoromânii. Studiu etnografico-filologic. Partea I, Extras din Analele Academiei Române, Seria II – Tom XXV, Memoriile Secțiunii Literare*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1902
- Percheziții pe la școalele române din Meglenia*, în „Românul de la Pind”, V, nr. 25 (218), 8 iulie 1907.
- PEYFUSS, Max Demeter. *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București din (1913) și poziția Austro-Ungariei*, Traducere autorizată de Nicolae Șerban Tanașoca, Editura Enciclopedică, București, 1994.

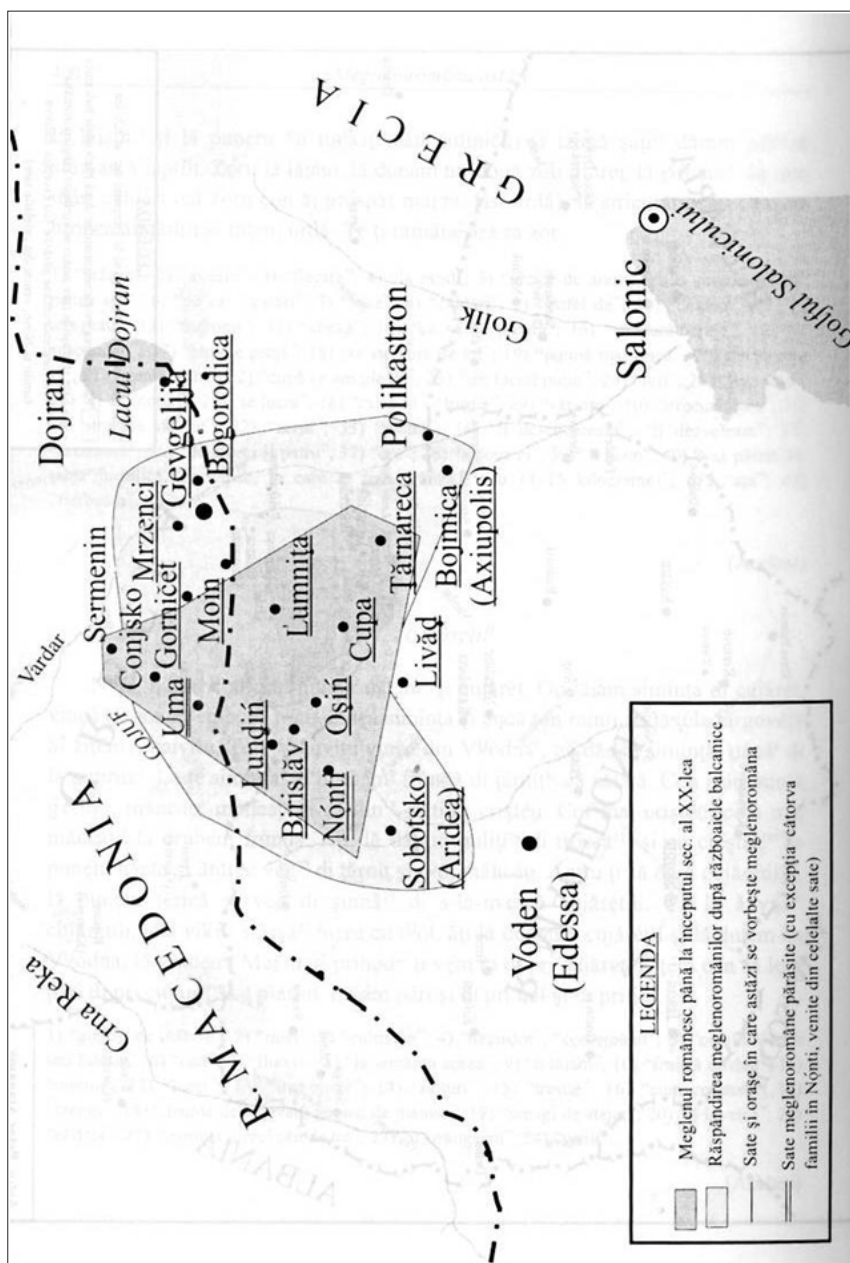
- POSTELNICU, Valentina. *Aspecte ale aplicării Tratatului de la Craiova (7 septembrie 1940) în județul Tulcea, în Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale – Semicentenar. Culegere de studii și comunicări susținute la sesiunea științifică organizată de Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale, la Slănic Moldova 24 – 25 mai 2001 (vol.II)*, Editura Ministerului de Interne, București, 2001.
- Protestul comunităților în contra dezideratelor congresului de la Bitolia*, în „Românul de la Pind”, VIII, nr. 26 (359), 1 august 1910.
- Românismul în Grecia*, în „Tribuna românilor de peste hotare”, I, nr. 8-9, august-septembrie, 1924.
- SARAMANDU, Nicolae. *Studii aromâne și meglenoromâne*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2003.
- SARAMANDU, Nicolae. *Romanitatea orientală*, Editura Academiei Române, București, 2004.
- SĂBĂREANU, Cornilie. Arhimandrit, *Drepturile românilor din Macedonia, Ediția a II – a revizuită și adăugită*, București, Tipografia Gutenberg, Joseph Göll, 1906.
- SCĂRLĂTOIU, Elena. *Noi mostre de grai meglenoromân*, în „Deșteptarea”, II, nr. 10 (19), octombrie 1991.
- Situația disperată a românilor macedoneni aflători în republica Turcească*, în „Românul”, II, nr. 23, 10 mai 1928.
- TANAȘOCA, Anca, TANAȘOCA, Nicolae-Șerban. *Unitate romanică și diversitate balcanică. Contribuții la istoria romanității balcanice*, Editura Fundației Pro, București, 2004.
- TANAȘOCA, Nicolae Șerban. *Balcanologi și bizantiniști români*, Editura Fundației Pro, București, 2002.
- TANAȘOCA, Nicolae Șerban. *Bizanțul și românii. Eseuri, studii, articole*, Editura Fundației Pro, București, 2003.
- ȚÂRCOMNICU, Emil. *Meglenoromânii. Destin istoric și cultural*, Editura Etnologică, București, 2004.
- ȚÂRCOMNICU, Emil. *Poveștile meglenoromânilor din Cerna*, în „Cultura”. Săptămânal editat de Institutul Cultural Român, I, nr. 20, 2004.
- ȚÂRCOMNICU, Emil, WISOȘENSCHI, Iulia. *Românii de la sud de Dunăre. Macedoromânii. Obiceiuri tradiționale de nuntă. Studiu istoric și etnologic*, Editura Ziua, București, 2003.
- TUDOR, Constantin. *Administrația românească în Cadrilater, (1913-1940)*, Editura Agora, Călărași, 2005.
- WEIGAND, Gustav. *Vlacho-Meglen: Eine Ethnographisch Philologische Untersuchung*, Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1892.
- WILD, Beate. *Meglenorumänischer Sprachatlas. Mit 14 Fotos*, Helmut Buske Verlag Hamburg, 1983.

ZBUCHEA, Gheorghe. *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolele XVIII-XX*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 1999.

ZBUCHEA, Gheorghe. *Tratatul de la Craiova – parte integrantă a Dictatului de la Viena*, în „Document”. Buletinul Arhivelor Militare Române, III, nr. 2 (10), 2000.

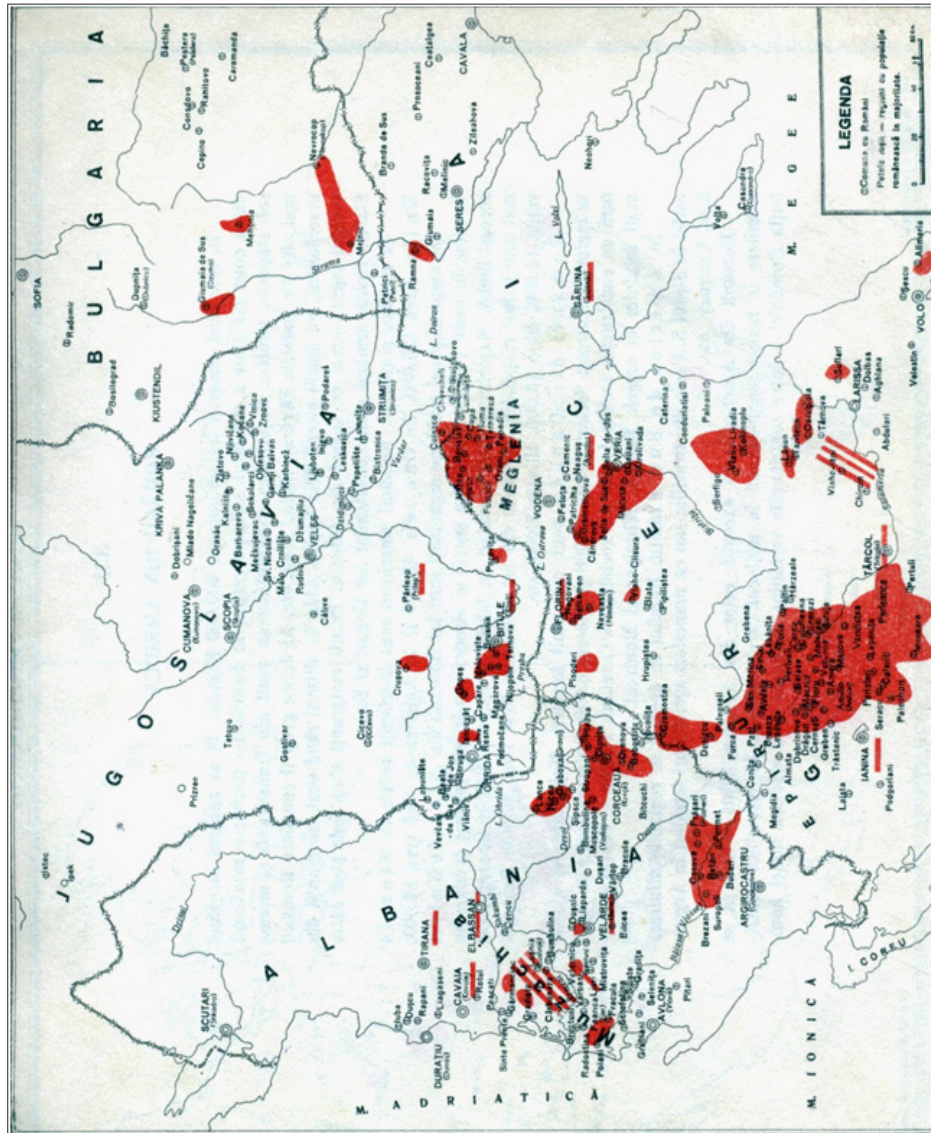

- Harta etnografică a sud-vestului Peninsulei Balcanice din 1880, după Gustav Weigand, în *Spațiul istoric și etnic românesc* (vol. III). *Spațiul etnic românesc*.

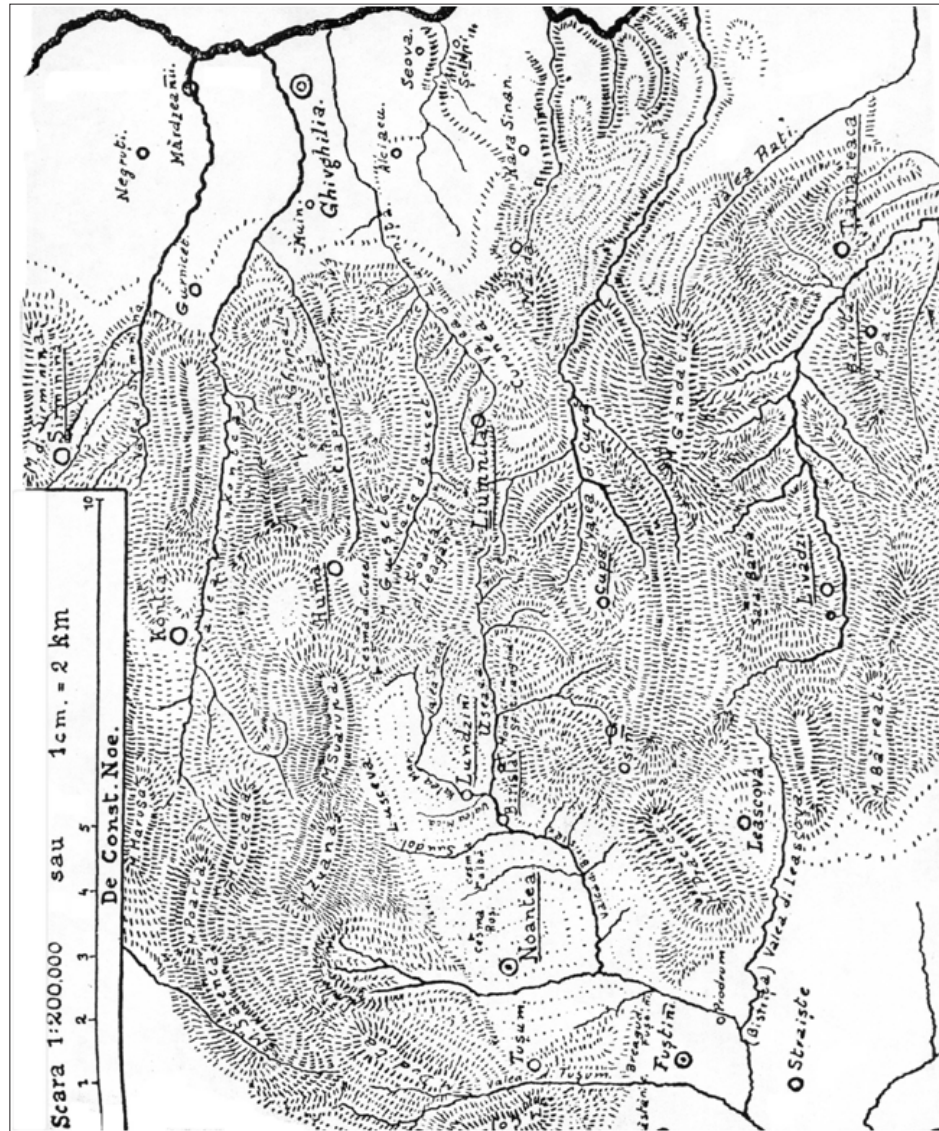

- *Harta Meglenul românesc până la începutul secolului al XX-lea și răspândirea meglenoromânilor după Războaiele Balcanice (1912-1913), în Emil Țircomicu, Iulia Wisoșenschi, Români de la sud de Dunăre – Macedoromâni.*

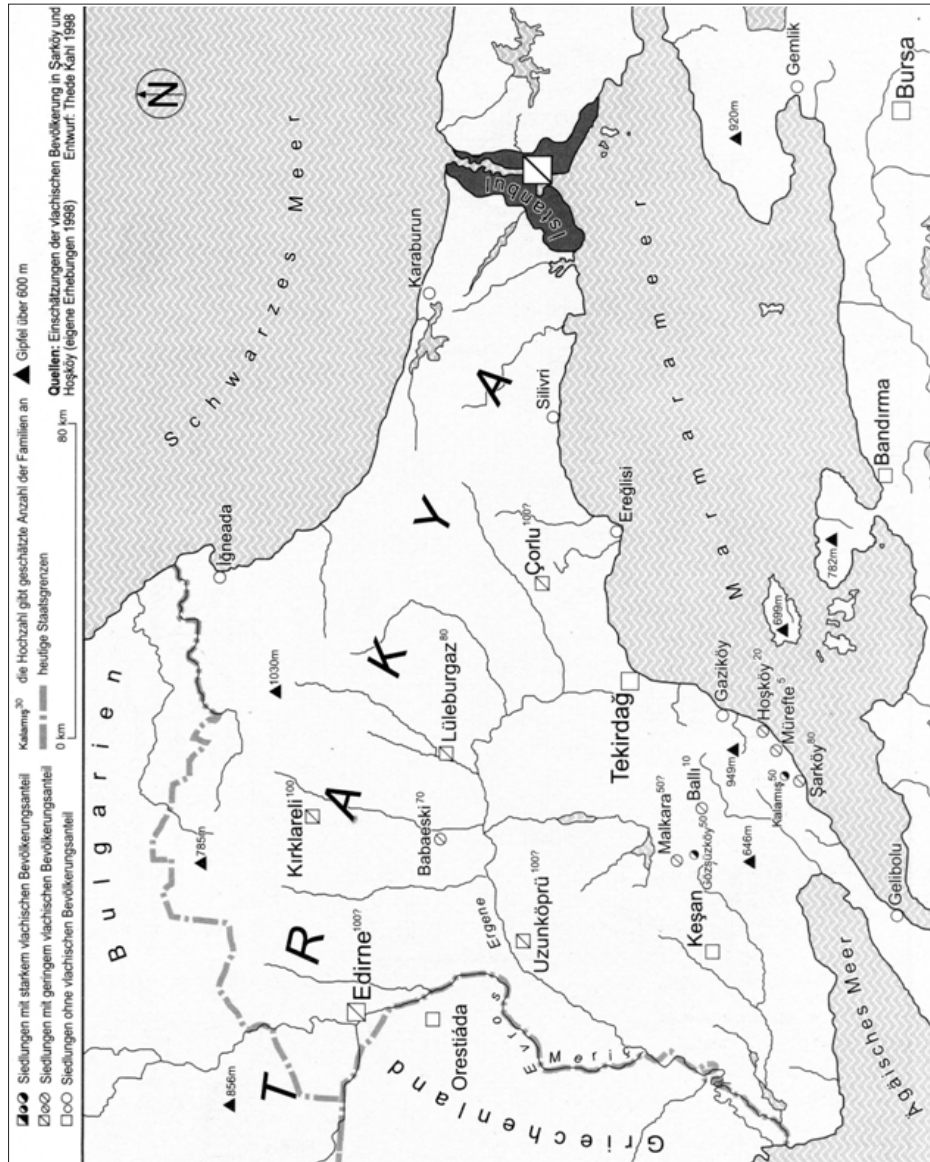

- *Harta României din Macedonia la sfârșitul Primul Război Mondial, în Spațiul istoric și etnic românesc (vol. III). Spațiul etnic românesc.*

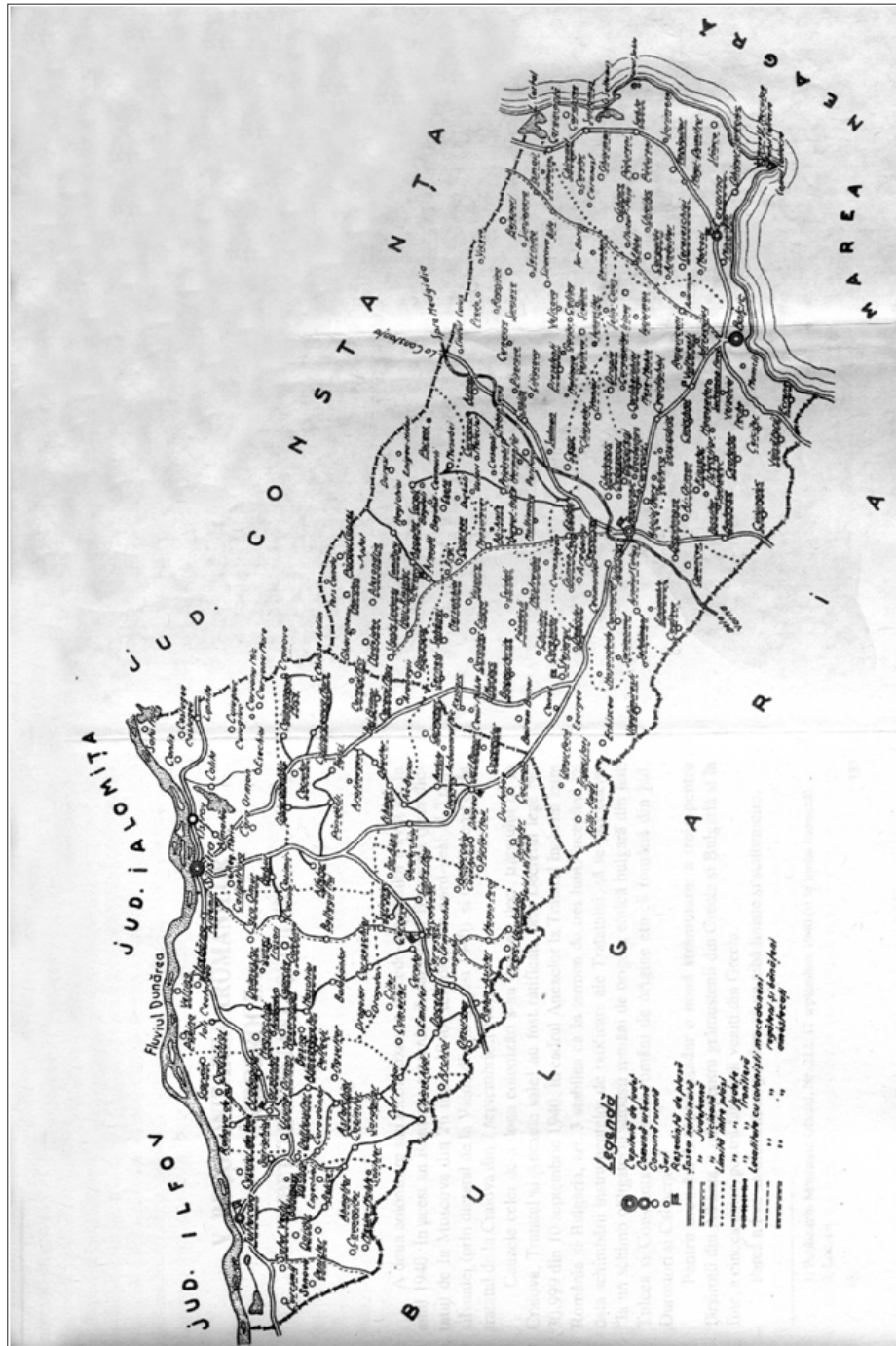

- *Harta Meglenia la sfârșitul Primului Război Mondial, întocmită de Constantin Noe.*

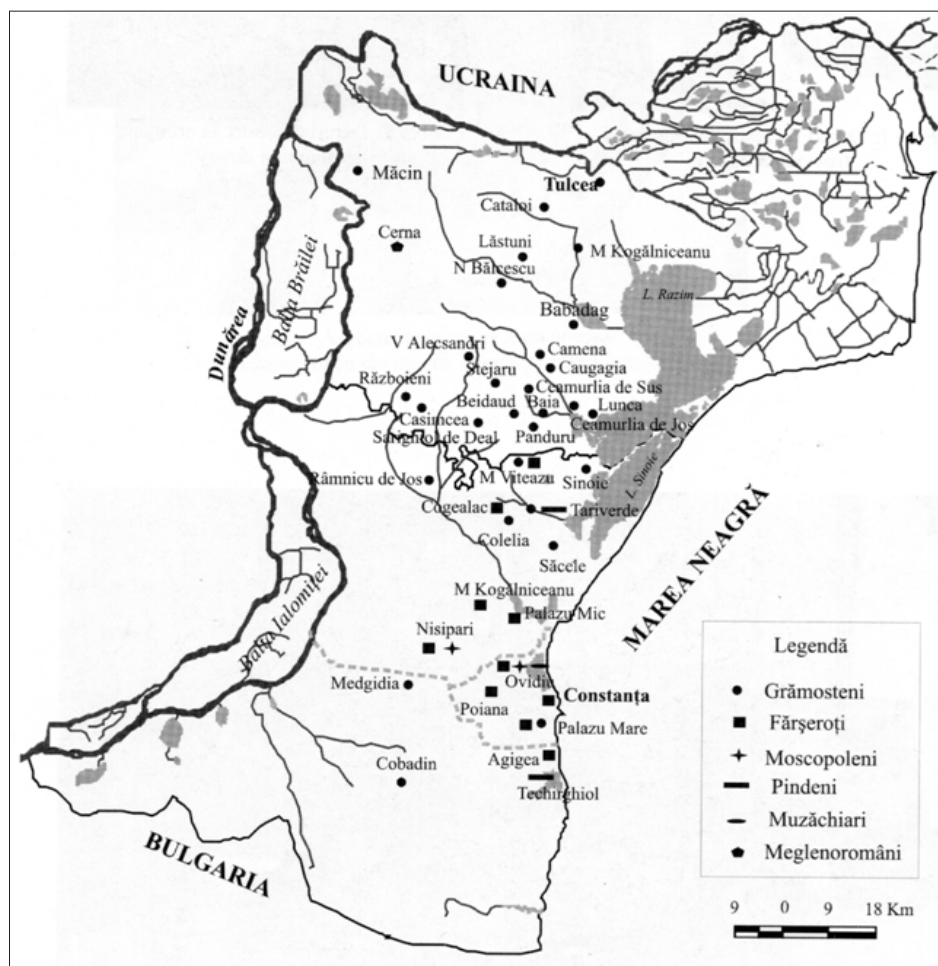

- *Harta Meglenitische Vlachen aus Nótia in der türkischen Trakya, Ende des 20. Jhs. [Harta meglenoromânilor din Notia în Tracia turcească, sfârșitul anilor '20] în Thede Kahl, *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa*.*

- *Harta colonizărilor din Cadrilater – 1937, întocmită de Constantin Noe.*

- *Harta localităților locuite de macedoromâni în Dobrogea, în Emil Țircomnicu, Iulia Wișoșenschi, Români de la sud de Dunăre – Macedoromânii.*

ANEXE. DOCUMENTE DE ARHIVĂ
PRIVITOARE LA MEGLENOROMÂNI – SECOLUL XX

1

1923 iulie, București. *Articolul studentului Petru Gh. Meghea intitulat „Starea disperată a românilor din Meglenia” și publicat în revista „Peninsula Balcanică” referitor la procesul de deznaționalizare la care sunt supuși meglenoromânii de către autoritățile elene.*

Ca o ultimă licărire a unei flăcări care cată să se stingă, ne parvine trista situație în care se găsesc frații noștri din Meglenia, din acest ținut pur aromânesc, urgisit, prins ca într-un cerc de foc între cele două state: Grecia și Serbia. În ciuda tratatelor din 1913, în ciuda celor din 1918, privitoare la clauza minorităților și în ciuda unui optimism care-și făcuse loc în inimile unora –, căci cei inițiați știu ce înseamnă șovinismul sârbesc, precum și graeca fides –, cu ocazia încuscrii dintre familiile domnitoare, situația megleniților, devine din zi în zi mai critică.

Părăsiți de către acei care ar trebui să se intereseze de soarta lor – nu ca indivizi –, ci din punctul de vedere al chestiunii noastre naționale, – putând face oricând dovada afirmațiilor noastre –, prizoniți în mod prea puțin civilizat de autoritățile grecești, în elementul băștinaș, megleniții, au ajuns la disperare.

Într-adevar, iată ce ne scrie, în această privință, un dascăl român, un martir, care, pătruns de durere în fața tabloului cei rulează zilnic înaintea ochilor, n-are cuvinte de veștejire a nepăsării celor în drept, exprimându-se foarte laconic, spre a-și stăpâni durerea:

Cu chestiunea (națională) mergem prost de tot în regiunea noastră, Meglenia. În tot ținutul n-avem decât două școli: una la Oșani și alta la Lugunța. La Livezi vom vedea la vară ce va fi. La Cupa, acum de curând s-a numit un învățător, dar școala încă nu s-a deschis. La L<i>uminița și Berislav n-avem nimic. La Oșani și Lugunța s-a închiriat câte o cameră care servește de școală.

N-avem nici biserici, nici preoți.

Elevii sunt puțini. Acestea toate provin din cauza călcării drepturilor noastre de către dușmanii noștri. Starea noastră economică e foarte critică. Vă puteți închipui, după atâtea suferințe, în ce stare ne găsim.

Ca cetățeni greci, avem mari drepturi numai la datorii, iar la partea opusă (drepturi) suntem excluși cu desăvârșire.

Aici își termina luminătorul poporului scrisoarea.

Iată situația în care se găsesc frații noștri din Meglenia.

Iată adevărul în toată goliciunea lui, pentru a cărui remediere se cer măsuri urgente și radicale. Domnii conducători au cuvântul!

Meghea Gh. Petru

Student în drept.

- Petru Gh. Meghea, *Starea disperată a românilor din Meglenia*, în „Peninsula Balcanică”, I, nr. 2, 1923, p. 11.

2

1923 octombrie, București. *Articolul studentului Petru Gh. Meghea intitulat „Recidiva de la Kakavia” și publicat în revista „Peninsula Balcanică” referitor la abuzurile săvârșite de autoritățile elene asupra meglenoromânilor.*

Din partea valorosului nostru tânăr P. Meghea, primim articolul de mai jos din care ne-am permis să tăiem mai multe rânduri care oglindeau revolta sufletească a tuturor românilor cinstiți.

R.P.B.

Cu ocazia odiosului masacru de la Kakavia unde întreaga misiune italiană, în frunte cu generalul Tellini, a fost măcelărită, s-au ridicat glasuri în favoarea grecilor, fiind compătimiți față de gestul lui Mussolini de a aduce la simțul realității pe bandiții Balcanilor.

Dar de ce atâta compătimitură față de acest stat – mai ales din partea presei române –, care a meritat să-și primească sancțiunea bine-meritată dictată de energicul Mussolini, sancțiune, care, nouă românilor Macedoneni, ne pare foarte anemică față de întregul trecut nu prea îndepărtat al acestor șoviniști?

N-avem decât să facem o scurtă privire retrospectivă asupra mișcării noastre naționale, spre a ne da seama de sălbăticiile celor care sunt acum așa de mult compătimiți; ar fi un șir nesfârșit de intrigi, nelegiuiri și crime contra mișcării noastre de redeșteptare națională, crime care nu se vor șterge din calea răzbunării noastre, care-i va urmări.

Ne vom mărgini numai la o regiune și anume Meglenia, pentru ca acei care îi compătimesc, să reflecteze dacă merită sau nu, dacă n-ar trebui să fie socotită ca o pedeapsă imanentă pentru lungul șir de crime comise din ordinul și sub patronajul conducătorilor din Fanar și Atena,

căci, nu se poate concepe că n-ar fi existând legături între aceste două centre blestemate, pentru propaganda greacă în Macedonia, propagandă susținută prin ori și ce mijloace, neexcluzând nici cele mai abominabile crime, spre a-și atinge falsul lor ideal național: Megali Ideia!

Lăsăm la o parte închisoarea și exilul fruntașilor Români din comunele Lumnița, Oșani, Cupa, Lugunța, etc..., în închisorile din Salonic, în îndepărtatele fortărețe, din Asia-Mică (Budrun-Kale) unde și tatăl scriitorului acestor rânduri a trebuit să ispășească timp de 6 (șase) ani, de la 1903-1908, crima de a fi fost român și de a fi contribuit la redășteptarea sentimentului național la consătenii săi; depărtările în Africa etc..., precum și sutele de victime ale acestor bandiți înainte de 1913, victime căzute pe altarul chestiunii noastre naționale; Ne vom ocupa numai de câteva cazuri săvârșite chiar sub ochii armatei regulate grecești.

În comuna Lumnița imediat după instalarea armatei grecești, fruntașii Români, Vani Kehaia și Avram Jara, au fost spânzurați în mijlocul satului de o salcie, silind pe soțiile și copii lor, să asiste la acest spectacol macabru. De asemenea fruntașii Români din aceeași comună, Nicu Casap și Tuci Dudi, neputând fi prinși spre a desfăta ochii acestor sălbatici, au fost împușcați, nepermițându-se familiilor lor să-i înmormânteze, lăsându-i pradă câinilor și fiarelor sălbatice.

În comuna Oșani, a fost împușcat Tănase Terzi.

În comuna Cupa a avut aceeași soartă Traian Ciupa, împreună cu fiul său în etate de 18 ani.

Spânzurătoarea ar fi așteptat pe zeci de fruntași dacă n-ar fi avut prevederea ca, în preziua izbucnirii războiului între aliații balcanici, să se refugieze în România.

Și atunci ne întrebăm: Merită acești oameni compătimirea arătată?

Nu! Sângele vărsat de aceste mâini criminale cere răzbunare! Crima trebuie ispășită!

Regretăm numai că, pentru noi, față de crimele săvârșite de acești bandiți, sancțiunea dictată de Mussolini, repetăm, a fost prea anemică!

Răzbunarea, însă, pedeapsa imanentă îi va urmări.

MEGHEA GH. PETRU

Student în drept

- Petru Gh. Meghea, *Recidiva de la Kakavia*, în „Peninsula Balcanică”, I, nr. 5, octombrie 1923, p. 3.

3

1923 octombrie, București. *Articolul studentului Petru Gh. Meghea O constatare și un răspuns publicat în revista „Peninsula Balcanică” în care se solicită ca aromânii și meglenoromânii din Grecia să aibă dreptul la școală și biserică în limba română.*

Ziarul grecesc «Ethos» într-un articol intitulat «Impresii din Constanța» articol reprodus și de revista P.B. scria, între altele, următoarele:

...Aci, mai mult de cât în oricare altă colonie grecească, călătorul are impresia că se găsește într-un oraș curat grecesc.....

Colonia e în stare înfloritoare și are toate acele instituții care hrănesc sentimentele patriotice, biserica, școala completă la care frecventează 600 de elevi (șase sute), teatru unic în oraș etc...

Citind cele de mai sus, nu știi la ce să te gândești; sau că în mod conștient sfidează durerile noastre, sau că, nu-și dau seama de unele stări sufletești care nu trebuiesc zgândărite; În ambele cazuri, însă, sunt de condamnat. Și iată de ce:

Printr-un ziar scris în limba greacă se trâmbițează fericirea pe teritoriul făgăduinței, către care s-au îndreptat ca lăcustele, în această țară mult oblăduitoare...

Să nu se credă că am dori să-i vedem cerșind și că fiind așa cum sunt, cum îi arată susnumitul ziar, îi invidiem. Nu!

Dar... este un dar la mijloc.

Atunci când românii din Macedonia gem sub călcâiul Grecilor, când bisericile le sunt închise, când școlile sunt zăvorite, sau în cazul cel mai bun, puțin frecventate din cauza teroarei sub care sunt ținuți, frații noștri de către deznaționalizatorii ocrotiți pe toate căile de autoritățile grecești; atunci când a zice «bună dimineața» în Meglenia însemnează o crimă contra siguranței statului grec; atunci când un inofensiv abecedar românesc înfurie o autoritate greacă; atunci când în special Megleniții sunt palmuiți că nu întrebunțează «Kerete» căci Megleniții nu pot zice «herete» notăm că-i un salut grecesc – atunci când înbelșugatul sânge vărsat de frații noștri pe altarul chestiunii noastre naționale nu s-a zvântat încă: atunci zicem că este de datoria grecilor tolerați aci în România să se ție într-o rezervă absolută. Să nu-și trâmbițeze fericirea pe pământ românesc, atunci când noi ne strigăm durerea. Ar fi fost scuzabil dacă în pomenitul ziar s-ar fi apelat în mod indirect la măsuri mai civilizate față de elementul românesc din Macedonia, căci nu e de crezut ca să nu fie în curent cu teroarea dezlănțuită în contra fraților noștri.

Le-o spuneam aceasta sus și tare ca s-o știe. Noi nu vom dezarma. N-avem veleități de a ne uni cu Țara Mumă, căci e o imposibilitate. Cerem numai dreptul de a citi românește în școală, de a ne ruga în limba strămoșească în sfintele locașuri...

Probabil că scriind aceste câteva rânduri vom fi considerați ca răzvrătiți! Dacă însă răzvrățiții pot fi acei care de atâta amar de vreme cer libertatea de a se instrui și ruga în limba maternă, primim acest calificativ. Cerem reciprocitate din partea statului grec și mai multă deferență din partea grecilor tolerați în România, față de elementul românesc care suferă.

Altfel vom propune pentru clarificarea acestei situații intolerabile, următoarea soluțiune:

Românii din Grecia să fie aduși în România iar grecii din România în Țara ochelarilor verzi. Credem însă că nu le va conveni.

MEGHEA GH. PETRU

Student în drept.

- Petru Gh. Meghea, *O constatare și un răspuns*, în „Peninsula Balcanică”, I, nr. 5, octombrie, 1923, p. 3-4.

4

1924 mai, București. *Articolul Din Meglenia, publicat în revista „Tribuna românilor de peste hotare” referitor la abuzurile săvârșite de autoritățile elene asupra meglenoromânilor.*

Un profesor român din Salonic, în al cărui cuvânt punem temei, ne raportează o seamă de fapte cu totul regretabile pentru guvernul statului grec. Nu am ezitat să relevăm în numerele precedente ale revistei noastre o informație din izvor oficial privitoare la o promisiune satisfăcătoare din partea autorităților grecești, cu credința că contribuim la îndulcirea lucrurilor, spunând și binele când este adevărat.

Însușindu-ne întreaga revoltă legitimă a fraților megleniți astăzi, înfierăm aceste fapte ce ni se aduc la cunoștință și comunicându-le Ministerului român al Afacerilor Străine, cerem stăruitor să ocrotească pe aromâni.

Corespondentului din Salonic îi aducem mulțumiri pentru sollicitudine, și-l rugăm să pună și pe viitor aceeași vigilență pentru comunicare sau restabilire de fapte.

În cursul celor două luni din urmă – ne scrie corespondentul nostru – am asistat la acte de barbarie cari reamintesc atacurile banditești din epoca de sânge când eram lăsați la bunul plac al bandelor de antați.

Ofițeri inferiori și superiori din exces de zel în a servi cauza națională elenă sau slujbași servili în a executa cuvântul de ordine primit pe șoptite de la centru, torturează pe aromânii noștri, bătându-i ca pe niște sclavi cu biciul și amenințându-i cu moartea dacă nu renunță la ideea de românism, idee care ne-a costat mii de gospodării în slava graiului pe care, cu multă vitejie, l-am apărat în aceste șase decenii.

Și ca să nu vă facem impresia că vorbim numai de dragul de a vorbi, vă aducem cazuri concrete ușor de controlat:

În ziua de 4 aprilie a fost bătut, de un căpitan Cicuras din Maiada, cântărețul nostru de la Oșani, Petre Șotre și încarcerat timp de trei zile, pentru „criminala” faptă de a fi român.

În ziua de 5 aprilie, un plutonier Chichides a bătut până la sânge, pe membrii comunității noastre, de la Lugunța-Meglenia, Atanasi Iani și cei trei frați Tanur, în fața directorului școlii pe care l-a somat să închidă școala și să plece în România. Multă lume și-a vândut avutul, iar școala a închis-o. Directorul ei, Hristu Noe, s-a plâns organelor în drept și s-a promis o serioasă anchetă.

În ziua de 19 aprilie a avut loc faimoasa anchetă care a întrecut prin brutalitate celelalte barbarii de până acum. Însuși maiorul Cicuras, însărcinat cu ancheta, a somat pe directorul școlii să renunțe la ideea de românism și, în fața lui, un căpitan care îl însoțea, bătea cu biciul pe fiii aromânilor, amenințându-i cu focul și cu moartea. Iar maiorul, la despărțire, punea în vedere subrevizorul Petre Cunia că n-are de ce să mai dea prin Meglenia, fiindcă, oricum, după sărbători, școala nu o va mai găsi deschisă.

Și, ce-i drept, școala, până în ziua de 11 l. c., a fost închisă.

Numit fiind ca învățător la Lugunța, de la I, l.c., tânărul Gheorghe Caburi a încercat să redeschidă școala. Dar, supt baionete, a fost dus la Fuștani, în fața comandantului batalionului de grăniceri. Acest brav comandant, cu numele de K. Kalogheras, n-a găsit altceva de spus decât să-l împoaște cu toate injuriile la adresa tuturor organelor însărcinate cu administrarea instituțiilor noastre de cultură, și cu apărarea acestora, precum și la adresa bieteii României care, dintr-un simțământ înalt de ospitalitate, lasă să se umple, pungile cu aur a sute de mii de Greci, ca aceștia, la casa lor, să-și bată joc de tot ce avem mai bun și mai sfânt. Și, în același timp, i-a pus în vedere că dacă nu se lasă de asemenea idei „subversive” pentru siguranța statului elen, îl așteaptă o moarte sigură.

Tânărul învățător își sfârșește raportul prin asigurarea că va fi nevoit

a închide școala, iar aromânii să-și părăsească vetrele, dacă nu va veni o serioasă intervenție a noastră.

Trib.

Salonic, 16 Maiu 1924.

- *Din Meglenia*, în „Tribuna românilor de peste hotare”, I, nr. 5, mai, 1924, p. 26-27.

5

1924 august-septembrie, București. *Articolul Românizmul în Grecia – Scurtă privire istorică și critică asupra mișcării noastre culturale publicat în revista „Tribuna românilor de peste hotare”. Se fac referiri la situația învățământului și a vieții bisericești a aromânilor și meglenoromânilor din Grecia, cât și la abuzurile săvârșite de autoritățile elene asupra acestora.*

Vitregia evenimentelor ultimelor decenii au împuținat considerabil posibilitățile de contact cu frații noștri din Macedonia.

Legăturile noastre slăbind din ce în ce, un vâl de uitare împăienjenește depărtarea dintre noi și nevoile covârșitoare ce irosesc zi de zi organismul nostru etnic din acele părți, nu sunt îndeajuns de cunoscute de noi, care suntem datori a găsi și lua fără întârziere măsurile de salvare, necesitate de gravitatea faptelor.

De aceea Tribuna a făcut apel la unul din reprezentanții săi de la fața locului, rugându-l să facă o expunere a stadiului în care se găsește astăzi chestiunea noastră școlară și bisericească.

Mai mult decât o simplă expunere, reprezentantul nostru ne-a trimis studiul critic de mai jos pe care-l redăm în întregime:

CAP. I – SITUAȚIA ACTUALĂ: CULTURALĂ, SOCIALĂ, POLITICĂ ȘI ECONOMICĂ

A. ÎNSEMNĂTATEA NOASTRĂ SUB RAPORTUL CULTURAL: ȘCOLAR-BISERICESC

1. Școlile noastre ca număr și populațiune

În circumscripția Salonicului avem 18 școli, dintre care 14 mixte

în comunele: Salonic, Poroï, Doliani, Selia, Xirolivad, Vodena, Fetița, Gramaticova, Paticina, Papadia, Belcamen, Vl. Clisura și Hrupiște; una de fete și una de băieți la Nev<e>sca și alte două la Veria.

Dintre acestea 15 au cursuri regulate, iar 3 sunt școli mobile, 2 cu cursuri de vară la Selia și Xirolivad și una cu cursuri de iarnă la Fetița

Populația școlară este de 1130 elevi și eleve.

În circumscripția Megleniei avem 4 școli mixte: în Cupa, Oșani, Lugunța și Livezi. Aceasta din urmă este școala mobilă cu cursuri de vară, iar cele de iarnă se țin la Lazaciari, Drenovo și Mandalovo.

Populația școlară este de 108.

În circumscripția Ianina-Grebena avem 11 școli, dintre care 4 sunt cu cursuri regulate la Ianina, Turia, Breaza și Băiasa, iar 7 mobile cu cursuri de vară la Avdela, Perivole, Samarina și cu cursuri de iarnă la Grebena, Damași, Vlahoiani și Pretori.

Populația școlară este de 528.

Totalul populației școlare, înscrisă la începutul anului școlar este, în cele trei circumscripții, cu 33 școli, de 1766.

2. Mobilier – zestre școlară și instrumente de cultură

Mobilierul la școlile noastre este sau cel strict necesar sau insuficient.

Tablouri murale cu caracter religios, moral, artistic sau științific; hărți geografice, globuri pământeste sau tablouri în relief; corpuri geometrice, sau măsuri de capacitate care ajută la intuirea materiei predate în școli, mașina rusească pentru învățarea celor patru operațiuni, etc., n-avem în nici o școală.

Biblioteci, dăruite de doi aromâni, avem la școala din Veria și Vodena. Încolo, nici o carte de lectură pentru copii și popor, nici una științifică sau literară pentru învățători. Bibliotecile vechi ne-au fost distruse de foc sau de mânia agenților elenismului.

Apreciind îndeajuns însemnătatea grădinițelor de legume și flori în curtea școlii, Administrația noastră școlară din Salonic a lansat circulare pe la toate direcțiunile, ca aceste instrumente de cultură – ca teren de aplicație la științele naturale – precum și de educație artistică și morală să nu lipsească din mâna nici unui învățător. Totuși, singură școala d-lui N. Nibi din Turia-Epir, posedă de câțiva ani o grădiniță lucrată și frumos întreținută de chiar elevi.

3. Programă și material didactic

Programa școlilor noastre este o copie credincioasă a școlilor primare din țară. Nici o materie în plus care să caracterizeze o școală minoritară

Într-un stat strein: n-avem un manual de citire în limba greacă apropiat nevoilor și aspirațiilor noastre; nici un manual de istorie și geografie națională a acestei țări sub imperiul căreia trăim de 12 ani; cu o structură psihologică particulară și, ca atare, manifestându-ne prin mentalitate și moravuri și exprimându-ne printr-un vocabular propriu – toate aceste caracteristice neamului aromânesc – noi n-am avut un manual cât de simplu în acest dialect, în care să fie ilustrate figuri și pagini din istoria națională, din suferințele și folclorul nostru destul de bogat, ceea ce a înstrăinat și pe popor de noi și pe copil de pământul și sufletul părinților săi.

b. Biserici și preoți

Preoți și biserici avem în 10 comune: Veria, Selia, Xirolivad, Doliani, Paticina, Cândrova, Gramaticova, Hrupiște, Oșani (singura în Meglenia) și Grebena (singura în Epir).

Avem 4 comune cu preoți fără biserică: Salonic, Fetița, Papadia și Cupa (Meglenia).

Avem 2 comune cu biserici fără preoți: Nevesca și Perivole.

Avem 15 comune fără biserici și fără preoți: Vodena, Poroi, Belcamen, Vlaho-Clisura, Lugunța, Livezi, Ianina, Breaza, Băiasa, Turia, Abeia, Samarina, Vlahoiani, Pretori și Damași.

c. Localuri de școală și de închinare Domnului

Localuri de școală proprii – care, însă, reclamă mari reparații – avem în număr de 15, ridicate cu fonduri ale comunităților sau de ale statului român, restul de 18 sunt localuri închiriate. Cele mai multe dintr-însele sunt într-atâta de impropii pentru școală, încât o singură vizită sanitară serioasă le-ar închide sub pedeapsă și amendă.

Toate bisericile și paraclisele sunt vechi și reclamă reparațiuni mari și costisitoare la fiecare an. Sunt lipsite de vase sfinte, de odăjdii și cărți bisericești care s-au cerut în repețite rânduri la fiecare an.

d. Salarizarea corpului didactic și bisericesc

Într-o țară cu valută forte și cu condiții de viață foarte scumpe, problemei salarizării funcționarilor noștri nu i s-a dat o rezolvare mulțumitoare.

Ce-i drept, în ultimul an, s-au acordat sporuri mărișoare la indemnizația de valută, ceea ce, pentru funcționarul de la contabilitatea statului care mănuieste cifrele în lei, constituie sume fantastice. Dar, de obicei, se scapă din vedere două elemente fundamentale: scumpetea excesivă și nestatornicia leului nostru cotate foarte des între 32 și 20 drahme, 100 de lei, sau la nici o cotare a lui, tot așa de des. Astfel că un funcționar care socotea

să primească lunar 1.300 sau 1.700 drahme, la negocierea salariului și-a văzut răsplata muncii înjumătățită, primind de abia 800 sau 1.000 drahme. Nu vorbesc de anii trecuți când învățătorul nostru funcționar al statului român – n-avea cu ce se îmbrăca sau își încălța picioarele, ori se înapoia la școală cu copiii – fără să fi stat la masă.

e. Studii, capacitate și însușiri

Cei mai vechi învățători – unii duși din lumea aceasta, alții pensionari – au fost, la începutul mișcării, pregătiți în pripă, sau recrutați din corpul didactic grecesc; toți care se găsesc în activitate, asimilați de acum trei ani, sunt absolvenți de gimnaziu sau de școli secundare; puțini dintre ei, angajați în anii din urmă, au peste 4-5 clase de liceu sau școală comercială.

Judecați sub raportul capacității lor pedagogice, ce-i drept, n-au o pregătire specială: le lipsește metoda în predare. Unii dintr-înșii însă, prin experiență îndelungată, alții, din dragoste pentru cariera lor, procurându-și manuale speciale, au reușit să găsească adevărata cale întru promovarea culturii elevilor lor.

Oricum, ei nu sunt vinovați de această scădere, fiindcă vremuri tulburi nu le-au permis să-și însușească o pregătire metodică și nu s-au bucurat niciodată de inspecții cu caracter strict pedagogic și n-au asistat la cursuri în acest scop instituite. Iar revizorii noștri – fie din lipsă de fonduri speciale, fie din cauza nesiguranței care domnia în această țară dedată anarhiei și lipsită de căi de comunicație moderne – n-au putut fi în contact mai des și intim cu școlile noastre.

Posedă, însă, acești învățători două calități rare care le împodobesc sufletul și îi înalță deasupra altora, sătui de pedagogie specială: zelul la muncă și entuziasmul în lupta dusă fără preget de când au îmbrățișat o carieră plină de suferință și renunțări fără să fie răsplătită nici o atenție deosebită.

Oricare ar fi, însă defectele de programă și metodă, precum și celelalte lipsuri, școala noastră din Macedonia – nu ne silim a o declara – stă deasupra școlilor similare de acolo (au recunoscut-o și inspectorii greci) și ar sta cu modestie alături de orice școală din țară, iar câteva, alături de cele mai bune.

Într-adevăr, elevii răspund cu agerime într-o limbă curat românească, pe care destul de corect o știu scrie; cunosc geografia și istoria României de care vorbesc cu entuziasm; în multe școli științele naturale se învață servindu-se de oarecare material intuitiv și de oarecare experiențe; lucrează la desen și hărți cu ușurință și câțiva dintr-înșii cu îndemnare și inspirație artistică știu să judece orice întrebare pusă și orice răspuns dat;

fetele lucrează artistic la broderie modernă și națională; joacă dansuri și cântă doine și marșuri românești, cu mult avânt și în ori ce școală și familie din culmile munților, eroii și suveranii țării noastre sunt glorificați. Nu pot trece cu vederea protestul redactat spontan de câțiva elevi din Meglenia și înaintat inspectoratului școlar grec, împotriva persecuțiilor ce îndură ei – bieții copii – din partea jandarmilor care îi opresc să urmeze cursurile la școala noastră.

Cam ce se poate oare imputa și preoților noștri?

Recrutați prin promisiuni vagi sau venind ei singuri la noi din rândurile preoților adăpați la cultura greacă, au venit să lupte alături de învățători, și de întreg poporul, contra dușmanilor, contra nesiguranței zilei de mâine, contra tuturor furtunilor: foc și sabie. Au transformat altarul și amvonul în tribună pentru apărarea națională. Și fără odăjdii frumoase, fără biserici ca lumea, fără vase sfinte și cărți bisericești, fără lefuri suficiente și la timp, la ceasuri de primejdie își suflecau pulpanele rasei lor și cu arma în mână organizau – împreună cu drept credincioșii lor – apărarea națională și cădeau în luptă sau zăceau în închisori și mureau, ori scăpau teferi ca să vadă și zilele de acum!

În vremuri de grea cumpănă însă și unii și alții s-au văzut părăsiți de colegii lor – unii morți fără a fi înlocuiți – alții plecați în țară fără a se înapoia.

Dar n-au dezertat!

Aceștia au fost soldații legiunilor îndepărtate ale neamului românesc. Numai la ei se putea învăța educația națională!

B. SITUAȚIUNEA NOASTRĂ SUB RAPORTUL SOCIAL, POLITIC ȘI ECONOMIC

a) Starea socială

Poporul aromânesc număra toate elementele constitutive ale unei societăți viabile; de la păstori și agricultori până la industriași, negustori, mari financiari și clasa cultă ce a triumfat în organizația culturală din Moscopole care, odată distrusă prin furia satrapului Ali Pașa, laolaltă cu alte orașe, a răspândit pretutindeni în Macedonia, până la nordul Scopiei și Albania, spiritul de solidarizare și inițiativă, întemeind toate orașele de munte, frumoase și înfloritoare. Pe când alte aripi ale acestui exod s-au stabilit în Apus pe lângă corespondenții lor, iar unii dintr-înșii s-au oprit mai aproape, în Ungaria, contribuind simțitor la organizarea culturală, economică și națională și la rezistența ardelenilor împotriva asupritorilor lor.

Mai târziu, Serbia și Bulgaria - nu găsesc necesar a pomeni de Grecia –

profită, prin alții stabiliți la ei, unde se manifestă ca pricepuți conducători în politică, comerț și finanțe. Nimeni n-ar crede astăzi bunăoară că – printre mulți alții – însuși Pasici, ai cărui strămoșii au rătăcit prin Rodopi, se trage din Moscopole și nici el n-ar crede probabil, că altă dată purta numele de Pascu, cu multe legături de sânge, uitate astăzi prin Macedonia și România.

Pe vremea turcilor se ținea seamă de sfatul și prezența lor în consiliile administrative. Ori unde se așează, ajung gospodari cu greutate. Actualmente, o bună parte din comerțul Sofiei, al orașelor Serbiei vechi și noi, întreaga piață a Scopiei, este acaparată de aromâni; o treime din comerțul Salonicului și Macedoniei stă în mâinile lor; în Egipt și în Africa ca și în cele două Americi, sunt bine gospodăriți și aproape întreg monopolul tutunurilor grecești este acaparat de un trust de câțiva aromâni.

Aceste câteva rânduri ne edifică cu prisosință, asupra marilor pierderi ce a suferit Țara Românească prin peregrinările acestui element, singurul ce-i lipsea ei și de care, dacă s-ar fi știut folosi bărbații de stat români în deceniile din urmă, ne-am fi ales cu câștiguri considerabile, ca o contrabalansare față de străinii infiltrați la noi.

În aceste condițiuni se putea crea la noi, în Macedonia, odată cu mișcarea culturală, un organism viu, constituit din toate organele sociale solidarizate între sine prin conștiința clară că îndeplinesc fiecare o anumită funcțiune și, concentrându-și energiile, în stare să atingă un scop fixat de mai înainte și nu pipăit mereu, ca, – astfel, să-și asigure rangul ce merita să-l ocupe în mediul înconjurător.

Prin participarea, încă de la început, a unui element ales ca acela de mai sus la mișcarea noastră, s-a imprimat acesteia un caracter de seriozitate care i-a crescut prestigiul și-i asigură viitorul. Nu există bătrân care să nu știe carte românească sau să nu recunoască, că pe vremuri a luptat pentru triumful ideii românești.

Dar intervine – spre nenorocirea noastră o luptă cu urmări dezaastroase: eforturile luptau aspirând, cu drept cuvânt, la conducerea mișcării, pe de altă parte, Apostolul Mărgărit nesocotește virtuțile și susceptibilitățile aristocrației și luptă cu înverșunare împotriva-i.

Alte două adânci nemulțumiri:

Acest element ales el, factor preponderent în economia Balcanilor și pus în serviciul unei idei, care trebuia să intereseze, în primul rând.

România – preferindu-i ovrerii și grecii în distribuirea produselor ei în Orient, s-a simțit jignită profund. În al doilea rând, părăsind o organizație străveche cultural – religioasă, cu atâta strălucire și prestigiu în lumea Orientului ortodox, acești români se așteptau la o rezolvare grabnică și

categorică a chestiunii noastre bisericești, pentru care, însă - s-au convins curând - România nu acordă atenția cuvenită.

S-au înregistrat, astfel, dezertări motivate, pe care nimeni nu caută să le stăvilească, nedându-le, probabil, nici o însemnătate.

Acești germeni ai morții i-a purtat cu sine mișcarea noastră – putem zice – încă de la origina ei.

Și clasa intelectuală care se forma prin școlile secundare – ajunsă a fi apreciată și o mândrie care se raporta României – își vedea de drum, de capul ei. Toți tinerii absolvenți studiau în țară și, numai târziu de tot, o mică parte la Salonic și Constantinopol. Nimeni nu le indica drumul și cariera folositoare mișcării noastre, nici un cap cu cultură superioară nu organiza domiciliul acelor care studiau pe spinarea bugetului macedonean. Cei mai mulți: doctori, farmaciști, avocați, funcționari la bănci, profesori, ingineri, etc., care ne-ar fi crescut prestigiul, ne-ar fi lărgit relațiile și înmulțit simpatiile, rămâneau pentru totdeauna în țară.

*Într-un târziu rolul acestor școli secundare ar fi putut fi caracterizat, cu drept cuvânt, în acești termeni: «**Pomparea a cât mai multor energii din solul virgin al Macedoniei și împrăștierea lor prin țară după ce, – în parte sau integral – au fost pregătite pentru viața socială**». Clădirea pe care înaintașii o duraseră, pe care contemporanii se străduiau să o mențină cu prețul sângelui, al avutului și al energiei, se dărâma și îi era sortit să rămână pe seama unui popor istovit de jertfe, condus de preoți și învățători.*

E un adevăr recunoscut că straturile sociale superioare prin însăși natura ocupației și intereselor lor, renunță mai ușor la tradiție, umblă după legături de sânge cu neamuri străine influente în administrație și politică, la un moment dat se lasă, neprotestând, în masa mare a națiunii stăpânitoare. Totuși, deși ca valoare trupească în lupta națională n-ar fi contat, existența lor în sânul poporului nostru ar fi ridicat prestigiul mișcării și s-ar fi impus prin forțele de care dispuneau, întocmai după cum o familie macedoneană ca să fi putut trăi din punct de vedere moral, implica existența unui bătrân – inutil ca putere virilă – numai și numai ca să se impună ca valoare morală și să crească prestigiul tinerei perechi sau al fetelor din casă.

De la început, însă, am rămas cu straturi sociale de rangul al doilea care nu întăreau situațiunea mișcării, deși toată lauda se cuvine lor care – însuflețite de un adânc, simțământ și cu îndârjire supraomenească – au menținut mereu aprinsă flacăra conștiinței naționale, sfidând cu dispreț ori ce atacuri barbare care, deși le nimiceau, le făceau și mai dârze și n-au știut ce înseamnă a îngenunchea!

b) Starea noastră politică: ca minoritate în stat

Cultura noastră națională trebuie să fie susținută și prin rolul politic ce ar fi trebuit să-l jucăm ca minoritate organizată în stat.

Sub regimul hamidian, n-am însemnat nimic până la 1905, după 40 ani de cultură. Sub regimul constituțional june-turc, am avut comunități recunoscute și reprezentanți în parlament și în cabinet. Simpatizați de turci, dacă războiul balcanic n-ar fi avut loc și dacă ni s-ar fi închis porțile universităților din România, am fi ajuns un factor serios, caracterizați prin franchise și vederi liberale înaintate, în politica internă a noii Turcii.

Chiar sub regimul grecesc, dacă n-ar fi avut loc înfrângerea Greciei în Asia Mică, fie cu turcii în deosebi, fie cu bulgarii – aceste minorități puternice și mai toate cu o antipatie profundă față de această națiune stăpânitoare – sau chiar cu partidele grecești, am fi putut închegea, organizându-ne energiile, alianțe de oportunitate ca să avem și reprezentanți la Atena.

Numai astfel am fi avut puțința să cucerim și recunoașterea noastră ca națiune și nu am fi continuat de a nu ne bucura de nici o favoare, de nici o atențiune și de nici un drept: comunitățile noastre n-au voie să taie nici un lemn din pădurea comunală, n-au dreptul la nici un beneficiu din dările percepute de comună pentru școală biserică și alte opere de binefacere.

Susținuți și de un organ de publicitate, ne-am fi apărat mai bine drepturile, ne-am fi făcut cunoscuți ca minoritate în stat și ne-am fi revendicat drepturile asupra școlilor, bisericilor și avuturilor comunale confiscate; s-ar fi închegat o mai strânsă colaborare între noi de acolo și Aromânii răspândiți prin țări străine și am fi menținut un contact intim cu presa din țară care – la rândul ei – ne-ar fi sprijinit pe lângă guverne și opinia publică; iar comunitățile ar fi știut ce atitudine să ia în alegeri și nu s-ar fi întrebat – ca eroul lui Caragiale – cu cine să voteze sau n-ar fi rămas indiferente, știind că cu oricine ar vota, nu câștigă nimic.

Invazia refugiaților; însă, a pus capăt oricăror nădejdi hrânite de toate minoritățile din această țară.

c) Situația economică

Conducătorii noștri, caracterizați prin lipsa unui scop clar formulat ce ar fi trebuit să-l urmărească prin mișcarea noastră, erau datori să se îngrijească de o organizare politică și economică care să întrețină, prin mijloace materiale și morale proprii, cultura națională, ceea ce s-ar fi putut obține prin conlucrarea armonică a elementelor superioare și intelectuale și a întregului popor.

Dar nimenea n-a bănuț măcar marea însemnătate a problemei economice – piatra unghiulară a oricărei instituțiuni sociale: breaslă,

partid, națiune și ca atare, fiecare Aromân lupta economiceste individual. Când s-a început, în mod sporadic, înființarea unor societăți de ajutor mutual, prin inițiativa școlii, războiul balcanic alunga pe turci din Europa.

Și înainte și în cursul epocii de sânge, aromânii noștri au suferit amare și simțitoare lovituri din partea grecilor – fie boicotându-i prin organizarea lor economică, fie distrugându-le prin foc, sabie și jaf avutul. Neavând la cine să apeleze ca să fie ajutați sau creditați, s-au văzut siliți unii să emigreze, alții să cedeze acestor presiuni barbare cari îi distrugeau din temelii, iar alții – cei mai dârzi – să continue a lupta.

Războiul balcanic – prin noile lui alcătuiți politice și pagubele suferite le înfrânge rezistența. Totuși, încet, încet, se refac și ies din războaiele ulterioare îmbogății și virtualmente, în stare a se organiza economiceste.

Dar înfrângerea Greciei în Asia Mică, cu revărsarea puhoaielor de refugiați în Macedonia, atrage – după sine – înfrângerea noastră definitivă, după cum vom vedea mai departe.

CAP. II – MIJLOACELE DE LUPTĂ ALE ADVERSARULUI PENTRU EXTERMINAREA NOASTRĂ

Aceste mijloace de luptă derivă de la două organe: de la organele de învățământ care uzează de mijloace pașnice și moderne și de la organele administrative – civile și militare – care uzează de mijloace barbare, amândouă pornite paralel și sistematic îndreptate împotriva mișcării noastre.

1. Metode moderne și pașnice

Singura grijă a Ministerului Învățământului Public de la Atena este îndreptată asupra Macedoniei grecești, unde, grație propagandei desfășurate de toate neamurile – s-ar putea afirma cu precizie că nu există analfabet, pe când regatul vechi este lăsat în părăsire, deși există regiuni întregi care, încă, n-au putut gusta din binefacerea luminii răspândită de școli. O comună aromânească din Teselia, văzând că nu poate cu nici un chip obține școală, a amenințat că va apela la administrația școlilor noastre și atât a fost de ajuns ca într-o bună zi să se pomenească cu școală și câțiva învățători. Propaganda cea mai serioasă se duce, așadar, în Macedonia și, mai cu deosebire, în regiunile locuite de Aromâni, singurii care mai au școală națională.

Metodele de care se servesc ca să combată mișcarea noastră sunt:

1. Grădinițele de copii, cea mai eficientă și modernă armă de

deznaționalizare a minorităților, cari funcționează, în deosebi, în comunele aromânești, chiar cele mai depărtate ca Perivole, Grebena, Breaza, etc.

2. **Cantine școlare** unde li se servește copiilor câte o gustare la prânz.

3. **Internate** exclusiv pentru copii negreci la Florina, Leașnița, Cozana, unde li se dă gratuit hrană și îmbrăcăminte.

4. **Liceu** cu șase clase la Grebena și gimnazii în comune cum ar fi Vlaho-Clisura, orașel aproape distrus, care, de abia numără 150 familii, cu prea puțini copii din cauza streinătăților, numai și numai ca să lovească în școala noastră.

5. **Distribuirea gratuită de cărți** și rechizite școlare, de doctorii și serviciile doctorilor, de ajutoare bănești și alte binefaceri, susținute de fondurile comunale, prin cari se mai susțin și membrii corpului didactic.

6. **Învățători** în număr cât mai mare prin comunele noastre de pildă la Abela, 5; la Saimarina 9; la Breaza și Turia câte 5; la Perivole, 7; deci contingentul de copii este infim de mic.

7. **Organizarea de excursii** cu nici un gând pedagogic, ci cu caracter de propagandă națională, de către mitropoliți, școli și autorități prin comunele noastre: Abela, Samarina, Turia, Perivole, etc. manifestându-se prin reprezentațiuni cu subiecte naționale, prin cânturi și gimnastică, singurele dexterități cărora li se acordă cea mai mare importanță, neglijându-se restul și, cu această ocazie, strângerea de fonduri prin contribuții pentru clădiri școlare.

8. **Donații și binefaceri** care cresc mândria poporului; de pildă: un testament de zeci de mii de dolari din partea unui bogătaș grec din America pentru școala secundară din Veria – centrul nostru de azi și din trecut.

9. **Localuri de școli impunătoare**, prevăzute cu biblioteci bogate care exaltează sentimentul național, față de localurile noastre sărăcăcioase, lipsite de aer, ascunse prin înfundături, cu totul impropii pentru școală.

10. **Biserici monumentale** la tot pasul, vestite printr-un aparat fastuos, mărețe ca interior și exterior, servite de un corp preoțesc bogat și mândru, impunătoare prin mulțimea poporului ce le frecventează și eforturile ce le conduc, din nenorocire și popor și efortii Aromâni.

11. **Corp învățătoresc slab pregătit**, totuși, destul de numeroase ca să impună poporului, bucurându-se de anumite organizații, congrese cu caracter așa zis pedagogic național și sindicalist pentru realizarea revendicărilor materiale și cercuri culturale, având la îndemână biblioteci, publicații periodice și întreaga presă.

12. **Salarizarea conformă** nevoilor și statornic plătită într-o valută forte a țării, cu avantaje în zonele de cultură locuite de aromâni: locuință, combustibil și hrana, adeseori pe seama comunităților; o mulțime de

cooperative, slujbe pe la comunități și primării, autorități de stat sau particulare, lecțiuni în oraș sau la altă școală și oricând forța publică la îndemâna în potriva noastră.

Un institutor, cu leafa de bază de dr. 460 lunar, la care se adaugă sporul de scumpete în zonele de cultură de 130%, precum și 10% pentru fiecare membru din familie până la 5, asupra lefii de bază, primește lunar dr. 1512, iar un învățător cu leafa de bază de 320 primește dr. 1120.

De la toamnă s-a dispus sporirea salariilor, așa că un institutor cu vechime va primi lunar 2.240 drahme. Pe când cel mai vechi institutor al nostru, care ar beneficia de cea mai mare indemnizație de valută – cum e foarte rar cazul – nu poate primi de cât lei 6.000 lunar, ceea ce ar face sau 1.500 drahme sau 1.250 dr. ceea ce este mai probabil, fără absolut nici un alt avantaj de nicăieri.

În fața tuturor acestora noi nu putem veni cu nimica.

2. Mijloace barbare de luptă

În acest capitol vom da de crime, arestări, bătăi, jafuri, violuri și incendieri, mărginindu-ne numai la intervalul de la intrarea Grecilor în Macedonia, și până în zilele noastre, trecând peste epoca de sânge care a îndoliat mii de familii aromânești. În numele ideii de românism care, de la 1863, a tulburat un întreg popor pașnic fără a se potoli, avem de înregistrat următoarele de la 1912.

a) Crime prin omoruri și spânzurări

În Epir, în 1912: omoară pe bătrânul Perdichi, aruncându-l de pe pod în apele unui râu; pe bătrânul Tușa, pe N. Cicma, marele apărător al Epirului, pe Ghiță Cațohi, N. Tamboși, Gh. Papatheodor din Perivole și pe un alt aromân din Băiasa.

În regiunea Salonic: omoară pe bătrânul Roșu de la Paticina și pe fiul acestuia și exilează – după ce-l jefuiesc – pe celălalt fiu la Halchida.

În Meglenia: omoară pe Sterie Mecu, pe Traia Ciupa, primarul Humei și pe fiul acestuia; rănesc cu pumnalele pe D. Ciotti și preotul Hr. Cenescu; omoară pe C. Canacheu și Foti Veana din Livezi și prin bătăi pe Regiu din Oșani; spânzură pe Vani Chiaia și Avram Jara din Liumnița, pe Tane Stoiu și Bocea Pupea din Oșani omoară pe Duce Dudi și Nicu Gheorghe din Liumnița, pe Pona Saraf din Cupa și pe un bătrân de 80 ani, Petre Tane din Huma.

În 22 August 1916: Bambunsky, șef de bandă omoară pe D. Noe, pe preotul Tonta, pe Cumpileac și C. Zarcada, acuzați de Greci, ca spioni bulgari.

b) Arestări și violuri, jafuri și incendieri

În Epir: jefuiesc comunele Abela și Perivole și ard casele aromânilor. Ofițeri, institutori, judecători și primari persecută în așa fel pe aromâni, prin amenzi de zeci de sute de franci aur și prin neîngăduirea de a lucra la fierăstraie și mori, încât – după cum raportează directorii de școli – lumea îngrozită își retrage pe copii de la școală.

În reg. Salonicului: armatele arestează pe învățători și peste 30 fruntași din Veria și, batjocorindu-i sau bătându-i, îi duc o parte la Salonic, altă parte prin alte orașe; nu li se încuviințează preoților să officieze sau să se ducă la bisericile lor; blochează Doliani și bat până la sânge pe mamele, nevestele și surorile recruților plecați în străinătate; rechiziționează casele și școlile de la Veria și Vodena; de asemenea vitele lor, fără nici un ban; confiscă moșiile Marușa, alungând pe proprietarii aromâni, moșia Dobra a lui Hagigogu și aceea a lui Cărșeli pricinuindu-i pagube de 20.000 lei aur: soldații bat până la sânge în casa acestuia pe bătrâna Gârțu și toate femeile ce se află acolo, transformând casele în grajd pentru caii armatei: Papadienii sunt alungați din biserică ridicată cu banii comunității și ai Statului; Hrupiștenilor li se rechiziționează vitele fără nici un ban, iar 18 munți ai Gramostei sunt exploatați de câțiva grecomanii; ard și distrug mobilierul, cărțile didactice și bisericesti, zestrea școlară, arhiva școlii; primarul, șefii autorităților, precum și antații amendează pe aromâni din VI. Clisura care își trimite pe copii la școala noastră cu 20-50 drahme aur; doctorul comunei refuză serviciile pacienților noștri; membrii comunității cer de la Mitropolitul de la Kastoria hirotonisirea unui preot aromân și sunt dați în judecată pe motivul că ar fi falsificat iscălituri iar elevii se retrag și procesele se țin lanț.

În Meglenia: arestează pe fruntașii din Oșani și alungă pe Eugheni Balta, starețul mănăstirii; arestează pe învățători, preoți și oameni cu vază și-i poartă batjocorându-i, prin sate și orașe; bat cumplit pe preotul Tafa din Cupa și Jara, pe Roșca Papa-Gheorghe, pe Gioga, director de școală, pe St. Ciotti și institutorul D. Ciotti, pe preot și pe A. Dinu din Liumnița, cea mai mare parte ducându-i la Salonic, iar lumea rămasă și învățătorii apucă codrii; nevasta institutorului Ciotti, în fața acestuia, este batjocorită o noapte întreagă de către șefii autorităților; aromânii din Livezi și Huma, sunt chinuiți, casele prădate și incendiate, fetele violate; preoții Panu și Ciolac sunt arestați și purtați pe la Suboço, Vodena și Veria.

Ard și distrug cărțile didactice și bisericesti și bibliotecile și batjocoresc altarele noastre.

Rechiziționează vite și provizii fără bonuri sau li se plătesc cu prețuri derizorii.

Mitropolitul de la Florina, revizorii, șefii autorităților civile și Militare și șefii de bandă alungă pe preoți din biserică, îi silesc să officieze în limba greacă, ațâță pe popor împotriva lor și a învățătorilor.

Anii 1917 și 1918, în care interval operează armatele aliate, lumea rămâne oarecum mai liniștită. În schimb, francezii, instigați de Greci, adoptă o atitudine oarecum dușmănoasă față de toți ai noștri, cu credință și sincer angajați voluntari în serviciile lor; încât Aromânii vor uita cu greu această purtare a fraților latini, alături de care lupta România în numele căreia serveau toți tinerii noștri, pentru triumful aceluiași sfânt ideal.

În anul 1919: Iliachis, guvernatorul Macedoniei apusene, ține o cuvântare în curtea școlii din Vlaho-Clisura, în 27/11, prin care îndeamnă pe toți cei de față la prigoană împotriva noastră; ca urmare elevii părăsesc școala.

Grecii arestează și trimit în exil la Larisa, pe șase aromâni din Oșani și pe patru din Liumnița, Președintele comunității acesteia Ghiușa Ciulli moare în închisoare, iar la Livezi bat până la sânge pe fiul preotului Pance și pe încă doi tineri; distrug cărțile didactice și bisericești și confiscă localurile de școli și bisericile ce ne-au mai rămas.

În anul 1920. Lunguțenii sunt supuși la amenzi grele pentru că își trimit pe copii la școala noastră și li se confiscă corespondența oficială. Patru familii din Oșani și una din Livezi sunt deținute la închisoarea din Salonic spre a fi exilate; școala de la Xirolivad e rechiziționată de funcționari.

În anul 1921. Refugiații apar pe orizontul mult frământatei Macedonii; autoritățile alungă pe aromânii de pe izlazurile lor și aduc pe sărăcăciani; Lungunța se colonizează cu refugiați din Caucaz care ocupă casele aromânilor, altă parte sunt așezați în locurile muntoase ale verienilor; preotul Cenescu e arestat și dus sub escortă la Fustani, Suboțco și Vodena; preotul Pance are aceeași soartă: un ofițer bate până la sânge pe M. Canacheu și M. Mișu, iar preotul Tafa e batjocorit în public.

În anul 1922. Jandarmii forțează ușa bisericii din Veria în timpul nopții, o devastează și arestează pe mai mulți aromâni; rechiziționează școala de fete; de asemenea vitele alese de prăsilă, plătindu-le derizorii; sunt supuși la taxe excesive pentru refugiați, deși, benevol, au dat multe lucruri scumpe; confiscă moșiile Dobra, Turcochori, Tarcoviani și Aghiuiani ale lui Hagigogu.

În anul 1923. Directorul școlii și trei familii din Vlaho-Clisura sunt amendați pentru că își trimit pe copii la școala noastră; Sterie Cațohi zace în închisoare la Conița, Gheorghe Siscu din Livezi este deținut șase luni în

închisoarea de la Edicule din Salonic pe motiv că ar fi strigat: «Trăiască România».

În anul 1924. 18 familii de la Livezi, stabilite la Lazaciari își construiesc 14 locuințe; judecătorul de pace de la Ienige-Vardar dărâamă casele lor; direcțiunea generală a colonizării dă un contraordin pe care același judecător de pace, cu ajutorul procurorului de la Veria îl calcă trimițând jandarmi și soldați ca să le dărâme din nou cu topoare și târnăcoape casele și batjocoresc pe femeile celor duși la lucru; li se jefuiesc bijuterii, bani, lucruri scumpe în valoare de 200.000 drahme, institutorului Camburi i se fură 5.000 drahme, leafa pe cinci luni; cărțile didactice sunt distruse; restabiliți din nou, sunt alungați prin iunie, lăsând 300 pogoane semănate ca să le recolteze refugiații.

În ziua de 3/IV, cântărețul P. Sotre este arestat la Cupa, bătut în piața Liumniței și aruncat în închisoare la Malada; la 5/IV, plutonierul Chichides bate până la sânge pe trei frați Tanuri și pe Athanas Iani, în fața directorului Hr. Noe și pune în vedere acestuia să închidă școala pe care a și închis-o; la anchetele făcute, ai noștri, ca satisfacțiune meritată, sunt din nou bătuți și amenințați cu foc și sabie; la 17/VI sunt arestați trei aromâni din Livezi; de abia eliberați, în ziua de 20/VII sunt arestați trimiși prin diferite centre alți 9 inși, iar populațiunea îngrozită fuge care încotro, lăsând în urma lor copii și femei înlemnite de groază; preotul Golub de la Oșani este alungat de autorități pe motivul că n-ar avea autorizația guvernului general ca să officieze în românește. Jandarmi, soldați, ofițeri și șefii de bandă terorizează poporul.

Românul Galița de la Vlaho-Clisura e amendat de tribunalul de la Kastoria cu 1.600 drahme, fiindcă își trimite pe copii la școala noastră; elevii școlii grecești de la Nevesca urmăresc pe elevii noștri și-i prind cu arcanul ca să-i ducă la școala lor.

Școala și biserica de la Liumnița sunt distruse, pe terenurile libere grecii construiesc școlile lor, dar noi nu avem voie să redeschidem pe a noastră; biserica și școala de la Livezi confiscate; școala și biserica de la Oșani asemenea; școala de la Lugunța ni-i răpită; școala de la Cupa ni-i confiscată și nu ni se permite să oficiem în biserică cu rândul după cum s-a stabilit în aranjamentul de la 1913, iar preotului Tafa i s-a impus să officieze în limba greacă; la Țârna-Reca și Berislav școlile ne-au fost confiscate și nu avem voie să le redeschidem, nici în biserica comunei din urmă nu ni se permite a sluji în românește.

Acestea sunt metodele de care s-au servit organele civile și militare grecești precum și toate celelalte organizații naționale ca să ne asigure autonomia școlară și bisericască întărită prin acte internaționale.

3. Conducătorii noștri în asemenea vremuri grele.

Poporul românesc ajunge în aceste grele vremuri elementul paria al Greciei, pe când Grecii din țara românească se bucură în liniște și voie bună, de libertate nețârmurită în manifestările lor culturale și de nici o stânjenire în abuzurile și speculațiile lor comerciale. Și în acești ani erau conduși de consulii noștri. Unii dintr-înșii energici, patrioți și personalități marcante care și-au început cariera cu chestiunea noastră.

Acești conducători sunt însă vinovați că nu au luat o atitudine categorică atât față de atitudinea batjocoritoare a autorităților grecești, când și față de soarta elementului nostru; ei nu au tranșat nici o chestiune, nu au căutat să curme răul de la rădăcină, ci s-au mulțumit cu amabilități de ocaziune sau cu analize superficiale asupra situațiunii și deși au intervenit, nu ne-au adus nici o ușurare:

1. Fie că au urmat cu supunere vreo lozincă primită pe șoptite de la centru, ca aceea «**pas de zèle**» de pe vremuri;

2. Fie că – spre a nu-și atrage antipatia acelora pe lângă care erau acreditați – protestele lor erau redactate în termeni, care trădau umilință sau slăbiciune, pe când noi pierdeam averi și oameni însemnați sau rămâneam fără școli și biserici;

3. Fie că reprezentanții României porneau spre Atena fără ca să li se fi pomenit măcar că, în atribuțiunile lor capitale, intră și apărarea unui element jertfit în slava neamului.

În categoria acestor organe de apărare mai intră și toate acele societăți macedoromâne și întreaga noastră clasă intelectuală formată în Macedonia, precum și acel organ numit «Societate de Cultură Macedo-Română» care nu și-a înțeles menirea istorică ci și-a schimbat înaltele atribuții, în eliberări de certificate, uitând că trebuiau să sintetizeze toate dorințele noastre și să fie un factor de legătură, statornică între poporul de acolo rămas fără nici o conducere și resorturile însărcinate cu apărarea lui efectivă.

4. Idealul urmărit de Grecia

Astfel, autoritățile civile și militare grecești, precum și diferitele organizații cu caracter xenofob își urmau și își urmează în liniște dar cu persistență, realizarea unei singure idei:

«Înființarea unui stat național prin colonizarea Macedoniei și prin înfrângerea cu orice chip a oricărei încercări ce ar îndrăzni să se manifesteze ca individualitate etnică separată».

Acesta este gândul întregii națiuni elene.

Oricare au fost zbuciumările ce au frământat țara, și oricare au fost

sau vor fi programele de partid ale guvernelor ce se succed așa de des în Grecia, ideea de consolidare a statului prin exterminarea minorităților a fost crezul pe care nu l-au neglijat o clipă și, de aceea, orice manifestare a noastră a fost și va fi cu atât mai mult imposibilă pe viitor. Și puțin se vor sinchisi de ceea ce se va întâmpla în România, de ceea ce va zice Ministerul nostru de Externe, sau de acele ocazionale și palide manifestări ale Societății de Cultură Macedo-Română, etc, etc... ”.

Cap. III – NĂDEJDILE NOASTRE ÎN VIITOR

Îmbrățișând întreaga noastră mișcare sub toate ale ei înfățișări cu o scurtă privire retrospectivă și analizând-o precum m-am priceput și cât se poate de obiectiv, vedem că este de natură să ne îngrijoreze în cel mai înalt grad. Întreaga regiune a Zagorei nu ne-a dat decât 7 elevi la școala primară din Ianina și toată Meglenia de abia 108 elevi înscriși; la care se adaugă – pe lângă celelalte lipsuri în organizare – și sistemul de persecuțiuni, neîncetat urmărind nimicirea mișcării naționale.

Ținându-ne strict legați de adevăr, îl putem rosti în două feluri: cântărind numărul de 1700 elevi la cele 33 școli primare cu sumele ce cheltuim anual pentru acestea, compensația este îngrijorătoare; dacă însă ne-am gândi la flacăra conștiinței naționale ce arde mereu prin acești copii pe întinsul Macedoniei, concluzia privită sub această prizmă ar fi cu totul alta.

Totuși, o arzătoare întrebare se impune: „Care sunt nădejdele noastre pentru viitor? Vom merge crescând sau descrescând?”.

Ca să răspundem la acestea, este bine să lăsăm să vorbească atât oamenii cât și evenimentele cari ne stăpânesc.

I. Ce ne spun oamenii?

Aromânii nedeclarați, fără nici o patimă înportivă-ne, precum și cei declarați, judecă în acest fel școala noastră.

a) Ea este străină de nevoile țării în care trăiesc

În evul mediu, școlile mănăstirești îndepărtau pe individ de la munca colectivă creatoare, pregătindu-l pentru o viață abstractă, nimicitoare de energii. Odinioară, pe vremea Turciei, școala noastră, cu programa ei de studii, avea doar limba turcă în plus și de aceasta cu caracter mai ales facultativ: încolo, era o copie servilă a școlilor din România. Copilul era transportat dintr-un mediu natural al lui, într-un mediu oarecum străin, caracterizat prin alte nevoi, prin temperament și mentalitate deosebite.

De la origine – și aceasta e o greșeală principală – am introdus ca limbă de predare limba română, prin care am căutat să câștigăm poporul, disprețuind și alungând dialectul nostru din școală.

În loc de a căuta să-l cultivăm și prin împrumuturi – cum fac Albanzii – să-l îmbogățim spre a ne folosi măcar provizoriu de el ca mijloc de exprimare, am nesocotit și toate producțiunile artistice și morale ce le crease până atunci poporul. Nesocotind toate acestea ne-a fost ușor să ne lepădăm de moravurile și tradițiile noastre și încet, încet de sufletul părinților noștri.

Aveam și noi haiduci mai bine conturați ca isprăvi eroice și mai simpatici ca rol jucat pentru eliberarea creștinătății, dar ne-am hrănit cu Iancu Jianu și alții. Am avut balade frumoase, cântece eroice de o valoare artistică tot așa de mare ca și doina, dar aceasta ne-a cucerit sufletul și nici un profesor n-a îndrăznit să ne vorbească măcar odată de vreo producțiune literară aromânească poporană sau cultă. Artă și literatură românească, muzică și dans ne-au robit într-atâta încât nu cunosc Român care să se fi mândrit cu ele ca noi. Cunoșteam solul cu toate bogățiile materiale și pitorești ale României în amănunt și prea puțin știam din geografia țării în care trăiam. Noi n-am avut istorie nici Mare și Mică Valahie, nici împărați româno-bulgari, nici lupte între Decebal și Traian, descălecări de principate, revoluții vladimiriscene, războaie pentru independență, voievozi și regi, etc. Steagul nostru era tricolor și ne împodobeau casele, hainele și țesăturile, iar femeile și fetele noastre se îmbrăcau țărănește. Spiritul civilizației românești pune în mișcare resorturile sufletului nostru și anima văzduhul ce ne hrănea.

De unde rezultă că școala altera individualitatea noastră etnică cu tot patrimoniul scump nouă, ucizându-i originalitatea, neținând seamă de ce am avut particular și nici de nevoile politico-sociale ale mediului stăpânitor. Și, deci, tinerii noștri erau pregătiți pentru altă viață, dar nu pentru viața socială de acasă la ei.

b) A înstrăinat pe copii, lăsând pe părinți cu vetrele pustii

Cultura aceasta ne fascina întreaga făptură, privirile noastre erau îndreptate spre Dunăre, idealul era să vedem acest rai pământesc pe care ni-l descriam în culori trandafirii. Școala – al cărei rol se reduce la a pompa energiile din solul natural – ne ajuta într-aceasta și dorința de a ne lumina și mai mult ne pune în contact cu idealul. Și, ca urmare, vetrele au rămas sărmene de tineri, fetele nemăritate, întreaga gospodărie și vise frumoase s-au prăbușit, nimeni n-a mai rămas ca să continue

tradiția, legăturile de sânge și de alianță s-au răcit și împuținat și orașele se depopulau. Cântecul nostru de străinătate blesteamă „Vlahia” care răpește pe feciori.

c) Școala a provocat ura între frați, jertfe, pagube și nici un rezultat mulțumitor

Spiritul de conservare a tradiției moștenite din moși strămoși a provocat dezbinări adânci chiar între membrii aceleiași familii, odată mișcarea noastră începută. Jertfe sângeroase, crime abominabile și pagube materiale și morale imense a cules un întreg popor tulburat prin școala noastră.

După urma atâtoro n-am cules nici un rod pozitiv.

Cei păgubiți n-au avut nici o despăgubire de nicăieri: familiile celor jertfiți n-au avut cea mai ușoară reparațiune morală; școala dezorganizată și necompletă face pe fete, mai cu deosebire să rămână fără cultură superioară, nefiind în stare a le-o da; poporul n-are o colibă unde să se închine Domnului, pentru a ierta pe dușmani sau a chema răzbunarea divină asupra lui; același popor lipsit de o apărare efectivă, îndură tot felul de prigoniri și batjocuri în numele ideii de românism.

Și popor și învățător, dejnădăzduiți, afirmă că școala noastră, își va închide porțile prin inanițiune, în scurt timp.

Numai pagube și jertfe pe altarul unui ideal de mult pierdut.

În felul acesta judecă oamenii școala românească.

II. Ce ne spun evenimentele?

a) Orașele de munte, care ne-au păstrat individualitatea, se sting

Factorii acestei stingeri sunt: nesiguranța avutului și a vieții în Turcia, lipsa de lucru, înflorirea orașelor de la câmpie și școala noastră care, prin lupta deschisă, a făcut pe multă lume să emigreze, iar pe tinerii noștri să-i treacă în România.

Comunele noastre distruse prin focul revoluțiilor, al luptelor naționale și al războaielor, precum și prin depopulare – trecute sub sârbi, neavând școli, nu ne pot da nici un contingent. Celelalte orașe și sate din Macedonia grecească – bătute de aceleași furtuni, cu deosebire de potopul refugiaților – urmează aceeași cale fatală: părăsirea lor. Nu vor trece mulți ani și cea din urmă familie aromânească își va părăsi patria. Și atunci orașele acestea nu vor fi în stare să ne dea nici un contingent.

b) Orice schimbare probabilă în Balcani nu ne va aduce nici un câștig

1. Lumea noastră sătulă de toate propagandele, care nu le-au adus decât pagube și jertfe adânc simțite, nu va mai îndrăzni a se angaja în nici o tabără, oricât de scumpă i-ar fi ea.

2. Elementul aromânesc și puțin la număr și împrăștiat prin orașe – pe când altădată era statornicit în mase compacte prin orașele lui – se va pierde în imensitatea națiunii majoritare, înarmată cu tot aparatul de mijloace permise și nepermise în stare a înăbuși din față orice tendință de depărtare centrifugă, față de care – știm toți Aromânii – organele noastre de apărare nu vor îndrăzni să ia nici o atitudine în favoarea lor.

c) Situația economică îngrijorătoare

Lovitura primită de acest front ne este fatală și pune capăt mișcării.

Puhoaietele de refugiați din Caucaz, Asia Mică, Constantinopol și Tracia Orientală, în număr de peste un milion și jumătate, se revarsă nepregetat de trei ani de zile. De atunci, la ordinea zilei și permanent pentru guvernele Greciei, stă deschisă problema gospodăririi lor și aceasta numai în Macedonia, provincia cea mai primejduită, ca fiind un amalgam de elemente străine idealului helenic și cea mai bogată din toate.

Turcii, după o stăpânire de 500 de ani, vor trebui să o părăsească până la finele lui august și toate avuturile lor intră – de drept – în stăpânirea refugiaților. Bulgarii, convingându-se că nu mai pot rezista și nemainutrinđ nici o nădejde pentru viitor, au început și ei exodul. Deja, comisiunea greco-bulgară, care funcționează la Salonic, a dat încuviințare la 70.000 familii bulgare să părăsească această provincie crescută cu sângele, suferințele și crimele abominabile comise în numele ideii de libertate. Iar lupta deschisă împotriva Evreilor este așa de serioasă, deși ascunsă, încât – în ciuda celei mai solide organizări cultural-economice – vor sfârși prin a lua drumul pribegiei, lucru deja început.

Singura minoritate rămasă în statul helenic rămânem noi Aromânii.

Câmpiile părăsite de Turci și Bulgari și unde Aromânii își iernau turmele, fiind neîncăpătoare, refugiații, care nu cunosc nici un principiu de ordine și respect de avutul altuia decât un singur glas al foamei, au început să urce înălțimile, luând în stăpânire și munții conaționalilor noștri, amenințați, în iarna care vine, să-și vândă turmele, iar negustorii și industriașii să apuce care încotro, negăsind nici un teren de activitate. Și când ultima colină va fi cucerită de refugiați, Aromânul va dispărea ca și naufragiatul agățat de vârful catargului care, încet, încet, este înghițit de apele poporului.

Chiar dacă vreodată ar interveni vreo împrăștiere – imposibilă materialmente din cauza lipsei de teren arabil – se va face, prin împărțirea a câte două-trei familii aromânești prin satele grecești, ceea ce însemnează pierderea definitivă a elementului nostru. Și acei Aromâni, care au luptat pentru creșterea helenismului, prevăd că vor trebui – mai curând sau mai târziu – să părăsească și ei țara lor când și grecii vechi și refugiații vor începe concurență și luptă pe față împotriva lor care, oricum rămân străini și suspecți pentru națiunea grecească. Această calamitate a început să turbure spiritele și printre Aromânii din Tesalia.

Toate comunitățile noastre, judecând cu toată seriozitatea ce o reclamă actuala situație economică, au cerut – fie direct, fie prin revizorii lor – emigrarea în România, singurul refugiu care i-ar salva ca națiune. Deja revizorul Salonicului, printr-un raport din martie 1922, a dat cel dintâi alarma pentru emigrarea unui grup de tineri în Țară cerând:

1. *Intervenirea pe lângă guvernul grecesc să lase liberă ieșirea familiilor aromânești și a întreg avutul mobil; pentru cel imobil să se găsească o modalitate de prețuire.*

2. *Împrăștierea Aromânilor în țară și înlesnirea mijloacelor de transport.*

Situația economică fiind de așa natură orice întârziere a soluționării acestei arzătoare chestiuni va atrage după sine pentru conaționali noștri cele mai de dezastruoase urmări, fiindcă neproducând nimic, vor consuma și puțina stare ce le-a mai rămas.

Cap. IV – CARE AU FOST FACTORII CE NE-AU SUSȚINUT ÎNTR-O LUPTĂ GREA CU TOTUL NEEGALĂ

Nu putem încheia studiul de față înainte de a da un răspuns și acestei întrebări pe care – bănuiesc – nimeni nu și-a pus-o.

Familia aromânească constituită pe moravuri foarte aspre, a fost susținută de un spirit de conservare a tradiției dusă până la fetișism, de o autoritate nețărmurită a tatălui – stăpânul casei – neobosită la muncă, dornică de independență și respingătoare a oricărei influențe străine care i-ar fi alterat individualitatea.

Cu un astfel de așezământ la baza societății, fără școală și biserică națională, nu numai că ne-am putut menține vreme de 2000 de ani ca națiune, dar am reușit să asimilăm în masa noastră și bulgari și greci și albanezi – cartiere mari poartă doar numele acestora din urmă – fiindcă toți vedeau în noi un aristocratic element, căutând să ne imite în port, în apucături, în ocupațiuni și limbă și să închege alianțe care îi înălțau

socialmente, dar pe care, instinctiv și cu mândrie, poporul nostru le-a respins până acum mai în urmă.

Odată, însă, mișcarea începută conștient, s-a decis soarta noastră ca națiune. Ofensiva împotriva-ne s-a pornit pe două fronturi puternice și de o înverșunare sângeroasă: una din partea clerului grecesc care își vedea primejduită dominațiunea religioasă și au făcut uz de toate armele canonice și barbare; refuz de servicii creștinești, anateme, excomunicări, foc și sabie și a doua din partea Atenei cu scopuri politice prin bande și armate incendiare.

Nepregătiți ca organizațiune socială și economică și trăind de la origine ca un organism lipsit de organele esențiale, redus și estropiat, fără șef religios și organizațiune de apărare constantă, reușita – deși depărtată – se putea bănuși de partea cui va fi. Și dacă ne-am susținut în lupta grea, absolut neegală, aceasta se datorește exclusiv intervenției unui factor – care a izvorât din spiritul de conservare al individualității noastre etnice.

Tăria morală a unui popor – ca și aceea a unui individ – se măsoară după renunțările care, la un moment dat și de bună voie, și le impune în vederea unui scop de ordin superior. După aceste renunțări se va măsura **entuziasmul** ce a însuflețit fiecare gând, toată fapta și orice pas al nostru în răstimp de șazeci de ani. Și, astfel, o parte din poporul nostru – la început întreg poporul – **a renunțat la profunde și scumpe legături de sânge; a renunțat la o viață liniștită și producătoare în locul uneia tragice; a renunțat la interesele vitale: la viața, la avutul și căminul lui; tradiția sacră, autoritatea părintelui, iubirea ideală dintre frați, s-au spulberat și în familie a pătruns setea de sânge și ura de moarte; și ceea ce caracterizează tăria entuziasmului ce ne-a împins la cele mai crude jertfe morale și de sânge, cel mai primitiv și profund sentimentul religios a fost biruit de simțământul național care apare foarte târziu în evoluția social-psihologică a omenirii.**

De șazeci de ani poporul nostru trăiește zile de un dramatism înfiorător; tot de atâta timp, acest popor n-are o biserică națională unde să-și înalțe ruga în graiul lui în duminici și marile sărbători: urme sfinte la tot pasul – unele șterse, altele încă în ființă – ne vorbesc de jertfele de sânge date în numele ideii de românism – singură Veria a dat 135 morți cum n-ar fi dat pentru toate războaiele de la 1912; în comunele greu amenințate sau lipsite de școli copiii rămân fără cultură elementară, iar fetele fără cea superioară.

În cinci comune: Papadia, Paticina, Cândrova, Gramaticova și Doliani nu au pătruns – deși sume însemnate s-au oferit – dascălii greci și în numele aceleași sacre idei, în casele lor atârnă, în loc de icoane, martirii sau scriitorii neamului, scene din războiu, hărțile României întregite, precum și chipurile marilor voievozi ai Țării.

La un cărăuș dintr-o comună aromânească, pe pereții dormitorului bogat împodobit cu covoare și țesături scumpe, atârnă deasupra patului, chipurile suveranilor României, având la mijlocul lor pe A.I. Cuza-Vodă. Îi place să aibă în fața lui și seara și dimineața aceste icoane sfinte și acest chip de domn strălucit, zicea el.

România, intrând în război toți tinerii se înscriu voluntari la Francezi, știind că, prin aceasta luptă pe frontul ideal al Țării. Un bătrân pensionar roagă pe consul să-l admită și pe el cu câțiva ai lui ca să pătrundă în Bulgaria, dar este refuzat ca prea bătrân. Grecii îi pun la dispoziție și bani și oameni și cai, dar le răspunde că nu se poate angaja fiindcă este în serviciul României și nu știe ce va zice ea.

Siguranța franceză și cea greacă erau încurcate în planurile lor – doi ani de-a rândul – de o bandă de comitagii. Trei Aromâni Fărșeroți, pe care i-am cunoscut, s-au angajat ei ca să-i scape de această teroare și, în adevăr, cu mâinile goale prind pe voievod și doi bandiți. Francezii vor să răsplătească pe vitejii Aromâni, dar ei le răspund, prin mesageri, că n-au nevoie nici de medalii, nici de bani, fiindcă ceea ce au făcut, au făcut-o în numele României.

*Această tragedie națională, însă, își rulează ultimul act. Poporul de eroi a ajuns la completa epuizare a mijloacelor de rezistență. Ultima nădejde a lui este emigrarea în Țară, prin aceasta urmărind să scape de jug străin, ca să se pună în serviciul României, apărându-i cu credința unui sector din marile ei hotare prin sate noi la graniță, unde vor fi veșnic străjeri neadormiți. **Aceasta e dorința tuturor și, în special, a Fărșeroților din Grecia care glorifică o singură virtute: fapta eroică și divinizarea limbii lor.***

Care-i, așadar, forța tainică, încă neobosită ce i-a mânat și îi îndeamnă încă la atâtea renunțări și jertfe?

Un entuziasm pentru cultivarea în limba națională, fie orb, fie prea conștient, care a exaltat sufletele noastre până la delir, atât în Macedonia, cât și dincolo de ea, mai ales în America, unde Fărșeroții au întemeiat societăți cu scop de a propaga ideea de românism printre tinerii lipsiți de această conștiință; un entuziasm aprig care, încet, încet, – trecând peste gospodăria distruse și peste mii de cadavre și peste întreg patrimoniul nostru strămoșesc – ne-a dus, în intervalul de șizeci de ani, la revelațiunea unui nou cult: al renunțărilor la toate și al așteptărilor neizbândite.

- *Românismul în Grecia – Scurtă privire istorică și critică asupra mișcării noastre culturale, în „Tribuna românilor de peste hotare”, I, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 17-25.*

6

1933 ianuarie 15, București. *Actul constitutiv al Societății Culturale „Meglenia”.*

SOCIETATEA CULTURALĂ „MEGLENIA”
București, Bd. Tache Ionescu No. 31

ACT CONSTITUTIV

Subsemnații: Constantin Noe, Ioan Naum, Necolae Paia, D. Dionisie, G. Popa-Constantinescu, G. Pampor, D. Kihai, Vanghele Roșca, Vasile Cassap, Petre Ciuciu, Hr. Iuffu, Hr. Roșu, G. Coifescu, Hristu Tașcu, Stama Buciu, Cezar Buciu, Minda Teodor, Preot Nicolae Roșca, Dumitru Popa-Constantinescu, Constantin Nanu, Constantin Ghiriz, întrunindu-ne azi, 15 ianuarie 1933 în București, am procedat la constituirea unei societăți cu denumirea Societatea culturală „MEGLENIA”, continuare a societății „Meglenia” înființată la 3 ianuarie 1916 și a societății „Meglenia” înființată în anul 1927 în Silistra, cu sediul principal în București, provizoriu în Bd. Tache Ionescu 31.

1/. Scopul societății este:

- a. A lupta pentru ridicarea culturală a românilor megleniți oriunde s-ar afla așezați;
- b. A contribui la ajutorarea materială și morală a membrilor societății, în special a celor colonizați în Dobrogea Nouă;
- c. Conservarea, prețuirea și încurajarea cultivării tuturor datinilor bune și frumoase: costume, cântece, obiceiuri vechi cu influențe binefăcătoare asupra sufletului;
- d. Cultivarea sentimentelor patriotice, a spiritului de disciplină și de supunere către legi și autorități;
- e. Întărirea credinței străbune și
- f. Întărirea sentimentului de solidaritate și frățietate între toți coloniștii români din Dobrogea Nouă.

2/. Mijloacele și modul de funcționare al societății sunt prevăzute în alăturatele statute care fac parte integrantă din prezentul act constitutiv.

3/. Se alege primul consiliu de administrație compus din D-nii C. Noe, D. Kihaya, Hr. Iuffu, N. Paia, D. Dionisie, Ioan Naum, Gh. Dumitriu, Iancu Mișu, Petre Meghea, Gh. Barba, Gh. Ciuleanu și Șt. Pampor;

Se aleg cenzori d-nii: A. Moscu, I. Liveanu și Tașcu Mișu;

Se aleg cenzori supleanți d-nii: G. Pampor, Boșca Papa-Gheorghe și George Popa Constantinescu;

4/. Se delegă D-nii: Profesor Constantin Noe, avocat Ioan Naum și N. Paia să îngrijească de îndeplinirea formelor de constituire și de înregistrarea societății la Trib. Ilfov ca persoană juridică.

(Urmează semnăturile)

- SANIC, fond Tribunalul Ilfov Secția I. c.c., dosar 895/1933, f. 2.

7

1932 iulie 1, București. Statutul Societății Culturale „Meglenia”.

STATUTELE SOCIETĂȚII CULTURALE „MEGLENIA”

Denumirea și sediul

Art. 1 În continuarea activității societății culturale „Meglenia”, înființată în București la 3 ianuarie 1916 contopită cu societatea culturală „Meglenia” a coloniștilor din Dobrogea Nouă înființată la Silistra în 1927, se constituie societatea culturală „MEGLENIA” cu sediul principal în București, putându-se înființa filiale oriunde nevoia va cere.

Scopul societății

Art. 2 Scopul societății este:

- a. A lupta pentru ridicarea culturală a românilor megleniți oriunde s-ar afla așezați;
- b. Ajutorarea morală și materială a membrilor ei, în special coloniștii din Dobrogea Nouă;
- c. Conservarea, prețuirea și încurajarea cultivării tuturor datinilor bune și frumoase (costume, cântece, obiceiuri vechi);
- d. Cultivarea sentimentelor patriotice, a spiritului de disciplină și de supunere către legi și autorități;
- e. Întărirea credinței străbune;
- f. Întărirea spiritului de solidaritate și înfrățire între toți coloniștii români din Dobrogea Nouă și
- g. Să apere interesele de orice natură ale membrilor ei.

Mijloacele

Art. 3 Pentru îndeplinirea scopurilor de la art. 2 societatea se va folosi de următoarele mijloace în activitatea ei:

a. Pe măsură ce resursele ei vor permite, societatea va înființa case de cetire cu biblioteci sătești și cu săli pentru șezători culturale, reuniuni muzicale etc. în fiecare centru românesc mai important din Cadrilater;

b. Se vor înființa coruri și societăți de orchestre, cultivându-se îndeosebi muzica românească;

c. Se va încuraja păstrarea sărbătorilor patronale, când fiecare gospodar, având un hram propriu, ospătează o dată pe an, de ziua hramului său, pe toți consătenii, ajungându-se astfel la stingerea dușmăniilor și la domolirea desbinărilor ivite în cursul anului; de asemenea va căuta să se reînvie tradiția „panaghirurilor” potrivit căreia fiecare sat de ziua hramului bisericii din sat, ospătează pe toți cunoscuții din satele vecine; în același scop se va da amploare serbării hramului mănăstirii Sf. Arhangheli Mihail și Gavril în ziua de 6 septembrie când locuitorii din toate satele românești se vor strânge spre a petrece împreună, legând cunoștințe noi, întărind pe cele vechi, cimentând legături de rudenie, consolidând tot mai tare solidaritatea românească. Societatea va căuta să perfecționeze vechile tradiții prin organizări de expoziții agricole, expoziții de costume, țesături și de produse ale industriei casnice, care se vor ține cu prilejul serbărilor;

d. Societatea va acorda ajutoare elevilor celor mai buni, de preferință fii ai membrilor săi; va premia la serbări solemne pe cei care se disting; va căuta să înlesnească unui număr cât mai mare de tineri megleniți accesul în școlile secundare și superioare și mai ales în școlile care au legătură cu gospodăria și cu activitățile practice ca agricultură, meserii, comerț etc.;

e. Societatea va răspândi prin broșuri și publicații periodice cunoștințe folositoare și va pune în lumină fapte remarcabile ale membrilor ei pe orice tărâm s-ar produce;

f. Societatea va acorda o atențiune deosebită stării sanitare a membrilor ei și a coloniștilor români în genere, răspândind prin grai și scris sfaturi medicale și igienice pentru prevenirea și tratarea boalelor, organizând după posibilități vizite de medici prin sate;

g. Societatea va îngriji să se înființeze în centre mai importante de coloniști cursuri de menaj pentru gospodine spre a le instrui pe tărâmul gospodăriei casnice și artei culinare;

h. Va lua inițiativa pentru înființare de cooperative de credit, producție și consum, pe baza legilor în vigoare.

Membrii societății

Art. 4 Societatea se compune din membrii: fondatori, donatori, onorifici și activi.

a. Membrii fondatori sunt vechii membrii ce au înființat societatea „Meglenia” în 1916 și anume: Const. Noe, G. Dumitru, Pandeli Meghea, D. Dionisie, Șt. Cristea, D. Kehaia, Hr. Iuffu, Nicolae Paia, Nicolae Golea, Toma Naum, Tr. Stoenescu, Pota Meghea, G. Liveanu, Dumitru Liveanu, Stavri Constantin, Ioan Tatu, Stavri Chiaia, Iftim Cacerea, Stavre Cacerea, G. Casapu, Stama Casapu, Dumitru Hristea, †Tașcu Pampor, V. Buciu, †Nicolae Tanur, Vasile Iani, Constantin Nanu;

b. Membrii donatori sunt acei care fac o donație de cel puțin 5000 lei, acceptată de societate;

c. Membrul onorific poate fi proclamat orice român care prin faptele sale a dovedit și dovedește interes pentru cauzele bune ale societății;

d. Membrii activi pot fi toți românii megleniți oriunde s-ar afla așezați precum și orice român colonizat în Dobrogea Nouă. Pentru a fi admiși membrii activi trebuie să se facă cerere în scris către președintele societății, care o va supune deliberării consiliului de administrație. Cererile pot fi și colective pe grupuri.

Art. 5 Drepturile și datoriile membrilor sunt:

a. Fiecare membru al societății poate lua parte la adunările generale și poate adresa consiliului de administrație propuneri;

b. Fiecare membru are în adunările generale dreptul de vot dacă a plătit cotizația pe anul în curs cel puțin cu o lună înainte de data când se ține adunarea generală;

c. Membrii onorifici și donatori au aceleași drepturi ca și membrii activi, sunt însă scutiți de plata cotizației;

d. Membrii societății sunt puși în cunoștință despre activitatea societății prin organele de publicitate ale societății și prin dările de seamă în fața adunării generale;

e. Membrii sunt datori să achite cotizația anuală, taxa de înscriere, cum și abonamentul revistelor societății, în lunile Septembrie-Noembrie a fiecărui an anticipat pe anul următor. Neplata la timp a taxelor către societate atrage de drept pierderea calității de membru;

f. Toate categoriile de membri se bucură deopotrivă de avantajele ce decurg din calitatea de membri;

g. Toți membrii societății primesc câte o carte de membru și un semn distinctiv;

h. Membrii primesc publicațiile societății cu prețul ce se va fixa de consiliul de administrație.

Eliminări

Art. 6 Membrii societății care au comis infracțiuni la codul penal, care atrag după sine pedepse infamante, sau care au lucrat contra intereselor societății sau împotriva programului ei, vor fi excluși din societate de către consiliul de administrație cu ratificarea adunării generale.

Membrii care au rămas în întârziere cu plata cotizației pe doi ani, se vor considera demisionați din societate. Ei vor putea fi reprimiți dacă plătesc odată cu o nouă taxă de înscriere și toate restanțele.

Membrii excluși sau retrași nu pot avea nici un drept asupra cotizațiilor sau asupra fondului social.

Fondul social, venituri și cheltuieli

Patrimoniul inițial al societății este de lei 2000.

Art. 7 Fiecare membru activ va plăti o cotizație anuală de 120 lei, iar la înscriere o taxă de înscriere de 5 lei.

Cotizația se va plăti pe un an întreg, chiar dacă admiterea noului membru s-a făcut în cursul anului.

Art. 8 Veniturile anuale ale societății se compun din:

- a. Taxa de înscriere
- b. Cotizația anuală
- c. Donațiuni și subvențiuni
- d. Veniturile fondurilor societății
- e. Produse din serbări
- f. Abonamente la publicațiile societății și produsul vânzării publicațiilor.

Art. 9 Cheltuielile curente ale societății constau din:

- a. Cheltuieli de administrație și cancelarie
- b. Imprimarea organelor de publicitate
- c. Bibliotecă
- d. Ajutoare și subvențiuni
- e. Orice alte cheltuieli care ajută la atingerea scopurilor societății.

Organele societății

Art. 10 Organele societății sunt:

- a. Adunările generale
- b. Consiliul de administrație
- c. Comitetul de direcție
- d. Cenzorii

Art. 11 Adunarea generală reprezintă totalitatea membrilor societății și se consideră constituită când la prima convocare sunt prezenți jumătate

plus unul din numărul membrilor societății. Dacă ar lipsi acest număr adunarea se amână pentru a 8-a zi liberă din ziua primei convocări fără o nouă convocare, și atunci este legal constituită cu oricare ar fi numărul membrilor prezenți.

Hotărârile se iau cu majoritatea voturilor membrilor prezenți.

Adunarea generală pentru modificarea statutelor se consideră constituită la prima convocare numai cu 2/3 din numărul membrilor; iar dacă acest număr n-a fost atins, adunarea se amână pentru a 15-a zi liberă, când va lucra cu orice număr de membri prezenți.

Art. 12 Adunările generale pot fi ordinare și extraordinare.

Adunările generale ordinare se țin o dată pe an în cursul lunii Septembrie, iar adunările generale extraordinare, se țin ori de câte ori consiliul de administrație va găsi cu cale sau când sunt cerute în scris și motivate de cel puțin 30 membri ai societății sau de comisia cenzorilor.

Adunările generale ordinare și extraordinare se convoacă prin publicații în organele de publicitate ale societății și unul din cele mai răspândite cotidiene din capitală.

Art. 13 Adunarea generală ordinară deliberează și decide asupra următoarelor chestiuni:

- a. Darea de seamă a consiliului de administrație asupra activității societății în intervalul de timp de la ultima adunare generală;
- b. Raportul cenzorilor asupra verificării gestiunii pe anul expirat;
- c. Alegerea consiliului de administrație sau completarea lui cu noi membri în locul celor ieșiți la sorți sau a căror mandate au expirat; alegerea comisiunii cenzorilor pentru verificarea gestiunii anului următor;
- d. Propuneri pentru bugetul societății pe anul următor;
- e. Orice propunere referitoare la interesele societății.

Consiliul de administrație

Art. 14 Administrația societății este încredințată unui consiliu de administrație compus din 12 membri.

Art. 15 Poate face parte din consiliu orice membru fondator, donator sau activ; două treimi dintre membri consiliului vor avea neapărat locuința în București.

Art. 16 Membrii consiliului se aleg de adunarea generală, ce are loc în fiecare an în luna Septembrie, iar activitatea lor începe la 1 Ianuarie a anului ce urmează.

Membrii consiliului se aleg pe patru ani, numai cu vot secret, cu majoritate de voturi, afară de cazul când adunarea generală hotărăște altfel.

Consilierii al căror mandat a expirat pot fi realeși.

Art. 17 Membrii consiliului cu reședința în București, care vor lipsi nemotivat de la 6 ședințe consecutive, se vor considera demisionați.

Art. 18 Golurile ce se vor produce în consiliul de administrație, din orice cauză, vor fi completate prin cooptare de către consiliul de administrație.

Art. 19 Consiliul nu poate lucra decât cu cel puțin jumătate din numărul membrilor cu domiciliul în București. Hotărârile se dau cu majoritatea membrilor prezenți, prin votare pe față; în cazuri mai importante votarea se face secret, dacă este cerută de $\frac{1}{4}$ din numărul membrilor prezenți. În caz de paritate de voturi, votul președintelui decide.

Minoritatea este îndreptățită să ceară înscrierea opiniei sale în procesul-verbal al ședinței.

Art. 20 Deliberările consiliului se consemnează în procese-verbale. Numele membrilor prezenți se înscrie în capul procesului-verbal al fiecărei ședințe.

Procesul-verbal se subscrie de către președintele sau vicepreședintele care a prezidat și de secretarul general.

Art. 21 Consiliul de administrație are puteri depline pentru administrarea societății:

a. El organizează activitatea societății și întocmește regulamentele interioare;

b. El reprezintă societatea și lucrează în numele ei pe lângă autoritățile publice și corpurile constituite, ori de câte ori aceasta s-ar găsi necesar și folositor societății;

c. Poate încheia contracte de orice natură și poate autoriza înfățișarea societății înaintea instanțelor judecătorești fie ca reclamantă, fie ca pârâtă;

d. Întocmește bugetul anual al societății și îl mănuieste;

e. În caz de urgență, el poate lua orice deciziune, urmând a da seama de actele sale la cea dintâi adunare generală ordinară sau extraordinară;

f. Numește și revoacă personalul administrativ al societății și fixează salariile acestui personal.

Art. 22 Consiliul de administrație se va întruni cel puțin de două ori pe lună, convocat fiind de către președinte sau un vicepreședinte.

În convocarea adresată membrilor se va specifica și ordinea de zi.

Art. 23 Semnătura socială este încredințată președintelui societății și cu un membru din consiliu, sau la doi membri din consiliul de administrație, desemnați de consiliu.

Comitetul de direcție

Art. 24 Comitetul de direcție este condus de președintele societății, care prezidează de drept, și se compune din:

Doi vicepreședinți,
Un casier și
Un secretar.

Acest comitet se alege pe fiecare an din sânul consiliului de administrație, în prima ședință din luna Ianuarie, prin vot secret și cu majoritate de voturi.

În cazuri urgente el poate lua inițiative și hotărâri, urmând să fie ratificate de consiliul de administrație.

Membrii comitetului sunt reeligibili.

Președintele

Art. 25 Președintele societății are următoarele atribuțiuni:

a. Reprezintă societatea față de autorități, particulari, alte asociațiuni, societăți și în justiție;

b. Conduce, cu concursul consiliului de administrație toate afacerile societății, în conformitate cu statutele și cu hotărârile luate de adunările generale ordinare sau extraordinare;

c. Prezidează toate adunările generale ordinare și extraordinare;

d. Veghează pentru aducerea la îndeplinire a hotărârilor consiliului și adunărilor;

e. Ordonanțează și aprobă justificarea cheltuielilor în limitele bugetului societății.

Art. 26 În cazuri când sunt de dezbătut chestiuni de mare importanță, președintele are drept de a invita să participe la ședințele consiliului, ca informatori, pe orice membru al societății și chiar specialiști ce nu fac parte din societate.

Art. 27 În caz când președintele este împiedicat în exercițiul funcțiunii sale, autoritatea lui trece de drept în sarcina celui mai în vârstă dintre vicepreședinți iar dacă și acesta lipsește, asupra secundului vicepreședinte, sau a unui membru din consiliu indicat de acesta.

Vicepreședinții

Art. 28 Vicepreședinții societății înlocuiesc pe președinte în atribuțiunile lui, fie că le dă o însărcinare expresă fie că nu poate fi prezent în unele acte ale societății unde ar fi trebuit să ia parte.

Secretarul

Art. 29 Consiliul de administrație alege din sânul său un secretar care se va ocupa cu toată corespondența societății.

El ia notă și redactează procesele-verbale despre dezbaterile consiliului de administrație ori ale adunărilor generale.

El va fi ajutat de un secretar-ajutor care poate să nu facă parte din consiliu.

Casierul

Art. 30 Operațiunile financiare ale societății se efectuează de casier, ales de către consiliul de administrație din sânul său. El este obligat a ține la zi toate operațiunile de casă și contabilitate, pe partizi și articole bugetare.

El face încasările și plățile, conform dispozițiilor consiliului sau președintelui.

Casierul va fi secondat în lucrări de un contabil numit de consiliu.

Cenzorii

Art. 31 Pentru controlul tuturor operațiunilor financiare, adunarea generală ordinară alege trei cenzori și trei cenzori supleanți.

Mandatul lor este anual, dar pot fi realeși.

Ei sunt obligați să facă verificarea gestiunii cel puțin la fiecare trimestru.

Diverse dispozițiuni

Art. 32 Bugetul societății se va întocmi anual și va fi aprobat de adunarea generală. Anul bugetar începe la 1 ianuarie.

În cazul când din cauze ce nu au putut fi evitate noul buget nu se găsește încă aprobat, consiliul este în drept a utiliza prevederile bugetului pe anul expirat în limitele veniturilor societății, până la aprobarea noului buget.

Art. 33 Dacă prevederile bugetare nu au putut acoperi cheltuielile societății, consiliul cu majoritate de 2/3 din numărul total al membrilor poate împrumuta sumele necesare în numele societății, rămânând ca, cheltuielile făcute și acoperirea lor să fie trecute în bugetul sau bugetele anilor viitori cu ratificarea adunării generale.

Art. 34 Statutele societății nu pot fi modificate decât în urma propunerii către consiliul de administrație, semnată de cel puțin 100 membrii la curent cu cotizația, sau în urma deciziei consiliului, luată cu 2/3 din membrii săi.

Modificările propuse se vor studia în prealabil de consiliu, care va face raport către adunarea generală; raportul și modificările statutului se vor trimite membrilor cu 15 zile înainte de adunarea generală a societății.

Hotărârea de modificare se va da cu 2/3 din numărul membrilor prezenți la adunarea generală și va fi adusă de asemenea la cunoștința tuturor membrilor societății prin organele sale de publicitate.

Art. 35 În caz de dizolvare a societății, adunarea generală va decide de întreaga avere a societății.

Aceste statute s-au adoptat cu unanimitate de voturi în adunarea generală din 1 iulie 1932.

- SANIC, fond Tribunalul Ilfov Secția I. c.c., dosar 895/1933, f. 3-8.

8

1938 septembrie 25, București. *Darea de seamă a Consiliului de Administrație al Societății Culturale „Meglenia” către Adunarea Generală Ordinară.*

„MEGLENIA” SOCIETATE DE CULTURĂ ȘI ACȚIUNE NAȚIONALĂ

DARE DE SEAMĂ A CONSILIULUI DE ADMINISTRAȚIE
către
ADUNAREA GENERALĂ ORDINARĂ
din
25 septembrie 1938

Încheind al 22-lea an de activitate a Societății noastre, vă supunem, în cele ce urmează, o scurtă privire asupra năzuințelor cari au însuflețit conducerea Societății și a rezultatelor atinse datorită mai ales solidarității și concursului neprecupețit al tuturor membrilor.

Făcându-se din ce în ce simțită lipsa unui local în care să putem ține ședințele noastre, la începutul anului expirat am găsit modalitatea de a împlini deocamdată această lipsă, prin reînvierea acelei datini străvechi meglenite care cere ca fiecare gospodar să primească o dată pe an, în casa lui, toți cei apropiați de dânsul, într-o zi de sărbătoare al cărei sfânt este ales patronul casei.

În chipul acesta, în intervalul de la 20 septembrie 1937 până la 20 septembrie 1938, s-au ținut un număr de 12 ședințe, cari au fost și tot atâtea prilejuri de o apropiere și mai strânsă între membrii atât de uniți ai familiei meglenite din Capitală. Amfitrionii care ne-au primit s-au întrecut în a face aceste reuniuni cât mai plăcute. Cu acest prilej fiecare din noi a putut admira aptitudinile gospodărești ale doamnelor meglenite și soților lor precum și ospitalitatea inerentă elementului nostru pentru care, în numele D-Voastre al tuturor, le aducem cele mai sincere și calde mulțumiri.

În ședințele noastre s-au dezbătut, în chipul cel mai cordial, toate chestiunile care intră în cercul de activitate al Societății în legătură cu regiunea Meglenia și cu frații noștri megleniți. În direcția aceasta, printre chestiunile obișnuite, a apărut și una nouă, anume dorința unui grup de 67 de familii din comuna meglenită Huma de a se coloniza în Țară.

La cererile lor repetate, Societatea noastră a făcut intervenții la Oficiul de Colonizări de pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor, unde, datorită prietenului nostru N. Paia, care a putut dobândi bunăvoință Domnului Secretar General, Profesor M. Drăcea, pentru cauza humineților noștri, cererea lor a fost aprobată în următoarele condiții: Li se acordă câte un lot de 10 hectare din terenurile pe care Statul le are de la emigranții turci cu prețul de 6.000 lei hectarul plătit în rate semestriale pe termen de 10 ani, intrând în acest cost și eventualele construcții.

Comunicându-li-se acest rezultat, coloniștii au trimis în Țară doi delegați, spre a vedea terenurile disponibile pe cari însă nu le-au găsit potrivite pentru dânșii. În vizita pe care au făcut-o în județul Durostor, au fost însoțiți de inimosul nostru compatriot Tașcu Hristu. Suntem în așteptarea unei noi emigrări de turci de pe urma căreia să rezulte alte terenuri mai potrivite pentru humineții noștri.

Societatea a continuat să se intereseze de nevoile coloniștilor megleniți din județul Durostor, acordând atenție deosebită lucrărilor pentru continuarea și terminarea celor două construcții bisericesti, cea din General Dragalina și cea din Capaclia, pornite sub auspiciile ei.

În comuna General Dragalina, în legătură cu construcția bisericii de acolo, existau de multă vreme neînțelegeri între coloniști: Câțiva dintre dânșii pretindeau că construcția are temelii șubrede și că este amenințată a se prăbuși, ceea ce făcea ca zelul unora pentru ajutorarea bisericii să se răcească.

Prin stăruința prietenului nostru Ioan Naum, s-a făcut la fața locului o expertiză de către doi distinși specialiști, domnii inginer George Erca și arhitect Vanghele Dumitrescu cari au constatat că orice îngrijorare, cu privire la soliditatea bisericii, trebuie înlăturată, Dânșii și-au exprimat totodată mulțumirea și admirația lor pentru concepția planului și clădirii care impresionează prin articularea lor bine proporționată și armonia liniilor, declarând că au cules din modul de execuție elemente de inspirație.

Tot cu această ocazie, Președintele Comitetului de construcție al bisericii, într-o adunarea generală parohială, prezidată de prietenul nostru, domnul Ioan Naum, și la care au asistat și numeroși locuitori din alte sate, a făcut amănunțită dare de seamă de sumele încasate și de cheltueli, spulberând orice bănuieli cu privire la mânăuirea sumelor. Ca urmare, și în

urma explicațiilor date de domnul Naum, adunarea i-a dat descărcare realegând același comitet cu unanimitatea voturilor.

Pentru biserica din Capaclia s-a obținut, prin bunăvoința domnului inginer George Minescu, un ajutor de 10.000 lei în numerar, de la cooperativa „ALBINA” din Tarcău, Neamț. Mulțumim și cu acest prilej domnului inginer Minescu pentru această nouă faptă frumoasă, care se adaugă la ajutoarele însemnate obținute de D-sa pentru bisericile din General Dragalina și Capaclia sub forma cherestelei furnizată gratuit de aceeași cooperativă „Albina” din Tarcău Neamț și de cooperativa Pietrosul din Moinești, Bacău.

Domnilor membri,

O chestiune care preocupă de mulți ani Societatea noastră, aceea a valorificării averilor părăsite în Macedonia de coloniști, a făcut un pas înainte. În urma memoriului ce Societatea noastră a adresat Minsiterului Afacerilor Străine, am primit un răspuns prin care ni se cerea să traducem tablourile de averi întocmite prin grija biroului societății noastre. Lucrarea aceasta cum și eventuala călătorie a unui delegat al Societății noastre în Grecia, necesitând cheltueli, Societatea noastră a adresat o circulară tuturor celor interesați cerându-le să contribuie cu câte 200 lei fiecare pentru a se face față acestor cheltueli. S-au primit imediat răspunsuri favorabile de la cei mai mulți coloniști, care s-au grăbit să trimită câte 200 lei pe adresa casierului Societății noastre la Banca Românească din București. Aceste sume, pentru care se eliberează recipise individuale, se înregistrează într-un cont oșebit neputându-li-se schimba destinația.

Pentru a înlesni aderarea unui cât mai mare număr de membri la Societatea noastră, cu aprobarea D-voastră unanimă, s-a redus cotizația la lei 100 pentru intelectuali, profesioniști sau funcționari și pentru negustori și lei 20 anual pentru toți ceilalți. Măsura a fost bine primită de mai toate centrele. Unele s-au și grăbit să trimită cotizații, altele ne-au asigurat că o vor face după recoltă.

O acțiune care în trecut a reclamat în mare proporție atenția și activitatea Societății noastre, a fost nevoia de a interveni mereu pe lângă autorități de diferite ranguri pentru înlăturarea diverselor nedreptăți ce se făceau coloniștilor. Prin instaurarea actualului regim și înlăturarea domniei nefaste a partidelor sub care favoritismul și persecuțiile erau în floare, această nevoie se simte din ce în ce mai puțin. Lumea harnică de la sate găsește în ocrotirea părintească și deopotrivă pentru toți cetățenii, cele mai prielnice condiții de propășire. Din nenorocire, tocmai când veștile îmbucurătoare ce le primeam, ne umpleau sufletul de nădejde, s-au produs atacurile de la

General Dragalina și apoi cele de la Atmageaua Tătărească, prin care doi gospodari pașinici au fost chinuiți și jefuiți de tot avutul lor în numerar și în diverse obiecte de preț. Societatea noastră nu va lipsi de a stăruii pe lângă înaltele autorități pentru o mai severă continuare a cercetărilor.

Domnilor membri,

Trecând peste preocupările speciale ale Societății noastre în decursul anului expirat, în ședințele noastre, s-a exprimat dorința de a se alcătui o Uniune de Societăți care, grupând delegați din toate părțile locuite de români, să poată alcătui un organism în sânul căruia să fie prezente preocupări din fiecare parte locuită de români în afară de frontierele Regatului.

Dând urmare sugestiunilor D-Voastre, conducerea Societății noastre a convocat pe conducătorii diverselor societăți regionale cu care, în mai multe ședințe, a avut schimburi de vederi.

S-a redactat un proiect de statut și s-a trimis spre examinare asociațiilor aderente. Acțiunea s-a oprit aci. Ea va fi reluată în cursul anului societar ce urmează și va fi dusă la îndeplinire dacă împrejurările o vor permite.

Domnilor membri,

Cu privire la activitatea Societății noastre, ca întotdeauna în asemenea împrejurări, pe lângă aprobări și încurajări, se aud, din când în când și critici, care se rezumă la acuzarea că Societatea lăncezește.

Acțiunea unei instituții cum este Societatea noastră, depinde, nu numai de bunăvoința sau energia celor din fruntea ei, ci și de împrejurări. Sunt epoci când problemele ce se pun, reclamă, prin importanța lor, o încordare mai mare. În asemenea cazuri D-voastră știți că nici Societatea nici conducerea ei nu au lipsit de a-și face datoria. Sunt însă vremuri când mersul normal al lucrurilor exclude nevoia unei încordări. Așa ni se pare că este și perioada actuală: Coloniștii s-au așezat, s-au gospodărit, își văd de treburile lor, s-au deprins în mare măsură cu legile și datinile Țării, administrația îmbunătățită a făcut să se reducă abuzurile ca urmare, intervenția Societății noastre își are locul din ce în ce mai puțin. De aci aparența de lăncezeală de care de altfel se plâng persoane care nu plătesc cotizațiile și nu prea au ajutat cu vorba și fapta propășirea Societății.

Oricare ar fi învinovățirile ce se pot aduce Societății, nu trebuie să uităm că ea este focarul unic și singurul bun comun al întregii suflări meglenite.

Încheind, propunem, ca în anul societar ce urmează, să lărgim sfera de activitate a Societății, dând o mai mare dezvoltare părții culturale. Credem că ar fi nimerit, la ședințele noastre, pe lângă discutarea chestiunilor în legătură cu stările actuale ale grupului meglenit, să se facă comunicări de

caracter folcloristic, geografic, lingvistic, istoric etc. în legătură cu grupul nostru astfel ca, într-un număr de ani, în limita posibilităților, el să fie studiat sub toate raporturile. Materialul se va grupa în arhivele Societății și poate va veni vremea când se va publica, dacă nu de noi, de alții care vor veni după noi, și care vor fi recunoscători să găsească culese și păstrate cu îngrijire lucrări a căror depozitară este generația noastră și care altfel vor dispărea odată cu ea.

Domnilor membri,

Nu putem încheia această dare de seamă fără a pomeni ca în decursul anului societar expirat am avut părerea de rău de a ne despărți de unii membri, cei mai apropiați ai Societății noastre, Vasile și Gheorghe Casapu, Dumitru Liveanu. Societatea și spiritul de sacrificiu al membrilor săi a funcționat și astăzi în chip desăvârșit conducând la groapă, în corpore, pe cei dispăruți și acordându-le ajutoare însemnate. Acest spirit s-a vădit și cu ocazia bolii artistei noastre D-ra Maria D. Liveanu care, prin osteneala Doamnei Maria I. Naum, a fost instalată la sanatoriu și căutată de medici cu deosebită îngrijire. De altfel, după cum știți din experiență proprie, bolnavii megleniți care se prezintă la București spre spitalizare sau consult medical, găsesc întotdeauna concursul cel mai larg din partea Societății și a fiecăruia din D-Voastră în parte.

Cu aceasta, încheiem expunerea noastră sumară a activității din anul acesta, Domnul Casier și Comitetul cenzorilor vă vor supune rapoartele lor cu privire la situația veniturilor, cheltuelilor și fondurilor pentru care noi vă rugăm să binevoiți a acorda descărcarea.

PREȘEDINTE:

Const. Noe

Membrii Consiliului:

(ss) indescifrabil

- SANIC, fond Tribunalul Ilfov Secția I. c.c., dosar 895/1933, f. 25-27.

9

1940 noiembrie 19, Cacomeanca. *Autorizație emisă de Primăria comunei Cacomeanca unor refugiați meglenoromâni din Dobrogea de Sud (Cadrilater) pentru a-și transporta vitele în localitatea Cerna.*

Primăria comunei Cacomeanca
Plasa Călărași jud. Ialomița
Nr. 2467
19 noiembrie 1940

AUTORIZAȚIUNE

Având în vedere Instrucțiunile nr. 13614/1940, date de comisariatul General al Evacuațiilor din Dobrogea.

Locuitorii: Constantin Chirciu și Ion Ressa ambii refugiați din comuna Srebârna jud. Durostor, cantonați provizoriu în comuna Cacomeanca județul Ialomița.

Conduc un convoi de 20 vaci, 13 viței și una căruță cu doi cai.

Trecerea prin punctul PIUA-PIETREI-HÂRȘOVA.

Pleacă din comuna Cacomeanca în ziua de 20 noiembrie 1940 orele 6.

Nr. autorizației 196/940, emisă de Comisariat.

În comuna CERNA județul Tulcea.

Numele și prenumele proprietarilor de vite:

1.	Petre Paituț	1 vacă	1
2.	Hristu Coli	1	”
3.	Dumitru Cricea	1	1
4.	Ștefan Hoge	1	
5.	Dumitru Isa	2	1
6.	Gheorghe Dufta	1	1
7.	Gheorghe Coli	1	
8.	Petre Velcu	1	1
9.	Ion Gagute	1	1
10.	Tănase Resa	2	1
11.	Gheorghe Cionchi	1	
12.	Gheorghe Ciolac	1	1
13.	Dumitru Bandula	1	1
14.	Neagu Stan	1	1

15.	Dumitra Mamca	1	1
16.	Sevastița Gh. Baci	1	1
17.	Constantin Chirciu	1	1
18.	Gheorghe Bandula	1	1
		<u>20</u>	<u>13</u>

Primar,

(ss) indescifrabil

Notar

(ss) indescifrabil

- SJAN Ialomița, fond dosar 8/1940, f. 339.

10

1940 noiembrie 21, Cacomeanca. *Memoriul lui Petre Vanoc, delegatul grupului de meglenoromâni evacuați din Dobrogea de Sud (Cadrilater) și stabiliți provizoriu în localitatea Cacomeanca înaintat Comisariatului General al Evacuărilor și Colonizărilor din Dobrogea prin care solicită ca familiile de meglenoromâni repartizate în Manasia să fie reîmproprietărite în Cerna.*

Subsemnatul Petre Vanoc, refugiat din jud. Durostor, repartizat provizoriu în com. Cacomeanca jud. Ialomița, în calitate de delegat al grupului de coloniști meglenoromâni, aduc la cunoștință următoarele: prin autorizația nr. 14082, din 29 oct. 1940, grupul nostru în număr de 400 familii a fost repartizat în comuna Cerna jud. Tulcea. Grupul acestor coloniști a fost cartiruit în jud. Ialomița, în modul următor:

- 1) Srebărna – Durostor – în Cacomeanca – Ialomița
- 2) Cocina – ” – în Cuza Vodă – ”
- 3) G-ral Dragalina – ” – în Carol I – ”
- 4) Haschioi – ” – în Barza – ”
- 5) Vischioi – ” – în Manasia – Urziceni
- 6) Capaclia – ” – în Rasa – Ialomița
- 7) Cadichioi – ” – în Spancioi – Ilfov

Dintre toate aceste grupuri, cel stabilit în com. Manasia – Urziceni – Ialomița – în număr de 19 familii, din eroare au fost trecuți și repartizați în

comuna Vasile Alecsandri jud. Tulcea și astfel separați de grupul celor 400 de familii – cu toate că autorizația în cauză îi cuprinde și pe ei. Având în vedere cele expuse mai sus cu onoare vă rugăm să binevoiți a dispune cele legale și a da dispozițiuni ca și aceste 19 familii să fie trecute tot în Cerna.

- SJAN Călărași., fond Primăria Cacomeanca, dosar 8/1940, f. 463-464.

11

1941 februarie 15, Cerna. Adresa Primăriei Cerna către Prefectura județului Tulcea prin care se comunică numele localităților din Dobrogea de Sud (Cadrilater) de unde provine populația refugiată și cantonată în Cerna.

PRIMĂRIA COMUNEI CERNA
JUDEȚUL TULCEA
NR. 569/15 FEBRUARIE 1941

DOMNULE PREFECT,

La ordinul Dumneavoastră nr. 3429/1941 transmis cu al Preturii nr. 573/1941, avem onoarea a raporta mai jos comunele ce se află refugiate în această comună.

1.	Bazarghian		județul Durostor
2.	Comuna	Cocina	„
3.	Comuna	Haschioi	„
4.	„	Vischioi	„
5.	„	Cadichioi	„
6.	„	Doimușlar	„
7.	„	Balagea	județul Caliacra
8.	„	Hardali	„
9.	„	Srebărna	județul Durostor
10.	„	Cămilar	județul Caliacra
11.	„	Cavarna	„
12.	„	Vetrina	județul Durostor
13.	„	Rahova de Jos	„

Rugându-vă să binevoiți a dispune.

PRIMAR,
(ss) indescifrabil

SECRETAR,
(ss) indescifrabil

- SJAN Tulcea, fond Prefectura județului Tulcea, Serviciul Străini-Pașapoarte, dosar 116/1941, f. 21.

12

1946 ianuarie 21, Cerna. *Nota informativă a Legiunii de Jandarmi Tulcea referitoare la intenția unui grup de familii din Cerna, de origine meglenoromână, de a pleca în Banat.*

Registratură Specială

SECRET

Notă informativă nr. 454 din 21 ianuarie 1946

Suntem informați cu un număr de circa 30 familii de macedoneni coloniști în comuna Cerna județul Tulcea, intenționează ca în primăvara aceasta să plece în regiunea Banat.

Aceasta vor să o facă pentru faptul că în Cadrilater ei au avut pământ mult mai superior decât cel din acest județ, iar aici pământul fiind prea inferior, nu pot obține o recoltă suficientă pentru nevoile lor.

Aceeași nemulțumire dăinuiește și în alte centre de coloniști macedoneni.

COMANDANTUL LEGIUNII JAND. TULCEA

Maior,
Perianu St. Iordache

Raportat:
Insp. Jd. C-ța
Inspect. G-ral Jand.
Prefectura Jud. Tulcea

- SJAN Tulcea, fond Prefectura județului Tulcea, dosar 1368/1946, f. 5.

13

1946 septembrie 5, Cerna. *Cererea meglenoromânului Gheorghe N. Merca, evacuat din comuna Haschioi, județul Durostor, în comuna Cerna, județul Tulcea înaintată Oficiului Național al Colonizării prin care solicită reîmproprietărirea în județul Timiș-Torontal.*

Domnule Director,

Subsemnatul Gheorghe N. Merca plugar originar din com. Haschioi jud. Durostor evacuat în com. Cerna, <jud.> Tulcea respectuos vin a vă ruga să binevoiți a-mi aproba colonizarea în județul Timiș-Torontal.

Posed inventar agricol viu și mort și nu voi cere statului nici un ajutor bănesc sau în natură.

Cu stimă
(ss)indescifrabil(Gh.N.Merca ?)

D-Sale
Domnului Director General al ONAC

- SJAN Timiș, fond Primăria Jimbolia, dosar 8/1946, f. 30.

14

1946 septembrie 5, Cerna. *Cererea meglenoromânului Ion D. Ripca, evacuat din comuna Haschioi, județul Durostor, în comuna Cerna, județul Tulcea, înaintată Oficiului Național al Colonizării prin care solicită reîmproprietărirea în județul Timiș-Torontal.*

Domnule Director,

Subsemnatul Ion D. Ripca, plugar original din comuna Haschioi județul Durostor evacuat în comuna Cerna județul Tulcea respectuos vin a vă ruga să binevoiți a-mi aproba colonizarea în județul Timiș-Torontal.

Posed inventar agricol viu și mort și nu voi cere statului nici un ajutor bănesc sau în natură.

Cu stimă,
Ion D. Ripca

D-Sale
D-lui Director General al ONAC

- SJAN Timiș, fond Primăria Jimbolia, dosar 8/1946, f. 29.

15

1947 ianuarie 23, Cerna. *Nota informativă a șefului Postului de jandarmi Cerna către Legiunea de Jandarmi Tulcea referitoare la starea materială a populației din Cerna și deplasarea unor evacuați din Dobrogea de Sud (Cadrilater), inclusiv de origine meglenoromână, în Banat.*

Secret
Reg. Specială

Postul Jand. Cerna

Notă Informativă Nr. 99 din 23 ianuar<ie> 1947

Locuitorii din comuna Cerna, în special coloniștii care au stare materială mai rea decât băștinașii, sunt foarte îngrijorați din cauza lipsei de porumb și grâu, provenită din cauza secetei din anul trecut.

Mulți din ei stau nemâncați zile întregi, sau se hrănesc cu turte de floarea soarelui din care s-a extras uleiul și semințe din bumbac prăjite.

De asemenea pentru vite nu au nutreț din care cauză le vând pe prețuri de nimic pentru a asigura mălai, pe care-l procură foarte greu și la preț de speculă foarte exagerat.

Parte din coloniști care dețin aprobarea, cât și cei care n-o obțin, pleacă cu familiile în Banat, părăsindu-și gospodăriile care se ruinează și distrug.

În acest scop solicită și obțin vagoane de la CFR pentru transport în Banat.

Lipsa de mălai și făină care se simte din zi în zi mai mult, și a mijloacelor de a-și putea câștiga existența i-au adus într-o stare foarte îngrijorătoare.

Se impune a se interveni la Prefectura jud. Tulcea pentru a dispune să le vină în ajutor prin cf. Ec. celor lipsiți de mijloace de existență.

Să se intervină pentru a se opri plecarea acestor coloniști în Banat, să nu li se mai dea aprobări în acest sens, și să nu li se mai pună la dispoziție vagoane de CFR

Informația este sigură.

Șeful Postului Jandarmi Cerna

Plut. Major

D-tru Beche

Comunicat Leg. jd. Tulcea

Sector jd. Măcin

- SJAN Tulcea, fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 70/19461947, f. 12-12 verso.

16

1947 august 30, Cerna. *Dare de seamă a șefului Postului de Jandarmi Cerna adresata Legiunii de Jandarmi Tulcea referindu-se la situația evacuaților din Dobrogea de Sud (Cadrilater), inclusiv la cei de origine meglenoromână, care și-au părăsit imobilele atribuite în comuna Cerna și s-au stabilit în diverse localități din Banat și județul Constanța.*

Legiunea Jand. Tulcea

Postul Jand. Cerna

Dare de Seamă

Referitoare la abuzurile comise de populația colonistă și macedoneană, întocmită în spiritul și conform ordinului Legiunii <de> Jandarmi Tulcea No. 474/1947.

1) În com. Cerna sunt părăsite și distruse un număr de aproximativ 174 locuințe de către populația colonistă și macedoneană, ce s-a putut stabili până în prezent. Numărul locuințelor părăsite și distruse este mult mai mare, acesta urmând a se stabili cu precizie în curând de comisia de definitivare, care în prezent lucrează în com. Cerna, va face identificarea fiecărei locuințe, stabilindu-se cine a avut-o în primire spre folosință și deci cine se face vinovat pentru părăsirea și distrugerea ei.

Coloniștii care au avut în primire aceste locuințe distruse, parte din

ei s-au mutat în Banat, o parte în jud. Constanța prin comunele Gârlița, Esehioi, Regele Ferdinand și Canlia, iar o altă parte s-au mutat dintr-o casă în alta aici în localitate.

Aprobarea de a se muta dintr-o casă în alta s-a dat verbal de către primarul com. Cerna, anume Hristu Papatraian cum și de Grigore Ciotar șeful Sectorului de Colonizare Cerna, iar în trecut de Gheorghe Coandă fost șef al Ocolului <de> Colonizare Cerna mutat cu serviciul în anul 1945 în com. Corbu de Jos, jud. Constanța.

2) Deci aprobarea de a se muta dintr-o locuință distrusă în altă locuință s-a dat de către Hristu Papatraian, primarul com. Cerna, Grigore Ciotar, șeful Sectorului de Colonizare și Gh. Coandă, fost șef al Ocolului Colonizare Cerna până în toamna anului 1945.

Aprobările s-au dat verbal și fără de nici un ordin aprobativ.

3) Numele și prenumele coloniștilor și macedonenilor care au părăsit și distrus locuințele și au plecat în Banat sau alte părți este prevăzut în alăturatul tabel care se anexează la prezenta dare de seamă.

După plecarea acestor coloniști și macedoneni, în toamna anului 1946 și primăvara anului 1947 au venit mai mulți locuitori de prin comunele Ostrov, Dorobanțu, Jijila, Garvăn, Văcăreni, Topolog și Greci, acest județ cu scopul de a lucra pământurile rămase disponibile, cărora de asemenea fără nici un ordin li s-au dat case rămase de la coloniștii plecați, de către Hristu Papatraian primarul com. Cerna.

Acești coloniști după câțva timp au părăsit și ei locuințele și distrus, plecând în comunele de unde au venit.

4) Coloniștii și macedonenii care să fi dat locuințele la alții în schimb de bani, plecând în Banat nu sunt. Unii din ei au lăsat la alții locuințele în schimbul transportului făcut cu căruța la Brăila cu bagajele.

Nici care să fi dat sume de bani pentru locuințe celor plecați în Banat, deci nu sunt cazuri.

5) Coloniști și macedoneni reînțorși din Banat nu sunt în com. Cerna.

6) În legătură cu definitivarea coloniștilor, în prezent comisia însărcinată cu această lucrare se află în com. Cerna, unde măsoară loturile ce urmează a se distribui coloniștilor ce se află prezenți în localitate.

După terminarea măsurătorii prin tragere la sorți urmează a se da fiecărui colonist ce prezintă acte doveditoare, un lot de 10 ha teren și locuință la care au dreptul.

O parte din locuitorii băștinași arată nemulțumiri din cauză că cu ocazia măsurătoarei terenurilor la coloniști, prin alinierea și noua parcelare a loturilor, nu li se respectă proprietatea lor fiind împinși într-o parte sau alta. Aceasta este însă justificată de noua măsurătoare și aliniere.

De asemenea coloniștii regăteni insistă ca lor să li se măsoare și da separat de macedoneni loturile pentru că aceștia nu muncesc cum trebuie pământurile și cauzează stricăciuni cu vitele la recoltă.

7) Se pretinde la coloniști și macedoneni a plăti câte 30 lei la ha pe care să-i plătească la terminarea lucrărilor de definitivare, când li se vor da loturile în primire.

8) Până în prezent nu s-a identificat nimeni care să fi dat sume de bani sau în natură organelor însărcinate cu definitivarea.

9) Nu s-a semnalat nici un abuz comis de către personalul însărcinat cu definitivarea.

10) Din terenurile rămase nedistribuite s-a dat pentru a se lucra locuitorilor din com. Turcoaia suprafața de 1.200 ha de către primarul com. Cerna.

Acest teren a fost luat în primire de către învățătorul Șandru Nicolae din Turcoaia pentru a-l distribui locuitorilor. Nu s-a făcut nici un tabel și nu a fost dat nimeni în debit la percepție pentru acest teren până în prezent.

De asemenea, o parte din terenuri s-au dat tot de primarul comunei Cerna spre folosință locuitorilor veniți la Cerna după plecarea coloniștilor în Banat de prin comunele vecine mai sus arătate. Nici aceștia n-au fost dați în debit.

Restul de o mare parte din terenurile disponibile rămase nelucrate, s-au dat de către primarul comunei pentru pășune la economii de oi Dumitru Vlaicu, Ion Ștefan și Ion Dache din com. Dăeni, Vasile Coandă, Stoian Giurgea, Ion Panait din Com. Traian și alții, fără ca să se fi întocmit vreun contract și să fi fost date în debit la percepție.

11) Pentru stricăciunile cauzate de macedoneni și coloniști cu oile și vitele la semănături s-au luat măsuri legale de autoritățile comunale prin aducerea vitelor la oborul comunal, s-a făcut ispaș și despăgubit, iar unde a fost cazul s-a trimis în judecată.

Abuzuri în stil mare comise de macedoneni cu oile pe izlazuri sau semănături n-au fost.

Amenințări contra autorităților comunale din partea acestora n-au fost.

12) Semințele atribuite de Prefectură pentru însămânțarea acestora, o parte din ele s-au însămânțat iar o parte au măcinat-o, sau rășnit-o și mâncat-o.

Aceasta mai mult din cauza secetei care a bântuit și acest an descurajându-i, cât și din cauza lipsei de vite și a hranei.

Semănăturile de toamnă au fost complet compromise din cauza înghețului și secetei, păioasele de primăvară, de asemenea compromise din cauza secetei, iar porumburile dau o recoltă submediocră din cauza secetei

și din cauză că o mare parte din porumburile și floarea soarelui însămânțată a fost distrusă de șobolani de câmp (țiștari).

13) Sunt identificate aproximativ 100 ha teren rămas neînsămânțat aparținând coloniștilor: Hristu Chinda, Hristu Icu, Maria Zburloi, Armode Caracostantin, Ilie Bobină, Petre Culi, Ștefan Divi, Marin Drumea, Hristu Bicica, Gheorghe I. Otti, Petre Tipi, care deși au primit sămânță și n-au însămânțat.

14) Încurajarea lor spre rele se datorește în primul rând faptului că macedonenii din fire sunt răi gospodari, răi muncitori și leneși.

Cea mai mare parte din ei nu le place să se ocupe cu agricultura, sau chiar dacă se ocupă lucrează pământul de mântuială.

Le place să se ocupe mai mult de afaceri care cer puțină muncă și câștiguri bune de preferință afaceri de comerț.

Susținuți și încurajați în această stare care îi caracterizează sunt însuși de autoritățile comunale (primar) care mai tot timpul a fost macedonean și care a căutat să protejeze elementul macedonean și nu i-a îndemnat la muncă. Tot o cauză a acestui rău se datorește și așezării în mase compacte a macedonenilor, care se susțin unii pe alții și văd cu ochi răi atât pe locuitorii băștinași cât și pe coloniștii regăteni.

15) Aprobările pentru plecarea coloniștilor și macedonenilor în Banat s-au dat de către Dl. Insp. Gral. al Colonizării anume Enescu la București prin intermediul a diferitelor persoane cu trecere la dânsul.

16) Concluziuni:

Distrugea a sute de locuințe se datorește coloniștilor și macedonenilor care s-au mutat în Banat sau alte părți părăsind și distrugând locuința ce i-a fost dată în primire.

Acelora care s-au mutat dintr-o locuință în alta după ce au distrus gospodăria.

Organelor însărcinate cu administrarea acestor bunuri ale Statului care n-au vegheat la buna lor conservare, ci din contră au aprobat distrugerile prin aprobările date de a se muta dintr-o locuință în alta și aceasta desigur că nicidecum fără interes. Aceste organe sunt: Șeful Sectorului de Colonizare și primarul comunei.

De asemenea aceeași vină o poartă și cei care au aprobat plecarea coloniștilor și macedonenilor în Banat cum și faptului că au fost lăsați atâția ani în stare provizorie și nu au fost stabiliți formal definitiv în locurile unde au fost așezați.

Pentru a se putea stabili cu exactitate numărul locuințelor distruse și cine a avut în primire fiecare locuință se impune a se proceda la o verificare și cercetare pe teren, luându-se fiecare caz în parte și precizându-se astfel cine poate fi tras la răspundere pentru distrugerea fiecărei locuințe.

17) Propunem:

Să se intervină pentru a se dispune cercetarea și tragerea la răspundere a celor ce se fac vinovați pentru distrugerea bunului Statului care a fost lăsat până în prezent fără nici un control, administrat așa cum am arătat mai sus și pradă distrugerilor.

Șeful Postului Jand. Cerna
(ss) jd. Plut. major Dumitru Beche

Legiune Jand. Tulcea

Postul Jand. Cerna

Tabel nominal
de coloniștii și macedonenii care au distrus și părăsit locuințele
plecând în Banat sau altă parte

No. crt.	Numele și prenumele colonistului sau macedoneanului	Comuna unde a domiciliat	Unde a plecat	Observații
1	Constantin Murtaza	Cerna	Com. Bulgăraș, jud. T. Torontal	Părăsit și distrus două locuințe
2	Ion Leonte	„	„	Idem o locuință
3	C-tin Căpriceanu	„	Com. Bulgăraș, jud. T. Torontal	Idem
4	Sevastița Baci	„	Com. Gârlița, jud. Constanța	„
5	Dumitru Cicu	„	Com. Bulgăraș, jud. T. Torontal	„
6	Dumitra I. Ciobanu	„	„	„
7	Ion Văduva	„	„	„
8	Gheorghe Mocanu	„	Jimbolia, jud. T. Torontal	„
9	Dumitru Mitrencu	„	Banat	„
10	Costea Scupra	„	„	„
11	Ion Ripca	„	Jimbolia	„
12	Stan Alex. Matei	„	Com. Secea Mare, jud. T. Torontal	„
13	Gavrilă Gălățeanu	„	„	„
14	Niculae Mina	„	Com. Ferdinand, jud. Constanța	„
15	Stere Giogea	„	„	„
16	Gheorghe Zelca	„	Banat	„
17	Nicolae Zelca	„	„	„
18	Hristu Pundichi	„	„	„
19	Hristu Sfircea	„	„	„

20	Ghe. Papamanci	„	„	„
21	Vanghele Șcreca	„	„	„
22	Moșt. Ghe. V. Ene	„	„	„
23	Dionise Resa	„	„	„
24	Stavru Pater	„	„	„
25	Niculae Gicu	„	„	„
26	Hristu Prondi	„	Com. Canlia, jud. Constanța	„
27	Ion Broască	„	Banat	„
28	Dumitru Farin	Cerna	Banat	Părăsit și distrus locuință
29	Tanca Farin	„	„	„
30	Dumitru Belu	„	„	„
31	Dumitru Moscu	„	„	„
32	Dionise Manole	„	„	„
33	Anastase Dreana	„	„	„
34	Atanase R. Chita	„	„	„
35	Vanghele Pifu	„	„	„
36	Dionise Cencu	„	„	„
37	Dumitru Soare	„	„	„
38	Trandafir Soare	„	„	„
39	Gheorghe Petre	„	„	„
40	Ghe. Trășculescu	„	„	„
41	Ion Rumbecu	„	„	„
42	Tănase Rumbecu	„	„	„
43	Hristu Rumbecu	„	„	„
44	Vasile Butcaru	„	„	„
45	Oprea Ciobanu	„	„	„
46	Ion Ciumpileac	„	„	„
47	Hristu Ceacea	„	„	Părăsit și distrus două locuințe
48	Trifon Bicica	„	„	Părăsit o locuință
49	Marin Ciulei	„	„	Idem
50	Ion Tașa	„	„	„
51	Elisabeta Bija	„	„	„
52	Hristu Tracalți	„	„	„
53	Vasile Ghe. Ștefi	„	„	„
54	Petre Dobrescu	„	„	„
55	Dumitru Stoian	„	„	„

56	D-tru Ștefănescu	„	„	„
57	Nicolae Floricică	„	„	„
58	Gheorghe Dima	„	„	„
59	Nae Străinu	Cerna	Banat	Părăsit o locuință
60	Ruxanda Butoianu	„	„	„
61	Ion St. Elena	„	„	„
62	Dumitru St. Elena	„	„	„
63	Tănase Resa	„	„	„
64	Most. Ghe Iancea	„	„	„
65	Traian Grozea	„	„	Părăsit, ocupat altul
66	Petre Prondi	„	„	Idem
67	Ion Belu	„	„	Părăsit, distrus o locuință
68	Atanase Sfircea	„	„	„
69	Ghe. Merca	„	„	„
70	Ghe. Vicica	„	„	„
71	Dionisie Sloici	„	„	„
72	Gheorghe P. Otti	„	„	Părăsit, ocupat altul
73	Ion. D. Otti	„	„	Părăsit, distrus o locuință
74	Hristu Mingea	„	„	„
75	Ștefan Poța	„	„	„
76	Petre Goța	„	„	„
77	Ștefan Seu	„	„	„
78	Ioana Rabota	„	„	„
79	Alexandru Marinică	„	„	„
80	Anastasia Olteanu	„	„	„
81	Gheorghe Goța	„	„	Părăsit, ocupat altul
82	Nicolae Baltă	„	„	Idem
83	Tudor Baltă	„	„	„
84	Alexandru Crucică	„	„	Părăsit și distrus o locuință
85	Ion Ivănuș	„	„	„
86	Ghe. Ivănuș	„	„	Părăsit, ocupat altul
87	Ghiță Cojocaru	„	„	Părăsit distrus loc.
88	Paul Petreanu	„	„	„
89	Nicolae Bădărcu	„	„	„
90	Ghe. Chirvasitu	„	„	„

91	D-tru Liveanu	Cerna	Banat	Părăsit și distrus o locuință
92	Paraschiv Olteanu	„	„	„
93	Ion Burcea	„	„	„
94	Cristu Samaragi	„	„	„
95	Hristu Zdrul	„	„	„
96	Anastaie Ciupitu	„	„	„
97	Nacu Iepure	„	Canlia și Ferdinand, jud. Constanța	„
98	Stere Iepure	„	Idem	„
99	Nicolae D. Iepure	„	„	„
100	Costea Duza	„	„	„
101	Hristu St. Tagare	„	Banat	„
102	Florea Marvu	„	„	„
103	Florea Varză	„	„	„
104	Elena Sandu	„	„	„
105	Elena Grozea	„	„	„
106	Marin Moraru	„	„	„
107	Alexandru Buga	„	„	„
108	Gheorghe Morteau	„	„	„
109	Nicolae Cârnat	„	„	„
110	Dumitru Zeța	„	Com. Gârlița, jud. Constanța	„
111	Maria Șcreca	„	Banat	„
112	Marin Florea	„	„	„
113	Dionisie Ceafca	„	„	Părăsit, ocupat altul
114	Ion Ciortan	„	Com. Frecăței, jud. Tulcea	Părăsit - distrus
115	Constantin Ene	„	Banat	„
116	D-tru Ciobanu	„	„	„
117	Marin Țicărau	Com. Gârlița jud. Constanța	Com. Gârlița, jud. Constanța	„
118	Vlad Chipăroaia	„	„	„
119	Cristea Chipăroaia	„	„	„
120	Marin Vaidomireanu	„	„	„
121	Vasile Burlacu	Cerna	Oltenița, Ilfov	Părăsit – distrus
122	Gheorghe Sasu	„	M. Vodă, jud. Ialomița	„
123	Nicolae Voinea	„	Oltenița, Ilfov	„

124	Petre Cadicheanu	„	Giurgiu	„
125	Rada Coman	„	Mărașu, jud. Brăila	„
126	Marin Drumea	„	Traian, jud. Tulcea	Părăsit, distrus două locuințe
127	Dumitru Manea	„	Banat	Părăsit una locuință, ocupat altul
128	Dobromirescu Ion	„	„	Părăsit distrus 1 loc.
129	Drăgușin Dumitru	„	„	„
130	Pupa Gheorghe	„	„	„
131	Papazarcada Costea	„	„	„
132	Ieftinchi Ion	„	„	„
133	Cicu Ion	„	„	„
134	Ciucă Ion	„	„	„

Se certifică de noi prezentul tabel pentru exactitate.

Șeful Postului Jand. Cerna
(ss) Plut. maj. Beche Dumitru

- SJAN Tulcea, fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 118/1947, f. 18-23.

17

1948 martie 26, Jimbolia. *Cererea meglenoromânului Hristu Mingea, evacuat din comuna Bazarghian, adresată Inspectoratului Colonizării Timișoara prin care solicită reîmproprietărirea în comuna Jimbolia.*

Domnule Inspector General,

Subsemnatul Mingea Hristu, refugiat din comuna Bazarghian județul Durostor, actualmente domiciliat în comuna Jimbolia cu onoare vă fac cunoscut următoarele:

Sunt venit în comuna Jimbolia din XII. 1946 însă în timp ce comisia de verificare se găsea în această comună eu am fost plecat spre a-mi face schimbarea de domiciliu și neavând cine să-mi prezinte actele am fost rămas neidentificat deci vă rog Domnule Inspector dacă binevoiți să aprobați să

mi se facă și mie o fișă de identificare spre a putea căpăta o bucată de pământ spre a-mi întreține familia.

Cu deosebit respect,

Hristu Mingea

D-Sale

Domnului Inspector General

- SJAN Timiș, fond Primăria Jimbolia, dosar 8/1946, f. 82.

18.

<1961>, Cerna. Tabel nominal privind persoanele născute în străinătate și decedate în localitatea Cerna în perioada 1930-1950. În document se regăesc și persoanele de origine meglenoromână.

Sfatul Popular comuna Cerna Stare Civilă
Raionul Măcin Reg. Dobrogea

TABEL

de cetățeni născuți în străinătate și decedați în această comună
în perioada anului 1930 – 1950

Nr. crt.	Numele și prenumele	Numele părinților		Data nașterii			Localitatea sau țara unde s-a născut	Profesia	Localitatea și data decesului			
		Tata	Mama	Anul	Luna	Ziua			Comuna	Anul	Luna	Ziua
0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1.	Farbis Michel	-	-	1846	'	'	Franța	Strungar	Cerna	1933	II	9

2.	Gherasim Petrovici	-	-	1875	'	'	Iugoslavia	Funct. catolic	Cerna	1933	II	18
3.	Ștefan Costea	Costea Ștefan	Costea Elena	1846	'	'	Macedonia	Cizmar	Cerna	1934	I	22
4.	Chiriac Tudora	Chiriac Mitu	Chiriac Irina	1918	'	'	Prislov Bulgaria	Casnică	Cerna	1936	II	12
5.	Ciolac Hristu	-	-	1876	'	'	Lugunța Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	I	20
6.	Sarafi Tanasia	Samargi D.	Samargi Tona	1881	'	'	Cupa Macedonia	Casnică	Cerna	1941	I	25
7.	Bacil Minca	Bacil Hristu	Bacil Maria	1939	'	'	Bazarghian Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1941	I	25
8.	Zlatca Aneta	-	-	1856	'	'	Berislav Macedonia	Casnică	Cerna	1941	II	15
9.	Cacerea Tanca	Stavre Jara	Minca Jara	1863	'	'	Liumnița Macedonia	Casnică	Cerna	1941	III	22
10.	Bandula Gheorghe	Bandula	Bandula	1866	'	'	Liumnița Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	IV	20
11.	Copăceanu Alexandru	Copăceanu	Copăceanu	1938	'	'	Sarsânlar Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1941	VI	10
12.	Stancu Casofru	Casofru	Casofru	1876	'	'	Liumnița Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	VI	10
13.	Grosu Gheorghe	Grosu Hristu	Grosu Neda	1871	'	'	Berislav Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	VI	20
14.	Simliana Gicu	Stere Gicu	-	1919	'	'	Cândrova Macedonia	Casnică	Cerna	1941	VIII	4
15.	Dumitru Economu	Economu	Economu	1866	'	'	Liumnița Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	VIII	10
16.	Elisabeta Dobrescu	Dobrescu	Dobrescu	1931	'	'	Florica Caliacra	F. pro-fesie	Cerna	1941	VIII	20

17.	Spiru Mihail	Mihail Neculae	Mihail Nastasia	1894	.	.	Beala de Sus Albania	Agri- cultor	Cerna	1941	VII	20
18.	Marin Neacșu	-	Nina D-tru	1940	Oct.	20	Carol I Ialomița	F. pro- fesie	Cerna	1941	VII	27
19.	Ștefana Gheorghe Popa	Gheorghe Popa	Anghelina Popa	1940	Ian.	27	Turtucaia Durostor	F. profe- sie	Cerna	1941	VIII	10
20.	Cristea Ida	Ida C-tin	Maria Ida	1940	Mart.	20	Doimușlar Durostor	F. pro- fesie	Cerna	1941	VIII	24
21.	<document deteriorat> Neculae	-	Slujitoru	1940	Iunie	1	Turtucaia Durostor	F. profe- sie	Cerna	1941	IX	6
22.	Condă N. Rizu	Condă	Condă	1923	.	.	Berislav Macedonia	Plugar	Cerna	1940	VII	7
23.	Georta M. Dumitru	Georta	Georta	1872	.	.	Oșani Macedonia	Plugar	Cerna	1940	XII	11
24.	Baciu Petre Proia	Gramatic	Gramatic	1878	.	.	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1940	XII	12
25.	Ciupitu D. Petra	Năgnof	Năgnof	1855	.	.	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1940	XI	13
26.	Camoș A. Maria	Nițu	Nițu	1860	.	.	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1940	XII	14
27.	Lazăr Vasile	Lazăr	Lazăr	1872	.	.	Oșani Macedonia	Plugar	Cerna	1940	XII	14
28.	Ida Aurel Nina	Frăți	Frăți	1865	.	.	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1940	XII	22
29.	Sărăcăceanu Nicolae	Sărăcăceanu	Sărăcăceanu	1872	.	.	Chioseler Iugoslavia	Plugar	Cerna	1940	XII	27
30.	Ciotti Ștefan Zlata	Migiori	Migiori	1845	.	.	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1940	XII	22
31.	Țuțuianu D. Sandu	-	Țuțuianu	1940	.	.	-	-	-	-	-	-

32.	Papaiani Dumitru	Papaiani	Papaiani	1862	'	'	Liumnița Macedonia	Plugar	Cerna	1942	IV	12
33.	Bandula S. Ioan	Bandula	Bandula	1914-		'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1942	IX	22
34.	Sărăcăceanu Hristu	Sărăcăceanu	Sarcăceanu	1938	'	'	Ceamurlia Caliacra	Casnică	Cerna	1942	III	1
35.	Vancea Elena	Penta	Penta	1890	'	'	Lugunța Macedonia	Casnică	Cerna	1942	III	7
36.	Bolboacă Șt. Ivan	Bolboacă	Bolboacă	1882	'	'	Turtucaia Durostor	Agri- cultor	Cerna	1942	IV	12
37.	Șopu Maria	Iciu	Iciu	1872	'	'	Berislav Macedonia	Casnică	Cerna	1942	IV	14
38.	Paia Iancu	Paia	Paia	1857	'	'	Lugunța Macedonia	Plugar	Cerna	1942	VIII	
39.	Podică Nicolae	Podică	Podică	1931	Iulie	16	Dobreșani Macedonia	F. pro- fesie	Cerna	1942	VIII	21
40.	Merca A. Nicolae	Merca	Merca	1864	'	'	Livezi Mari Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1942	X	19
41.	Dinoglu I. Mita	Ciupa	Ciupa	1887	'	'	Cupa Macedonia	Casnică	Cerna	1942	X	26
42.	Papacostea D. Ioana	Ici	Ici	1845	'	'	Lugunța Macedonia	Plugar	Cerna	1942	XI	25
43.	Ion C. Gherghina	Cicu	Cicu	1938	'	'	Hardali Caliacra	F. pro- fesie	Cerna	1942	XI	27
44.	Popci N. Tona	Tracalți	Tracalți	1872	'	'	Lugunța Macedonia	Casnică	Cerna	1942	XII	7
45.	Lola T. Dima	Lola	Lola	1867	'	'	Liumnița Macedonia	Plugar	Cerna	1942	XII	10
46.	Argintaru Șt. Elisabeta	-	-	1854	'	'	Oșani Macedonia	Casnică	Cerna	1942	XII	20

47.	Fotu F. Costea	Fotu	Fotu	1882	.	.	Cândrova Macedonia	Plugar	Cerna	1942	XII	25
48.	Rizu Eda Maria	Cenescu	Cenescu	1897	.	.	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	I	25
49.	Ciocea Șt. Dumitru	Giogea	Giogea	1922	.	.	Paticina Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	I	27
50.	Petruș Nic. Maria	Petruș	Petruș	1926	.	.	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	II	17
51.	Rumbeu Nicolae	Rumbeu	Rumbeu	1936	.	.	Babuc Durostor	F. pro- fesie	Cerna	1945	II	18
52.	Antohei C-tin Nicolae	Obrete	Obrete	1887	.	.	Caslamaești Tutova	Agri- cultor	Cerna	1945	II	23
53.	<document deteriorat> Hristu	Bicica	Bicica	1922	.	.	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1944	II	23
54.	Gheorghe Geaca	Noici	Noici	1874	.	.	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1944	III	29
55.	Vasile A. Covaci	Covaci	Covaci	1883	.	.	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1944	IV	2
56.	Aneta Ciumba	Moscu	Moscu	1888	.	.	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1944	IV	16
57.	Chirața I. Zelca	Belu	Belu	1853	.	.	Gramaticova Macedonia	F. pro- fesie	Cerna	1944	IV	21
58.	Atanase D. Tanur	Tanur	Tanur	1868	.	.	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1944	VI	4
59.	Maria Nuși Doni	Avram	Avram	1866	.	.	Oșani Macedonia	F. pro- fesie	Cerna	1944	VI	4
60.	Nicolae Mocanu	Mocanu	Mocanu	1919	Dec.	2	Turtucaia Durostor	Agri- cultor	Cerna	1944	V	6
61.	Culi At. Anastasia	-	-	1922	-	-	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1944	VII	16

62.	Roată A. Maria	Roată	Roată	1935	'	'	Cadichioi Durostor	F. profesie	Cerna	1944	VII	17
63.	Ioan Chihaiia	Chihaiia	Chihaiia	1914	'	'	Lugunța Macedonia	Profesor	Front	1944	VII	10
64.	Tașip Angelina	Lampagiu	Lampagiu	1916	'	'	Turtucaia Durostor	Agricultor	Cerna	1944	VIII	3
65.	Ciumpileac Mena	Papagheorghe	Papagheorghe	1864	'	'	Oșani Macedonia	F. profesie	Cerna	1944	VIII	2
66.	Stoli Bujin	-	-	1915	'	'	Lugunța Macedonia	Agricultor	Front	1944	V	7
67.	Divi Ștefan	Divi	Divi	1920	'	'	Lugunța Macedonia	Soldat	Front	1944	III	31
68.	Papu Hristu	Papu	Papu	1882	'	'	Oșani Macedonia	Agricultor	Cerna	1944	XI	13
69.	Streinu Gheorghe	Streinu	Streinu	1934	'	'	Hardali Durostor	Agricultor	Cerna	1944	XI	17
70.	Gătă Dumitru	Gătă	Gătă	1920	'	'	Macedonia	Agricultor	Front	1944	IX	27
71.	Berca Tănase	Berca	Berca	1880	'	'	Liumnița Macedonia	Agricultor	Cerna	1944	XI	28
72.	Vreta Dionise	Vreta	Vreta	1928	'	'	Haschioi Durostor	Cizmar	Cerna	1944	XII	28
73.	Maria I. Toutov	Mircea	Mircea	1857	'	'	Lugunța Macedonia	Casnică	Cerna	1947	I	10
74.	Popci Gheorghe	Popci	Popci	1893	'	'	Lugunța Macedonia	Agricultor	Cerna	1947	III	15
75.	Tanca V. Lazăr	Pranza	Pranza	1877	'	'	Oșani Macedonia	Casnică	Cerna	1947	III	17
76.	Babu Gherghina	Mocănașu	Mocănașu	1867	'	'	Turtucaia Durostor	Casnică	Cerna	1947	III	7

77.	Hogea Gh. Petre	Hogea	Hogea	1867	'	'	Liumnița Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	III	2
78.	Dinoglu Ion	Dinoglu	Dinoglu	1867	'	'	Cupa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	IV	26
79.	Presa Dumitru	Presa	Presa	1872	'	'	Liumnița Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	X	8
80.	Haba Stavre	Haba	Haba	1903	'	'	Liumnița Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	X	13
81.	Armodi Caracostin	Caracostin	Caracostin	1902	'	'	Liumnița Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	X	17
82.	Baltă Stana	Baltă	Gheorga	1867	'	'	Cupa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	XII	3
83.	Icu Tănase	Icu	Icu	1869	'	'	Oșani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	XII	24
84.	Tanur Tona	Noe	Noe	1897	'	'	Lugunța Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	XII	25
85.	-	-	-		'	'	-	-	-			
86.	Rota T. Tănase	Rota	Rota	1932	'	'	Cadichioi Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1943	II	1
87.	Moraru M. Dumitru	Moraru	Moraru	1890	'	'	Turtucaia Durostor	Plugar	Cerna	1943	II	19
88.	Ștefan N. Pandeale	Ștefan	Ștefan	1916	'	'	Oșani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1943	II	12
89.	Bandula D. Tudora	Vanta	Vanta	1887	'	'	Oșani Macedonia	Casnică	Cerna	1943	III	15
90.	Biju H. Maria	Cociu	Cociu	1883	'	'	Oșani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1943	III	26
91.	Tagare E. Hristu	Tagare	Tagare	1874	'	'	Oșani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1943	III	3

92.	Poenaru Ion	Poenaru	Poenaru	1863	'	'	Turtucaia Durostor	Pensio- nar	Cerna	1943	IV	29
93.	Tudor Marinică	Marinică	Marinică	1929	'	'	Aliciul Mare Caliacra	F. pro- fesie	Cerna	1943	IV	29
94.	Donca Berca	Berca	Berca	1940	'	'	Srebârna Durostor	F. pro- fesie	Cerna	1943	V	8
95.	Fănica Ceacea	Presa	Presa	1903	'	'	Liumnița Macedonia	Casnică	Cerna	1943	VI	25
96.	Bojana Vasile Otti	Otti	Otti	1928	'	'	Bazarghian Durostor	Casnică	Cerna	1943	VIII	2
97.	Dumitra Sucianu	Tamuci	Tamuci	1874	'	'	Liumnița Macedonia	Casnică	Cerna	1943	VIII	10
98.	Maria Tibrea	Tibrea	Tibrea	1933	'	'	Turtucaia Durostor	F. pro- fesie	Cerna	1943	VIII	22
99.	Culea Mihai Daracala	-	-	1873	'	'	Turtucaia Durostor	Agri- cultor	Cerna	1943	IX	5
100.	Gheorghe Tracalți	Tracalți	Tracalți	1938	'	'	Doimușlar Durostor	F. pro- fesie	Cerna	1943	X	17
101.	Tinca Ida	Ida	Ida	1935	'	'	Srebârna Durostor	F. pro- fesie	Cerna	1943	X	18
102.	Tracalți Ion	Tracalți	Tracalți	1938	'	'	Doimușlar Durostor	F. pro- fesie	Cerna	1943	X	28
103.	Iordana Herghelegiu	Herghelegiu	Herghelegiu	1939	'	'	Turtucaia Durostor	F. pro- fesie	Cerna	1943	XI	3
104.	Ștefania Tarmeca	Puiu	Puiu	1868	'	'	Lugunța Macedonia	Casnică	Cerna	1944	XI	17
105.	Maria Dimu Ida	Lola	Lola	1911	'	'	Liumnița Macedonia	Casnică	Cerna	1943	XII	10
106.	Hristu Ștefan	-	-	1856	'	'	Cândrova Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1941	XII	22

107.	Mena Tanur	Ducica	Ducica	1870	'	'	Lugunța Macedonia	Casnică	Cerna	1941	X	22
108.	Dumitru Culea	Culea	Culea	1911	'	'	Liumnița Macedonia	Casnică	Cerna	1941	X	24
109.	Petre Ștefan Rizu	Rizu	Rizu	1913	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1941	XII	2
110.	Mitana Tache	Curmicu	Curmicu	1883	'	'	Turtucaia Durostor	Casnică	Cerna	1941	XII	3
111.	Petre Baci	Baci	Baci	1861	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1941	XII	9
112.	Dinoglu Neculae	Dinoglu	Dinoglu	1918	'	'	Cupa Macedonia	Agri- cultor	Front	1941	XII	26
113.	Paituț Manole	Paituț	Paituț	1816	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1941	XII	30
114.	Cricea Mina	Iutu	Iutu	1871	'	'	Liumnița Macedonia	Casnică	Cerna	1944	XII	30
115.	Duța Neda	Duța	Duța	1932	'	'	Srebârna Durostor	Casnică	Cerna	1948	I	7
116.	Chita Velica	Ducica	Ducica	1908	'	'	Lugunța Macedonia	Casnică	Cerna	1948	I	11
117.	Noe Hrista Ghe.	Noe	Noe	1867	'	'	Liumnița Macedonia	Pensio- nar	Cerna	1945	III	22
118.	Rumbecu Nastasia	Scupra	Scupra	1915	'	'	Cândrova Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	IV	14
119.	Costea M. Dumitru	Costea	Costea	1922	'	'	Hrupiștea Macedonia	Agri- cultor	Front	1945	II	17
120.	Epure Nacu	Epure	Epure	1922	'	'	Macedonia	Agri- cultor	Front	1945	II	5
121.	Popa Gh. Noe	Popa	Popa	1923	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Front	1945	II	28

122.	Baciu Petre	-	-	1880	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	VII	29
123.	Sarca Dumitru	Sarca	Sarca	1883	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	VI	22
124.	Gheosu I. Gherghina	Pupcă	Pupcă	1903	'	'	Berislav Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	VI	25
125.	Merca Nic. Despa	Epure	Epure	1867	'	'	Livezi Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	VI	17
126.	Butcaru Tașu	Butcaru	Butcaru	1894	'	'	Cândrova Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	X	2
127.	Zaica Ion	Zaica	Zaica	1865	'	'	Cupa Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	X	14
128.	Ștefan Gheorghe	Ștefan	Ștefan	1881	'	'	Gramaticova Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	XI	13
129.	Țapu Dinu Maria	Țapu	Țapu	1924	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	XI	23
130.	Ilcaci Ilie	Ilcaci	Ilcaci	1852	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	XII	4
131.	Hogea Stanca	Bandula	Bandula	1885	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	XII	12
133.	Hagi Bujin Mena	Pitu	Pitu	1865	'	'	Lugunța Macedonia	Casmică	Cerna	1945	XII	14
133.	Praja D. Gheorghe	Praja	Praja	1930	'	'	Bazarghian Durostor	Munci- tor	Cerna	1946	I	23
134.	Bobină I. Maria	Bobina	Bobina	1936	'	'	Cocina Durostor	F. pro- fesie	Cerna	1946	III	5
135.	Jaba Trapca	Nuși	Nuși	1892	'	'	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	III	6
136.	Terzi Ștefan	Stonchi	Stonchi	1892	'	'	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	III	6

137.	Ida Constantin	Ida	Ida	1908	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	III	7
138.	Terzi Șt. Hristu	Terzi	Terzi	1928	'	'	Cocina Durostor	Agri- cultor	Cerna	1946	III	10
139.	Camoș Dumitru	Camoș	Camoș	1890	'	'	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	III	11
140.	Ripca D. Donca	Suca	Suca	1856	'	'	Liumnița Macedonia	Casnică	Cerna	1946	III	20
141.	Camoș D. Nușa	Sivi	Sivi	1894	'	'	Leascova (?) Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	III	21
142.	Ștefănescu Paraschiva	Șefănescu	Ștefănescu	1940	'	'	Hardali Caliacra	F. pro- fesie	Cerna	1946	III	23
143.	Ida Tena	Ripca	Ripca	1876	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	III	27
144.	Petreanu Alexandru	Petreanu	Petreanu	1944	'	'	-	-	-	-	-	-
145.	Suceanu Tănase	Suceanu	Suceanu	1898	'	'	Liumnița Macedonia	Agricu- lor	Cerna	1946	IV	15
146.	Chinda Dumitru	Chinda	Chinda	1878	'	'	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	IV	15
147.	Misir H. Mita	Mitoșca	Mitoșca	1880	'	'	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	IV	16
148.	Ciumpileac Dumitru	Ciumpileac	Ciumpileac	1883	'	'	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	IV	18
149.	Murta Ștefan	Murta	Murta	1886	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	IV	21
150.	Presa Ștefan	Presa	Presa	1898	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	V	8
151.	Gregu Maria	Budoii	Budoii	1898	'	'	Turtucaia Durostor	Agri- cultor	Cerna	1946	V	17

152.	Suca Dumitra	Suca	Suca	1927	'	'	Haschioii Durostor	Agri- cultor	Cerna	1946	V	21
153.	Costea D. Dumitra	Regiu	Regiu	1853	'	'	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	V	24
154.	Minda Arghir	Minda	Minda	1884	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	VI	12
155.	Hogea Ponda	Cocian	Cocian	1876	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	VI	15
156.	Otti Dumitru	Otti	Otti	1895	'	'	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	VI	24
157.	Prondi Ion	Prondi	Prondi	1856	'	'	Cupa Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1945	VII	13
158.	Arsene Tudor	Arsene	Arsene	1886	'	'	Turtucaia Durostor	Agri- cultor	Cerna	1946	IX	1
159.	Argintaru Ștefan	Argintaru	Argintaru	1893	'	'	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	XI	7
160.	Tanur Petre	Iciu	Iciu	1892	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	XI	14
161.	Caracostin Atanase	Caracostin	Caracostin	1922	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	XI	25
162.	Otti Ion	Otti	Otti	1870	'	'	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1946	XII	21
163.	Gros Tudora	Gros	Gros	1870	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	XII	30
164.	Munchi Tănase	Munchi	Mnchi	1899	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	I	3
165.	Șuşca Stavre	Șuşca	Șuşca	1899	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	II	5
166.	Ghimuș Dumitru	Ghimuș	Ghimuș	1869	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	III	5

167.	Bota C. Petra	Boșca	Boșca	1896	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	IV	11
168.	Vanta S. Ștefan	Vanta	Vanta	1874	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	V	15
169.	Popci Petre Florica	Popci	Popci	1928	'	'	Capaclia Durostor	Agri- cultor	Cerna	1949	V	15
170.	Traicu D. Elena	Jiupca	Jiupca	1877	'	'	Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	V	25
171.	Șopu A. Traian	Șopu	Șopu	1834	'	'	Doimușlar Durostor	Agri- cultor	Cerna	1949	VI	24
172.	Vanta Mihail	Vanta	Vanta	1893	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	VIII	1
173.	Deliman Dumitru	Deliman	Deliman	1875	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	VIII	6
174.	Pupcă Verona	Pupcă	Pupcă	1930	'	'	Bazarghian Durostor	Agri- cultor	Cerna	1949	VIII	1
175.	Cacerea Eftime	Cacerea	Cacerea	1883	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	VIII	22
176.	Figa Tona	Șuti	Șuti	1886	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	XI	27
177.	Șipcă P. Maria	Pili	Pili	1880	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	XI	28
178.	Ion Gheorghe	Vancea	Vancea	1889	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	cerna	1949	XII	7
179.	Rota Gheorghe	Rota	Rota	1867	'	'	Liumnița Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1949	IV	22
180.	Baltă Tănase	Balta	Balta	1900	'	'	Cupa Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1948	II	26
181.	Sușca Chira	Sușca	Sușc	1940	'	'	Cadichioi Durostor	F. pro- fesie	Cerna	1948	III	12

182.	Ștefania Moraru	Donu	Donu	1873	'	'	Lugunța Macedonia	Casnică	Cerna	1948	IV	2
183.	Ripca Eftimie	Ripca	Ripca	1893	'	'	Liumnița Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1948	IV	2
184.	Papaiani Traian	Papaiani	Papaiani	1872	'	'	Cupa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1948	II	16
185.	Duciu C. Chira	Niculae	Niculae	1888	'	'	Berislav Macedonia	Casnică	Cerna	1948	VI	3
186.	Duța Gheorghe	Duța	Duța	1893	'	'	Liumnița Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1948	VI	19
187.	Ilcaci Ștefania	Stoli	Stoli	1868	'	'	Lugunța Macedonia	Casnică	Cerna	1948	VII	21
188.	Tica Stoiana	Tica	Tica	1927	'	'	Haschioii Durostor	Agri-cultor	Cerna	1948	VII	25
189.	Aneta St. Rizu	Popci	Popci	1868	'	'	Lugunța Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1948	VIII	3
190.	Maria Eticarau	Slujitoru	Slujitoru	1903	'	'	Turtucaia Durostor	Agri-cultor	Cerna	1948	XII	28
189.	Mena St. Tanur	Puiu	Puiu	1877	'	'	Lugunța Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1948	XII	9
190.	Zahor Petre	Zahor	Zahor	1925	'	'	Liumnița Macedonia	F. profesie	Cerna	1950	II	8
191.	Tolea Tănase	Tolea	Tolea	1872	'	'	Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1950	III	14
192.	Canea Neculae	Canea	Canea	1880	'	'	Lugunța Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1950	III	14
193.	Covaciu Aneta	Ponda	Ponda	1880	'	'	Liumnița Macedonia	Casnică	Cerna	1950	III	21
194.	Paraschiv Victoria	Oprescu	Oprescu	1921	Nov.	20	Turtucaia Durostor	Casnică	Cerna	1950	VIII	20

195.	Hrisu D. Peșu	Peșu	Peșu	1888	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1950	IX	21
196.	Traicu Maria	Traicu	Traicu	1939	'	'	Vischioi Durostor	F. pro- fesie	Cerna	1950	X	16
197.	Pitna Gheorghe	Pitna	Pitna	1878	'	'	Oșani Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1950	XII	9
198.	Tașip Tudor	Tașip	Tașip	1931	'	'	Turtucaia Durostor	Agri- cultor	Cerna	1947	V	8
199.	Ticarau Niculina	Ticarau	Ticarau	1925	'	'	Turtucaia Durostor	Casnică	Cerna	1947	V	10
200.	Dumitrescu Tona	Proșu	Proșu	1903	'	'	Uma Macedonia	Casnică	Cerna	1947	VII	31
201.	Tanur Maria	Tanur	Tanur	1867	'	'	Lugunța Macedonia	Agri- cultoare	Cerna	1947	XI	29
202.	Costea Naum	Zarcu	Zarcu	1849	'	'	Ohrida Macedonia	Agri- cultor	Cerna	1947	XII	17

PREȘEDINTE,

SECRETAR,

- SJAN Tulcea, fond Primăria Cerna, dosar 69/1961, f. 47-53.

MEGLENOROMÂNII – ASPECTE ISTORICE, GEOGRAFICE, ETNOIDENTITARE ȘI ETNODEMOGRAFICE¹

Dr. Dorin Lozovanu

Cercetător postdoctoral – Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași

Cercetător științific superior – Muzeul Național de

Etnografie și Istorie Naturală

Președinte al Asociației de Geografie și Etnologie din Republica Moldova

1. Conștiința națională și identitate etnonimică

Numele prin care au fost desemnați acești români sunt destul de multe și variate. De fapt numele de meglenoromân a fost creat de oamenii de știință, după același model ca și cel dacoromân, istroromân, macedoromân. Acest nume combină toponimul Meglen cu etnonimul român, deci menționează aria de răspândire a acestor români. Toponimul de Meglen este de origine slavă, derivând de la cuvântul bulgar *Мъгла* / *Măgla* (ceață, negură). Acest toponim se pare că a fost atribuit mai întâi munților ce înconjoară această câmpie, unde ceața este destul de frecventă, sensul fiind de munți cețoși, neguroși. Apropiat de sens este și toponimul dat de turci acestei regiuni și anume Karagia (Karaca) sub influență slavă devenind Karadžova, Karagiova, care înseamnă negricios, cu sensul tot de neguros². Dar referindu-ne la etnonimul de meglenoromâni trebuie de menționat că mulți autori l-au scris diferit: *meglenoromâni*, *megleromâni*, *megleno-români*, *Megleno-Români*. Întâlnim și varianta *românii din Meglen*. Apropiat este și termenul prin care i-a desemnat Gustav Weigand: *Vlacho-Meglen*³. Însă ei nu cunosc aceste nume cu care au fost desemnați

¹ Acknowledgement: POSDRU/89/1.5/S/49944 – Dezvoltarea capacității de inovare și creșterea impactului cercetării prin programe postdoctorale, Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași.

² Theodor Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, *Istoria și graiul lor*, Edit. Acad. Rom., București, 1925, p. 6.

³ Gustav Weigand, *Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische untersuchung*, Ed. Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1892, p. XV.

în diferite lucrări. De fapt această populație a pierdut câteva secole în urmă etnonimul de *rumân* (*rumoan*) care este varianta dialectică a celui de român. Ei sunt singurii dintre vorbitorii dialectelor românești care și-au pierdut complet numele etnic de român, alături de istroromâni, care din sec XIX nu mai folosesc etnonimul de *rumer*. Pierderea etnonimului de român poate fi explicată prin bilingvismul de durată româno-bulgar, prin care termenul slav s-a impus. Meglenoromânii între ei se numesc *vlas* sau *vlaș* (la pl.) și *vla* sau *vlau* (la sing.), același nume ca origine cu *vlah*, sub numeroase variante, și dat tuturor românilor de la nord și sud de Dunăre⁴. Dar mai frecvent meglenoromânii utilizează termeni, nume care desemnează locul de naștere, localitatea indivizilor: *umineț* (sing. și plur.) pentru persoane din Uma (Huma) *liumnicean* (sing.), *liumniceani* (plur.) pentru cei din Liumnița (Luminița, Skra); *brăslaveț* (sing. și plur.) pentru cei din Birislav (Periklia); *ușineț* (sing. și plur.) pentru cei din Oșin (Uașin, Arkhangelos), *lundzineț* (sing. și plur.) pentru cei originari din Lundzin (Lagkadia), *nântineț* (sing. și plur.) pentru cei originari din Nânta (Nonti, Notia), *cupineț* (sing. și plur.) pentru cei din Cupa (Koupa), *țărcaneț* (sing.) și *țircaneț* (plur.) pentru cei din Țărnareaca (Karpi). Prioritatea meglenoromânilor de a se numi după numele localităților în care locuiesc sau de unde sunt originari o întâlnim într-o măsură mai mare și la istroromâni. Un alt termen savant folosit numai de autorii care îi considerau pe megleniți ca făcând parte dintr-un grup regional al aromânilor este cel de *aromân meglenit*, *aromâni din Meglen*, sau mai rar *meglenoaromân* (St. Romanski, Nicolae Iorga, Al. Philipide ș.a.), în prezent aproape neutilizat. Alt termen încetățenit în știință este cel de *meglenit*, *meglen* (sing.), *megleniți*, *megleni* (plur.). Dar nici acesta nu este utilizat de către meglenoromâni pentru a se autodenumi. Acești *vlas* numesc *megleniți* numai pe populațiile ce locuiesc în cadrul câmpiei Meglen, în special îi numeau megleniți pe bulgari (macedoneni), pomaci, turci și mai puțin pe greci care au venit mai târziu în ținutul Meglenului. De fapt, bulgarii (macedoneni) înțeleg prin *mevlenski* graiurile din Meglen și din împrejurimi. Înainte de 1923, meglenoromânii de religie islamică se numeau între ei, sau în relație cu alții și *muslimani* (sing.), făcând deseori abstracție de etnie.

Desigur că populația înconjurătoare utilizează niște termeni pentru a desemna această populație românească. Aromânii îi numesc cel mai des *migliniți* (plur.) și *miglinit* (sing.) mai rar *vlahi*, *vlas*. Slavii (bulgarii, macedonenii) au aceeași termeni ca și meglenoromânii, folosind cel mai frecvent *vlas*, *vlav*, *vlasin*, *vlasinin* (sing.) și *vlas* (plur.). Însă bulgarii,

⁴ Virgil Coman, *Din istoria românilor sud-Dunăreni în prima jumătate a secolului al XX-lea. Meglenoromânii*. Teză de doctorat. Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași, 2005, p. 12.

macedonenii, pomacii și sârbii din regiunile mai îndepărtate de Meglen, nefăcând o distincție între meglenoromân și aromân le zic și *karaguni*, *țințari* (*cincari*).

În lucrările din limba slavă care au făcut referiri la populația meglenoromână apare și termenul de *meqlenovlasi*, *meqlenski vlasi* (în limba bulgară, macedoneană, sârbă) sau *meqlenovlahi* în rusă. Turcii foloseau același termen ca și pentru aromâni – *Iflak*. Grecii nu prea fac referiri la acești români, însă coloniștii greci precum și unii cercetători greci, utilizează numele de *meqlenos* sau pe cel de *blahos*, *vlahos*, sau deseori numai pentru unele grupuri. Astfel termenul de *meqlenit* îl atribuie slavilor (bulgarilor / macedonenilor), turcilor, mai puțin grecilor din ținutul Meglen și din împrejurimi, neavând o semnificație etnică. Însă pe bulgari îi denumesc la fel, cu variante ca *bugari*, *bălgari*, în prezent și *makedonți* pe cei din Republica Macedonia. Pe turcii din Macedonia, meglenoromânii îi numeau deseori *iuruk* (sing.) și *iuruți* (plur.) sau *koniari* (sing.), *koniari*, *koniari* (plur.) de la orașul Konya din Turcia, de unde au venit mulți turci în ținutul Meglen și regiunile apropiate, dar în prezent este folosită denumirea de *turți*. Pe aromâni meglenoromânii deseori îi denumesc *vlași*, *vlasi*, dar mai ales după numele regionale și după localități, practic singurii aromâni care intră în contact direct cu meglenoromânii sunt cei din Livădz (Megala Livadia), cunoscuți de către meglenoromâni ca *livadeți* (sing.) și *livadți* (plur.). Pentru români, meglenoromânii mai foloseau în trecut numele de *mocani*, dar în prezent s-au impus denumirile oficiale folosite de limbile macedoneană slavă și greacă *rumuni*, *români*, *romini*. Grecii veniți din Asia Mică în perioada schimbului de populație dintre Grecia și Turcia, care au fost colonizați, și în regiunile locuite de meglenoromâni sunt cunoscuți sub numele *magir*, termen derivat din limba arabă *muhagir* (în limba turcă – *muhagir*) = emigrant, refugiat, venit din altă parte.

Deși limba pe care o vorbesc încă mulți meglenoromâni în familie se deosebește de limbile vorbite de către populațiile de origine slavă (macedoneană, bulgară) și greacă, la ei nu există sentimentul unei naționalități proprii.

Meglenoromânii care locuiesc în Grecia se declară oficial greci (chiar dacă s-ar declara altfel nu ar fi recunoscuți), înregistrați în statistici oficiale de către oficialitățile Greciei. Cei care trăiesc în Republica Macedonia se declară în cea mai mare parte ca *macedoneni* sau unii dintre ei *vlasi*. Sub acest nume oficial de vlasi, meglenoromânii sunt trecuți la recensăminte împreună cu aromânii.

Pierderea conștiinței naționale de român *vlas*, se datorează în special vieții de simbioză seculară dusă între ei și populațiile înconjurătoare, dar și politicilor de asimilare, deznaționalizare a Greciei și mai puțin a Republicii

Macedonia, duse mai insistent după primul război mondial. Totuși este interesant faptul că sunt cazuri izolate când unii dintre cei care au apucat să facă școală românească se simt români, deși oficial ei se declară greci.

2. Evoluție istorică

De-a lungul istorie această populație romanizată a trecut prin mai multe perioade care și-au pus o amprentă mai mică sau mai mare asupra destinului lor. Evenimentele ce s-au petrecut în această regiune, au tangențe mari cu istoria Balcanilor în general. O istorie referitoare la meglenoromâni este strâns legată de localitățile locuite de ei. Putem menționa că meglenoromânii nu reprezintă un grup romanizat al tracilor sau altei populații, pe teritoriile actualei lor așezări.

O părere comună asupra perioadei și teritoriului de unde au venit acești români nu există. Pe baza mai multor cercetări lingvistice (mai relevante decât cele istorice) s-a stabilit că strămoșii meglenoromânilor au coborât în Meglen prin secolele X-XII. S-a emis și părerea că aceștia ar proveni de pe teritoriul Banatului sau Olteniei. Traseul pe care l-au urmat este mai puțin cunoscut. Cel mai probabil este că ei au trecut prin teritoriul Bulgariei, stabilindu-se o perioadă în regiunea munților Rodopi. Nu este exclus că aceștia să fie tocmai acei români care, la sfârșitul secolului al XII-lea, sub dinastia Asăneștilor au întemeiat statul vlaho-bulgar. Greu de verificat, dar este probabil că această populație să aibă și un substrat peceneg. Dovezile le constituie tipul mai asiatic, apropiat de cel turanic, al multor meglenoromâni, mixtura producându-se probabil în jurul anului 1100. Cauzele care au stat la baza migrării acestora nu pot fi stabilite precis, dar invazia slavilor și a altor migratori combinată cu ocupația de păstor a românilor a avut un rol important.

Tangențele lingvistice între meglenoromână și graiul aromânilor din Gopeș și Muloviște ne duc la părerea că între aceste două grupuri există o relație directă. Ar fi putut exista două variante:

1) aromânii și-ar fi avut traseul mai spre vest, o parte rămânând în regiunea celor două așezări.

2) masa de români s-a dezbinat, unul înaintând spre ținutul actual Meglen alții spre vest. Cei care s-au așezat în vestul Macedoniei au intrat în contact cu grupurile de aromâni, contopirea lor cu aceștia a fost treptată, dar mai ales în sec. XVIII, când grupuri mari de aromâni din Albania au invadat aceste centre⁵.

⁵ Theodor Capidan, *op. cit.*, 1925, p. 60-63.

Regiunea Meglen este pomenită în cronicile bizantine după căderea Imperiului Româno-bulgar. Se vorbește de un șef al acestei regiuni „Ilitas O Arhon Moglenon”, purtând un nume apropiat de *Nikulitsa*. Cu toate acestea nu se pomenește nimic de prezența elementului românesc în aceste părți. Capidan argumentează coborârea meglenoromânilor prin vestul Rodopilor, bazându-se pe particularitatea dialectului lor de a transforma *a* accentuat în *o* deschis, element lingvistic ce se întâlnește doar în dialectul bulgar Acharcelebi, din Rodopii Occidentali. Un amestec al meglenoromânilor cu slavii din Rodopi este destul de probabil⁶.

Un argument pentru așezarea meglenoromânilor în localitățile lor actuale sau din trecut îl reprezintă și toponimia. Majoritatea absolută a denumirilor sunt de origine slavă. După extinderea Imperiului Otoman în toată Peninsula Balcanică, ținutul Meglenului a suferit și el transformări. Este vorba de schimbarea structurii etnice și confesionale în această regiune. Până la pătrunderea turcilor spre vest, în această regiune locuiau slavii, mai exact ramura bulgaro-macedoneană, care înconjurau ținutul locuit preponderent de români. Populația slavă precum și cea românească de religie creștin-ortodoxă, erau influențați de biserica bizantină. Slavii din jurul localităților românești conlocuiau destul de pașnic cu aceștia. Populația slavă, fiind mult mai numeroasă, deja din sec. XIV, a început să influențeze puternic românii mai ales din punct de vedere cultural. O parte din români s-au slavizat chiar de atunci, procesul luând amploare. Căsătoriile mixte erau frecvente, precum și pătrunderea limbii slave, mai ales sub forma dialectală macedoneană din regiune. În sec. XV-XVII au început primele migrații ale populației din Asia Mică spre regiune. În sec. XV-XVII au început primele migrații ale populației din Asia Mică spre regiunea Meglenului. Aceștia s-au stabilit ulterior și în imediata apropiere a comunelor locuite de români. O oarecare mixtare a turcilor cu populația locală s-a produs, dar ea a atins în special slavii, românii fiind afectați mai puțin. Grupurile de populație turcească care s-au stabilit în Meglen proveneau aproape exclusiv din regiunea orașului Konya, din această cauză ei erau cunoscuți și de români și de slavi sub numele de *konyari*, *konyarți*. Fiind privilegiați koniarii au căpătat influență asupra localnicilor. Turcii nu au intervenit direct în viața băștinașilor, dar au adus cu ei un alt fel de civilizație. Desigur că toți turcii erau musulmani. Deși influența limbii turce nu a fost prea mare, religia a avut un mare succes. La început au trecut la religia islamică o parte din slavo-macedoneni. Treptat majoritatea populației slave din Meglen a devenit musulmană. S-ar părea că trecerea la

⁶ *Ibidem*, p. 62-64.

islam a fost în cea mai mare parte benevolă, dar s-au semnalat și cazuri de convertire prin constrângere. În acest fel bulgaro-macedonenii s-au divizat pe criteriul confesional, cei trecuți la islam devenind *pomaci* (*pomați*), cunoscuți și ca *torbeși*.

Satele locuite de meglenoromâni, prin poziția lor izolată, la început au cunoscut o independență mai mare. Mult comentata trecere a o parte din români la islam nu pare a fi atât de ieșită din comun, fiind cunoscut faptul că slavii din jur erau deja musulmani. Konyarii erau puși la conducerea administrației locale, ei deținând și moșii întinse. O parte din satele slavilor și ale românilor au devenit dependente de beii turci. Mai târziu, mulți bei au provenit din rândul pomacilor, aceștia fiind preferați de către administrația otomană. Nu se cunosc până în prezent împrejurările prin care au trecut la islam o parte din meglenoromâni. S-ar părea că acest eveniment s-a întâmplat la sfârșitul sec. XVII, când sub influența turcilor și a pomacilor, un grup de meglenoromâni a trecut la islam. Este vorba de locuitorii orașelului Nânta (Notia), care de pe atunci era centrul populației meglenoromâne. Dar acest proces de convertire la islam a durat până la mijlocul sec. XVIII, pentru că de obicei este vorba de o trecere treptată⁷. Există și dovezi istorice că a existat o diferență de peste 10 ani între mahalalele din Nânta, în ceea ce privește trecerea la islam. Ultima mahala islamizată a fost Manastir (Pour djamis). Mulți cercetători au înțeles greșit că meglenoromânii au devenit musulmani în totalitate. În realitate doar meglenoromânii din Nânta, care cei drept alcătuiau aproape jumătate din cei peste 20 de mii de meglenoromâni, au trecut în totalitate la islam. În celelalte localități s-au semnalat doar cazuri izolate de trecere la islam, în general neschimbându-se situația. Există și o legendă, care se pare că se trage dintr-un fapt real ce menționează că trecerea la islam a nântenilor a fost încurajată de episcopul localității. După sec. XIX nu s-au mai semnalat cazuri masive de trecere la islam a meglenoromânilor, doar unele convertiri izolate sau prin căsătorii mixte. Dimpotrivă ulterior unii musulmani au trecut la creștinism. În ciuda faptului că erau în număr mic și amenințați permanent de asimilare, meglenoromânii nu erau solidari între ei, fiind cunoscute o serie de ciocniri între locuitorii diferitelor localități meglenoromâne, mai ales în cursul sec. XVIII-XIX. Deosebit de sângeroase au fost luptele între locuitorii orașului Nânta și cei ai comunei Oșani (Arhaggelos de azi). Cauzele acestor conflicte erau în primul rând de ordin economic, la început nântenii au vrut să supună comuna Oșani intereselor lor, dar a ieșit pe primul plan

⁷ Αστέριος Κουκουδης, *Οι Ολυμπιοι Βλαχοι καε τα Βλαχομογλενα*, Ed. Ekdosis Zitros, Thessaloniki, 2001, p. 283-284.

răzbuarea care avea tradiții vechi și la meglenoromâni, ca de fapt la o serie de popoare din regiunea sud-europeană. Nântenii au fost ajutați de turcii koniari și de pomacii musulmani din satele vecine, pe când cei din Oșani au primit ajutorul bulgarilor/macedonenilor ortodocși din unele sate mai îndepărtate. În acest fel confruntarea a avut și o nuanță confesională. Cea mai mare ciocnire a fost în anul 1870, când și-au pierdut viața până la 200 de meglenoromâni din ambele tabere. Aceste confruntări au dus la diminuarea numărului și așa mic de meglenoromâni⁸.

Mai târziu asupra comunelor meglenoromâne și-a exercitat influența și beiul Ahmed-aga din Ienige-Vardar (Gianitsa), care a avut un rol pozitiv prin faptul că a pus capăt confruntărilor, comunele plătind un tribut anual⁹. Deși exista și un *Sfat al oamenilor în vârstă*, cea mai mare influență o aveau conducătorii militari, numiți căpitani. Din punct de vedere administrativ, localitățile meglenoromânilor în timpul Imperiului Otoman au intrat în componența vilaietului Saloniki (Solun), cazaua Gevgelia. Cât a existat Imperiul Otoman, meglenoromânii aveau o situație cât de cât stabilă cu toate schimbările care au avut loc. Ei nu au fost luptători activi împotriva dominației otomane, prevăzând probabil că un viitor mai bun nu au de unde aștepta. Momentul crucial în viața meglenoromânilor a avut imediat după primul război mondial, când s-a stabilit frontiera de stat între Grecia și Iugoslavia. În urma acestui eveniment cea mai mare parte a meglenoromânilor și nume cei din comunele Liumnița, Cupa (Koupa), Oșani (Oșin), Birislav, Lundziń, Țárnareaca și Nânta au fost integrată în statul grec, iar cei din Huma (Umă) și satele înconjurătoare ca Bogorodița, Mărzenți, Moin, Gornițet s-au aflat în noul stat iugoslav. Din acest moment s-a produs o ruptură lingvistică între cele două părți care a avut și are drept consecință o diferențiere considerabilă în special în domeniul lexicului meglenoromânilor, idiomul lor relativ unitar până atunci aflându-se sub influența unor limbi diferite: greaca și macedoneana. La numai puțin timp după acestea alte două evenimente au avut loc care au contribuit la dispersarea elementului meglenoromân.

După războiul din 1919-1922, dus între Turcia și Grecia, s-a procedat la un schimb de populație între cele două țări beligerante. Meglenoromânii din Nânta, în calitate de musulmani au părăsit locul lor natal și s-au instalat în Turcia. Cam prin această perioadă (1923-1926) cca. 220 de familii meglenoromâne provenind din Liumnița, Cupa (Koupa), Oșin, Lundziń, s-au stabilit în România, declarându-se români, în marea lor majoritate locuind azi în comuna Cerna din județul Tulcea.

⁸ Theodor Capidan, *op. cit.*, p. 20-22.

⁹ *Ibidem*, p. 23.

Cotitura cea mai importantă însă din viața meglenoromânilor o reprezintă perioada războiului civil din Grecia care a avut loc între 1946-1949, când unele din comunele meglenoromânilor au fost arse și o bună parte a populației a luat drumul exilului, stabilindu-se aproape în toate țările socialiste europene și în Uniunea Sovietică. În ultimii ani, mulți dintre acești refugiați meglenoromâni, în dorința de a se apropia cât mai mult de locul lor natal, s-au stabilit în Republica Macedonia. După 1946, meglenoromânii cunosc un proces continuu de asimilare din partea grecilor și a macedonenilor. Deși majoritatea sunt în Grecia tot aici sunt și cei mai asimilați. Desigur că politica naționalistă din această țară își atinge scopul.

3. Răspândire geografică și număr

Primul care consemnează existența unei populații de limbă română în regiunea Meglen este B. Nicolaides, care menționează în această regiune 50 de sate locuite de bulgari și români¹⁰.

Este destul de dificil să ne pronunțăm asupra unui număr exact al meglenoromânilor atât pentru prezent cât și pentru trecut. Statistica oficială nu ne ajută cu nimic nici în acest caz. Grecia nu recunoaște în nici un fel existența unei astfel de minorități pe teritoriul ei, iar Republica Macedonia, nu face nici o mențiune specială asupra meglenoromânilor. Totuși, în Republica Macedonia se recunoaște existența unei minorități de *vlas*. În cazul meglenoromânilor această statistică nu ne ajută prea mult, pentru că în afară de faptul că este mult diminuată, se referă la toți românii din această țară. Meglenoromânii sunt trecuți mai mult ca macedoneni. Foarte probabil, câteva zeci de meglenoromâni sunt trecuți ca *vlas* (cel mai posibil în jur de 50). La fel de greu este de estimat numărul lor și pentru perioadele anterioare. Majoritatea cercetătorilor nu au dat o cifră separată pentru meglenoromâni, incluzându-i la aromâni sau etnonimul general de *vlas* (vlahi).

Prezentăm în continuare numărul meglenoromânilor după diferiți autori, în diferite perioade, acestea fiind aproape singurele date ce se referă la numărul total al acestui grup. Primul care s-a referit la numărul meglenoromânilor a fost Gustav Weigand. El a efectuat cercetări la fața locului, bazându-se pe informațiile luate de la *cogebași* (primari) estimează populația celor 11 localități la 1.645 case cu o cifră rotundă de 14 mii de locuitori pentru anul 1889¹¹.

¹⁰ Basil Nicolaides, *Les Turcs et la Turquie contemporaine*, Paris, 1859, p. 295.

¹¹ Gustav Weigand, *op. cit.*, pag. XXVIII.

V. Kănciov, din Bulgaria, în lucrarea „Makedonia, Etnografia i statistika” dă pentru anul 1900 un număr de 9.430 megleniți¹². (Ce-i drept el nu se referă la megleniți, dar analizând toate datele pentru localitățile meglenoromâne, acesta este numărul obținut).

Alt cercetător bulgar, A. Șopov, analizând multe aspecte statistice ale Macedoniei, menționează 7.000 megleniți pentru anul 1909.

L.T. Boga din România este mai optimist. El menționează, pentru anul 1912, 25.265 megleniți, bazându-se pe numărul fiecărei așezări locuite de aceștia.

Th. Capidan admite un număr ce oscilează între 14 și 26 de mii meglenoromâni în 1920, cu mențiunea că 2 mii dintre ei sunt în Iugoslavia¹³.

Mai târziu, M.D. Peyfuss estima pentru anul 1970 cca 15 mii meglenoromâni¹⁴.

S-au încercat și alte aprecieri asupra numărului actual al meglenoromânilor, bazate tot pe cifrele de la începutul sec. XX cu adaosul sporului natural corespunzător și al altor indici. După părerea mea, este aproape imposibil de a aprecia în acest fel numărul real actual al megleniților, ținând cont de marile schimbări ce au avut loc în viața acestora, mai ales emigrarea, care a jucat un rol mai important decât sporul natural.

Bazându-se pe cercetări la fața locului precum și pe informatori din diverse țări o mare contribuție o aduce Petar Atanasov, care menționează la nivelul anului 1984, 5.038 megleniți¹⁵. S-ar părea că această cifră este mai aproape de adevăr, și în prezent numărul lor fiind în jur de 5 mii de persoane. Se impun totuși unele precizări. În primul rând meglenoromânii stabiliți în România nu mai sunt trecuți la același grup, fiind considerați ca români, fără mențiunea originii lor. La fel este și cu megleniții care au plecat în Turcia, asupra lor neexistând nici o mențiune referitor la originea etnică.

Importante modificări în decursul istoriei a suportat arealul ocupat de meglenoromâni. Desigur că și în perioadele mai îndepărtate, au avut loc transformări de acest gen, dar în sec. XX s-au petrecut mai multe schimbări decât în alte patru secole anterioare. Mulți cercetători menționează și pentru perioada actuală aceleași așezări locuite de meglenoromâni la începutul secolului. Singurele cercetări importante au fost efectuate până în anii '30 ai sec. XX. Dar aceste date nu sunt conforme cu realitatea actuală. O altă problemă o reprezintă și toponimele care în mare parte nu corespund cu

¹² Кънчов В., *Македония. Етнография и статистика*, София, 1900, p. 151-153.

¹³ Theodor Capidan, *op. cit.* p. 28.

¹⁴ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, Traducere de Nicolae Șerban Tanașoca, Ed. Enciclopedică, București 1994, p. 14-15.

¹⁵ Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, Edit. Acad. Rom., București, 2002.

cele menționate de cercetătorii din sec. XIX sau începutul secolului XX. În urma marilor schimbări de după destrămarea Imperiului Otoman și crearea noilor formațiuni statale, au fost schimbate masiv și toponimele. Astfel, denumirile turcești, de multe ori oficiale, au ieșit din uz în majoritatea cazurilor. Variantele slave, bulgaro-macedonene, pentru multe localități din Macedonia Egeică au fost înlocuite prin toponime grecești. Puținele denumiri grecești pentru unele așezări din Albania, Republica Macedonia sau Bulgaria, de asemenea nu mai sunt utilizate. Variantele românești pentru așezările cu populație românească, inclusiv meglenoromâni, nu mai sunt uzuale în prezent, unele nefiind cunoscute nici de localnici.

Identificând toate aceste localități din prezent, vom indica așezările locuite de meglenoromâni.

În Grecia se întâlnesc în comunele lor vechi, menționate în sec. XIX și la începutul secolului XX. Astfel, ei formează un număr încă important din populația localităților Arhaggelos (fostul sat Oșin/Oșani) cu cca. 850 meglenoromâni, Periklia (Birislav) cu cca. 500, satul Karpî (Țârnareca) cu cca. 550. În Notia (Nonti, Nânta) sunt în jur de 50, care provin din satele înconjurătoare. Până la 100 de persoane locuiesc în orașelul Skra (Liumnița) și în satele Koupa (Cupa) și Lagkadia (Lundziñ).

În urma exodului populației meglenite, în prezent există cca. 250 meglenoromâni în orașul Axiupolis din apropiere, iar cca. 450 s-au stabilit în Saloniki (Salonic). Câteva zeci locuiesc în orașul Aridea, toate din Grecia. Există familii meglenoromâne și în orașele Edessa și Gianitsa, dar fără a se cunoaște exact situația lor.

În Republica Macedonia locuiesc aproape jumătate din meglenoromânii neasimilați total din prezent. Aici arealul lor de repartiție s-a schimbat și mai mult. Astfel satul Huma, cândva important este azi aproape dispărut. El nu mai apare pe hărțile actuale fiind aproape părăsit. Cei mai mulți meglenoromâni s-au stabilit în orașul Gevgelija (Ghevghelia) care ne apare azi ca un adevărat centru al meglenoromânilor cu cca. 1.500 persoane. Zeci de meglenoromâni locuiesc în satele apropiate: Gornicet, Moin, Mrzenți, Bogorodița precum și în orașele: Negotino, Veles și Skopje. Într-un număr redus se mai întâlnesc în localitățile Dibrovo, Tetovo, Kavadarți, Kicevo, Kociani, toate din Republica Macedonia.

Din regiunile mai îndepărtate de locul lor de baștină, meglenoromânii locuiesc într-un număr mic (de obicei câteva familii) în orașele Belgrad și Aleksinac (la nord de Niș) din Serbia, precum și în comunele Jabuka, Kačarevo și Gudurica din Vojvodina.

Ca urmare, în special, a războiului civil din Grecia, mai multe familii de megleniți, uneori grupuri de zeci de persoane s-au stabilit în următoarele

țări și localități: Budapesta (Ungaria), Iambol și Vrața (Bulgaria), Praga și Pardubice din Cehia, Varșovia, Wrocław, Szczecin, Legnica, Jelenia Gora, Kroncienko din Polonia sau chiar în Tașkent din Uzbekistan.

O situație aparte este cea a meglenoromânilor stabiliți în România. Schimbând mai multe regiuni, aceștia locuiesc în prezent în cea mai mare parte a lor în comuna Cerna din Tulcea, unde alcătuiesc peste 80% din populația ei. Familii răzlețe de meglenoromâni se mai întâlnesc și în Constanța, Onești, sate din Bărăgan și Banat. Aceștia s-au integrat națiunii române.

Situația actuală a megleniților plecați în Turcia, în primul rând a celor peste 8 mii de nânteni este puțin cunoscută. În cea mai mare parte s-au turcizat, locuind în prezent în sate din extremitatea vestică a Anatoliei sau în orașul Tekirdag.

Deși în prezent sunt destul de risipiți, meglenoromânii au păstrat totuși arealul relativ compact de locuire, apropiat de cel inițial. Continuitatea lor este puternic afectată de frontiera dintre cele două state, Grecia și Republica Macedonia, aflate în relații încordate.

4. Localitățile cu populație meglenoromână

Cunoscând regiunea locuită de aceștia, voi încerca să fac o mică descriere a localităților locuite de ei.

Notia este un orașel mic în prezent, situat la poalele muntelui Kozuf aproape de vârful Tzena. Orașul este amplasat la contactul dintre centrul Meglenului (Karagiova) cu munții dinspre nord-vest. Această localitate este veche, din antichitate, când se numea Enotia. Când s-au așezat românii aici au însușit numele vechi, pronunțând ca *Nonti*, *Nontea*, în literatura română fiind cunoscut și ca Nânta. După cum observaseră Hahn și Capidan, numele acestei așezări sună cam curios în meglenoromână¹⁶. Tradiția spune că Notia era pe vremuri alcătuită din zece cătune: Nontea, Țitatea, Sâm-Toader, Tomarița, Vacof, Cociște, Robova, Torliști, Tufca di Tușim și Cusața. Numai după venirea turcilor konyari, din sec. XVI, aceste cătune s-au reunit la un loc ca să alcătuiască orașul de azi. Trama stradală și fizionomia orașului indică existența unei așezări urbane de mult timp aici. S-ar părea că nucleul orașului a existat de mult timp, locuitorii cătunelor din jur practic integrându-se în acest oraș. La începutul secolului XX, orașul era alcătuit din opt mahalale: Mănăstir, Punti, Prour, Al-Cule (turnul roșu), Băicuș (bufnița), Gorniț, Boz și Beilic (Ambar). Trama stradală era dezordonată, de tip oriental cu străzi înguste dar pavate cu caldarâm.

¹⁶ Theodor Capidan, *op. cit.*, p. 11.

Cea mai populată era mahalaua Mănăstir, unde se afla și geamia principală, de fapt fosta biserică Sfânta Maria. Mai existau încă trei geamii în celelalte mahalale. Notia avea legătură prin drumuri bune cu Lagkadia (Lundziñ) și Periklia (Birislav).

Primul care a făcut referiri la meglenoromânii din Notia a fost G. Weigand, care pentru anul 1889 menționa 3.900 de oameni care locuiau în 450 case¹⁷. El relatează că orașelul era pur românesc, aproape toți locuitorii fiind musulmani. L.T. Boga bazându-se pe statisticile otomane identifica 9.480 români nânteni, toți musulmani¹⁸. Cifra nu poate fi verificată, pentru că după data la care se referă, anume anul 1912, au intervenit schimbări în regiune. Th. Capidan după cercetările efectuate în Notia nu poate stabili numărul exact al meglenoromânilor. Menționează că numărul total al populației în Notia ar fi în jur de 5 mii. Putem admite că numărul meglenoromânilor era până la 4 mii persoane, deoarece alături de aceștia mai locuiau câteva sute de pomaci bulgari, tot musulmani, nu mai puțini țigani ortodocși și câteva familii de turci konyari.

Portul tradițional al nântenilor era foarte apropiat de cel turcesc, deosebindu-se de cel al megleniților din satele vecine. Bărbații purtau *poturi*, un fel de șalvari turcești de stofă vânătă brodată cu mătase neagră. Mulți purtau *benevregi* și *cepken* peste *fermenea*. Femeile umblau împodobite într-o *feregea* neagră de lână, purtând haine lungi până la călcâie. Spre deosebire de turcoaice, ele nu purtau vâl pentru acoperirea feței.

Tipul nântenilor se deosebea puțin de acela al celorlalți români din Meglen. Caracteristic le era statura mijlocie, conturul feței mult mai pătrat, ochii mai adânciți, majoritatea fiind bruneți, culoarea pielii specifică tipului mediteranean. Pomacii din regiune erau mai deschiși la culoarea părului și a pielii, întâlnindu-se mulți șateni. Țigani, bineînțeles erau și mai bruneți ca românii.

Până la intrarea localității în componența statului grec, nântenii căpătaseră mari influențe slave (bulgaro-macedonene). Acestea se observau mai ales în limbă, în afara vocabularului bogat în cuvinte slave era foarte răspândit bilingvismul activ bulgaro-român. Răspândirea limbii bulgare s-a datorat și faptului că mulți megleniți din Nânta se încuscreau cu bulgarii pomaci din împrejurimi. Limba bulgară devenise ca o limbă a culturii, românii înstăriți preferând să o vorbească chiar și în familie.

Ocupația tradițională era agricultura, pe lângă aceasta destul de răspândit era olăritul. Organizarea lor socială nu era mult deosebită de alte

¹⁷ Gustav Weigand, *op. cit.*, p. XXVI.

¹⁸ L.T. Boga, *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia* (note etnografice și statistice), Tipografia „Vocea Poporului”, București, 1913.

grupuri din Balcani. Exista un primar numit *kogeabaş*, care avea conducerea administrativă în mâinile lui. Deosebit de important era *căpitanul*, un fel de conducător militar al aşezării, însărcinat cu paza moşiei, dar uneori conducea şi atacurile asupra altor comune. Ceata de ostaşi era de obicei în număr de cel puţin 30. După venirea turcilor, foarte mulţi nânteni au devenit bei, având moşii nu prea mari în regiune. Dintre bei mai înstăriţi se alegea primarul. În primul deceniu al secolului XX *kogeabaş* era Abdula-bei. La bei mai bogaţi care nu depăseau un număr de zece, lucrau sezonier familii de Țigani.

În urma războiului dintre Grecia şi Turcia (1919-1922), oraşelul Notia a fost grav afectat, ducându-se lupte grele în apropiere. Locuitorii aşezării în care nu existau greci s-au împotrivit anexării Ținutului la Grecia. Între anii 1923-1924, aproape toţi locuitorii oraşelului au fost forţaţi să plece în Turcia. Cauza era că atât nântenii, cât şi bulgarii pomaci şi turcii erau de religie islamică şi conform tratatului încheiat între Grecia şi Turcia, s-a recurs la schimbul de populaţii pe criterii confesionale între cele două state care în acel moment şi-au delimitat frontierele. Ca urmare, meglenoromânii din Notia au ajuns împreună cu numeroşi turci, bulgari pomaci, albanezi musulmani şi greci musulmani în Turcia.

În acest fel, a luat sfârşit istoria singurului grup mai numeros de români musulmani. Notia, care a fost mult timp centrul meglenoromânilor şi-a schimbat aproape în totalitate fizionomia. Dacă urmele materiale mai pot fi întâlnite, cele culturale şi spirituale au rămas de domeniul istoriei. În afara faptului că a fost distrus în urma războiului, oraşelul actual nu mai aminteşte de vechiul Nonti. Geamiile au fost fie distruse fie transformate înapoi în biserici, casele la început locuite de noii veniţi cu timpul au fost schimbate în cea mai mare parte.

Structura etnică actuală a populaţiei oraşului este complet diferită. Peste 90% o formează *măgirii* (muhagirii), adică grecii ortodocşi veniţi din Asia Mică. Cei mai mulţi provin de pe litoralul sud-vestic al Anatoliei. Au venit şi greci din insulele Sporade. Au rămas Țigani de religie ortodoxă. Totuşi în Notia locuiesc în jur de 50 meglenoromâni. Aceştia nu sunt originari din localitate ci provin din Kupa, Arhaggelos, Periklia şi Lagkadia. Majoritatea au venit aici după 1946. P. Atanasov a identificat şi o persoană originară din Notia, Georgi Limunidi fiind reprezentantul singurei familii meglenite din Notia care s-a creştinizat. Din această familie, în 1984 rămăsese singurul. Este cunoscută migrarea meglenoromânilor în cursul secolelor XVIII-XIX spre Veria şi Resna. Aceştia au revenit la creştinism, dar au fost asimilaţi complet.

Arhaggelos este noua denumire a localității **Oșin** (Oșani). Denumirea actuală se trage de la mănăstirea Sf. Arhanghel Mihail, situată în apropiere. Localitatea este situată în partea de vest a Câmpiei Meglenului. Spre vest se mărginește cu Notia. Nu departe se ridică muntele Tzena. Spre nord, este situat Periklia, iar spre est la o distanță mai mare este Skra. La sud sunt munții Paiko.

Relieful este deluros și destul de fragmentat. Există numeroase cursuri permanente de pâraie care dau un aspect pitoresc regiunii. Pădurea aflată în apropiere a fost puternic defrișată.

Oșin care era pe vremuri alcătuit din șapte sate: Codru-Negru, Izvoară, Elașnița, Bolovan, Răsădiști, Seliști și Cremjat. Mult timp locuitorii acestor cătune nu trăiau în armonie, disputele pentru pământ fiind dese. Însă după atacurile turcilor și ale năntenilor islamizați, populația satelor s-a unit pentru apărarea în comun a teritoriului.

Toponimul Oșin își are originea în cuvântul turcesc *hoş*, care înseamnă bine. Din *hoş* denumirea a devenit *hoşani*, evoluând spre Oșani și transformându-se în Oșin.

În comună există două biserici. Prima numită Sf. Nicolae aparține încă din sec. XIX clerului grecesc, aici slujbele ținându-se tot timpul în limba greacă. În biserica Sfânta Maria se slujea și în limba română până în anul 1920. În partea nord-estică a localității se găsește mănăstirea Sf. Arhanghel Mihail, de la care se trage numele actual al așezării. Mănăstirea este situată pe un interfluviu, fiind înconjurată de păduri de stejar, cu un pitoresc aparte. Clerul este grec.

Organizarea socială a comunei era asemănătoare cu cea a Năntei. Oșin și-a păstrat mult timp independența față de beii din împrejurimi. Localitatea era condusă de un kogeabaș, iar căpitanul cetei de luptători de aici a ajuns foarte vestit datorită vitejiei sale. Dar după numeroasele atacuri ale turcilor și năntenilor, oșeniții au fost nevoiți să capituleze, cerând apărarea beifului din Ienige-Vardar, Ahmed-aga-Chesegei, în schimbul închinării. S-ar părea că acest eveniment s-a întâmplat prin anul 1850. Înainte de aceasta, în 1790, românii din Notia au incendiat mănăstirea, ea fiind reconstruită în 1857.

În Oșin a existat o școală românească, începând cu 1884, dar în 1912, aceasta a fost închisă, reluându-se apoi studiile în limba greacă. Profesorii români au fost persecutați.

Datele statistice privind numărul românilor din comună sunt următoarele. G. Weigand pentru anul 1889 dă 230 de case, cu 1.500 locuitori, în totalitate români. L.T. Boga menționează, pentru anul 1912, 2.530 de meglenoromâni, iar Th. Capidan, pentru 1920, menționează 262 de case cu

2.320 români. Treptat ponderea românilor s-a diminuat. În prezent ei fiind mai puțini decât grecii, care au venit din Asia Mică. P. Atanasov, pentru anul 1984, menționa 850 de meglenoromâni, aproape toți originari din această localitate. Numărul românilor s-a micșorat atât datorită migrației spre orașe, cât și asimilării grecești. Multe familii meglenoromâne din Oșin au emigrat spre Dobrogea, Saloniki, Notia, Aridea ș.a.

Totuși comunitatea de meglenoromâni din Oșin este printre cele mai compacte. În prezent migrarea spre orașe nefiind importantă. Numeric, dar și prin gradul mai mare de păstrare a limbii și identității, Oșin ne apare ca un centru al megleniților din Grecia.

Periklia are în prezent statut de localitate urbană. Această localitate care a fost până în deceniul II al sec. XX micul cătun curat românesc, **Berislav**, este situată la nord-vest de Arhaggelos, la o distanță de 5 km. Localitatea se află la poalele nordice ale muntelui Paiko, între râurile Uscai și Valea Mari.

Despre originea acestei așezări se spune că ea este mai nouă decât toate celelalte. La început meglenoromânii erau stabiliți în localitatea cunoscută sub numele de *Titati*, care se află în amonte, la o distanță de 2 km. S-au găsit ruine și urme ale acestei localități, probabil în acel sit existând în trecut o localitate antică. Mult timp satul nu a avut biserică, ea fiind înființată abia după popularea de către greci. Însă aici a funcționat o școală românească, care a fost prima și singura școală în sat. Școala a fost înființată în 1894 de către institutorul Rika Plana, care a ținut cursuri timp de trei ani. În anul școlar 1905-1906, școala a fost frecventată de 42 de elevi. După câțiva ani de învățământ cu întreruperi, școala a fost închisă definitiv în anul 1912, un timp neexistând nici o școală în localitate.

Dintr-un raport, din 1881, a lui A. Mărgărit aflăm că numărul locuitorilor este de 370, în totalitate români. Cifra pare a fi aproape de adevăr, pentru că G. Weigand vorbește de 450 de locuitori în 45 case pentru anul 1889, comuna prezentându-se iarăși exclusiv românească. L.T. Boga dă un număr de 860 persoane pentru anul 1912, dar Capidan menționează pentru 1920, 500 români locuind în 60 de case. Același număr de meglenoromâni îl dă Atanasov, dar pentru anul 1984. În prezent românii nu mai prezintă elementul dominant al localității. Unele familii au plecat la Notia, Saloniki și Axiupolis. Totuși în prezent elementul românesc este destul de stabil, dar ei sunt amenințați de o asimilare completă în viitorul apropiat.

Lagkadia, cunoscută ca **Lundziñ** sau **Lugunța**, și-a schimbat un pic localizarea, așezarea coborându-se un pic mai în aval. Comuna a fost alcătuită din trei cătune, așezate unul lângă altul: Lescova, Letnița și Lugunța care s-au unit prin sec. XVIII. Denumirea se trage de la forma

alungită în lungul văii pe care a căpătat-o localitatea. Lagkadia se află la o distanță de 3 km față de Periklia, situată între pâraiele cunoscute de români ca Valea Mică și Valea Mari. Încă din sec. XVIII comuna a fost închinată beilor turci. Câteva decenii mai târziu comuna a aparținut lui Rifat-bei, care a vândut-o unui bancher evreu din Saloniki, cu numele Saul Modianu. Prin 1909 s-a aflat sub stăpânirea unui turc konyar, din Maiada de lângă Gevgelija, însă nu mult timp după aceasta, locuitorii și-au răscumpărat casele și pământurile. Aproape toți locuitorii erau meglenoromâni, dar au existat și câteva familii de turci.

Erau două biserici: *Dzoasa-băsearică*, care era pe jumătate sub nivelul solului, aici slujba ținându-se în limba română și *Sfeti Nicola* mai mare și frumoasă, dar în care se făcea slujba în limba greacă, deși greci nu existau deloc în localitate. O mică perioadă românii au reușit să officieze slujba bisericească în românește și în Sfeti Nicola. După 1890 și aici a fost deschisă școală românească care a funcționat cu unele întreruperi până prin 1910.

G. Weigand dă un număr de 120 case cu 900 locuitori români, în anul 1889. L.T. Boga, pentru 1912, menționează 1.480 români, iar Th. Capidan în 1920 amintește de existența a 135 case cu 1.350 meglenoromâni.

P. Atanasov nu dă un număr actual al meglenoromânilor de aici, dar este sigur că ei nu depășesc numărul de 100 persoane. Mulți meglenoromâni au migrat în cursul secolului XX spre orașele din jur, spre România sau alte țări, mai ales în urma războiului civil din Grecia (1946-1949).

Skra este situată în imediata apropiere a frontierei cu Republica Macedonia, la o distanță de 15 km față de orașul Gevgelija. Cunoscută în românește ca **Liumnița**, localitatea este situată într-o regiune înconjurată de dealuri înalte, acoperite până în prezent cu păduri de castani, nuci și fagi, dar o mare parte au fost defrișate, în locul lor cultivându-se vii și cereale.

S-ar părea că și Skra a fost alcătuită în trecut de mai multe cătune ca Țitati, Curuna și Ștur. În prezent comuna este legată prin căi rutiere cu Periklia și Axiupolis. Această localitate, având conducerea din kogiabași și căpitani și-a păstrat mult timp independența. Abia în anul 1850, un bei turc a încercat să pună stăpânire pe comună, dar după o judecată de 10 ani la tribunalele turcești *liumnicenii* au avut câștig de cauză și au rămas proprietarii comunei. Aici a fost înființată în 1891 școala românească, datorită stăruințelor lui Ștefan Hristu și Prostin Cuta. Școala a funcționat cu 5 clase mixte. S-a ajuns la un număr de 114 elevi care frecventau școala. Localul școlii era închiriat, cu mențiunea că există în comună un local destinat școlii, dar ocupat intenționat de greci. Școala românească a funcționat cu unele intermitențe până la 6 noiembrie 1907.

Tipul antropologic se deosebește un pic de cel al celorlalți meglenoromâni, la ei pomeții sunt mai pronunțați având o fizionomie mai turanică și brunetă.

G. Weigand dă un număr de 3.000 meglenoromâni în 350 case. În acest fel la acea vreme (1889), această localitate apare ca al doilea centru al meglenoromânilor. Această poziție se regăsește și la L.T. Boga care dă 3.450 meglenoromâni în 1912, Th. Capidan menționează 340 de case cu 3.000 români.

Multe persoane au părăsit localitatea natală, stabilindu-se în satele învecinate, orașele din apropiere, precum și în România, în prezent în comuna Cerna, județul Tulcea.

La 6 km sud de Skra se află satul **Kupa**, singura localitate ce și-a păstrat nemodificată denumirea veche de Cupa.

Topografia terenului pe care se întinde satul este foarte neregulată. Localitatea se află într-un ținut deluros și prezintă particularitățile unui sat de tip răsfirat situat la o altitudine între 400-600 metri. Originea satului nu este pe deplin lămurită. Vatra inițială a satului s-a aflat în alt loc, la o distanță apropiată unde se mai păstrează urme ale locuirii anterioare. Localnicii numeau acel loc Cupa Veacle. Vechea biserică din lemn Sf. Maria a ars prin anii 20 ai sec. XX. Școala românească din Kupa s-a deschis la 1 septembrie 1899 de către institutorul Stroe Pampor, care a plecat mai apoi la Oșini. Școala din Kupa era formată din 5 clase. În primul an școlar (1899-1900) s-au înscris 30 de elevi, dar la examenul final nu s-au prezentat decât jumătate. Școala a funcționat fără întrerupere timp de 5 ani, dar din cauza grecilor și a grecomanilor care n-au privit bine avântul chestiunii române, prin injurii și calomnii au deschis împotriva românilor o întreagă serie de procese. Mulți români au fost târați ani de zile prin procese și tribunale. N. Batzaria, inspectorul școlilor și bisericilor române din Saloniki, în 1908, îi înainta lui I.N. Papiniu, ministru de instrucțiuni publice, un raport în care prezenta situația școlilor românești din Kupa și cauzele pentru care școala nu a funcționat regulat: „Populația prea săracă și înapoiată, care nu apreciază binefacerile instrucțiunii, așa de greu își trimit copiii la școală. În timpurile cele mai bune școala noastră n-a avut mai mult de 18-20 de elevi, deși era singura școală într-o comună cu 20 de familii. Școala s-a închis în urma amenințărilor din partea grecilor”.

Este cunoscut faptul împușcării de către formațiunile militare grecești a o serie de meglenoromâni, în special învățători și susținători ai ideii naționale.

Karpis este situat la 20 km sud față de Skra. Este de fapt comuna **Țárnareca**, cândva pur românească. Este amplasată într-o mică depresiune,

înconjurată de dealuri și străbătută de mai multe cursuri permanente de apă. După cum menționează Th. Capidan, această comună prezenta o înfățișare din cele mai atrăgătoare. Încă de la începutul sec. XX, aceasta se deosebea de celelalte localități meglenoromâne prin planul mult mai rectangular al străzilor.

Etimologic numele de *Țârnaireca* provine din slavă însemnând *râul negru*, referindu-se la un pârâu ce străbate localitatea. Cu venirea grecilor a fost schimbată denumirea în Karpi (loc stâncos).

Și aici s-a deschis, în 1904, școala primară, având ca institutor pe N. Marcu și V. Burlacu. Școala a atras elevi și din satele vecine, dar funcționarea sa a fost nepermanentă. După primul război mondial și aici luat sfârșit instruirea în limba română. Toți locuitorii erau captați de biserica românească, D. Bonescu fiind deschizătorul ei (aromân de origine din Perlepe) care a fost persecutat de oficialitățile grecești. Această comună nu a fost niciodată proprietatea vreunui bei, aparținând localnicilor. În organizarea sa se observă influența instituției aromâne. Ocupația de bază a locuitorilor acestei comune a fost și este agricultura. Se cultivă cartofi, porumb și alte cereale, pomicultura și viticultura având o importanță destul de mare. Tradițională a rămas și ocupația cu sericicultura, care este cunoscută încă din secolele anterioare. Călătorii observau casele mai solide și mai îngrijite în acest sat față de localitățile înconjurătoare, dar în prezent această localitate a rămas în urmă ca dezvoltare economică, față de altele cum ar fi Periklia, Skra și Arhaggelos.

Limba vorbită de meglenoromânii din această comună are o serie de particularități față de celelalte localități. Aceasta se explică prin influența mare a dialectului aromân din cauza apropierei localității aromâne Livădz (actual Megala Livadia). Meglenoromânii de aici au fost în strânsă legătură cu aromânii din comuna învecinată de aceea ei au o solidaritate mai mare față de aromâni.

Această localitate a rămas de tip rural și în prezent, numărul locuitorilor neînregistrând mari progrese. G. Weigand scrie despre 80 gospodării cu 800 locuitori în 1889. L.T. Boga menționează 1850 locuitori în 1912, iar Th. Capidan arată că înainte de 1920 aici trăiau 800 de meglenoromâni. În prezent populația comunei nu mai este așa de omogenă ca la începutul secolului al XX-lea, românii păstrând totuși o pondere importantă, numărul lor fiind de 550, după P. Atanasov (1984).

Barovița sau Borovița se numea localitatea **Kastaneri**, situată la sud-vest de Karpi și sud-est de Megala Livadia. Este așezată între niște culmi deluroase, ce se prelungesc la extremitatea sud-estică a munților Paiko.

Locuitorii acestei așezări sunt în mare parte de origine meglenoromână,

dar deja în sec. XIX, majoritatea dintre ei nu mai cunoșteau dialectul meglenoromân, fiind slavizați. Aici nu a existat școală și biserică românească, dar s-a încercat deschiderea unei școli bulgare.

G. Weigand, pentru 1880, menționa că majoritatea din cei cca. 1.000 locuitori cu 130 gospodării erau meglenoromâni, deși portul lor și tradițiile erau aproape identice cu ale bulgarilor (macedonenilor) din împrejurimi. Graiul din această localitate era mult mai asemănător cu acela din Arhaggelos, deși aproape toți locuitorii foloseau doar dialectul macedoslav pentru conversație încă la începutul sec. XX. Prin 1915, Th. Capidan menționează că mai existau în jur de 40 de cunosători ai dialectului meglenoromân, toți bătrâni. În prezent nici limba bulgară nu prea mai este auzită aici, grecizarea fiind la fel de avansată.

Ca o consecință a migrației spre orașe, un număr important de meglenoromâni se întâlnesc și în **Saloniki**, numit de aromâni și **Săruna**, sau de meglenoromâni la fel ca și de bulgari, **Solun**. Încă din secolul trecut aici au existat mulți originari din comunele meglenoromâne, ei contopindu-se permanent cu populația elenă dominantă.

În prezent, după P. Atanasov ar exista cel puțin 450 meglenoromâni în acest oraș, doar cei veniți în a doua jumătate a secolului XX mai cunoscând dialectul matern. Nu au aici nici o organizație care să le ofere un spirit de unitate. Se mai impune de menționat că mulți megleniți au studiat alături de aromâni la școlile românești între 1881-1912, atât la școlile primare (de fete și de băieți), cât și la Școala Comercială din Saloniki. În Axiupolis, cel mai apropiat oraș de comunele meglenoromâne mai locuiesc cel puțin 250 de megleniți neasimilați complet, care provin din Karpi, Kupa și Skra, fiind ocupați în agricultură și olărit.

Și în Aridea este cunoscută prezența mai multor familii meglenite putând fi în număr de până la 100 de persoane. Aceștia provin mai mult din Periklia, Arhaggelos și Kupa. Acest oraș era cunoscut de meglenoromâni ca *Sobotsko*.

Dintre localitățile meglenoromâne care se află pe teritoriul actualei Republici Macedonia, **Huma** este cea mai cunoscută. Cunoscută atât de megleniți cât și de bulgari din regiune și ca *Umă*, sau *Uma*, această localitate nu era cunoscută înainte de sec. XVIII. Locuitorii din Huma au venit dintr-o localitate în ruine situată la nord de Huma pe valea Konsko, numită Cătuniști.

După trasarea frontierei Huma s-a pomenit un sat situat exact la frontiera cu Grecia, legăturile ei cu celelalte localități meglenite fiind întrerupte.

Întreaga comună era împărțită în 6 mahalale care purtau numele frunțașilor de aici. Funcționa și o biserică splendidă *Stavineri*, împodobită

cu icoane bine zugrăvite, dar azi este părăsită. Mult timp comuna a fost proprietatea locuitorilor. Cu toate acestea și ea a fost ruinată de un bei turc care a vândut-o altora din Maiada, dar apoi locuitorii și-au răscumpărat-o.

Aici a existat o școală românească, localul căreia a fost clădit de către locuitori cu eforturi proprii. După instaurarea administrației iugoslave, limba română a fost înlocuită cu cea sârbă, iar după al doilea război mondial, s-a predat puțin și în macedoneană, din anii '60 școala închizându-se.

În 1915, din cauza operațiunilor militare duse pe frontul de la Saloniki care se desfășurau în această zonă, locuitorii Umei au fost evacuați și transferați în satele din apropierea orașului sârbesc Aleksinac, unde au stat până la sfârșitul războiului, iar apoi majoritatea s-au întors din nou în sat, iar alții s-au stabilit la Gevgelija. Această localitate, de la înființarea sa la sfârșitul secolului XVIII și până la părăsirea ei a fost locuită aproape exclusiv de meglenoromâni. Astfel G. Weigand, în 1889, menționează 70 case cu 700 de locuitori scriind că nu aflat de existența cuiva de altă etnie. L.T. Boga dă 1485 persoane pentru 1912 în această localitate, nefăcând precizarea dacă toți sunt meglenoromâni. Th. Capidan vorbește de 800-900 persoane pentru anii 20 ai sec. XX. După informațiile lui G. Tanev, în 1941, Huma număra 131 case cu 728 suflete toți meglenoromâni cu excepția a două persoane de origine macedoneană căsătorite aici. Deși în această comună nu s-a întâmplat fenomenul colonizării cu alte etnii, cum a fost în toate așezările românești din Grecia, aici alta a fost cauza aproape a dispariției totale a acestei comune. Este vorba de exodul rural. Cauza acestui exod masiv al populației constă în poziția marginală, izolată care a căpătat-o localitatea după stabilirea frontierei între cele două state. Fiind dezavantajată de această poziție, poate și din cauza specificului de origine etnică românească, această localitate nu a beneficiat de investiții economice și nici rețeaua căilor de comunicații modernizate nu a ajuns până aici. În acest fel a devenit o localitate fără perspective. Din aceste cauze, populația și așa nu prea numeroasă, în special tinerii au fost atrași de alte localități, cu precădere orașul Gevgelija, dar și o serie de comune din apropiere ca: Gornicet, Moin, Mrzenci, Bogorodița. Locuitorii acestei comune au migrat și la distanțe mai mari, mai ales în cadrul fostei Iugoslavii. Grupuri mai compacte s-au stabilit în comunele Jabuka, Kačarevo și Gudurica din Vojvodina, mergând acolo ca agricultori. Se cunoaște că în Vojvodina sunt foarte mulți originari din Republica Macedonia printre ei fiind și unele grupuri mai compacte de meglenoromâni.

În prezent această localitate este inclusă administrativ în cadrul comunei Konsko din *opština* Gevgelija. Practic acest sat este aproape nelocuit în prezent.

Konsko (Coinsco) este o comună situată exact la nord de Huma. Cândva înainte de sec. XIX și aici se vorbea meglenoromâna. Dar deja G. Weigand, pentru 1870, semnala că locuitorii comunei sunt în totalitate bulgarizați. Păstrează în prezent doar unele particularități etnografice și antropologice specifice meglenoromânilor. Câțiva cunoscători a dialectului meglenoromân din prezent provin din Huma.

Sirminina este un sat situat la est de muntele Flora. Și aici se păstrează urme ale prezenței în trecut a meglenoromânilor, mai ales în microtoponimie locală. Este cunoscut faptul că meglenoromânii au fost asimilați aproape definitiv în sec. XIX.

Gornicet este o comună la nord-vest de Gevgelija. Dacă a fost aici populație românească, ea a fost asimilată încă în sec. XVIII. Localitatea este locuită aproape în totalitate de macedo-bulgari, dar există mai multe familii de meglenoromâni originari din Huma.

Moin este un sat între Gevgelija și Gornicet, unde există câteva familii de meglenoromâni din Huma care mai cunosc și în prezent limba maternă.

Mrzenci (Mârzenți) este un sat pe malul râului Vardar, situat imediat la nord de Gevgelija. Există date că și aici au locuit în trecut meglenoromâni, dar puțini sunt cei care mai cunosc dialectul meglenoromân, originari din Huma și din Skra.

Bogorodica (Bogorodița, Bogorojca) este singura localitate la est de Vardar, unde meglenoromânii sunt cunoscuți din istorie. Cei localnici au fost asimilați încă din sec XIX, dar cei care provin din Huma, Cupa (Koupa) și Skra mai cunosc idiomul lor.

Gevgelija (Gevghelia, Ghevgheli) este un oraș situat pe malul vestic al râului Vardar la numai 1 km de frontiera cu Grecia. Acesta a fost un centru administrativ din vilayetul Saloniki în timpul Imperiului Otoman. Și în prezent și-a păstrat funcția politico-administrativă fiind centrul *opštinei* Gevgelija din Republica Macedonia. Deși aici au existat și turci sau greci, populația majoritară de mai multe secole este reprezentată de bulgaro-macedoneni. Pentru sfârșitul secolului XIX St. Romanski menționează 20 case de români. Deja pentru 1942, L.T. Boga semnalează prezența a 4.060 români, din aceștia majoritatea proveneau din localitățile meglenoromâne, dar erau și aromâni. În jurul anului 1900, populația orașului Gevgelija atinge cifra de 6.000 locuitori, din care bulgaro-macedonenii reprezentau peste 50%, urmați de turci și greci. Românii erau pe locul al patrulea.

Școala românească de aici a fost înființată în anul 1900 de G. Ciohagi, originar din Krușevo. Au mai fost și alți institutori: Păpușanu, Infu. Școala era mixtă și avea 5 clase. Biserica cu serviciu în limba română nu a fost

înființată. Ulterior datorită migrației meglenoromânilor, spre acest centru, numărul lor a crescut continuu atingând, după P. Atanasov, în 1984, cifra de 1.450 persoane. Astfel, Gevgelija se prezintă ca un adevărat centru al meglenoromânilor. Cei mai mulți meglenoromâni provin din Huma, dar după războiul civil din Grecia s-au stabilit aici multe familii din Arhaggelos, Kupa, Skra și Lagkadia. Acest oraș este singura localitate unde se duce o oarecare activitate culturală meglenoromână. Deși nu au școală și biserică în limba română, din iulie 1992 la radio local Gevgelija apărea o emisiune de jumătate de oră pe săptămână, joia în dialectul meglenoromân. Există și o asociație semirecunoscută a meglenoromânilor numită „Meglenski sabor”. Această asociație din păcate nu captează decât atenția meglenoromânilor din Gevgelija, cel mult a celor din satele înconjurătoare din Republica Macedonia și din Skopje. O colaborare cu meglenoromânii din Grecia, din cauza dificultăților de ordin politic nu există. Asociația nu dispune de publicații proprii, toată reușita fiind mica emisie de la studioul de radio local care în ultimii nu se mai realizează.

O comunitate compactă de meglenoromâni există în prezent și la Skopje. L.T. Boga menționa, pentru 1912, existența a 2 mii de români în acest oraș, dar din care doar câteva familii probabil să fi fost meglenoromâni în rest fiind aromâni. În urma migrației, mai ales datorită atractivității exercitate în calitate de capitală, în prezent numărul meglenoromânilor de aici este de cca. 270 după Atanasov. Cei mai mulți provin din Periklia, Arhaggelos, Kupa și Lagkadia. Aceștia țin legătura cu meglenoromânii din Gevgelija, unde mulți au rude.

În orașele Veles și Negotino există mai multe familii meglenoromâne, originare din Huma, dar și celelalte localități. Într-un număr redus mai pot fi întâlniți în Dibrovo, Tetovo. Kavadarți, Kicevo și Kociani.

5. Aspecte geodemografice

Se impune o analiză a evoluției populației meglenoromâne. Unii autori sunt de părere că în sec. XVIII numărul meglenoromânilor era aproximativ de 20 mii persoane. Pentru sec. XIX cele mai aproape de realitate par a fi datele furnizate de G. Weigand, care este singurul și primul care a făcut studii amănunte de teren la sfârșitul sec. XIX. Bazându-se pe informațiile din toate localitățile meglenite, acesta dă cifra de 14 mii persoane. V. Kânčov, pentru 1900 dă un număr de 9.430 persoane. El se bazează pe statistici ale otomanilor, dar a efectuat și studii pe teren, inclusiv în Meglen. A. Șopov ne dă un număr și mai mic de meglenoromâni la un timp scurt după Kânčov. Pentru 1909, el menționează 7 mii meglenoromâni. Cu totul diferită este cifra dată de L.T. Boga, care pentru 1912 ne dă 25.265

megleniți. Th. Capidan, în urma unor studii amănunțite dă, o cifră de 16.000 meglenoromâni, pentru 1916. totodată, el recunoaște că nu a putut stabili numărul exact al acestora. M.D. Peyfuss dă o cifră de 15 mii, dar deja pentru 1970. În sfârșit, P. Atanasov, pentru 1984, menționează 5.038 meglenoromâni. Lui îi revine și meritul și meritul de a efectua niște studii dialectologice importante. Au mai fost și alte referiri făcute de alți autori, care însă s-au bazat tot pe informațiile date de cei șapte cercetători.

Ce concluzie putem trage analizând aceste date? În primul rând se observă clar diferența între numărul dat de cercetătorii bulgari și cei români. Astfel Kănciov și mai ales Șopov ne dau un număr mic de meglenoromâni, în schimb, Boga este foarte optimist. S-ar părea că adevărul este la mijloc. Cele mai corecte ni se par datele furnizate de G. Weigand, care a fost destul de obiectiv și de Th. Capidan, care se înscriu în evoluția logică a numărului dat de Weigand. Cifra dată de P. Atanasov de asemenea poate fi considerată corectă. M.D. Peyfuss s-a bazat pe cercetări de laborator, de aceea nu putem vorbi de o apreciere exactă. Din această cauză, dacă facem o analiză brută a acestor date ne apar salturi și coborâri nejustificate a numărului meglenoromânilor, mai ales în perioada 1909-1912 în evoluția numerică a lor. Cert este faptul că numărul meglenoromânilor, se pare încă în sec. XVIII, a cunoscut o diminuare, deși au fost și unele perioade de ușoară creștere. Explicația descreșterii numărului meglenoromânilor nu trebuie căutată în sporul natural, deși mortalitatea, care a atras după sine o scădere mai ridicată, a avut importanță. Două au fost cauzele majore a diminuării numărului meglenoromânilor. În primul rând este vorba de procesul de asimilare început încă din sec. XVIII. La început, asimilarea era din partea slavilor (bulgarilor/macedonenilor), dar apoi o importanță au avut-o și pomacii și turcii. După marile schimbări intervenite în regiune, bulgarii deveniți mai târziu macedoneni au fost ei înșiși asimilați, chiar forțat de către greci. Au continuat slavizarea doar meglenoromânii rămași în fosta Iugoslavie. A doua cauză este cea a migrațiilor benevole sau forțate la care au fost supuși. Astfel ei au pierdut din numărul lor prin stabilirea multora în Turcia, România și alte țări. Indicele de fertilitate la meglenoromâni era, tradițional destul de ridicat, chiar mai ridicat decât la aromâni. Desigur că acest indice s-a diminuat puternic, diminuare specifică nu numai meglenoromânilor. Este foarte greu de dat o cifră exactă, dar pentru populația *opštinei* Gevgelija acest indice se menține încă la valori de peste 60 la mie. Modelul nupțial meglenoromân este de domeniul trecutului. Până în 1920, erau tradiționale căsătoriile destul de timpurii. Astfel, tinerii se însurau între vârsta de 15-18 ani, cei care rămâneau neînsurați la vârsta de 20 ani riscau să nu mai reușească acest lucru. Interesant este faptul că

fetele se puteau căsători și la o vârstă mai mare, de obicei până la 20 ani. De regulă, băiatul și fata erau de aceeași vârstă, însă mult mai frecvente erau cazurile când fata era mai în vârstă. Prin acest fapt, meglenoromânii se deosebeau de aromânii din jur, precum și de bulgaro-macedoneni, care se căsătoreau totuși la o vârstă ceva mai mare. Și Th. Capidan menționează acest lucru observând că toți elevii meglenoromâni pe care i-a avut la Școala Comercială din Saloniki veneau deja căsătoriți. După primul război mondial și mai ales după cel de-al doilea s-a schimbat mult modelul nupțial, dar și în prezent vârsta medie la prima căsătorie este redusă, de 23-27 ani la bărbați și 19-22 ani la femei. Celibatul definitiv are o frecvență mică de doar cca. 3% la ambele sexe. Divorțialitatea, tradițional înregistrează valori mici.

Natalitatea la începutul secolului avea valori ridicate, în jur de 40 la mie, dar a cunoscut o diminuare mai accentuată decât la celelalte etnii din regiune. Cauza principală este că cei care au migrat au fost în general tineri. Luându-se în calcul că meglenoromânii deseori au fost recenzați după limba cunoscută, iar cei care se mai considerau *vlasii* și cunoșteau dialectul meglenit erau doar bătrânii. În acest fel putem avea o imagine a unei natalități scăzute în prezent la meglenoromâni, dar această apreciere, după cum am văzut, nu ia în calcul toate aspectele, în primul rând, faptul că tinerii ce nu cunosc idiomul meglenoromân, nu sunt considerați ca atare, deși părinții lor au fost trecuți ca *vlasii* (meglenoromâni).

Mortalitatea a fost și ea la cote ridicate în sec. XIX și începutul sec. XX. S-au înregistrat valori chiar mai ridicate la începutul secolului XX din cauza primului război mondial, războiul dintre Grecia și Turcia (1919-1922) și a războiului civil din Grecia (1946-1949). În prezent se poate spune că mortalitatea este ridicată, dar cauzele sunt îmbătrânirea populației și declararea identității meglenoromâne doar de cei în vârstă. Mortalitatea infantilă, în schimb, a cunoscut o scădere considerabilă. Una din cauzele mortalității ridicate din trecut era morbiditatea, care depășea valoarea de 30 la mie. Dintre bolile cele mai dese făceau parte frigurile, care din cauza absenței asistenței sociale duceau deseori la decese.

Soldul natural este greu de stabilit, cert este că el nu a fost negativ în decursul ultimelor două secole, însă în unele perioade a fost foarte scăzut, alternând cu perioade cu sold destul de ridicat. În prezent sporul natural nu depășește valoarea de 2 la mie.

O importanță deosebită în destinul megleniților a avut-o migrația populației. Acest fenomen are cauze complexe: politice, istorice, economice, sociale, juridice, psihologice, demografice, etc. Mobilitatea megleniților prezintă un interes deosebit prin implicațiile pe care le-a avut și le are, prin consecințele sale negative. O primă consecință este redistribuirea teritorială a populației. Apoi migrația a modificat treptat structura populației

pe grupe de vârstă și sexe. Dacă ne referim la migrațiile definitive, ele au avut o mare importanță în redistribuirea populației meglenoromâne. Încă din secolele XVIII-XIX sunt cunoscute deplasări mai însemnate ale lor. Astfel de la venirea turcilor konyari, mulți meglenoromâni se refugiau în alte sate. Aceste deplasări, uneori temporare, dar alteori definitive au afectat mai ales comunele: Oșin Coinsco, Gornicet, Barovița, Sirminina, scăzând considerabil numărul populației meglenoromâne din aceste localități. Mulți treceau Vardarul, stabilindu-se în Strumița și Știp, alții s-au răspândit în satele bulgaro-macedonene: Radomir, Ramna, Gorgap ș.a. În timpul primului război mondial comunele Skra, Kupa, Arhaggelos, Lagkadia, Periklia și orașelul Nânta au făcut parte din zona frontului bulgar, fiind permanent în bătaia tunului. Din această cauză, o parte a populației a fost adusă pe teritoriul Bulgariei, iar o altă parte a fost dusă de greci și risipită în apropierea Salonicului și în insulele din nordul Mării Egee. După acest război puțini din acești meglenoromâni s-au mai întors la căminele lor. Între 1919-1923 toți megleniții musulmani din Notia au plecat în Turcia, stabilindu-se mai puțin compact în Tracia Orientală și în vestul Asiei Mici. Aceștia au fost în număr de aproximativ 9 mii persoane. Între 1923 și 1926 a urmat un nou exod, de data asta spre frontierele României, plecând grupuri de zeci și sute de familii în județele, pe atunci românești, din sudul Dobrogei, Durostor și Caliacra. Dintre aceste, 98 familii originare din Oșin s-au așezat în Dobrogea nouă, în comunele Aidoglu și Bazarghian, 70 familii din Lagkadia s-au stabilit în comuna Capaclia, 13 familii din Kupa în comuna Kazimir, 18 familii din Skra în comuna Strebarna, 40 familii din Skra în comuna Sarsanlar și 80 familii din mai multe comune în localitatea Cocina. În total au emigrat în Dobrogea nouă 349 familii meglenite la ele adăugându-se 130 familii aromâne din Meglen, din comuna Megala Livadia, stabilite în comunele Tatar-Atnagea și Uzungii-Orman. După 1940, sub impactul și în conjunctura politică a Dictatului de la Viena, județele până atunci românești, Durostor și Caliacra sunt incorporate Bulgariei. Ca o fatalitate meglenoromâni după 14 ani de coexistență cu populația bulgară și turco-tătară sunt obligați din nou să-și părăsească casele. În această perioadă, între statele română și bulgar s-a convenit asupra unui schimb de populație: etnicii bulgari din nordul Dobrogei coboară în cele două județe recent cedate, iar populația românească din sudul Dobrogei, se stabilește în locul acestora, cu precădere în comuna Cerna din județul Tulcea. Familii răzlețe de meglenoromâni au migrat spre Banat și Bărăgan. O altă perioadă de migrație masivă a meglenoromânilor a fost în primul război civil din Grecia. Atunci ei s-au stabilit în orașele din apropiere, atât din Grecia cât și din Macedonia sârbească, dar multe familii au ajuns în orașele din țările est-europene și Uniunea Sovietică. În perioada postbelică,

cea mai mare importanță a căpătat-o exodul rural. Acesta a fost atât de intens că în cazul comunei Huma a dus la depopularea totală a localității. Centrele polarizatoare din Republica Macedonia sunt Gevgelija, Negotino, Veles, Skopje dar și alte orașe și comune. În ce privește exodul meglenoromânilor din comunele grecești, deși nu a avut aceeași intensitate ca în Republica Macedonia, el este în plină desfășurare. Cele mai afectate sunt comunele Kupa și Skra. Centrele polarizatoare ale migrației sunt Salonic, Axiupolis și Aridea. Referitor la migrațiile temporale, acestea sunt reprezentate atât prin deplasări sezoniere ale agricultorilor cât și prin muncitorii navetiști. În primul caz, ei se deplasează sezonier în regiunile mai sudice ale Greciei, mai ales pentru pomicultură. În al doilea caz se produc deplasări permanente pentru serviciu ale locuitorilor din Skra, Kupa, Arhaggelos, Karpi spre Axiupolis și Salonic.

Structura pe grupe de vârstă și sexe a suportat schimbări considerabile în cursul acestui secol. Astfel până în deceniul II, predomina populația tânără, inclusiv până la 25 de ani. Însă se observă o tendință accentuată de îmbătrânire a populației. Astfel comunele Kupa și Skra, bătrânii de peste 60 ani reprezintă majoritatea populației meglenoromâne. O structură pe grupe de vârstă mai echilibrată este doar în Gevgelija, Arhaggelos, Periklia și Karpi.

Ca nivel de instruire a crescut numărul persoanelor cu studii medii și superioare. Există în prezent mulți absolvenți ai facultăților din Salonic, Atena sau Skopje.

Mulți din meglenoromâni sunt antrenați în sectorul primar, ocupându-se cu agricultura, urmați de cei din sectorul terțiar în special comercianți, dar și persoane din sectorul secundar în întreprinderile de aici.

O puternică schimbare a suferit structura confesională. Dacă la sfârșitul secolului trecut și începutul acestuia musulmanii suniți reprezentau până la 40% din total, creștinii ortodocși fiind 60-70%, după 1927, ca și în prezent creștinii ortodocși reprezintă peste 90%, aproape toți musulmanii refugiindu-se în Turcia. În ultimele decenii s-a observat trecerea unor familii meglenoromâne în secte neoprotestante, în special adventiști și Martorii lui Iehova, mai mulții fiind în Gevgelija.

Antropologic, meglenoromânii aparțin rasei europoide, majoritatea la subrasa sud-europeană. Cei mai mulți se încadrează la tipul mediteranean, unii evidențiind un subtip balcanic, dar mulți au și trăsături de tip turanic, deci mixt mongoloido-europoid. G. Weigand vorbea de un *tip mongoloid* al megleniților, după care aceștia deosebesc de aromâni și de bulgaro-macedonenii din jur. El și-a dat părerea că ei ar reprezenta o populație mongolă romanizată. C. Jireček leagă acest fapt cu dovadă istorică

despre așezare unor prizonieri pecenegi în această regiune, la 1091, pentru a conchide că ar fi descendenții de sânge ai acestor pecenegi. Oricum o legătură cu populațiile turanice trebuie să fi existat pentru că particularitățile fizice ale șopilor se explică asemănător prin așezarea unor pecenegi în regiunea Sofiei. În prezent majoritatea meglenoromânilor sunt greu de deosebit de macedoneni, turci sau greci ei asemănându-se și cu românii din sudul României sau cu aromânii. Predomină statura mijlocie și au pilozitate mai accentuată. În Skra se întâlnesc cei mai mulți meglenoromâni ce păstrează trăsături turanice cu ușoare influențe mongoloide. În celelalte localități predomină bruneții de tipul mediteranean, mai rar și armenoid.

Densitatea populației în regiunea locuită de megleniți este de 50-100 locuitori km², mai dens populată fiind zona de lângă Vardar, în jurul orașului Gevgelija, precum și zona de câmpie a Meglenului.

În prezent în jur de 60% de meglenoromâni locuiesc în așezări urbane dintre care cei mai mulți în Gevgelija.

Numărul actual al meglenoromânilor se estimează ca fiind în jur de 5.000. Deoarece nu există vreo statistică oficială, aprecierile demografice făcute de Petar Atanasov, A. Koukudis, Th. Kahl, D. Lozovanu în urma cercetărilor de teren din ultimii 20 de ani rămân printre puținele repere asupra numărului meglenoromânilor din Republica Macedonia și Grecia.

6. Concluzii

Procese etnodemografice și etnoculturale actuale:

- Asimilare accentuată din partea slavilor până în sec. XX, evidentă în limbă, port, etnografie și din partea grecilor în prezent.
- Slaba exprimare a identității etnice, inexistența unei consolidări etnice.
- Migrare din localitățile rurale de baștină spre areale urbane sau în alte țări, ce a slăbit puternic elementul lingvistic meglenoromân.
- Spre deosebire de aromâni păstoritul era auxiliar, fiind agricultori sedentari.
- Pierderea specificului etnofolcloric și hainei naționale.
- Asocierea cu aromânii în unele cazuri, dar și cu românii prin existența școlilor și ideilor naționale românești în sec. XIX.
- Nu există asociații, publicații, cursuri de limbă, excepție fiind doar tentativele de emisiuni în dialect la Radio Gevgelija.

Etnonimia: Spre deosebire de aromâni au preluat ca autoidentificare numele slav de **vlasi**, **vlași** termenul de meglenoromâni fiind unul savant, dat de lingviști.

Arealul de răspândire actual:**Grecia**

Localitățile de bază au rămas aceleași, cunoscute din sec. XIX: Lundzini (Lagkadia), Lumnița (Skra), Oșin (Arhengelos), Birislăv (Țárnareca (Karpi), dar mai mult de jumătate din populație a migrat spre orașele din regiune (Salonic, Axiupoli, Edessa).

În Grecia a reușit asimilarea lingvistică mai mult față decât la aromânii, deși dialectul se mai vorbește, cu puternică influență greacă și slavă în vocabular.

Greu de apreciat numărul acestora, utilizându-se criterii dialectale se consideră circa 3000 de vorbitori ai dialectului în Grecia.

Republica Macedonia

O singură localitate integral meglenoromână exista la începutul sec. XX – Huma, în prezent aproape părăsită. Spre deosebire de Grecia în ex-Iugoslavia s-au efectuat recensăminte referitoare la structura etnică, meglenoromânii fiind incluși la categoria largă de **vlasii**. Din această cauză nu putem identifica exact numărul meglenoromânilor care s-au declarat vlasi, fiind împreună cu aromânii sau românii timoceni. Totuși după criteriul teritorial putem afirma că la recensământul din 1921 circa 600 s-au declarat ca vlahi, în 1948 cca 500, în 1953 cca 450, iar în 2002 cca 300 dintre meglenoromâni s-au declarat ca vlahi. În prezent majoritatea meglenoromânilor locuiesc în orașul Ghevghelija.

România

Ca și aromânii o parte dintre meglenoromâni au migrat în perioada interbelică spre România. Majoritatea s-au contopit cu alte populații, doar în localitatea Cerna din județul Tulcea aceștia fiind majoritari și-au păstrat dialectul și identitatea specifică¹⁹.

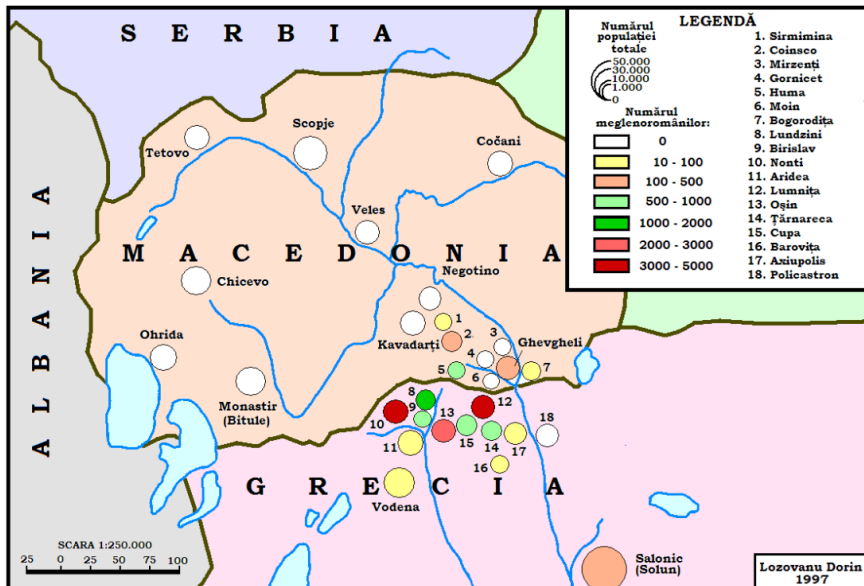
Turcia

Locuitorii orașelului Nânta (Notia) care erau meglenoromâni de religie islamică au fost expulzați în Turcia în 1921-1922. Dintre aceștia mai multe familii locuiesc în regiunea Traciei, în Edirne, Kirklareli, Çorlu, Uzunköprü, bătrânii mai cunoscând dialectul, dar cu vocabular puternic influențat de limba turcă²⁰.

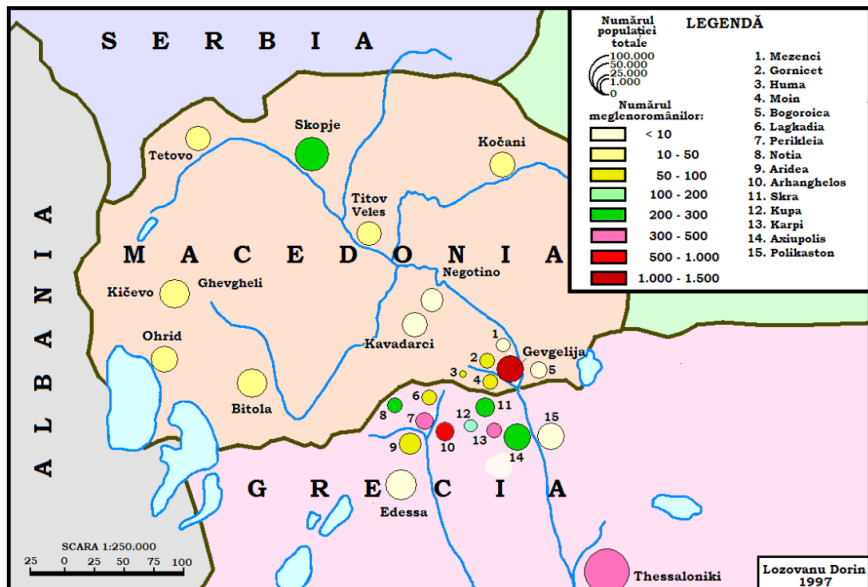
¹⁹ Emil Țircomnicu, *Meglenoromânii. Destin istoric și cultural*, Ed. Etnologica, București, 2004.

²⁰ Thede Kahl, *Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachen (Meglenorumänien): Das Dorf Nânta (Notia) und die „Nântinents“ in der heutigen Türkei*, în *Zeitschrift für Balkanologie* Nr. 38, 2002, Harrassovitz Verlag, Wiesbaden.

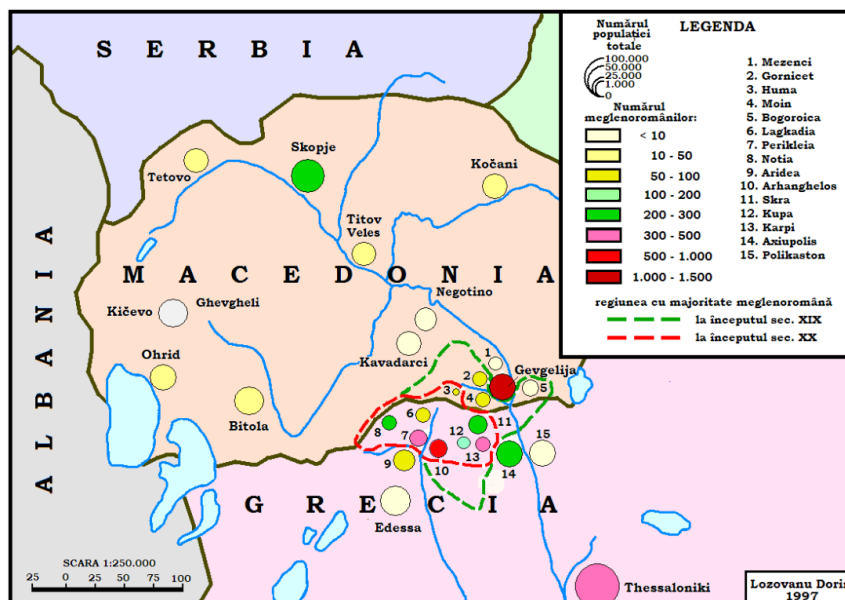
**HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMĂNILOR
ÎN GRECIA ȘI R.MACEDONIA
(după anchetele efectuate în 1920 de Th.Capidan)**

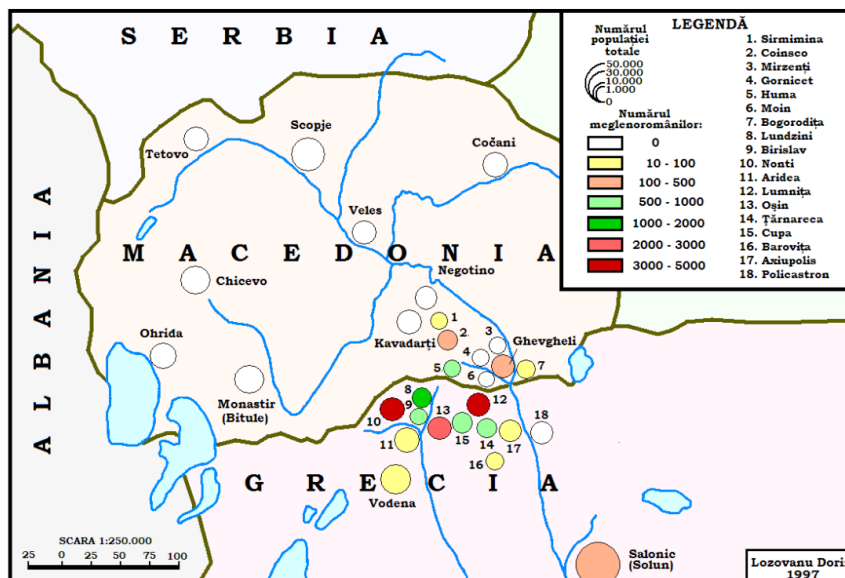
**HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMĂNILOR
ÎN GRECIA ȘI R.MACEDONIA
(după anchetele efectuate în 1984 de P. Atanasov)**

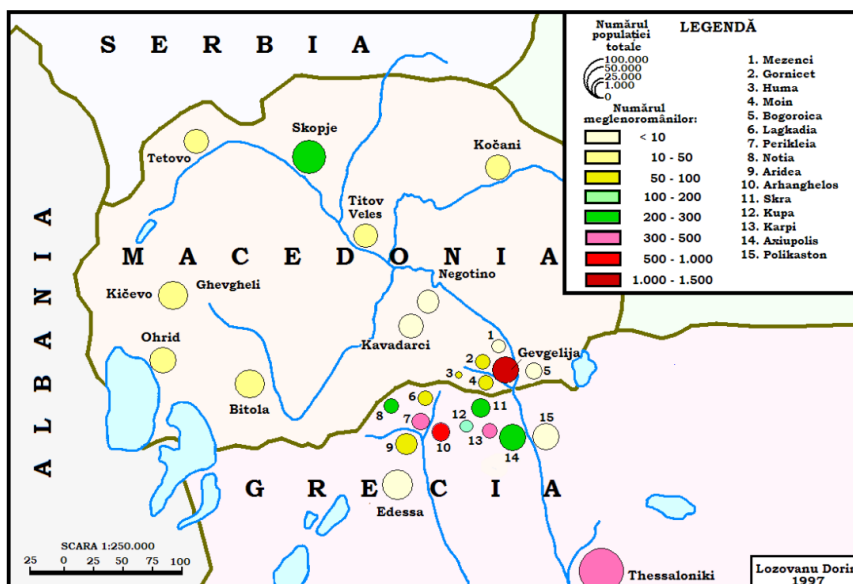
**HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMÂNILOR
ÎN GRECIA ȘI R.MACEDONIA
(după anchetele efectuate în 1984 de P. Atanasov)**

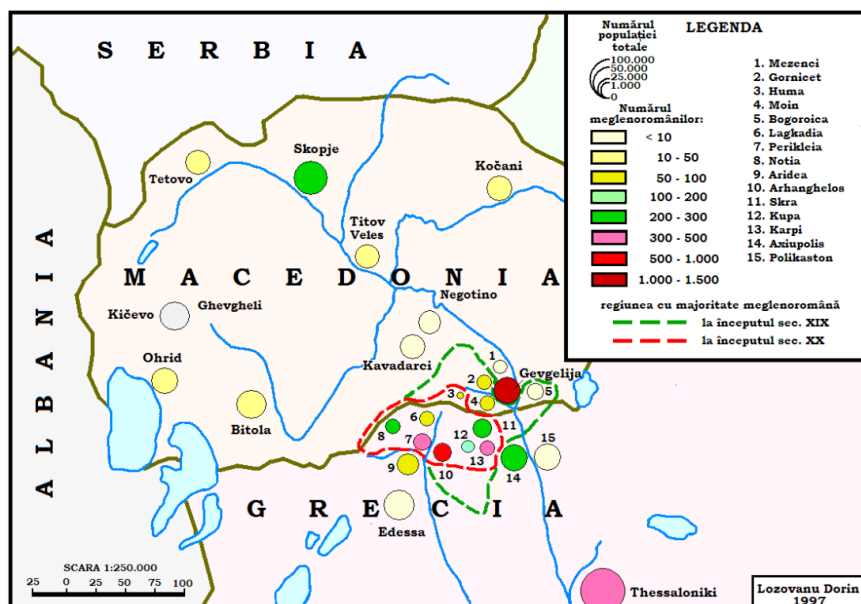
**HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMÂNILOR
ÎN GRECIA ȘI R.MACEDONIA
(după anchetele efectuate în 1920 de Th. Capidan)**

**HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMĂNILOR
ÎN GRECIA ȘI R.MACEDONIA**
(după anchetele efectuate în 1984 de P. Atanasov)

**HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMĂNILOR
ÎN GRECIA ȘI R.MACEDONIA**
(după anchetele efectuate în 1984 de P. Atanasov)

BIBLIOGRAFIE:

- ATANASIU A.D., *Carte ethnographique des Macedo-Roumains (Koutzo-Valaques)*, Paris, 1919.
- ATANASOV, Petar. *Meglenoromâna astăzi*, Ed. Academiei Române, București, 2002.
- Balcani după Balcani...*, Ed. Paideia, București, 2000.
- BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina. *Românii din Balcani. Cultură și spiritualitate*, Editura Globus, București, 1996.
- Bibliografie Macedo-Română*, Freiburg i. Br., 1984.
- BOGA, L.T. *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia (note etnografice și statistice)*, Tipografia „Vocea Poporului”, București, 1913
- BRAGA, Sevd. *Die Rechslage der aromunische Minderheit in Griechenland*, Scopje, 2004.
- BURADA, Teodor T. *Cercetări despre școlile românesci în Turcia*, București, 1890.
- CAPIDAN, Theodor. *Meglenoromânii. Istoria și graiul lor*, vol. I-III, Editura Academiei, București, 1925.
- CARAGIU-MARIOȚEANU, Matilda. *Compendiu de dialectologie română (nord și sud-dunăreană)*, București, 1975.
- CARAGIU-MARIOȚEANU, Matilda. *Dialectologie română*, E.D.P., București, 1977.
- COMAN, Virgil. *Meglenoromânii la începutul secolului XX. Evoluții în plan politic*, AȘUI, 2000-2001.
- COMAN, Virgil. *Meglenoromânii, Ieri și azi*, în revista „Magazin istoric”, an XXXVII, nr 10 (439), București, 2003.
- COMAN, Virgil. *Din istoria românilor sud-Dunăreni în prima jumătate a secolului al XX-lea. Meglenoromânii*. Teză de doctorat. Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași, 2005.
- COTEANU, Ion. *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1957.
- DENSUȘIANU, Ovid. *Istoria limbii române*, București, 1961.
- DOGARU, Mircea, ZBUCHEA, Gheorghe. *O Istorie a Românilor de Pretutindeni*, Ed. DC Promotion, București, 2004.
- HAGI-GOGU, T. *Romanus și Valachus sau ce este romanus, roman, român, aromân, valah și vlah*, București, 1939.
- IONESCU, Eugen. *Cauza Românească în Turcia Europeană și Conflictul cu Grecia*. Tipografia „Gutenberg”, București, 1906.
- KAHL, Thede. *Ethnizität und räumliche Vereilung der Aromunen in Südosteuropa*, Editura Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität, Münster, 1999.
- KAHL, Thede. *Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachen (Meglenorumänien):*

- Das Dorf Nânti (Notia) und die „Nântinents“ in der heutingen Türkei*, în Zeitschrift für Balkanologie Nr. 38, 2002, Harrassovitz Verlag, Wiesbaden, 2002.
- KAHL, Thede. *Istoria aromânilor*. Ed. Tritonic, București, 2006.
- KARASTOIANOV, Stefan. *Makedonia. Etnografska Karakteristika*, Editura Voeni jurnal, Sofia, 1995.
- KOUKOUDIS, Asterios. *The Vlachs: Metropolis and Diaspora*. Ed. Zitros, Thessaloniki, 2003.
- LOZOVANU, Dorin. *Răspîndirea și situația actuală a Meglenoromânilor*, în Revista Română, Nr. 4 (14), Iași, 1998.
- MIHĂESCU, H. *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Editura Academiei Române, București, 1993.
- NICOLAIDES, Basil. *Les Turcs et la Turquie contemporaine*, Paris, 1859.
- PENTZOPOULOS, Dimitri. *The Balkan exchange of minorities and its impact on Greece*, ed C. Hurst & Co.Ltd., London, 2002.
- PEYFUSS, Max Demeter. *Chestiunea aromânească*, Ed. Enciclopedică, București 1994.
- Români de la Sud de Dunăre. Documente*, Arhivele Naționale ale României, București, 1997.
- Români din afara granițelor țării, Coordonate istorice și naționale în cadrul european*, Casa editorială Demiurg, Iași, 2007.
- ROMANSKI, St. *Macedoromâni*, Editura Dimândarea părnțească, București, 1996.
- ROSETTI, Alexandru. *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII*, București, 1978.
- SARAMANDU, Nicolae. *Harta graiurilor aromâne și meglenoromâne in Peninsula Balcanică*, în „Studii și cercetări lingvistice”, anul XXXIX, București, 1988.
- Societatea de Antropologie Culturală din România, *Balcani după Balcani, Ed. Paideia*, București, 2000.
- Spațiul istoric și etnic românesc*, Editura Militară, București, 1993 *Tratat de Dialectologie Română*, coordonator Valeriu Rusu, Craiova, 1984.
- ȚÎRCOMNICU, Emil. *Wisoșenschi Iulia, Români de la sud de Dunăre – Macedoromâni. Obiceiuri tradiționale de nuntă. Studiu istoric și etnologic*. Ed. Ziua, București, 2003.
- ȚÎRCOMNICU, Emil. *Meglenoromâni. Destin istoric și cultural*, Ed. Etnologica, București, 2004.
- ȚÎRCOMNICU, Emil. *Obiceiuri și credințe macedoromâne: dicționar*. Ed. Biblioteca Bucureștilor, 2009.
- WEIGAND, Gustav. *Etnographie von Makedonien. Geschichtlich-nacionaler, sprachlich-statistischer Teil*, Leipzig, 1924.

-
- WEIGAND, Gustav. *Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische untersuchung*, Ed. Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1892.
- ZBUCHEA, Gheorghe. *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (sec. XVIII-XIX)* Editura Bucureștilor, București, 1999.
- ZBUCHEA, Gheorghe. *Românii și Balcanii în epoca modernă (1804-1918)*, Fundația „Scrisul Românesc”, Craiova, 2003.

TRĂSĂTURILE SPECIFICE MUZICII TRADIȚIONALE A MEGLENOROMÂNILOR DIN CERNA (JUD. TULCEA)

*Lect.univ.Dr. Mirela Kozlovsky
Facultatea de Arte – Pedagogie Muzicală
Universitatea „Ovidius” – Constanța*

Dacă din punct de vedere lingvistic dialectul meglenoromân a fost studiat de cercetători români și străini, muzica lor tradițională nu a beneficiat de un interes deosebit din partea etnomuzicologilor.

Lipsa informațiilor despre fenomenul muzical actual al acestei comunități a fost motivul principal pentru care am dorit să studiez repertoriul inedit de cântece și jocuri.

Ne-am propus să cercetăm acest tezaur de mare valoare spirituală din dorința de a ajuta la afirmarea din punct de vedere cultural a celor care, prin devotament și respect față de tradiție, au reușit să conserve și să transmită mai departe moștenirea lor etno-culturală.

Având în vedere mediul alogen în care și-au dus traiul, era firesc ca meglenoromânii, proveniți din sate diferite să interacționeze material și cultural între ei și cu etniile conlocuitoare, influențându-se reciproc. Aceste influențe acționează încă la nivelul creațiilor incluse în repertoriul de cântece și jocuri. Muzica tradițională meglenoromână se manifestă ca un organism viu, parcurgând traiectoria firească a acestei categorii, transformându-se în conformitate cu factorii externi și interni care acționează asupra vieții economice și culturale. Uniformizarea repertoriului, renunțarea la emisia nazală și la cântarea eterofonică au avut loc ca o consecință a dinamismului ce caracterizează întregul repertoriu de cântece și jocuri. Prin acest repertoriu aflat în practica meglenoromânilor din Cerna (jud. Tulcea), se păstrează legătura cu Meglenul, locul de proveniență, cu Cadrilaterul, locul de *adopție* după prima migrație și cu Cerna, teritoriul de *supraviețuire*.

Am intenționat ca prin analizele, sintezele și concluziile ce se impuneau, să evidențiem caracteristicile repertoriului actual al creației muzicale tradiționale meglenoromâne.

În urma cercetării pe care am efectuat-o, putem afirma că am realizat

o radiografie detaliată, cu multiple aspecte inedite ale fenomenului cultural tradițional.

Informațiile pe care le oferim au caracter riguros și inedit și se bazează exclusiv pe materiale de teren pe care le-am adunat în diferitele etape ale demersului științific. Muzica tradițională meglenoromână în contemporaneitate este viguroasă și capabilă să le ofere meglenoromânilor amprenta identitară atât de necesară într-un mediu alogen.

În vestul județului Tulcea, într-o zonă deluroasă, la 55 de kilometri de orașul Tulcea, se află comuna Cerna. În componența sa intră satele General Praporgescu, Mircea Vodă și Traian.

În vederea realizării demersului științific propus m-am deplasat în comuna Cerna deoarece numai aici se află singura comunitate de meglenoromâni. În interiorul Cernei aceștia s-au grupat în funcție de satele de proveniență din Grecia.¹

Modul lor de a gândi și acționa este diferit de cel al aromânilor, greutățile și vitregiile vieții împiedicându-i multă vreme să se afirme și să se impună chiar și în societatea românească.

Tocmai aceste greutăți au determinat coeziunea din sânul familiei și a grupului. Familia a reprezentat și reprezintă încă spațiul în care ei se autoidentifică. Toate elementele identității lor s-au păstrat în familie și au ajuns până în prezent datorită transmiterii pe cale orală a tuturor elementelor de tradiție.

Comunitatea, chiar restrânsă numeric și-a lăsat amprenta asupra fiecărui individ. Meglenoromânii, ca toți românii de altfel, au un pronunțat sentiment național, ei considerându-se români. Raportându-se mereu la istoria comunității din care provin, ei nu au uitat limba, religia, locurile de baștină, traseele parcurse în cele două migrații, unele tradiții și obiceiuri. Unele dintre aceste valori s-au pierdut, și mă refer acum la port și la unele obiceiuri. Era firesc ca la unele să se renunțe, iar altele noi să fie însușite. Cei în vârstă au rămas cu nostalgia locurilor natale, deoarece împrejurările istorice nefavorabile prin care a trecut țara noastră nu le-a permis să le revadă.

Cercetarea pe care am realizat-o se bazează pe acele elemente capabile să ofere o raportare diacronică, în conformitate cu etapele migrației din Meglen spre România. Materialul cules de mine acoperă din punct de vedere al categoriilor folclorice trei genuri: baladă, cântece propriu-zise și jocuri. Mi-am propus să realizez o investigație asupra identității comunitare, de fapt, să pun în lumină aspectele ce contribuie la afirmarea acestei identități, prin intermediul creațiilor folclorice.

¹ Emil Țircomicu, *Meglenoromânii – destin istoric și cultural*, Editura Etnologică, București, p. 32.

Cei care au dorit să se apropie de aceste aspecte ale vieții artistice meglenoromâne au făcut-o fără să știe exact în ce fel trebuia abordat acest tezaur popular. Informațiile care privesc atât repertoriul de cântece, cât și cel coregrafic sunt lapidare și incomplete. Tot ce se știe despre manifestările artistice ale vlašilor din Meglen ne-a parvenit din note de călătorii sau din studii etnografice și filologice, mai exact din descrieri ale unor obiceiuri sau evenimente importante în care aflăm despre performanțele muzicale (vocale sau instrumentale), coregrafice, despre costume și accesorii.

Pericle Papahagi și Theodor Capidan atrăgeau atenția asupra faptului că meglenoromânii aveau în repertoriu cântece în limba bulgară, acestea reprezentând marea majoritate a creațiilor populare. De la informatori am aflat că în locurile de baștină din Meglen se cântau piese din repertoriul bulgar, grec, turc și aromân. Nici nu este greu de imaginat acest fenomen, atâta vreme cât existența i-a obligat la bilingvism sau uneori la trilingvism pe toți vorbitorii de dialect românesc.

Având în vedere că în comuna Cerna există astăzi un repertoriu majoritar în dialectul meglenoromân, pot să presupun că în mediul familial a existat întotdeauna un repertoriu pur meglenoromân, ce a circulat pe cale orală până în zilele noastre. Forța și tăria acestui repertoriu au determinat păstrarea identității etnice, indiferent de opresiunea și deznaționalizarea la care au fost supuși de-a lungul timpului. Dacă în satele din câmpia Meglenului cântecele în limba bulgară aveau o pondere mai mare, odată cu sosirea în Cadrilater și mai apoi în Cerna, creațiile populare meglenoromâne vor forma majoritatea repertoriului.

Este știut că în timp s-au realizat numeroase căsătorii mixte între meglenoromâni și bulgari. Probabil, din respect și din dorința de a fi înțeleși de cei din jur, meglenoromânii traduceau în limba bulgară cântecele incluse diferitelor categorii folclorice. Putem presupune că mare parte din cântecele în limba bulgară erau de fapt traduceri ale cântecelor din repertoriul meglenoromân.

Odată ajunși în Cerna, unde au fost așezați compact și înconjurați de populația majoritară dacoromână, repertoriul s-a adaptat noilor condiții, renunțându-se la traducerile în limba bulgară. Ca o dovadă în plus a existenței unui repertoriu meglenoromân consolidat, cunoscut și transmis de toți membrii comunității, indiferent de vârstă și locul de origine, stau următoarele aspecte:

1. existența unui număr redus de cântece în limba bulgară, greacă și turcă comparativ cu repertoriul în idiomul meglenoromân;
2. chiar dacă se mai cântă în limbile bulgară și greacă nimeni nu a mai putut să-mi ofere o traducere a acestora, pe motiv că nu mai cunosc limba;

și pentru cântecele în limba turcă am beneficiat de traducere parțială, tot din același motiv.

Obiectul cercetării întreprinse de mine îl reprezintă întreaga comunitate meglenoromână din comuna Cerna. Pe lângă cei care au parcurs cele două migrații i-am intervievat și pe cei care au fost născuți în Cadrilater sau pe tinerii născuți în Cerna, de fapt, generația care a preluat cântecele și dansurile de la generația mai în vârstă.

Rezistența la culturile dominante (greacă, turcă, bulgară, dacoromână) a făcut ca întreaga colectivitate meglenoromână, indiferent de locul de baștină din Meglen, să participe la procesul de identificare culturală. Repertoriul de cântece și jocuri se constituie într-un element extrem de important în ceea ce privește identitatea comunitară.

Prin cântecele și dansurile practicate încă se păstrează legătura cu Meglenul, locul de proveniență, cu Cadrilaterul, locul de *adopte* după prima plecare din locurile de baștină și cu Cerna, teritoriul de supraviețuire, unde fiecare se consideră *acasă*.

Pentru toți, indiferent de vârstă, Cerna este prezent și viitor, trecutul cu cele două migrații, rămânând undeva în umbră. Memoria colectivă nu se poate disocia totuși de aceste două momente importante din istoria proprie. Chiar dacă cei tineri nu au cunoscut în mod direct durerea și disperarea celor mai în vârstă, ei le consideră două etape importante în ceea ce privește identitatea lor ca grup social. Cei mai tineri știu de la rudele mai în vârstă ce a însemnat despărțirea de locurile natale și de Cadrilater.

Cel mai rezistent factor identitar este dialectul meglenoromân. Mediul alogen în care și-au dus traiul i-a obligat la folosirea acestuia atât în așezările de baștină, cât și în teritoriile impuse de cele două migrații. Dialectul a putut fi păstrat de-a lungul timpului și datorită așezării compacte în satele din Cadrilater și ulterior în comuna Cerna.

Este știut că cea mai importantă structură de păstrare a identității sociale este familia, singura în stare să asigure transmiterea tuturor cunoștințelor și competențelor. Copiii încep socializarea în familie, și de aceea pot spune că familia reprezintă pentru toți meglenoromânii, modelul de rezistență și adaptare la vicisitudinile vieții.

Având în vedere contextul multiethnic în care s-a regăsit această populație (în Grecia, Cadrilater și Cerna), în cercetarea pe care mi-am propus-o am fost nevoită să țin cont de cântecele grecești, turcești și bulgărești din repertoriul actual al meglenoromânilor din comuna Cerna. Așa cum am mai spus, cântecele cu text grecesc sau turcesc nu au mai putut fi traduse de interpreți, chiar dacă informatorii aveau peste 60 de ani.

În muzica de dans am întâlnit pe lângă dansurile tradiționale și jocuri populare bulgărești, grecești și turcești.

Influența muzicii populare din repertoriul altor etnii în muzica populară meglenoromână s-a realizat numai prin acceptarea acelor cântece care au avut aceeași structură sau structură apropiată cu muzica meglenoromânilor. Existența pieselor preluate din repertoriul altor etnii demonstrează că meglenoromânii au cunoscut și inclus în repertoriul lor, de-a lungul timpului, pe lângă cântece cu text în dialect și cântece cu texte în limbile bulgară, greacă sau turcă, identificându-se treptat cu acest repertoriu internațional.

Lista cu lucrările înregistrare în Cerna cuprinde totuși, în număr mult mai mare cântece cu text meglenoromân, demonstrând astfel că în cadrul comunității dialectul a fost și este în mod curent folosit.

Un alt aspect ce trebuie menționat este acela că pe melodii deja existente în repertoriu au fost adaptate texte noi, fie în dialect, fie în limba română. Lipsa *compozitorilor*, creatorilor populari a dus la stagnarea din punct de vedere numeric a pieselor din repertoriul pur meglenoromân.

Așezarea în comuna Cerna a dus la uniformizarea repertoriului, cântecele și jocurile fiind preluate de toți locuitorii, indiferent de locul de baștină din care proveneau. Nu numai că repertoriul a fost lipsit de creații noi, dar a suferit și pierderi datorate, așa cum am mai spus, lipsei de performeri la instrumentele considerate tradiționale.

La sosirea în Cadrilater și mai apoi în Cerna, numărul celor care cântau la instrumentele specifice folclorului meglenoromân (cimpoi, țigulcă, tãmburã, caval și fluier) era apreciabil: 6-7 la cimpoi, 20 la țigulcă, 6-7 la tãmburã, 5-6 la caval, 7-8 la fluier. Treptat, numărul lor s-a micșorat, în prezent în Cerna existând câte un singur performer la: tãmburã (Otti Ion, meglenoromân), fluier (Gheorghe Jordan, tatãl bulgar, mama meglenoromãnã), caval (Bulutu Gheorghe, tatãl bulgar, mama meglenoromãnã), țigulcă (Rizu Ionel – „Nelu țigulcaru”, meglenoromân), voce Rizu Anastasia (meglenoromãnã).

Cãntecele culese de mine sunt, de fapt, variante rezultate în urma adaptãrii la un numãr redus de instrumente ce s-au dovedit capabile sã înlocuiascã singurul instrument specific romãnilor din Meglen, și anume, cimpoiul (*gaida*).

De fapt, toatã creația muzicalã popularã meglenoromãnã, de la sisteme sonore și pãnã la emisie vocalã, s-a datorat acestui instrument. Cimpoierii reprezentau generația venitã din Meglen. Treptat, numãrul lor a scãzut pãnã la dispariție, astfel cã, în anul 1979, când domnul profesor Gh. Oprea realizeazã un studiu etnografic, în Cerna mai era în viață un singur cimpoier, Tanur Nicolae.

Repertoriul a fost *adaptat* posibilitãților tehnice ale altor performeri, de

data aceasta la țigulcă, fluier, caval și tămbură. Așa s-au *pierdut* cântecele și melodiile de joc care nu au mai putut fi executate la alte instrumente decât gaida.

Din diverse surse documentare, aparținând cercetătorilor români și străini și din cercetările recente am aflat că meglenoromânii au cântat polifonic. Acest stil de cântare, bazat mai mult pe heterofonie și pe polifonia de tip responsorial, este întâlnit la toți românii sud-dunăreni, la dacoromâni și la mai toate popoarele din Peninsula Balcanică. Nu am întâlnit la cei bătrâni și cu atât mai puțin la tineri acea emisie vocală specifică, cu lovituri de glotă și impostație nazală a sunetelor. Renunțarea la stilul polifonic și la emisia vocală specifică s-a produs și *cu acordul* etnicilor meglenoromâni. Este *mai comod* pentru interpreții contemporani să cânte fără elementele de culoare, deoarece acestea reclamă un grad ridicat de măiestrie vocală și interpretativă. Treptat au fost lăsate de-o parte tocmai acele elemente ce puteau face deosebirea între repertoriul și stilul de cânt și joc al meglenoromânilor față de cel al dacoromânilor, aromânilor și bulgarilor.

Repertoriul de cântece meglenoromâne a depins, de fapt, de capacitățile și calitățile tehnice instrumentale și vocale ale performerilor și de stilul personal de interpretare.

Numărul minim de instrumentiști și soliști vocali (câte unul pentru fiecare instrument) nu mi-a oferit posibilitatea alegerii informatorilor pe criterii ce țin de calitatea interpretării.

Cei care cunosc în întregime cântecele și dansurile sunt în majoritate persoane în vârstă, având peste 60 de ani. Generația celor maturi (30-55 de ani) pot cânta alături de cei bătrâni atât cântece meglenoromâne, cât și ale altor etnii. Tinerii, cei care au vârsta între 16-29 de ani nu pot cânta decât trei cântece în dialect: *Chitu mila*, *Chitu*, *Z'dusi feata la apu*, *Tricui ăń sus mamó*, *trecui ăń jos*. Copiii știu doar ceea ce povestește cântecul, interesante pentru ei fiind cele în care este vorba despre eroi meglenoromâni și lupta lor cu asupritorii turci. Ei sunt capabili să recunoască după melodie sau numai după text un anumit cântec, dar nu pot cânta fără susținerea celor mai în vârstă.

Serbările școlare au dus la reprezentarea scenică a tradițiilor meglenoromâne. S-a produs un traseu interesant în transmiterea repertoriului către generațiile tinere, dinspre scenă spre comunitate, și nu în sens invers, așa cum era normal. Începând de la costume și până la punerea în scenă, întreaga suflare a comunei participă la susținerea acestor spectacole.

În perioada comunistă venea de la Tulcea un instructor însoțit de un coregraf ca să îi *învețe* pe meglenoromâni cum să se prezinte în festivalul *Cântarea României*. Din dorința de a face o impresie bună celor de la

București, de multe ori se intervenea în coregrafia dansurilor. Dezaprobarea față de adevărata tradiție meglenoromână a determinat scăderea interesului față de acest gen de manifestare artistică în rândul meglenoromânilor din Cerna, renunțându-se la participarea în festival.

După anul 1989, la îndemnul părinților și al profesorilor din școlile comunei, s-a înființat grupul de dansuri *Altona* (nume meglenoromân de fată). Copiii care participă la acest grup sunt de vârste diferite, de la 7 ani până la 14 ani. Ei vin cu mare plăcere alături de familie la serbările prilejuite de zilele festive ale comunității sau la diferite concursuri sau festivaluri folclorice. Participarea la aceste concursuri și festivaluri le-a adus în palmares premii și mențiuni, grupul câștigând faima în rândul formațiilor de acest gen din țară și din afara țării.

Făcând apel la memoria colectivă, am putut face o delimitare precisă a pieselor aduse din locurile de baștină și piesele care s-au adăugat de-a lungul timpului în repertoriul actual al meglenoromânilor. Sosiți în Cerna acum mai bine de 60 de ani, cei intervievați au știut de la cine au preluat cântecele, despre cine era vorba în acele cântece și când anume s-au petrecut evenimentele redată în cântec.

Despre cântecele bulgărești, turcești sau grecești informațiile au fost la fel de precise. Despre melodiile grecești, cele mai puține la număr, am aflat că au fost incluse în repertoriu încă din perioada petrecută în locurile de baștină. Celelalte piese, turcești sau bulgărești, au fost împrumutate în perioada petrecută în Cadrilater sau în Cerna. Cântecele bulgărești sunt incluse în două categorii: din prima fac parte cântecele cu care au venit din Meglen: *Duni Ranki*; în cea de-a doua intră cele învățate în Cadrilater și Cerna: *Paidușka*, *Lu Chirciu*, *A lu' Gema*, *Răcenița* (Geampara) și *Sârbă bulgărească*. Din păcate, nu am putut face apel la memoria membrilor comunității pentru a putea arăta cu exactitate care sunt cântecele bulgărești învățate în Cadrilater și care au fost preluate în Cerna.

Pentru cântecele grecești am primit două explicații. Prima, oferită de cei în vârstă, plasa asimilarea cântecelor în perioada copilăriei petrecută în Grecia. Explicația oferită de cei maturi a fost aceea că probabil părinții și bunicii lor le-au preluat de la aromânii din Cadrilater sau din Cerna.

Cântate cu diferite ocazii de cei mai în vârstă, și aceste cântece au intrat în memoria colectivă fiind considerate ca făcând parte din repertoriul meglenoromân. Este probabil că așa stau lucrurile, deoarece la aceste cântece nu am putut afla traducerea. Cu toții au fost de acord că au preluat cântecele turcești și instrumentul tãmburã doar în Cadrilater.

Textele tuturor cântecelor în dialect sunt inspirate din întâmplări reale. Unele dintre texte povestesc despre conflictele cu autoritățile turcești, altele

sunt lirice, epice sau de dragoste. În toate aceste texte este vorba despre evenimente importante din viața comunității și membri ai comunității meglenoromâne din satele Oșani, Birislăv, Liumnița și Cupa (Koupa) (cântecele *Isin begu*² și *Lu Boșca*³ – acțiunea lor petrecându-se înainte de primul război mondial).

Indiferent de locul de proveniență al meglenoromânilor din Cerna, repertoriul actual este considerat ca aparținând întregii comunități meglenoromâne. Cu toate acestea, Virgil Coman, meglenoromân după mamă, unul dintre intervievați, m-a informat că există încă diferențe dialectale, astfel încât este ușor de precizat cărei comunități aparțin de fapt cântecele respective.

Repertoriul de cântece și jocuri s-a transmis la meglenoromâni din generație în generație, fie în cadrul familiei, cu ocazia sărbătoririi unor evenimente importante la care participau cu toții, fie la șezătoare (*pupretcă*). Pătrunderea cântecelor și dansurilor de la etniile cu care veneau în contact a determinat lărgirea repertoriului, aceste cântece insinuându-se treptat în repertoriul meglenoromânilor. Acest sistem de formare a repertoriului a funcționat de-a lungul celor trei etape istorice din existența lor. În Meglen au avut relații foarte apropiate cu etnicii bulgari de la care au împrumutat atât cuvinte, cât și cântece și dansuri, iar unele elemente de decor din portul femeilor bulgăroaice regăsindu-se și în costumația meglenoromânelor. În perioada sosirii lor în Cadrilater au preluat de la etnicii bulgari instrumentul tradițional *gădulka*. Acest instrument poartă numele de *țigulca* și se întâlnește doar la meglenoromâni, nu și la aromâni. Meglenoromânii din Grecia și Macedonia nu cunosc acest instrument⁴. Din acest motiv sunt de acord cu informația primită de la cei intervievați conform căreia au cunoscut și împrumutat țigulca de la bulgari în perioada petrecută în Cadrilater.

La venirea în Cadrilater, meglenoromânii aveau un repertoriu încheșat

---

² Th Capidan în *Meglenoromânii*, vol. II, menționează acest eveniment, plasându-l în jurul anului 1913. Este vorba despre un fruntaș meglenit din Oșani, Boșca Pupea care a fost omorât în bătaie de autoritățile turcești. Cântecele face referire și la Tanas Stoiu Terzi, apărător al afirmării elementului românesc în Balcani, de asemenea bătut și împușcat de turci.

³ În satul Berislav (mgl. Birislav), sătenii s-au răzbunat pe beiful căruia îi plăteau pentru ca sătenii să se bucure de liniște și prosperitate. Pentru că beiful fura fetele meglenoromânilor din Birislăv și le făcea cadâne, sătenii l-au omorât. Răzbunarea turcilor a fost cumplită, sătenii care au fost prinși au fost condamnați la închisoare.

⁴ Am aflat de la Virgil Coman, meglenoromân după mamă, doctor în istorie, că în cercetarea pe care a efectuat-o în urmă cu doisprezece ani la meglenoromânii din Grecia și R. Macedonia, nu a întâlnit acest instrument în categoria instrumentelor populare meglenoromâne.

și bogat. Existau doar în repertoriul de nuntă câteva cântece și dansuri bulgărești și grecești. În perioada petrecută în Cadrilater repertoriul a suferit înnoiri datorate noului context etnic. Au fost preluate atât melodiile etnicilor turci, cât și instrumentul la care se cântau aceste melodii, *tămbura*.

Dacă țigulca era instrument întâlnit cu precădere în mediile mai puțin emancipate, tămbura reprezenta instrumentul elitelor meglenoromâne. Cei care au preferat acest instrument erau la origine din comuna Oșani.

Așa cum am mai spus, așezarea compactă în comuna Cerna a determinat uniformizarea și implicit restrângerea repertoriului. În manifestările artistice, spontane sau organizate, repertoriul trebuia să cuprindă acele piese cunoscute de toți etnicii pentru a putea fi cântate de toți participanții, într-o manieră accesibilă tuturor, indiferent de stilul de cânt al diferitelor comunități (liumniceni, ușineți, lundzineți, cupăneți etc.).

Majoritatea melodiilor pe care le-am cules în comuna Cerna se înscriu în repertoriul neocazional: doină, balade, cântece propriu-zise și melodii de joc.

Instrumentele populare la care se cântă astăzi repertoriul meglenoromân se regăsesc fie în practica populară a tuturor vorbitorilor de dialect românesc, fie aparțin numai meglenoromânilor. În afară de fluier și caval, pe care le regăsim și în folclorul dacoromân și aromân, celelalte instrumente, așa cum am mai arătat, se regăsesc cu precădere în folclorul popoarelor conlocuitoare din Balcani.

Tambura (mgl. *tămbură*) este un instrument cu coarde ciupite de origine arabo-persană, din familia lăutei. Ea poate avea de la 2 la 12 corzi metalice, ciupite cu ajutorul unui plectru de plastic. Este un instrument caracteristic de acompaniament vocal sau instrumental, regăsindu-se în cultura populară a țărilor din Peninsula Balcanică sau a Pakistanului.

Tămbura lui Otti Ion, din lemn de nuc, cu inserții de sedef are 4 corzi acordate astfel: cea mai gravă este do-sol-DO1-DO1.

La turci este cunoscut sub numele de kemence, fiind inclus în tarafurile de muzică populară. La greci este cunoscută sub numele de lira cretană, tocmai pentru că este instrumentul predilect al locuitorilor din Insula Creta. Acest instrument se regăsește și în folclorul bulgăresc cu denumirea de *gîdulka*, *gunilka*, *lirika*.

Instrument „*asemănător cu gîdulka bulgară*”⁵, țigulca meglenoromânilor are trei coarde și arcuș. Corzile sunt dispuse din grav spre acut, prima dintre corzi fiind cea mai groasă. Gâtul instrumentului este destul de gros, scurt și se încheie cu o parte mai lată în care se fixează corzile. Arcușul este sub

⁵ V. Bărbuceanu, *Dicționar de instrumente muzicale*, Editura Teora, București, 1999, p. 137.

formă de arc, instrumentistul ținându-l întocmai ca la contrabas. Degetele se așează pe corzi din lateral, ca în tehnica flagioletu-lui, sunetele obținute având o sonoritate aparte. Se cântă sprijinind instrumentul în poziție verticală pe genunchi, iar la trecerea de la o coardă la alta, instrumentistul mișcă și instrumentul, ușurând astfel execuția destul de greoaie.

Țigulka pe care cântă Rizu Ionel („Nelu țigulcaru”) are acordate corzile astfel: la-La1-Mi1. El a învățat să cânte la țigulkă în satul Cerna de la un instrumentist meglenoromân bătrân. Pe vremea copilăriei lui existau în Cerna mulți țigulcari capabili să performeze în ansamblu sau soliști.

Fluierul, *sfirchi* în dialect, este numit astfel după cuvântul bulgăresc *svirka*, ce desemnează același instrument. El este adus din locurile de baștină de către etnicii meglenoromâni. Nu se știe exact ce fel de fluier erau cele care i-au însoțit până la sosirea în Cerna, dar aici și-au însușit repede fluierul dobrogean, cu șapte deschizături (șase în partea frontală și una în partea opusă a tubului). Fluierul este semitransversal, fără dop, de dimensiuni mici, degetele fiind așezate la distanțe egale, acoperind cele șase găuri plasate pe fața tubului. La acest tip de fluier cântă în prezent un singur cernean, Gheorghe Iordan.

În cercetarea pe care am efectuat-o în Cerna am înregistrat melodii meglenoromâne cu acompaniament de dairea⁶. Acest instrument se regăsește în folclorul tuturor popoarelor din Peninsula Balcanică, Asia și Orientul apropiat. Proveniența în folclorul meglenoromân s-a realizat prin împrumutarea din folclorul turcesc. Daireaua este prezentă în muzica de dans, unde trebuia ca ritmul să fie pregnant. Cel care a susținut acompaniamentul ritmic la dairea a fost Otți Traian, fiul lui Otți Ion.

Dacă la sosirea în Cadrilater, singurul instrument de suflat considerat ca fiind specific muzicii meglenoromâne era cimpoiul (*gaida*), în timp acesta a dispărut, locul lui fiind luat de celelalte instrumente existente în practica populară.

În urma conviețuirii într-un spațiu geografic multietnic, era firesc să asistăm la împrumuturi reciproce în cultura tradițională a diverselor etnii. Pe lângă țigulkă, meglenoromânii au adoptat și cavatul bulgăresc. Acesta este compus din trei tuburi îmbinate între ele, fluierul propriu-zis fiind tubul din mijloc, prevăzut cu șapte deschizături, trei sus și patru jos, plus o deschizătură pe partea opusă a țevii. Tubul al treilea, de jos, are alte patru orificii, grupate două câte două.

Era natural ca acest instrument să se regăsească și în comuna Cerna, comună care avusese populație majoritar bulgară. Chiar dacă între România și Bulgaria avusese loc schimbul de populație, legătura cu etnicii bulgari nu

⁶ V. Bărbuceanu, *op. cit.* p. 81.

s-a întrerupt, unii dintre ei refuzând să plece din Cerna. Astfel, s-a continuat conviețuirea alături de meglenoromânii din Cerna.

Relația dintre *cântec vocal* – *cântec instrumental* în folclorul meglenoromân demonstrează incompatibilitatea repertoriului de cântece și dansuri cu performanțele oferite de instrumentele la care se cântă în prezent. Acest repertoriu, compatibil în totalitate cu gaida și în mare parte cu fluierul, a fost treptat adaptat sau abandonat, restrângerea pe aceste considerente fiind doar unul dintre aspectele constatate de mine.

Un temut dizolvant al perpetuării valorilor folclorice tradiționale și al evoluției sale firești, l-a reprezentat și școala în altă limbă decât cea maternă. Pe lângă repertoriul de cântece din școală, „desigur, cântecele difuzate prin radio și televiziune, se impun și ele în repertoriul tinerilor”⁷, determinând abandonarea repertoriului învățat în mediul familial.

În perioada petrecută în Cadrilater, meglenoromânii se aflau deja în plin proces de deznaționalizare, proces ce se realiza pe toate planurile. Practicând o cultură eminentă orală, meglenoromânii erau expuși influențelor externe venite de la etniile conlocuitoare, astfel că includerea în repertoriul lor a cântecelor propriu-zise și dansurilor bulgărești și turcești s-a produs firesc. Tocmai aceste elementele culturale proprii și de împrumut din perioada petrecută în Cadrilater vor asigura unicitatea și vor oferi meglenoromânilor din Cerna amprenta identitară în următorii 60 de ani.

Genuri improvizatorice: balada și doina

Balada

Condițiile istorice au permis contacte destul de strânse între popoarele Peninsulei Balcanice, unite în lupta împotriva cotropitorilor. Aceste legături au lăsat urme reciproce în folclorul acestora.

Cântecul haiducesc, specie a cântecului bătrânesc, reprezintă în creația folclorică lupta de clasă a unui popor împotriva asupritorilor din epoca respectivă.

Atestate încă din secolul al VI-lea, cântecele epice în care se preamăresc faptele eroilor se vor cânta de-a lungul istoriei de către români (vlahi) în toate perioadele existenței lor, ajungând până în zilele noastre. Gh. Ciobanu atrăgea atenția asupra baladelor țărănești, cu o vechime mai mare decât cele lăutărești, menționând că prezintă caracteristici ce le plasează în stratul

⁷ E. Cernea, N. Coatu, *Cântecul popular nou*, Editura Muzicală, București, 1986, p. 13.

arhaic în care au fost concepute: moduri diatonice, ambitus mai restrâns, ritmică mai apropiată de giusto-silabic.

Respectând cele trei trăsături de bază ale baladei „cântec povestitor de ascultare”⁸, baladele meglenoromânilor din Cerna sunt redată cu mijloace specifice, capabile să pună în valoare povestea versificată și cântată despre figuri și fapte de seamă din trecut.

Meglenoromânii din Cerna au păstrat în repertoriul vocal-instrumental balada *Coanticu lui Boșca* și în repertoriul instrumental balada *Coanticu lui Isin begu*.

Desfășurarea melodică a celor două balade meglenoromâne degajă acea atmosferă de narație cântată, chiar dacă relația dintre sunet și cuvânt nu se face la fel de direct ca în baladele dacoromâne interpretate de țărani (neprofesioniști), mai puțin retoric, cu desfășurări narative mai puțin ample, într-un stil mai simplu.

Ambele balade meglenoromâne se adresează unui public cunoscător al evenimentelor, fiind interpretate univocal. Se nasc momente de heterofonie din împletirea vocilor fie cu instrumentul, fie din executarea simultană a mai multor interpreți. Oricum, nu mai poate fi vorba de cântare polifonică.

Aceste creații nu pot fi considerate jurnale orale. Ele sunt balade, sau mai bine zis cântece bătrânești, asemănătoare celor haiducești din repertoriul dacoromânesc, chiar dacă „de la început observăm că baladele megleniților ca și cele ale aromânilor, nu se bazează pe recitativ, așa cum se construiesc cântecele bătrânești ale daco-românilor”⁹.

Există și în Banat același stil de cântec bătrânesc, fără recitativ, apărut ca o consecință a dispariției publicului cunoscător. Faptul că nu există recitativ epic nu ar trebui să ne surprindă, știut fiind faptul că recitativul, cu precădere cel recto-tono, este propriu stilului improvizatoric al doinei. Transplantarea acestui recitativ, după modelul celui de doină în baladă, se datorează similitudinilor existente între cele două genuri improvizatorice.

---

⁸ Apud, G. Oprea, *Folclorul muzical românesc*, Editura Muzicală, București, 2002, p. 460.

⁹ Idem, *Studii de etnomuzicologie*, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 1998, p. 40.

CONTICU LU' BOȘCA

Culeg. M. Kozlovsky
26 iulie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. OTTI ION 81 ani
Născut la OȘINI

Scua-lă, scua - lă Boș - co fra-ti,
Că căm - ba - na-și ba - ti Că căm -
ba - na ba - ti Boș-co,
că - ră pa - nu vi - ni

Scoală, scoală, Boșco, frati
Că cămbana-și bati
Că cămbana bati, Boșco,
Cărăpanu vini.
Cărăpanu vini, frate,
Cu trii suti di onși,
Cu trii suti di onși, frate,
Cu Askeru grecesc.
Tănas la tălcoră, frati,
La puntea popăl'e,
Tănas la tălcoră, frati,
Tini ti ubides,

Scoală, scoală, Boșco, frate,
Căci clopotul bate,

Că un tse bun son durmeam, dodo,
Că un tse bun son durmeam,
Și un tse bun vis videam, dodo,
Că crutsili scoteam,
Ăn tsi fătsea dodo soro,
Că crutsili scoteam,
Din zur de mănăstir, soro,
Steagu io lă purtam,
Pudon, pudon, dodo mila,
Opints'li s'mi-ncalts,
Și cu cusa Malihercă,
Io si ies ăn șumi,

Că ce bun somn aveam, dodo,
Că ce bun somn aveam,

Căci clopotul bate, Boșco,	Și ce vis bun visam, dodo,
Vine o companie.	Că crucile scoteam,
Vine o companie, frate	Se făcea dodo, soro,
Cu trei sute de inși,	Că crucile scoteam,
Cu trei sute de inși, frate,	Din jurul mănăstirii, soro,
Din oastea grecească.	Steagul eu îl purtam,
Pe Tănas' l-au omorât, frate,	Dă-mi, dă-mi, soră dragă,
La podul popii,	Opincile să mă încalț,
Pe Tănas' l-au omorât, frate	Și cu pușca Maliher,
Pe tine te caută,	Am să ies în pădure.

Balada *Coanticu lu Boșca* este interpretată vocal-instrumental, cu acompaniament de tâmbură. Folcloristul G. Oprea a publicat o altă variantă interpretată cu acompaniament de gaidă. De fapt, baladele se cântau numai cu acompaniament de gaidă, așa cum am mai spus, acesta fiind considerat singurul instrument cu adevărat reprezentativ pentru folclorul meglenoromânilor.

Se știe că toate creațiile folclorice, literare, muzicale, coregrafice sunt în permanentă schimbare și adaptare. Factorii care determină aceste transformări țin atât de cel care interpretează (capacitatea sa de execuție, de valențele sale interpretative, de posibilitățile tehnice ale instrumentului), cât și de cel care ascultă aceste creații.

Varianta culeasă de mine reprezintă o mostră de adaptare la un alt instrument și la un alt stil de execuție. În momentul interpretării, cele două componente, poetică și sonoră, și-au adus prin mijloace specifice aportul la realizarea simbiozei. Viteza de execuție este optimea la 108 (M.M.).

Ritmul divizionar ar putea fi la origine un ritm aksak (optime și optime cu punct). Evoluția ritmului parlando-rubato al baladei în divizionar este o consecință a uniformizării repertoriului și a adaptării la influențele moderne ce se manifestă în muzica populară contemporană. Acest aspect se întâlnește și în muzica tradițională dacoromână atât în creațiile ce aparțin stratului vechi, cât și în creațiile din stratul mai nou.

Forma arhitectonică a baladei este fixă, de tip pătrat, strofa melodică având patru rânduri diferite.

Tiparul versurilor este hexasilabic, cu ambele forme, acatalectică și catalectică. Versurile hexasilabice izometrice se îmbogățesc prin adăugarea refrenelor bisilabice *frati, dodo, soro*. Aceste refrene de la sfârșitul primului și celui de al treilea rând au apărut din necesitatea completării arcului melodic la opt silabe. Gruparea poeziei meglenoromâne este de patru versuri. Repetarea versurilor în strofa melodică (1+2+2+3 sau

1+1+2+3), consecință a oralității, asigură fixarea în memoria ascultătorilor a evenimentelor povestite și implicit transmiterea și fixarea repertoriului în memoria generațiilor viitoare.

Modul este hexacord cu subton în stare minoră. La baza sistemului sonor se află tetratonia FA-LA-SI-DO² care trădează structura oligocordică din care a evoluat hexacordia. Ambitusul este de sextă mare, acesta definind chiar structura sonoră a baladei.

Recitativul melodic, redus ca dimensiuni față de cel din balada dacoromână, este realizat prin succesiunea frazelor melodice structurate în motive cu ambitus de la terță mare până la cvintă perfectă.

Recitativul recto-tono, realizat pe treapta întâi, este în stare embrionară. El este precedat de formule melodice ample, cu profil descendent, cu aspect melismatic. Saltul de cvintă perfectă, cel mai mare din desfășurarea melodică a baladei, apare imediat după încheierea recitativului recto-tono.

Apogiaturile, simple și duble, ajută la amplificarea melodiei baladei.

Cadențele interioare (realizate pe treptele a treia și întâi) sunt marcate prin apariția sunetelor picnonului din tetratonie. Cadența finală este realizată prin mers melodic descendent, în care treapta a doua coborâtă este adusă prin salt de terță mare descendentă. Treapta întâi pe care se cadențează se impune și ea prin repetare.

Prezența recitativului epic, amplexarea redusă a discursului poetico-muzical, configurațiile melodice realizate la intervale de secunde și terțe, sunt mijloace specifice baladei și diferențiază această creație de cântecul liric sau cântecul propriu-zis.

Coanticu lu Boșca se regăsește și în culegerea *Folclor muzical aromân*, realizată de G. Marcu. Există diferențe între cele două cântece notate de G. Marcu și de G. Oprea. Diferențele țin de text (varianta domnului G. Oprea fiind mai amplă) și de notația ritmului (în culegerea domnului G. Marcu ritmul este divizionar, $\frac{3}{4}$, iar în notația domnului G. Oprea este aksak).

CONTICU LU' ISIN BEGU

Culeg. M. Kozlovsky

Inf. BULUTU GHEORGHE 62 ani

23 noiembrie 2003

Născut la CERNA

CERNA, jud TULCEA

Balada *Isin begu* s-a pierdut din repertoriul vocal-instrumental. Niciun informator nu a mai fost în stare să o cânte cu vocea, fără greșeli, de la început până la sfârșit. Cu toții regretau că odată cu dispariția familiei Tanur Nicolae (gaidă) și Ioana (voce)-bunicii domnului V. Coman, nu mai are cine să cânte *cum trebuie* această baladă. Toți informatorii au susținut că instrumentul la care se poate interpreta această baladă este gaida, celelalte instrumente fiind considerate incapabile să corespundă stilului și caracteristicilor baladei.

Adaptată la tehnica instrumentală a cavalului, balada nu debutează cu introducerea asemănătoare taxâmului din baladele dacoromâne. Cântată totuși rubato, cu optimea la 144 (M.M.), balada demonstrează capacitățile tehnice și de interpretare ale informatorului. Transferul în plan instrumental nu a afectat proprietățile formale generale ale baladei. Recitativul melodic și cel recto-tono sunt ușor de recunoscut, chiar dacă dimensiunile lor sunt reduse față de cele din balada dacoromână.

Din punct de vedere arhitectonic, balada are patru rânduri melodice. Desfășurarea melodică de dimensiuni reduse degajă totuși acea atmosferă de narație cântată, obligând la ascultare.

Sistemul sonor este o pentacordie diatonică de tip major, demonstrând interpretarea țărănească a acestei balade. Ambitusul de cvintă perfectă definește structura sonoră a baladei.

Recitativul melodic, redus ca dimensiune, are o structură sonoră diatonică, ce îl apropie de cel transilvănean și dunărean din folclorul nostru.

Recitativul recto-tono, în fază embrionară, se evidențiază la final de rând melodic, fiind realizat numai pe treapta întâi (rândurile 1, 3 și 4).

Formulele melodice din interiorul baladei se plasează la finalul rândurilor melodice și au profil descendent. Variația acestor formule se realizează atât în plan melodic, cât și ritmic.

Cadențele se realizează la finalul rândurilor melodice, exact pe sunetele care formează recitativul recto-tono. Cu excepția rândului al treilea, care are cadența pe treapta a treia, celelalte rânduri realizează cadențele prin repetarea trepteii întâi.

Doina

Cunoscută în muzica tuturor popoarelor din Peninsula Balcanică, doina se regăsește și în repertoriul meglenoromânilor. Este diferită ca structură de doina dacoromână, deosebirea fiind dictată de aspectele multiple și diferite ale vieții meglenoromânilor, de atitudinile și trăirile legate de mediul natural înconjurător și de realitățile sociale.

Dacă la dacoromâni doina este cântată în mod individual, la meglenoromâni din Cerna asistăm la performarea ei de către solist (sau soliști) pentru publicul ascultător. Acest aspect demonstrează încă o dată importanța pe care o are în practica folclorică meglenoromână, preluarea și transmiterea pe cale orală a tuturor creațiilor populare, indiferent de genul căruia aparțin.

În cercetarea pe care am efectuat-o, am cules o singură doină, vocal-instrumentală (cu acompaniament de țambură) intitulată *Durustoare*, *Durustoare*.

DURUSTOARE, DURUSTOARE

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. OTTI ION 81 ani
Născut la OȘINI

Durustoare, Durustoare,	Dar-ar Dumnezeu să dea,
Durustoare, Durustoare,	Dar-ar Dumnezeu să dea,
Arde-te-ar focul, pârhoale.	Să se verse Dunărea.
Câtă-armată intră-n tine,	Să se verse Dunărea,
Câtă-armată intră-n tine,	Să se verse Dunărea,
Nici-un nu scapă cu bine.	Să-nece Bulgaria.
În pădurea Caracuz,	Să-nece Bulgaria,
În pădurea Caracuz,	Să-nece Bulgaria,
Stau toți dușmanii ascunși.	Că n-am avut parte de ea.

Am pornit în analiza doinei *Durustoare, Durustoare*, de la considerentul că trebuie să țin cont atât de tematica literară, cât și de particularitățile muzicale.

Durustoare, Durustoare este o creație relativ tânără și aparține perioadei în care meglenoromânii au fost obligați de situația politică a statelor balcanice să părăsească Cadrilaterul. Satele meglenoromânilor aparțineau de Durustor și Caliacra, două județe care după anul 1940 au intrat în componența Bulgariei.

Este o doină cântată simultan, monodic, de voce și tămbură, cu note ornamentale reduse ca număr și pondere. Acompaniamentul a respectat

motivele melodico-ritmice din doina vocală, păstrând conturul rândurilor melodice. Viteza de execuție este dată de optimea la 138 (M.M.).

Am observat că acest gen neocazional are în creația meglenoromână un recitativ liric de dimensiuni reduse, iar cel recto-tono este în fază embrionară. Lipsa părții introductive și a celei concluzive dau o notă aparte acestei doine, singura aflată în repertoriul meglenoromânilor din Cerna.

Tiparul metric al versurilor cântate este octosilabic, forma fiind acatalectică. Versurile sunt legate prin consonanța ultimelor podii. Forma arhitectonică, restrânsă la trei rânduri melodice, respectă un tipar stabil, asemănător cu cel din doina dacoromână de factură arhaică. În această grupare strofică, de tip ternar, frazele muzicale conțin formule melodice identice și variate. Repetarea versurilor în strofa melodică se face prin modele muzicale izomorfe, fiind o caracteristică a oralității muzicii populare meglenoromâne. Datorită scurtimii frazelor muzicale și implicit a doinei, repetarea satisface și necesitățile de ordin estetic.

Frazele muzicale corespund cu lungimea versurilor, formând unități ritmico-melodice distincte, constituite din pasaje cu sunete diferite, dar și cu pasaje recto-tono, de dimensiuni reduse (2-3 sunete).

Sistemul sonor în care este cântată doina este o pentacordie diatonică RE-MI-FA-SOL-LA. Stabilitatea structurii modale este realizată prin recitativele recto-tono și sunetele prelungite din interiorul rândurilor melodice.

Ambitusul doinei este de sextă mare, materialul sonor amplificându-se descendent datorită pilonului de sprijin reprezentat de pienu DO, ce apare în apogiaturile simple anterioare.

Tetratonie LA-SOL-FA-RE stă la baza evoluției modului spre pentatonie, aceste sunete fiind cele mai frecvente în linia melodică. Picnonul din tetratonie, prezent în mers melodic descendent, determină apariția și fixarea sunetului MI din pentatonie.

Formulele melodice rezultate din alternanța treptelor apropiate, saltul de cvintă perfectă plasat la începutul celui de-al doilea rând melodic, apariția recitativului recto-tono în finalul rândurilor melodice, determină asemănări puternice cu doina oltenească de tip mehedințean. Această categorie de melodii, limitată ca arie de răspândire, demonstrează apartenența la un strat muzical arhaic unitar.

Cadența pe cezură se realizează pe subton, prin salt de terță mare, iar cea din finalul doinei se face prin repetarea treptei întâi, prin mers melodic descendent.

Cântecul propriu-zis

„Cântecul liric propriu-zis este o specie robustă și acomodabilă care are capacitatea de a recepta, adapta și sedimenta aluviuni provenite din toate speciile folclorice a căror vitalitate este în descreștere”¹⁰.

Repertoriul vocal cules la Cerna a fost analizat după aceleași criterii care au fost parcurse și în analiza efectuată de domnul G. Oprea în studiul său. În permanență am dorit să raportez materialul cules la contextul multicultural în care aceste creații au fost concepute sau însușite. Comparând textele cântecelor culese de mine cu cele din materialul domnului G. Oprea, comparând materialul sonor, structurile melodice ale cântecelor culese de mine, cu cele ale cântecelor culese de domnul profesor, se poate spune că avem de-a face cu variante ale aceluiași cântece meglenoromâne. În mare parte interpretarea cântecelor meglenoromâne depinde de stilul propriu al interpretului și de caracterul zonal al interpretării. Variantele culese de mine sunt, de fapt, rezultatul firesc al interpretării aceluiași creații de către meglenoromânii ce provin din sate diferite, la alte instrumente decât cel tradițional.

Informatorii știau că în repertoriu sunt mai multe variante ale cântecelor interpretate de ei, explicația fiind simplă: „așa să coantă la ușinefi” sau „lundzinefi contă mult mai bini astea ale noastre, megleniti”. Diferențele au apărut odată cu înlocuirea gaidei cu alte instrumente. Este de remarcat faptul că tămbura, țigulca și cavalul, chiar dacă au pătruns în folclorul lor din muzica altor etnii, sunt considerate în prezent ca fiind reprezentative pentru cultura meglenoromână.

---

¹⁰ S. Rădulescu, *Forme de manifestare a univocalității în folclorul muzical românesc*, în „Revista de etnografie și folclor”, tom 28, Nr. 1, 1983, p. 27.

CONTICU LU' ȘUNA

Culeg. M. Kozlovsky

Inf. OTTI ION 81 ani

26 iulie 2003

Născut la OȘINI

CERNA, jud TULCEA

Tse ti ciu - deș Șu - no - mo - re
 Spu-nii tu la - ma - ma Tse ti ciu -
 - deș Șu - no - mo - re Spu-nii tu la - ma -
 ma ca iel - an - la tâl - co - ma -
 mo Di pri - ma ră - mas - nic

Tse ti cudes, Șuno, more,
 Spuni tu la mama,
 Tse ti cudes, Șuno, more
 Spuni tu la mama,
 Cum s'nu mi cudesc, mamo,
 Că iel an'la tălco, mamo,
 Di prima rămasnic,
 Con sam io rămasă, mamo,
 Di tuată a mea vrâstă,
 Fuocu si'ș la ardă, mamo,
 Boșca lu pop' Gona,

Mama s'ti da tini,
 Mama s'ti da tini, Șuno,
 La mai bașu dascăl,
 La mai bașu dascăl, Șuno,
 La Nocea din Lundzin,
 Și si't zică lumea, Șuno,
 Șuna, dăscălița,
 Și si't zică lumea, Șuno,
 Șuna, dăscălița,
 Cavcu n'u buricu mamo,
 Con si'm zică lumea,

Con sam io rămasă, mamă, Că iel an'la tălco Di prima rămasnic. Nu dună găile, tu, Șuno,	Con si'm zică lumea, mamă, Șuna, lundzineța, Con io voi si'm zică, mamă, Șuna, ușineța.
Ce te necăjești, măi, Șuno, Spune-i tu mamei, Ce te necăjești, măi, Șuno, Spune-i tu mamei, Cum să nu mă necăjesc, mamă, Când eu am rămas, Cînd eu am rămas, mamă, Dintre toate de vârsta mea, Focul să-l ardă, mamă, După primul dascăl, Șuno, După Nocea din Lundzin, Și să-ți zică lumea, Șuno, Șuna, dăscălița, Și să-ți zică lumea, Șuno, Șuna, dăscălița.	Pe Boșca lui popa Gona, Că el mi l-a omorât, mamă Pe primul logodnic, Că el mi l-a omorât, mamă Pe primul logodnic. Nu te supăra, tu, Șuno, Mama o să te dea, Mama o să te dea, Șuno, După primul dascăl, Cum va fi inima mea, Când o să-mi zică lumea, Când o să-mi zică lumea, mamă, Șuna lundzineța, Când eu vreau să-mi zică, mamă, Șuna, ușineța.

În acest cântec este vorba despre durerea unei tinete fete din Oșani căreia îi fusese ucis logodnicul. Dialogul dintre fată și mamă pune în valoare dramatismul situației. Textul poetic face apel la diverse procedee compoziționale și de expresie, cu scopul de a reda cât mai bine zbulciul interior al tinerei. Tempo-ul este dat de optimea executată la 108 (M.M.).

Tiparul versurilor este hexasilabic, acatalectic, constituind un indiciu al arhaismului acestei poezii. Rima pseudostrofelor rezultă din combinațiile simetrice ale ultimelor podii. La primul și al treilea rând melodic apar refrenele bisilabice *more, mamă*, și *Șuno*. Versul hexasilabic, prin completarea cu aceste refrene se amplifică, izometrizându-se pe tipar octosilabic. Relația vers – rând muzical determină coincidența dintre dimensiunea rândului melodic cu cea a versului octosilabic.

Gruparea pseudostrofei este de opt versuri, obținute prin repetarea ultimelor două versuri în strofa melodică. În acest cântec, datorită scurtimii motivelor, repetarea, consecință a oralității, este o necesitate de ordin estetic. Prin repetare se asigură fixarea în memoria ascultătorilor a textului povestit și implicit transmiterea repertoriului generațiilor viitoare.

Ritmul este giusto-silabic, iar forma strofei melodice este fixă, de tip ternar AAvB.

Sistemul sonor este hexacord cromatic cu secundă mărită între treptele a III-a și a IV-a. Acest hexacord are la origine o scară prepentatonică pe care o putem determina cu ajutorul sunetelor care se impun în melodie. Aceste sunete pylon la-si-Do, care se aud încă de la început, formează de fapt picnoul unei tetratonii diatonice la-si-DO-MI. Aceste sunete conferă stabilitate melodiei, iar pienenul, sunetul RE#, consolidează prin prezența sa sunetul Mi. Prin emancipare, acest pienen alături de FA#, un alt sunet emancipat tot din pienen, contribuie la evoluția sistemului sonor spre hexatonie. Sunetul RE#, treapta a patra a sistemului sonor, prin insistența cu care revine în melodie, are funcție de coardă de recitare. Prin apariția cvartei mărite, ce se formează pe subton la-RE#, sistemul modal amintește de cromaticul 1(c). Ambitusul, de sextă mare definește structura melodiei. Prin prezența lor, ornamentele, apogiaturi simple anterioare, ajută la amplificarea melodiei. Formulele melodice se încadrează în intervale de terță, cvartă și cvintă, acele intervale agreate de limba română în vorbire.

În cadențele interioare, realizate fie pe treapta a doua, fie pe treapta a patra a sistemului, predomină relația de secundă. Tot pe treapta a doua se produce și cadența finală, relația de secundă prin care se cadencează demonstrează astfel, substratul prepentatonic din care a evoluat sistemul.

Toate caracteristicile pe care le-a evidențiat analiza acestui cântec propriu-zis, demonstrează apartenența la stilul vechi.

Următorul cântec va fi prezentat în trei ipostaze. Prima este interpretată vocal cu acompaniament de tămbură, iar următoarele două interpretate instrumental: la caval și la țigulcă.

Z'DUSI FEATA LA APU

Culeg. M. Kozlovsky

Inf. OTTI ION 81 ani

26 iulie 2003

Născut la OȘINI

CERNA, jud TULCEA

(2+2+3+2)

Z'du - si fea - ta la _____ a - pu

Z'du - si lu - di du - pu ia

La - să-mi mă - ri _____ fea - to _____ tu.

Si-ts li ză - port stom _____ ni - li

Z'dusi feata la apu,
 Z'dusi ludi dupu ia,
 Lasă-mi mări feato, tu
 Si-ts li zăport stomnili,
 Si-ts li zăport stomnili,
 Si-ts li zăropă monile.
 Nu au catso di stomnă,
 Tuk au catso di monă,
 Tuk au catso di monă,
 Ai la fronse ninelu.

Vicni feata, prutsapo,
 O, lele Domne, la tine,
 O, lele Domne, la tine,
 Tse leac are di mine.
 Tat si mi talcoscă,
 Mama si mi drubească,
 Mama si mi drubească,
 Bebi si mi angropă,
 Bebi si mi angropă,
 Doda si mi zaplongă.

Se duse fata la apă,	Strigă fata, țipă,
Se duse și feciorul după ea,	O, lele Doamne,
Lasă-mă, tu fată,	Au, tu Doamne,
Să-ți duc eu ulcioarele,	Ce-am să mă fac?
Să-ți duc eu ulcioarele.	Tata o să mă omoare,
Au să-ți rupă mâinile.	Mama o să mă zdrobească,
Nu a apucat ulciorul	Mama o să mă zdrobească,
Ci a apucat-o de mână,	Fratele mai mare o să mă îngroape,
Ci a apucat-o de mână,	Fratele mai mare o să mă îngroape,
I-a rupt inelul.	Sora mai mare o să mă plângă.

Acest cântec se execută în tempo rapid, cu optimea la 168 (M.M.). Textul cântecului propriu-zis *Z'dusi feata la apu* prezintă un moment din viața cotidiană a meglenoromânilor. Între membrii comunității existau reguli precise ce stabileau relațiile interumane. Tinerii nu aveau voie să se țină de mână decât dacă erau logodiți. Acest lucru era știut de întreaga comunitate. Supărarea fetei este justificată deoarece tânărul care a însoțit-o la izvor a încălcat normele cerute prin faptul că a strâns-o de mână și astfel i-a rupt inelul de pe deget.

Tiparul versurilor octosilabic, prezent în ambele forme, acatalectică și catalectică, este grupat în patru podii metrice binare. În interiorul pseudostrofelor întâlnim repetarea versurilor, deci și a rândurilor melodice. Versurile coincid ca dimensiune cu rândurile melodice de tipar tetrapodic. Prin cântare, textul poeziei s-a izometrizat pe tiparul octosilabic al rândului melodic. Datorită gradelor de coincidență a finalurilor de vers, apare atât rima inexactă, cât și cea suficientă. Alte procedee compoziționale prezente în această poezie populară sunt anafora și paralelismul explicativ.

Modul este pentacord major ce aduce în registrul grav două sunete: si bemol și la. Ambitusul este de septimă mică, lărgirea cadrului sonor al pentatoniei realizându-se prin mers melodic descendent de la treapta întâi la sunetul SOL din registrul grav. Linia melodică are contur sinuos, singurul salt, de cvartă perfectă, realizat în sens melodic ascendent, fiind la începutul primului rând melodic. Sunetele pilon ale melodiei, DO-MI-FA formează o tritonie diatonică, melodia conturându-se în jurul acestor sunete. Apogiaturile, prezente în primele două rânduri melodice, sunt simple, anterioare și ascendente.

Sistemul ritmic este giusto-silabic, având la bază două durate: optime și pătrime. Fiind în același timp o melodie de joc, metrul versului se structurează în concordanță cu formula ritmică.

Forma arhitectonică este fixă, de tip ternar, A, B, C, Av, ambele fraze

din perioadă repetându-se. Configurația frazelor este motivică, fiecărui hemistih corespunzându-i câte o formulă muzicală pregnantă.

Cadența pentru prima celulă poetico-muzicală se realizează pe treapta a cincia. Prima frază realizează cadențarea prin repetarea trepteii întâi. Cea de-a doua frază are pentru ambele celule poetico-muzicale cadența pe primul sunet al sistemului sonor, cadența finală fiind realizată prin repetarea primului sunet al sistemului sonor al cântecului.

În varianta prezentată de domnul G. Oprea (*Studii de etnomuzicologie*, Ed. Almarom, Râmnicu Vâlcea, 1998, pag. 50), cântecul are formă arhitectonică fixă de tip pătrat, iar modul este construit pe o structură pentacordică amplificată de pieni.

Z'DUSI FEATA LA APU

Culeg. M. Kozlovsky

26 iulie 2003

CERNA, jud TULCEA

Inf. BULUTU GHEORGHE 62 ani

Născut la CERNA

Tempo-ul este rapid, optimea la 108 (M.M.). În interpretarea instrumentală realizată la caval, modul este cromatic (cromaticul 2) cu secunda mărită între treptele II și III. Ambitusul este de octavă perfectă.

Lipsită de ornamente, linia melodică dezvăluie mai ușor sunetele piloni. În prima frază a perioadei avem ca sunete preferate de melodie o structură pentacordică cromatică DO-Sibemol-LA-SOLbemol-FA, din care a evoluat ulterior sistemul sonor. În cea de-a doua frază se manifestă ca structură sonoră o heptatonie cromatică, FA-SOLbemol-LA-Sibemol-DO-RE-Mibemol cu secunda mărită plasată între treptele a doua și a treia.

Linia melodică are profil sinuos, iar saltul de cvartă perfectă este realizat chiar de la început, la fel ca în varianta instrumentală pe care o prezint mai jos.

Ritmul este giusto-silabic, forma arhitectonică fiind fixă, de tip binar.

Cadențele, plasate la finalul celor două fraze sunt realizate prin repetarea finalei.

Iată acest cântec propriu-zis și în varianta instrumentală realizată la țigulcă. Viteza de execuție este rapidă, optimea la 168 (M.M.).

Z'DUSI FEATA LA APU

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. RIZU IONEL 70 ani
Născut la CAPACLIA-DOIMUȘLARI
(CADRILATER)

The musical score consists of five staves of music. The first two staves are identical and represent the first phrase of the melody. The third and fourth staves are also identical and represent the second phrase. The fifth staff is a single line of music, likely representing a bass line or a specific instrumental accompaniment. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 9/8. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, and rests.

Modul, la fel ca în prima variantă, este o pentacordie diatonică, lărgită prin prezența sunetelor SOL, FA#, MI din registrul grav. Ambitusul este de octavă perfectă, diferit de prima variantă, dar la fel ca în cea de-a de a doua.

Linia melodică este lipsită de ornamente, punând în valoare sunetele considerate stâlpi sonori: LA, SI, DO#, MI.

Alternanța măsurilor compuse eterogen dezvăluie evoluția ritmului aksak spre ritmul giusto-silabic. Și aici forma arhitectonică este fixă, de tip binar.

Asemănarea celor trei cântece este evidentă, saltul de cvartă de la început, motivele frazelor, modul și ambitusul, simplitatea melodiei, ritmul giusto-silabic regăsindu-se în toate variantele prezentate. Cadențele, prin finala repetată reprezintă încă un punct comun cu celelalte variante analizate.

Trecui ă n sus, mamó, trecui ă n jos Ia nu-mi feșe
Ia, una feată mamó, Io voi siu l'eau, mamó di niveastă

Ăm trem șade, mamō	Ia nu-mi va
Prigaci veze, mamō	Io voi s'mi 'nsor, mamō
De niveastă	Ia va si mor
Io-i feș cu mona, mamō,	Dicot si mor, mamō
Ia nu-mi feșe,	Mai bun s'mi 'nsor
Io-i feș cu oclu, mamō	
Trecui în sus, mamă, trecui în jos	Ea nu-mi face
O fată	Eu vreau s-o iau de nevestă, mamă
Pe prispă ședeā	Ea nu mă vrea
Șorș cosea	Eu vreau să însor, mamă
De mireasă.	Ea vrea să mor
Eu-i fac cu mâna, mamă	De cât să mor, mamă
Ea nu-mi face	Mai bine mă însor.
Eu îi fac cu ochiu mamă,	

Acest cântec, extrem de apreciat de meglenoromâni, este interpretat de cei tineri fără sprijinul celor mai în vârstă. Textul poetic, cu umor fin, povestește despre un tânăr îndrăgostit care ar face orice pentru a câștiga dragostea tinerei pe care o iubește.

Tempo-ul este dat de optimea la 176 (M.M.). Sistemul sonor pe care îl putem deduce este o pentacordie. Datorită celor doi pieni, subtonul și treapta a doua, sistemul poate să se amplifice până la hexatonie cu subton. Sunetele pilon RE, FA, SOL și LA formează o tetratonie, toate celelalte sunete converg către acești centri modali. Lipsa ornamentelor determină accesibilitatea și fluiditatea melodiei. Ambitusul, de septimă mică, reprezintă distanța dintre cei doi pieni, subtonul Do și Si bemol.

Strofa melodică are două rânduri alcătuite din câte două motive pregnante, în care celule se repetă identic sau variat. Dimensiunea mai redusă a strofei melodice este dictată de modul în care se grupează frazele în perioadă. Ca formă arhitectonică, acest cântec se încadrează în categoria fixă, strofa melodică fiind de tip ternar: ABC.

Sistemul de versificație este izometric, acatalectic, omogen (binar). Poezia populară aduce ca procedee compoziționale și mijloace de expresie rima succesivă și paralelismul explicativ. Melodia este cea care dictează tiparul octosilabic al cântecului. Versurilor hexasilabice li se asociază refrenul bisilabic *mamō*, această asociere determinând izometrizarea pe tiparul octosilabic al melodiei. Apariția refrenului asigură coeziunea dintre cele două motive ale rândului melodic. Formulele melodice se desfășoară

pe ambitus de cvartă și terță. Linia melodică este sinuoasă, preferând salturile de terță și cvartă. Sistemul ritmic este aksakul pe care-l întâlnim atât la bulgari, cât și la aromâni și dacoromâni.

Dacă primul rând melodic are cadența pe treapta a treia, cel de-al doilea, ultimul, cadențează pe treapta întâi.

SCUATI LA RĂVOL'U DIN BRON

Culeg. M. Kozlovsky

26 iulie 2003

CERNA, jud TULCEA

Inf. OTTI ION 81 ani

Născut la OȘINI

Scua-ti la ră-vo-lu din bron

Di-mi tal-coa tu mi-ni Scua-ti la ră-vo-lu din bron

Di-mi tal-coa tu mi-ni

Si'n la du-nă son-dze-le meu

Si la vop-seaș-te pe-ru tou

Scoate la răvol'u din bron,
Di mi talco tu mini.
Si'n la dună soandzele meu,
Si le vopseaște peru tou.

S'nu ardă lanti buritsi,
Că cum an'la arse al meu.
Cote stele ari an tser,
Cota ficori tu ai si fatsi

Du-ti si'i spun la mumă-ta, S'nu facă lanta ca tini,	Cota ori tu si ti maritai Si udovidsă tu s'ti fatsi.
Scoate revolverul din brâu, Să mă împuști. Și adună sângele meu, Ca să-ți vopsești părul.	Să nu ardă alte inimi, Cum ai ars-o pe-a mea. Câte stele sunt în cer, Atâția copii tu să faci.
Du-te și spune-i mamei tale, Să nu facă alta ca tine,	De atâtea ori să te măriți, Și văduvă tu să rămâi.

Cântecul este liric, iar din poezie se degajă un puternic dramatism, finalul fiind aproape ca un blestem. Tiparul versurilor este octosilabic, izometric și prezintă ambele forme: acatalectic și catalectic. Rima versurilor este inexactă. Ca procedee compoziționale se constată anafora și paralelismul explicativ. Versurile se grupează în strofa melodică două câte două.

Frazele au o configurație pregnant motivică, acestea repetându-se identic în finalul cântecului. Forma este fixă de tip pătrat. Viteza cu care se cântă are optimea la 144 (M.M.).

În acest cântec se regăsește cromaticul I, cu secundă mărită între treptele III-IV. Ambitusul este de octavă perfectă, definind structura modului. Lipsesc ornamentele, astfel că melodia are un pronunțat caracter silabic. Intervalele care apar frecvent în melodie sunt terța mică, secunda mărită, secunde mari și mici. Conturul este sinuos, iar profilul în zig-zag. Sunetele piloni sunt MI-FA-SOL-LA, formând tetracordia ce stă la baza evoluției sistemului sonor spre cromatic. Sistemul ritmic este giusto-silabic, dar se deduce proveniența din aksak. Cadențele interioare se realizează pe treapta întâi, iar cea finală pe subton.

Forma este AAvBB1, deci o formă fixă, de tip binar. Dimensiunile versului variază, avânt șapte, opt sau nouă silabe.

În lucrarea domnului profesor G. Oprea, *Studii de etnomuzicologie*, acest cântec apare cu titlul: *Du-ti și spuni lu mumă-ta*, iar modul este heptacord cromatic (secunda mărită între treptele a II-a și a III-a), cu toate sunetele stabile.

LIGAT CAPU

Culeg. M. Kozlovsky

Inf. OTTI ION 81 ani

26 iulie 2003

Născut la OȘINI

CERNA, jud TULCEA

Tse tsu li - gat _____ ca - pu - Mu - șo

spu - ne tu la _____ ma - ma Că di mult ti _____

dua-re _____ Mu - șo I - li _____ șa _____ te _____ pri-fatsi

Mi - la ma - mo _____ tri li - ri _____ ăn deate

Tse tsu ligat capu Mușo,
 Spune tu la mama,
 Că di mult ti duare, Mușo,
 Ili șa te prifatsi.
 Nu mi doare, mamomoro,
 Nu mi doare, mamomoro,
 Nu mi doare, mamomoro,
 Tu cu mult nu moncă
 Mila mamomoro, di Iurpan efendi.
 Că mult aș mănco, mamomoro,

La nuastră uđaie.
 Trei seri, aș turni, mamomoro,
 Trei seri, aș turni,
 Trei seri, aș turni, mamomoro,
 Trei cafeuri biu.
 Mila mamomoro, trei cafeuri biu.
 Trei cafeuri ș biu, mamomoro,
 Trei cafeuri biu,
 Trei cafeuri ș biu, mamomoro,
 Trei liri an deate.

La nuastră udaie, Că mult aş măncu, mamu,	Mila mamu, trei liri an deate.
Ce ți-e legat capul, Mușo, Spune-i tu mamei, Te doare tare, Mușo, Sau așa te prefaci. Nu mă doare, mamă, Nu mă doare, mamă, Nu mă doare, mamă, Ci îmi pare rău Dragă mamă, de Iurpan efendi, Că mult a stat, mamă, La noi în prăvălie, Că mult a stat, mamă,	La noi în prăvălie. Trei seri a tot venit, mamă, Trei seri a tot venit, Trei seri a tot venit, mamă, Trei cafele a băut, Dragă mamă, trei cafele a băut. Trei cafele a băut, mamă, Trei cafele a băut, Trei cafele a băut, mamă, Trei lire mi-a dat. Dragă mamă, trei lire mi-a dat.

Și acest cântec degajă o atmosferă lirică povestind despre dragostea dintre tânăra Mușu și Iurpan, un flăcău înstărit. Fata este tristă deoarece iubitul ei nu are curajul să-i mărturisească dragostea ce i-o poartă.

Versul este hexasilabic, prezent în ambele forme: acatalectic și catalectic. La tiparul izometric al versului se adaugă, la primul și al treilea rând melodic, refrenul bisilabic pe cuvintele *Mușu* și *mamu*. Aceste refrane regulate au rolul de a amplifica arcul melodic și prin locul pe care-l ocupă, încheie strofa melodică. Tempo-ul este potrivit, optimea fiind la 120 (M.M.).

Rima este succesivă și leagă distihurile între ele. Ca procedee compoziționale și mijloace de expresie întâlnim în poezia populară paralelismul explicativ și repetarea versurilor (două câte două sau același vers de trei ori). Prin repetarea de trei ori a versului se demonstrează arhaismul textului.

Ritmul este aksak, bicron (pătrime și pătrime cu punct), cele două unități de durată constituind o măsură simplă binară (5/8). Izocronia, născută din repetarea acelorași configurații, poate justifica coregrafia ce însoțește cântecul. Forma arhitectonică este de tip binar: A2, B1.

Structura sonoră este a unui hexacord diatonic. Ambitusul, de sextă mare definește chiar sistemul sonor al cântecului. Intervalele care apar frecvent sunt secunde și doar două salturi de terță mică și cvartă perfectă.

Linia melodică, silabică, este amplificată prin apariția ornamentelor: apogiaturi simple anterioare și mordente (superior și inferior). Conturul melodiei este în prima frază sinuos, iar în cea de-a doua crenelat. Profilul melodiei în prima frază este descendent, iar în a doua frază este în zig-zag.

Cadența interioară și totodată locul cezurii interioare, se produce pe treapta a doua a hexacordiei prin mers melodic descendent. Cadența finală, tot pe treapta a doua, este realizată prin repetarea fundamentalei.

CHITU, MILA, CHITU

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. RIZU ANASTASIA 69 ani
Născută la CAPACLIA
DURUSTOR

Chi-tu, mi-la Chi - tu Un - di rai tu sea - ră,

Un-di rai tu sea-ră, Chi-tu Spu - ni tu lă mi - ni?

– Chitu, mila Chitu
Undi rai tu seară,
Unde rai tu seară, Chitu
Spuni tu lă mini?
– Tani, mila Tani
La Tava Ghiurgăii
La Tava Ghiurgăii, Tani
Gărnișor na iupeam.
– Chito, dragă, Chito
Unde-ai fost aseară?
Unde-ai fost aseară, Chito
Spune-mi tu mie?
– Tani, dragă, Tani
La Tava Ghiurgăii
La Tava Ghiurgăii
Să curățăm porumb

– Chitu, mila Chitu
Cari-și vini cola?
– Cola vini Tani, mila
Mitci lu' Tăscăia
– Chitu, mila Chitu
Ți va feasi Mitci
Monili la bășca.
– Chito, dragă, Chito
Cine a fost acolo?
– Acolo a fost, Tani, dragă
Mitci a lu' Tăscăia
– Chito, dragă Chito
Ce v-a făcut Mitci?
– Nu ne-a făcut nimic, Mitci
Ne-a sărutat mâinile.

Acest cântec liric, cunoscut de toți meglenoromânii se cântă și se dansează cu plăcere atât de cei mai în vârstă, cât și de cei tineri. Este vorba despre gelozia unui flăcău atunci când iubita pe care o căutase nu era acasă.

Cu toate că tiparul versurilor este hexasilabic, melodia își impune propria organizare, astfel că textul prin cântare se izometricează pe tiparul octosilabic. Gruparea poeziei este distihul (2+2), iar versurile au tiparul în ambele forme, acatalectică și catalectică. Sunt prezente în text următoarele elemente de expresie ale poeziei populare: rima succesivă, în care distingem asonanțele, repetarea versurilor în strofa melodică, după tiparul 1+2+1+2, anafora și paralelismul explicativ. Tempo-ul este rapid, optimea se execută la viteza 168 (M.M.).

Prin atașarea refrenelor de completare: *mila*, *Chitu*, *Tani*, versul al treilea este singurul pe tipar octosilabic. Melodia este silabică, formula binară pe care evoluează preferând grupurile ritmice pirice. Ritmul este giusto-silabic, divizionar (2/4).

Sistemul sonor este o pentatonie diatonică în stare minoră, fără trepte mobile. Ambitusul de sextă mică se formează între sunetul plasat pe prima treaptă a sistemului și sunetul apogiaturii anterioare ce apare la ultimul sunet din pentatonie. Ornamentația simplă dictează caracterul silabic al cântecului, dar nu afectează fluiditatea melodiei.

Sunetele pilon din melodie reprezintă picnonul tetratoniei: MI-SOL-LA-SI, în jurul acestora gravitând toate celelalte sunete. Melodia debutează cu un salt de cvintă perfectă, interval care coincide cu ambitusul cântecului.

Structura arhitectonică binară este dată de cele două fraze muzicale ce formează strofa melodică. Repetarea ambelor fraze, cu configurație motivică, determină tiparul fix, pătrat, de tip binar al cântecului (AB).

Cadențele se realizează pe treapta întâi prin mers melodic descendent, la ultima frază cadența fiind realizată prin repetare.

Muzica jocurilor populare

Hora satului, șezătorile (claca) și diversele sărbători prilejuite de obiceiurile calendaristice, de viața în cadrul familiei reprezentau pentru etnicii meglenoromâni tot atâtea ocazii de a învăța jocurile și cântecele tradiționale.

Smulși din vatra lor și obligați să se adapteze unor condiții impuse, meglenoromânii au reușit să păstreze în memoria colectivă toate acele manifestări artistice (balade, cântece propriu-zise, obiceiuri, ritualuri și jocuri) care îi deosebeau de celelalte grupuri etnice din jurul lor.

Generația celor născuți în Grecia, de fapt bătrânii satului Cerna, a fost singura păstrătoare de amprentă identitară atât în Cadrilater, cât și în Cerna. La sosirea lor în locurile de adopție, meglenoromânii încă mai aveau cimpoieri, cântau polifonic și nu abandonaseră obiceiurile și ritualurile practicate în Grecia.

Pe lângă un repertoriu muzical și coregrafic propriu, solid, ei au asimilat și alte creații din folclorul etnicilor bulgari, greci, turci, aromâni și dacoromâni.

Or drept sau *Hora dreaptă*, reprezintă principalul joc se auzea la șezătoare sau la diferite sărbători ale comunității meglenoromâne. Înlocuirea horei satului cu balurile și discotecile determină treptat întreruperea transferării către tânăra generație a valorilor culturale și spirituale proprii.

Generația născută în Meglen a asistat neputincioasă la deznaționalizarea impusă pe toate căile de regimurile ce s-au succedat de-a lungul anilor.

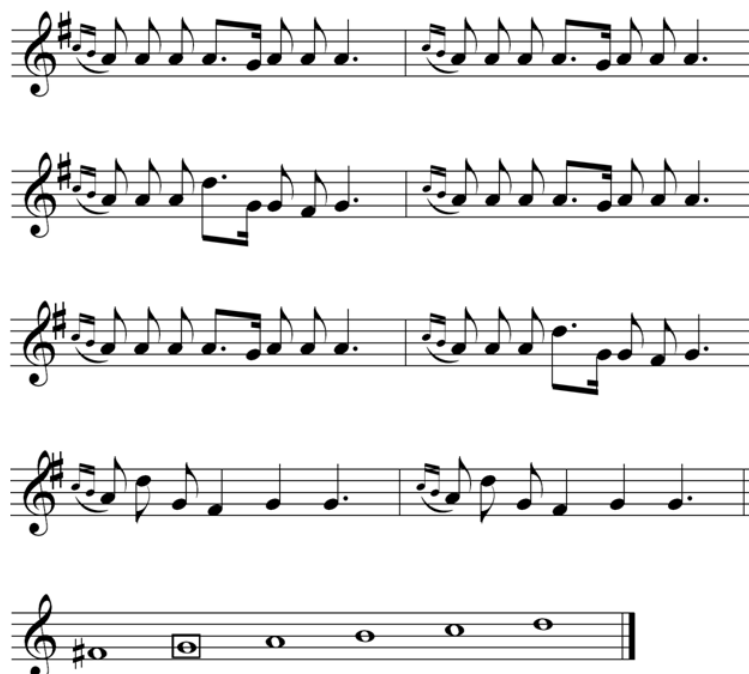
Astăzi, meglenoromânii din Cerna, se identifică comunitar prin cinci jocuri. De fapt, două jocuri și trei cântece propriu-zise, care servesc și ca melodii de joc.

Cele două dansuri sunt: *Moșescu* și *Paidușka*. Cântecele propriu-zise pe ale căror melodii se dansează sunt: *Chitu, mila Chitu, Z' dusi feata la apu* și *Trecui ăn sus, trecui ăn jos*.

MOȘESCU

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. GHEORGHE IORDAN 67 ani
Născut la CERNA

Moșescu, dans în stilul *Horei cu cap* se mai practică astăzi doar pe scenă de către membrii formației de dansuri *Altona*. A fost catalogat de toți interlocutorii mei ca fiind pur meglenoromân. Acompaniamentul este la fluier fără dop, talentul improvizatoric al instrumentistului manifestându-se nestingherit. Tempo-ul este rapid, optimea la viteza 180 (M.M.).

Linia melodică evidențiază subtonul care, plasat în registrul grav, completează scara sonoră până la hexacord doric. Sistemul ritmic este aksak, forma fixă, durata improvizației muzicale coincidând cu durata dansului propriu-zis.

Melodia jocului se structurează pe celule ritmico-melodice identice și variate, ritmul aksak, bicron, fiind evident. Duratele cele mai frecvente sunt optimea, optimea cu punct, pătrimea și pătrimea cu punct. Pe primul sunet al fiecărei incize se plasează un accent de delimitare, astfel că, valorile motivelor melodico-ritmice se grupează în jurul sunetului purtător de accent. Sistemul sonor al melodiei este o pentatonie majoră cu subton, iar ambitusul este de sextă mare. Polii pendulatori LA-SOL, concentrează în jurul lor toate celelalte sunete, afirmate sau pieni.

Ornamentele, plasate numai pe treapta a doua, sunt apogiaturi duble anterioare. Salturile succesive de cvartă perfectă ascendentă și de cvintă perfectă descendentă marchează momentele în care se aud chiuiturile și se execută pașii sălțați ai dansului.

Din punct de vedere arhitectonic, această melodie de joc are tipar binar (AB), cele două fraze fiind construite din repetarea identică sau variată a formulelor izometrice.

Climaxul, sunetul RE2, este atins aproape spre finalul primei fraze, el auzindu-se de patru ori, pe parcursul melodiei. De fiecare dată când se aude este precedat de salt de cvartă perfectă și urmat de salt de cvintă perfectă. Imediat se aude de fiecare dată subtonul, afirmat probabil din pienul care relaxa vocea după două salturi succesive.

Cadența primului rând melodic se realizează prin repetare pe treapta a doua, iar cea finală, prin relația de secundă, repetă primul sunet al sistemului sonor.

PAIDUȘKA

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. RIZU IONEL 70 ani
Născut la CAPACLIA-DOIMUȘLARI
(CADRILATER)

The musical score for 'PAIDUȘKA' is written in treble clef with a 5/8 time signature. It consists of six staves of music. The first staff contains three measures of eighth notes. The second staff contains four measures, including a dotted quarter note. The third staff contains four measures, featuring a triplet of eighth notes in the third measure. The fourth staff contains four measures, including a dotted quarter note and a sixteenth-note triplet. The fifth staff contains four measures, including a triplet of eighth notes in the first measure and a triplet of eighth notes in the fourth measure. The sixth staff contains four measures, including a triplet of eighth notes in the second measure and a triplet of eighth notes in the fourth measure.

Musical score for Aromani, Meglenoromani, and Istroromani, page 382. The score consists of seven staves of music in treble clef, featuring various rhythmic patterns and triplets.

The first staff contains a sequence of eighth and quarter notes. The second staff features a triplet of eighth notes and a triplet of sixteenth notes. The third staff contains two triplet markings over eighth notes. The fourth staff features three triplet markings over eighth notes. The fifth staff contains a triplet marking over eighth notes. The sixth staff contains a sequence of eighth and quarter notes. The seventh staff features a triplet marking over eighth notes.

Paiduška este dans bulgăresc, introdus în repertoriul meglenoromân odată cu sosirea în Cadrilater. Se desfășoară într-un tempo rapid (optimea 184 M.M.), cu mers săltat și pași pe loc, trădând originea sa bulgărească. La sosirea în Cerna, meglenoromânii au constatat că și în satele din jurul lor se dansa *Paiduška*. În satul Cerna și în cele din vecinătatea lui au existat etnici bulgari, și astfel se explică faptul că la horele satelor din acea zonă se dansau, indiferent de apartenența etnică, dansuri aparținând meglenoromânilor, bulgarilor, turcilor, aromânilor sau dacoromânilor. Informatorii mei mi-au spus că pașii pe care îi fac ei la *Paiduška* sunt diferiți de cei pe care îi fac bulgarii, dacoromânii sau aromânii. Meglenoromânii îl dansează în stilul lor, cumva în spiritul pașilor tradiționali de dans.

Ritmul aksak (bicron), divizionar, (5/8) dezvăluie structura binară a formulelor, respectiv celulelor, identice pentru coregrafie și melodie. Valoarea totală a formulelor este de opt și rezultă din gruparea motivelor melodico-ritmice în jurul sunetului purtător de accent de la începutul fiecărei incize.

Melodia de dans meglenoromână Paiduška este de tip pătrat (ABAvCBvAvD) având șapte fraze muzicale, în care motivele sunt repetate identic sau variat.

Dacă în incipitul melodiei de dans se plasează o formulă melodică introductivă, la finalul acestei melodii se întâlnește aceeași formulă cu rol concluziv.

Melodia dezvăluie ca sistem sonor acusticul 2 (major melodic) ce s-a conturat dintr-o pentatonie cu doi pini instabili (FA# și DO#). Ambitusul este de octavă perfectă. Pe lângă mersul melodic realizat prin succesiuni de secunde apar și salturile de terțe, cvarte și cvinte ascendente și descendente, astfel că profilul melodiei este în zig-zag.

Sunetele preponderente sunt plasate pe treptele a doua (LA), a patra (RE) și a cincia (MI), acestea evidențiind o structură prepentonică, o tritonie ce a evoluat inițial în pentatonie, iar prin emanciparea piniilor s-a lărgit în heptatonie majoră.

Cadențele interioare se realizează pe treptele a doua și a cincia, prin salturi de cvarte ascendente și descendente, evidențiindu-se din nou sunetele pilon.

Cadența finală se realizează pe treapta întâi, fiind adusă prin salt de cvartă perfectă descendentă.

CIFTE, CIFTE – DANS TURCESC

Culeg. M. Kozlovsky

Inf. OTTILION 81 ani

23 noiembrie 2003

Născut la OȘINI

CERNA, jud TULCEA

The musical score is written in a single treble clef with a 7/16 time signature. It consists of six staves. The first five staves contain a continuous melodic line with various rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. The sixth staff shows a final measure with a double bar line and repeat dots, indicating the end of the piece.

Deși nu este un joc meglenoromân, am analizat acest dans, deoarece se știe că meglenoromânii au conviețuit în locurile de baștină sau de adopție în medii alogene. Cântat cu acompaniament de tămbură și dairea, acest dans m-a frapat prin plăcerea cu care a fost executat.

Este un dans de perechi, în tempo vioi (Presto), asemănător geamparalei din punct de vedere ritmic și coregrafic. Ultima pereche flutură în mână câte o batistă, acest obicei fiind întâlnit la majoritatea popoarelor balcanice.

Urmărind analiza vom vedea că există o mare asemănare între elementele acestui dans și cele meglenoromâne.

Ritmul este aksak, divizionar (7/16) și dezvăluie structura binară (bicron) a formulelor, respectiv celulelor, identice pentru coregrafie și melodie.

Valoarea totală a formulelor este de opt și rezultă din gruparea motivelor melodico-ritmice. Fiecare inciză evidențiază sunetele pilon ale melodiei, de fapt sunetele pentatoniei în care este melodia. Ambitusul este de cvintă perfectă, definind astfel structura modului. Melodia are profil sinuos, saltul de cvintă din formula incipitului impunând sunetul al cincilea prin repetarea succesivă. În afară de saltul de cvintă, formulele ritmico-melodice nu depășesc intervalul de terță. Apogiaturile simple posterioare sunt singurele ornamente prezente în melodie.

Această melodie de joc are structură fixă, ternară, cele trei fraze care o alcătuiesc având cadențele interioare realizate prin repetarea treptelor a treia și întâi, iar cadența finală pe treapta întâi.

Muzica de dans este astăzi cântată doar la serbări ale școlii, comunității sau la concursuri și festivaluri folclorice. La nunți, melodiile meglenoromâne sunt interpretate de formații instrumentale de actualitate (orgă, chitară electrică, baterie), dispărând posibilitatea de a improviza, toate instrumentele executând de fapt, linia melodică.

Ca o mărturie a funcției sociale pe care o presupune dansul în comunitățile rurale, dansurile meglenoromâne au întotdeauna un conducător. Acesta se numește *taniț* și este cel care decide momentul începerii dansului (de obicei, după primul rând melodic). Tot el alege traiectoria șirului de dansatori: în șir dispus pe semicerc, în spirală sau perechi. Tanițul, fiind primul întotdeauna, flutură o batistă pe tot parcursul dansului, fiind astfel ușor de recunoscut. Nu poate fi schimbat tanițul decât odată cu sfârșitul dansului, altfel se consideră ca o lipsă de respect față de cel care conduce dansul.

Înainte de emigrarea în Cadrilater și chiar la sosirea în comuna Cerna, dansatorii se prindeau în horă după anumite reguli: persoanele care nu erau rude nu aveau voie să se prindă în horă direct de mâini, foloseau pentru a rezolva inconvenientul o batistă, ținându-se de capetele acesteia. Treptat, s-a renunțat la această regulă, dansatorii prinzându-se în funcție de dans fie de mână, de brâu sau de umeri.

Pe melodiile cântecelor care servesc drept melodii de joc se joacă *Or drept* sau *Horă dreaptă*. Bineînțeles că pașii sunt diferiți, meglenoromânii preferând mișcările mai lente, suspensia picioarelor pe rând, cu mușchii picioarelor încordați, asemănător dansurilor grecești executate de bărbați.

Concluzii

Am dorit ca prin cercetarea pe care am efectuat-o în comuna Cerna, la comunitatea meglenoromână, să prezint acele aspecte legate de specificitatea repertoriului de cântece și jocuri considerate tradiționale. Intenția mea a fost aceea de a pune în lumină aspectele de cultură care au rezistat în timp, să ajut ca aceste valori să fie cunoscute și apreciate, în pofida numărului mic de creații care au rezistat în fața atâtor încercări de încorporare în culturi mult mai puternic reprezentate.

Am supus analizei o mare parte din repertoriul de cântece culese la Cerna, acestea fiind considerate ca cele mai reprezentative pentru demersul propus.

Trăsăturile specifice repertoriului vocal pe care le-a evidențiat analiza efectuată de mine sunt:

- Preponderența versului hexasilabic izometric la care se adaugă refrene bisilabice la finalul rândurilor melodice 1 și 3.
- Existența în melodiile vocale de joc a versurilor heterometrice, de genul heptasilabice, având structura în concordanță cu ritmul dansurilor.
  - Inexistența fenomenelor de versificație cu caracter improvizatoric.
  - Prezența modurilor arhaice, cu un număr redus de sunete, într-o mare varietate structurală.
  - Prezența structurilor pentatonice sau cu substrat pentatonic în care apar trepte mobile sau pieni care determină lărgirea modului spre hexacord cromatic sau diatonic, a modurilor cromatice 1 - 2 și acustic 2.
    - Importanța subtonului în melodie.
    - Ambitus restrâns al melodiilor.
    - Profilul melodic preponderent descendent.
    - Cadențe interioare pe treptele a 3-a, a 2-a și 1.
    - Cadențele finale pe treptele 1 și subton.
    - Forma fixă a melodiilor vocale (există maximum 4 rânduri melodice diferite, ce se pot repeta fie două câte două fie se repetă ultimul motiv al strofei melodice).
      - Sistem ritmic preponderent giusto-silabic și aksak.
      - Toate cântecele se pot interpreta în grup, majoritatea servind ca melodii de joc.
      - Forma arhitectonică a strofelor melodice în muzica vocală având tipare primar, binar sau ternar.

În urma analizei pe care am făcut-o, în muzica de joc am putut să constat următoarele aspecte:

- Prezența modului hexacord, extins spre doric.
- Importanța subtonului în melodie.
- Ambitusul de cel mult o octavă.
- Multitudinea structurilor ritmice, rezultate din variația celulară, datorată caracterului improvizatoric al interpretării.

În cântecele culese am constatat că la sfârșitul versurilor apar elemente noi de versificație, ca o consecință a lărgirii rândurilor melodice. Versul propriu-zis își păstrează structura tradițională (cea mai întâlnită fiind hexasilabică), primind la sfârșitul rândului melodic, refrene de completare: *more, dodo, frati, soro*.

Am observat că și din punct de vedere ritmic au avut loc transformări. Stilului vechi, parlando-rubato, pe care domnul profesor G. Oprea l-a notat în majoritatea cântecelor culese i-au fost aduse modificări. Din dorința de măsurare și simetrie (observate la balade și la cântecele propriu-zise), stilul actual a dobândit preferința către giusto-silabic, majoritatea cântecelor putând fi încadrate în măsuri constante. Aceste transformări ritmice sunt consecința adaptării repertoriului vocal la muzica de dans, știut fiind faptul că, o bună parte dintre cântecele propriu-zise ale meglenoromânilor pot servi și ca melodii de joc.

Se poate spune despre muzica tradițională a dialectului meglenoromân că parcurge o perioadă de profunde schimbări. Manifestate în planul creației și al interpretării, toate aceste transformări demonstrează că tradiția nu a dispărut, ci doar se adaptează unor condiții impuse de societate și progres. Dispariția performerilor la instrumentul tradițional *gaida* a determinat adaptarea repertoriului la instrumente împrumutate din culturile etniilor conlocuitoare. În concluzie, putem spune că menținerea în cadrul cultural românesc a dialectului meglenoromân demonstrează vigoarea creațiilor tradiționale în medii ostile sau dezinteresate.

Lista informatorilor pentru repertoriul meglenoromân

1. Coman Virgil (născut în Medgidia), meglenoromân după mamă, orașul Constanța, director la DJAN Constanța, doctor în istorie.
2. Petrică Dumitra, dacoromână (născută în comuna Cerna), comuna Cerna, bibliotecară;
3. Bulutu Gheorghe, meglenoromân după mamă, originar din comuna Cerna, agricultor, pensionar;
4. Gheorghe Evanghelia, meglenoromână (născută în Lugunța, Grecia), comuna Cerna, casnică;

-
5. Iordan Gheorghe, provenind dintr-o familie mixtă, originar din comuna Cerna, agricultor, pensionar;
  6. Gheorghe Nicolae, meglenoromân după mamă (născut în comuna Cerna), contabil;
  7. Gheorghe Rodica, dacoromână (născută în comuna Scobinți, jud. Iași), comuna Cerna, croitoreasă.
  8. Otti Ion, meglenoromân (născut în Oșani Grecia), comuna Cerna, frizer, pensionar;
  9. Otti Traian, meglenoromân (născut în comuna Cerna), orașul Constanța, proprietar al unei întreprinderi;
  10. Rizu Ionel, meglenoromân (născut în Capaclia – Doimușlari, Bulgaria), comuna Cerna, agricultor, pensionar;
  11. Rizu Anastasia, meglenoromână (născută în Capaclia – Durustor - Bulgaria), comuna Cerna, agricultoare, pensionară;
  12. Simiti Gheorghe, meglenoromân (născut în Liumnița, Grecia), comuna Cerna, agricultor, pensionar;

CÂNTECE ȘI HORE DE RUSALII COMUNE MEGLENOROMÂNILOR ȘI MACEDONENILOR

*Prof. univ. dr. Petar Atanasov,
Skoplije – Republica Macedonia*

Așezați în regiunea Meglen, de unde provine și denumirea lor, meglenoromânii au stat, de-a lungul secolelor, în strâns contact cu populațiile înconjurătoare, greci, turci, slavi etc. Deși au dus o viață izolată la sate, ocupația lor fiind agricultura și păstoritul, iar în timpurile recente olăritul și creșterea gogoșilor de mătase, meglenoromânii veneau des în contact cu populațiile deja amintite, dar cel mai des cu slavii, fiind nevoiți să-și vândă produsele muncii lor. Viața în comun a meglenoromânilor și a slavilor a dus la o influență reciprocă; dar trebuie, totuși să menționăm că influența slavă asupra meglenoromânilor a fost incomparabil mai puternică. Astăzi meglenoromânii care trăiesc pe teritoriul Republicii Macedonia și-au schimbat cu totul modul de viață. Părăsind comuna lor Uma – singura care a rămas în Iugoslavia după 1918 – ei s-au instalat în Gevgelija, unde amestecul cu populația slavă, de data aceasta, a fost direct. Noile raporturi sociale, în primul rând căsătoriile încheiate între meglenoromâni și macedoneni – lucru care nu se obișnuia în trecut atâta timp cât au stat la sate – au făcut ca influența slavă să fie și mai puternică. În modul acesta procesul de contopire a meglenoromânilor, început mai de mult, s-a accelerat, idiomul lor fiind pe cale de dispariție.

Ca rezultat al acestei conviețuiri între populațiile meglenoromână și slavă s-au înregistrat numeroase obiceiuri populare comune. Dintre aceste obiceiuri comune menționăm o tradiție populară caracteristică și care datează din cele mai vechi timpuri și s-a menținut până în zilele de astăzi. Este vorba de așa-zisele **obiceiuri de rusalii**, cunoscute mai bine sub denumirea de **hore de rusalii**. Aceste hore se organizează în legătură cu sărbătorile de iarnă, Crăciunul și Boboteaza, și sunt consacrate focurilor rituale și cultului morților.

Există păreri diferite despre originea acestor obiceiuri însoțite de hore. După unii, ele sunt de origine slavă; după alții, sunt de origine

romano-precreștină, organizate în legătură cu sărbătorile trandafirilor, **Rosalia** sau **Rosaria**, de unde și denumirea lor. Consulul francez la Ianina pe timpul lui Ali-pașa la începutul secolului al XIX-lea, F. Pouqueville,¹² care mărturisea că la Parga, un sat de pe litoralul grec, de pe data de 1 până pe 8 Mai au loc dansurile numite **rusalii**, considera că aceste obiceiuri au fost transmise aici din Italia. Ținând seamă de toate aceste considerațiuni, este de asemenea greu să ne pronunțăm dacă aceste obiceiuri au apărut pentru prima dată la macedoneni sau la meglenoromâni. Ceea ce este important, însă, este faptul că nu numai localizarea calendaristică, scopul acestui rit vechi, ci și regulile după care el se desfășoară sunt, în general, la fel la unii ca și la alții.

Rusaliile la macedoneni și la meglenoromâni au loc între 7 și 19 Ianuarie, mai precis începând cu ultima zi de Crăciun și terminându-se în ajunul sărbătorii de Bobotează. Acestea sunt așa-numitele zile păgâne, zilele ielelor și ale zânelor rele care schilodesc pe oameni și când fel de fel de «spirite și forțe invizibile» amenință viața oamenilor. Obiceiurile de rusalii sunt însoțite de hore interesante și foarte frumoase. De fapt, aceste hore nu sunt decât niște dansuri rituale care își au originea încă în epoca precreștină. La origine, această tradiție se deosebea mult de cea de astăzi. Înainte de toate, dansurile care se executau cu această ocazie aveau un caracter magic, erau un fel de terapie prin care se credea că vor fi alungate spiritele rele despre care a fost vorba mai sus, asigurându-se astfel bunăstarea, fecunditatea și sănătatea oamenilor și a animalelor lor. Obiceiurile și horele de rusalii pe care le întâlnim, în versiuni diferite, la toate popoarele din Balcani, au totuși ceva comun. Ceea ce le este comun, constă în faptul că peste tot întâlnim urme din culturile vechi și mai ales elemente ale culturii șamaniste. Ceea ce este, însă pentru noi și mai important, este faptul că «puterea magică» a acestor dansuri și hore, întâlnită la șamani și practică la bulgarii din nordul țării lor, ca și la călușarii români, în vederea însănătoșirii bolnavilor „acest element străvechi îl întâlnim la meglenoromâni și la macedoneni într-o măsură mult mai nesemnificativă”. Dansatorii sau **rusalii**, cum se numesc la unii și la alții, rar permit introducerea în mijlocul lor a bolnavilor și tot așa de greu se duc la casele unde sunt bolnavi. La cererea familiei respective, ei acceptă să se ducă aplicând unele din regulile ritului, **rusălescu**, dar fără ca ei să întreprindă ceva din propria lor inițiativă, pe când la bulgari și la călușarii români acest element este primordial unde dansatorii au același rol de medici, preoți și vrăjitori.

În decursul secolelor această tradiție populară a suferit numeroase schimbări. Creștinismul, de exemplu, neputând să înlăture aceste obiceiuri

¹ F. Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, 1826, *passim*.

de obârșie păgână din viața oamenilor, a introdus în ele cea mai semnificativă trăsătură a lui, crucea. Acest element nou ocupă locul central în întregul rit de rusalii. Totul se făcea sub semnul crucii. Înainte de-a pleca în satele vecine și cele mai îndepărtate, prima datorie a rusalilor era să treacă prin biserică ca să fie binecuvântați de preot și stropiți cu apă sfântă *aghiazmă*, iar la întoarcere în satul lor ei nu puteau să meargă acasă înainte de a trece prin aceeași instituție spre a fi «din nou creștinați». Prin urmare, caracterul religios al acestor obiceiuri este evident.

Numărul *rusaliilor* – dansatorilor era de 12 persoane în amintirea celor 12 apostoli. De altfel, și durata întregului rit era de 12 zile. Grupul întreg dimpotrivă era constituit din 30-32 de persoane. La întrebarea de ce *rusalii* mergeau din sat în sat ca să danseze, un bătrân meglenoromân pe nume Vani ăl Popa, mi-a răspuns: «Tri cămbană ca lundineții nă-u furara». „Pentru clopotul bisericii că oamenii din Lundin ni l-au furat”. Este clar că misiunea *rusaliilor* era sfântă, contribuind la rezolvarea multor probleme comune satului. În acest scop, ei erau bine organizați. Un casier aduna banii într-o tavă, doi sau trei cerșetori *pitaci* la slavi, iar la meglenoromâni *câlșari* primeau diverse cadouri, ca grâu, porumb, ovăz, brânză, carne, cartofi etc. și le transportau în desagi pe cai. Deasemenea, mai erau unul sau doi cântăreți care cântau din cimpoi² sau din surlă pe lângă toboșarul care se întâlnea numai la slavi. Cadourile adunate se vindeau la *aratș*, un fel de licitație, iar banii intrau toți la *văcăf*, adică în posesia casei bisericesti. Printre dansatori remarcăm un *baltădziă*, care era în același timp și căpetenia grupului, având controlul asupra dansatorilor. El ținea sus în mâna dreaptă baltagul pe care îl învârtea apărând în modul acesta întregul grup de forțele invizibile. *Tăntsarul* avea deasemenea rol principal în grup, în sensul executării perfecte a horei aflându-se în capul acesteia. Restul dansatorilor, ca și *tăntsarul*, purtau săbii de lemn numite *călătschi*, pe fiecare din ele fiind înscris numele dansatorului.

Rusalii erau îmbrăcați în frumoase costume populare, confecționate în sat.

În loc de pantaloni purtau fuste *fustani* albe, largi, făcute din 80 de cute plisate. În cap purtau căciulă simplă de țară sau căciulă de blană. Cămașa o aveau la fel ca și *fustanul*, albă, deasupra căreia purtau vestă împetrișată cu baticuri și diverse ornamente. După cum am menționat mai sus, *rusalii*, înainte de a pleca în «misiunea», lor prin satele vecine și cele mai îndepărtate, își luau rămas bun de la părinți, soție și rude și în ziua de Crăciun se îndreptau spre biserică unde preotul binecuvânta pe fiecare în

² În cadrul grupurilor de rusalii cimpoiul era singurul instrument muzical folosit de meglenoromâni, pe când macedonenii în afară de el mai foloseau surla și toba.

parte. La plecarea lor din sat, toată lumea ieșea ca să-i însoțească urându-le să se întoarcă cu bine acasă ca și când ar fi plecat în război. Apropiindu-se de satul unde urmau să danseze, *rusalii* trimiteau înaintea lor două călăuze ca să anunțe pe săteni de venirea lor. În cazul când în sat era deja un alt grup, atunci ei se îndreptau spre altă localitate evitând astfel întâlnirea celor două grupuri de *rusalii*, care ar fi putut să fie nefastă. După regulile acestor obiceiuri, era prea mare dezonoarea ca la întâlnirea celor două grupuri, unul să se supună celui mai tare, trecând pe sub săbiile încrucișate. Când întâlnirile între grupuri erau inevitabile și în cazul când nici unul din ele nu ceda, atunci se produceau ciocniri sângeroase care se terminau tragic. Drept dovadă, în Republica Macedonia există multe localități sub denumirea de: *morminte de rusalii*, care amintesc astfel de întâmplări tragice.

Odată ajunși în sat, întreg grupul era primit cu bucurie și satisfacție, iar *rusalii* începeau să danseze în centrul satului ca după aceea să treacă de la o casă la alta dansând în curtea lor. Aici ei primeau darurile de care aveau grijă *călșaril'*. Doi dintre rusalii intrau în casă și marcau cu sabia o cruce în perete. Dacă cineva din familie era bolnav rusalii încrucișau săbiile lor deasupra persoanei bolnave cu scopul însănătoșirii. *Rusalii* nu dansau în fața caselor unde era o *liuncă*, adică o femeie care născuse de curând, mai precis în perioada de 40 de zile de la naștere fiind considerată ca «necurată». În cazul când familia era în doliu, *rusalii* nu dansau, ci înconjurau parul din centrul curții de care se leagă caii la treierat, apoi intrând în casă marcau și aici o cruce în perete.

Dintre horele pe care *rusalii* le dansau în perioada aceasta de 12 zile în întreaga regiune a Meglenului locuită de meglenoromâni și macedoneni precum și în satele înconjurătoare, cele mai cunoscute sunt: *Căți Rizu babăl'a*, *Două liri două franghi*, *Două or turnat*, *Tăltșinicu*, *Z-dusi feata la apu*, *Rusălescu* etc. de creație meglenoromână; după aceea *Petruno mome*, *Teškoto*, *Todor biro kapidan*, *Kați mome vistinata*, *Bojmija avasi* etc. „de creație macedoneană”. Toate aceste hore, indiferent de proveniența lor, erau dansate de *rusalii* ambelor populații. Fiecare sat își avea grupul său de *rusalii*. La meglenoromâni, de exemplu, dintre toate satele în domeniul creației se distingea cel mai mult comuna Oșin, dar se spune că cel mai bun grup de *rusalii* la megleniți a existat la Uma, pe când la macedoneni au existat în comunele Petrovo și Davidovo. Horele *rusaliilor* începeau prin niște pași bine echilibrați ocupându-și fiecare dansator locul lui în horă pentru ca progresiv să îndeplinească în ea elemente noi ca învârtirea dansatorilor în jurul lor, perechile lovindu-și săbiile în aer, lăsându-se pe vine sau în genunchi și multe alte elemente proprii acestor hore. În trecut, horele de rusalii, răspândite pe un teritoriu mult mai întins, începând cu

orașul Kukuș, Kilkis, în Grecia, și pînă în regiunea Tikveș, reprezentau adevărate dansuri de vitejie. Ele erau în plin apogeu în timpul Imperiului Otoman, iar declinul lor a început odată cu stabilirea granițelor între statele balcanice după dezastrul turcilor și Primul Război Mondial. Ceea ce este interesant, constă în faptul că aceste hore nu erau cîntate de *rusalii*, ci numai dansate. *Rusalii*, pur și simplu, nu cîntau. De altfel, aceleași cântece sau melodii se cîntau și se dansau de către populațiile respective în toate ocaziile care se prezentau, ca, de pildă, la logodnă, la nuntă sau la diverse sărbători populare și religioase.

Este de asemenea de reținut faptul că *rusalii*, în executarea acestui rit, din momentul plecării pînă în ziua întoarcerii în sat, erau nevoiți, să respecte anumite reguli ca, de exemplu: să nu vorbească între ei și să nu salute pe prieteni sau pe cunoscuți; să nu calce în apă; dacă cineva din ei se oprea să bea apă, celălalt învârtea deasupra lui sabia ca să-l apere de «pericol» să nu dea ochi cu rudele în această perioadă de 12 zile; să nu se îmbete; seara, să nu iasă în sat și să nu se uite la femei. Cu un cuvânt, să fie morali.

La întoarcere în sat, *rusalii* erau primiți de întregul sat în mod solemn. În centrul satului avea loc o solemnitate, o petrecere comună, unde *rusalii*, pentru ultima dată, dansau horele lor. Înainte de a merge acasă, ei trebuiau să treacă tot prin biserică, ca și la plecare, să fie din nou stropiți cu apă sfântă de către preot și ieșind din biserică, să se simtă ca persoane din nou creștinate. De abia atunci, după această ceremonie, ei puteau să pășească pragul casei, iar bucuria continua în familie.

În timpurile recente, obiceiurile *rusaliilor* au jucat un rol foarte important. Pentru mijloacele materiale limitate ale satelor de munte, cum este cazul unora din satele meglenite, *rusalii* erau o sursă bună pentru ridicarea mai multor obiecte de interes comun, ca biserica, școala, cișmeaua, drumul etc. Astăzi horele *rusaliilor* se mai dansează în unele sate din această regiune, mai ales la sărbători populare și religioase, dar sunt pe cale de dispariție. Ele ar dispărea și mai devreme, dacă câteva grupuri alese de *rusalii* n-ar fi fost legate cu pietate de aceste frumoase dansuri prezentându-le la diverse festivaluri din țară și străinătate.

ASPECTE PRIVIND ȘCOLILE ȘI BISERICILE ROMÂNEȘTI DIN PENINSULA BALCANICĂ – 1864-1961*

*Prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu
Facultatea de Litere,
Universitatea din București*

ȘCOLI

În anul 1936 cu ocazia discursului de primire în Academia Română Th. Capidan constata cu satisfacție: „Astăzi, uitându-se cineva pe harta etnografică a Peninsulei Balcanice rămâne uimit de împrăștierea lor (a românilor – *n.n.*) extraordinară, mai ales în părțile de miazăzi, unde aceste populațiuni se înfățișează sub o formă fragmentară față de blocul unitar și indivizibil al românismului din nordul Dunării. Prima expresie ce se desprinde din acest aspect, aproape unic în istoria unui popor, este că, oricât de răsfirate apar aceste populațiuni pe cuprinsul Peninsulei Balcanice, originea lor trebuie căutată nu numai în ținutul carpato-dunărean, dar și în Pind”¹.

* Prezentul studiu reia, cu unele modificări *Introducerea* volumelor: *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, vol. I, București, Edit. Univ. București, 2004, pp. 9-41 și *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1918-1953)*, vol. II, București, Edit. Univ. București, 2006, pp. 9-36.

¹ Theodor Capidan, *Romanitatea balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în ședința solemnă a Academiei Române, București, 1936, Extras, p. 53; La această localizare mai adăugăm și pe aceea destul de recentă întâlnită în lucrarea lui Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*: „În Grecia masa principală a aromânilor trăiește pe văile Pindului. În unele localități din Tesalia și la poalele Olimpului, în zona muntelui Bermion și în regiunea dintre Filorma (azi Phlorina), Kastoria (azi Kezriye) și Kozana (azi Kozane). În Albania îi găsim în număr mare în regiunea Myzeqeja, ca și în districtele Priemetiş Kolice (azi Korcea), în Iugoslavia în mai multe sate dintre Ohrida (azi Ohrido) și Monastir (azi Bitolia), apoi Krușevo lângă Perlepe, câteva sate în apropiere de Struga și mai mici așezări pe Pljackavica, în Macedonia răsăriteană. Cei mai mulți aromâni din Bulgaria s-au strămutat în 1940 în România, totuși mai există – în afară de cei din orașe – așezări de aromâni în Pirinska Makedonja și în munții Rodope. În sfârșit, în România mulți aromâni s-au stabilit în Dobrogea (în localitățile Cobadin, Ovidiu, Mihail Kogălniceanu și mai la nord), alții în împrejurimile Bucureștiului și în Banat. În trecutul apropiat mai existau colonii aromânești în Turcia asiatică și în Liban” – Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, trad. de N. Șerban Tanașoca, București, 1994, p. 13-14.

În zonele și localitățile acestea se vor înființa școli și biserici prin eforturile comunităților locale, dar mai ales prin sprijinul acordat de Statul român, după cum se poate observa din Anexele documentare ale prezentului studiu.

Toponimia este și ea o dovadă de necontestat a prezenței și păstrării elementului românesc în Peninsula Balcanică. Și astăzi sunt multe regiuni din Grecia, Bulgaria, Serbia, unde toponimia mai are încă caracter românesc.

Numărul și răspândirea actuală a românilor balcanici nu se poate stabili cu exactitate. După cercetătorul Max Demeter Peyfuss „nu pare deloc greșit să acceptăm că astăzi, în sud-estul Europei există 400.000 de aromâni².

Românii balcanici, populație minoritară aflată în sânul populației majoritare grecești, bulgărești, sârbești, albaneze au luptat pentru obținerea unor deziderate cu caracter național.

Lupta națională a românilor balcanici s-a dus pe trei planuri distincte: învățământ în limba națională, organizare bisericească proprie până la recunoașterea unui episcop român, și în cele din urmă reprezentare proporțională, pe baze etnice în diversele organisme locale. Acțiunea de trezire a conștiinței naționale a început la sfârșitul secolului al XVIII-lea, culminând în a doua jumătate a secolului următor cu înființarea de școli și biserici în limba română³, cu sprijinul statului român.

Aspirațiile naționale ale românilor nu au vizat nici alipirea la România și nici crearea unui stat propriu în Balcani. Ei doreau drepturi cetățenești egale cu ale celorlalte națiuni ale Imperiului Otoman și autonomie culturală.

Înființarea de școli în a doua jumătate a secolului al XIX-lea la românii sud-dunăreni a fost pregătită de apariția unor lucrări cu caracter istorico-lingvistic⁴.

Ideea înființării unor școli în limba română pentru românii din Balcani o observăm la conducătorii revoluției de la 1848: Nicolae Bălcescu, Dimitrie Bolintineanu, Ion Ghica, Ion Ionescu de la Brad ș.a. care sesizând prezența masivă a românilor în sudul Dunării s-au gândit imediat la aspectul educativ și religios.

Prima intervenție oficială, pe lângă guvernul otoman, privind înființarea unei școli românești pentru românii supuși otomani a făcut-o, între anii

² *Ibidem*, p. 13.

³ Theodor Burada, *Cercetări despre școalele din Turcia*, București, 1890, p. 53.

⁴ Constantin Ucuta, originar din Moscopole și protopop în Posen (Poznan) a fost autorul primului abecedar aromânesc, publicat la Viena în tipografia fraților aromâni Markides Paulian (Marcu Puiu) în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În 1808 doctorul Gh. Constantin Roja originar din comuna Monastir a publicat lucrarea: *Cercetări despre aromânii de dincolo de Dunăre* (în limba germană cu text paralel grecesc). În 1809 a editat alta: *Măestria ghiovăsirii (cetinrei) românești cu litere latinești care sunt literele românilor ceale vechi*. În 1813 apărea la Viena prima gramatică a dialectului macedoromân editată de profesorul Mihail G. Boiagi.

1860-1861, Costache Negri în calitatea sa de agent diplomatic al României la Constantinopol. El a insistat pe lângă sultan ca să se ia măsuri „pentru scăparea de la moarte ca națiune a românilor din Macedonia, Tesalia, Epir, Albania”.

În anul 1860 a luat ființă la București Comitetul Macedoromân, cu misiunea de a pregăti terenul pentru înființarea de școli și biserici printre românii din Imperiul Otoman: „Comitetul Macedo-Român din București a luat însărcinarea a dirija introducerea limbii naționale în toate orașele și târgurile românești”. Sămânța fusese aruncată cu curaj și roadele nu vor întârzia să apară.

În perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) au apărut și primele succese în „bătălia” pentru învățământ românesc în Peninsula Balcanică.

În anul 1863, Mihail Kogălniceanu, prim-ministru al României, hotăra crearea unui fond din bugetul statului pentru ajutorarea bisericilor și școlilor române din Peninsula Balcanică.

În 29 aprilie 1864 ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dimitrie Bolintineanu propunea ca din fondul de 10.000 de lei prevăzut pentru susținerea școlilor din Imperiul Otoman să se trimită cât mai repede acolo o sumă de bani, întrucât acestea sunt „amenințate a se închide din lipsa banilor necesari”.

În același an, primul ministru Mihail Kogălniceanu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dimitrie Bolintineanu și secretarul V.A. Urechia au hotărât ca Ministerul Instrucțiunii Publice să prevadă un buget de 14.000 lei pentru ajutorarea școlilor și românilor din Balcani⁵.

În anul următor s-au acordat 20.000 lei din buget pentru întemeierea unui internat la București, pentru copiii românilor din Balcani.

Dimitrie Atanasescu, proprietar al unui atelier de croitorie la Constantinopol, a aflat despre manifestul Comitetului Macedoromân din București care-i îndemna pe tinerii români să vină la București pentru a se pregăti să devină dascăli în Macedonia. A sosit în țară și, după absolvirea studiilor la Liceul „Matei Basarab” din București, s-a reîntors în Macedonia unde, la 2 iulie 1864, a deschis în comuna Târnova prima școală românească de la sudul Dunării⁶.

⁵ M.V. Cordescu, *op. cit.*, p. 13.

⁶ Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, București, 1940, p. 200; M.V. Cordescu, *Istoria școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limbă română din Lipsca, Viena, Berlin*, București, 1906, p. 13; Ionel Cionchin, „Prima școală românească din Macedonia (2 iulie 1864) înființată de Dimitrie Atanasescu”, în *Clio*, Timișoara, an. II, nr. 9, 1993.

În 1865 s-a înființat la București Institutul Macedoromân pe lângă Biserica Sfinții Apostoli, condus de arhimandritul Averchie care avea și el drept obiectiv înființarea de școli în Balcani și formarea de cadre didactice.

După 1878 dezvoltarea învățământului s-a făcut într-un cadru mult mai favorabil creat de Tratatul de la Berlin din 1878 care confirma, printre altele, libertatea de conștiință a locuitorilor Imperiului Otoman. Dar autoritățile otomane refuzau să ia hotărâri mai îndrăznețe cu privire la drepturile românilor.

În urma presiunilor românilor, guvernul otoman va aproba, cu toată opoziția grecilor, libera practicare a învățământului în limba română. Marele vizir Savfet Pașa a emis în septembrie 1878 Ordinul viziral nr. 303 prin care cerea autorităților locale (valiului Salonicului și Ianinei, valiul, în epocă, era guvernatorul unui vilaiet) să nu împiedice funcționarea școlilor române⁷.

La elaborarea și emiterea acestui act o contribuție esențială a avut profesorul Apostol Mărgărit. Consecințele au fost deosebit de importante pentru învățământul românesc, numărul școlilor a crescut cu câteva zeci în numai câțiva ani.

Situația școlilor române din Turcia a fost încredințată de către guvernul român unui Inspector General al Școlilor Române din Balcani, funcție ce va fi deținută din 1878 și până în 1902 de profesorul Apostol Mărgărit. Sediul Inspectoratului General se afla la Bitolia.

După aceea, ministrul Instrucțiunii Publice, Spiru Haret, a decis desființarea Inspectoratului și înlocuirea acestuia cu Administrația Școlilor și Bisericilor Române din Turcia, care își avea sediul tot la Bitolia. Conducerea acestei Administrații a fost încredințată lui G.C. Ionescu. În 1906 Administrația a fost iarăși transformată în Inspectorat, condus de N. Tacit care era ajutat de cinci revizori școlari.

Reacția grecilor la constituirea atâtor școli (și biserici) ale românilor nu a întârziat să apară. Ei au denunțat permanent autorităților otomane pe institutorii români drept un pericol la adresa statului otoman; apoi au împiedicat prin orice mijloace – cum ar fi ruperea cărților, scoaterea preoților de la slujba religioasă – introducerea limbii române în școli și biserici⁸.

Guvernul grec a avut o politică specială vis-à-vis de autoritățile otomane modificându-și-o în funcție de succesele obținute de bulgari, sârbi, albanezi. Politica lor s-a concretizat în acțiuni care au mers de la susținerea financiară a școlilor grecești până la organizarea de bande teroriste (*antarți*)⁹ în Grecia,

⁷ Theodor Burada, *op. cit.*, p. 53.

⁸ M.V. Cordescu, *op. cit.*, p. 1 și p. 5.

⁹ *Antarți* – bande de greci înarmați puși în slujba oficialităților ortodoxe grecești și care

care treceau în Macedonia¹⁰, sau în Epir și în Tesalia și unde prin teroare, și uneori chiar prin crime, impuneau locuitorilor să se declare greci.

După felul în care au răspuns prigonirilor la care au fost supuși, românii din Balcani s-au împărțit în două categorii:

a) românii naționaliști, aceia care au îndurat toate prigonirile: turcești, bulgărești, grecești, sârbești, păstrându-și limba, religia, obiceiurile și conștiința națională românească. Ei și-au trimis copiii la școlile românești și au frecventat bisericile românești. În regiunile unde nu existau școli, biserici sau preoți români, românii naționaliști preferau să-și lase copiii nebotezați, decât să accepte să li se dea nume grecești sau bulgărești, sau sârbești, de pe listele oficiale date de Patriarhia de Constantinopol¹¹.

b) „grecomanii” sau „rengații” care se împotriveau curentului național, situându-se de partea grecilor și s-ar părea că adesea aceștia urmăreau succes economic, social și politic. Numărul acestora era mult mai mare decât cel al românilor naționaliști.

În anul 1879 a luat ființă la București Societatea de Cultură Macedo-Română. Scopul ei era acela ca, în limitele legilor și obiceiurilor din Imperiul Otoman, să contribuie la răspândirea prin școli a limbii române, să „stăruie pentru buna stare a bisericilor și comunităților românești de-a dreapta Dunării și de peste Balcani, să supravegheze mersul școlilor deja existente și să înființeze altele noi”. De asemenea, școlile urmau să fie dotate „cu cărți, biblioteci, aparate” și să se „îndemne la editarea de cărți pentru românii din acele părți”.¹² Înființarea acestei Societăți a determinat din nou revolta Patriarhului Constantinopolului, Ioachim al III-lea care, în 8 decembrie 1879 adresa o Enciclică Patriarhală Mitropolitului Pelagovici îndemnându-i: „să lucrați (...) de acord cu autoritățile locale și să vegheați așa încât Biserica să fie la adăpost de cele mai mici lucrări ale propagandei române”.¹³

persecutau și chiar omorau pe românii care nu erau de partea grecilor.

¹⁰ AMAE, fond Constantinopol, vol. 224 (1867-1893), nepaginat – Raportul consulului român din Salonic din 9 ianuarie 1890.

¹¹ *Ibidem*, vol. 180, nepaginat – într-un raport întocmit de Inspectorul Școalelor – Nicolae Tacit, care datează din 30 iulie 1905, se consemnează că fruntașii comunității române din Grebena au fost interogați de o bandă de greci, cu privire la scopul cauzei românești. La întrebarea de ce este român și de ce susține cauza românilor, Sterie Popa, fruntașul comunității românești din localitate a răspuns: „Sunt român, nu vlah, deoarece între noi ne zicem români, că vlahi ne ziceți voi și alți străini. Iubesc neamul românesc din care fac parte, școala română și biserica și tot ceea ce este românesc, ... bătrânul meu tată a sădit în mine sentimente și conștiința adevărată națională, pentru care mă condamnați astăzi la moarte”.

¹² Theodor Burada, *op. cit.*, p. 18-19; Vasile Diamandi Aminceanul, *Românii din Peninsula Balcanică*, București, 1938, p. 122-123.

¹³ AMAE, fond Problema 15, vol. 91, nepaginat.

Confruntările cu ostilitatea grecilor au continuat.

Grecii au mers până acolo încât au susținut că nu există români în Macedonia, Epir, Tesalia, Grecia continentală, Albania, ci numai „elinovalahi, adică greci care vorbesc românește”. Într-un document din martie 1886 emis de consulul grec Panurias din Bitolia, și adresat lui Pikion, institutor și agent pellenist din Kastoria (Macedonia) se afirma că: „Sub raport etnologic, elementul românesc este aproape necunoscut în Europa. De aceea să ne ferim de a pronunța sau de a aminti cuvântul *român* (subl. ns.). Astfel în toate numirile care arată originea sau existența românilor, de exemplu Vlaho-Clisura, Vlaho-Livada, trebuie scos cuvântul Vlaho și să nu se scrie decât Clisura, Livada. Cuvântul *român* nu trebuie să figureze nicăieri”¹⁴. Aceleași idei au fost susținute și în presa grecească din Peninsula Balcanică și din România¹⁵.

Totuși, până în anul 1880 s-au deschis 24 de școli românești, dintre care 7 pentru fete și un gimnaziu la Monastir; 5 pentru băieți la Moloviște, Megarova, Băiasa, Grebena, Samarina; clase secundare la Crușova și o școală mixtă la Constantinopol¹⁶.

O nouă statistică făcută pe anul 1893, indica existența a 75 de școli primare românești, dintre care 55 de băieți și 20 de fete, un liceu de băieți la Bitolia (1880), un gimnaziu și o școală normală de fete la Bitolia (1888). Populația școlară era de 3.500-4000 de elevi și eleve¹⁷.

În anul 1900 existau în Imperiul Otoman (partea europeană) 113 școli primare de fete (25), de băieți (54), mixte (34), 5 școli secundare românești și peste 30 de biserici în care slujba se oficia în limba română. Autoritățile otomane au intervenit pe lângă Patriarhul de la Constantinopol să permită preoților și comunităților aromâne să officieze în limba română, însă nu au permis înființarea unei mitropolii românești sau a unui episcopat așa cum aveau bulgarii și sârbii din imperiu¹⁸.

Apoi, în anul 1902-1903 situația școlară era următoarea: circumscripția Albania – 10 școli; circumscripția Bitolia – 27 școli; circumscripția Epir – 23 școli.

Statul român a continuat, în toată această perioadă, subvenționarea școlilor și bisericilor române și îmbunătățirea modului lor de administrare. De altfel de la sfârșitul secolului al XIX-lea, opinia publică românească,

¹⁴ Theodor Burada, *op. cit.*, p. 113-114.

¹⁵ *Ibidem*, p. 142.

¹⁶ AMAE, fond Constantinopol, vol. 224 (1867-1893), *passim*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Maria Petre, *Aromânii și relațiile culturale româno-otomane la începutul secolului al XX-lea*, în *Revista Istorică*, t. VIII, nr. 11-12, 1997, p. 739-740; N. Ciachir, *Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1878-1914)*, în *ADIRI*, 1970, nr. 5, p. 17.

numeroși oameni politici români au fost preocupați de soarta românilor balcanici, fiind socotită cu predilecție o „chestiune de stat”¹⁹.

În anul 1903, cu ocazia dezbaterilor din Adunarea Deputaților, Ioan I.C. Brătianu, în calitate de ministru de externe, declara: „Noi dorim să întreținem relațiunile cele mai cordiale cu statele vecine, să punem de acord interesele respective, întrucât vom ști, apărând pe ale noastre, să respectăm legitimele drepturi ale amicilor noștri. Voim să ajutăm dezvoltarea culturală a unui neam cu care ne găsim în legături de simțăminte și de origine, dorim ca întreaga populație din Imperiul Otoman să aibă condițiile civilizate de viață și relații pașnice cu întregul Orient al Europei”²⁰. Această susținere culturală avea temeuri puternice în istoria relațiilor româno-balcanice. România a susținut mișcarea națională a românilor balcanici prin ajutoare de natură materială și pe cale diplomatică.

După stingerea conflictului dintre inspectorul Apostol Mărgărit și o parte a personalului didactic, Administrația Școlilor și Bisericilor a fost pusă sub conducerea Legației de la Constantinopol și a consulatelor de la Salonic, Monastir și Ianina. Au fost numiți noi revizori școlari care controlau activitatea școlilor române din Imperiu și interveneau la autoritățile locale pentru obținerea autorizațiilor de funcționare.

În anul școlar 1903-1904 au funcționat în Imperiul Otoman 84 de școli primare române repartizate astfel în cele 4 circumscripții: 10 în Albania, 26 în Bitolia, 25 în Epir și 23 în Salonic, cu un număr total de 3.500 de elevi pregătiți de 110 institutori și institutoare. Situația școlilor secundare române era următoarea: liceul român din Bitolia, condus de Adam Coe, avea 100 de elevi bursieri, pregătiți de 16 profesori, Școala normală-profesională de fete din Bitolia avea 40 de eleve bursiere și 9 profesoare, Școala comercială din Salonic avea 47 de elevi, dintre care 40 bursieri, pregătiți de 8 profesori și 2 maeștri, iar Școala comercială din Ianina avea 55 de elevi, dintre care 40 bursieri și 9 profesori. Alături de școli funcționau bisericile românești.

Bisericile în care se oficia în limba română erau: Pleasa, Nicea, Șipca, Elbasan și Moscopole în circumscripția Albania, deservite de 5 preoți; Crușova, Gopeși, Hrupiștea, Ohrida, Vlaho-Clisura în circumscripția Bitolia, deservite de 11 preoți; Abela-Grebena, Perivole-Grebena și Turia în circumscripția Epir, deservite de 5 preoți; Doliani, Lumnița, Huma, Lunguța, Oșani, Murihova, Livezi, Cupa (Koupa) și Fetița în circumscripția Epir, deservite de 22 preoți. Pentru școlile primare și secundare române,

¹⁹ Pericle Papahagi, *Aromânii din punct de vedere istoric-cultural*, București, 1912, *passim*.

²⁰ *Dezbaterile Adunării Deputaților, 1903-1904, ședința din 9 decembrie 1903, p. 144.*

pentru preoți și bursierii români din țară și de la Constantinopol, Statul român a alocat, în anul școlar 1903-1904, 335.000 de lei²¹.

Puternica răscoală din Macedonia din vara anului 1903 și noua organizare a provinciei condusă de Hilmi Pașa, asistat de doi delegați, unul din partea Rusiei și unul din partea Austro-Ungariei, cu o jandarmerie reorganizată de un general italian și încadrată cu ofițeri străini, a dus la schimbarea atitudinii autorităților otomane și la oprirea parțială a abuzurilor²².

În această conjunctură Imperiul Otoman își dezvoltă relațiile politice cu România, iar sultanul îi promitea în 1905 ministrului român la Constantinopol, Alexandru Lahovari, că va recunoaște toate doleanțele aromânilor, dar îi este greu să semneze o iradea definitivă. Alexandru Lahovari i-a sugerat ministrului de externe român să ceară intervenția ambasadei germane²³ pentru a-l convinge pe sultan.

În februarie 1905 se deschidea Consulatul român de la Ianina, iar în martie același an s-au petrecut crimele de la Negovan, cărora le-au căzut victime preoți și membri ai comunității aromâne.

Profesorii Nicolae Tacit și Andrei Balamace, revizori ai școlilor române, aflați în inspecție în vilaietul Ianina, au fost arestați de valiul Osman Pașa la instigarea grecilor. Ministrul Alexandru Lahovari a adresat guvernului otoman un ultimatum și a cerut eliberarea profesorilor arestați și promulgarea grabnică a unei iradele în care să se recunoască naționalitatea aromână, bucurându-se de toate drepturile celorlalte naționalități din imperiu.

Sultanul, constrâns de amenințarea ministrului român că va părăsi postul în termen de 10 zile, dădea la 9/22 mai 1905 Iradeaua imperială prin care se recunoștea și se permitea libera folosire a limbii române în școli și biserici și se acorda și o teșcherea Ministerului de Justiție și Culte²⁴.

²¹ SANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 349/1903, vol. I, f. 50-75.

²² Constantin Velichi, *Imperiul Otoman și statele balcanice între 1878-1912*, în „Studii și articole de Istorie”, XVI, 1970, p. 173.

²³ Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 19.

²⁴ SANIC, fond Kretzulescu, dosar 831, f. 62 – iradeaua recunoștea națiunea română din Turcia: „Majestatea Sa Imperială Sultanul (...) luând în seamă rugile înălțate spre Tronul Imperial de supușii săi aromâni, s-a îndurat să ordone ca, pe temeiul drepturilor civile de care ei se bucură ca și ceilalți supuși musulmani, comunitățile lor să-și poată alege muhtari (primari – *n.n.s*) (...); membrii aromâni să fie primiți în consiliile administrative; autoritățile imperiale să înlesnească profesorilor numiți de aceste comunități inspectarea școlilor și îndeplinirea formalităților prevăzute de legile Imperiului pentru deschiderea de noi așezăminte școlare”. Învățământul aromânesc avea din acest moment același statut cu învățământul celorlalte naționalități. De asemenea, bisericile ortodoxe românești i se permitea să se dezvolte liber. Iradeaua imperială atrăgea atenția că aromânii nu mai puteau fi împiedicați să officieze slujba religioasă în limba lor.

Succesul obținut prin acest act otoman, Iradeaua, deși parțial, întrucât nu prevedea înființarea unei mitropolii române, a format baza legală a organizării și întăririi comunității aromâne, care, sprijinite material de statul și diplomația română, va dezvolta în continuare școlile și bisericile românești în Imperiu.

Astfel se înființa la Constantinopol o școală primară română cu 70 de elevi și eleve, condusă de I.D. Hondrosom și un internat universitar român condus de N. Papahagi, care avea, în 1908, 20 de studenți bursieri.

În anul școlar 1908-1909 funcționau în Imperiul Otoman 99 de școli primare române repartizate astfel: 25 în circumscripția Bitolia, 15 în circumscripția Corița-Elbasan, 15 în circumscripția Grebena-Elasona, 9 în circumscripția Ianina, 17 în circumscripția Salonic, 9 în circumscripția Veria și 9 în circumscripția Kosovo. De asemenea în 43 de localități slujba religioasă se oficia în limba română²⁵.

În ceea ce privește salariile preoților, datorită luptei dintre propaganda religioasă greacă și română, enoriașii se obișnuiseră să nu mai plătească nimic preoților pentru slujbe, aceștia întreținându-se numai din subvenția primită de la Statul român²⁶.

Evenimentele din Turcia au făcut ca după 1910 să fie adoptată o nouă formă de conducere a școlilor prin intermediul Eforiilor școlare.

Cu toate greutățile întâmpinate din partea autorităților otomane care amânau acordarea autorizațiilor de funcționare pentru școlile române, sub presiunea și influența grecilor, cu toate prigonirile religioase, precum și din cauza divergențelor ce existau între membrii comunităților aromânești, provocate îndeosebi de grecomanii, școlile și bisericile românilor au continuat să existe și să funcționeze și în primele două decenii ale secolului al XX-lea. În total, în ajunul războaielor balcanice (1912-1913) au funcționat în Turcia europeană 92 de școli primare, 6 secundare, cu un număr de 3850 de elevi.

Tratatul de pace de la București din 28 iulie/10 august 1913 a stabilit o nouă realitate politică în Peninsula Balcanică. Cele trei state balcanice Bulgaria, Grecia și Serbia se obligau, printr-un schimb de scrisori realizat cu primul ministru al României Titu Maiorescu, să acorde autonomie școlilor și bisericilor românilor din țările lor, care să poată să fie subvenționate de statul român sub supravegherea guvernelor țărilor respective și să recunoască pentru români un episcopat distinct.

Toate statele balcanice au admis după 1913 existența școlilor macedoromâne, cu excepția Serbiei care considera tratatul de la București

²⁵ SANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 2944/1908, f. 73-106.

²⁶ *Ibidem*, f. 34.

caduc pentru ea, respingând recunoașterea autonomiei școlilor și bisericilor din Macedonia sârbească unde s-au închis toate școlile primare de băieți și fete, un liceu, o școală normală, 10 biserici.

În Grecia, în schimb, situația a fost mai bună, mai ales sub guvernele democratice de după 1913. Acordul cultural bilateral încheiat cu statul grec relativ la autonomia școlilor primare și secundare românești și dreptul guvernului român de a le subvenționa s-a încheiat în iulie/august 1913 și era una din anexele tratatului de la București din 1913. Acesta prevedea autonomia școlilor și bisericilor aromânilor și crearea unui episcopat român, finanțat de statul român dar sub supravegherea guvernului elen. Manualele de religie erau întocmite de autoritățile ecleziastice române, iar cele didactice și școlare după programele Ministerului Instrucțiunii Publice.

Fenomenul de emigrare în România a atins cote maxime, mai ales după Conferința de pace de la București din 1913 când toți românii balcanici puteau deveni cetățeni români, indiferent de locul în care continuau să trăiască.

În 1914 în Macedonia funcționau 91 de școli primare, cu 111 institutori, 76 de institutoare, 53 preoți, 1 liceu, 2 școli comerciale și 1 școală normală de fete²⁷.

Declanșarea Primului Război Mondial, la mai puțin de un an de la semnarea tratatului de la București, aducea importante modificări și în spațiul sud-est european. În toate statele balcanice, mii de români au fost mobilizați și trimiși pe diverse fronturi, iar școlile și bisericile lor au fost din nou închise. În august 1916 populația bărbătească din Macedonia ocupată, rămasă în urma mobilizării anterioare, a fost trimisă în lagăre de concentrare sau la minele de cărbuni de la Svistov, de unde mulți români nu s-au mai întors.²⁸ În urma operațiunilor militare care s-au desfășurat în Macedonia multe sate românești au fost prădate sau distruse. Turmele de oi au fost rechiziționate pentru nevoile armatei, au izbucnit epidemii, îndeosebi de holeră. Autoritățile bulgare au introdus limba bulgară în școli și biserici și au trecut la distrugerea cărților românești, inclusiv a celor de cult.

La Conferința de pace de la Paris, alături de delegații români au fost trimiși și delegați ai Societății de Cultură Macedoromâne, ai Comitetului românilor din Valea Timocului cărora li s-au adăugat reprezentanți ai Comitetului pentru apărarea drepturilor culturale și spirituale ale românilor, constituit la Vidin în martie 1919.

²⁷ Cristea Sandu Timoc, *op. cit.*, p. 30.

²⁸ Gheorghe, Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, București, 1999, p.181.

Aceste organizații românești au alcătuit o serie de memorii pe care le-au înaintat forurilor Conferinței de pace, dar ele nu au avut urmări deosebite. Singurul rezultat pozitiv, art. 12 al tratatului de pace de la Sèvres cu Turcia, prin care Grecia se obliga să acorde autonomie locală comunităților române din Pind în probleme școlare și religioase, a fost eludat prin prevederile tratatului de la Lausanne. Aplicarea prevederilor tratatului minorităților de către statele din sud-estul Europei, care ar fi putut să asigure condiții de manifestare românilor sud-dunăreni, s-a izbit însă de rezerve și chiar de reacții negative.

În timpul dominației turcești în Albania au existat 17 școli românești și un gimnaziu la Berat după cum urmează: câte două școli primare în localitățile Corcea, Pleasa, Moscopole, Berat, Elbasan și câte o școală primară în localitățile Lunca, Nicea, Biscuchi, Șipsca, Ferica, Grabova, Lușnia-Carunari²⁹. Într-un referat din decembrie 1922, Petre Marcu, șeful Serviciului Școlilor și Bisericilor Române din Peninsula Balcanică arăta: „...Albania a fost teatru de luptă din anul 1912; devastată de greci și de sârbi, secătuită de armatele de ocupație austriece, italiene, franceze, populația este redusă azi la sărăcie. Toate localurile noastre de școală din Berat, Elbasan, Ferica, Lușnia, Grabova, Lunca, rechiziționate de armatele de ocupație, sunt lipsite de mobilierul școlar. Din 1914 și până azi au funcționat numai școlile din circumscripția Corița și Pleasa și o școală mixtă la Șipsca”³⁰.

În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine din România, privind școlile și bisericile românești din Albania se sintetizau acțiunile întreprinse de ministrul României la Tirana, profesorul Simion Mândrescu. Convenția care fusese pregătită cu Mufid Bey Libohova n-a mai putut fi semnată datorită căderii guvernului. Negocierile au fost reluate cu noul guvern și cu președintele Ahmed Zogu, discutate în Consiliul de Miniștri al Albaniei la 9 octombrie 1925, care a fost de acord cu perfecționarea activității școlilor românești de la Corcea, Pleasa și Șipsca. În noiembrie 1925 Simion Mândrescu era înștiințat de A. Vrioni că: „Guvernul albanez, pentru a satisface cererea dreaptă a României va face toate înlesnirile pentru deschiderea de școli românești în comunele cu populație românească cu condiția ca deschiderea acestor școli să fie cerută de comunitățile respective”³¹.

La 1 februarie 1926, Ministerul de Externe al Albaniei dădea următoarele dispoziții: introducerea limbii române în școlile primare cu număr suficient de elevi români, admitea înființarea clasei I de liceu la Corcea cu elevi de

²⁹ SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 751/1925, f. 57.

³⁰ *Ibidem*, dosar 799/1923, f. 4.

³¹ *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 148-149.

la școlile din Corcea, Pleasa și Șipsca și era de acord cu înființarea fie a unei școli profesionale de fete sau a unei școli de meserii. De asemenea era autorizată Crucea Roșie Română și nu statul român, să înființeze două internate cu câte 50 de locuri, unul de băieți și unul de fete, cu condiția ca acestea să fie întreținute integral de aceasta.³²

Noul program al Ministerului Instrucțiunii Publice pentru românii din Albania, prevedea pentru anul școlar 1926-1927 reînființarea școlilor românești care existau în anul 1912, deschiderea la Tirana a două școli primare, una de fete și una de băieți, a două internate întreținute de Crucea Roșie Română, a câte unei școli mixte la Durazzo, Elbasan, Berat, Fieri, Premet, Nicea, Grabova, Lunca, Valona, Cavaia, Ferica, precum și reorganizarea liceului de la Corcea³³. Înființarea multora dintre acestea a rămas în fază de proiect.

Noul ministru al României la Tirana, Trandafirescu, primea în anul 1926 asigurări din partea ministrului de externe A. Vrioni și președintelui Senatului, Pandele Evanghele, că în toamna anului 1926 liceul din Corcea va funcționa și se vor înființa școli românești la Nicea, Grabova, Lunca și Elbasan, cu condiția ca profesorii să fie supuși albanezi și să fie plătiți de statul albanez. În raportul din 26 mai 1926, Trandafirescu arăta că a trimis în România 94 de elevi bursieri din Albania, din care se vor recruta viitoarele cadre didactice pentru școlile românești din această țară.³⁴

Toate aceste eforturi nu au avut nici un rezultat. În toamna anului 1927, statul albanez a etatizat toate școlile, inclusiv școlile românești din Corcea, Pleasa și Șipsca. Autoritățile albaneze au numit în locul lui Cupan Araia, ca director al școlii din Corcea, pe preotul Cotta Balamace. Între acesta și Dumitru Teja, președintele comunității române din Corcea, a izbucnit un puternic conflict. Societatea de Cultură Macedo-Română cerea Ministerului Instrucțiunii Publice destituirea tuturor institutorilor care primiseră să lucreze în școlile etatizate.³⁵

Mai multe memorii adresate de Cotta Balamace, Ministerului Instrucțiunii Publice din România și Patriarhului României lămurau situația: „...am primit provizoriu a funcționa la școală cu scopul de a salva cea din urmă scânteie, având convingerea că guvernul român va interveni pe lângă guvernul albanez. Odată închise școlile așa rămâneau, după cum au rămas și celelalte din întreaga Albanie”.³⁶

³² *Ibidem*, f. 152.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, f. 156.

³⁵ *Ibidem*, dosar 768/1922, f. 122-123.

³⁶ *Ibidem*, f. 127.

În toamna anului 1930, în urma eforturilor diplomatice depuse de noul ministru al României la Tirana, Vasile Stoica, școlile din Șipsca și Corcea erau redatate comunităților românești, era numit director N.H. Balamace, iar institutori Cotta Balamace și Elena Balamace.³⁷ În anul 1937 se mai obținea deschiderea a încă 5 școli românești la Dișnița, Lunca, Grabova, Moscopole și Nicea. Institutorii erau plătiți de statul albanez, dar primeau și din partea statului român, în completare, o indemnizație de 1200 lei lunar. Aceasta le-a fost achitată constant în perioada 1 septembrie 1937 – 1 septembrie 1939 prin consulatul României de la Tirana.³⁸ În anul școlar 1939-1940 în cele 7 școli românești din Albania au învățat 362 de elevi, sub îndrumarea învățătorilor Christache Simancu, Urania Atanas (Corcea), Iovan Poppa (Moscopole), Petre Belba (Lunca), Adam Muși (Șipsca), Vasile Balamace (Nicea) și Nuci Condili (Dișnița). La școala din Grabova nu s-a predat în limba română decât până în decembrie 1939, deoarece învățătorul Procop Pescazini transferat, a fost înlocuit cu o învățătoare albaneză.³⁹

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial situația școlilor românești din Albania s-a înrăutățit. Suplimentul convenit cadrelor didactice nu a mai fost plătit la timp, iar o parte din școli au fost distruse de bombardamente. Raportul preotului Cotta Balamace din 7 noiembrie 1941 arăta că funcționau numai școlile din Corcea, Moscopole și Șipsca reparate cu banii comunităților române, cele din Dișnița, Nicea, Grabova și Lunca nu funcționau, nefiind reparate.⁴⁰ În anul 1944 mai funcționa numai școala română din Corcea cu învățătorii Christache Simancu, Urania Athanas, Vasile Balamace și Vasile Cicani.

În 1943, profesorul Dumitru Berciu arăta într-un memoriu că institutul fusese transformat în spital de campanie și bombardat în mai multe rânduri de aviația italiană⁴¹. Întregul inventar al institutului, în valoare de peste 1.000.000 lei dispăruse. Profesorul Dumitru Berciu propunea transferarea sediului institutului la Tirana, unde se găsea un puternic centru românesc și deschiderea unei școli primare la Tirana „...reparându-se o nedreptate din trecut când guvernele albaneze nu au îngăduit funcționarea unei școli românești în capitala Albaniei”. Profesorul menționa de asemenea „...situația tristă a școlilor și bisericilor românești din Albania cu localuri în ruină, cu învățători și preoți neplătiți la timp și persecutați de autoritățile locale”.⁴²

³⁷ *Ibidem*, dosar 756/1930, f. 4-5.

³⁸ *Ibidem*, dosar 1332/1940, f. 154.

³⁹ *Ibidem*, f. 158-159.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 1735/1941, f. 29-31.

⁴¹ În aprilie 1939 Albania a fost cucerită de Italia, Victor Emanuel III a devenit și regele Albaniei. În Albania au fost introduse instituții fasciste.

⁴² SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 2454/1943, f. 14.

Într-un memoriu din 5 martie 1943 care era o completare a acestuia, prof. Dumitru Berciu solicita ca „directorul Institutului să aibă controlul școlilor și bisericilor din Albania”, se propunea de asemenea ca pe lângă Institut să se înființeze un liceu românesc la Tirana, pe lângă școala primară⁴³.

În Bulgaria românii au trăit grupați în mai multe zone: Vidin, Valea Timocului, Sofia și grupuri de păstori nomazi în munții Rodopi, munții Rilei și regiunea Giurmaia, numărul lor ridicându-se în 1923, la cifre între 150.000 și 80.000.⁴⁴ Pe baza schimbului de scrisori efectuat între Titu Maiorescu și D. Toncev odată cu încheierea tratatului de pace de la București, s-au deschis două școli românești la Sofia și la Giurmaia. Așa cum rezultă din memoriul directorului școlii primare din Giurmaia din anul 1919, școala și biserica din această localitate au fost distruse în timpul Războaielor balcanice, iar autoritățile bulgare au permis redeschiderea școlii abia în anul 1920.⁴⁵ În continuare directorul arăta „...am avut fericirea să constat că acolo există români foarte buni... Luând seama de aceasta, subsemnatul în unire cu fruntașii românilor am hotărât să reclădim școala și biserica deschizând o listă de subscripție pentru românii de acolo care deși în majoritate sunt oameni lipsiți de mijloace, când a fost vorba însă de școală și de biserică au subscris suma de 200.000 leva”⁴⁶.

În anul 1924 la cererea comunității române din Sofia, Ministerul Instrucțiunii Publice aproba înființarea gimnaziului pe lângă școala primară română din această localitate. Prin ordinul nr. 173051 din anul 1934, gimnaziul român a fost transformat în Institutul român din Sofia. Statul român a plătit arhitectului N. Torbu suma de 2.096.000 leva pentru construirea clădirii institutului.⁴⁷ Directorul institutului, profesorul P. Caraman, arăta într-un memoriu din anul 1935 că un mare număr de elevi români din Bulgaria au dorit să se înscrie în clasa a V-a de liceu, însă institutul nu a putut să-i cuprindă pe toți. Directorul arăta că subvenția primită din partea Ministerului Instrucțiunii Publice, de numai 5.000 de lei pentru manuale era insuficientă, întrucât elevii liceului deși dotați, proveneau din familii sărace și încheia „...Dacă statul român nu le dă burse, ei nu pot veni să învețe carte românească, iar dacă nu le dă cărți, ei nu și le vor putea cumpăra”⁴⁸. Ministrul României la Sofia, Vasile Stoica intervenea și el la Ministerul Instrucțiunii Publice, în anul 1934 și obținea 30 de burse

⁴³ AMAE, fond Problema 18, vol. Albania (1919-1943) – doc. din 5 martie 1943, f. 111-115.

⁴⁴ SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice dosar 799/1923, f. 9.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 755/1924, f. 1.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, dosar 1221/1938, f. 206.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar 788/1935, f. 214.

a 750 de lei lunar, pentru institut și întreprindea demersuri pentru dreptul de publicitate a liceului în Bulgaria. Liceul nu obținuse acest drept nici în anul 1944 iar absolvenții săi nu se puteau înscrie din această cauză la Universitatea din Sofia.

Pe lângă Institutul Român din Sofia mai funcționa o grădiniță de copii și școala primară. Treptat, prin eforturile cadrelor didactice și cu sprijinul Ministerului Instrucțiunii Publice din România în liceu au fost înființate laboratoare de științe naturale, fizică și chimie și o bibliotecă cu 6.000 de volume.⁴⁹

Istoricul Constantin Velichi, profesor al Institutului, arăta într-un memoriu din anul 1944 că această bibliotecă era frecventată nu numai de români ci și de alți studenți ai Universității din Sofia. Datorită bombardamentelor din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Institutul a fost mutat temporar la Giurmaia, unde și-a continuat cursurile. Statul român îl finanța în anul școlar 1944-1945 cu 2.800.000 lei.⁵⁰

Școala primară română din Giurmaia, depopulată după cedarea Cadrilaterului, (1940), prin emigrarea românilor în țară, mai avea în anul școlar 1943-1944 – 11 elevi, iar în anul școlar 1944-1945 – 4 elevi. Directorul acestei școli, Radu Preda arăta că nu putuse să țină nici cursurile de vară de la Cicalița și Argaci „...pentru că aceste regiuni sunt bântuite de bande comuniste”.⁵¹ Deși obținuse autorizație de funcționare pentru școala de la autoritățile bulgare și pentru anul 1944-1945, Ministerul Educației Naționale din România, însărcina preotul de la biserica română din Giurmaia, să se ocupe de educarea celor 4 elevi români, întrucât nu putea plăti un învățător pentru un număr atât de mic de elevi.

Conform decretului guvernului bulgar nr. 127 din 30 mai 1945, cursurile școlilor românești din Bulgaria urmau să fie desființate⁵². România va închide școala din Sofia în septembrie 1947, atunci când guvernul bulgar acordase acesteia dreptul de publicitate. Profesorii școlii se ofereau să primească salariile în leva și nu în franci elvețieni, însă statul român nu va reveni asupra măsurii luate, „considerându-se de către Guvernul R.P.R. că nu este justă susținerea acestor școli într-o țară prietenă”.⁵³

În Grecia, românii în număr de aproximativ 160.000 în 1941, locuiau în 3 grupuri compacte: Meglenia, Veria, Pind și în grupuri răslețe în Tesalia și Olimp, Seres-Cavalla și Salonic. Vasile Stoica arăta că populația

⁴⁹ *Ibidem*, dosar 4336/1945, f. 14.

⁵⁰ *Ibidem*, dosar 1528/1944, f. 9-10.

⁵¹ *Ibidem*, dosar 1529/1944, f. 43.

⁵² *Ibidem*, dosar 4336/1945, f. 42.

⁵³ *Românii de la sud de Dunăre – Documente*, p. 356.

românească din Grecia era inegală în privința conștiinței naționale: cea din zonele Pind și Veria cu un puternic sentiment românesc, cea din orașe, influențată puternic de mediul grecesc, mai puțin rezistentă asimilării, iar populația transhumantă „...n-are decât un sentiment de coeziune etnică, de încredere față de cei de limbă românească și de bănuială față de cei de altă limbă”.⁵⁴

Școlile românești din Grecia au funcționat în perioada interbelică pe baza consensului tacit dintre statul român și cel elen: „...Ele n-au fost nici școli de stat, nici școli întreținute de populația română respectivă, ambele cazuri prevăzute de regimul minoritar al tratatelor de pace, ci de statul român prin îngăduința tacită a statului elen. Fără concursul financiar al statului român, școlile românești ar dispărea, fiindcă populația nevoiașă nu ar putea întreține școlile”.⁵⁵

Până în anul 1923, Ministerul Instrucțiunii Publice a controlat cele 26 de școli primare și 4 școli secundare românești din Grecia prin revizori școlari. În acest an s-a înființat pe lângă Administrația Școalelor și Bisericilor din Grecia un Consiliu Administrativ Permanent. La 1 octombrie 1926, această administrație a fost înlocuită de comitete (eforii) școlare locale, iar controlul a fost înlocuit cu cel al directorului celei mai înalte școli din circumscripția școlară respectivă. Legațiile și consulatele României coordonau activitatea acestor comitete și gestionau fondurile ordonate lor. În ceea ce privește localurile de școli, majoritatea erau proprietatea statului român sau a comunităților românești, altele erau închiriate. În zona munților Pind, unde populația românească era transhumantă, școlile aveau cursuri de iarnă și de vară, după cum se deplasau comunitățile cu turmele de oi. În astfel de cazuri, cursurile se desfășurau în condiții improprii, în colibe: Fetia, circumscripția Salonic, Mavronovo, Mandalovo, Babiani, Drenovo în circumscripția Meglenia.⁵⁶ Unele localuri de școli românești au fost confiscate de greci precum cele din Livezi, Oșani, Lunguța, Târnareca și Liumnița. Pentru localurile de școli din comunele Liumnița și Oșani autoritățile grecești au oferit 5000 de drahme, dar guvernul român a refuzat și a răspuns: „...guvernul elen ni-i dator nu cu oferte de acest gen ci cu retrocedarea localurilor de școli și biserici ce ne-au aparținut până în anul 1912”.⁵⁷

În anul școlar 1939-1940 au funcționat în Grecia 29 de școli primare cu 60 de învățători și 950 de elevi și 4 școli secundare cu 54 de profesori și 477 de elevi și anume: un liceu comercial de băieți și un gimnaziu profesional

⁵⁴ SANIC, fond Vasile Stoica, dosar I/158, f. 5.

⁵⁵ *Ibidem*, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 1444/1941, f. 5.

⁵⁶ *Ibidem*, dosar 741/1925, f. 34.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 205-206.

de fete la Salonic, un liceu de băieți la Grebena și un gimnaziu la Ianina. Pe lângă școlile secundare funcționa câte un internat întreținut de statul român. Programă analitică era cea oficială din România, la care se adăuga limba greacă, istoria și geografia Greciei. România a plătit pentru acest an școlar 3.500.000 lei pentru salariile învățătorilor, 4.908.000 lei pentru ale profesorilor, iar pentru întreținerea internatelor și pentru chiriile localurilor de școli 5.387.100 lei.⁵⁸

Declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial și ocuparea Greciei mai întâi de trupe italiene și apoi germane, a influențat negativ asupra funcționării școlilor românești din această țară. În anul școlar 1940-1941, acestea au fost închise. Ele vor fi redeschise în toamna anului 1941 în condiții extrem de grele. Într-un raport al însărcinatului cu afaceri al legației României la Atena, Radu Arion, din decembrie 1941, se arată că localurile de școli și internate din Ianina și Grebena au fost evacuate de trupele italiene, iar o parte a mobilierului a fost distrus sau luat de trupele grecești sau italiene. Clădirile au suferit stricăciuni. Totuși cursurile au putut începe la aceste școli la 24 septembrie 1941, iar la Liceul comercial și la Gimnaziul de fete din Salonic, la 16 noiembrie 1941. Radu Arion solicita aprovizionarea cu alimente și combustibil a școlilor, a personalului didactic și bisericesc român din Grecia, dar și a „...populației noastre aromâne înfometate. Aduă că venirea din țară a alimentelor...ar face aici o impresie extraordinară asupra sufletului și cugetului tuturor aromânilor, învederând încă o dată dorința țării noastre de a-i ajuta”.⁵⁹

Guvernul român a elaborat în februarie 1942 cadrul legal de aprovizionare cu alimente a școlilor și personalului didactic român din această țară. Legea 111 din februarie 1942 stabilea ca cerealele și produsele alimentare destinate școlilor și comunităților române din Grecia să fie trimise prin Institutul Național al Cooperăției și distribuite prin Societatea de Cultură Macedo-Română.⁶⁰

Pentru stimularea personalului didactic și administrativ din Grecia a fost adoptată legea 642 din martie 1942, deschizându-se un credit extraordinar de 30.00.000 lei, prin care acesta era răsplătit cu o indemnizație egală cu 50% din salariul bugetar „...pentru îndeplinirea datoriei și asigurarea intereselor culturale românești din Macedonia, în condiții foarte grele, pe intervalul de timp de la 1 octombrie 1941 până la 31 martie 1942”.⁶¹

Anul școlar 1943-1944 a început pentru școlile secundare române din

⁵⁸ *Ibidem*, dosar 1444/1941, f.6.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 214.

⁶⁰ *Ibidem*, dosar 1727/1942, f. 111.

⁶¹ *Ibidem*, dosar 1718/1942, f. 123.

Grecia la 3 octombrie 1943 la Liceul comercial din Salonic, cu 123 de elevi; la 17 octombrie 1943, la Școala profesională de fete din Salonic, cu 84 de eleve; la 1 noiembrie 1943, la Liceul teoretic din Grebena, refugiat la Salonic, cu 149 de elevi și la 10 ianuarie 1944 la Gimnaziul din Ianina.⁶² În școlile primare române din Grecia au urmat în același an școlar, 1492 de elevi, dar soarta multora dintre aceste școli a fost tragică, asemeni populației române din această țară. Între 18-24 octombrie 1943 au fost bombardate și arse total 13 comune românești, iar în aprilie și mai 1944 alte sate românești. Inspectorul general David Blidariu raporta la 8 iunie 1944: „...e greu de precizat numărul victimelor din populația civilă românească, provocat de ciocnirile dintre rebeli și armata de ocupație, de războaie locale, de acțiunile revoluționarilor sau de represaliile armatelor”.⁶³

Cu toate acestea, la sfârșitul lunii mai 1944, când au fost închise cursurile școlilor secundare române, 8 absolvenți ai Liceului comercial din Salonic și 10 absolvenți ai Liceului din Grebena, refugiat la Salonic, au luat examenul de bacalaureat. Era ultima promoție care obținea diplome pe care nu le puteau folosi însă pentru că legislația greacă nu le echivala.⁶⁴

Din raportul profesorului Caius Jiga din iulie 1945, aflăm că în timpul bombardamentelor din august 1944 de la Salonic: „...toate școlile române din acest oraș și majoritatea locuințelor profesorilor care se aflau în apropierea instalațiilor militare, au fost distruse. Ce n-a fost distrus atunci, a fost devastat ulterior de antași. Avera școlilor poate fi considerată ca pierdută... Se știe că mulți din profesorii localnici de la Salonic și Grebena au fost arestați de autoritățile grecești, suferind chiar maltratări. Situația lor este cu totul nesigură datorită tensiunii dintre cele două partide. Venirea lor în țară ar fi o salvare”.⁶⁵

Statul român, deși într-o situație deosebit de grea, nu i-a uitat nici acum pe acești apostoli ai școlilor române din Grecia și a trimis suma de 15.472.257 lei pentru salariile și pensiile restante pe perioada 1 septembrie 1944 – 31 martie 1945 și 18.505.300 pentru perioada 1 aprilie – 31 decembrie 1945.⁶⁶

După încheierea războiului, în februarie 1946, „guvernul grec a dispus închiderea școlilor românești, preluarea imediată a imobilelor, mobilierului și arhivelor, instituțiilor școlare din Grecia și expulzarea în masă a profesorilor de supușenie română”⁶⁷. Autoritățile polițienești au închis în lagăr pe toți profesorii găsiți la Atena. Astfel, școlile românești și apoi

⁶² *Ibidem*, dosar 1518/1944, f. 41-42.

⁶³ *Ibidem*, f. 43.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 46.

⁶⁵ *Ibidem*, dosar 4337/1945, f.14.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 17, 44, 81-87.

⁶⁷ AMAE, fond Problema 220, Grecia, Documente Politice, (1945-1949), nepaginat.

bisericile românești întreținute cu atâta efort de statul român și comunitățile locale, timp de aproape un secol au fost lichidate.

În Grecia, aromânii au fost implicați în războiul civil dintre forțele democratice și cele comuniste ale generalului Marcos. Autoritățile elene au folosit acele împrejurări pentru a face masive mutări de populație din zonele muntoase în centrele urbane din sud și au urmărit înlăturarea din zonă a intelectualilor și frunțașilor aromâni.

În Iugoslavia, conform recensământului din anul 1921 ale cărei date definitive au fost publicate în 1932, trăiau 231000 de locuitori cu limba maternă română distribuiți astfel: în Banatul iugoslav 67.896, în districtele Craina, Pojarevaț, Timoc, Morava 145.000, iar în restul Iugoslaviei 18.143.⁶⁸ Într-un studiu asupra situației românilor din Iugoslavia din 31 ianuarie 1941 se arăta că în județele Craina, Morava, Pojarevaț și Timocul sârbesc, bisericile, mănăstirile și școlile românești au fost desființate încă din epoca regatului Serbiei. „În lipsă de biserică și școală națională, analfabetismul și sectele religioase s-au răspândit îngrijorător. Frecventarea școlilor din România este interzisă, ca și românilor din Banatul iugoslav. Cei care totuși pleacă la studii rămân elemente pierdute pentru viața națională locală”.⁶⁹

Situația românilor din Macedonia sârbească era de asemenea foarte grea. Aici au funcționat până în anul 1918, în 18 comune românești, 24 de școli primare, un liceu de băieți și o școală profesională de fete la Bitolia. Toate aceste școli au fost închise imediat după 1918 de guvernul iugoslav, iar localurile confiscate. Orice încercare de redeschidere a lor a fost zadarnică.⁷⁰ Fostul prim-ministru N. Pașici, întrebat asupra motivelor acestei prigoane, a afirmat că în afara convenției de la București din 1913, ar fi existat o convenție verbală secretă conform căreia, într-un atac îndreptat împotriva Serbiei, România o va ajuta și cum acest lucru nu s-a întâmplat, a căzut convenția scrisă în 1913, deci și așezămintele culturale românești din Macedonia trebuiau suprimate.⁷¹

Numeroase au fost memoriile directorului Liceului român de băieți din Bitolia, Adam Coe, ale revizorului școlar Ioan Vuloagă, ale directoarei Școlii normale profesionale de fete din același oraș, Maria Capsali, în care cereau ajutorul țării mamă pentru păstrarea dreptului de a instrui copiii în limba română. În ianuarie 1921, într-un memoriu adresat Ministerului

⁶⁸ SANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 391/1941, f. 7.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 23.

⁷⁰ *Ibidem*, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 799 1923, f. 9.

⁷¹ Nicolae, Chiachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, București, 1987, p. 340.

Instrucțiunii Publice din România, Adam Coe aprecia: „...chestiunea noastră națională este cu atât mai delicată și mai critică ca în trecut, deoarece tendințele noastre se ciocnesc cu interesele și cu aspirațiile mistuitoare ale statului unde avem menirea a supraviețui”.⁷²

În fața refuzului autorităților locale, Adam Coe și Ioan Vuloagă au înaintat o nouă cerere Ministerului Instrucțiunii de la Belgrad. Situația personalului didactic român din sudul Iugoslaviei era critică. Datorită internării lor în Bulgaria, în timpul războiului, pribegiseră apoi în România și obținuseră cetățenie română și pașaport, iar la întoarcere autoritățile sârbești i-au chestionat asupra cauzelor schimbării cetățeniei, fără să se pronunțe dacă o recunosc sau nu. Adam Coe propunea adoptarea cetățeniei sârbe pentru a se putea exercita dreptul electoral și a putea alege reprezentanți ai comunităților române, care să le apere interesele. Ministerul Instrucțiunii Publice din România hotăra în anul 1921, ca membrii corpului didactic din Peninsula Balcanică să opteze pentru cetățenia statelor în care funcționau „...pentru a nu da personalului nostru didactic caracterul unor misionari, străini de mediul în care sunt chemați a-și îndeplini opera lor culturală”.⁷³

La 14 februarie 1921, Adam Coe arăta într-un memoriu că după prezentarea la Inspectoratul școlar din Bitolia, cu adresa din țară unde era reprodus pasajul „...guvernul sârbo-croato-sloven declară că nu are de făcut nici o obiecțiune la redeschiderea școlilor române din Serbia”, au fost chemați la Prefectura orașului unde li s-a adus la cunoștință ordinul Ministerului Instrucțiunii din Belgrad din 27 decembrie 1920, care stabilea: „...ba chiar nici românii supuși ai noștri nu pot deschide școli naționale, fără aprobarea ministerului”.⁷⁴

Statul român a continuat demersurile diplomatice, pentru a determina statul sârb să permită redeschiderea școlilor românești din Macedonia. O adresă a Ministerului Afacerilor Străine către Ministerul Instrucțiunii Publice din 8 decembrie 1922, menționa că pe baza unei telegrame primită de I.G. Duca, acesta în convorbirile cu Ninici, a obținut promisiunea formală „...că va da satisfacție cererilor noastre”.⁷⁵ Nici această promisiune n-a fost respectată, căci în 1923 Petre Marcu, șeful serviciului de resort din Ministerul Instrucțiunii Publice arăta: „După ce ministerul a retribuit în decurs de șase ani personalul didactic al acestor școli, cu toate că în tot acest timp el n-a desfășurat nici o activitate școlară, în toamna anului 1922, s-a hotărât repartizarea întregului personal didactic pe la școli din Grecia

⁷² SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 326/1921, f. 8.

⁷³ *Ibidem*, f. 10.

⁷⁴ *Ibidem*, dosar 325/1921, f. 19.

⁷⁵ *Ibidem*, dosar 776/1922, f. 77.

și Albania, lăsând la fața locului pe pensionari și câțiva oameni de serviciu care să îngrijească de buna întreținere a localurilor noastre de școală, a bisericii și cimitirului românesc din Bitolia”.⁷⁶

Românii din Banatul iugoslav, care locuiau în aproximativ 80 de localități dintre care 35 aveau majoritate românească, s-au bucurat într-o oarecare măsură de un tratament minoritar, care să le asigure o viață națională în cadrul statului vecin. În 1919 în Banatul iugoslav existau 66 de școli primare românești dintre care 18 școli confesionale cu 43 de învățători și 48 de școli comunale cu 62 de institutori români.

Sub guvernul condus de Take Ionescu, Gheorghe Derussi, ministrul Afacerilor Externe a stabilit cu guvernul iugoslav formarea unei comisii mixte, întrunită la Belgrad, care să stabilească regimul școlar și bisericesc privind pe sârbii și românii din Banatul împărțit între cele două țări. Din partea României au fost numiți în această comisie dr. Valer Braniște, președinte, dr. Atanasie Popovici și Onisifor Ghibu.⁷⁷ Convorbirile au fost anevoioase și au continuat până în martie 1933 când convenția școlară dintre România și Iugoslavia a fost încheiată și ratificată de amândouă țările în anul 1935. Ea prevedea că în școlile primare minoritare românești din Banatul iugoslav și în școlile primare minoritare sârbo-croate din Banatul românesc, limba de predare va fi româna, respectiv sârbo-croata, din al treilea an se predau ca obiecte de studiu limba sârbo-croată și respectiv limba română, iar istoria și geografia era predată în limba țării în care se aflau școlile respective. De asemenea se prevedea ca institutorii să fie de aceeași confesiune și limbă ca majoritatea elevilor, iar numărul minim de elevi ai acestor școli să fie de 20. Institutorii necesari acestor școli erau pregătiți în școlile normale din Vârșeț și Timișoara.

În anul școlar 1939-1940 funcționau în Banatul iugoslav 33 de școli primare de stat cu limba de predare româna, cu 4324 de elevi și 79 de învățători, dintre care 40 de învățători români din Iugoslavia, plătiți de statul iugoslav și 39 de învățători români din țară, plătiți de statul român. La secția română de pe lângă liceul de stat sârbesc din Vârșeț au funcționat 4 clase românești de curs inferior, cu 4 profesori din România și 203 elevi, iar la școala normală sârbă din Vârșeț au învățat, cu cei 4 profesori români de la liceu, 27 de elevi români.⁷⁸ Cel de-al Doilea Război Mondial, prin operațiunile militare purtate în zonă de-a lungul a aproape cinci ani, a determinat prăbușirea ordinii interbelice a statelor balcanice și a provocat mari pierderi materiale și umane românilor sud-dunăreni. Totodată, au fost

⁷⁶ *Ibidem*, dosar 799/1923, f. 4.

⁷⁷ *Ibidem*, dosar 326/1921, f. 39.

⁷⁸ *Ibidem*, dosar 391/1941, f. 38-40.

distruse sau parțial avariate localuri de școli și de biserici românești ce fuseseră ridicate prin contribuția comunităților

Într-un raport din octombrie 1940, consulul general la Ianina, Victor Știrbu, constata slăbirea legăturilor dintre România și românii sud-dunăreni și „insuficiența așezământului nostru din Grecia, clădit după modelul celui din țară, fără a se ține seama de condițiunile locului, aplicat de sus, în loc de a-i imprima un caracter organic de sine stătător, cu alte cuvinte, un învățământ artificial, lipsit de viață, devenind, din cauza viciilor sale organice, cu mici excepții, o sucursală pentru plasarea elementelor indezirabile din România”.⁷⁹ Se aprecia că obținerea autonomiei școlare și bisericești pentru românii din Pind și Macedonia precum și tradiția învățământului românesc din Macedonia sârbească „au fost pentru națiunea română un câștig politic, național și cultural de mare însemnătate, de care însă noi am dovedit că nu suntem demni; cedând presiunilor sârbești am închis școlile înfloritoare din Macedonia sârbă iar autonomia școlară și bisericească pentru românii din Pind și Macedonia greacă, smulsă de Tache Ionescu de la greci, a rămas iluzorie, nefiind statornicită printr-un regulament sau convenție între România și Grecia. Din această cauză, învățământul românesc din Grecia, fără drept de publicitate, considerat particular, incolor și lipsit de caracterul de aplicație, a deviat de la scopul inițial de a forma o elită conducătoare locală la macedoromâni transformându-se într-o instituție de transplantare a elementelor macedoromâne pregătite în România, servind, prin aceasta, de minune interesele statului elen, care a depus între timp o acțiune uimitoare pentru deznaționalizarea rapidă, brutală, uzând de toate mijloacele turmei macedoromâne rămasă decapitată de propriul nostru învățământ”. Se propunea numirea unor cadre didactice aromâne, legate de comunitățile respective, „profesorul urmând a fi dublat în acest caz de aportul său personal extrașcolar, de popularitatea și trecerea proprie printre macedoromânii localnici”.⁸⁰

La toate aceste neajunsuri s-au adăugat acte de corupție și deturnări de fonduri. O notă informativă adresată la 10 aprilie 1945 secretarului general al Ministerului Afacerilor Străine, Vasile Stoica, semnala deturnarea a 500.000 de franci elvețieni de către inspectorul general Gh. Papagheorghe de la conducerea Administrației Școlilor și Bisericilor Românești din Grecia, nefiind plătite astfel salariile corpului didactic și bisericesc.⁸¹

În numeroase rapoarte ale reprezentanților diplomației sau ale inspectorilor școlari din zonă se făcea o paralelă între politica de toleranță

⁷⁹ *Ibidem*, fond Problema 18, vol. 5, Grecia, nepaginat.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ *Ibidem*, fond Problema 15, vol. 87, f. 166.

culturală față de minoritățile naționale dusă de statul român și cea de asimilare și deznaționalizare dusă de statele vecine față de românii sud-dunăreni. Se sugera adoptarea unei politici similare de către autoritățile române față de școlile bulgărești, grecești sau sârbești din România, ca mijloc de presiune pentru îmbunătățirea tratamentului românilor sud-dunăreni.

În pofida greutăților întâmpinate, a distrugerilor materiale datorate frontului și bombardamentelor, a pierderilor umane, statul român subvenționa învățământul de la sud de Dunăre în anul școlar 1943-1944 cu suma de 23.050.000 de lei.⁸² În afară de subvenționarea școlilor și bisericilor de la sud de Dunăre, Statul român a ajutat comunitățile române, aflate în condiții grele cauzate de război, cu alimente, îmbrăcăminte, sume de bani și i-a sprijinit pe cei ce doreau să se stabilească în țară. În martie 1944, Consiliul de Miniștri a adoptat Decretul-lege pentru apărarea demnității naționale și a intereselor românești de peste hotare, prin care se urmărea apărarea românilor cetățeni ai altor state și se înființa, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, un consiliu național compus din 5 persoane.

În a doua parte a anului 1944, ca urmare a evenimentelor din 23 august, s-a modificat profund situația politico-teritorială din zonă. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, românii de la sud de Dunăre s-au implicat în lupta împotriva ocupanților germani, italieni, bulgari. În Iugoslavia, Albania, Grecia, unde s-a dezvoltat o amplă mișcare de partizani, în care elementele comuniste au avut o implicare importantă, s-a promis pentru perioada postbelică drepturi egale minorităților etnice, inclusiv minorităților români. În anii 1944-1945, în Iugoslavia și Albania, s-au instaurat regimurile comuniste ale lui Iosip Broz Tito și Enver Hodja, dar promisiunile făcute nu au fost respectate. În aceste țări, românii au fost ținta unei politici de asimilare în vederea pierderii identității lor naționale. Școlile și bisericile românești din Albania au fost închise, cele din Macedonia sârbească nu au fost redeschise iar pentru românii din Timoc situația a rămas neschimbată.

În Banatul iugoslav funcționau, în anul școlar 1946-1947, 32 de școli primare românești, un liceu mixt și o școală normală (la Vârșeț), care aveau și două internate. Personalul didactic era format din 98 de învățători plătiți de statul român cu sume între 2.000 și 3.000 de lei lunar și 145 de învățători plătiți de statul iugoslav.⁸³

În Bulgaria, în mai 1945, autoritățile au luat măsuri pentru desființarea celor trei școli românești din această țară. Peste un an, în mai 1946, directorul Institutului Român din Sofia a fost înștiințat că statul bulgar „este de acord a recunoaște școlilor pe care le conduceți dreptul de a se bucura de

⁸² *Ibidem*, fond Problema 15, vol. 4, f. 234.

⁸³ *Ibidem*, fond Problema 70, vol. 2, 1945-1948, Minorități, nepaginat.

privilegiile art. 350 din Legea Educației Naționale”.⁸⁴ În noiembrie 1946, un grup de intelectuali români din Sofia au înaintat un memoriu autorităților comuniste din Bulgaria, în care solicitau recunoașterea dreptului de a avea școli și biserici românești. În memoriu se aprecia că în Bulgaria trăiau două grupuri de români: dunăreni și valahi pe de o parte și români macedoneni de cealaltă parte. Primul grup, în număr de 100.000 de persoane, trăia în satele din valea Dunării, iar cel de-al doilea, în subgrupuri răsfețe în toată țara. Se amintea faptul că românii din Bulgaria au sprijinit mișcarea de partizani, iar după instalarea noului regim au sperat în rezolvarea justă a drepturilor minorităților. Datorită persecuțiilor la care au fost supuși în timpul vechiului regim „minoritatea română este speriată ... și nu îndrăznește să-și manifeste libertatea sa națională”. Se arăta că, întrebată „dacă dorește să i se deschidă școli românești, ea n-a îndrăznit să răspundă în mod afirmativ, cu toate că ea rămâne în sufletul ei o populațiune românească, după cum îi este portul, obiceiul și graiul, în special aceasta se observă la femei, care totdeauna au fost și sunt păstrătoare și purtătoare a naționalității”.⁸⁵ Se solicita reintroducerea registrelor de stare civilă în care minoritatea românească să fie trecută la rubrica români, deschiderea de școli românești întreținute de stat, libertatea desfășurării slujbei religioase în limba română, recunoașterea școlii românești de la Sofia, dreptul de a se organiza în grupuri profesionale și organizații culturale, presă în limba maternă.⁸⁶

Cu toate că autoritățile bulgare au acordat drept de publicitate Institutului Român de la Sofia, în toamna anului 1947, guvernul comunist condus de dr. Petru Groza îl va închide. În septembrie 1948, imobilele și întregul inventar al Institutului vor fi date în custodie Ministerului Educației Naționale din Bulgaria „iar gestiunea în bani și arhiva au fost preluate de Ambasadă, urmând ca profesorii să părăsească Bulgaria, întrucât guvernul bulgar nu are nevoie de serviciile lor”.⁸⁷

Biserica română de la Sofia, refăcută de statul român după bombardamentele din primăvara anului 1944, a fost cedată statului bulgar în martie 1951.⁸⁸

Dezinteresul manifestat de autoritățile comuniste din România față de soarta românilor sud-dunăreni și renunțarea la tradiția inaugurată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, de sprijinire a școlilor și bisericilor românești din Peninsula Balcanică, a fost însoțit, după cel de-al Doilea Război Mondial, de intensificarea fenomenelor de aculturare și asimilare.

⁸⁴ *Ibidem*, fond Bulgaria, dosar 210/1945-1949, nepaginat.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*, fond Grecia, 1946-1949, nepaginat.

Împărțiți de „Cortina de Fier” între lumea liberă și cea totalitară, românii sud-dunăreni au fost supuși unor presiuni politice, educaționale și culturale în scopul deznaționalizării și au suferit un accentuat declin demografic. S-a intensificat fenomenul emigrației, au apărut și s-au dezvoltat comunități aromâne în Germania, Franța, SUA, Canada, Australia. S-a născut astfel, prin nerecunoașterea de către statele balcanice a existenței unei minorități aromâne sau vlahe, sentimentul iminentei dispariții istorice a ei.

În pofida acestor vicisitudini, românii sud-dunăreni și-au păstrat în mare măsură limba, obiceiurile și conștiința propriei identități, deși statul român i-a abandonat de-a lungul a peste patru decenii.

BISERICI

Problemele vieții religioase ale românilor balcanici au fost legate de acțiunile Patriarhiei ecumenice de la Constantinopol, respectiv de respingerea în repetate rânduri a acțiunilor românești de către aceasta, mai ales la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului XX.

Românii au încercat să folosească limba română pentru nevoile religioase încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Filip Apostolescu scria, la 6 februarie 1873, din Ohrida, Ministrului Cultelor și al Instrucțiunii Publice că: „se simte nevoia de cărți bisericești fiindcă numai cu ce avem nu se poate face pe deplin serviciul în limba română”⁸⁹.

Poziția Patriarhiei era destul de inconsecventă deoarece Patriarhia acordase dreptul bulgarilor de a avea un exarhat propriu și militase pentru grecii din Serbia să aibă dreptul la limbă națională în biserica lor de acolo.

Românii au cerut și ei dreptul la episcopat propriu încă din 1880, dar nu vor obține acest drept decât mult mai târziu, în 1894 și pentru scurtă vreme.

Încercarea românilor de a folosi limba română în biserici se va izbi de fiecare dată de refuzul categoric al clerului grec și al Patriarhiei din Constantinopol. Vor exista, în toată această perioadă, nenumărate agresiuni la care vor fi supuși românii, mergând până la refuzul de a li se îngropa morții în cimitirele comunale, până la agresiuni fizice directe sau asasinarea preoților români.

Începând cu anul 1892 românii au pornit o acțiune mai amplă pentru recunoașterea drepturilor lor bisericești. Ei au trimis la Constantinopol o

⁸⁹ SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 2360/1873, f. 9; V. Diamandi Amineanu, *Românii din Peninsula Balcanică*, București, 1938, p. 123-124.

delegație care să înmâneze sultanului o petiție prin care să li se acorde dreptul la un episcopat propriu. Numărul iscăliturilor puse pe petiția deputaților români din Albania, Epir și Macedonia care vor veni la Constantinopol pentru a cere numirea unui episcop român în Macedonia trecea de 5.000. În șaptezeci de comune românești, consiliile comunale și primarii au pus pecetea primăriei în josul petițiilor. Consiliile comunale și primăriile reprezentau oficial, în fața autorităților turcești, toată populația acestor comune⁹⁰. Delegația era formată printre alții din Haralambie Balamaci, Dimitrie Atanasescu și Apostol Mărgărit, iar petiția înaintată sultanului era un document programatic deosebit, sintetizând doleanțele aromânilor în problema religioasă:

„În calitatea noastră de împuterniciți ai populațiilor valahe din Turcia îndrăznim să vă declarăm cu respect, Sire, sentimentele de fidelitate și recunoștință. Valahii sunt și vor fi întotdeauna gata să-și sacrifice și existența și averile pentru fericirea și prosperitatea Iubitului lor Stăpânit și Padișah. Cu toate acestea, ca să fie cruțat de nedreptățile a căror victimă este, din partea Patriarhiei și a mitropoliților greci, poporul valah, întocmai ca și celelalte popoare din vastul imperiu al M.V. ar fi fericit să aibă un șef religios, valah de origine, pe care să îl aleagă și să-l desemneze dânsul, care să se bucure de toată încrederea guvernului otoman să fie supus fidel al M.V. Imperiale”⁹¹ și care „să poarte numele de Mitropolit Primat și a cărui misiune să fie de a supraveghea și a conduce spiritual poporul aromânesc pe calea îndeplinirii datoriilor sacre față de Dumnezeu și Suveran”.

În 1893, Poarta a încercat să intervină în conflictul dintre Patriarhie și credincioșii români, invitându-i pe aceștia să meargă la patriarhie și să se înțeleagă în problema episcopului român. În urma acestei intervenții, românii au adresat marelui vizir o petiție, iar când au fost primiți, în ziua de 9 iulie 1893, a luat cuvântul Take Mărgărit, arătând că au cerut de nenumărate ori dreptul la limba română în biserică și tot de atâtea ori Patriarhia i-a refuzat, ceea ce contravine Tratatului de la Berlin, care proclamase libertatea de conștiință, prin urmare „interdicția Patriarhiei nu este nici dreaptă și nici legală”⁹².

În cele din urmă, românii au obținut dreptul de a avea un șef spiritual propriu. Cu foarte mare greutate a fost găsit un prelat în Peninsula Balcanică căruia să-i fie încredințată această funcție. Guvernul român ar fi dorit trimiterea unui episcop din țară, care ar fi devenit supus otoman, dar

⁹⁰ AMAE, fond Constantinopol, vol. 216 (1890-1896) – document nedatat și nesemnat.

⁹¹ *Apud* Gheorghe Zbucă, *op. cit.*, p. 134-135.

⁹² SANIC, Fondul Ministerului Instrucțiunii Publice, vol. 476.b/1893, p. 17.

această propunere nu s-a realizat⁹³. Printre candidații propuși din țară s-au numărat: preotul Simion Popescu, arhiepiscopul Meletie, arhiepiscopul Dosoftei.

La propunerea lui Apostol Mărgărit, încă din 1893 a fost luată în considerare candidatura lui Antim, atunci mitropolit al Ohridei și Prespei. De origine albanezo-română, Antim absolvise opt clase de seminar, fusese investit ca preot și arhiepiscop de către Patriarhia de la Constantinopol, având și cuvenitul berat al Înaltei Porți. În acea vreme el locuia la Crușova, așezare majoritar românească într-o zonă cu un număr însemnat de români, ceea ce ar fi putut ușor duce la realizarea dorințelor românești care urmăreau aspecte religioase și politice⁹⁴.

În cele din urmă, Antim a fost ales în funcția de Mitropolit, a oficiat slujba conform celor prevăzute canonic în legătură cu rangul său. Patriarhia în 1896 nu voia să-l recunoască pe Antim și instiga populația împotriva lui⁹⁵, lipsindu-l și de Mitropolia Ohridei⁹⁶.

În scurtul timp cât a îndeplinit această funcție, Antim a putut hirotonisi mai mulți preoți și la Bitolia a creat chiar și un cimitir aromân; Apostol Mărgărit fiind înmormântat acolo în 1903, piatra funerară păstrându-se și astăzi⁹⁷.

Din păcate însă, acesta până la urmă nu s-a dovedit la înălțimea răspunderii pe care și-o asumase. În 1899 s-a reîntors sub jurisdicția constantinopolitană, abandonându-i pe români⁹⁸.

După abandonul lui Antim, românii se văd iarăși fără un șef religios propriu. Cu toate acestea, urmărind obținerea recunoașterii individualității lor religioase își vor continua lupta pe lângă autoritățile otomane.

În 1900, la 6/19 septembrie, Al. Pădeanu, consulul de la Salonic, trimitea o scurtă dare de seamă asupra stării actuale a chestiunii culturale și solicita „Să se instituie o direcție generală serioasă, energică și cu un program bine stabilit; să se sporească cât se poate de mult, chiar prin sacrificii, numărul preoților... ei sunt cei mai nimeriți agenți; ar fi bine pentru Bitolia să se cumpere un imobil sau două pentru școli și pentru a clădi în ele un paraclis”.⁹⁹

⁹³ AMAE, fond Constantinopol, vol. 226 (1867-1893), nepaginat.

⁹⁴ Gheorghe Zbucă, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, București, 1999, p. 136.

⁹⁵ AMAE, fond Problema 15, vol. 25, f. 155.

⁹⁶ *Episcopatul românilor macedoneni*, București, 1897, p. 50.

⁹⁷ Hristu Căndroveanu, *Aromânii ieri și azi*, Craiova, 1999, p. 142.

⁹⁸ Gheorghe Zbucă, *op. cit.*, p. 139.

⁹⁹ AMAE, fond Constantinopol, vol. 226(1899-1900), nepaginat.

După anul 1900 lucrurile au continuat la fel, cu persecuții, șicane și ostilități din partea Patriarhiei și a arhierilor greci¹⁰⁰.

Toate demersurile Guvernului român pe lângă Patriarhie și pe lângă sultan în legătură cu problema Episcopatului românilor balcanici au eșuat după 1894.

În 1903, aproape întregul an, A. E. Lahovari, ministrul României la Constantinopol a dus tratative pentru înființarea Episcopatului dar fără nici un rezultat, deși Patriarhia recunoscuse într-un document oficial prezența românească în Balcani afirmând că „Macedonia nu este slavă, este mai curând o provincie elino-turco-vlahă”¹⁰¹.

În ianuarie 1905 s-a deschis la Bitolia paraclisul românesc, oficiindu-se în noaptea de 3 ianuarie 1905, pe la orele 1:30, o slujbă până la 4 dimineața, slujba fiind oficiată de un preot din Grebena¹⁰².

Față de deschiderea acestui Paraclis, mitropolitul Ioachim și-a manifestat dezaprobarea, ținând o cuvântare virulentă în biserica greacă.

În anul 1904 se puneau temelile unei comunități românești la Salonic unde trăiau aproximativ 9.000-10.000 de români¹⁰³. Serviciul religios a fost oficiat de preotul român Theodor. Ulterior, cu sprijinul statului român s-au mai format comunități în alte opt orașe: Corița, Târnova, Veria, Veleş, Usküb, Cumanova, Coceani, Monastir, Perlepe¹⁰⁴.

În același an, într-un raport al lui Lazăr Duma, Inspectorul școlilor și bisericilor române din Turcia se menționa că existau „31 de comunități constituite în regulă și funcționând în deplină armonie”¹⁰⁵. Dar tot în acest an, acțiunile Patriarhiei au fost foarte puternice.

Între 1904-1905 s-au înregistrat și numeroase atacuri ale bandelor de antați greci împotriva românilor¹⁰⁶.

În acest context sultanul a emis Iradeaua imperială, menționată deja, din 9/22 mai 1905 care asigura și folosirea limbii române în biserică.

¹⁰⁰ *Ibidem*, vol. 227 (1901-1905), nepaginat – raportul din 17 martie 1904, *Ibidem*, vol. 176 (1905-1906) nepaginat – Incidentele religioase au culminat în 18 aprilie 1905 la biserica din Băiasa, unde s-au încăierat românii cu românii filogreci care s-au opus citirii *Apostolului* în românește.

¹⁰¹ *Ibidem*, vol. 219, nepaginat.

¹⁰² *Ibidem*, vol. 177, nepaginat.

¹⁰³ *Ibidem*, vol. 178 – Raportul întocmit de Lazăr Duma, Inspector al școlilor și bisericilor române din Turcia, nr. 253/1904 și adresat ministrului Lahovary. Arhiepiscopul grec a prezentat autorităților un takir „protestând de îndrăzneala preotului de a face această operațiune” și cerând autorităților locale să ia măsurile cuvenite pentru ca preotul român să fie pedepsit „de această nesupunere”.

¹⁰⁴ Vasile Diamandi-Aminceanu, *op. cit.*, p. 132.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

Patriarhul Ioachim a protestat pe lângă marele vizir contra noului statut acordat românilor, iar în ședința Sfântului Sinod din 12 oct. 1905 a propus să fie anatemizați toți preoții și credincioșii „care îndrăznesc să se roage lui Dumnezeu în limba maternă”¹⁰⁷.

Poziția Patriarhiei a dus la ruperea relațiilor diplomatice și comerciale cu România¹⁰⁸.

Victoria revoluției Junilor Turci din 1908 și primii ani ce au urmat acesteia părea a deschide perspective și pentru rezolvarea problemei religioase a românilor din Balcani¹⁰⁹. Reîncepeau astfel, sub cele mai diverse forme acțiunile pentru organizarea unui Episcopat românesc, cu un regim legal recunoscut și garantat¹¹⁰.

Problema bisericească s-a dezbătut în cadrul Congreselor românești din 1909 și 1910¹¹¹. De asemenea problema a stat în atenția aromânilor aflați în Regat și care activau în cadrul Societății de Cultură Macedoromână, precum și în aceea a presei românești.

În Balcani s-a decis să se depună la Patriarhie un Memoriu în favoarea soluționării problemelor aromânilor.

Delegații români (printre care: N. Bendu din Crușova, D. Cima din Turia, Gake Papa din Abela, D. Dadralescu din Veria, Iancu Nicola Ghiță din Giurmaia de Sus, Hristu Iambu din Salonic, Tasula Zega din Caterina, D. V. Ceanescu din Nevesca, I. Rizescu din Băiasa, N. Batzaria – senator, F. Mișa – deputat, N. Papahagi, director al Internatului Universitar din Constantinopol, Ștefan Ciumeti, inginer din Monastir)¹¹² au fost primiți de valiul Reșid Pașa care le-a promis tot sprijinul.

Un an mai târziu, pe 16/29 martie 1911, N. Batzaria l-a vizitat pe P. S. Patriarhul Ecumenic și i-a înmănat o notă în limba greacă¹¹³. În aceasta se cerea în numele aromânilor, printre altele:

„Românii nu doresc altceva decât să se bucure din partea Bisericii Mame de aceeași afecțiune și sollicitudine în nevoile lor spirituale, de care se bucură și toți ceilalți fii spirituali ai ei. Pentru a ajunge la acest scop, ei socotesc nimerit și solicită următoarele: (...) folosirea limbii române în exercitarea datoriilor creștinești, adică în săvârșirea slujbei, a ceremoniilor religioase

¹⁰⁷ Gheorghe Zbucă, *op. cit.*, p. 139.

¹⁰⁸ Vasile Diamandi-Aminceanul, *Românii din Peninsula Balcanică*, București, 1938, p. 138.

¹⁰⁹ Adina Berciu-Drăghicescu, *Românii din Balcani, Cultură și spiritualitate. Sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*, București, Editura Globus, 1996, p. 27.

¹¹⁰ Gheorghe Zbucă, *op. cit.*, p. 141.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 143.

¹¹² AMAE, fond 71, vol. 3, f. 29.

¹¹³ *Ibidem*, f. 67-70.

și în general a oricărui act religios”, lucru care nu contravine „dogmelor și canoanelor ortodoxe de Răsărit”. Se mai cerea: „să se ridice caterisirea și afurisenia tuturor preoților care țin slujbe în românește în bisericile și paraclisurile românești; episcopii și mitropoliții să hirotonisească preoții și candidații propuși de poporul român și care urmează să slujească în biserici și paraclisuri în parohiile românești”.

Patriarhul Ioachim al III-lea a primit nota și a promis că o va supune dezbaterii în Sfântul Sinod și în Consiliul Mixt. Dar Sinodul a amânat luarea unei decizii, amânare care s-a dovedit a fi *sine die*.

Presa, a adoptat o atitudine negativă și agresivă vis-à-vis de aceste cereri ale românilor¹¹⁴.

Datorită acestei poziții, cu tot sprijinul din partea guvernului turc, acțiunea petiționară a românilor s-a soldat în final cu un eșec.

În 1911 în cadrul societății românești și-a făcut tot mai mult loc ideea ca românii credincioși să-și organizeze, prin inițiativă proprie, chiar printr-o ruptură cu Patriarhia, o biserică distinctă, românească, cu o ierarhie corespunzătoare. Societatea de Cultură Macedo-Română trimetea în iulie 1911 o adresă către toate comunitățile românești din Peninsula Balcanică pentru a se întruni și a dezbate problema religioasă¹¹⁵.

Comunitățile au cerut în unanimitate: „Episcop independent! Biserică Națională! Despărțirea de Patriarhia Ecumenică!”¹¹⁶.

Dacă în cazul celorlalți ortodocși din Balcani cedase (cazul bulgarilor și al sârbilor), în ceea ce privește pe români, Patriarhia a rămas intransigentă.

Politică „faptului împlinit”, crearea unui episcopat propriu chiar cu prețul unei rupturi a relațiilor cu Patriarhia Ecumenică nu s-a putut pune în aplicare, deși ideea episcopatului nu a fost abandonată nici în anii următori, respectiv în timpul Războaielor balcanice.

Problema religioasă a românilor balcanici a figurat în documentele Conferinței de la Londra și a Congresului de Pace de la București (august 1913) dar ulterior actelor prin care și Serbia și Bulgaria și Grecia erau de acord și recunoșteau drepturile românilor balcanici de a avea școli și biserici în limba maternă nu li s-a mai dat nici o atenție. La rândul lor, statele balcanice au căutat mereu pretexte de a se sustrage intervențiilor amicale ale statului român și de a pune piedici bunului mers al cauzei aromânilor.

După izbucnirea Primului Război Mondial, întreaga Macedonie fiind teatrul luptelor și răscolirilor războiului, criza chestiunii românești din Meglenia a fost închisă de către autoritățile grecești. Regiunea, căzând

¹¹⁴ AMAE, fond 71, f. 115; f. 195; 197; 198.

¹¹⁵ Gheorghe Zbucnea, *op. cit.*, p. 147.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 149.

în zona de frontieră dintre Serbia și Bulgaria, populația românească – se spunea – ar fi alimentat tulburările din aceste părți. Multe din școlile și bisericile noastre din Grecia au rămas închise din cauza dificultăților de ordin economic, refacerea lor necesitând sume mari, altele s-au închis din cauza descreșterii populației aromâne din unele regiuni, în urma curentului de emigrare în România, curent determinat de condițiile economice care apăsau asupra vieții românilor din Grecia¹¹⁷.

Până la Primul Război Mondial în vechea Macedonie existau 38 de biserici. După război situația bisericilor românești a avut o evoluție similară cu cea a școlilor românești de la sud de Dunăre.

În Albania din cele 10 biserici românești câte existau în anul 1912 mai funcționau numai 6 în anul 1941. În anul 1922 statul român aloca suma de 50.000 de lei pentru repararea bisericii din Elbasan, ruinată în urma cutremurului din 1920 și 50.000 de lei pentru construirea bisericii române din Corcea. De asemenea 26.000 de lei erau alocați pentru procurarea a 3 costume de haine preoțești destinate preoților bisericilor române din Corcea, Elbasan și Grabova.¹¹⁸

În anul 1925 în bisericile românești din Albania oficiau următorii preoți: Cotta Balamace (Corcea), N. Popescu (Pleasa), H. Dumitrescu (Șipsca), P. Gugea (Nicea), C. Constantin (Grabova), N. Pecina și Ion Toda (Elbasan).¹¹⁹ În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine se arăta că în bisericile românești din Albania se făcea slujbă în limba română numai în cele din Elbasan și Corcea și se obținuse un post de diacon la Tirana. În celelalte, slujba se făcea alternativ în limbile română, albaneză și greacă. Ministrul Simion Mândrescu constata că în Tirana și Durazzo, în anul 1925, deși majoritatea ortodocșilor erau români, exceptând personalul legației Greciei, serviciul divin se făcea în limba greacă și o mică parte în limba albaneză, preoții și cântăreții fiind absolvenți ai școlilor grecești. Simion Mândrescu propunea într-un memoriu numirea unui episcop român pentru Albania, dar reușea numai inaugurarea bisericii române din Corcea, în 1925.¹²⁰

În anul 1942 funcționau ca preoți români în Albania: Gh. Puia (Pleasa), Gh. Anastas (Nicea), D. Coconeș (Lunca), V. Nișcu (Grabova), V. Popa (Șipsca), Al. Bebi (Elbasan).¹²¹

În privința organizării bisericești în Bulgaria, înainte de primul război mondial, acolo unde existau comunități românești, serviciul divin era

¹¹⁷ AMAE, fond Problema 15, vol. 91, *passim*.

¹¹⁸ SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 768/1922, f. 61-63.

¹¹⁹ *Ibidem*, dosar 751/1925, f. 56.

¹²⁰ *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 158.

¹²¹ *Ibidem*, dosar 2454/1943, f. 29, 31.

celebrat în limba română, de preoți români; ulterior parohiile românești au fost înglobate în cele bulgărești. Preoții români au fost îndepărtați, iar cei care au rămas au fost siliți să celebreze serviciul religios în limba bulgară, folosind cărți bisericești bulgărești. S-a ajuns ca în deceniul al patrulea al secolului al XX-lea, să se officieze în limba română doar la Sofia, Bregova și Giumaia.

În Grecia, biserica românească era subordonată ierarhic bisericii ortodoxe grecești, preoții trebuind să fie cetățeni greci. Politica de obstrucționare a preoților care slujeau în bisericile comunităților române, în limba română, a continuat și după primul război mondial. Lăcașurile de cult românești, construite de comunitățile locale, de multe ori cu sprijinul financiar al statului român, fie au fost distruse în timpul războiului, fie au fost preluate de autoritățile grecești.

Astfel la Oșani înainte de anul 1912, comunitatea română deținea o biserică, mănăstirea Sf. Apostoli și un paraclis, dar în anul 1925 se mai servea doar de paraclis. La Lunguța, unde între anii 1913-1916 se serveau de biserică, alternativ, grecii și românii, biserica a fost preluată de greci, iar la Cupa (Koupa) Mitropolitul grec a interzis intrarea în biserică a preotului român „...fiindcă a avut îndrăzneala să cânte în ziua Învierii Evanghelia în românește”¹²². La Liumnița biserica a fost distrusă în timpul războiului, iar în munții Pind în comunele românești au fost instalați preoți greci: „Bisericile au fost luate de greci, în unele slujește preotul grec iar altele au fost închise”¹²³.

Cu toate acestea, în perioada interbelică au continuat să funcționeze în Grecia 11 biserici românești, iar statul român a continuat să plătească indemnizațiile personalului clerical.

În Iugoslavia, în domeniul bisericesc a fost dusă aceeași politică ca și în domeniul școlar. În anul 1919 autoritățile sârbești au permis redeschiderea bisericilor române din Bitolia, Crușova, Gopeși și Moloviște, dar motivându-se lipsa preoților, s-a deschis în fapt numai biserica din Bitolia, la 8 noiembrie 1919.¹²⁴ Într-o petiție adresată Ambasadei României la Belgrad, preotul Teodor Constantin de la această biserică arăta că în ziua de 16 ianuarie 1921 a fost invitat la Protoerie, unde i s-a cerut să predea cheile și tot ce aparținea acestei biserici, pe motiv că „...legea nu îngăduie supușilor străini ca să funcționeze servind interesele supușilor sârbi”. Preotul a refuzat, sub pretext că biserica aparține Statului român.¹²⁵

¹²² *Ibidem*, dosar 741/1925, f. 205-206

¹²³ *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 71.

¹²⁴ *Ibidem*, dosar 326/1921, f. 17.

¹²⁵ *Ibidem*, dosar 325/1921, f. 67.

În noiembrie 1938, autoritățile ecleziastice din Bitolia reiau ofensiva împotriva bisericii române din acest oraș. Preotul Gh. Cosmescu a fost somat să predea cheile bisericii. Cum acesta s-a îmbolnăvit, biserica a fost închisă, iar cheile au fost păstrate la consulat. Preotul Cosmescu a cerut autorităților locale să se adreseze consulatului, deoarece biserica era proprietatea statului român.¹²⁶ La 30 decembrie 1938, consulul Simion Berberi anunța consulatului României din Skoplje decesul și înmormântarea protoiereului Teodor Constantin. Încercările statului român de a păstra cel puțin biserica și cimitirul român din Bitolia au eșuat. Biserica română din Bitolia a fost declarată biserică sârbă la 12 noiembrie 1939, când s-a oficiat prima slujbă în limba sârbă. Cimitirul a fost și el luat, iar preotului Cosmescu i s-a interzis să slujească în paraclis începând cu ziua de 4 noiembrie.

Într-un raport din septembrie 1940, consulul României la Skoplje, Emil Oprișanu, referindu-se la confiscarea bisericilor românești remarcă: „... icoanele cu inscripțiile în limba română au mai rămas în câteva biserici, tristă mărturie a unui trecut când românii se puteau ruga în limba lor... Cimitirul ne-a fost luat cu forța și acum este de așteptat ca sârbizarea să se întindă și asupra morților: placa cu inscripția română de la intrare a fost smulsă din prima zi și în curând pietrele de pe morminte, pe care stau săpate în românește suferințele îndurate de atâția martiri ai cauzei noastre vor fi și ele sfărâmate sau șterse de dălțile sârbești”.¹²⁷

Pentru reglementarea vieții religioase a românilor din Banatul iugoslav și a sârbilor din Banatul românesc a fost formată o comisie mixtă, s-au purtat tratative timp de 12 ani și abia la 2 iulie 1934 a fost semnată la Belgrad Convenția relativă la regimul bisericilor ortodoxe române și sârbe din această zonă. Parlamentul României a ratificat convenția în iunie 1935. Iugoslavia însă nu a ratificat-o. Au funcționat însă în Banatul sârbesc 53 de parohii ortodoxe române, 45 sufragane Episcopiei Caransebeșului și 8 Episcopiei Aradului, pentru 67.896 de români, pentru care statul român plătea anual 2.976.000 lei.¹²⁸

În 1948 toate bisericile românești au fost închise de guvernul grec. O parte din personal a fost angajat de bisericile grecești. Până în anul 1949 personalul a fost plătit de statul român¹²⁹. Preoții care aveau cetățenie română au fost expulzați.

În 1958 statul român a inițiat o acțiune de ajutorare a călugărilor români athoniți. Astfel, preotul Moisescu a făcut o vizită în Grecia și a

¹²⁶ *Ibidem*, dosar 1312/1939, f.35.

¹²⁷ *Ibidem*, dosar 206/1940, f. 19, 25.

¹²⁸ *Ibidem*, dosar 391/1941, f. 32.

¹²⁹ *Ibidem*.

predat din partea Bisericii Ortodoxe Române două vagoane de alimente (grâu și porumb), și obiecte bisericești. Ulterior, o nouă acțiune a Bisericii Ortodoxe din România nu s-a mai putut realiza deoarece preotul Moisescu nu a mai primit viză de intrare în Grecia.

În anul 1961 s-a mai încercat încă o nouă acțiune de ajutorare a călugărilor de la Muntele Athos dar fără rezultat.

Din studiul realizat de Direcția de Cultură a Ministerului Afacerilor Externe, din iunie 1961, rezulta că în nordul Greciei, într-o zonă locuită de aromâni, mai existau biserici în: Veria, unde, în anul 1956, preotul român Nicolae Calipetri slujea în grecește; Doliani, unde nu era un preot român și se slujea în grecește; Turia, lipsită de preot și unde nu se slujea; Fetița, Gramaticova, Hrupiștea, complet distruse; Grebena, dărâmată de autoritățile elene, pe locul ei se construiseră birourile și locuința mitropolitului.¹³⁰

---

¹³⁰ St. Brezeanu, Gh. Zbucea, *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, București, 1997, p. 363.

ANEXE. DOCUMENTE DE ARHIVĂ

1.

1864 aprilie 29, <București>. *Referatul ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, prin care propune donarea unei sume de bani din tezaurul public pentru întreținerea școlilor creștine din Imperiul Otoman.*

Nr. 12113, aprilie 29, 1864

Referat

Școlile creștine din Imperiul Otoman fiind amenințate d-a se închide din lipsa banilor necesari la susținerea lor, căci din ziua aceea care s-au luat dispozițiuni ca veniturile mănăstirilor secularizate să se verse în casa tezaurului public, nu s-au răspuns pentru acest sfârșit nici un ban.

Subsemnatul

Având în vedere că prin Decretul fostului Domn Mihail Sturdza, veniturile mănăstirii Aron Vodă au fost destinate a se întrebuința la întreținerea acelor școli;

Având în vedere că, chiar prin Legea de Secularizare a Mănăstirilor se acordă un fond de 10.000.000 lei;

Am onoare a propune ca din suma ce urma a se răspunde pentru întreținerea acelor școli din momentul în care toate veniturile mănăstirilor s-au încasat la tezaurul public și până la secularizarea lor la 13 decembrie anului expirat să se răspundă suma de... iar pentru anul curent să se dea un acout de lei... din fondul de 10.000.000 lei acordați prin legea secularizării

Acestea subsemnatul are onoare domnilor miniștri a le supune la deliberarea domniilor voastre și a vă ruga să binevoiți a decide cele ce veți chibzui.

Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice

<Dimitrie Bolintineanu>

- SANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 1299/1864, f. 1.

2.

1865 iulie 16, <București>. Adresa și procesul-verbal al Consiliului Permanent al Instrucțiunii, prin care suma de 20.000 de lei din bugetul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice este destinată înființării unui institut pentru elevii români din Macedonia ce vor fi aduși să studieze în România sub supravegherea Părintelui Averchie.

Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice

Domnule Coleg,

Am onoare a vă transmite în copie Jurnalul Consiliului Permanent de Instrucțiune încheiat în ședința de la 16 iulie curent, aprobat și de D^l ministru, privitor la împărțirea fondului de 20.000 lei alocați în bugetul lucrător la art. 13, cap. XXIII, Partea a IV-a, pentru înființarea unui internat în care să se întrețină junii români din Macedonia ce vor veni la învățătură în România și vă rog domnule coleg ca în conformitate cu art 1 din acest Jurnal să binevoiți a pune de cea mai mare urgență la dispoziția Părintelui Averchie mandatul pentru suma de 4.000 lei spre aducerea până în septembrie a zece români pindani, dintre cei mai inteligenți.

Primiți domnule coleg încredințarea osebitei mele considerațiuni.

Capul Diviziei
D^l Șef al Diviziei Contabile.

<D. Bolintineanu>

Rezoluția D^l Ministru: Se aprobă.
D. Cariagdi

Proces verbal

Vineri 16 iulie 1865

Asupra petiției junilor români din Macedonia, I. Tomescu și G. Mărgăritescu, văzând că celui dintâi s-au dat mijloacele necesare la îndeplinirea scopului pentru care a fost adus aici, dar că pentru cel de-al

doilea nu este destul a i se da numai vestmintele, ci a i se da și celelalte medii pentru a putea învăța.

Considerând că formarea de juni macedoneni care s-ar destina a face pe învățătorii la românii din Pind, Tesalia, Macedonia și alte părți ale Turciei europene, este pentru noi, românii din Principate, nu numai o datorie de consângenitate, ci și un interes vital pentru viitorul naționalității noastre.

Considerând că, chiar pentru acest scop, guvernul, la art. 13, cap. XXIII, partea a IV-a din bugetul anului curent a alocat suma de 20.000 lei pentru un internat și una din mănăstirile din București.

Considerând că după promisiunile făcute de atâtea ori fraților de peste Dunăre, înființarea instituției sus numite este astăzi și o datorie de onoare.

Consiliul Permanent e de părere a se înființa internatul de care este vorba la art. 13, cap. XXIII, partea a IV-a din buget, cu modul următor:

– A se pune de îndată la dispoziție Părintelui Averchie o sumă de 4.000 lei din cap. sus citat ca să plece și să aducă până la septembrie viitor 10 juni pindani în etate de la 12-14 ani, aleși cât se poate mai inteligenți și cu știință de carte;

– A se destina într-una din mănăstirile din București încăperile necesare pentru acești juni, cum pentru un al 11-lea care va fi G. Mărgăritescu și pentru Părintele Averchie, sub a cui priveghere vor sta cei 11 juni;

– A se da pentru nutrimentul, îmbrăcămintea și cu un cuvânt toată ținerea materială a numiților juni câte 900 lei de unul sau 9.900 lei în total; Părintele Averchie va fi însărcinat și cu purtarea acestei economii materiale;

– A se destina 4.000 lei pentru plata unui profesor care să prepare pe juni spre a-i pune în stare să urmeze școlile publice;

Cei 2.100 lei care mai rămân până la 20.000 se vor rezerva pentru trebuințe neprevăzute.

Semnați: <Laurian, D. P. Vioreanu, N. Turnescu, Bacaloglu>

Pentru copie: <D. Bolintineanu>

Nr. 25

În virtutea procesului verbal Nr. 21 din septembrie 26 1864, constatate fiind serviciile aduse de DI Atanasescu cu deschiderea și întreținerea unei școli române în Târnova (Macedonia),

Decidem:

Art. 1. Să se dea D^{lui} Dimitrie Atanasescu suma de lei două mii din § 1, Cap. XXIII, Art. 7 spese de despăgubire, pentru întreținerea școlii și conducerea ei.

Art. 2. Dl Cap al Diviziunii Contabilității va aduce aceasta întocmai la îndeplinire.

- SANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 1313/1865, f. 1-2.

3.

1866 mai 13, București. *Invitația Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, adresată directorului Școlii Macedo-Române din București, prin care este invitat împreună cu profesorii și elevii la Palatul Regal, spre a fi prezentați principelui Carol I.*

Domnule!

Sunteți cu onoare invitat a prevesti pe toți Dⁿⁱ profesori ai aceluiaș așezământ școlar că duminică 15 mai curent împreună cu D^{le} și cu școlarii aceluiaș așezământ să se afle la ora 11 precis la palat spre a se prezenta la Alteța Sa Serenisimă Carol I Domnitorul românilor.

Primiți D^{le} încredințarea osebitei mele considerațiuni.

P/. Ministru
V.A. Urechia

Dⁿⁱ Director al școlii Româno-Macedonice din București.

- SANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 1107/1866, f. 22.

4.

1887 aprilie 17, București. *Proiectul de buget al școlilor române din Macedonia, pentru anii 1887-1888, alcătuit de inspectorul Apostol Mărgărit.*

*Proiectul de buget al școlilor din Macedonia
pentru exercițiul anului 1887-1888*

Nr Crt	Numele profesorilor și catedra cu clasa ce ocupă	Localitatea unde este școala	SUBVENȚIA LUNARĂ	SUBVENȚIA ANUALĂ
1.	R. Corvin, director al gimnaziului și profesor de limba latină și de istorie, cursul superior	Gimnaziul din Bitolia	285.00	3420.00
2.	C. Pop de științe	Gimnaziul din Bitolia	200.00	2400.00
3.	N. Maimuca de fizică și franceză	Gimnaziul din Bitolia	142.50	1710.00
4.	I. Ciuli de matematică și religie, cursul inferior	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
5.	D. Cuvati de limba greacă și limba română	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
6.	G. Dante de limba latină, cursul inferior	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
7.	N. Craia de geografie și limba italiană	Gimnaziul din Bitolia	95.00	1140.00
8.	Iusuf Efendi de limba turcă	Gimnaziul din Bitolia	100.00	1200.00
9.	Take A. Mărgărit de limba franceză	Gimnaziul din Bitolia	90.00	1080.00
10.	G. Lambert de muzică vocală	Gimnaziul din Bitolia	40.00	480.00
11.	Ghiușu Șermacheși pedagog	Gimnaziul din Bitolia	40.00	480.00
12.	Lazu Dume, clasele a II-a și a IV-a primare	Gimnaziul din Bitolia	70.00	840.00

13.	G. Perdichi, clasele I și a II-a primare	Gimnaziul din Bitolia	70.00	840.00
14.	Eudochia Demetriu, școala de fete	Gimnaziul din Bitolia	142.50	1710.00
15.	D. Zograf	Școala primară de băieți Nejopole	70.00	840.00
16.	D. Atanasescu	Școala primară de băieți Târnova	190.00	2280.00
17.	D. Nicolescu	Școala primară de băieți Magarova	114.00	1368.00
18.	N. Buia, al doilea institutor	Școala primară de băieți Magarova	114.00	1368.00
19.	Olimpiada Parsachida	Școala primară de fete Magarova	95.00	1140.00
20.	Gușu Papa Costa	Școala primară de băieți Muloviște	114.00	1368.00
21.	Spiru Popescu, ajutor de școală	Școala primară de băieți Muloviște	50.00	600.00
22.	Fani G. Papa Costa	Școala primară de fete Muloviște	70.00	840.00
23.	Filip Apostolescu	Școala primară de băieți Ohrida	142.50	1710.00
24.	Preotul Ion Sgala, ajutor de școală	Școala primară de băieți Ohrida	30.00	360.00
25.	Agatia Apostolescu	Școala primară de fete Ohrida	142.50	1710.00
26.	Venera Chircu	Școala primară de fete Gopeși	50.00	600.00
27.	S. Cionescu, profesor de clasa a IV-a primară și clasa I gimnazială	Crușova	142.50	1710.00
28.	V. Petrescu, profesor de clasa a IV-a primară, de clasa I gimnazială, de limba franceză și de limba turcă	Crușova	142.50	1710.00
29.	D. Papa Sterescu de clasa a II-a primară	Crușova	70.00	840.00
30.	Tășcu Iliescu de clasa a III-a primară	Crușova	114.00	1368.00
31.	Ion Unca de clasa I primară	Crușova	70.00	840.00

32.	Anastasia Hristoforide	Școala de fete Crușova	120.00	1440.00
33.	Zaha Șotu, clasele I și a II-a	Școala de fete Crușova	50.00	600.00
34.	Constantina Curti, ajutor de școală	Școala de fete Crușova	30.00	360.00
35.	D. Lăzărescu	Școala primară de băieți Perlepe	114.00	1368.00
36.	C. Ionescu	Școala primară de băieți Neveasta	114.00	1368.00
37.	G. Ghica Papa, al doilea institutor	Școala primară de băieți Neveasta	70.00	840.00
38.	Apostol Mărgărit	Școala de băieți Vlaho-Clisura	114.00	1368.00
39.	D. Abeleanu de clasa a IV-a primară	Școala de băieți Vlaho-Clisura	114.00	1368.00
40.	G. Adam, de clasele a II-a și a III-a primare	Școala de băieți Vlaho-Clisura	90.00	1080.00
41.	N. Nacea de clasa I primară	Școala de băieți Vlaho-Clisura	70.00	840.00
42.	Alexandrina, directoare	Școala de fete Vlaho-Clisura	142.50	1710.00
43.	Marigo Damianovici, clasele I și a II-a primare	Școala de fete Vlaho-Clisura	70.00	840.00
44.	Sterie Dimitrescu	Școala primară de băieți Hrupiște	114.00	1368.00
45.	Preotul Haralambie Balamaci	Școala primară de băieți Pleașa	95.00	1140.00
46.	Ioan Șomu Tomescu	Școala primară de băieți Samarina	114.00	1368.00
47.	C. Furceanu	Școala primară de băieți Furca	70.00	840.00
48.	G. Caracota	Școala primară de băieți Avela	50.00	600.00
49.	Zisi Papa Tănase, director	Școala primară de băieți Pirvoli-Grebena	142.50	1710.00
50.	Preotul D. Constantinescu, al doilea institutor	Școala primară de băieți Pirvoli-Grebena	70.00	840.00
51.	D. Sumba	Școala primară de băieți Băeasa	70.00	840.00
52.	G.A. Zisi	Școala primară de băieți Turia	70.00	840.00

53.	Ceacăru, ajutor de școală	Școala primară de băieți Turia	50.00	600.00
54.	D. Badralexi	Școala primară de băieți Călive-Veria	95.00	1140.00
55.	Apostol Mărgărit, diurnă pentru inspecție		350.00	4200.00
56.	Cheltuieli pentru cancelarie, taxe poștale și telegrafice		50.00	600.00
57.	Chirii la localuri de școală	Gimnaziul din Bitolia		1000.00
58.		Internatul din Bitolia		1000.00
59.		Școala de fete din Bitolia		650.00
60.		Școala de fete din Vlaho-Clisura		300.00
61.		Școala de fete din Magarova		160.00
62.		Școala de băiați din Băeasa		100.00
63.	Internatul de pe lângă gimnaziul din Bitolia, pentru 40 de bursieri câte 45 bani pe zi a anului, 18 lei pe zi și 540 lei pe lună pe 10 luni	Internatul din Bitolia		5400.00
64.	Pentru încălzit, luminat și spălat	Internatul din Bitolia		600.00
65.	Pentru serviciu trei servitoare și un rânđaș	Internatul din Bitolia		800.00
66.	Pentru retribuția unui econom	Internatul din Bitolia		1000.00
67.	Cheltuieli extraordinare în cursul anului	Internatul din Bitolia		282.00
TOTAL			6173.00	80616.00

Școala D. Cazacovici din Gopeși, întreținută din venitul anual al averii D. Cazacovici.

Inspectorul școlilor române din Turcia,
Apostol Mărgărit

București, 17 aprilie 1887

Referat, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice:
Se va cere agiu prin un credit suplimentar.
De altminteri, se aprobă.

<*Dimitrie A. Sturdza*>

- SANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 4102/1887, f. 3.

5.

1897 februarie 20, <Constantinopol>. *Raportul lui Take Mărgărit, însărcinată cu afacerile bisericesti și școlare ale României la Constantinopol, prin care solicită statului român un ajutor de 1.200 de lire pentru construirea bisericii din Crușova.*

Copie

Constantinopol, 20 februarie 1897

Domnule Ministru,

La 15 Martie a. c. trebuie să înceapă construcția bisericii românești din orașul Crușova, în Macedonia. Conform firmanului ce am obținut, lungimea bisericii trebuie să fie de 35 coți, <lățimea> de 24 coți și înălțimea de 17 coți, iar cea a clopotniței de 20 coți și câteva fracțiuni.

Comunitatea română din Crușova a cumpărat deja terenul necesar pentru biserică și are o sumă de 600 lire pentru construcția ei. Această sumă însă este insuficientă pentru clădirea acestei biserici. Este nevoie de 1200 lire, afară de cele 600 lire ce are deja comunitatea, spre a se putea construi o biserică pe suprafața de teren indicată în firman, trebuie dărâmată școala primară română din Crușova, care este lipită de terenul unde urmează a se clădi biserică, spre a servi de curte acestei biserici, trebuie 350 lire pentru cumpărarea unei case care este în vecinătate cu terenul bisericii, pentru local de școală, se impune prin faptul că fiind în incinta bisericii

se va putea bucura de imunități. Așadar, suma absolut necesară pentru construcția acestei biserici este de 1550 lire, afară de cele 600 lire ce are deja comunitatea. Fără această sumă comunitatea va fi silită să construiască o bisericuță iar nu o biserică.

Cunoașteți, Domnule Ministru, cât a trebuit să lucrez și cu câte dificultăți am obținut acest firman prin care se recunoaște individualitatea poporului român din Turcia. Toată presa europeană a relevat importanța acestui firman. De aceea vă rog, Excelență, să binevoiți a cere fondul necesar de la guvern, pentru a clădi o biserică măreață la Crușova, unul din cele mai mari centre românești în Macedonia.

Primiți vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Al Domniei Voastre plecat serv

Take Mărgărit

Reprezentantul școlilor și bisericilor românești

- AMAE, fond Problema 15, vol. 22, f. 28.

6.

1897 septembrie – decembrie. *Stat de plată a subvențiilor statului român acordate școlilor și bisericilor românești din Macedonia, Epir și Albania.*

STAT

de prezență pentru plata subvențiilor ce se cuvin personalului didactic și clerical al tuturor școlilor și bisericilor românești din Macedonia, Epir și Albania pe lunile septembrie, octombrie, noiembrie și decembrie 1897 și pentru plata burselor și cheltuielilor de întreținere a internatelor în număr de patru pe aceleași patru luni

Nr Crt	Numele și Prenumele Profesorilor și Institutorilor	Catedra ce ocupă	Localitatea unde este școală	Subvenția lunară	Subvenția pe 4 luni	Total
PARTEA I – Învățământul secundar						
Cap. I Liceul de băieți din...			Bitolia			
§1. Personal didactic						
1.	G. Costescu	l. rom. curs sup.				
2.	I. Delametra	l. latină și logică		180.00	720.00	
3.	C. Fpert	l. și lit. franceză și filosofie		180.00	720.00	
4.	N. Bațaria	istorie		180.00	720.00	
5.	V. Constantinescu	l. rom. și franceză curs inferior		180.00	720.00	
6.		fizico-chimice				
7.	N. Caracota	șt. naturale		150.00	500.00	
8.	M. Pineta	l. turcă și religie		180.00	720.00	
9.	N. Papa-Hagi	l. greacă		180.00	720.00	
10.	Ioan Ciulli	matematică		180.00	720.00	
11.	Iusuf Efendi	limba turcă		120.00	480.00	
12.	A. Bonati	l. italiană și desen		100.00	400.00	
13.		l. germană				
14.	G. Chiriazzi	muzică vocală și caligrafie		80.00	320.00	
15.	A. Cica	pedag. repetit. științe și istorie		80.00	320.00	
16.	E. Pineta	pedag. repetit. de litere		70.00	280.00	
17.	<Lisa> Efendi	pedag. repetit. de l. turcă		50.00	200.00	
18.		geogr. și religie				

Totalul subvențiilor personalului didactic al liceului din Bitolia				1910.00	7540.00	7540.00
§2. Internatul liceului din...			Bitolia			
pentru nutriment la 90 bursieri prevăzuți în buget plus directorul, economul, pedagogii și servitorii câte 45 de bani pe zi unul, fac lei 40 și bani 50 pe zi, iar pe lună...				1215.00	4860.00	
pe zi lemne și cărbuni de bucătărie, luminat și spălat...				80.00	320.00	
pe zi serviciu, leafa la trei servitori, câte 20 lei fiecare...				60.00	240.00	
pe zi serviciu un bucătar, câte 35 lei pe lună...				35.00	240.00	
pe zi serviciu un portar-păzitor, câte 25 lei pe lună...				25.00		
pentru medicamente și vizite la medici câte 40 lei pe lună				40.00	240.00	
pentru leafa economului Ianache Dimitrescu câte 83 lei și 33 bani pe lună				83.33	333.33	
Totalul burselor și cheltuielilor de întreținere a Internatului liceului				1538.33	6233.33	6233.33
Cap. II Școala Normală de fete din...			Bitolia			
§1. Personalul didactic						
19.	Matilda Buzer	l. franceză și științe, director		200.00	800.00	
20.	Aurelian	matematică și pedagogie		150.00	600.00	
21.	M. Bolintineano	l. română, istorie și geografie		150.00	600.00	
22.	A. Nicolescu	l. română și lucru de mână (maestră)		150.00	600.00	
23.	Ida Merazini	l. greacă și repetitoare de l. franceză		150.00	600.00	
24.		l. română și științe				

25.	Marigo Damianovici	religie și pedagogie		70.00	280.00	
26.	Victoria Petre Chiurci	clasa I primară și a II-a pedagogică		60.00	240.00	
27.	Maria Gheorghidi	repetitoare		90.00	180.00	
Totalul subvențiilor personalului didactic al Școlii Normale de fete din Bitolia				1020.00	3900.00	3900.00
Total cheltuieli						17673.33
§2. Internatul Școlii de fete din...			Bitolia			
pentru nutrimentul la 30 eleve plus directoarea, pedagoga și servitoarele, câte 45 bani pe zi una, fac 13 lei și 50 bani pe zi și lei 405 pe lună...				405.00	1620.00	
pe zi lemne, cărbuni și spălat...				50.00	200.00	
pe zi serviciu, leafă la două servitoare a câte lei 15 una...				30.00	120.00	
pe zi medicamente și vizită la medici...				25.00	100.00	
pe zi leafă un portar-păzitor câte 20 lei pe lună...				20.00	80.00	
Totalul burselor și cheltuielilor de întreținere a Internatului Școlii Normale de fete din Bitolia				530.00	2120.00	2120.00
Cap. III Gimnaziul de băieți din...			Ianina			
§1. Personal didactic						
28.	Pericle Civica, licențiat	română și latină		180.00	720.00	
29.	I. Coian	l. franceză, religie, desen și caligrafie		150.00	600.00	
30.	Ghicu Ilie	științele naturii		150.00	600.00	
31.	N. Craia	matematică și limba italiană		150.00	600.00	
32.	D. Economidi	limba greacă		90.00	360.00	
33.	Hasan Efendi	limba turcă		120.00	480.00	
34.	I. Carafoli	istorie, geografie		90.00	360.00	

Totalul subvențiilor personalului didactic al Gimnaziului din Ianina			930.00	3720.00	3720.00
§2. Internatul de băieți al Gimnaziului din...		Ianina			
pentru nutrimentul a 50 elevi interni plus directorul, pedagogii, economul și servitorii, câte 60 bani pe zi de unul, fac 36 lei pe zi și 1080 lei pe o lună		1080.00	4320.00		
pentru combustibil, spălat și luminat		60.00	240.00		
pentru serviciu, leafa la 3 servitori, câte 20 lei pe lună unul		60.00	240.00		
pentru leafa bucătarului, câte 30 lei pe lună		30.00	120.00		
pentru leafa portarului-păzitor, câte 20 lei pe lună		20.00	80.00		
pentru medicamente și vizite la medici		40.00	160.00		
pentru leafa economului Gheorghe Delinuşa		70.00	280.00		
Totalul burselor și cheltuielilor de întreținere a Internatului Gimnaziului din Ianina			1360.00	5440.00	5440.00
Cap. IV Gimnaziul de băieți din...		Berat			
§1. Personal didactic					
35.	Haralampe Gogiaman	l. greacă și religie, director	120.00	480.00	
36.	Elie Papa Hagi	română și latină	120.00	480.00	
37.	G. Diamandi	istorie, geografie, caligrafie	120.00	480.00	
38.	G. Zuca	l. franceză și matematică	100.00	400.00	
39.	S. Sadina	matematică	90.00	270.00	
40.	I. Patajo	ped., rep. șt. nat.	70.00	280.00	
41.	Ahmet Efendi	repetit. de l. turcă	40.00	160.00	
42.	G. Cărbunaru	l. ital. și contab.	90.00	360.00	
43.		l. rom. și natur.			
Totalul subvențiilor personalului didactic al Gimnaziului din Berat			750.00	2910.00	2910.00

§2. Internatul de băieți al Gimnaziului din...			Berat			
pentru nutriment la 30 băieți bursieri interni plus directorul, economul, pedagogul și servitorii câte 45 bani pe zi unul, fac 540 lei pe o lună...				540.00	2160.00	
pentru combustibil, luminat și spălat				50.00	200.00	
pentru leafa la 2 servitori și un portar câte 20 lei				60.00	240.00	
pentru medicamente și vizite la medici				30.00	120.00	
pentru leafa economului Guina Pineta câte 70 lei pe lună				70.00	280.00	
Total cheltuieli				750.00	3000.00	3000.00
Totalul subvențiilor ce se cuvin pentru învățământul secundar și cele patru internate pentru Partea I						34863.33
PARTEA a II-a – Învățământul primar						
Cap. I Școlile primare din...			Macedonia			
1.	Filip Apostolescu	cl. a IV-a primară	Bitolia	140.00	560.00	
2.	St. Caragiani	cls. a II-a și a II-a	Bitolia	100.00	400.00	
3.	Al. Națca	cl. a II-a	Bitolia	80.00	320.00	
4.		cl. I	Bitolia			
5.	Zizi Papazi	cls. a III-a și a IV-a	Nijopole	100.00	400.00	
6.	I. Carozi	cls. I și a II-a	Nijopole	60.00	240.00	
7.	Vasilichia Ionescu	la școala de fete	Nijopole	50.00	200.00	
8.	D. Atanasescu	cls. a II-a și a IV-a	Târnova	190.00	760.00	
9.	Pantu Rușa		Târnova	60.00	240.00	
10.	Anastasia Calina	la școala de fete	Târnova	50.00	200.00	
11.	D. Nicolescu	la școala de băieți	Magarova	114.00	456.00	
12.	Elena Tucea	la școala de fete	Magarova	70.00	280.00	
13.	I. Dumitrescu	director, cl. A IV-a	Muloviște	114.00	456.00	
14.	P. Funtu	cl. a II-a	Muloviște	80.00	320.00	
15.	I. Ciomu	cl. a II-a	Muloviște	70.00	280.00	

16.	Spiru Popescu	cl. I	Muloviște	50.00	200.00	
17.	Fani Petru	la școala de fete	Muloviște	60.00	240.00	
18.	Parascheva Giambazi	ajutor de școală	Muloviște	35.00	140.00	
19.	D. Pița	cls. a II-a și a IV-a	Gopeși	100.00	400.00	
20.	G. Caracota	cls. A II-a și a III-a	Gopeși			
21.	I. Papa Mihali	cls. I și a II-a	Gopeși			
22.	Paraschiva Naum	școala de fete	Gopeși	50.00	200.00	
23.	a doua învățătoare	școala de fete	Gopeși	60.00		
24.	Coe Harampe	școala de băieți	Resna	90.00	360.00	
25.	Cușu Perdichi	al doilea institutor	Resna	70.00	280.00	
26.	D. Dimonie	cls. A II-a și a IV-a	Ohrida	100.00	400.00	
27.	Toma Apostolescu	cls. I și a II-a	Ohrida	70.00	280.00	
28.	Victoria Verona	școala de fete	Ohrida	50.00	200.00	
29.	Papa Ioan Dumitriu (decedat)	șc. mah. sf. Nicolae	Ohrida			
30.	Sterie Ciunescu	cl. a IV-a	Crușova	140.00	560.00	
31.	N. Buia	cl. a III-a	Crușova	80.00	320.00	
32.	Ioan Unca	cl. a II-a	Crușova	70.00	280.00	
33.	N. Baliu	cl. I	Crușova	60.00	240.00	
34.	Chiazim Efendi	limba turcă	Crușova	40.00	160.00	
35.	M. Teodorescu	școala de fete, director, cls. III-IV	Crușova			
36.	Parascheva Schenderi	ajutor de școală	Crușova	35.00	140.00	
37.	Nucșa Arapi	ajutor de școală	Crușova	35.00	140.00	
38.	D. Papa Sterescu	director al școlii mixte, cls. II-III, mahal. cireș	Crușova	90.00	360.00	
39.	N. Nibi	cl. I	Crușova	60.00	240.00	
40.	Parascheva Buracu	lucru de mână	Crușova	35.00	140.00	
41.	D. Zografu	cls. a II-a și a IV-a	Perlepe	100.00	400.00	
42.	Nacea Barba	cls. a II-a și a III-a	Perlepe	50.00	200.00	
43.	Mehmet Sefchi	limba turcă	Perlepe	20.00	80.00	
44.	Poza Nachi	Școala de fete	Perlepe	50.00	200.00	

45.	Sterie Constantinescu	școala de băieți	Belcamen	60.00	240.00	
46.	Pantu Griva	școala de băieți	Pisoderi	50.00	200.00	
47.	C. Ionescu	cls. a II-a și a IV-a	Neveasta	120.00	480.00	
48.	Teodor Nero	cls. I și a II-a	Neveasta	60.00	240.00	
49.	Vasilichia Lazăr	școala de fete	Neveasta	70.00	280.00	
50.	Constantin Ghica Papa	director, cl. A IV-a	Vlaho-Clisura	120.00	480.00	
51.	A. Dimce	cl. a III-a	Vlaho-Clisura	80.00	320.00	
52.	N. Nacea	cl. a II-a	Vlaho-Clisura	80.00	320.00	
53.	G. Cupelu	cl. I	Vlaho-Clisura	70.00	280.00	
54.	Olga Cerneschy	școala de fete	Vlaho-Clisura			
55.	Marița Binecu	școala de fete	Vlaho-Clisura	70.00	280.00	
56.	G. Zograf	cls. II, III și IV	Hrupiște	70.00	280.00	
57.	Nicola Papazizi	ajutor de școală cl. I	Hrupiște	20.00	80.00	
58.	Arghir Hagiopulo	cls. I și a II-a	Hrupiște	50.00	200.00	
59.	St. Chiriazzi	cls. a III-a și a IV-a	Caterina	90.00	360.00	
60.	N. Ghelefa	cls. I și a II-a	Caterina	80.00	320.00	
61.	Pocletaru	școala de fete	Caterina	60.00	240.00	
62.	D. Badralexi	director, cl. a IV-a	Veria-Selia	100.00	400.00	
63.	Ioan T. Papahagi	cls. I și a II-a	Veria-Selia	114.00	456.00	
64.	Ioan Ciumeti	cl. a II-a	Veria-Selia	90.00	360.00	
65.	Atena Anastasiu	școala de fete	Veria-Selia	60.00	240.00	
66.	A. Tanașoca	director, cls. III-IV	Veria-Xerolivda	100.00	400.00	
67.	D. Hiantu	cls. I și a II-a	Veria-Xerolivda	70.00	280.00	
68.	Emilia P. Badralexi	școala de fete	Veria-Xerolivda	60.00	240.00	
69.	H. Papari	școala de băieți	Veria-Marușa	70.00	280.00	
70.	Hristu Mihăilescu	școala de băieți	Melia	50.00	200.00	

71.		cls. a III-a și a IV-a	Liumnița			
72.	Nicolae Marcu	cls. I și a II-a	Liumnița	70.00	280.00	
73.	St. Caragiani	director, cls. III-IV	Oșani	100.00	400.00	
74.		de toate clasele	Oșani			
75.	Riza Pena	de toate clasele	Birislav	50.00	200.00	
76.	Hristu Noe	de toate clasele	Lunguța	50.00	200.00	
77.	Constantin Canachiu	de toate clasele	Livezi	70.00	280.00	
78.	G. Papa Mihali (rap66)	de toate clasele	Livezi	50.00	200.00	
79.	Grigore Tale	de toate clasele	Huma	70.00	280.00	
80.	A. Dabura (rap66)	de toate clasele	Huma	50.00	200.00	
81.	D. Biticiu	de toate clasele	Fetița Gramaticova	60.00	240.00	
82.		Ajutor	Fetița Gramaticova			
83.	Mandu Baliu	cls. a III-a și a IV-a	Chiupruli	114.00	456.00	
84.	Cazangi	ajutor de școală	Chiupruli	50.00	200.00	
85.	Hasipu Efendi	limba turcă	Chiupruli	50.00	200.00	
86.	C. Ceara	director, cls. III-IV	Giumaia	100.00	400.00	
87.	D. Buradan	cls. I și a II-a	Giumaia			
88.	G. Gaga	școala de băieți	Coceana	60.00	240.00	
89.	Vangelu Penescu	cls. a II-a și a IV-a	Uschiup	114.00	456.00	
90.	St. Constante	cls. I și a II-a	Uschiup			
91.	Maria Constantinescu	școala de fete	Uschiup	150.00		
92.	Th. Papa Mihali	școala de băieți	Mirihova	70.00	280.00	
Total subvenții personal didactic al școlilor primare din Macedonia				1208.00	4232.00	4232.00
Cap. II Școlile primare din...			Epir și Tesalia			
93.	Ioan Hondrosom	cls. a III-a și a IV-a	Ianina	120.00	480.00	
94.	G. Baca	cls. I și a II-a	Ianina	70.00	280.00	
95.	N. Damașoti	cl. a IV-a	Turia (Crania)	90.00	360.00	

96.	N. Foli	cl. a II-a	Turia (Crania)	80.00	320.00	
97.	Nicolae Ceacma	cl. a II-a	Turia (Crania)	70.00	280.00	
98.	D. Ceacma	cl. I	Turia (Crania)	60.00	240.00	
99.	Tana D. Ceacma (născută Civică)	școala de fete	Turia (Crania)	70.00	280.00	
100.	Th. Pispa	școala de băieți	Breaza	50.00	200.00	
101.	G. Hondrosom	școala de băieți	Armata	70.00	280.00	
102.	D. Papahagi	cls. a III-a și a IV-a	Băeasa	100.00	400.00	
103.	D. Șumba	cls. a II-a și a III-a	Băeasa	90.00	360.00	
104.	Sterie Papa Ioan	cls. I și a II-a	Băeasa	80.00	320.00	
105.	Th. Carasi	școala de băieți	Cerneși	70.00	280.00	
106.	Constantin Chelefa	școala de băieți	Floru	60.00	240.00	
107.	G. Zisi	școala de băieți	Laca	70.00	280.00	
108.	I. Dangu	școala de băieți	Palioseli	60.00	240.00	
109.	I. Șaca	director, cls. III-IV	Furca	90.00	360.00	
110.	V. Diamandi	școala mixtă	Mețova	100.00	400.00	
111.	C.C. Furceanu	cls. I și a II-a	Furca	70.00	280.00	
112.	S. Sufleri	școala de băieți	Sărac	70.00	70.00	
113.	I. Șomu Tomescu	director, cl. A IV-a	Avela- Grebena	120.00	480.00	
114.	G. Piaha	cl. a II-a	Ceariceani	80.00	320.00	
115.	Ion G. Piaha		Avela- Dămaș	90.00	360.00	
116.		Cl a III-a	Avela- Dămaș			
117.	Tinca (văduva G. Dante)	Pensie	Avela- Dămaș	24.00	96.00	
118.	Evantia Ceapara	școala de fete	Avela- Grebena	50.00	200.00	
119.		institutoare a II-a	Avela- Grebena			
120.	Canzaher Efendi	limba turcă, școala de băieți	Avela- Grebena	50.00	200.00	
121.	Sterie P. Perdichi	cl. a IV-a	Perivoli- Grebena	90.00	360.00	
122.	Preotul D. Constantinescu	cl. I	Perivoli- Grebena	70.00	280.00	

123.	N. Andini	cls. a II-a și a III-a	Perivoli-Grebena	90.00	360.00	
124.	G. Hagi Bira	școala de băieți	Samarina Elasona	80.00	320.00	
125.	S. Trandafil	școala de băieți	Samarina Vlahoian	70.00	280.00	
126.	Th. Diamandi	școala de băieți	Samarina Pretore	70.00	140.00	
127.	Gache Djuna	școala de băieți	Samarina Pretore	70.00	70.00	
128.	G. Popa	școala de băieți	Avela-Dâmaș	70.00	280.00	
Total				1614.00	5896.00	5896.00
Cap. III Școlile primare din...			Albania			
129.	D. Beza	al II-lea institutor	Gheorgia	90.00	360.00	
130.		al III-lea institutor	Gheorgia			
131.	Ibraim Efendi	limba turcă	Gheorgia	80.00	320.00	
132.		școala de fete	Gheorgia			
133.	Atanas Herțu	cls. a III-a și a IV-a	Pleasa	50.00	200.00	
134.	Andrei Nasti	cls. I și a II-a	Pleasa	40.00	160.00	
135.	Alex. Hristoforidi	cls. a III-a și a IV-a	Moscopole	80.00	320.00	
136.	M. Hondrosom	Cls. I și a II-a	Moscopole	60.00	240.00	
137.		școala de fete	Moscopole			
138.	Sotir Rafail	școala de băieți	Șipisca	40.00	160.00	
139.	Avram Papa	școala de băieți	Nicea	40.00	160.00	
140.	Andrei Balamace	școala de băieți	Frașari	70.00	70.00	
141.	Cocca Pișota	școala de băieți	Cosina	70.00	140.00	
142.	Chelița	școala de băieți	Ferica	70.00	280.00	
143.	Lazu Puli	școala primară de băieți	Berat	60.00	240.00	
144.	Petre Danisca	școala primară de băieți	Elbasan	100.00	400.00	
145.		școala primară de băieți	Berat			
146.		școala primară de fete	Berat			

147.	Tașcu Husein	școala primară	Prizren	114.00	456.00	
148.	Taruli Zisi		Gabrova	60.00	240.00	
149.	G. Staghiea		Cavaia	90.00	180.00	
Total subvenții				634.00	2006.00	2006.00
TOTAL					71725.33	
PARTEA a III-a – Personalul Clerical al Bisericilor românești din Macedonia și Albania						
1.	Popa Nicola Tegu		Vlaho-Clisura	50.00	200.00	
2.	Popa Ioan	al doilea preot	Vlaho-Clisura	50.00	200.00	
3.	M. Hatopol	cântăreț	Vlaho-Clisura	45.00	180.00	
4.	Ioan Ghima	al doilea cântăreț	Vlaho-Clisura	35.00	140.00	
5.	Popa Nicolae Cornătescu	Președinte al comunei române din...	Crușova	90.00	360.00	
6.	Popa Constantin Petru	al treilea preot	Crușova	50.00	200.00	
7.	Popa Sotir	al doilea preot	Crușova	50.00	200.00	
8.	Adam Niciota	cântăreț și ajutor de școală	Crușova	60.00	240.00	
9.	Ioan Unca	al doilea cântăreț	Crușova	20.00	80.00	
10.	Popa Nicolae Nanciu		Gopeși	40.00	160.00	
11.	Popa Hristu Levu		Gopeși	50.00	200.00	
12.	Popa Nicolae Levu		Gopeși	30.00	120.00	
13.	T. Popa Mihali	cântăreț	Gopeși	25.00	100.00	
14.	(vacant)	al doilea cântăreț	Gopeși			
15.	Spiru Popescu	cântăreț	Muloviște	20.00	80.00	
16.	(vacant)	preot	Muloviște			
17.	Popa Nicolae Tase		Mirihova	30.00	120.00	
18.	Hristu Popa Nicola	cântăreț și învățător	Mirihova	30.00	120.00	
19.	Popa Ghianuși Exarhu		Veria-Selia	40.00	160.00	
20.	Popa Ioan Ciumeti	al doilea preot	Veria-Selia	40.00	160.00	
21.	Popa Pericle Paliarcu		Veria-Hirolivad	40.00	160.00	
22.	Popa Tănase Ioan		Fetița Gramaticova	30.00	120.00	

23.	Popa Ianache		Hrupiște	50.00	200.00	
24.	Nicola Popa Zisi	cântăreț	Hrupiște	30.00	120.00	
25.	Popa Ioan		Huma	30.00	120.00	
26.	Popa Hristu	protopop	Oșani	30.00	120.00	
27.	Popa Emanoil	econom al doilea	Oșani	30.00	120.00	
28.	Popa Dimitrie Sachelarie	al treilea preot	Oșani	30.00	120.00	
29.	Popa Gheorghe	al patrulea preot	Oșani	30.00	120.00	
30.	Popa Dionisie	al cincilea preot	Oșani	30.00	120.00	
31.	Popa Iani		Liumnița	30.00	120.00	
32.	Popa Nicola Roșu		Birislav	25.00	100.00	
33.	Popa Dumitru	al doilea preot	Birislav	25.00	100.00	
34.	(vacant)	cântăreț	Birislav			
35.	Popa Ioan		Lugunța	30.00	120.00	
36.	Arghir Noe	cântăreț	Lugunța	15.00	60.00	
37.	Panu Miciu	al doilea cântăreț	Lugunța	15.00	60.00	
38.	Popa Nicolae	econom	Livezi	30.00	120.00	
39.	Popa Stoian	arhimandrit	Giumaia	50.00	200.00	
40.	Popa Cosma		Moscopole	30.00	120.00	
41.	(vacant)	cântăreț	Moscopole			
42.	Popa Haralampa Gabrovanu		Șipisca	30.00	120.00	
43.	Popa Cosma Anastasi		Nicea	20.00	80.00	
44.	Popa Spiridon		Elbasan	30.00	120.00	
45.	Popa Nicola	econom	Durazzo	40.00	160.00	
46.	Popa Nicolae Rusi		Durazzo	30.00	120.00	
47.	Popa Dimitrie Ciubuchi		Turia (Crania)	40.00	160.00	
48.	Popa Dimitrie Constantinescu		Perivoli	30.00	120.00	
49.	Gima Marcu	cântăreț	Perivoli	30.00	120.00	
50.	Popa Riza		Avela	50.00	200.00	
51.	Popa Ioan Dimitriu		Samarina	30.00	120.00	
52.	(vacant)	preot	Ohrida			
Totalul subvențiilor personalului clerical al tuturor bisericilor românești				830.00	6660.00	6660.00

PARTEA a IV-a – Serviciul Administrației Generale a școlilor și bisericilor românești din Turcia						
1.	Apostol Mărgărit	Inspector, pentru subvenția lui...		800.00	3200.00	
2.	Apostol Mărgărit	Inspector, pentru cheltuieli de cancelarie, taxe poștale, telegraf etc		90.00	360.00	
3.	Ioan Ciulli	revizor al școlilor din Macedonia, subvenție și diurnă				
4.	Gheorghe Ghica Papa	revizor al școlilor din Epiro-Tesalia, subvenție		150.00	600.00	
		Deto pentru diurnă		150.00	600.00	
5.	Tache A. Mărgărit	însărcinat la Constantinople cu afacerile bisericești și școlare ale românilor din Turcia		400.00	1600.00	
6.	Dicran Zoroyan	tâlmaci la Constantinople		100.00	400.00	
7.	Gheorghe Beza	al doilea drogman onorific al consulatului românesc din Salonic, însărcinat cu scoaterea de la vamă și expedierea la destinație a cărților didactice și bisericesti care se trimit din București pentru școlile și bisericile românești		60.00	240.00	
Totalul retribuțiilor ce se cuvin personalului serviciului Administrației Generale a școlilor și bisericilor				1750.00	7000.00	13660.00

PARTEA a V-a – Recapitularea generală a sumelor totale de mai sus ale prezentului Stat	
<i>Partea I.</i> Pentru subvențiile personalului didactic al învățământului secundar și bursele internatelor	34863.33
<i>Partea a II-a.</i> Idem, ale personalului didactic, învățământul primar	36862.00
<i>Partea a III-a.</i> Subvențiile personalului clerical al bisericilor	6660.00
<i>Partea a IV-a.</i> Retribuțiunile personalului serviciului administrării generale a școlilor și bisericilor	7000.00
Total net a se trimite pentru achitarea subvențiilor personalului didactic și clerical în ființă al școlilor și bisericilor românești din Macedonia, Epir și Albania precum și pentru achitarea retribuțiilor ce se cuvin personalului serviciului administrativ și a burselelor cu celelalte cheltuieli de întreținere a acestor patru internate	85385.33

- AMAE, fond Problema 15, vol. 125, f. 14-20.

7.

1899 septembrie 17, Therapia (Constantinopol). *Raportul ministrului plenipotențiar al României la Constantinopol, T.G. Djuvara, adresat ministrului Afacerilor Străine, Ion Lahovary, privind inaugurarea școlii române din Elbasan și greutățile făcute preotului român din localitate, Spiridon Ngati, de către mitropolitul grec Procopie și autoritățile otomane locale.*

Nr. 1197

Therapia, 17 Septembrie 1899

Domnule Ministru,

Consulatul nostru din Bitolia îmi arată că la 29 august trecut a avut loc inaugurarea școlii române din Elbasan, despre care tratează raportul meu № 856 din 10 iulie a.c.

La această solemnitate au luat parte mulți români și mai mulți notabili musulmani din acea localitate.

Tot în ziua aceea Prelatul Procopie, Mitropolit grec al Eparhiei Durațului și Mocrei, care are reședința sa la Elbasan, a trimis preotului român Spiridon Ngati, recunoscut de autoritățile Imperiale ca fondator al

școlii române de acolo, o scrisoare prin care-i făcea cunoscut că nu-i mai este permis a oficia în biserică fiind declarat „argos” și totodată îl invita să se prezinte la Mitropolie.

Românii din Elbasan, în fața acestei atitudini a Mitropolitului grec pe de o parte s-au grăbit a face cunoscut acestuia că nu-l recunosc de șef al lor religios, iar pe de altă parte au îndemnat pe preotul lor Simion Ngati să continue a oficia în biserica Sfântul Nicolae din mahalaua lor.

Dar Mitropolitul grec Procopie, voind a executa hotărârea luată de dânsul, a cerut concursul autorităților turcești locale. Acestea, pentru satisfacerea cererii Mitropolitului, au obligat pe preotul Spiridon Ngati de a merge la Mitropolie, zicându-i că nu i se va întâmpla nici un rău.

Preotul român, însoțit de fratele său și de institutorul român Petre Danisca s-a dus la Mitropolia grecească și acolo după ce a fost maltratat, a fost sfătuit să declare că renunță de a se mai da preot român, promițându-i-se pentru aceasta o recompensă anuală de 24 lire otomane, iar din contră, că va fi exilat și oprit pe viață de a mai oficia în bisericile ortodoxe.

Românii din Elbasan, luând cunoștință de cele petrecute la Mitropolie, au adresat îndată, Mutesarifului grec declarând că ei și preotul lor fiind români, nu-l recunosc ca șef al lor religios și că, conform iradelei Imperiale cu nr. 76 din 6 mai 1898 (1314) Prelatul grec nu poate avea nici o înrâurire asupra preotului lor.

Autoritățile turcești din Elbasan, deși par bine dispuse față cu românii de acolo și le permit a oficia în limba română, în biserica Sfântului Nicolae, totuși cer ca, cărțile lor bisericești să fie vizate de Patriarhie. Prin aceasta ele, în mod incorect opresc pe români de a sluji în biserică în limba lor, deoarece, după părerea Consulatului nostru de la Bitolia, Patriarhia nu va consimți să vizeze cărțile noastre bisericești.

Se zice că Mitropolitul grec Procopie voiește a merge la Bitolia pentru a stărui ca preotul român Spiridon Ngati să fie îndepărtat din Elbasan și că enoriașii lui să nu mai poată oficia în românește.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru încredințarea preainaltei mele considerațiuni.

(ss.) *T.G. Djuvara*

Excelenței Sale Domnului Ion N. Lahovari, Ministrul Afacerilor Străine.

- AMAE, fond Problema 15, vol. 22, f. 54-55.

8.

1899 octombrie 30, Bitolia. *Raportul consulului României la Bitolia, Al. Pădeanu, adresat ministrului Afacerilor Străine, Ion Lahovary, privind dorința familiilor aromâne din Elbasan de a avea biserică în care să se slujească în limba română. În anexă: numele celor 40 de familii cu sentimente românești din localitate.*

Bitolia, 30 Octombrie 1899

Domnule Ministru,

Ca urmare la telegrama mea cifrată cu nr. 428 din 11 octombrie a.c., am onoarea de a aduce la cunoștința Excelenței Voastre că în urma intervenirii mele pe cale officioasă, pe lângă guvernatorul general din acest vilaiet, preotul român Ngati din Elbasan, este pus în aceeași categorie ca și a celorlalți preoți români din acest vilaiet, așa încât Mitropolitul grec nu mai are înrâurirea de până acum asupra preotului român, iar institutorul român Danisca, în contra căruia Mitropolitul grec Procopie reclamase la Tribunalul din Elbasan pentru violarea domiciliului său, a fost achitat.

D^l Danisca mă informează că românii din Elbasan cu sentimente naționale nu mai primesc în casele lor pe preotul grec și fac demersuri ca să atragă cu dânșii și pe ceilalți conaționali cu sentimente grecești, pentru ca să poată pune mâna pe biserica cu patronul Sfântul Nicolae și astfel să poată sluji în biserică în limba română.

Numărul total al familiilor românești al familiilor din Elbasan este de 110, din care 40 – și al căror nume figurează în alăturata listă, sunt inspirați de sentimente naționale române.

D^l Danisca ne mai informează că Arhimandritul Ghermanos, nepot al repausatului mitropolit Visarion, dorește să fie trecut în lista preoților din aceste părți subvenționați de statul român. Arhimandritul Ghermanos este acela care, acum doi ani, se pusese în capul mișcării conversiunii celor 22 sate din ținutul Spata, locuitorii cărora vroiau să recunoască supremația religioasă a Papei, și despre care tratează raportul meu cu nr. 39 din 5 februarie 1898 adresat Legațiunii Regale din Constantinopol. Acest Arhimandrit este albanez de origine și suferă de brațul drept așa încât nu îl poate ridica în sus.

Capii elenismului din Elbasan care persecută pe români în unire cu Mitropolitul grec Procopie sunt: Vasile Toda, Serafim Papadopoulos, Hagi

Coha și Mihail Prifti, toți români de origine, precum și familia Nasi și medicul Petre Delianis, albanezi cu sentimente grecești.

Cred însă că acești grecomani nu vor putea reuși a împiedica propășirea românismului în Elbasan pentru că atât Abdul-Kerim Pașa, guvernator general din vilaietul Monastir cât și Marele Vizir, se arată binevoitori pentru români. Dovadă că guvernatorul general anul trecut la 6 mai a adresat Mutesarifului din Elbasan un ordin cu nr. 86 în termenii următori: „Consiliul Administrativ al vilaietului Monastir luând în cercetare cele două petițiuni sub nr. 1313 din 9 martie și 1314 (1898), una a preotului Ngati și a doua a românilor din Elbasan, a decis ca românii de acolo să aibă dreptul de a citi în bisericile lor în românește cu condițiunea însă ca, cărțile lor bisericești să fie vizate de Patriarhie și ca Mitropolitul grec să nu aibă nici un drept de a-i supăra pe români și pe preotul lor Ngati”.

Iar Marele Vizir a trimis de asemenea în această privință un ordin cu nr. 10 din 23 mai 1315 (1899) prin care pune în vedere autorităților Imperiale competente că Mitropolitul grec nu are nici o înrăurire asupra preotului român din Elbasan și că în consecință nu-l poate împiedica de a oficia în biserica românilor.

Binevoîți a primi, vă rog, Domnule Ministru, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Al. Pădeanu

Listă de numele familiilor din Elbasan cu sentimente românești

1. Atanasie Demce	21. Grigorie Mustekie
2. Santo Gheu	22. Lambri Sundi
3. Nicolae Beu	23. Spiru Turungiul
4. Lazi Blida	24. Gheorghe Strugagia
5. Gori Blida	25. Atanas Mia
6. Tuni Becia	26. Efimi Arap
7. Nicolae Kelia	27. Apostol Zama
8. Todi Kelia	28. Vanghel Bichteș
9. Iacov Ștărămeni	29. Leon Trandafil
10. Nicolae Ghica	30. Marcu Nușia
11. Gheorghe Becia	31. Dimitrie Becia
12. Truș Șela	32. Vera Brungu
13. Gori Șela	33. Ștefan Nuvercu

14. Mihail Toda	34. Ica Bischem
15. Constantin Biba	35. Vasile Ghiala
16. Dimitrie Buda	36. Truș Ghica
17. Anastas Trandafil	37. Părintele Spiridon Ngati
18. Gheorghe Ștefan	38. Lazi Ghica
19. Dimitrie Cartal	39. Dimitrie Danișca
20. Uni Biba	40. Pandi Buradan

Excelenței sale Domnului Ion Lahovary, Ministrul Afacerilor Străine.

- AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 76-78.

9.

1900 iulie, Bitolia. *Raportul revizorului școlar din Bitolia, Ilie Papahagi, adresat Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Constantin C. Arion, privind examenele de la sfârșitul anului școlar 1899-1900 în școlile române în vilaietele Monastir și Ianina.*

.....

La Elbasan, examenele au avut loc la 25 iunie. După o muncă neîntreruptă de mai mulți ani, comunitatea în frunte cu valorosul institutor dl. Petru Danisca și cu părintele Ignatie, izbuti în fine a obține autorizația prin august. Deși s-a recurs la măsuri extreme contra acestei noi școli prin mărirea impozitului [...] și scoțând mai proprietăți ale bisericii, deși s-a pus în mișcare un întreg aparat de intrigi contra preotului și îndeosebi contra institutorului, denunțându-l ca agent al propagandei care urmărește scopuri de anexare și intentându-i-se chiar proces din partea Mitropolitului grec, că a violat Mitropolia și toate acestea în scopul de a distruge această nouă școală, încă în stare embrionară, școala română a funcționat în mod regulat, încheind cu succes anul școlar după cum reiese din raportul institutorului respectiv.

În circumscripția mea mai sunt și școli care funcționează de mult în buget, iar altele de un an, dar care n-au funcționat din cauza lipsei de autorizații legale. Acestea sunt:

- 1) Școala din Durazzo figurează încă de la 1892. S-au făcut demersuri

din partea multor institutori care s-au succedat în sens de a se da autorizația, dar până astăzi ele au rămas fără succes.

2) Școala din Cavaia funcționează de la 1895.

3) Școala de la Tirana funcționează de la 1899.

Spre a-mi da seama de situațiunea acestor școli și de mijloacele ce ar trebui să întrebuițăm întru obținerea autorizațiilor, m-am transportat în persoană la fața locului. La Durazzo, institutorul nu se găsea la locul său, deoarece plecase la București ca să reclame subvenția ce i se cuvenea pe exercițiul anului școlar 1898-1899 și de acolo s-a întors la Constantinopol ca să facă demersuri pentru obținerea autorizației. Timpul cât am rămas în acest oraș maritim am avut ocazia a face cunoștința românilor, care mai toți, afară de câteva excepții, care se găsesc în contact direct cu Consulatul elen ori cu Mitropolia, doresc să vadă și-n orașul lor o școală națională, unde să-și poată instrui și educa copiii. Cu această ocazie am avut prilejul a sonda spiritul funcționarilor guvernului otoman din acest ținut. Cu părere de rău am constatat că aceștia din principiu sunt contra școlilor noastre și aceasta pentru că în Albania de la o vreme încoace, începând a se agita chestiunea albaneziască, ai cărei motori principali sunt bănuți a fi agenți secreți ai Austriei, și care ar servi planurilor ei de anexare, școlile noastre considerate ca focare de propagandă austriacă, sunt privite cu ochi răuvoitori. Pentru faptul acesta institutorul român nu numai că nu găsește sprijinul ce guvernul e dator a-i acorda, dar încă e persecutat pe toate căile.

Tot pentru aceste considerațiuni nu s-a putut face nimic în chestiunea școlilor din Cavaia și Tirana, deși s-au adresat petiții din partea românilor, pe baza cărora au ieșit marbatalele care au fost înaintate la Scodra, reședința vilaetului, prin mutesariful din Durazzo. Răspunsul guvernatorului a fost comunicat institutorilor respectivi cu deschiderea școlilor în chestiune, răspuns care ar suna după cum urmează: „Se respinge cererea românilor și nici pe viitor nu e posibil a li se satisface”. Motivul care l-a determinat pe Excelența Sa Valiul de a da o astfel de defavorabilă soluțiune la cererea românilor a fost reparațiunea unei chestiuni dogmatice, care se credea înăbușită pentru vecie. Această chestiune care preocupă în așa mare grad spiritul funcționarilor otomani este acțiunea agenților străini exercitată asupra populației creștine, îndeosebi asupra unei părți din ea, a cărei religie nu era încă bine cunoscută de vreme ce în casele lor erau serviți de preoți creștini, în unele acte hoga, iar în matricola stării civile erau trecuți ca turci spre a fi convertiți la catolicism.

În urma răspunsului categoric al Excelenței Sale Valiului din Scodra, provocat de împrejurările mai sus expuse, institutorii au fost invitați din

partea poliției a nu mai inoportuna autoritățile cu cererile lor. Domnii Cociu Zugrafu și Tachi Sufleri însărcinați cu deschiderea acestor școli și-au făcut conștiincios datoria, expunându-se chiar la sacrificii materiale necesitate de îndeplinirea formalităților și dacă rezultatul acțiunii lor a fost defavorabil, nu neglijenței și indiferenței lor se poate atribui nereușita, ci mai mult forței împrejurărilor.

Școala din Lunca figurează în buget de un an. Dl. Achile Dabura însărcinat cu deschiderea acestei școli, în urma invitației care s-a făcut, s-a prezentat la postul său spre a începe o acțiune în vederea obținerii autorizației. Fiindcă populația acestui sat românesc e scufundată în ignoranță și în consecință, cu desăvârșire lipsită de conștiință națională, zisului institutor i-a fost imposibil să-și asigure fie chiar concursul moral – declarație că doresc a avea școală românească – ca să poată începe cu succes acțiunea pe lângă autoritățile locale.

Părerea mea e că dl. Achile Dabura să fie permutat și atașat pe lângă școlile regulate din Macedonia și Epir ca institutor ajutor, iar în locul d-sale să se aleagă vr-un tânăr cult din chiar satul în care se înființează școala, ori din împrejurimi, în cazul în care nu s-ar găsi la Lunca, tânăr care să se bucure de încrederea fruntașilor satului și în cazul acestora putem spera a obține autorizație. Ori să renunțăm la deschiderea acestei școli, care de altfel nu prezintă nici mare importanță, nefiind satul în care s-a dispus a se funda școala un centru însemnat de români și să îndreptăm atenția noastră asupra localităților mai înaintate atât sub raport material, cât și sub cel cultural și unde în consecință sentimentul național ar fi mai dezvoltat.

Școala din Cosina figurează în buget de la 1895, anul trecut s-a dispus să fie transferată la Premeti. Dl. Cociu Pișota, însărcinat cu deschiderea acestor școli, a făcut toate formalitățile cerute de legile în vigoare ale învătământului nemusulman din Turcia. Grație sprijinului unui personaj marcant anume Gelal Bey Clisura, marbatana dată de Consiliul administrativ din Premeti a fost întărită chiar cu pecetea vicarului Mitropolitului și imediat apoi expediată la Ianina prin Arghiro Castro, reședința prefecturii. Dl. Cociu Pișota a fost în două rânduri la Ianina, după cum se constată din atestatele ce i s-au eliberat de direcția gimnaziului din Ianina, ca să urmărească mai aproape chestiunea autorizației. Prezentându-se la președintele Consiliului de Instrucțiune Mearif Comision, care e vrășmaș declarat al școlilor noastre, i s-a răspuns că hârtiile au fost înaintate la Constantinopol, de unde se așteaptă rezultatul definitiv. După informațiile particulare ce am avut în urmă, hârtiile au fost oprite la Ianina, probabil cu intenția de a perpetua această tristă stare de lucruri.

Școala din Grădiște figurează de un an în buget. Deoarece dl. Iuliu Nuși, însărcinat cu deschiderea școlii fiind străin n-a putut să răzbată în acest sat românesc, am recomandat ca institutor ajutor pe lângă d-sa pe dl. Vasile Lazu, român de origine, singurul care ar fi avut șansă de reușită, ca unul care posedă cunoștințe numeroase în părțile acestea. Neprimind răspuns în chestiunea aceasta și dl. Iuliu Nuși rămânând neocupat, l-am atașat provizoriu la școala din Berat. Pentru a nu ne găsi în viitor în fața aceleiași stări de lucruri, reînnoiesc cererea mea de a fi numit și însărcinat cu deschiderea școlii din Grădiște dl. Vasile Lazu.

La Ferica școala figurează de la 1895. Până în anul trecut nu se făcuse nici un demers serios în sens de a obține autorizația. În octombrie 1899, m-am transportat în persoană în acest orașel, unde în urma unei consfătuiri cu românii doritori de a vedea înființată școala română, s-a redactat o petiție, care a fost semnată de mai mulți fruntași ai orașului. Petiția a fost apoi prezentată mutesarifului din Berat. Aici, unde aveam mari speranțe în concursul d-lui director al gimnaziului H. Gogiamani, absolvent al câtorva clase ale gimnaziului grecesc din Ianina, și fost institutor ajutor grec, petiția nici n-a fost referită Consiliului administrativ spre a fi rezolvată și aceasta pentru că dl. H. Gogiamani nu s-a mărginit numai a păstra o indiferență culpabilă dar chiar a și creat dificultăți, influențând asupra unuia din membrii Consiliului Administrativ a face ca petițiunea să fie aruncată la dosar.

Școala de fete din Berat a fost înființată de răposata Anastasia Christoforidi la 1890. A fost suprimată la 1896, iar în septembrie 1899 s-a dispus a se reînființa, numindu-se ca institutoare doamna Eugenia Christigiu, născută Sotir. Pentru redeschiderea acestei școli am rugat pe dl. H. Gogiamani, directorul gimnaziului, ca în calitate sa de cetățean să înainteze o petiție semnată atât de d-sa cât și de dl. G. Carbonara, de fel din Berat, albanez de origine, dar profesor de limba italiană la gimnaziul nostru, și de alți români care ar fi dispuși să secondeze școlile noastre, prin care să se roage de Excelența Sa mutesariful, ca, în virtutea dreptului acordat de gloriosul nostru Padișah, ca fiecare națiune să se dezvolte în graiul său, să binevoiască a dispune a se deschide școala de fete.

Într-adevăr dl. director înaintă o petiție, nu însă în calitate de cetățean, după cum e și firesc a se proceda, dar în calitate de director al gimnaziului românesc. Petiția ajungând la Ianina, s-a răspuns telegrafic prin autoritățile locale din Berat că cererea directorului gimnaziului românesc se respinge. Comunicându-mi-se la Bitolia, unde am fost invitat a lua parte la ședințele ținute în vederea alcătuirii regulamentelor și programelor de școală, rezultatul negativ al petiției, am adresat d-lor H. Gogiamani și V. Naca,

profesor, o scrisoare prin care recomandam d-lui H. Gogiamani ca, în interesul cauzei, să îngrijească a se redacta o petiție din partea românilor, fiind astfel în consonanță cu legea otomană în materie de învățământ, și să o prezinte mutesarifului cu rugăminți de a-i da curs. Întorcându-mă la Berat, m-am informat cu multă părere de rău că nici un demers nu se făcuse în felul acesta și rugând pe dl. director a-mi da lămuriri în această privință, mi-a răspuns că și-a făcut datoria ca funcționar în serviciul școlilor, făcând aluzie la petiția semnată de domnia sa și înaintată autorităților și al cărui rezultat, nerespectându-se dispozițiile legii otomane, nu putea fi decât nefavorabil, după cum s-a și întâmplat și dându-mi să înțeleg că nu împărtășește modul meu de a vedea, adică de a munci ca cetățean român, și nu ca funcționar – ca om al datoriei – de teamă a nu provoca nemulțumirea concetățenilor săi, care nu împărtășesc ideile școlii române cu care se găsește în legături de familie și a autorității bisericești.

Din cele mai sus expuse reiese clar că deschiderea școlilor din Vilaietul Scodra, deși s-au întrebuințat toate mijloacele posibile nu s-au obținut și nici nu se speră a se obține în viitor autorizațiile la fața locului, pentru considerațiunile arătate; că cele din Vilaetul Ianina, cunoscându-se dispozițiunea răuvoitoare a guvernatorului Osman-Pașa și a președintelui Consiliului de Instrucțiune, nu-mi vine a crede că vom reuși a le vedea înființate, decât numai în cazul când s-ar izbuti a se face o schimbare în persoanele zișilor doi înalți demnitari ai statului, lucru de altfel greu, dacă nu imposibil.

Singura soluție ce se impune, după umila mea părere e ca să se lucreze la Constantinopol pentru a se obține chiar din sorginte autorizațiile.

Binevoiți, vă rog, Domnule Ministru, a primi asigurarea înaltei mele stime și considerațiuni.

Bitolia, 17 iunie 1900

Revizor *Ilie Papahagi*

Domniei Sale Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor.

- SANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 268/1900, f. 135-143.

10.

1904 decembrie 26, <București>. *Raportul lui Constantin Burileanu, cancelar la Legația României din Roma adresat ministrului Afacerilor Străine, generalul Iacob Lahovary, privind călătoria făcută în Albania pentru cunoașterea românilor din zona Vallona-Ardenița-Berat.*

Domnule Ministru,

În baza autorizațiunii ce am avut de la Guvernul nostru, din instrucțiunile primite la Legațiunea noastră din Roma, instrucțiuni referitoare la călătoria mea prin Albania în calitate de însoțitor al D^{lui} Prof. Universitar A. Baldacci, am onoare a adresa Excelenței Voastre prezentul raport cu privire la această călătorie de al cărei sfârșit am anunțat deja pe Onor. Guvern până n-a fi părăsit Albania.

Înainte de-a intra în amănunte îmi permit a face cunoscut Excelenței Voastre că scopul călătoriilor D^{lui} Baldacci în Peninsula Balcanică este ca, pe de o parte să adune material asupra conaționalilor noștri din acele părți, în vederea unor studii antropologice și etnografice ce are de gând să publice mai târziu, iar pe de alta să mă pună în măsură ca să pot face parte ca auxiliar din comisiunea internațională ce s-ar putea întruni mai târziu ca să facă cercetări la fața locului asupra diverselor populațiuni ale Peninsulei Balcanice.

Domnul Baldacci, care speră să facă parte din această comisiune ca reprezentant al Italiei, este, după cum însuși mărturisește, un apostol al Chestiunii Balcanice și va face tot ce-i va sta în putință pentru ca numita comisiune să se întrunească; despre aceasta a și vorbit M. S. Regelui Italiei, în fața căruia Domnul Baldacci se bucură de mare trecere.

Propunerea, formulată pentru prima oară de răposatul V.A. Urechia la al V-lea Congres Internațional al Orientaliștilor, ținut la Roma în 1900, și susținută de Domnul Baldacci, care aprecia foarte mult pe bătrânul nostru naționalist, căzută atunci din cauza opozițiunii celor interesați ca ea să nu izbutească, a fost reluată de Domnul Baldacci și a fost votată în ultimul Congres Geografic ținut la Neapole în anul curent, 1904. Din jurnalul aci anexat: *Neue Freie Presse (1 dec. a.c.)*, Excelența Voastră va putea vedea că austriecii ar voi să se însărcineze ei cu facerea unei hărți etnografice a Peninsulei Balcanice, lucru care, dacă s-ar întâmpla, le-ar conveni de minune, căci la Congresul Orientaliștilor au fost tocmai delegații austrieci

care au combătut propunerea în chestiune, iar acum, când a triumfat, ar fi păcat ca să cadă numai pe mâinile Academiei Imperiale de Științe din Viena.

Revenind la subiect, am onoarea a Vă face cunoscut că Domnul Baldacci a hotărât ca să începem cercetările de la Albania, explorând pentru acest an partea cuprinsă în triunghiul Vallona-Ardenița-Berat și continuând în fiecare din anii următori a vedea alte regiuni.

Românii din Albania, puțin cunoscuți din nefericire în țara noastră, sunt prea puțin cunoscuți în străinătate, iar în Italia de loc; scriitorii albanezi din această țară, poate mai mult din ignoranță decât din rea intenție, nici nu pomenesc de români când vorbesc de Albania, iar unii dintre ei afirmă că în această țară nu există nici umbră de element românesc! (Excelența Voastră se va putea convinge despre aceasta din alăturatul opuscul, apărut de curând, al profesorului albanez Conforti.)

Aceste considerațiuni, cât și altele de altă natură, poate și de natură politică, având în vedere acțiunea Italiei în Albania, au îndemnat pe Domnul Baldacci să se intereseze dacă în această țară există o populațiune de origină română și întru cât se mai poate chema română această populațiune (care ar putea servi de legătură pentru o apropiere între Italia și țara noastră).

În urma instrucțiunilor primite la Legațiunea noastră din Roma și în urma ajutorului material de 400 de lei pe care Guvernul nostru a avut bunăvoința a mi-l acorda, subsemnatul, am scris Domnului Duma, Viceconsul și Inspector al Școlilor și Bisericilor Române din Turcia, și în urma răspunsului ce-am primit am plecat imediat la Vallona (Albania), unde trebuia să aștept pe Domnul Baldacci, care tocmai în acel timp, după cum Onor. Guvern a fost informat de către Legațiune, a avut însărcinarea de la Guvernul italian să prepare Congresul Colonial, ce se va ține la Asmara (Africa) în toamna anului viitor, trebuind să aștepte pentru acest scop, nici D^l nu știa bine cât timp, pe Guvernatorul italian din Eritrea (Africa).

Ajuns la Vallona, am fost foarte bine primit, în urma unei calde recomandațiuni a D^l Baldacci, de Viceconsulul Italiei în acel oraș, Domnul Alfredo Ancarno, care a fost cât se poate de gentil cu mine, luându-mă sub protecția Consulatului italian și ținând ca să fiu oaspete al Domniei Sale, atât la început, la sosirea mea în Vallona, cât și mai în urmă, în diverse rânduri, când ne întorceam din interior.

Timp de o săptămână nu m-am mișcat din Vallona, având instrucțiuni în acest sens de la D^l Baldacci care, în cele din urmă, fiind forțat să întârzie mai mult decât credea, mi-a dat însărcinarea ca până la sosirea D^l să cercetez împrejurimile Vallonei și cât voi putea mai mult în interior, dându-mi pentru acest scop toate indicațiunile necesare și recomandându-mi cea mai mare prudență.

Primele excursiuni le-am făcut însoțit de Dragomanul Consulatului italian, Domnul cavas Bosio și de cavasul Consulatului, pe care Domnul Viceconsul Ancarno a fost așa de gentil să-i pună la dispozițiunea mea pe tot timpul permanenței mele la Vallona, iar în cele din urmă am făcut două lungi excursiuni în interior, de câte 12 zile fiecare, cu interval de o săptămână între una și alta reîntorcându-mă la Vallona.

În prima excursiune am avut linia (semnată pe hartă) *Vallona – Mecați – Mifoli – Pojani – Fieri – Posca – Berat* cu întoarcerea prin *Sinia-Siliște-Armeni-Vallona*, iar în cea de-a doua, aceeași linie la ducere, cu mici variațiuni până la Berat, iar de-acolo până la muntele Tomor, pe care l-am suit până la vârf (2400 m) urmând linia semnată pe hartă. La întoarcere am urmat linia *Berat – Posca – Calfani – Rascoveț – Colonia – Ardenița – Libovșa – Fieri – Aliban – Scrofetina – Vallona*, unde am găsit pe D^l Baldacci, cu care am făcut câteva excursiuni împrejurul Vallonei, văzând împreună unele din comunele pe care deja le văzusem eu: Pesilie, Băbița, Bunavia, Armeni, Selenița, Svernez etc.

Domnul Baldacci a rămas satisfăcut de rezultatul călătoriilor mele în interior și a căutat să se convingă, în timpul cât am stat împreună, dacă românii din aceste părți știu românește, punându-mă să vorbesc cu mulți dintre ei, atât cu bărbații cât și cu femeile, ceea ce am făcut cu mare ușurință, deoarece avusesem destul timp să studiez limba ce vorbesc conaționali noștri din aceste locuri.

Dumnealui a făcut și câteva fotografii, care, din nefericire, n-au ieșit toate bune, de aceea anexez odată cu aceasta numai unele din ele, din care se poate vedea portul femeilor și al copiilor Fărșeroți.

Domnul Baldacci, care pentru moment va scrie un articol simpatic pentru românii din regiunea văzută, îmi face onoarea de a-mi lăsa mie tratarea studiului asupra conaționalilor noștri din aceste părți ale Albaniei, pentru competența mai mare ce am de limbă și de folclor.

Cum acest studiu este aproape gata, va fi în curând publicat într-o revistă, ce va crede Domnul Baldacci, și îndată ce va apărea voi avea grija să-l supun aprecierii Excelenței Voastre; până atunci am onoarea de a-i trimite prezentul raport cu privire la conaționalii noștri din triunghiul Vallona-Ardenița-Berat, raport care în mare parte îmi va servi la darea de seamă ce voi publica, omițând, natural, tot ceea ce n-ar da caracterul unui raport, adăugând alte părți în locul celor tăiate și amplificând, după împrejurări.

Cum bănuiesc că românii din zisul triunghi nu sunt îndestul cunoscuți Guvernului nostru, căci, după informațiunile avute la fața locului, n-am aflat ca vreun român să fi vizitat regiunea aceasta (nici chiar profesorii

români din partea locului, fiindcă ar fi destul ca vreunul din ei să se expună a o face, presupunând că ar înfrunța greutăți de altă natură, pentru ca să nu mai iasă pentru multă vreme din închisoarea turcească), am crezut necesar ca raportul meu cu privire la această populațiune românească să fie cât mai detaliat și cât mai complet.

Pentru mai mare înțelegere a călătoriilor efectuate în interiorul triunghiului arătat și a comunelor văzute, anexez și o hartă lucrată de subsemnatul după o schiță făcută la fața locului și controlată după hărți pe care mi le-am procurat la Roma; în harta respectivă sunt trecute numai comunele românești și acelea în care se găsesc români, după cum se va vedea mai înainte; nu e însă completă deoarece, neștiind eu pozițiunea precisă a multora din comunele române trecute în tabloul ce va urma, am preferat să nu le trec în hartă.

Excelenței Sale
Domnului General Iacob Lahovary
Ministrul Afacerilor Străine

- AMAE, fond Problema 15, vol. 34, f. 70-73.

11.

1919 octombrie 10, <București>. *Raportul viceconsulului Constantin Metta către Ministerul Afacerilor Străine privind situația școlilor și bisericilor române din Peninsula Balcanică, situația materială grea a cadrelor didactice și a preoților și propune măsuri de susținere.*

DOMNULE PREȘEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIȘTRI,

Conformându-mă ordinului primit de a raporta asupra situației instituțiilor noastre culturale din Peninsula Balcanică, am onoarea a expune Excelenței Voastre cele ce urmează:

Din examinarea bugetului acestor instituții pe anul 1916, rezultă că în Macedonia și Albania au fost prevăzute un număr de 91 școli primare, în 72 localități, repartizate în modul următor: 29 în Serbia, 44 în Grecia, 18 în Albania și 8 în Bulgaria, întrebuintând un personal de 189 institutori și institutoare. Au mai funcționat 4 școli secundare și anume: un liceu de

băieți și o școală normală – profesională de fete în Bitolia (Serbia), o școală superioară de comerț la Salonic și una inferioară la Ianina, toate având câte un internat cu mai mulți bursieri. Numărul total al profesorilor și profesoarelor care au servit la aceste școli secundare a fost de 51. Pe lângă acestea, s-au mai întreținut un număr de 39 biserici cu 49 preoți, precum și mai mulți cântăreți etc.

Suma totală prevăzută în bugetul de pe anul 1916 a fost de 720000 lei, din care retribuția personalului didactic reprezintă o sumă de lei 379148 (și anume lei 225320 pentru personalul didactic primar și 153828 pentru cel secundar). Restul sumei era utilizat pentru personalul preoțesc (lei 46440), internate, pensiuni, material, întreținere, asistență medicală, bursieri, etc.

Retribuțiunea corpului didactic din Macedonia s-a făcut mai tot timpul în mod arbitrar fără nici o normă, iar când s-au fixat unele norme ele au fost mult inferioare celor existente în țară, ceea ce explică și cauza pentru care cele mai de valoare elemente dintre Macedoneni au preferat să rămâie în țară și a nu se întoarce în Macedonia după terminarea studiilor. Totuși au fost mulți care dintr-un spirit de abnegațiune s-au întors în patrie și s-au pus în serviciul cauzei lor naționale pe care au slujit-o cu devotament luptând cu mari neajunsuri și chiar cu riscul vieții. Corpul didactic primar a fost recrutat în cea mai mare parte dintre foștii elevi ai liceului din Bitolia.

Revenind la situațiunea școlilor noastre, cred că chiar în cursul acestui an s-ar putea relua activitatea școlilor din Albania și în special a celor din regiunea Coritza, precum și a multora din cele din Grecia. De dorit ar fi cu deosebire redeschiderea cât mai grabnică a școlii comerciale superioare din Salonic care este școala Statului și care până acum a dat roade foarte bune, ea corespunzând mai mult ca oricare alta însușirilor și ocupațiunii de căpetenie a românilor macedoneni. Această școală poate servi și în viitor ca o pepinieră pentru formarea unor adevărați pionieri ai expansiunii economice a României Mari în bazinul Mării Egee. Mulți din tinerii ieșiți de la această școală exercită comerțul pe seama lor, alții au devenit buni funcționari de bancă și nu recurg la funcțiunile publice. Ceva mai mult la această școală au urmat și mulți elevi din Regat, care azi ocupă situații avantajoase în comerț și diferite întreprinderi și care se arată foarte mulțumiți și nu numai de studiile serioase făcute dar și de legăturile stabilite cu conaționali din Macedonia, ca și de cunoașterea pieții Salonicului așa de importantă din punct de vedere al comerțului internațional. Ar fi de dorit chiar ca această școală să fie recomandată și de aici înainte elevilor din țară. Aș fi de părere ca la internatul școlii să fie admiși numai elevi solvenți

din țară și din Macedonia sau un număr de cel mult 10 elevi bursieri din cei mai meritoși. Corpul didactic azi descomplectat s-ar complecta cu cei 2-3 profesori ai liceului din Bitolia aflați în acest oraș și cu alți 3 ai școlii comerciale sus zise, iar pentru anumite materii s-ar face apel la profesori străini, francezi și italieni de la școlile similare din Salonic după cum s-a procedat și până acum.

Acest procedeu a dat roade foarte bune, elevii putându-și însuși mai bine cunoașterea limbilor străine. Tratatul acestor profesori ar fi de altfel mult mai puțin costisitor, căci ei ar fi angajați prin contract și nu ar conta în cadrele personalului nostru didactic.

Funcționarea școlilor noastre din Salonic și Corița va avea ca rezultat să mențină conștiința națională la Românii din regiunea Bitolia aflată între aceste două localități și legată prin interese multiple.

Înainte de a termina cred că nu este fără de interes a spune un cuvânt asupra ideii emisă acum în urmă de a trece din nou la Ministerul Instrucțiunii administrația școlilor din Macedonia. Considerațiunile invocate sunt cunoscute: înlesnirea unei mai bune administrațiuni, prin faptul că la acel Departament există un întreg aparat cunoscând mai bine legile și regulamentele școlare, unificarea tratamentului personalului etc.,

.....

În 1912 s-a instituit pe lângă serviciul școlilor macedonene din acest Minister o comisiune compusă din domnii profesori Valaori și G. Murnu, care pe lângă competența lor cunoscută în administrația școlară mai cunosc bine și starea lucrurilor în Peninsula Balcanică. Deciziunea ministerială însă, care institua această comisiune limita foarte mult atribuțiunile ei. Cred că este necesar ca aceste atribuțiuni să fie întinse asupra tuturor chestiilor privitoare la școlile și bisericile de dincolo. Prin aceasta vom asigura nu numai o soluție promptă, absolut necesară în conducerea acelor școli și s-ar evita corespondența îndelungată, câteva luni întregi, cu diferite servicii ale Ministerului Instrucțiunii, dar s-ar înlătura inconvenientele semnalate față de un astfel de sistem. Această comisie va avea să examineze și situația fiecărui membru al Corpului didactic și va recomanda Ministerului de Instrucțiune ca să utilizeze în învățământul din țară pe acei care nu au loc în Macedonia.

Binevoii a primi Vă rog, Domnule Președinte al Consiliului, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

/ss/ Constantin Metta
Viceconsul

- AMAE, fond Problema 15, vol. 34, f. 341-343

12.

1919 octombrie 23, București. *Proiect de măsuri pentru îmbunătățirea administrării școlilor române din Peninsula Balcanică propus de consulul general al României la Salonic, G.C. Ionescu.*

Anexe: 1

București, 23 octombrie 1919

DOMNULE MINISTRU,

Administrația și controlul învățământului fiind chestiuni de căpetenie, destinate să asigure buna funcționare a școlilor române din Macedonia și regulata frecvență a membrilor corpului didactic, este absolută nevoie de fixarea unor dispozițiuni care să servească personalului de control însărcinat cu aceste atribuțiuni.

/ss/ Consulul General la Salonic
G.C. Ionescu

PROIECT

de dispozițiuni de urmat în administrarea și controlul școlilor primare române din Peninsula Balcanică.

.....

II. REVIZORATELE ȘCOLARE

1. Școlile primare se împart în 5 circumscripții școlare și anume: Salonic-Meglenia, Ianina-Grebena, Coritza, Bitolia și Albania.
2. În fiecare din aceste circumscripții funcționează un revizor școlar având reședința la Salonic, pentru circumscripția Salonic-Meglenia; Ianina pentru circumscripția Ianina-Gremena; Coritza pentru circ – Coritza; Bitolia pentru circumscripția Bitolia și la Berat pentru circumscripția Albania.
3. Propunerile pentru numirea revizorilor școlari și recomandarea persoanelor capabile de a ocupa aceste funcțiuni se fac Ministerului de Consulate, atunci când se simte nevoie.
4. Pentru ocuparea postului de revizor școlar se va prefera foști și actuali membri ai corpului didactic primar și secundar care cunosc limba oficială a țării unde este chemat să funcționeze.

5. Dacă revizorul școlar este membru al corpului didactic în funcțiune, se va considera ca detașat de la postul său de institutor sau profesor și va fi plătit cu leafa postului ce ocupa, plus o indemnizație de 200 lei lunar pentru întâmpinarea cheltuielilor necesitate de reviziile școlare ce este ținut a face.

În caz că revizorul nu face parte din personalul didactic și deci nu are o catedră în învățământ, leafa se va fi de 400 lei, în plus indemnizația de 200 lei lunar pentru circumscripția Salonic-Meglenia, Janina-Grebena, Bitolia și Albania. Revizorul circumscripția Coritza (circumscripția este mai mică) va fi plătit cu 300 lei lunar și 150 lei indemnizație pentru revizii.

6. Revizorii școlari au atribuțiunile următoare:

a) În fiecare lună sunt obligați a face revizii școlilor din circumscripțiile D-lor cel puțin în patru localități diferite:

Cu ocazia acestor inspecțiuni vor avea grijă să controleze de aproape mersul Învățământului, progresul elevilor, numărul celor prezenți în fiecare clasă, felul cum își îndeplinesc institutorii datoriile, arhiva școlii, mobilierul etc. etc.

b) Îndată ce au sosit în localitatea unde fac inspecții școlare, revizorii se vor pune în contact cu reprezentanții comunității (cu eforia școlară), luând înțelegere împreună, asupra diferitelor trebuințe privitoare la bunul mers al tuturor cheltuielilor de orice natură ar fi, care sunt în legătură cu acțiunea culturală română și cu nevoile bisericii.

La inspecțiunile ce fac școlilor, revizorii școlari trebuie să fie însoțiți de președintele comunității din localitate sau în lipsa acestuia de unul dintre membrii eforiei școlare.

c) Rezultatul inspecției se va nota în registrul de inspecție aflat la fiecare școală și procesul verbal de inspecțiune va fi semnat de revizorul școlar și de reprezentantul comunității care a asistat la inspecțiune.

Cuponul de control care se află la fiecare foaie din registrul de inspecție, după ce va fi completat cu datele indicate în el, se va lua de revizor și se va înainta la finele fiecărei luni Consulatului, împreună cu celelalte cupoane de la alte școli, ca dovadă a zilelor de inspecție făcute în cursul unei luni.

d) La sfârșitul fiecărei luni, revizorii vor înainta autorității consulare, împreună cu procesele verbale de inspecțiile făcute și cu cupoanele de control, un raport în care să se arate în mod general constatările din timpul inspecțiunilor, făcând și propunerile ce vor găsi cu cale.

Pentru chestiunile diferite de afacerile școlare se vor face rapoarte separate.

e) Revizorii școlari vor fi întotdeauna în cele mai bune raporturi cu autoritățile Statului în care funcționează, silindu-se prin toate mijloacele să le câștige încrederea și căutând a le convinge, prin felul lor de a lucra,

că școlile românești nu urmăresc în acel Stat nici un scop politic ci numai cultural. Vor sfătui în toate ocaziunile pe membrii comunităților aromâne, să fie buni cetățeni și devotați Statului în care trăiesc. Aceleași sfaturi le vor da și preoților și institutorilor, punându-le în vedere în mod serios, să nu provoace niciodată conflicte cu autoritățile locale sau cu membrii altor comunități străine, din localitate, fiind responsabili de urmările lor.

București 23 octombrie 1919

/ss/ G.C. Ionescu

- AMAE, fond Problema 15, vol. 34, f. 338-340.

13.

1921 octombrie 2. *Declarația făcută de reprezentantul Albaniei, la 2 octombrie 1921, în fața Consiliului Societății Națiunilor, privind drepturile școlare și religioase ale minorităților din această țară.*

COPIE

.....
Declarațiile făcute de reprezentantul Albaniei la 2 octombrie 1921 în fața Consiliului Societății Națiunilor

Art. 5. – Cetățenii albanezi aparținând minorităților de rasă, de religie sau de limbă se vor bucura de același tratament și de aceeași garantare a drepturilor ca toți ceilalți cetățeni albanezi. Vor avea, printre altele, dreptul egal de a-și menține, de a-și dirija și de a-și controla alocațiile sau de a-și crea, în viitor, instituții de caritate, religioase sau sociale, școli și alte instituții de educație, cu dreptul de a-și folosi liber propria limbă și de a-și practica religia.

Guvernul albanez, în șase luni de la declarația de față, va prezenta Consiliului Societății Națiunilor informații detaliate privind statutul legal al comunităților religioase, al bisericilor, al mănăstirilor, al școlilor, al instituțiilor și al asociațiilor benevole ale minorităților de rasă, de religie și de limbă.

Guvernul albanez va lua în considerație toate recomandările care îi vor fi făcute de Societatea Națiunilor în legătură cu acest subiect.

Art. 6. – În materie de învățământ public, în orașele și districtele unde își are reședința un procent considerabil de cetățeni albanezi de altă limbă decât cea oficială, guvernul albanez va acorda facilități adaptate pentru a asigura faptul ca învățământul în școala primară să se facă în propria limbă pentru copiii acestor cetățeni albanezi. Această prevedere nu va împiedica guvernul albanez să facă ca învățarea limbii albaneze să fie obligatorie în respectivele școli.

În orașele și în districtele locuite de o proporție considerabilă de cetățeni albanezi aparținând minorităților de rasă, de religie sau de limbă, aceste minorități își vor vedea asigurate o parte echitabilă a beneficiului și afectarea sumelor care ar putea fi atribuite ca fonduri publice din bugetul statului, din bugetul municipiilor sau altele în scopuri educaționale, religioase sau caritabile.

Rezoluția adoptată de Consiliu, 2 octombrie 1921

1. Consiliul Societății Națiunilor ia act de declarația făcută de delegația albaneză în legătură cu protecția minorităților și decide că prevederile acestei declarații, în măsura în care afectează minoritățile de rasă, de religie sau de limbă, vor fi puse sub garanția Societății Națiunilor începând cu data la care vor fi ratificate de guvernul albanez.

2. Guvernul albanez este rugat să avizeze secretarul general, în cel mai scurt răstimp posibil, în legătură cu ratificarea acestei declarații.

3. Copia prezentei rezoluții și a declarației aici menționate va fi transmisă Adunării Societății Națiunilor, ca urmare a recomandării sale din 15 decembrie 1920, în legătură cu protecția minorităților în Albania.

- AMAE, fond Problema 18, vol. 1, nepaginat.

14.

1923 iunie 2, <București>. *Raportul șefului Serviciului Școalelor și Bisericilor Române din Peninsula Balcanică, Petre Marcu, privind situația școlilor și bisericilor din această zonă.*

Serviciul Școalelor și Bisericilor Române
din Peninsula Balcanică

REFERAT

Domnule Ministru,

Din complexul problemelor mari de politică care formau altă dată obiectul preocupărilor constante ale celor chemați a mări și întări prestigiul Țării în străinătate, singura problemă care nu s-a putut rezolva prin marele act al înfăptuirii României Mari este aceea privitoare la asigurarea existenței naționale a Românilor macedoneni.

Vă este cunoscut, Domnule Ministru, felul cum s-a dus în trecut lupta de pătrundere culturală a Țării Românești în Balcani. În antagonismul dintre cele două tabere nu s-au cruțat mijloacele de luptă, cele mai violente, specifice mediului balcanic, ajungându-se până la exterminarea fără milă a corifeilor mișcării noastre.

În acele complicate și grele împrejurări diplomația Țării a trecut într-adevăr prin momente penibile, trebuind să adopte față de prietenii săi politici chiar, măsuri extreme care au culminat prin ruperea relațiilor diplomatice cu Grecia (1906).

Războiul mondial însă care a avut darul să împrăștie multe focare de iredentism și să scuture popoarele balcanice de multe prejudecăți a netezit drumul de dezvoltare al acestei chestiuni și a ușurat mult sarcina de ocrotire politică a Țării Românești.

Având în vedere însă condițiile speciale în care e menită a se dezvolta mișcarea noastră culturală în P.B. precum și caracterul ei politic strâns legat de cel cultural țin să relevez, Domnule Ministru, că acțiunea izolată a Ministerului nostru ori cât de perseverentă ar fi ea, va rămâne întotdeauna infructuoasă dacă nu va fi secundată de intervențiunea diplomatică a organelor politice de sub ordinele Ministerului nostru de Externe.

Numai o strânsă colaborare între aceste două instituții de stat poate asigura reușita unei opere pentru care se consumă atâtea energii omenești și se cheltuiesc sume care în actualele împrejurări sunt într-adevăr o grea sarcină pentru finanțele Țării.

Și pentru că atât în trecut cât și în prezent s-au ridicat chiar de către unii oameni luminați ai Țării, obiecțiuni asupra zădărniceii idealului ce noi îl urmărim în Balcani, îmi permit a pune în adevărata ei lumină problema mișcării noastre culturale în Balcani.

Niciodată împrejurările n-au fost mai favorabile ca acum pentru o cercetare mai calmă și mai obiectivă a acestei chestiuni care în ființa ei a nutrit întotdeauna un viu conflict între două mentalități: mentalitatea noastră, a Aromânilor, înzestrați cu un temperament meridional aprins

până la exaltare, trecând cu mare ușurință de la o extremă optimistă la alta pesimistă și mentalitatea Românilor din Regat înzestrați cu un temperament calm, cumpănit în gesturi și reținut în toate actele de o veche experiență politică a cărei valoare n-am putut-o aprecia noi, care n-aveam pregătirea necesară pentru aceasta.

Nenumărate au fost neajunsurile suferite de mișcarea noastră din Balcani de pe urma acestui conflict latent care izbucnea cu violență la anumite epoci și mari au fost prejudiciile ce s-au răsfrânt asupra întregii mișcări din cauza acestui contrast de vederi ce nu putea să dispară atâta vreme cât noi (Aromânii) eram forțați a ne face educația politică la școala revoluționară a Bulgarilor sau a Grecilor macedoneni.

Astăzi însă când mediul acesta a dispărut, când experiența ne-a dovedit zădărnicia unor asemenea mijloace de luptă, când vremea prin ultimele frământări politice de la 1912 înapoi ne-a impus multe crude realități nebanuite, fiecare din noi s-a dezbrăcat de romantismul vizionar ce caracterizează începuturile tuturor mișcărilor generoase și astfel cu toții ne-am câștigat calmul necesar unei analize reci a acestei chestiuni.

Domnule Ministru,

Uitând de vicisitudinile trecutului problema se poate reduce la această simplă expresie:

1. De o parte o populațiune pricepută formată pentru a servi unei expansiuni culturale și economice a Țării, în afară de granițele ei;
2. Și de alta interesul Țării de a se bizui în anumite chestiuni politice pe această populațiune.

În întreaga activitate ce urmează a se desfășura pentru atingerea acestui scop țin să stabilesc, Domnule Ministru, că spre deosebire de eforturile depuse în lupta din trecut, astăzi noi factori intervin ca să ne ușureze această sarcină și anume: presa internațională și mărirea prestigiului politic al Țării peste hotare, câștigat prin ieșirea victorioasă din marele război.

.....

Incontestabil, Domnule Ministru, că un mare avantaj politic pentru Țară, înainte de războiul întregirii, a fost felul de așezare al Românilor de peste hotare care în Ardeal, în Bucovina, în Basarabia, formau un scut de apărare al Țării la hotarele ei.

Astăzi în limitele reduse, dar printr-o intensă propagandă națională s-ar putea reface acel scut, trezind și întreținând conștiința națională la Români de peste Dunăre, de peste Tisa, de peste Nistru și din Banat.

După cele mai modeste cifre populația românească în Serbia se ridică la peste 300.000 de suflete și anume:

1. 180.000 în Valea Timocului
60.000 în Banat
60.000 în Macedonia sârbească
  2. în Bulgaria 30.000 români macedoneni în interiorul țării
50.000 pe țărmul Dunării
  3. În Grecia 200.000 în Macedonia grecească și în Thesalia
  4. În Albania 150.000 în Epirul de nord și pe țărmul Adriaticei (Muzachea).
- În total 750.000.

După felul de așezare al acestei populații s-ar putea aprecia importanța ce dânsa o prezintă pentru penetrațiunea culturală politică și economică a Țării în Balcani. Din următoarele puncte de vedere:

1. Cultural, am putea crea și întreține instituții care să rivalizeze cu cele franceze și italiene din acele regiuni, instituții menite a dovedi străinătății puterea de expansiune a civilizației românești și a trezi în inimile românilor sentimente de adâncă recunoștință pentru generozitatea Țării.

În acest domeniu mișcarea culturală în Balcani luase înainte de războiul balcanic un avânt deosebit care ne îndreptătea a fi mândri de fructul străduințelor depuse în cursul atâtor decenii.

În Macedonia fostă turcească și actualmente sârbească în 18 comune aveam 24 școli primare, un liceu de băieți și o școală normală de fete și 10 biserici.

Astăzi în această țară n-avem nici o școală iar din cele 10 biserici funcționează cu mare greutate biserica din Bitolia.

În Macedonia fostă turcească și actualmente grecească în Epir și în Meglenia cu mici excepțiuni funcționează mai toate școlile care au existat și înainte de război, adică în total, în 21 comune funcționează 26 școli primare și două secundare: o școală Comercială Superioară la Salonic și un gimnaziu la Ianina.

În Albania actualmente funcționează numai 5 școli primare în trei comune: Corița, Pleasa și Șipsca. Școlile primare care au funcționat înainte de război în comunele Moscopole, Lănca, Nicea, Bisenchi, Berat, Elbassan, Grabova și Lusnia-Carburnara nu s-au mai redeschis. Localurile în care erau instalate aceste din urmă școli precum și mobilierul lor fiind distruse de armatele de ocupație austriace și italiene n-au fost redeschise după război din lipsă de mijloace materiale, refacerea lor reclamând sume enorme în lei deoarece moneda curentă în Albania este aurul și argintul.

Un raport documentat al unui delegat special al ministrului țării la Tirana va fi punctul de plecare cel mai sigur și indiciul cel mai valoros asupra acțiunii ce urmează a se desfășura în această Țară.

Țin să amintesc însă, Domnule Ministru, că aici terenul e mai favorabil ca oriunde, masa românească prezentându-se în condițiuni morale deosebite, deoarece sufletul ei n-a fost alterat de propaganda grecească ca în celelalte țări balcanice, iar autoritățile locale fiind față de noi mult mai îngăduitoare ca cele sârbești, grecești etc.

Incontestabil, Domnule Ministru, că vom întâmpina unele greutăți, căci e știut că la popoarele tinere, cum e poporul albanez, lipsit de experiență politică și diplomatică, răsar adesea accese de fanatism orb, dar prin autoritatea politică a statului nostru și prin presiunea ce vom ști să o exercităm la timp asupra populației albaneze așezată în Țară, vom reuși a potoli spiritele și a închea un focar cultural care să radieze în celelalte țări balcanice.

.....
2. Economic. Poporul aromânesc înzestrat cu deosebite aptitudini comerciale poate servi drept cel mai bun agent de infiltrație economică în Sud-estul european.

Felul de așezare al lui în Balcani indică rolul ce l-ar putea juca în această operă.

Într-o eventuală legare a Țării cu Marea Adriatică, traseul acestei linii ferate va urma un drum eșalonat peste tot cu grupuri de negustori aromâni.

La Durazzo unde ar fi capătul liniei vom găsi o clasă de negustori aromâni care formează elita comercială a întregii Albanii.

Restul populației aromâne așezată pe țărmul Adriaticei va forma cel mai sigur debușeu al produselor Țării.

Prin ramificațiile ei spre Sud de la Nis această linie va întâlni grupul de negustori aromâni din Comanovo, Scopia, Bitolia și Salonic.

Întărită sufletește în școlile noastre, susținută de autoritatea politică a Țării în străinătate, pregătită prin aptitudinile ei pentru cea mai aprigă luptă economică, populația românească din Balcani va fi avangardă civilizației românești în sud-estul european și astfel organizată ea va constitui pentru Țară o mândrie națională, iar pentru străini va fi nota de apreciere a puterii de creațiune a geniului românesc.

Șeful serviciului,

(ss.) *P. Marcu*

- D.SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11.

15.

1925 martie 16, Ianina. *Studiu privind populația română din Grecia și Albania, întocmit de viceconsulul gerant al României la Ianina, N. Vassilake.*

Consulatul Regal al României
Nr. 83

Ianina, 16 martie 1925

Anexe: 21 tabele statistice

Confidențial

Domnule Ministru,

Am onoarea de a înainta Excelenței Voastre alăturatul studiu statistic, în tabele, întocmit de subsemnatul asupra populației române din ținuturile Greciei și Albaniei, locuite de români și anume:

- 1) *Epirul*
- 2) *Ținutul Râului Alb (Aspropotamos)*
- 3) *Tesalia*

Aceste ținuturi făcând parte din teritoriul grecesc.

- 4) *Albania meridională și parte din Albania centrală*

Din felul cum este construită această lucrare schematică, cuprinzând 21 de tabele, se poate vedea că pentru fiecare din ținuturile de care ne ocupăm se indică:

a) Comunele românești în ordine alfabetică pentru Epir, după situația lor geografică și departamentul administrativ, căruia aparțin (plasă, județ, provincie).

b) Numărul familiilor române.

c) Numărul locuitorilor din fiecare comună.

d) Ocupația lor.

În rubrica „observațiuni” se schițează în liniamente generale starea locuitorilor din punct de vedere național și economic cu indicații speciale asupra școlilor noastre.

La stabilirea numărului familiilor și locuitorilor români ne-am servit de date cât mai precise și directe culese din sursă directă, din fiecare comună. Din acest punct de vedere credem că numărul dat în tabelele respective este cel mai apropiat de numărul real.

E de observat numai că numărul familiilor de români, cunoscuți sub numele de „fărșeroți” nu se poate preciza în mod riguros exact, din cauza felului de viață semi-nomadă, ori mai bine zis transhumanță.

Numărul fărșeroților dat în tabelele respective este după toate probabilitățile inferior celui real.

În credința că studiul statistic de față schițat în linii generale va contribui într-o măsură oarecare la cunoașterea elementului românesc din aceste ținuturi ale Peninsulei Balcanice, element care din toate punctele de vedere merită o deosebită atenție și sollicitudine, am socotit de a mea datorie a-l înainta Excelenței Voastre rămânând ca ulterior să-l completez cu date noi și cu o statistică privitoare la românii locuind în Macedonia grecească.

Grupuri de români fărșeroți semi-nomazi locuind în Epir						
Nr. Crt.	Numele și prenumele principalelor grupări de fărșeroți semi-nomazi din Epir	Nr. fam. pe grup	Nr. loc. pe grup	Ocupația	Regiunea în care iernezează	Observațiuni
1	Zicu Hangiara	30	240	Creșterea vitelor	Paramithia	
2	Vasile Hangiara	30	240	Creșterea vitelor	Paramithia	
3	Ianache Hangiara	28	244	Creșterea vitelor	Paramithia	
4	Antona Hangiara	20	160	Creșterea vitelor	Paramithia	
5	Hristea Hangiara	15	120	Creșterea vitelor	Paramithia	
6	Totu Nicea	15	120	Creșterea vitelor	Paramithia	
7	Nida Duca	16	128	Creșterea vitelor	Paramithia	
8	Zicu Bagina	12	96	Creșterea vitelor	Paramithia	
9	Fotu Antona Dona	15	120	Creșterea vitelor	Margariti	
10	Cociu Hristache	15	120	Creșterea vitelor	Margariti	
11	Fotu Hristache	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	
12	Vasile Siveri	30	240	Creșterea vitelor	Margariti	
13	Nicu Pacea	20	160	Creșterea vitelor	Margariti	
14	Toli Joga	20	160	Creșterea vitelor	Margariti	
15	Zicu Geavica	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	
16	Ilie Beza	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	
17	Toma Pituli	33	248	Creșterea vitelor	Gumenița	
18	Dina Pituli	30	260	Creșterea vitelor	Gumenița	
19	Chita Pituli	34	272	Creșterea vitelor	Gumenița	
20	Thimiu Toma	15	120	Creșterea vitelor	Gumenița	

21	Piliu Beza	20	160	Creșterea vitelor	Gumenița	Toate aceste grupuri de fărșeroți duc o viață semi-nomadă. Foarte inteligenți și viteji, sunt lipsiți de cea mai elementară cultură și știință de carte, fiind părăsiți din acest punct de vedere de toate guvernele, atât sub dominația turcească, cât și sub stăpânirea grecească.
22	Ilie Șituni	6	48	Creșterea vitelor	Gumenița	
23	Tudor Tolica	15	140	Creșterea vitelor	Filiates	
24	Gheliu Țicu	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
25	Tambi Berati	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
26	Zicu Tașe	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
27	Ghitu Tașu	14	112	Creșterea vitelor	Filiates	
28	Gheorghe Țața	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
29	Dina Cocea	20	160	Creșterea vitelor	Filiates	
30	Fotu Cocea	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
31	Ilie Cocea	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
32	Vasile A. Tori	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
33	Toli St. Tori	20	80	Creșterea vitelor	Filiates	
34	Chiciu Belu	10	80	Creșterea vitelor	Filiates	
35	Vasile Calesu	20	160	Creșterea vitelor	Saghiada	
36	Nache Cianaca	20	160	Creșterea vitelor	Paramithia	
37	Tușa Beza	6	48	Creșterea vitelor	Paramithia	
38	Zicu Coti	15	150	Creșterea vitelor	Paramithia	
39	Tache Joga	10	80	Creșterea vitelor	Paramithia	
40	Tache Duca	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	
41	Zicu Trașea	15	120	Creșterea vitelor	Margariti	
42	Fotu Trașea	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	
43	Tuce Dosta	10	80	Creșterea vitelor	Margariti	
44	Cota Gima	15	120	Creșterea vitelor	Margariti	

Albania

Grupul românilor din Albania de sud					
Nr. Crt.	Denumirea comunei	Numărul familiilor	Numărul locuitorilor	Ocupația	Observațiuni
1	S. Quaranta	30	150	Comercianți, crescători de vite	Cei mai mulți români stabiliți în cele dintâi patru centre din Albania de sud sunt originari din comunele românești din Pind, Băeasa, Perivoli, Samarina, Furca, etc.
2	Delvino	90	450	Comercianți, crescători de vite	
3	Arghirocastro	28	140	Comercianți, crescători de vite	
4	Leascovich	25	125	Comercianți, crescători de vite	
5	Premeti	200	1000	Comercianți, crescători de vite	

6	Frașari	60	360	Comercianți, crescători de vite	Restul românilor din Albania de sud sunt locuitori indigeni. Majoritatea se îndeletnicesc cu comerțul, parte cu creșterea vitelor și chiragilăcul. Școala românească nu există în nici o localitate din aceste centre. În Frașari a existat școală românească sub dominația turcească, înființându-se în anul 1893. Actualmente nu mai funcționează.
7	Radomi	30	150	Comercianți, crescători de vite	
8	Curtesa	40	200	Comercianți, crescători de vite	
9	Gradiști	300	1500	Comercianți, crescători de vite	
10	Miza	500	3000	Comercianți, crescători de vite	
11	Criocuchi	250	1050	Comercianți, crescători de vite	

Grupul românilor din Albania centrală

Nr. Crt.	Denumirea comunei	Numărul familiilor	Numărul locuitorilor	Ocupația	Observațiuni
1	Corița	460	2300	Crescători de vite, comerț, agricultură	Corița, oraș cu o populație de 23000 locuitori albanezi musulmani, albanezi creștini și români. Există școală românească în Corița încă din anul 1884, asemenea există și biserică. Corița este un centru important românesc.
2	Lesnița	60	300	Crescători de vite, comerț, agricultură	
3	Cusina	40	200	Crescători de vite, comerț, agricultură	
4	Dipalița	40	200	Crescători de vite, comerț, agricultură	
5	Moscopole	170	850	Crescători de vite, comerț, agricultură	Moscopole școala românească s-a deschis în anul 1890.

6	Pleasa	200	1000	Croitorie națională	Pleasa, școala națională s-a deschis încă din anul 1883.
7	Cârvasara	300	1500	Crescători de vite, comerț, agricultură	
8	Berat	920	4600	Crescători de vite, comerț, agricultură	Berat, școala română înființată în anul 1891, iar gimnaziul înființat în anul 1894, a funcționat câțiva ani.
9	Lușnea	200	1000	Crescători de vite, comerț, agricultură	
10	Ferica	80	400	Crescători de vite, comerț, agricultură	
11	Liaboși	100	600	Crescători de vite, comerț, agricultură	
12	Elbasan	165	825	Comerț măslina	Elbasan, școala română s-a înființat în anul 1902.

Grupul de români fărșeroți semi-nomazi în cuprinsul Albaniei

Nr. Crt.	Numele și prenumele șefilor principalelor grupuri de fărșeroți seminomazi	Nr. fam. pe grup	Nr. loc. pe grup	Felul ocupațiunii	Observațiuni
1	Teodorachi Capuran	15	150	Creșterea vitelor	
2	Todi Miha	20	200	Creșterea vitelor	
3	Teodorachi Sguri	20	200	Creșterea vitelor	
4	Nașu Sguri	15	125	Creșterea vitelor	
5	Petre Sguri	15	125	Creșterea vitelor	
6	Panu Tanca	10	100	Creșterea vitelor	
7	Hristu Vasili	15	120	Creșterea vitelor	
8	Tambi Pațili	10	80	Creșterea vitelor	
9	Nake Farra	15	120	Creșterea vitelor	
10	Piliu Disu	20	160	Creșterea vitelor	
11	Teodoraki Sideri	20	160	Creșterea vitelor	
12	Toli Jircăniotu	15	120	Creșterea vitelor	
13	Nașu Jircăniotu	10	80	Creșterea vitelor	

14	Gâciu Jircăniotu	15	120	Creșterea vitelor	Acești români fărășeroți semi-nomazi în timpul verii merg împreună cu turma lor în regiunile munților iar iarna coboară în câmpiile Albaniei de sud (Delvino, Arghirocastro, Nijopole etc.).
15	Miti Șaca	20	160	Creșterea vitelor	
16	Costa Șaca	10	80	Creșterea vitelor	
17	Coliștea Șaca	10	80	Creșterea vitelor	
18	Tușea Teodorake	15	120	Creșterea vitelor	
19	Mitru Tarușa	15	120	Creșterea vitelor	
20	Țili Tarușa	10	80	Creșterea vitelor	
21	Nașu Belu	15	120	Creșterea vitelor	
22	Tache Budașu	15	120	Creșterea vitelor	
23	Piliu Țața	10	80	Creșterea vitelor	
24	Mihu Guliufa	15	120	Creșterea vitelor	
25	Chiciu Capuran	15	120	Creșterea vitelor	
26	Miha Ciulu	10	80	Creșterea vitelor	

Excelenței Sale

Domnului I.G. Duca, Ministrul Afacerilor Străine la București.

- AMAE, fond Problema 18, vol. 5, Grecia, (1921-1929), nepaginat.

16.

1925 mai 22, Tirana. *Raportul profesorului Simion Mândrescu, ministrul României la Tirana adresat ministrului Instrucțiunii Publice, dr. Constantin Angelescu, privind situația școlilor și bisericilor românești din Albania; pentru îmbunătățirea situației culturale a românilor din această țară propune deschiderea de noi școli și acordarea unui număr mai mare de burse în România pentru copiii românilor.*

Legățiunea României în Albania
Nr. 102

Tirana, 22 mai 1925

Domnule Ministru,

Să fac din Albania centrul românismului din Balcani, este cea mai însemnată preocupare a mea. Numărul mare al românilor din Albania, bunele intenții față de ei ale Președintelui Republicii, care este și șeful

Guvernului, exprimate cu ocazia prezentării scrisorilor de acreditare, precum și într-o lungă audiență, avută mai zilele trecute, mă îndreptătesc să sper că-mi voi putea începe în curând activitatea în această direcție.

Școala și biserica, cultura și credința, sunt mijloacele care se impun de la sine.

Situația actuală este destul de tristă.

Din numărul de școli primare și secundare, pe care le aveam înainte de război, nu ne-au mai rămas decât trei școli primare. Corpul didactic s-a risipit, fără să i se mai poată da de urmă, decât doar aceluia care își reclamă leafa la care cred că au dreptul. Localurile au fost luate de Guvern pentru a instala în ele școli albaneze sau alte instituții publice.

Cu bisericile stăm tot atât de rău, dacă nu și mai rău. N-avem decât două biserici cu caracter românesc, una la Elbasan și alta la Corcea. Celelalte toate sunt cu totul grecizate. E destul de dureros că preoții români, conștienți de originea lor română, nu sunt în stare să officieze în limba română. Tot așa și cântăreții. Să vă citez două cazuri, constatate de mine personal: în Tirana ca și în Durazzo toți ortodocșii sunt români, afară de personalul Legațiunii Grecești, și ci toate acestea serviciul divin se face numai în grecește, o mică parte în limba albaneză, atât preoții, cât și cântăreții fiind ieșiți din școli grecești.

Aceasta fiind starea de lucruri, e de la sine înțeles că elementul românesc este amenințat să dispară în multe părți ale Albaniei.

Constat cu durere, că și în familiile de buni români, aproape nu se mai vorbește românește, iar copiii nu mai știu nici un cuvânt din limba lor maternă. În vizitele, pe care le-am făcut fruntașilor români din Durazzo, a trebuit să vorbesc italienește, eu necunoscând limba albaneză, iar limba română sau aromână necunoscând-o întreaga familie, în mijlocul căreia mă aflam.

Măsuri grabnice trebuie luate.

Pentru început, vă rog să interveniți de urgență pe lângă dl. Ministru de Finanțe și pe lângă Consiliul de Miniștri să binevoiască a-mi pune la dispoziție sumele necesare pentru a deschide cu începerea noului an școlar următoarele școli primare:

1. La Tirana o școală de băieți și una de fete cu două internate; unul pentru băieți (50) și altul de fete (50).
2. La Durazzo o școală de băieți și una de fete.
3. La Valona o școală de băieți.
4. La Cavaia o școală de băieți.
5. La Berat o școală de băieți.
6. La Elbasan o școală de băieți și una de fete.
7. La Premet o școală de băieți.
8. La Ferica o școală de băieți.

Vă rog, Domnule Ministru, să atrageți serioasa atenție Consiliului de Miniștri și în special, D-lui Ministru de Finanțe asupra nevoiei absolute și urgente de a se da curs cererii mele.

Pentru a putea însă deschide școlile de mai sus, n-ajung de sine înțelese, banii, ne trebuie și personal didactic. O parte din el l-am găsit, sau mai bine zis l-a găsit nevoia lor de a își primi de la statul român lefa în restanță de ani de zile și care ar trebui plătită fără întârziere, o altă parte căutată de Ministru întârziere, o altă parte căutată de Minister printre foștii învățători din Albania și Macedonia fie în Țară, unde și-au căutat și găsit alte ocupații, fie în țările care au sfâșiat Macedonia, cu românii noștri cu tot. Această acțiune trebuie începută imediat, pentru a ști pe ce elemente putem conta la începutul noului an școlar.

În același timp, în același scop, cred că ar trebui să se dea curs cererilor unui însemnat număr de părinți adresate nouă parte în scris, parte verbal, de a li se primi copii în școlile și internatele noastre din România, fie gratuit, fie în schimbul unei plăți moderate. Iugoslavia a publicat prin prefectura de Șodra (Scutari), *că statul iugoslav înființează un mare număr de burse pentru copiii albanezilor care s-ar hotărî să se instruiască în școli sârbești, primare, secundare și universitare. Și noi să nu fim în stare să facem pentru frații noștri din interes național ceea ce sârbii fac din alte interese?*

Ar trebui, Domnule Ministru, ca numărul elevilor și studenților admiși în școlile noastre să fie proporțional cu însemnătatea ce suntem hotărâți să o dăm românismului în Balcani în genere și din Albania în special, și în consecință să nu ne oprim în fața nici unei jertfe materiale în drumul spre ținta pe care o urmărim.

Mărind însă numărul elevilor admiși în școlile noastre, trebuie negreșit să ne gândim și la mijloacele pentru educația lor în familie, înlocuind cu familii din România, familiile lor de acasă. În acest scop ar trebui să se formeze la Ministerul Instrucțiunii Publice, Casa Culturală Națională, o secțiune specială pentru acești copii, numind în acea secțiune și un număr de doamne și domni din Societatea „Graiul Românesc”, al cărei program și muncă cuprinde și educarea familiară a copilelor și copiilor familiilor românești rămase în afară de hotarele României, veniți la studii în Țară.

Pentru chestiunea bisericească, pe care o urmăresc cu același interes, ca și pe cea școlară, îmi rezerv dreptul să trimit un raport și propuneri Ministerului Cultelor și Patriarhiei.

/ss/ S. Mândrescu

Domniei Sale

Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice, București

/ss/ A. Casana

Excelenței Sale Domnului I.G. Duca
Ministrul Afacerilor Străine,

- D.SANIC, Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 751/1925, f. 79-79bis.

17.

1925 noiembrie 2, Tirana. *Raportul ministrului României în Albania, Simion Mândrescu, adresat Ministrului Afacerilor Străine I.Gh. Duca, privind ceremonia care a avut loc cu prilejul sfințirii bisericii române din Corcea.*

Legățiunea Regală Română la Tirana
Nr. 12

Tirana, 2 noiembrie 1925

D-le Ministru,

După cum știți din telegrama pe care v-am expediat-o din Tirana, la plecarea mea la Corcea, am luat parte la sfințirea bisericii române, clădită din sărăcia și cu truda fraților

Douăzeci kilometri înainte de sosirea noastră, a mea și a soției mele, la Corcea ne așteptau numeroase automobile, împodobite cu flori și cu tricolorul nostru român, în care luaseră loc frunțașii vieții românești din Corcea și împrejurimi și mai ales corpul didactic. Sosirea noastră a fost salutăată foarte cordial cu cuvântări ocazionale și cu cântece executate în cor de cei prezenți. Aceași primire și în Corcea, unde copiii de la școala română au intonat noștri din Corcea și împrejurimi. diferite cântece patriotice.

Sâmbătă 24 Octombrie, ziua sosirii noastre, s-a oficiat de către Episcopul Ieroteos, ajutat de un număr însemnat de preoți, dintre care și patru români, obicinuita vecernie în mijlocul unei afluențe destul de însemnate. Pentru prima dată au răsunat clopotele noii biserici românești, făcându-mi-se onoarea ca Ministru al Țării, să trag cel dintâi clopotul cel mare alături de fiul unui martir, care a tras pe cel de al doilea mai mic.

A doua zi, Duminică 25 Octombrie, ziua fixată pentru sfințirea bisericii, biserica și marea curte a bisericii erau neîncăpătoare pentru norodul venit să asiste. Se remarcă cu deosebire autoritățile bisericesti în frunte cu Episcopul

Ieroteos și șeful bisericii ortodoxe albaneze Vasile Marcu, autoritățile civile în frunte cu Prefectul județului și Primarul orașului și autoritățile militare polițienești. Se remarcă însă și mai mult numeroși români din împrejurimi și parte din oraș, împreună cu soțiile lor, în pitoreștile costume naționale.

Către sfârșitul slujbei religioase cel dintâi a luat cuvântul Episcopul Ieroteos arătând însemnătatea actului sfârșit pentru biserica ortodoxă în genere și în special pentru drept credincioșii români din Corcea.

După aceea luând cuvântul Protopopul Vasile Marcu, șeful bisericii ortodoxe autocefale din Albania. arată însemnătatea participării la sfințirea bisericii a tuturor drept credincioșilor, fără deosebire de naționalitate, la sfințirea bisericii române din Corcea, pentru bunele raporturi dintre români și ceilalți cetățeni albanezi, precum și pentru raporturile de prietenie dintre Albania și România. Termină cu cuvintele „trăiască România, trăiască Albania, trăiască Ahmed Zogu, Președintele Republicii”.

Aplauze îndelung repetate au subliniat cuvintele inimosului protopop.

La sfârșit luând eu cuvântul am mulțumit în numele României șefilor Bisericii Ortodoxe Autocefale din Albania precum și guvernului albanez pentru spiritul cu adevărat evanghelic și amical cu care nu numai au privit ci după putință au și ajutat eforturile fraților noștri din Corcea de a-și clădi un locaș propriu de rugăciune către Dumnezeu. Interpretând mai pe larg această atitudine frumoasă a lor față de frații noștri din Albania. Am arătat apoi cum România este mândră de a avea în Corcea și împrejurimi frați așa vrednici, care în timpul celei mai grele crize financiare au putut din sărăcia lor, după încordări și muncă care merită toată lauda și admirația, să-și clădească un monument care va vorbi urmașilor despre vrednicia lor, urându-le ca după această operă să urmeze și altele în interesul ridicării culturale și economice a poporului român din Albania. (Aplauze călduroase a întregii asistențe au acoperit ultimele mele cuvinte).

Aurmat apoi dezvelirea bustului martirului preot Haralambie Balamace, așezat în incinta bisericii, la care Episcopul Ieroteos a ținut cuvântarea ocazională.

La școala română a avut loc în urmă recepția la care autoritățile îmi prezentau felicitările lor. Corpurile de țărani și elevi alternau în cântecele naționale și patriotice. S-au ținut mai multe discursuri ocazionale, în mare parte de albanezi.

Luni 28 Octombrie, în urma invitației ce mi s-a făcut, am vizitat Pleasa, comună curat românească, cu o școală primară românească completă, așezată în vârful munților din apropierea Corcei.

Ni s-a făcut o primire nespuse de frumoasă și în biserică s-au rostit

cuvântări în cinstea mea și a României de către o doamnă institutoare și un domn institutor. Tot satul, bărbați și femei, în costume naționale românești sărbătoreau venirea celui dintâi Ministru Oficial Român printre ei.

Cu aceasta serbările au luat sfârșit.

(ss) *S. Mândrescu*

Domnului Ministru al Afacerilor Străine, București

- AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 98-99.

18.

1925 noiembrie 16, <Tirana>. *Raportul consulului Simion Mândrescu de la Tirana privind situația culturală a aromânilor din Albania și demersurile făcute pe lângă autorități pentru redeschiderea școlilor de la Tirana, Durazzo, Elbasan, Berat, Premet, Fieri.*

Cunoscând marele interes ce România îl poartă pentru cultura și credința fraților noștri din afară de hotarele țării noastre, îndată ce am primit însărcinarea, cu care am fost onorat, prima mea preocupare a fost școala și biserica fraților noștri din Albania.

După cum știți dintr-un raport al meu anterior, la sosirea mea în Albania, starea culturală a poporului aromân era dintre cele mai îngrijorătoare. În principalele orașe ca Tirana, Durazzo și altele, deznaționalizarea mergea cu pași gigantici. În case cunoscute ca românești nu se mai vorbea decât albanește, sau limbi st omenit, cu deosebire lipsa de învățământ în limba română. Din 17 școli, între care un gimnaziu la Berat, pe care frații noștri le-au avut sub dominațiunea turcă, nu mai erau în ființă decât trei: Corcea, Pleasa și Șipsca, care și ele erau fără vlagă, aproape de a fi închise. Erau mai puține școli și de mai puțină însemnătate decât aparatul administrativ: în afară de un administrator a cărui simplă chemare era să achite la 3-4 luni un salariu de mizerie la câțiva învățători, mai era și un revizor școlar al circumscripției Elbasan, care nu s-a jenat să încaseze regulat leafa de la 1914 – afară de timpul războiului nostru – fără să aibă nici o școală în circumscripția sa. Se închideau școlile sub ochii administrației noastre, fără știrea administrației centrale, concluzie pe care o trag dintr-un raport cerut de mine Ministerului Instrucțiunii asupra școalelor și personalului didactic

din Albania, în care școala din Nicea e trecută ca existentă, cu toate că fusese închisă de mai bine de un an prin simpla numire a unui învățător albanez în acea comună curat românească.

Cam același lucru și cu bisericile.

Nu sunt decât șase biserici în care serviciul divin se oficiază în limba română, sau mai bine zis amestecat, alternând limba română cu limba albaneză și cu deosebire cu limba greacă, cu toate că sunt orașe și sate întregi în care credincioși ortodocși sunt cu toții români.

Sub Guvernul Fan Nolli se și interzisesse preotului din Elbasan și altor preoți români de a mai oficia în limba română, sub motiv că nu există decât o singură biserică ortodoxă, biserica autocefală albaneză, și numai cu mari greutate s-a putut reveni asupra hotărârii luate. A rămas însă în sufletul preoților și credincioșilor frica de a apare ca români până și în rugăciunile lor către Dumnezeu.

Aceasta a fost situația pe care am găsit-o la sosirea mea în Albania.

După o activitate de abia câteva luni, evident că nu s-a putut îndrepta totul. S-a făcut însă ceva, s-a făcut cel puțin un bun început.

Chestionarea școlilor românești din Albania a fost tratată de mine în mod continuu și neîntrerupt prin Ministerul de Externe și al Instrucției Publice – bine înțeles, în mod amical și în limitele uzanțelor diplomatice.

În timpul cât a fost la Afacerile Străine ad-interim Mufid Bei Libohova ajunsesem aproape la încheierea unei convențiuni prin care se acorda fraților noștri deplină libertate de a se instrui în școli naționale. Convenția a avut la bază o cerere pe care în luna Iunie a. c. am dictat-o administratorului nostru școlar din Albania, chemat anume în acest scop la Tirana, prin care Guvernul albanez era rugat să permită deschiderea de școli pentru frații noștri din Albania, deocamdată măcar în măsura numărului de școli pe care le-au avut sub dominațiunea turcă. O copie a fost dată personal de mine, în mod confidențial, Ministrului de Externe Mufid Bei, un mare amic al României și al meu personal. Guvernul trecut căzând cu acesta a căzut și încheierea convențiunei.

Am continuat însă să tratez chestiunea cu noul Guvern și în special cu Președintele Republicii, Ahmed Zogu. Președintele s-a arătat ca și în trecut foarte dispus să satisfacă dorințele drepte ale României, reprezentate prin mine, și pentru îndeplinirea formelor a supus chestiunea Consiliului de Miniștri, însărcinând pe Ministrul ad-interim la Externe, Domnul Tutulani, titular la Justiție și ad-interim la Instrucție, să-mi comunice hotărârea luată.

În ziua de 9 Octombrie acesta mi-a comunicat următoarea hotărâre:

„Consiliul de Miniștri în ultima sa ședință, după ce a discutat îndelung cererea Excelenței Sale Ministrul României, relativ la crearea în Albania

de școli și internate particulare românești pe întregul cuprins al Republicii, a însărcinat pe Ministrul Afacerilor Străine să binevoiască a aduce la cunoștința Legației României următoarele deciziuni:

Guvernul Albanez acceptă cererea României pentru a face o bază de discuție ce ar putea avea loc.

Se grăbește însă să declare că orice fel de aranjament cu privire la școlile primare s-ar face, trebuie să fie statuat printr-o lege specială, ratificată de puterea legislativă și să fie de asemenea în mod obligatoriu conform cu legea deja existentă pentru școlile primare.

De altfel Guvernul albanez este dispus să permită ca școlile românești existente actualmente în Albania de Sud să se perfecționeze în măsurile posibile, bine înțeles după un prealabil acord cu Direcțiunea generală a Instrucțiunii Publice.

Dacă pe de altă parte comunitățile albaneze și-ar exprima dorința să învețe în școlile noastre limba română, Guvernul e dispus să creeze cursuri de limba română la școlile unde el va crede astfel de cursuri necesare”.

Președintele, pe care l-am văzut din nou mi-a promis să aducă chestiunea din nou în Consiliul de Miniștri, recomandându-mi să pun mea pe Președintele Senatului, D-l Pandelescu, pentru ca el să facă propunerea în Consiliul de Miniștri, la care avea să-l invite să ia parte.

Am înmănat în Consecință D-lui P. Evanghelescu următoarea propunere, nesemnată de mine, bineînțeles, ca și cele de mai înainte.

„Consiliul de Miniștri, continuând discuția asupra cererii D-lui Ministru al României, pentru deschiderea de școli particulare.

Având în vedere că nu se poate preciza data prezentării în Parlament a proiectului de lege pentru organizarea învățământului particular, date fiind studiile dificile și îndelungate ce necesită un astfel de proiect; Având în vedere timpul înaintat, dacă nu prea înaintat pentru deschiderea de noi școli și internate; Având în vedere dorința sinceră a Guvernului albanez de a satisface fără întârziere atât dorința României de a se interesa de cultura poporului nostru cât și nevoia și dreptul fraților noștri aromâni de a-și avea școlile lor, pentru a nu se pierde un an întreg școlar,

Hotărăște:

1. Administrația școalelor și bisericilor române din Albania este autorizată să deschidă anul acesta școlar următoarele internate și școli:

- Tirana, 2 internate și 2 școli primare, una de băieți și alta de fete;
- Durazzo, o școală mixtă;
- Elbasan, o școală mixtă;
- Berat, o școală mixtă;
- Premet, o școală mixtă;
- Fieri, o școală mixtă.

2. Celelalte școli românești care au funcționat în Albania pe timpul dominației turcești, ca și noi școli în centre cu o populație numeroasă aromânească, se vor deschide anul școlar viitor.

3. Atât școlile existente cât și cele ce se vor deschide vor avea să se conformeze regimului legii de organizare a învățământului particular.

4. Domnul Ministru de Externe va comunica în scris și sub propria-i iscălitură Ministrului României această hotărâre”.

Noul Ministru de Externe, Domnul Vrioni, conform hotărârii Consiliului de Miniștri, mi-a făcut comunicarea numai verbal în cuprinsul următor:

„Guvernul albanez pentru a satisface cererea dreaptă a României, va face toate înlesnirile pentru deschiderea de școli românești în comunele cu populațiune românească, cu condiția ca deschiderea acestor școli să fie cerută de comunitățile respective”.

Această comunicare mi s-a făcut după ce Președintele îmi comunicase că cererea mea a fost rezolvată favorabil.

Aici stau lucrurile deocamdată și aștept punerea în practică imediat a acestei hotărâri, care în afară de aceasta are la bază cuvântul de mai multe ori dat mie, de către Președintele Republicii Albaneze, Ahmed Zogu, că cererea mea va fi satisfăcută.

Adaug, că în vederea executării programului meu cultural în Albania, care ar putea fi transformat în program pentru toată Peninsula Balcanică, în lipsa de școli secundare și speciale, în înțelegere cu Ministerul nostru de Instrucție Publică, am trimes un număr de 70 elevi spre a-și continua studiile în școlile noastre ca bursieri ai Statului, cu specială recomandare pentru a plasa un număr însemnat dintre ei în școlile noastre normale și în seminariile teologice. A fost acest gen de adevărați și buni frați față de poporul românesc din Albania un ferment de învioreare națională în așa măsură încât, când la aceasta s-a mai adăugat și sfințirea bisericii române din Corcea, ca o altă puternică manifestare românească, în Parlamentul albanez s-au auzit cuvinte destul de măgulitoare la adresa muncii mele în Albania, deși sub formă de amărăciune națională albaneză: „De un timp încoace se face o mare propagandă atât din punct de vedere religios cât și din punct de vedere școlar. În Tirana mai ales această propagandă a prins așa de mult, încât și poporul, căruia mai înainte nici prin minte nu-i trecea că este român, astăzi cere școli și biserici românești”.

Cât privește chestiunea bisericească rezolvarea ei spre deplina noastră mulțumire, prin numirea unui episcop român, fie special pentru Albania, fie pentru Românii din întreaga Peninsula Balcanică, ea depinzând de cu totul alți factori decât exclusiv de Guvernul albanez, și în consecință fiind mult

mai complicată, am amânat-o pentru timpuri mai favorabile și după ce o voi fi aprofundat și discutat cu Patriarhia noastră și cu cei în drept. În tot cazul ceea ce am izbutit să fac pentru școlile noastre, am deplina încredere că voi izbuti să fac și pentru credința fraților noștri, deși greutățile pentru ajungerea la țintă sunt incompatibil mai mari.

16. XI. 1925

(ss) *S. Mândrescu*

- AMAE, fond Problema 15, vol. 40, f. 28 – 28a.

19.

1926 iulie 8, București. *Memoriul ministrului României la Tirana, Simion Mândrescu adresat ministrului Instrucțiunii Publice care cuprinde și programul de ridicare economică a românilor din Albania, propus de consulii României de la Durazzo și Santiquaranta.*

Ministerul Afacerilor Străine
Direcțiunea Afacerilor Politice Internaționale

No. 40055

București, 8 iulie 1926

Anexe: trei memorii confidențiale

Urgent

Domnule Ministru,

Am onoarea a Vă trimite, aici-alăturat un exemplar al memoriului întocmit de acest Departament, cu privire la programul pe care Guvernul nostru urmează să-l alcătuiască cu privire la a/ școlile, b/ bisericile, și c/ instituțiile de credit român din Albania, și Vă rog să binevoiți a examina acest memoriu și a-mi trimite *cât mai repede*, spre a-l completa, toate observațiile și propunerile Domniei Voastre în privința școlilor și bisericilor care urmează a se deschide în Albania chiar în toamna aceasta, a modului de organizare a administrației școlare și bisericicești etc.

MINISTRU,
(ss) *S. Mândrescu*

Director,
(ss) *E. Papiniu*

Domniei Sale
Domnului MINISTRU al INSTRUCȚIUNII PUBLICE.
(Serviciul școlilor și bisericilor din Peninsula Balcanică)

PROGRAM PENTRU RIDICAREA ECONOMICĂ
A ROMÂNILOR DIN ALBANIA.

Propus de Consuli<i> noștri onorifici din Durazzo și Santiquaranta

Programul acesta nu conține decât propuneri pe teren economic și faptul e explicabil, deoarece consulii noștri onorifici din Albania, care l-au propus, în calitate de comercianți, nu văd o ridicare a moralului românilor din Albania decât prin prisma realizării prealabile a independenței lor materiale.

Ei spun că în prezent populația română, care în general se ocupă cu agricultura, cu mici industrii și cu pescuitul în mare, au legături în diferitele lor afaceri cu băncile grecești sau italiene care îi speculează cum vor. Prin înființarea de agenții bancare românești, românii ar intra *imediat* cu ele în relațiuni, stabilindu-se astfel cel mai strâns contact cu instituțiunile românești.

Dacă la aceasta adăugăm, spun propunătorii, introducerea în Albania a produselor din România, ca petrolul și prezența în porturile albaneze a vaselor române, toate acestea vor contribui ca moralul românilor să se ridice și atitudinea lor umilă de azi să se schimbe căci își vor da seama că pot avea un sprijin moral și material din partea unei țări solide și bogate.

Neapărat că această transformare nu se poate face decât cu timpul și cu încetul; până atunci însă și atât timp cât situația economică nu va fi înfloritoare în sânul românilor din Albania, starea acesteia din punct de vedere cultural și în primul rând școalele nu vor avea dezvoltarea dorită.

1/ Să se numească de către Ministerul Afacerilor Străine din București câte un secretar pe lângă Consulatele din Santiquaranta și Durazzo, care să răspundă în mod conștiincios delicatei sale misiuni.

Secretarii ceruți pentru cele două Consulatoare onorare, trebuiesc să fie mai mult agenți de propagandă, care vor căuta să pătrundă cât mai mult în sânul Românimii din Albania și să lucreze împreună cu organele școlare, conform unui plan stabilit și precis, cu sprijinul discret al Legației.

O activitate similară și foarte intensă o depun grecii, sârbii și întrucâtva italienii; cu rezultatele cele mai bune pentru ei.

2/ Un acord cu Banca Națională sau Banca Românească pentru crearea pe lângă cele două consulatoare din Santiquaranta și Durazzo, a câte unei agenții, la care să fie numit câte un funcționar superior. Sunt convins că

operațiile acestor agenții nu numai că vor acoperi cheltuielile dar vor realiza și câștiguri în favoarea băncii.

.....
Pentru cazul când am adopta mijlocul acesta de propagandă, agențiile ce urmează a se înființa vor începe după părerea Domnilor Consuli, la Durazzo, cu un capital de circa 300.000 fr. aur, și pentru Santi Quaranta, unde românii trebuiesc scoși din mâinile băncilor grecești, cu un capital de circa 400.000 fr. aur. Legăturile acestor agenții cu străinătatea, vor fi în primul rând cu Grecia, Italia, Anglia și America.

3/ Pentru o eventuală începere a relațiilor comerciale care vor putea influența foarte mult în favoarea scopurilor noastre, ar fi necesar să se ia contact cu una din principalele Societăți petrolifere din Țară, creând câte un depozit pe lângă agențiile Băncii din Durazzo și Santi Quaranta.

Cu timpul se poate organiza importul diferitelor produse românești în special grâul, lemnele etc. care vor putea să fie sigur plasate pe piețele Albaniei.

.....
4/ Să se creeze dacă va fi posibil o comunicație directă lunară sau cel puțin la două luni odată, pentru vapoarele noastre care să facă cursa între Constanța/sau alt port românesc/ – Santi Quaranta – Durazzo, avându-se în vedere că zisele noastre vase vor putea duce în țară, pe lângă pasageri, și produsele Albaniei ca untdelemn, măsline, tutunuri etc.

Chestiunea înființării curselor de vapoare între România și Albania rămâne să fie studiată de Societățile noastre de navigație.

În ce privește schimbul de mărfuri ce s-ar face între cele două țări, România are de exportat în Albania, în linii generale: petrol, lemn de construcție, cereale și de importat de aici: măsline, untdelemnuri de felul celor grecești și tutunuri, care după spusa celor d-aici, ar fi de cea mai bună calitate.

Este foarte sigur că aplicarea acestui program va ușura mult organizarea culturală a românilor din Albania și ne va da puțină să organizăm două grupuri puternice românești, unul în Albania Centrală și altul în cea Meridională.

Aceste grupuri organizate bine vor servi ca faruri pentru cealaltă populațiune românească din Macedonia mai ales din Pind, ridicând moralul tuturor românilor din Peninsula Balcanică.

- SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 712/1926 f. 147; 163-166.

20.

1926 august 7, Tirana. *Raportul Administrației Școlilor și Bisericilor Române din Albania, adresat ministrului Instrucțiunii Publice Petre P. Negulescu privind situația economică și culturală a românilor din această țară; este menționată deschiderea clasei I de liceu la Corița cu 20 de burse a 3.500 de lei lunar.*

ADMINISTRAȚIA
Școalelor și Bisericilor Române
din ALBANIA
Nr. 53

Tirana, 7 August 1926

Domnule Ministru,

Ca urmare la raportul meu nr. 48/926, am onoare a vă aduce la cunoștință următoarele:

Luând contact cu D-l Ministru Trandafirescu și studiind situația românilor din Albania, din punct de vedere național și cultural, am stabilit cele ce urmează:

1) Numărul românilor în această țară se ridică la maximum 50.000. Vreo 15.000 din aceștia se pot socoti ca pierduți căci copiii lor nu vorbesc limba română.

2) Din punct de vedere politic, românii nu au nici un fel de organizație. Fiind răspândiți în toate părțile Albaniei, nu pot forma un grup serios pentru a se putea impune la alegeri în mod distinct. Pentru acest motiv nu li se dă nici o atenție la alegeri.

3) Din punct de vedere economic, românii sunt în stare mediocră, afară de câțiva care joacă un rol foarte însemnat în comerțul Albaniei.

4) Sentimentul național în general poate fi socotit în adormire. Numai românii din regiunea Coriței și Elbasan se țin foarte bine și sunt gata a da orice sacrificiu pentru ideea națională.

Această stare sufletească se datorește școlii românești și conducătorilor lor, care au știut să înfrunte orice pericol și neajunsuri venite din partea dușmanilor.

5) Deznaționalizarea românilor din această țară se simte foarte mult, așa că dacă nu se vor lua grabnice măsuri, după câțiva ani de zile, majoritatea populației române de astăzi va dispărea.

Mai ales cei din ținutul Berat, Ferica, Lușnir, Valona etc.

6) Guvernul albanez nu este deloc dispus a acorda românilor autonomia școlară în sensul regimului școalelor române din Grecia, subvenționate de statul român.

7) Guvernul român a venit prea târziu cu intervenția pentru obținerea dreptului, de a subvenționa școalele. Am avut ocazia a obține tot, dar n-am știut a profita de acele momente favorabile nedând nici o atenție acestei țări. România a fost ultimul stat care a trimis reprezentantul ei la Tirana pe cât timp unele state interesate, au trimis reprezentanții lor încă din anul 1919.

8) Guvernul albanez ca să se scape de intervenția României în această chestie a luat dispozițiunea de a introduce limba română în școlile statului din ținuturile locuite de roma) Guvernul Albaniez, menține statuquo asupra școalelor române din Corița, Pleașa și Șipca pe care le-a găsit funcționând în timpul formării guvernului, după retragerea trupelor de ocupațiune străină.

10) Direcțiunea Generală a Învățământului Albaniez a admis ca să înființăm la Școala Primară din Corița, clasa I-a de liceu. Această clasă va avea denumirea de clasa VI-a primară, față de programul Școalelor Albaneze până la votarea legii școalelor particulare. Materiile ce se vor preda în această clasă vor fi aceleași care se predau la liceele din țară (România), se va adăuga limba albaneză.

11) Personalul didactic trebuie recrutat din profesori supuși albanezi. Profesorii de limbi străine, de gimnastică, desen și muzică, pot fi supuși străini. Aceasta este situația instituțiilor noastre în prezent.

12) Ideia de emigrare în țară a fost primită cu entuziasm de foarte mulți români din Albania. Se cere însă ca această emigrare să fie încurajată din partea Statului Român și făcută în mod sistematic.

Cauza care face pe mulți șefi de familie a emigra în țară este a nu-și pierde naționalitatea. Ei vor să-și vadă copiii lor luptând pentru patria Mumă și nu pentru străini.

Continuând a rămâne aici, ei vor fi cu timpul deznaționalizați, fapt care nu se împacă cu conștiința lor.

Părerea subsemnatului este că aici avem un tezaur național foarte valoros. A respinge ideia de emigrare însemnează a comite o crimă față de proprii fii și neamului care vor să trăiască ca românii.

Luând în seamă cele de mai sus, vedem că ne găsim în fața a două probleme foarte însemnate în Albania:

1. Problema expansiunii culturii române și
2. Problema emigrării.

Nu știu care sunt vederile guvernului român în această privință.

Pentru a rezolva prima problemă trebuie să fim lăsați liberi de Statul Românesc. În primul rând, iar al doilea trebuie ca Statul Român să cheltuiască anual aproximativ 20.000.000 lei (două zeci milioane) având instituțiuni în stil mare.

Cât privește a doua problemă depinde de bunăvoința și finanțarea guvernului român.

Ar fi foarte folositor ca Onor. Minister să convoace o conferință pentru a se discuta asupra acestor două probleme și a fixa noua acțiune ce trebuie desfășurată în Albania.

La această conferință ar fi bine să se cheme și D-l Trandafirescu ministrul României la Tirana, subsemnatul și alte persoane competente.

Cu modul acesta veți fi în cunoștința adevăratei situații din Albania și veți lua măsurile dictate de împrejurări, pentru interesele Statului Român și ale românilor.

Supunând D-voastre cele de mai sus, vă rog să binevoiți a-mi răspunde asupra acestor două puncte principale care nu suferă întârziere.

1) Dacă aprobați ca la începutul anului școlar 1926-27 să înființăm clasa I-a de liceu la Corița cu 20 burse. Pentru moment se vor da bursele în bani până la înființarea unui internat.

Bursa să fie de 3.500 lei lunar, dat fiind scumpetea din Albania și în special la Corița.

Din lipsa de local, vă rog să binevoiți a-mi da autorizarea de a închiria un local de școală în care va fi instalată și Școala de băieți căci actualul local nu este suficient, decât numai pentru școala de fete. Chiria noului local ar fi dela 70.000-100.000 lei. Aproape nimeni nu oferă casa pentru școală căci se deteriorează. Afară numai dacă i se dă o chirie însemnată și cu condițiunea ca la isprăvirea termenului să se predea localul în starea în care a fost, suportând toate cheltuielile de reparație. Cât privește corpul didactic s-ar putea găsi și aici pentru clasa I-a. Ne va trebui un profesor de muzică care va înființa și corul la biserică, plătit cu ora.

În caz că nu veți dispune înființarea acestei clase, atunci vă rog a dispune ca să se primească la Școala din Salonic 20 noi burse din Albania, dând ordinele cuvenite.

A doua chestiune care nu suferă întârziere este următoarea:

După cum am zis mai sus guvernul Albanez a luat dispozițiunea de a introduce limba română în școlile Statului din localitățile locuite de români. Nu se găsesc însă destui institutori.

Până azi numai patru cereri s-au făcut pentru Lunca, Grabova, Dișnița și Pogradeț. Cauza că nu se găsesc este că sunt rău plătiți: 4-5. 000 lei lunar,

ei cer de la subsemnatul asentimentul de a cere post de la guvernul albanez, de limba română, dar cu condițiunea de a li se da și câte o gratificație din partea Statului Român.

.....
Cam în aceeași categorie sunt și alți câțiva care ar putea să fie institutori la Tirana, Durazzo, Berat, Pogradet, etc. Numai așa vom putea găsi persoane care să ceară postul de institutor de limba română, de la guvernul albanez.

De aceia este absolut necesar a avea la dispoziție un fond cu denumirea de fond de propagandă cultural-națională. Acest fond să fie pus la dispoziția Ministerului nostru din Tirana, ca să aibă controlul plăților necesare.

Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice, București

- SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 768/1922, f. 134-135 f+v.

21.

1926. *Studiu privind situația bisericilor românești din Albania.*

Adresa 40055/1926

II. BISERICA ROMÂNĂ DIN ALBANIA

Cu bisericile române din Albania stăm tot atât de rău ca și cu școlile: n-avem decât 2 biserici cu caracter pur românesc, la ELBASAN, CORIȚA și TIRANA unde avem un diacon. Celelalte biserici pe care le-am avut sunt cu totul GRECIZATE. Mai sunt încă câteva biserici în care serviciul divin se oficiază în limba română, sau, mai bine zis unde serviciul divin se face în mod alternat cu alte limbi, anume limba română cu cea albaneză și cu deosebire cu limba greacă, CU TOATE CĂ SUNT ORAȘE ȘI SATE ÎNTREGI ÎN CARE CREDINCIOȘII ORTODOXI SUNT CU TOȚII ROMÂNI.

Sub guvernul Fan Noli se interzisese preotului din Elbasan și altor preoți români de a mai oficia în limba română, sub motiv că nu există decât o singură biserică ortodoxă, biserica autocefală albaneză și, anume cu mari greutate s-a putut face ca să se revie asupra hotărârii luate. A rămas însă în sufletul preoților și credincioșilor frica de a apărea ca români, până și în rugăciunile lor către Dumnezeu.

Este destul de dureros că preoții români conștienți de originea lor română nu sunt în stare să officieze în limba română.

Tot așa și cântăreții români.

Un fapt însemnat, constat că Domnul Mândrescu este aceasta și anume că în Tirana ca și în Durazzo toți ortodoxii sunt români, afară de personalul Legațiunii grecești, și, cu toate acestea, serviciul divin se face numai în grecește, o mică parte în limba albaneză, dat fiind că atât preoții cât și cântăreții sunt ieșiți din școli grecești.

Prin memoriul remis Ministerului de Externe și întocmit de Domnul Mândrescu la 16 noiembrie 1926, acesta scria:

„Cât privește chestiunea bisericească, rezolvarea ei spre deplina noastră mulțumire, – prin numirea unui episcop român fie special pentru Albania, fie pentru românii din întreaga Peninsulă Balcanică, a fost amânată pentru timpuri mai favorabile, dat fiind că ea depinde de cu totul alți factori decât exclusiv de guvernul albanez.

Am amânat această chestiune până după ce voi fi aprofundat și *discutat cu Patriarhia noastră și cu cei în drept*.

În tot cazul, ceea ce am izbutit să fac pentru școlile noastre, am deplina încredere că voi izbuti să fac și pentru credința fraților noștri, deși greutatea pentru ajungerea la țintă sunt incomparabil mai «mari».

Ultimele succese ale noastre în această privință în Albania sunt următoarele:

Numirea unui diacon la Biserica română din Tirana, prevăzându-se și postul acesta în bugetul Ministerului nostru respectiv și

b) Inaugurarea bisericii române din Corița în cursul anului 1925 în prezența unui mare număr de români.

* *

Principiul care trebuie să ne călăuzească în negocierile viitoare în chestiunea bisericească ca să înlăture nedreptatea istorică care durează încă pentru ortodoxia albaneză și pentru cea română, ajungându-se ca să se officieze serviciul divin în limba națională a fiecărui popor.

* *

Sunt de notat și următoarele fapte:

Există în Albania un episcop sârb, care își continuă de 15 ani nesupărat de nimeni, în Scutari, și Tirana activitatea sa de propagandă pentru interesele sârbești din Albania.

De altă parte se constată că guvernul bulgar ar avea intenția de a înființa un Episcopat bulgar, pentru o populație bulgară care ar fi existând în 74 de sate din jurul Tiranei, sate care, tot după spusele bulgarilor, ar dori să aibă școli și biserici bulgare. Se pare că guvernul albanez nu ar avea nici o obiecție de făcut la aceste pretențiuni.

* *

Este de asemenea important a semnală următoarea întâmplare care s-a produs la începutul anului 1925 în Albania.

Locțiitorul de Episcop, Visarion, albanez, agent cunoscut al Iugoslaviei, s-a prezentat la începutul anului trecut, la Durazzo cerând ca să ia în primire biserica; Comitetul bisericesc, compus exclusiv din români, a refuzat predarea. La intervențiunea poliției, membrii din comitet au declarat că ei predau cheile bisericești, prefectului, cedând forței, dar că nimeni dintre credincioși nu va lua parte la serviciul divin, cât timp va fi locțiitor Episcop, Visarion. Întreg comitetul a demisionat cu acea ocazie.

Totul s-a petrecut fără amestec din partea Legațiunii.

Dl deputat LASCU, la 4 iunie 1925 a făcut în Parlament următoarea interpretare în chestiunea bisericească a românilor din Albania:

«Ce fel de considerațiuni au făcut să întârzie înființarea Episcopatului român din Albania?»

Ce fel de demersuri se vor face pentru ca frații noștri din Albania să poată spera într-o grabnică realizare a dorinței lor de a avea un Episcopat al lor, al cărei importanță națională și culturală a fost explicată atât guvernului cât și tuturor factorilor politici însă de acum câțiva ani de către o delegațiune de români din Albania, între care mai mulți deputați români din Parlamentul albanez.

Cine poartă răspunderea că se amână din an în an înființarea Episcopatului român din Albania, menită să fie un centru de gravitate și de apărare a românismului din întreaga Peninsulă Balcanică?»

* *

Important este de asemenea faptul că grecii au obținut de la guvernul albanez deschiderea a două școli bisericești în Corița și Arghirocastro.

Se mai știe de asemenea că grecii au în programul lor și înființarea unui seminar grecesc la Corița, seminar care ar asigura influența elenă asupra elementului ortodox din Albania.

În cursul lunii octombrie 1925, Parlamentul albanez a votat cedarea către Iugoslavia a însemnatei mănăstiri Sfântul Naum și a Muntelui Vermoș de pe lacul Ohrida, sub formă de schimb, pentru care sârbii cedează Albaniei un sat cu 40 familii și cu o întindere de 40 ori mai mare decât locurile cedate”.

Recunoașterea bisericii ortodoxe autocefale albaneze

După proclamarea, în 1922, a Bisericii Autocefale a Albaniei, s-a cerut Patriarhiei din Constantinopol recunoașterea ei. Cum însă condițiunile puse de acesta pentru acordarea „thomos”-ului au fost prea grele, guvernul albanez s-a gândit pentru această formalitate, la Patriarhia din București, pe atunci Mitropolie.

Într-o convorbire avută acum doi ani cu Dl. Pandele Vanghele, Președintele Senatului albanez, Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Miron Cristea i-a promis recunoașterea – Bisericii Autocefale Albaneze și a celor doi Episcopi deja numiți precum și hirotonisirea a încă doi sau 3 Episcopi.

Cum însă guvernul albanez nu a găsit atunci, cum nu găsește nici acum printre naționaliștii lui, persoane pregătite pentru aceste însărcinări, lucrurile au rămas fără urmare și Biserica autocefală albaneză, de sine stătătoare.

Acum de curând Patriarhia din Constantinopol a ridicat ea însăși pretențiunile pentru o recunoaștere a bisericii, albaneze, dar din considerațiunile impuse prin Mitropolitul ce a trimis la Tirana pentru negocieri, rezultă că Patriarhia nu tinde pur și simplu la o supunere spirituală ci mai mult la *scopuri de propagandă politică greacă în Albania*.

Astfel Patriarhia pretindea ca numirea Episcopilor și a preoților albanezi să se facă de dânsa *fără avizul șefului bisericii albaneze*; cântarea în toate bisericile să se facă numai în grecește, iar limba greacă să fie obligatorie în toate școlile din Albania etc...

Guvernul albanez a refuzat formal să stea de vorbă cu Mitropolitul grec trimis pentru negocieri dar, în urma intervenției Ministerului grec și pare-se a Ministerului englez din Tirana, au urmat noi tratative între o delegație albaneză și Mitropolitul grec, care tratative s-au sfârșit mulțumitor pentru ambele părți, stabilindu-se în linii generale următoarele:

- a) Patriarhia recunoaște biserica Autocefală albaneză și pe șeful ei, Vasile Marcu;
- b) Dânsa confirmă pe cei doi Episcopi deja numiți la Corița și Berat și va hirotonisi și pe ceilalți trei după recomandarea șefului Bisericii albaneze;

c) Numirile viitoare în posturile vacante se vor face numai de guvernul albanez, nerămânând Patriarhiei decât formalitățile de recunoaștere.

d) Acești cinci Episcopi vor forma sinodul și vor alege dintre ei un Arhiepiscop care va fi șeful Bisericii Autocefale albaneze.

e) În bisericile albaneze se va cânta în limba albaneză toată slujba religioasă, afară de acea parte a cărei traducere nu este încă terminată, și care parte se va cânta în grecește;

f) S-a renunțat la obligativitatea limbii grecești în școlile din Albania etc...

* *

Așadar biserica ortodoxă albaneză fiind constituită definitiv, se va putea mai ușor discuta cu dânsa pentru a-i cere îndeplinirea programului nostru bisericesc, după ce bineînțeles, se va fi procedat la întocmirea bine chibzuită a acestui program.

Nu trebuie să scape din vedere că românii din Albania sunt în mase compacte a căror număr întrece 150.000 suflete, iar apărarea drepturilor lor religioase ca și a celor școlare merită toată atențiunea guvernului nostru care trebuie să fie gata la însemnate sacrificii bănești în acest scop.

Sacrificiile acestea nu vor fi în nici un caz zadarnice, deoarece vor contribui la închegarea în Albania, a centrului românismului din Balcani.

- AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 108.

22.

1927 aprilie 28, București. *Notă a consulului României la Santi Quaranta privind persecuțiile autorităților albaneze împotriva românilor din această țară. Consulul României la Santi Quaranta, Iamandi, adresează din București la 28 aprilie 1927, un raport către Ministerul de Externe privitor la rezolvarea problemei dintre România și Albania. Ca anexă la acest raport se află și această Notă referitoare la persecuțiile albaneze.*

CÂTEVA DATE RELATIVE LA PERSECUȚIILE GUVERNULUI ALBANEZ CONTRA ELEMENTULUI ROMÂNESC

1. În 1912 erau în Albania 17 școli române dintre care un liceu la Berat, astăzi nu avem decât o școală la Corița, la Pleasa și Șipsca, cu toate promisiunile date de Președintele Republicii Albanese Ministrului nostru la Tirana, d-l Simeon Mândrescu.

2. În noiembrie trecut institutorul român de la Pleasa a fost escortat de jandarmi și dus pe jos de la Pleasa la Corița sub pretextul că este supus român, deși era destinat oficial în această calitate; scopul însă al acestui procedeu barbar a fost coborârea prestigiului României și a acțiunii noastre naționale față de populația noastră indigenă.

3. În 1921 în satul românesc Cucina districtul Premeti a fost ucis mișelește la câțiva metri de locuința sa naționalistul român Lachea, fără ca autoritățile să ia vreo măsură contra asasinilor, cu toate protestările mele pe lângă Prefectul de la Argirocastro și pe lângă comandamentul jandarmeriei.

4. În același an comitetul terorist albanez a atentat la viața Dr. Diamandi care s-a ales cu o rană foarte gravă la cap.

5. În februarie 1926 au fost arestați în mod ilegal 3 păstori români, dintre care doi au fost predați grecilor la granița spre Cacavia în ziua de 1 martie 1926 și împușcați de autoritățile grecești ca „periculoși intereselor grecești”.

Deși nu există un tratat de extrădare între Grecia și Albania, comandantul jandarmeriei albaneze i-a predat numai pentru că a încasat 300.000 drahme recompensă din partea autorităților grecești.

6. Sute de români au fost rechiziționați și puși la corvezi grele de către autoritățile albaneze din Santi Quaranta, fără nici o plată.

7. Familiile române din Liascovichii au fost încontinuu supuse unor persecuții barbare pentru a le obliga să emigreze.

Anexez copie după telegrama trimisă d-lui Grădișteanu, Președintele Societății de Cultură Macedoromână.

8. Chiar la Santiqaranta nici un element nu e mai rău tratat ca al nostru pentru singurul motiv că nu sunt îndestul de protejați de guvernul român, cu toate că contra grecilor au ură mai mare.

Anexez copie după plângerea ce mi s-a adresat din partea Societății Române Paparizu & Co.

9. Nenumărate sunt cazurile care dovedesc cu prisosință prigonirea metodică a autorităților albaneze contra elementului român care impun pentru prestigiul României și pentru valoarea unor frați nenorociți o intervenție energetică și demersuri repetate și eventual o sesizare a Ligii Națiunilor din partea delegatului României.

- AMAE, fond Problema 15, vol. 40, f. 139.

23.

1927 iunie 13, Moscopole. *Petiția a 94 locuitori români din Moscopole către Ministerul Afacerilor Străine, în care solicită ajutor pentru construirea unui local de școală.*

Copie de pe petiția locuitorilor din comuna Moscopole (din Albania), cu data de 13 iunie 1927, către Ministerul Afacerilor Străine sub Nr. 35964 din 25 iunie 1927

Domnule Ministru,

Subsemnații români din comuna Moscopole cu cel mai profund respect venim a Vă ruga să primiți cererea următoare:

Comuna noastră al cărui trecut și însemnătate istorică Vă este bine cunoscută, până la 1916 poseda o școală care se găsea în fruntea tuturor celorlalte școli din Albania.

În timpul războiului mondial care s-a transportat și în Albania, comuna noastră a fost lung timp zonă de operații între francezi și austrieci.

Ca consecință a războiului comuna a fost cu desăvârșire distrusă, așa că din comuna odinioară înfloritoare a fost redusă în ruine. După război, unul câte unul ne-am dus să ridicăm și să construim locuințele distruse așa că tot atâtea case sunt construite și numărul ajunge până astăzi la 120 familii.

Pentru educațiunea copiilor noștri natural în primul rând se impune nevoia de școală pentru care terenul necesar îl avem la dispoziție și suntem dispuși a le pregăti cu propriile noastre mijloace.

Faptul deschiderii liceului la Corița este o încurajare și un stimulent puternic pentru noi în care act vedem că Țara Românească poartă grija părintească pentru fiii săi care au nenorocirea să nu fie cuprinși în hotarele ei; dar care au dorința și țin a se instrui în dulcea limbă românească cerând prin prezenta numai material și personal didactic, precum și demersurile necesare la guvernul albanez.

Convinși că Țara mamă va răspunde în modul cel mai generos fiilor de peste hotare primiți Vă rugăm Domnule Ministru, mulțumirile noastre anticipative și sentimentele noastre de recunoștință.

Urmează semnătura a 94 de locuitori ai comunei Moscopole.

- AMAE, fond Problema 15, vol. 40, f. 142.

24.

1927 noiembrie. *Memoriul lui N. Balamaci privind avantajele și dezavantajele etatizării școlilor române din Albania.*

MEMORIU

Față de procesul ce mi se înfățișează prin etatizarea școlilor române din Albania, cred că este util a lua în considerație unele perspective care merită să fie studiate pentru binele mișcării noastre culturale și pentru conservarea noastră etnică în Albania.

Întâi să studiem care sunt avantajile și dezavantajile etatizării școlilor române.

1. Dezavantajul constă în prezumția că într-o bună zi statul albanez ar putea înlocui personalul didactic român prin personal didactic albanez când s-ar decide a da o lovitură chestiunii noastre culturale.

2. Al doilea dezavantaj este că statul albanez va plăti personalul didactic român cu o leafă mai mică decât statul român, conform studiilor ce le-ar avea fiecare institutor, așa că institutorii noștri vor fi nevoiți a părăsi posturile lor și vor veni în țară. Acest inconvenient se poate înlătura acordând institutorilor noștri un supliment la leafă, direct de către guvernul român, cu învoiala statului albanez, sau prin Comunitate în caz contrar.

Care este avantajul etatizării?

Până acum școlile noastre au funcționat în Albania pe baza privilegiilor din trecut, sub dominațiunea turcească, fără să fi stabilit o nouă înțelegere cu statul român pentru subvenționarea lor ca la greci.

Din cauza vremurilor vitrege mulți români au ezitat a frecventa școala română, presupunând că vor fi rău priviți de către autoritățile locale socotind școlile noastre ca instituții de propagandă străină.

Prin etatizare se consfințește în mod oficial recunoașterea existenței elementului român în Albania.

Dacă statul albanez dă dreptul la trei comune românești de a avea școli naționale, susținute de însuși guvernul albanez, de ce nu ar da același drept tuturor comunelor românești? De la acest drept al nostru nu se poate sustrage guvernul albanez și comunele românești în mod firesc vor lua mai mult curaj a cere aceasta pentru conservarea lor etnică, odată principiul admis ca centrele românești să aibă școli naționale. Această teză o susțin mulți români din Albania și vor proceda astfel, în caz că se va găsi bună etatizarea din partea statului român.

Admițând cazul că statul albanez va susține toate aceste școli românești pentru care va cheltui o sumă însemnată de bani, cred că ar fi bine și pentru atingerea unui scop și mai mare, ca statul român, sub formă de compensație, ar putea influența pe cale diplomatică ca tineretul din Albania să-și desăvârșească studiile universitare în țară, acordându-le toate avantajile posibile ca: cantine, cămin etc. cu asentimentul statului albanez, fapt care probabil îi va conveni.

Prin acest angajament reciproc se va face o apropiere și mai mare între albanezi și români, avându-se în vedere că atât la București cât și în alte centre din țară s-au stabilit numeroase colonii din Albania, care vor fi foarte bucuroase să-și vadă rudele lor la Universitățile din țară, cum au fost multe elemente în trecut care au contribuit la întregirea albano-română în timpul dominației turcești.

În caz când nu se găsește bună etatizarea, avem alt mijloc de a susține școlile române fără asistența materială a statului albanez, lucru admis de mulți politicieni din Albania. Aceasta ar fi prin mijlocul Comunităților. Tratatul minorităților din Albania semnat la Geneva prin art. No. 5 sună că minoritățile au dreptul a-și susține instituțiunile lor culturale religioase, de binefaceri etc. pe propriile lor mijloace. Pentru aceasta sunt de părere că este necesară înființarea Parohiei române la Corița pe baza unui Statut elaborat și recunoscut de guvernul Albaniei.

Această instituție va juca rolul principal în susținerea instituțiilor românești cum au fost Comunitățile grecești și cele din Transilvania în

timpurile trecute. Biserica română poate primi ofrande de oriunde și le poate întrebuința pentru binele instituțiilor culturale naționale.

Prin acest fapt se evită multe susceptibilități ale poporului intelectual albanez și în același timp va fi scutit de presiunile grecilor și sârbilor care mereu cer același lucru ca și statul român.

- AMAE, fond Problema 15, vol. 40, f. 175-176.

25.

1927. *Referat privind situația învățământului românesc din Albania cuprinzând repartizarea școlilor și cheltuielilor aferente.*

REFERAT

Despre situațiunea românilor din Albania

Guvernul albanez nu consideră pe românii albanezi ca o populație minoritară, ci ca Guvernul albanez nu consideră pe românii albanezi ca o populație minoritară, ci ca frați, înțelegând prin „frați” un element bun de deznaționalizat. El recunoaște românilor din Albania toate drepturile de a fi în funcțiuni publice ca Miniștri, Parlamentari etc., însă nu ca reprezentanți ai minorității românești, ci ca cetățeni albanezi.

Românii din Albania, de teama teroarei albaneze, n-au avut curajul de a se declara ca minoritate, precum au făcut deja demult grecii din Albania.

Este de notat aici faptul că, în urma acestei declarații, Statul albanez a acordat grecilor 55 școli, întreținute în mare parte de statul albanez, deși elementul grec în Albania nu reprezintă nici măcar 20% față de români, adică 20.000 față de 100.000 români.

* * *

Actualmente funcționează în Albania următoarele școli:

La CORIȚA: una de fete, una de băieți, precum și două clase a noului liceu care funcționează deocamdată cu titlu de clasa V-a și VI-a a actualei școli primare. Aceasta însă cu știrea și autorizarea guvernului albanez.

La PLEASA și la ȘIPSCA funcționează câte o școală primară.

Se înființase de curând școli primare în următoarele comune românești din Albania: Dișnuți, Berat, Lunca, Nicea și Moscopole.

Funcționarea lor nu este încă deplină, fiind înființate de prea puțină vreme.

* * *

În principiu, nici unul din institutorii români, trimiși de noi în Albania n-a fost recunoscut formal de guvernul albanez, deși aceștia făcuseră cereri în regulă în acest scop, conform cu publicarea făcută în martie 1926 în Monitorul Oficial Albanez. Se știe că prin acea publicare, care avea o formă de circulară, se recunoștea existența elementului român în Albania, oferindu-se posturi de institutori românilor din Albania care au cunoștințe suficiente de limba română, pentru a funcționa în școli române.

Guvernul nostru continuă a plăti lefurile acelor institutori în așteptarea aprobării guvernului albanez.

* * *

Din cele ce preced, se vede că angajamentele luate formal de guvernul albanez în februarie 1926 față de Domnul Simion Mândrescu, fost pe atunci Ministrul Țării în Albania, și anume de a admite înființarea de școli române în toate comunele cu populațiune română, nu au fost aplicate.

Din aceste motive, urmează ca guvernul nostru să intervină cât mai curând prin Legațiunea noastră din Albania pentru a se încheia cu guvernul albanez o Convențiune specială școlară și bisericească, dat fiindcă angajamentele luate de acesta în 1926, n-au fost respectate, cu toate publicațiile făcute prin Monitorul Albanez.

Obiecțiunile albanezilor la aceasta, și anume că le lipsește o lege a învățământului particular pentru a reglementa mersul acestor școli pământești, – nu poate avea valoare.

Pentru a reuși în încheierea acelei Convențiuni speciale, ar fi util de a se obține și sprijinul guvernului italian, dat fiind că influența actuală a Italiei în Albania ne poate fi de folos.

* * *

O statistică sigură a românilor din Albania, ca și în celelalte State balcanice nu există. Domnul Nenițescu, în lucrarea sa „Românii din Turcia” din 1895, susține că numărul lor ar fi de circa 200. 000. Ar fi util ca să se facă un recensământ cât mai exact prin eforturile comunităților române constituite actualmente în Albania.

Cheltuielile prevăzute în bugetul instrucțiunii publice pentru școlile și bisericile române din Albania

<i>I. Personalul didactic primar</i>	
Leafa la 8 institutori rurali a 1.000 lei lunar	96.000
Leafa la 5 învățători înaintați pe loc a 800 lei lunar	48.000
Leafa la 4 învățători suplimentari a 700 lei lunar	33.600
Fond pentru plata gradațiilor la personalul de mai sus	129.600
Fond pentru plata chiriei la personalul de mai sus	51.000
Fond pentru plata indemnizației de scumpete	144.000
Fond pentru plata ajutorului de familie	16.000
Fond pentru plata indemnizației de valută	1.344.000
Noul spor la persoanele de mai sus	258.269
<i>II. Personalul preoțesc</i>	
Leafa la 8 preoți	37.200
Gradațiile la personalul de mai sus	15.000
Scumpetea	51.000
Diurna de reprezentare	168.000
Indemnizația de valută	258.269
Noul spor la persoanele de mai sus	
<i>III. Personalul preoțesc</i>	
Leafa la 8 preoți	37.200
Gradațiile la personalul de mai sus	15.000
Scumpetea	51.000
Diurna de reprezentare	168.000
Indemnizația de valută	168.000
<i>IV. Personalul de serviciu</i>	
Leafa a 18 servitori, paracliseri, cântăreți etc.....	34.200
Scumpetea	62.000
Indemnizația de valută	318.000
<i>V. Pensionarii</i>	
Pensia la 5 pensionari	54.000
Indemnizația de valută	42.000

<i>VI. Chirii și întrețineri</i>	
Chirii și întrețineri	481.245
Diferite reparațiuni	150.000
Fond pentru deplasări	50.000
Fond pentru cumpărarea unui local de liceu la Corița	1.000.000
<i>Total</i>	<u>4.800.000</u>

- AMAE, fond Problema 15, vol. 40, f. 132-133.

26.

1929 septembrie 26, Tirana. *Referat al Legației României la Tirana privind politica de deznaționalizare a românilor din Albania, propunându-se măsuri de încurajare a emigrării acestora în țară.*

Legation Royale de Roumanie
Nr. 562

Tirana, 26 septembrie 1929

Domnule Ministru,

Văd în ziare că guvernul pregătește o lege pentru îmbunătățirea situației coloniștilor români și pentru sistematizarea emigrării în România a elementelor de peste hotare.

Cum chestiunea este de cea mai <mare> importanță pentru țara noastră din punct de vedere etnic, îmi permit a înfățișa Excelenței Voastre părerile mele în această privință, ca unul ce reprezintă România într-o țară cu un element românesc destul de numeros.

În Albania, aproximativ ar fi 35-40.000 de români în districtele Tirana, Durazzo, Elbasan, Corița, Berat și Valona. Sunt unsprezece localități locuite complet de români; Nicea, Șipsca, Lunca, Grabova, Pleasa, Moscopole, Cerna, Carunara, Gradiștea, Cumanii și Trei Frați. Restul populației românești este împărțită în localitățile: Tirana, Elbasan, Durazzo, Cavaia, Sucthi, Vila, Pieșca, Șiac, Tărâc, Ștermeni, Goleni, Diviac, Lușnia, Polivin, Pentadria, Nâgruza, Șmiștea, Libofșa, Bumbulina, Ciplaca, Jacodina, Colonia, Tapia, Laparda, Dișnița, Dobronic, Scrapar, Berat, Crueghata, Poiani, Fieri, Frașeri, Radoștina, Valona, Pestani, Amet-Beuși, Scrofolina,

Bestrova, Armeni, Ducati, Corița, Drenova, Boboștița, Cosina, Permeti, Lescovi și Arghirocastro.

De altfel, am înaintat aceluia Departament o hartă în care am indicat în mod aproximativ proporția populației românești în sus-zisele localități.

Din informațiile pe care le am și din cercetările pe care le-am făcut pe ici pe colo, mi-am căpătat convingerea că elementul românesc este amenințat să fie înglobat în masa albaneză, deci să dispară. Și dacă această absorbire a fost mai lentă pe timpul dominației turcilor, astăzi guvernării Albaniei, care sunt foarte șovini, fac o politică de ingerințe și iau măsurile cele mai draconice, cu scopul de a deznaționaliza elementele străine.

Numai românii din regiunea Coriței sunt mai conștienți și rezistă mai cu îndârjire pentru că au avut întotdeauna școli și din mijlocul lor s-au ridicat câțiva fruntași care au apărat românismul până la sacrificiul vieții. Cei însă din regiunile Tirana, Durazzo și Valona sunt amenințați să dispară în câteva zeci de ani.

Față de această situație, cu respect îndrăznesc a mă adresa Excelenței Voastre și a afirma că se impun următoarele măsuri:

1) Ca să favorizăm cât mai mult emigrarea în România a acestui element atât de viguros.

2) Până la emigrarea lui să susținem cu toată energia ființa lui etnică, împiedicând pe albanezi de a lua măsuri draconice cu scopul de a-l asimila.

3) Întrucât școli și biserici nu există decât în regiunea Coriței, rămâne pentru regiunile cealalte ca contactul cu România să fie ținut printr-o abilă propagandă și mai ales prin înlesnirile ce s-ar face copiilor de români din acele regiuni ca să învețe carte în școlile românești de la Corița ori din România.

În ce privește emigrarea, Legațiunea trebuie să aibă cea mai mare latitudine de a acorda vize și facilități de călătorie. De anul trecut există o dispozițiune care mă oprește de a acorda vize emigranților români fără aprobarea Ministerului. Fapt este însă că această Legațiune a făcut câteva zeci de cereri de autorizare în timp de un an și la niciuna nu s-a primit nici un răspuns. Am avut de curând cazul a doi români care vor să vină să se stabilească în țară; dar îi amân de două luni pentru că nu am primit încă autorizarea de la Minister.

Printre românii de aici este mare curent pentru emigrare și cu bucurie ar veni mulți în țară. Neapărat însă că trebuie să se procedeze cu metodă, căci îmi dau seamă de câte greutăți, ajutoare.

Dar, nu e mai puțin adevărat că dificultățile pe care le va avea guvernul român cu ajutorarea coloniștilor ar fi întrecute cu mult de serviciile mari ce le-ar aduce neamului nostru acest element atât de viguros, care va consolida

hotarele și va româniza acele regiuni unde străinii au reușit să se infiltreze în cursul ultimilor două veacuri.

Supun respectuos Excelenței Voastre cele de mai sus și O rog să binevoiască a dispune să se studieze această chestiune și a mi se comunica la timp instrucțiunile necesare.

Excelenței Sale, Al. Vaida Voevod
Ministrul al Afacerilor Străine ad-interim

- AMAE, fond Problema 18, vol. 1, Albania, nepaginat.

27.

1929 octombrie 12, București. *Referatul lui Alexandru Crețianu de la Ministerul Afacerilor Străine, privind noul statut al Bisericii Ortodoxe Autocefale albaneze, adoptat în urma Congresului de la Corița din 20 iunie 1929. Acesta prevedea obligativitatea folosirii limbii albaneze în biserică și în învățământul religios și preluarea drepturilor comunităților ortodoxe din această țară. Deși în bisericile aromâne, slujba se ținea încă în limba română, se propuneau intervenții pe lângă guvernul albanez și Societatea Națiunilor pentru respectarea drepturilor minorităților.*

REFERAT

Prin adresa No. 789 din 4 octombrie a.c., Sf. Sinod atrage atențiunea Ministerului Afacerilor Străine asupra Statutului pe care și l-a dat așa-numita Biserică Ortodoxă Autocefală albaneză în Congresul ținut la Corița la 20 iunie a.c. Statutul în chestiune, aprobat de guvernul albanez și întărit de Regele Zogu, compromite în mod grav interesele minorității aromâne din Albania, căci prevede, între altele, că:

a) Arhiepiscopul și ajutorii lor locali, Iconomul și Marele Mitrofor, Secretarul General al Sinodului, precum și ajutorii clericali ai Arhiepiscopului și Episcopilor trebuie să fie nu numai „supuși albanezi”, dar și „de origine albaneză”.

b) Limba oficială în biserică este cea albaneză și se exclude din biserică și din învățământul religios orice altă limbă decât cea albaneză.

c) Biserica ortodoxă albaneză moștenește toate titlurile și drepturile comunităților ortodoxe și dobândește dreptul de control asupra bunurilor mobiliare și imobiliare donate acelor comunități în scopuri de binefacere.

Asemenea dispozițiuni fiind în contradicțiune cu prevederile „Declarațiunii Guvernului albanez privitoare la protecțiunea minorităților” din 2 octombrie 1921 – Declarațiune înregistrată la Societatea Națiunilor și ratificată de guvernul albanez – Sf. Sinod este de părere că „se impun imediate intervenții la locurile în drept spre a sili guvernul din Tirana să-și respecte angajamentele internaționale privitoare la minoritățile etnice” și rugăm pe Domnul Ministru de Externe „să binevoiască a face intervențiile necesare pe lângă Liga Națiunilor”.

Examinând ce urmare se poate da cererii Sf. Sinod, cred că trebuie să ținem seamă de următoarele considerente:

1) După cum ne raportează Legațiunea noastră la Tirana cu No. 397 din 26 iulie a. c., minoritatea aromână din Albania continuă a se bucura, de fapt, de o situațiune privilegiată din punctul de vedere bisericesc. Pe când s-a impus limba albaneză în bisericile grecești, în cele aromâne slujba se face ca mai înainte, în limba română. Desigur, situațiunea de drept creată de Statut ne este vătămătoare, dar chestiunea nu prezintă un caracter de absolută urgență prin faptul că, pentru moment, asemenea dispozițiuni defavorabile nu se aplică minorității aromâne.

2) Poate că n-ar fi oportun, în momentul când avem a ne apăra în contra mai multor reclamațiuni pendinte la Societatea Națiunilor (chestiunea optanților, bunurile grănicerilor secui, reclamațiunea Dutcak privitoare la minoritatea ruteană din Bucovina), să sesizăm la rândul nostru Consiliul de o reclamațiune în contra unui alt Stat.

3) Minoritatea aromână din Albania nu ne interesează numai din punctul de vedere bisericesc, ci și din punctul de vedere școlar. Legațiunea noastră la Tirana duce, în momentul de față, tratative cu guvernul albanez în privința școlilor. Ar fi preferabil să așteptăm rezultatul definitiv a acelor tratative înaintea oricărei intervențiuni la Societatea Națiunilor. În cazul când guvernul albanez nu ar satisface cererile noastre privitoare la școli, chestiunea școlară ar urma să fie pusă paralel cu cea bisericească în ipoteza unei eventuale reclamațiuni la Societatea Națiunilor.

4) Interesele grecești-iugoslave fiind încă mai greu atinse decât ale noastre prin prevederile Statutului bisericii ortodoxe albaneze, cred că ar fi nimerit să cerem Legațiunilor noastre la Atena și Belgrad să ne informeze asupra atitudinii adoptate de guvernele respective. În cazul când guvernul grec sau cel iugoslav ar fi luat hotărârea să adreseze o reclamațiune Societății Națiunilor, o intervențiune din partea noastră devine de prisos.

Iar în cazul când guvernele în chestiune ar prefera calea unei intervențiuni directe pe lângă guvernul din Tirana, ne-am putea eventual înțelege asupra unui demers colectiv. Cu ocaziunea unui asemenea demers colectiv s-ar putea arăta guvernului albanez că cele trei Biserici subordonează o eventuală recunoaștere a Bisericii Ortodoxe Autocefală albaneze (pe care n-au recunoscut-o până astăzi) de o modificare prealabilă a Statutului de la Corița.

12 octombrie 1929

/ss/ Al. Cretzianu

- AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 140-141.

28.

1930 ianuarie 9, <București>. *Studiu privind istoricul școlilor românești din Peninsula Balcanică de la înființare până în 1930.*

SCURT ISTORIC

al școlilor românești din Peninsula Balcanică,
de la înființarea lor și până astăzi

Considerațiuni generale

Chestiunea școlilor românești din Peninsula Balcanică este latura cea mai importantă a întregii chestiuni macedo-române. În frământările politice care au agitat și agită încă Balcanii, elementul românesc nu a avut și nu are alte revendicări decât dreptul de școală și biserică naționale în care să-și poată cultiva limba maternă. Nu arareori însă acest drept, românii din Balcani nu l-au putut câștiga decât prin sacrificii de sânge.

Rolul României în această mișcare cultural-națională a românilor din dreapta Dunării a fost acela de soră ocrotitoare și sprijinitoare a fraților răzlețiți și amenințați cu deznaționalizarea. Sprijinul României a fost moral și material. Moral, prin încurajarea inițiatorilor care au pornit această mișcare de redeșteptare națională printre românii din Macedonia; material, subvenționând școlile înființate și care reprezentau roadele acelei mișcări. Astfel, începând cu anul 1864 și până astăzi, în bugetul Țării Românești au fost alocate pentru întreținerea școlilor din Macedonia fonduri care au

variat, în măsura nevoilor, de la 14.000 lei, cât a fost prevăzut în primul an, până la 30.000.000 cât e prevăzut în bugetul anului 1930.

.....
I. Perioada înființării de școli (1864-1900)

Primele începuturi ale redeșteptării naționale a Românilor din Peninsula Balcanică datează de pe la 1860 (d.C.). În urma revoluției din 1848 din țară, mulți bărbați de stat exilați, călătorind prin Balcani, au rămas uimiți întâlnind în drumul lor comune curat românești. Printre alții, D. Bolintineanu, D. Brătianu, Cezar Boliac, au urmărit de aproape viața aromânilor și au relatat în diverse memorii și scrieri despre existența elementului românesc în Peninsula Balcanică stârnind astfel un interes viu pentru acești frați răzlețiți.

În 1860, Dimitrie Cazacovici, împreună cu alți câțiva români macedoneni aflători în țară, a format un comitet care a lansat un manifest redactat în limbile română și greacă atrăgând atenția populației românești din Macedonia de primejdia înstrăinării graiului lor, recomandându-le să vorbească limba maternă nu numai în familie ci și în public și în afacerile lor comerciale și chiar să caute a o introduce în școală și în biserică.

Apelul lansat a avut efectul dorit. Ici, acolo, a început să se afirme din ce în ce mai puternic curentul de trezire a maselor românești la conștiința sentimentului național. Pe la 1862, Apostol Mărgărit, învățător la școala grecească din Vlaho-Clisura, orașel cu o populație curat românească, începe să talmăcească elevilor săi gramatica greacă pe românește și alături de limba greacă mai predă și limba română, fapt pentru care însă avea să sufere consecințele din partea propagandei naționale a grecilor, care, în urmărirea idealului lor de panelenism în fosta împărăție otomană, nu puteau vedea cu ochi buni afirmarea unei alte nații decât cea grecească.

În 1864 se deschide cea dintâi școală românească în Turcia, la Târnova 10 km spre apus de Bitolia, iar cel dintâi apostol al culturii și limbii românești este Dimitrie Atanasescu, învățătorul care a condus această școală.

Cam în același timp, românii din comuna Gopeși, în apropiere de Târnova, se pregătesc să ridice steagul redeșteptării naționale prin deschiderea unei biserici și a unei școli, dar care n-au început să funcționeze în mod regulat decât în 1867.

De cele mai multe ori, lupta se ducea între românii naționaliști și partidul grecomanilor, care sub instigațiile clerului grecesc și făcându-se unealta propagandei grecești, căutau să înăbușe propaganda românilor naționaliști, văzând în aceasta periclitarea „marei idei” urmărite de politica panelenă în fosta împărăție turcească.

Pe de altă parte, la București, se caută să se puie pe baze mai solide acest început și în 1865 se înființează în curtea bisericii din Sⁱⁱⁱ Apostoli o școală specială pentru pregătirea viitorilor apostoli ai culturii românești din Macedonia. Călugărul Averchie, de origine român macedonean din Avdela, a fost trimis în Macedonia cu însărcinarea de-a recruta elevi pentru această școală. În toamna aceluiași an, Averchie se întoarce cu 12 elevi. Peste 2 ani fu trimis din nou și aduce un nou contingent de 40 elevi.

Între timp, în 1867, Apostol Mărgărit deschide la Avdela (în Pind) o nouă școală românească și o lasă sub conducerea învățătorului Șomu Tomescu. În același an începe să funcționeze regulat și școala din Gopeși.

În anul următor (1868), se deschid încă trei școli românești în comunele: Clisura, Crușova și Ohrida.

În 1877 se deschid școli românești în comunele Nevesca și Perivole, iar în 1878 se mai deschid școli noi de băieți, la Bitolia, Perlepe și Selia, de fete la Ohrida, Gopeși și Crușova.

Curentul favorabil mișcării se manifestă tot mai puternic în comunele unde se făcură încercări pentru introducerea limbii românești în școli și biserici; astfel, acolo unde românii nu erau stăpâniți de sentimente grecești, iar cultura grecească nu avusese timpul necesar ca să câștige teren s-a putut cu înlesnire ajunge la rezultate frumoase.

Guvernul turcesc, după ce s-a convins că reclamațiunile și pârile grecilor contra românilor, nu erau în fond decât niște instigațiuni făcute cu scopul de a împiedica dezvoltarea conștiinței naționale a românilor, a trimis în 1878 două ordine vizirale: unul către valiul din Ianina (Guvernatorul General al Epiro-Tesaliei și Albaniei), altul către cel din Salonic (guvernatorul general al Macedoniei) prin care se recunoaște și românilor din Împărăția Otomană dreptul, ca și celorlalte națiuni, de a înființa școală și de-a se bucura de protecția stăpânirii turcești. Acesta e primul început de recunoaștere oficială a Națiunii Române în Turcia.

În privința formalităților de deschidere a școlilor românești în Turcia s-a stabilit că în localitățile unde e nevoie de o asemenea școală, să se prezinte autorităților cerere semnată de 15 capi de familie prin care semnatarii să declare că doresc școală românească în acea comună. Odată deschisă, școala era întreținută cu știința și asentimentul autorităților turcești, de către Ministerul Instrucțiunii Publice din București.

În modul acesta acțiunea culturală românească se pune pe o bază solidă și curentul de redeșteptare ia un avânt din ce în ce mai puternic. De acum școlile se deschid cu mai multă înlesnire, iar înființările noi sunt tot mai dese. Astfel, în 1880, se înființează un liceu românesc de băieți la Bitolia, centrul cel mai important al românilor din această regiune, încredințându-se direcția

preotului transilvănean V. Glodariu. Tot în acest an se deschid și 5 școli primare de băieți în comunele: Moloviștea, Magarova, Grebena și Samarina.

În anul 1881 se deschid alte 4 școli primare de fete și 5 școli primare de băieți.

În 1887 ia ființă Gimnaziul din Ianina și se mai deschide încă o școală profesională de fete din Bitolia.

În 1889 se mai deschid 2 școli: una de băieți la Xiro-Livad și a doua la Perlepe, de fete.

În anii 1890-1892 s-au înființat 25 de școli primare de băieți în comunele: Beala, Belcamen, Blața, Berat, Caterina, Resna, Vlahoiani, Moscopole, Florina, Pisuderi, Fețița-Gramaticova, Morihova, Cochinopoli, Vlahalivod, Ianina, Săracu, Mețova, Grebeniți, Floru, Laca, Armada, Leșnița, Purca, Marușa și Liumnița; și 7 școli de fete în comunele: Târnova, Turia, Pisuderi, Mețova, Berat și Marușea.

În 1893 se deschid alte 5 școli de băieți în comunele: Durazzo, Ramna, Oșani, Birislav și Amiro; și 6 de fete în comunele: Nijopole, Nevesca, Corița, Moscopole, Caterina și Veles.

În 1894 se deschide școala primară din Iancovăți și se înființează la Berat (Albania) un gimnaziu.

În anii 1895-1897 se deschid școlile primare din: Berat, Ferică, Veles, Paleoseli, Macrini, Gabrova, Frașari, Scopia, Prizrend, Fieri și Cociana.

În decursul anului școlar 1899-1900 s-au înființat 22 de școli în comunele: Blața, Cupa (Koupa), Giumaia de Jos, Negovani, Poroi, Salonic, Seres, Calcandel, Cochinopoli, Vlaholivadi, Lunca, Dobrinova, Grebena, Leșnița, Smixi, Grădiștea, Nicea, Premeti, Tirana, Verria, Selia, Crușova, Lipopelți și Elbasan. Tot în acest an se înființează și clasa I a școlii comerciale din Salonic.

S-au înființat așa dar, de la 1864 până la 1900, în decurs de 36 de ani, în 89 comune 54 școli primare de băieți, 25 de fete și 34 mixte și 6 școli secundare. În total 119 școli românești cu un personal didactic de 205 învățători și profesori și cu un număr de circa 4.000 elevi.

Unele din aceste școli au avut însă o existență efemeră fiind simple încercări; altele au funcționat cu întreruperi după împrejurările locale defavorabile, fie din pricina dificultăților ce întâmpinau învățătorii români din partea propagandei grecești, fie din cauza a însuși elementului românesc din unele locuri, care nu era încă destul de pregătit pentru a rupe cu tradiția; iar un număr de vreo 30 școli au fost închise din oficiu pentru motive de economii bugetare. Într-adevăr, din cauza crizei financiare prin care a trecut țara românească, la întocmirea bugetului pe anul 1900-1901, Ministrul Instrucțiunii C.C. Arion reduce numărul școlilor: s-au desființat

școlile care nu aveau un număr suficient de elevi, precum și acelea care au fost deschise fără autorizația prealabilă a guvernului turc. Astfel au fost desființate în 1900/1901 școala comercială din Crușova și cea din Berat înființate abia în anul școlar precedent. S-au închis de asemenea un număr de 28 școli primare în următoarele localități: Tirana, Premeti, Nicea, Grădiștea, Dobrinova, Lunca, Blața, Vlaholivadi, Cochinopol, Calcandel, Negovani, Giurmaia de Jos, Cavaia, Prizrend, Gabrova, Luscrini, Ferica, Durazzo, Leșnița, Armada, Luca, Grebeniți, Mețova, Săracu, Padeș, Pisuderi, Florina și Berat.

II. Perioada antebelică (1900-1912)

Perioada de la 1900 până în ajunul războiului balcanic (1912) reprezintă o nouă fază a chestiunii școlilor noastre din Macedonia. În această perioadă se înființează relativ puține școli noi, în schimb însă se consolidează și progresează cele existente, iar promovarea culturii românești în Balcani dă un impuls puternic și un nou avânt mișcării naționale a aromânilor.

În acest interval de timp școlile noastre funcționează din ce în ce mai regulat și sunt organizate pe baze mai solide. Populația școlară crește, atât la școlile primare cât și la cele secundare care și-au completat toate clasele.

În anul 1905, prin Iradea imperială, sultanul Abdul Hamid Han al II-lea recunoaște și românilor din imperiu drepturi egale cu ale celorlalte naționalități recunoscute ca individualități etnice aparte. Pe lângă drepturile școlare și bisericești, s-au recunoscut românilor și dreptul de a se constitui în comunități proprii și ca atare de a-și alege primari (muhtari) și consilieri dintre ai lor, conform legilor în vigoare. De la 10 Mai 1905 sigiliile oficiale acordate primarilor români poartă scris pe ele: „Muhtarul (primarul) comunității române din...”.

Sau, cu indicațiunea localităților unde au funcționat aceste școli, vom avea următorul tablou:

	Școli primare				Învățători	Școli secun.	Profe-sori	Nr. elevilor
	băieți	fete	mixte	Total				
Grecia	10	8	28	46	89	2	29	1.520
Serbia	4	4	20	28	68	2	35	1.480
Albania	5	5	6	16	31	1	2	670
Bulgaria			2	2	5	1	2	180
Total	19	17	50	92	193	6	68	3.850

ALBANIA	Coritza			1	1	5	-	-	
	Pleasa			1	1	4	-	-	
	Lânca			1	1	3	-	-	
	Nicea			1	1	2	-	-	
	Șipșca			1	1	2	-	-	
	Grabova	1	1	-	2	2	-	-	
	Moscopole	1	1	-	2	3	-	-	
	Biscuchi	-	-	1	1	2	-	-	
	Berat	1	1	-	2	3	1	2	
	Elbasan	1	1	-	2	3	-	-	
	Ferica	-	-	1	1	1	-	-	
	Lușn.	-	-	1	1	1	-	-	
	Carbunar	-	-	1	1	1	-	-	
Total	4	4	8	16	31	1	2	670	

III. Perioada postbelică (De la 1913 încoace)

După încetarea ostilităților și în urma tratatului de pace încheiat în 1913 la București, Grecia, Serbia și Bulgaria au consfințit, prin declarații oficiale și care fac parte integrantă din acel tratat, starea de lucruri moștenită de la turci, luându-și față de România angajamentul de-a respecta modul de funcționare de până atunci al școlilor românești, atât cele existente cât și viitoare în teritoriile pe care statele sus menționate le luau de la turci. Astfel, școlile noastre au continuat să funcționeze și sub noii stăpânitori în aceleași condiții ca și în trecut, adică după regulamentul și programele analitice din țară cu singura deosebire că s-a introdus limba statului respectiv în locul limbii turcești care se învăța până atunci. Starea aceasta de lucruri însă n-a durat mult căci statele balcanice, dominatoare a elementului românesc, duplice și de rea credință, au căutat mereu pretexte de a se sustrage intervențiilor amicale ale Statului român și de a pune piedici bunului mers al școlilor noastre. Pe de altă parte, după izbucnirea marelui războiu, întreaga Macedonie fiind teatrul operațiunilor și răscolirilor războiului, criza chestiunii școlilor românești în Balcani se accentua din ce în ce mai mult. Cele mai multe școli au fost desființate, iar mobilierul distrus de armatele de ocupație. Refacerea lor a fost imposibilă în anii de după război, astfel încât ele au rămas și până astăzi închise.

b) ALBANIA fiind o creațiune de stat ulterioară evenimentelor din 1913, guvernele sale deși n-au semnat vr-un angajament în felul celui luat de statele successorale imperiului turcesc, menționat aici mai sus, cu privire la școlile românești, totuși, de la creațiunea statului albanez și până în 1927 au respectat regimul acestor școli, regim moștenit odată cu teritoriul turcesc trecut în organizația noului stat.

Spre nenorocul nostru însă, din cele 16 școli primare și una secundară, câte am avut în Albania până la declararea războiului, din lipsă de mijloace materiale precum și din cauza tulburărilor lăuntrice din acea țară, nu am putut redeschide după război decât numai cinci școli primare în comunele Corița, Pleasa și Șipșca până în 1923 când din motive de economie școlile de fete din Corița și Pleasa s-au desființat, transformându-se cele de băieți în mixte, funcționând în această formație până la 1 Septembrie 1927.

În cursul războiului mondial Albania a fost sub ocupația a trei state:

1. Nordul și centrul cu ținuturile Elbasan și Berat au fost ocupate de armatele austriece, care au rechiziționat localurile noastre de școli distrugând mobilierul. Școlile închise de atunci n-au mai fost redeschise.

2. Sud-Estul cu ținutul Corița și Pogradeț au fost sub ocupația militară franceză. Aici ni s-au respectat toate drepturile însă din nenorocire, comunele Moscopole, Lunca, Nicea și Biskuki aflate pe linia frontului au fost distruse și populația împrăștiată. Refacerea comunelor distruse de răscolirile războiului reclamând mijloace materiale însemnate și timp îndelungat, nici aceste școli n-au putut fi redeschise.

3. Sud-Vestul a fost sub ocupație italiană. Contrar tuturor așteptărilor, italienii nu ne-au permis să redeschidem școlile noastre temându-se probabil că cultura românească să nu fie o piedică pentru expansiunea culturii italiene în acele părți și în care scop aveau să se servească tot de masele românești.

Guvernul albanez a recunoscut deci dreptul de funcționare a celor trei școli primare din comunele Corița, Pleasa și Șipșca, singurele care au putut funcționa și înființarea unui liceu românesc la Corița, liceu care a funcționat până la 1 Septembrie 1927, dată când Guvernul albanez nemaivoid să tolereze școlile noastre în organizația lor de până atunci, le-a luat pe seama statului albanez, etatizându-le. Deși Statul român a făcut dese intervenții pentru revenirea la situația de mai nainte nu s-a ajuns nici până astăzi la o înțelegere.

În urma tuturor acestor împrejurări vitrege chestiunea școlilor românești se găsește în următoarea situație pe anul școlar 1929-1930:

.....

următoarele informațiuni ce am asupra mersului celor 8 biserici românești din Albania.

1) La biserica din Corița unde paroh este Părintele C. Balamaci se face slujba în românește. Această biserică este un adevărat exemplu prin frumusețea ei și prin impozanța serviciului religios.

2) La biserica din Șipsca, preotul Haralambie Dumitrescu slujește în românește.

3) La biserica din Grabova unde paroh este preotul Vasile Nișcu, nu se poate face slujba complet în limba română din cauza lipsei cărților bisericești.

4) De asemenea la biserica din Nicea, preotul P. Gugea nu poate să facă slujba complet în românește din cauza lipsei cărților bisericești.

5) La biserica din Lunca preotul Coconeș nu poate sluji complet românește din aceeași cauză.

6) La biserica din Pleasa, comună românească rămasă cu puține familii, în urma emigrației populației în România, slujește odată pe lună preotul de origine albaneză Toma Apostol.

Sus-numitul preot, după informațiile pe care le am, nu face slujba în limba română, ci în grecește.

De aceea, deși comunitatea îl cere ca preot, am opinat printr-un raport, adresat Ministerului Instrucțiunii, să nu fie trecut în buget.

Asupra bisericii din Moscopole, nu am până în prezent vreo relațiune.

La biserica din Elbasan situația este mai puțin bună. Preotul P. Diza deși plătit de noi, de multă vreme nu mai slujește în românește cu toate că i-am atras atenția de două ori. În același timp aveam informațiuni că se fac presiuni pe lângă el spre a-l distrage de la datoria lui de preot de origine română și că i se plătește un salariu de către Mitropolia albaneză.

Pare că în ultimul moment sus-zisul preot a trecut în lagărul albanez, căci după cum mă informează părintele Balamaci a refuzat să iscălească statele și deci cecul nu i-a fost remis.

Voi căuta să mă interesez ce înseamnă acest refuz și voi înștiința la timp acel Departament.

În rezumat situația bisericilor românești din Albania este mulțumitoare. Până acum autoritățile albaneze le lasă completă libertate și serviciul se face aproape tot în limba română.

Situația lor ar fi însă și mai bună dacă în cele 8 comune ar fi comunități bine organizate, care să se ocupe de întreținerea localului bisericii, de plata cântăreților etc.

Totuși, și în felul cum există astăzi, aceste biserici formează singura pârgie de rezistență națională a românilor din regiunea Coriței.

Cu această ocaziune, rog din nou pe Excelența-Voastră să binevoiască a dispune să se dea de urgență urmare raportului meu No. 74 din 7 Februarie curent, cu privire la cărțile bisericești necesare bisericilor din Grabova, Lunca și Nicea.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru asigurarea profundului meu respect.

Însărcinat cu Afaceri
(ss) *I. Popescu Pașcani*

Excelenței Sale
Domnului G.G. Mironescu Ministru al Afacerilor Externe

- AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 149-151.

29.

1930 martie 8, București. *Adresă a Ministerului Instrucțiunii Publice către Ministerul Afacerilor Externe, prin care îl ruga să expedieze în Albania, pentru bisericile românești din Grabova, Lunca, Nicea și Șipsca, colete cuprinzând cărți bisericești.*

8 martie 1930

Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor
Secțiunea Culturală a românilor din afară de hotare

Nr. 27203-1930
Anexe: 6 colete

Domnule Ministru,

Ca urmare la adresa Dvs. No. 10494 din 21 februarie, a.c., avem onoarea a vă remite, aici alăturat, ambalate, următoarele cărți bisericești destinate bisericilor din Grabova, Lunca, Nicea și Șipisca (Albania), rugându-vă să binevoși a dispune expedierea lor la destinație prin Onor. Legație din Tirana.

Coletele cuprind următoarele cărți în câte 4 exemplare:

1. Cartea de Tedeum,

2. Evhologiu,
3. Panahida,
4. Mineiul pe toate lunile afară de lunile ianuarie și martie.
5. Din cărțile cerute, acestea sunt cele ce s-au putut găsi la tipografia cărților bisericești. Cazaniile și Mineiul pe martie fiind sub tipar, nu s-au putut procura.

Ministru,
/ss/ *Aug. Caliani*

Director,
/ss/ indescifrabil,

Domniei Sale Domnului Ministru de Externe
Direcția Politică Orientală

- AMAE, fond Problema 15, vol. 8, f. 25.

30.

1931 martie 27, Tirana. *Raportul ministrului României la Tirana Vasile Stoica, privind situația românilor din Albania.*

COPIE

de pe raportul Legațiunii României din Tirana
trimisă Ministrului Afacerilor Străine București
subl. Nr. 235 din 27 martie 1931

Românii din Albania

Domnule Președinte,

Referindu-mă la adresa ministerială Nr. 70595 din 25 Noiembrie 1930, am onoarea a aduce la cunoștința Excelenței Voastre următoarele:

Numărul populației române din Albania nu se poate stabili decât cu aproximație. Statistici precise care să ne dea indicații în această privință nu s-au făcut niciodată. De altfel, populația noastră însăși în covârșitoarea ei majoritate chiar dacă nu e lipsită complet de conștiința ființei sale etnice deosebite de celelalte neamuri, este totuși lipsită de o conștiință activă a caracterului său românesc.

Datele pe care le comunicăm mai jos sunt culese din informațiile celor

câțiva intelectuali români și ale oamenilor noștri de încredere din această țară. Deși nu ne dau decât o cifră aproximativă, ele sunt totuși datele cele mai precise pe care le putem avea până acum.

Numărul românilor din Albania este aproximativ de 40.000.

După ocupațiile lor și după felul lor de viață, românii aceștia se împart în 4 categorii: 1/ orășeni, 2/ agricultori, 3/ munteni stabili și 4/ munteni nomazi sau fărșeroți.

I

Românii orășeni sunt răspândiți prin toate centrele comerciale ale Albaniei, formând în unele orașe chiar grupuri puternice. Numărul lor este aproximativ de 10.000. În fruntea orașelor cu populație românească stă Corcea sau Corița cu 2.500 români; urmează apoi Beratul cu 1.800, Fieri cu 1.500, Elbasan cu 900, Tirana cu 850, Cavaia cu 600, Durazzo cu 600, Permeti cu 360, Pogradetșul cu 240 de suflete românești. În alte orașe numărul lor este neînsemnat; în Scodra (Scutari) 140, în Valona 90, în Arghirocastro 30 de suflete.

Leagănul unei mari părți din acești români orășeni a fost Moscopole, care pe la 1770 avea peste 60.000 locuitori aproape toți români, avea o tipografie, o bibliotecă publică, o viguroasă viață intelectuală și comercială, cu ramificații până la Pesta și Viena. Din Moscopole își trag originea familiile *Șaguna*, *Gojdu* și *Mocioni*, care au jucat un rol așa de important în viața românească din Transilvania. Orașul a fost jefuit și ars în mai multe rânduri de către faimosul Ali Pașa din Ianina între 1780 și 1790. Populația s-a resfirat de spaimă în toate părțile, mai ales spre nordul Albaniei, și fiind o populație de meseriași și negustori s-a stabilit în orașele unde nu mai erau expuși prădăciunilor și răsbunărilor cumplitelui pașă. Moscopole de astăzi e un sat cu abia 700 locuitori, toți români, economi de vite, trăind în mijlocul ruinelor unui oraș.

Capitala țării, Tirana, are o populație românească de 850 de suflete. Aproape toată populația creștină ortodoxă a capitalei este românească; în eforia parochială compusă de 6 membri, abia acum o lună a putut fi ales și un membru albanez.

Românii din orașele Albaniei sunt pretutindeni harnici, pricepuți și întreprinzători. O mare parte a comerțului și industriei din această țară e în mâinile lor. Prin aptitudinile lor comerciale și prin sânguința lor, aproape toți și-au creat o stare materială înfloritoare. Sub regimul turcesc, apoi în zilele continuelor frământări revoluționare care au bântuit în Albania până la 1924, acești români au suferit mult. De când însă regimul Regelui Zogu a făcut ordine în țară, ei își văd cu râvnă de afacerile lor, își măresc

întreprinderile, formează societăți comerciale și industriale, intrând adeseori în legătură cu capitalul italian și francez.

Albania actuală oferă activității acestor români un teren destul de prielnic. De aceea, nici unii dintre dâșii nu se gândesc la o emigrare de aici în România.

Din nenorocire, această categorie a românilor din Albania este expusă unei lente, dar sigure, deznaționalizări. Conștiința lor românească este și de altfel șubredă –, excepțiile sunt rare. Spiritul de jertfă pentru crearea sa, menținerea de instituții românești n-a existat niciodată; mișcare românească s-a făcut numai când și întrucât ajutoarele bănești ale Statului român se împărțeau cu îmbelșugare între conducătorii de pe aici.

Răzlețe și lipsite de organizație, grupurile românești din orașele Albaniei sunt amenințate să se înece în masa albaneză; le topește, pe de o parte, spiritul lor utilitarist, care le îndeamnă la acomodare cu națiunea dominantă, pe de altă parte, politica naționalistă a Statului albanez, care urmărește și el asimilarea alogenilor. Expuși deznaționalizării sunt mai ales românii din Berat, Fieri, Lușnia, Cavaia și Durazzo care, pe lângă că au biserici comune cu populația albaneză ortodoxă, au început să se și încuscrească cu familiile albaneze. Grupurile din Tirana, Elbasan și mai ales cel din Corcea își vor păstra însă mult timp limba lor românească.

II

Românii agricultori locuiesc în rodnicul șes al Musachiei (triunghiul Durazzo-Berat-Valona), fiind așezați în câteva cătune curat românești, într-un număr mai mare de cătune cu populație mixtă română și albaneză și pe o mulțime de mici proprietăți izolate. Numărul lor este aproximativ de 13.000. Abia a patra parte dintre cei au pământul lor propriu, insuficient și acesta; covârșitoarea lor majoritate muncește, într-o adevărată iobăgie, pe marile proprietăți ale beilor albanezi. În general sunt pricepuți la agricultură și harnici; cu toată sărăcia în care se zbat, gospodăriile lor sunt superioare gospodăriilor albaneze, casele lor sunt curate, îngrijite, împodobite cu scoarțe și țesături. Trăind însă în grupuri mici răzlețe printre albanezi și departe de centrele românești mai conștiente, sentimentul românesc la dâșii e foarte puțin dezvoltat, limba românească pe care o vorbesc e săracă și încărcată cu cuvinte albaneze.

Votarea reformei agrare de către Parlamentul albanez în 17 Aprilie 1930 și promulgarea regulamentului pentru aplicarea ei, au trezit și în sânul românilor din Musachia speranța unei îmbunătățiri a situației lor prin împrumut.

Cred că această speranță este zadarnică. Înfăptuirea reformei agrare

cere un șir îndelungat de ani, în Albania neexistând nici un fel de cadastru sau măcar registru al proprietăților. Pe de altă parte, spiritul naționalist de care e condus regimul albanez va influența ca în ținuturile rodnice să fie plasată o populație albaneză, în special elemente imigrate din ținuturile Dibrei, Cosovei și Giacovei din Iugoslavia. Se adaugă la acestea faptul că Guvernul și-a rezervat prin art. 43 al Legii Agrare, dreptul de a organiza în șesul Musachiei exploatarea agricole moderne în ferme mari, expropriind prin acest scop cu prețuri fixe de „experți” nu numai domeniile Statului, ci și orice proprietate particulară mare sau mică deopotrivă, încât puținii români care au câte o sfoară de pământ sunt expuși să rămână și fără aceasta.

Sărăcia generală a acestei populații românești este agravată apoi de dureroasa ei stare sanitară. Șesul Musachiei acoperit de bălți mărunte, e bătut grav de malarie: 50% din adulți și 65-70% din copii sunt loviți de această boală.

Astfel, pe de o parte, sărăcia și malariea, pe de altă parte, albanizarea treptată reduc neconținut numărul acestei categorii de români.

În urma lipsei lor de conștiință energetică românească, ideea de a emigra în România nu s-a ivit încă la dânșii. Abia câțiva inși, coborâți la șes din ținuturile Corcei, s-au gândit a-și ridica un nou și mai bun cămin în Dobrogea de Sud. Mulțimea stă resemnată la rosturile pe care le are, cheltuind energie multă pentru rezultate puține și stingându-se încetul cu încetul.

În cazul când politica noastră națională și mijloacele financiare ale acțiunii noastre de colonizare ar găsi utilă și realizabilă așezarea unora dintre aceste elemente românești în Țară, s-ar putea face aici o selecțiune a lor și din această mulțime românească ce se pierde s-ar putea aduce în țară câteva grupuri de țărani harnici, isteți și ușor adaptabili condițiilor noastre de viață.

III

Românii munteni locuiesc în regiunea Corcei, formând în ținutul acesta muntos un număr de comune curat românești. Abia în câteva dintre acestea se găsește alături de populația românească și o slabă populație albaneză. Numărul românilor munteni se ridică la 8.000 de suflete. Ocupațiunea lor principală este creșterea oilor, vitelor cornute și cailor. În câteva comune fac și puțină agricultură.

O parte mai mică se ocupă cu căraușia, făcând transporturi în convoaie de cai sau catâri în regiunile muntoase inaccesibile automobilelor.

Gospodăriile lor sunt frumoase, casele solide, vitele bune.

Conștiința lor românească este dezvoltată și în trecut dânșii au dus o luptă foarte energetică pentru păstrarea caracterului lor românesc. Singurele înjghebări bisericesti (Corcea, Grabova, Șipsca, Pleasa, Nicea, Lunca) și

școlare (Corcea, Șipsca), pe care le mai avem în Albania sunt în mijlocul acestor români. Din nenorocire, elementele intelectuale ieșite din rândurile lor și crescute în școlile noastre au preferat să se stabilească în țară, decât să se reîntoarcă în comunele lor de origine, și astfel poporul acesta vrednic a rămas fără conducători.

Situația economică a acestor români înfloritoare odinioară, este în scădere acum. În decursul războiului trupele bulgare, care au ocupat mai întâi ținuturile lor, le-au confiscat o mare parte din turme și herghelii. Trupele austro-germane și franceze care s-au perindat apoi, au consumat și restul. De atunci până acum românii munteni încă n-au reușit a-și reface stocul de vite; asupra satelor începe să coboare ruina.

Elemente energice și întreprinzătoare însă, acești români nu se lasă doborâți. De la război încoace gândurile lor se îndreaptă neconținut spre România; aproape toți ar vrea să fie colonizați fie în Doborgea, fie în Basarabia sau în alte părți din nordul țării.

La această stare de spirit au contribuit și deziluziile lor naționale. Românii din jurul Corcei luaseră în trecut o parte foarte activă la mișcarea de independență a albanezilor, având din partea acestora toate promisiunile de frăție și libertate religioasă și culturală; după crearea Statului albanez însă, aceste promisiuni au fost uitate, iar românii au fost supuși aceluiași regim de restricții ca și celelalte grupuri alogene din Albania. Abia de câteva luni a început pentru dânșii o ușurare, deschizându-li-se școlile din Corcea și Șipsca.

În cazul unei colonizări în țară, acești munteni ar da statului nostru un element național de o excepțională vigoare.

IV

Românii fărășeroți trăiesc vara în munții din sud-estul Albaniei, iar în timpul iernii în șesurile din sud-vestul ei, în apropierea mării. Numărul lor se ridică la aproximativ 8-9.000 de suflete. Ocupația lor este creșterea vitelor: oi, vaci și cai mărunți de munte. Trăiesc organizați în aproximativ 70-75 de grupuri de câte 10-15 familii sub conducerea câte unui „celnic”.

Viața de continuă migrare îi împiedică de a-și agonisi o cultură mai înaltă și de a avea o conștiință națională dezvoltată. Abia câțiva „celnici” mai răsăriți se gândesc la o eventuală emigrare în România. Mulțimea continuă cu stoicism traiul și ocupațiile moștenite de la părinți, străbătând vechile drumuri.

Cu toată lipsa unor sentimente românești pronunțate, românii aceștia nomazi își păstrează cu îndărătnicie limba, credința și obiceiurile lor strămoșești și nu se încuscesc niciodată cu elemente de alt neam.

Câtă vreme vor urma viața nomadă, deznaționalizarea nu-i va atinge. În timpul din urmă însă, această viață, în urma modernizării treptate a țării, întâmpină tot mai multe dificultăți și fărșeroții noștri vor fi siliți să se așeze în comune; în Moscopole și Pleasa s-au și fixat locul câteva zeci de familii. Cei ce se stabilesc în comunele românești de la munte, întăresc elementul românesc de acolo și întăresc și ei sentimentul românesc.

Unii însă încep să se așeze la șes, între albanezi sau alături de români mai puțin conștienți, și firește cad victimă aceluiași influențe ca și românii agricultori menționați mai sus.

Populația foarte pricepută la creșterea vitelor, robustă și dârză, acești români fărșeroți ar putea da câteva grupuri excelente pentru o colonizare în ținutul de pășuni al Maramureșului și în nordul și nord-vestul Bucovinei.

Rezumând lămuririle de mai sus, putem stabili următoarele:

1/ Între românii din Albania, grupul de munte din jurul Corcei este dornic aproape în întregime să emigreze și să se stabilească în România; în cazuri izolate însă, această dorință se manifestă și în sânul celorlalte grupuri.

2/ Cauzele care îndeamnă pe acești români la emigrare sunt:

a/ sărăcia care-i cuprinde tot mai mult;

b/ neplăcerile și restricțiunile cărora le sunt supuși în privința dezvoltării lor culturale, în special școlare;

c/ dorul puternic de a trăi o viață românească liberă în țara românească liberă.

3/ Aducerea în țară a acestor români conform indicațiilor de mai sus și așezarea lor în special în ținuturile minoritare de munte ar însemna o sporire a puterii noastre.

Rămâne de văzut dacă colonizarea în țară a acestor români este utilă și din punctul de vedere al politicii noastre externe.

Primiți Vă rog, Domnule Președinte al Consiliului, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

(ss) *Vasile Stoica*

- SANIC, fond Vasile Stoica, dosar I/47, vol. 2, f. 96-99

31.

1931 august 25. *Telegramă prin care Vasile Stoica îl înștiința pe Ministrul Afacerilor Străine, Ghika, că Regele Zogu și Președintele Consiliului de Miniștri au decis să-i ofere prof. Nicolae Iorga, drept recunoștință pentru sprijinul acordat națiunii albaneze, un teren la Santi Quaranta.*

MINISTERUL DE EXTERNE

De la Legațiunea din Tirana

Nr. 614

Data 24 aug. 193..., ora 19

Externe București

Strict confidențial.

Pentru Domnul Ministru Ghika.

Regele Ahmed Zogu și Președintele Consiliului de Miniștri Pandelie Evanghelie, în înțelegere cu mine, au hotărât ca, drept recunoștință pentru sprijinul pe care, prin scrisul său, domnul

Președinte al Consiliului Iorga l-a dat națiunii albaneze să ofere Excelenței Sale la a 60-a aniversare un teren cu o căsuță și grădină pe malul Mării Adriatice și urmează să aleg eu acest teren. M-am pronunțat pentru împrejurimile orașului Santi Quaranta, ținut sănătos și cu comunicațiuni ușoare, cu vegetație sudică, în fața insulei Corfu. Plec peste 3 zile împreună cu d-l Evanghelie spre a fixa la fața locului terenul de a cărui amenajare se îngrijește însuși Regele.

Planul este ca Domnului Președinte al Consiliului să nu i se aducă la cunoștință această intenție, ci să i se facă o surpriză și actul de donație să-i fie adus de misiunea care va prezenta M. Sale Regelui, Colanul Albaniei.

Stoica

- AMAE, fond Problema 15, vol. 63, f. 1

32.

1931 august 31, Tirana. *Telegramă adresată Ministrului Plenipotențiar al României la Tirana, Vasile Stoica, prin care Ministrul Afacerilor Străine este informat că din cauza festivităților cauzate de sărbătoarea națională albaneză nu s-au putut deplasa la Santi Quaranta.*

MINISTERUL DE EXTERNE

De la Legațiunea din Tirana

Nr. 628

Data 31 aug.

Referire la telegrama mea confidențială No. 614.

Ziua de mâine, 1 Septembrie, sărbătoarea națională albaneză, proclamarea Regatului, urcarea pe tron a Regelui Ahmed Zogu; corpul diplomatic va fi primit în audiență solemnă de Rege.

Din cauza festivităților, Președintele Consiliului și eu am amânat pentru săptămâna viitoare călătoria la Santi Quaranta.

Astfel, actul de donațiune a terenului menționat în telegrama cifrată No. 614, nu va mai putea fi adus de misiunea specială Libohova ci va fi trimis ulterior.

Stoica

- AMAE, problema 15, vol. 63, f. 2.

33.

1932 februarie 13, Tirana. *Raport al ambasadorului României în Albania, Vasile Stoica, adresat președintelui Consiliului de Miniștri, Nicolae Iorga, prin care solicită 100 de abecedare pentru comunitatea românească din Tirana, unde nu există școală românească, însă cu sprijinul tinerilor români care studiaseră în România, se inițiaseră o acțiune de învățare a limbii române.*

Legation Royale de Roumanie
Nr. 94

Tirana, 13 februarie 1932

Domnule Președinte,

Grație activității acestei Legațiuni, în sânul conaționalilor noștri din Albania s-a produs o caldă învioreare a sentimentului românesc și s-a generalizat tot mai mult dorința de a învăța carte românească și limba noastră literară.

Un îmbucurător avânt a luat această mișcare în special în Tirana, unde nu sunt școli românești și unde conștiința de neam era în mare parte amorțită. În urma contactului cu Legațiunea și în urma faptului că vreo câțiva tineri și chiar câteva fete au făcut studii la noi în țară s-a trezit în sânul acestor români o deosebită râvnă de a scrie și vorbi limba țării-mame și în repetate rânduri mi-au cerut ziare și cărți românești.

Acum s-a făcut un pas mai departe. În Tirana neexistând școală românească, am arătat tinerilor care au făcut studii ca bursieri la școlile noastre, că ar fi bine dacă dânșii, drept recunoștință pentru ajutorul ce au avut din partea statului român, ar da lecții de scriere și citire românească, atât celor mici, cât și celor mari în familiile românești de aici. Propunerea mea a fost acceptată cu bucurie și în unele familii lecțiile au și început.

Lipsesc însă manualele.

Îmi iau deci libertatea a ruga pe Excelența Voastră să binevoiască a interveni la Ministerul Instrucțiunii ca să mi se trimită, în mod gratuit, deocamdată 100 de abecedare. Îmi voi permite în viitor a apela prin intermediul binevoitor al Excelenței Voastre la diferite instituții de cultură din țară ca să mi se trimită mici broșuri și cărți de rugăciuni și de popularizare spre a fi distribuite în cercurile românești, care întotdeauna își manifestă dorința de a citi și de a se instrui în limba literară românească.

Primiți, Vă rog, Domnule Președinte, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Ministru,
/ss/ Vasile Stoica

Excelenței Sale
Domnului Nicolae Iorga, Președinte al Consiliului de Miniștri
Ministru al Afacerilor Străine

- AMAE, fond Problema 15, vol. 8, f. 27.

34.

1932 aprilie 25, Tirana. *Telegramă adresată de Ministrul plenipotențiar al României la Tirana, Vasile Stoica, Ministrului Afacerilor Străine, Ghika, prin care îl roagă să intervină pe lângă profesorul Nicolae Iorga ca să primească terenul oferit de regele Albaniei și să-i trimită o procură pentru îndeplinirea formalităților.*

Înregistrată sub Nr. 22723 din 25. Aprilie 1932

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
De la Legațiunea din Tirana
Nr. 237

Data 24 Aprilie 1932

Pentru Excelența Sa Domnul Ministru Ghika

Referire la No. 614 din 24 august trecut.

Am onoarea a aduce la cunoștința Excelenței Voastre că pentru a trece în proprietatea Excelenței Sale Domnului Iorga, terenul oferit de Regele și Guvernul albanez, este necesar consimțământul Excelenței Sale.

I-am telegrafiat prin Ministerul Afacerilor Străine azi cu No. 236. cerând procura telegrafică. Rog pe Excelența Voastră să intervină pe lângă Excelența Sa să binevoiască a accepta această proprietate și a-mi trimite încă telegrafic prin Ministerul Afacerilor Străine o procură spre a îndeplini în numele său formele legale necesare.

Stoica

- AMAE, problema 15, vol. 63, f. 3

35.

1932 aprilie 25, Tirana. *Telegramă prin care Ministrul Plenipotențiar al României la Tirana, Vasile Stoica, îl înștiințează pe profesorul Nicolae Iorga că regele Albaniei și Guvernul albanez i-au donat un teren la Santi Quaranta.*

Înregistrată sub Nr. 22742 din 25. Aprilie 1932

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
De la Legațiunea din Tirana
Nr. 236

Data 25 Aprilie 1932

Pentru Excelența Sa dl Profesor Nicolae Iorga
Președinte al Consiliului de Miniștri.

Regele Albaniei și Guvernul albanez, în semn de recunoștință pentru simpatia ce Excelența Voastră a arătat și ajutorul ce Excelența Voastră a dat Națiunii albaneze în zilele ei grele oferă Excelenței Voastre un teren de casă și grădină la Santi Quaranta pe malul Mării Adriatice, în fața insulei Corfu. Sperând că Excelența Voastră nu va refuza această manifestațiune a recunoștinței unei Națiuni, rog pe Excelența Voastră a binevoi să transmit prin Ministerul Afacerilor Străine, telegrafic urgent, o procură autorizându-mă a îndeplini formele juridice necesare pentru trecerea acestui teren în proprietatea Excelenței Voastre.

Stoica

- AMAE, problema 15, vol. 63, f. 4

36.**1934 iulie 13, București. LEGE***

Decret regal

*Carol al II-lea**Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României,
La toți de față și viitori, sănătate.*

Adunările legiuitoare au votat și adoptat, iar Noi sancționăm ce urmează:

Art. 1. Se creează o misiune științifică în Albania.

Art. 2. Ea are de scop cercetări filologice, etnografice, arheologice și istorice.

Art. 3. Membrii ei, în număr de doi pe un termen în raport cu cercetările întreprinse vor fi delegați de la Școlile Române din Roma și de la Fontenay-aux-Roses, precum și de Ministrul de Instrucție

Art. 4. Un regulament va fixa condițiile de funcționare.

Această lege s-a votat de Senat în ședința de la 26 iunie, anul 1934 și s-a adoptat cu majoritate de una sută douăzeci și două voturi, contra unu.

Vicepreședinte, *Tony Iliescu*

(*L. S. S.*)

Secretar *Octavian Pop*

Această lege s-a votat de Adunarea Deputaților în ședința de la 30 iunie, anul 1934 și s-a adoptat cu unanimitate de una sută trei voturi.

Președinte *N.N. Săveanu*

(*L. S. A. D.*)

Secretar *Aurel Cosma Junior*

Promulgăm această lege și ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Statului și preluată în Monitorul Oficial.

Dat la București, la 13 iulie 1934.

Carol

(*L. S. St.*)

---

* Legea prin care se creează o Misiune științifică în Albania.

Ministrul Instrucțiunii
Dr. C. Angelescu

Ministrul Justiției
Victor Antonescu
 Nr. 2098.

- Monitorul Oficial, nr. 162 din 17 iulie 1934, p. 4643

37.

1934 octombrie 5, Tirana. *Tabele cu personalul didactic și bisericesc din Albania și salariul primit pe anul 1934-1935. Augustin Caliani notează că limba de predare a școlilor din Corița și Șipsca este cea albaneză, cu excepția a 3 ore pe săptămână de limba română.*

Tirana, 5 octombrie 1934

TABLEUL
 Personalului didactic primar de la școlile din ALBANIA
 pe anul 1934-1935

Localitatea	Fel de școală	Numele și prenumele învățătorilor	Gradul	Numărul elevilor	Salariul cu care sunt retribuiți/lunar
CORIȚA	Sc. mixtă	1) N. Balamaci	Dir. prof. tit.	220	8.087
		2) Elena Balamaci	Înv. tit.		7.328
		3) Hristache Simacu	Înv. prov.		2.403
		4) Adam Carabuzi	Înv. suplin.		2.403
		5) V.C. Balamaci	Înv. suplin.		2.403
ȘIPSCA	Sc. mixtă	1) Andrei Iotta	Înv. tit.	35	4.735

Notă

Corpul didactic primar și preoțesc este retribuit de guvernul român și pe anul școlar 1933/1934, deși școlile românești au trecut de la 23 aprilie 1933 pe seama guvernului albanez, în urma modificării art. 206 și 207 din Constituțiunea albaneză, votată și sancționată la 23 aprilie 1933.

Limba de predare în școli este limba albaneză, cu excepția a 3 ore pe săptămână de limbă română.

TABLOUL
Personalului preoțesc din ALBANIA pe anul 1933-1934

Localitatea unde au biserica	Numele Preoților	Salariul cu care sunt retribuiți lunar / Lei
Corița	Ec. Cota Balamaci	5.803
Șipsca	H. Dumitrescu	3.636
Lunca	D. Coconeș	3.288
Nicea	G.C. Anastas	3.288
Pleasa	Gh. Puia	3.288
Grebena	Vasile Nișcu	3.288
Elbasan	N. Picina	3.636

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 64-65.

38.

1934 octombrie 17, Tirana. *Raport al Legației României la Tirana adresat ministrului Afacerilor Străine Nicolae Titulescu, în care este descrisă discuția avută cu Mitropolitul Visarion, șeful bisericii ortodoxe albaneze. Se propunea plata taxei anuale de 60 franci aur pentru fiecare dintre cele șapte biserici române din Albania de către Ministerul Cultelor din România.*

Legatiunea României la Tirana
Nr. 661

Tirana, 17 octombrie 1934

COPIE

Domnule Ministru,

Am onoarea a face cunoscut Excelenței Voastre că ieri am primit vizita șefului Bisericii Ortodoxe Albaneze. Mitropolitul Visarion mi-a înapoiat astfel o vizită pe care o făcusem și despre care am avut onoarea de a relata Excelenței Voastre telegrafic.

Deși Biserica Ortodoxă Albaneză nu a fost încă recunoscută în mod oficial de celelalte biserici ortodoxe, am crezut util a aduce Mitropolitului Visarion deoarece fusesem informat despre bunăvoința ce o arată în mod constant preoților români din Albania, care preoți sunt menținuți în parohiile române, ceea ce reprezintă un sprijin important din punctul de vedere național românesc, și pierzând această bunăvoință din partea Mitropolitului Visarion am risca să vedem pe preoții români transferați în parohii compuse exclusiv din albanezi.

Mitropolitul Visarion ține mult la pompă și ceremonial. Am fost primit cu toate onorurile datorate reprezentantului unui stat străin. Întregul cler al mitropoliei mi-a ieșit înainte pentru a mă saluta. Am fost introdus îndată în sala de recepțiune a mitropolitului. Este o sală foarte lungă, care în toată simplitatea ei are mult caracter și te impresionează prin dimensiunile sale. Am găsit pe I.P.S.S. întreținându-se cu doi preoți catolici, dintre care unul era directorul școlii italiene din Tirana. Acești doi preoți s-au retras îndată, iar mitropolitul Visarion îmi spuse: „Vedeți Excelență, noi dorim să întreținem relațiuni bune cu toate bisericile. Eu nu sunt în principiu contra unirii bisericii albaneze cu Roma, căci recunosc superioritatea clerului catolic, însă pentru aceasta trebuie să se pregătească mai înainte masele. Preoții catolici trebuie să vină la noi și noi trebuie să mergem la dâșii.

Noi trebuie să vizităm bisericile catolice, iar preoții catolici trebuie să viziteze pe ale noastre. Nu pot însă admite, ca misionarii catolici să facă prozelitism individual, căci în acest caz trebuie să intervin pentru a apăra unitatea bisericii, al cărei șef sunt”.

Am avut deja onoarea de a raporta Excelenței Voastre conținutul convorbirii mele cu Mitropolitul Visarion. Între altele, I.P.S.S. mi-a spus, că în Albania există o taxă bisericească, care e plătită de toate bisericile ortodoxe în favoarea mitropoliei. Această taxă ar fi variabilă, după situațiunea materială și numărul credincioșilor din fiecare parohie. Astfel, biserica din Tirana ar plăti 2.000 franci aur pe an. Partea ce ar reveni unei biserici române, ar fi de 60 franci aur pe an. În schimb însă, bisericile sunt la rândul lor autorizate de a percepe o taxă de cel puțin un franc aur pe an de la fiecare familie.

De fapt însă, bisericile române nu ar fi plătit niciodată această taxă anuală de 60 de franci aur către mitropolie.

Deși I.P.S.S. a accentuat, că nu trebuie să consider aceasta ca o plângere din partea Sa, totuși, având în vedere suma minimală despre care este vorba, îmi permit a propune Excelenței Voastre dacă crede de cuviință să binevoiască a interveni pe lângă Ministerul nostru al Cultelor pentru ca să examineze, dacă nu ar fi oportun, ca această taxă mică de 60 franci aur anual pentru fiecare din cele șapte biserici române din Albania să fie acoperită eventual din fondurile zisului Minister. Aceasta nu ar putea fi interpretat ca o recunoaștere de jure a Bisericii Ortodoxe Albaneze, ci ca o simplă pomană.

Mitropolitul Visarion anunțându-mi vizita sa la Legațiune, am dispus ca I.P.S.S. să fie primită cu aceleași onoruri, al căror obiect fusesem eu însumi cu prilejul vizitei mele la mitropolie.

I.P.S.S. mi-a spus între altele, că în ziua de 15 octombrie curent a deschis Sf. Sinod pronunțând un discurs, în care a avut curajul să declare, că biserica ortodoxă este persecutată în Albania. Învățământul religios ar fi cu totul interzis în școlile albaneze, unde numai științele enciclopedice ar fi predate. Pentru a para acest inconvenient, I.P.S.S. ar fi încercat să organizeze cursuri de religiune pentru tineret în zilele în care nu se predau cursuri în școlile laice și anume, joia după-amiază și duminică. Pentru a împiedica pe copii de a urma aceste cursuri de religiune, autoritățile școlare albaneze ar fi introdus de asemenea cursuri obligatorii în aceste zile și chiar duminica. Zece profesori din Corcea au determinat pe băieți și pe fete să vie duminica la biserică pentru a răspunde preotului conform Liturghiei. Acești 10 profesori au fost îndată transferați de la Corcea.

Față de faptul că tineretul albanez este cu totul lipsit de învățământul religios, mitropolitul Visarion se întreabă cu groază, ce va deveni un popor așa de simplu fără credință.

Mitropolitul Visarion este de o inteligență sclipitoare. Este foarte interesant de a se întreține cu dânsul asupra oamenilor și lucrurilor din această țară. Prima sa grijă a fost de a mă preveni contra promisiunilor, ce mi se va face aci. Poporul albanez ar fi bun și simplu, însă guvernării săi ar face reprezentanților străini tot soiul de promisiuni, pe care nu le-ar ține niciodată. Pentru a motiva afirmațiunea Sa, mitropolitul Visarion mi-a citit cazul predecesorului meu Vasile Stoica, care a lăsat de altfel cele mai bune amintiri în Albania, căruia i se promisese deschiderea unor noi școli, care nici până astăzi nu au luat ființă.

I.P.S.S. atribuie faptul, că guvernării albanezi nu-și țin cuvântul, următoarelor cauze: „Acești oameni au fost crescuți fie în Turcia, fie în Grecia. Este un fapt bine cunoscut, că toată diplomația turcească a consistat în a tăce adevărul și de a spune părții adverse numai ceea ce putea să o inducă în eroare. Cât despre greci, ei mint. La aceasta a venit să se adauge corupțiunea inaugurată mai întâi de austrieci și continuată mai târziu de italieni, care au vărsat și unii și alții bani pentru a corupe caracterele. Aceasta a dat naștere unei mentalități, după care fiecare albanez crede, că străinul este aici numai pentru a fi exploatat.

Poporul albanez este foarte bănuitor, deoarece judecă pe celelalte popoare după sine însuși”.

Mitropolitul Visarion aprobă atitudinea energetică a fostului Ministru al Italiei, Dl. Koch, care a avut curajul să întrebe pe guvernării albanezi, unde au mers banii, ce a vărsat Italia aici. Această atitudine a fostului ministru al Italiei ar fi fost justificată, deoarece mai târziu poporul albanez ar putea ține italienilor următorul limbajiu: „Ce ați făcut voi pentru noi, pentru agricultura noastră, pentru industria noastră, pentru cultura noastră? Ați îmbogățit pur și simplu cu banii voștri o duzină de oameni.

Poporul albanez nu are însă curajul să masacreze pe acești guvernări, după cum ei merită”.

Trecând la scrisoarea Regelui Zog adresată Ministrului Său Președinte, prin care Majestatea Sa dă Înalta Sa aprobare noului proiect de lege organică a învățământului, mitropolitul Visarion îmi spuse: „Vorbe mari! Ieste ușor de a spune, că în aplicarea legii învățământului nu vom ține seamă de nici o oportunitate politică, însă este mult mai înțelept să dovedim aceasta prin fapte și să tăcem din gură, decât să pronunțăm vorbe mari și pe urmă să fim poate siliți să procedăm altfel”.

Vorbind despre Ministrul Instrucțiunii Publice, întrebai în mod

intenționat pe mitropolitul Visarion, dacă domnul Miraș Ivanai este creștin. „Ce, creștin?, el este un Nero”, îmi răspunse I.P.S.S. De altfel, adaugă mitropolitul Visarion, Ministrul Instrucțiunii Publice nu este un om responsabil, el este un simplu instrument de execuțiune, întocmai ca servitorul D-tale, care execută ceea ce îi ordoni. Aci I.P.S.S. făcea aluziune desigur la faptul, că Regele Zog ar fi autorul moral al legii asupra etatizării școlilor.

Această convorbire cu Mitropolitul Visarion asupra situațiunii interne a Albaniei m-a interesat îndeosebi, după ce cu două săptămâni înainte avusesem o conversațiune similară cu Șeful Marelui Stat Major albanez, despre care am relatat Excelenței Voastre.

Aceste două convorbiri mi-au dovedit, că indigenii nu văd situațiunea în Albania altfel decât reprezentanții străini acreditați aci.

Primiți, Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Excelenței Sale, D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine

- AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 193.

39.

1934 noiembrie 28, Tirana. *Raport al Legației României la Tirana privind etatizarea școlilor particulare din Albania din 25 aprilie 1933. Se exprimă părerea că românii din Albania nu vor întreprinde nimic pentru recâștigarea drepturilor lor minoritare.*

Legățiunea Regală a României
Tirana

28 noiembrie 1934

Domnule Ministru,

Luând cunoștință, la înapoierea mea din concediu, de conținutul notei ministeriale No. 29642 din 25 octombrie 1934, am onoarea a relata Excelenței Voastre situațiunea adevărată a școlilor noastre din Albania.

În ziua de 25 aprilie 1933, învățătorii noștri au primit pur și simplu notificarea, că toate școlile particulare din Albania au fost etatizate. Totodată, învățătorii români au fost invitați să evacueze localurile ocupate de școli. În

imobilul aparținând comunității române din Corcea a fost instalată o școală de stat albaneză, unde predau exclusiv institutori albanezi și unde limba română nu este predată nici chiar ca limbă străină obligatorie. După cum am arătat prin raportul meu No. 630 din 5 octombrie 1934, statul albanez nu plătește nici măcar chirie comunității românești pentru uzul localului. Autoritățile albaneze au procedat la aceste măsuri drastice fără a fi așteptat cel puțin sfârșitul anului școlar.

Nu există deci nici o legătură între închiderea școlilor românești, care a avut loc la 25 aprilie 1933 și conflictul ce s-a ivit la începutul anului școlar 1934 între minoritatea greacă din Albania și guvernul albanez. În momentul în care s-a produs acest conflict, școlile românești erau deja demult etatizate, iar limba română nu era predată de mai bine de un an de zile.

În ceea ce privește declarațiunea ce mi-a făcut Ministerul Afacerilor Străine la 9 octombrie trecut, că limba română va fi în curând din nou predată în fostele școli românești comunicată Excelenței Voastre prin telegrama mea No. 636 din 9 octombrie 1934, observ că Dl. Djafer Villa mi-a făcut această declarațiune în mod spontan, fără a fi fost provocat printr-o intervențiune sau demers din partea mea.

Declarațiunea făcută la Geneva la 5 octombrie de către reprezentantul Albaniei, nu a creat o situație privilegiată pentru minoritățile grecești. Această declarațiune conferă drepturi egale tuturor minorităților din Albania.

.....
Am impresiunea, că minoritatea română din Albania nu se va adresa niciodată Societății Națiunilor, spre a urma pilda grecofonilor. Românii albanezi simt românește, vorbesc românește, însă ei au interesele lor în Albania și nu vor întreprinde nimic, ce ar putea să le creeze dificultăți cu satul albanez.

Înapoindu-mă numai ieri din concediu, nu am avut încă ocaziunea de a vedea pe Ministrul Afacerilor Străine sau pe Președintele Consiliului. Cu prilejul vizitei ce voi face D-lui Djafer Villa, D-sa mă va întreține desigur asupra intențiilor guvernului albanez cu privire la fostele școli românești. Nu voi lipsi de a ține pe Excelența Voastră la curent.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Excelenței Sale, D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine

/ss/ Aurelian

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 81.

40.

1935 aprilie 26, Tirana. *Telegramă a Legației României la Tirana, privind redeschiderea școlilor românești din Albania.*

Legățiunea din Tirana

26 aprilie 1935

Nr. 304

Urmare la telegramele mele No. 285 și 289

Ministrul Afacerilor Străine mi-a declarat azi că M.S. Regele a dat ordin Ministrului Instrucțiunii Publice să ia imediat măsurile necesare pentru ca școlile românești să fie redeschise integral și să funcționeze cu începere de azi exact ca înainte de etatizarea lor, adică ca toate materiile să fie predate în limba română de foștii institutori români. Copiii albanezi care frecventează aceste școli vor fi permutați la alte școli. În viitor, Ministerul Instrucțiunii Publice va alege pe institutorii lor numai printre elementele minoritare etnice, ținând totdeauna seama ca aceste numiri să fie agreate de minorități. Într-un cuvânt, Ministerul Instrucțiunii Publice nu va putea numi la școlile românești un institutor albanez, chiar dacă ar poseda perfect limba română. Cred că în acest mod, guvernul albanez ne-a acordat satisfacțiune completă în chestiunea școlară.

Cu acest prilej, Ministrul Afacerilor Străine m-a însărcinat a reitera Excelenței Voastre rugămintea guvernului albanez, transmisă prin telegrama mea No. 289, prin care solicită puternicul sprijin al Excelenței Voastre la Geneva în chestiunea școlilor minoritare grecești.

/ss/ Aurelian

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 119.

41.

1935 mai 2, Haga. *Telegramă a Legației României la Haga, privind hotărârea luată de Curtea de Justiție Internațională în problema școlilor minoritare din Albania.*

Legățiunea din Haga
Nr. 1904

2 mai 1935

Îmi îngădui a aminti Excelenței Voastre informațiunile verbale date la Geneva în privința avizului Curții Permanente de Justiție Internațională în chestiunea școlilor minoritare din Albania.

Avizul, dat cu majoritate, dă o interpretare exorbitantă egalității de drepturi conferită minorităților etnice prin tratatele minoritare și făcând o primă și notabilă aplicațiune, consideră că Albania nu era fundată să suprimă printr-o dispozițiune constituțională regimul învățământului privat pe teritoriul său. Avizul ajunge să recunoască adevărate privilegii minorităților, prevăzând, pe de o parte, puțința unei situațiuni de drept pentru minorități superioare celei a majorității pentru că numai astfel s-ar stabili o adevărată egalitate de fapt între unele și altele, iar pe de altă parte, permanența unor drepturi minoritare care n-ar putea fi atinse prin legiuri naționale.

/ss/ Vișoianu

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 121

42.

1935 iunie 15. *Referat redactat de G. Elefterescu, privind situația școlilor române din Albania în care după 6 mai 1935, cunoștințele erau predate în limba română.*

În Albania, unde trăiesc aproape 40.000 de români, existau înainte de 1913, pe timpul dominațiunii turcești, 17 școli românești și un gimnaziu la Berat, subvenționate de guvernul nostru. Cursurile acestor școli erau urmate de un număr de 670 de elevi.

Cu toate că Albania n-a semnat, în chestiunea școlilor noastre, un

angajament în felul celui luat de celelalte state succesoriale ale Imperiului turcesc, ea a respectat totuși existența celor trei școli românești din comunele Corcea, Șipsca și Pleasa, singurele care s-au mai putut redeschide după războiul mondial.

Aceste școli au continuat să funcționeze după regimul stabilit pe timpul Imperiului turcesc, până în octombrie 1927, când s-a procedat la etatizarea lor.

În iulie 1930, în urma tratatelor duse de Legațiunea noastră din Tirana, guvernul albanez a consimțit, în mod verbal, ca vechile școli românești de la Corcea și Șipsca – școala din Pleasa încetase între timp să mai funcționeze – să fie cedate comunităților românești. Ele urmau să fie administrate și întreținute de comunitățile respective, guvernul albanez dându-și însă promisiunea că va tolera subvenționarea lor de către statul român.

Cele două școli românești au reînceput să funcționeze chiar în cursul aceluși an, după programul școlilor primare de la noi, având un corp profesoral numit și retribuit de fapt de Ministerul nostru de Instrucțiune Publică și cursurile predate în limba română. În luna mai 1932, guvernul albanez autorizează funcționarea a încă două școli românești, la Lunca și la Grabova, fără ca aceste școli să fi luat însă ființă – din motive financiare.

Regimul acesta durează până în aprilie 1933, când intră în vigoare noua Constituțiune albaneză, care în articolele 206 și 207 cuprinde următoarele dispozițiuni:

„L'enseignement et l'éducation des sujets albanais sont réservés à l'État, qui se charge de les donner dans ses écoles. L'enseignement primaire est obligatoire pour tous les ressortissants albanais et sera donné gratuitement.

Les écoles privées de toutes les catégories, fonctionnant actuellement, seront fermées”*

* Traducere: „Învățământul și educația supușilor albanezi sunt rezervate statului care se însărcinează să le dea în școlile sale. Învățământul primar este obligatoriu pentru toți cei aflați sub jurisdicție albaneză și va fi gratuit. Școlile particulare de toate categoriile, funcționând în prezent, vor fi închise”.

Aceste dispozițiuni, care vizau mai ales școlile catolice, având ca scop reducerea posibilităților de influență italiană în Albania, au lovit și cele două școli românești, considerate de guvernul albanez ca școli particulare, cu toate că situațiunea lor nu era identică.

Într-adevăr, pe când populațiunea românească din Albania constituie o minoritate etnică, populațiunea italiană nu alcătuiește o minoritate de acest fel.

Fără a fi fost închise, școlile noastre au fost etatizate, înlocuindu-se învățătorii români și introducându-se programul de curs primar albanez.

Legătuirea noastră din Tirana, constatând că prin noul regim școlile noastre au fost puse într-o situațiune de inferioritate față de regimul instituit prin Declarația albaneză în fața Consiliului Societății Națiunilor, din 2 octombrie 1921, școlilor minoritare – a propus Ministerului ca școlile românești să fie puse sub protecțiunea zisei Declarațiuni, invocându-se fie articolul 5, fie articolul 6 al ei.

O astfel de intervențiune nu ar fi fost însă oportună, dată fiind posibilitatea de a se obține, pe cale amiabilă, o revenire la regimul anterior Constituției din 1933, regimul comportând o situațiune mai bună decât aceea ce s-ar fi putut obține prin invocarea Declarației din 1921.

Această revenire s-a și realizat; cu începere de la 6 mai 1935, în cele două școli de la Corcea și Șipsca, toate materiile sunt predate în limba română de către institutori români, iar elevii albanezi care le frecventau au fost mutați în școli albaneze.

Rămâne acum ca statul român să sprijine efectiv, moralmente și mai ales materialmente, organizarea de comunități în centrele românești, îndemnându-le să ceară guvernului albanez să înființeze școli românești în localitățile unde românii sunt în majoritate și anume în comunele Șipsca, Nicea, Lunca, Grabova, Moscopole, Cerna, Cărbunara, Grădiștea, Cumani, Trei frați, Pleasa, Devidea, Goleni, Nagruza, Cipala, Dadostina, Peșteu, Colonia, Bumbulina, Jacodina, Cruoghiata, Poiani, Ametbeuș, Scrofolina, Armeni, Ducati, Iniștea, Tapia, Tarık, Stremen, Pendandria, Dușmica, Dobronic și Cosova.

Pe de altă parte, ar fi neapărat necesar să obținem confirmarea printr-un acord scris a acestui regim, chestiunile care, împreună cu aceea a metodei de urmat în negociațiunile ce s-ar deschide, face obiectul referatului Direcțiunii Politice cu data de 4 iunie 1935.

15 iunie 1935

/ss/ G. Elefterescu

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 127.

43.

1935 noiembrie 16, Tirana. *Raport al Legației României la Tirana, către ministrul Afacerilor Străine, Nicolae Titulescu, privind funcționarea școlilor românești din Albania ca școli de stat albaneze cu limba de predare română. În anexă, Regulamentul privind școlile minoritare apărut în Monitorul Oficial nr. 58 din 12 noiembrie 1935 la Tirana.*

Legatiunea Regală a României la Tirana

Confidențial

16 noiembrie 1935

Domnule Ministru,

Am onoarea a confirma telegrama mea No. 778 din 14 noiembrie curent.

Zilele aceste Monitorul Oficial al Albaniei a publicat, în fine, regulamentul relativ la funcționarea școlilor minoritare din Albania. Alături pe lângă aceasta în traducere română, două exemplare din textul acestui regulament.

Școlile românești funcționează astăzi sub regimul prevăzut la art. 10 al acestui regulament, adică: Școli de stat albaneze, cu institutori aleși, numiți și plătiți de statul albanez, care predau toate materiile în limba română. Observ că, acest regim a fost aplicat școlilor românești, deși comunitățile noastre nu au declarat niciodată, că nu doresc sau că nu pot întreține școli particulare minoritare.

Ministrul Instrucțiunii Publice al Albaniei m-a întrebat în ziua de 2 octombrie 1935, dacă guvernul român dorește, ca școlile românești să fie supuse aceluiași regim ca și școlile minoritare grecești (Art. 1-9) sau dacă el preferă, ca ele să funcționeze sub regimul prevăzut la Art. 10. În același timp, Ministrul Instrucțiunii Publice m-a lăsat să înțeleg, că este dorința Regelui Zog și a guvernului albanez de a nu vedea minoritatea română alături de cea greacă, profitând de o măsură impusă. Am răspuns ministrului Instrucțiunii Publice, că mă voi pune în legătură cu guvernul meu și că îi voi comunica răspunsul, îndată ce îl voi primi.

Îmi permit a atrage binevoitoare atenție Excelenței Voastre asupra punctului a al articolului 2 și a punctului h al articolului 3, care prevăd, că institutorii școlilor minoritare vor fi plătiți numai de către populațiunea din localitate unde funcționează școala.

Deci, în cazul în care guvernul nostru s-ar decide pentru școli minoritare, salariile acordate institutorilor români de către Ministerul nostru al Instrucțiunii Publice vor trebui să fie trimise într-un mod foarte discret, pentru a nu oferi guvernului albanez ocaziunea de a pretinde, că prescripțiunile acestui regulament nu au fost observate.

Îmi permit a atrage, de asemenea, atențiunea Excelenței Voastre asupra articolului 9 care prevede, că în școlile minoritare manualele vor fi elaborate în limba minoritară, însă conform programului oficial albanez și cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice al Albaniei.

Binevoii a primi, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

/ss/ Aurelian

REGULAMENT

Privitor la școlile minoritare

(Monitorul Oficial No. 58 din 12 noiembrie 1935)

Art. 1.

Pe baza articolului 5 din declarațiunea albaneză făcută în fața Societății Națiunilor în ziua de 2 octombrie 1921, Școlile particulare minoritare din Regat sunt libere să funcționeze conform prezentului regulament cu institutori aleși de către minoritari și aprobați de către Ministerul Instrucțiunii Publice.

Art. 2.

Cererile pentru deschiderea unei școli particulare minoritare se face de către membrii comunității locale și se adresează Ministerului Instrucțiunii Publice prin intermediul Prefecturii.

Pe cerere se specifică:

- a) dorința de deschidere a școlii particulare minoritare întreținută cu cheltuiala populațiunii locale;
- b) numărul copiilor de ambele sexe, vârsta obligatorie pentru școală, conform dispozițiunilor legii;
- c) numele și biografia pe scurt a institutorului sau institutoarei;
- d) leafa lunară ce locuitorii se obligă a plăti institutorului.

Împreună cu acestea se înaintează și actele institutorului sau institutoarei.

Art. 3.

Candidații pentru posturile de institutori în școlile particulare minoritare trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni:

- a) să fie cetățeni albanezi;

- b) să fi împlinit vârsta de 21 ani, și să fie în regulă cu serviciul militar
- c) să cunoască în limita posibilității, limba albaneză, această condițiune intră în vigoare după trei ani;
- d) să nu fi urmărit de autoritățile judecătorești;
- e) să fi absolvenți ai unei școli normale; această condițiune se va aplica doi ani după punerea în aplicare a prezentului regulament;
- f) să nu fi făcut serviciul militar în străinătate;
- g) să nu fi luat parte în organizațiunile antinaționale;
- h) să fie plătit numai de către populațiunea locală unde funcționează școala minoritară.

Art. 4.

După semnarea contractului cu membrii comunității locale relativ la serviciul și leafa lunară, candidații care îndeplinesc condițiunile prevăzute în art. 3, vor fi aprobați de către Ministerul Instrucțiunii Publice. Contractul se semnează în fața autorităților administrative locale. În comunele cu o populațiune mixtă, contractul se semnează de către membrii comunității minoritare, iar în cazul când minoritarii nu sunt reprezentați în comisiunea locală, atunci el (institutorul) procedează la alegerea unei comisiuni speciale ad-hoc.

Art. 5.

Institutorul unei școli minoritare își ia postul în primire numai după obținerea decretului Ministerului Instrucțiunii Publice. Ministerul Instrucțiunii procedează la eliberarea decretului de numire în termenul de una lună cu începere din ziua în care s-a înmănat cererea comunității minoritare.

Art. 6.

Populațiunea locală poate să controleze pe institutorul și școala particulară a lor. Controlul oficial didactic și administrativ se face, conform dispozițiunilor legii, de către Ministerul Instrucțiunii Publice prin inspectoratul școlar.

Art. 7.

Contra institutorului, care în urma unei control oficial se constată că nu îndeplinește condițiunile legilor în vigoare, sau că purtarea sa morală sau politică este incorectă, se aplică dispozițiunile respective ale legii organice a învățământului, adică reducerea salariului sau transferarea sa.

Art. 8.

În ceea ce privește anul școlar, certificatele, clasificarea, promovarea și examenele elevilor, precum și vârsta obligatorie, sistemul programului, se aplică conform dispozițiunilor legii organice a învățământului.

Programul școlar este acela oficial al școlilor de Stat, în toate clasele

toate materiile se vor preda numai în limba minoritară. Învățământul religios, care nu este prevăzut în programul oficial, se poate preda în limba minoritară.

Art. 9.

În școlile particulare minoritare, se vor întrebuința manualele școlare, tipărite în limba minoritară, conform programului oficial, numai cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice.

Ministerul Instrucțiunii Publice se va interesa de întocmirea textelor școlare în limba minoritară conform programului oficial.

Până la întocmirea acestor texte, Ministerul Instrucțiunii Publice este autorizat a aproba pe cele existente în limba minoritară, care se apropie mai mult de programul oficial.

Art. 10.

Pentru localitățile minoritare care declară că nu doresc sau că nu pot întreține școli particulare, Ministerul Instrucțiunii Publice, pe baza articolului 6 al declarațiunii albaneze din 2 octombrie 1921, va deschide școli de stat în care tot programul se va preda în limba minoritară. În acest scop, Ministerul va trimite în aceste școli institutori capabili.

Art. 11.

În școlile minoritare, Ministerul Instrucțiunii are dreptul a prevedea ca obligatoriu învățământul limbii albaneze.

Art. 12.

Prezentul regulament intră în vigoare cu începerea anului școlar 1935-1936.

Art. 13.

Ministerul Instrucțiunii Publice este însărcinat cu punerea în aplicare a prezentului regulament.

Excelenței Sale D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 157-158

44.

1935 decembrie 16. *Referat semnat de Aurelian, R. Crutzescu și Al. Cretzianu privind soluția adoptată asupra statutului școlilor române din Albania ca școli de stat cu limba de predare română.*

16 decembrie 1935

Subsemnații întrunindu-se astăzi, în prezența D-lui Secretar General, spre a cerceta chestiunea școlilor române din Albania și a căuta să stabilim soluțiunea cea mai conformă intereselor noastre naționale, am ajuns la următoarele concluziuni:

Dat fiind că, prin noua Constituțiune albaneză din 1933, toate școlile particulare au fost închise și înlocuite prin școli de Stat (art. 206 și 207), chestiunea ce se pune pentru noi este de a hotărî dacă dorim, nu școli particulare pe care nu le mai putem cere, oricare ar fi argumentele istorice și sentimentele ce credem că le-am putea invoca, ci: sau școli de stat cu un regim de favoare sau școli minoritare.

O acțiune în vederea deschiderii de școli minoritare nu ar fi nici oportună, nici de natură a întări situațiunea minorității române din Albania, și aceasta din următoarele motive:

1) Comunitățile române n-ar putea cere deschiderea unor școli minoritare decât pe baza angajamentului luat în 1921 de către guvernul albanez înaintea Societății Națiunilor cu privire la tratamentul minorităților. Este știut însă cum, în urma plângerii adresate de guvernul elen Consiliului Societății Națiunilor, Curtea Permanentă de Justiție Internațională a dat, la 6 aprilie 1935, o interpretare deosebit de largă aceluia angajament. Or, această interpretare de care Consiliul, fără a o aproba ce e drept în mod formal, a ținut totuși seamă în recomandările pe care le-a făcut ulterior guvernului albanez, poate fi primejdioasă pentru noi. Este neîndoielnic că minoritatea ungară sau germană din Transilvania va utiliza cel dintâi prilej pentru a încerca să se folosească, în interesul ei, de o asemenea interpretare. Invocarea, de către România însăși, a declarațiunii din 1921, și deci implicit a deciziunii care o interpretează, ar constitui desigur un prilej deosebit de bine venit. Astfel fiind, avem noi oare interesul de a deștepta pentru o ipotetică apărare a intereselor celor 40.000 de români din Albania, noi pretențiuni din partea celor patrusprezece sute de mii de unguri din România?

2) Guvernul albanez, care s-a declarat bineînțeles gata a deschide, la cererea noastră, școli minoritare, ar fi totuși foarte nemulțumit de a ne vedea

urmând această cale și minoritatea română asociindu-se astfel elementului grecofon care a jignit atât de adânc sentimentul național și spiritul de independență albanez. Fără a mai vorbi de interesul politic ce-l avem de a întreține legături cât de amicale cu Guvernul din Tirana, este oare și în interesul populației române din Albania de a vedea transformându-se sentimentele actuale de prietenosă bunăvoință ale autorităților locale într-o ostilitate care, cunoscând metodele administrative ale tânărului Stat, ar avea nenumărate ocazii de a se manifesta în dauna conaționalilor noștri?

3) Conform intențiilor guvernului albanez, diplomele absolvenților școlilor minoritare nu vor fi recunoscute de către stat, astfel încât acești tineri nu vor putea intra în niciunul din serviciile publice albaneze fără a se supune unui examen prealabil. Astfel, în loc de a avea acolo, pe loc, elemente care le-ar putea fi, prin conștiința lor românească, într-adevăr folositoare, am vedea pe toți absolvenții școlilor noastre minoritare din Albania nevoiți să vină în țară în căutarea unor slujbe, sporind astfel în mod cu totul zadarnic numărul „șomerilor” intelectuali și lăsând restul minorității noastre din Albania lipsită de sprijinitorii și îndrumătorii ei firești.

4) Deschiderea, în centrele locuite de români, a unor școli minoritare, este condiționată de înființarea unor comunități românești organizate și unite, care să fie totodată în măsură a întreține asemenea școli. Oricât de vie ar fi conștiința națională a acelei minorități, este însă foarte probabil că ea nu va fi în măsură a asigura, prin propriile ei mijloace, cheltuielile necesare. Va fi deci nevoie de subvențiunile regulate și îndestulătoare ale guvernului român. Admițând chiar că bugetul nostru ar putea suporta aceste sarcini suplimentare, nu trebuie oare ținut seamă de eventualitatea în care aceste subvențiuni încetând dintr-un motiv sau altul, și fie și numai vremelnic, întreținerea acelor școli n-ar mai putea fi asigurată? Și atunci cum vom putea apăra noi oare drepturile minorității române din Albania și ce privilegii vom mai putea cere pentru ea, în numele apărării limbii și a conștiinței ei naționale, când ni se va arăta că acea conștiință este atât de vie, încât comunitățile nu sunt măcar în măsură a întreține școli de limba română?

Pentru toate aceste cuvinte, socotim preferabil de a accepta propunerea guvernului albanez de a acorda minorității române școli de stat, cu profesori de origine română și predarea tuturor materiilor în limba română. Aceasta cu atât mai mult cu cât Ministerul Instrucțiunii Publice albanez s-a arătat dispus a închide ochii asupra unor subvențiuni discrete pe care am fi eventual dispuși a le acorda școlilor în chestiune și a ține seamă de recomandățiunile noastre cu prilejul numirii institutorilor.

Consemnarea în scris a acestor dispozițiuni ar fi desigur de dorit. Ea însă n-ar putea face obiectul unei Convențiuni formale – dată fiind obligațiunea în care s-ar vedea atunci guvernul albanez de a acorda și celorlalte minorități privilegii asemănătoare. Ar trebui deci să ne mulțumim cu un schimb de scrisori cu caracter strict confidențial și a cărui valoare ar fi din cele mai îndoielnice, el neputând constitui nici un angajament pentru viitoarele guverne albaneze, nici o bază serioasă de intervențiune pentru noi. Este încă puțin probabil că un stat care a luat deja angajamente internaționale, ca Tratatul minorităților sau ca declarațiunea guvernului albanez din 1921 să consimtă a mai lua noi angajamente suplimentare în favoarea minorităților. De altfel, art. 10 al noului „Regulament relativ la școlile minoritare din Albania” constituie de fapt un angajament scris în favoarea minorităților. Într-adevăr, acest articol prevede: „pentru localitățile minoritare care declară că nu doresc sau că nu pot întreține școli particulare, Ministerul Instrucțiunii Publice, pe baza art. 6 al Declarațiunii albaneze din 2 octombrie 1921, va deschide școli de stat în care tot programul se va preda în limba minoritară”. Acest articol pare a ne da toate garanțiile necesare. Vom putea reclama astfel, întemeindu-ne pe un text oficial, deschiderea școlilor necesare în toate comunele unde numărul minoritarilor români îndreptățește o asemenea cerere. Totodată, drepturile minorității române din Albania de a cere ea însăși deschiderea unor școli minoritare, atunci când va socoti de cuviință, rămâne, bineînțeles, neatins.

16 decembrie 1935

/ss/ Aurelian

/ss/ R. Crutzescu

/ss/ Al. Cretzianu

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 169.

45.

1936 august 21. *Memoriul profesorului N.H. Balamaci, adresat Legației României la Tirana, în care solicită sprijin pentru deschiderea de școli minoritare române în Albania, precum și reconstruirea bisericii române din Corcea, distrusă la cutremurul din 1931.*

COPIE

de pe memoriul D-lui N.H. Balamaci, adresat Legațiunii Regale din Tirana și anexat raportului cu No. 543 din 21 august 1936 (înreg. la No. 49047 din 3 sept. 1936)

Domnule însărcinat cu afaceri,

Deoarece se apropie începutul anului școlar 1936-937, îmi fac o datorie de conștiință a aduce la cunoștința Domniei Voastre situația școlilor noastre din Albania, pentru ca potrivit împrejurărilor, să procedați cum credeți de cuviință.

Nici în timpurile cele mai grele pentru cauza noastră de aici, când eram amenințați zilnic de sabia lui Damocles, nu am avut așa mare durere sufletească ca cea din zilele de azi. Școlile noastre din Corcea și aiurea, care altădată excelau prin modul lor de a se prezenta, cu elevi care ieșeau totdeauna premiați în școlile secundare române din Salonic și Ianina, astăzi se găsesc în cea mai mare decadentă. Elevii abia vorbesc limba română. Învățătoarea, D-na Uci, albaneză, nici nu cunoaște limba română.

Entuziasmul și sufletul național de altădată din această școală a dispărut acum. Copiii nu mai cântă frumoasele noastre cântece naționale. Nici rugăciunea nu este respectată la intrarea și ieșirea elevilor din clase, fiind exclusă din toate școlile statului albanez. Tabela școlii din limba română a fost înlocuită cu o tabelă sub titlul Școala No. 5 în limba albaneză.

În Albania, anul acesta am avut numai două școli românești, la Korcea și Șipsca, subvenționate de statul albanez.

Anul acesta, toată populația română din Albania, spera că li se va acorda dreptul de a avea școli naționale, după cum li s-a acordat și grecilor din sudul Albaniei, care au deschis peste 50 de școli grecești cu regim autonom, ca aparținând comunităților respective, la fel cum le-am avut și noi altădată înainte de etatizare (25 aprilie 1933). Grecii au împins lucrurile până la Liga Națiunilor și Tribunalul Internațional de la Haga care le-a dat dreptate și așa în toamna anului 1935 s-au pus în posesia școlilor lor

ocupate de albanezi. Numai noi am rămas în urmă și toată lumea se miră cum se poate ca românii să nu li se acorde dreptul acesta.

Așa cum sună decretul lege No. 58 din 12 noiembrie 1935 și No. 29 din 9 martie 1936 relativ la funcționarea școlilor particulare în Albania, avem dreptul și noi românii să deschidem școli primare și secundare ca aparținând comunităților respective ca și în trecut și ca cele grecești de astăzi.

Mă fac deci ecoul doleanțelor poporului român din acest stat, rugându-Vă respectuos să binevoiți a interveni pe lângă cei în drept ca să nu se părăsească, căci este momentul să se reexamineze chestiunea și să se ia măsurile dictate de împrejurările pentru conservarea neamului român din aceste părți. Nu se știe ce va aduce ziua de mâine. Nu se știe dacă acest element nu va fi folositor într-o zi statului român!

Și apoi mai e chestiunea de amor propriu național. Tocmai acum, când statul român numără o populație de 20 milioane locuitori, să ne lăsăm să fim asimilați? E mai mult decât un sacrilegiu, cred, din partea noastră de aici.

După umila mea părere, măsurile practice la care am putea recurge ar fi următoarele, dacă cei în drept ar încuviința:

1) Să procedăm la organizarea comunităților care să ceară, conform legilor în vigoare sus-zisa deschidere de școli românești. Pentru anul acesta, la Corcea, Șipsca, Lunca, Nicea și Grabova, dacă nu și mai multe, cum vor găsi de cuviință cei în drept, după o consultare cu oameni competenți.

2) Înființarea unui gimnaziu român la Corcea sau aiurea. Până anul trecut, elevii noștri își continuau studiile la școlile secundare din Ianina, Salonic și Grebena.

Acum guvernul grec nu permite elevilor români din Albania să urmeze cursurile la școlile române secundare din Grecia, întrucât ei sunt minoritarii statului albanez. Astfel, Consulatele grecești din Albania au primit ordin a nu face vize pașapoartelor la elevii români.

3) Organizarea bisericilor române și, în fine, tot ce privește susținerea elementului românesc.

4) Reconstruirea bisericii române din Corcea distrusă de cutremur la 1931. Astăzi ne folosim de un paraclis clădit alături până la repararea bisericii.

Pentru aducerea la îndeplinire a acestor chestiuni care formează baza acțiunii noastre naționale, se simte nevoie de însărcinarea unei persoane.

Cum subsemnatul, care am fost ca revizor și administrator acestor școli în Albania timp de 26 ani, sunt disponibil, întrucât din motive de înalte interese familiare mi-e imposibil a părăsi Corcea și a mă duce la liceul din Silistra unde mi-e fixată catedra, și cum pe de altă parte, această cauză

cultural-națională din Albania face parte din sufletul meu lăsată moștenire de repauzatul meu tată care a fondat-o și s-a sacrificat pentru ea. Vă rog respectuos să binevoșiți a interveni pe lângă Onor Minister al Instrucțiunii Publice din București, să binevoiască a mă însărcina cu această misiune ca sub controlul Legațiunii să armonizăm acțiunea de mai sus, iar suplinitorul meu de la Silistra să continue a mă suplini pe anul școlar 1936-37.

Pe lângă aceasta, țin să Vă aduc la cunoștință, că domnul Prim-Ministru, Mehdi Frasher, un vechi prieten al familiei noastre, mi-a promis și mi-a repetat în mai multe rânduri că-mi va pune candidatura de deputat pe lista guvernului la alegerile care vor avea loc în noiembrie-decembrie 1936.

Primiți, Vă rog, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Profesor,
/ss/ N.H. Balamaci

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 177.

46.

1937 octombrie 7, Tirana. *Raport al ministrului României la Tirana, N.Em. Lahovary, către ministrul Afacerilor Străine, Victor Antonescu, privind personalul didactic al celor șapte școli de stat cu limba de predare română din Albania și a grădiniței de copii din Corcea. Pentru cei 10 învățători s-a fixat o subvenție de 40 franci aur lunar din partea Statului român pe lângă salariul primit din partea statului albanez.*

Legatiunea Regală a României
Tirana

7 octombrie 1937

Domnule Ministru,

Nr. 869

Sunt fericit să pot comunica Excelenței Voastre că guvernul albanez, deși cu oareșicare încetineală a îndeplinit făgăduielile cuprinse în schimbul de scrisori anexate în copie, la raportul meu No. 646 din 25 iulie a.c.

Nr. 2965

Vom avea astfel de acum înainte în locul celor două școli cu limba de predare română ce le-am găsit aci, opt școli, cu grădina de copii de la Corcea, care nu era cuprinsă nominativ în schimbul de scrisori, da unde am izbutit să introduc de asemenea limba română după multe stăruinți.

Personalul numit de guvernul albanez la aceste școli este următorul:

La Corcea, Director, D-l I. Chiafazezi. Fratele D-sale este supus român și proprietar de case și vii în țară. D-sa a publicat în diferite rânduri în presa albaneză, articole favorabile României.

Ceilalți doi învățători sunt D-nii Hristache Simacu, absolvent al școlii normale din Tg. Mureș, și Vasile Balamaci, învățător suplinitor.

La grădinița de copii va funcționa D-na Urania Thanas, absolventă a școlii române din Bitolia.

D-l Nuși Condili, absolvent al școlii normale din Cluj, a fost numit la Dișnița.

D-l Petre Leca, de la școala normală din Ploiești, la Moscopole.

D-l I. Popa, de la școala normală din Tg. Mureș, la Nicea.

D-l Procopie Pescazini, idem, la Grabova, și D-l Dumitru Șundi, absolvent de la școala normală din Cluj, la Lunca, iar D-l Adam Muși a rămas pe loc la școala din Șipsca.

Îndată ce vor sosi manualele didactice din țară, cerute din iulie, dar, din nefericire trimise de abia acum, se vor putea începe cursurile regulate.

Înființarea acestor școli era cu atât mai trebuincioasă, dacă vrem să păstrăm aici o rămășiță de viață aromână, cu cât, precum m-am putut eu însumi încredința de când sunt aici, minoritatea aromână din Albania este în curs de repede deznaționalizare și de aproape totală dispariție.

Înlocuirea împărăției Otomane, unde minoritățile se bucurau de fapt de o largă autonomie, prin state naționale, a fost fatală românismului balcanic. Îndeosebi, în Albania, unde aromânii trăiesc, mai peste tot, în afară de câteva locuri din jurul Corcei, răsfirați și pierduți în mase albaneze, deznaționalizarea lor în timpul din urmă a făcut mari progrese. În regiunea de șes (Musacheia), la Tirana, la Durazzo etc., generația nouă este pe cale de a se albaniza cu totul, și putem prevedea că într-un viitor destul de apropiat românismul balcanic din aceste locuri nu va mai fi decât o amintire.

În schimb, prin înființarea școlilor sus-amintite, putem nădăjdui că bizuită pe aceste puncte de sprijin, ce mai rămâne din minoritatea aromână în ținutul de munte din jurul Corcei, care a fost leagănul aromânismului balcanic în timpul lui de glorie, va putea fi păstrat și înviorat.

În acest scop însă, ar trebui ca învățătorii noi numiți să aibă și un imbold material.

Locurile unde au fost trimeși sunt, în afară de Corcea „sate de munte, răsărite din ruinele orașelor înfloritoare de odinioară, la peste o mie, și o mie cinci sute de metri înălțime, unde iarna e aspră și înseamnă, câteodată, pentru săptămâni întregi despărțirea întreagă de restul lumii, mai multe din aceste localități nefiind legate de ținuturile mai joase, decât prin poteci stâncoase și prăpăstioase care nu mai pot fi trecute când au început vijeliile și ninsorile.

A trăi acolo înseamnă o jertfă și pentru ca noi învățătorii să nu se simtă oareșicum victime (având și cheltuielile mutatului și a unei noi instalații), ceia ce ar avea un răsunet firesc asupra învățământului ce l-ar preda, cred indispensabil, precum l-a arătat și D-l însărcinat cu afaceri, Bilciurescu, în cursul verii, ca să primească din partea noastră un supliment de leafă pe care l-aș fixa la 40 fr. aur lunar.

Ar urma deci a se prevedea pentru cele zece persoane sus-amintite, 400 franci aur lunar, care ar fi un minimum. Spre a putea dispune de o mică sumă, în plus, care ar putea fi folosită, ca ajutor în caz de boală, de naștere etc. și ca premii pentru elevi mai silitori, sau pentru înzestrarea școlilor prea de tot sărace, în material didactic sau mobilier etc., aș propune să se ridice această sumă la un total de 500 franci aur lunar, ceea ce ar lăsa la aprecierea legății folosirea unei sume de 100 franci aur lunar.

Jertfa materială ar fi modestă, dar, după părerea mea, neapărat trebuincioasă dacă vrem să facem și să păstrăm, în jurul școlilor aromâne din Albania, o atmosferă bună. Trimiterea acestei sume ar trebui să se facă, dintr-un fond special, la o dată *cât mai apropiată*, căci, precum am amintit, noi numiții au de suportat acum cheltuieli pricinuite de instalarea lor (foarte anevoioasă, chiar pentru cei cu dare de mână) în sate unde mai totul trebuie adus din afară pe drumuri grele. Fără o răsplată, fie ea cât de modestă, ceea ce ar trebui să fie început într-un spirit de apostolat, ar putea fi socotit de cei interesați mai curând ca o caznă, de aceia iau voia să stăruiesc pe lângă Excelența Voastră pentru o rezolvare cât mai grabnică a acestei probleme.

Acum când guvernul albanez a împlănit făgăduielile sale și a primit în sfârșit, după ani de aprigă rezistență, dreptele noastre cereri, țin să arăt încă odată cât de prețios a fost pentru mine în aceste împrejurări, D-l N. Balamaci care prin cunoștințele D-sale și prin demersurile sale personale mi-a înlesnit calea.

Deoarece au fost decorate cu acest prilej personalități albaneze care au tratat cu mine rezolvarea chestiunii noastre, cred c-ar fi drept ca și D-l N. Balamaci să primească o decorație corespunzătoare. D-sa are Ordinul Ferdinand cu spade și cum alte personalități aromâne-albaneze, de o situație socială echivalentă, ca D-l deputat Becea și alții, au Ordinul

Coroanei în gradul de Mare Ofițer, cred că aceiași decorație s-ar cuveni și D-lui Nicolae Balamaci, care precum se știe, este supus albanez.

Amintesc, totodată, și raportul meu No. 825 din 27 septembrie 1937, prin care stăruiam din nou ca să primesc instrucțiile cuvenite în vederea cererii exe-quaturului pentru numirea D-lui N. Balamaci ca Consul Onorific al României la Corcea, ceea ce i-ar înlesni supravegherea discretă a învățământului românesc din acel ținut.

Rog pe Excelența Voastră să binevoiască a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Excelenței Sale D-lui V. Antonescu
Ministru al Afacerilor Străine

Ministru,
/ss/ N. Lahovary

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 221.

47.

1937 octombrie 20, București. *Telegramă a Ministerului Afacerilor Străine, către Legația României la Tirana, prin care anunță subvenționarea învățătorilor de la școlile de stat cu predare în limba română din Albania, cu suma de 1200-1600 lei lunar pentru fiecare, după vechime.*

Telegrama
Nr. 58948
Legațiunea din Tirana

20 octombrie 1937

Referire la raportul No. 714 din 17 august 1937, Ministerul Educației Naționale mă informează că a hotărât să dea o completare de salariu variind între 1.200-1.600 lei lunar de fiecare, după vechime, tuturor învățătorilor numiți de guvernul albanez la școlile menționate în sus-zisa adresă, dat fiind că zisul personal didactic provine de la fostele școli românești întreținute de statul român.

/ss/ Victor Antonescu

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 225.

48.

1937 noiembrie 20, București. *Adresă a Ministerului Afacerilor Străine, către Ministerul Educației Naționale, prin care se confirmă primirea manualelor pentru școlile primare din Albania cu limba de predare română.*

20 noiembrie 1937
60772

Domnule Ministru,

În urma raportului No. 908 din 19 octombrie 1937, ce primesc de la Legațiunea noastră din Tirana, am onoarea a Vă aduce la cunoștință că sus-numita Legațiune a primit manualele didactice cerute pentru școlile primare din Albania, cu învățământul predat în limba română.

Ca urmare, Legațiunea noastră a dispus repartizarea cărților la diferitele școli, prin Părintele C. Balamaci din Korcea.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Ministru, Director,

Domniei Sale
Domnului Ministru al Educației Naționale
(Direcțiunea Învățământului Particular și Confesional)

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 228.

49.

1938 martie 15, Tirana. *Raport al ministrului României la Tirana, N.Em. Lahovary, către ministrul ad interim al Afacerilor Străine, Gh. Tătărescu, privind funcționarea școlilor și bisericilor aromâne din Albania.*

Legătuinea Regală a României la Tirana   15 martie 1938
Situăția școlilor și a bisericilor aromâne din Albania

Domnule Ministru,

Ca urmare la rapoartele mele din toamna trecută privind școlile de stat din Albania unde s-a introdus (sau s-a păstrat) învățământul de limba română cu începerea anului școlar în curs (deși cu oareșcare întârziere, nefiind sosite la timp manualele din România), îmi pare bine să pot aduce la cunoștința Excelenței Voastre că funcționarea acestor școli s-a îndeplinit în chip mulțumitor pe tot cursul iernii cu personalul însemnat în raportul meu No. 869 din 7 octombrie 1937.

La Corcea s-a făcut însă de curând o schimbare, D-l Keafezezi, directorul școlii mixte fiind înlocuit de D-l Hristache Simacu, absolvent al școlii normale din Tg. Mureș.

La Nicea, D-l I. Popa, a fost înlocuit de D-l Frederic Țacu, absolvent al școlii normale din Tg. Mureș.

Prin plecarea D-lui Keafezezi, se reduce corpul învățătoresc la 9 persoane, rămânând însă același număr de școli și fără a fi învățământul stânjenit prin această reducere, de care va urma a se ține seamă și în statele de ajutoare pentru școlile din Albania

Ajutoarele sus-zise destinate învățătorilor din școlile românești au fost predate spre împărțire D-lui. Balamaci, Consilier tehnic al acestei misiuni pentru chestiunile culturale și care fiind Consul onorific la Corcea, în ținutul în care se află zisele școli, este mai în măsură decât legația, având în vedere și lipsa căilor de comunicație în Albania, să fie în legătură cu acest personal didactic.

Bisericile unde se face slujba pe românește funcționează și ele normal. La biserica din Șipsca va fi însă nevoie de a se înlocui preotul ajuns la vârsta de aproape 80 ani printr-altul mai tânăr.

Acesta ar urma a fi părintele Evangheli Popa de la Elbasan, căci absolventul în teologie Valș Semini, amintit în telegrama Ministerului

Educației Naționale No. 109781/937 din 14 iulie, care era propus de zisul Departament pentru acea biserică, a fost numit profesor de teologie de guvernul albanez la Corcea și nu vrea să renunțe la această funcție.

Rog pe Excelența Voastră să binevoiască a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Ministru,
/ss/ N. Lahovary

Excelenței Sale, D-lui Gh. Tătărescu
Ministrul Afacerilor Străine a.i.

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 240.

50.

1939 ianuarie 25, București. *Adresă a Ministerului Afacerilor Străine, către ministrul României la Tirana N.Em. Lahovary, privind înscrierea bursierilor albanezi Constantin Salapi și Cozma Tegu la seminarul din Buzău.*

25 ianuarie 1939

Domnule Ministru,

Referindu-mă la raportul D-Voastre Nr. 1173/17 din 20 decembrie 1938, am onoarea a Vă face cunoscut, în baza unei adrese ce am primit de la Ministerul Educației Naționale, că cei doi candidați Constantin Salapi și Cozma Tegu, originari din Albania, au fost primiți și înscriși ca bursieri la Seminarul din Buzău.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

MINISTRU,

DIRECTOR,

Domniei Sale Domnului N.Em. Lahovary
Ministrul României la TIRANA

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 261.

51.

<1939 februarie 20, București>. *Regulament pentru organizarea și funcționarea Institutului Român din Albania, director Dumitru Berciu, având mențiunea „Văzut, Nicolae Iorga”.*

REGULAMENT

Pentru organizarea și funcționarea Institutului Român din Albania

CAP. I.

DISPOZIȚIUNI GENERALE

Art. 1. Institutul Român din Albania, înființat prin legea publică în Monit. Of. Nr. 175 din 1 Aug. 1938, se organizează și funcționează conform prezentului regulament.

Art. 2. Institutul are sediul în Albania, la Zogoj / Santi Quaranta /.

Art. 3. Scopul Institutului este de a cunoaște cât mai bine trecutul străvechi și viața prezentă a Europei Sud-Estice în legătură cu originile de civilizație și de rasă ale poporului nostru și de a realiza o strânsă colaborare a învățaților de la noi și a celor din Balcani, cu aceleași preocupări.

Institutul este o cheazășie a identității de obârșie și a raporturilor de prietenie ce unesc națiunea noastră cu cea albaneză.

Pe lângă institut funcționează o misiune arheologică. În cadrul institutului se vor întreprinde de asemenea cercetări istorice, filologice, etnografice etc. pe baza convențiilor încheiate cu Statul Albanez.

Rezultatul săpăturilor efectuate de către misiunea arheologică, precum și al cercetărilor întreprinse se va publica, fie în monografii, fie în buletinul institutului *Illyrica* – redactat în limba română, sau într-o limbă de frecvență europeană.

Pentru valorificarea științifică a materialului rezultat din cercetările întreprinse în Albania, institutul va înlesni membrilor săi deplasarea în centrele universitare din alte țări.

În institut se va organiza un muzeu și o bibliotecă. Obiectele provenite din săpături sau cumpărate de la particulari, precum și fotografiile și desenele luate în timpul campaniilor de lucru sau în timpul excursiilor științifice, vor fi expuse în sala muzeului de la Santi Quaranta. Biblioteca se va organiza din donațiuni și cumpărare de cărți noi.

Se va organiza de asemenea un atelier fotografic și un laborator pentru prelucrarea materialului muzeistic provenit din săpături.

Plata acestor cheltuieli, precum și aceea a săpăturilor arheologice

întreprinse de către misiunea română de pe lângă institut, vor fi suportate de către direcțiunea institutului din fondurile prevăzute în bugetul Ministerului Educației Naționale, la capitolul „Materiale”, precum și din averea proprie sau eventualele subvenții ce se vor acorda institutului de către orice autoritate de stat, județ, sau comună, instituție de cultură.

CAP. II

Art. 4. Organizarea și administrarea institutului.

Conducerea institutului este încredințată directorului care reprezintă institutul în fața autorităților.

Directorul actual al Institutului pentru studiul istoriei [...] va avea până la sfârșitul vieții, conducerea și controlul organizării și activității științifice a Institutului din Albania.

Pe viitor directorii vor fi numiți de către Ministrul Educației Naționale dintre șefii misiunii arheologice pe lângă institut și ale căror merite s-au manifestat în mod deosebit în organizarea institutului și atingerea scopului.

Art. 5. Directorul este ajutat de către personalul științific administrativ compus din: secretar, intendent și personalul de serviciu.

Intendentul și personalul de serviciu vor fi numiți de către director și vor fi plătiți din subvenția acordată institutului.

Art. 6. Secretarul este numit de către Ministerul Educației Naționale, în urma propunerii directorului institutului. El trebuie să posede doctoratul sau licența în litere. Secretarul reprezintă, în lipsa directorului, interesele institutului.

Art. 7. Funcțiunea de secretar poate fi exercitată prin delegație sau prin detașare de către membrii corpului didactic, cu activitate științifică, încadrată în preocupările institutului. În acest caz i se va plăti din fondurile alocate institutului în afară de salariul aferent postului ce-l ocupă, un surplus de leafă reprezentând diferența de valută și în raport cu necesitățile locale din Albania. Această diferență va fi fixată de către director.

Art. 8. Anii de activitate serviți de către membrii corpului didactic în interesul institutului vor fi socotiți ca valabili pentru definitivări, gradații și pensiune.

Art. 9. Secretarul este responsabil de patrimoniul institutului în fața autorității superioare.

El va întocmi în fiecare an un raport cuprinzând cheltuielile făcute și justificarea lor. Acest raport, semnat de către director va fi înaintat Ministerului Educației Naționale.

Art. 10. Misiunea arheologică este conducă de un specialist, delegat de Ministerul Educației Naționale, în urma propunerii institutului. Conducerea misiunii poate fi încredințată și directorului sau secretarului

institutului, care sunt legați în mod permanent de interesul acestui așezământ, dar numai în cazul când ei sunt arheologi.

CAP. III

Dispozițiuni finale

Art. 11. Bursierii Statului Român sau învățații trimiși în călătorie de studii vor fi găzduiți temporar în institut, dacă preocupările lor coincid cu scopurile Institutului.

Art. 12. Membrii institutului vor fi admiși dintre specialiști, de către Ministerul Educației Naționale, pe baza propunerilor directorului, în limita fondurilor și pe o durată în raport cu cercetările.

Art. 13. Activitatea membrilor este sub controlul directorului.

Art. 14. Terenul și clădirea institutului de la Santi Quaranta aparțin Statului Român, în condițiunile actului de donație a d-lui Profesor Nicolae Iorga, consilier regal, autentificat la Judecătoria Mixtă Vălenii de Munte sub no. 6006 din 13 Aug. 1934, cu singura deosebire ca apartamentul D-lui Profesor Nicolae Iorga face parte din același corp al clădirii institutului.

- SANIC, fond Ministerul Educației Naționale, dosar 1314/1939, f. 86-87 f+v.

52.

1939 august 7, Ianina. *Raportul consulului român la Ianina, V. Stirbu, adresat ministrului Afacerilor Străine, privind situația aromânilor din această zonă, funcționarea școlilor și bisericilor românești și dorința unora dintre aromâni de a emigra în România.*

COPIE

de pe raportul Consulatului nostru general din Ianina No. 301 din 7 august înregistrat la Ministerul Afacerilor Străine sub No. 50641/12. VIII. 939

Confidențial

Domnule Ministru,

Fiind sesizat la sosirea mea în post de unele doleanțe și plângeri din partea populației românești din această regiune, spre a avea personal o

imagine precisă a lucrurilor, am plecat în ziua de 25 iulie a.c. din Ianina, fiind însoțit de dl. Prof. E. Nicolescu, secretar al Consulatului, vizitând pe rând satele românești mai îndepărtate, Grebeniți, Băiasa, Perivoli, Avdela, Mețovo (Aminciu), înapoiindu-ne după o călătorie grea prin munții Pindului, călare pe catâr ; în ziua de 30 iulie la Ianina. Pretutindeni am fost primiți călduros de populația și fruntașii satelor, vădit mișcați de această vizită rară, grija și sollicitudinea Consulatului pentru nevoile și doleanțele românilor din părțile locului.

Pe urma celor văzute, auzite și constatate la fața locului, pot fără a greși esențial, face unele aprecieri asupra situației și nevoilor acestei populațiuni sub raportul școlar, bisericesc, economic și prin tangentă, politic, trăgând concluziile în consecință.

[...] funcționării învățământului românesc în Grecia, recunoscut de stat, după cum, de pildă, bisericile și școlile grecești din România din 11 august 1931 București. Această situație precară a așezământului școlii românești din Grecia, care dăinuiește zeci de ani, a dat naștere la o serie de inconveniente grave, aducând prejudicii morale și materiale statului Patriei, precum și însuși minorității noastre din Grecia. Astfel fiind, între altele, citez cazul gimnaziului din Ianina, localul său, costând mulți bani, fiind trecut pe numele dlui Gr. C. Dan din Salonic, aromân, supus grec, întrunind toate calitățile morale, în loc ca să fie recunoscut cinstit din partea statului grec ca aparținând statului nostru. Naște întrebarea, dacă cândva moștenitorii legali ai proprietarului actual, nu vor reclama la timpul respectiv pe baza legii grecești de succesiuni, punerea lor în posesiunea și folosința localului. În celelalte localități, Băiasa, Breaza, Perivoli, Avdela, liceul românesc din Grebena, etc. școlile noastre sunt adăpostite în localuri închiriate cu sume mari și deseori, fără a corespunde.

Apoi în schimbul de note susamintite, relativ la recunoașterea autonomiei școlare și bisericești a cuțovlahilor din Grecia, nu se vorbește nimic despre dreptul de inițiativă în ceea ce privește deschiderea de școli noi românești. În cazul când acest drept se recunoaște implicit statului nostru, atunci s-ar putea deschide școli primare noi, deocamdată în localitățile, unde ele au existat pe vremuri, mai cu seamă că deschiderea acestor școli ne este solicitată de delegații satelor românești: Mețovo (Aminciu) Cernești, Floru, Grebeniți, Macrini, Siracu, Dobrinova, Paleoseli, Leașnița, Laca (Laista) Medjidie (Kefalovrisis) Vlahopodorian (Paracalamos). În cealaltă ipoteză, când acest drept de deschidere a școlilor românești ar aparține românilor din partea locului, atunci comunitățile lor, formulând aceste deziderate, urmează, spre a se prevala de acest drept, să fie recunoscute ca persoane juridice.

Chestiunea aceasta nefiind încă pusă la punct, învățământul nostru din Grecia este încătușat, sleit și nu poate lua avântul meritat.

Datorită acestor cauze, învățământul nostru de aici, nerecunoscut de statul grec, fără drept de publicitate, care ar permite unor elemente românești instruite de a-și găsi rosturi stabile în Grecia, și a participa activ la ridicarea masei românești din părțile locului, nu are rădăcini sănătoase în populația românească de aici, cuprinzând în mod superficial și ocazional numai o mică parte din această populație, ducând la transplantarea elementelor instruite în România și, în majoritatea cazurilor, la formarea seriilor de funcționari în solda statului nostru.

Rămâne de admirat tragerea de inimă pentru școala românească și curajul părinților aromâni din aceste locuri, care se hotărăsc să-și trimită odraslele la școala românească particulară, nerecunoscută de statul grec (fără drept de publicitate), care nu le poate oferi nici un drept sau avantaj în țara lor natală Grecia, fie la ocuparea serviciului la stat, fie în armată, fie în viața comercială sau industrială în cazuri unde se cere și un grad oarecare de învățământ. Astfel, absolvenții școlilor noastre din Grecia, care nu au avut noroc să capete o bursă pentru continuarea studiilor în România, neputând studia acolo pe cont propriu, rămân într-o situație tragică, fiind egalați de autoritățile grecești cu analfabeții, fără a avea posibilitatea de a-și continua studiile la vreo școală din Grecia.

Mai semnalez încă un inconvenient, decurgând din această stare de lucruri și ducând la un conflict cu legea obligativității învățământului grec, care obligă pe elevul odată înscris la școala greacă, s-o urmeze până la capăt. În cazul când școlile noastre ar fi avut în linii comune același program ca cele grecești și s-ar fi bucurat de dreptul de publicitate, elevii români ar fi putut frecventa și trece după nevoie de la o școală la alta, fără a pierde drepturile câștigate, și s-ar fi evitat conflicte inutile cu autoritățile școlare și administrative grecești de la sate, care vânează elevii români pentru școala de stat greacă, în timp ce învățătorul român activează și dânsul pentru popularea școlii românești. Iar spre a determina pe părinții aromâni să-și trimită copiii la școlile primare grecești, autoritățile dispun de mijloace variate de presiune de ordin administrativ și economic, aplicate de la caz la caz fie de învățătorul grec, preotul, jandarmul, brigadierul silvic etc. Nu concretizăm cazurile, ci semnalăm existența unui sistem de șicane mici și supărătoare în această privință, amărând viața de toate zilele a românilor de la sate practicat de administrația inferioară, în timp ce administrația superioară se silește a demonstra că este binevoitoare, înțelegătoare și chiar satisface cazurile ce-i parvin prin Consulat.

Se înțelege de la sine că învățământul românesc de aici, fără a fi ostil

celui grecesc, luptă totuși, cu arme inegale pentru captarea sufletelor românești, fiind angajat într-o întrecere grea cu învățământul oficial de stat grecesc, național.

Antagonismul între „grecomani (filogreci) și aromânii din Grecia, a pierdut în condițiile de astăzi însemnătatea din trecut, prezentând o chestiune de oportunitate, care își găsește în parte explicațiunea în situația nefericită a populației românești din această regiune.

Lasă mult de dorit și situația corpului nostru didactic la școlile românești din Grecia, plătit cu lefurile din țară, fără a avea un spor de străinătate la leafă, cu toată scumpetea traiului din Grecia și necesitatea menținerii prestigiului, cu salariile veșnic întârziate, trăind deseori din datorii. Unii dintre acești profesori și învățători funcționează aici de ani de zile, formați și deveniți indispensabili, fără a li se acorda stabilitatea la care au dreptul, după cum s-a procedat în trecut, care i-ar stimula și recompensa pentru oboselile depuse și le-ar asigura continuitatea misiunii pentru care s-au devotat.

Apoi din cele constatate relativ la mersul învățământului nostru din Grecia, se desprinde clar necesitatea de a se numi urgent în fruntea biroului Administrației școlilor și bisericilor române din Grecia, cu sediul la Salonic, o persoană cu pregătire universitară, cu vederi largi și cu spirit de inițiativă, originar din țară, care ar asigura, secondat de macedoromâni pregătiți, bunul mers al învățământului și complectă nepărtinire, având în vedere duhul de clan de care nu s-au debarasat încă macedoromânii de aici, care creează o atmosferă cu intrigi împovărătoare.

Cu toate aceste lacune și starea de provizorat, învățământul românesc de peste hotare (Grecia), prin elanul și însuflețirea corpului său didactic, a reușit să ridice o serie de români intelectuali, cu care ne putem mândri.

2) Biserica românească ca organizație nu există în această regiune și nimic încă nu s-a realizat în această direcție, deși prin stipulațiunile susmenționate, statul grec a recunoscut dreptul cuțovlahilor la biserica autonomă. În toate bisericile din comunele românești din această regiune, se oficiază în limba greacă, cu excepția satului Avdela, unde un preot bătrân, aromân oficiază slujba și în limba română. Prin analogie cu învățământul nostru din Grecia, ar putea veni și preoții hirotonisiți în țară spre a putea oficia în satele românești în limba română.

3) Îndeletnicirile și situația economică, a populației românești din regiune.

Aromânii din această regiune se ocupă cu diferite îndeletniciri, care variază de la sat la sat în legătură cu condițiile naturale ale locului. Astfel la Avdela, Samarina, Mețova (Aminciu), principala ocupație a locuitorilor este creșterea de vite; în comunele Băiasa, Breaza, populația e stabilă și se

ocupă cu cărăușia, lucrează la exploatarea forestiere, cresc vitele; la Breaza se mai ocupă și cu pomicultura. La Perivole și Avdela populația se ocupă în timpul verii cu creșterea de vite; iar în timpul iernii lumea pleacă în fiecare an la Grebena și alte părți din Tessalia, ajungând până la Volos, ocupându-se cu meseriile vitelor, cărăușia și comerțul mărunț. Aceste deplasări, din an în an mai îngreunate; iar din cauza colonizărilor recente cu refugiații greci din Asia Mică, micșorându-se simțitor în Tessalia suprafața pășunilor, sunt costisitoare și anevoioase, împiedicând dezvoltarea normală a populației și a mijloacelor ei de existență. La Ianina există un număr de aromâni, ocupându-se cu comerțul și meseriile. Se remarcă lipsa totală de cooperative și de instituțiuni de credit pe baze cooperative la toate aceste așezări de aromâni. Lipsește inițiativa și îndrumări competente pentru sădirea și dezvoltarea ocupației aromânești, înlesnind traiul acestei populațiuni, care se zbate în nevoi și lipsuri. În situația cea mai tragică se află grupul de fărșeroți, numărând aproximativ un număr de 1.000 de familii care se ocupă exclusiv cu oieritul, fără a avea pășuni proprii, plătind din acest an pentru pășunat, fie în pădurile statului sau pășunile particulare, câte 32 drahme de cap de vită pe 6 luni de vară și 100 drahme pentru 6 luni de iarnă. În timpul deplasării lor anuale fărșeroții mai sunt amendați la fiecare deviere a turmei sau a animalelor de pe rutele publice. Însuși Guvernatorul General al Epirului atingând într-o convorbire cu mine chestiunea raționalizării creșterii de vite, mi-a spus că guvernul va fixa în curând centrele de creștere a animalelor pe pășunile fixate, ceea ce după mine, însemnează distrugerea totală a grupului de fărșeroți, care nu dispune de pășuni proprii. În timpul călătoriei mele, am stat de vorbă cu câțiva celnici (frunțași) fărșeroți, anume Haralambie Nicolae Tașu și Gheorghe Mansa Hangiaro, aflați cu oile prin pădurile Pindului, de la care am aflat multe lucruri asupra situației lor jalnice, Fărșeroții, un grup de români sănătoși, bravi și harnici, vorbind cea mai curată limbă românească, așteaptă izbăvire de la o pieire sigură în viitorul cel mai apropiat, de la patria mamă România. Scăpați-ne de pieire” iată pe scurt gândul și ultimul lor apel la salvare făcut României. Din cercetările făcute rezultă că numărul familiilor dornice de emigrare imediată în țară se ridică la 270-300 de familii. Firește, toți aceștia, neavând fiecare de un număr redus de vite, nu pot pleca pe cont propriu, urmând să fie ajutați în această privință de statul nostru, prin punerea la dispoziție gratuită, a vaporului în portul Preveza, prin colonizarea lor în țară, în locurile potrivite cu ocupația lor (Bucovina, nordul Basarabiei, munții Carpați etc.). Timpul cel mai potrivit emigrării este toamna și primăvara, când fărșeroții se află la iernat cu turmele lor în direcția portului Preveza din Marea Ionică sau la portul Igumenița.

Găsind la fărșeroți dorința arzătoare de a-și instrui copiii la școlile românești ar fi necesar de a acorda cu începerea anului școlar 1939/40, un număr de vreo 20 burse la școala română din orașul Ianina, sau la comuna Băiasa.

În ce privește chestiunea emigrării în țară a aromânilor și fărșeroților din această regiune, e de dorit ca în primul rând să emigreze ca coloniști cei lipsiți de mijloace, care sunt cei mai expuși pieirii, elemente mai înstărite sau cu rosturi temeinice în aceste locuri, putând rămâne deocamdată pe loc, sau a emigra pe cont propriu în țară.

4) În ceea ce privește dispoziția politică a minorității românești din această regiune, am putut constata, în urma sondajelor făcute, deplina ei legalitate și credință pentru statul grec. Astfel n-am constatat în sânul populațiunii românești urme de propagandă străină (italiană), sufletul și gândul intim al românului de aici fiind îndreptat până în prezent numai către România.

.....

Primiți, etc.

/ss/ Consul General *V. Știrbu*

- AMAE, fond Problema 15, vol. 56, f. 32.

53.

1940 aprilie 18, Tirana. *Raportul consulului general la Tirana, I. Dăianu, către Ministerul Afacerilor Străine, privind situația celor șapte școli cu limba de predare română din Albania. Se propune organizarea aromânilor în societăți culturale care să dispună de biblioteci românești, pentru a nu uita limba română și chiar dialectul aromân.*

COPIE

de pe raportul Consulatului General din Tirana,
No 198/P din 18 aprilie 1940.

Domnule Ministru,

Aflu din presă că în cursul vizitei la Roma a D-lui Ministru al

Propagandei Naționale C.<C.> Giurescu s-ar fi discutat proiectul unui acord cultural ce ar urma să se încheie între România și Italia.

În cazul când această chestiune formează de fapt obiectul unor negocieri îmi permit a sugera Excelenței Voastre ideea de a încerca eventual a îngloba în acel acord cultural și școlile românești din Albania.

În prezent sunt numai 7 școli cu limba de predare română în următoarele localități: Corcea, Șipsca, Moscopole, Lunca, Nicea, Grabova și Dișnița, situate toate în regiunea de Sud-Est a Albaniei, unde populația aromână este mai compactă. Sunt încă multe comune și centre importante locuite de conaționali, supuși albanezi, care nu au școli, mai bine zis limbă de predare română.

Învățătorii primesc un ajutor lunar de 1.200 lei din partea ministerului nostru al Educației Naționale, dar în ultimul timp unii din ei au fost mutați la școli unde se predă limba română, de exemplu la Tirana, unde totuși sunt vreo 250-300 familii aromâne.

Școlile toate aparțin statului albanez, numai ca obiect de studiu figurează limba română în programul celor 7 școli, iar institutorii ce profesază acolo sunt obligați a o cunoaște.

Drepturile acestea sunt întemeiate pe un schimb de note intervenit între fosta noastră Legațiune de aici și între Ministerul Afacerilor Străine al Albaniei la 24 iulie 1937.

S-ar putea eventual asigura populației cu limba română dreptul de a se organiza în societăți de cultură, unde ar putea avea o bibliotecă românească, deoarece altfel minoritatea socotită la 40.000 suflete uită limba română sau chiar și dialectul aromânesc, înstrăinându-se.

Ca locaș de cultură românească există în Albania, Institutul Român de la Porto-Edda (Santi Quaranta) clădit pe terenul ce s-a oferit domnului consilier regal, Prof. Nicolae Iorga de către fostul rege al Albaniei.

După cât știu situația juridică a acestui institut nu este reglementată, deoarece nu are o autorizație scrisă de liberă funcționare din partea guvernului albanez, înscăunat după uniunea cu Italia.

Rog pe Excelența Voastră să binevoiască a primi încredințarea înaltei mele considerațiuni.

Consilier de Legațiune
Consul General
/ss/ I. Dăianu

- AMAE, fond Problemă 15, vol. 41, f. 262.

54.

1940 mai 13. *Referat redactat de Bossy, privind situația școlilor române din Albania în perioada 1935-1940.*

Situațiunea școlilor române din Albania de la decembrie 1935-1940

Aducându-se la cunoștință Regulamentul albanez privind regimul școlar din Albania, publicat în Monitorul Oficial din Tirana prin raportul său No. 783 din 16 XI 1935 ne informa că regimul ce se aplică școlilor române este acela prevăzut de Art. 10 al Regulamentului, adică regimul școlilor de Stat.

Dat fiind atitudinea favorabilă ce ne arată guvernul albanez, chestiunea ce se punea pentru noi la data aceea era de a alege pentru școlile române din Albania, fie regimul școlilor de stat (cu un tratament de favoare), fie din contră regimul școlilor minoritare.

Prin adresa No. 181718 din 3 decembrie 1935, Ministerul Instrucțiunii Publice român ne-a făcut cunoscut că nu am putea primi pentru școlile române regimul școlilor de stat albaneze, întrucât acest regim lasă la discreția guvernului albanez criteriile după care ar urma să se deschidă școlile cu limba de predare românească. Părerea Ministerului Instrucțiunii Publice era ca Legațiunea noastră din Tirana să insiste pe lângă guvernul albanez să permită deschiderea tuturor școlilor românești cu regimul pe care l-au avut înainte de războiul mondial și chiar după război până la 1927, adică cu institutori numiți și plătiți de guvernul român.

Ministerul de Externe, în urma concluziilor semnate la 16 decembrie 1935 de D-nii Aurelian, R. Crutzescu și Al. Cretzianu, comunică Ministerului Instrucțiunii că propunerea guvernului albanez de a acorda minorității române școli de Stat, cu profesori de origine română și predarea tuturor materiilor în limba română este preferabil instituirii regimului școlilor minoritare.

Ministerul Instrucțiunii Publice găsește însă că dispozițiile Regulamentului albanez din noiembrie 1935 ne permite să cerem deschiderea de școli minoritare (a se vedea la dosarul arhivei adresa No. 157718 din 8 decembrie 1936 a Ministerului Instrucțiunii Publice).

Ministerul de Externe arătând Departamentului Instrucțiunii Publice că își menține punctul său de vedere, Ministerul Instrucțiunii a căzut de acord să se ceară guvernului albanez deschiderea de școli de stat pe seama populației române făcând rezerva dreptului de a cere deschiderea unor școli minoritare. (A se vedea adresa Ministerului Instrucțiunii Publice No. 11 din 8 ianuarie 1937).

La 5 februarie prin adresa No. 1671, au fost trimise Legațiunii Tirana

instrucțiuni pentru a interveni pe lângă guvernul albanez. Școlile române vor avea caracterul de școli de Stat, cu institutori români etc.

Merită să fie semnalat raportul Legațiunii Tirana No. 120 din 16 februarie 1937 prin care se arată posibilitățile realizării instrucțiunilor cuprinse în adresa Ministerului din 5 februarie. De asemenea trebuie să menționăm adresa Ministerului Instrucțiunii Publice No. 69032 din 21 aprilie 1937.

La 5 mai 1937 Legațiunea Tirana a adresat o scrisoare Ministerului Afacerilor Străine albanez cerând ca guvernul albanez să restabilească Învățământul în limba română în școlile din mai multe localități cu populațiune română din Albania.

La 24 iulie 1937 Ministerul de Externe albanez răspunde că guvernul albanez a decis introducerea învățământului în limba română în școlile primare de stat funcționând în localitățile Llenga, Nicea. Moscopole, Grabova și Frasher, pe lângă cele două existente în Corcea și Șipsca.

La 7 octombrie 1937, Legațiunea ne face cunoscut că guvernul albanez a împlinit cele comunicate în luna iulie, astfel că aveam la acea dată în Albania 8 școli (7 primare și una grădiniță de copii) cu Învățământul în limba română.

Situațiunea aceasta s-a menținut și după ocuparea Albaniei de Italia.

13 mai 1940

/ss/ *Bosy*

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 263.

55.

1940 septembrie 2, <Tirana>. *Raportul părintelui econom Cotta Balamaci, înaintat Consulului general al României la Tirana I. Dăianu, privind funcționarea școlilor românești din Albania în anul școlar 1939-1940.*

Consulat Général de Roumanie à Tirana

Nr. 551/3

Tirana, 12 septembrie 1940

Anexe: 2

Domnule Ministru,

Am onoarea a Vă trimite aci-alăturat, în copie, raportul ce primesc de la Părintele Econom Cotta Balamaci, cu privire la funcționarea școlilor noastre din Albania în anul școlar 1939-1940.

Trimit totodată și un tablou din care se poate constata numărul elevilor ce au frecventat fiecare școală în parte și numărul lor total.

Cu această ocaziune, îmi permit a Vă reaminti (ceea ce am făcut și prin câteva rapoarte precedente No. 241 din 22 Mai a.c. și No. 456 din 3 August 1940, toate rămase fără răspuns) că învățătorii noștri din Albania nu au primit, din Septembrie 1939, nici un ajutor suplimentar.

Acest fapt nu numai că îi descurajează în misiunea lor, dar îi face să aibă multe bănuieli, de altfel explicabile, suspectându-ne chiar pe noi, că am fi dat altă destinație ajutorului cuvenit lor.

Față de această stare de lucruri, cred că ar fi potrivit să binevoiți a dispune să mi se dea un răspuns definitiv în această chestiune fie ordonanțând sumele, fie arătând motivele pentru care nu se acordă ajutorul menționat mai sus.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Consilier de Legațiune

Consul General

I. Dăianu

COPIE

de pe raportul Părintelui Econom Cotta Balamaci, No. 12,
adresată acestui Oficiu și înregistrată sub No. 525
din 2 Septembrie 1940.

Domnule Consul General,

Am onoarea a Vă înainta aci-alăturat tabloul elevilor care au frecventat școlile noastre române mixte din Albania, pe anul școlar 1939-1940.

Cu toate că regulamentul școlar prevedea ca, cursurile să înceapă la 25 Septembrie, anul acesta au început cu mult mai târziu, închizându-se la 5 Iunie, în toată Albania.

Școala din Corcea a funcționat cu 4 învățători: 2 de limba albaneză și 2 de limba română: Christache Simacu și Urania Atanas, al treilea învățător de limba română, Vasile Balamaci, care era anul trecut la această școală, a fost transferat la școala română din Nicea. Școala a funcționat normal până la închiderea anului școlar.

Școala din Dișnița a funcționat normal cu învățătorul Nuci Condili.

Școala din Lunca a funcționat cu doi învățători: Petre Belba de limba română și celălalt de limba albaneză. Aci românii sunt împărțiți în două tabere: Unii influențați, cer învățător albanez, alții învățător român, și din cauza aceasta funcționează cu doi învățători.

Școala din Nicea a funcționat cu învățătorul Vasile Balamaci. Școala nu prea a funcționat regulat, căci învățătorul V. Balamaci a fost transferat târziu, iar fostul învățător Frederic Țacu a fost luat în armată.

La școala din Grabova nu s-a predat deloc limba română, având ca învățător pe Procop Peșcazini și care a fost transferat în altă parte chiar la 1 Decembrie 1939, fiind înlocuit cu o învățătoare albaneză.

Școala din Șipsca a funcționat normal cu învățătorul Adam Muși.

Școala din Moscopole, până la Ianuarie a. c. a funcționat normal cu învățătorul Petre Leca. După transferarea lui la Tirana, a fost numit ca învățător de limba română D-l Iovan Poppa care, după puțin de la numirea lui, a fost transferat la Corcea în locul lui Vasile Balamaci, unde a funcționat aproape o lună. În luna Februarie, D-l Iovan Poppa a fost transferat din nou la Moscopole, unde a funcționat regulat până la închiderea anului școlar, predând limba română.

Primiți Vă rog, Domnule Consul General, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Cu stimă

(ss) *Ec. Cotta Balamaci*

Excelenței Sale
Domnului Ministru al Educației Naționale
Serviciul Cultural al românilor de peste hotare

- D.SANIC, fond Ministerul Educației Naționale, București, dosar 1332/1940, f. 154; 159-160.

56.

1940. *Tabel cu școlile și bisericile românești din Grecia, Iugoslavia, Bulgaria și Albania în perioada 1940-1941.*

TABLOU
de școlile secundare și primare din Grecia, Bulgaria și Albania

Albania

1.	Corița	Șc. Primară de băieți	Propriu
2.	Corița	Fete	„
3.	Sipsca	Mixtă	„
4.	Grabova	„	„

TABLOU
cu bisericile românești care au funcționat în anii 1940-1941 în:

.....
ALBANIA

1. Corcea
2. Pleasa
3. Nicea
4. Grabova
5. Lunca
6. Sipsca
7. Elbasan

- AMAE, fond Grecia, dosar 217/1945-1949 nepaginat.

57.

1941 noiembrie 1, <București>. Adresă a Ministerului Propagandei Naționale către Ministerul Afacerilor Străine, prin care erau expediate la Tirana, o serie de partituri muzicale pentru un grup de tineri care doreau să organizeze un cor românesc.

1 noiembrie 1941

Ministerul Propagandei Naționale. Direcțiunea Propagandă.

.....
Domnule Ministru,

Ca urmare la adresa dv. cu dosarul 76889/941 (Direcțiunea Politică), prin care cereți următoarele partituri:

1) G. Muzicescu:	Imnele Sf. Liturghii,
2) A. Bena:	Liturghia,
3) N. Bâru:	„
4) J. Crișan:	„
5) C. Givulescu:	Trei Liturghii,
6) P.T. Lugojan:	Liturghia,
7) O. Pop:	Liturghia,
8) V. Petrașcu:	Liturghia

solicitate de un grup de tineri, în vederea organizării unui cor românesc în Tirana, avem onoarea a vă face cunoscut următoarele:

1. Din lucrările de mai sus nu s-a putut procura decât *Imnele Sfintei Liturghii* de G. Muzicescu, pe care o alăturăm.

Celelalte, cele mai multe apărute într-o editură din Ardealul cedat, nu au putut fi găsite în Capitală. Am încercat, totuși, procurarea lor prin casa Moravetz din Timișoara. Dacă le vom putea avea vi le vom trimite.

2. Ne permitem a vă înainta următoarele partituri în genul celor cerute:

1) O.G. Kiriac:	Liturghia psaltică (cor mixt),
2) S.V. Drăgoi:	Liturghia (cor bărb.),
3) I.G. Comănești:	Axion (cor mixt),

pentru a fi trimise, împreună cu liturghia lui Muzicescu, Consulatului nostru general din capitala Albaniei.

Director,
/ss/ indescifrabil

Șeful serviciului,
/ss/ Tib. Alexandru

Domniei Sale Domnului Ministru al Afacerilor Străine. Direcțiunea Politică.

- AMAE, fond Problema 15, vol. 8, f. 42..

58.

<1941>, <București>. *Tablou cu școlile primare și secundare române din Peninsula Balcanică care au funcționat în anul școlar 1941-1942, precum și cu școlile închise din diferite motive.*

TABLOU

Cuprinzând școlile primare și secundare române din Peninsula Balcanică, pe anul școlar 1941/1942.

ȘCOLI PRIMARE ÎN FUNCȚIUNE

GRECIA

Nr. crt.	Localitatea	Felul școlii	Numărul elevilor	Învățători	Observații
1.	Salonic	mixtă	60-100	D. Ghiaciu Beca Goj M. Economu	
2.	Veria	băieți		Sotir Papatanase Ilie Gâma Emil Papasterie	
3.	Veria	fete	348	Anghelina Capidan Maria Zega Aura Cutrula Fania Nulica	
4.	Doleani	mixtă	45	Sterie Papatanase Sevastia Caraiani	
5.	Vodena	„	54	Elefteriu Roșu	

6.	Fetița	„	40	Eugenia Civică George Dului Viorica Constantinescu
7.	Gramaticova	„	42	G. Celea. Ecat. Perdichi
8.	Cândrova	„	45	Vance Tance Hristu Zdru Viorica Chirana decedată
9.	Paticina	„	12	Dumitru Zdrula
10.	Nevesca	„	17	Sterie Bibi Olga Stefan
11.	Belcamen	„	22	I.Gh. Repidon Eliza Mitruli
12.	Vlaho-Clisura	„	10	Stefan Belibaș
13.	Hrupiște	„	28	Sterie Chiaciu Maria Gața
14.	Cupa (Koupa)	„	13	Dionisie Papațafa
15.	Livezi	„	22	Tașcu Timniu
16.	Lumnița	„	22	Stavre Papatafa Marioara Eftimiu
17.	Ianina	„	15	(D. Niculescu) Gh. Perdichi
18.	Oșani	„		Stefan Stupca
19.	Grebena	„	81	At. Papatanase Maria Muha Sotiria Georgian
20.	Turia	„	57	Ioan Bargiuna Gh. Carangiu Ioana Barangiuna
21.	Băeasa	„	70	Atanase Baca Despa Zotu D. Ciubucli
22.	Breaza	„	151	Gh. Profenza Nic. Pispă Tela Pispă
23.	Damași	„	50	Eftimie Ciunguiani Alexandra Profenza
24.	Vlahoiani	„	50	Cușan Araia
25.	Pretori	„	26	Dum. Puiareu
26.	Mețova	„		(D. Ciubucli) șc. închisă
27.	Furca	„	90	George Nasica

28.	Pădzi	„	43	Sterie Roșu
29.	Perivoli	„	12	Oreste Mihadaș
30.	Samarina	„	16	George Ghița
31.	Arnixi	„		Const. Ciubucli
32.	Armada	„		Mihail Riza
33.	Paleoseli	„		Vasile Cațicu

BULGARIA

1.	Sofia	mixtă	45	V. Negrea Caliopi Nane Florica Nanu
2.	Giumaia de Sus	„	28	Florica Ciunga Petra Popova

de lb. Bulgară
Demisionat

ȘCOLILE SECUNDARE ROMÂNE

GRECIA

1. Liceul comercial al României din Salonic – Grecia
2. Școala profesională de fete Gr. I
3. Liceul teoretic român din Grebena – Grecia
4. Gimnaziul român din Ianina – Grecia

BULGARIA

1. Liceul teoretic român din Sofia – Bulgaria

IUGOSLAVIA

1. Liceul teoretic român din Vârșeț – Jugoslavia
2. Școala normală română

ȘCOLI SECUNDARE ROMÂNEȘTI ÎNCHISE

BULGARIA

1. Liceul teoretic român din Bitolia
2. Școala normală și profesională din Bitolia

ALBANIA

1. Liceul român din Corița – Albania
  2. Gimnaziul român din Berat – Albania
- ȘCOLILE ROMÂNEȘTI DIN PENINSULA BALCANICĂ
care au funcționat în trecut dar astăzi sunt închise fie
de pe urma războiului balcanic, fie din alte cauze

I. GRECIA	II. BULGARIA	III. ALBANIA
Târnova	Gopeși	Pleasa
Floru	Ohrida (2)	Beala de jos
Pisuderi	Crușova (2)	Moscopole
Grebeniți	Bitolia (3)+2 secundare	Berat (2)+1 sec.
Elasona	Perlepe	Leșnița
Caterina	Cernesî	Lușina-Carburnara
Huma (1926 din lipsă de elevi)	Magarova	Durazzo
Cochinopol	Moloviște	Frașari
Morihova	Nijepoli	Ferica
Mețova (2)	Cumanuva	Fieri
Marușa	Resna	Cavaia
Vlaholivad	Morihova	Cesina
Laca	Romua	Grabova
Armada	Veles	Tirana
Blața	Tetova	Premeti
Blirislav	Iancoveț	Lânca
Lugunța	Coceani	Nicea
Amiro	Scopia	Elbasan
Ghevgheli	Prizrend	Sipisca
Macrini	Grădiște	Corița (gimnaziu)
Paleoseli (redeschisă)	Poroi (1940 închisă de autoritățile bulgare)	Corița (șc. prim. etatizată)
Cupa (Koupa)	Giumaia de jos	Dișnița „
Domanașuli	Seres	
	Calcandel	
	Dobrinova	

- AMAE, fond. Problema 18, vol. 1, nepaginat.

59.

1941. *Extrase din studiul "Românii de peste hotare", privind situația celor din Bulgaria, Iugoslavia, Albania și Grecia.*

Românii de peste hotare
 .....

V. ROMÂNII DIN ALBANIA

După însemnările diverșilor etnografi, până la finele veacului trecut, românii din Albania au populat, în mase compacte, peste 200 de localități (sate și orașele) a căror origine românească se mai păstrează și astăzi.

Cele mai importante centre românești (aromâne) din Albania sunt: Fiori, Lușna, Grădiștea, Cărbunara, Moscopole, Lunca, Grabova, Nicea, Boboștița, Bituchichi, Drenova, Lubonia, Boria, Corcea, Dișnița, Șipsca etc.

Dr. Otto Junghann (*National minorities in Europa*, New York, pag. 64), în 1928, spune că, în Albania trăiește o minoritate românească de 55.000 suflete.

M. Popovici (*Situația românilor macedoneni și chestia colonizării lor*, Tip Bucovina, pag. 39), evaluează numărul românilor din Albania la 50.000 suflete.

Protecțiunea minorităților din Albania, în urma marelui război, a fost prevăzută prin declarațiunea făcută de guvernul albanez înaintea Societății Națiunilor, la 2 octombrie 1921, și prin Constituția Regatului din 1 decembrie 1928, care a garantat și ea anumite drepturi minorităților.

Înainte de război, românii din Albania dispuneau de biserici și școli naționale. După război, școlile românești au fost etatizate, iar bisericile suprimate.

În 1937, guvernul albanez a autorizat redeschiderea a 7 școli românești.

- AMAE, fond Problema 18, vol. 5, nepaginat.

60.

1942 noiembrie 11. *Extras din raportul administratorului general al școlilor și bisericilor române din Macedonia Gh. N. Papagheorghe privind nevoile urgente ale acestor școli datorită războiului.*

[...]

III. ALTE CHESTIUNI ȘI NEVOI URGENTE

În vederea executării prompte a însărcinărilor afectate instituției, ce am cinstea de a conduce, este cred, nevoie de o serie întreagă de măsuri ce trebuiesc luate și aplicate de urgență de forurile guvernamentale române, în frunte cu Onor Președinția Consiliului de Miniștri, și care să privească:

*1. Situația Școalelor Primare și Secundare Românești.**a) Școalele în funcțiune:*

.....
În Albania – alipită Italiei:

Școale primare: 22.

Școale secundare: un liceu teoretic de băieți la Corița (Corcea) și un gimnaziu mixt la Berat

În ceea ce privește felul cum se prezintă școalele aflate în funcțiune, atât cele primare cât și cele secundare, cu excepția celor din Sofia și a altor câtorva, pot afirma, din constatări personale și informații precise că situația lor este absolut nesatisfăcătoare. Lipsite de material didactic și de localuri adevărate, în cea mai mare parte, ele fac o impresie penibilă și existența lor în stare de funcțiune, nu se poate atribui decât numai căldurii sufletești și entuziasmului patriotic ce stăpânesc deopotrivă pe părinți, elevi și dascăli.

Prin grija deosebită de care este animată și preocupată conducerea actuală a Departamentului Culturii Naționale și a Cultelor, în frunte cu marele dascăl domnul Ministru ION PETROVICI, secundat de inimosul Secretar General, Domnul profesor NAPOLEON CRETU și de înțeleptul și plin de experiență Domnul Director AUGUSTIN CALIANI, conducătorul învățământului de peste hotare, s-au luat și continuă să se ia măsuri energice și efective pentru remedierea cât mai neîntârziată a acestor stări de lucruri. Astfel, s-au trimis – în limitele fondurilor bugetare disponibile – manuale didactice pentru școalele primare și, hotărârea luată recent de a se institui organe de administrație, îndrumare și control precum și trimiterea de corp didactic selecționat, sunt fapte certe ce constituie o cheazășie și o relevare a dorinței și tendinței unei grabnice normalizări.

Tot în legătură cu situația actuală a școalelor în funcțiune, țin a releva starea apăsătoare și îngreuiată creată prin rechiziționarea de către armatele aliate de ocupațiune, a unor clădiri și a unor instalații mobiliare ce aparțineau și de care se foloseau școalele noastre. Astfel, localul propriu al liceului comercial de băieți din Salonic, cu întreaga instalație a internatului – dormitoare cu paturi cu tot, sufragerie completă, baie, bucătărie etc. – se află rechiziționat localul de Armata Germană. Din această cauză, funcționarea liceului comercial se face în mod absolut impropriu mergându-se până acolo încât, elevii locuiesc încăperi insalubre, dorm pe jos, mănâncă în serii, n-au unde face meditațiile pentru pregătirea lecțiilor, sunt lipsiți de baie și de confortul minim necesar.

Dacă lucrul acesta a putut fi suportat în anul expirat, prin faptul că școala a funcționat, din cauza războiului, în perioada de vară – aprilie-august – apoi, pentru prezent și viitor, pericolul ne apare direct.

Șovinismul sârbesc a determinat închiderea școalelor noastre din Macedonia, fostă cucerită de sârbi și actualmente anexată de bulgari, imediat după războiul din 1916-18 și toate străduințele depuse pentru redeschiderea lor au rămas fără rezultat.

Este absolut necesar a se cerceta în Arhivele Ministerului Afacerilor Streine, rapoartele reprezentanților noștri diplomatici și consulari din statele balcanice, spre a se elucida definitiv cauzele ce au determinat sus zisa stare de fapt și spre a se putea acționa în cunoștință, procedându-se la găsirea posibilităților de redeschidere neîntârziată a școalelor respective.

2. *Situația bisericilor românești din Macedonia*

În prezent funcționează în întreaga Macedonia un număr de 21 locașuri de închinăciune și slujbă religioasă românească, prezentându-se astfel

- a) În Grecia – 13.
- b) În Bulgaria – 2.
- c) În Albania – 6.

Un număr de peste 15 biserici și Capele românești stau zăvorâte sau sunt folosite de slujitori în limbă străină populației ce-i ascultă. În majoritatea cazurilor acestea se găsesc în fosta Macedonia iugoslavă.

E de la sine înțeles deci că, odată cu demersurile ce se vor face pentru redeschiderea școalelor închise, trebuie să se acționeze și pentru redobândirea bisericilor noastre.

- AMAE, fond Problema 15, vol. 34, f. 364

61.

1943 februarie 15, București. *Memoriul profesorului Dumitru Berciu adresat ministrului Culturii Naționale și Cultelor Ion Petrovici privind Institutul Român din Albania.*

Vicepreședintele Consiliului de Miniștri
Ministrul Afacerilor Străine a.i. București

MEMORIU

În legătură cu Institutul Român din Albania

În urma însărcinării ce mi-a fost încredințată de către Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, potrivit Jurnalului Consiliului de Miniștri No. 1064, publicat în Monitorul Oficial No. 249 din 24 Octombrie 1942, de a mă deplasa în Albania cu scopul de a cerceta la fața locului condițiile în care se găsește localul Institutului Român din Albania, proprietatea Statului Român, aduc la cunoștință următoarele:

1) În timpul ostilităților dintre Italia și Grecia orașelul Santi Quaranta (Porto Edda) din Albania meridională, unde se găsește sediul Institutului Român, a fost ocupat de către armatele grecești și reocupat de italieni la sfârșitul lunii Aprilie 1941. Sub ocupația grecească localul a fost transformat în spital.

2) În tot acest răstimp institutul a fost bombardat în repetate rânduri de către aviația italiană, dar, din fericire, n-a fost niciodată atins în plin. O bombă a căzut în curte, distrugând aripa dreaptă a terasei de beton. În jurul institutului au fost aruncate mai multe bombe, ale căror schije au distrus unele obloane și uși de lemn. Altele au sfărâmat în mai multe locuri acoperișul de țigle, care va trebui reparat cât mai neîntârziat, înainte de începerea ploilor de primăvară. În timpul bombardamentelor au fost distruse de asemenea și toate geamurile. Unele dintre ele au fost înlocuite de către autoritățile militare italiene.

3) Zidul exterior, pe toată porțiunea dinspre mare, unde este și strada, a fost distrus în întregime, așa încât localul a rămas fără protecție către stradă. În plus ni s-au luat 3 m din grădina institutului, adică o suprafață de aproape 200 mp., care a fost transformată în stradă.

4) Grilajul de fier de deasupra zidului amintit a fost furat, împreună cu cele 4 porți grele, de fier, precum și 7 uși și 14 obloane de stejar și brad; au dispărut de asemenea și 8 tuburi de tinichea pentru scurgerea apei de pe acoperiș.

5) *Întreg inventarul institutului, în valoare de peste un milion lei, a dispărut (a se vedea lista alăturată acestui memoriu, în care n-au fost trecute obiectele noastre personale).*

În afară de această mare pierdere, în deosebi a bibliotecii, celelalte stricăciuni cauzate de războiu nu sunt atât de mari și ireparabile.

PROPUNERI

1) *Lucrări urgente:* a) repararea acoperișului prin înlocuirea țiglelor și lanțurilor distruși de bombe; lucrarea va trebui efectuată înaintea începerii ploilor de primăvară, pentru a preîntâmpina infiltrarea apei și ruinarea plafoanelor; b) repararea ușilor și ferestrelor; c) punerea restului de geamuri; d) ridicarea – cel puțin provizorie – a zidului exterior, pentru a închide clădirea institutului și a o feri de răufăcători.

2) Trimiterea unui delegat al Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor pentru efectuarea acestor lucrări urgente.

3) Același delegat va încheia contractul de închiriere a localului institutului cu autoritățile militare italiene, care ocupă în prezent institutul (Spitalul de campanie No. 581). Cât am stat la Santi Quaranta și la Tirana am și început tratativele în vederea încheierii acestui contract. De altfel clădirea Institutului a fost utilizată de către italienii încă de la 1 Mai 1941. Suma obținută din chirie va acoperi în parte cheltuielile de întreținere.

4) Delegatul Ministerului va face și demersurile necesare pentru obținerea *despăgubirilor de război (peste un milion lei)*, la care Statul Român are dreptul. El va face și intervențiile pe lângă autoritățile albaneze *ca porțiunea de teren transformată în stradă să revină cât mai repede institutului, pentru a nu se creia o situație de fapt.*

5) Pentru a nu pierde drepturile obținute de Statul Român cu mari greutate din partea Guvernului albanez, în decursul anilor precedenți, suntem de părere ca Ministerul Culturii Naționale să *reînființeze Institutul Român din Albania*, revenindu-se asupra Decretului-Lege No. 3685/1940 (a se vedea proiectul anexat prezentului memoriu). Prin această reînființare Ministerul Culturii Naționale nu-și ia nici un angajament material, în afară de micile cheltuieli de întreținere. Este deci vorba de *o formă*, pentru a ne putea menține poziția câștigată în Albania și în fața autorităților italo-albaneze, care, – atât cât m-am putut informa –, n-au luat cunoștință de actul de desființare din 1 Noiembrie 1940.

Autoritățile locale s-au arătat foarte dispuse a respecta drepturile dobândite de Statul Român. Ar fi, cred, o greșeală dacă s-ar renunța la aceste drepturi, care vor putea fi – sunt încredințat –, de mare folos pe viitor.

6) Fiindcă la Santi Quaranta (Porto Edda) sunt numai două familii de

români refugiați din Grecia, iar satele cu o populație românească se găesc la mare depărtare, să se caute toate mijloacele ca Statul Român să obțină *transferarea sediului Institutului la Tirana*, unde se află un puternic centru românesc (cam 2500 suflete).

Această transferare se poate obține printr-un schimb de local. Clădirea institutului *se poate vinde*, fie autorităților italiene, care de altfel au și făcut demersuri în acest sens, fie Guvernului albanez, care cred că ar fi bucuros să intre în posesia unei asemenea frumoase clădiri. Se va putea cădea de acord și cu Crucea Roșie albaneză, care este proprietara orașelului Santi Quaranta și care posedă multe edificii la Tirana. S-ar putea face prin urmare, *un schimb de local*.

Dacă această propunere este acceptată de către On. Ministerul Culturii Naționale, ea reclamă o oarecare urgență, fiindcă Santi Quaranta se găsește într-o regiune locuită în majoritate de Greci, care, în urma actualului război, ar putea fi cedată Greciei.

7) Odată sediul institutului mutat la Tirana, se va solicita din partea Guvernului albanez dreptul de a deschide un *liceu românesc*. Dealtfel în 1927 a fost înființat la Corița un gimnaziu românesc, dar a fost desființat în 1929.

După închiderea liceului francez de la Corița (1938), cred că liceul românesc ar suplini și acest gol. În afară de fiii de români, el ar fi frecventat și de albanezi, mai ales că un număr mare de albanezi caută pe toate căile să învețe limba română, pentru a veni la noi, unde au interese de tot felul.

8) În cazul că nu s-ar putea obține autorizarea de funcționare a liceului românesc, s-ar putea dobândi dreptul de a deschide la Tirana *o școală primară românească*, reparându-se o nedreptate din trecut, când guvernele albaneze n-au îngăduit funcționarea unei școli românești în capitala Albaniei.

9) Până la obținerea dreptului de funcționare a liceului sau a școlii românești și până la ivirea unor condițiuni favorabile reluării activității științifice a Institutului, se va crea în localul institutului, – după mutarea la Tirana –, *o Casă Românească*, având o bibliotecă, o sală de lectură, o expoziție permanentă de artă românească etc., în care să se adune la sărbători și la zile anumite, membrii comunității românești din Tirana și chiar din restul Albaniei, ale căror energii să fie îndrumate spre folosul Statului Român.

10) În cadrul activității institutului *se vor organiza și controla școlile și bisericile din întreaga Albanie*, așa cum s-a procedat cu cele din Macedonia.

În orice caz, cred că ar fi bine ca Guvernul român să intervină pe lângă Guvernul albanez ca școlile românești (5 la număr) să fie redeschise, întrucât *în prezent nu funcționează nici o școală primară românească în Albania*.

Se invocă greutățile timpului de față și distrugerea localurilor unor școli în vremea războiului italo-grec. Totuși școlile albaneze funcționează în mod regulat, iar clădirile deteriorate au fost reparate la timp!

Directorul sau delegatul Ministerului cu conducerea Institutului Român să fie autorizat de către Ministerul Culturii Naționale a cerceta la fața locului *situația – într-adevăr tristă – a școlilor și bisericilor românești din Albania*, cu localuri în ruină, cu învățători și preoți neplătiți la timp și persecutați de autoritățile locale.

11) Ministerul Cult. Naț., prin delegatul său, să rezolve și *chestiunea moștenitorilor profesorului Nicolae Iorga*, plătind cota ce le revine de pe porțiunea de teren în diviziune. Această porțiune de teren poate fi *declarată de utilitate publică* și plătită ca atare, după ce se vor cunoaște prețurile din Albania.

12) Fonduri necesare pe exercițiul 1943/1944: 1.200.000 lei pentru acoperirea cheltuielilor cerute de reparațiunile urgente semnalate mai sus și de deplasarea directorului-delegat în Albania pentru rezolvarea tuturor chestiunilor privitoare la Institut și în general la învățământul român în Albania.

(ss) Prof.dr. *Dumitru Berciu*
Bd. Palatul Cotroceni
Nr. 3, București, 6

- SANIC, fond Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, dosar 2454/1943, f. 6-9.

62.

1943 aprilie 10, București. *Referat al Direcției Politice din cadrul Ministerului Afacerilor Străine privind situația demografică, economică și cultural-religioasă a românilor din Albania.*

10 aprilie 1943

Ministerul Regal al Afacerilor Străine
Direcțiunea Politică

SITUAȚIA ACTUALĂ A ROMÂNILOR DIN ALBANIA

I. NUMĂR ȘI ÎNTINDERE

Românii din Albania, după afirmațiunile conaționalilor noștri originali din diferitele regiuni românești s-ar ridica peste cifra de 40. 000 suflete,

fără a ține seama de cei ce au căzut victime procesului de deznaționalizare. Consulul nostru General din Tirana, care în anul 1941 a întreprins o anchetă asupra românilor albanezi a constatat un număr de cca. 31. 400 suflete. Dintre aceștia, aproximativ 20. 000 ar locui în regiunea Corcea, restul fiind răspândiți în diversele comune din centrele Elbasan, Tirana, Durazzo, Fieri, Berat, Cavala și Valona.

II. SITUAȚIA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ

După ocupațiile lor și după felul lor de viață, acești români se împart în patru categorii: 1. orășeni; 2. agricultori; 3. munteni stabili și 4. munteni nomazi sau fărșeroți. Acei de prin orașe sunt pretutindeni harnici, pricepuți și întreprinzători. O mare parte a comerțului și industriei din Albania e în mâinile lor. Prin aptitudinile lor comerciale și prin sângele lor aproape toți și-au creat o stare materială înfloritoare. Această categorie este însă cea mai expusă deznaționalizării.

Agricultorii locuiesc cea mai mare parte în Câmpia Muzachiei. Starea lor economică este cât se poate de rea iar sănătatea le este amenințată de malaria care bânuie în acea regiune.

Muntenii locuiesc în regiunea Corcei. Ocupațiunea lor principală este creșterea oilor, vitelor cornute și cailor. O parte mai mică dintre ei se ocupă cu cărașia.

Românii fărșeroți în fine trăiesc vara în munții din sud-estul Albaniei iar în timpul iernii în șesurile din sud-vestul țării, în apropierea mării. Îndeletnicirea lor este creșterea vitelor: oi, vaci și cai mărunți de munte.

III. ȘCOALA

Pe baza drepturilor culturale acordate de sultan, în timpul Imperiului Otoman, au existat în Albania 17 școli primare, care aveau deplină autonomie, funcționând cu învățători cetățeni români numiți și plătiți de Statul Român. După războiul mondial, Guvernul albanez a desființat majoritatea acestor școli și a refuzat celor rămase dreptul de autonomie, cu toate stăruințele noastre, acceptând, după lungi pertractări și mari greutatea, funcționarea a șase școli primare etatizate cu dreptul de predare a limbii române însă cu învățători numiți, plătiți și controlați de albanezi, în comunele: Corcea, Dișnița, Sipsca, Moscopole, Nicea și Lunca.

În toate celelalte localități importante pentru noi din Albania, peste jumătate din numărul total al minoritarilor români nu pot învăța în școli limba românească. Școli secundare românești nu există.

Învățătorii celor șase școli primare de mai sus retribuiți de Guvernul

albanez primesc și un supliment de salariu, foarte modic de altfel, din partea Statului Român.

IV. BISERICA

Astăzi românii își mențin biserici naționale cu slujba în limba română în opt comune din regiunea Corcea și Elbasan și anume: Corcea, Sipsca, Pleașa, Grabova, Nicea, Lunca și Elbasan.

În toate celelalte localități importante din Albania, minoritarii români sunt lipsiți de biserică proprie.

Preoții români depind spiritualicește de biserica ortodoxă autocefală din Tirana. Salarizarea lor este, în mod teoretic, pe seama comunităților locale. În mod practic ei sunt plătiți de Guvernul nostru cu consimțământul tacit al Guvernului albanez.

De la instituirea regimului italian în Albania, s-a suspendat acordarea vizelor atât tinerilor albanezi cât și românilor care ar dori să învețe la școlile din România, în afară de studenții seminariilor. Politica actualului regim este de a forma cât mai mult tineretul în spiritul și cultura Romei. S-au luat dispozițiuni pentru ca învățământul limbii italiene să devină obligatoriu în toate școlile secundare. S-au înființat licee italiene în centrele principale și câteva școli primare italiene. Copiii de școală primară, dintre care mulți români, fără a fi obligați în mod legal, urmează la îndemnul părinților cursuri particulare de limba italiană. Progresul pe care l-au făcut acești copii este atât de mare, încât unii dintre ei vorbesc mai bine limba italiană decât pe cea română.

În chestiunea ameliorării drepturilor culturale ale românilor din Albania, atitudinea autorităților italiene este destul de rezervată, căutând să evite noi nemulțumiri interne prin trezirea unei probleme minoritare românești. Pe de o parte cercurile oficiale italiene afirmă, ca și cele albaneze, că românii nu cer limba românească în școală și biserică; pe de altă parte, românii se sfîiesc să facă cereri, dacă nu sunt asigurați că vor fi susținute de Guvernul italian.

Problema minorității românești din Albania a făcut recent obiectul unui schimb de scrisori între Guvernele italian și român, cu prilejul semnării Acordului Cultural între Italia și România, în ziua de 8 Aprilie a. c., prin scrisoarea pe care Domnul Profesor Mihai Antonescu, Vice-Președintele Consiliului de Miniștri, a adresat-o Domnului Bova Scoppa, s-a făcut apel la Guvernul italian de a pune toată grija ce-i va fi cu putință la conservarea valorilor spirituale și culturale ale populațiilor din Albania și din Italia, care vorbesc un dialect românesc. De asemenea, s-a făcut apel la bunele oficii

ale Guvernului italian pe lângă Guvernul albanez în vederea încheierii unui acord cultural româno-albanez.

Ministrul Italiei la București a răspuns asigurând Guvernul român de bunăvoința Guvernului italian în această chestiune și făcând cunoscut că va transmite la Roma propunerea privitoare la negocierile în vederea încheierii unui acord cultural româno-albanez. Acest schimb de scrisori are, un caracter confidențial.

(ss) *Buznea*
10 Aprilie 1943

- AMAE, fond Problema 18, vol. 2, Albania, nepaginat.

63.

1943 aprilie 14, Sofia. *Raportul adresat de G. Caranfil, ministrului Afacerilor Străine, Mihai Antonescu, privind situația românilor din Macedonia, Albania și Grecia.*

No. 372
STRICT CONFIDENȚIAL
Anexe: 1

Domnule Ministru,

Având în vedere că audiența la Prințesa Eudoxia îmi dădea câteva zile de răgaz, am socotit util să întreprind o călătorie în noile teritorii ce au fost alipite Bulgariei și într-o mică porțiune din Albania și Grecia.

Scopul acestei călătorii era triplu:

Prezența mea în regiunile ocupate de români, în aceste momente când elementul nostru minoritar trăiește într-o veșnică teamă de ziua de mâine, era de natură a aduce o liniștire a spiritelor.

Prin primirea oficială ce mi s-a făcut la Bitolia, la școala românească din localitate, care este închisă din timpul iugoslavilor, s-au consfințit indirect drepturile noastre asupra ei, drepturi cari, fără a fi direct contestate, dar din atitudinea autorităților bulgare locale reieșea că nu ne erau recunoscute.

Informativ general.

În sfârșit, m-a mai îndemnat să întreprind această călătorie și faptul că succesorul meu, cu siguranță că nu ar fi putut merge decât poate anul viitor în aceste locuri.

În concluzie, am constatat că:

1. Situația românilor din Macedonia, fostă Iugoslavia, astăzi bulgară, nu e pentru moment îngrijorătoare, plângerile ce produc fiind în majoritatea cazurilor exagerate;

2. Situația românilor din Albania este bună, albanezii nemanifestând nici o animozitate față de minoritatea noastră.

3. Situația românilor din Grecia este mult mai proastă, deoarece aceștia au comis eroarea – pe care o plătesc și cred că o vor plăti și în viitor – de a nu fi păstrat o atitudine nepărtinitoare față de greci. În adevăr, sprijinind acțiunea Italiei, minoritatea noastră a luat atitudine pentru Axă contra grecilor. Astfel, patrioții greci, de câte ori au ocaziunea, persecută elementul românesc și fără îndoială că în viitor guvernul grec ne va scoate în față la orice cerere în favoarea minorității noastre, atitudinea avută de aceasta în timpul ocupării.

Situația generală nesigură. Mare activitate a trupelor de partizani greci, denumiți „antartși”, mai cu seamă contra trupelor de ocupație italiene. Resentimentul contra italienilor este cu mult mai puternic decât contra germanilor.

4. În Tracia bulgărească nu avem o problemă a românilor. Se simte o stare de opresiune asupra elementului grec care formează marea majoritate a populației. Aproape nimeni nu știe bulgărește. Din cauza importanței desfășurării de forțe polițienești și armate, ai impresiunea unei regiuni de ocupație militară. Ostilitate pasivă a populației grecești față de ocupanții bulgari. Situația alimentară, dezastruoasă, cel puțin în regiunea Cavalla. Preparative active militare bulgare de-a lungul coastei.

Am impresiunea netă că trupele germane întăresc insula Thassos. Centru de aviație germană la Cavalla și punct important de comunicații radiofonice.

/ss/ *G. Caranfil*

.....

ALBANIA

Nu am făcut decât o scurtă vizită la mănăstirea Sf. Naum de lângă orașul Pogradet. Am fost primit cu multă simpatie și însuflețire de către autoritățile militare italiene și cele civile albaneze. Au venit în întâmpinare

și o delegație de cetățeni albanezi de la Pogradet, care locuiseră mult timp în România, pentru a-și manifesta sentimentele lor de caldă recunoștință și simpatie față de „a doua lor patrie”.

Minoritatea română din teritoriile albaneze este tratată pe picior de perfectă egalitate cu majoritarii și dat fiind prestigiul țării noastre în fața intelectualilor albanezi, care văd în România leagănul unde s-a făurit libertatea țării lor, nu exagerăm dacă spunem că ea este chiar o minoritate privilegiată.

În ceea ce privește situația în general, ea este dominată de neînțelegerile albanobulgare care dau naștere în mod cronic la incidente sângeroase și de o recrudescență acută a sentimentelor anti-italiene. Recentul acord italo-bulgar prin care se rectifică linia de demarcație între Albania și Bulgaria în favoarea acesteia din urmă, în loc să liniștească lucrurile a creat o tensiune și mai accentuată, nemulțumind adânc cercurile albaneze, care văd în acest act trădarea intereselor lor vitale. Această stare de nemulțumire s-a manifestat în mod violent și astfel numai în regiunea Pogradet au căzut uciși de către naționaliștii albanezi, 6 soldați și 2 ofițeri italieni.

Este cazul să constatăm că în urma împărțirii Macedoniei, foste Iugoslave, s-a creat un abis între Bulgaria și Albania. Ura s-a înfipt adânc în sufletul celor două popoare și consecințele ce se vor produce vor fi din cele mai grave. Voi menționa aici că în timp ce bulgarii pretind o întreagă regiune din Albania cu orașele Debra, Tetovo și Gostivar, albanezii socotesc că orașul Skoplje, ale cărui împrejurimi sunt locuite în majoritate de albanezi, trebuie să le revină.

În această situație nu se poate ajunge la un compromis, cel puțin pentru moment și Italia, care are mai mult rolul unui arbitru, se găsește în una din cele mai penibile situații.

Zvonurile care circulă cu privire la masacrarea românilor sunt de cele mai multe ori inventate și a le da crezare înseamnă a face jocul grecilor, care urmăresc evacuarea de către aromâni a regiunilor locuite în prezent.

Domniei Sale Domnului prof. Mihai Antonescu

Vicepreședintele Consiliului de Miniștri. Ministrul Afacerilor Străine
a.i., București

- AMAE, fond Problema 18, vol. 9, nepaginat.

64.

1943 iulie 16, București. *Situația ajutoarelor acordate de Președinția Consiliului de Miniștri, Banca Națională a României, Consiliului de Patronaj, românilor din Grecia, Serbia, Bulgaria, Albania.*

1943, iulie 16

Președinția Consiliului de Miniștri
Cabinetul pentru Administrarea și Organizarea
Bucovinei, Basarabiei și Transnistriei
Secția M Biroul 4

Ajutoare date românilor de peste hotare	<p>Avem onoarea a prezenta situația de ajutoare acordate de toate instituțiile – Președinția Consiliului de Miniștri, Departamente, B.N.R., Consiliul de Patronaj, etc. românilor din afara granițelor.</p> <p>În situație sunt cuprinse ajutoarele în alimente, material cultural și propagandă, fonduri în lei sau în valută străină, precum și alte ajutoare de altă natură date românilor din:</p> <p>Grecia Serbia (Banat și Timoc), Bulgaria, Albania</p>
---	---

TABEL

recapitulativ cu valoarea ajutoarelor acordate românilor de peste hotare.

1. *Românii din Grecia*

numerar	61.579.492 lei
alimente circa	87.736.420 lei
materiale circa	7.655.498 lei
TOTAL	156.971.410 lei

2. *Românii din Serbia:*

numerar	42.160.746 lei
alimente	
materiale circa.	4.458.000 lei
TOTAL	46.618.746 lei

3. *Românii din Ungaria*

- numerar	69.125.023
- alimente circa.	95.530.000
- materiale circa	2.940.000
TOTAL	<u>167.595.023 lei</u>

4. *Românii din Bulgaria*

- numerar	20.228.733 lei
-----------	----------------

5. *Românii din Albania*

- numerar	2.401.706 lei
-----------	---------------

6. *Românii din Transnistria și de la Est de Bug:*

- numerar	240.000 lei
- alimente	774.500
- materiale	21.241.840

- AMAE, fond Problema 18, vol. 1, f. 180-191.

65.

1943 iulie 22, București. Adresă a Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor însoțită de tabel, către Președinția Consiliului de Miniștri, cu sumele cheltuite de acest minister pentru românii din Grecia, Bulgaria, Iugoslavia și Albania, în perioada septembrie 1940 – iulie 1943.

Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor

Direcțiunea Contabilității

Serviciul contabilizării Operațiunilor

22 iulie 1943

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI

Cabinetul pentru administrarea și organizarea Bucovinei, Basarabiei și Transnistriei

Referindu-ne la adresa Dvs. Nr. 510055/943, avem onoarea a vă înainta, aici anexat, situația sumelor cheltuite de Ministerul Culturii Naționale și al

Cultelor pentru românii de peste hotare pe exercițiile: 1940/941 (de la 6 septembrie 1940), 1941/942, 1942/943 și 1943/944.

MINISTRU,
(ss) *M. Crețu*

DIRECTOR,
(ss) indescifrabil

SITUAȚIA
sumelor cheltuite de Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor
pentru românii de peste hotare
de la 6 Sept. 1940 – 10 Iulie 1943

	1940-1941	1941-1942	1942-1943	1943-1944	TOTAL
GRECIA	6167689	15929850	31109442	3372511	56579492
BULGARIA	3077521	6435788	8823074	192350	20228733
IUGOSLAVIA	2704574	1071037	3027165	-	9802776
ALBANIA	401722	633562	1004495	341927	2401706
TOTAL	12351506	27090237	43964176	5606788	89021707

DIRECTORUL CONTABILITĂȚII,
(ss) indescifrabil

Șeful serviciului,
(ss) indescifrabil

- AMAE, fond Problema 18, vol. 1, f. 159-160.

66.

1946 <februarie, București>. *Extras din procesul-verbal al Comisiei pentru revizuirea și completarea tabelor de salarizare a funcționarilor trimiși în străinătate de Ministerul Educației Naționale. Se propunea rechemarea la data de 1 aprilie 1946 a întregului personal din Peninsula Balcanică, compus din 270 de profesori și învățători, 52 de preoți și cântăreți.*

Proces-verbal al Comisiunii pentru revizuirea și completarea tabelor de salarizare a funcționarilor trimiși în străinătate, aprobat de Dl. Ministru Tătăărăscu sub nr. 120057 (Of. de îndrumare și coordonare financiară), trimis cu adresa Minist. de Finanțe sub Nr. 11028/1946, înreg. la Nr. 34806/1946.

[...]

D. Comprimarea cadrelor personalului din străinătate.

Având în vedere situația actuală a finanțelor publice și lipsa de devizie libere, comisiunea a recomandat departamentelor interesate, comprimarea la maxim a cadrelor din străinătate.

Examinând problema personalului Ministerului Educației Naționale și al Cultelor, aflat în străinătate, Comisiunea a constatat că aceste 2 departamente au un personal foarte numeros în special în Peninsula Balcanică (Bulgaria, Grecia, Iugoslavia și Albania), sunt 270 de profesori și învățători și 52 preoți și cântăreți.

În Grecia acest personal este plătit în devize libere (franci elvețieni).

Personalul acestor departamente nu a fost rechemat și continuă să funcționeze în străinătate. Este de apreciat dacă față de sarcinile financiare actuale ale statului român, nu ar fi posibilă o revizuire a politicii dusă de guvernele române față de minoritatea românească din Peninsula Balcanică

În această privință, Comisiunea recomandă rechemarea, pe data de 1 aprilie 1946, a întregului personal din această peninsulă, trimis de Ministerul Educației Naționale și al Cultelor.

Pentru intervalul 1 septembrie 1944 – 31 martie 1946, în care personalul de mai sus nu a primit salariile și în care o bună parte nu a putut activa din cauza evenimentelor politice, el urmează să fie salarizat cu 1/3 din retribuțiile cu care a fost plătit.

Personalul localnic urmează să fie și el salarizat în intervalul 1 septembrie – 31 martie 1946, în aceleași condițiuni și revizuit pe data de 1 aprilie 1946.

După 1 aprilie 1946, Ministerul Educației Naționale și a Cultelor ar urma să facă trierea acestui personal și să decidă asupra posturilor strict necesare în străinătate.

Baremul pentru acest personal urmează să se facă după această dată.

- SANIC, fond Ministerul Educației Naționale, dosar 680/1946, f. 20-2.

CONSIDERAȚII ETNOGRAFICE PRIVITOARE LA ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ

*Dr. Maria Magiru – director
Muzeul de Artă Populară Constanța*

Cercetarea științifică a identității popoarelor a început abia în secolul al XIX-lea, sub influența curentului romantic, care aduce în lumina tiparului imensa bogăție și frumusețe a folclorului literar, făcând din cultura tradițională stindardul luptei de eliberare a etniilor oprimate în fruntariile imperiilor.

Formă perfectă de limbaj pictural, fotografia, alăturându-se tiparului, a devenit o neprețuită unealtă de cercetare științifică, dezvăluind lumii secolului al XIX-lea frumusețea arhitecturii tradiționale și a obiectelor create de meșterii satelor, pitorescul costumelor populare, scene din viața unor colectivități rurale și trăsăturile specifice diverselor etnii, immortalizate în expresivele portrete fotografice ale vremii.

La numai zece ani după apariția cinematografului, frații Miltiade și Ienache Manachia au pus filmul în slujba cauzei aromânilor din Pind, înregistrând între anii 1906-1911, scene din viața locuitorilor din Avdela, Veria și alte zone ale Macedoniei grecești, prețioase documente aflate azi în arhivele din Grecia, Republica Macedonia și România.

Preocupările sistematice pentru cunoașterea și analiza fizionomiei morale și culturale a popoarelor au dat naștere unor științe precum sociologia, etnografia, etnolingvistica, psihologia, care s-au dezvoltat în perioada apariției statelor naționale, pe cenușa fostelor imperii dezintegrate de prima conflagrație mondială a secolului XX, izbucnită în Balcani, „butoiul de pulbere al Europei”.

Spre deosebire de alte arii geografice ale continentului, Peninsula Balcanică prezintă o compoziție etnică extrem de variată, întâlnindu-se în anumite zone, așezate unele lângă altele, sate grecești, aromâne, slave, albaneze, turcești sau mixte, pe teritoriul fostului Imperiu Roman de Răsărit și apoi al Imperiului Otoman dându-și întâlnire, de-a lungul istoriei, diverse neamuri și civilizații din Orient și din Occident, din nord și din sud.

Structura geografică predominant muntoasă, condițiile economice și politice au contribuit din plin la deplasări masive și repetate de populații, nepermițând popoarelor să-și mențină individualitatea etnografică în limite teritoriale foarte precise.

Asupra aspectelor legate de originea aromânilor, (macedoromânilor), asupra limbii vorbite de ei, cât și a legăturilor ce le au cu românii nord-dunăreni, s-au exprimat condeie avizate, aparținând mai multor discipline umaniste.

Demersul nostru științific urmărește cercetarea etnografică a dezvoltării formelor de cultură materială și spirituală ale aromânilor, aflate de-a lungul istoriei în contact cu diferitele forme de cultură ale popoarelor învecinate (greci, albanezi, sârbi, bulgari, turci), cât și cu cele asemănătoare ramurii familiei latinității nord-dunărene, facilitate de mobilitatea impusă de viața pastorală, cărăușie și negoț, ce-au constituit ocupațiile de bază ale comunității aromânești.

Dacă lucrările cu caracter istoric și lingvistic sunt numeroase, asupra aromânilor aplecându-se, cu dăruire și pasiune, mulți cercetători erudiți, unii dintre ei fiind chiar de origine aromână, în schimb cele consacrate aspectelor etnografice se reduc, în timpuri îndepărtate, la cronicarii și istoricii bizantini, mai târziu, la relatările unor călători străini care au vizitat în cursul secolelor XVII, XVIII și XIX, ținuturile locuite de aromâni, iar în prima parte a secolului al XX-lea, la operele fundamentale ale învățaților Th. Capidan și Tache Papahagi.

Prin prezentul studiu încercăm să aducem o serie de informații și date de natură etnografică care să consolideze argumentele istoricilor și lingviștilor.

În cercetarea problematicii legate de aromâni am pornit de la analiza informațiilor bibliografice, cât și de la observarea directă, nemijlocită a realității etno-lingvistice, prin efectuarea anchetelor de teren o dată, în satele cu populație aromânească din zona Constanței și apoi în Albania.

Comunitatea aromânească fărșerotă se prezintă ca o unitate organică de viață, ce îmbracă unele aspecte particulare, specifice, determinate de un complex de factori, dar și unele trăsături generale, comune aromânilor de pretutindeni, aspecte ce vor fi subliniate de prezentul studiu.

S-a urmărit interdependența formelor de cultură în măsura în care acestea reflectă desfășurarea modului tradițional de viață al comunității fărșerote, constituind o bază pentru noi deschideri științifice.

Considerații de ordin istoric și lingvistic

Generația instruită după cel de-al doilea război mondial, când nu mai existau școli și biserici românești în Peninsula Balcanică, a ajuns să aibă despre aromână doar cunoștințe reduse, devenind bilingvă: aromâna vorbită și limba oficială (greaca, de exemplu) ca limbă scrisă și vorbită.¹

„Macedoromânii” cum i-a denumit Th. Capidan în 1937², sau „macedovlahi” cum a propus acad. Matilda Caragiu-Marioțeanu³, sunt cunoscuți azi în satele balcanice sub denumiri și epitete precum: „vlahi” și „cuțo-vlahi” în Grecia; în Republica Macedonia cu numele oficial de „vlasi”, iar în presă și cărți „macedono-vlasi” sau „vlaho-macedoni”.

Cu excepția Republicii Macedonia, nici o altă țară balcanică nu recunoaște existența acestei etnii, iar numărul aromânilor poate fi doar aproximativ. Dacă în perioada antebelică ei reprezentau 21% din populația Greciei, astăzi statistica oficială ne dă cifra de 98% greci și 2% alte etnii, conform reputei publicații americane „The World Almanac”, 1997.⁴

Ce s-a întâmplat cu cei 21% macedoromâni de au putut încăpea în cele două procente de turci, albanezi, slavi și alte etnii aflate azi în Grecia, deci un total de 210.571 „străini” la o populație de 10.528.594 locuitori?

R.F. Iugoslavia (în 1992, înainte de desprinderea Croației, Sloveniei, Macedoniei, Bosniei și Herțegovinei) avea 10.614.558 locuitori, dintre care 63% sârbi, 14% albanezi, 6% muntenegreni. Ne întrebăm ce sunt ceilalți 13% nenominalizați?

Datele din 1997 ne dau pentru Albania 3.249.136 locuitori dintre care 95% albanezi, 3% greci și 2% alte etnii, dar unele publicații, mai ales grecești ne informează (din considerente politice) despre existența în Albania a unei populații de aproximativ 250.000 până la 300.000 de Vlahi, pe care îi numesc „greci vlahofoni”.⁵

Bulgaria cu o populație de 8.612.757 locuitori, are 85% bulgari, 8, 5% turci și 6, 5% alte etnii.

Dintre republicile desprinse din Iugoslavia, Macedonia cu 2.104.035

¹ Mihaela Bacu, *Între aculturare și asimilare. Aromânii în secolul al XX-lea*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, coordonator Neagu Djuvara, București, 1996, p. 162.

² Th. Capidan, *Les Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des populations roumaines de la Peninsule Balcanique*, Bucarest, 1937

³ Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Un dodecalog al aromanilor*, în vol. *Aromânii.*, p. 177

⁴ *The World Almanac and book of facts*, Mahwah, New Jersey, 1997, p. 769

⁵ Mihaela Bacu, *op. cit.*, p. 167

locuitori, declară 65% macedoneni și 22% albanezi, principalele limbi vorbite fiind macedoneană, albaneză, turcă și sârbo-croată.⁶

Nicăieri nu apare menționată, în aceste statistici vehiculate pe tot globul, etnia aromână sau macedoromână.

Cercetătoarea Matilda Caragiu-Marioțeanu atrage atenția, în al său „Dodecalog” al aromânilor, asupra confuziei ce o produce utilizarea termenului Macedonia/Makedonia, ca și a adjectivului macedonean/makedonski: „A da numele Makedonia unei republici slave create după război și care are frontieră cu o provincie grecească... care se numește tot Makedhonia, înseamnă a crea confuzie...”⁷

Această confuzie o produce și folosirea termenului „limbă macedoneană” în „The World Almanac” (1997).⁸

Considerații de ordin etnografic

Sub Comneni, vlahii, care dețineau mii de turme, s-au bucurat de o serie de libertăți, coborând pentru iernatic în câmpiile Macedoniei și, mai cu seamă, în Turcia, denumită de Homer „mama oilor”, și ajungând cu turmele până în Asia Mică în căutare de pășuni grase.⁹

Autorii bizantini au furnizat, uneori, date succinte asupra unor piese ce făceau parte din costumul aromânesc. Astfel, în secolul al XII-lea, poetul boem Ptochprodemos, de la curtea Comnenilor, se arată uimit de polifuncționalitatea unui element de port, numit, capă, ce servea când de cojoc, când de plapumă, când de cămașă.¹⁰

Brânzeturile, ca și țesăturile de lână, prelucrate de femeile aromânce, erau foarte căutate și apreciate în Bizanț. Astfel, în veacul al XIV-lea, poetul Manuel Philes, va solicita una din acele țesături groase de lână, cu care se îmbrăcau ciobanii din Tracia, iarna când era foarte frig, probabil sarica (sarca), cuvânt de origine latină, cum denumește Tache Papahagi acest cojoc lung din blană, o piesă nelipsită din costumul păstoresc.¹¹

Manuel Philes descrie tunsul oilor și toate operațiile legate de prelucrarea lânii.

⁶ *The World Almanac...*, p. 795.

⁷ Matilda Caragiu-Marioțeanu, *op. cit.*, p. 177-178.

⁸ *The World Almanac...*, p. 737.

⁹ George Murnu, *Românii din Bulgaria medievală*, în *Memoriile secțiunii literare*, seria III, tomul IX, mem. 4, București, 1939, p. 16.

¹⁰ Petre S. Năsturel. *Vlahii din spațiul bizantin și bulgăresc până la cucerirea otomană*, în vol. *Aromânii...*, p. 71.

¹¹ *Ibidem*, p. 71-72.

Cronicarul bizantin, de o mare erudiție, Nichita Choniates, ce-a îndeplinit numeroase funcții în ierarhia oficială a Constantinopolului, una dintre ele fiind și aceea de reprezentant al curții imperiale și însoțitor al Împăratului Isac Anghel la expedițiile armatei bizantine împotriva vlahilor balcanici, a fost de nenumărate ori martor ocular, descriind evenimentele petrecute în timpul vieții sale, confirmate și de alte izvoare contemporane, franceze, italiene și germane.

Choniates ne-a lăsat portretul unui vlah balcanic, cu o rezistență etnică aparate, așezat în fața tuturor intemperțiilor istorice, oțelit în asprimile vieții, „înfundat în piei de oaie, cu picioarele acoperite de lână și de cărpe grosolane”. (Cronicarul bizantin se referă, probabil, în acest text – așa cum subliniază savantul Petre S. Năsturel – la încălțările tradiționale¹², compuse din obiele și opinci, pe care le purtau păstorii aromâni, piese ușoare și adecvate drumurilor lungi, obositoare, parcurse de aceștia.)

Într-o scrisoare a arhiepiscopului Dimitrie Chomatianos de Ohrida este menționată o piesă textilă, specifică populației aromânești până în zilele noastre, și anume cerga: „o pătură de păr de ied numită în limba barbară tzerga”, pe care înalta față bisericească o cumpărase de la un vlah din Ohrid.

Cergile de oaie se țes și astăzi de femeile aromânce dobrogene, poartă un nume aromânesc „flukata”, provenit din latinul floccus (smoc de lână). Ele se întrebuițau de către aromâni la căptușirea corturilor în care locuiau pe timpul verii. Se confecționau din lână groasă, de calitate superioară, cu fir lung și lucios. În cursul operației de țesut, se trăgeau firele în vederea realizării mițelor.

Asemănarea dintre căciula tradițională și forma unor adăposturi aromânești le-a dat locuitorilor acestora numele de Katsulophaneremtai.¹³

În ceea ce privește locuințele, izvoarele bizantine menționează termenul kasai – latinul casa, aromânescul și românescul casă – al vlahorinhiților.¹⁴

Choniates vorbește cu dispreț despre așa-numitele hopogee – locuințe semiîngropate, afirmând că aromânii din Bulgaria locuiau – ca de altfel și unii români din Câmpia Bărăganului – în bordeie, acoperite cu stuf și pământ, amintite și de Herodot, în legătură cu șesurile scitice.¹⁵

Formarea statelor medievale slave a avut drept consecință o mai pregnantă diferențiere din punct de vedere lingvistic și etnic a populațiilor care locuiau în Balcani: vlahi, sârbi, croați, bulgari, albanezi. Conviețuirea lor îndelungată, pe același teritoriu, a dus însă și la o serie de interferențe

¹² *Ibidem*, p. 72.

¹³ *Ibidem*, p. 72-73.

¹⁴ *Ibidem*, p. 73.

¹⁵ *Ibidem*.

culturale, la unele asemănări, condiționate de același mediu, de același climat de aceleași condiții sociale și economice. Numai stabilind natura și durata raporturilor dintre aceste etnii, putem înțelege însemnătatea rolului elementului aromânesc în evoluția generală a Balcanilor, deoarece vlahii n-au format niște enclave izolate și restrânse, ci ei s-au constituit în mari comunități, conservatoare și bine organizate, cu o identitate aparte, distinctă, reușind să-și păstreze intact caracterul etnic, limba, îmbrăcămintea, tradițiile și obiceiurile.

Faptul că erau preocupați ca atare reiese și dintr-o serie de documente ce îi aveau în vedere doar pe ei și care reflectă ocupația de căpetenie a acestei populații și obligațiile ce decurgeau din practicarea ei. Astfel, actul emis în 1313-1318 de cancelaria regelui sârb Ștefan Milutin, în favoarea mănăstirii Banja (la nord de Mitrovița), menționează pentru prima oară legea vlahilor (*Zakon Vlahom*).

Conform acestei legi, vlahii aveau obligația să plătească, în fiecare an: „...o oaie cu mielul ei și o a doua, stearpă, din cincizeci... Iar voinicii (*voinik*) care nu trebuie să toarcă lâna pentru mănăstire, să dea haine, și atât voinicul cât și *călătorul* (*kielator*) vor trebui să ducă turmele la păscut și să tundă lâna, iar voinicul îi va păzi pe ciobani. În caz de vreme proastă, voinicii și călătorii să ducă (totuși) oile la păscut...”¹⁶

În acest document găsim menționate cele două categorii fundamentale ale populației vlahice: „voinicii”, oameni înarmați cu un statut privilegiat, care îi păzesc pe ciobani, ca să nu fie prădați, și „călătorii”, *chervanagii* specializați în transportul și desfacerea produselor la distanțe mari.

Teritoriile locuite de un număr considerabil de aromâni vor intra în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în frontierele noului Imperiu otoman, condițiile de viață ale acestora îmbunătățindu-se ca urmare a scutirii de impozite și a acordării de privilegii. Astfel, ei și-au păstrat organizarea autonomă în schimbul serviciului militar în armatele imperiale sau pe loc.

La începutul secolului al XVII-lea, o bună parte a vlahilor din Imperiul otoman își pierde statutul privilegiat de voinici sau de armatoli, primul loc fiind luat acum de „călători” (de conducătorii de caravane) și de comercianți.

Necesitatea de a-și desface, la început, produsele activității lor: lâna, brânzeturi, piei, seu, iar mai târziu și ale altora, i-a îndemnat pe păstorii aromâni să-și facă din negoț o a doua meserie.

Înzestrați cu un puternic spirit de observație, păstorii, în peregrinările lor cu turmele de oi, constatau abundența sau dimpotrivă lipsa anumitor categorii de obiecte, ieftinătatea sau scumpetea din unele zone, comparativ

¹⁶ Matei Cazacu, *Vlahii din Balcanii Occidentali (Serbia, Croația, Albania, etc.) Pax ottomanica (secolele XV-XVIII)*, în vol. *Aromânii...*, p. 85.

cu situația de la ei de acasă, apreciind diferența de prețuri și avantaje pe care ei puteau să le aibă ca intermediar în comerțul cu aceste produse.

Transportul cu caravanele (*cărvănăritul*) a constituit o altă sursă importantă de câștig pentru unii dintre aromâni. Dacă în prima fază se poate vorbi de un comerț ambulant, practicat paralel cu păstoritul pe distanțe mari, uneori de-a dreptul impresionante, începând cu secolul al XVII-lea, dar mai ales în cel de al XVIII-lea, aromânii preiau în proporții mari, comerțul internațional pe cale terestră și pe mare, în special pe coasta orientală a Adriaticii.

Orașul cel mai prosper se afla în interiorul Balcanilor, și anume Moscopole, actualul târgușor albanez Voskopoje, nu departe de Corcea¹⁷) oraș pe care un foarte bun cunoscător și cercetător al istoriei și culturii aromânilor, Valeriu Papahagi, îl considera „metropola comercială și culturală a românimii balcanice”.¹⁸

Despre acest centru, extrem de important pentru întreaga viață economică și culturală a aromânilor (avea o școală superioară, o Academie, o tipografie, 72 de biserici, bresle, palate de marmură, corporații, bănci, locuințe – palate, fântâni), același amintit Pouqueville menționa că ar fi avut, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, o populație cuprinsă între 40.000-60.000 de locuitori, cifră corectată, ulterior, de cercetători, ca de exemplu Max Demeter Pezfuss, care consideră numărul de 20.000 de locuitori mai aproape de realitate. Faptul că, la începutul secolului al XIX-lea, se mai puteau vedea, totuși ruinele a 22 de biserici și marea mănăstire Prodomos situată în afara zidurilor, susține, în mare parte, afirmațiile consulului francez.¹⁹ În prezent mai există 7 biserici (unele în ruină, câteva în stare de funcționare), iar fostul mare centru este astăzi un sat cu câteva mii de locuitori.

Dezorganizarea administrativă a Imperiului otoman, distrugerea orașului Moscopole, îngreunarea vieții acestor munteni, obișnuiți să trăiască în deplină libertate și mișcare, a accelerat procesul de emigrare a aromânilor, care începuse, în fapt, înainte cu un secol.

Despre soarta orașului Moscopole au rămas și informațiile furnizate de ex-consulul Franței la Salonic, E.M. Cousinerz, în perioada 1786-1793, și apoi, din nou, în 1814, mărturii contemporane aproape cu evenimentele tragice petrecute acolo: „În zilele noastre orașul Voskopolisse îmbogățise

¹⁷ Neagu Djuvara, *Diaspora aromână în secolele XVIII și XIX*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 101.

¹⁸ Ilie Bădescu, *Poporul român între catastrofă și genocid*, în vol. *Perenitatea vlahilor*, Edit. Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1995, p. 9.

¹⁹ Neagu Djuvara, *op.cit.*, p. 101.

prin comerțul său cu Germania. Locuitorii clădiseră în el case foarte frumoase, dar un pașă din Albania despre care mi s-a spus că era tatăl lui Ali, pașa din Ianina, atacând și jefuind acest oraș, negustorii s-au împrăștiat: ei sunt acum răspândiți în Banat, în Ungaria, în diferite orșe din Macedonia, și mai ales la Serres, unde Ismail bei i-a primit bine. Nu mai există astăzi la Voskopolis decât ruine și cabane în care locuiesc urmașii, toți săraci, ai acestui neam...”²⁰

După ruinarea orașului Moscopole, familii bogate de negustori aromâni, grupate în mari „companii”, se stabilesc la Viena, Pesta sau la Bratislava, la Leipzig iar cele sărace în Macedonia și Serbia, acestea din urmă ocupându-se în continuare, cu comerțul ambulant, efectuat cu căruțe, catări sau măgari.

În Transilvania, negustorii aromâni sunt atestați începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Aici, ei s-au organizat în companii comerciale, în cele mai importante centre comerciale, cum erau Sibiul și Brașovul, cei mai mulți dintre aromâni provenind din Macedonia, pe care o părăsiseră din cauza haraciului turcesc și al creditorilor.²¹

Spre Principate, s-au îndreptat, mai ales, aromâni de origine epirotă, veniți prin Veneția, la sfârșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor pentru a scăpa de presiunea stăpânirii turcești care devenise, între timp, apăsătoare.

Pouqueville i-a cunoscut pe faimoșii vlahi chiariagii (caravanieri) din Epir, care efectuau transporturile de marfă și de călători până la Constantinopol și la București, ei asigurând, totodată, și serviciile de poștă.²²

Domniile fanariote, de mai târziu, le-au fost favorabile, mulți emigranți de origine aromână reușind să pătrundă în clasa suprapusă și să contribuie la formarea burgheziei române.

Acest lucru nu înseamnă, cătuși de puțin, că aromânii nu aveau conștiința propriei lor identități etnice, aspect semnalat de Cousinerz care, vizitând de mai multe ori regiunile unde ei trăiau, sublinia următoarele: „... acolo (în Munții Pindului) se mai găsesc în număr mare; limba lor împiedică să nu fie luați în seamă; ei vorbesc încă latina, și dacă-i întrebi, din ce națiune sunteți? Ei răspund cu mândrie: Rumân”²³.

În familie, ei vorbeau dialectul aromân. Un alt criteriu de recunoaștere

²⁰ *Ibidem*, p. 102.

²¹ Mihai Bucovală, *Câteva date referitoare la case de comerț aromâne și importurile lor în secolele XVIII și XX*, în vol. *Perenitatea vlahilor...*, p. 77.

²² Victor Papacostea, *Tradiții românești de istorie și cultură*, București, Editura Eminescu, 1996, p. 285.

²³ Neagu Djuvara, *op.cit.*, p. 111.

a originii era calificativul sau porecla Vlahos=Vlahul, adăugate la nume sau prenume, precum și locul de baștină al familiei respective.

Mormintele fastuoase din piatră, ridicate de aromâni, în Balcani, pentru familiile lor, sau pietrele funerare din țările Europei centrale care indică, un loc de naștere, constituie de asemenea, repere prețioase în stabilirea originii aromâne²⁴.

Unul dintre învățații care ne-au lăsat lucrări de referință asupra aromânilor a fost Theodor Capidan,²⁵ care i-a recunoscut personal, în urma călătoriei întreprinse la începutul secolului al XX-lea, în regiunile populate de ei.

A coroborat datele culese personal, în decursul cercetărilor de teren, cu marea bogăție de informații, lăsate de numeroși călători și învățați ce-au străbătut în cursul secolelor XVII, XVIII și XIX, satele și orașele locuite de aromâni: englezii, Thomas Herbert, George Wheeler, doctorul Sibthorp, William Martin Leake, Henry Holland; după care au venit cei de origine franceză: F.C.H.L. Pouqueville, arheologul L. Heuze, Francisc Lenormant, urmași apoi de alți învățați: Lejean, Jovan Cvijic, L. Schultze, Gustav Weigand etc., unii dintre aceștia menționați deja în paginile anterioare.

Theodor Capidan ne-a oferit o viziune de ansamblu asupra originii, a limbii, a locurilor de baștină ale aromânilor, precum și asupra aspectelor legate de civilizația și cultura populară aromânească: organizarea vieții păstorești (modul de construcție al stânelor, specializate ciobanilor, traiul, hrana și îmbrăcămintea lor, prepararea produselor lactate, obiceiurile păstorești, legate de ciclul vieții și de marile sărbători de peste an); operațiile de prelucrare a lânii și transformarea acesteia în piese de îmbrăcăminte și în țesături; terminologia și etimologia obiectelor și a produselor realizate de aromâni.

Lucrările sale rămân opere de referință, fără de care cunoașterea și înțelegerea modului tradițional de viață și a rolului jucat de elementul aromânesc în istoria și cultura sud-estului european nu ar fi posibilă.

Ocupația de bază – păstoritul – a populației de origine aromână din Peninsula Balcanică, așa cum au subliniat-o toți cei care au cercetat-o a fost în mare măsură condiționată și favorizată de relief extrem de variat, cu o vegetație bogată, cât și de climă (la șes, călduri mari în timpul verii și ierni

²⁴ *Ibidem*, p. 112.

²⁵ Th. Capidan, *Românii nomazi. Studiu de viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926; *Macedoromânii. Vechimea și însemnătatea lor istorică în Peninsula Balcanică. Originea macedoromânilor*, în *Memoriile secțiunii literare*, seria III, tomul IX, mem. 2, 1939; *Macedoromânii. Etnografie. Istorie. Limbă.*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1942.

dulci, la munte veri răcoroase și ierni aspre, geroase).

Așezările păstorilor aromâni, ridicate pe înălțimi de munte, în apropierea pădurilor seculare și a apelor curgătoare, izolate de marile artere de comunicații, le ferea de atacurile la care erau supuse locuințele celorlalte populații, le garanta aromânilor libertatea de mișcare pe mari spații, dându-le totodată posibilitatea de a-și păstra identitatea etnică și lingvistică.

Referindu-se la această caracteristică fundamentală a așezărilor aromânești, geograful german L.Schultze scria: „Aromânii au făcut să răsară așezările de înălțime, de o curățenie exemplară, ordine și adesea bunăstare, așa cum sunt oazele în deșert”.²⁶

Față de iobagii de la șes, numiți „raia”, situația aromânilor – sublinia Th. Capidan – a fost cu mult mai bună.²⁷

De aici, din regiunea Pindului, aromânii s-au deplasat cu turmele în răsăritul și în nordul Greciei. Despre păstorii așezați pe muntele Olimp, germanul Gustav Weigand, care i-a cercetat în anul 1888, afirma că ei au venit de la șes, din Tesalia.

Aromânii se găseau în număr mare și în apropierea Salonicului, oraș numit în graiul aromânesc – sublinia Th. Capidan – Sărună, ce reproduce vechea lui denumire romană Salona. În vestul Salonicului, exista un alt grup de păstori aromâni veniți din Albania.²⁸

Deosebit de mobili erau și aromânii din zona muntelui Gramoștea, o prelungire a Pindului, care practicau păstoritul semi-nomad, din Macedonia și până în Câmpia Salonicului și ținutul Meglenului, ajungând până la râul Vardar. Alți păstori se îndreptau spre muntele Murihova, unde se întâlneau cu păstorii fărșeroți.

Toamna, grămostenii își mânau oile la iernat la Marea Neagră sau de-a lungul Dunării, unde se întâlneau cu românii nord-dunăreni. Puteau fi văzuți pe Valea Moraviei sau în Stara Planina, ramificația apuseană a Balcanilor din Serbia.

Grămostenii practicau pe lângă păstorit, meșteșugurile și comerțul, orașul Gramoștea cu 40.000 de locuitori, fiind la fel de vestit ca și centrele urbane ale aromânilor din estul Albaniei: Șipoca, Bitcuchi și Moscopole.²⁹

Referindu-se la așezările urbane, Jovan Cvijic remarca că acestea sunt situate, la fel ca și satele, la altitudine mare, oferind locuitorilor un confort asemănător cu cel din Occident: „Ei [aromânii] trăiesc în orașe care sunt

²⁶ Ilie Bădescu, *op.cit.*, p. 10.

²⁷ Theodor Capidan, *Macedoromânii*, p. 11.

²⁸ *Ibidem*, p. 15.

²⁹ Idem, *Românii nomazi*, p. 61 și p. 66.

mai sănătoase din toate câte se află în Peninsula Balcanică. Aceste orașe sunt la o înălțime mare și pe poziții frumoase; ele sunt așezate de obicei pe povârnișurile munților greu de urcat. Casele și prăvăliile sunt clădite din piatră și cele mai multe acoperite cu piatră. Ele sunt clădiri frumoase cu interiorul aranjat ca în Europa Centrală”³⁰.

Făcând o deosebire netă între semi-nomadism și transhumanță, Th. Capidan afirma, pe bună dreptate că, păstoritul transhumant, care este și cel mai vechi, și care constă într-o pendulare periodică, împreună cu turmele, în căutare de pășuni grase, între două regiuni cu climat deosebit; munte-șes, le-a fost caracteristic păstorilor aromâni. Dacă o parte din bărbați mergeau cu oile la păscut, ceilalți rămâneau acasă, împreună cu femeile, îndeletnicindu-se cu munca câmpului sau cu alte meserii.³¹

Numai atunci când primejdii mari le amenințau libertatea unii dintre păstori (cei din Albania, mai ales, din ramura fărșeroților) se mutau, conduși de celnik, împreună cu întreaga fără (familiile dintr-un sat cu tot avutul lor mișcător), în altă regiune, practicând un tip de viață seminomad.

O serie de termeni – precizează Th. Capidan – cum ar fi latinescul *callis-is*, din care derivă cuvântul românesc *cale* și care înseamnă *potecă* care duce peste înălțimile dealurilor și munților, drum pentru vite care sunt mânate la păscut, drum care duce la pășune; cuvântul *cărare*, de origine latină *carraria*, un derivat al unui *carrum*, care inițial, era drumul pe unde mergeau carele, ca și cuvântul *car*, tot de origine latină, conservate la aromâni, constituie argumente forte care probează vechimea îndeletnicirilor lor: păstoritul și cărvănăritul.³²

O sursă importantă de câștig – releva și Capidan – a constituit-o transportul cu caravanele a cărei vechime era tot așa de mare ca și aceea a păstoritului. Aromânii au acoperit transportul de mărfuri și călători, de pe întreg cuprinsul Peninsulei Balcanice, spre principalele porturi: Valone, Durazza și Raguza.

Th. Capidan menționează cele trei căi importante, pe care le străbăteau chervanagii aromâni: Via Egnatia, faimoasa șosea romană ce lega Marea Adriatică de Constantinopol, apoi drumul care mergea de-a lungul Văii Morava-Vardar unind Belgradul cu Salonicul și un al treilea drum, cel militar care lega Constantinopolul de Niș prin Adrianopol și Filipopol.

În interiorul Peninsulei Balcanice, cele mai importante târguri erau la Perlepe (Pârleap), Serres, Cavala, Drama, Larisa, Lăsun, etc.

În ceea ce privește locuințele, aromânii își ridicau, în apropierea

³⁰ *Ibidem*, p. 132-133.

³¹ *Ibidem*, p. 14-16.

³² *Ibidem*, p. 37-38.

călivelor (colibelor), case temeinice din piatră, cu acoperișuri în patru ape, acoperite cu țiglă, luând astfel naștere sate înfloritoare și chiar orașele.

Comparația pe care călătorul englez Willian Martin Leake o face între satele aromânești din Pind, compuse din case solid construite, extrem de curate și cele mai înfloritoare orașe din Grecia, este extrem de relevantă pentru bunăstarea economică a aromânilor.³³

Casele lor, prevăzute cu etaj, cuprindeau mai multe încăperi. Planul parterului, alcătuit dintr-o sală de mijloc și doua încăperi, situate de-o parte și de alta a sălii, este cel clasic, întâlnit pe întreg spațiu locuit de români. Într-una din camerele laterale se află scara ce duce la etaj. Casele erau lipite de cerdacuri sau pridvoare deschise și aceasta pentru a se putea face față atacurile nedorite venite din afară.

În sala, aflată la parter, era amplasat, de regulă războiul de țesut. Camerele laterale serveau pentru depozitat diverse produse și obiecte, iar cele de la etaj erau destinate dormitului. Una sau două dintre ele se țineau curate pentru oaspeți.

Impresionat de curățenia și de bogăția țesăturilor ce decorau interiorul locuinței aromânești, profesorul german Gustav Weigand sublinia: „Pardoseala camerelor este întotdeauna bine curățată. Covoare frumoase, broderii și chiar perdele împodobesc camerele lor...”³⁴

Potrivit afirmațiilor furnizate de Theodor Capidan, păstorii care pendulau în căutarea pășunilor, mutându-și locuințele, de mai multe ori, în intervalul unei singure veri, trăiau în colibe sau în corturi. Mai multe colibe alcătuiau un cătun.

Interesant este modul ingenios, simplu, de construcție al colibelor, descris de Th. Capidan: din crengi de lemn împletite cu paie, coliba având lungimea de 5-6 metri în diametru. Pereții aveau o grosime ce nu depășea 15 cm. Coliba se utiliza numai pe vreme rea; păstorii obișnuiau să mănânce și să se odihnească în aer liber, pe timp frumos.

Cortul se confecționa, pentru a rezista intemperiilor, dintr-o țesătură impermeabilă de lână, amestecată cu păr de capră. Interesantă este precizarea pe care o face Th. Capidan în legătură cu ornamentica acestei piese textile. Ea se împodobește cu un semn distinct pentru fiecare sat. Cortul se fixa pe pământ cu țărugi la cele patru colțuri.

În ceea ce privește organizarea socială, politică, culturală și religioasă, fundamentul acestuia îl constituia familia, întemeiată pe legături de rudenie și de interese economice. Mai multe familii înrudite, între 50 până la 200 pentru vremurile mai îndepărtate, alcătuiau o *fălcare* (cuvânt de origine

³³ Idem, *Macedoromâni*, p. 32.

³⁴ *Ibidem*, p. 34.

latină), ce era condusă de către un celnic.

Analizând temeinic cauzele care au dus la decăderea păstoritului și a celorlalte îndeletniciri specifice aromânilor (comerțul și chervănitul), Theodor Capidan enumera, printre acestea, în primul rând războaiele devastatoare ruso-turce, apoi războiul din 1877 în urma căruia Tesalia a fost anexată Greciei, fapt ce va avea consecințe nefaste asupra modului tradițional de viață al populației aromânești. Impozitele grele ca și taxele de frontieră între Turcia și Grecia i-au ruinat, treptat, pe păstorii și negustorii aromâni.

Condiții mai prielnice – sublinia Th. Capidan – au avut păstorii din Pind, Gramoște și Albania care la sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-au mutat cu turmele în Macedonia și în Tracia, continuându-și străvechea ocupație, păstoritul, până la războaiele balcanice. La câțiva ani, însă, după aceste războaie, o mare parte a păstorilor aromâni a fost nevoită să se lase de această îndeletnicire. Deposedăți de livezile și de munții bogați în pășune, necesare existenței turmelor lor, în urma venirii masive a refugiaților greci din Asia Mică, începând cu anul 1922, ei au fost obligați să-și vândă oile, caii și catării și să emigreze. Cei care au rămas pe loc, reprezentând câteva sute de mii, au continuat să ocupe aceleași locuri, ca și strămoșii lor: Epirul, Tesalia, Albania și Macedonia.³⁵

Un alt învățat care i-a cercetat pe aromâni, în perspectivă interdisciplinară, îmbinând informațiile a mai multor științe cu datele culese personal în cursul numeroaselor sale peregrinări folclorice, etnografice și dialectale, în toate ținuturile locuite de aromâni a fost marele filolog Tache Papahagi. Mănat de pasiunea și dăruirea omului de știință, dar și de puternice sentimente patriotice, de a-și aduce contribuția la lămurirea multiplelor aspecte legate de etnia din care el însuși făcea parte, Tache Papahagi a îmbinat magistral teoria cu realitatea socială pe care a cunoscut-o mai bine ca oricare altul, lăsându-se opere de referință, ce pot servi de model pentru cercetările efectuate în zilele noastre asupra românilor nord și sud dunăreni.³⁶

Theodor Capidan care ceruse înființarea în anul 1944 a unui institut de filologie, folclor și etnografie, era conștient de faptul că, fără a coroborare a datelor acestor discipline umaniste tangente și fără o cercetare comparativistă în perspectivă geografică a fenomenelor de limbă și cultură, nu se pot elabora lucrări fundamentale de limbă și cultură, nu se pot elabora

³⁵ Idem, *Românii nomazi*, p. 145-146.

³⁶ Tache Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, 3 volume, 1928-1943; *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1963, ed. a 2-a, argumentată, 1974; *Mic dicționar folcloric*, București, Ed. Minerva, 1979; *Grai. Folclor. Etnografie*, București, Ed. Minerva, 1981.

lucrări fundamentale de sinteză asupra civilizației și culturii populare românești.

Toate operele sale au răspuns acestui deziderat, evidențiind afinitățile dintre folclor, etnografie și lingvistica.

La apariția primului volum din *Images d'ethnographie roumaine*, Ovidiu Densușianu, fondatorul Școlii lingvistice de la București, prețuindu-l, în mod deosebit, pentru concepția, competența și probitatea sa științifică, cât și pentru metoda de lucru utilizată, ce avea la bază aprofundate cercetări de teren, sublinia următoarele: „deși filolog, Papahagi ne dă astfel ce demult așteptam pentru etnografia noastră. Și se va recunoaște odată că de la filologie au pornit spre etnografie, ca și pentru folclor, îndemnuri pentru cercetări temeinice”³⁷.

Într-adevăr pentru comunitatea aromână, opera de referință a lui Tache Papahagi o constituie lucrarea menționată și elogiată de Ovid Densușianu, apărută la București în trei volume, fiecare dintre acestea fiind însoțite de câte un text în limba franceză și română care îl familiarizau pe lector cu cuprinsul volumului respectiv și cu scopurile pe care și le propusese autorul. Dintre aceste trei volume, doar primele două conțin și imagini de etnografie aromânească. Faptul că aceste volume cuprind numeroase fotografii realizate la fața locului în comunele aromânești din Pind (Grecia), din Albania și din Bulgaria și se referă la toate aspectele civilizației și culturii populare aromânești: costum, locuință și accesoriile sale, ocupații, biserici, viața în zilele de sărbătoare, conferă acestor lucrări valoarea de document istoric, etnografic și artistic reconstituind întregul mod tradițional de viață al populației aromânești.

Prin această lucrare fundamentală, unică în literatura de specialitate, care-i reunește, în paginile ei, pe vlahii nord și sud-dunăreni, Tache Papahagi a urmărit prin imagini vizuale deosebit de sugestive și de autentice să evidențieze pe de o parte elementele comune de limbă, viață și cultură a acestora, iar pe de altă parte, trăsăturile particulare, specifice, proprii, fiecăreia dintre aceste ramuri ale latinității răsăritene.

Studiind și terminologia aspectelor etnografice, marele învățat a demonstrat cu argumente științifice că originea celor mai mulți termeni de bază este eminentă latină, iar cuvintele împrumutate din alte limbi constituie dovezi ale evoluției istorice a acestor fenomene. El a subliniat, astfel „straturile lingvistico-culturale care au intervenit într-un domeniu”³⁸.

Ca și predecesorul său, Th. Capidan, Papahagi a evidențiat rolul pe care muntele și pădurea, deci mediul înconjurător l-a avut în conservarea

³⁷ Idem, *Mic dicționar folcloric*, p. VII.

³⁸ Idem, *Grai, Folklor, Etnografie*, p. 33.

elementului românesc la nord și la sud de Dunăre. A subliniat, de asemenea, rolul major al păstoritului care a asigurat, în buna parte, unitatea daco-românilor și a aromânilor: „Păstoritul a fost acela cea cutreierat toate ținuturile locuite de români, păstrând între ei un contact viu și contribuind la o continuă unificare de grai... păstoritul a fost scutul individualității noastre etnice”.³⁹

Prin comerțul pe care l-au practicat concomitent cu păstoritul la început, iar mai târziu și independent de acesta, aromânii au făcut să vehiculeze pe o vastă arie geografică, o serie de bunuri materiale și spirituale, contribuind astfel la menținerea unităților culturale, la păstrarea portului propriu, a obiceiurilor și tradițiilor strămoșești, la conservarea specificității lor etnice.

După pacea de la București, din anul 1913, aromânii din Grecia au fost așezați în Dobrogea de sud, așa-zisul Cadrilater, locuită în majoritate de tătari, turci și găgăuzi. În anul 1940, această parte a Dobrogei a fost retrocedată Bulgariei, prin acordul de la Craiova, ceea ce i-a determinat pe coloniștii aromâni să se mute în nordul Dobrogei, în localităților golite prin transferul forțat de populație.⁴⁰

Modurile tradiționale de viață ale populației aromânești ce-a rămas în sudul Dunării, în locurile sale de baștină, nu au putut să reziste politicii de asimilare dusă de statele balcanice moderne: Grecia, Albania, Bulgaria, Iugoslavia. Se mai poate vorbi cu adevărat de existența unei populații aromâne în Grecia actuală, Albania, Macedonia în România, cei din Bulgaria fiind asimilați în masă.

Asistăm astăzi la o nouă formă de aculturare a aromânilor: urbanizare, uniformizare europeană și post industrială⁴¹ a tuturor grupurilor minoritare, modul lor de existență schimbându-se radical, odată cu cel al etniilor în mijlocul cărora trăiesc.

Ceea ce este deosebit de interesant este că în teren, atât în Dobrogea (Constanța, Nisipari, Ovidiu, Palazu Mare) cât și în Albania (Elbasan, Pogradet, Corcea, Moscopole, Devijaka, Perlep, Fier, Saranda, Gjirokastër) am întâlnit, în mare parte aceleași aspecte etnografice, puține modificări datorate urbanizării. A se vedea în acest sens imaginile aflate pe CD-ul nostru.

Dintre grupurile de aromâni ne vom opri mai ales la cele mai reprezentative din punct de vedere al modului de viață tradițional, și anume: fărșeroții originari din Albania și grămostenii de pe muntele Grammos,

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ Max Demeter Peyfuss, *Aromânii în era naționalismelor balcanice*, în vol. *Aromânii*, p. 147.

⁴¹ Mihaela Bacu, *op. cit.*, p.167.

ei constituind, prin întreaga lor organizare socială, politică, culturală și religioasă, prototipul păstorului vlah sud-dunărean, ce-a păstrat de-a lungul timpului specificitatea sa culturală și etnică.

În interiorul comunităților fărășerote (aromânești) din Dobrogea precum și în sânul celor din Albania s-au păstrat acele trăsături fundamentale care le conferă specificitate organizarea familială, dialectul, transmiterea din generație în generație a memoriei comune, a portului și a tradițiilor, obiceiurilor, a cântecelor, a rugăciunii: „Tatăl nostru”.

Metodologia de culegere a materialului etnografic și a rezultatelor obținute

O societate umană nu poate ființa fără să aibă o legătură strânsă cu cadrul geografic în care își desfășoară activitatea omul, având în vedere interacțiunea celor două importante componente ale sale, care se determină și se influențează reciproc: elementul fizico-geografic și elementele activității umane.

Pe de altă parte, trebuie avut în vedere faptul că acest cadru fizic este câmpul de acțiune al elementului uman. Capacitatea creatoare a omului se vedește în această permanentă activitate practică de supunere, de transformare a naturii în hrană, adăpost, îmbrăcăminte și alte elemente indispensabile vieții. Activitatea depusă de om în vederea satisfacerii cerințelor vieții sociale, activitate ce se desfășoară în forme caracteristice, specifice, raportate la timp și spațiu, ne interesează deci în măsura în care ea dă naștere, duce la cristalizarea unor elemente de cultură materială și spirituală. Diversificarea nevoilor existențiale umane a atras după sine, diversificarea formelor de „răspunsuri culturale”.

Fenomenele de civilizație și cultură populară având un pronunțat caracter social, este absolut imperioasă cercetarea lor în raport cu grupul etnic care le-a creat, le-a utilizat sau le utilizează încă.

Cunoscând fenomenul de întrepătrundere a unor populații care au conviețuit pe același teritoriu, timp îndelungat, ponderea acestor relații în diferite epoci istorice, schimbul unor elemente de cultură materială și spirituală produs ca urmare a acestor relații, se pot stabili formele locale, piesele autentice, deosebindu-le, în felul acesta, de cele contaminate sau împrumutate pe parcursul timpului, ca și cele nou create.

Când ne referim la factorul demografic, trebuie avut în vedere și ocupațiile – surse principale de existență pentru populația respectivă – ca și îndeletnicirile legate de ele; cauzele social-economice și politice care au

dus la scăderea importanței unor ocupații și , în cele din urmă, la înlocuirea acestora cu altele noi.

Cadrul cosmic și cel istoric, cât și manifestările economice și culturale sunt, așadar, definiții pentru înțelegerea evoluției fenomenelor etnografice.

Ne vom raporta, astfel, în lucrarea noastră, succint la legătura între așezările umane și mediul geografic (climă, relief, sursele de apă, căi de comunicație), la legătura între mediu și ocupațiile oamenilor, cât și la determinările cosmice ale locuinței, ale îmbrăcăminte și ale comerțului practicat, pe scară largă, de populația aromânească.

Ne vom referi, apoi, la unitățile sociale cum ar fi; familia și comunitatea sătească, la modul lor de organizare și de funcționare conform unor perceptive morale extrem de severe și unor coduri culturale respectate de la o generație la alta, în virtutea unor străvechi tradiții perpetuate până în zilele noastre, cât și la o altă unitate socială: stâna, ce caracterizează, în cea mai mare măsură, modul tradițional de viață al aromânilor.

Metoda monografică, adoptată de etnologie, are la bază observația obiectivă, vie nemijlocită, directă a realității etnografice, controlată și verificată cu cât mai mulți informatori, pentru a asigura exactitatea și veridicitatea informației și a înlătura, pe cât mai mult, posibilitatea de eroare.

Ancheta socio-etnografică, întreprinsă în cursul cercetărilor de teren, reprezintă, cel mai răspândit instrument de investigație științifică, ce permite culegerea unui imens material factic, un *Corpus documentorum*, pe care specialistul îl ordonează, îl analizează, îl clarifică, îl sistematizează, interpretează și sintetizează, oferind un tablou integral, atotcuprinzător asupra segmentului de viață supus cercetării.

Numai anchetele de teren ne pot duce la depistarea trăsăturilor esențiale, tipice, caracteristice ale comunității ce constituie obiectul demersului nostru științific.

Folosind observația, discuția directă, precum și un alt instrument, chestionarul, gândit și întocmit de noi asupra tematicii abordate, aplicat personal, completat și adaptat cercetării de teren, în care întrebările și răspunsurile au fost prelucrate apoi printr-o temeinică și minuțioasă analiză, am putut ajunge la cunoașterea în profunzime a comunității rurale respective, la reconstituirea datelor și faptelor etnografice. Concluziile le-am prezentat în primul capitol al prezentei lucrări.

Chestionarea subiecților s-a făcut în dialect, informatorii principali fiind aleși din segmentul de vârstă 35-55-70 de ani, pentru a asigura o anumită continuitate a cercetărilor anterioare, iar cei ocazionali între 25-35

de ani. Uneori au fost chestionați copiii și tineri.

Scopul cercetării a fost și obținerea unei imagini mai clare asupra dialectului aromân vorbit în Dobrogea, și în Albania la începutul secolului al XX-lea după nouă decenii și jumătate de influență a dacoromânei.⁴²

Prezentul studiu cuprinde și o harta a Albaniei cu centrele de locuire fărșerotă în prezent.

Cercetările efectuate în Dobrogea au stabilit că în județul Constanța sunt reprezentate, în proporții diferite, toate cele cinci ramuri sau tulpini de aromâni.⁴³

Fărșeroții, reprezintă a doua ramură, ca pondere, în Dobrogea, cu 34% din numărul total al aromânilor. Ei își spun **rămân** și **fărșerot**. Aceștia sunt: fărșeroții plisoți-originari din Albania și fărșeroți șopani-originari din Grecia.

Fărșeroții trăiesc în localitățile: Agigea, Anadalchioi, Cogealac, M. Kogălniceanu, Poiana, Viile Noi și Palazu Mic, iar împreună cu grămostenii în Palazu Mare și Mihai Viteazu.

Moscopolenii (termenul este livresc), formează un grup foarte restrâns (1% din aromânii dobrogeni) fiind întâlniți doar în două localități unde conviețuiesc fărșeroții: Nisipari și Ovidiu. Din această cauză ei nu sunt considerați, de către ceilalți aromâni, ca o grupare aparte ci confundați cu fărșeroții.

Moscopelenii se împart în trei grupe: 1. nicoț – din Nicea; 2. grăven – din Greava; 3. linkoț – din Lunca, din care numai la primele două s-au făcut anchete de teren.

Muzăchearii, sunt reprezentați în Dobrogea doar de câteva familii stabilite în localitatea Ovidiu, fiind confundați cu fărșeroții sau moscopolenii, printre care trăiesc. Asupra lor nu s-au făcut cercetări lingvistice sau etnografice.

Noi am investigat numai localitățile: Constanța, Ovidiu, Nisipari, Palazu Mare și Palazu Mic.

Dialectul este vorbit în familie și în sânul comunității transmițându-se din generație în generație. Aromânii nu consideră că ar vorbi o limbă diferită de cea vorbită de ceilalți români: „Compararea dacoromânei cu limbile balcanice cunoscute le-a întărit sentimentul comunității de limbă, al unității etnice pe care o formează cu dacoromânii”.⁴⁴

Aromânii nu se consideră minoritari în România, ci parte componentă a poporului român, frați de sânge și de limbă, dar cu un respect nemărginit

⁴² Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1984, p. 21-23.

⁴³ *Ibidem*, p. 193.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 20.

pentru dialectul matern, legile nescrise, tradițiile și obiceiurile moștenite din străbuni, pe care le cultivă în familie și în restrânsă comunitate sătească, dar și într-un cadru mai larg, în mediul urban, prin revistele și cărțile în dialectul aromân, prin spectacolele folclorice și prin manifestări științifice în cercurile specialiștilor din țară și din străinătate.

Graiul și istoria aromânilor au fost mereu prezente, de-a lungul secolului XX, în operele savanților și cercetătorilor români din țară și din afara fruntariilor ei, indiferent de originea lor sud-dunăreană: Nicolae Iorga, Sextil Pușcariu, George Murnu, Ovid Densușianu, Theodor Capidan, Pericle Papahagi, Valeriu Papahagi, Tache Papahagi, P.P. Panaitescu, Alexandru Rosetti, Matilda Caragiu-Marioțeanu, Nicolae Saramandu, Neagu Djuvara, Petre S. Năsturel, Matei Cazacu, Cicerone Poghir, Stoica Lascu, etc.

Veniți din cătunele risipite pe plaiurile Pindului, Olimpului sau Gramosului, dar și din medii urbane luminate de strălucirea Bizanțului, aromânii au adus cu ei și zestrea obiectelor de artă populară de la „cârlibanele” sculptate în lemn tare, de care se sprijineau păstorii, până la somptuoasele costume femeiești brodate cu fir de aur și argint.

Sfinți bizantini te privesc din ungherul icoanei, podoabe scumpe sunt scoase din chichițele lăzilor de zestre în preajma zilelor de sărbătoare, iar vechile vase de aramă și metale prețioase își recapătă strălucirea, făcând să răsară din decorul migălos cizelat, soarele anticei Macedonii purtat de soartă spre țărmurile Pontului Euxin.

Tesaturi. Se remarca ponderea decorativă a țesăturilor groase din lână și păr de capră insistând asupra laturii cromatice, cu denumirile locale, multe dintre acestea fiind de fapt pronunțarea în dialect a cuvintelor dacoromâne, exemplu *albi* pentru alb, *aroș* pentru roșu, *vișni* pentru vișiniu, etc. De asemenea țesăturile pot fi prezentate pe categorii funcționale: de uz gospodăresc, pentru acoperit patul și podelele, pentru dormit, pentru pereți. Este vorba de țesături mari din lână și păr de capră, din categoria cergilor mițoase și cea a *iambulelor*, la primele predominantă este lâna la cele de al doilea părul de capră. Pentru căptușirea corturilor există o țesătură specială din categoria *iambulelor*, *foaie de tendă*.

Costumul este prezentat în general și descris după materialul întrebuițat, după tehnica de lucru, ornamentică și cromatică.

În completare s-a mai adăugat și documentarea din colecțiile particulare din localitățile vizitate din Albania; precum și documentarea privind piesele aflate la Muzeul de Artă Populară din Constanța ale cărui obiecte apar în imaginile de pe CD-ul nostru.

Cunoașterea, la fața locului, *in situ* a obiectelor de artă populară, create

de generații întregi, a fost completată cu studierea celor păstrate în muzee.

Așadar o modalitate importantă de documentare o constituie și studierea colecției de artă populară aromânească, constituită din obiectele și piesele achiziționate de noi, pe teren, pentru Muzeul de Artă Populară din Constanța, cu ajutorul cărora am putut reconstitui modul tradițional de viață al aromânilor, ocupațiile, țesăturile, modul de organizare și împodobire al interiorului, costumele, etc.

Colecția de artă populară aromânească cuprinde obiecte legate de păstorit, de industria casnică textilă, mobilier, țesături de interior, ansambluri vestimentare femeiești și bărbătești, podoabe și bijuterii, obiecte de uz casnic, instrumente muzicale, obiecte religioase (icoane, cruci), magico-rituale, de recuzită ceremonială, precum și o bogată colecție de fotografii-document.

Colecția de artă populară aromânească a fost axată pe clasificarea funcțională a obiectelor și pe depistarea zonelor de proveniență din Peninsula Balcanică și din satele dobrogene, evidențiindu-se fondul comun, unitar al artei populare românești, cât și notele particulare, specifice doar culturii populare a acestei etnii.

Obiectele de artă populară încifrează în ele o experiență de viață multimilenară, desfășurată într-un peisaj antropogeografic și în coordonate istorice-social-culturale diferite față de cele ale românilor nord-dunăreni.

Provenind din medii diferite: urban (de vechea tradiție romană și bizantină) sau rural (din sate și cătune de păstori) și aparținând diferitelor categorii sociale: oameni înstăriți (negustori, comercianți, meșteșugari) sau simpli crescători de oi, aceste obiecte ne luminează asupra felului de a gândi și a crea al aromânilor. Ele sunt mărturii ale unei străvechi tradiții traco-ilirice împletită cu cea romană și bizantină.

Obiectele de artă populară aromânească ne vorbesc despre mentalitatea și sensibilitatea unei comunități ce-a trebuit să înfrunte toate vicisitudinile istorice, ele fiind martorii unei existențe umane, a șirului de generații ce-a urcat pe scara timpului până în zilele noastre.

Obiectele de artă populară aromânească constituie un patrimoniu original, extrem de divers având valoarea unor reale documente etnografice, de suflet și simțire aromânească, ce contribuie la cunoașterea fenomenelor istorico-culturale ale civilizației sud-est europene.

Într-un mozaic etnic, cum sunt Balcanii, obiectele de artă populară ne vorbesc, prin formele, decorul și cromatica lor, de gustul estetic, de fondul etnic, specific aromânesc, de apartenența făuritorilor lor la marea familie a latinității.

În zilele noastre, funcția obiectelor de artă populară este „memorativă”,

de rememorare a unor epoci trecute, dar constituie și obiectul de activitate patrimonială (patrimoniul mobil și imaterial).

Obiectele de artă populară ale unei etnii poartă cu sine rosturi fundamentale ale unui mod de viață tradițional, perpetuat pe durate foarte lungi, într-un context istoric, social-politic și cultural aflat într-o permanentă schimbare. Ele constituie un semn distinctiv, o emblemă de recunoaștere, o marcă de apartenență zonală, regională și etnică.

PĂSTORIT

Păstoritul a fost una din îndeletnicirile de bază ale aromânilor. Acesta este condiționat de existența vitelor dar și de abundența spațiilor pentru pășunat iar în acest sens Peninsula Balcanică, cu un relief atât de bogat și variat, a fost și continuă să fie încă, un teren propice practicării acestei ocupații. „Aromânii reprezintă elementul muntean prin excelență chiar înainte de a fi romanizati.”⁴⁵ afirma Th. Capidan în Discursul rostit în 1936, în ședința solemnă a Academiei, astfel încât și în perioada anterioară secolului al X-lea „numele lor etnic echivala cu numele apelativ de păstor iar derivatul Vlasina la slavi, nu însemna decât regiuni proprii pentru păstorit”.⁴⁶

Modul de practicare a păstoritului presupunea transhumanța și nomadismul, fiecare în parte cu caracteristicile sale. Nicolae Iorga referindu-se la păstorii nomazi, în genere, face referiri și la situația nomadismului la aromâni. Marele istoric considera că păstorii nu sunt nomazi decât în sensul în care își schimbă periodic locuința cu alta, având două așezări: de vară și de iarnă. Această situație este caracteristică atât păstorilor din Pirinei, Apenini, Pind precum și mocanilor din Carpați. Argumentul adus este că „ei nu se strămută dintr-o țară într-alta ci numai circulă, potrivit cu anotimpurile, pe aceeași bază teritorială”.⁴⁷

Deci, concluzia ar fi că aceste schimbări de locuință se potrivesc cu mutările păstorilor transumanți, nu și cu acelea ale păstorilor nomazi.

Păstoritul – în forma nomadă – implică schimbarea periodică a locuințelor în locuri mai sigure și în funcție de calitatea pășunilor. Ei locuiesc în colibe sau corturi, aspect specific aromânilor fărșeroți din Albania. Th. Capidan în lucrarea *Românii nomazi* spune că „... fărșeroții, chiar

⁴⁵ Theodor Capidan, *Românitatea Balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în ședința solemnă a Academiei, București, 1936, p. 11.

⁴⁶ *Ibidem*

⁴⁷ Nicolae Iorga, *Români și unguri*, în broșura *Români și slavi. Români și unguri. Două conferințe ale Institutului pentru studiul Europei sud orientale*, Edit. Institutului Sud-Est European, București, 1922, p. 11.

după ce s-au așezat odată la munte cu toate familiile și avutul lor, n-așteaptă decât să se isprăvească iarba bună de păscut ca să se mute în altă parte”⁴⁸.

Forma seminomadă a păstoritului presupune mutarea periodică și alternativă concomitentă a turmelor, oamenilor și întregului inventar gospodăresc, în aceleași așezări.

Deci seminomandismul era definit de Theodor Capidan astfel: „când păstorii aromâni din regiunea muntoasă a Pindului se coborau toamna regulat în câmpiile Tesaliei, pentru ca primăvara să se întoarcă iarăși în așezările lor fixe pe vremea aceea, cu toate că, odată cu turmele își mutau familiile cu tot avutul lor mișcător”⁴⁹. Dar oare nu poate fi acest seminomandism la aromâni echivalent cu transhumanța la daco-romani, cu singura deosebire că în cazul transhumanței plecau cu oile numai bărbații iar femeile rămâneau să-și vadă de treburile gospodăriei?! În această situație bărbații trebuiau să stea luni întregi departe de femeile și copiii lor, lucru de neacceptat pentru familia aromână.

Modul în care se desfășura această formă de păstorit este mai apropiat de termenul transhumanță atâta timp cât există o relație oscilatorie între așezarea de iarnă și cea de vară. Această transhumanță aparține, în unele cazuri „tipului numit invers în care așezarea principală se situa la munte iar așezarea secundară la câmpie”⁵⁰. Deci avea întotdeauna punct de reper un sat fix care poseda trăsăturile specifice unei așezări cu clima aspră situată pe povârnișurile munților. Acceptarea termenului de transhumanță aparține și cercetătorului Peyfuss care diferențiază așezările de vară ale aromânilor ca fiind formate din „case solide, de piatră”⁵¹ situate la munte și „așezările de iarnă de la șes cu un caracter mai mult provizoriu”⁵². La deplasările regulate legate de transhumanță și la cele neregulate, ale fărșeroților se mai adaugă mari mișcări de populație provocate de cauze politice (starea de nesiguranță din Peninsula Balcanică, năvălirea slavilor, stăpânirea otomană) și economice (pășuni pentru animale, piețe de desfacere).

Modurile de viață tradiționale ale aromânilor n-au putut nici să reziste creației statelor balcanice, deci politiciii de asimilare impuse, nici să se sustragă influenței de adaptare la o cultură nouă.

La dacoromâni ca și la celelalte popoare romanice, păstoritul sub forma nomadă lipsește. Caracteristic pentru dacoromâni sunt în

⁴⁸ Theodor Capidan, *Românii nomazi*, p. 11.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Mihaela Bacu, *op. cit.*, p. 56.

⁵¹ Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, trad. de Nicolae Șerban Tanașoca, București, 1994, p. 15.

⁵² *Ibidem*.

principal două sisteme de creștere a animalelor: cel practicat în cadrul unei zone cu regim de vărare a animalelor la munte și de iernare în satele de baștină, „sistem de creștere a animalelor cu caracter local zonal”⁵³, „bazat pe pendularea sau deplasarea regulată la munte și în satul de baștină, dar limitat strict la cadrul unei anumite zone geografice”⁵⁴ și păstoritul transhumant practicat numai de grupe de populație din anumite zone (Țara Bârsei, Mărginimea Sibiului, Bran, Covasna, etc). Ovid Densușianu⁵⁵ admite însă și pentru dacoromâni ca și pentru celelalte popoare romanice păstoritul în forma nomadă. Argumentele aduse nu sunt însă suficiente și totul pledează pentru transhumanță.

INDUSTRIA CASNICĂ – TEXTILĂ

Îndeletnicirea de căpetenie a aromânilor – păstoritul a determinat dezvoltarea unei Industrii casnice textile înfloritoare. Aceasta presupune prelucrarea de materii prime proprii în cadrul gospodăriei care le și produce, cu unelte proprii, activitate efectuată de unul sau mai mulți membri ai unei familii. Inițial, produsele textile sunt destinate nevoilor familiei dar în momentul apariției surplusului, o parte din ele sunt desfăcute pe piață. În aceste condiții industria casnică ia un caracter de mică producție de mărfuri dezvoltându-se două din ramurile sale – industria textilă și a confecțiilor. Industria casnică textilă se dezvoltă în egală măsură la aromâni și dacoromâni. Într-un document din 1840 din Vâlcea se menționează „locuitorii țărani pentru a lor îmbrăcăminte fac din lână de oaie, ce-i zice și aba, lucrând-o muierile lor, cu furca, o țese în războiu apoi o dau la piuă spre nălbire, precum din vechime se obișnuiește”⁵⁶.

Industria casnică textilă cunoaște întregul proces: dărăcit, pieptănat, tors, vopsit, țesut. Din firele de lână și păr de capră se țese aba, dimie, șiac, țesături de casă, materiale folosite la confecționarea hainelor pentru bărbați și femei. În toate casele de țărani era o cameră numită „arcea” în care era instalat aproape în permanență războiul de țesut la care femeia – stăpâna casei împreună cu fetele sale „țesea trâmbele de pânză de bumbac pentru rufăria casei, șervete, fețe de masă și prosoape împodobite, borangic, pânză de lână și de bumbac pentru macaturi, pânză de in și de cânepă pentru cergi

⁵³ Nicolae Dunăre, *Păstoritul de pendulare dublă pe teritoriul României*, în AMET anii 1965-1968, Cluj, 1969, p. 120.

⁵⁴ Ion Vlăduțiu, *Etnografie românească*, București, 1973, p. 258.

⁵⁵ Ovid Densușianu, *Păstoritul la popoarele romanice*, Extras din *Viața Nouă*, 1912, *passim*

⁵⁶ G. Zane, *Industria din România din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Editura Academiei RSR, 1970, p. 14.

și poloage, pentru brâne, precum și velnițe vârgate și chilimuri alese pentru așternuturi de paturi”.⁵⁷

La aromâni industria casnică a țesăturilor trebuie să fi fost destul de înaintată din secolul XI.

Wiliam Martin Leake vorbind despre vrednicia femeii aromâne adaugă că pe lângă celelalte munci casnice „torc în același timp și din furcă”.⁵⁸ Weigand vorbind despre portul aromânilor spune că „portul albanezilor, turcilor, grecilor și bulgarilor este așa de deosebit de acela al aromânilor încât niciodată nu se poate face o confuzie între unul și altul”.⁵⁹

Concluzia ar fi că portul original al păstorului aromân a reușit să se păstreze nu numai deosebit de portul celorlalte neamuri, dar și cu un caracter specific al lui.

Bogăția și varietatea pieselor textile produse în cadrul gospodăriei la nivel de industrie casnică, constituia pentru aromâni o îndeletnicire permanentă. Prelucrarea fibrelor de origine animală – lâna și părul de capră (materii prime folosite prin excelență) urmează cursul firesc al procedeelor tradiționale începând cu spălatul lânii, scărmanat, pieptănat, tors, până la țesut și văltoit *drâșteală* pentru obținerea unei consistențe a țesăturii, capabile să facă față intemperiilor. Se țes textile pentru trebuințele gospodăriei, comercializare și țesătura de bază pentru confecționatul pieselor de port – *șiacu*. În funcție de destinație, textilele cuprind două mari categorii: pentru uz gospodăresc și decorative. Textilele de uz gospodăresc cuprind traiste *tastre*, desagi *tisagi* saci mari *hăraie*, fețe de masă *misă'i*, majoritatea legate de păstorit și realizate din lâna în culoarea sa naturală cu o compoziție ornamentală specifică – carouri sau alternanță de vârgi.

Traistele – *tastre* – au formă dreptunghiulară și sunt confecționate dintr-o singură bucată de țesătură în carouri albe și negre lucrată în patru ițe, cusută pe două laturi, îndoită în două (pe înălțimea piesei). Marginile pe cusătură, au aplicate ciucuri colorați din lâna. Deseori prezintă un șnur – *cioară* din lâna pentru legat „la gură” sau pentru pus pe umăr sau pe mână.

Traistele mari – *hărari* – au dimensiuni mari și servesc pentru transportul hainelor, țesăturilor de către păstorii aromâni în drumurile lor pentru iernat sau vârat. Sunt confecționate din două foi de țesătură (deasemeni îndoite la mijloc) care se unesc pentru a crea o lărgime mai mare piesei. Materialul țesut în carouri alb-negru are pe o margine o dungă de altă culoare (roșu, albastru) pentru a servi ca semn de recunoaștere pentru o familie. Tot din categoria traistelor fac parte desagi – *tisagi*. Sunt

⁵⁷ *Ibidem*, p. 18.

⁵⁸ Th. Capidan, *Români nomazi*, p. 126.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 89.

alcătuiți din două părți care se poartă pe umăr sau pe cal pentru transportul diferitelor obiecte. Sunt cusute dintr-o singură bucată, îndoite la ambele capete pentru a forma câte o traistă, lăsând la mijloc o porțiune pentru a se putea așeza pe umăr. Țesătura este din lână albă sau neagră sau naturală (bej, maron) iar decorul este grupat în carouri sau dungii.

Urmează țesăturile din lână și păr de capră care dețin ponderea decorativă în cadrul interiorului. Cerga (*înflucata*) este piesa cea mai utilizată, realizată din lână groasă, de bună calitate, cu miți. Aceasta este fie monocromă, fie compoziția decorativă evoluează spre câmpul limitat de chenare sau tăblii, ulterior motivele geometrice devenind predominante.

Urzeala și bătaia sunt din lână, cu fire – *flocu* – trase în timpul țesutului. Pentru a fi mai călduroase și mai rezistente erau date la piuă. Sistemul de decorare simplu ca principiu, prezintă mai multe variante, evoluând de la compoziția geometrică la țesătura monocromă.

Cergile din prima variantă – cu chenar – *cu cutaru* – au mijlocul – centrul țesăturii – monocrom – limitat de trei rânduri de chenare, pe toate laturile, concentrice care implică diferența cromatică (albastru, roșu, maron) față de câmpul piesei (negru). Alcătuite din trei-patru foi de țesătură sunt unite prin cusătură simplă, cu acul. Lățimile piesei sunt finisate prin înodarea firelor de beteală care formează un rând de franjuri. Cromatica acestor piese variază. Fondul cromatic și predominant este determinat de destinația acestora – tineri, bătrâni.

O altă variantă ordonează motivele geometrice – dreptunghiul în jurul unui punct. Cromatica este variată – negru, roșu, albastru, galben, verde iar simetria este evitată prin lățimea dreptunghiurilor – mari, mici sau mijlocii.

Foarte interesantă este compoziția cergei înflucate, cu romburi concentrice desfășurate pe suprafața centrală iar pe lățimea laturilor sunt înscrise alte motive geometrice -pătrate, romburi. Cerga prezintă deasemenea chenar pe toate laturile. Analizând motivele decorative specifice cergilor putem constata că sunt „semne pe care le considerăm astăzi artistice”⁶⁰ și sunt legate de un anumit mod de viață, pastoral al aromânilor.

Toate elementele componente industriei casnice textile, pornind de la materia primă, ustensilele de prelucrare, produsul finit, au constituit obiectul cercetării de teren în satele locuite de aromâni în Dobrogea care s-a concretizat prin alcătuirea unor colecții etnografice variate și unice în cadrul muzeului constănțean și fondul pentru analiza și prezentarea lor în această lucrare.

COSTUM – ARTĂ ȘI MEȘTEȘUG

⁶⁰ Georgeta Stoica, Daniela Ligor, s.a. *De la fibră la covor*, București, 1998, p. 81.

Costumul la aromâni a fost puternic influențat de ocupația lor de căpetenie, păstoritul, ceea ce a dus ca prin vechimea acestei îndeletniciri, să se conserve de-a lungul anilor. Comparativ cu porturile celorlalte etnii din Balcani și-a păstrat un specific al continuității ușor de semnalat atât la păstorii grămosteni din Bulgaria, Serbia cât și la fărșeroții din Albania.

Portul popular la aromâni, în general prezintă note comune (fie că sunt fărșeroți sau grămosteni) – preponderența albului de pe care se detașează piesele grele „de deasupra”, închise la culoare, care creează o armonie cromatică aparte. Costumul la aromâni se prezintă într-o variantă proprie, ceea ce face ca un păstor aromân să se deosebească în privința aceasta, în mod fundamental, de păstorul grec, albanez, bulgar sau sârb.

Piesele de costum erau confecționate în ateliere specializate sau de către croitori ambulănți, cunoscuți sub numele de *aräfte*, *aräftu*, ce-și desfășurau activitatea la cerere, din sat în sat, prin casele aromânilor. Există numeroase mărturii despre vechimea acestui meșteșug, pricepera lor deosebită în folosirea iscusită a acului și nu a mașinii de cusut, ce conferă o valoare aparte lucrului manufacturat.

Negustorii din Furca (localitate situată la N-V de Samarina) alimentau cu lână satele din jur, iar produsele manufacturate le vindeau la negustorii italieni, albanezi și greci. O îndeletnicire caracteristică furcenilor a fost croitoria de abale; croitori cunoscuți, în ținuturile lor, sub numele de *rafte furchiati* – croitori de Furca, se duceau prin sate și lucrau prin casele oamenilor. Erau croitori ambulănți din sat în sat.

Dovezi pentru practicarea croitoriei ne oferă și localitatea Samarina. Aici se țeseau *tămbări* sau *cape* de caprină – păr de capră un fel de mantale pe care le desfăceau în Epir, Albania, Tesalia și Acarnania⁶¹, parte erau folosite pentru export, în care scop erau în raporturi și cu celelalte centre: Mețova, Călaru și Ianina. Se confecționau *ulamele* pentru femei și fete, brodate cu găitane și șireturi de mătase aurite *sarici* flocați – albe la bătrâni și negre la tineri, *maliotul*, precum și *țipunea*, *tămbări* sau *cape* de cacaprină, *cioareci* – toate „străluceau în eleganță și mândrie”⁶² (după nota unui contemporan). Croitoria bărbătească și de damă ajunsese la perfecțiune. Atelierele de croitorie ale aromânilor ajunseseră atât de vestite, încât unele firme deveniseră renumite, de exemplu frații Costi și Toma Cațuiani din Crușova, firma Migioi, firma Dalenga. Acest meșteșug presupunea specializări pe câte o activitate, de pildă unii lucrau numai haine mari. Astfel „Anastasi Nastu – cel mai bătrân, aducea găitane și lucra testemeluri

⁶¹ Anastase N. Hâciu, *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*, Focșani, 1936, p. 86.

⁶² *Ibidem*, p. 88.

și le vopsea, aplicându-le tiparul, după care le desfăcea în ținutul Velesului și în Bosnia”.⁶³

Se poate afirma că, croitoria, ca meserie, era monopolizată de aromâni în Balcani. Hainele comandate de un aromân la un croitor sunt dorite unice, fără a se asemena cu altele iar croiala este tipică unui anumit gen de haină. Specificul constă în modul de dispunere a găitanelor și fireturilor. De aceea, croitorul „...se pune cu răbdare la lucru și face o așezare de fireturi și de găitane, pe stofa ce i se dă de croit, în adevăr cum n-a mai fost și cum n-a mai avut un altul și fiecare haină ce esă din mâinile lui este unică în felul ei, căci nu se repetă artistul croitor niciodată, ca toți adevărații artiști”.⁶⁴ Meșterii croitori lucrau, de asemeni, la comandă, pentru ocazii festive și, în această situație, hainele respective aveau o denumire anume *grambeatisle*. Pe de altă parte, costumul era constituit cu semne distinctive pentru fiecare clasă socială. Aceasta exprima și locul de unde provine purtătorul său. Interveneau elementele auxiliare, la fiecare piesă de port; exemplu în cazul pieselor de port – *sarică* – notabilitățile purtau un șiret roșu, ce pornea de la guler până la poale; la altă clasă socială – negustorii mici, meseriașii – șiretul roșu era redus la dimensiuni, de la guler până la mijloc; la plebe, *pupulu*, șiretul împodobește doar gulerul.

În marea majoritate, satele aromânești își aveau croitorii lor. Ei lucrau pe lângă hainele obișnuite, de zi cu zi, pe cele de sărbătoare și de ceremonial. Aromânii desfăceau *cepkenuri*, *fermenele*, *poturi bărbătești și de damă*, *gemadane*⁶⁵ și în alte țări ca Serbia, Bulgaria, Turcia, Albania și Principatele Române.

Odăjdiiile bisericesti pompoase ca și croitoria militară, erau în bună parte, produse ale distinșilor croitori aromâni. Aromânii croitori cu renume erau socotiți mari artiști și se bucurau de o deosebită considerație în societatea aristocratică și pe lângă toți factorii influenți.

În cazul costumului de bărbat, ne vom referi la acele piese executate din lână sau păr de capră și le vom enumera în ordinea așezării lor pe corp. Astfel o primă piesă de îmbrăcăminte pusă direct pe piele, înaintea cămășii de pânză este flanela din lână, scurtă până la brâu, cu mâneci lungi, pe care păstorii din Pind o numesc *catasarcu*, cei din Gramoște și Macedonia *gădzoafă* iar cei din Balcani și Rodope *cămigeală*. Aceasta este confecționată din lână moale – *lână arudă* și este croită conform regulilor tradiționale (tăietură cu măsură, fără pierdere de material). *Stanul* cămășii⁶⁶,

⁶³ *Ibidem*, p. 20.

⁶⁴ I. Nenițescu, *De la românii din Turcia europeană*, p. 67.

⁶⁵ Anastase N. Hâciu, *op.cit.*, p. 206.

⁶⁶ Hedwig-Maria Formagiu, *Portul popular din România*, București, 1974, p. 28.

partea superioară de la brâu în sus este confecționată dintr-o singură bucată, rotunjită în zona gâtului și deschisă pe partea din față, de care sunt fixate mânecile. Acestea prezintă și *pavă*,⁶⁷ bucățica de pânză triunghiulară care se coase la subraț între mâneci și stan cu unghiul liber îndreptat spre partea de jos a mânecii. Ca element de ornamentare este folosit găitanul negru atașat la răscoiala gâtului, piepții și marginile mânecilor.

Mal'otul sau *tălăganul* este purtat în zilele de sărbătoare sau la ocazii festive. Ca lungime este mai mare, fiind haina de deasupra și are mâneci. Este prevăzut cu nasturi (3-4) cu care se încheie până la brâu, punct de unde rămâne deschis pentru a se putea admira celelalte piese de costum. Piesa prezintă glugă – *zărculă* care este fie cusută de corpul piesei, fie prinsă cu nasturi, confecționați din același material – *șiacul* sau din găitan de culoare neagră sau roșu închis, din care se fac butonierele – *chentorile*. Piesa cu denumirea *tălăgan* este identică cu *mal'otul*, diferența constând în lungime (mai mică). Prezintă glugă de unde și denumirea cu *zărculă*. În funcție de materialul din care este confecționat tălăganul prezintă două variante:

- *tălăgan cu asimtu* de culoare neagră, purtat de chervanagii.
- *tălăgan di gravano* confecționat dintr-un material mai rezistent la intemperii și de culoare tot neagră. Este purtat de comercianții de lână. Asemănarea dintre cele două piese *mal'ot* – *tălăgan* determină multe confuzii în a-l identifica ca denumire.

Altă piesă de port *tâmbarea* – *îpingeua* este confecționată din lână în amestec cu păr de capră, dată la puiă pentru a asigura impermeabilitatea. Mânecile sunt în formă de platcă, bucăți dreptunghiulare cu colți. Prezintă glugă – *zărculă*. Se poartă numai în anotimpul friguros dar și vara de către păstori și chervanagii pe timp de noapte ca învelitoare.

Costumul de femeie este alcătuit din următoarele piese: căciula de dimensiuni variate în funcție de grupul care-o poartă – *câcula* termen folosit de bijduvean (informator Mitlu al I'a'ncu din satul Stejaru, jud. Tulcea); *căculă* – termen folosit de curtuvean (informator Stila Tu Cancu, satul Nicolae Bălcescu (Bașchioi)); *câculă* – termen folosit de viryan din Techirghiol, (informator Doni al'u Balabut); *cupare* – termen folosit de fărșeroți. Apare și termenul de *guglă* pentru denumirea căciulii în satul Cogeașlac, la șopan (informator Ionak al'u Calipetra). Indiferent de cum o numeau, căciula de femeie este realizată din următoarele materiale: postav, găitan, fir metalic, șnur. De formă tronconică, piesa este croită dintr-o bucată de postav, țesut în casă, în patru ițe, de culoare roșie sau grenă. Toată suprafața, partea de deasupra „care se vede” – este decorată circular cu găitane metalice (aurii), din lână (de culoare roșie și neagră) grupate în motive geometrice

⁶⁷ *Ibidem*, p. 50.

ce alcătuiesc primul registru ornamental al căciulii. Acesta este urmat de al doilea – realizat cu fir metalic, șnur răsucit – de o mare finețe, ce cuprinde motive decorative florale și vegetale. Pe partea superioară a căciulii -în vârf este fixat un disc din argint *tas'lu de asime* prevăzut cu orificii prin care sunt introduse monedele de argint. Marginea de jos a căciulii prezintă un alt șir de monede de argint sau aur – *arădărik'e de flurii* urmat de un șir de de mărgelile multicolore – ce acoperă fruntea purtătoarei – *lilice di mărdeale* ce se continuă cu podoabe de argint – *lilice de asime*, pe centrul frunții.

În funcție de lungimea părului, acesta era împletit în cosițe ce înconjurau căciula pe lângă *tas'u* și se fixau pe ceafa în două-trei rânduri. Pieptănătura este susținută cu o fâșie de pânză – *măgur* sau *părțiță*, pe care erau fixate mărgelile multicolore care „îmbracă” căciula împodobită pe deasupra până sub bărbie. În general căciula de femeie abundă cu decorațiuni din mărgelile. Acestea sunt realizate într-o tehnică, specifică aromânilor, înșirate pe ață, numărate pe culori, făcute ghem, apoi fixate cu croșeta pe un suport textil.

Căciula cu *tas'u* s-a purtat de către fete de măritat, mirese și femei tinere (până în 40 de ani). După această vârstă femeia intră în rândul celor „trecute” bătrâne, iar căciula este înlocuită cu o năframă de mătase colorată care susține părul și basmaua neagră – *țipa*, *șimia*, *lăkura* ce acoperă tot capul. La femeile bătrâne năframa de mătase este înlocuită cu pânză albă – *balțu*, peste care se așează tot basmaua neagră.

Costumul de femeie cuprinde pentru picioare – ciorapii de lână *părpodz*, *părpoț* (grămosteni), *călțuni* și șosete din lână – *lăpuț*. Sunt confecționate în tehnica împletirii iar ornamentația este dispusă până la glezne „ce se vede” partea nevăzută, fiind simplă. Pe măsura scurtării rochiilor, partea ornamentată a ciorapilor se înălța până sub genunchi. Împlețiți din lână policromă și fir metalic auriu, cu cinci cârlige (ca și cei bărbătești), ciorapii cunosc realizări artistice deosebite. Pe toată suprafața decorată predomină motivele geometrice. Acestea sunt grupate în registre orizontale delimitate prin grupuri de vărgi aurii – *cânghiluși* realizate din fir metalic auriu. Firul metalic intercalat în împletitură dă strălucire acestora dar lipsește la partea superioară – realizată în totalitate din lână. Aici este fixat șnurul – *cioara* – din lână răsucită pentru fixarea ciorapilor pe picior.

În mod cert acest tip de ciorapi – *chindisiț* – era confecționat special pentru sărbătoare sau ceremonii.

Deosebirea dintre ciorapii de femeie și bărbat constă în primul rând în cromatică, vie în cazul celor de femeie (roșu, galben, albastru, verde, fir auriu), sobri în cazul celor de bărbați – fond alb și culorile roșu, negru dispuse „cu măsură”. La femeile bătrâne – ciorapii sunt de culoare neagră cu un grupaj

de dungi roșii la partea superioară.

Costumul popular de femeie este completat de marea varietate a hainelor de deasupra „care se îmbracă peste cămașă”. Prezența lor este condiționată în marea majoritate de condițiile geografice și climaterice ale spațiului de locuit. Acesta fiind în mare parte dominant muntos – hainele din această categorie ocupă un loc important în portul femeiesc cât și cel bărbătesc. De asemeni există similitudini atât în tipologie cât și în material, tehnică, ornamentală, uneori chiar identități la aceste piese pentru ambele sexe. Fiind haine din categoria celor mari au o mare importanță și se dezvoltă în realizări autentice remarcabile și determină dezvoltarea meșteșugurilor.

Astfel croitoria practică de anumiți meșteri – denumiți *rafti* era la modă și marea majoritate a aromânilor comandau aceste haine la meșteri sau îi „tocmeau” pentru o perioadă să lucreze acasă, în familie, un număr mai mare de haine. Sigur comanda trebuia să acopere nevoile ocazionate de vreo ceremonie – nuntă, moarte. Pentru confecționarea acestora se foloseau țesături din lână – *dimii*, *șiac*, unele *cu mițe* date la piuă, pentru consistența țesăturii.

În continuare vom enumera piesele de port care îmbracă corpul femeii peste cămașă. În cazul femeilor căsătorite ordinea era următoarea – rochia – *fustanea* din lână, fără mâneci, deschisă în față, parte acoperită cu o bucată de pânză – *chiptaru* decorată cu panglici, dantele industriale. Peste rochie urma – *cândușea*. Această piesă este confecționată din stofa țesută, din lână neagră dată la piuă cu următoarea croială: fără mâneci, deschisă în față și într-o variantă alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară pe spate ce se desfășoară pe toată înălțimea piesei având de o parte și alta câte patru clini așezați în diagonală (trei cu formă dreptunghiulară iar al patrulea de la partea inferioară a piesei având croială de triunghi). Pe părțile laterale respectiv la al doilea clin de o parte și de alta prezintă buzunare. A doua variantă este alcătuită din două părți – prima parte până la mijloc și a doua de la mijloc în jos.

Partea superioară este formată din trei clini dreptunghiulari pe spate cu răscoală la doi dintre ei și pentru subraț – de-o parte și alta iar cei din față – doi clini dreptunghiulari ce se continuă în jos și peste partea a doua a piesei. Aceștia constituie suportul pe care se aplică compoziția ornamentală.

Partea piesei de la mijloc în jos este alcătuit pe principiul clinilor evazați câte trei la număr de o parte și alta – pentru față iar pentru spate două clini – pe aceiași croială evazată în partea de jos. Numărul mare al clinilor impune introducerea pe partea inferioară a două rânduri de șnur care să-i ordoneze și să le păstreze forma intactă.

În ambele cazuri – clinii sunt cei care prin forma lor dar și prin număr

și prin dispunerea lor stabilesc profilul hainei. Marcarea taliei și lărgimea oferită piesei de către clinii evazați conferă poalelor o degajare care subliniază eleganța siluetei.

Și această variantă prezintă pe părțile laterale două deschizături pentru buzunare. În ceea ce privește decorul acestor piese este amplasat pe piepți, răscroiala gâtului și a mânecilor, pe lungimea deschizăturii din față și a poalelor precum și în jurul buzunarelor. Dintre tehnicile folosite remarcăm cusătura cu șireturi și aplicația cu găitane. Compoziția ornamentală este echilibrată pe ambele laturi (pe piepți și buzunare) ale pieselor și subliniază liniile croielii. Motivele decorative sunt geometrice iar cromatica folosită – roșu, galben, albastru pe fond negru.

La fete și la femeile tinere rochia – *fustanea* se aplică direct pe cămașă. Aceasta respectă croiala generală a rochiei – *cândușa* (fără mâneci, deschisă în față, croiala distinctă între partea până în talie și cea de la talie în jos) dar forma clinilor este identică pe toată desfășurarea lor (în lărgime) – dreptunghiulară, fără a fi evazați. Toți clinii, mai puțin câte o jumătate din cei doi de pe față (de o parte și de alta) sunt plisați (pliseu mărunț la 2 cm) – și fixați cu două rânduri de șnur pentru a se menține forma. De aceea, acest tip de rochie se mai numește *plisirană*. Compoziția ornamentală este aplicată, ca și cândușele, pe piepți, poale și urmărește liniile croielii.

Până și motivele decorative sunt identice, geometrice realizate cu găitane din lână neagră și șiret metalic auriu având în plus panglică de catifea neagră. Partea din față este prevăzută cu nasturi pentru a nu se deschide în timpul mișcării și pentru a fi strânsă pe corp. Cromatic există deosebiri între cândușe care este neagră și *fustanea plisirană* realizată din lână de culori variate – roșu, albastru, verde sau maro, bleumarin pentru fata sau femeia tânără obligată să poarte doliu. Zestrea unei fete pentru măritat se aprecia și după numărul rochiilor pregătite.

Peste *fustane*, *cândușe* sau *fustanea plisirană* se poartă șorțul din lână – *poala di lână* cu sinonimele *pistimale* (alb.paștamall), *pudeao* (din gr.), *nece* (bg. *unecka*), *pece* (tc. *petche*) în funcție de spațiul din Peninsula Balcanică unde au trăit. Face parte din categoria catrințelor și se poartă peste poalele cămășei (rochia fiind deschisă în partea din față). Întregesc structura ansamblului vestimentar. De formă pătrată, șorțul din lână și-a păstrat caracterele specifice până în portul actual – al bătrânelor și a cunoscut o evoluție la nivelul decorului, rezultată din tehnicile de țesut și de brodat care a permis dezvoltarea ornamenticii. Cu timpul materialul din care sunt confecționate este înlocuit cu catifeaua – material preferat de cele tinere. Urmare a cercetărilor de teren și a materialelor colecționate,

pentru catrințe se cunosc două tipuri: a) lucrate dintr-o singură bucată – din *șiac* sau țesute dintr-o singură lățime; b) din două bucăți unite printr-o cusătură orizontală. Decorul este foarte variat prin forma de organizare a compozițiilor. În cazul primei categorii, efectul decorativ rezultă din sistemul de organizare al formei și constă în aplicarea găitanelor și gruparea acestora în motive decorative complicate și vizibil diferențiate în funcție de cromatica și calitatea acestora. Pentru a doua categorie – predomină organizarea liniară a motivelor pe verticală în grupe de dungi paralele intercalate cu șiruri de motive – geometrice, florale, vegetale. Gama cromatică diferă în funcție de vârsta purtătoarei sau ocazie. Există însă o culoare dominantă, asortată cu rochia. Șorțurile de sărbătoare pe lângă cromatica vie, prezintă o serie de aplicații din dantele, șireturi industriale ce sunt dispuse pe trei laturi, fir metalic auriu sau argintiu introdus în țesătură și nelipsita dantelă croșetată din lână ce este aplicată pe margini. Sunt lucrate în general, din două lățimi asamblate printr-o cusătură orizontală astfel încât motivele decorative să se combine perfect pentru crearea unui ansamblu compozițional pe verticală.

O altă piesă, ce completează costumul de femeie – este *ilicul – scurtacâ* vesta fără mâneci. Se încadrează tipologiei hainelor drepte, formate din trei foi din care două îmbracă piepții și una spatele. Materialul din care sunt confecționate este dimia – *șiacu* de culoare neagră ce constituie suportul pentru realizarea și organizarea compoziției ornamentale pe toată suprafața. Tehnicile de ornamentare sunt cele specifice hainelor groase – cusătură cu șireturi, aplicații de găitane și broderie cu fir metalic auriu sau argintiu. Marginile sunt prevăzute cu garnitură din blană.

Din aceeași croială face parte și *ilicul cu mâneci – libade*. Croiala este modificată pe piepți și sub braț pentru a permite mișcarea mâinilor. Mânecele sunt drepte și prezintă aceeași compoziție ornamentală ca și piepții și spatele. Pentru ocazii festive se poartă *ilicul cu mâneci, mintan'lu*, din catifea, cu cromatică variată „asortată” însă cu rochia – *plisirană*. Această piesă de port se completează cu *chiptar'u* realizat din bumbac, decorat cu pasmanterii, ce acoperă pieptul, pe partea răsucită a piesei.

Piese de costum ce alcătuiesc portul pentru femei și bărbați la aromâni există doar în colecții muzeale. Rar mai întâlnești aromâni care au păstrat în lăzi vreo amintire din „vremurile – de demult” spun ei. Costumul specific nu mai este purtat. Dacă acum câțiva ani mai vedeai bătrâne mergând la biserică în portul tradițional, astăzi vestimentația lor este confecționată din materiale industriale fără a conserva nici croiul și nici tehnica de cusut. În schimb tinerii – începând cu vârsta școlară – membrii ai unor formații folclorice – reconstituie costumul tradițional și-l poartă cu ocazia unor

spectacole.

Costumul de femeie este completat cu podoabe din argint, aramă și alamă argintate sau aurite și din aur. Din categoria podoabelor de mijloc se remarcă *cingătoarea cu paftale – bârnu di asime*, ce are ca suport material textil sau piele pe care se înșiră plăcuțe de argint ce se încheie cu paftale – *ploci*. Podoabele de piept cuprind salbele de aur – *fluriile*, de mâini – brățări – *biligică* și inele – *neali*.

În linie specifică tradiției, podoabele fac parte din portul aromânilor, fie pentru ocazii deosebite – când abundă pe costum, fie ca obiect singular, peste zi. În ambele cazuri podoabele completeau costumul. Gustav Weigand referindu-se la aceasta spunea „cu cât clinchetul argintului este mai răsunător în timpul dansului sau mersului, cu atât mai mândră este fericita care îl poartă. Sunetul uniform și monoton pe care podoabele și banii de argint sau aur ai salbelor îl produc în timpul mersului sau dansului, când se asociază fericit cu sonoritatea muzicii aromânești, adaugă un plus de fast și somptuozitate acestui costum, a cărui notă dominantă rămâne sobrietatea.”⁶⁸ În această idee facem precizarea că aromânii erau cunoscuți în Peninsula Balcanică ca argintari de frunte. În orașe din Austria și fosta Iugoslavie, argintarii aromâni se găsesc atestați încă din anul 1725 iar la începutul secolului XIX călători străini în Peninsula îi găsesc în număr mare în orașele și târgurile din Macedonia, Albania, Epir, Tesalia. La Moscopole ființau 14 corporații de industriași și mii de ateliere de tot felul. Obiectele realizate de ei se desfăceau prin negustorii lor în toată Peninsula Balcanică. De altfel erau singurii care confecționau obiecte în filigran de o veritabilă valoare artistică (cercei, paftale, brățări, lanțuri de ceasornice, medalioane).

Deasemeni argintarii aromâni în Principate trebuie să fi fost numeroși iar lucrările lor destul de răspândite și apreciate. Istoricul Nicolae Iorga vorbind de lucrările în stil gotic de origine saso-germană și de acelea armenesti, masive și policrome, frecvente în Principate, consideră că „lucrările în filigran de origine venețiană sau aromânească sunt aeriene, lucru de broderie care a putut atinge cele mai subtile rafinări”.⁶⁹ Weigand afirmă că „lucrările de argint în filigran din Veneția arată o mare asemănare cu cele ale macedoromânilor, pe când cele din Tirol se deosebesc. Există o legătură între unele și altele... macedoromânii au învățat această artă în Veneția sau au adus-o ei în acest oraș. Legăturile între Veneția și Moscopole, care în timpurile mai vechi era primul centru comercial în interiorul Turciei, au fost foarte strânse. Mulți dintre bogătașii acestui oraș

⁶⁸ *Arta populară a aromânilor din Dobrogea*, București, 1979, p. 21.

⁶⁹ Anastase Hâciu, *op.cit.*, p. 528.

aveau filiale în Veneția și un comerț viu exista între cele două orașe”.

Podoabele de metal lucrate de meșteri, incluzând deci cele în care sunt prinse monede, sunt ceva mai puțin frecvente în arta populară românească, zonele în care s-au lucrat asemenea podoabe fiind Pădurenii Hunedoarei, Moldova de Nord, Țara Vrancei, centrul și nordul Transilvaniei. Între acestea, sunt unele care se datorează contactului cu populația săsească. Dar podoabele de metal au pătruns în țara noastră și pe filiera sudică a meșterilor aromâni din țările balcanice, mulți lucrând și în centrele urbane de la nord de Dunăre. Chiar și paftalele și bijuteriile săsești poartă o amprentă sudică neîndoielnică, explicabilă prin curente de mărfuri și circulația intensă a aromânilor în secolele XVI, XVII, XVIII. Este posibil ca tocmai aceste curente ale artei prelucrării metalelor, iradiind relativ târziu spre Țările Române să fi acoperit și stins vechile centre locale care nu au mai supraviețuit decât în acele zone izolate cum sunt Pădurenii Hunedoarei.

BIBLIOGRAFIE

- Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.* București, Editura Fundației Culturale Române, 1996. Coordonator Neagu Djuvara.
- BACU, Mihaela. *Între aculturare și asimilare. Aromânii în secolul al XX-lea*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*
- BĂDESCU, Ilie. *Poporul aromânesc între catastrofa și genocid*, în vol. *Perenitatea vlahilor*, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1995.
- BUCOVALĂ, Mihai. *Câteva date referitoare la case de comerț aromâne și importurile lor în secolele XVIII și XIX*, în vol. *Perenitatea vlahilor...*
- CAPIDAN, Theodor. *Macedoromânii. Etnografie. Istorie. Limbă*, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1942.
- Idem. *Les Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des populations roumaines de la Péninsule Balkanique*, Bucarest, 1937.
- Idem. *Românii nomazi. Studiu de viața românilor din Sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926.
- Idem. *Macedoromânii. Vechimea și însemnătatea lor istorică în Peninsula Balcanică.*
- Originea macedoromânilor*, în *Memoriile secțiunii literare*, seria III, tomul IX, Mem. 2, 19.
- Idem. *Macedoromânii. Vechimea și însemnătatea lor istorică în Peninsula*

- Balcanică.*
Originea macedoromânilor, în *Memoriile secțiunii literare*, seria III, tomul IX, Mem. 2, 1939. 9.
Idem. *Romanitatea balcanică, discurs rostit la 26 mai 1936 în ședința solemnă a Academiei*, București, 1936.
- CARAGIU-MARIOȚEANU, Matilda. *Un decalog al aromânilor*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*
- CAZACU, Matei. *Vlahii din Balcanii Occidentali (Serbia, Croația, Albania, etc.) Pax ottomanica (secolele XV-XVII)*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*
- DENȘUȘIANU, Ovid. *Păstoritul la popoarele romanice*. Extras din *Viața Nouă*, 1912.
- DJUVARA, Neagu. *Diaspora aromână în secolele XVIII și XIX*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*
- FORMAGIU, Maria Hedwig. *Portul popular din România*, București, 1974.
- GUDUVAN, Alexandru, Paul PETRESCU. *Arta populară a aromânilor din Dobrogea*. București, Editura Meridiane, 1979.
- GUSTI, Dimitrie. *Școala monografică. Sociologia românească. Institutul social român, Fundația Regală Culturală „Principele Carol”*, vol. I, București, Editura Paideia, 2000.
Idem, *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, Institutul de științe sociale al României, București, 1940.
- HÂCIU, Anastase N. *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*, Focșani, 1936.
- IORGA, Nicolae. *Români și unguri, în broșura Români și slavi – Români și unguri – două conferințe ale Institutului pentru studiul Europei sud orientale*, București, 1922.
Idem, *Historie des Roumaines de la Peninsule des Balcons*, 1919
- LASCU, Stoica. *Contribuții aromânești la spiritualitatea modernă est-europeană: primul ziar în dialectul aromân din Balcani (Deșteptarea, Salonic, 1908-1909)*, în vol. *Perenitatea vlahilor...*
- MAGIRU, Maria. *Dobrogea. Studiu etnografic*, vol. II, *Romanii balcanici (aromanii)*, Muzeul de artă populară, Constanța, 2001.
- MATHIEU, Jean Dominique. *Les emprunts roumains dans le lexique de l'ontologie des langues balkaniques*, în *Cahiers balkaniques*, nr. 16, 1990.
- MESNIL, Marianne. *Kosovo 1999: explozia întârziată a unui model politic occidental în Balcani*, în *Balcani după Balcani...*, *Caiete de antropologie*, București, Editura Paideia, 2000.
- MIHAIL, Zamfira. *Terminologia portului popular românesc*, București, 1978.
- MURNU, George. *Românii din Bulgaria medievală*, în *Memoriile secțiunii literare*, seria III, tomul IX, mem. 4, București, 1939.
Idem. *Istoria românilor din Pind, Vlahia Mare 980-1259*, București, Editura

- Minerva, 1913.
- Idem. *Conferință la radio despre aromâni*, în ziarul *Apărarea* nr. 2, 1930.
- NĂSTUREL, S. Petre. *Vlahii din spațiul bizantin și bulgăresc până la cucerirea otomană*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*
- NENIȚESCU, Ion. *De la românii din Turcia Europeană*, București, ...
- PAPACOSTEA, Victor. *Tradiții românești de istorie și cultură*, București, Editura Eminescu, 1996.
- PAPAHAGI, Tache. *Images d'ethnographie roumaine*, 3 volume, București, 1928-1943.
- Idem. *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, Editura Minerva, 1974.
- Idem. *Mic dicționar folcloric*, București, Editura Minerva, 1979.
- Idem. *Grai, Folklor, Etnografie*. București, Editura Minerva, 1981.
- PAPAHAGI, Valeriu. *Aromânii după călătorii apuseni din secolul XIX*, în *Revista aromânească*, Anul I, nr. 2, 1929.
- Idem. *Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în secolele XVII-XVIII* Editura Societatea de Cultură Macedo-Română, București, 1935.
- Idem. *Les Roumains de l'Albanie et le commerce vénitien au XVII-ème et XVIII-ème siècles*, în *Mélangés de l'École roumaine*, France, 1931.
- PEYFUSS, Max Demeter. *Aromânii în era naționalismelor balcanice*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, București, Edit. Fund. Cult. Române, 1996.
- Idem, *Chestiunea aromânească*, București, 1994.
- PIPPIDI, Andrei. *Vlahii din nordul Greciei în sec. XIX-lea. Mărturia unui călător englez*, în vol. *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundația Culturală Română, seria „Colocvii”, 1991.
- POGHIRC, Cicerone. *Romanizarea lingvistică și culturală în Balcani. Supraviețuire și evoluție*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*
- RUSU, I.L. *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*. București, Editura Academiei, 1970.
- SARAMANDU, Nicolae. *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
- Idem. *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observații asupra sistemului fonologic*, București, Editura Academiei, 1972.
- STOICA, Georgeta. Ligor Daniela, *De la fibră la covor*, București, 1998..
- The World Almanac and book of facts*, Mahwah, New Jersey, 1997.
- VLĂDUȚIU, Ion. *Etnografia românească*, București, 1973.
- WEIGAND, Gustav. *Die Aromunen. Ethnographisch philologisch Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedoromanen oder Zinzaren*, Leipzig, 2 volume, 1894-1895.
- Idem. *Ethnographie von Makedonien*, Leipzig, 1924.
- LISTA CU OBIECTE AROMĂNEȘTI (FĂRȘEROTE) –

AFLATE ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI DE ARTĂ POPULARĂ
DIN CONSTANȚA

Denumire obiect	Număr inventar	Material și tehnică	Dimensiuni
FUSTANELÎ	1931	Lână, țesut, găitan, cusut	1, 000/0, 250
COVOR	1932	Lână, țesut, cusut	2, 100/1, 120
IAMBULĂ	1933	Lână, păr de capră, țesut, cusut	2, 600/1, 540
IAMBULĂ(scoarță)	2115	Lână, țesut, cusut	1, 800/1, 130
ȘORT DIN LÂNĂ	2116	Lână, găitan, țesut, cusut	0, 620/0, 550
FAȚĂ DE PERNĂ	2117	Lână, țesut, cusut	0, 670/0, 320
FAȚĂ DE PERNĂ	2118	Lână, țesut, cusut	0, 730/0, 310
IAMBULĂ	2136	Lână, țesut, cusut	2, 080/1, 270
FUSTANELÎ	2137	Lână, țesut, cusut, găitan	1, 170 /1, 030/0, 260
FUSTANELÎ	2138	Lână, țesut, găitan, cusut	0, 660/0, 950/0, 260
PLOSCĂ	2139	Cositor, turnat, incizie	0, 150/0, 100
CORDON DE MĂRGELE	2252	Pânză, mărgel, cusut	0, 880/0, 033
CĂLDARE DE ARAMĂ	2652	Aramă	0, 250/0, 200
TAVĂ DE ARAMĂ	2653	Aramă	0, 430
OALĂ CU CAPAC	2654	Aramă	oală 0, 270/0, 140 capac 0, 260
FARFURIE DE ARAMĂ	2655	Aramă	0, 240
FARFURIE DE ARAMĂ	2656	Aramă	0, 220
FAȚĂ DE MASĂ	2657	Bumbac, țesut, cusut	1, 360/0, 780
ȘERVET	2658	Bumbac, țesut, croșetat	1, 080/0, 380
ȘERVET	2659	Bumbac, țesut, croșetat	1, 160/0, 380
BATISTĂ	2660	Mătase, bumbac, croșetat	0, 225/0, 200
BATISTĂ	2661	Mătase, bumbac, croșetat	0, 230/0, 200

PAFTA	2662	Metal	0, 070
METRAJ DIN BUMBAC	2663	Bumbac, țesut	6, 000/0, 420
CORDON	2664	Piele, fir metal, cusut, capse	0, 970/0, 050
CĂMAȘĂ	2725	Bumbac, țesut, cusut	0, 980/1, 120/ 0, 400/0, 460
METRAJ DIN LÂNĂ	2771	Lână, țesut	12, 600/0, 410
METRAJ DIN BUMBAC	2772	Lână, bumbac, țesut	4, 000/0, 420
CĂPĂTĂI	2773	Bumbac, lână, țesut, cusut	0, 590/0, 360
TAVĂ ARAMĂ	2809	Aramă, cositor, turnat, cositor	0, 350
PLOSCĂ ARAMĂ	2810	Aramă, cositor, bătut, cositorit	0, 290/0, 250
BRĂȚARĂ	2811	Metal, turnat	0, 220/0, 024
FLUTURE METAL	2812	Metal, turnat	0, 040/0, 030
CRUCIULIȚĂ	2815	Metal, turnat	0, 045/0, 028
FLOARE DE TÂMPLĂ	2820	Metal, turnat, filigran	0, 125/0, 060
TAVĂ	3057	Aramă, batere, ciocănire, cositorită	0, 515/0, 060
TAVĂ	3058	Aramă, batere, ciocănire, cositorită	0, 506/0, 055
TAVĂ	3059	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorită	0, 405/0, 056
FARFURIE	3060	Aramă, cositor, batere, cositorire, incizie	0, 340
FARFURIE	3061	Aramă, cositor, batere, ciocănire	0, 315
TINGIRE	3062	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorit	0, 150/0, 263
BRĂCACI	3063	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorit	0, 333/0, 200
BRĂCACI MIC	3064	Aramă, cositor, incizie, batere, cositorit, ciocănire	0, 190/0, 120

DIALECTUL ISTROROMÂN. PRIVIRE GENERALĂ

Prof.univ. dr. Vasile Frăţilă
Universitatea de Vest din Timișoara

1.1. Introducere

Istroromânii formează cel mai mic grup de români sud-dunăreni care vorbesc un dialect propriu. Ei se află în partea croată a Peninsulei Istria¹, în preajma Mării Adriatice, la nord și la sud de Muntele Mare (it. Monte Maggiore, cr. Učka Gora), fiind continuatorii marelui grup al românilor apuseni (Pușcariu 1926: 4). Numele de *istroromâni* este savant, o creație a celor care s-au ocupat de ei (lingviști, istorici). Având conștiința identității lor, istroromânii se consideră români și își zic, în limba croată, când vorbesc cu străinii, *rumuni*, termen ce a pătruns și în graiul lor (Petrovici-Neiescu 1964: 196)².

După o mărturisire a istoricului venețian Irineo della Croce (1698: 334), ei își ziceau *rumeri*, cuvânt care îl continuă pe lat. *romani* (sg. *romanus*), cu unele transformări fonetice (*o* neaccentuat > *u*, respectiv *a* accentuat urmat de *n* + vocală > *ə* și cu rotacismul lui *n* simplu intervocalic în elementele de origine latină).

După Pușcariu (1926: 4; vezi *infra*), **numele** lor este *vlâh*, pl. *vlâș* (la nord), *vlâs* (la sud). Sub numele acesta sunt cunoscuți, de altfel, românii în documentele sârbocroate, cuvânt care în limba slavilor însemna 'roman' și în special 'român', corespunzând lui *olacus* (magh. *oláh*) al documentelor angevine. Alături de numirea *vlahus-vlah*, apare, ca sinonim al acesteia, în limba cancelariilor dalmatine, mai ales la Ragusa, de la anul 1367 înainte, și numirea de *mavrovlahus*, care e pusă apoi în circulație, cu deosebire în secolele al XIV-lea și al XV-lea, de cancelariile republicii venețiene (*ibidem*: 4). Termenul *mavrovlah* (*morovlah*, *morlac*) are semnificația de

¹ Istria este o peninsulă cu o suprafață de aproximativ 3500 de km² și cu un număr de locuitori ce nu depășește 300000 de suflete. Ea se află în trei state: Croația, Slovenia și Italia (Filipi 2002: 41).

² Istroromânii n-au un sentiment național românesc (Dahmen 1989: 452; Kovačec 1999: 132) declarându-se croați (mai ales cei din nord), în sud, mai mult de jumătate se declară, după apartenența regională, istrieni (Filipi 2002: 47).

‘vlah negru’ și a fost atribuit românilor, spre deosebire de orășenii italieni, tot vlahi și ei, de bizantini (*Μαβρόβλαχος*), pe la începutul Evului Mediu, când asemenea terminologii erau obișnuite. În secolul al XI-lea, presbiterul din Dioclea îi dă și traducerea ‘nigri latini’ (cf. la sârbi *crni latini*). Inițial, aceasta era o denumire etnică și desemna o populație romanică, apoi și-a schimbat sensul căpătând accepțiunea de ‘păstor’, datorită ocupației fundamentale pe care o aveau vlahii în Peninsula Balcanică. Evoluția de sens s-a făcut mult mai târziu.

Croații din imediata apropiere îi numesc *vlahi*, iar limba lor *vlaški*³, pe când cei aflați la o distanță relativ mai mare de ei, de exemplu, cei de la *Rijeka* (it. *Fiume*), îi cunosc sub denumirea de *rumuni*⁴. În glumă, croații le mai spun *čiribirci*, termen pe care, zâmbind, l-au adoptat și ei (Petrovici-Neiescu 1964: 196; Kovačec 1971: 24; 1984: 551; 1995: 67; 1999: 131), și care ar porni de la o particularitate a fonetismului lor: cf. *čire* ‘cine’, *bire* ‘bine’.

Același etnonim ar putea fi explicat și prin tc. *ceri beri* ‘grănicer, apărător de hotare’, știut fiind că „vlahii voinici”, organizați în „cătune”, ca apărători ai hotarelor Serbiei, se războiau adesea cu turcii, bucurându-se, ca recompensă, de „dreptul valah”, din partea regilor sârbi (Sârbu-Frățilă 1998: 11-12; Sârbu 2005: 464).

Un alt etnonim al istroromânilor este cel de *cici*. El ar descinde din cr. *čiča* ‘unchi’, fiind utilizat pentru desemnarea unei personalități locale, precum ar fi un conducător, un cneaz sau jude, după cum mai poate fi explicat prin faptul că acești vorbitori de limbă română lucraseră cândva pe moșiile unui feudal istrian de origine vlahă: *Pasculus Chichio*. Prin extensiune, toată regiunea populată de *cici* a fost numită *Cicearia*, toponim păstrat până astăzi.

Între ei își spun (cu ajutorul unor derivate de la numele localității): *jeiănți* ‘locuitori din Jeiăn’, *sushevci* sau *sušhevci* ‘locuitori din Sușnievița’, *costărcânți* ‘locuitori din Costârcean’, *novoșâni* ‘locuitori din Nova Vas = Noselo’, iar graiului *jeânski* ‘pe jeiănește’, *sushevski* sau *šušhevski*,

³ După Petrovici-Neiescu (1964: 196-197), termenul *vlah* este aici sau necunoscut, sau echivoc, deoarece în părțile occidentale ale fostei Iugoslavii el are sensul de ‘sătean de pe continent’ (în uzul musulmanilor și al orășenilor dalmatini), ‘ortodox sârb’ (în uzul sârbocroaților catolici sau musulmani), ‘ortodox de orice naționalitate’ (în uzul unor musulmani), ‘catolic care vorbește un grai sârbocroat răsăritean’ (în graiurile de pe Drava), ‘originar din Herțegovina’ (la Dubrovnik-Ragusa). După aceiași autori, termenul *vlah* are sensul de ‘român’ numai în părțile orientale ale teritoriului lingvistic sârbocroat, unde sârbocroații sunt în contact cu dacoromânii și în imediata apropiere a istroromânilor.

⁴ Numele *rumuni*, creat pe cale științifică, s-a răspândit în ultimul timp la istroromâni prin filieră croată (radio, presă), dar și prin românii care i-au vizitat pentru cercetări la fața locului (Kovačec, 1971: 24, Caragiu, 1975: 190).

новошãnski etc. (Kovačec 1999: 131 Filipi 2002: 47) sau (cu ajutorul unor adverbe și expresii adverbiale): *jeiãnski, po nãșu, po jeiãnsku*, iar la Sușnievița *po nãșe* sau *cum și noi* (Petrovici-Neiescu 1964: 197).

Documentele vechi ne relevă și numele de *vlahi voinici*, organizați în *cãtune* sub conducerea *cãtunarilor*. Ei se războiesc adesea cu turcii, iar sãrbii, conștienți de rolul lor în apãrarea statului slav, îi numesc *zidul viu* al granițelor lor.

Dupã cucerirea Serbiei de cãtre turci, vlahii sunt tot mai rar pomeniți în documente, unii sunt asimilați de masa slavã, iar alții, cei mai mulți, au apucat calea spre Marea Adriaticã. Presiunea turceascã a dus la dislocarea acestor romãni și la împingerea lor spre coasta Mãrii Adriatice.

Istroromãnii sunt ultimii romãni care se desprind din unitatea strãveche.

Deplasãri de romãni spre litoralul Adriaticeii sunt atestate încã dinaintea venirea turcilor: în a doua jumãtate a secolului al XII-lea, gãsim un *Radul*, apoi în 1329 un *Pasculus Chichio* (în Pingente), iar în 1420 un *Andruzzul*. În drumul lor spre Marea Adriaticã, o parte a romãnilor apuseni s-a stabilit în insula Veglia deja în secolul al XIV-lea – al XV-lea. Graiul acestor romãni s-a pãstrat pânã în secolul al XIX-lea. O dovadã a existenței lor cãndva pe aceste locuri o constituie toponimele *Vlašić* (oiconim) și numele a douã cisterne naturale *Funtura* și *Fintira* ‘fântãna’ (< lat. *fontana*), cu rotacismul lui *-n-* intervocalic și cu *ã* (neaccentuat, greu de rostit de slavi, redat prin *u* sau *i*) (Pușcariu 1926: 17-18).

Romãnii apuseni cunoșteau demult regiunile istriene. Coborãrea în Istria, obligatã de invaziile turcești, a fost favorizatã de politica de colonizare a Veneției, de care depindea Istria, expusã unui val de ciumã în secolul al XV-lea. În 1539, Veneția înlesnește transportul a 2000 de familii de morlaci. În 1581, se constată pe teritoriul Parenzo 100, în Cittanova 320 și în Umago 120 de familii de morlaci. Numãrul satelor și al cãtunelor întemeiate de nou-veniți se ridicã la 130 (dar nu toți erau romãni).

Cert este cã în Istria se vorbea romãnește pe un teritoriu mult mai întins decãt astãzi. O dovadã vie a existenței lor pe un teritoriu mai larg sunt toponimele romãnești, numele de localitãți în care astãzi nu se mai vorbește deloc romãnește: *Vlahova, Vlaška, Vlahi, Vlahova, Lizzul, Catun, Bolobani* și *Bolovani, Faraguna, Ierbulišče, Floričići, Dosani, Guran* etc.

Astãzi, istroromãnii se mai gãsesc compact numai în Istria și se împart în douã grupuri: grupul de nord și grupul de sud, despãrțiți de șirul de munți numiți Monte Maggiore (*Učka Gora*, înalt de 1369 m).

Grupul de nord este format dintr-un singur sat: *Jeiãn* (cr. *Žejane* în regiunea *Ćićarija*), așezat pe o vale frumoasã și înconjurat de *Munții Popilor* și *Jviavița*.

Grupul de sud, numit și al românilor din Valdarsa, era format, după Pușcariu (1926: 38-40) din șapte sate: *Letai*, *Gradine*, *Susnievița*, *Noselo*, *Sucodru*, *Brdo* și *Grobnic*. După date mai recente (Kovačec 1971: 23; idem 1984: 550) istroromâna de sud se mai vorbește azi în următoarele sate și cătune: *Sušněvițe* (forma cr. oficială *Šušnjevica*) *Noselo* sau *Nosolo* (cr. *Nova Vas*), *Sucódru* (cr. *Jesenovik*), *Letâi* (cr. *Letaj*) și *Bârdo* (cr. *Brdo*) cu cătunele: *Costârčan* (cr. *Kostrčane*), *Dolinščina*, *Zankovci*, *Perâsi*, *Brig*. Pentru localitatea Briani (alias Bârdo) și cătunele aparținătoare: *KostŌrčwan*, *TŌrkovtsi*, *Miheli*, *Škwabići*, *Drwažine*, *Karnjwati*, *Drwaga*, *Dianich* (2011) folosește denumirea *BŌrščina*. Locuitorii *BŌrščinei* se autodenumesc *bri'ywani* de la oiconimul italian Briani. Alături de termenul *bri'ywani* coexistă cel de *bŌrdwani* (<cr. *Brdo*, ir. *Bârdo*), cei din *KostŌrčwan* sunt *kostŌrčwantsi*, cei din *Drwaga* *drwagari*, cei din *Sušnjevitsa* *sušnjevtsi*, cei din *Nwoselo* *novo 'šwantsi*. Toponimele celorlalte fracțiuni minuscule ale *BŌrščinei*, care au numai forma de plural, indică actualmente localitatea și locuitorii ei prin intermediul numelor de case, ca: *'TŌrkovtsi*, *Miheli*, *'Škwabići*, *'Zwankovtsi*, *KŌr'njwati*.

Istroromânii de nord nu știau de cei din sud, și invers, cu toate că se întâlneau la târg la Fiume (Rijeka). Cunoștința le-au făcut-o dacoromânii care i-au descoperit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. (N-au ajuns să se cunoască între ei, deoarece în târg vorbeau croata).

Numărul lor este greu de precizat; fiind pe cale de dispariție și-au pierdut și sentimentul național. După o statistică din 1846, publicată de I. Kandler în revista „Istria”, numărul istroromânilor atingea 6000. S. Pușcariu (1926) afirmă că sunt mai puțin de 3000. Bartoli îi comunicase lui Pușcariu că, după recensământul oficial din 1921, „la Venezia Giulia conta in tutto 1644 abitanti di lingua rumena”. După A. Kovačec (1971: 21; 1984: 550; 1999: 131), pe la începutul anilor 60 din secolul trecut mai erau în satele enumerate mai sus între 1250 și 1500 de vorbitori ai dialectului istroromân (450-500 la Jeiän și 800 până la 1000 în sud), iar după Radu Flora (FD, IV, 1962, p. 140), numărul lor, în 1961, era de 1140.

După cea mai recentă statistică, realizată de Filipi (2002: 44), numărul vorbitorilor dialectului istroromân în satele din Istria nu depășește cifra 250. Situația în așezările din sud se prezintă astfel: la *Noselo* (cr. *Nova Vas*, it. *Villanova*), aproximativ 40, la *Sušnievița* (cr. *Šušnjevica*, it. *Sussgnevizza*), vreo 30, la *Sucodru* (cr. *Jesenovik*, it. *Frassinetto*), nu mai mult de 10; la *Letaj* 3, la *Bârdo* (cr. *Brdo*, it. *Berdo*) 2, la *Costârcean* 18, din care numai 6 vorbesc istroromâna, la *Zancovți* 5, din care unul venit din *Dolinščina*; la *Miheli* 3, la *Draga* 2, la *Jelavici* 1.

Până în urmă cu câțiva ani, istroromâna se mai vorbea la *Tărkovți*,

Perasi, Grobnic (ultimul vorbitor a murit în 1998) și Gradine. În nord (la Jeiän), după estimările lingvistului de la Pola, numărul vorbitorilor nu depășește, în prezent, 90 de persoane. La acest număr ar mai trebui adăugați istroromânii stabiliți la Rijeka, Triest și în alte centre urbane, precum și cei emigrați în America (mai ales în S.U.A.), Australia și în unele țări europene de vest (Italia, Franța, Elveția, Germania), precum și un număr de croați care vorbesc istroromâna.

Ocupația. În prezent, istroromânii din Jeiän au ca ocupație principală agricultura și exploatarea lemnului, foarte puțini ocupându-se și cu creșterea oilor, deși, până la al Doilea Război Mondial, păstoritul, alături de agricultură și de fabricarea cărbunilor, era una din îndeletnicirile lor de bază (Curtis 203: 183-187). O parte bună a bărbaților din Jeiän lucrează ca muncitori la Rijeka, Opatija, Jurdani sau Matulji, fiind navetiști. În sud, după spusele lui A. Kovačec (1971: 24), agricultura constituie principala lor sursă de venituri. Cei din Bârdo se ocupă și cu cultivarea viței de vie. Datorită unor condiții materiale relativ mai bune, cei din nord au un nivel de viață mai ridicat decât cei din sud. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, istroromânii de la sud de Učka lucrau ca marinari sau ca muncitori portuari la Rijeka și la Trieste sau ca mineri la Raša și la Labin (Filipi 2002: 46).

Școala o fac în limba croată. Până în 1919, școala ca și cultul religios s-au făcut în croată, iar apoi în italiană, și, începând din 1945, din nou în croată. În 1921, sușnievițeanul Andrei Glavina, care a studiat la Iași, București și Blaj, a fost numit învățător la prima școală românească înființată în localitatea lui natală, însă școala se închide odată cu moartea lui A. Glavina, întâmplată în 1925. În timpul dominației italiene, statul italian a deschis o școală italiană și la Jeiän, școală care, după 1945, a devenit croată. Din lipsa unui număr suficient de elevi, școala de la Jeiän a fost închisă, iar copiii fac naveta la școala din Vele Mune (Filipi 2002: 406, idem 2003: 88).

Istroromânii au dat și câțiva oameni de seamă: Mičetić a studiat teologia și a furnizat material lingvistic lui Antonio Covaz, apoi lui Biondelli, Ascoli, Ive și N. Densusianu; Luigi (Alois) Belulovici a studiat filologia romanică la Viena și a fost principalul informator pentru istroromâna de sud al lui S. Pușcariu; fratele lui, Iosif (Giuseppe), a fost medic la Sușnievița.

Cu scopul de a trezi în ei sentimentul național, cercetătorii le-au tipărit cărți în limba națională. Astfel, în 1905, Andrei Glavina, în colaborare cu C. Diclescu, tipărește *Calindaru lu Rumeri din Istrie*. După aproape 90 de ani, la 29 aprilie 1994, la Trieste a luat naștere Asociația istroromână „Andrei Glavina” având același scop: salvarea românilor istrieni, păstrarea

etniei și a limbii lor. Președintele asociației, dr. Petru Emil Rațiu de la Roma, a început publicarea unor cărți în idiomul istroromân, prima având același titlu ca cea realizată de Diculescu și Glavina, iar, din 1996, și prima publicație istroromână intitulată *Scrisoare către frăț Rumer* (Gheorghe Zbucă 2001: 50, Miclăuș 2008: 271).

Cele dintâi probe de grai istroromân datează de la sfârșitul secolului al XVII-lea și le datorăm istoricului venețian Ireneo della Croce, însă adevăratul lor descoperitor este considerat Antonio Covaz, primarul orașelului Pisino, care publică articolul *Dei Rimigliani o Vlahi d'Istria* (1846). Lucrarea lui Covaz îl determină pe Ioan Maiorescu să întreprindă, în 1857, o anchetă la românii din Istria. Rezultatul anchetelor lui I. Maiorescu îl constituie un studiu asupra vorbitorilor istroromâni și asupra graiurilor lor, publicat de fiul său, Titu Maiorescu, în două numere din „Convorbiri literare” (t. II, 1868; t. VI, 1872-1873). În 1874, lucrarea va apărea și separat într-un volum cu titlul *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*. În 1900, Titu Maiorescu scoate a doua ediție în Editura Librăriei Socec et Co, iar în 1996, la Trieste, apare traducerea în italiană datorată Elenei Pantazescu *Itinerario in Istria e vocabolario istriano-romeno*. În 1899, îi vizitează Teodor T. Burada, care, șase ani mai târziu, publică, la Tipografia Națională din Iași, *O călătorie în satele românești din Istria* (studiu republicat în Teodor T. Burada; *Opere*, vol. IV, București, Editura Muzicală, 1980, p. 155-194 împreună cu câteva *Anexe*, p. 195-224).

Monografiile fundamentale pentru studiul dialectului istroromân le datorăm lui Iosif Popovici (*Dialectele române din Istria*, vol. I, Halle a.d. Saale, 1914; vol. II, 1909), Sextil Pușcariu în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan (*Studii istroromâne*, vol. I, 1906; vol. II, 1926; vol. III, 1929) și August Kovačec (*Descrierea istroromânei actuale*, București, EA, 1971). În 1927, Leca Morariu publică, la Cernăuți, *Istroromâni*, în 1928, la Suceava, volumul *Lu frați noștri. Libru lu Rumeri din Istrie (Cartea Românilor din Istria. Il libro degli Rumeni Istriani)*, Sushevița (Valdarsa). Jeiăn (Seiane), iar, între 1929-1934, la Cernăuți, *De-ale Cirebirilor* [I (1929), II (1932), III (1933), IV (1934)]. Un alt bucovinean, Petru Iroaie, publică în 1936, la Cernăuți, *Căntece populare istroromâne*, în 1940, în *Efemeris Dacoromana IX* (1940), la Roma, *Il canto popolare istroromeno*, în 1939, *Grai și băsmuire cirebiră*, în „Arhiva”, XXVI, 1939, nr. 3-4 etc.

Prin anii 30 ai secolului trecut, anchete la istroromâni a efectuat Traian Cantemir. Cercetările lui s-au concretizat într-un volum de texte (cuprinzând mai ales povești) urmate de un glosar (vezi *Texte istroromâne*, culese de Traian Cantemir, București, EA, 1959). Înainte de aceasta, Traian

Cantemir publică: *Ciripiri cirebire*, Cernăuți, 1935, *Istro-Românii*, Hotin, 1937 și *Istro-Românii. Nunta*, Cernăuți, 1938.

În aceeași perioadă, S. Pop anchetează pentru ALR I localitățile Bârdo (în it. Briani) din Valdarsa, punctul cartografic 01 și Jeiăn (it. Seiane), punctul cartografic 02, iar Ștefan Pașca, pentru ALR II, tot graiul din Jeiăn.

Ugo Pellis, unul dintre autorii *Atlasului lingvistic italian*, inițiat de M. Bartoli, a făcut anchete în Șușnievița (Valdarsa), Briani și Jeiăn, materialul fiind publicat, după o copie aflată la Udine, de Johannes Kramer și Wolfgang Dahmen în „Balkan Archiv. Neue Folge”, XIII, 1988, p. 209-281; XVI, 1991, p. 109-137.

O parte din materialul strâns de Ugo Pellis de la istroromâni a fost publicat, începând din 1995, în *Atlante linguistico italiano*, redactat de un colectiv al Institutului de la Torino (director Lorenzo Massobrio). Pe hărțile ALI apar numai punctele 365 Seiane și 372 Valdarsa. Răspunsurile primite din Briani (Bârdo) sunt date doar în notele marginale (*Annotazioni*), ca răspuns suplimentar la punctul 372 Valdarsa (Șușnievița). Date despre localități și informatori se pot afla în *Atlante linguistico italiano, tomo I: Puntii 1-661. Verballi delle inchieste*, apărut sub egida: Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano. Centro di Ricerca dell'Università degli Studi di Torino, 1995, a cura di L. Massobrio, G. Ronco, M. C. Nosegno, G. Tuninetti, p. 240-241 (Seiane), p. 246-248 (Valdarsa și Briani).

Alte studii sau lucrări de întindere mai mare sau mai mică au avut în vedere fie statutul idiomului vorbit de istroromâni (cf. I. Coteanu, *Și totuși istroromâna este o limbă!*, SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 391-393; Al. Rosetti, *Limbă sau dialect (I)*, SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 101-102; *Limbă sau dialect (II)*, SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 393-397 etc.)⁵, fie soarta acestuia (Ion Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istroromâna)*, București, 1957; Emil Petrovici, Petru Neiescu, *Inconsistența enclavelor lingvistice*, SCL, XVIII, 1967, nr. 3, p. 291-296; Radu Flora, *Despre inconsistența graiurilor periferice și izolate. Chestiuni de metodologie și lingvistică generală*, în SCL, XVIII, 1967, nr.3, p. 281-290) sau relațiile cu alte populații (cf. August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, „Linguistica”, XXXII, 1992, II, Ljubljana, p. 159-175; Radu Flora, *Slovenačke leksičke posudenice u istrorumunskom*, „Linguistica”, Ljubljana, XII, 1972, p. 67-94; Elena Scărlătoiu, *Istroromânii și istroromâna. Relațiile lingvistice cu slavii de sud*, București, 1998 etc.).

Anchete relativ recente, în afara lui A. Kovačec, au mai făcut Radu Flora, Emil Petrovici, P. Neiescu, Richard Sârbu, V. Frățilă, Goran Filipi,

⁵ Pentru lucrările consacrate statutului dialectului istroromân, vezi, în special, Flora 1962: 136, nota 6.

Ana-Maria Pop, Gabriel Bărdășan și Lucian Miclăuș, iar anchete cu caracter etnografic, un colectiv de la Complexul Muzeal „Astra” din Sibiu, format din Elena Ramona Potoroacă, Valer Deleanu și Ovidiu Baron⁶.

Rodul cercetărilor lor sunt o serie de studii din care cităm: Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuția geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziției graiurilor istroromâne față de dacoromână*, în FD, IV, 1967, p. 135-170; idem, *Câteva observații cu privire la bilingvismul manifestat în graiurile istroromâne*, în ACILFR, XII, vol. 2, București, 1971, p. 1009-1022; idem, *Pentru un atlas lingvistic al istroromânei*, în AUI (serie nouă), secțiunea III. E. Lingvistică, tom. XXVIII-XXIX, Iași, 1982-1983, p. 49-61. În 2003, sub egida Academiei Române și a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan Al. Rosetti”, apare *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)* al lui Radu Flora, în Editura Academiei, ediție îngrijită de Bogdan Marinescu. Atlasul cuprinde 274 de hărți lingvistice referitoare la termeni din fondul esențial de cuvinte al dialectului istroromân, obținuți prin anchete la fața locului din șase localități: Jeiăn, Letai, Sușnievița, Nova Vas, Jesenovic, Bârdo; ancheta principală a fost făcută în 1961. E. Petrovici și P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 187-214. P. Neiescu pregătește de mai mult timp un dicționar al dialectului istroromân în care vor figura toate cuvintele dialectului istroromân atestate până în prezent (vezi *Pentru un dicționar istroromân*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 5, p. 527-533; idem, *Il dizionario del dialetto istroromeno, fonti e principi di elaborazione*, în “Annuario”, 1999, p. 151-165); Richard Sârbu, *Observații asupra graiului istroromân din Jeiăn*, în *Studii de dialectologie*, Timișoara, 1984, p. 263-284; idem, *Texte istroromâne și glosar*, TUT, 1987; ediția a doua, augmentată și cu un glosar care dă și indicații etimologice, în colaborare cu V. Frățilă, TUT, 1992. În 1998, cei doi cercetători timișoreni publică, la Editura Amarcord, volumul *Dialectul istroromân. Texte și glosar*. Anchete la istroromâni și unele studii asupra idiomului vorbit de ei au făcut și cercetătorii germani Wolfgang Dahmen și Johannes Kramer (cf. *Observații despre vocabularul istroromânei vorbite la Jeiăn*, în „Balkan-Archiv. Neue Folge”, I, 1976, p. 81-89)⁷.

În 2002, Goran Filip publică, la Pola, *Istrorumunski lingvistički atlas*.

⁶ Vezi volumul *Istroromâni: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2008 și revista „Transilvania”, Sibiu, nr.4/2009.

⁷ O prezentare amănunțită și critică a studiilor asupra dialectului istroromân până în deceniul al treilea al secolului trecut a realizat Pușcariu 1929, iar una sintetică, Mocanu 1999: 143-150.

Atlasul lingvistic istroromân. Atlante linguistico istrorumeno, care cuprinde răspunsurile înregistrate în 11 localități (sate și cătune) istroromâne (Jeiăn, Sușnievița, Noselo, Sucodru, Letai, Bârdo, Scabici, Târcovți, Zancovți, Miheli, Costârcean), obținute cu un chestionar de 1898 de întrebări (la care se adaugă aproximativ 200 de fraze, complete în note), care constituie, după cum afirmă P. Neiescu (în *Prefață*, p. 12) „*cel mai complet material comparabil* (subl. autorului) asupra dialectului istroromân”.

Vasile Frățilă, Gabriel Bărdășan, Ana-Maria Pop și Lucian Miclăuș se ocupă de diversele clase onomasiologice ale vocabularului istroromân (terminologia corpului omenesc, termeni referitori la regnul animal, terminologia înrudirii), de straturile etimologice (elementul latinesc moștenit, elementul autohton, influența slavă – slavă veche, croată, slovenă –, influența italiană și germană), respectiv de dubletele etimologice în dialectul istroromân (vezi infra și *Bibliografia*).

În 2010, la Editura Universității de Vest din Timișoara, sub coordonarea lui Vasile Frățilă în colaborare cu Gabriel Bărdășan, a apărut lucrarea: *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*. Partea I, care cuprinde pe lângă un *Cuvânt-înainte* (p. 5-8), capitolele: I. *Dialectul istroromân, Privire generală* (p. 11-75) semnat de V. Frățilă, II. *Stratul latin din lexicul istroromân* (p. 75-346) de G. Bărdășan și III. *Observații asupra elementului autohton din lexicul dialectului istroromân* (p. 349-415) de V. Frățilă.

În 2011, la Pisa, Edizioni ETS, a apărut *Vocabolario istroromeno-italiano. La varietà istroromena di Briansa (Bârșcina)*, datorată istroromânului Antonio Dianich.

1.2. Originea istroromânilor

După Ov. Densusianu (1901: 337-346; 1961: 218-223), idiomul vorbit de istroromâni trebuie considerat ca un grai dacoromân transportat în Istria de coloniști români din Banat și din sud-vestul Transilvaniei. Sigur este, oricum, că istroromânii nu sunt băștinași în locurile de astăzi. Rotacismul (trecerea lui *n* simplu intervocalic în *r*), fenomen caracteristic istroromânei, nu cuprinde și elemente lexicale de origine venetă și croată. Aceasta dovedește că fenomenul era încheiat în momentul contactului istroromânilor cu veneta și croata, și deci, că el, rotacismul, nu s-a putut produce în Istria. Spre aceeași concluzie, a neautohtoniei istroromânilor în regiunile în care îi aflăm azi, îl conduc și alte fapte: prezența în istroromână a unor elemente albaneze (noi am zice autohtone comune cu albaneza) ca: *dei'l*, *moš*, *ronze*, *tšoŋe* = alb. *djal'e*, *moše*, *rendes*, *kafë*, sau elementele slave vechi care în istroromână, ca și în dacoromână, au un caracter sud-slav

răsăritean și nu apusean. Or, se știe, azi istroromânii se află în contact cu croații și slovenii.

Faptele lingvistice care l-au determinat pe Densusianu să-i considere pe istroromâni originari din Banat și Transilvania de sud-vest sunt următoarele:

1. Lipsa palatalizării labialelor.
2. Forma *žožet* = dr. *deget*, care se găsește în Banat și prin unele părți ale Transilvaniei sub forma *žéžot*, *žézet*.
3. Formarea condiționalului cu ajutorul auxiliarului *a vrea*: ir. *v]* *reš*, *reĭ*, *re*, *ren*, *reĭts*, *re*, băn. *v]* *reš*, *reĭ*, *re*, *rem*, *reĭts*, *re*.
4. Forma ir. *tšoptir* „piepten” apropiată de formele transilvănene de pe văile Mureșului, Crișului și Someșului *tšapton*, *tšepten*, care presupune la inițială evoluția lui *t' > k > č*.
5. Rotacismul lui *n* simplu intervocalic în elementele de origine latină, fenomen ce nu poate fi despărțit de cel cunoscut în graiul moților.
6. Ir. *skont* care se apropie de forma transilvăneană de vest *skaund* și mai ales de megl. *skant*.

Deoarece istroromâna nu conține niciun element de origine maghiară, Densusianu presupune că despărțirea istroromânilor de dacoromâni trebuie plasată în secolul al X-lea. Dar „istroromânii, spune Ov. Densusianu, nu reprezintă un singur strat de populație românească; coloniile noi s-au așezat peste populația care venise, încă din secolul al X-lea, din regiunea dacoromână de sud” (1961: 221). În drumul lor din părțile vechii Dacii spre Istria, viitorii istroromâni au întâlnit și o populație macedoromână, cu care s-au amestecat. Așa se explică, după savantul român, prezența în istroromână a unor forme cu labialele palatalizate: *kl'ept* „piept”, *m'nie* „mie”. Influența elementului aromânesc asupra istroromânilor a fost însă de mică importanță.

Concepția lui Ov. Densusianu despre originea istroromânilor este împărtășită și de Iosif Popovici (1914: 122-129), dar și de Nicolae Drăganu (1933: 601-618), Em. Vasiliu (1968: 144-157), Ion Coteanu (1961: 115): „Din dacoromână s-a rupt [...] istroromâna, dar aceasta, izolându-se cu totul, a devenit o limbă de sine stătătoare”. Popovici (1914: 126) afirmă: „Eu sunt ferm convins că-n dialectele române din Istria avem două straturi, un strat din sec. X-XIII și al doilea din sec. XIV-XVI”. Primul strat pornește spre sfârșitul secolului al XI-lea pe timpul comunității dintre bănățeni, dacoromâni și meglenoromâni. Faptul este probat de asemănările dintre dacoromână, istroromână și meglenoromână, și anume de lipsa elementelor maghiare și de evoluția sunetelor în elementele slave. Peste primul strat din istroromână s-a suprapus un al doilea, de macedoromâni, între secolele al XIV-lea și al XV-lea, înainte de influența turcească în sârbocroată. În

sprijinul ideii că patria primitivă a istroromânilor a fost Banatul și sud-vestul Ardealului, I. Popovici invocă o serie de concordanțe între dialectul istroromân și graiurile dacoromâne de vest, cum ar fi: *a* (accentuat) pronunțat *â* (*ô*); *ă* protonic devenit *a*; lipsa palatalizării labialelor; rotacismul lui *n* simplu intervocalic; formarea optativului cu *reș* din *vreaș* etc. (vezi cap. VII. *Raportul dintre dialectele istroromâne și celelalte dialecte române*, p. 114-121).

S. Pușcariu respinge teoria originii nord-dunărene exprimată de Ov. Densusianu și I. Popovici. Istroromânii nu sunt nici pentru el băștinași în locurile ocupate astăzi de ei, ci „un val aruncat la poalele lui Monte Maggiore din Istria, în cursul dislocărilor mari pe care a avut să le sufere un grup mare al neamului nostru, *Românii Apuseni*” (Pușcariu 1926: 4). Românii apuseni se găseau în partea nord-vestică a Peninsulei Balcanice, în fosta Iugoslavie, fiind cunoscuți de documentele medievale sârbocroate sub numirile *vlahi*, *mavrovlahi* (*Μαβρόβλαχος*), *morlaci* sau *cici*. Acești români sunt urmașii populației autohtone cu grai romanic pe care slavii au găsit-o la venirea lor în nord-vestul Peninsulei Balcanice. Ei erau în strânsă legătură cu românii răsăriteni, din Bulgaria de azi, și cu strămoșii dacoromânilor, dincolo de Dunăre, dar erau diferențiați în limba lor de ceilalți romani de est, de dalmați...” (*ibidem*: 5). Cu timpul, românii apuseni au fost împinși din Serbia în Bosnia și Herțegovina și pe coasta Dalmației (sec. al XIII-lea), iar în secolele al XV-lea – al XVI-lea au ajuns în locurile de azi și chiar pe insula Veglia. Parte din ei au fost slavizați, singurii supraviețuitori fiind istroromânii din preajma lui Monte Maggiore.

Existența strămoșilor românilor apuseni în fosta Iugoslavie este atestată de numiri topice românești (mai ales de munți) ca de exemplu: *Kručica* (Crucița), *Negrișori*, *Magura*, *Kormatura* (Curmătura), *Lakustovo* (Lăcustă), *Kornișor*, *Kornet*, *Korbovo*, *Ratunda*, *Prijot* (Preot), *Taor* (Taur), *Durmitor*, *Cipitor* (Ațipitor), *Visitor* (Visător), *Pirlitor* (Pârlitor), precum și de nume de persoane cunoscute azi la sârbocroați ca: *Barbat*, *Barbatovac*, *Berbos* (Bărbos), *Drakul*, *Drakulovich*, *Fečor*, *Ljeporov* (Iepure), *Lupulović*, *Mikul*, *Magurice*, *Pasarel*, *Sarapa* (Sare-apa), *Sarebire* (Sare-bine), *Šerbula*, *Šerban*, *Strimbul*, *Surdul*, *Ursul*, *Ursulović*, *Visulović*, *Vyšinel* (Vișinel), *Zmantara* (Smântână) etc. (Pușcariu 1940: 247). Aceeași dovadă o fac și unele împrumuturi de cuvinte românești în sârbocroată, precum: *jabušoliti* „a umbla cu greu” (< rom. *a-bușile*), *blavor*, *blavur* etc. (< rom. *bălaur*), *bešika* „bășică”, *birka* „un fel de oi”⁸, *burag* „venter animalis”

⁸ Cf. dr. *bercă* s.f. 1. ‘oaie cu lână creță și mică’; băn. *bircă* 2. prin *ext.* ‘lână acestor oi, de obicei boită’. Cf. și magh. *birka* ‘oaie cu lână scurtă și creță’, la sârbi *birka* ‘un fel de oi’, pol. *biera*, *bierka* ‘oaie turcească sau românească, cu coadă scurtă’ și ceh. *bira*,

(< rom. *buric*), *krbun* „cărbune”, *krna* „carne”, *mamaljuga* „mămăligă”, *struga* „strungă” etc. (Pușcariu 1926: 278-297). O altă dovadă a existenței acestei populații românești în partea de nord-vest a Peninsulei Balcanice o constituie numărătoarea oilor în perechi de către ciobanii din apropierea orașului Zara (Zadar): *dô*, *pâto*, *șasto*, *șopće*, *zeći* (vezi Pușcariu 1940: 247).

Românii apuseni erau în contact cu dacoromânii de vest, argumentul constituindu-l coincidențele dintre dialectul istroromân și subdialectul bănățean, sau graiul dacoromânilor rotacizanți: „dacă ne-am închipui că între regiunile vestice ale României și Istria ar lipsi masele de iugoslavi, am vedea cum graiul lor se întregește adesea. Precum cutare ieșitură din coasta estică a Italiei se potrivește în adâncătura din față a țărmlui dalmat, tot astfel rostirea *chemeșe* în loc de *cămeșă* din regiunile apusene ale teritoriului dacoromân, se regăsește aidoma la istroromâni, care în loc de *aș face* zic *reș face*, întocmai ca în unele regiuni din Banat (*reaș faše*) (*ibidem*).

Teoria lui S. Pușcariu a fost îmbrățișată și de Th. Capidan (1927: 164): „De fapt, la istroromâni găsim, pe de o parte, particularități de grai care cu greu se pot despărți de aceleași particularități din dialectul dacoromân, pe de alta, însă, nume de localități în vechile lor așezări din apusul Peninsulei Balcanice, care dovedesc lămurit despre autohtonismul lor în peninsulă. Alături de acestea, istroromânii, spre deosebire de dacoromâni, nu au nicio urmă în graiul lor din influența ungurească. Dacă într-adevăr ei ar fi avut contact până prin secolul XIII și XIV cu Banatul și Munții Apuseni, atunci, după cum foarte bine observă S. Pușcariu, ar fi fost cu neputință să nu păstreze un cuvânt-două dintre cele mai vechi cuvinte de origine ungurească”. În continuare Capidan afirmă: „Lipsa de elemente ungurești apropie pe istroromâni de aromâni și meglenoromâni. Și fiindcă ei din toate timpurile au făcut parte din romanitatea apuseană a peninsulei, acolo unde încă din timpurile cele mai vechi au putut veni în contact cu aromânii, particularitatea din graiul lor de a labializa (de fapt de a consonantiza – *n.n.* V.F.) pe *u* în diftongii *au* și *eu* + consoană, care nu este așa de nouă, și are o întindere mai mare, ar putea servi ca o nouă dovadă despre această apropiere. Nu se știe dacă originea acestei particularități trebuie atribuită limbei grecești. Ținând seama de faptul că ea se află și în limba albaneză, n-ar putea fi exclus cazul ca ea să aibă o origine locală. În cazul acesta, autohtonismul istroromânilor în peninsulă pare și mai evidentă” (Capidan 1927: 164). „Admițând originea sudică și pentru istroromâni, noi revenim

birka ‘oaie ordinară, sterilă’ (DA s.v. *bercă*). Cuvântul rom. ar putea avea legătură cu adj. *berc* ‘scurt’ (în coadă sau lână).

la vechea concepție istorică, care vede în toate populațiile românești din sudul Dunării pe urmașii romanității balcanice” (idem, *ibidem*: 165).

Al. Rosetti (1931-1932: 1-9; idem 1978: 651-656) respinge teoria lui Pușcariu și Capidan, apropiindu-se de cea a lui Densusianu și Popovici. El ajunge la următoarele concluzii:

„1. Istroromâna este un grai dacoromân transportat în Istria; emigrarea spre Istria s-a petrecut înaintea sau în cursul secolului al XIII-lea.

2. Limba celor care au dus istroromâna în insula Veglia și în Istria cunoaște rotacismul.

3. Urmele trecerii acestor populații spre vest sunt atestate în Bosnia și Croația în sec. al XV-lea – al XVI-lea.

Trebuie să presupunem că la o epocă posteroară instalării în Istria, o populație de grai dacoromân, cu particularități lingvistice care se regăsesc astăzi în graiul dacoromân din părțile Banatului și Țării Hațegului, s-a suprapus peste populația care vorbea cu rotacism, și a introdus în istroromână cuvinte nerotacizate și expresii particulare” (1978: 655-656).

Nici după Traian Cantemir (1968: 91-110; 1973: 142-147), „istroromânii nu provin dintr-un singur strat de coloni, dar probe istorice pentru originea nordică [dacoromânească – V.F.] a istroromânilor nu există. Sunt suficiente, în schimb, datele referitoare la deplasările vlahilor în cuprinsul Peninsulei Balcanice, de la est la vest” (Cantemir 1973: 146), iar pentru August Kovačec este „bine argumentată în știință părerea că istroromânii sunt urmașii vlahilor balcanici” (Kovačec 1971: 30-32; 1984: 554).

Petrovici (1960: 79-83; 1967: 11-19) susține că locul de obârșie al istroromânilor s-a aflat în sudul Dunării unde se vorbeau graiuri de tip sud-slav oriental (bulgărești), într-o zonă situată „la nord de linia Jireček și la est de mănunchiul de izoglose care separă sud-slava orientală de sud-slava occidentală (valea Timocului)”.

O critică a teoriei lui Emil Petrovici, care exclude din teritoriul de formare a limbii române Moesia Superior au exprimat cu numeroase argumente Arvinte (1969: 1-18), Ivănescu (1980: 71)⁹ și, relativ, recent, Elena Scărlătoiu (1998: 73-75).

Încercând să împace cele două teorii dominante, Elena Scărlătoiu ajunge la concluzia că „marea masă a strămoșilor istroromânilor provine din regiunile septentrionale ale Peninsulei Balcanice” și că „au existat mai multe «nuclee» situate atât în părțile centrale, de vest și de nord-vest ale Transilvaniei, cât și la sud de Dunăre, cu precădere în zona Timok-Prizren” (*ibidem*: 325).

După G. Filipi (2002: 42; 2003: 84) „istroromânii descind din așa-

⁹ Vezi, mai amănunțit, Frățilă 2010: 50-51.

numiții *vlahi balcanici*, în documentele medievale croate și bosniace deseori fiind menționați ca *vlahi* sau ca *morlaci*¹⁰.

Și după Saramandu (2005: 21) „Din izvoarele istorice rezultă că istroromânii sunt urmașii populației romanizate din nord-vestul Peninsulei Balcanice, care se aflau în contact teritorial atât cu populația romanizată din nordul Dunării (ținuturile vestice), cât și cu populația romanizată din sudul Dunării (strămoșii meglenoromânilor și ai aromânilor). Așa se explică concordanțele istroromânei, pe de o parte cu graiurile vestice ale dacoromânei și, pe de altă parte, cu dialectele românești sud-dunărene (meglenoromâna și aromâna). După cum rezultă din documentele istorice din secolul XII-XV, strămoșii istroromânilor s-au deplasat treptat pe coasta dalmată, apuseană până în Istria”.

În problema originii istroromânilor, știința încă nu și-a spus ultimul cuvânt, în construcția diverselor teorii rămânând o serie de aspecte nerezolvate, acestea plasându-se, mai mult sau mai puțin, în domeniul ipotezelor plauzibile (Romulus Todoran 1977: 109).

1.3. Fonetica

1.3.1. Vocalismul

Sistemul vocalic al dialectului istroromân este compus din șapte foneme dispuse în trei serii de localizare, cu trei grade de apertură, și anume: trei vocale anterioare /e/¹⁰, /e/, /i/, trei posterioare /â/, /o/, /u/ și o vocală centrală /â/, având un timbru intermediar între [ă] și [î] din dacoromâna actuală, putându-se realiza ca [ă] sau [î] ai limbii literare (Neiescu 1980: 137-138).

După Petrovici (1968: 10) și după Kovačec (1971: 40; idem 1984: 554), istroromâna ar avea opt foneme vocalice, celor șapte (*ę, e, i, â, â, o, u*) adăugându-li-se *a* accentuat din împrumuturile croate și italiene neadaptate. Așa cum arăta și A. Avram (1977: 592), cele două descrieri ale sistemului vocalic al istroromânei sunt valabile „fiecare însă câte pentru o variantă [...] una mai veche, cu 7 foneme vocalice, și, alta mai nouă, cu 8 foneme vocalice și cu un sistem de opoziții în care este inclusă și opoziția marginală /a/:/â/, /a/:/o/”.

¹⁰ De menționat este că *ę* din istroromână se rostește ceva mai deschis decât cel corespunzător graiurilor dacoromâne, de aceea în sistemul de notare folosit de Petrovici-Neiescu 1964 și de Neiescu 1980, el este redat prin *ă*. După Caragiu-Marioțeanu (1975: 193), datorită faptului că același semn [ę] notează, pe de o parte, varianta mai deschisă a lui *e*, provenită din reducerea diftongului *êa* și că *-ă* final din istroromână are tendința de a trece în seria centrală, nu în cea anterioară, ar fi de preferat utilizarea semnului *i* din sistemul de transcriere al ALR (care în sistemul de transcriere al lui I. Popovici 1909, respectiv 1914, este redat prin *e* cu un cerculeț gol dedesubt).

Sub accent vocalele *e*, *e*, *â* și *o* se realizează fie ca monoftongi, fie, în special, în Jeiăn, ca niște diftongi ascendenți i_e , $i_{\hat{e}}$, u_e , u_o ale căror elemente inițiale pot fi mai perceptibile sau mai puțin perceptibile (Petrovici-Neiescu 1964: 208, Kovačec 1971: 34, Neiescu 1980: 139, Kovačec 1984: 555), în timp ce /â/ poate fi realizat mai închis sau mai deschis (Petrovici-Neiescu 1964: 208; Neiescu 1980: 139).

Când sunt înaintea unei consoane, sub influența croată, secvențele *â* + /l, r, n, m/ se pot realiza facultativ, ca sonante silabice [l, u ŋ, m], dar ele trebuie interpretate bifonematic (Petrovici-Neiescu 1964: 153, nota 4; Petrovici 1964: 35-39, Kovačec 1971: 34-35, Neiescu 1980: 138-139)¹¹.

În ceea ce privește distribuția vocalelor remarcăm următoarele:

Ca în meglenoromână și în aromâna de tip F, istroromâna nu cunoaște fonemul [î]. Realizarea [î] a fonemului *ă* este facultativă, uneori în graiul aceluiași vorbitor: *măre* și *mâre* ‘mâine’, *săr* și *sâr* ‘sănătos’ (< lat. *sanus*), *lăre* și *lâra* ‘lână’ etc.

În istroromână există două tipuri de a: un a neaccentuat: *l'a zis* ‘i-a zis’ *țela* ‘acela’, *mes-a* ‘a mers’, *ontrat* ‘atunci’ și un a rotunjit [â], aflat sub accent: *âc*, *ân*, *âsir* ‘asin; măgar’ (< lat. *asinus*), *câ* ‘cal’, *câd* ‘cald’ (< lat. *cal(i)dus*), *câșe/câsa* ‘casă’, *târe* ‘tare’, *iârbe/iârba* ‘iarbă’, *iâpe/iâpa* ‘iapă’ (< lat. *equa*), *barbât* ‘bărbat’ (< lat. *barbatum*) etc. Excepție dintre elementele de origine latină formează cuvântul “tabu” *drac*¹², pl. *drač/draț*, precum și cuvintele neaccentuate în frază: *mai amânt"e* ‘mai înainte’, *l'a zis* ‘i-a zis’ etc. Elementele simțite ca străine păstrează, de asemenea, pe a: *ânche* ‘încă’ (< it. *anche* ‘idem’), *bâsta* ‘destul’ (< it. *basta*), *moi dragi* ‘dragul meu’ (< cr.), alături de *drâg* (< v. sl. *dragŭ*), *hvala bogu* ‘mulțumesc lui Dumnezeu’ (< cr.).

Transformarea lui a accentuat în *â* este atestată deja pentru secolul al XVII-lea, de Ireneo, care scrie o dată *copra* ceea ce e citit *câpra* (alături de *berbaz*, *cargna*, *cassa*, *cass*, *compana*, *lapte*, *uraco* = dracu), iar la Algarotti întâlnim o singură dată *ostecz* (= *âstecz*) (Pușcariu 1926: 62). După Pușcariu, fenomenul este posterior stabilirii istroromânilor în Istria, fiind rezultatul

¹¹ Cf. notații ca *prvi* ‘primul’ (< cr. *prvi*), *rde* ‘râde’ (< lat. *ridet*), *dobndi* ‘dobândi’ (cf. v. sl. *dobyti*, *dobâtâ*), *blâtn* ‘murdar’ (< cr. *blatan*), alături de *pârvi*, *ârde se*, *dobândi*, **blătân**. În ir. *n* și *m* silabici se găsesc mai ales la inițială de cuvânt: [ntrebâm], [mpledacât] sau cu un *ă* sau *i* înaintea unui *n* sau *m*: [ân], [în], în special la Jeiăn [ânmisu] ‘vizez’ < *in-viso, [ântrebu], ‘ntreb’ [am ântrebât] etc. (Petrovici 1964: 35-36).

¹² În anchetele pe care le-am efectuat, împreună cu Richard Sârbu, Lucian Miclăuș, Ana-Maria Pop și Gabriel Bărdășan, în toamna anului 2007 în satele croate în care trăiesc și vorbitori de istroromână, am auzit cuvântul în discuție pronunțat de către cei mai mulți informatori cu *â*.

influenței graiului popoarelor învecinate și nu are nimic a face cu cel întâlnit în unele zone din Banat și Țara Hațegului la care s-ar adăuga și Oltenia de nord-vest.

Fenomen comun cu cel din meglenoromână îl constituie afereza lui *a* inițial neaccentuat în sud: *flă* ‘afla’, *cațâ* ‘acățâ’, *cmo* ‘acum’, *fâre/afâra* ‘afară’, *prope* ‘aproape’, *ratâ* ‘arăta’, *șere/aseșera* ‘aseară’. În nord, el se păstrează: *afâra*, *acațâ*, *aproppe*, *aratâ*, *asêra*, *alêge*, *alûra* ‘alună’, *arata*, *așâ* etc.

Ă protonic devine *a*, ca în graiurile moldovenești de nord, și izolat, ca în toate graiurile dacoromâne: *barbât*, *cațâ* ‘acățâ’, *marită* ‘mărita’, *facût* ‘făcut’, *tacût* ‘tăcut’, *galîra* ‘găină’, *baserike/basERICA* < *băsêarecă* (< lat. *basilica*) etc. Pe vremea lui Ireneo ă protonic se pare că s-ar fi rostit ă, deoarece el scrie *berbaz*, care ar putea reda rostirea *bărbâț* (Pușcariu 1926:73).

Ă final accentuat se rostește ca *e* deschis [e] în sud sau ca [a] la Jeiän: *fâre*, *iûve* (< *iûuă* < *iuă*) ‘unde’, *sêre* ‘(a)seară’, *sócra* ‘soacră’, *căvté* ‘căută’, *cânté* ‘cântă’, *galîre* ‘găină’, *iârbe* ‘iarbă’ (în sud), respectiv *afâra* ‘afară’, *iûva* ‘unde’, *sêra* ‘aseară’, *sócra* ‘soacră’ etc.

Ca în aromână și meglenoromână, istroromâna păstrează din româna comună vocala *e* după labiale și când în silaba a doua avem (aveam) poziție tare: *betâr* ‘bătrân’ (< *betrâr < *betranus*), *fet* ‘făt’, *pecât* ‘păcat’, *per* ‘păr’, *úmer* ‘umăr’.

Diftongul *ea* din româna comună se reduce la *e* (*e* deschis), atât după labiale (*fête/fêta* ‘fată’, *fête* ‘fete’, *vêrze* ‘verze’, *nevêște/nevêsta* ‘nevastă’, *nevêste* ‘neveste’, *pêna/pêne* ‘frunză, foaie; pană (de pasăre)’ Jeiän (< *pîna*) etc.), cât și după alte consoane (*lémne*, *sêre/(a)sêra* ‘aseară’, *ste* ‘stea’, *ănrêbe* ‘întrebă’, *zête* ‘zece’ etc.). După *r* forte, diftongul *ea* s-a redus la *a* în *răce/râte* ‘rece’ (< *recens*); la fel după *i*, *ț*, *z*: *iâle* ‘ele’, *țale* ‘cele’, *zâzet* ‘deget’.

Istroromâna nu cunoaște pe *i* final șoptit. La sfârșitul cuvintelor, *i* final amuțește: *âstez*, *ținț*, *câz*, *p’erz*, *âsir* (sg. și pl.), *frăț*, *pinéz* ‘bani’, fie se rostește plenison după grupuri consonantice: *hlâpți* (sg. *hlâpăt*) ‘slugă’, *jdripti* (< *jdribăt*) ‘armăsar tânăr’ sau la pers. a 2-a sg., a indicativului prezent: *ziți*, *p’erzi*, *plânzi*, *fûzi*, *vîri* (< *vini), *meri* ‘mergi’, *ramâri*, *pûri*, *dôrmi*, *clêmi*, *ntrêbi* etc.

I s-a menținut intact, spre deosebire de alte dialecte, și după *ț*, *ș*, *z*, *t*, *st*: *cuțit*, *țițe*, *auzît*, *tîrar*, *stins* etc.

Ca în celelalte două dialecte românești sud-dunărene, se păstrează *i* în poziție nazală precedat de labiale, indiferent de timbrul vocalei din silaba următoare: *cuvintâ* ‘a vorbi’ (Jeiän) (< *cuvintu ‘cuvânt’ < *conventum*),

pemînt (< *pămintu < *pavimentum*), *semînța* ‘sămânță; cheag’ (< *sementia*), *semiră* ‘semăna’ (< *seminare*), *vind* ‘vând’ (< *vindu < *vendo*), *vint* ‘vânt’ (< *vintu < *ventus*) etc.

O accentuat se menține dacă în silaba următoare nu avem *a*, *ă* sau *e*: *dorm*, *port*, *nsor*, *zoc/joc*, *rog*. În poziție neaccentuată *o* în elementele străvechi a trecut la *u*: *morire* > *múri*, *portare* > *purtă*, *iocare* > *júcă*, *dormire* > *durmi*.

Diftongul *oa* se reduce la *o*: *códe/códa* ‘coadă’, *sócre/sócra* ‘soacră’, *nópte* ‘noapte’, *móрте* ‘moarte’, *póرتa* ‘poartă’ (< *porta*), *róge/róga* ‘roagă’ (< *rogat*), *ómir* ‘oameni’, *póte* ‘poate’ etc.

U final se păstrează în structura ”muta cum liquida”: *ắntru*, *ắníntru*, *códru*, *cúmatru* ‘naș (de botez)’, *lúcru*, *ắflu*, *óclu* ‘ochi’, *zerúnclu* (Sușnievița), *jerúnclu* (Jeiăn) ‘genunchi’ etc., dar și după alte grupuri consonantice: *ắvdu* ‘aud’, *cắvту* ‘caut’, *ắmnu* ‘umblu’ (< *amb(u)lo*), *aștéptu* (Jeiăn), precum și ca desinență de persoana a treia plural la toate conjugările¹³, iar, uneori, și la persoana întâi singular (indicativ prezent): *ắvdu* ‘aud’, *víru* ‘vin’, *stăvu* ‘stau’, *lăvu* ‘spăl’ (< *lavo*), *bévu* ‘beau’ (< *bibo*), *ștívu* ‘știu’ (< *scio*) etc.

U final a dispărut, ca în cele mai multe graiuri dacoromâne, nu numai după consoane simple (*ăc*, *ăret*, *ăsir*, *avlát*, *ắnmestít*, *fil*), ci și după grupuri consonantice ușor de rostit (*ắns*, *bedăst*, *cắnd*, *copt*, *corb*, *pemînt*, *porc*, *prevt*, *vipt*). Amuțirea lui *-u* trebuie să fie relativ veche, oricum mai veche decât dispariția lui *-l* final, deoarece avem *că* (< *căl* < *călu*), *satú* (*sătul* < *sătulu*), însă nu atât de veche ca rotacizarea lui *n* simplu intervocalic în elementele latine, deoarece avem *asinus* > *asinu* > *ắsir* (Pușcariu 1926: 98).

Semivocala *u* din diftongii descrescători *au*, *eu*, *ou* se consonantizează devenind *v* înainte de consoană sau în poziție finală: *ắvzi* ‘auzi’, *cavtă* ‘căuta’, *prevt* (< *prevtu < *presbiter*) ‘preot’, *dóva* ‘a doua’, *nóve/nova* ‘nouă’ (adj. fem.), *óvu* ‘ou’, *grăv* ‘grâu’, *brăv/brăv* ‘brâu’: *brăv de lâra* ‘brâu de lână’ (Jeiăn), *a mev* ‘al meu’, *a tev* ‘al tău’, *a sev* ‘al său’.

Avem *u* și în formele verbale *beu*, *dau*, *iau*, *stau*, *știu*, care în istroromână apar sub fomele: *bévu*, *dăvu*, *lăvu*, *stăvu*, *stívu/ștívu*. Se pare că *dau* a devenit *dăv* etc. la care s-a adăugat desinența *-u*, sau, pe când se pronunța bisilabic, între vocala precedentă și *-u* următor s-a intercalat în hiat *u*, care la istroromâni s-a prefăcut în *v* (Pușcariu 1926: 100).

După cum s-a putut observa, față de româna comună, istroromâna a înlocuit diftongii ascendente [e̞a] și [o̞a] prin [e̞] (notat și [ä]) și [o], atât în graiul din nord cât și în cele din sud, în schimb, a păstrat vocalele anterioare [e] și [i] după labiale și în poziție tare: [pemint], [mer], [per], [vind], [vint],

¹³ La conjugarea I, *-u* de la persoana a treia plural este analogic.

[fir] ‘fân’, iar afereza lui [a] inițial nu este nici generală, nici colectivă: [flâ] ‘a afla’, [jutâ] ‘a ajuta’, dar [acmo] ‘acum’, [asără] Jeiăn, [asără] Sușnievița etc. (Neiescu 1980: 146).

Caracterul latinesc al foneticii dialectului istroromân s-a păstrat relativ destul de bine; datorită însă bilingvismului istroromânilor, determinat de conviețuirea îndelungată cu croații, cei mai vestici români au dobândit și o serie de deprinderi de pronunțare slavă, mai ales de tip čakavian cum ar fi: labializarea lui *a* accentuat, trecerea lui *ă* neaccentuat în poziție medială la *a*, intercalarea unui *ă* între două consoane în cuvinte de origine latină pentru evitarea grupurilor consonantice în forme ca [pumăn] ‘pumn’, [somăn] ‘somn’, pronunțarea lui *r*, *l*, *n* silabici, alături de ‘descompunerea acestor sunete în *ăr*, *ăl*, *ăn/âr*, *âl*, *ân*, preiotarea lui *i* inițial și proteza unui *u* înaintea lui *u*- inițial devenit *v*; diftongarea vocalelor *e*, *o*, *â*, înlocuirea lui *ă* final prin *a* sau *ă* (= *e*) (Neiescu 1980: 145-146), unde sunt citați Pușcariu 1926: 65, 71-72, Petrovici 1968: 4, 5; Kovačec 1971: 75-77, vezi și Kovačec 1984: 586).

1.3.2. Consonantismul

Cu ajutorul metodei comutării, Kovačec (1971: 51; idem 1984: 556) identifică 24 de foneme consonantice, pe care le prezintă în următorul sistem:

	Labiale		Dentale	Siflante	Șuierătoare	Palatale	Velare
Oclusive	surde	p	t	ț	č	t''	k
	sonore	b	d		(g)		
Fricative	surde	f		s	š		h
	sonore	v		z	ž	ĵ	ɣ
Nazale		m	n			ń	
Laterale			l			ù	
Vibrantă			r				

După Neiescu (1980: 147) diasistemul consonantic al dialectului istroromân ar avea numai 23 de foneme și el arată astfel:

p	t	ț	č	ò	k
b	d				g
f	s		ș		h
v	z		j		
m	n			ń	
	l			ù	
	r				
				ì	

Datorită confuziei dintre *ș* și *s* și dintre *j* și *z*, în graiul din Sușnievița nu există nici opozițiile fonologice între /t̪:/č/, /s:/ș/ și /z:/j/, așa încât sistemul africatelor și al fricativelor, în localitatea menționată, s-a redus la șase foneme:

ț
f s h
v z

pe când în celelalte localități el prezintă nouă foneme:

ț č
f s ș h
v z j

În Jeiăn, velara *g* se pronunță ca o fricativă sonoră velară, notată γ (Neiescu 1980: 139-140, Kovačec 1971: 35, idem 1984: 556), pe când în sud se păstrează: *gal'ire/yal'ira*, *gărd/yărd*, *grăv/yřăv*, *gl'ățe/y'l'ăța* 'gheață', *golúb/yolúb* 'porumbel' (< cr. *golub*), *gospodăr/yospodăr*, *gréseș/ yřesa* 'gresie', *gúre/yúra* etc.

Fricativa surdă *h* se găsește în împrumuturi din slava veche și din croată: *hrâna* 'hrană, mâncare' (< v. sl. *hrana*), *vârh* 'vârf' (< v. sl. *vrühü*), *hitęi* 'a arunca' (< cr. *hitati*), *hleb* 'pâine' (< cr. *hleb*), *siromăh* 'sărac, sărman' (< cr. *siromah*) etc.

H se găsește și într-un cuvânt de origine latină: *hlamúnd* 'flămând' (< lat. **flammabundus*), prin transformarea lui *f* inițial, probabil, prin disimilare față de bilabiala nazală *m*.

În tabloul sistemului consonantic prezentat de Kovačec 1984: 556 apare și /ǵ/ ca un fonem marginal și cu o frecvență foarte scăzută. El a fost notat numai în împrumuturi recente din croată: *graǵevina* 'șantier, construcție, clădire', *roǵendan* 'ziua nașterii' sau din italiană: *ǵorna* 'ziar', *ǵermănię* (Kovačec 1971: 48). Frecvență relativ mai mare are fonemul /t'/ preluat din graiurile čakaviene, dar care se găsește și în unele cuvinte

latinești moștenite sau formate pe teren românesc din elemente de origine latină: *reînt"e* și *măînt"e* < **inainte*, **mainte* (Kovačec 1971: 78).

În ceea ce privește inventarul consonantic, este de observat că istroromâna față de dacoromână, păstrează din româna comună sonantele palatale *l'*, *ń* (ca și aromâna și meglenoromâna) când acestea proveneau din *l* latin urmat de *ě*, *ĩ*, *i* flexionar, de *e*, *i* în hiat, din *l* slav urmat de *iot*, respectiv din *n* urmat de *e*, *i* în hiat sau de *i* flexionar: *l'épure* (< *lěporem*), *gal'ira/gal'iré* (< *gallīna*), *câl'* (< *caballi*), *iel'* (< *illi*), *fil'* (< *filius*), *fil'e* (< *filia*), *mul'ére* (< *mulierem*), *vól'e* 'voie' (< sl. *volja*), *l'ubi* 'a iubi' (< sl. *ljubiti*), *sábl'e* (< cr. *sablja*), *vińu* (< *venio*), *áń* (< *anni*) sau în derivatele cu suf. *-oń*, *-ońe*: *strigoń*, *lupóńe*, *ursóńe* notate de Popovici de la Jaiń (vezi Pușcariu 1926: 209), dar și de Kovačec (1971: 90) în vorbirea celor bătrâni.

L muiat se păstrează și în grupurile consonantice *cl'*, *gl'* în elemente de origine latină: *cl'em*, *óclu*, *gl'em*, *vegl'á*. Frecvența lui *l'* crește prin împrumutarea unui procedeu croat, anume intercalarea între labiale și *iot* a unui *l'*: *pl'érde*, *fl'er*, *ml'ére* 'pierde, fier, miere'.

Un fenomen specific istroromânei (probabil o influență croată) este dispariția lui *l* final și preconsonantic: *cá* 'cal', *ie* 'iel', *satú* 'sătul', *át* 'altul', *át'e/áta* 'altă', *áb* 'alb', *bát'e* 'baltă', *scadá* 'scálđa', *cád* 'cald' etc. Dacă după *l* avem o consoană palatală, *l* se înmoaie: *ál'ŧ* 'alți', *ál'bi* 'albi', *al'bire* 'albină', *cál'z* 'calzi'. Din motive de ordin gramatical (necesitatea de a marca deosebirea dintre singular și plural) la substantivele, adjectivele și pronumele masculine se menține *-l'* final: *cál'* 'cai', *viŧel'* 'viŧei', *satul'* 'sătui', *vesel'* 'veseli', *iel'* 'ei', *(a)čel'* 'acei' etc.

Africata dentală *Ũ* din româna comună evoluează, ca în unele graiuri dacoromâne și meglenoromâne, la *z*: *zic*, *z'éŧe/zeŧe* 'zece', *vez* 'vezi', *avzi* 'auzi', *pl'erz* 'pierzi'.

Cea mai importantă trăsătură a consonantismului dialectului istroromân o constituie rotacismul lui *n* simplu intervocalic în elemente de origine latină: *ásir* 'măgar' (< *asinus*), *betár* 'bătrân' < **betrâr* (< *veteranus*), *bire* 'bine' (< *bene*), *bur* 'bun' (< *bonus*), *damar'iŧe/damareŧa* 'dimineată' (< *demanitia*), *far'ire/far'ira* 'făină' (< *farina*), *iŧimeŧ/iŧima* 'inimă' (< *anima*), *ŧire/čira* 'cină' (< *caena*), *ŧáptir* 'piaptân' (< *pectinem*), *dumirekeŧ/dumireca* 'duminică' (< *domenica*), *lăre/lăra* 'lână' (< *lana*), *măr* 'mână' (< *manus*), *măre* 'mâine' (< *mane*), *púre* 'pune' (< *ponit*), *săr* 'sănătos' (< *sanus*) etc. La Ireneo găsim – alături de *rumeri* și *urra ova* – *puine* 'pâne' în loc de *păre*, atestat și de Ascoli sub forma *păne* (din Jaiń) și *vino* 'vin' (dat de Miklosich, *Slav. Elem.*) în loc de *vir*, despre care Byhan crede că e un împrumut nou din it. *vino* sau din cr. *vino*.

După Pușcariu 1926: 113, menținerea lui *n* în *puine*, care trebuie citit probabil *pâine*, ne-ar indica vechimea metafoniei (*â* > *âi*) înainte de *e*, anterioară chiar rotacismului, care nu se mai putea întâmpla, *i* necontând ca vocală.

De notat este că *n* geminat în elementele de origine latină nu devine *r* nici în istroromână: *ân* (< *annus*), *peⁿna*, pl. *peⁿne* ‘pană (de pasăre); frunză; foaie’ (< *pīnna*, *pīnnae*) (cf. *peⁿna de fărmentin* ‘frunză, foaie de porumb’ (Jeiăn), *žāna* (*jāna*), *žāne* (*jāne*) ‘geană’ (la Sușnievița și Costârcean), ‘sprânceană’ (Jeiăn, Grobnic, Bărdo, Sucodru) (< *gēnna).

Fenomenul (rotacismul lui *n* simplu intervocalic) este comun cu cel din dialectul dacoromân. În dacoromână, el a fost răspândit numai pe o arie limitată, care în momentul de față s-a îngustat și mai mult. Aria care a cunoscut fenomenul se află în regiunea de la nordul Mureșului (o parte a Crișanei, Transilvania de nord și Maramureșul). Atestat documentar în secolele al XV-lea-al XVI-lea în Moldova și Maramureș, fenomenul, aflat în regres accentuat, mai apare la începutul secolului al XVII-lea în Moldova de nord (Bucovina) și în actualele județe Maramureș și Bistrița-Năsăud (Gheție 1975:135).

Azi se mai găsește doar în Apuseni, la Scărișoara, Arada, Arieșeni și în alte câteva cătune de pe valea Arieșului. Amănunte asupra fenomenului se pot vedea la Andrei Avram (1990: 114-153) și Nicolae Mocanu (1972: 81-97).

Africata prepalatală *ĝ* din româna comună a evoluat la *j* în Jeiăn și atunci când provenea din *g* latin urmat de *e* sau *i*, din labiovelara *gu* urmată de aceleași vocale sau din *io-*, *iu-* la început de cuvânt, precum și din *d* + *io-*, *iú-*: *jāna* ‘geană’, ‘sprânceană’ (< *genna), *jerunclū* ‘genunchi’ (< *genuculus*, cu propagarea lui *n*), *jinjire* ‘gingie’ (< *gingina, cf. maram. *ĝinĝină*), *jug* (< *jugum*), *júne* ‘june, tânăr, flăcău’ (< *juvenem*), *ajút* (< *adiuto*), *jucă* (< *ioco*, *-are*), *jos* (< *deorsum*) etc.

La Jeiăn se păstrează africata prepalatală *ĉ* atunci când provine din velara surdă *c* urmată de *e* sau *i* sau din labiovelara *qu* urmată de aceleași vocale, precum și din *t* urmat de *io* sau *iú*: *ĉerb*, *ĉerbíĉe*, *ĉetâte* ‘oraș’, *ĉerúše* (< *cinusia*), *ĉāre* (*quero*, *-ere*), *ĉire* ‘cine’ (< *que+ne*), *ĉur* (< *cibrum* < *cribrum*), *fi^{re}ĉe* ‘ferigă’ (< *filix*, *-icem*), *ĉíra* ‘cină’ (< *caena*), *pi^ĉór* (< *petiolus*), *ta^ĉúr* ‘tăciune’ (< *titionem*). Același sunet se păstrează și în împrumuturile din vechea slavă sau din croată: *obi^ĉái* ‘obicei’ (< v. sl. *običaj*), *ĉásto* ‘adeseori’ (< cr. *často*), *ĉésân* ‘usturoi’, alături de *ál* (< *allium*), *ĉébula* ‘ceapă’ (< cr. *čebula* < it. *cebula*) etc.

Tot în Jeiăn se păstrează consoana *ș* atât în elementele străvechi când

provenea din *s* urmat de *iot* provenit din *ě* scurt accentuat, din *ī* lung, din *e* sau *i* în hiat sau din *i* flexionar, din grupurile consonantice *sc* și *st* urmate de sunete palatale, cât și din limbile cu care au intrat în contact: *șârpe* (< *sěrpem*), *și* (< *sīc*), *căș* (< *caseum*), *leșiie* (< *lissiva* < *lixiva*), *șeđe* (< *sědeo*, -*ere*), *yrăș* (< *grasi* < *crasi*), *yroș* (< *grosi*), *urș* (< *ursi*), *úșa* (< **ustia*, plural devenit singular al lui *ustium*), *ștívu* (< *scio*), *pașúra* ‘pășune’ (< *pastionem*), *șcôla* (< cr. *škola*), *șcúla* ‘groapă, gaură’ (< cr. *skulja*), *pôșta* (< cr. *pošta*), *șúma* ‘frunze’ (< cr. *šuma*) etc.

În istroromâna de sud, cu consecvență în Sușnievița (și mai rar la unii vorbitori din Noselo și Sucodru) consoanele *ș* și *j* se rostesc *s*, respectiv *z*: *căș* ‘caș’, *șă* ‘așa’, *sășe* ‘șase’, *steptă* ‘a aștepta’, *săpte* ‘șapte’, *cóze* ‘coajă’, *slúzbe* ‘slujbă’, *zucá* ‘juca’, *zurá* ‘jura’, *zutá* ‘ajuta’ etc. În graiurile din Valdarsa, și africaterle *č*, *ğ* se rostesc *ț*, *z* (< *dz*): *porț* ‘porci’, *uțide* ‘ucide’, *tăț* ‘taci’, *pițór* ‘picior’, *covăț* ‘covaci, fierar’, *țobán* ‘cioban’, *țúde* ‘mult’ (< cr. *čudo*), *sânze* ‘sânge’ (< *sândze* < *sânge*), *fuz* ‘fugi’, *línze* ‘linge’, *stínze* ‘stinge’ etc. Fenomenul din istroromâna de sud nu este identic cu cel din aromână și meglenoromână, deși rezultatul este același. Lucrul este dovedit de faptul că în istroromână el se petrece în elementele latinești și când provine din dentale urmate de *ió*, *iú* [*fețór* (< *fetiolus*), *pițór* (< *petiolus*)] precum și în elementele nelatinești [*covăț* ‘fierar’ (< cr. *kovač*), *țúde*, -*a*, -*e* ‘mult’ (< cr. *čudo*), *țudí* ‘a se mira’ (< v. sl. *čuditi se*)]. În istroromână, fenomenul este condiționat de transformarea lui *ș* în *s* și a lui *j* în *z*. Cum africaterle *č*, *ğ* sunt formate din elementele oclusive *t*, *d* și din cele constrictive *ș*, *j*, prin transformarea ultimelor în *s*, *z* se ajunge la africaterle *ț*, *đ* [ts, dz] în alcătuirea cărora intră *t* + *s*, respectiv *d* + *z*.

Dialectul istroromân păstrează labialele intacte: *pițór*; *bíre* ‘bine’, *mic*, *fil* ‘fiu’, *vípt* ‘cereale’ (< lat. *victus*). Forme cu *m* + *iod* > *mń* [*mńe*] ‘miel’ înregistrate la Costârcean, Noselo, Sușnievița și Sucodru, [*mńel*] ‘miei’ la Noselo și Sucodru, precum și [*spus-mń-a*] ‘spusu-mi-a’, l-au determinat pe Neiescu (1972: 232-233) să ajungă la concluzia că în dialectul istroromân, întocmai ca în subdialectul bănățean, am avea a face cu un început de palatalizare a bialabialei *m* (Neiescu 1980: 149). Cu o palatalizare aparentă avem a face în *kl'ept* (< *pěctus*), care s-a dezvoltat însă din *pl'ept* (< *pļept*), cu intercalarea lui *l* între labială și *i*, prin disimilarea *p-p* în *c-p*, și în **pěctinem* > *țăptir*. Pentru ultima formă trebuie să presupunem un **keptinem*, care a luat naștere prin metateză într-o perioadă foarte veche. Forma *čăptir* se pare că a fost favorizată de sl. *česalj*, care avea *č* la inițială (Pușcariu 1926: 102-103).

Așadar, fenomene vechi, comune cu aromâna și meglenoromâna, istroromâna păstrează din româna comună sunetele *l* și *č*, apoi grupurile

consonantice *cl'*, *gl'*, iar cu dacoromâna denazalizarea în *ună* > *ũă > *uă* > *uo* > *o*, în *grănu* > *grău > *grău* > *grăv*, în *brănu* > *brău > *brău* > *brăv*, regional, ca în dacoromână, rotacismul lui *n* simplu intervocalic în elementele de origine latină și propagarea lui *n* în *jeruncl'u/zeruncl'u*, precum și păstrarea intactă a labialelor urmate de *iot*.

1.4. Morfosintaxa

În structura sa gramaticală, dialectul istroromân a păstrat o serie de trăsături arhaice, în același timp însă a inovat, ca urmare, în special a puternicei influențe croate pe care idiomul istroromân a suferit-o de-a lungul timpului. Influența aceasta s-a exercitat în două direcții: „pe de o parte, în unele cazuri, flexiunea s-a simplificat (v. de exemplu, flexiunea substantivului și a articolului), pe de altă parte, în alte cazuri, ea s-a complicat prin introducerea unor formații sau a unor procedee croate (ca de pildă, tipurile de adjective, sistemul numărării, valorile aspectuale ale verbelor etc.)” (Caragiu-Marioțeanu 1975: 197).

1.4.1. Substantivul

Declinarea

În istroromână avem, ca în dacoromână, trei declinări.

La declinarea I aparțin femininele terminate în *-a*, la Jeiân (*câsa*, *iârba*), respectiv în *-e*, în sud (*câșe*, *iârbe*), în *-e* (provenit din diftongul *-ea: ste*), care corespund celor dacoromâne terminate în *-ă* (*casă*, *iarbă*) sau diftongul *-ea* (*stea*), și în *-i* (*zi*). Lor li se mai adaugă masculinele terminate în *-e* (*harambășe*, cf. dr. *vlădică*, *popă*) (Pușcariu 1926: 140).

Declinării a doua aparțin masculinele terminate în consoană (*corb*, *gospodâr*, *fečor/fețor*) și în *-u* (*codru*, *cumatru*), precum și cele terminate în *-o* (*nono* ‘bunic’, *mulo* ‘copil nelegitim, bastard’) sau neutrele (*nebo* ‘cer’, *srebro* ‘argint’, *zlăto* ‘aur’) sau în altă vocală după căderea lui *-l* final (*că* ‘cal’) sau a lui *u* (*bo* ‘bou’). În aceeași clasă intră și femininele *măr* ‘mână’ (< *manus*) și *sor* (< *soror*).

La declinarea a treia sunt încorporate substantivele masculine și feminine terminate în *-e* (*frăte*, *câre*, *cârne*, *môrte*) precum și femininele terminate în consoană palatală + *-e* (*fil'e* ‘fiică’, *căpl'e* ‘picătură’, *use* ‘ușă’), care, odinioară, aparțineau declinării întâi (Pușcariu 1926: 140).

Numărul

Prin dispariția lui *i* ultrascort, la pluralul substantivelor masculine (după labiale, după africata *t*, după vibranta *r* și după unele sunete palatale), s-a

ajuns la identitatea între singular și plural când acestea sunt nearticulate: *lup* (sg. și pl.), *corb* (sg. și pl.), *gl'erm* 'vierme' (sg. și pl.), *miseț* 'lună calendaristică' (sg. și pl.), *fečor/fețor* (sg. și pl.), *gospodâr* 'gazdă, stăpân', *pul* 'pui' (sg. și pl.).

Substantivele terminate la sg. în *-u* fac pluralul în *-i*: *jerúncl'i*, *ócl'i*, *pedúcl'i*, *sóc'ri*, *cúsc'ri*, *cód'ri*. Tot în *-i* fac pluralul și substantivele masculine terminate la singular în *-o*, majoritatea împrumuturi din italiana standard sau din dialectul venețian: *nono* 'bunic', *mulo* 'copil nelegitim; bastard', *capo* 'căpetenie', *cogo* 'bucătar', *impiegato* 'funcționar' (Kovačec 1984: 562).

Formantul *-i* îl au la plural și masculinele de tipul *hlâpâț* 'slugă' (< cr. *hlapac*) – *halpți* 'slugi', *stârâț* 'bătrân' (< cr. *starac*) – *stârți*, *jlibâț* 'jgheab, uluc, olan' (< cr. *žlibac*) – *jilpți*, *jdribăț* 'armăsar tânăr' (< cr. *ždribac*) – *jdripti*, *sâmân* 'iarmaroc, târg' – *sâmni*, *câsâl* 'tuse' – *câsli*, majoritatea împrumuturi din croată sau prin intermediul croatei.

Masculinele terminate la sg. în *-e* au la plural formantul zero (prin dispariția lui *-i*), sau alternanțe consonantice: *jure* 'june', 'tânăr' (< *juvenem*) – *jur* (Jeiăn), *câre* 'câine' – *câr*, *șârpe* 'șarpe' (< *serpens*) – *șerp*.

La Jeiăn, *zet* 'ginere' și *om* 'soț' fac pl. în *-ure*: *zetur*, *omure* (Kovačec 1971: 89). Desinența de pl. *-ure* s-a extins la o serie de masculine desemnând nume de ființe: *crâl'ure* (sg. *crâl'* 'rege'), *șerpure* (Pușcariu 1926: 144), multe exemple fiind înregistrate la forma articulată *-urle*: *fețorurle* 'feciorii', *fraturle* 'frații', *bovurle* 'boii', *âsirurle* 'asinii' etc. (*ibidem*, 145).

Substantivele feminine terminate la sg. în *-a* la Jăieni (*câpra*, *iâpa*, *fêta*, *socra*), iar, în sud, în *-e* (*câpre*, *iâpe*, *fête*, *socre*) fac pluralul în *-e*: *câpre*, *iâpe*, *fête*, *socre*. *Ste*, *vițé*, *mlâ* 'mieluță' au pluralul în *-le*: *stéle*, *vițéle*, *mlâle*, ca și *zi* – *zile*.

Substantivele feminine terminate la sg. în *-e* (precedate de consoanele palatale *l'*, *n'*, *č* și care, cândva, au aparținut declinării I) fac pluralul tot în *-e*: *fil'e* 'fiică' (< *filia*), *copâne* 'albie de lemn' (< v. sl. *kopanja*), *pogâče/poyâče* (< v. sl. *pogača*), la fel ca *lupohe* 'lupoaică' și *ursohe* 'ursoaică', în cazul cărora opoziția de număr este neutralizată (Kovačec 1971: 90).

Unele substantive feminine terminate la sg. în *-a* (la Jeiăn) sau în *-e* (în sud) precedate de velarele *-c-*, *-g-* (*-γ-*) sau de grupul consonantic *-sc-*, de *-r-* sau *-ț-*, al căror plural se făcea cândva în *-i-*, au ca desinență de pl. $\emptyset$ (zero). Deosebirea dintre sg. și pl. se realizează prin alternanțe fonetice: *vâca* – *vâč*, *dumireca* – *dumireč*, *furníga/furníya* – *furnij*, *múscă* – *mușt*, *lisca* 'alun' (< cr. dial. *liska* 'lijeska') – *lišt*, *mâra* – *mâr*, *yal'ira* 'găină' – *yal'ir*, *domarêța* – *domareț*; alături de *yal'ir* s-a înregistrat și pl. *yal'ire*, și alături de *pâr* pl. (sg. *pâra*) s-a notat și *pâre*; *mâra* și *sêra* au însă pluralul

numai *mâr* și *ser* (Kovačec 1971: 90).

În cazul unor substantive feminine pot exista forme duble de plural: *-e* sau *-i*, soluțiile diferind de la localitate la localitate: *stâbla* ‘trunchi (de copac)’ – pl. *stâble* și *stâbli*, *déblę* (Sușnievița) ‘trunchi (de copac)’ – pl. *déblę*; *débla* (Bârdo) – pl. *debli*, sau chiar de la un vorbitor la altul: *límba* ‘limbă’, la Jeiăn, cu pl. *limb*, *limbi* și (rar) *limbe* (Kovačec 1974: 663).

Cazurile

Nominativul și acuzativul au aceeași formă. Prepoziția *pre* nu apare la acuzativul numelor de ființe: *Cu iále a șkerțéit și úra a trupít ča trenáiste șóra lor.* ‘Cu ele a glumit și una a lovit-[o pe] a treisprezecea soră a lor’; *...ma ántrebe čáce și máia se-s cunténț iel* ‘dar întreabă [pe] tata și [pe] mama dacă ei sunt mulțumiți’; *Cóle-s trenáist. Ma de dvanáist zbirę căre ver, ke ča ístá nu dáien řiie, ni lu nič ur;* ‘Acolo sunt treisprezece. Dar din douăsprezece alege [pe] care [o] vrei, că [pe] aceasta nu [ți-o] dăm ție, și la niciunul = nimănu’ (Cantemir 1957: 6)¹⁴.

Genitivul și dativul se construiesc cu ajutorul articolului *lu* așezat înaintea substantivului sau a unei sintagme formate din substantiv și adjectiv: *décla lu préftu* ‘slujnica preotului’, *máia lu řásta tírerę fețe* ‘mama acestei tinere fete’, *filu lu crálu* ‘fiul regelui’, *pátu lu máie și lu řáțe* ‘patul mamei și al tatei’, *dá lu vâțile fir* ‘dă fân vacilor’, *zis-a lu préftu* ‘a zis preotului’ *lu seșe file* ‘fiicelor sale’, *zițe lu bábę* ‘zice babei’ etc. Substantivele și adjectivele feminine pot avea la genitiv-dativ desinența *-e* (nominativ-acuzativ *-ę*) facultativ (*lu bábę*, *lu vâke*, *lu musáte fețe*, dar și *lu bábę*, *lu vâke*, *lu musáte fețe* sau *lu bábá*, *lu vâca*). În schimb, la Jeiăn, toate substantivele și adjectivele feminine (fără articol postpus) au la genitiv-dativ singular *-e*, iar pentru genitiv-dativ există și forme speciale de articol nehotărât (m. sg.: *urvé*; f. sg.: *urlé*; m. și f. pl. *urorę*, *nușcacorę*). Pentru genitiv-dativ hotărât în nord există mai multe posibilități și anume: a) la sg. pentru G-D se întrebuițează particulele *lu* (m.) și *le* (f.) care precedă substantivul sau, ceva mai rar b) formele cu articol hotărât declinat (*-lui* m., *-lei* f.), iar la pl. – pentru ambele genuri – articolul declinat *-lor* (*mul’erlei*, *câselei*, *bóvului*, *plúgului*, *fečórilor*, *flórilor* etc.). La G-D înaintea lui *lu* sau *le*, facultativ, se întrebuițează prepoziția *a* (*a lu*, *a le*).

Genitivul substantivelor care desemnează lucruri (admis și pentru ființe) se exprimă cu ajutorul prepoziției *de*, cu o anumită diferență semantică (Kovačec 1984: 568).

De menționat este că genitivul și dativul cunosc, alături de formele

¹⁴ Exemplele, extrase din *Textele* lui Traian Cantemir, sunt redată în transcrierea fonetică a ALR.

analitice și forme sintetice: *mul'er'ei, căsel'ei, bôvului, plúgului, fečórilor, flórilor* etc.

Vocativul substantivelor masculine se termină, de obicei, în *-e* (desinență moștenită din latină): *ăsire* ‘măgarule’, *gólube* ‘porumbule’, *gósprodine* ‘domnule’, iar al femininelor și al masculinelor de declinarea I în *-o* (desinență împrumutată din croată): *fěto* ‘fato’, *măico, căčo* ‘tato’. La plural, vocativul este egal cu nominativul: *fečor, anča ve davu rôba, nmestiț-vă* ‘copiilor, iată vă dau hainele, îmbrăcați-vă!’. Pentru substantivele masculine, însă numai în Jeiăn, se întrebuițează și vocative în *-ule* (rezultate de la forma articulată + desinența *-e*): *dómnule* ‘Dumnezeule’, alături de cr. *bóže, yóspodărule* ‘stăpâne’, *yóspodinule* ‘domnule’, alături de *yóspodine, frățelule* ‘frate’, *ómule* ‘omule’, *ăsirule* ‘măgarule’, *bóvule* ‘boule’, *cocótule* ‘cocoșule’ etc. (Kovačec 1984: 569).

O consecință a puternicei influențe croate în istroromână o constituie pătrunderea unor elemente flexionare (formanți) de origine croată (concomitent cu cuvintele împrumutate din această limbă). Cu timpul, aceste desinențe au fost adăugate și la cuvinte de origine latină. Astfel, direct din limba croată au intrat sintagme ca: *na móiu dúsú, l-am ió poidít* ‘pe sufletul meu, eu l-am mâncat’ (Pușcariu 1906: 26); *na míru zivít si fiieț bur ur lu át* ‘trăiți în pace și fiți bun unul altuia’ (*ibidem*: 46); *po ímenu* ‘pe nume’, *po svítlu* ‘prin lume’. Desinența *-u* cerută de prepozițiile croate *na, za, po* (în special de *za*) este adăugată și elementelor lexicale de origine latină: *za mul'áru vlá* ‘a lua de soție’, *za merindu dá* ‘a da [ceva] de prânz’, *aveț za čiru/za večeru* ‘a avea [ceva] de cină’ (Caragiu-Marioțeanu 1975: 198; Kovačec 1984: 569).

1.4.2. Articolul

Articolul nehotărât este identic cu cel dacoromân: *un/ân, o* (spre deosebire de aromână și meglenoromână unde forma feminină păstrează pe *n* : *ună/nă* (< lat. *una*): *o căse/căsa, o fěte/fěta, o úse/usa, o ste, o vițe* etc., *un țesár, un ásir, un om* etc. Spre deosebire de dacoromână, aromână și meglenoromână, în istroromână avem și o formă specială pentru genul neutru, numai la singular: *uro*; G-D sg. m. *urvé, f. urlé*; N-Ac pl. m. *uri/nușcarli, f. ure/nușcarli*; G-D pl. m. și f. *uroré/nușcacoré*.

Articolul hotărât. Femininele terminate în *-é* (sau *-a* la Jeiăn) au forma articulată în *a*: *ápe – ápa, cóze – cóza, faríre – faríra*. Cele de tipul *ste* ‘stea’, *vițe* ‘vițea’, *ml'á* ‘mia’, *ne* ‘nea, zăpadă’ au forma articulată în *-vu* : *stévu, névu, vițévu, ml'ávu*, ca masculinele de tipul *bo – bóvu. Zi* are forma articulată *zliá*. Femininele terminate în *-e* (de declinarea a III-a) au forma articulată în *-a*: *cále - căla, lúme – lúma, mul'ire – mul'ira, mul'ăre – mul'ăra,*

nópte – nópta, úse – úsa.

Articolul masculin enclitic *-l* a dispărut, ca în meglenoromână și ca în graiurile dacoromâne populare: *códru – códru, cãs – cãsú, drac – drácu, l'épur – l'épuru, ác - ácu, ásir - ásiru*. Masculinele terminate în *-e* au forma articulată în *-le*: *fráte – frátele, sânze - sânzele, cãre – cãrele, júre ‘june’ – jurele* etc.

Femininele au forma articulată la plural în *-le*: *fétele, úsele, óile*, iar masculinele în *-i*: *câl' - cãli, boi - bóji, gospodár – gospodári, ómir – ómiri, porț – pórți ‘porcii’*. Neutrelle în *-ure* au forma articulată în *-le*: *câpure – câpurlle, lucrure – lucrurle*. Și substantivele masculine terminate la plural în *-ure*, primesc articolul *-le*: *zéturle ‘ginerii’, ómurle ‘oamenii’, ylémurle ‘viermii’, lúpurlle ‘lupii’*¹⁵.

1.4.3. Adjectivul

În general, în istroromână adjectivul are aceleași categorii ca și în dacoromână. Deosebirea de dialectul dacoromân, ca și de cel aromân și meglenoromân, constă în faptul că istroromâna și-a creat o clasă de adjective cu trei terminații după model croat, una pentru masculin, una pentru feminin și una pentru neutru. În urma împrumuturilor croate de tipul *blát(ă)n, blátne/blátna, blátno* ‘murdar, -ă’, *ból(ă)n, bólne/bólna, bólno* ‘bolnav, -ă’, *dóbar, dóbre/dóbra, dóbro* ‘bun, -ă’, *mlád, mláde/mlada, mládo* ‘tânăr, -ă’, s-a creat, analogic, o formă neutrală și la adjectivele moștenite din latină: *bur; búre/bura, búro* ‘bun, -ă’, *grás, gráse/grása, gráso* ‘gras, -ă’, *grev, gri, grévo* ‘greu, grea’. Forma neutrală este întrebuințată mai ales adverbial: *Ce-i de nóvo?* ‘Ce e nou?’; *Iáco slábo ái!* ‘Foarte rău e!’ (Cantemir 1957: 63); *Ūáta votę vikę [...] néca goneę pómaló, che reę putę fi čeva slábo*. ‘Altădată (= a doua oară) a strigat să gonească încet, că ar putea fi ceva rău’ (Cantemir 1957: 7).

Gradele de comparație

Comparativul se formează cu ajutorul adverbului *mai*, iar complementul comparativului se introduce fie prin croatul *négo*, fie prin *de*: *Mai bur ie ástez ovu négo măre gal'ira* ‘mai bun e astăzi oul, decât mâine găina’ (Popovici 1914: 81); *Tóte-s mușâte. Ma ča trenáisteę ái mai mușâte de tote iále pre lume*. ‘Toate-s frumoase, dar a treisprezecea e mai frumoasă decât toate cele de pe lume’ (Cantemir 1957: 6).

Un comparativ de la care pozitivul nu se mai întrebuințează este *mai mund* ‘mai mult’; el are funcțiune adverbială și nu se mai acordă în gen și

¹⁵ Alături de formele de mai sus, în aceeași localitate sau în localități diferite, au fost înregistrate și *zéti, omiri, ylérmi, lúpi*.

număr cu substantivul cu care se compară: *mai mund de iăle* ‘mai multe inse’ (Pușcariu 1926: 247); Rumúnski *mai munt ganeim*. ‘Vorbim mai mult românește’ (Sârbu-Frățilă 1998: 53).

Superlativul absolut se exprimă cu ajutorul unor adverbe de origine croată: *iăco* și *káro* (cáro): *E čela postoláru fost-a iăco iădăn* ‘Și acel cizmar a fost foarte mânios’ (Cantemir 1957: 45); *Mi-ă fost iăco fóme*. ‘Mi-a fost foarte foame’ (Sârbu-Frățilă 1998: 217). Superlativul se poate forma și prin așezarea înaintea comparativului a lui *inke*: *ijke mai mund* ‘și mai mult’, *ijke mai musât* ‘și mai frumos’, sau a lui *tot* ‘de tot’ înaintea gradului pozitiv: *vostru vrt-ăi tot musât* ‘grădina voastră-i foarte frumoasă’, sau prin repetarea adjectivului ori a adverbului: *țestu loc fost-a lărgo-lărgo* ‘locul acesta a fost departe-departee = foarte departe’; *o musâte musâte fețe* ‘o față frumoasă frumoasă’; *l-a bire bire scadât* ‘l-a scăldat bine-bine’ (Pușcariu 1926: 247).

Superlativul absolut mai poate fi exprimat și printr-o formă identică a comparativului de superioritate, însă printr-o diferență de accentuare: la comparativ, adjectivul este accentuat, în timp ce la superlativ accentul cade pe adverbul *măi* (Kovačec 1971: 108; Caragiu-Marioțeanu 1975: 200):

Pozitiv	Comparativ	Superlativ
<i>bur</i>	<i>măi búr</i>	<i>măi_bùr</i>
<i>luyγ</i>	<i>măi lúyγ</i>	<i>măi_lúyγ</i>
<i>drobna</i> ‘măruntă’	<i>măi dróbna</i>	<i>măi_dròbna</i>

1.4.4. Pronumele

Pronumele personal are următoarele forme accentuate la N: *io*, *tu*, *ie* ‘el’, *iă* ‘ea’, *noi*, *voi*, *iel* ‘ei’, *iăle* ‘ele’; D: *mîie*, *țîie*, *a lui*, *a lei*, *a no*, *a vo*, *a lor*; Ac: *mîre*, *tîre*, *ie*, *iă*, *noi*, *voi*, *iel*, *iăle*. Formele conjuncte se deosebesc de cele din româna standard mai ales prin unele arhaisme fonetice, dar și prin unele inovații (cf. *me* ‘mă’, *ăl* ‘îi’, *l-* ‘i-’).

Pronumele reflexiv păstrează forma accentuată *sine* (cf. dr. *sine*), alături de cele neaccentuate, general românești:

Un singur posesor:

Singular:	(a) <i>me</i> și <i>a mev</i> , f. <i>a me</i> (a) <i>te</i> și <i>a tev</i> , f. <i>a te</i> (a) <i>se</i> și <i>a sev</i> , f. (a) <i>se</i>
Plural:	(a) <i>mel</i> , f. (a) <i>mele</i> (a) <i>tel</i> , f. (a) <i>tele</i> (a) <i>sel</i> , f. (a) <i>sele</i>

Formele *mev*, *tev*, *sev* au luat naștere prin consonantizarea lui *u* semivocalic în diftongii descrescători. Femininele *te* și *se* s-au orientat după *me*, iar *mel*, *tel*, *sel* s-au refăcut analogic după *mele*, *tele*, *sele*. După *mele* s-au orientat *te*, *se*.

Mai mulți posesori:

Singular:	<i>nostru</i> , f. <i>nostrę</i> <i>vostru</i> , f. <i>vostre</i> <i>se</i> , f. <i>sę</i>
Plural:	<i>nostru</i> , f. <i>nostrę</i> <i>vostri</i> , f. <i>vostre</i> <i>se</i> , f. <i>sę</i>

Pronumele și adjectivele demonstrative continuă formele compuse cu *eccum*, însă cu afereza lui *a-*: *țesta* (sud), *česta* (nord), *țâsta* (sud), *čâsta* (nord), *țesći* (sud), *česti* (nord) (de apropiere); *țela*, *țã*, *țeli*, *țãle* (sud), *čela*, *čã*, *čeli*, *čãle* (nord) (de depărtare). Există și o formă compusă cu *istu* pentru întărire: *țela istu* ‘aceiași’.

Pronumele și adjectivele relativ-interogative sunt: *cãre*, *cãrle* (pl. *cãrl'i*), *țire*, *țe/čire*, *če*.

Pronumele și adjectivele nehotărâte. Pe lângă forme comune cu cele dacoromâne (*ât*, *âte/ãta*, *ãto* ‘altul, alta’, *ur*, *ure/ura*, *uro* ‘unul, una’, *nuscãre*, *nuscãrle* (< *nu* + *știu* + *care*) ‘cineva’ etc. există și unele necunoscute celorlalte dialecte românești, acestea din urmă fiind împrumuturi din croată (*sãki*, *sãca* ‘fiecare’, *nicacov*, *-e/-a* ‘nici un fel de’, *niș* ‘nimic’) sau hibride, formate din cele moștenite din latină cu *-codãr-* (< cr. *goder*): *țe codãr* ‘orice’, *țe-codãr-mi-țe* ‘orice’, *čegod* ‘orice’.

Pronumele de întărire a fost atestat mai ales la masculin: sg. *ãns*, pl. *ãnș* ‘însuși, înșiși’: *Ce-ști ãns? Tu cu te mul'ęre*. ‘De ce ești însuși (= singur)? Tu cu muierea (= soția) ta.’ (Cantemir 1957: 5); *za ști ãns cum pote ța stvãr fi* ‘pentru a ști însuși (= singur) cum poate fi lucrul acela’ (Pușcariu 1926: 164). Forma feminină este *ãnsa*: *Sãmo dița am avut și ãnsa am odgouit* ‘Doar am avut copii și i-am îngrijit singură’ (Sãrbu-Frãțilã 1998: 24) *Și ãnsa sãm* ‘și sunt singură’ (Sãrbu-Frãțilã 1998: 189). Istroromânii, arată Pușcariu 1926: 165, zic: *io meg ãns n boske* = ‘mă duc singur (= fr. „seul”) în pădure’ și *ãmne n boske vedé ãns* = ‘du-te în pădure să vezi însuși = singur (= fr. „toi-même”)’, întocmai ca croații: ‘*ja* idem *sam* u *šumu* și: idi u *šumu* da pogledaš *sam*’. Kovačec 1998: 32 îl consideră pronume nehotărât și adjectiv nehotărât: *io m-am ânmețãt ãns de mine* ‘eu m-am învățat singur’, *ie ãnsa mãie avut-a* ‘ea a avut doar (numai) mamã’; *ãns cu sine*, *ãnsa cu sine*, *iel' doï ãnși ãntre sine* cf. în dr. folosirea adj. *singur*,

singură cu sens de întărire, adesea substituind subiectul sau obiectul: (eu, tu, el etc.) însumi (însoți, însuși etc.), chiar eu (tu, el etc.): Se mira și el *singur* ce dăduse peste dânsul (CREANGĂ); *Eu* stau la covată, Dar *singură* nu știu ce cânt (COȘBUC) (apud DLR, t. X, p. 966).

1.4.5. Numeralul

Numeralele cardinale sunt influențate de cele croate. De la 1 la 10 sunt amestecate: latinești și croate: *ur, úre, uro, doi, do* (n. și f. <* *doo* < *două*), *trei, pátru, ținț (činc), sáse (šáse), sápte (šápte), opt* sau *ósam* (< cr. *osam*), *dévet* (< cr. *devet*) ‘nouă’, *zéte* sau *déset* (< cr. *déset*). De la 11 la 19 sunt croate: *ìdănáist, dvănáist, trináist* (11, 12, 13), iar de la 20 la 99 sunt croate, unimile românești legate prin *și* sau *i* (croat): *dvàisét și pátru* (24), *tridését și trei* (33), *dvàisét și ur* (21), *dèvetdését și dévet* (99) sau *dèvetdését i dévet* (99). Sutele sunt croate: *sto* (100), *tristo* (300). Pentru *mie* s-a păstrat numeralul latinesc *milia* (> *mil'e*) alături de împrumuturile *mil'ar* (< cr.) la Sușnievița și *táuzent, távzent* (< germ.), *tisut*" (< cr.), la Jaiăn.

Numeralul ordinal începe cu *prvi, prve/prva, prvo* // *pârvi, pârve/prârva, pârvo* din croată și se continuă cu *dóile, dóva, tréile, tréia*. El se formează deci de la cele cardinale, cărora li se adaugă formanții *-le* (masc.) și *-a* (fem.), precedați de un *a* invariabil.

Numeralele multiplicative se formează cu *vóte/vota* ‘dată’ (< it. *volta*): *o vóte* ‘o dată’, *șápte vóte* ‘de șapte ori’.

1.4.6. Verbul

Conjugările

Dialectul istroromân moștenește cele patru conjugări din latină. Ele au următoarele terminații:

- conj. I -*ă*: *clemă, stă, turnă* ‘întoarce’ (< lat. *torno, -are*), *zucă* ‘juca’, *dă, cață*, ‘acăța’, *čiră* cina’, *scadă* ‘scâlda’ etc.

- conj. a II-a -*e*: *ve* ‘avea’, *be* ‘bea’, *țiré* ‘ține(a)’, *ramaré* ‘rămâne(a)’, *puté, ședé, vedé* etc.

- conj. a III-a -*e*: *árde* ‘râde’, *bâte, čére* ‘a cere, a întreba’, *mére* ‘merge’, *duče, făče, linje, spúre, scóte, učide* etc.

- conj. a IV-a -*i*: *avzi* ‘auzi’, *durmi, fi, fuzi* ‘fugi’, *muri, veri* ‘veni’ etc.

Lipsește verbele de conjugarea a IV-a terminate în *-i*, în schimb avem un tip nou, format de cele terminate în *-éi* și *-úi*, caracteristic mai ales celor de origine italiană și croată: *castigéi* ‘a pedepsi’ (< it. *castigare*, cr. *kastigati*), *moréi* ‘a trebui’ (< cr. *morati*), *movéi* ‘a mișca’ (< it. *movere*), *piséi* ‘a scrie’

(< cr. *pisati*), *scuzéi* ‘a scuza’ (< it. *scusare*), *urđinéi* ‘ordona, comanda’ (< it. *ordinare*).

Verbele în *-éi* sunt fie iterative, formate cu suf. *-véi-*, fie perfective și imperfective, iar cele în *-úí* sunt exclusiv iterative: *bivéi* ‘a bea mereu’ (cf. *bę* < lat. *bibere*), *cocavéi* ‘a coace (repetat)’ (cf. *coče* < lat. *coquere*), *fruștikéi* ‘a lua gustarea de dimineață’ (< germ. *frühstücken*), *carúí* ‘a certa’ (< cr. *karovati*), *radúí* ‘a se bucura’ (< cr. *radovati*) (Pușcariu 1926: 166-172; Kovačec 1971: 132, 145; Caragiu-Marioțeanu 1975: 203).

Există treceri de la o conjugare la alta, mai ales de la a II-a la prima: *taťá* ‘tăcea’, *zaťá* ‘zăcea’ cu participiul *taťát*, *zaťát*. Alte treceri: *a se mirí* ‘a se mira’, *a se spamení* ‘a se spăimânta’. Conjugarea a IV-a este cea mai bogată, primind în cadrul ei toate verbele care au intrat în idiomul istoromân mai ales din croată și italiană (vezi supra verbele în *-éi*). Primele trei conjugări conțin numai verbe de origine latină.

Modurile

Indicativul are numai patru timpuri: prezentul și imperfectul, ca timpuri simple, perfectul compus și viitorul, ca timpuri compuse cu verbele auxiliare *vę* ‘a avea’ și *vreę* ‘a vrea’. S-a pierdut perfectul simplu și mai mult ca perfectul.

Prezentul indicativ nu poate avea desinența *-ez*. Desinența *-esc*, normală la conj. a IV-a, apare, sporadic, și la conj. a II-a (cf. *vrescu* ‘vreau’, *ramarescu* ‘rămân’). La pers. I pl. apare desinența *-n* (în locul lui *-m*), în afară de Jeian, unde desinența *-m* se menține, iar la pers. a III-a pl., la toate clasele de verbe, desinența *-u*.

	conj. I	conj. a II-a	conj. a III-a	conj. a IV-a
<i>scâp</i>	<i>poc</i>	<i>fâc</i>	<i>âvdu</i>	<i>cuhés(c)</i> ‘fierb’
<i>scâpi</i>	<i>pófi</i>	<i>fâfi/fâči</i>	<i>âvzi</i>	<i>cuhés(ti)</i>
<i>scâpe/scâpa</i>	<i>póte</i>	<i>fâfe/fâče</i>	<i>âvde</i>	<i>cuhę</i>
<i>scapân/scapâm</i>	<i>putén/putem</i>	<i>fâten/fâčem</i>	<i>avzín/avzím</i>	<i>cuhéin/cuhęim</i>
<i>scapâț</i>	<i>puteț</i>	<i>fâfeț/fâčeț</i>	<i>avziț</i>	<i>cuhéiț</i>
<i>scâpu</i>	<i>pótu</i>	<i>fâcu</i>	<i>âvdu</i>	<i>cuhescu</i>

La conjugarea I lipsesc verbele terminate în *-ez*. *Poc* ‘pot’ s-a creat după pers. a doua (*poți*) prin analogie după *fac* – *fați*.

Terminația *-m* a pers. I pl. la indicativ și conjunctiv prez. se păstrează numai în Jeian, în rest *-m* a fost înlocuit cu *-n*. Prefacerea lui *-m* în *-n* ar putea fi rezultatul unei acomodări complete a lui *m* la *n* următor în cazul când urma pronumele *noi*, generalizată și în cazul când urma un alt cuvânt, deci *zis-am noi* > *zis-an noi* sau, dimpotrivă, un caz de diferențiere înainte

de labiala următoare, generalizat apoi și înainte de alte consoane (Pușcariu 1926: 106). În cazul păstrării lui *a* (în terminația *-amus*), devenit mai târziu *ă* netrecut la *ă* ca în celelalte dialecte, deci *lucrăm* (<* *lucram*) și nu *lucrãm*, *scapãm* și nu *scăpãm*, *talân*, față de *tăiem*, după Pușcariu 1926: 327-328, nu este exclus ca istroromânii să fi zis odinioară *lucrãm*, care să se fi prefăcut în *lucrăm* sub influența pers. a II-a plural (*lucrăť*), mai ales că un imperfect *lucram* la ei pare să se fi pierdut de timpuriu și deci omonimia cu imperfectul să nu fi existat.

Imperfectul are aceleași terminații pentru toate conjugările. Specifică istroromânei este intercalarea formantului *-ia-* între tema imperfectului general românesc și desinențe. Pe de altă parte, ca în dacoromâna veche (regional și azi în graiurile dacoromâne de sud) și ca în aromână la pers. a III-a pl. nu avem desinența *-u*. La pers. I singular avem *-m* ca în dacoromâna actuală și ca la aromâni.

conj. I	conj. a II-a	conj. a III-a	conj. a IV-a	
<i>scapã-ia-m</i>	<i>pute-ia-m</i>	<i>fãte-ia-m</i>	<i>avzi-ia-m</i>	<i>cuhẽ-ia-m</i>
<i>-ia-î</i>	<i>-ia-î</i>	<i>-ia-î</i>	<i>-ia-î</i>	<i>-ia-î</i>
<i>-ia</i>	<i>-ia</i>	<i>-ia</i>	<i>-ia</i>	<i>-ia</i>
<i>-ia-n</i>	<i>-ia-n</i>	<i>-ia-n</i>	<i>-ia-n</i>	<i>-ia-n</i>
<i>-ia-ť</i>	<i>-ia-ť</i>	<i>-ia-ť</i>	<i>-ia-ť</i>	<i>-ia-ť</i>
<i>-ia</i>	<i>-ia</i>	<i>-ia</i>	<i>-ia</i>	<i>-ia</i>

Perfectul compus se formează cu ajutorul verbului *ve* ‘a avea’, la indicativ prezent forma de auxiliar, urmat sau precedat de participiu:

<i>io-am</i>	<i>scapãt,</i>	<i>putút,</i>	<i>facút,</i>	<i>avzít,</i>	<i>cuhéit</i>	<i>scapãt-am</i>
<i>tu ai</i>	<i>scapãt</i>	<i>putút</i>	<i>facút</i>	<i>avzít</i>	<i>cuhéit</i>	<i>scapãt-ai</i>
<i>ie a(v)</i>	<i>scapãt</i>	<i>putút</i>	<i>facút</i>	<i>avzít</i>	<i>cuhéit</i>	<i>scapãt-a(v)</i>
<i>noi an</i>	<i>scapãt</i>	<i>putút</i>	<i>facút</i>	<i>avzít</i>	<i>cuhéit</i>	<i>scapãt-an</i>
<i>voi ať</i>	<i>scapãt</i>	<i>putút</i>	<i>facút</i>	<i>avzít</i>	<i>cuhéit</i>	<i>scapãt-ať</i>
<i>iel' a(v)</i>	<i>scapãt</i>	<i>putút</i>	<i>facút</i>	<i>avzít</i>	<i>cuhéit</i>	<i>scapãt-a(v)</i>

Viitorul se formează cu ajutorul verbului *vre* ‘a vrea’, la indicativ prezent forma de auxiliar, urmat de infinitivul verbului de conjugat:

<i>(v)oi</i>	<i>scapã,</i>	<i>pute,</i>	<i>fãte,</i>	<i>avzi,</i>	<i>cuhẽi</i>	<i>scapã-voi</i>
<i>(v)er</i>	<i>scapã</i>	<i>pute</i>	<i>fãte</i>	<i>avzi</i>	<i>cuhẽi</i>	<i>scapã-ver</i>
<i>va</i>	<i>scapã</i>	<i>pute</i>	<i>fãte</i>	<i>avzi</i>	<i>cuhẽi</i>	<i>scapã-va</i>
<i>ren</i>	<i>scapã</i>	<i>pute</i>	<i>fãte</i>	<i>avzi</i>	<i>cuhẽi</i>	<i>scapã-ren</i>
<i>(v)eť</i>	<i>scapã</i>	<i>pute</i>	<i>fãte</i>	<i>avzi</i>	<i>cuhẽi</i>	<i>scapã-veť</i>
<i>(v)or</i>	<i>scapã</i>	<i>pute</i>	<i>fãte</i>	<i>avzi</i>	<i>cuhẽi</i>	<i>scapã-vor</i>

Ca și în cazul perfectului, locul auxiliarului față de infinitiv depinde de prezența sau absența unei „mise en relief” a subiectului-pronume: în construcțiile „obiective”, topica este, de obicei inversată (= cu auxiliarul pe locul al doilea): *cl'ema-vor, veri-va* etc. (Caragiu-Marioțeanu 1975: 205).

El exprimă o acțiune care se realizează în viitor, fără a fi condiționată de o altă acțiune. De remarcat este că la pers. I pl. *ren* (< *rem*), cu dispariția lui *v* inițial corespunde formei aromânești și vechi dacoromâne *vrem(u)*. Pe de altă parte, la pers. a II-a pl. avem *veț* ca în dacoromâna actuală spre deosebire de ar., megl. și v.dr. *vreț(i)*.

Modul conjunctiv a dispărut din dialectul istroromân, funcția lui fiind îndeplinită de indicativul prezent precedat de conjuncția *se* (< lat. *si*) sau *neca* (< cr. *neka*): ***neca nu zițe niș*** ‘să nu zică nimic’, ***neca-l' dâje zâlic căs*** ‘să-i dea puțin caș’, ***se spûre*** ‘să spună’, ***se nu-l' cădu*** ‘să nu-i cadă’, ***se nu-ț fîie rusire*** ‘să nu-ți fie rușine’.

În ir. verbul *a fi* își păstrează forma veche (din româna comună) de conjunctiv: *neca fivu, neca fii, neca fiie, neca fim, neca fiț, neca fivu* (Caragiu-Marioțeanu 1975: 205), dar și formele acestea sunt adeseori înlocuite cu cele ale indicativului (Caragiu-Marioțeanu 1975: 205; Kovačec 1971: 150).

Modul condițional. În dialectul istroromân, ca și în cel dacoromân din secolul al XVI-lea, se găsesc două forme pentru condiționalul prezent, una simplă (*scapâr, scapâri, scapâre, scapârno, scapâreț, scapâru*) și alta compusă din auxiliarul *vrę* la imperfect și infinitiv (*reș scapâ, reș scapâ, reș scapâ, reș scapâ, reș scapâ, reș scapâ, reș scapâ*). Forma simplă se întâlnește și în aromână, iar cea compusă și prin sudul Banatului. Pușcariu (1926: 258-259), Kovačec (1971: 142-143; idem, 1984: 577) și Caragiu-Marioțeanu (1975: 205) folosesc termenul „restrictiv” pentru condiționalul optativ. Formele verbului ajutător corespund întocmai celor dacoromâne în poziție enclitică *veni-reaş* etc. și celor întrebuintate și azi în sudul Banatului (în special în Almăj) în poziție proclitică: (*v*)*reaș veni* etc. Numai la pers. a III-a singular și plural avem *reș* în loc de *rear* al nostru, atestat pentru pers. a III-a pl. din Jaiän de Nanu. *V* inițial a dispărut.

Condiționalul perfect are și el două forme: una compusă din condiționalul prezent al verbului *a fi* urmat de infinitivul verbului de conjugat (formă atestată numai la Jaiän):

<i>reș fi</i>	<i>cantâ,</i>	<i>putę,</i>	<i>fâče,</i>	<i>avzi,</i>	<i>cuheș</i>
<i>reș fi</i>	<i>cantâ</i>	<i>putę</i>	<i>fâče</i>	<i>avzi</i>	<i>cuheș</i>
<i>reș fi</i>	<i>cantâ</i>	<i>putę</i>	<i>fâče</i>	<i>avzi</i>	<i>cuheș</i>
<i>reș fi</i>	<i>cantâ</i>	<i>putę</i>	<i>fâče</i>	<i>avzi</i>	<i>cuheș</i>

<i>reș fi</i>	<i>cantâ</i>	<i>puțe</i>	<i>făče</i>	<i>avzi</i>	<i>cuheș</i>
<i>reș fi</i>	<i>cantâ</i>	<i>puțe</i>	<i>făče</i>	<i>avzi</i>	<i>cuheș</i>

și care corespunde dr. *(de)-aș fi cântat* (*putut, făcut, auzit, fiert*) și alta, tot compusă, care se deosebește de condiționalul (restrictivul) prezent prin aceea că se intercalează *fost* între verbul ajutător și infinitiv:

<i>reș</i>	<i>fost</i>	<i>cantâ,</i>	<i>puțe,</i>	<i>făče,</i>	<i>avzi</i>	<i>cuheș</i>
<i>reș</i>	<i>fost</i>	<i>cantâ</i>	<i>puțe</i>	<i>făče</i>	<i>avzi</i>	<i>cuheș</i>
<i>reș</i>	<i>fost</i>	<i>cantâ</i>	<i>puțe</i>	<i>făče</i>	<i>avzi</i>	<i>cuheș</i>
<i>reș</i>	<i>fost</i>	<i>cantâ</i>	<i>puțe</i>	<i>făče</i>	<i>avzi</i>	<i>cuheș</i>
<i>reș</i>	<i>fost</i>	<i>cantâ</i>	<i>puțe</i>	<i>făče</i>	<i>avzi</i>	<i>cuheș</i>
<i>reș</i>	<i>fost</i>	<i>cantâ</i>	<i>puțe</i>	<i>făče</i>	<i>avzi</i>	<i>cuheș</i>

Imperativul prezent are aceleași persoane (a II-a sg. și pl.) și este identic cu cel dacoromân: *spûre, spûreș, cl'êmeș, cl'emâș*. Imperativul negativ este ca în dacoromână: *nu cântâ, nu jucâ, nu igrêș* 'nu juca', *nu cantâș, nu jucâș, nu igrêș*.

Infinitivul lung lipsește, iar cel scurt nu este însoțit de prepoziția *a*: *Uâstez nu putên méré căse. Reș méré čliia ân că restaurâșie čirâ și reș čliia durmî*. 'Astăzi nu putem merge acasă. Vom merge aici în restaurantul acesta să cinăm și vom dormi aici' (Cantemir 1957: 5); *Ân codru âș carbûr palît [...] pac âș trâș cu vozu și cu boșî ân Rica vinde*. 'Au ars cărbuni și au tras (= au dus) cu carele și cu boii să vândă în Rijeka' (Sârbu-Frățilă 1998: 86); *Mi se pičorile âmflu [...] Atunče când meg durmi, peste nopte âm treče*. 'Mi se umflă picioarele ... Atunci când merg să dorm, peste noapte îmi trece (durerea)' (Sârbu-Frățilă 1998: 94); *Nu poc niș mâncâ*. 'Nu pot să mănânc nimic.' (Sârbu-Frățilă 1998: 95); *Am utât spure*. 'Am uitat să spun.' (Sârbu-Frățilă 1998: 96). Infinitivul apare după verb adesea în locul conjunctivului.

Uneori, infinitivul este folosit cu valoare de imperativ (și atunci e precedat de prepoziția *a*): *proclêt a fi saki cărle spure* 'blestemat să fie fiecare care spune' (Pușcariu 1926: 255; Caragiu-Marioțeanu 1975: 207) sau cu rol de „supin” (= participiu), ca în toate dialectele sud-dunărene și ca în celelalte limbi romanice: *ntrêbeș se-i țevâ za platî*. 'Întreabă dacă-i ceva de plătit', *âri lu câ dâ muncâ și bē* 'ai de dat calului de mâncat și de băut' (Pușcariu 1926: 254; Caragiu-Marioțeanu 1975: 207).

Participiul este asemănător cu cel dacoromân.

conj. I-a -ât: *cantât, scapât, merindât, dât, čirât*

conj. a II-a -ût: *putût, vut, țirut/čirut* 'ținut' (*țineâ > țireș*)

conj. a III-a -ût: *facût, batût, beșût* 'băut', dar și *ârs* 'râs', *mes* 'mers', *dus*

conj. a IV-a -ît: *avzît, durmît, murit, verit*.

Cele terminate la infinitiv în *-eî* au participiul în *-éit*: *cuhéi* - *cuhéit*, *scuzéi* - *scuzéit*, *plangavéi* - *plangavéit*.

Gerunziul prezintă forme cu terminația suplimentară *-a*, ca în aromână: *scapânda*, *rugânda*, *putânda*, *facânda*, *avzînda*, *cuhéînda*.

Conjugarea verbelor auxiliare

ve 'a avea'

Indicativul

	Prezent	Imperfect	Perfect compus		Viitor
sud	Jeiăn		sau		sau
<i>âm</i>	<i>âm</i>	<i>(a)veîam</i>	<i>am (a)vut</i>	<i>vut-am</i>	<i>voi ve ve-voi</i>
<i>âri</i>	<i>âri</i>	<i>(a)veîai</i>	<i>ai (a)vut</i>	<i>vut-ai</i>	<i>ver ve ve-ver</i>
<i>âre</i>	<i>âre</i>	<i>(a)veîa</i>	<i>a(u) (a)vut</i>	<i>vut-a(u)</i>	<i>va ve ve-va</i>
<i>âren</i>	<i>avem</i>	<i>(a)veîan</i>	<i>an (a)vut</i>	<i>vut-an</i>	<i>ren ve ve-ren</i>
<i>âreț</i>	<i>aveț</i>	<i>(a)veîaț</i>	<i>aț (a)vut</i>	<i>vut-aț</i>	<i>veț ve ve-veț</i>
<i>âru</i>	<i>âru</i>	<i>(a) veîa</i>	<i>a(u) (a)vut</i>	<i>vut-a(u)</i>	<i>vor ve ve-vor</i>

Condiționalul

	Prezent		Trecut	
	sau			
<i>vur</i>	<i>reș ve</i>	<i>ve- reș</i>	<i>reș fost ve</i>	<i>reș vut</i>
<i>vuri</i>	<i>reî ve</i>	<i>ve- reî</i>	<i>reî fost ve</i>	<i>reî vut</i>
<i>vure</i>	<i>re ve</i>	<i>ve- re</i>	<i>re fost ve</i>	<i>re vut</i>
<i>vurno</i>	<i>ren ve</i>	<i>ve- ren</i>	<i>ren fost ve</i>	<i>ren vut</i>
<i>vureț</i>	<i>reț ve</i>	<i>ve- reț</i>	<i>reț fost ve</i>	<i>reț vut</i>
<i>vuru</i>	<i>re ve</i>	<i>ve re</i>	<i>re fost ve</i>	<i>re vut</i>

Imperativul: *âri*

Infinitivul: *ve*

Participiul: *vut*

Gerunziul: –

Indicativul prezent se deosebește la toate persoanele de formele corespunzătoare ale verbului ajutător, creându-se pe teren istroromân o conjugare nouă, analogică, care pleacă de la pers. a III-a singular, cu excepția pers. I sg. și a II-a pl., care își păstrează formele vechi, menținute și în dacoromână.

Conjunctivul este identic cu indicativul (*neca âre*); nu există nici o urmă din “*aib, aibi, aibă*” (Pușcariu 1926: 198).

fi ‘a fi’

Indicativul

Prezent		Imperfect	Perfect compus		Viitor
Sud	Jeiăn		sau		
<i>asm, sãm, -sm</i>	<i>sãm</i>	<i>fîieiam</i>	<i>am fost</i>	<i>fost-am</i>	<i>voi fi</i>
<i>(â)ști</i>	<i>(â)sti</i>	<i>âș</i>	<i>ai fost</i>	<i>fost-ai</i>	<i>ver fi</i>
<i>âi</i>	<i>-i</i>	<i>ie</i>	<i>a(v) fost</i>	<i>fost-a</i>	<i>va fi</i>
<i>ăsno</i>	<i>sno</i>	<i>sno</i>	<i>an fost/am ~</i>	<i>fost-an/fost-am</i>	<i>ren/rem fi</i>
<i>ăste</i>	<i>ste</i>	<i>ste</i>	<i>aț fost</i>	<i>fost-aț</i>	<i>veț fi</i>
<i>ăș</i>	<i>-s</i>	<i>ăș</i>	<i>a(v) fost</i>	<i>fost-a(v)</i>	<i>vor fi</i>

Conjunctivul prezent

Condiționalul

	1. Prezent	2. Prezent	3. Prezent	Trecut
<i>neca fiu</i>	<i>fur</i>	<i>fuser</i>	<i>res fi</i>	<i>reș fost (fi)</i>
<i>neca fi</i>	<i>furi</i>	<i>fuseri</i>	<i>reî fi</i>	<i>reî fost (fi)</i>
<i>neca fiie</i>	<i>fure</i>	<i>fuseri</i>	<i>re fi</i>	<i>re fost (fi)</i>
<i>neca fiien</i>	<i>furno</i>	<i>fuserno</i>	<i>ren/rem fi</i>	<i>ren fost (fi)</i>
<i>neca fiieț</i>	<i>fureț</i>	<i>fuseriț</i>	<i>reț fi</i>	<i>reț fost (fi)</i>
<i>neca fiu</i>	<i>furu</i>	<i>fuseru</i>	<i>re fi</i>	<i>re fost (fi)</i>

Imperativul: *fi*
fiien
fiieț

Infinitivul: *fi*

Participiul: *fost*

Gerunziul: –

Prezentul indicativ a păstrat pentru pers. a III-a sg. și pl. formele scurte, ca în dr., corespunzând lat. *est* și *sunt*. Forma de la pers. a II-a (*ă)ști*, respectiv (*ă)sti* pare a fi prescurtată din *ești* căreia i s-a adăugat „reazămul” unui *ă* inițial (Pușcariu 1926: 197). Formele celelalte sunt împrumutate din croată: (*je*) *sam*, (*je*) *sno* și (*je*) *ste* cu transformarea lui *m* în *n* la pers. I plural și cu adăugarea unui *ă* inițial ca reazem în poziție postconsonantică.

Conjunctivul și imperativul păstrează forma veche, numai la pers. I și a II-a pl. (*fiat, fiant*) s-au adăugat desinențele *-en* și *-eț*.

De la tulpina infinitivală s-a format și imperfectul: *fĩieiam* etc. Participiul este ca în dr. *fost*, al cărui *-t* final poate dispărea în anumite construcții sintactice.

vr̃e 'a vrea'

Indicativul

Prezent		Imperfect		Perfect compus	
Sud	Jeĩn	Auxiliar		sau	
<i>vr̃escu</i>	<i>vr̃esu</i>	<i>voi</i>	<i>vr̃eiam</i>	<i>am vrut</i>	<i>vrut-am</i>
<i>vr̃esi</i>	<i>vr̃eși</i>	<i>ver̃</i>	<i>vr̃eiai</i>	<i>ai vrut</i>	<i>vrut-ai</i>
<i>vr̃ese</i>	<i>vr̃ese</i>	<i>va</i>	<i>vr̃eia</i>	<i>a vrut</i>	<i>vrut-a</i>
<i>vresen</i>	<i>vres̃em</i>	<i>ren/rem</i>	<i>vr̃eiam/vr̃eian</i>	<i>am/an vrut</i>	<i>vrut-am/vrut-an</i>
<i>vreseț</i>	<i>vres̃eț</i>	<i>veț</i>	<i>vr̃eiaț</i>	<i>aț vrut</i>	<i>vrut-aț</i>
<i>vreru</i>	<i>vr̃esu</i>	<i>vor</i>	<i>vr̃eia</i>	<i>a vrut</i>	<i>vrut-a</i>

Viitor

Condiționalul

		1. Prezent	2. Prezent	3. Prezent	1. Trecut	2. Trecut
<i>voi vr̃e</i>	<i>vre-voi</i>	<i>vrur</i>	<i>vruser</i>	<i>reș/reș vr̃e</i>	<i>reș/reș fost vr̃e</i>	<i>reș/reș vrut</i>
<i>ver̃ vr̃e</i>	<i>vr̃e-ver̃</i>	<i>vruri</i>	<i>vruseri</i>	<i>rẽi vr̃e</i>	<i>rẽi fost vr̃e</i>	<i>rẽi vrut</i>
<i>va vr̃e</i>	<i>vr̃e-va</i>	<i>vrure</i>	<i>vruseri</i>	<i>rẽi vr̃e</i>	<i>rẽi fost vr̃e</i>	<i>rẽi vrut</i>
<i>ren/rem vr̃e</i>	<i>vr̃e ren/rem</i>	<i>vrurno</i>	<i>vruserno</i>	<i>rem/rem vr̃e</i>	<i>rem/rem fost vr̃e</i>	<i>rem/rem vrut</i>
<i>veț vr̃e</i>	<i>vr̃e veț/veț</i>	<i>vrureț</i>	<i>vruseriț</i>	<i>reț vr̃e</i>	<i>reț fost vr̃e</i>	<i>reț vrut</i>
<i>vor vr̃e</i>	<i>vr̃e vor</i>	<i>vruru</i>	<i>vruseru</i>	<i>re vr̃e</i>	<i>re fost vr̃e</i>	<i>re vrut</i>

Imperativul: -

Infinitivul: *vr̃e*

Participiul: *vrut*

Gerunziul: *vr̃anda*

Aspectul

Sub influența croatei, verbele cunosc categoria aspectului (Pușcariu 1926: 251-253, Coteanu 1957: 139; 1957a: 31-32; Kovačec 1966: 65-68; 1968: 108-111; 1971: 123-130; 1984: 573-574; Caragiu-Marioțeanu 1975: 207-208; Dahmen 1989: 45; Klepikova 1960: 169-207; 1963: 69-81; Sârbu 1995: 469-477). Verbele *imperfective* arată ca și în croată o acțiune, care durează în timp și căreia vorbitorul nu-i precizează sfârșitul sau rezultatul,

iar cele *perfective* indică o acțiune văzută în funcție de rezultatul ei, prin urmare cu un sfârșit cunoscut, determinat (Coteanu 1961: 170). Pe lângă imperfectiv și perfectiv, aspectul poate fi și *iterativ*, verbul exprimând o acțiune care se repetă.

Aspectul verbal se redă în istroromână cu ajutorul prefixelor sau sufixelor. Din forma în care se aplică acest procedeu la diferitele categorii de verbe se poate deduce că în istroromână aspectul este relativ nou. Curios este că, deși istroromâna posedă un număr mare de prefixe croate (*do-*, *na-*, *o-*, *ob-*, *po-*, *pro-*, *raz-*, *za-* etc.), cu ajutorul cărora se formează aspectul perfectiv de la verbe imperfective, și câteva afixe, cu ajutorul cărora se formează iterative de la perfective și imperfective, acestea nu se pot atașa decât rareori la teme de origine latină, ceea ce denotă că „aspectualitatea” verbului în istroromână nu este încă o categorie gramaticală bine consolidată. La verbele de origine slavă veche însă, aspectul este destul de clar exprimat. Faptul se explică, desigur, prin raportarea pe care o fac istroromânii bilingvi la sinonimul croat care are aceeași origine slavă comună (Kovačec 1971: 124). Dintre verbele de origine latină numai o parte poate primi sufixe sau prefixe, prin urmare, numai o parte poate indica aspectul. La celelalte verbe care nu pot primi sufixe sau prefixe, pentru exprimarea aspectului s-a recurs la împrumuturi din croată: *mâncă* ‘mânca’ (< lat.) imperfectiv / *poidi* ‘a mânca tot, a termina de mâncat’ (< cr.) perfectiv; *be* ‘bea’ (< lat.) imperfectiv / *popi* ‘a bea până la capăt, a bea tot, a goli bând’ (< cr.) perfectiv.

Prefixele cu ajutorul cărora se formează verbe perfective de la imperfective sunt: *do-*, *ne-*, *po-*, *predo-*, *z-*, *s-*, *pri-*, *rez-*, *ze-*¹⁶. Astfel, de la *misli* ‘a (se) gândi’ s-au format verbele: *domisli* ‘a-și aminti’, *nemisli* ‘a se gândi la ceva’, *poimisli* ‘a avea o idee’, *predomisli* ‘a se răzgândi’, *zmisli* ‘a concepe o idee’, iar de la *copěi* ‘a îngropa’ s-au format verbele: *scopěi* ‘a scoate ceva’, *pricopěi* ‘a săpa din nou’, *rezcopěi* ‘a dezgropa’, *zecopěi* ‘a îngropa din nou’.

Câteva prefixe se pot atașa și la verbe de origine latină: *semiră* ‘semăna’ – *nasemiră* ‘a sfârși de semănat’, *súje* ‘a sugere’ – *posúje* ‘a termina de supt’, *latră* ‘a lătra’ – *zalatră* ‘a începe să latre’, *durmí* ‘a dormi’ – *zadurmí* ‘a adormi’. Perechile verbale de acest tip exprimă raporturi de „nondeterminare”/ „determinare”, respectiv „nelimitarea”/ „limitarea” acțiunii în spațiu și timp. Verbele perfective exprimă acțiuni nedurative, limitate în timp și spațiu, având un sens „rezultativ” și vizând atingerea scopului.

Aspectul *iterativ* se realizează, de obicei, prin adăugarea sufixului *-vėi* la verbe croate sau latinești: *copěi* ‘săpa’/ *copivėi* ‘a săpa mereu’, *igrei* ‘a

¹⁶ În Jeiăn: *na-*, *raz-*, *za-* (Kovačec 1971: 125; Caragiu-Marioțeanu 1975: 208).

juca’/igrivéi ‘a juca mereu, în repetate rânduri’, ganéi ‘a vorbi’/ganivéi ‘a vorbi mereu, a vorbi întruna’, piséi ‘a scrie’/pisivéi ‘a scrie repetat’, amnă ‘a umbla’ (< lat. *ambulare*)/amnavéi ‘a umbla mereu’, cǎntǎ ‘cânta’ (< lat. *cantare*)/cǎntavéi ‘a cânta mereu’, durmí ‘dormi’ (< lat. *dormire*)/durmivéi ‘a dormi repetat (în același loc)’, spúre ‘spune’ (< lat. *exponere*)/spuravéi ‘a tot spune’ (Caragiu-Marioțeanu 1975: 208).

1.4.7. Adverbul

Dialectul istroromân a păstrat un număr însemnat de adverbe de origine latină, precum și unele compuse străvechi.

De loc: (a)cǎse, (a)fǎre, (a)própe, (an)rénce ‘înainte’, cóle, coló, cotró, dénde ‘de unde’, iúve ‘unde’, oț(a) ‘încoace’, prénde ‘pe unde’, rapóji ‘înapoi, din nou’, sus, zos.

De timp: (a)cmó(țe) ‘acuma’, apóji, ǎstez(e), ǎstesére, ǎtezi ‘a două zi’ (propriu ‘altă zi’), (a)túmțe, cǎn(d), mǎnce ‘mai nainte’ (v.dr. *mainte*), mǎre ‘mâine’.

De mod: (a)sǎ, bíre, ínke, mai, totúro ‘mereu’, ‘la fel’, cum.

Acestora li se adaugă o mulțime de împrumuturi din italiană și croată, mai ales modale: *alora* ‘atunci’ (< it. *allora*), *almeno* ‘puțin’ (< it. *almeno*), *anche* ‘încă’ (< it. *anche*), *ben* ‘bun’ (< it. *ben(e)*), *infáti* (ǎnfati) ‘realmente, în realitate’ (< it. *infatti*), *iústo* ‘drept’ (< it., ven. *giusto*), *lǎrgo* ‘departe’ (< it. *largo*), *bóbrit* ‘poate’ (< cr. *morebit*), *Óaro, éaro* ‘foarte’ (< cr. *éaro* < it. *chiaro*), *dosta* ‘destul’ (< cr. *dosta*), *iáco* ‘foarte’ (< cr. *jako*), *nǎzat* ‘înapoi, din nou’ (< cr. *nazad*), *naravsko* ‘firește’ (< cr. *naravsko*), *zalic* ‘puțin’ (< cr. *zalik*) (Pușcariu 1926: 200-201).

Specifică istroromânei este posibilitatea de redare a ideii de adverb prin utilizarea formelor neutre ale adjectivelor: *ǎto* ‘altădată, vreodată’ *Și nu-m țasta făče ǎto*. ‘Și nu-mi [mai] face aceasta altădată’ (Leca-Morariu: 42), *Dunche tu morești sopelele hiti și nesopi nigdar ǎto*. ‘Prin urmare tu trebuie să arunci fluierul și să nu mai cânti niciodată mai mult’ (Leca-Morariu: 44) (cf. dr. maram. *altu* ‘altădată, vreodată’): - *Ai mai avút doi fraț. Ș-acǎi-o fost însurăt și s-o dus p-aic pîm pădúre și nu i-am mai văzút ǎltu*. (ALRT II: 160), *slabo* ‘rău’, *tesco* ‘greu’ *cǎpo* ‘de căpetenie’, *toturo* ‘tot timpul, mereu, la fel’ (vezi *supra* Adjectivul).

Lipsesc adverbele derivate cu sufixul *-ește*, în schimb avem adverbe derivate cu sufixul slav (croat) *-ski*: *posiromǎski* ‘sărăcește, ca săracii’, *taliǎnski* ‘italienește’, *vlǎski, vlășki* ‘românește’.

1.4.8. Prepoziția

Istroromânii au moștenit din latină un număr de prepoziții simple: (*ă*)

n(r-) ‘în’, (*ă*)*ntru* ‘în, la’, *cătra/către* ‘către’, *cu, de (di), la, pre, pira* ‘până’, *su* ‘sub’ și unele compuse în româna comună din elemente latinești: *di la, din, dintru, disu* (< *de + sub*), *dupa, printru* etc.

Unele prepoziții au sensuri deosebite față de româna standard: *cătra* are sensul lui ‘la’ ca în Crișana; *din* mai înseamnă și ‘după’: *virít-a din carne* ‘a venit după carne’; *ăntru* are înțelesul de ‘în’ mai ales lângă verbele de mișcare: *Pure mărle ăntru uape* ‘Pune (bagă) mâinile în apă’ (Cantemir 1957: 8). *Se pure întru lapte clăgu*. ‘Cheagul se pune în lapte.’; *Ăntru curăta apa cuhéi*. ‘Fierb (carnea) în apă curată’ (Sârbu-Frățilă 1998: 28).

1.4.9. Conjuncția

Conjuncțiile s-au păstrat în număr mic: *e* ‘și’ (< lat. *et*), *și* (< lat. *sic*), *ke* ‘că, ca să’, *se* ‘dacă’, *din ça ke* ‘deoarece’, *păr la nu* ‘până nu’, cele mai multe fiind împrumutate din croată și italiană: *ma* ‘însă’ (< it., cr. *ma*), *perke* ‘de ce’, ‘pentru că’ (< it. *perche*), *dónke, dónki* ‘deci’ (< it. *dunque*), *invéte* ‘dar’ (< it. *invece*), *ni* ‘nici’ (< cr. *ni*), *áli* ‘dar, însă’ (< cr. *ali*), *néca* ‘să’ (< cr. *neka*), *áli ... áli* ‘sau ... sau’ (< cr. *ali ... ali*), *pac* ‘de aceea’ (< cr. *pak*) etc.

De remarcat este că masiva influență a limbii croate se manifestă și în topica cuvintelor în frază, cu multiplele ei implicații de natură morfologică cum ar fi pierderea formelor articulate ale adjectivelor antepuse (*betăr om* în loc de *omu betăr*), dislocarea auxiliarului de verb (*Io-l voi acmu ucide* ‘îl voi ucide acum’; *am apa purtât* ‘am dus apă’; *io am de mic ramăs făr de mâie și făr de căce* ‘eu am rămas de mic fără de mamă și fără de tată’) și în multe alte compartimente ale sistemului gramatical istroromân.

1.5. Lexicul

După cum se va vedea din analiza lexicului istroromân acesta a făcut numeroase împrumuturi din croată, slovenă și italiană, dar și-a păstrat totodată fizionomia românească. După aprecierea lui Kovačec 1984: 581, „partea de bază a vocabularului istroromân (ca și partea covârșitoare a materialului gramatical) este de origine latină, iar elementele străine (slave, în mod special croate, italienești etc.), indiferent de numărul mare al lor, au, cel mai des, un caracter periferic”. După același autor, „Majoritatea elementelor străine aparțin masei vocabularului, în timp ce vocabularul de bază este, în general, vechi românesc” (Kovačec 1971: 197).

1.5.1. Elementul latinesc

După cel mai recent inventar asupra lexicului de origine latină din istroromână (Bărdășan 2009a, idem 2009b), acesta cuprinde 647 de termeni.

Raportarea celor 647 de termeni de origine latină din dialectul istroromân la media celor 2000 de cuvinte de origine latină moștenite de fiecare dintre limbile romanice dovedește că tendința de sărăcire a vocabularului manifestată încă în lexicul latinei populare, se continuă și în limba română și, chiar mai puternic, în unele dintre dialectele sale.

Pornind de la sursele lexicografice existente pentru dialectul istroromân, în special, sau pentru limba română, în general, (vocabulare, glosare, dicționare, studii referitoare la dialectul istroromân), în care se oferă etimologia cuvintelor, G. Bărdășan (2009a, idem 2009b) stabilește următoarele categorii:

1. cuvinte pentru care toate sursele propun același etimon: 534;
2. cuvinte pentru care s-au propus două sau mai multe etimoane latinești: 35, din care autorul reține numai 33¹⁷;
3. cuvinte pentru care s-a propus atât ipoteza moștenirii, cât și soluția formării interne prin derivare, compunere sau schimbare a valorii gramaticale: 67¹⁸;
4. cuvinte moștenite din latină pentru care s-au propus și etimoane nelatinești: 48¹⁹;
5. cuvinte pentru care s-a propus soluția moștenirii din latină, cea a împrumutului și cea a formării interne: 6²⁰.

Făcând totalul celor cinci categorii, rezultă că istroromâna a moștenit din latină 647 de cuvinte din totalul de 690 de termeni supuși analizei.

Dacă se are în vedere doar materialul lingvistic istroromân, considerat ca fiind sigur moștenit din latină, din perspectivă interdialectală, acesta poate fi clasificat în următoarele categorii:

a) elemente de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna și aromâna, dar absente în meglenoromână: 57: *abâte*, *a* (< *ad*), *mlă/mhă* (< *agnella*), *amindoi*, (*a*)*pară se*, *armę*, *carburâr/carbunâr*, *čer/țer*, *čęre*, *cuptor/coptor*, *coù*, *culéje/culéze*, *corumbe* (< *columba*), *dejeră*, *e* (< *et*), (*a*)*či(ia)/(a)ți(ia)*, *scurt/scurtă* (< **excurtare*), *făvru*, *fome*, *fet*, *ficât*, *fole* (< *folia*), *furičé(l)* (< **furicellus*), *jinjire* (< **gingina*), *gust/gușt* (< *gustus*),

¹⁷ Autorul renunță la *arată* și *muècà* pe care le consideră neclare din punctul de vedere al originii.

¹⁸ Dintre aceștia, autorul reține 46 de termeni ca fiind moșteniți, iar 21 formați pe teren românesc. De menționat este că termenii formați pe teren românesc trimit tot spre stratul latinesc întrucât baza lor de formare este constituită de un cuvânt de origine certă latină.

¹⁹ Dintre care autorul reține 30 termeni ca fiind latinești, ceilalți 18 având o etimologie discutabilă sau una nelatinească.

²⁰ Dintre aceștia autorul consideră că 4 sunt moșteniți, iar ceilalți 2 sunt formați interne.

istu, juriče (< *iunix, -icem*), *luptă, măsură, miră* (< *minare*), *mul'ă (se), pașure* (< *pastionem*), *ploii* (< *plovere*), *preft/prevt* (< *presbiter*), *plumăre, puț* (< *puteus*), *čerși* (< *quaero, quaesivi, quaesitum, quaerere*), *čire/țire* (< **quene*), *sâmbateș, sire* (< *se + ne*), *sie* (< *sibi*), *secă, semnă, sorbi/surbi* (< **sorbire*), *strâmb, ție* (< *tibi*), *turmeș, ujer(u)* (< *uber, -em*), *ustură, večin, vipereș, vișeș, vulpeș, zemeș/zemaș*.

b) elemente de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna și meglenoromâna, dar absente în aromână: 9: *arzint, beț* 'beat', *flamund, ancoč, minți, (a)căta, sporc, tremeteș, prende* 'unde'.

c) elemente de origine latină comune dialectelor sud-dunărene (istroromân, aromân, meglenoromân): zero.

În total, 66 de elemente de origine latină comune în trei dialecte românești.

O altă categorie este constituită din elemente de origine latină continuate în două dintre dialectele limbii române (în istroromână și într-un alt dialect): 35, din care:

a) elemente de origine latină pe care istroromâna le are în comun cu dacoromâna, dar absente în aromână și meglenoromână: 28: *iča, al'eptă, âsir, âsira, aur, bučiră, čerbiče, cl'âr, cuvint, despre/dispre, dos, fir* 'fân' (< *foenum*), *fečoreș* (< **fetiola*), *gl'indâr, umid, âncotro/cotro, ântorče* (< *intorquere*), *lârd* 'slănină' (< *lardum*), *leșiie* (< *lixiva*), *nâp, păs* (< **passare*), *păsare* (< *passar, -erem*), *pastór* 'păstor', *psât* 'păsat' (< *pinsatum*), *scorțeș, teșeș, bericâteș/bericâtaș* (< **verucataș*);

b) elemente de origine latină comune istroromânei cu aromâna, dar absente în dacoromână și meglenoromână: 3: *ũ* (< *ire*), *sâr/sâr* (< *sanus*), *svel'ă* 'a tușina (oile)' (< *subiliare*);

c) elemente de origine latină comune istroromânei cu meglenoromâna, dar absente în dacoromână și aromână: 2: *ăniurbă* 'întâlni' (< **inobviare*), *manŌeș*.

Elemente latinești specifice exclusiv istroromânei (absente în celelalte dialecte ale limbii române): 5: *găbu* 'galben' (< *galbus*), *âncă* 'aici' (< *hac-ce*, cu intercalarea ulterioară a lui *n*), *oča* (< *hac/hoc-ce + a*), *iență* (< **hic-ce + a*), *iuva* 'unde'.

Categoriile de cuvinte stabilite mai sus evidențiază o serie de asemănări specifice tuturor dialectelor românești, dar și o seamă de asemănări sau deosebiri între istroromâni și o parte a celorlalți români. Elementele comune istroromânilor cu toți românii ne dau posibilitatea să reconstituim fondul comun, iar coincidențele lingvistice dintre istroromâni și o parte numai a celorlalți români ne permit să facem deducții legate de înrudirea mai strânsă între unele dintre dialectele limbii române (Pușcariu 1926: 331).

Cei 534 de termeni comuni tuturor dialectelor limbii române trimit la epoca de unitate a limbii române de dinaintea separării dialectelor (româna comună). Persistența lor în cele patru dialecte se justifică atât prin vechimea acestora, cât și prin poziția pe care o au în cadrul lexicului dialectelor respective, cea mai mare parte a lor denumind noțiuni fundamentale sau reprezintă elemente esențiale în comunicarea lingvistică.

În categoria elementelor de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna și aromâna, dar absente în meglenoromână, după cum s-a văzut, se găsesc 57 de cuvinte, cantitate relativ însemnată dacă raportăm acest număr la celelalte grupe de cuvinte continuatoare ale unor etimoane latinești în trei dintre dialectele limbii române. De aici rezultă că cele mai numeroase diferențieri se constată între istroromână și meglenoromână. Constatarea aceasta este surprinzătoare ținând seama de faptul că între meglenoromână și istroromână legăturile au fost de durată mai îndelungată decât între istroromână și aromână. Pe de altă parte însă, și meglenoromâna a suferit o destul de puternică influență străină care a dus, ca și în cazul istroromânei, la pierderea unui număr relativ mare de cuvinte de origine latină în favoarea celor slave și turcești. Elementele de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna și meglenoromâna, dar absente în aromână sunt în număr de 9.

Cel mai surprinzător aspect îl reprezintă categoria elementelor de origine latină comune dialectelor române sud-dunărene (ir., ar., megl.), dar absente în dacoromână, deoarece nu a fost identificat niciun element specific acestei categorii. Din cele de mai sus, rezultă că între termenii siguri moșteniți din latină nu există elemente comune doar cu aromâna și meglenoromâna și absente în dacoromână. Situația aceasta este întărită și de rezultatele la care a ajuns Romulus Todoran (1971: 185-192; idem, 1984: 134-139), care se raportează la întregul corpus de cuvinte latinești, nu doar la cel din istroromână: „...dialectele sud-dunărene (aromân, meglenoromân și istroromân) nu au nici un element latin comun care să nu se găsească și în dacoromână” (citatul la p. 192, respectiv 139).

Dintre etimoanele latinești continuate în două dintre dialectele limbii române, istroromâna are 28 de cuvinte în comun cu dacoromâna, acestea lipsind din aromână și meglenoromână, 3 termeni în comun cu aromâna, dar absenți din dacoromână și meglenoromână, 2 elemente comune istroromânei cu meglenoromâna, dar absente în dacoromână și aromână. Numărul relativ însemnat al termenilor comuni istroromânei cu unul dintre celelalte dialecte (în speță cu dacoromâna) pare să sugereze ideea unei înrudiri mai apropiate a acestor dialecte și a unei comunități de mai lungă durată. Ultima categorie de cuvinte, aceea a elementelor de origine latină specifice exclusiv

istroromânei (absente din celelalte dialecte le limbii române) conține 5 termeni ce marchează individualitatea lexicală a dialectului din perspectiva elementelor moștenite. Numărul mic al elementelor moștenite exclusiv în istroromână pare a fi legat de statutul actual al dialectului, acela de idiom local cu un număr foarte redus de vorbitori. Desigur, pierderea termenilor de origine latină din lexicul dialectului istroromân se explică prin direcția de evoluție a acestuia sub presiunea puternică exercitată de limba croată. În schimb, întregul corpus al cuvintelor de origine latină moștenite în istroromână, fie că au echivalente în celelalte dialecte, fie că sunt elemente de specificitate în lexicul istroromânei, reprezintă argumentul cel mai solid pentru caracterul romanic și românesc al acestui dialect și pentru originea comună a dialectelor românești.

Formele lingvistice dezvoltate în interiorul dialectului istroromân de la baze lexicale latinești prin derivare, compunere sau schimbarea categoriei gramaticale sunt reduse din punct de vedere cantitativ. În ceea ce privește productivitatea resurselor lingvistice proprii se constată că aceasta este slabă și limitată, aspect ce justifică imposibilitatea de fortificare și de îmbogățire a fondului lexical vechi prin elemente noi dezvoltate de la baze latinești.

Termenii de origine latină acoperă cele mai importante sfere ale lexicului istroromân denumind: **părți ale corpului omenesc** (*câp, frunte, per, oculu, jâne* (< *genna), *urécle, gúra/gúre, limbe/limba, bârbe/bârba, c'ept* (< *pēctus*), *mâr(a)* (< *manus*), *pičór/pișór, jerúncl'u, nâs* etc. – Frățilă, 2000: 127-198; idem 2002: 211-312), **relațiile de rudenie** (*fil', fil'e, fet, fêta/fêțe, fecór/fețór, nepót, frâte, sor/sóra, ânsurâ, maritâ, nunte* – Bărdășan 2002: 63-82; Bărdășan 2004-2005: 67-81; Bărdășan 2006: 59-70), **trăsăturile psihice și fizice ale omului** (*bur, sâr, betâr, tírar, mușât, mic*), **fenomene strâns legate de viața omenească** (*be, mânçâ, lucrâ, făce, cucâ, durmi, nâște, murí, morte* etc.), **fenomenele din natură** (*âpa, lúra* 'astrul nopții', *sóre, pemínt, vint, plóie, ne* 'zăpadă' etc.), **termeni referitori la regnul animal** (*óie, ml'e* (< *agnellus*), *ml'â* (< *agnella*), *arête* (< *arietem*), *berbeče, notir* (< *annotinus*), *câpra/câpre, ied, iâda, cerb* – la Sușnievița, *bo(u), vâca, vițé* (< *vitellus*), *vițé* (< *vitella*), *junc* (< *juvencus*), *câ* (< *caballus*), *iâpa/iâpe* (< *equa*), *âsir* (< *asinus*), *âsira* (< *asina*), *câre* (< *canem*) – Frățilă 2004: 235-262), **noțiunile principale referitoare la timp** (*ân, zi, nópte, séra/sére, domaréța; primavéra, véra, tómnâ, iârna* etc.), **îndeletnicirile principale (păstoritul și, parțial, agricultura)**: *câș* 'brânză', *unt, cl'ág, încleyâ; grâv* 'grâu', *semirâ, arâ, sapâ, secâra, âl'* 'usturoi' etc. (Kovačec 1984: 581-582; 1971: 197-201).

Istroromâna a păstrat o serie de cuvinte latinești pierdute în celelalte dialecte sau păstrate doar izolat: *âsir* 'măgar' (v. dr. *asen*) și *âsira/âsire*

‘măgăriță’ (< *asinus*, respectiv *asina*), *aniurbă* ‘a întâlni’ (< *inobviare), *câițe* ‘colivie’ (< *cavea*), *gâbu* ‘galben’ (< *galbus*), *ii* ‘a merge’ (defectiv) (< *ire*), *iuve/iuva* ‘unde’ (v. dr. și dialectal *iuă*, *io*, ar. *iu*, megl. *uă*) (< lat. *hic + ubi*), *mușăt* ‘frumos’ (< lat. *formoseatus), *oța* ‘aici’ (< *hacce*), (*a*) *rmâr* ‘dulap’ (< *armarium*), *sâr/sâr* ‘sănătos’ (< lat. *sanus*), *svel’ă*, *posvel’ă* ‘a tunde primăvara oile în jurul ugerului, pe burtă și sub coadă’ (cf. ar. *suil’edzu*) (< lat. *subiliare*).

Unele cuvinte vechi se mai păstrează ca niște relice în anumite construcții și expresii. Astfel, *brăț* (< lat. *brachium*) s-a păstrat numai în expr. *ăn brățe*, fiind înlocuit de *măre/măra* ‘mână’, *lume* (< lat. *lumen*) în *tota luma* și *pre lume*, în rest fiind înlocuit de *svet* (*svit*) (< cr.).

Alți termeni vechi s-au conservat doar în antroponimie și toponimie: *Faraguna* ‘Fără gună’ (< *foras gunna*)²¹, respectiv *Costa*, *Costele* (< *Coasta*, *Coastele*), *Mârzine* (< *Marzire < *marginē*, cu disimilarea celui de-al doilea *r* provenit din rotacismul lui *n* simplu intervocalic) (Pușcariu 1926: 237).

În Jeian s-au păstrat cele mai multe cuvinte vechi, fapt explicabil prin poziția izolată a acestei localități: *al’bira*, *alura*, *berbețe*, *căre*, *țer* ‘cer’ (stejar), *fântăra*, *depărte*, *frăsir*, *gâbir* ‘galben’, *gl’indura*, *gustă*, *iăasca*, *ied*, *aré(l)* ‘inel’ (< *anellus*), *lur* ‘luni’, *mățe*, *nâp*, *opt*, *orz*, *pecurăr* ‘cioban’ (< *pecorarius*), *primavera*, *splira* ‘splină’, *tomna* ‘toamnă’, *unt*, *urs*, *urzica*, *virer* ‘vineri’, *viret* ‘vânăț’, *vegl’ă* ‘a păzi, a paște’ (< *vig(i)lare*) etc.

Și în sud s-au păstrat unele cuvinte pierdute în nord: *kemeșe* (< *camisia*) față de *coșuie* (în Jeian), *linze* (< *lingere*) față de *olisei* (în Jeian), *sapă* (< *sapo*, -are) față de *copei* (în Jeian) (< cr.), *subțire* (< *subtilis*) față de *droben* (în Jeian), *zêțe* (< *dëcem*) față de *deset* (în Jeian) (Pușcariu 1926: 238).

Unele cuvinte de origine latină și câteva autohtone păstrează sensuri vechi sau au primit sensuri noi: (*â*)*ntrebă* ‘întreba’, sub influența cr. *pitati*, care s-a luat după it. *domandare*, are și înțelesul de ‘a cere’ [*ie ântrebăt-a zălic căs* ‘el a cerut puțină brânză’]; *ântreg* ‘întreg’ ca atribut pe lângă *lăpte* și *vir* ‘vin’ este sinonim cu *cičer* ‘neamestecat cu apă; curat’, *ârpe* ‘râpă’ are și înțelesul de ‘piatră’, ca la meglenoromâni; *bur* ‘bun’ ca și it. *buono* și cr. *dobar* are și înțelesul de ‘capabil’ (cf. și dr. *nu-i bun de nimica*); *codru* sub influența sl. *gora* înseamnă și ‘munte’; *copăț* (*copăč*) are sensul de ‘tufă’; *fečor/fečor*; la pl. înseamnă ‘copii’, *lucră* înseamnă și a ‘câștiga’: *kăre făče ljubava*, *lukra ljubava* ‘chi fa amore, ha amore’; *lucru* are doar sensul germ. *Arbeit*, iar pentru sensul germ. *Ding*, *Sache* se întrebuintează *stvár* (< sl. de sud *stvar*); *lure/lura* denumește numai astrul nopții, pentru ‘lună calendaristică’ se întrebuintează sl. *misec*, care l-a înlocuit pe vechiul lat. *mensis* (păstrat în ar. și megl. *mes*); *mul’ă se* ‘a se scălda’; *scând* nu

²¹ Cf. ar. *gună* ‘haină îmblănită’ (< lat. *gunna*) DDA s.v.

înseamnă ‘scaun’, ci ‘masă’ sub influența cr. *stol*; *somăn* are și sensul de ‘vis’ nu numai de ‘somn’ ca și sard. *somnu* ‘vis’; *ușe/ușa*, sub influența cr. *vrata*, primește și sensul de ‘poartă’ pe lângă cel etimologic de ‘ușă’; *veglă* și-a restrâns sensul însemnând ‘a păzi oile’, iar *vrę bire* însemnează ca în italiană (*voler bene*) și ca la aromâni și ‘a iubi’ (Pușcariu 1926: 212-220).

Istroromâna a pierdut o serie de termeni vechi din cauza omonimiei: *cuc* (pasăre) devenit omonim cu *cuc* (< *culc*), *fir* (< *filum*) omonim cu *fir* ‘fân’ (< *foenum*), *nuc* ‘nux’/nuc ‘nepot’ (< cr. *unuk*), *sui* (< *subio*, -ire)/*suii* ‘sudui, ocări’ (Jeiăn) (< cr. *psujem*, *psovati*) etc.

Alți termeni au dispărut deja sau vor dispărea datorită concurenței sinonimelor preluate din limbile cu care istroromânii au venit în contact: *al'bire/țelițe* (< cr.), *arzint/srebro* (< cr.), *aur/zlățe* (< cr.), *căre/brec* (< cr.) în sud, *cumnât/cuñad* (< it. ven.), *fumă/fuméi* (< it. *fumare*), *mățe/budile* (< it.).

O serie de cuvinte de origine latină au dispărut astăzi cu totul: *câmp* înlocuit de *pole* (< cr.) și *campâne* (< it.), *ginere* înlocuit de *zet* (< cr.), *marți/utorăc* (< cr.), *miercuri/sredu* (< cr.), *nor/oblac* (< cr.), *pește/ribe* (< cr.), *vită/blăge* (< cr.) etc.

1.5.2. Elementul autohton

Din **substratul autohton** istroromâna moștenește cele mai puține cuvinte: 25 [*bățe* ‘baci’, **balegă**, **bățe** ‘baltă’, *brăv* ‘brâu’, *catun*, *căfa*, *core*, *copăț*, *gărd*, *greșe* ‘gresie’, *grope*, *gușe*, *măl*, *măgură*, *moș*, *rățe*, *rânze*, *sâmbur*, *strungă*, *știrca*, *țap*, *țarc*, *țepe*, *vătre*], față de 89 în dacoromână, 66 în aromână și 48 în meglenoromână (Brâncuș 1983: 168). Din statistica de mai sus se observă că numărul cuvintelor de origine autohtonă păstrate de un dialect sau altul este direct proporțional cu vitalitatea și cu numărul vorbitorilor dialectului respectiv sau, în sens invers, cum spune Brâncuș (1983: 168), cu cât dialectul este „mai izolat, folosit de un număr mai mic de vorbitori și supus unor influențe externe mai puternice cu atât numărul cuvintelor care lipsesc [din româna comună – n.n. V.F.] este mai mare. Cazul extrem îl reprezintă istroromâna. De fapt, situația este similară cu a cuvintelor latine conservate în cele patru dialecte” (vezi tabelele întocmite de Coteanu 1965: 579-604, 759-790 sau statistica făcută de Todoran 1971: 185-192).

În urma analizei făcute asupra elementului autohton în dialectul istroromân, Frățilă (2008a: 47-64; 2009b: 117; idem *infra* capitolul 3) constată că în istroromână nu s-au păstrat (sau s-au pierdut de-a lungul timpului) o serie de termeni autohtoni (generalii, probabil, în româna comună), iar, pe de altă parte, că unii dintre aceștia s-au menținut doar în

una din variantele (de nord sau de sud) ale idiomului istroromân. Pierderea acestora în cel mai vestic dialect al limbii române se explică prin influența puternică a limbilor cu care istroromâna a venit în contact, prin bilingvismul sau plurilingvismul activ și de durată al istroromânilor, prin decăderea sau abandonarea unor ocupații tradiționale, în primul rând a păstoritului etc. S-au menținut peste veacuri în istroromână, cu deosebire, acei termeni autohtoni care au intrat din română și în limbile balcanice (neogreacă, bulgară, sârbă și croată), cei mai mulți comuni cu albaneza.

Unii dintre termenii autohtoni s-au lovit de puternica rezistență din partea celor corespunzători de origine latină (cf. ir. *âsir* (< lat. *asinus*) față de *măgar*, *căș* (< lat. *caseum*) față de *brânză*), alții au conviețuit cu termeni de origine slavă veche (cf. *țâp*, alături de *pârč*), dar, de cele mai multe ori, termenii autohtoni au fost înlăturați de cei proveniți din croată și, foarte rar sau aproape deloc, din italiană (Frățilă 2008: 47).

1.5.3. Influența slavă (slavă veche, croată și slovenă)

Cea mai importantă **influență** asupra istroromânei este cea **slavă**, mai ales de coloratură croată și slovenă. În cadrul influenței slave putem deosebi două straturi, unul slav vechi, comun cu celelalte dialecte (vezi Petrovici 1967: 11-19; Mihăilă 1980: 431-434; Scărlătoiu 1988; Miclăuș 2004-2005: 225-240) și altul mai nou, croat sau sloven (Flora 1972: 64-94; Sârbu 2001: 109-118; Miclăuș 2004-2005: 225-240).

În prezent, dialectul istroromân este supus unei puternice influențe exercitate de limba croată (dialectul čakavian), ca urmare a amplificării relațiilor nemijlocite dintre istroromâni și croați, a necesităților de ordin social-economic de a veni în permanent în contact cu instituțiile oficiale, a abandonării unor vechi ocupații și a deprinderii altora noi de către generațiile mai tinere, în orașe învecinate (Opatija, Rijeka, Matulji, Labin = Albona, Pazin = Pisino etc.) în medii compacte de vorbitori ai limbii majoritare. Printre factorii determinanți ai masivelor împrumuturi făcute de istroromână din croată trebuie menționați și școala și biserica (în care slujba se face în limba oficială), precum și căsătoriile mixte.

Dintre cuvintele aparținând fondului **vechi slav**, care se găsesc și în dacoromână amintim: *băba/băbe* 'babă', *bob*, *bogăt*, *bola/bole* 'boală', *brâzda/brâzde* 'brazdă', *cladi* 'clădi', *cosi* 'cosi', *dâr*, *go* 'gol', *lubi* 'iubi', *mila/mile* 'milă', *nevește*, *oblâla* 'obială', *râc*, *râna/râne* 'rană', *sadi* 'sădi', *sitë* 'sită', *slanina/slanine* 'slănină', alături de *lârd* (< *lardum*), *slâb*, *slujba/sluzbe* 'slujbă' etc.

Unele cuvinte, care par a fi vechi slave, reprezintă împrumuturi de dată mai recentă din croată sau din slovenă, pentru că ele sunt atestate cu sensul

din limbile respective nu cu cel din dacoromână: *cóze* ‘piele’ [(*<* slov. *koza* ‘piele’, cf. însă și expr. dr. *a o lua la* (sau *pe*) *coajă* ‘a lua bătaie’ (propriu a fi bătut pe piele)], *lovi* ‘a vâna’ (*<* cr. *loviti*), *pilē* ‘fierăstrău’ (*<* cr. *pila*), *pilī* ‘a fierăstrui’ (*<* cr. *piliti*), *rezbi* ‘a rupe, a sparge’ (*<* cr. *razbiti* ‘idem’), *țude* ‘mult’ (*<* cr. *čuda*) etc.

Influența croată s-a manifestat chiar și în cadrul unor părți de vorbire cum ar fi numeralele cardinale care, datorită naturii lor, sunt mai stabile, sau în cadrul unor sfere semantice ca cele referitoare la terminologia de înrudire și cele denumind părți ale corpului omenesc (Zauner 1902: 5; Frățilă 2002: 212-213). „Numele părților corpului omenesc constituie, în ansamblu, concepte și mai strict delimitate chiar decât denumirile privitoare la înrudire, deoarece rude pe linie ascendentă are fiecare om, dar nu oricine trebuie să aibă un frate, un fiu, pentru a nu mai vorbi de relații colaterale de tipul *cumnat*” (Frățilă 2002: 213). Cu totul altfel se prezintă situația în cazul părților corpului omenesc: acestea se găsesc în același fel la fiecare individ, excluzând persoanele care au suferit amputări sau pe cele cu malformații congenitale. Chiar și în aceste sfere conceptuale s-au petrecut schimbări ale denumirilor.

Dintre termenii de origine **croată** referitori la **părți ale corpului omenesc** menționăm: *lăloke* ‘falcă’ (*<* *laloka*), *bedre* ‘șolduri’ (*<* *bedro*), *obârvițe* ‘gene’ (*<* *obrvice*), *bradovițe/bradovița* ‘neg’ (*<* cr. *bradavica*), *lopâtița* ‘spate’, ‘partea interioară a spatelui’ (*<* *lopatica*), *târbuh* ‘burtă’ (*<* *trbuh*), *jeludaț* ‘stomac’ (*<* *želudac*), *utrobe* ‘măruntaie’ (*<* *utroba* ‘burtă, intestine’), *juč* ‘fiere’ (*<* *žuč*), *jile* ‘venă’ (*<* *žila*) (Frățilă 2002: 303-304).

Termeni referitori la **rudenia de sânge**: *did* ‘bunic’ (*<* cr. *did*), *căce/țate* ‘tată’ (*<* cr. *ćáca* ‘tătic’), *mâja* ‘mamă’ (*<* cr. *maja*), *mâțeha* ‘mamă vitregă’ (*<* *mačeha*), *stărăț* ‘părinți’ (*<* *starac*), *păstărc* ‘fiu vitreg’ (*<* *pastorak*), *păstărke* ‘fiică vitregă’ (*<* *pastorka*), *dița* ‘copii’ (*<* *dica* s.f. colectiv), *unuc*, *unuca* ‘nepot, nepoată’ (*<* *unuk*, *unuka*), *șestrić* ‘fiul sorei’, *șestrine* ‘fiica sorei’ (*<* *sestrić*, *sestrična*) (Bărdășan 2002: 63-82; Filipi 2006); **rudenia de sânge în linie colaterală**: *brăt* ‘frate’ (*<* *brat*), *sestra* ‘soră’ alături de *sor(a)* (*<* lat. *soror*), *striț* ‘unchi, fratele tatălui’ (*<* *stric*), *uiț* ‘unchi, fratele mamei’ (*<* *ujec*, *ujac*), *uina* ‘mătușă, sora mamei’ (*<* *ujna*), *strina* ‘mătușă, sora tatei’ (*<* *strina*), *tetâc* ‘unchi, soțul mătușii’ (*<* *tetak*), *teta* ‘mătușă, în general’ (*<* *teta*) (Bărdășan 2004-2005: 67-81, Filipi 2006); **alianța matrimonială**: *zaručnik*, *zaručnițe* ‘logodnic, logodnică’ (*<* *zaručnik*, *zaručnica*), *ojena* ‘mire’ (*<* *oženja*), *mladojenja* ‘miri’ (*<* *mladojenja*), *zakon* ‘cununie’ (*<* *zakon*), *pir* ‘petrecere, nuntă, ospăț’ (*<* *pir*) (Bărdășan 2006: 59-70, Filipi 2006).

Termeni referitori la **regnul animal**: *cozlič* (*<* cr. *kozlić*), alături de *ied*

(< lat. *haedus*), *cozlițe* (< cr. *kozlica*), alături de *iăda* (< lat. *haeda*), *iarič* (< cr. *jarić*), alături de *țâp* (< autohton) și *părč* (< v. sl.), *ielen* (< cr. *jelen*), alături de *čerb* (< lat.), *sârna* ‘căprioară’ (< cr. *srna*), *sârñac* ‘căprior’ (< cr. *srnjak*), *jdribăț* ‘taur’ (< cr. *ždribac*) (Frățilă 2004: 235-262).

Iată și alți termeni de origine croată pătrunși în istroromână: *popí* ‘a bea tot’, *poidí* ‘a mânca tot’, *poredăn* ‘prost, rău’, **rodí** ‘a naște’, *plāv* ‘albastru’, *copei* ‘a săpa’, *brec* (în sud) ‘câine’, *ovčār* ‘cioban’, *gólub* ‘porumbel’, *cobile* ‘iapă’ etc.

Termenii referitori la instituții și la relațiile sociale și publice sunt, de asemenea, de origine croată: *sud* ‘judecată’, *școla/școle* ‘școală’, *cârst* ‘botez’, *zacon* ‘matrimoniu, căsătorie’, *voiskę* ‘război’ etc.

Unii lingviști admit existența unei **influențe slovene** asupra istroromânei. Byhan (1899), Iosif Popovici (1909; idem 1914), Sârbu-Frățilă (1998) indică etimologie multiplă pentru o serie de cuvinte, considerându-le, probabil, croate în graiurile de sud ale istroromânei și slovene în cel din Jaiăn. Radu Flora (1962: 151, 167; idem 1972: 67-94), Ion Coteanu (1957: 25; idem 1961: 178) recunosc, la rândul lor, o influență slovenă asupra istroromânei de nord. Posibilitatea unei asemenea influențe asupra graiului din Jaiăn este acceptată și de Kovačec (1971: 197), în special în privința unor termeni ținând de administrație, precum *pozaconi se* ‘a se căsători’, *sudnic* ‘judecător’, *sudnije* ‘justiție’, al căror împrumut se explică prin faptul că Jaiănul a aparținut multă vreme de județul Podgrad (Cittanova sul Corso, pe teritoriul de limbă slovenă), și, mai ales, de Traian Cantemir (1968: 91-110). Ultimul este de părere că împrejurările istorice prin care au trecut istroromânii au dus nu numai la scăderea lor numerică, ci au provocat și unele modificări intervenite în componența graiului. Pe lângă elementele slave comune atât istroromânei de nord, cât și celei de sud, există și unele deosebiri, care s-ar datora așezării lor geografice, deoarece, afirmă Cantemir (1968: 105), „jaiănenii își duc existența între sloveni, pe câtă vreme cei de sub Učka sunt înconjurați de elemente croate”. Drept urmare, cuvinte precum *ogradi* ‘a zidi’, *milo* ‘milă’, *ubojen* ‘sărac’, *dopusti* ‘a permite’, *tāmno* (adjectival) ‘rău’, *hitro* ‘repede’, *brijen* ‘sărac, biet’, *pocloni* ‘a saluta’, *zacori* ‘a arunca’, *o mārvița* (adverbial) ‘puțin’, *morche* ‘poate’, *zacolęi* ‘a ridica’, *pomo* (haide), *čāia* ‘tatăl’, *hmalim* ‘repede’, în circulație în Jaiăn, în sud sunt înlocuite cu sinonimele lor croate: *zazidęi*, *ja*, *siromašen*, *dovoli*, *slabo*, *vreda*, *pozdravi*, *biti*, *in hip*, *borebit*, *digni*, *homo*, *ceace*, *vred* (Cantemir 1968: 105). Prin intermediul slovene au pătruns în nord și câteva cuvinte de origine germană. Petrovici-Neiescu (1964: 196) contestă existența unei influențe slovene directe, iar, dacă, totuși, se găsesc elemente slovene în istroromână, acestea, susțin ei, a trebuit să fie

preluate prin intermediul graiului croat vorbit în satele din jurul Jaiăului, care probabil posedă împrumuturi slovene, fapt explicabil prin aceea că, până la începutul acestui secol în școlile lor învățământul se făcea în limba slovenă (p. 196, nota 36).

Dintre termenii sloveni referitori la părțile corpului omenesc, Radu Flora (1972) îi menționează pe următorii: *hrbăt* ‘spate’ (< slov. *hrbět* ‘lecta, hrbat’, p. 77), *mozljan* ‘creieri’ (= *mozgan*[i] ‘mozak’, p. 78), *palțichi* ‘degețel’ (= *palčec* dimin. de la *palec*) ‘palčić’, p. 79, *popăc* ‘buric’. Prin forma lor mai apropiată de slovenă decât de croată, după Frățilă (2002: 305), ar putea aparține acestei influențe doar *hârbet*, *păleț*, eventual *pupăc*: slov. *hrbět*, *palčec*, *poppek*, față de cr. *hrbat*, *palac*, *pupak*. Oricum, despre un bilingvism istroromân-sloven nu se poate vorbi decât ca fenomen individual și numai în Jaiă.

O parte din pretinsele slovenisme ale dialectului istroromân provin din graiurile croate de la granița cu Slovenia, deși influența slovenă nu poate fi exclusă a priori. Ea este însă mult mai puțin importantă chiar și decât cea italiană.

1.5.4. Influența italiană

Influența italiană (vezi Kovačec 1992: 154-175; Flora 1975: 45-64; Pop 2008: 85-102) se explică prin faptul că satele istroromâne de sud au aparținut un timp Comitatului Pazin, legat de Austria, dar înconjurat aproape din toate părțile de domeniile așa-zisei „Istria Venețiană” (cr. *Mletačka Istra*), iar aici contactele cu populația de limbă italiană, în special cu vorbitorii dialectului venețian, au fost vechi și intense (Kovačec 1984: 552). Pe la începutul secolului al XIX-lea, Istria intră în posesia Austriei, care favorizează întrebuițarea limbii italiene în administrație și afacerile publice. Influența italiană s-a intensificat între cele două războaie mondiale, sub ocupația italiană când instituțiile publice au avut ca limbă oficială italiana. O parte din elementele italiene din dialectul istroromân au putut intra și prin intermediul croatei²² (Pușcariu 1926: 223; Kovačec 1971: 197; Kovačec 1984: 552; Flora 1975: 56) și slovene²³.

Unii termeni de origine dalmată, friulană au putut intra în istroromână fie direct (cf. ir. *mașuna* < dalm.), fie tot prin intermediul croatei sau slovene (vezi Petrovici 1970: 114-118; Miclăuș 2005: 91-96).

²² Pentru influența italiană asupra croatei, vezi Carlo Tagliavini, *Sugli elementi italiani del croato*, în *Italia e Croazia*, Roma, Reale Accademia d' Italia, 1942, p. 377-454, reluat în idem, *Scritti minori*, Bologna, Pàtron Editore, 1982, p. 361-440.

²³ Pentru influența italiană asupra slovene, vezi Mitja Skubic, *Elementi linguistici romanzi nello sloveno occidentale*, Roma, Editrice „il Calamo”, 2000.

Este de presupus că un împrumut din limba italiană se menține mai ușor în istroromână dacă el există și în croată. Proba o constituie, de asemenea, faptul că în ceea ce privește împrumuturile din italiană – între croata din Čićarija și cele din croata de la sud de muntele Učka se poate stabili același tip de raporturi ca între instroromâna de nord și istroromâna de sud. După cum se știe, între istroromânii de nord (din Jaiän) și cei de sud (cei din Valdarsa) nu există practic nici un contact. Rezultatul acestei evoluții independente și divergente, arată Kovačec (1992: 60), a celor două varietăți ale istroromânei este un anumit număr de diferențe între cele două tipuri lingvistice în toate compartimentele idiomului, inclusiv în ceea ce privește numărul și rolul elementelor de origine italiană: în graiurile din sud numărul împrumuturilor depășește de câteva ori numărul celor din graiul localității Jaiän. La rezultate aproximativ asemănătoare ajunge și Cantemir (1968: 105), care constată că într-un corpus de 26 de pagini de text jaiănean se pot identifica abia 30 de cuvinte de origine italiană, pe când în același număr de pagini, cuprinzând material dialectal cules din satele de sub Učka, cifra se dublează.

Kovačec (1992: 161-174) întocmește și o clasificare semantică a elementelor împrumutate din italiană. Acestea denumesc: **fenomene atmosferice** (*ărije* ‘aer’ în sud față de *zrâc* (< cr.) la Jaiän), **unități de timp** (*ure/ura* ‘oră’, *setimâne* ‘săptămână’, *primavere*, *autuno* ‘toamnă’ în sud), **regnul animal** (*rondone* ‘rândunică’, *bacalâi*, numele unui pește), **regnul vegetal** (*grano turco* ‘porumb’, *fărmentin* ‘porumb’, *fazo* (sud), *fajo* (nord) ‘fasole’ < ven. *fasolo*, it. *fagiolo*, *pomidor* ‘roșii’ < ven. *pomi d’oro*), **termeni tehnici** (*măkinę/măkina* ‘mașină’, *veture* ‘automobil’, *carote* ‘caleașcă’, *coriere* ‘autocar’), **părți ale casei și mobilă** (*câmara*, în sud < ven. *càmara*, *miza* ‘masă’, *treppiede* ‘scaun cu trei picioare’), **îmbrăcăminte** (*barete* ‘căciulă, șapcă’ < ven. *bareta*, *capót* ‘palton’, *iakéte* ‘vestă’ (< ven.), *bragesi* ‘pantaloni’ (< ven.) etc.), **nume de profesii** (*făbro* ‘fierar’ < it. *fabbro*, *maieștro*, *maieștra* în sud ‘dascăl, dascăliță’, *soldât* ‘soldat’, *pârjuner* ‘prizonier’ < ven. *presonier*, *impiegáto*, *impiegáte* (sud) ‘funcționar’, *capurâl* (*mağor*) etc.), **termeni referitori la relațiile sociale, obiceiuri** etc. (*cârstiiän* ‘om’ < ven. *cristian*, *cumpan* ‘tovarăș’, *ujânța* (Jaiän) ‘obicei’, *vizita*, *bâl*), **viața religioasă** (*mișe* (sud), *misa* (Jaiän) ‘slujbă religioasă’, *candéle* ‘candelă’), *almózinę* ‘pomană’, *capucin* ‘călugăr’, *convenăt* ‘mănăstire’, *funerâl* ‘înmormântare, funeralii’ etc.), **termeni de înrudire** (*cuiîn*, *cuiîne* ‘văr, verișoară’ < *cugino*, *cugina*, *cuñádo*, *cuñáde* ‘cumnat, cumnată’ (< ven.), *nono*, *nonę* ‘bunic, bunică’, *spózo*, *spoze* (sud) ‘soț, soție’ etc.), **termeni referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri și băuturi** (*aperitiv* (< it. *aperitivo*), *arančáta* ‘„oranjadă”’ (< it. *aranciata*),

bevânde ‘apă cu vin’ (< it. *bevanda*), *catolête* ‘cotlet’ (< it. *catoleta*), *îniki* ‘găluște’ (< it. *gnocco*, pl. *gnocchi*) etc. (Pop 2008: 85-102), **nume de plante cultivate** (*bizi* ‘mazăre’ < ven. *bizo*, *bizi*, *capuz* ‘varză’ < ven. *capuso*, *cucumar* ‘castravete’ < ven. *cucumaro*) etc. (Pop 2009: 285-300).

În graiurile din sud au fost împrumutate și un număr însemnat de **adjective** (*fin*, *fiņe*, *cuntenât*, *-nte* ‘mulțumit, bucuros’ < it. *contento* prin intermediul croatei, *debol*, *-e* ‘slab’, *disperêit*, *-e*, ‘disperat’, *tond*, *-e* ‘rotund’), de **verbe** (*castigêi* ‘pedepsi’, *cumpanêi* ‘a însoți, a acompania’, *gambiiêi* ‘a schimba’, *meritêi* ‘merita’, *p(i)iajêi* ‘a plăti’, *rovinêi* ‘a ruina’, *urđinêi* ‘ordona, comanda’, *ujêi* ‘a folosi’, *diverti (se)* ‘a se distra’, *spari (t" a)* ‘a dispărea’ etc.), de **adverbe** (*alóra* ‘atunci’, *aņke* ‘încă’, ‘de asemenea’, *almeno* ‘puțin’, *forsi* ‘poate’, *îușto* ‘just’, *lârgo* ‘departe’ (în Jeiăn *depârte*), *t"aro* ‘foarte’ < ven. *chiaro* etc.).

O parte dintre elementele de origine italiană în vocabularul istroromânei au un statut precar și instabil, încât este foarte dificil să te pronunți dacă este vorba de italianisme general acceptate sau de împrumuturi individuale sau ocazionale. Este nevoie să se țină seama, totodată, de faptul că numărul și natura împrumuturilor din italiană depinde de caracterul textului în care apare și, desigur, de subiectul despre care se vorbește. Nu de puține ori, atrage atenția Kovačec (1992: 171), se întâmplă ca în locul împrumutului făcut de istroromâna de sud din italiană, istroromâna din Jeiăn să se folosească de un element de altă proveniență (vezi Kovačec 1981: 57-83; idem 1984: 584-586). Așa, de exemplu, pentru unii termeni referitori la timp, istroromâna de sud a făcut împrumuturi din italiană: *otobre* (alături de cr. *mihósnacu*) ‘octombrie’, *setimâne* ‘săptămână’, *primavére* (alături de cuvintele croate *prolit"e*, *mlado leto*) ‘primăvară’, *autuno* (alături de cr. *îesen*) ‘toamnă’, în timp ce graiul din Jeiăn se servește de cuvinte moștenite din româna comună (*tómna* ‘toamnă’, *primavîra* ‘primăvară’) sau chiar de împrumuturi din croată (*t"edân* ‘săptămână’, *otobâr* ‘octombrie’, în croată, un împrumut din italiană adaptat din punct de vedere fonetic și morfologic).

În alte cazuri, în locul unor termeni de origine italiană, precum *cuntenât* ‘mulțumit, bucuros’, *debol* ‘slab, fragil’, *țeleste/celeste* ‘albastru clar, culoarea cerului’, *alméno* ‘cel puțin’, *forsi* ‘poate’ etc., caracteristice graiurilor din sud, în graiul din Jeiăn sunt preferate elemente de alte origini: *zadovolân* ‘bucuros’, *šovân* ‘slab’ (< germ. austr.), *viret* ‘vână’, ‘albastru’ (< lat. *venetus*), *barem* ‘cel puțin’, *morke* ‘poate’ (< cr.) (Kovačec 1992:171)²⁴.

²⁴ Pentru alte diferențe lexicale între cele două varietăți ale dialectului istroromân, vezi Kovačec 1984: 584-585; idem, 1981: 57-84; Frățilă 2002: 306-309.

1.5.5. Influența germană

Asupra dialectului istroromân s-a exercitat și o **influență germană**, mai puternică în nord (la Jeiăn) și mai slabă în sud (în Valdarsa) (Cantemir 1968: 106-107; Ana-Maria Pop 2006: 201-230). Elementele germane au pătruns fie direct, fie mai ales prin intermediul croatei sau al sloveneii. În graiul din Jeiăn sunt de origine germană termeni precum: *apoteca* (< *Apotheke*) ‘farmacie’, *chelnăr* (< *Kellner*), *glih* (< *gleich*) ‘egal’, *porțion* (< *Porzion*) ‘porție’, *ștrosăc* (< *Strohsack*) ‘saltea de paie’, *șustăr* (< *Schuster*) ‘cizmar’, *șnaidăr* (< *Schneider*) ‘croitor’, *țaiț* (< *Zeit*) ‘timp’ (Cantemir 1968: 106). Unor termeni de origine germană, referitori la mediul școlar: *șule* (< *Schule*) ‘școală’, *tinte* (< *Tinte*) ‘cerneală’, *zistudirūit* (< *studiert*) ‘studiat, învățat’, le corespund în sud împrumuturi din italiană: *scola*, *inchiostro*, *studiișit*.

Printre termeni de origine germană cunoscuți mai ales în nord, Pușcariu (1926: 224-225) îi amintește pe următorii: *faitno* ‘umed’ (< *feucht*), *frâiar* ‘pețitor’ (< *Freier*), *lumpeș* ‘chefui’ (< *lumpen*), *spotș* ‘a-și bate joc’ (< *spotten*), *șufeteș* ‘obială’ (< *Schuhfetzen*), *tuzânt* ‘mie’ (< *Tausend*), *zâifeș* ‘săpun’ (< *Seife*), care se găsesc, probabil, și în graiul slovenilor localnici.

Calcuri după germană ar fi *vrt de vir* (înregistrat de Bartoli la Jeiăn) după *Weingarten* (Pușcariu 1926: 225), respectiv, *ie e bîre vezút*, după *er ist gut gesehen* (Cantemir 1968: 106).

Direct din germană au intrat termeni militari ca: *friraport* (< *Frührapport*) ‘raportul de dimineață’, *vahcomandant* (< *Wachkommandant*) ‘comandant de gardă’ (Cantemir 1968: 106), la care pot fi adăugați: *ărlăbe* ‘concediu’ (< *Urlaub*), *decúny* ‘tranșee’ (< *Deckung*), *ofișir* ‘ofițer’ (< *Offizier*) menționați de Ana-Maria Pop (2006: 216), fie prin filieră slavă, care la substantivele masculine se recunoaște după *a* de la nominativul singular: *finanța* (< *Finanzer*) ‘funcționar financiar, perceptor’, *furșpana* (< *Vorspann*) ‘vizitiu’ (Cantemir 1968: 106-107). „Repartiția teritorială a cuvintelor de origine germană din istroromână confirmă faptul că există diferențe lexicale notabile nu numai între varianta de nord și cea de sud a acestui idiom, ci și în cadrul aceleiași variante” (Ana-Maria Pop 2006: 228).

1.6. Considerații finale

După cum s-a văzut de-a lungul demersului nostru, istroromâna este un dialect al limbii române cu suficiente particularități proprii, dar îi vom da, totodată, dreptate lui Radu Flora (1962: 148) care susține că acesta este de fapt „un șir de graiuri neconsistente, fluctuante, pentru poziția

lor conservatoare, iar pentru forța numerică a vorbitorilor fără putere de inovații lingvistice”, faptul explicându-se prin aceea că dialectul urmașilor românilor apuseni nu are centre sau un centru inovator. Centrele de iradiere trebuie să fie centre politice sau culturale sau, în cazul dialectelor mai mari, centre regionale de fermentare. Or, acestea lipsesc în istroromână cu desăvârșire. „Un teritoriu atât de mic, cu un număr de vorbitori neînsemnat, poate duce la oarecare inovații individuale, dar acestea, arată Radu Flora, *op. cit.*, duc la fărâmițarea și mai mare a idiomului, căci n-au putere de propagare pe căile deja cunoscute” (p. 151). Istroromâna nu opune rezistență la influențele străine, am adăuga mai ales varianta de sud, ci, cum spune Radu Flora, „în cazul istroromânei porțile sunt larg deschise”. Starea de bilingvism a vorbitorilor condiționează decalcarea, iar numărul redus al celor ce vorbesc istroromâna nu numai că nu este în stare să producă inovații proprii, dar nici să opună rezistență asaltului cuvintelor invadatoare din limbile înconjurătoare: (Flora 1962: 151; Frățilă: 2000: 311-312).

Din prezentarea succintă a dialectului istroromân se desprinde concluzia că limbile înconjurătoare, croata, dar și slovena și italiana au exercitat o puternică presiune, în special croata, influență care străbate toate compartimentele acestuia, mai ales masa vocabularului, dar și fonetica și morfosintaxa. În ciuda acestui fapt, istroromânii de azi, bilingvi prin excelență, au încă o conștiință lingvistică dezvoltată. Chiar dacă ei trec pe neobservate de la un cod la altul, alternând în vorbirea „allegro” structurile lingvistice heteroglotte, ei fac în mod constant distincția între idiomul propriu și secvențele de text preluate ocazional, adesea automat, din limba croată, între *a cuvintă po jeičanski, rumunski* și *a cuvintă po hrvački*.

Pe de altă parte, este de remarcat supraviețuirea acestui dialect ca „insulă lingvistică” într-un mediu aloglot, prin conservarea structurilor vechi românești într-o serie de compartimente, în primul rând în fondul principal lexical, dar și în paradigmatica numelui, a pronomelui și a verbului.

„Toate acestea ne îndreptătesc să afirmăm că dialectul istroromân nu se află într-un stadiu de dezagregare rapidă, ci se utilizează și se va utiliza activ încă multă vreme cu rang de idiom local și se va stinge odată cu ultimii săi vorbitori, ori se va menține ca instrument de comunicare în măsura în care factori hotărâtori favorabili vor acționa convergent în această direcție” (Sârbu-Frățilă 1998: 32).

Dialect istoric al limbii române, ca și celelalte două variante teritoriale principale sud-dunărene ale acesteia – aromâna și meglenoromâna – istroromâna este, după expresia fericită a Matildei Caragiu-Marioțeanu (1975: 222), „un ansamblu de graiuri nestandardizate”.

BIBLIOGRAFIE, SIGLE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ALII-II = Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano. Centro di ricerca dell'Università degli Studi di Torino. Opera promossa dalla Società Filologica Friulana "G.I. Ascoli", diretta da M.G. Bartoli, G. Vidossi, B.A. Terracini, G. Bonfante, C. Grassi, A. Genre, L. Massobrio, *Atlante linguistico italiano*, vol. I. *Il corpo umano, anatomia, qualità e difetti fisici, protesi popolari*, carte I-III; 1-93, vol. II. *Il corpo umano, funzioni principali, malesseri e affezioni patologiche comuni, malattie principali*, carte 94-202, materiali raccolti da U. Pellis, R. Giacomelli, C. Grassi, G. Piccitto, T. Franceschi, G. Tropea, M. Melillo, redatto de L. Massobrio (direttore), G. Ronco (caporedattore), E. Adaglio, S. Campagna, F. Cugno, C. Fanella, L. Ferraris, A.M. Gonfalonni, M.C. Mantelli, A.L. Mantovani, M.C. Nasegno, P. Sclauzero, G. Tuninetti, M.P. Villavecchia, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato. Libreria dello Stato, [Roma], 1995, 1996.
- ALR I = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, de Sever Pop, vol. I: *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, Cluj, 1938; vol. II: *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.
- ALR II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea a II-a (ALR II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți)*. B. *Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940; și ALR II *Suplement. Termeni considerați obsceni*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.
- Arvinte 1969 = Vasile Arvinte, *Limita de vest a teritoriului romanizat de la baza limbii române*, AnL, Iași, XX, 1969, p. 1-18.
- Arvinte, Vasile, *Deutsche Lehnwörter im Istrorumänischen*, în idem, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des rumänischen Sprachatlasses)*, Berlin, Akademie Verlag, 1971, p. 177-180.
- Avram 1977 = Andrei Avram, *Observații asupra fonemelor vocalice ale dialectului istroromân*, în SCL, XXVIII, 1977, nr. 6, p. 591-597.
- Avram 1990 = Andrei Avram, *Nazalitatea și rotacismul în limba română*, București, Editura Academiei, 1990.
- Bărdășan 2002 = Gabriel Bărdășan, *Aspecte din terminologia înrudirii în lexicul dialectului istroromân (rudenia de sânge în linie dreaptă)*, în AUT, XL, 2002, p. 63-82.

- Bărdășan 2003 = Gabriel Bărdășan, *Exprimarea rudeniei convenționale în lexicul dialectului istroromân*, în AUT, XLI, 2003, p. 19-28.
- Bărdășan 2004-2005 = Gabriel Bărdășan, *Rudenia de sânge în linie colaterală în lexicul istroromânei. Modalități de exprimare*, în AUT, XLII-XLIII, 2004-2005, p. 67-81.
- Bărdășan 2005 = Gabriel Bărdășan, *Paradigma lexicală a înrudirii prin alianță la istroromâni. Câteva aspecte*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 113-123.
- Bărdășan 2005a = Gabriel Bărdășan, *Inventarul termenilor de origine latină moșteniți în istroromână*, referat de doctorat, conducător științific prof. univ. dr. Vasile Frățilă, 100 p.
- Bărdășan 2005b = Gabriel Bărdășan, *Lexicul istroromân de origine latină raportat la celelalte dialecte ale limbii române*, referat de doctorat, conducător științific prof. univ. dr. Vasile Frățilă, 50 p.
- Bărdășan 2006 = Gabriel Bărdășan, *Modalități lingvistice de exprimare a alianței matrimoniale în lexicul istroromânei. Cuplurile noționale logodnic-logodnică, mire-mireasă*, în AUT, XLIV, 2006, p. 59-70.
- Bărdășan 2009a = Gabriel Bărdășan, *Observații cu privire la modalitățile de delimitare a inventarului de cuvinte de origine latină din lexicul istroromânei*, AUT, XLVII, 2009, p. 17-38.
- Bărdășan 2009b = Gabriel Bărdășan, *Elementul latinesc în lexicul dialectului istroromân* (teză de doctorat), Timișoara, 2009.
- Brâncuș 1983 = Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Burada, Teodor T., *O călătorie în satele românești din Istria*, Iași, Tipografia națională, 1896, în Teodor T. Burada, *Opere*, vol. IV, *Folclor și etnografie*, București, Editura Muzicală, 1980, p. 155-194.
- Byhan 1899 = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”, herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175–396.
- Cantemir, Traian, *Ciripiri cirebire*, Cernăuți, 1935.
- Cantemir, Traian, *Istro-Românii*, Hotin, 1937.
- Cantemir, Traian, *Istro-Românii. Nunta*, Cernăuți, 1938.
- Cantemir, Traian, *Texte istroromâne*, București, Editura Academiei, 1959.
- Cantemir 1968 = Traian Cantemir, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, în LL, XIX, 1968, p. 91-110.
- Cantemir 1973 = Traian Cantemir, *Istroromâna în viziunea lui Ovid Densusianu*, în *Ovid Densusianu. Omul și opera*, Deva, 1973, p. 142-146.
- Capidan 1927 = Th. Capidan, *Românismul balcanic*, în „Revista filologică”, I, Cernăuți, 1927, nr. 1-2, p. 155-165.

- Caragiu-Marioțeanu 1975 = Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, Editura Științifică, 1975.
- Coteanu 1957 = Ion Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istroromâna)*, București, Societatea de științe istorice și filologice din România, 1957.
- Coteanu 1958 = I. Coteanu, *Și totuși istroromâna este o limbă!*, în SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 391-393.
- Coteanu 1961 = Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura Științifică, 1961.
- Coteanu 1965 = I. Coteanu, *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei. I*, în SCL, XVI, 1965, nr. 5, p. 579-604; II, SCL XVI, 1965, nr. 6, p. 759-790.
- Covaz, Antonio, *Dei Rimigliani o Vlahi d'Istria*, în „Istria”, 1846.
- Curtis 2003 = Ervino Curtis, *Aspetti sociali, economici ed ecologici della storia degli istroromeni*, în „Tabula”, nr. 6, Pula, 2003, p. 183-187.
- Dahmen 1989 = Wolfgang Dahmen, *Areallinguistik IV. Istrorumänisch*, în *Lexicon der romanischen Linguistik* hrsgb. von Günter Holtus, Michael Metzelin, Christian Schmidt, Band II., Tübingen, 1989, p. 448-460.
- Dahmen, Wolfgang, Kramer, Johannes, *Observații despre vocabularul istroromânei vorbite la Jaiăn*, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, I, 1976, p. 81-89.
- Densusianu 1901 = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine. Tome premier. Les Origines*, Paris, Ernest Leroux, éditeur, 1901.
- Densusianu 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I. *Originile*, București, Editura Științifică, 1961 (ediție îngrijită de J. Byck).
- Dianich = Antonio Dianich, *Vocabolario istroromeno-italiano. La varietà istroromena di Briani ('Bërščina)*, Pisa, Edizioni ETS, 2011.
- Drăganu, Nicolae, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933.
- Filipi 2002 = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul Lingvistic Istroromân. Atlante Linguistico Istroromeno*, Pula, 2002.
- Filipi 2003 = Goran Filipi, *Câteva observații asupra istroromânei actuale*, în „Tabula”, nr. 6, Pula, 2003, p. 83-94.
- Flora 1962 = Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuția geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziției graiurilor istroromâne față de dacoromână*, în FD, IV, 1962, p. 135-170.
- Flora 1971 = Radu Flora, *Câteva observații cu privire la bilingvismul manifestat în graiurile istroromâne*, în ACILFR, XII, vol. II, București, EA, 1971, p. 1009-1022.
- Flora 1972 = Radu Flora, *Slovenačke leksičke posudenice u istrorumunskog*, în „Linguistica”, Ljubljana, XII, 1972, p. 67-94.
- Flora 1975 = Radu Flora, *Gli italianismi nell'istroromeno*, în “Italice Belgradensia”,

- I, Belgrad, 1975, p. 45-63.
- Flora 1982-1983 = Radu Flora, *Pentru un atlas lingvistic al istroromânei*, în AUI (serie nouă), secțiunea III. Lingvistică, tom XXVIII-XXIX, Iași, 1982-1983, p. 49-61.
- Frățilă 2002 = Vasile, Frățilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în idem, *Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2002, p. 211-312.
- Frățilă 2003 = Vasile Frățilă, *Terminologia corpului în dialectul istroromân*, în *Tabula*, nr. 6, Pula, 2003, p. 121-135.
- Frățilă, Vasile, *La terminologia del corpo nel dialetto istroromeno*, în „Actas del Congersso Internacional de Linguistica y Filologia Romanica”, Salamanca, 24-30 septembre 2001, Editadas por Fernando Sanchez Miret, Volumen III. Sección 4: Semantica, léxica, lexicologia y onomastica, Tübingen, 2003, p. 169-180.
- Frățilă 2004a = Vasile Frățilă, *Termeni istroromâni referitori la regnul animal. I. Ovine, caprine, cervide*, în idem, *Cercetări de onomastică și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2004, p. 235-244; AUT, XL, 2002, p. 83-92.
- Frățilă 2004b = Vasile Frățilă, *Termeni istroromâni referitori la regnul animal. II. Bovine și cabaline*, în idem, *Cercetări de onomastică și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2004, p. 245-262.
- Frățilă 2008 = Vasile Frățilă, *Observații asupra elementului autohton în dialectul istroromân*, în *Istroromâni: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2008, p. 43-64.
- Frățilă 2009 = Vasile Frățilă, *Considerații cu privire la elementul autohton din istroromână*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, Baia Mare 19-21 septembrie 2008, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, p. 113-136.
- Frățilă 2010 = Vasile Frățilă, *Probleme de dialectologie română*, Blaj, Editura Astra, 2010, p. 46-52.
- Glavina-Diculescu 1905 = Andrei Glavina, C. Diculescu, *Calindaru lu Rumeri din Istrie*, București, 1905.
- Ireneo della Croce 1698 = Ireneo della Croce, *Historia antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste*, Venezia, 1698.
- Iroaie, Petru, *Cântece populare istroromâne*, Cernăuți, 1936.
- Iroaie, Petru, *Grai și băsmuire cirebiră*, în „Arhiva”, XLVI, 1939, nr. 3-4, p. 241-270.
- Iroaie, Petru, *Il canto popolare istroromeno*, Roma, „Efemeris Dacoromana”, IX, 1940.
- Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Ed. Junimea, 1980.
- Klepikova 1960 = G.P. Klepikova, *Funcțiile prefixelor verbale de origine slavă în dialectul istroromân*, în FD, II, 1960, p. 169-207.

- Klepikova 1963 = G.P. Klepikova, *Prefixul de origine slavă po- în dialectul istroromân*, în FD, V, 1963, p. 69-81.
- Kovačec 1966 = August Kovačec, *Quelques influences croates dans la morphosyntaxe istroroumaine*, în SRAZ, XXI-XXII, 1966, p. 57-76.
- Kovačec 1968 = August Kovačec, *Observations sur les influences croates dans la grammaire istroroumaine*, în „La Linguistique”, Paris, IV/1, 1968, p. 79-115.
- Kovačec 1971a = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei, 1971.
- Kovačec 1971b = August Kovačec, *Le calque lexical d'après le croate comme cause de certains changements grammaticaux subis par les «quantitatifs» istroroumains*, în ACILFR, II, București, EA, 1971, p. 1127-1131.
- Kovačec 1981 = August Kovačec, *Les différences lexicales entre l'istroroumain du nord et l'istroroumain du sud*, în „Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia”, XXIV, 1-2, 1981, p. 57-84.
- Kovačec 1984 = August Kovačec, *Istroromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 550-591.
- Kovačec 1992 = August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, în „Linguistica”, XXXII (1992), II, Ljubljana, p. 159-175.
- Kovačec 1995 = August Kovačec, *Jezik istarkih «Rumunja»*, în „Annales”, nr. 6/95, Koper, p. 65-76.
- Kovačec 1998 = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998.
- Kovačec 1999 = August Kovačec, *L'Istroromeni*, în „L'Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia”, 1999, Casa Editrice Muzeul Satu-Mare, Romania, p. 129-142.
- Maiorescu, Ion, *Itinerar în Istria și vocabular istriano-român*, București, 1874; ediția a II-a, publicată de Titu Maiorescu, București, Editura Librăriei Socec, 1900.
- Maiorescu, Ion, *Itinerario in Istria e vocabolario istriano-romeno*, Trieste, 1996, traduzione di Elena Pantazescu.
- MALGI = Radu Flora, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)*, București, Editura Academiei, 2003, ediție îngrijită de Bogdan Marinescu.
- Miclăuș 2004-2005 = Lucian Miclăuș, *Criterii de delimitare a elementelor slave vechi de cele croate și slovene din istroromână*, în AUT, XLII-XLIII, 2004-2005, p. 225-240.
- Miclăuș 2005 = Lucian Miclăuș, *Termeni romanici comuni istroromânei și limbilor slave meridionale occidentale*, în *Probleme de filologie slavă*, vol. XIII, Timișoara, 2005.
- Miclăuș 2006 = Lucian Miclăuș, *Teorii cu privire la originea istroromânilor*, în AUT, XLIV, 2006, p. 151-160.
- Miclăuș 2008 = Lucian Miclăuș, *Istroromâni astăzi*, în *Studia in honorem magistri*

- Alexandru Metea*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2008, p. 269-271.
- Miklosich, Fr., *Rumunische Untersuchungen, I. Istro- und Makedo-rumänische Sprachdenkmäler, II. Istrorumänische Denkmäler*, Wien, 1881-1882.
- Mihăilă 1980 = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi slave, comune dacoromânei și istroromânei*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 431-434.
- Mihăilă 1983 = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 1, p. 43-53.
- Mocanu 1972 = Nicolae Mocanu, *Asupra rotacismului dacoromân. Situația actuală în Țara Moșilor (comunele Scărișoara, Gârda și Arieșeni, jud. Alba)*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 81-97.
- Morariu, Leca, *Lu frați noștri. Libru lu Rumeri din Istrie. Cartea Românilor din Istria. Il libro degli Rumeni Istriani*, Susnevița (Valdarsa) – Jeian (Seiane), Suceava, România, Editura revistei „Făt-Frumos”, 1928.
- Morariu, Leca, *De-ale Cirebirilor (I). Texte din Susnevița*, (extras din „Codrul Cosminului” VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți), Cernăuți, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei”, 1929; II, 1932 – [texte din Bârdo, Sucodru și Grobnic]; III, 1933 – [texte din Jeian]; IV, 1934 – [scrisori istroromâne din Jeian și Susnevița].
- Neiescu 1972 = Petru Neiescu, *În legătură cu palatalizarea labialelor*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 227-233.
- Neiescu, Petru, *Pentru un dicționar istroromân*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 5, p. 527-533.
- Neiescu 1980 = Petru Neiescu, *Din fonologia dialectului istroromân*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 2, p. 137-150.
- Neiescu, Petru, *Il dizionario del dialetto istroromeno, fonti e principi di elaborazione*, în „Annuario”, 1999, p. 151-165.
- Petrovici 1960 = Emil Petrovici, *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii românești*, în LR, IX, 1960, nr. 1, p. 79-83.
- Petrovici 1967 = Emil Petrovici, *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei și problema teritoriului de formare a limbii române*, în CL, XII, 1967, nr. 1, p. 11-19.
- Petrovici 1970 = Emil Petrovici, *Există oare elemente romanice dalmate în lexicul istroromân?*, în idem, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, EA, p. 114-118.
- Petrovici-Neiescu 1964 = Emil Petrovici, Petru Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 187-214.
- Pop 2005 = Ana-Maria Pop, *Observații privind dubletele etimologice în dialectul istroromân*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 441-450.

- Pop 2006 = Ana-Maria Pop, *Elemente de origine germană în dialectul istroromân*, în AUT, XLIV, 2006, p. 201-230.
- Pop 2008 = Ana-Maria Pop, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri și băuturi*, în *Istroromânii: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2008, p. 85-102.
- Pop 2009 = Ana-Maria Pop, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la nume de plante cultivate*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, Baia Mare, 19-21 septembrie 2008, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, p. 285-300.
- Popovici 1909 = Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, Partea a II-a (*Texte și glosar*), Halle a.d. S., 1909.
- Popovici 1914 = Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, Partea I (*Referințele sociale și gramatică*), Halle a.d. S., 1914.
- Pușcariu 1906 = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne. I. Texte*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, în „Analele Academiei Române”, Seria a II-a, Tom. XXVIII, 1905-1906, Memoriile Secțiunii Literare, București, 1906, p. 117-182.
- Pușcariu 1926 = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, București, 1926.
- Pușcariu 1929 = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, III. *Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, București, 1929.
- Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română. I. Privire generală*, București, 1940.
- Rosetti 1931-1932 = Al. Rosetti, *Asupra repartizării dialectale a istroromânei*, în „Grai și Suflet”, V, nr. 1, 1931-1932, p. 1-9.
- Rosetti 1978 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. I. De la origini până în secolul al XVII-lea*, ed. a II-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Saramandu 2005 = Nicolae Saramandu, *Originea dialectelor românești (pe baza surselor istorice)*, București, EA, 2005.
- Sârbu, Richard, *Interferențe româno-slave în lexicul istroromân actual*, în „Romanoslavica”, XXIX, 1992, p. 227-240.
- Sârbu 1995 = Richard Sârbu, *Aspectul verbal în dialectul istroromân*, în *G.I. Tohăneanu 70*, Timișoara, Editura Amphora, 1995, p. 469-477.
- Sârbu 2001 = Richard Sârbu, *Slovenske leksikalne prvine v istrorumunskem dialektu*, în *Probleme de filologie slavă*, IX, Timișoara, 2001, p. 109-118.
- Sârbu 2005 = Richard Sârbu, *Dialectul istroromân astăzi*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 463-475.

- Sârbu-Frătilă 1998 = Richard Sârbu, Vasile Frătilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.
- Scărlătoiu 1998 = Elena Scărlătoiu, *Istroromânii și istroromâna. Relații lingvistice cu slavii de sud: cuvinte de origine veche slavă*, București, Editura Staff, 1998.
- Skubic 2000 = Mitja Skubic, *Elementi linguistici romanzi nello sloveno occidentale*, Roma, Editrice „il Calamo”, 2000.
- Tagliavini 1942 = Carlo Tagliavini, *Sugli elementi italiani del croato*, în *Italia e Croazia*, Roma, Reale Accademia d’Italia, 1942, p. 377-454, reluat în idem, *Scritti minori*, Bologna, Pàtron Editore, 1982, p. 361-440.
- Todoran 1971 = Romulus Todoran, *Despre elementul latin în lexicul dialectelor românești*, în ACILFR, XII, 2, București, EA, 1971, p. 185-192.
- Todoran 1977 = Romulus Todoran, *Originea dialectelor românești*, în Matilda Caragiu-Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, EDP, 1977, p. 97-111.
- Vasiliiu 1968 = Em. Vasiliiu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, Editura Academiei, 1968.
- Vassilich, Giuseppe, *Sui rumeni dell’Istria. Loro sedi. Quando e donde vennero*. (Riassunto storico-bibliografico), Gabinetto di Minerva, Nova serie, vol. XXII, 1899-1900, fascicolo primo, Trieste, p. 157-236.
- Zauner 1902 = Arthur Zauner, *Die romanischen Namen der Körperteile. Eine onomasiologische Studie*, Erlangen, 1902.
- Zbucea, Gheorghe, *Istroromânii – un grup mic, dar cu suflet mare...*, în „Magazin istoric”, Anul XXXIV, serie nouă, nr. 3 (408), martie 2001, p. 50.
- Weigand, Gustav, *Nouvelle recherches sur le roumain de l’Istrie*, în „Romania”, XXI, 1892, 2, p. 240-256.
- Weigand, Gustav, *Istrisches*, în Jb, 1, 1894, p. 122-155.
- Weigand, Gustav, *Istrisches*, în Jb, 2, 1895, p. 215-224.

ISTROROMÂNII SAU VLAHII ISTRIENI. TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR

*Prof.univ. dr. Richard Sârbu
Universitatea de Vest din Timișoara*

A tunci când trebuie să scriem despre istroromâni¹ avem la dispoziție două posibilități de expunere: să preluăm diferite informații din numeroasele lucrări despre ei, elaborate de-a lungul vremii de cărturari români sau străini, ori să prelucrăm propriile noastre informații, culese cu ocazia anchetelor dialectale pe care le-am întreprins, în ultimele trei decenii, în localitățile croate, în care mai viețuiesc istroromâni. Întrucât sinteza informațiilor preluate direct de la vorbitori, prin interviuri mai ales, dar și în alte împrejurări, ni se pare o cale mult mai interesantă, ne vom referi, în continuare, și la relatările persoanelor intervievate, la felul în care ei înșiși își deapănă amintirile din trecut, își prezintă impresiile despre viața lor de azi. Având, însă, în vedere complexitatea vieții și tradițiilor acestei comunități etnolingvistice, nu excludem nici cealaltă posibilitate de expunere.

Descendenții „românilor apuseni”, cum îi numea Sextil Pușcariu în ale sale *Studii istroromâne*, urmașii vlahilor balcanici medievali, stabiliți în peninsula Istria încă din secolul al XVI-lea, sunt cunoscuți în literatura de specialitate și sub numele de „rumeri” (cu rotacism), „cici”², „ciribiri”³ sau

¹ Etnonim propus de cercetători pe baza criteriului geografic de așezare a acestora în peninsula Istria.

² De la cr. *čiča* «unchi»; acest etnonim semnifică un conducător, un cneaz, sau provine de la numele feudalului istrian de origine vlahă Pascalus Chichio, pe moșiile căruia lucrau strămoși ai istroromânilor de azi.

³ Acest etnonim, după părerea unor lingviști reflectă rotacismul, o particularitate fonetică specifică a acestui dialect: *čire* («*cine*») + *bire* («*bine*»). Credem că provine de la tc. *ceri beri* «apărător de graniță, grănicer», întrucât, așa cum se știe din istorie, «vlahii – voinici», organizați în «cătune», ca apărători ai granițelor sârbești, adesea luptau cu turcii, beneficiind, ca recompensă, de așa-numitul «drept valah», din partea regilor sârbi (de ex., în timpul domniei lui Uroș al III-lea). Vezi Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 9; Silviu Dragomir, *Vlahii din Serbia în secolele XII-XV*, „Anuarul Institutului de Istorie Universală din Cluj”, I (1922), p. 279-299; *Vlahii și Morlaccii*, „Publicațiile Institutului de Istorie Universală”,

„istrovlahi”⁴. Istroromânii de azi, totalizând câteva sute de vorbitori, trăiesc în două grupuri: în nordul peninsulei Istria, în localitatea Jeian (cr. Jeiane), din așa-zisa regiune „Cicearia”, unde alcătuiesc o comunitate lingvistică compactă, și în sud, la poalele muntelui Učka (Monte Maggiore), în satul Sușnievița, precum și în câteva cătune puțin populate sud-istriene pe valea râului Rașa, nu departe de Sușnievița (Kostârčane, Bârdo, Sucodru, Noselo ș.a.)

Istroromânii, cea mai redusă ramură de români sud-dunăreni, ultimii care s-au desprins din matca comună, sunt urmașii vlahilor balcanici, adică ai populației autohtone romanizate din nord-vestul Peninsulei Balcanice, făcând parte din aceeași ramură cu dacoromânii, fapt relevat de multiplele similitudini lingvistice. În legătură cu patria primitivă a istroromânilor s-au exprimat până în prezent mai multe opinii, unele lipsite de teme științifice, cum a fost cea a „autohtonismului” istroromânilor în Peninsula Istria, altele – mult mai argumentate din punct de vedere istorico-lingvistic, și, de aceea, demne de a fi luate în considerare.

Astfel, după opinia renumitului învățat clujean Sextil Pușcariu⁵, strămoșii istroromânilor, „românii apuseni”, cum îi numea el, erau situați în zona cea mai nordică și dinspre vest a Dacoromaniei de odinioară, în teritoriul învecinat la vest cu Banatul românesc și cu Crișana.

Alți lingviști, precum A. Philippide și G. Ivănescu⁶, împing mult spre vest hotarul teritoriului unde s-au constituit istroromânii, iar Ovid Densusianu⁷ considera că locul de obârșie al istroromânilor se situează în nordul Dunării, și anume în zona Banat – Hațeg – Crișana. Această teză este susținută de numeroasele asemănări dintre dialectul istroromân și graiurile din zona menționată.

Cluj, 1924; Idem, *Originea coloniilor române din Istria* (Academia Română, Secția Istorie, Seria III, tom. II, mem., 4), București, 1924; idem, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul mediu*, București, 1959; Anton Kovaz, *Dei Rimigliani o Vlahi d'Istria*, „L'Istria”, 1-2, Trieste, 1946; Giuseppe Vassilich, *Sui rumeri dell'Istria. Loro sedi. Quando e donde vennero* (Riassunto storico-bibliografico), Gabinetto di Minerva, Nuova Serie, vol. XXII, 1899-1900, fascicolo primo, Trieste, 1900, p. 157-236. Cf. și Goran Filipi, *Atlasul lingvistic istroromân*, Pola, 2002.

⁴ Vezi Iosip Miličević, *Istrovlasii ili čiribirci*, «Jadranski zbornik», 13, Pola – Rieca, 1989, p. 301-302.

⁵ Vezi Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, vol. II, București, 1926; Cf. și A. Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, 1971. (v. și cap. *Istroromâna, Tratatul de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 550 și urm.). Vezi și Goran Filipi, *Atlasul lingvistic istroromân*, Pola, 2002.

⁶ Cf. *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 308, 311.

⁷ Cf. *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961, p. 220-221.

Și alți cercetători români, cum sunt Iosif Popovici, Al. Rosetti, Nicolae Drăganu, împărtășesc concepția că istroromânii sunt strămoșii dacoromânilor din Munții Apuseni, sud-vestul Transilvaniei și Banat, care ar fi plecat în straturi spre coasta dalmată începând cu secolele al XI-lea – al XII-lea, înaintea venirii ungarilor în Transilvania (o dovadă certă, în acest sens fiind absența maghiarismelor în dialect), până în secolul al XIV-lea, când numele românești se multiplică substanțial în peninsula.

O mențiune specială, în această ordine de idei, merită concepția lui Emil Petrovici, bazată pe argumente de fonetică istorică, potrivit căreia împrumuturile slave din istroromână, care s-au făcut într-o epocă mai veche, anterioară manifestării influenței dialectelor croate istriene, sunt de origine sud-slavă orientală, de tip bulgăresc, și nu de tip sud-slav occidental (sârbesc, croat), care lipsesc în nord-vestul Peninsulei Balcanice⁸. Ca atare, savantul clujean avansează ipoteza că strămoșii istroromânilor din evul mediu ar fi fost originari din sudul Dunării, din zona Timocului.

Cercetările lui Emil Petrovici confirmă, de altfel încă o dată, teza învățatului sloven Fr. Miklošič, formulată cu o sută de ani în urmă. De asemenea, Constantin Jiriček îi considera, atât pe vlahii din vechea Serbie, cât și pe cei de pe litoralul adriatic, ca și urmași ai românilor dunăreni. Nici lingvistul croat Petar Skok nu consideră că românii apuseni, strămoșii istroromânilor, ar fi constituit un rest al vechii populații romanice din părțile nord-vestice ale Peninsulei Balcanice (cum susținea S. Pușcariu), dat fiind faptul că această arie era demult slavizată când apar vlahii și morlaccii în regiunile occidentale ale teritoriului sârbo-croat. Același lingvist nu împărtășea nici părerea lui Ovid Densusianu că strămoșii istroromânilor ar fi plecat spre vest din Transilvania.

Încercând să găsească o cale de mijloc, care să împace controversele iscate cu privire la originea istroromânilor, mai recent, Elena Scărlătoiu consideră că „marea masă a strămoșilor istroromânilor provine din regiunile septentrionale ale Peninsulei Balcanice” și că „au existat mai multe “nuclee” situate atât în părțile centrale, de vest și de nord-vest ale Transilvaniei, cât și la sud de Dunăre, cu precădere în zona Timok – Prizren”⁹. Cum vedem, în lipsa unei concepții unanim acceptate, problema originii istroromânilor rămâne încă deschisă.

Documentele îi atestă pe istroromâni ca fiind la început păstori,

⁸ Vezi Emil Petrovici, *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei și problema teritoriului de formare a limbii române*, în „Cercetări de lingvistică”, XII, nr. 1, Cluj, 1967, p. 11-19.

⁹ Vezi Elena Scărlătoiu, *Istroromânii și istroromâna. Relații lingvistice cu slavii de sud*, București, 1998, p. 325.

ocupație ce va dispărea în timp. Ciobanii erau îmbrăcați cu haine de lână, purtau pălării negre cu boruri mari, iar în picioare purtau opinci. Creșterea animalelor nu a fost o preocupare prioritară la istroromâni, nici preparatul vinului. Procedul de preparare a cașului era similar cu cel de la noi.

Textele pe care le-am înregistrat la istroromâni din ramura de nord, la *jeiăneni*, și la cei din sud, cu precădere la *suşnevteni*, cum ei înșiși își zic, prezintă ample aspecte din viața lor din trecut și de azi, la starea economică, cultură, tradiții.

O temă predilectă atinsă în discuțiile spontane cu ei este cea a ocupațiilor practicate în trecut de generațiile de altădată: cărbunăritul și comerțul cu mangalul practicat la Rijeka și Triest, două importante centre economice, unde de fapt se și întâlneau istroromâni din cele două ramuri.

Mate Sancovici, un jeienean de 81 ani, îmi istorisea, în 1982, cu lux de amănunte, cum se producea mangalul, cât de greu le era localnicilor să transporte marfa la mari distanțe fără mijloace de transport adecvate. Alt jeienean – Frane Turković – îmi povestea cum se aduceau lemne de la pădure în vederea comercializării lor și pentru propria folosință, „cu vacile, cu boii și cu caii, tocmai de pe muntele Şija, și pe vreme bună și pe vreme rea”. Iolanda Starai, unica locuitoare din Bârdo, de 71 ani, în anul 2000, ne spunea că în trecut a avut multe vite, viță de vie „am avut pământ mult, vite, de toate, vreo șapte capre, boi, vaci... de toate”. Când am întrebat-o unde sunt consătenii ei, mi-a arătat cimitirul. Loc în care avea să ajungă și ea nu peste mult timp. Avea dreptate Ion Vulpe, un admirator al istroromânilor, când se întreba într-un articol, cu durere în suflet la constatarea reducerii drastice a istroromânilor din Bârdo și din alte cătune: *Pentru cine bat clopotele cicilor?*

Precizarea numărului de istroromâni din zonă este o altă temă abordată de noi în discuții. Răspunsurile au fost aproximative: două-trei sute de persoane. Din lucrările de dialectologie aflăm însă că în 1846 existau 6000 de istroromâni, 4850, în 1904 (Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 42-43), iar mai ales în ultima vreme, într-un răstimp relativ scurt, s-a produs o scădere drastică a numărului de vorbitori în dialect, în 1994 totalizând 400 de vorbitori (după aprecierile lui Goran Filipi, autorul Atlasului Lingvistic Istroromân, Pola, 2002, p. 45), iar în prezent numărul lor nu depășește 300 de persoane. Din relatările localnicilor, numărul lor este mult mai mic.

Plecarea localnicilor în alte orașe din fosta Iugoslavie, prin alte țări și continente a început cu mult timp înainte. După Primul Război Mondial mulți istroromâni au emigrat în SUA, America de Sud, Canada, Australia, precum și în Europa. Un fapt demn de a fi luat în seamă, lăudabil de altfel, este că în aceste țări, în care s-au așezat, au continuat să vorbească în

familie, ori cu alți concetățeni de obârșie istroromână, în graiul lor matern. Așa îmi mărturisea Ivina lu Poane din Australia (născut la Jeiăn) și soția sa Elvira lui Vilim. În unele orașe din SUA există un număr considerabil de istroromâni emigranți, care păstrează legătura între ei.

Nu lipsesc din relatările persoanelor intervievate nici referirile la perioada războiului, când satul Jeiăn a fost incendiat de nemți și au fost numeroase victime, când unii dintre ei, cum a fost și Tone Doričić din Jeiăn, au colaborat cu partizanii, și pentru asta a trebuit să plătească cu ani de detenție în lagăr. Tot la partizani a fost și Baco Ștefano, din Sușnievița (71 ani), cu care am stat de vorbă în anul 2000, și care era indignat că noile autorități i-au retras suplimentul de pensie avut pentru această activitate.

Un istroromân din Zinkovci, Silvano Karlović îmi povestea în 2007, despre calvarul pe care l-au îndurat oamenii locului în vremuri de secetă, când transportau apa cu „brente” pe măgari de la mari depărtări, apă raționalizată, cu pază la izvor.

Mulți localnici au lucrat și lucrează (azi în mai mică măsură) la Rijeka, Opatija, Lovran și în alte orașe. Femeile, de regulă, sunt angajate la hoteluri pe litoral, iar bărbații mai înainte lucrau în portul Rijeka ori ca șoferi pe autobuzele intercomunale, cum îmi mărturiseau Frane și Draga Turcović, care m-au găzduit în mai multe rânduri. De la ei am aflat că înainte vreme oamenii erau mai înstăriți, aveau animale pe lângă casă, nu ca astăzi, când la ei în Jeiăn dacă mai sunt două-trei vaci.

Cu agricultura nu s-au ocupat și nu se ocupă din lipsă de condiții și mână de muncă, tinerii fiind plecați la lucru prin alte părți, în țară și în străinătate, iar bătrânii – ca pe la noi – abia că mai pot face față lucrului prin grădina casei. Mulți sunt pensionari și se descurcă anevoie cu costurile vieții.

Privitor la standardul lor actual de viață, se poate spune că este ridicat, au canalizare, apă curentă, case noi, moderne. Evident, nu absolut toți, dar cei harnici și cu venituri mai mari își îngrijesc cum trebuie gospodăria.

Referitor la idiomul pe care îl vorbesc, nici istroromânii din nord, nici cei de la sud de Muntele Mare (Učka Gora) nu afirmă că vorbesc într-un dialect românesc, cei din Jeiăn zic că vorbesc „jeienește” (po jeĵanski), iar ceilalți – că vorbesc „în vlahă” (vlaški). De altfel și autoritățile susțin aceste denumiri, din varii motive.

În textele înregistrate de noi, în repetate rânduri se fac referințe la școală, la limba lor și la tradiții, obiceiuri păstrate până astăzi. La Jeiăn nu mai există școală din lipsă de copii, iar cei puțini de aici merg într-un sat vecin, la Mune. La Sușnievița, cum știm din literatura de specialitate, școala în limba română a avut o existență efemera, sub conducerea

învățătorului localnic Andrei Glavina, școlit, cu sprijinul lui Th. Burada, la București. Astăzi funcționează într-o localitate vecină, Labin, o școală cu predare în limba croată și – după informațiile primite de la dr. Emil Petru Rațiu, președintele Asociației „Andrei Glavina”, de la Roma – în care se experimentează predarea unor ore destinate dialectului istroromân (oficial: „limbii vlahe”). Nu de multă vreme se constată din partea autorităților croate un oarecare interes pentru conservarea acestui idiom, considerat oficial „un bun cultural”. Acest interes față de limbile minoritare sau „regionale” este, de fapt, impus de hotărârile Consiliului Europei în legătură cu aceste limbi, și este motivat de apropiata intrare a Croației în UE.

Dintre tradiții, în textele noastre sunt menționate cele în legătură cu „Pustul” (Lăsatul secului”). Chiar președintele societății „Jeianski zvončari”, Mauro Doričić de 35 ani mi-a povestit detaliat scenariul obiceiului. Începând de la sărbătoarea Trei Ierarhi, din 6 ianuarie, se pornește alaiul „zvončarilor” (clopotarilor), care se opresc pe la casele oamenilor să primească alimente, băutură și bani în vederea organizării unei cine la care va participa tot satul. Clopotarii costumați cu tricouri de marinari, piei de oaie pe umeri și cu pălării împodobite cu panglicuțe colorate, sunt însoțiți de „crabule” (mascați) pe ulițele satului, făcând mare zarvă „ca să alunge spiritele rele și pentru ca anul să fie bogat”. A doua și a trei zi defilează pe străzile Opatiei pentru a-și expune costumele și a suna din clopote. Aceste clopote nu se țin în mâini, ci sunt prinse de costume și pentru a le face să răsunе, clopotarii își mișcă într-un anume fel trupurile. Alte obiceiuri, cum erau cele prilejuite de Crăciun, Anul Nou sau Paște nu se mai păstrează astăzi. Despre ele aflăm din lucrările lui Traian Cantemir¹⁰.

Dialectul istroromân, unul dintre cele trei dialecte românești sud-dunărene, care s-a desprins de matca sa străromână mai târziu decât celelalte două dialecte românești sud-dunărene – aromâna și meglenoromâna – în decursul existenței sale multisekulare a suferit puternice influențe din partea mai multor limbi – croata, slovena, italiana (venețiana istriotă), precum și influența limbii germane, în perioada administrației austriece. Această influență multilaterală se reflectă, între altele, și în numeroasele împrumuturi lexicale din aceste limbi, chiar și în morfosintaxă. Asupra graiurilor istroromâne vorbite în partea de nord și în cea de sud a Istriei cel mai puternic s-a manifestat influența graiurilor ceacaviene croate, vorbite în împrejurimi, și a limbii croate – standard.

Cu toate acestea, în special în istroromâna vorbită la Jeian, s-au conservat mult mai bine străvechile structuri morfosintactice, precum și

¹⁰ Cf. *Texte istroromâne*, București, E.A., 1959.

vechiul fond lexical, dat fiind faptul că jeiiănenii sunt situați mai departe de principalele magistrale rutiere sau feroviare. În Sușnievița, de pildă, situată în apropierea magistralei Pazin – Labin – Rieca, s-au menținut într-o măsură mult mai mică, în grai, structurile arhaice de tip românesc, sub influența îndelungată a limbilor croată și italiană.

Astfel, mult răspândite sunt formele analitice ale substantivelor articulate la genitiv-dativ cu indicatorul *lu* (masc.) și *le* (f.), de ex., *lu bovu*, *le mul'ăre*, *le blăge*. Forme sintetice am întâlnit doar în poezii, proverbe, zicători, în care astfel de forme s-au fixat mai de mult. De exemplu: *Oj l'epüre nu jucă/ Ke te bate măja ta/ ŝtenățu plugului...* (Sanković Mila, lu Tonic, Jeian, 47 ani).

Se observă o bună conservare a prunamelor și adjectivelor posesive și demonstrative, a formelor vechi din româna comună, care au avut o evoluție specifică în istroromână, dar care s-au fixat în opoziții stabile în funcție de persoană, număr de posesori și de obiecte posedate, caz, gen, ca și în dacoromână. Se constată, totodată, generalizarea formelor fără *a* emfatic (*čéla*). De exemplu, într-un text despre fotografii: *Căsta-î fil'a lu frătele. Ā česta-fil'u a lu, pac li s-ăv učis. Čăsta-î lu a melve frăte fil'u. Čăsta-î fil'a le Drage*.

Frecvent întâlnite sunt construcțiile cu pronumele personal în dativ, care au funcția de a sublinia ideea de apartenență, în contexte despre membrii familiei, despre prieteni: *Čăsta m'-je Sergio, čăsta m'-je americanca și frătele, čăsta m'-je sóra și ómu...* (Sancović Catarina, Jeian, 81 ani; Ţvečić Dora, Sușnievița, 55 ani).

În privința verbului istroromân, se observă că vechea flexiune este, în general, păstrată. O diversitate de forme temporal-aspectuale (indicativ prezent, perfect și viitor – mai puțin de imperfect) oferă vorbitorilor multiple posibilități de redare nuanțată a diverselor valori verbale. Întâlnim, de asemenea, și forme de condițional – optativ, atât în vorbirea vârstnicilor, cât și în cea a tinerilor: *Ke ĩ-ă zis ke va făče čéla profesór ča cārte; Când a fost čă óste s-ă popalít Jeienu...; Io reș băș vede cum s-ăr pișe...; Reș întreba adrésu? Reș ĩo în četâte ramăre, ma n-ăm colę mes.* (Turcović Sergio, Jeian, 27 ani; Sancović Mate, Jeian, 78 ani).

Conjunctivul are forme identice cu indicativul (numai verbul *a fi* are forme distincte de conjunctiv, dar și acestea sunt înlocuite adesea prin forme de indicativ), întrebându-se după model croat cu conjuncția *neca* (mai rar – *se*): *Cui ĩe fóme neca-ntréba* (Sancović Maria, Jeian, 50 ani).

Astăzi se manifestă tendința de înlocuire a construcțiilor cu *neca* prin construcții cu infinitivul: *A verit spure. Verit merindă. Acmó morém noĳ doj bę. Fil'i meg ân četâte jivi. S-ă moreĳt aștepta*.

Dintre elementele care persistă în sistemul morfo-sintactic se remarcă structurile „contrase” cu valoare pronominală sau adverbială nedefinită, care sunt, de fapt, formațiuni predicative lexicalizate, de tipul *nușcârle* (nu+știu+care „cineva, careva”), *nușcîre* (nu știu+cire „cineva”), *nușcum*, *nușcând*, *nușcât* ș.a., precum și compuse de tipul *maimănte zi* (ziua de mai înainte „alaltăieri”).

Bine conservate sunt și construcțiile cu numeralele cardinale de la *unu* la *șase* și cu cele ordinale de origine latină. Celelalte numerale se constituie adesea în construcii mixte: *Mul'âra lucră-n șula pătru ure na dan. Ie moreșt lucră sto osemdesét și do ure.... Io voș ave u dețembru șesnăjstog pedesét și cînc ani.* (Doričić Tóne, lu Cl'óne).

Pe de altă parte, cum am arătat mai sus, istroromâna își modifică fizionomia în compartimentele ei mai puțin rezistente la presiunea aloglotă, care fiind supuse masivei influențe croate, își pierd cu timpul din consistență, din caracterul lor specific, anumite subsisteme sau structuri ale idiomului dezvoltându-se după model străin (de exemplu, opozițiile aspectuale, construcțiile predicative cu adverbe în *-o*, numeralele de la 11 la nouăsprezece, adverbul, topica frazei, cu multiplele ei implicații de natură morfologică, cum ar fi pierderea formelor articulate ale adjectivelor antepuse, dislocarea auxiliarului de verb etc., construcțiile eliptice ș.a.).

În morfosintaxă inovațiile sunt mult mai numeroase decât arhaismele. De pildă, verbul, cea mai constructivă clasă morfologică, cu pondere funcțională în frază, preluând opozițiile aspectuale din croată, prezintă atât structuri mixte, cu radical și indicator funcțional (sufix) istroromân și cu indicator aspectual (prefix) croat, cât și structuri slave complete, în care doar indicatorul infinitival mai este românesc: cf. *legă – razlegă*, *plânje – zaplânje*, *durmi – zadurmi*, *uține – zauține*, *fură – pofură*, etc., respectiv, *copeș – scopeș*, *reji – obreji*, *leti – doleti* etc.

O altă zonă puternic influențată de limba croată este topica. În croată ordinea cuvintelor este relativ liberă, deoarece funcțiile sintactice sunt de cele mai multe ori exprimate morfematic, iar istroromânii transpun adesea această topică liberă și în situațiile în care funcțiile sintactice ar trebui să fie exprimate prin ordinea cuvintelor. Una din consecințele acestei topici libere este dislocarea auxiliarului de verb: *Ân cârcă cu brenta âm âpa purtăt* (Sancović Mila, Jeiăn, 47 ani), *Cum âm îo cuvintăt, âu și ie.* (Sancović Anton, Jeiăn, 82 ani), *Pac s-âșu cu tractóru učís.* (Sancović Catarina, Jeiăn, 81 ani), *Când âm îo de mic fost...* (Sancović Drago, Jeiăn, 48 ani) ș.a.

O consecință a topicii de tip croat este și pierderea formelor articulate ale adjectivelor antepuse substantivelor, de ex., *Ke betăr om nu pote...*, în loc de *Ke omu betăr nu pote...*

Ca fapt frecvent întâlnit în exprimarea istroromânilor, ca și la croați, este întrebuințarea formelor eliptice, de ex., *Ăn Dunăi am fost soldăt. Am, am.* Cum *am io cuvintăt, ău și ie.*

Este, de asemenea, generalizată întrebuințarea, după model croat, a formelor neutre ale adjectivelor în construcții predicative: *Vișe če-î mai búro. Če-î de novo? Ăi tâmno!* („E rău.”); *Ke lor l'-e că fino, ali nu-î că fino.* (Sancović Mate).

În mai multe anchete efectuate de noi în perioada 1982-2008, am urmărit, în speță, principalele tendințe manifestate în dialect, atât (1) la nivelul sistemului lexico-gramatical, cât și (2) la nivelul vorbirii spontane a istroromânilor, cu referire specială la modalitățile specifice de manifestare a bilingvismului acestora și la consecințele „dezechilbrării” lui continue¹¹.

Se remarcă, în primul rând, *intensificarea evoluției sale divergente* în raport cu româna (dacoromâna) și cu celelalte dialecte românești sud-dunărene, ca o trăsătură dominantă a tendințelor lui actuale. La nivelul vocabularului, mai ales, acest lucru este cât se poate de evident. Se observă o reducere în timp a termenilor de origine latină din vorbirea istroromânilor și înlocuirea lor cu împrumuturi slave. Astfel, lingviștii care în lucrările lor se bazează pe atestări mai vechi, ilustrează preponderența termenilor de origine latină. Avem în vedere lucrările lui Sextil Pușcariu¹², precum și studii mai recente, cum sunt cele ale lui Vasile Frățilă, care arată că termenii referitori la cele mai importante părți ale corpului omenesc, care sunt de origine latină, s-au păstrat cu tenacitate, pe când cei ce se referă la „detalii” au fost preluați din graiurile cu care istroromânii s-au aflat în contact.¹³

Atestările mai recente făcute pe baza textelor istroromâne actuale, ilustrează o mare scădere a frecvenței de utilizare de către vorbitori a cuvintelor de origine latină, predominanța absolută având-o împrumuturile din croată. Am în vedere materialele dialectale cuprinse în cele două volume publicate de noi anterior, și anume: *Texte istroromâne și glosar*¹⁴ și *Dialectul istroromân. Texte și glosar*¹⁵.

Cuvintele de origine latină, preluate din străromâna, totalizează doar **25%**, în schimb ele sunt mai importante decât împrumuturile croate, întrucât

¹¹ Într-o prezentare mai amplă, această problemă a constituit subiectul lucrării pe care am susținut-o la Cel de-al 13-lea Congres Internațional al Slaviștilor, care a avut loc la Ljubljana în 2003. Cf. *Aktual'nye tendencii v istrorumynskom dialekte. Vlijanie chorvatskogo jazyka*, publicată în „*Romanoslavica*”, nr. 38, p.77-85.

¹² Cf. *Limba română*, I. Privire generală, București, 1940, p. 193.

¹³ Cf. *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în vol. *Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2002, p. 213..

¹⁴ Tipografia Universității din Timișoara, în colaborare cu V. Frățilă.

¹⁵ Timișoara, Editura Amarcord, 1982, în colaborare cu V. Frățilă.

aparțin fondului lexical esențial, în timp ce împrumuturile din croată și din celelalte limbi aparțin masei vocabularului, frecvența acestora din urmă în *texte* fiind cu mult mai mică, fapt pe care îl remarcă și lingvistul croat August Kovačec¹⁶.

Analiza tuturor textelor înregistrate în ultimele decenii (1982-2007), în localitățile menționate și în împrejurimi, confirmă convingerea noastră că influența limbii croate, în variantele ei standard și ceacaviană, asupra graiurilor istroromâne s-a manifestat la toate nivelurile dialectului, chiar și în domeniul relativ mai conservator al morfosintaxei.

O tendință importantă manifestată la vorbitorii dialectului în discuție este **frecvența mare** cu care apelează ei la **limba croată** pe parcursul **comunicării** în grai. Cercetările dialectale pe care le-am întreprins asupra dialectului istroromân, vorbit de un număr din ce în ce mai redus de persoane, ne-au furnizat suficiente argumente în favoarea tezei că istroromânii prezintă un caz tipic de **bilingvism asimetric**. Cu timp ce trece se îngustează tot mai mult sfera de utilizare a dialectului, în favoarea limbii oficiale croate, limba populației majoritare din zonă. Cauzele sunt multe: în primul rând, cele de natură social-economică. abandonarea vechilor ocupații din domenii în care termenii vechi românești erau indispensabili procesului de comunicare, abandonarea dialectului de către tineri prin părăsirea ținutului natal cu ocazia schimbării locului de muncă în alte orașe, prin căsătorii în alte localități, apelul frecvent la limba croată, în diversele circumstanțe vitale din afara vetrei satului etc. Toate acestea au favorizat amplificarea întrepătrunderilor de registre lingvistice, pe măsura amplificării situațiilor reale ce se impun în actul comunicării, trecerea de la codul istroromân la cel croat și (mai puțin) invers.

Dar indiferent că este vorba de bilingvismul de tip simetric sau de cel de tip asimetric, manifestarea acestuia are un caracter *activ, general* și *obligatoriu* pentru comunitatea respectivă. Oricum, nici pe departe nu putem vorbi de o „mixtare”, de o „croatizare” a idiomului, chiar dacă se observă importante modificări ale sistemului istroromân sub presiunea graiurilor croate învecinate, căci în esența lui morfosintactică se conservă destul de bine, ci de o abandonare tot mai frecventă din partea vorbitorilor în comunicare a propriului idiom și de treceri aproape pe neobservate de la codul limbii materne la cel croat, treceri explicate de cele mai multe

¹⁶ A. Kovačec, pe baza ocurențelor lexicale în textele care au alcătuit corpusul cărții sale *Dicționar istroromân-croat*, ajunge la concluzia că lexemele moștenite din româna comună reprezintă cea mai importantă componentă a textelor istroromâne glosate, cu o mare frecvență de apariții, în timp ce elementele străine (slave, în special croate, și italiene), în ciuda numărului lor mare, ocupă un loc periferic în vocabular. Vezi *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pola, 1998, p. 306.

ori și prin uitarea pentru moment a unor cuvinte din codul matern, ori, dimpotrivă, prin grija excesivă a interlocutorilor de a fi percepuți mai exact. În esență, principala tendință care se manifestă este: **amplificarea cazurilor de sinonimie contextuală interlingvistică** Iată câteva exemple:

„**Za vreme rata, când a fost osta; ni ie nepocretna, nego bolna iaco**” (*În timpul războiului, când a fost războiul; nu e imobiliată /la pat/, dar e foarte bolnavă.*) [Tone Turcović, 57 ani, Jaiän, 1982].

„**Noge imam slabe, piçorele me doru**” (*Am picioare slabe, picioarele mă dor*) [Tone Doričić, lu Klone, 69 ani, Jaiän, 1992].

Alteori trecerea de la termenii croați ai unei sintagme sunt înlocuiți **treptat** cu corespondentele lor istroromâne, de exemplu: „**Ke și çia-n vârh de seliște sus av stara târcva, stara besereca... betära besereca.. e și d-atunçe pac av facut**” (*Că și acia-n vârful satului sus au făcut...bătrâna biserică, vechea biserică*) [Sancović Mate, 78 de ani, Jaiän, 1982].

„**Ne samo io, nego više ludi**” (*Nu numai eu, ci mai mulți oameni*) [Sancović Mate, 78 de ani, Jaiän, 1982]. În acest exemplu se observă cum din cauza cadrului sintactic specific croat, vorbitorul renunță la cuvântul *omir*, din propriul idiom, pentru a-l include pe cel croat *ludi* „oameni”.

Adesea în diferite contexte pe teme uzuale vorbitorii trec pe neobservate de la un cod lingvistic la altul.

Frecvențele pendulări ale vorbitorilor istroromâni, mai ales, în discursul lor dialogat, de la codul limbii materne la cel al limbii croate, «anunță» o slăbire a competenței lingvistice în propriul lor idiom. De aceea, este necesar să se realizeze un echilibru în ceea ce privește competența lor bilingvă, cu atât mai mult în cazul membrilor unor comunități etnice mai mici, prin măsuri culturale menite să conserve și să consolideze ambele sisteme lingvistice. **Iar acest lucru va putea fi posibil numai în măsura în care autoritățile române și croate se vor implica responsabil.**

Un început, în acest sens, l-a constituit „Cel de-al III-lea simpozion internațional dedicat limbilor în contact”, de la Pola (Croatia), din 31 martie – 1 aprilie, 2000, de data aceasta având ca temă **Idiomul istroromân ieri, astăzi, mâine**. La această importantă reuniune științifică internațională, pe bună dreptate numită de participanți «Primul Congres Internațional al Istroromânilor», cu o problematică extrem de interesantă – **identitatea lingvistică a istroromânilor** – au participat lingviști, istorici, etnologi, oameni de cultură și de presă din Italia, Croatia și România, reprezentanți ai autorităților croate locale și române de la ambasada noastră din Zagreb, parlamentari, consilieri guvernamentali și prezidențiali români.

Inițiatorii acestei reuniuni au fost prof.univ.dr. Goran Filipi, pe atunci decanul Facultății de Filozofie din Pola, cunoscut prin lucrările sale de

referință despre dialectul istroromân, și dr. Petru Emil Rațiu, președintele Asociației culturale istroromâne „Andrei Glavina” de la Roma, un inimos susținător al afirmării identității istroromânilor și al ocrotirii graiului lor. În intenția organizatorilor, ca de altfel și a celor invitați să participe la acest prim „**Congres al istroromânilor**”, a fost, între altele, și implicarea unor factori guvernamentali din Croația și România, în vederea acordării unei minime tutele instituționale acestui mic grup etnic și graiului său, care s-a conservat vreme de secole, de când s-a desprins de matca sa străromâna.

Au mai participat cercetători din Italia, Franța, Belgia, România și Croația: lingviști, etnologi, istorici, precum și membri ai Parlamentului României, conducători de departamente pentru românii de pretutindeni de la Ministerul Educației Naționale și Ministerul Culturii, reprezentanți ai mediei românești de la Radio România Internațional, TV – Arad și Pola etc. Nu au lipsit, desigur, nici reprezentanții unor organisme internaționale din Consiliul Europei, de la departamentele pentru limbi regionale.

Dintre lingviștii români, care au studiat îndeaproape dialectul istroromân, au participat cu comunicări dr. Petru Neiescu, de la filiala Academiei Române din Cluj-Napoca, prof.univ.dr Vasile Frățilă și prof. univ.dr. Richard Sârbu de la Universitatea de Vest din Timișoara.

Cu ocazia acestei reuniuni internaționale de mare anvergură, **prima de acest fel inițiată de autorități croate**, participanților li s-a oferit minunatul prilej de a lua contact direct cu membrii comunităților istroromâne din localitățile Jeiane (Jeiăn), Sușnievița, Kostârčane, Bârdo, Sucodru, Noselo, prin deplasările organizate la nord și la sud de Muntele Učka, unde aceștia viețuiesc de veacuri, conservându-și tradițiile, portul și graiul, în ciuda numărului lor tot mai mic și al mediului aloglot în care ființează.

Cele văzute și auzite la istroromâni în acele zile la Sușnievița și, mai ales, la Jeiăn, au avut pentru noi o deosebită relevanță: ei, românii sau vlahii istrieni, cicii, ciribirii ori „istrovlahii”, cum li se mai spune prin partea locului, vor mai dăinui încă multă vreme prin limba lor strămoșească, fiind animați de gândul identității lor și stăruind în tradiții culturale proprii numai lor, conservate și cultivate în continuare cu atâta râvnă de tinerii și de vârstnicii grupați în Asociația culturală „Jeianski zvonciari” – „Clopotarii din Jeiăn”. În această societate cultural-artistică se cântă, se joacă și *se cuvântă* „jeienește”. Liderii acestui ansamblu artistic se remarcă prin pricepere, profesionalism și devoțiune ca inimoși propagatori ai cultului pentru străvechiul lor grai, ca sprijinitori și cultivatori ai tradițiilor istroromâne, ca autori de texte în grai pentru piesele lor muzicale destinate spectacolelor din țară și din străinătate. Personal am fost profund impresionat de spusele unuia membrii ansamblului folcloric, care a tradus din croată în istroromână

textul rugăciunii „Tatăl nostru” și care mi-a mărturisit intenția de a-l pune la dispoziția corului bisericii „pentru ca rugăciunea să se cânte în graiul nostru” (NB!), ceea ce ar fi extrem de important pentru destinul lor.

Am plecat de la ei cu gândul că peste ani, când vom reveni pe aceste locuri, poate cu ocazia unui viitor congres al istroromânilor, că vom constata cu satisfacție împlinirea dezideratelor mărturisite de oamenii locurilor vizitate: amplificarea interesului pentru conservarea și cultivarea limbii și a tradițiilor comunității de istroromâni. Dar de atunci s-au scurs 12 ani și în sprijinul idealului afirmat în aprilie 2000 nu s-a făcut mai nimic substanțial din partea autorităților.

E drept, cercetările acestui dialect au continuat, s-au intensificat chiar. Bunăoară, în septembrie 2007 un grup de universitari timișoreni au întreprins, în cadrul unui grant de cercetare (director de program – prof. dr. Vasile Frățilă, membri: prof.univ.dr. Richard Sârbu, asist.univ.dr. Ana Maria Pop, asist.univ.dr. Gabriel Bărdășan, prof.dr. Lucian Miclăuș), timp de 10 zile, ample anchete dialectale în localitățile cu istroromâni. La un răstimp de numai un an, în aceeași zonă s-a deplasat un grup de cercetători etnologi de la Complexul Muzeal «Astra» din Sibiu, care au izbutit să pună în evidență o seamă de valori culturale tradiționale istroromâne și să aducă, ulterior, la cunoștința celor interesați prețioase informații etnografice privind istroromânia.

Din partea revistei Formula AS s-a inițiat o amplă acțiune de aducere la cunoștința românilor a unor prețioase informații de ultima oră despre destinul istroromânilor, despre ocupațiile, tradițiile, obiceiurile și starea graiului lor. Revista a prilejuit numeroșilor cititori să-și exprime în paginile ei gândurile lor despre ce trebuie făcut pentru salvarea acestei comunități românești de la dispariție și pentru revigorarea ei.

S-au mai organizat manifestări menite să sensibilizeze publicul larg de la noi din țară și din alte părți, cu privire la chestiunea istroromânilor. Astfel, în mai 2007, Ervino Curtis și soția sa Elena Pantazescu din Trieste, doi inimoși și generoși propagatori ai istoriei, limbii, tradițiilor și culturii acestei mici comunități lăsată uitării de toți, au organizat o expoziție itinerantă intitulată „*Istroromeni, una picolla cultura nella grande storia*”. Cu această expoziție s-au deplasat ulterior și în alte orașe din Italia și Austria, iar la noi în țară au poposit la Timișoara și la Sibiu. În iulie anul trecut ansamblul „*clopotarilor din Jeiăn*” a fost invitat la *Festivalul inimilor* de la Timișoara, unde s-a bucurat de o călduroasă primire și de un binemeritat succes. Iar la începutul lui septembrie, 2008, la Sibiu, într-o amplă manifestare, bine organizată de colectivul de la Complexul Muzeal Național „Astra”, într-o triplă dimensiune cultural-artistică: expoziția itinerantă „*Istroromânia*

ieri și azi”, organizată de soții Ervino și Elena Curtis, un simpozion cu tema „Istroromâni: repere cultural-istorice”, la care au participat cadre didactice universitare din Sibiu și Timișoara, cercetători cu preocupări îndelungate în domeniu, ziariști, oameni de cultură și un numeros public. Cel de-al treilea moment l-a constituit spectacolul folcloric prezentat de „zvonciarii” istroromâni.

Toate acestea sunt mai mult decât salutare, dovedind nu numai un interes pentru o curiozitate științifică, sau un exercițiu cultural de rutină, ci așa cum se exprimă un binecunoscut prieten al istroromânilor de dincolo de Prut, Vlad Cubreacov, un angajament total întru salvarea și dănuirea identității istroromâne în Istria¹⁷.

În ultima vreme se observă o oarecare înviorare a interesului manifestat de autoritățile locale croate față de conservarea limbii și tradițiilor vlahilor istrieni. Avem în vedere recente manifestări culturale – științifice care au avut loc între 10 și 12 iulie 2008, la Jaiän și Sušnievița, organizate de localnici și autoritățile locale sub genericul „Zilele limbii vlahice din Jaiän și Sušnievița”, fiind prilejuate de proiectul inițiat de Zvezdana Vrzič, originară din Istria, profesoara la Universitatea din New-York, intitulat „Conservarea limbii vlahice sau jeienene”. Manifestarea a debutat, în cele două localități, cu o sesiune de comunicări științifice, la care au participat lingviști și etnologi din România, F.R.J. Macedonia și Croația, oficialități locale și membri ai comunității lingvistice de vlahi istrieni.

Totuși, considerăm că va trebui să se întreprindă mult mai mult din partea autorităților noastre și croate în direcția conservării aceste mici etnii de sorginte străromână, a tradițiilor și graiului ei, mai ales acum când istroromâna a fost inclusă de către UNESCO în «Cartea roșie» a limbilor amenințate cu dispariția.

Credem că implicarea autorităților române și croate în consolidarea identității lor, nu trebuie să se manifeste doar în plan informal, ci în angajarea unui substanțial sprijin material acordat formațiunilor culturale-artistice și comunității de istroromâni, în general, pentru afirmarea identității lor pe multiple planuri: cultură, învățământ, prin permanentizarea unor emisiuni regionale speciale radio-TV în Istria. Materializarea acestui sprijin *efectiv* ar putea consta în acordarea de burse de studii tinerilor istroromâni, înlesnirea mai multor multe vizite, ca invitați, în România (unele și în

¹⁷ Deputatul basarabean, ca membru al Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, este inițiatorul Proiectului de Rezoluție prezentat la Strassbourg, intitulat „Istroromâni trebuie salvați”, prin care a adus chestiunea istroromânilor pe agenda forurilor europene și internaționale. În acest proiect salvarea identității istroromânilor este considerată a fi o prioritate stringentă, care impune statului croat și celui român o implicare instituțională și financiară efectivă.

localități cu minoritatea croată de la noi), organizarea unui centru cultural al istroromânilor la Jaiän, în cadrul căruia să poată funcționa o școală de vară și tabere de creație pentru tineri români, croați și localnici. În beneficiul financiar al întreprinzătorilor localnici s-ar putea găsi diverse formule de organizare a unor popasuri cu picnic și cu momente de valorificare a folclorului local, de către firmele noastre și croate de turism pentru cei care merg pe coasta Adriaticei etc. – și de ce nu? – **inițierea unor minime investiții economice în zonă**, care să le asigure localnicilor stabilitatea în ținutul natal.

Cercetările privind istoria, limba și tradițiile istroromânilor, destinul lor, în general, sunt astăzi deosebit de actuale, întrucât unii lingviști și etnologi străini ignoră o seamă de fapte lingvistice evidente și adevărul istoric, realitatea însăși, și anume, faptul că istroromâna de astăzi reprezintă un adevărat **muzeu viu al limbii române**, care reflectă prin categoriile sale lexico-gramaticale principale faze timpurii ale românei comune. Se neagă, în esență, substanța românească a acestui dialect, consistența sa, și se pune sub semnul întrebării chiar și existența bilingvismului la vorbitorii istroromâni de azi. Se ignoră – sperăm că din neștiință – caracterul sistemic al graiurilor istroromâne¹⁸.

Teoriile unor cercetători străini lansează diverse «argumente originale», inadmisibile din punct de vedere științific, cel puțin cele ce privesc idiomul istroromân

După părerea lor, idiomul «ciribir» (istroromân – *n.n. R.S.*) nu este un dialect al limbii române comune, ci o limbă străveche, care își are obârșia în antichitatea civilizației preiraniene din Asia Mică și în care comunicau strămoșii croaților de astăzi¹⁹.

Deși în principiu suntem de acord cu autorii citați, referitor la necesitatea conservării comunităților lingvistice – relicve, cu tradițiile lor străvechi și cu valorile lor culturale, nu putem accepta teoriile lor despre originea istroromânilor și a idiomului lor.

Pe o poziție fundamental opusă față de acești cercetători se situează o serie întreagă de remarcabili lingviști străini și români cum ar fi de exemplu, August Kovačec, Goran Filipi, Petru Neiescu, Vasile Frățilă, Elena Scărlătoiu și alții, care cu mare atenție și cu un deosebit interes, bazându-se pe fapte de limbă concrete și relevante, determină statutul etnolingvistic al

¹⁸ Iosip Miličević, *Postoje li istrorumunji?* „Annales, Anali za istrske in mediteranske študije”, 6/’95, Series historia et sociologia, 2, Koper, 1995, p. 99.

¹⁹ Prof. dr. Ivan Biondič, dr. A.Ž. Lovrić, dr. Stjepan Murgić, dr. Mladen Rac, *Žejanci su prahravati, a ne Rumunji*, „Glas Istre”, 9 oct, 2000, p. 19.

istroromânilor de azi, potrivit unor exigențe științifice obiective²⁰.

În ciuda unor puternice și persistente influențe manifestate secole la rând, istroromâna se numără printre puținele cazuri miraculoase, când un idiom vorbit într-un mediu aloglot de un număr mic de persoane, care nu au dispus veacuri la rând și nu dispun nici astăzi de nici un fel de instituții culturale proprii – centre culturale, presă, posturi de radio-tv etc. – menite să-i potențeze funcțiile vitale, ca mijloc de comunicare interumană, s-a păstrat totuși până în zilele noastre. În decursul istoriei lor multisekulare istroromâni, datorită unor conjuncturi mai totdeauna nefavorabile lor, nu au avut nici școli permanente, nici biserici, în care să se închine în limba lor strămoșească și nici tradiții cultural-literare notabile, așa cum au, de pildă aromânii. Și cu toate acestea au persistat ca „insulă lingvistică” până astăzi.

De aceea, studiile despre istroromâni, ca și despre alte etnii mai mici, se dovedesc a fi deosebit de prețioase, mai ales în contextul Europei de azi, care duce o politică deschisă, de considerare și susținere a năzuințelor oricărei comunități etnice și lingvistice, indiferent de mărimea ei, deoarece se consideră că valorile culturale ale fiecăreia, create în decursul veacurilor, reprezintă un aport original și prețios la tezaurul cultural general european.

---

²⁰ Vezi, de exemplu, în aceeași revistă „*Annales, Anali za istrske in mediteranske študije*”, 6/95, *Series historia et sociologia*, 2, Koper, 1995: August Kovačec, *Iezik istarskih „Rumunija”*, p. 65-74; idem, *Hrvatski i talijanski uticaji u istrorumunjskoj gramatici*, p. 89-97; Goran Filipi, *Istrska ornitonimia: ptičja imena v istrorumunjskih govorih*, p. 77-88; Srdja Orbanić, *Status attuale delle comunità istroromene*, p. 57-64; Ervino Curtis, *La lingua, la storia, le tradizioni degli istroromeni*, în vol. *L'Istroromeno. La lingua, la cultura, la storia. Parliamone per salvarlo*, Trieste, 1996, p. 6-12; Fulvio Di Gregorio, *Alcune note storiche sugli istroromeni*, în același volum *L'Istroromeno...*, p. 20-24; Dario Marušić, *Le tradizioni musicali dei rumeri*, în același volum *L'Istroromeno...*, p. 14-19. Cf. și Elena Scărlătoiu, *Istroromâni și istroromâna. Relațiile lingvistice cu slavii de sud*, București, 1998.

TEXTE ISTROROMÂNE

*Prof.univ. dr. Richard Sârbu
Universitatea de Vest din Timișoara*

(1) CĂIO A NÓSTRU

Ân lúmele de Căia și de Fíl'u și de
Dúhu Svétile, amén.
Căio a nóstru če-ș ân nébo,
Néca se sveteġ lúmele a tev,
Víro cral' évstvo a tévo,
Néca fiċe vól'a a tâ,
Cum ân nébo așâ și pre pemínt.
Pára a nóstra de sâca zi
Și âstez ne dâ
Și dúgurle na otpusté
Ca și noċ oġpușćúċm âtoře.
Nu na pre támna câle napel' éċ,
Négo de la támno ċâ ne dâ. Amén.

(Boris Doriċiċ, Jeiăn, 2000, 62 ani)

(2) ÁVE MARÍA

Ave María de mílost pl'íra, Dómnu cu
tíre
Tu, blagoslovíta ântre tóte măġ,
Blagoslovít feċóru ân utróba a tâ, Isúsu,
Svéta Marío, măġo lu Dómnu, róga de
noġ gréșni,
Acmó și ân úra de a nóstra mórte, amén.
Sláva lu Căia și lu Fíl'u și lu Dúhu
svétile
Ca și âv fost de la crăġ, așâ și acmó și
vâc și zavâvâc, amén.

(1) TATĂL NOSTRU

În numele Tatălui și al Fiului și al
Sfântului duh, amin.
Tatăl nostru carele ești în cer
Sfințească-se numele Tău,
Vie împărăția Ta,
Precum în cer așa și pe pământ
Pâinea noastră de toate zilele
Dăne-o nouă astăzi
Și ne iartă nouă greșalele noastre
Precum iertăm și noi greșiților noștri
Și nu ne duce pe noi în ispită
Și ne izbăvește de cel rău. Amin.

(2) AVE MARIA

Ave, Maria, de grație plină, Domnul cu
Tine
Tu binecuvântată între toate femeile
Binecuvântat fie fătul în pântecul tău,
Isus
Sfântă Marie, maica Domnului,
Roagă-te pentru noi, păcătoșii
Acum și în ceasul morții noastre, amin.
Slavă Tatălui și Fiului și Duhului Sfânt
Așa cum a fost la început, așa și acum și
în vecii vecilor, amin.

(3) DRUȘTVO „JEIĂNSKI ZVONČARI”

– Io sãm Máuro Dóričić, din Jeiãn, osãmdeset și patru – A. Predsédnic sãm de drúștvo de „Jeiãnski zvončari”, o drúștvo če vet” čúda let bil’vé Acmó je cá și osnúĭta, registrirúĭta po záconu na nóvo.

(– *Cãĭ ani aveĭi?* – R. Sãrbu.)

– Åm trideset i pet let și cu čã ma bavés vet” úri pet let, úri pet let me cu čã bavés. E, de drúștvo „Jeiãnski zvončari” m-ã ĭãco zanimúĭt ke čã áv fos ș-ã nóști betãri. Toĭ de vãc ĭ-așã če noi știm, áli nu știm când au nastanít și cum áv cá mes tot de lá crãĭ, č-ã fost bãș svãrha, négo cúmo betãri-av zis c-ã fost zvončãr s-a scupéĭt pe úre cãse, néca fiĭe mãĭ plóдно pemínt și néca mãĭ bur ân víre. Drúștvo acmó broiĕ oco de șesdeset i pet ómir, jénsco și múșco. Tu cá smo toĭ dvãĭset zvončãr ân drúștvo.

(– *Če sunt zvončãrii?* – R.S.)

– Čel’i če zvonés cu treĭ clópote, mornãrske mãĭte áru, faĭolítele de mãnt’e-av avut, bragéși. Atúnč áru cumarãc cu bãĭere, čel’a-s pãrla pemínt, pre cãp áu do roj și bót’a áru-n mâr. E, folclórno drúștvo áre-nca plesãč și cântadóri.

(– *Cãntãč?* – R.S.)

– Cãntãč, ma noi kemãm cântadóri. ĭel’ ás vet” mãĭ betãri ómir, čél’i če po starínski cântu. Și-acmó-av facút o cazéta, avém și če čã víše cu harmónica, e čã-s ur lic mãĭ tírer și čã s-áv ânca sadãrĭt.

(3) SOCIETATEA „ZVONCIARII DIN JEIÂN”

– Eu sunt Mauro Doricici din Jeiãn, optzeci și patru. Sunt președintele societãĭii „Jeianski zvonciari” („Clopotarii din Jeiãn”), o societate ce deja de mulĭi ani existã. Acum e ca și înființatã, înregistratã din nou dupã lege.

(...)

– Am treizeci și cinci de ani și cu asta mã ocup de vreo cinci ani, de vreo cinci ani cu asta mã ocup. De aceastã societate JZ m-am preocupat mult cã aceasta a fost și la bãtrãni noștri. Totul dintotdeauna este așã ce știm noi, dar nu știm când a apãrut și cum a mers totul de la început, ce a fost chiar de la obãrșie, dar cum au zis cã au fost clopotari, s-au strãns pe la unele case, ca sã fie mai roditor pãmãntul și sã vinã un an mai bun. Societatea numãrã acum în jur de șaizeci și cinci de oameni, femei și bãrbaĭi.

(...)

– Aceia ce sunã cu trei clopote, au tricouri marinãrești, înainte au avut cãtrințe, pantaloni. Atunci au pãlãrie cu baiere, dintre-acelea pãnã la pãmãnt, pe cap au douã flori și în mãnã au un bãĭ. Societatea folcloricã mai are și dansatori și cântãreĭi.

(...)

– Cãntãreĭi, noi le zicem cantadori. Ei sunt oameni mai bãtrãni și cântã bãtrãnește. Și acum au fãcut o casetã, ce o avem asta mai mult cu armonica, apoi aceștia puĭin mai tineri și asta s-a mai pãstrat.

E, de plésuri avém čótiš și mazolín și starínsca pólca. Avém do instruménti – bajs și harmónica – și acmó s-â facut țindra, č-â vo facút Râde Dóričić, o betára, starínsca țindra și cu ĵâ se isto jóca starínski ples.

(– *Doričić Boris?* – R.S.)

– Boris și Râdo, ĵel'-âs frăț, ĵel'i și svirés ...

(*Nu-s din Jeiăn?* – R.S.)

– ĵel'i âs din Jeiăn, sámó nu bivés ân Jeiăn. ĵel'i-âs acmó na...

(– *Merg cu voi?* – R.S.)

– ĵel'i mégu cu noi.

(– *Aț fost ân Nizozemsca?* – R.S.)

– Acmó âm verít zádnilé...názat... âm fost ân Nizozémsca trei zile. C-â fost mǎrele folclór coléde víše pemíntur, din afăra. Și noi âm fost isto colé sus. Sâc-a fost petnáĵst grúpe, déset din afăra, činč de colé și sâca a avút petnáĵst minut de-a arată seų prógram. Și colé-âm arată ur betár običaj, cum se lâ noi pobiré de Pust și cân se víre-ntre căse zvoncări zazvoní, se fermé pac âv zacântât. O vóta atúnč âm mes lâ jucât, fino-âm zazvonít ân lic, ma tot cum se víre, óvai, cum se pozdravé la čéla če se víre, če ĵe dâ, če se parikéĵ pren... și čăuăto tot aș- âm facút și colé sus și čă le-âm arată.

... Pústu pošné la noi ân Tri Cral'i... atúnče se mégu na Pústu... ân Tri Cral'i, na șest ĵanuára pošné Pustu. (...) Atúnče se méje već cum ĵe betára ča običaj ân Opatĵie s-arată, če víše omir se-arată de ... ur lic védu, e, a nóstra mǎra tradiĵĵia ĵe de Pust (...).

E, dansuri avem ciotiș și mazolin și o polcă veche. Avem două instrumente – contrabasul și armonica – și acum s-a făcut țindra, pe care a făcut-o Rade Doricici, o veche, bătrână ceteră (cobză) și după ea se joacă, de asemenea, jocuri bătrânești.

(...)

– Boris și Rado, ei sunt frați, ei cântă...

(...)

– Ei sunt din Jeiăn, dar nu locuiesc în Jeiăn. Ei sunt acum la...

(...)

– Ei merg cu noi.

(...)

– Acum am venit ultima dată... în urmă am fost în Olanda trei zile. Că a fost marele folclor (un spectacol mare) din mai multe țări, de afară. Și noi am fost de asemenea acolo sus. De toți am fost cincisprezece grupuri, zece de afară, cinci de acolo și fiecare a avut cincisprezece minute ca să-și arate programul său. Și acolo am prezentat un obicei vechi, cum se strâng (alimente) la Pust (Lăsatul secului) și când vin clopotarii pe la case să sune și la sfârșit au cântat. Pe dată am mers atunci la jucat, am sunat un pic (din clopote), dar totul cum se vine, cum se felicită cei ce vin, ce le dau, ce se pregătește ... și celelalte toate așa le-am făcut și acolo sus și asta le-am arătat.

...Pustul începe la noi la Trei Ierarhi, atunci merg la Pust... la Trei Ierarhi, în șase ianuarie începe Pustul. Atunci se merge așa cum e vechiul obicei, în Opatia pentru a se arăta... mulți oameni arată... puțin văd... Pustul este o mare tradiție a noastră (...).

Atúnče se pobiré, căre căsa póte dá și cât póte dá și de că se-atúnče de tóta sélištea (...), iã, iã, hrâna și șoldi. Ș-atúnče se cu că ce ómiri dâu de tóta sélištea făce o čira și drúštva tot.

(– În Opatie nu mejeț? – R.S.)

– Ân Opatije mejém sámó-aratã, ma ne niș âto, négo sámó aratã préco... ș-așã. Bãș o rúta treče, cum âr zíce..., de la Ambasador pârla Slátina treče o vóta că și de zvončâri zazvoní ș-așã.

(– N-am ânțeles ce-aț spus zadn'e – R.S.)

– Ân Opatije, ân Ríca că se méje sámó zvončâri-aratã, zvončâri și drúštva... nu, niș nu, povârha trécu néca arétu... Treče prin glávna ulița oč, prin cósta néca ómiri védu...

(– Parada? – R.S.)

– E, péntru paráda...

(– Aveț căsta beséda, parada? – R.S.)

– Avém, iã. Iã, făcém paráda néca ómiri védu cúmo smo și cum je a nóstru običaj.

(– Și ce običaj mai aveț oanč? – R.S.)

– Časta âto n-avém iãco vet', mislím, običaj n-avem iãco ke núște țirém ca și česta, ke česta s-ã măi víșe sadârjít. E d-atúnče când je préste vera, atúnče avém víșe folclóru, atúnče mejém jucã și cântã, mejém n-acmó, mejém pârla Mâtul' și Múne și niș âto.

(Mauro Doričić, 35 ani).

Atunci se colectează, care casă poate da și cât poate da și din tot satul (...) da, da, alimente și bani. Și atunci cu ceea ce dau oamenii din tot satul se face o cină cu toată comunitatea.

(...)

– La Opatia mergem doar ca să arătăm și nimic altceva, numai să arătăm prin... și așa. Chiar o tură se trece, cum s-ar zice... de la Ambasador până la Slatina se trece o dată ca să sune clopotarii și așa.

(...)

– În Opatia, în Rieca se merge doar ca să se arate clopotarii, clopotarii și societatea... nu, nimic, nu, în trecere numai, ca să arate... Trec pe străzile principale aici, pe coastă ca oamenii să vadă...

(...)

– E, pentru parada.

(...)

– Avem, da. Da, facem o paradă ca oamenii să vadă cum suntem și cum e obiceiul nostru.

(...)

– Alte obiceiuri nu mai avem multe că nu le ținem ca și pe acesta, că acesta este mai bine păstrat. Și atunci în timpul verii, avem mai mult cu folclorul, atunci mergem să jucăm și să cântăm, mergem dar nu acum, mergem până la Matuli și Mune și nimic altceva.

(4) BÓRIS ȘI RÁDO

(– *Cum se zice când se scupamo?* – R.S.)

– Ne reṃ aflá. Na cáte úre va reṭ aflá?

(– *La șase.* – R.S.)

– La șáse, na șest ur, noṁ zicém: na șest ur ne reṃ aflá.

(– *Și cum broiṭ voi?* – R.S.)

– Ur, doṁ, trei, pátru, činč, șáse, șápte, opt, dévet, déset. Rént’-e-ṁ ca și și hârvátṁki: ṁedenáṁst, dvanáṁst, trináṁst...

(– *Ia, ma când zčeṭ așa: ne reṃ afla..?*
Nu zičeṭi: la șase ur? – R.S.)

– Ne, na șest... óco de șésta úra ne reṃ aflá.

... Ásta gramática de čéla če m’-áṭ mánt’-e zis... Áli ṁešit-a mórke-i ačá ur lic ómir prenč néca cuvinta víše. A pošnit și ur, báș cu noṁ svire. Dóričic se kiáma. La Mátul’ bivé... Pac a je pošnit piséṁ čéste piésme na jeṁanski, čúda. (...)
Očenáș, íá.

(– *Boris?* – R.S.)

– Íá, áv prevedít.

(– *Și sora? Áre sora ánc?* – R.S.)

– Ne, to mu je ... čésta l’-e frátele, brat.

(– *Áre o sora ánc án Jeián.* – R.S.)

– A, Mího Dóričic.

(– *Și pe ia cum o kiama? Cum se kiama ia, mul’ára?* – R.S.)

– Ána ... Mul’ára l’-i... Čésta č-acmó a trecút cu tractorú sus. Čésta l’-e frátele. Čéla če-áv șezút pre pricóliṭa. Ačá-ṁ fráte le Áne. Le Ánine, de ánc. Íá.

(4) BORIS ȘI RADO

(– *Cum se zice când ne întâlnim?*)

– Ne vom afla. La ce oră vă veṭi afla?

(...)

– La șase, la ora șase, noi zicem: la ora șase ne vom întâlni .

(– *Și cum număraṭi voi?*)

– Unu, doi, trei, patru, cinci, șase, șapte, opt, devet (nouă), deset (zece). Înainte este ca și în croată: unsprezece, doisprezece, treisprezece...

(...)

– Nu, la șase... În jurul orei șase ne vom întâlni.

... Această gramatică de acela de care mi-aṭi zis mai înainte... Dar poate că a apărut, pe aici oameni să vorbească puțin mai mult. A început și unul care chiar cu noi cântă. Se numește Doricici. Locuiește la Matuli... A început și el să scrie aceste cântece în graiul nostru, multe...

(...)

– Tatăl Nostru, da.

(...)

– Da, el a tradus.

(...)

– Nu, acesta îi este... acesta îi este fratele.

(...)

– A, Miho Doricici

(...)

– Ana... Îi este soṭie... Acesta ce a trecut cu tractorul sus. Acesta îi este frate. Acela ce a șezut în remorcă. Acela e fratele Anei. Aninei de aici. Da.

- (– *Are un frate anč și mai are un frate Boris.* – R.S.) (...) – Nu, acela e bărbatul Aninei. Are frate. Doi frați sunt la Matuli.
- Ne, čă-ı̇ le ómu le Ānine. Āre frāte. Doi frāț l’-is la Mātul’.
- (– *Omu le Ane, ne Ana?* – R.S.) (...) – Nu, nu, Anina are aici în Jeian doi frați, unde locuiesc ei și ea.
- Ne, ne, Ānina āre ānč doi frāț ān Jeian, iuva bivés iel’ și ia.
- (– *Aha, čel’a-s frāți de omu le Ane?* – R.S.) (...) – Da, da, Boris și Rado.
- Iā, iā, Bóris și Rādo.
- (– *Și sunt svirači?* – R.S.) (...) – Instrumentiști, ei cāntā la instrumente.
- Svirāči, iel’ svirés.
- (– *Și če cānta, cum svirés?* – R.S.) (...) – Cāntā și polci, valsuri... cu armonica și basul. Unul cu armonica, iar unul...
- Svirés čāște-a nóstre po jeianški și pólke, vál’teri... cu armónica și báisu. Ur ie cu armónica, e ur...
- (– *Boris?*) (...) – Nu, Rado. Rado-i cu armonica, iar Boris e cu contrabasul āla mare.
- Ne, négo Rādo. Rādo-āi pre armonica, e Bóris pre baıs āla mārle.
- (– *Și čela mai tīrer?* – R.S.) (...) – Acela mai tânār – cu armonica.
- Čela māi tīreru – pre armonica.
- (– *Și cāntā?*) (...) – Cāntā, ei cāntā...
- Cānta, iel’ cānta.
- (– *Cāntā și cu gura?* – R.S.) (...) – Da, da și cu gura. Da, cu gura cāntā jeienește.
- Iā, iā, cu yura cānta po jeianški.
- (– *Dar voi nu vā rugaț așa cu „Čāia a nostru”?* – R.S.) (...) – Nu, nu ne-am (rugat) încă, dar au scris și poate ar fi acum. (...)
- Ne, n-ām ānca, ma āv napisēit, pac mórke fi re-acmó.
- (– *Betāri voștri s-au rugat așa po jeianski?* – R.S.) (...) – Eu nu știu, nu n-au... că întotdeauna la misă a fost în croată. N-a fost preotul... Preotul a fost... N-a fost din Jeien, ci ... catolic.

(*Jel’co Doričić*)

(4) BERTO

(– *Cum te kemu?* – R.S.)

– Cúmo ma kému? Bérto.

(– *Iúva lúcri?* – R.S.)

– Iúva lúcrú? Iă, iúva rivés? Iúva cățu, iúva cățu, iúva rivés.

(– *Căț ani ai?*)

– Cornâr, cornâr. Cum se zíce cornâr? Patruzác?

(– *Și copii? Fil’u, fil’a?* – R.S.)

– Nu șoptí! Cornâr. Am copil’e și o fêta.

(– *Și iuva ie la școla?* – R.S.)

– Colé-n Cépíc.

(– *Și oanč jiveș? Ás omir?*)

– Ne, zâlic.

(– *Căț?*)

– Dvésto, trístico ómir. Ân Sușnévițe și-n sélișt ocó. Câr’e vorb’escu, ganésucu. Voi zíceț vorb’ei, noi – ganeí.

(– *De iuva știi de vorbesc?* – R.S.)

– Din știț, de čúda ân’ víru ânč a vóștri. (...) Ne turisti, vet’ vóștri miniștri.

(– *Și mâia, čâia?* – R.S.)

– Mâja și čâja-s acâsa.

(– *Ás betâri?*)

– Ma nu știț, âs batâri cum re... Iel’i zícu ke nu-s batâri.

(– *Căț ani aru?*)

– Șesdesét și pet și șesdesét și dévet.

(– *Cum broieș tu?* – R.S.)

– Ur, doi, trei, pătru, činč, șase, șapte, opt, dévet, zêče. E bire, nu-í?

(– *Și la douăzeč... dupa ...dvaišet și...*)

(4) BERTO

(*Cum te chiamă*)

– Cum mă chiamă? Berto.

(– *Unde lucrezi?*)

– Unde lucrez? Unde găsesc, da, unde aflu.

(– *Căț ani ai?*)

– Patruzeci, patruzeci. Cum se zice „cornar”? Patruzăci?

(...)

– Nu șopti! Cornar. Am copil (băiat) și o fată.

(...)

– Colea-n Cepici.

(– *Și locuiești aici? Sunt oameni?*)

– Nu, puțini... două sute, trei sute de oameni. În Sușnievița și-n sate în jur. Care vorbesc. Voi ziceți vorbej, noi – ganeí.

(– *De unde știi că vorbesc?*)

– Știu, de mulți ani vin aici ai voștri.... Nu turisti, ci ai voștri miniștri.

(...)

– Mama și tata-s acasă.

(...)

– Păi nu știu, âs bătrâni, cum nu... Ei zic că nu-s bătrâni...

(...)

– Șaizeci și cinci și șaizeci și nouă.

(– *Cum numeri tu?*)

– Unu, doi, trei, patru, cinci, șase, șapte, opt, devet, zece... E bine, nu-i?

(...)

- E nu știu pócle ... ĩedenáĭst, dvanáĭst ... dváĭset, dváĭset și ur, dváĭset și doi, dváĭset și trei ...
 (– *Și oancă te-ai rodit? – R.S.*)
- Oancă m-âm rodít, cása ... baș cása. Ne ân șpitál.
 (– *Și iuva-i cása? – R.S.*)
- Ân Nósela. Noĭ zícem Nósela și hârvátı zıcu Nóva Vas.
 (– *Și cât omir ás ân Nova Vas? – R.S.*)
- Ma úri sto, sto ómir. De sto úri pedesét... ganésucu.
 (– *Toț ganescu?*)
- Ne, ne, po de iel'. Verít-av nevéstele și noĭ ganéĭm cá ĩále.
 (– *Și muiára ta će ĩe?*)
- ĩâ-ĭ din Pázın. Nu-ĭ de oancă. ĩa tot capé, capé... ânțeléze.
 (– *Și fil'u?*)
- Fęta, fęta.
 (– *Și fęta ganę? – R.S.*);
- Știe ma nu vrę... Nu, nu-i de rușire.
 (– *Și cum se cl'ama valea? – V. Frăĭlă.*)
- Ćepișco pól'e. (...) Noi zícem lúgu.
 (– *Și dove-i Rașa? – V.F.*)
- Ráșa-ĭ de áta bánda de brig. Âĭ Ráșa, âĭ potócu și ... ápa mére ân mære.
 (– *Oancă aveț fântára? – R.S.*)
- Fântára zâlica ĩe, ĩúva și ĩúva-i. Ma ne mare fântára ke ápa víre din cózl'ac.
 (– *Și de iuva beț apa? – V.F.*)
- Din spína, din vódovod... cum se kl'âma? Apedóto. [...]
 (– *Și blâga aru omiri? – R.S.*)
- Oancă áru, iâ áru vâč, oĭ, căpre, porč.
- Ei, nu știu mai departe... unsprezece, doisprezece, ... douăzeci, douăzeci și unu, douăzeci și doi, douăzeci și trei...
 (– *Și aici te-ai născut?*)
- Aici m-am născut, acasă, chiar acasă. Nu în șpitál.
 (...)
- În Nosela. Noi zicem Nosela și croaĭii zic Nova Vas (Satul Nou).
 (– *Și câți oameni sunt în Nova Vas?*)
- Păi, vreo sută, o sută de oameni. Dintr-o sută vreo cincizeci ...vorbesc (*în grai – n.n.*)...
 (...)
- Nu, nu, jumătate din ei. Au venit nevetele și noi vorbim ca ele.
 (...)
- Ea-i din Pazin. Nu-i de aici. Ea tot pricepe.
 (...)
- Fata, fata.
 (– *Și fata vorbește?*)
- Știe dar nu vrea... Nu, nu-i de rușine.
 (...)
- Noi zicem lunca.
 (...)
- Rașa-i de cealaltă parte a dealului. E Rașa, e pârâul și... apa merge în mare.
 (...)
- Fântâna e mică, unde și unde-i...
 ...Da nu-i mare fântâna că apa vine din rețea...
 (– *Și de unde beți apă?*)
- Din conductă... cum se chiamă? Apeduct.
 (– *Și oamenii au vite?*)
- Aici au, da, au vaci, oi, capre, porci.

(– *Și ce facu din carne?* – V.F.)

– Ce făcu? Făc carne, vîndu lăptele, víre camiónu. Cum se zíce? Camión?... La iă lăptele t'ă, porč și duc acăsa, nūște vîndu.

(– *Și ce fac din carne di porcu?* – V.F.)

– Di pórcu úscu, úsca, (...) Cepișco polie... oănča se făce pâřșútu istriánski, căre-ı măı bur... ân lume. Totúr și dalmatínski, áli nu șă bur ca ș-a nóstru oănč.

(– *Da ai vač acasa?* – R.S.)

– Io n-ám. Io-ám căpre.

(– *Fač caș?* – R.S.)

– Fačém.

(– *Fil'u lu capra cum se cl'ama?* – V.F.)

– Capriču.

(*Alberto /Berto/ Miclaus, 40 de ani,
Sușnievița-Noselo*)

(...)

– Ce făc? Fac carne, vând laptele, vine camionul. Cum se zice? Camion? Le ia laptele, porcii și duc acasă, vând câte ceva.

(...)

– Din porc, îl uscă. Aici se face șunca istriiană, care-i... în lume. Tot așa și cea dalmatină, dar nu e așa bună ca a noastră de aici.

(...)

– Io, nu am. Io am capre.

(...)

– Facem.

(– *Puiul caprei cum se chiamă?*)

– Capriciul („iedul”).

(5) PEPO GLAVINA

– Io sâm Pépo Glávina din Sușn'évița. Nascút sâm de mil'ár devétsto pedesét i šest, acá reț fi cornâr și trei ân'. La noi se čă șă zíce, ke-ı čúda beséde din Croáția, no, no... ș-ásta. Și io bivés âns, ânsurăt nu sâm. Măıa mi-ă murít ân trei míseț, căce – ántru trei ân' (...)

(– *Vrei să te căsătorești cu o fată din România?* – X)

– Iă, iă, o feța din Românița reț rabím, vedéț, ne sámo mie, čúda mladit'', vedéț, tot mladit'' tírer cărl'e nu-s ânsurăt.

(– *De ce? Nu sunt fete?* – X)

(5) PEPO GLAVINA

– Eu sunt Pepo Glavina din Sușnievița. Sunt născut în o mie nouă sute cincizeci și șase, ast-ar fi patruzeci și trei de ani. La noi așa se zice că-s multe cuvinte din croată, nu, și asta... Și eu locuiesc singur, nu sunt însurat. Mama mi-a murit acum trei luni, tata – acum trei ani.

(...)

– Da, da, o fată din România aș dori, vedeți, nu numai eu, mulți tineri, vedeți, tot tineri care nu-s însurați.

(...)

– Nu-s, nu s-ânsóro, ste domăce n-or noi, cește ce-s déntro de căsa n-or noi. E noi moréi., moréi... și íli nu-í ból'a, íli șá sáco... Rabí re, re rabí se nu se sélištea zetaré re rabí ... čevá. Re mușáte verí din Românița vro fêta.

(– *Ma âs mușate și ale vostre!* – P. Neiescu)

– Ma âs, âs, sámo íeșle n-or noi, íeșle n-or noi. Nov reș moréi de l'úre de la voi. Și șá.

(– *Și ce-ai lucrat și ce lucrí?* – R.S.)

– E, lucrát-am dváșet și cínč ân' âm lucrát ân miniéro, ân coávo, íúva se carbúru sope. Trás-am ân jos, âm trás mákina, čá-í dízel locomotíva, vlácu, trénu-am trás și lucrát-am č-âm lucrát și pócle més-am ân pezióń. Cornâr și trei ân și âm pezióńu de coáve, de miniéra. Pezióńu âm doș mil'ár de cúne. Čá re verí la noi úre pétsto márke, činstótine de márke șá, pezióńu și...

(– *Mai lucrí?* – R.S.)

– Ne, cmóče âm căsa, sta... pemínt, pemínt. Zálíca pemínt și sta.

(– *Blága n-ai?* – R.S.)

– Blága âm tóta reguléit, moré í sámo ocóli... moréi mná și ... ocóli mná și íli mére-n América, Itália, íli íúva lucrá, lucrá ánca, ánca ur pezióń fáce íli ...

(– *Tu vrei să mergi ân America?* – R.S.)

– Ío oș mére pre lúme și...

(– *Și casa ai vândut, vačile? Blága?* – R.S.)

– Íá, blág-am vindút. Blága n-avút círe jutá, ke căca fóst-a bátáru, vút-a devedesét ân', măi-a murít cu osâmdesét și cínč, e căca cu devedesét...

(*Pepo Glavina, 43 de ani, Sușnievița*)

– Nu-s, nu se-nsoară, astea de-acasă nu ne vor pe noi, acestea ce-s de pe-acasă nu ne vor pe noi.. Și nouă ne-ar trebui... și dacă nu-i mai bună, sau așa... oricum... Am dori, am dori ca să nu se piardă satul, ar trebui să mai dureze ceva. De ar veni vreo fată frumoasă din România.

(...)

– Păi sunt, sunt (frumoase și ale noastre), dar ele nu ne vor pe noi. Nouă ne-ar trebui unele de la voi. Și așa.

(...)

– Ei, am lucrat douăzeci și cinci de ani, am lucrat în minerit, în mină, unde se sapă carbunele. Am cărat, am tras cu locomotiva dizel trenul, am condus trenul. Și am lucrat ce-am lucrat și apoi am mers în pensie. Am patruzeci și trei de ani și am pensie de miner. Pensie am două mii de cune. Asta ar veni vreo cinci sute de mărci... așa, pensia și...

(...)

– Nu, acum am casă, asta... pământ. Pământ puțin și asta.

(...)

– Vitele toate le-am rezolvat, aș putea merge prin împrejurimi sau aș merge și în America, Italia sau undeva să lucrez, să lucrez să mai fac de o pensie.

(...)

– Eu oi merge prin lume și...

(...)

– Da, vitele le-am vândut. La vite n-a avut cine mă ajuta, căci tata a fost bătrân, a avut nouăzeci de ani, mama a murit de optzeci și cinci, iar tata – la nouăzeci.

(6) REȚM CÂNTĂ ÎN BESERECA
CĂIA NOSTRU PO JEIĂNSKI

(– *Tu ai făcut țindra și fratele-a făcut
„Căia nostru” – „Očenăș”!* – R.S.)

– A, ia, Očenăș, fratele, ie-a napiseșit.

(– *Mi-a spus că vor cânta în biserică.* – R.S.)

– În besereca rețm cântă, sámó ...

(– *În besedele vostre?* – R.S.)

– În a nóstre besede rețm cânta Očenăș. Ca și că ce în besereca cęști pręvți, pręvți, to su velečasniți, iel' cântu, că melódie rețm cântă, ma jeiánski...

(– *Prevtu vrę?* – R.S.)

– Ânca nu-i za to, zíce ke rețm vede. Ke ie nu-i denč, ie din Bosnie. Pac ânca nu vrę, áli rețm pomalo, pomalo. Noi vet „cântám če smo șapte dénča, cântám ân clápa. Vet” am ân besereca cântát částe dúhovne piesme.

(– *Tot voi aț cântat?* – R.S.)

– Ia, noi am cântát isto.

(– *Păi atunč voi cântaț și asta.* – R.S.)

– Ia, și noi rețm cântă, sámó néca dozvolę.

(– *Ai avzit če-a spus Marița lu Șpavița?
A zis „noi cântam cum vrem”.* – R.S.)

– Și Ivina, Ivina, če nu-i oanč, „bârco”, Ivina lu Iozo, če-i muju le Míriane, če cânta-n besereca... Iel' cântu, áli noi reț-am isto cântá Očenăș, sámó néca dozvolí ..., néca acațám dózvola.

(– *Asta-i greu, asta-i teșco!* – R.S.)

– Ia, ma rețm, rețm. Rețm, ia, pomáo. Ia, tolíco, hvala.

(*Rado Doričić, 59 ani, Matul'i-Jeiăn*)

(6) VOM CÂNTA ÎN BISERICĂ
TATĂL NOSTRU JEIENEȘTE

(...)

– A, eu. Tatăl Nostru, fratele, el l-a scris.

(...)

– Vom cânta în biserică, doar că...

(...)

– Cu cuvintele noastre vom cânta Tatăl Nostru. Ca și ceea ce cântă în biserică acești preoți, preacuvioși, ei cântă, acea melodie vom cânta, dar jeienește...

(...)

– Încă nu-i pentru asta, zice că vom vedea. Că el nu-i de aici, este din Bosnia. Și încă nu vrea, dar încetul cu încetul o vom face. Că doar noi ce suntem șapte de aici, cântám în orchestră. Și am cântat deja în biserică aceste cântece duhovnicești.

(...)

– Da, noi, de asemenea, am cântat.

(...)

– Da, și noi vom cânta, numai să ni se aprobe.

(...)

– Și Ivina, Ivina ce nu-i de aici, „mustăciosul”, Ivina lui Iozo, care-i soțul Miriane, ce cântă în biserică... Ei cântă, și noi, de asemenea, vom cânta Tatăl Nostru, nukmai să ni se permită, să primim aprobarea...

(...)

– Da, de sigur vom, vom. Cu încetul. Da, atâta, mulțumesc.

(7) NU BEVU, NU PIPES, SAMO
DUPA FEȚE CĂVTU

(– *Și sâr eș sâr?* – R.S.)

– Sâr, sâr caș clópotu, caș clópotu. Áli nu bévu, nu pipés, nu bévu café, sámó dúpa fête căvtu. (...) Iă, iă, bíre mēre. Și tot și ĩo kuhés télure de medicína de... télure de códrú čésta cu sta și cu domăce hrăne, d-ésta măi múnt de códrú d-ésta iărbe și sta za medicínu..., áltativna medicína. E, și sta..., ne cu médiĵi, négo sta.

(– *Da cumperi lăpte?* – R.S.)

– Ma iă, iă, ke și ĩe če? Lăptele nóstru domăt’i de văca ĩe-ĩ sâr, áli cmó česte..., colesteróle čésta prin hrăne, prin lăpte. ĩo cúmparu čéla lăpte če-ĩ cu zălica masnót’e, zălica, cu zălica. ĩo ám ur pósto [...] Ma iă, ma iă, măĵ bíre reș fi, măĵ bíre reș fi de căpra. De căpra reș fi măĵ bur lăpte. Čă-ĩ sáro și ... șă spúru ke-ĩ măĵ sâr... Iă, búro-ĩ, sáro-ĩ sâr.

(– *Și vir nu bei?* – R.S.)

– Ne, ne, nu za ke noĵ nu..., noĵ nu vőám, noĵ nu vőám ke sámó ca și co de popí șampán’et...

(– „*Nu vőám*” – *nu capes če-i* – R.S.)

– Nu voluto ganĵit. A vro vóta, vro vóta popíem șă zălica vir, pac cu rádensca, cu mineralna ápa ... Ma vro vóta, ma rétcó șă. Măĵ bíre-ĩ ne! Beș nu-ĩ sáro. Și de polițĵie te moré ste vedé pre căle când trăje áuto. Polițĵia te căța țe la ĩe dózvola. (...) Te căța și-ț mére dózvola. Čă-ĩ măĵ bíre ne beș niș. Măĵ bíre cavtă fêtele și ne beș!

(7) NU BEAU, NU FUMEZ, NUMAI
DUPĂ FETE CAUT (UMBLU)

(...)

– Sănătós ca clopotul. Dar nu beau, nu fumez, nu beau cafea, numai după fete caut (...). Da, da, bine merge. Și tot și eu fierb ceaiuri de medicină de... ceaiuri din codru, aceasta și cu hrană de casă, de-astea mai mult din pădure, ierburi de astea... pentru medicina alternativă. Ei, nu cu medici, ci cu asta.

(...)

– Păi da, dar știi ce e? Laptele nostru de casă de vacă este sănătós, dar acum... colesterolul acesta prin hrană, prin lapte. Eu cumpăr din acel lapte care este cu puțină grăsime, puțină. Eu am unu la sută. Dar mai bine ar fi, mai bine ar fi de capră. Laptele de capră ar fi mai bun. Acesta e sănătós... așa spun că-i mai sănătós... Da, este bun, sănătós.

(...)

– Nu, nu, că noi nu obișnuim (nu ne place), doar așa de a bea o șampanie.

(...)

– Nu ne place, spun. A, câteodată bem și puțin vin, dar cu radensca, cu apă minerală... Dar câteodată, așa rar. Mai bine nu! A bea nu-i sănătós. Și poliția te poate vedea pe stradă când conduci mașina. Poliția te agață și ĩți ia permisul. (...) Te prinde și ĩți ia permisul. Deaceea-i mai bine să nu bei nimic. Mai bine-i a umbla după fete și a nu bea!

(– Nu-nțeleg ce-i asta „skerței”. – R.S.) (...)

– Noi skerțejm. Iă, ma i-o-âm zis ke skerțeș ke reș rabi vro fęta, ma čă nu-i sámó škerți, čă-i și ístina. Čă reș și rabi!

– Noi glumim. Da, dar eu am zis că glumesc că aș dori o fată, dar asta nu e doar o glumă, ăsta-i și adevărul. Asta chiar aș dori.

(Pepo Glavina)

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA MODALITĂȚILE DE DELIMITARE A INVENTARULUI DE CUVINTE DE ORIGINE LATINĂ DIN LEXICUL ISTROROMÂNEI

*Lector univ. dr. Gabriel Bărdășan
Universitatea de Vest din Timișoara*

În general, la nivelul vocabularului, fizionomia și individualitatea unui idiom se reflectă prin stratul lexical de bază care se delimitează în funcție de vechimea, răspândirea și frecvența elementelor ce îl compun, acestea fiind caracterizate prin semantism bogat, putere derivativă și capacitatea de a intra în componența unor unități frazeologice.

Pentru limba română și, implicit, pentru dialectele sale istorice (dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân), dar și pentru celelalte limbi romanice, stratul lexical de bază îl constituie fondul latin (reflectat, de altfel, și în celelalte compartimente ale limbii), deoarece toate idiomurile romanice sunt continuatoare ale limbii latine, fapt subliniat și de Al. Rosetti, în cazul românei, în cunoscuta sa definiție genealogică a limbii române: „Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Pannonia de sud, Dardania, Moesia Superioară și Inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și până în zilele noastre”¹.

Poziția solidă a elementului lexical latin în structura limbii române poate fi relevată prin analiza vocabularului celor patru dialecte istorice românești, demers ce permite constatarea unui număr însemnat de asemănări și identități, ce motivează, printre altele, apartenența acestor varietăți diatopice la aceeași limbă și reliefează unitatea limbii române, alături de o serie de diferențe ce individualizează aceste dialecte divergente ale românei.

Caracterul divergent al dialectelor istorice sud-dunărene ale limbii române face ca acestea să se diferențieze încontinuu sub influența unui mediu lingvistic aloglot, lipsite fiind de contactul cu românitatea.

¹ Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, [București], EȘE, 1986, p. 75.

În asemenea condiții, fond lexical moștenit din latină pare a fi concurat de fondul de cuvinte împrumutate de la populațiile cu care românii sud-dunăreni au intrat sau intră în contact.

Restrângând problema la lexicul dialectului istroromân, constatăm prezența unui număr extrem de mare de termeni de altă origine decât latină în structura sa lexicală (slavă veche, croată, slovenă, italiană și germană). În ciuda situației nefavorabile în care se află acest idiom, istroromâna reușește și în prezent să-și mențină „înfățișarea” românească și romanică prin elementul latin din lexicul său, dar și cu cel reflectat de structura sa gramaticală.

Ținând cont de direcția de evoluție a acestui dialect din cauza presiunii puternice exercitate asupra sa, în prezent, în special de limba croată, considerăm utilă realizarea unei analize a elementului de origine latină din lexicul dialectului istroromân. Astfel, pentru a putea evidenția situația actuală a stratului lexical moștenit în structura lingvistică a acestui dialect și pentru a o compara – într-o anumită măsură – cu situația aceluiași fond lexical din celelalte dialecte românești este necesară și esențială stabilirea exactă a termenilor care îl compun. În acest sens, avem la îndemână – ca instrumente de lucru – sursele lexicografice existente în bibliografia de specialitate pentru istroromână, care conțin și informații referitoare la etimologia termenilor înregistrați (vocabulare, glosare, dicționare și studii referitoare la lexicul istroromânei), pe cele care se ocupă de lexicul limbii române în general, dar care oferă și formele dialectale sud-dunărene, uneori chiar și surse care nu înregistrează variante lexicale dialectale, ci doar cuvântul din româna literară, la acestea adăugându-se dicționarele celorlalte două dialecte române sud-dunărene (aromâna și meglenoromâna). Sursele lexicografice în care nu este înregistrat termenul istroromân, dar în care se oferă etimonul termenului din română (dacoromână), aromână sau meglenoromână sunt utilizate cu rezervă și doar în cazurile în care informația etimologică este insuficientă, săracă sau lipsește în lucrările ce se ocupă de lexicul istroromânei și cu condiția ca termenul istroromân să corespundă formal și semnatic reflexului dacoromân, aromân sau meglenoromân al cuvântului latinesc.

Delimitarea inventarului de termeni istroromâni moșteniți din latină este un demers ce întâmpină dificultăți întrucât în lucrările care se ocupă de lexicul istroromânei în special și de lexicul limbii române în general nu găsim întotdeauna unitate de păreri în ceea ce privește soluția etimologică propusă. Această situație nu reprezintă doar un caz particular, limitat la lexicul istroromânei, ci se regăsește în vocabularul oricărui idiom în momentul în care se urmărește originea elementelor din care este compus.

Soluțiile etimologice variate, propuse aceluiași cuvânt, sunt o consecință a imposibilității de a restabili cu certitudine legătura dintre o formă lingvistică prezentă și elementul ce se află la originea acestei forme. De exemplu, pentru cuvintele considerate a fi moștenite din latină problemele etimologice apar, în unele cazuri, datorită faptului că forma propusă ca etimon nu este atestată sau apare sporadic în izvoarele de cunoaștere a limbii latine populare, în alte cazuri datorită absenței unei concordanțe la nivel formal și/sau semantic între termenul considerat a fi moștenit și etimonul propus. Alteori, dificultatea stabilirii unei etimologii corecte este generată de coincidența formală și/sau semantică dintre etimonul latin propus și un cuvânt existent în limbile vecine din care ar fi putut fi împrumutat.

Oferirea unei soluții etimologice corecte este condiționată de respectarea câtorva criterii esențiale pentru orice analiză etimologică (criteriul fonetic și cel semantic), la care se adaugă o serie de criterii auxiliare ce își dovedesc funcționalitatea și aplicabilitatea de la caz la caz (criteriul geografic, funcțional, semantico-onomasiologic, istorico-social, al vechimii și cel al comparației cu limbile înrudite)². M. Sala precizează că atunci când cele două criterii fundamentale (concordanța fonetică și concordanța semantică) nu sunt suficiente pentru clarificarea originii unui cuvânt trebuie să facem „istoria” acestuia prin studierea sa pe trei axe: diacronică, diatopică, diastratică³ (aici își dovedesc eficiența criteriile auxiliare). Un alt aspect metodologic esențial relevat de academicianul M. Sala pentru cercetarea etimologică îl reprezintă principiul explicației interne, conform căruia „înainte de a căuta explicarea unui cuvânt românesc prin împrumut, trebuie epuizate posibilitățile de a explica cuvântul respectiv prin latină, care este continuată de limba română, sau prin mijloace interne ale limbii române (derivare, compunere). Se poate renunța la explicarea prin latină sau română numai atunci când ea prezintă dificultăți formale, semantice sau de altă natură, iar explicarea prin împrumut corespunde tuturor criteriilor folosite”⁴.

Parcurgerea surselor lexicografice care oferă informații etimologice referitoare la cuvintele istroromâne permite delimitarea a două aspecte relevante pentru fondul lexical moștenit din latină: pe de o parte se constată existența unui număr însemnat de cuvinte pentru care avem unanimitate de păreri din partea specialiștilor în ceea ce privește originea latină și, mai ales, în ceea ce privește etimonul latinesc care stă la baza formei

² Vezi M. Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1999, p. 23-34.

³ Idem, *ibidem*, p. 20-21.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 112.

istoromâne (sau a formei din limba română în general), iar pe de altă parte se delimitează un fond de cuvinte pentru care au fost propuse în lucrările lexicografice mai multe soluții etimologice dintre care cel puțin una trimite spre un etimon latinesc.

Analiza detaliată a materialului lexical istoromân pentru care în lucrările cu caracter lexicografic (sau în alte studii) s-a oferit, în mod pertinent sau mai puțin pertinent, soluția originii latine (ca opțiune generală sau ca una dintre ipotezele etimologice existente)⁵ permite gruparea termenilor istoromâni în câteva categorii, în funcție de etimologiile propuse. În acest sens, vom adapta la situația particulară a lexicului istoromân categoriile propuse de I. Coteanu și M. Sala, în lucrarea *Etimologia și limba română*, ulterior de M. Sala, în lucrarea *Introducere în etimologia limbii române*, pentru gruparea cuvintelor moștenite sau posibil moștenite, dar al căror etimon nu este general acceptat, și vom distinge următoarele cinci categorii⁶ de cuvinte istoromâne:

- cuvinte istoromâne sigur moștenite pentru care toate sursele lexicografice propun același etimon latin;
- cuvinte istoromâne pentru care sursele lexicografice propun două sau mai multe etimoane latinești;
- cuvinte istoromâne pentru care sursele lexicografice propun soluția moștenirii din latină și cea a formării interne (prin derivare, compunere sau schimbarea valorii gramaticale);
- cuvinte istoromâne pentru care unele surse lexicografice propun un etimon latin, iar altele diverse etimologii nelatinești;
- cuvinte istoromâne pentru care în diverse surse lexicografice s-a propus fie soluția moștenirii din latină, fie cea a formării interne sau soluția împrumutului din diverse limbi.

Cu excepția primei categorii de cuvinte în care soluția etimologică propusă este unitară și permite considerarea termenilor istoromâni ca fiind sigur moșteniți din latină, toate celelalte grupează cuvinte care impun clarificări etimologice (prin analiza fiecărui etimon la care au fost raportate lexemele istoromâne). Verificarea pertinentei diverselor opțiuni

⁵ Cf. Mariana Bara, *Lexicul latin moștenit în aromână - din perspectivă romanică*, (teză de doctorat, București 1999), pentru un demers de analiză similar celui propus de noi pentru lexicul moștenit din dialectul istoromân.

⁶ Vezi I. Coteanu, M. Sala, *Etimologia și limba română. Principii – probleme*, București, EA, 1987, p. 59 și M. Sala, *Introducere*, p. 116; cf. și M. Sala, *Le lexique latin hérité en romain*, în *Actes de XXe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, Tome II, Section III – La fragmentation linguistique de la Romania, Université de Zürich (6-11 april 1992), publiés par Gerold Hilty en collaboration avec les présidents de sections, Zürich, 1992, p. 563-564 passim.

etimologice permite completarea inventarului cuvintelor de origine latină cu acei termeni pentru care se susține, cu argumente solide – de natură lingvistică și/sau extralingvistică – ipoteza descendenței latinești.

Consultând sursele lexicografice care oferă și informații de natură etimologică cu privire la cuvintele istroromâne, am identificat un număr de 689 de termeni ce au fost repartizați în cele cinci categorii de cuvinte delimitate în funcție de natura soluției etimologice propuse. Pentru a sublinia importanța acestui demers de cercetare a fondului lexical istroromân și pentru a ilustra maniera de studiere a corpusului lexical delimitat vom realiza o prezentare a fiecărei categorii, oferind și câteva exemple de cuvinte istroromâne reprezentative pentru aceste clase de termeni.

a) Categoria *cuvintelor istroromâne sigur moștenite pentru care toate sursele lexicografice propun același etimon latin* cuprinde, potrivit cercetărilor noastre, 533 de elemente a căror etimologie nu este disputată de cercetători, în toate sursele lexicografice fiind propus același etimon latin pentru termenii istroromâni. Inventarul final al termenilor istroromâni moșteniți din latină va cuprinde, în primul rând, acest corpus însemnat de cuvinte, la care se va adăuga o parte din cuvintele istroromâne grupate în celelalte categorii delimitate și care în urma unei analize atente vor fi considerate drept continuatoare ale unor cuvinte latinești.

Pentru a ilustra conținutul acestei clase de cuvinte organizate alfabetic vom enumera doar cuvintele istroromâne ce au ca etimon un termen latin ce începe cu litera „a”: lat. ***abēllōna, -am** (= lat. clas. **avēllāna / abēllāna**) > ir. *alūre* s.f. „alună”; lat. **abscondēre** > ir. *(a)scūnde (se)* vb. III „a (se) ascunde”; lat. ***accaptiāre/ad-captiāre** > ir. *(a)cațā (se)* vb. I (polisemantic); lat. **(ac)-co(o)perire** > ir. *coperi* vb. IV „a acoperi”; lat. **acia, -am** > ir. *ățe* s.f. „ăț”; lat. **ăcus, -um** > ir. *ăc* s.n. „ac”, la pl. și „andrele”; lat. **ad** > ir. *a* prep. „la”, „a”; lat. **ădaquāre** > ir. *(a)dapā* vb. I „a adăpa”; lat. **adducere** > ir. *(a)dūce* vb. III „a aduce”; lat. **ăd-fōras** > ir. *(a)fāre* adv. „afară”; lat. **adjūtāre** > ir. *(a)jutā* vb. I „a ajuta”; lat. **ad-post** > ir. *(a)pōi* adv. „apoi”; lat. **ad-prōpē** > ir. *(a)prōpe* adv. „aproape”; lat. **ad-tūnce** > ir. *(a)tūnc(e)/(a)tūnț(e)* adv. „atunci”; lat. **adūnāre** > ir. *(a)durā* vb. I (polisemantic); lat. **afflāre** > ir. *(a)flā (se)* vb. I „a (se) afla, a (se) găsi”, „a căuta”; lat. **agnēlla, -am** > ir. *ml'ă/mn'ă* s.f. „mioară”; lat. **agnēllus, -um** > ir. *ml'e/mn'el* s.m. „miel”; lat. ***albīna, -am** > ir. *albirē* s.f. „albină”; lat. **albus, -a, -um** > ir. *ăb* adj. „alb”, „cărunț”, „bălan”, „palid”; lat. **allium** > ir. *ăl'* s.m. „usturoi”, „praz”; lat. ***allēvatum** > ir. *aluât, avlât* s.n. „aluat”; lat. **alter (*altru), -tra, -trum** > ir. *ât* pron., adj. pron. „altul”; ir. *ăto* pron. „altceva”, adv. „altfel”; lat. **amārus, -a, -um** > ir. *amâr* adj. „amar”; lat. **ambūlāre** > ir. *ămnă* vb. I „a umbla, a merge, a se duce”;

lat. ***ammixtîcâre** > ir. *mestecă (se)* vb. I (refl.) „a (se) amesteca”; lat. **ănĕllus, -um** > ir. *arél* s.n./s.m. „inel”; lat. **angŭstus, -a, -um** > ir. *ăngŭst* adj. „îngust”; lat. **anĭma, -am** „suflu, suflet” > ir. *îrimę* s.f. „inimă”; lat. **annŏtĭnus** > ir. *nŏtir* s.m. „noatin, miel de un an”; lat. **annŏtĭna** > ir. *nŏtira* s.f. „noatenă, mieluță de un an”; lat. **annus, -um** > ir. *ân* 1. s.m. „an”, 2. adv. „anul trecut”; lat. **apparâre** „a pregăti, a dispune” > ir. *(a)parâ* vb. I „a apăra”; lat. **apprĕndĕre (= apprĕhĕndĕre)** > ir. *(a)prĭnde* vb. III „a aprinde, a da foc”; lat. **ăqua, -am** > ir. *ăpe* s.f. „apă”; lat. **arâre** > ir. *arâ* vb. I „a ara”; lat. **arbŏr, -em** > ir. *ârbur(e)* s.m. „arbore”; lat. **ardĕre (= lat. clas. ardĕre)** > ir. *ârde* vb. III „a arde”; lat. **argentum** > ir. *arzĭnt* s.n. „argint”; lat. **ăriĕs, arietis, *ărĕtem (= lat. clas. arietem)** > ir. *arĕte* s.m. „arete, berbec lăsat de prăsilă”; lat. **ascŭltâre (= lat. clas. auscŭltâre)** > ir. *(a)scutâ* vb. I „a asculta”; lat. **asĭna, -am** > ir. *ăsirę* s.f. „măgăriță”; lat. **ăsinus, -um** > ir. *ăsir* s.m. „măgar”; lat. **audĭre** > ir. *avzi* vb. IV „a auzi, a afla”; lat. **aurum** > ir. *ăur* s.m. „aur”.

b) Categoria *cuvintelor istroromâne pentru care sursele lexicografice propun două sau mai multe etimoane latinești* reunește 35 de elemente care, din punctul de vedere al originii sunt considerate latinești, dar pentru care în lucrările lexicografice nu există un acord în ceea ce privește etimonul latin pe care îl continuă în istroromână și, în mare parte, chiar în limba română. Pentru integrarea acestor cuvinte în inventarul final al termenilor de origine latină din vocabularul istroromânei e necesară realizarea unei analize a etimologiilor propuse în lucrările lexicografice în vederea identificării soluțiilor pertinente referitoare la etimonul latin continuat în istroromână. Spre exemplificare vom prezenta soluțiile etimologice propuse pentru două cuvinte istroromâne:

ir. *âncă, ânța, ȝâncă, ȝâncă, ânc, âc* adv. „aici”

âncă Byhan 296: *ȝntșa* (atestat de N. I 20; Wgd.-Hs., II 6, 2, 4, I 251, WdR., Grt. 1204, Maiorescu 92 și 114, Wgd.-Hs., N. I 42 *infra*)⁷; CDDE 842: *ântșa*, glosat prin fr. „ici”; Popovici II 89: *âncă*; Popovici I 102: *ânc(a)*, 148: ~; Morariu, *Lu frați noștri* 25: *Io am verit che vezut-am che âncea-i foc [...]* (S), 48: *Âncea durmin!* (S), 69: *Căn ai tu pirę âncĭa verit, ăști vridn pre sachile cĭrsti!* (Sc), 71: [...] și âncea m-a hitit neca ve spur șâ renche... (Sc), 73: *Când a fost âncea rat, n-ă fost niș za de fome poghini.* (B), 101: *Când verire me cur âncea, pre cesta șcrila, neca se pinezi dignescu!* (L), 134: *Las tu cela betâr vapor âncea și na-ț mai mușat vapor ce-am io.* (J); Bartoli, *Liste* (apud Pușcariu SI III 99) s.v. *aci: păr la âncă* (J); *ștepte-me*

⁷ Variantele fonetice preluate de Byhan 296 din sursele lexicografice anterioare se explică din *ȝtș-a* cu intercalarea lui *n*, *ȝntșa*, care în poziție neaccentuată a ajuns *ânșa*, *ȝnșa*, apoi *ȝnsa* (vezi Byhan 296).

âncă (S); *âncă-i* (Sc); Bartoli, *Liste* (apud Pușcariu SI III 125) s.v. *-oace*: *âncă-i* (S, Sc); Kovačec, *Descrierea* 154: *ânc(a)*; TDR 578: ~ (J, N, B); Kovačec, *Rječnik* 22: ~ (sud, J), glosat prin cr. „ovdje; ovamo” și notat în *âncă moré fi ómu* (J) = cr. „ovdje mora biti čovjek”; Sârbu-Frățilă 187: ~; Scărlătioiu 304: ~; **ânc** Popovici I 102: *ânc(a)*; Morariu, *Lu frați noștri* 34: *Viro* ânci. (S), 52: *E ie vut-a cuțitu* ânci, *la pâsu de bragheși* [...] (S), 112: *Viro* ânci *e mușat spure tot.* (J); Bartoli, *Liste* (apud Pușcariu SI III 99) s.v. *aci*: *ânc săm* (C); *ramăs ânc* (L); Bartoli, *Liste* (apud Pușcariu SI III 125) s.v. *-oace*: *ânc săm* (C); Kovačec, *Descrierea* 154: *ânc(a)*; TDR 578: *ânc(a)* (J); Kovačec, *Rječnik* 22: ~ (sud, J) = cr. „ovdje; ovamo”, notat în *ie av ânc verit* (J) = cr. „on je došao ovamo”; ALR s.n. VI, h. 1839 (Aici) miroase a carne crudă: *âc se oâwude dufu de carne priésna* (J); **anča** Maiorescu 92: *ancea*; Morariu, *Lu frați noștri* 117: *Ancia-i dracu!* (J); Scărlătioiu 305: ~, în (J) și (Sc); **anč** WdR. (apud Byhan 296): ~; Maiorescu 92: *anci*; Bartoli, *Liste* (apud Pușcariu SI III 99): *io sam anč* (Gb); Scărlătioiu 305: ~, în (C, Gb, L); **â(n)ța** Popovici I 148: *ânța*; Morariu, *Lu frați noștri* 75: *Săpe ânța o șcul'e!* (B), 79: *Veț me lasă ânța durmi?* (B); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 27: *Și m-a hitit ânța la Scrobe iuve boțele nu-s răzbite...* (S); Pușcariu SI II 200: ~; Pușcariu SI III Glosar 302: *ânț(a)*; Coteanu, *Cum dispăre o limbă* 20: *ânț(a)*; TDR 578: *ânț(a)* (S); **oânc(a)** Bartoli, *Liste* (apud Pușcariu SI III 125): *ie-i oâncă* (B); Sârbu-Frățilă 239: *oânc(a)*, notat în contextul *Oânc jives.* = „Aici trăiesc.”; **oânča** Maiorescu 92, 114: *oancea*; Bartoli, *Liste* (apud Pușcariu SI III 99) s.v. *aci*: *ie-i oanča* (B); **uânča** Cantemir 157: ~; Sârbu-Frățilă 292: ~ (*uanč/e*), înregistrat în enunțul *Verit-âv uânča vede.* = „Au venit aici să vadă.”; **uânč** Cantemir 157: ~; **ânča** TDR 578: *ânc(a)* (N, B); Kovačec, *Rječnik* 31: ~ (sud, J) = cr. „ovdje; ovamo”; **ânče** Kovačec, *Rječnik* 31: ~ (N) = cr. „ovdje; ovamo”; **ânț(a)** TDR 578: ~ (S); Kovačec, *Rječnik* 33: *ânț, ınța* (S) = cr. „ovdje; ovamo”, termen ilustrat prin contextul: *ânța lucrâț?* = cr. „șto ovdje radite?”; **ânș(a)** Wgd.-Hs., II 6, 2, 4, I 251 (apud Byhan 296): *oñs[a, oñša; âns(a)* Wgd.-Hs., II 6, 2, 4, I 251 (apud Byhan 296): *oñs[a; âns(a)* Wgd.-Hs.: *oñs[a*, N. I 42: *oñs* (apud Byhan 296); Byhan 299: *oñs* (atestat de Wgd. I 252, N. II; Wgd.-Hs.: *oñs[a*), probabil de la *oñtș-a, oñș-a* aflate în poziție neaccentuată); **ans** Grt. 1204, N. I 42 (apud Byhan 296): ~; **âc** Byhan 297-298: *oțș* (atestat de N. I 43, Wgd.-Hs.; Sl. El., WdR., Grt. 1204; Mgl. 33: *atș*); Popovici II 89: *âc*; Popovici I 102: *âc*; **ač** Mgl. 33 (apud Byhan 298): *atș*.

Et.: 1. lat. **hăc-ce**, din **hăc** „aici” + **ce**, cu intercalarea târzie a lui **n**: (Pușcariu, SI II 215; Sârbu-Frățilă 187; Scărlătioiu 304); 2. lat. **ad *hince** (CDDE 842); 3. lat. lat. **ecc'hic** (Byhan 298 s.v. *oțș*: din *atși* cu schimbare de accent).

Variantele fonetice extrem de numeroase sub care apare termenul istroromân și absența unei forme similare în celelalte dialecte românești fac dificilă delimitarea certă a termenului latin pe care îl continuă. Explicația oferită de Byhan 298 se limitează la varianta fonetică *ăĉ*, rezultată potrivit aceluiași autor din ir. *aĉi* cu trecerea accentului pe *a-* și pronunțarea labializată (*ă*) a acestuia. Soluția etimologică propusă de CDDE 842 a fost combătută de Pușcariu în SI II 215, autorul precizând că lat. *ad *hince* nu poate fi acceptat drept etimon întrucât *n* din corpul fonetic al adverbului istroromân trebuie să fie de proveniență nouă pentru că altfel ar fi trebuit ca în loc de *ănt(a)* să se dezvolte o formă **ăntă*⁸. Așadar, pentru găsirea etimonului nu trebuie să se pornească de la forme precum *ăncă*, *ăntă*, *ăncă*, *ăntă*, *ăncă*, *ăntă* etc., ci de la cele scurte *ăĉ/ăĉ*, mai puțin utilizate sau slab atestate în vorbire, dar care trimit spre lat. *hăc* „aici” + *ce*. Corpul fonetic precar al formei istroromâne a fost întărit prin intercalarea lui *n* neetimologic și prin epiteza particulei *-a*, utilizată frecvent în dacoromână și istroromână⁹. Descendenți ai unor compuși latini cu *hac* în structura lor întâlnim și în celelalte dialecte istorice ale românei: cf. ar. *aoa* adv. „aici” < lat. *ad-hac* (vezi DDA 115, Rosetti, ILR 160, 189), ar. *aoa(țe)* adv. „aici” < lat. *ad-hac(ce)* (vezi Mihăescu 170), megl. *ua* adv. „aici” < lat. *ad-hoc* (vezi DM 310), dr. *auăce* adv. (înv.) „aici, în partea asta” < lat. **ad hăc* (vezi CDDE 116, CDER 531).

ir. *(a)ștërne* vb. III „a așterne, a face patul”

(a)ștërne Byhan 189: *aștërne*, *așternút*, *aștërnu* în (J), la ceilalți vorbitori: *ștërne* (atestat de N. I; Maioreșcu 94 *infra*), glosat prin germ. „ausbreiten, das Bett machen”, 351: *ștërne*; PEW 151: *(a)ștërnu*; CDDE 105: ~; Popovici II 88: ~, *-út*, *-u*, glosat prin germ. „ausbreiten”; Morariu, *Lu frați noștri* 26: *Cum ăț pătu șternuri, șă ver durmi!* (S), 94: *Cum ț-ai șternut pătu, șă ver durmi.* (Gb); Bartoli, *Liste (apud Pușcariu SI III 102-103)*: *așterne pătu*, *miza*, *fětina*, pe când alt informator admite doar *șterne pătu* (J); *șterne pătu*, ca formă admisă (S); *șterne*, formă aprobată de informator (B); *șterne* (C); *șternút*, formă aprobată (L); *șterna pătu* (Sc); CDER 485: *(a)ștërnu*; ILR II 295: ~; Kovačec, *Rječnik* 25: *aștërne* (J), glosat prin cr. „prostrijeti” și înregistrat în contextele *aștërne pătu* = cr. „prostrijeti postelju” și *așternút-am pătu* = cr. „prostro sam postelju”, 183: *ștërne* (B), localitate din care ni se oferă alături de formele de indicativ prezent (*ștërnu*, *-i*, *ștërne*, *-ân*, *-ăț* [sic!], *ștërnu*) și contextul ilustrativ *ștërne ali nepravi pătu za mēre durmi* = cr. „prostrijeti ili napraviti krevet da se ide

⁸ Pușcariu SI II 115.

⁹ Vezi Ivănescu, ILR 344.

spavati”; **(a)șterne** Maiorescu 94: *aștern, așterne, așternut* = germ. „breite aus, mache Bett”; Mihăescu 254: ~; Sârbu-Frățilă 188: *așterne*; Scărlătoiu 298: *așterne* în (J), *șterne*.

Et.: 1. lat. **astērnēre** „a întinde (lângă)” ([Cihac I 19]; PEW 151; [DA I 1 s.v.]; CDDE 105; [DM 285 s.v. *ștern*]; Popovici II 88; CDER 485; [DDA 174-175 s.v. *așternu*]; ILR II 295; Sârbu-Frățilă 188; Scărlătoiu 298; ([Sala, *Introducere* 39]); lat. **(ad)stērnēre** (Mihăescu 254); 2. lat. **stērnēre** „a întinde pe pământ, a așterne” (Tiktin, *apud* Byhan 189; PEW 151, ca o a doua soluție etimologică – vezi *supra*; [REW 8248]).

La baza termenilor românești stă compusul lat. **astērnēre**, dovada reprezentând-o formele din dialectele limbii române: dr. *așterne*, ar. *așternu*, megl. *ștern*¹⁰, ir. *(a)șterne*. În sprijinul acestei idei vine și opinia lui Al. Graur cu privire la forma propusă în REW 8248: „*așterne* ne vient pas de *sternere*: c’est un composé, sans doute de date latine”¹¹.

c) În categoria *cuvintelor istroromâne pentru care sursele lexicografice propun soluția moștenirii din latină sau cea a formării interne (prin derivare, compunere sau schimbarea valorii gramaticale)* regăsim 67 de termeni din lexicul istroromânei. Și în acest caz analiza termenului istroromân în legătură cu fiecare soluție etimologică propusă permite (în multe cazuri) clarificarea situației și alegerea celei mai motivate explicații de natură etimologică.

ir. *(a)mănât* adv. „târziu”

(a)mănât Popovici II 87-88: *amănât*, formă înregistrată de autor și într-un context ilustrativ: *amănât ai verit, iuve t-ai zebovit?*; Popovici I 102, 121, 145: *amănât*; Pușcariu SI II 111: *am(ă)nât*, 232: ~, alături de ir. *câsno*; Bartoli, *Liste (apud* Pușcariu SI III 101): *âstesera mănât* (B); Scărlătoiu 304: *amănât*; ALIr 369 *târziu*: *amănât* (J), adverb utilizat în paralel cu *demúnt*; **(a)mănát** Maiorescu 92: *amēnat* la (J), în restul teritoriului *mēnat* și *mnat*, 111: *mănat*; Pușcariu SI II 200: ~; Bartoli, *Liste (apud* Pușcariu SI III 101): *amănát*, glosat prin it. „tardi”; DDA 95 s.v. *amínát*: *amănát*; Cantemir 157: *amănát*; **amânát** Kovačec, *Descrierea* 155: ~; TDR 587: ~ (J); Kovačec, *Rječnik* 22: ~ (J), autorul notând și forma de comparativ: *mai amânát*; Sârbu-Frățilă 187: ~, autorii oferind spre ilustrare enunțurile: *Amânát a verit acâsa.* = „A venit târziu acasă.” și *Ure megu rano, ure megu mai amânát.* „Unele [autobuze] merg devreme, unele (= altele) merg mai târziu.”; **(a)manát** Bartoli, *Liste (apud* Pușcariu SI III 101): *sereș amanát*,

¹⁰ Forma din meglenoromână și, parțial, cea din istroromână reflectă o particularitate fonetică a acestor două dialecte (afereza lui *a-* neaccentuat) dezvoltată după încheierea perioadei de unitate lingvistică (adică după etapa românei comune).

¹¹ Graur, *Corrections* 114.

glosat prin it. „ieri sera tardi” (B); *amanât* = it. „tardi” (Sc); *manât*, *amanât* (N); **amnât** Byhan 186: *amnȚt*, alături de forma cu afereza lui *a* (atestat de N. I; Maiorescu 92, 111, 113 *infra*), autorul precizând că forma contrasă *amnât* trebuie să fi apărut înaintea dezvoltării unui *r* intervocalic dintr-un *n* original; PEW 79: *amnȚt*, glosat prin germ. „spät”; Pușcariu SI II 111: *am(ă)nât*; Bartoli, *Liste (apud Pușcariu SI III 101)*: ~ (J); **mnât** Byhan 186: *mnȚt* (atestat de N. I; Maiorescu 113: *mnat*, alături de alte două variante fonetice – vezi *infra*), 279: *mnȚt*; **amnât** ALIr 369 târziu: *amnât* (S, Sc, N), în ultima localitate enumerată fiind consemnat și împrumutul croat *cásno* (n.); **amanât** Bartoli, *Liste (apud Pușcariu SI III 101)*: ~, alături de o altă variantă fonetică (S); *ier amanât* (Gb); ~, ca formă aprobată de informator, dar paralelă cu sinonimul *casno* (Gd); **amenât** ALIr 369 târziu: ~ (M).

Et.: 1. lat. ***admināre** (Byhan 186, Popovici II 88); 2. (*amāna*) - derivat verbal din ir. *amāne adv. (= *a* + *māne*) < lat. **ad-māne**, dispărut din grai ca formă verbală, singura urmă a acestuia în istroromână fiind forma participială¹² păstrată cu valoare adverbială (PEW 79; [DA I 1 s.v.]; Popovici I 145¹³; [CDER 249 s.v. *amāna*: verb format de la *m(ă)ine* având ca punct de plecare o combinație latinească de tipul *ad mane sau de la o formă adverbială rom. *amāne]; Sârbu-Frățilă 187; Scărlătoiu 304; Teaha, *Cuvinte latinești* 277).

Raportarea termenului istroromân *amănât* la verbul lat. ***admināre**, dezvoltat probabil din lat. *minō*, *-āre* „a mâna (în special animale), a face să înainteze” (Guțu 825 s.v. *minō*) nu se susține semantic, înțelesul temporal al termenului istroromân regăsindu-se în mod cert în lat. **māne** „dimineață”. Ipoteza derivării verbului ce s-a menținut în istroromână doar ca participiu cu valoare adverbială din compusul adverbial *amāne (< lat. **ad-māne**) este mult mai probabilă decât continuarea directă a unei forme verbale latinești. Verificând situația acestui adverb în celelalte dialecte istorice românești constatăm prezența sa atât în aromână și meglenoromână, cât și în dacoromână (doar regional) și legătura sa directă, din punct de vedere formal și semantic, cu verbul din care s-a dezvoltat: ar. *amînât* și *amnât* adv. „idem” (DDA 95), cf. și vb. *amîn* „a întârzia” (DDA 94), megl. *mănât* adv. „idem” (DM 181), dr. regional *amânât* adv. „idem” (Banat) (CDDE 249 s.v. *amāna*; MDA I s.v. *amānat*), cf. și vb. rom. *amāna* „a întârzia”, „a nu îndeplini ceva imediat, ci a lăsa pe altă dată” (vezi DA I s.v. CDDE 249, MDA I s.v.). Cu toate că ir. (*a*)*mănât* descinde indirect dintr-un element

¹² ALIr 1606 fructe târzii înregistrează ir. *amănât* și cu valoare adjectivală: *amănât žir* sg. (J), *ča mai amănât frut* (N).

¹³ Observăm că autorul a revenit asupra soluției etimologice propuse în Popovici II 88, considerând mai motivată soluția etimologică oferită de PEW 79).

latin, termenul va fi considerat doar un formant intern al istroromânei și nu va figura în inventarul final al cuvintelor istroromâne moștenite din latină.

ir. *bet* adj. „beat”

bet Byhan 193: ~ (atestat de Grt. 500, Wgd. II 10, 2; Maiorescu 94 *infra*; Iv. 6: *bačet*); PEW 196: ~; *Graiul nostru* 159: *Așă bêt mes aw âm bârche nopta.*; Popovici II 92: ~, f. -ă; Morariu, *Lu frați noștri* 33: *Din căla lu omu bêt și Domnu se dâie la o bânde.* (S); Pușcariu SI II 232: ~, alături de împrumutul *opit* (după Glavina); Cantemir 159: ~, -e pl. *beîț*; CDER 753: ~; Mihăescu 220: ~; Kovačec, *Descrierea* 222: ~; Kovačec, *Rječnik* 38: ~, -e (S), glosat prin cr. „pijan” și ilustrat prin *ia fóst-a bête* = cr. „ona je bila pijana”; ALR s.n. V, h. 1271 (e) cherchelit: *bet*, alături de *napit* (J); **bet** Pellis 1819 briaco: *bet* (B); **bêat** Maiorescu 94: *be-at* sau *beat*, *be-ată* sau *beată*, pl. *beți*, *bete*; Byhan 192: ~.

Et.: 1. lat. **bībītus** ([CDDE 153]; [DA I 1 s.v.]; [REW 1080]; [DM 37 s.v. *beāt*, -ă]; CDER 753; Mihăescu 220; [Sala, *De la latină* 51: „păstrat în puține limbi romanice”]; [DEX² s.v.]; [MDA I s.v.]); lat. ***bībītus**, **-a**, **-um** (PEW 196; Popovici II 92); 2. derivat din forma de infinitiv a verbului *bea*, *bē* (Byhan 193).

Descendența latină a termenului este certă, dovada acestui fapt fiind continuatorii romanici ai lat. *bībītus* (sp. *beodo*, port. *bébado* – vezi REW 1080), dar și formele păstrate în trei dintre dialectele românești: dr., megl. *beat*, ir. *bet*. Raportarea directă a cuvântului istroromân la etimonul latinesc impune selectarea acestuia în inventarul de cuvinte moștenite din latină.

ir. *resarcă* vb. I „a descărca”

resarcă Popovici II 144: ~, -ăt, -scărc(u); Popovici I 106, 119: ~; Cantemir 178: ~; Sârbu-Frățilă 267: ~; **rascărcă se** (refl.) Kovačec, *Rječnik* 164: ~ (J), glosat prin cr. „istresti se, izvikati se (na koga)”, sursa ce oferă un context ilustrativ: *čé t-aĭ pre mĭre rascărcăt?*, glosat prin cr. „što si se na mene istresao?”.

Et.: 1. lat. ***dīscarrīcāre**, cu înlocuirea prefixului de origine latină *des-* (< lat. *dis-*) cu unul de origine slavă *res-* (< sl. *raz-*) (Popovici II 144, Popovici I 119); 2. un derivat cu prefixul *res-* de la ir. *(ân)cărcă* < lat. ***incarricare** (Sârbu-Frățilă 267).

Ambele soluții etimologice pornesc de la relevarea prezenței prefixului ir. *res-* în structura ir. *resarcă*, fapt ce implică, în mare parte, explicarea termenului ca formant intern al istroromânei, diferențierea apărând în ceea ce privește baza latină de la care se pornește: lat. ***dīscarrīcāre** sau ir. *(ân)cărcă* < lat. ***incarricare**.

Soluția raportării directe la etimonul lat. ***dīscarrīcāre** a ir. *resarcă* (< ir. ***discarcă**) cu substituirea ulterioară a prefixului de origine latină *des-*

(< lat. *dis-*) cu cel de origine slavă *res-* (< sl. *raz-*) este susținută de prezența unor continuatori direcți ai cuvântului latin în celelalte dialecte românești: dr. *descărca*, ar. *discarc(u)*, megl. *discarc* (vezi CDDE 258, DDA 393, CDER 2877, Mihăescu 279), de vechimea¹⁴, dar și de caracterul regulat al acestei substituții de prefixe în dialectul istroromân (cf. *rescl'ide* „a deschide”, *rescuț* „descuț”, *rezlegă* „a dezlega” etc.). Așadar, considerăm ca posibilă integrarea ir. *rescarcă* în inventarul final al termenilor istroromâni de origine latină datorită raportării sale directe la lat. ***discarricăre**.

d) Clasa *cuvintelor istroromâne pentru care sursele lexicografice propun fie un etimon latin, fie etimologii nelatinești* cuprinde 48 de termeni. Și în cazul acestei categorii de termeni istroromâni analiza individuală a fiecărei etimon propus ne va duce spre alegerea celei mai pertinente soluții etimologice și, implicit, spre selectarea sau eliminarea unui lexem din inventarul final al termenilor de origine latină moșteniți în lexicul dialectului istroromân. Oferim, spre exemplificare, și pentru această categorie două cuvinte istroromâne ce ridică probleme etimologice.

ir. *băier(e)* s.n. (s.f.) „șnur; cordon, brăcinar”

băier Popovici II 91: ~, -u, pl. -e, -le, notat în *băieru de furcă* = „ața de legat caierul”, *băiere* are și înțelesul „împletitura cu care se leagă chica”; Pușcariu SI II 64 (după Bartoli): ~, în (J, S); Morariu, *Lu frați noștri* 114: *pocernenca cu roișu baier și gâbir* (J); Bartoli, *Liste (apud Pușcariu SI III 103)*: *băier*, formă însoțită de precizarea „îl poartă numai bătrânele” (J); *băieru*, cu observația autorului: „după multă răzgândire” (S); Cantemir 158: ~, -e „baier”; Sârbu-Frățilă 190: ~, -e s.n. „brăcinar, baier(ă)”, autorii oferind și un context ilustrativ: *De jos de ie obruba roișie și prenča cu căle băiere ce că catârț lârj și cu cănița se-nčinje*. = „Jos este marginea roșie și pe aici se încinge cu băieri și cu brâul.”; Scărlătoiu 307: ~; ALRM s.n. III, h. 997 brăcinar (la izmene): *băieru de mūd'ânțe* (J); vezi și ALR s.n. IV, h. 1174; **băier** Pușcariu SI II 63 (după Bartoli): ~; Kovačec, *Rječnik* 35: ~, -u s.m. (J), glosat prin cr. „vrpca”; **băiere** s.f. Byhan 191: ~, -re, glosat prin germ. „Haarflechtband” (atestat de Maiorescu 94 *infra*); PEW 178: ~, glosat prin „Haarflechtband”); CDDE 127: ~ = fr. „ruban”; CDER 613: *baiere*; ILR II 295: ~; **băieră** Maiorescu 94: *baieră*, pl. *baiere* „baieră” = germ. „Flechtband”, autorul precizând că „se zice numai de câțiva peri împlețiți spre a ține cosițele; de ex.: *pletè perili in baieră*”, atestat în Villa-Nova (N); Cihac II 545: ~ = fr. „ruban de queue”.

¹⁴ Pușcariu SI II 205: „Acest schimb pare străvechiu, căci se găsește și la megleniți și în unele cazuri și la noi (Cf. *Convorbiri literare* XLI 207). Despre existența prefixului *des-* la istroromâni avem o probă indirectă în *slegat-a* (Bartoli 2/35), care pare a se fi născut prin despărțire greșită din *deslegat-a*, analizat *de + slegat* (dacă nu cumva avem a face cu influența ital. *slegare*).”

Et.: 1. lat. **bājulus**, **-um/bājula**, **-am** „cel/cea care poartă o greutate, hamal” (CDDE 127; ILR II 295; [DEX² s.v.]; [MDA I s.v.]); lat. **bajulus** ([Graur, *Corrections* 89, pentru REW 886: „*baieră*, *baier* viennent de lat. *bajulus*”]; [DDA 190 s.v. *báir* „baier”]; Sârbu-Frăţilă 190); lat. **baiulus** ([Sala, *Aventurile* 75: „*Baier* „şiret, panglică, chingă” vine direct din lat. *baiulus*.”]; lat. ***baliulus**, pronunţare populară de la **baiulus** (CDER 613); lat. ***baiulum** „obiect care poartă ceva” ([DAI 1 s.v. *băiá*]; 2. lat. **varius**, **-a**, **-um** = germ. „bunt, färbig”, prin substantivizarea adjectivului (PEW 178, etimologie preluată şi de Popovici II 91); 3. origine traco-dacă ([Russu, *Elemente* 101]; [Mihăescu 317: *baieră* = fr. „cordonnet, ganse” – admite originea traco-dacă, după I.I. Russu]; 4. tc. **bâgh**, **bâghy** „lien, noeud, bande courroie” (Cihac II 545, vezi şi Byhan 191, Popovici II 91, unde e preluată etimologia lui Cihac).

Existenţa unui termen latin, prezenţa unor forme romanice continuatoare ale acestui etimon (cf. it. *baggiolo* „suport, piedestal”, surs. *baila* „sfoară”, piacent. *bazzol* „pârghie” – vezi CDER 613; cf. REW 886, 888) şi atestarea cuvântului în cele patru dialecte româneşti (ar. *báir* „baier, şir”, dr. *baieră* „sfoară, curea de transportat/legat/atârnat obiecte”, megl. *băiâr* „şiret, şnur cu care femeile îşi leagă „tasul” sub bărbie”; (rar) baier, şir cu mărgele”, ir. *băier(e)* „şnur, cordon”) ne permit eliminarea celor două ipoteze etimologice neromanice (originea traco-dacă şi cea turcă). Dintre cele două etimoane latine propuse cel mai motivat pare lat. *bajulus* cu toate că a fost considerat, din punct de vedere etimologic cu semantism convingător, dar cu fonetismul mai puţin clar (CDER 613). Evoluţia sensului de la „hamal” la „chingă” „este posibilă şi există şi în alte dialecte romanice (în niciun dialect nu se păstrează sensul „hamal”).”¹⁵, schimbarea de înţeles fiind doar aparentă¹⁶. Evoluţia fonetică *-iu-* > *-ie-*, considerată mai puţin clară şi relevantă de CDER 613 (unde se precizează că „dacă se admite că *i* intervocalic dă *ĝ* > *ž*, rezultatul ar fi **bajur*, ca *ajuna* < **aiunare* sau ca it. *baggiolo*, care reprezintă prima fază a evoluţiei rom.”), se explică prin influenţa verbului (*a*) *îmbăiera* „a lega cu chingi” din lat. *imbaiulare* (derivat de la *baiulus*), devenit **imbailare*¹⁷. Argumentele invocate motivează considerarea termenului istroromân de origine latină şi justifică încadrarea lui în inventarul final al cuvintelor istroromâne de origine latină.

ir. *maşúna* s.f. „loc îngrădit unde se adăposteau oile noaptea când se aflau vara la păscut în munţi”, „stână”

¹⁵ Sala, *Aventurile* 75-76.

¹⁶ Vezi CDDE 127.

¹⁷ Vezi CDDE 127 şi Sala, *Aventurile* 76.

mașuna¹⁸ Flora, *Despre stadiul* 164: ~ „strungă”, în (J); Petrovici-Neiescu 206, 213: ~ „strunga oilor și, în general, stâna”; Petrovici, *Există oare elemente* 690: *mașuna*, pl. *mașune* „oborul, țarcul, strunga oilor; târlă, stână”, notat de la (J) în contextul lingvistic *Oile se tota zia pâscu și săra ovčări aduru oile ân mașuna. Mașuna-i priyradita cu lese na pol.*, iar cu sensul „stână” de la același informator care vorbea despre *strâylâta*¹⁹: *Čă-v ujăit a nošt' ovčări la mașuna; čă l-a fost čira.*; apare înregistrat în Kovačec, *Descrierea* 212: *mașuna*; TDR 583: *mašuna*; Frățilă, PDR 248: ~.

Et.: 1. lat. **mansio**, **-onem** „loc de popas” (Kovačec, *Descrierea* 212²⁰; Frățilă, PDR 248); 2. împrumut vechi direct din dalmată (***mašun-** < lat. *mansio*, *-onem*) (Petrovici, *Există oare elemente* 690: „...dintre toți continuatorii actuali ai unei forme dalmate **mašun-*, devenită în scr. *mošun(a)*, *mušun(a)* (> veql. *musúni*), numai cel istroromân l-a păstrat pe *a* neaccentuat. N-ar putea oare servi aceasta ca indiciu că ir. *mașuna* a fost împrumutat direct din dalmată?”); 3. împrumut croat sau împrumut din dalmată preluat prin intermediar croat (Petrovici, *Există oare elemente* 692 nu exclude nici această ipoteză pentru care pledează următoarele fapte: a) unele elemente romanice ale graiurilor sârbocroate prezintă *a* (nu *o*) pentru *a* protonic romanic, care după unii lingviști s-ar putea datora unei influențe italiene recente asupra fonetismului formelor sârbocroate (deci ir. *mošuna, împrumut croat influențat de ven. *masón*); b) posibilitatea existenței într-unul din graiurile croate cu care istroromâna se află în contact a unei forme *mašuna).

Legătura termenului istroromân cu lat. *mansio*, *-onem* este certă, însă problema care se ivește este cea referitoare la descendența directă

¹⁸ Pe lângă această variantă fonetică, apare, în unele lucrări consacrate istroromânei, o formă ir. *moșune* de la (J), cu sensul „locul unde dorm oile în stână” (Pușcariu SI II 225, după Glavina V/81). Despre această formă Pușcariu spune că ar putea fi raportată direct la dalmată dacă nu ar exista o formă precum *mošuna* și la slavii înconjurători pe care istroromânii ar fi putut-o prelua. (vezi idem, *ibidem*). Formele preluate de la Andrei Glavina (*mosuné* și *moșună*) de către S. Pușcariu și transcrise de lingvistul clujean prin *moșune* sunt contestate și considerate incorecte (din punct de vedere fonetic și semantic), prin raportare la caracteristicile graiului istroromân de nord, de către E. Petrovici, *Există elemente* 691 și, în parte, chiar de Kovačec, *Descrierea* 212.

¹⁹ „Laptele puțin închegat, bătut și încălzit care constituie cina ciobanilor la stână” (vezi Petrovici, *Există elemente* 691).

²⁰ „Forma *mašuna*, pe care am notat-o la toate subiectele din Jaiăn care cunosc termenul, ne-ar da posibilitatea s-o derivăm din cea latină **mansio** „locul unde se află, rămâne ceva” iar degradarea sensului în adăpost pentru vite sau păsări are paralele în mai multe dialecte romanice (REW sub **mansio**). Forma *mašuna* nu presupune cu necesitate ca termenul să fi fost împrumutat din dalmată sau din croată, cum este cazul cu forma *mošuna*, pe care o cunoștea Sextil Pușcariu...”.

a termenului din latină (ir. *maşúna* – termen moştenit) sau la preluarea termenului fie dintr-o limbă romanică vorbită, în trecut, în tritoriile locuite de istroromâni (ir. *maşúna* – împrumut din dalmată), fie din graiurile croate (unde cuvântul e împrumut din dalmată) aflate în contact cu istroromâna (ir. *maşúna* – împrumut croat).

Rezerve asupra descendenței directe din latină manifestă și A. Kovačec: „Totuși, e greu de presupus că acest cuvânt s-a menținut direct din latină, căci nu e cunoscut în niciun alt dialect românesc, iar cazuri ca un cuvânt să fie menținut numai în istroromână, din toate cele patru dialecte, aproape nici nu există.”²¹

Vechimea termenului istroromân, apartenența sa la un câmp semantic cu un număr însemnat de cuvinte moștenite (terminologia păstorească – pierdută în mare parte ca urmare a schimbărilor sociale), existența corespondentului latin ar motiva alegerea primei soluții, prezența unei forme dalmate continuatoare a lat. *mansio* și argumentul fonetic al legăturii directe dintre termenul istroromân și cel dalmat ar pleda pentru a doua soluție, iar excepțiile de la regulile fonetice de adaptare a cuvintelor de origine dalmată în graiurile croate ar susține ipoteza împrumutului croat. Această situație face dificilă alegerea unei singure soluții, termenul istroromân neputând fi integrat în inventarul termenilor sigur moșteniți din latină.

e) În clasa *cuvintelor istroromâne pentru care în sursele lexicografice s-a propus fie soluția moștenirii din latină, fie cea a formării interne sau soluția împrumutului* am încadrat 6 cuvinte istroromâne. Oferim spre exemplificare discuția etimologică referitoare la două dintre ele.

ir. *legeră* vb. I „a legăna”

legeră Kovačec, *Rječnik* 103: ~ (B), *lejeră* (J), autorul înregistrând și formele de indicativ prezent din (B): *légeru*, *-i*, *lēgere/légera*, *legerân*, *-ăt*, *légeru*, verb glosat prin cr. „zibati, njihati (u kolijevci)”; Sârbu-Frătilă 223: ~; vezi și ALR I/II, h. 239 eu leagăn [sic!] pe copil „je berce l'enfant” și ALRM I/II, h. 325 eu leagăn [sic!]: *io legăru fećóru* (B); *io te voi lejerá* (J); ALR II MN [2657 bis] legăn (copilul) [pers. I-III], [conjunctiv, pers. III] („je berce”): *leyăru*, *leyeri*, *layera*; *neca l'áyerá* (J); ALRM II, h. 202 (eu) legăn: *leyăru* (J); **legăra** CDDE 973: ~; Mării, *Note* 96: ~; **lēgără** Popovici II 120: ~, *-ăt*, *legăru se* (refl.).

Et.: 1. lat. ***līgīnāre**, derivat din **līgāre** „a lega”²² (PEW 957; [DA II 2 II s.v.]; Dahmen-Kramer I 273: „prevale ancora l'opinione del Pușcariu

²¹ Kovačec, *Descrierea* 212.

²² Explicația semantică se găsește în faptul că anumite leagăne se leagă de o grindă din tavan pentru a le ușura balansul (vezi CDER 4752).

che fa derivare il verbo *a legăna* da una voce latina volgare **liginare*"; [Mihăescu 276]; Sârbu-Frățilă 223; [Sala, *De la latină* 53: „existent numai în română”]); lat. **lîgînăre* ([REW 5028]; Popovici II 120; [Rosetti, ILR 109, 192]); 2. lat. **lêvîgînăre* < *lêvis* + *agînăre*, cu sensul de „a se mișca încet” (CDDE 973; [ILR II 301]; Mării, *Note* 96) - etimon considerat mai puțin convingător decât **lîgînăre* (vezi CDER 4752); 3. magh. **lengeni**, **lengetni**; cf. **logni**, **logatni**, **logozni** „a legăna”, **loga** „leagăn” (Cihac II 522, etimon înregistrat și de Byhan 264, CDER 4752); 4. alb. **l'ëkúnt** „a legăna” (Miklosich, *Rumunische Untersuchungen* II 22, *apud* Pilippide, *Principii* 719, unde se precizează că „cele două cuvinte n-au a face unul cu altul”; etimologie înregistrată și de Byhan 264, CDER 4752); 5. derivat de la ir. *leger* (CDER 4752: soluție motivată de relația inversă pe care o delimitează autorul: verb derivat din substantiv, nu substantivul ca derivat postverbal).

Soluțiile etimologice propuse termenului discutat sunt extrem de variate, fapt motivat de originea sa nesigură: unii cercetători relevă originea latină a cuvântului, alții îl consideră împrumut (din diverse limbi cu care, de-a lungul timpului, româna a avut diverse legături), iar alții îl consideră formație internă al limbii prin raportare la substantivul *leagăn*. Ipoteza cea mai plauzibilă este cea a descendenței latine a cuvântului (dr. *legăna*, ar. *leágăn* – vezi DDA 623, megl. *leágăn* – vezi DM 168, ir. *legeră*), fapt motivat de existența unor continuatori în cele patru dialecte istorice ale românei. Dintre cele două etimoane latinești propuse – ambele vulnerabile sub diverse aspecte (vezi comentariul critic din CDER 4752 referitor la evoluția semantică a verbului) – preferăm raportarea termenului discutat la lat. **lîgînăre*, derivat din *lîgāre* „a lega”. Așadar, soluția preferată justifică încadrarea cuvântului istoromân în inventarul termenilor de origine latină.

ir. *mușăt* adj., adv. „frumos”

mușăt Byhan 285: *mușôt* (atestat de Asc. 55, 56, 58, Sl. El., Maiiorescu 113, Iv. 8, 9, 4, Grt. 734 *infra*; Wgd. I 248, 255, II 1, 5, 2, 5, 3, 13: *mușôt* adj., adv., -*te*; N. I 26: *mușote*); Burada, *O călătorie* 187: *Baserica nostra e mușată.*; PEW 656: *mușôt*; *Graiul nostru* 158: *beleța mușâte*; Popovici II 128: ~, -*ă*; Pușcariu SI II 214: ~; Morariu, *Lu frați noștri* 10: [...] *che mergu vedę cum ai ăñ rai mușăt.* (S), 37: *Amneș chiă* cu mușăt. (S), 38: *Cum l-am ăñ mușâte căle pus!* (S), 61: [...] *l-a mirăt mușăt ăñ pîrjun* [...] (S), 69: [...] *șă mușăt focu* [...] (Sc), *mușâte limbe*, 73: [...] *și m-am mușăt zec'is ănuntru de friche.* (B), *Seliște mări-i, mușâte.* (B), 83: *o cantrida mușata* (B), 100: [...] *jivit-a mușăt* [...] (L); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 11: *Ce n-ăreș mai mușăl'ț?* (S); Bartoli, *Liste (apud Pușcariu SI III 123): mușăt ăñvestita* (J); *mușăt* (S); Morariu, *De-ale cirebirilor* II 9: *Mămo,*

mâmo, ma mî-e mușât... (Gb); Cantemir 172: ~, -e, pl. *mușâlț, mușâte*; ILR II 299: ~; Frățilă, PDR 248: ~; Kovačec, *Rječnik* 122: ~, -e, *mușâlț (mușât), mușâte* (sud), ~, -a, *mușâț, mușâte* (J) adj., glosat prin cr. „lijep, zgodan”, 122: ~ adv. = cr. „lijepo”; Sârbu-Frățilă 231: ~, -a, autorii oferind și câteva contexte ilustrative: *mușata fete; mușata vreme* = „fată frumoasă, vreme frumoasă”; Scărlătoiu 308: ~, -a; ALR I/II h. 245 fata mea e de tot frumoasă: *a noastră feta ăă de tot mușuătă și búra* (J); ALR II h. 219 mi-am durat o casă frumoasă („je me suis fait bâtir une belle maison”): *i-âm facút o mușata căsa* (J); vezi și ALIr 446 țărăncuță: *mușate fete* (S, N), *mușata feta* (Sc, L, B, Șc, T, Z, M, C); **mușat** Pușcariu SI III Glosar 315: ~, -e și expresia *cu mușatu* „cu frumosul”; Coteanu, *Cum dispăre o limbă* 22: ~; Kovačec, *Rječnik* 122: ~, -e, *mușâlț (mușât), mușate* (S) adj., 122: ~ adv.; **mușat** Asc. 55, 56, 58: *mușat, -ta, -tz*, Sl. El.: *mușato*, Maiorescu 113: ~, Iv. 8, 9, 4: *mușat, -ta*, Grt. 734: *mușat, -te, -ts, -te* (apud Byhan 285); Morariu, *Lu frați noștri* 107: *E ceta grof a fost bur cu jenschele, cu care li s-av mai mușate vezut.*, (J)114: *cea mușata roba betăre* (J), 125: *mușat fecioricî* (J); Bartoli, *Liste* (apud Pușcariu SI III 123): *mai mușat* (Gd); ALR I/II h. 245 fata mea e de tot frumoasă: *feta mia ei de tuót mușuătă* (B).

Et.: 1. lat. ***(in)formosiatus** ([DDA 719 s.v. *mușeát*]; Mihăescu 220; Sârbu-Frățilă 231: lat. ***(in)formoseatus**, printr-o formă intermediară ***(in)frumușat**; vezi și Scărlătoiu 308); lat. ***formoseatus** (Frățilă, PDR 248); 2. lat. **formōsus, -a, -um** (PEW 656; ILR II 299); 3. ***frumușat** ([DA s.n. VI 12, 13]; [CDER 3497: pentru ar. și megl. *mușat*]; cf. și [Jordan, *Toponimia* 521 s.v. *Mușata*]²³; [Ivănescu, ILR 247: *frumos: frumușat* scurtat în ar. *muș(ə)at(y)*]; [Sala, *Introducere* 79 acceptă soluția formării interne, dar nu exclude posibilitatea originii latine a termenului]; derivat din *frumos* ([DM 199 s.v. *mușat* la Țârnareca „frumos”]); 4. termen autohton ([Russu, *Elemente* 101]; [Russu, *Etnogeneza* 363-364], vezi și Scărlătoiu 308; [Mihăilă, *Cuvintele* 27]).

Dintre cele trei categorii de soluții existente pentru originea termenului discutat (termen moștenit din latină, derivat, termen autohton) înclinăm să credem ca la baza formelor dialectale românești (dr. *mușat*, menținut doar în antroponime și toponime, ar. *mușeát, mușát, mșat* „frumos”, megl. reg. *mușát* „frumos” – în Țârnareca, ir. *mușát* „frumos”) este cuvântul latin ***(in)formosiatus**, al cărui continuator românesc a fost supus unei „restructurări formale” încă din perioada românei comune, dovada acestui

²³ Jordan, *Toponimia* 521: „*mușat(ă)*, hipocoristic (ivit în vorbirea copiilor sau cu copiii) de la un mai vechi *(in)frumușat*, part. lui *înfrumușa*, variantă învechită a lui *înfrumușa* «a (se) face frumos». Există până astăzi în aromână și istroromână...”. Termenul există și în dr. regional, în vestul țării (vezi V. Frățilă, *Contribuții lingvistice*, Timișoara, Ed. de Vest, 1993, p. 203).

fapt reprezentând-o suprapunerea formală și chiar semantică dintre reflexele dialectale românești. Opțiunea noastră impune integrarea termenului istroromân în inventarul elementelor moștenite din latină.

Varietatea de opinii cu privire la originea unora dintre cuvintele istroromâne a impus ca necesară delimitarea celor cinci categorii de soluții etimologice și analiza pertinentă a fiecărui cuvânt istroromân în relație cu toate etimoanele propuse (dintre care cel puțin unul este latinesc) în vederea stabilirii inventarului de termeni de origine latină din instroromână, corpus lexical ce va oferi o imagine clară, cuprinzătoare și nefragmentată asupra acestui strat etimologic din vocabularul dialectului studiat. Inventarul termenilor de origine latină astfel delimitat va putea fi analizat din punctul de vedere al vitalității și rezistenței elementelor ce îl compun, dar și al gradului de uzură, din punctul de vedere al ariei de răspândire la nivelul celor două variante ale istroromânei sau în ceea ce privește câmpurile semantice în care se actualizează. Analiza elementelor lexicale latinești la nivel diacronic, diatopic și diastratic și raportarea constantă a acestora la situația din celelalte dialecte ale limbii române și chiar la situația din diverse limbi romanice vor permite delimitarea poziției acestui strat lexical în ansamblul vocabularului istroromân.

BIBLIOGRAFIE, SIGLE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ALIr = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul lingvistic istroromân. Atlante linguistico istroromano*, Pula, 2002.
- ALR I/II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I, de Sever Pop, vol. II: *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.
- ALR II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea a II-a (ALR II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți)*. B. *Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940.
- ALRM I/II = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea I (ALRM I), vol. II: *Familia*,

- nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, de Sever Pop, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.
- ALRM II = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea a II-a (ALRM II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți)*. B. *Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940.
- ALR s.n. IV = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol. IV: A. *Școala*. B. *Armata*. C. *Conflicte, justiție*. D. *Bani, comerț*. E. *Măsuri, greutate*. F. *Bucătărie, mâncăruri, băuturi, alimente, coloniale*. G. *Tutun*. H. *Îmbrăcăminte, încălțăminte, farduri, podoabe, lucru de mână*. I. *Culori*. J. *Spălat, călcat, igienă*, [București], EA, 1965.
- ALR s.n. V = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol. V: A. *Fire, caracter, sentimente*. B. *Petreceri, distracții*. C. *Muzică*. D. *Jocuri de copii*. E. *Salutul*. F. *Varia*. G. *Nume de persoană*. H. *Superstiții*, [București], EA, 1966.
- ALR s.n. VI = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol. VI: A. *Substantiv*. B. *Articol*. C. *Adjectiv*. D. *Pronume*. E. *Numeral*. F. *Adverb*. G. *Prepoziție*. H. *Conjuncție*, [București], EA, 1969.
- ALRM s.n. III = *Micul atlas lingvistic român. Serie nouă*, vol III: A. *Bucătărie, mâncăruri, băuturi, alimente, coloniale*. B. *Tutun*. C. *Îmbrăcăminte, încălțăminte, farduri, podoabe, lucru de mână*. D. *Culori*. E. *Spălat, călcat, igienă*. F. *Fire, caracter, sentimente*. G. *Petreceri, distracții*. H. *Muzică*. I. *Jocuri de copii*. J. *Salutul*. K. *Varia*. L. *Nume de persoană*. M. *Superstiții*, [București], EA, 1967.
- Bara, Mariana, *Lexicul latin moștenit în aromână - din perspectivă romanică*, (teză de doctorat), București, 1999.
- Bartoli, *Liste* = Listele lui Bartoli (*apud* Pușcariu SI III, p. 97-141).
- Burada, *O călătorie* = Teodor T. Burada, *O călătorie în satele românești din Istria*, Iași, Tipografia Națională, 1896, text republicat în Teodor T. Burada, *Opere*, vol. IV *Folclor și etnografie*, București, Editura Muzicală, 1980 p. 156-225.
- Byhan = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”, herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175-396.
- Cantemir = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, București, EA, 1959.
- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)*, București, Paralela 45, 2003.
- CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I.O., 2001.

- Cihac I, II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine*, vol. I *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Francfort, 1870; vol. II *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort, 1879.
- Coteanu, *Cum dispăre o limbă* = I. Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istroromâna)*, București, 1957.
- Coteanu-Sala = Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia și limba română. Principii – probleme*, București, EA, 1987.
- DA I 1 = *Dicționarul limbii române*, (tomul I, partea I A-B), București, 1913.
- Dahmen-Kramer I = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istroromene di Ugo Pellis*. Parte prima: Questioni 1-1512, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 13, 1988, p. 209-281.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, [București], EA, 1963.
- DEX² = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1996.
- DM = Th. Capidan, *Meglenoromâni*, vol. III *Dicționar meglenoromân*, București, [f.a.].
- EȘ(E) = Editura Științifică (și Enciclopedică).
- Flora, *Despre stadiul* = Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuția geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziției graiurilor istroromâne față de dacoromână*, în FD, IV, 1962, p. 135-167.
- Frățilă, PDR = Vasile Frățilă, *Probleme de dialectologie română*, Timișoara, TUT, 1987.
- Frățilă, Vasile, *Contribuții lingvistice*, Timișoara, Ed. de Vest, 1993.
- Glavina V = Texte din Jaiăni trimise de A. Glavina lui A. Viciu, în 1904 (*apud* Pușcariu SI III, p. 211-235).
- Graiul nostru = Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranția, vol. II, București, 1908, (p. 157-160).
- Graur, *Corrections* = Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în „Bulletin linguistique”, V, 1937, p. 80-124.
- Guțu = Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Ed. Humanitas, 2003.
- ILR II = *Istoria limbii române*, vol. II, (redactor responsabil Ion Coteanu), București, EA, 1969.
- Iordan, *Toponimia* = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, EA, 1963.
- Ivănescu, ILR = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ed. II-a, Iași, Ed. Junimea, 2000.
- Kovačec, *Descrierea* = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, EA, 1971.

- Kovačec, *Rječnik* = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998.
- Maiorescu = Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*, ediția a II-a publicată de Titu Maiorescu, București, Editura Librăriei Socec, 1900.
- Mării, *Note* = I. Mării, *Note lexicologice și etimologice*, în CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 87-97.
- MDA I-IV = *Micul dicționar academic*, vol. I Literele A-C, vol. II Literele D-H, vol. III Literele I-Pr, vol. IV Literele Pr.-Z, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2001-2003.
- Mihăescu = H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, EAR, 1993.
- Morariu, *De-ale cirebirilor I* = Leca Morariu, *De-ale cirebirilor, I Texte din Susnevița*, (extras din „Codrul Cosminului”, VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1929.
- Morariu, *De-ale cirebirilor II* = Leca Morariu, *De-ale cirebirilor, II Texte din Bârdo, Sucodru și Grobnic*, (extras din „Codrul Cosminului”, VII, 1930, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1932.
- Morariu, *Lu frați noștri* = Leca Morariu, *Lu frați noștri. Libru lu rumeri din Istrie. Cartea românilor din Istria. Il libro degli rumeni Istriani*, Suceava, Editura Revistei „Făt-Frumos”, 1928.
- Pamfil, Viorica, *Despre elementele latine păstrate numai în limba română*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 205-208.
- Pellis = răspunsurile înregistrate de U. Pellis în localitățile istroromâne anchetate pentru *Atlasul lingvistic italian* și publicate de Dahmen-Kramer = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis*. Parte prima: Questioni 1-1512, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 13, 1988, p. 209-281; Parte seconda: Questioni 1513- 3338, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 16, 1991, p. 107-137.
- Petrovici, *Există oare elemente* = E. Petrovici, *Există oare elemente romanice dalmate în lexicul istroromân?*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, EA, 1965, p. 689-692.
- Petrovici-Neiescu = E. Petrovici, P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 187-214.
- PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.

- Popovici I-II = Iosif Popovici, *Dialectele române (Rumaenische Dialekte)*, IX *Dialectele române din Istria*, I (*Referințele sociale și gramatică*), Halle a. d. S., Editura Autorului, 1914; II (*Texte și glosar*), Halle a. d. Saale, Editura Autorului, 1909.
- Pușcariu SI I-III = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, I. *Texte*, în „Analele Academiei Române”. Seria a II-a: Memoriile Secțiunii Literare, XXVIII (1905-1906), București, 1906, p. 117-182; II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, București, 1926; III. *Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, București, Cultura Națională, 1929.
- REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, ed. a VI-a, Carl Winter – Universitätsverlag, 1992.
- Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până în secolul al XVII-lea*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, EȘE, 1978.
- Russu, *Elemente* = I.I. Russu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București, EA, 1970.
- Russu, *Etnogeneza* = I.I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton tracodac și componenta latino-romanică*, București, EȘE, 1981.
- Sala, *Aventurile* = Marius Sala, *Aventurile unor cuvinte românești*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2005.
- Sala, *De la latină* = Marius Sala, *De la latină la română*, ed. a II-a revăzută, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2006.
- Sala, *Introducere* = Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 1999.
- Sala, Marius, *Le lexique latin hérité en roumain*, în *Actes de XXe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, Tome II, Section III – La fragmentation linguistique de la Roumanie, Université de Zürich (6-11 avril 1992), publiés par Gerold Hilty en collaboration avec les présidents de sections, Zürich, 1992, p. 561- a567.
- Sârbu-Frățilă = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.
- Scărlătoiu = Elena Scărlătoiu, *Istroromânii și istroromâna. Relații lingvistice cu slavii de sud: cuvinte de origine veche slavă*, București, Editura Staff, 1998.
- TDR = *Tratat de dialectologie românească* (coordonator V. Rusu), Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1984.
- Teaha, *Cuvinte latinești* = Teofil Teaha, *Cuvinte latinești moștenite în graiurile românești actuale*, București, EAR, 2005.
- TUT = Tipografia Universității din Timișoara.

ABREVIERI

adj. = adjectiv; adjectival; adv. = adverb; adverbial; alb. = albanez(ă); ar. = aromân(ă); B = Bârdo; C = Costârcean; cf. = confer; clas. = clasic(ă); cr. = croat(ă); D = Dolinščina; dr. = dacoromân(ă); et. = etimon; etimologie; f. = feminin; fr. = francez(ă); Gb = Grobnic; Gd. = Gradine; germ. = german(ă); h. = hartă; ir. = istroromân(ă); it. = italian(ă); J = Jaiăn; L = Letai; lat. = latină; latinesc; M = Miheli; m. = masculin; megl. = meglenoromân(ă); MN = Material Necartografiat; N = Noselo; n. = neutru; nr. = număr; p. = pagină; pct. = punct (de anchetă); pers. = persoană; personal; pl. = plural; pop. = popular(ă); prep. = prepoziție; pron. = pronume; pronominal; refl. = reflexiv; rom. = română; românesc; rom. com. = român(a) comun(ă); S = Sușnievița; s./subst. = substantiv; Sc = Sucodru; scr. = sârbocroat(ă); sg. = singular; sl. = slav(ă); s.v. = sub voce; Șc = Șcabici; T = Tărcovți; tc. = turcă; turcesc; vb. = verb; verbal; ven. = venețian(ă); vulg. = vulgar(ă); Z = Zankovți.

ASPECTE PRIVIND INFLUENȚA ITALIANĂ ASUPRA DIALECTULUI ISTROROMÂN¹

*Asist. univ. dr. Ana-Maria Pop
Universitatea de Vest din Timișoara*

Dialect istoric al limbii române, istroromâna, asemeni aromânei și meglenoromânei, s-a dezvoltat după desprinderea din trunchiul românei comune într-un mediu aloglot, fapt ce a dus, alături de factori de ordin politic, economic, cultural și sociolingvistic (statutul de idiom vorbit într-un cadru restrâns, numărul mic al vorbitorilor etc.) la însușirea de către vorbitorii istroromânei și a altor idiomuri, aceștia devenind bi- și chiar trilingvi. Aceste contacte lingvistice de lungă durată au dus la modificări importante în cadrul tuturor compartimentelor limbii, dintre acestea cel mai supus „primenirilor” fiind, după cum era și firesc, lexicul.

Dintre influențele manifestate asupra istroromânei cea mai puternică a fost (și continuă să fie) cea croată (e vorba, în primul rând, de dialectul čakavian, dar și de croata literară ștokaviană²), însă un rol însemnat, cel puțin pentru istroromâna vorbită la sud de Monte Maggiore, l-a avut și influența limbii italiene literare și cea a dialectului venețian.

Această influență, exercitată pe o perioadă relativ întinsă de timp, este în mare parte rezultatul situației politice³ din Peninsula Istria. Apartenența satelor istroromâne de sud la comitatul Pazin care, deși legat de Austria, era situat în mijlocul domeniilor aflate între 1420 și 1797 sub stăpânirea Veneției, a permis un contact direct între populația istroromână și cea

---

¹ Articolul nostru reia, cu unele modificări, textul publicat în „Transilvania”, Sibiu, 2009, nr. 4, p. 51-55.

² Vezi August Kovačec, *Istroromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 551.

³ Vezi, în acest sens, idem, *Istroromâna*, p. 552; idem, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, în „Linguistica”, XXXII (1992), II, Ljubljana, p. 159, 160; Radu Flora, *Gli italianismi nell'istroromeno*, în „Italica Belgradensia”, I, Belgrad, 1975, *passim*; Traian Cantemir, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, în „Limbă și literatură”, XIX, 1968 [1969], p. 105-106; Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân*, în Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998, p. 31.

italiană (în special cu vorbitorii așa-numitei venețiene istriote). Cu toate că și ținuturile în care se găsește Jeiănul aparțineau „Istriei Austriece”, acestea erau subordonate centrelor administrative, juridice și bisericești croate și, pentru perioade mai scurte de timp, celor slovene, astfel încât în această zonă contactele cu limba italiană au fost de mai mică intensitate.

La începutul secolului al XIX-lea, odată cu extinderea stăpânirii austriece asupra întregii peninsule, se intensifică și influența italiană, Austria favorizând din diferite motive întrebuințarea limbii italiene în administrație și în afacerile publice.

O nouă etapă a „relațiilor” italo-istoromâne are loc în timpul ocupației italiene dintre cele două războaie mondiale, perioadă în care italiana a fost limba oficială a instituțiilor publice.

Deși deloc de neglijat, influența italiană asupra graiurilor istoromâne nu a constituit până la lucrările lui Radu Flora (*Gli italianismi nell'istoromeno*) și August Kovačec (*Éléments italiens du lexique istrorumain*) obiectul unor studii speciale, în lucrările lingviștilor români și străini existând doar scurte observații cu privire la un aspect sau altul al acestei influențe, ajungându-se uneori, în lipsa unor analize exhaustive și temeinice, la rezultate contradictorii. Un exemplu în acest sens îl constituie numărul împrumuturilor italiene, care a fost fie supraevaluat, fie, dimpotrivă, a fost considerat ca lipsit de importanță. Astfel, I. Coteanu aprecia că „în istoromână au pătruns nenumărate cuvinte și expresii italiene”⁴, în timp ce August Kovačec considera că „numărul elementelor italiene este destul de sărac”⁵. Ulterior, lingvistul croat va reveni asupra acestei afirmații, precizând că influența italiană s-a concretizat „într-un număr mare de împrumuturi lexicale”⁶. O poziție similară cu cea a lui Kovačec a avut și Radu Flora, care estima într-o primă etapă că împrumuturile italiene în istoromână sunt aproape inexistente. Mai târziu va reconsidera însă influența italiană asupra istoromânei, ajungând la concluzia că aceasta nu este deloc nesemnificativă⁷.

⁴ Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 178.

⁵ August Kovačec, *Descrierea istoromânei actuale*, București, Editura Academiei, 1971, p. 197.

⁶ Idem, *Éléments italiens du lexique istrorumain*, p. 174.

⁷ „Si era portati anche a noi a non attribuire agli elementi italiani nell'istoromeno un'importanza particolare, a ritenerla comunque secondaria rispetto all'influsso determinante dei vicini idiomi serbo-croati e persino sloveni e affermavamo che (i prestiti) sono «meno dallo sloveno e pressoché inesistenti quelli dall'italiano». Invece ricerche ampie e approfondite sui prestiti sloveni da noi condotte di recente e che ci hanno permesso di registrare qualcosa come 300 parole ci portano a suporre la possibilità che non minore debba essere l'incidenza degli italianismi. Pur tuttavia un giudizio definitivo lo si potrà

În ceea ce ne privește, considerăm că elementele italiene (ne referim doar la lexic) sunt, după cum o arată materialele lingvistice de care dispunem, relativ bine reprezentate în istroromână atât din punct de vedere cantitativ, cât și în ceea ce privește domeniile tematice⁸, denumind: **părți ale corpului omenesc** (ex.: *budile* „maț, intestin”; *gobe/yoba* „cocoașă”; *lombuli/lumbuli* „rinichi”; *puŋe, puŋ* „pumn”; *stumig/štumiŋ* „piept; stomac” etc.); **raporturi de rudenie** (ex.: *bârba* „unchi”; baștardo „copil nelegitim, bastard”; *cumpâr* „cumătru, naș”; *cuŋăde* „cumnată; verișoară”; *cuŋado* „cumnat; văr”; *nevode* „nepoată; verișoară”; *nevodo* „nepot; văr”; *none* „bunică”; *nono* „bunic”; *parente* „rudă”; *spoze* „mireasă, tânără căsătorită, logodnică”; *zarmân, zermân* „văr”, *zarmâna, zermâna* „verișoară” etc.); **meserii și ocupații, funcții publice** (ex.: *butigér, butigâr* „vânzător, băcan”; *caligér, caligâr* „pantofar”; *lavurânt* „muncitor, calfă”; *marangún* „tâmplar”; *podeștât, potestât* „primar” etc.); **realități cu privire la domeniul militar** (ex.: *baionete* „baionetă”; *baline* „alice, glonț, ghiulea”; *bombe* „bombă, grenadă”; *calún, canón* „tun”; cavaleria „cavalerie”; *cazarme* „cazarmă”; *compáne* „companie de soldați”; *gvere* „război”; *permés* „permisie”; *piștôle* „pistol”; șadron „escadron” etc.); **diverse construcții și părți ale lor** (ex.: *ândit, landit* „coridor”; *baladúr* „pridvor”; *cajún* „căsuță, cabană”; *cantún* „perete; colț (de perete), ungher; loc retras”; *sofít* „pod (al unei clădiri)”; *vile* „locuință elegantă, vilă” etc.); **unelte și obiecte de uz casnic** (*carióle/carióla* „roabă”; *paléte* „vătrai”; *picún* „târnăcop”; *pirún* „furculiță”; *padéle* „tigaie”; *temperín* „briceag” etc.); **alimente, mâncăruri și băuturi**⁹ (ex.: *bevânda* „apă cu vin”; *bígula* „paste făinoase”; *buldón* „un fel de cârnat”; *búro, butíro* „unt”; *iota* „ciorbă de legume”; *malvasíe* „specie de vin dulce și aromat” etc.); **articole de îmbrăcăminte, încălțăminte și alte accesorii** (ex.: *búștu* „corset”; *calțete* „ciorap”; *capelín* „pălărie (de damă)”; *gilé* „vestă bărbătească”; *guânti/ yuânti* „mănuși”; *róbe/róba* „haină, îmbrăcăminte”; *scârpe* „pantof, gheată” etc.); **plante de cultură sau de grădină**¹⁰ (ex.: *aŋgúrije* „pepene verde”; (*arba*)*șpâna, iarbașpâna* „lucernă, trifoi”; *brócul(ę)* „varietate de

oare solo dopo che si sarà posta in effeto una loro esauriente registrazione” (*Gli italianismi nell'istroromeno*, p. 49).

⁸ Vezi și August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 160-167.

⁹ Vezi și Ana-Maria Pop, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri și băuturi*, în *Istroromâni: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Muzeului Astra, 2008, p. 85-102.

¹⁰ Vezi și idem, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la nume de plante cultivate*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion internațional de dialectologie*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2009, p. 285-299.

varză”; *caróte* „morcov; nap, sfeclă; gulie”; *erbéte* „sfeclă roșie”; *pomidór* „pătlăgea roșie”; *por* „praz”; *radíč* „tip de salată (plantă), andivă” etc.) etc.

Domeniile variate cărora le aparțin împrumuturile italiene din istroromână (termeni existenți în cea mai mare parte și în graiurile croate)¹¹ reflectă în ultimă instanță raporturile dintre Peninsula Istria și Italia. Altfel spus, mare parte din profesiile și meseriile moderne, din aspectele legate de administrație, economie, cultură, din inovațiile aparținând domeniului tehnic (construcții, transporturi etc.), agriculturii, modei, artei culinare etc. s-au propagat în Istria din Italia de nord¹².

Fiind atât rezultatul influențelor care s-au exercitat în anumite perioade de timp, cât și al unui plurilingvism activ și de lungă durată (pe lângă istroromână, croată – componentă obligatorie a bi-, plurilingvismului¹³, în satele istroromâne de sud numeroși vorbitori cunosc și folosesc o varietate a dialectului venețian și chiar italiana literară)¹⁴, elementele italiene din istroromână (ne referim doar la lexic) ridică numeroase probleme, care vizează, în principal, următoarele aspecte: *modul* în care acestea au pătruns (sunt împrumuturi directe sau au intrat prin intermediul croatei – după cum se știe, majoritatea elementelor de origine italiană existente în istroromână se găsesc și în graiurile croate din Istria; identificarea *sursei de împrumut* (dialectul venețian și/sau italiana literară); *poziția împrumuturilor din italiană în cadrul sistemului lingvistic istroromân* (sunt împrumuturi ocazionale, individuale – datorate interferenței codurilor lingvistice – sau este vorba de elemente cu o oarecare stabilitate în limbă și cu un uz mai larg)¹⁵; *repartiția* acestora în cele două variante ale istroromânei (de sud și de nord) etc.

În ceea ce privește **modul de pătrundere** a termenilor italieni, dacă pentru o parte dintre aceștia particularitățile fonetice indică cu siguranță faptul că este vorba de împrumuturi indirecte, prin intermediul croatei (de exemplu, ir. *bānac* „bancă (pentru șezut); tejghea (în prăvălie)” (< cr. *banak* < it. *banco*), ir. *gardéleț* „sticlete” (< cr. *gardelec* < ven. *gardelino* = it. *cardellino*); ir. *gărdăși* „a peria” (< cr. *gardašati* < it. (s) *cardare*, *scardassare*); ir. *pârșút*, *pârșút* (< cr. *pršut* < it. *prosciutto*, *presciutto*) etc.,

¹¹ „En tant que langue d’une grande puissance coloniale pendant presque un millénaire, en tant que langue de première importance internationale et qui disposait d’un grand nombre d’institutions, la langue italienne (au début, avant tout sous forme de dialecte vénitien) a laissé de nombreuses traces dans tous les idiomes d’Istrie” (August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 159).

¹² Vezi *ibidem*, *passim*.

¹³ *Ibidem*, p. 160.

¹⁴ Vezi, în special, August Kovačec, *Istroromâna*, p. 552.

¹⁵ Vezi *idem*, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170-171.

în numeroase alte cazuri aspectul fonetic nu mai constituie un criteriu de departajare, elementele lexicale având același corp fonetic în italiană (dialectul venețian și/sau italiana literară) și în croată (de exemplu, ir. *beléțe* „frumusețe” (< it. *bellèzza*, ven. *belèzza*, cr. *belèca*); ir. *bîre* „bere” (< it. *bîrra*, ven. *bîra*, cr. *bîra*); ir. *capâre* „arvună” (< ven. *capàra*, it. *caparra*, cr. *kapàra*); ir. *cordéle* „panglică” (< ven. *cordèla*, it. *cordèlla*, cr. *kordèla*); ir. *iota* „ciorbă de legume” (< ven. *ióta*, cr. *jóta*); ir. *scârpe* „pantof, gheață” (< it., ven. *scârpa*, cr. *skarpa*) etc.

În această ultimă situație, majoritatea lingviștilor¹⁶ susțin că se poate presupune că cel puțin o parte din termenii italieni au fost împrumutați în istroromână prin mijlocirea graiurilor croate, argumentul principal fiind faptul că majoritatea istroromânilor vorbesc curent croata și că există un număr relativ redus de istroromâni și de croați care folosesc activ italiana (dialectul venețian și/sau italiana literară).

Pe de altă parte, având în vedere că italiana a fost limbă oficială și în perioada dominației austriece, Radu Flora nu exclude nici varianta unor împrumuturi făcute în paralel de către graiurile croate și de istroromână. Totodată, susține același lingvist, este posibil ca împrumuturile italiene care nu aparțin domeniului administrativ, ci sunt termeni referitori la îmbrăcăminte, hrană etc. să fi pătruns în istroromână prin intermediul croatei¹⁷.

În legătură cu **sursa de împrumut** (dialectul venețian sau italiana literară), există anumiți termeni pentru care, pe baza particularităților fonetice și semantice, se poate trimitte cu siguranță, pentru etimon, la **dialectul venețian**¹⁸ (de exemplu, ir. *iardinér* „grădinar” (ven. *iardinèr* față de it. *giardinèro*); ir. *mâia* „piesă de îmbrăcăminte (de lână) purtată pe sub sau peste cămașă” (ven. *mâia* față de it. *màglia*); ir. *stampadór* „tipograf” (ven. *stampadór* față de it. *stampatòre*) etc.), respectiv la **italiana literară** (de exemplu, ir. *cuñât* (it. *cognàto* față de ven. *cugnàdo*); ir. *pecatór* „păcătos” (it. *peccatòre* față de ven. *pecadór*) etc.). Există însă și numeroase elemente lexicale pentru care nu se poate preciza dacă au intrat din italiana literară sau din dialectul venețian, din cauza faptului că aceste cuvinte au, în ambele idiomuri, forme sensibil asemănătoare (de exemplu,

¹⁶ Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne* (în colaborare cu Matteo Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan), II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, București, 1926, p. 223; Radu Flora, *art. cit.*, p. 56; August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, p. 197; idem, *Istroromâna*, 552; idem, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 160.

¹⁷ Radu Flora, *art. cit.*, p. 56-57.

¹⁸ Pentru alte exemple, vezi și Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170.

ir. *făbro* „fierar” (< it. *făbbro*, ven. *făbro*); ir. *invidia* „invidie” (< it., ven. *invidia*); ir. *lădru* „hoț” (< it., ven. *lădro*); ir. *ortolân* „grădinar” (< it., ven. *ortolano*); ir. *pădre* „tată” (< it., ven. *pădre*) etc.).

Referitor la această categorie de împrumuturi, părerile lingviștilor diferă: astfel, Sextil Pușcariu¹⁹ apreciază că cele mai multe elemente lexicale sunt împrumutate din dialectul venețian, în timp ce August Kovačec²⁰ consideră că o cercetare minuțioasă a acestei probleme ar putea demonstra faptul că împrumuturile din dialectul venețian sunt, în realitate, elemente italiene vechi.

Indiferent de modul în care elementele de origine italiană au pătruns în istroromână – direct sau prin filieră croată, și de sursa de împrumut – dialectul venețian sau italiana literară, este o certitudine faptul că o parte dintre acești termeni au devenit **dublete ale unor cuvinte istroromâne moștenite din latină** (de exemplu: ir. *bîre* „bine” (< lat. *bēne*) – *ben*, *beñ* (< cr., ven. *ben*, it. *bene*); ir. *cumnât* „cumnat” (< lat. *cognātus*, -um) – *cuñât*, *cuñâdo* (< it. *cognato*, respectiv ven. *cognádo*, *cugnádo*, cr. *konjado*, *kunjādo*); ir. *púmăn* „pumn” (< lat. *pūgnus*, -um) – *puñu*, *puñe* (< it. *pugno*, cr. *punj*, respectiv it. *pugna* s.f. pl., cr. *punja*, *punja*) etc.

În articolul *Observații privind dubletele etimologice în dialectul istroromân*²¹, am încercat să prezentăm, pe lângă exemple din categoria substantivului și a verbului, și dificultățile pe care le ridică identificarea acestor perechi etimologice. Este vorba în primul rând de „caracterul efemer și destul de instabil”²² al împrumuturilor din italiană (în numeroase cazuri poate fi vorba doar de împrumuturi ocazionale sau individuale și nu de elemente cu o oarecare stabilitate în limbă și cu un uz mai larg), de răspândirea geografică a acestor termeni, dar mai ales de modul în care a fost cules materialul lexical. De exemplu, există o categorie aparte de dublete, de tipul *poscapă* – *poscapei*, unicul element distinctiv în cazul acestora fiind tipul de conjugare în care sunt încadrate. Astfel, prezența terminației *-ă* la un verb istroromân reprezintă un indiciu că verbul respectiv este moștenit, în timp ce terminația *-ei*, atașată aceluiași radical, indică faptul că termenul este de proveniență recentă în limbă. Este greu însă de precizat dacă în astfel de cazuri este vorba de dublete etimologice reale sau este vorba de imprecizia anchetatorului, deoarece în numeroase alte situații verbe pentru care se poate afirma cu siguranță că au fost moștenite din latină au fost notate cu terminația *-ei*, respectiv *-ă*, în cazul unor împrumuturi recente.

¹⁹ *Studii istroromâne* II, p. 223.

²⁰ *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170.

²¹ În *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 441-450.

²² August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170-171.

Referitor la sensul acestor unități lexicale, în cele mai multe cazuri nu am înregistrat diferențe între termenul moștenit și cel împrumutat, fapt care demonstrează că preluarea termenului italian nu se datorează necesității denumirii unor realități noi, ci este mai degrabă rezultatul unui plurilingvism activ și de lungă durată.

În ceea ce privește **răspândirea elementelor italiene** în cele două variante ale istroromânei, datorită contactelor mai frecvente și mai intense ale istroromânilor de la sud de Monte Maggiore cu populația italiană din Peninsula Istria, în varianta de sud a intrat un număr mult mai mare²³ de termeni de origine italiană decât în varianta de nord: „Izolată în munți, satul Jeiăn a avut puține contacte cu restul teritoriului. Raporturile dintre jeiăneni și populațiile de limbă italiană erau doar sporadice și superficiale. În schimb, în satele istroromâne de sud, contactele cu grupurile italofoane au fost dintotdeauna mai regulate și mai intense. Încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, locuitorii satelor istroromâne de sud se îmbarcau frecvent la bordul vaselor comerciale, unde italiana era utilizată ca limbă «de lucru» și ca limbă «interetnică». Acesta este motivul pentru care în satele din sud a existat întotdeauna un număr de persoane capabile să folosească activ limba italiană”²⁴.

Dintre noțiunile pentru care în varianta de sud a istroromânei se folosesc elemente de origine italiană²⁵, iar în cea de nord termeni moșteniți din latină, împrumutați din croată sau din germană, amintim: *búro* „unt” (< it.) (sud) / *unt* (< lat.) (nord); *bordí* „a avorta” (< ven.) (sud) / *plârde* (< lat.) (nord); *bróke* „carafă” (< ven., it.) (sud) / *vărč* (< cr.) (nord); *maiéstro* „învățător, dascăl” (< it.) (sud) / *șumăistăr* (< germ.) (nord) etc.

Deși cele mai multe împrumuturi lexicale de origine italiană s-au adaptat sistemului morfologic al istroromânei, există și împrumuturi care

²³ Vezi idem, *Istroromâna*, p. 584-586; idem, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170-171; Radu Flora, *art. cit.*, p. 54-56; Traian Cantemir, *art. cit.*, p. 105.

²⁴ „Isolé dans la montagne, le village de Žȇân, avait peu de contacts avec le reste du pays. Les rapports que ses habitants entretenaient avec les populations de langue italienne n'étaient que sporadiques et superficiels. Dans les villages istroroumains du sud, au contraire, les contacts avec les groupes italophones ont depuis toujours été plus réguliers et plus intenses. Depuis le milieu du XIXe s., les homes des villages istroroumains du sud, très souvent, s'embarquaient à bord des bateaux de commerce où l'italien était utilisé normalement comme langue de métier et langue «interethnique». C'est pourquoi dans les villages du sud il y a toujours eu un certain nombre de personnes capables de se servir activement de la langue italienne”. (August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170); v. și idem, *Descrierea istroromânei actuale*, p. 197.

²⁵ Vezi, în special, August Kovačec, *Istroromâna*, p. 584-586; idem, *Les différences lexicales entre l'istroroumain du nord et l'istroroumain du sud, passim*.

au determinat, în special în sistemul variantei de sud, anumite schimbări²⁶. Amintim în acest sens modificările apărute în privința exprimării genului și a numărului la substantive: apariția terminației *-o* la singularul unor substantive de genul masculin: *móŋo* „mus” (< it. *mozzo*, ven. *mozo*), *mólo* „dig, stăvilar” (< it. *molo*), *nostrómo* „nostrom” (< it. *nostrómo*), *castáldo* „tutore” (< it. *castáldo*) etc.; existența unui număr redus de substantive de genul masculin terminate în *-a*: *bárba* „căpitan” (< ven. *bárba*), *búia* „gâde, călău” (< it. *bòia*), *măkinista* „mașinist” (< it. *macchinista*); apariția pluralului în *-i* la substantivele de genul masculin, indiferent de contextul fonetic, anterior pătrunderii împrumuturilor italiene această desinență putând apărea doar după un grup consonantic: *farabut* „hoț, tâlhar” – *farabuti* (și nu **farabuț*), *nono* „bunic” – *noni* (și nu **noñ*), *baculo* „gândac” – *baculi* (și nu **bacuâ*) etc.

Prin urmare, deși nu are amploarea influenței exercitate de croată, influența italiană asupra istroromânei constituie o problemă deosebit de complexă, care necesită un studiu amănunțit, cu luarea în considerare a tuturor compartimentelor limbii, studiu care trebuie să aibă în vedere, în mod necesar, toate sursele de material care au apărut până în prezent (culegeri de texte, glosare, atlase lingvistice etc.), îmbogățite cu anchete la fața locului.

BIBLIOGRAFIE

- Cantemir, Traian, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, în „Limbă și literatură”, XIX, 1968 [1969], p. 91-110.
- Coteanu, Ion, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, EȘ, 1961.
- Flora, Radu, *Gli italianismi nell'istroromeno*, în „Italice Belgradensia”, I, Belgrad, 1975, p. 45-63.
- Frățilă, Vasile, *Dialectul istroromân*, în Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998, p. 11-33.
- Kovačec, August, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei, 1971.

²⁶ Vezi Radu Flora, *art. cit.*, p. 58; August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 172-174; idem, *L'istroromeno*, în „L'annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia”, Romania, Casa Editrice Muzeul Satu-Mare, 1999, p. 129-140.

-
- Kovačec, August, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, în „Linguistica”, XXXII (1992), II, Ljubljana, p. 159-175.
- Kovačec, August, *Istroromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 550-591.
- Kovačec, August, *L'istroromeno*, în „L'Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia”, Casa Editrice Muzeul Satu-Mare, Romania, 1999, p. 123-142.
- Pop, Ana-Maria, *Observații privind dubletele etimologice în dialectul istroromân*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 441-450.
- Pop, Ana-Maria, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri și băuturi*, în *Istroromâni: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Muzeului Astra, 2008, p. 85-102.
- Pop, Ana-Maria, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la nume de plante cultivate*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion internațional de dialectologie*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, p. 285-299.
- Pușcariu, Sextil, *Studii istroromâne*, în colaborare cu Matteo Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, II, *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, București, 1926.

CARACTERIZAREA GEOGRAFICĂ, ISTORICĂ ȘI CULTURALĂ A MINORITĂȚII ISTROROMÂNE DIN CROAȚIA

Dr. Dorin Lozovanu

Cercetător postdoctoral – Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași

Cercetător științific superior – Muzeul Național de

Etnografie și Istorie Naturală

Președinte al Asociației de Geografie și Etnologie din Republica Moldova

I. Caracterizare geografică generală

Istria este o peninsulă situată în extremitatea nord-vestică a Croației. Cea mai sigură delimitare față de restul continentului a acestei peninsule, care pătrunde în Marea Adriatică este dată de munții Cicearia (Ćićarija). Acest lanț de munți este situat la nord-estul peninsulei. Cicearia începe de la frontiera cu Italia, de la sud-vest de cunoscutul Podiș Karst (Kras), traversează fâșia sud-vestică a Sloveniei, ajungând până la câmpia litorală a golfului Rijeka, la sud-vest de orașul croat Opatija. Acești munți sunt bine delimitați de celelalte masive montane ce intră în componența munților Dinarici. Pe teritoriul Croației, Cicearia se bifurcă în două culmi montane, una estică, dominată de vârful Šija (1234 metri) și alta vestică cu vârful Učka situat în extremitatea sudică, acesta din urmă reprezentând altitudinea maximă din cadrul munților Cicearia și a Peninsulei Istria – 1396 metri.

Golful Trieste scaldă nord-vestul peninsulei, iar capul Savudrija care delimitează la sud acest golf, reprezintă extremitatea vestică a statului croat. Extremitatea sudică a peninsulei este dată de capul Kamenjak, situat la sud de orașul Pola. Fațada estică a peninsulei este scăldată de golfurile Kvarner și Rijeka, separate între ele de prelungirea spre nord a insulei Cres (Țres).

În acest fel, Peninsula Istria, cunoscută în croată ca Istra, ocupă și prelungirea spre litoral a Sloveniei, o parte neînsemnată a teritoriului italian, lângă Trieste, cea mai mare parte a sa fiind în cadrul Croației.

În apropiere de peninsula Istria se află mai multe insule, mai importante fiind Brioni la sud-vest, Cres (Țres) la sud-est, la est de Cres este insula Krk.

Relieful peninsulei este destul de variat. Astfel, partea nord-estică este dominată de Munții Cicearia (Ćićarija), apoi urmează o fâșie submontană, mai larg reprezentată în nordul peninsulei. În interiorul peninsulei predomină un relief de podiș, cunoscut și ca podișul Istriei, iar în regiunile marginale din apropierea litoralului se desfășoară mai multe câmpii litorale, care pătrund spre interior prin văile râurilor.

Clima este temperat-continentală cu influențe mediteraneene în interiorul peninsulei și subtropicală de tip mediteranean în lungul litoralului. Iernile sunt blânde pe litoral, iar verile sunt călduroase pe întreg teritoriul. Precipitațiile sunt mai abundente în regiunea submontană și montană, unde media anuală nu scade nicăieri sub 500 mm.

Peninsula Istria este traversată de o serie de cursuri de apă permanente și intermitente care își au obârșia în munții Cicearia. Mai importante sunt râurile Mirna și Raša, care au debușeele sub formă de estuar. Vegetația și fauna includ elemente mediteraneene și temperate. Pădurile de quercinee și arbuști sempervirescenți de tip maquis au fost în mare parte defrișate. În zona montană există și păduri de fag.

Argiluvisolurile, terra rossa, rendizinele și solurile brune eumezobazice montane sunt cele mai răspândite.

Orașele cele mai importante sunt situate de-a lungul litoralului: Trieste (Trst, în croată și slovenă) la extremitatea nord-vestică a peninsulei este cel mai mare oraș din regiune, cu o populație de peste 250 000 locuitori, Keper (Koper), cunoscut și ca Capodistria, are o populație de 27 000 locuitori. Acesta este unul dintre cele mai importante orașe ale Sloveniei, prin poziția sa geostrategică pentru această țară. Piran este al doilea port al Sloveniei, are o populație de circa 7 000 locuitori.

În Croația cele mai importante sunt orașele Rovinj cu 15 000 locuitori și Pola (Pula) cu peste 60 000 locuitori, ambele pe fațada vestică a peninsulei. Pe țărmul estic mai important este orașul Opatija cu peste 10 000 locuitori.

Orașul Rijeka, deși nu se află în cadrul peninsulei Istria, are o importanță economică și culturală deosebită pentru populația Istriei. Acest oraș are o populație de circa 210 000 locuitori.

Dintre localitățile urbane situate în interiorul peninsulei nici una nu depășește cifra de 5000 locuitori. Mai importante sunt Buje, Buzet, Pazin și Labin.

Structura etnică a populației din peninsula Istria este în strânsă legătură cu împărțirea ei între cele trei state. Astfel, în Trieste predomină italienii cu peste 90% din totalul populației. Există în Italia și o minoritate slovenă,

precum și croată, dar sunt puternic asimilați. Limita etnică între sloveni și croați coincide aproape în totalitate cu frontiera între cele două state. Aici este vorba mai degrabă de stabilirea entității etnice pe baza criteriului administrativ, pentru că tranziția lingvistică între dialectul čakavian croat și limba slovenă este treptată. Despre diferențe culturale majore între cele două popoare slave nici nu se poate vorbi. Din această cauză, o minoritate slovenă în Croația sau o minoritate croată în Slovenia apare doar în contextul migrațiilor recente.

În Slovenia și Croația, ca rezultat al evenimentelor istorice, există și o minoritate italiană care a fost mult mai numeroasă în trecut. Diminuarea numărului de italieni este rezultatul asimilării lor de către populația slavă, dar și a migrației lor spre Italia.

Istroromânii practic nu joacă nici un rol important în cadrul populației totale, numeric ei reprezentând sub 0,5 % din populația totală.

Densitatea populației în peninsula Istria este mai mică comparativ cu alte regiuni ale țărmului Adriatic. Densitatea medie a populației este în jur de 50 de locuitori pe km².

Din punct de vedere administrativ, în cadrul Peninsulei Istria se includ următoarele unități: regiunea italiană Friulia Venezia Giulia cu centrul administrativ la Trieste (numai pe o foarte mică porțiune în cadrul peninsulei Istria); opștinle Piran, Izola și Koper în Slovenia și opștinile Buja, Poreč, Rovinj, Pula, Buzet, Labin și Opatija din Croația.

II. Originea și evoluția istorică a istroromânilor

Despre originea istroromânilor s-au exprimat păreri diferite, în raport cu concepția de ansamblu a diverșilor istorici, lingviști, geografi asupra formării poporului român și a limbii sale.

Opinia conform căreia istroromânii ar reprezenta o populație romană, autohtonă, provenind încă din vreme Imperiului Roman, a fost susținută prima dată de către Tanaro. Această opinie fost acceptată apoi de către Ion Maiorescu, care a făcut primele studii de teren asupra istroromânilor dintre cercetătorii români, în 1857. În prezent, majoritatea absolută a cercetătorilor infirmă această părere, bazându-se pe mai multe argumente.

În special s-a impus, de-a lungul discuțiilor, două teorii principale, opuse ca mod de rezolvare a problemei, și una și alta cu adepți până în zilele noastre.

În concepția lui Ovid Densusianu, istroromânii sunt dacoromâni din părțile sud-vestice ale teritoriului dacoromân, adică din Banat, Munții

Apuseni, Bihor. Dialectul istroromân s-a desprins, în consecință de dacoromână, mai întâi ca un subdialect, dezvoltându-se apoi într-un dialect independent. Argumentarea lui Ov. Densusianu este de natură lingvistică și se bazează pe concordanțele istroromânei cu graiurile din Banat și sud-vestul Transilvaniei. Exemplele cele mai importante pe care le dă Densusianu sunt următoarele:

Păstrarea labialelor nepalatalizate și în istroromână și în graiurile dacoromâne din Banat și sud-vestul Transilvaniei există cuvintele pitsor (picior), bire (bine), fikat (ficat), vis (vis), mile (mie).

Câteva fonetisme specifice: în istroromână zozet, în dacoromâna din Banat și Transilvania zezot, zezet (deget); în istroromână tsopir, în graiurile din Transilvania de vest și sud-vest tsapon (piepten); în istroromână skont, în dacoromâna din Transilvania de vest skaund (scaun).

Rotacismul existent la istroromâni și la moți, de exemplu bire (bine), bur (bun).

Formarea condiționalului prezent cu imperfectul auxiliarului a vrea și infinitivul: în istroromână res, rei re, ren, rets, re (cântă), în graiul bănațean res, rei, re, rem, rets, re (cântă).

Concluzia se impune de la sine: „Acestea par a fi dovezi suficiente pe a susține că istroromâna derivă din dacoromână și că trebuie considerată ca un grai dacoromân transportat în Istria de coloniștii români din Banat și din sud-vestul Transilvaniei” (Ov. Densusianu).

După Densusianu, istroromânii reprezintă mai multe straturi de populație dacoromână, din epoci diferite. În migrarea lor lentă spre sud, strămoșii istroromânilor au întâlnit pe teritoriul Serbiei grupuri de aromâni de la care au împrumutat palatalizarea labialelor în cuvântul kept, tsopir și mnie.

În privința epocii în care a avut loc separarea istroromânilor de dacoromâni, Densusianu o consideră anterioară secolului al XIII-lea, căci istroromâna păstrează grupurile cl', gl', (cl'em, gl'inde), care în dacoromână, după această dată, s-au transformat în oclusivele palatale k și g (kem, gindă). Un alt fapt lingvistic vine să stabilească, după părerea sa, cu mai multă precizie, epoca emigrării istroromânilor spre sud-vest. Întrucât istroromâna nu are elemente maghiare în lexicul ei, trebuie presupus că istroromânii s-au despărțit de dacoromâni înaintea venirii ungarilor și a contactului acestora cu ei, adică prin secolul al X-lea.

Teoria lui Ov. Densusianu despre originea istroromânilor și formarea dialectului istroromân a fost acceptat de I. Popovici, Al. Rosetti, N. Drăganu, I. Coteanu, E. Vasiliu și alți cercetători.

Iosif Popovici aduce noi concordanțe între istroromână și graiurile dacoromâne din Banat și sud-vestul Transilvaniei ca:

1. a > a de exemplu cap, general în istroromână, atestat în câteva sate din sudul Banatului și Țara Hațegului.
2. ă protonic > a, de exemplu barbat în istroromână și în unele graiuri din Banat.
3. păstrarea lui e după labiale, de exemplu în per, general în istroromână și regional în Banat, dar mai ales în Hunedoara.
4. păstrarea lui n, de exemplu în cun, în istroromână și întreg Banatul și regiunile limitrofe.
5. înlocuirea prefixului des- cu res- (răs-), de exemplu în rescl'ide, în istroromână și în Hunedoara, la pădureni.

Cea de-a doua teorie îi aparține lui Sextil Pușcariu. Acesta consideră că în epoca limbii romane comune, în părțile nordice ale Peninsulei Balcanice, pe teritoriul Serbiei, Bosniei și Croației de astăzi s-au găsit „români apuseni”, urmașii populației romanice din aceste regiuni ale peninsulei. Ei au format, la început un singur grup cu dacoromânii, cum rezultă din următoarele particularități existente în istroromână și dacoromână.

1. velara c, urmată de e, i, devine c, de exemplu în dacoromână cinci, din latină quinque.
2. velara g, urmată de e, i, devine g, în istroromână j, de exemplu în dacoromână ginere, în istroromână jiner, din latinescul generum.
3. dispariția lui n în dacoromână și istroromână, de exemplu o din latină una, articol nehotărât. în dacoromână o fată, în istroromână o fete.
4. rotacismul specific istroromânei și graiului bănățean și transilvănean sud-vestic: bire (bine), bur (bun) etc.

Contactul dintre „românii apuseni” și dacoromâni s-a întrerupt destul de timpuriu, înainte de pătrunderea maghiarilor în Transilvania și exercitarea influenței maghiare în limba română.

Istroromânii sunt descendenții „românilor apuseni” de odinioară. Așadar, în concepția acestui savant, ei au o origine sud-dunăreană. „nu avem nici un indiciu serios, de ordin istoric sau lingvistic, afirmă S. Pușcariu, care să ne îndreptățească a crede că românii apuseni ar fi venit din alte părți în regiunile unde ni-i atestă întâile documente. Știm pozitiv că în aceste ținuturi exista odinioară o puternică populație romană. Dacă după un hiatus de câteva veacuri, reapare în istorie, pe aceleași locuri, un neam care vorbea o limbă romanică, este firesc ca până la proba contrarie, să presupunem că această populație continuă pe cea veche”.

Supunând unui examen critic concordanțele stabilite de Ov. Densușianu și I. Popovici între istroromâni și graiurile dacoromâne din sud-vestul țării, S. Pușcariu ajunge la concluzia că acestea sunt fie inovații de limbă

ulterioare, fie dezvoltări paralele și independente, fie împrumuturi deosebite din aceeași limbă.

Documentele medievale, arată S. Pușcariu, bazându-se cu deosebire pe cercetările istoricului Silviu Dragomir, atestă, sub numele de vlahi, morlaci, uscoci și cici, o populație românească destul de numeroasă, alcătuită mai cu seamă din păstori, aflați în secolul al XIII-lea pe coasta Dalmației și, ulterior, în Bosnia și Herțegovina. În secolele al XV-lea și al XVI-lea acești români, urmași ai „românilor apuseni”, au ajuns în Slovenia, Carintia, Istria și insula Veglia (Krk). Supraviețuitorii lor sunt istroromânii de astăzi.

„Românii apuseni”, adică populația romanică din vestul Peninsulei Balcanice, numeroși în trecut, s-au deznaționalizat, cu timpul, treptat, în masa slavilor cu care au conviețuit.

Existența lor în partea de nord-vest a Peninsulei Balcanice, acolo unde astăzi nu mai sunt decât sârbo-croați, e dovedită de numeroase toponime cu caracter net românesc: Krucica (crucița), Negrisoni (negrișori), Magura (măgura), Kormatura (curmătura), Lakustovo (lăcustă), Kornisor (cornișor), Kornet (cornet), Korbovo (corb), Ratunda (rotundă), Peros (păros), Taor (taur), oronime ca Durmitor (dormitor), Cipitor (ațipitor), Visitor (visător), Pirlitor (pârlitor) etc.

Aceeași dovadă o fac și numeroasele antroponime, atestate în documente și, chiar astăzi, în onomastica croată, ca următoarele: Barbat, Barbatovac (bărbat), Berbos (bărbos), Drakul, Drakulovici, Fečor, Fičor (fecior), Ljepurov (iepure), Lupulović (lupul), Mikul, (mic), Pasarel (pasăre), Sarapa (sare apă), Sarebire (sare bine), Serbula (șerbul), Strimbul (strâmbul), Surdul, Ursul, Ursulovici (ursul), Visinel (vișin), Zmantara (smântână) etc.

La acestea se mai adaugă împrumuturile de cuvinte românești în graiurile sârbocroate ca: balaură (balaur), besica (bășică), brndusa (brândușă), brence (brânză), bucină (buciu), ker, kera (câine), carara (cărare), krbun (cărbune), glindură (ghindură), măcugă (măciucă), mamaliuga (mămăligă), plai (plai), turma (turmă), urda (urdă) etc.

Teoria lui S. Pușcariu asupra originii istroromânilor a găsit mai mulți adepți cum ar fi Th. Capidan, Al. Procopovici, S. Dragomir, P. Skok, A. Kovačec și alții. Ea a fost luată în discuție de Al. Rosetti, care prin argumente lingvistice a încercat să o combată, fără a o infirma însă. În esență, opinia lui Al. Rosetti se identifică cu teza lui Ov. Densușianu.

Sunt exprimate, însă câteva puncte de vedere deosebite. Admițând că istroromâna este un grai dacoromân, pe baza identității lor de structură, precizează că „nu putem ști cu precizie de unde au plecat strămoșii aromânilor”, deoarece istroromâna se vorbea atât în sudul

Dunării, în Serbia, cât și în nordul acestui fluviu. Despărțirea strămoșilor istroromânilor de dacoromâni s-a făcut înainte de secolul al XIII-lea sau în cursul acestui secol, deoarece influența maghiară în dacoromână începe în această perioadă, iar istroromânei îi este necunoscută. Peste populația dislocată din grupul dacoromânilor, așezată în insula Veglia (Krk) și Istria, care cunoștea rotacismul, mai târziu s-a suprapus o populație dacoromână, cu particularități de grai atestate astăzi în Banat și Țara Hațegului. Așa se pot explica cuvintele nerotacizate și unele fenomene lingvistice specifice regiunilor menționate.

Între teoria lui S. Pușcariu și cea a lui Ov. Densusianu, în varianta lui Al. Rosetti, există puncte de contact. Atât unul cât și celălalt consideră, pe baza particularităților lingvistice comune, că istroromânii formează un grup cu dacoromânii, în opoziție cu cel al aromânilor și meglenoromânilor. De asemenea, și unul și altul admit că dacoromâna se vorbea și se vorbește și astăzi în sudul Dunării.

Pe aceeași poziție se găsesc în privința perioadei când a avut loc întreruperea legăturilor dintre istroromâni și dacoromâni. Ambii acceptă teza că istroromânii sunt urmașii vlahilor medievali din nordul Peninsulei Balcanice. Divergențele în punctele de vedere ale celor doi autori apar odată cu interpretarea speculativă a materialului lingvistic pe baza căruia s-au dedus constatățile menționate. E. Petrovici a adus un corectiv teoriei lui S. Pușcariu asupra originii istroromânilor. Fructificând unele observații ale lui Fr. Miklosich, Ov. Densusianu, S. Pușcariu și Th. Capidan, el a demonstrat mai amplu, pe baza unor particularități fonetice, că elementele vechi slave din istroromână au caractere bulgărești și nu sârbo-croate. Întrucât limita dintre limba sârbo-croată și limba bulgară, ilustrată prin isoglosa *st, zd, a* coincis, cu aproximație, întotdeauna cu granița politică dintre Bulgaria și Serbia, E. Petrovici trage concluzia că istroromânii, urmașii „românilor apuseni”, adică ai populației romanice din vestul Peninsulei Balcanice, provin dintr-o regiune care se găsește la est de isoglosa *st, zd*, unde s-a vorbit bulgărește. Dacă în sud-vestul Serbiei se înregistrează astăzi toponimul Pester (peșteri), cu fonetism bulgăresc, el trebuie explicat ca având origine românească, dat de „românii apuseni”.

Așa cum rezultă din cele expuse mai sus, în problema originii istroromânilor, ca în atâtea alte probleme, nu s-a spus încă ultimul cuvânt. Teoriile de până acum nu argumentează satisfăcător unele aspecte ale construcției lor și de aceea nici una din ele nu a fost unanim acceptată, rămânând în domeniul ipotezelor, mai mult sau mai puțin plauzibile.

După părerea autorului acestei lucrări, istroromânii reprezintă ultimul grup de populație romanică neasimilat în totalitate, din vestul Peninsulei

Balcanice. Totuși, s-ar părea că aceștia nu sunt pe deplin autohtoni în teritoriile unde locuiesc în prezent, altfel era de așteptat o influență vest-romanică, adică italiană mult mai puternică, pentru că apropierea acestora cu spațiul etnic italian este prea mare, ca el să aibă particularitățile est-romanice bine evidențiate. În acest caz, istoromânii au venit în Istria din sud-est, inclusiv și din Dalmația. Probabil s fi fost și o contribuție a unor grupuri românești de mai la est, datele istorice fiind destul de confuze.

Acești români apuseni, vestici, au fost mult mai numeroși în trecut, aria lor de răspândire fiind mult mai extinsă ca în prezent. Populația romanică de la litoralul adriatic nu a fost omogenă, în cazul dalmațienilor (dalmatoromânilor) putându-se vorbi de un alt popor romanic decât românii, care făcea o tranziție între vest-romanici și est-romanici.

Numele de vlah, întrebuintat în Evul Mediu pentru populațiile romanice în general și în mod special, pentru români, apare și pe teritoriul actualelor Croația, Bosnia și Herțegovina. Aici sunt atestate variantele latină din epoca angevină Olachus și maghiară olah. În Dalmația, mai ales Dubrovnik, începând cu anul 1367, apare și numele maurovlahus mult întrebuintat mai ales în secolele al XIV-lea și al XV-lea, în cancelariile venețiene. Acest al doilea termen de maurovlah, morovlah, morlak, înseamnă vlah negru și a fost dat românilor din cauza căbănițelor lor negre de la începutul Evului Mediu de către bizantini, spre a-i deosebi de romanicii din orașele de pe litoral, pe care Pușcariu îi numește „orașenii italieni”, care erau de asemenea vlahi. Probabil în secolul al XII-lea, Pop Dukljanin traduce acest termen în latinește: Nigri Latini.

Începând cu secolul al XVI-lea, probabil din cauza rapidei deznaționalizări, mai ales slavizării, a vlahilor din Balcani, din cauza condițiilor intervenite după năvălirile turcești, cuvântul vlah nu-i mai denumeste în primul rând pe români, ci, în diferite timpuri și diferite regiuni, înseamnă *păstor*, *țăran* pentru locuitorii orașelor, creștin pentru musulmani, ortodox pe catolici, locuitor al interiorului Peninsulei pentru cei din insule și de pe litoral, *cărăuș* și altele. Acești vlahi au fost, în general, păstori și în această calitate au reușit să mențină mult timp această structură socială aparte și să se apere de slavizare. Din cauza aceasta numele de *vlah* este adesea în Balcani sinonim pentru păstor. De exemplu și la albanezi *remer*, de la romanus, înseamnă păstor, iar cuvântul *çoban* – român, *çobanista* – românește. Ca păstori, vlahii sunt amintiți cel mai adesea în documentele din Serbi și Dubrovnik. La nord-vest de Zadar s-au păstrat până de curând pentru numerale, la populația astăzi pe deplin croatizată, cuvintele de origine romană, în special când se numără oile: do (doi), pato (patru), sasto (șase), sopce (șapte), zeci (zece). Caracterul de păstori al a populației vlahae

este dovedit, de asemenea și de termenii păstorești de origine română din croată, ca de pildă kunastra (primul lapte de la femeile sau de la animalele după naștere) în Poljice. Din rândul păstorilor au apărut vlahii negustori și cărăuși, care se ocupau la început numai cu vânzarea produselor păstorești, iar mai târziu au început să transporte și alte mărfuri (carne, plumb, piele, ceară), din interior, în orașele de pe litoral, în special la Dubrovnik, aducând sare. Unii dintre ei se ocupau, probabil cu agricultura și se cunoaște faptul că vlahii serveau ca soldați plătiți și grăniceri la feudalii sârbi și mai cu seamă, la cei croați. Datorită, pe de o parte, venitului pe care-l aduceau și orașelor de pe litoral prin comerțul lor, iar pe de altă parte serviciului militar, vlahii se bucurau de dreptul lor tradițional cutumiar, așa numitul *drept valah* (vlasko pravo, jus valachicum), care le permitea menținerea unei structuri sociale aparte, alegerea căpeteniilor proprii, fiind astfel asigurați împotriva amestecului cu populația slavă din împrejurimi.

În serbia vlahii pomeniți din secolul al XII-lea până în sec. al XV-lea în 39 de documente. Din majoritatea acestor documente reiese că vlahii din Serbia erau păstori, dar că se ocupau, de asemenea și cu agricultura, că aveau chiar căpetenii religioase și o organizare socială aparte. La încheierea de căsătorii între vlahi și slavi se pare că se ajunge abia în secolul al XV-lea, căci abia atunci încep să nu mai fie interzise astfel de căsătorii, ca de pildă într-un document al lui Ștefan Uroș al III-lea din anul 1330, unde se spune „Srbini da se ne zeni na Vlaseh” (sârbul să nu se căsătorească cu vlahi). Există evident teama că, prin căsătorie cu persoane din rândul populației nomade și seminomade, populația slavă sedentară să nu părăsească pământul și să devină nomadă. Judecând după nume, se poate trage concluzia că printre vlahi se aflau, în afară de populația română: albanezi, sârbi, greci și alții.

După bătălia de la Kosovo (1389), documentele din Serbia și după bătălia de la Japce (1463) documentele din Bosnia nu mai vorbesc de vlahi, iar atunci, în schimb sunt pomeniți și mai mult în documentele din Dalmația. Aceasta înseamnă că năvălirile, desființându-le parțial privilegiile, au grăbit pe de o parte, asimilarea lor cu populația sârbă și croată din jur, iar pe de altă parte, că o parte a vlahilor s-a retras la apus, spre Dalmația și Croația, unde situația era mai sigură și unde mergeau și mai înainte, făcând comerț și în căutare de pășuni pentru turmele lor.

Vlahii sunt atestați în Dalmația încă din secolele al IX-lea – al XII-lea, când sunt pomenite nume românești ca Danulus (1018), Negulus (1070) și mai ales Petrus și Zorgi Draculus, amintiți în testamentul lui Petar Cerni din Kotor, datând din secolul al XI-lea. În secolele următoare vlahii care vin din Bosnia pe litoral sunt menționați foarte des în documentele dalmate, mai cu seamă ca o populație păstorească transhumantă. Începând cu secolul

al XIV-lea, păstorii vlahi sunt pomeniți adesea în apropierea orașelor Split, Trogir, Sibenik și Zadar, de asemenea pe insulele Rab și Pag. Mulți dintre ei nu se mai înapoiază în interior, căci privilegiile lor vlahice sunt tot mai puțin respectate. Deosebit de numeroși erau vlahii din ținuturile între muntele Velebit, râul Cetina și muntele Dinara, în jurul Ninului și Obrovățului, în câmpia Sinjei și în câmpiile între Split și Klis, în împrejurimile Neretvei, Dubrovnikului și Kotorului. Mulți dintre acești vlahi vorbeau cu siguranță românește. Astfel scriitorul, geograful italian din Veneția Domenico Negri îi pomeneste pe vlahi în lucrarea sa „Comentarii Geographiae” (Basel, 1557) ca aflându-se de-a lungul râului Cetina. Se pare că acești vlahi, de cum au devenit sedentari și au început să se ocupe cu agricultura, au început să se piardă rapid în masa croată, fapt atestat de istoriograful croat Johannes Lucius (sec. XVII). De amestecul total cu croații din jur, de la care au preluat în parte și limba, i-a ferit credința lor ortodoxă. În cursul Evului Mediu, din secolele XIV-XVII, se vorbește destul de des despre o populație vlahă în Croația, Slavonia, Zumberak și Kranjska, însă numai în mică măsură se poate ști câți dintre aceștia erau români, iar dacă totuși erau, nu se știe cât timp s-au menținut.

Vlahii de pe continent au venit și pe insule, în mod sigur pe insulele Krk (Veglia) și Rab. Pe insula Krk (Veglia) sunt menționați pentru prima dată în secolul al XIV-lea, în anul 1321. În secolul al XV-lea Ivan Frankopan strămută pe insulă vlahi din Omisalj. Și aici vlahii, morlaciile seosec ca o populație pentru colonizare. În secolul al XV-lea la Dubasnica și Pojica vlahii sunt deosebiți de croați. De asemenea, în anul 1504 croatul Radac este separat de morlaci. Și unii și alții plătesc bisericii o zecime. La Pojica s-a vorbit românește până în secolul al XIX-lea, când Ivan Feretic a notat în 1819 două rugăciuni în limba română, care prezintă aceleași trăsături ca și istroromâna.

În 1922, Petar Skok a notat de la un călugăr catolic de la mănăstirea din Glavotok câteva zicale, despre care acesta spunea că le-a auzit de la sătenii mai bătrâni din Dubašnica, care obișnuiau, din când în când, să vorbească românește. În afară de aceasta, Petar Skok a găsit în comuna Dubašnica din insula Krk o serie de toponime care sunt în mod evident de origine română, cum ar fi de exemplu: Bata, Batuza la Pojica din istroromână bata (baltă); Fareca, nume pentru două suprafețe de pământ arabil, trebuie pus în legătură cu cuvântul istroromân ferece (ferigă): Funtura, Fintira, Pintura sunt numele pentru mai multe bălți, derivă din cuvântul istroromân fântără (fontana, fântână); Sekara și Vrhure sunt nume de parcele, originea lor românească evidentă. Vhure se numește și înălțimea din această insulă. Pavao Tekavčić a găsit în anul 1959, în bogovici și Poljica două cuvinte de

origine română, care se întrebuintează în dialectul croat de acolo: cura (sită), din latină czibrum și spilisor, nume pentru o plantă cu țepi, ce corespunde cu diminutivul românesc spinișor.

În Istria, vlahii, morlacii și cicii apar în împrejurimile Buzetului încă din anul 1329. ca populație, cicii sunt menționați pentru prima dată într-un zapis din anul 1463, în care sunt prezentați ca morlaci ai lui Ivan Francopan, căzuți într-o luptă din apropierea localității Pazin.

Spre sfârșitul secolelor al XV-lea și al XVI-lea, cicii (morlacii) sunt amintiți des în documente și din majoritatea lor reiese că e vorba de o populație transhumantă de păstori. Astfel într-un document din 1523 sunt menționați cicii, precizându-se că ei aduc la Trieste lemne de departe. În anul următor li se interzice să vâneze și să omoare animale sălbatice și să țină câini de vânatoare. Thalloczy încă din secolul XII găsește la Tagliamento numele Radul, care este evident românesc. Înseamnă că vlahii au venit în Istria foarte timpuriu, probabil în căutare de pășuni, iar mai târziu au venit din cauza tot mai puținei respectări a drepturilor vlahice din Balcani. În cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea însă, o teribilă epidemie de ciumă a decimat populația Istriei. Veneția a căutat în mod sistematic să populeze aceste regiuni și la aceasta i-a servit mai ales populația din Bosnia de vest, Dalmația și Velibit, printre care se află cu siguranță și destulă populație romanică. P.Skok spune în mai multe din lucrările sale că românii din Istria au fost aduși în parte din insula Krk (Veglia).

Istoricii au identificat, pe baza documentelor, 33 de puncte în care s-au stabilit, între anii 1510-1599, în Istria, coloniști din Croația, Dalmația și Bosnia. Din documente se poate deduce că în afară de croați se aflau și sârbi, albanezi, greci, precum și vlahi, morlaci, cicii. Dintre aceste date, unele au o importanță deosebită pentru istoria istroromânilor.

1510-1525 Krsto Frankopan a populat Mune și Seiane (Jeân) cu emigranți morlaci. Ca rezultat, Jeân constituie astăzi cea mai compactă așezare istroromână.

În 1539, Ferdinand împarte cicilor teritoriul întins în ținutul dintre Kras (Carsia, Carso) și țărmul istrian, în același an, două mii de familii morlace cer să vină de pe teritoriul stăpânit de turci în Istria. Veneția le ușurează transportul. Mulți dintre coloniști s-au înapoiat în vechile locuri de baștină, de exemplu în Kniski banat, dar o parte importantă a rămas în Istria. Că printre acești coloniști se aflau mulți vlahi o dovedesc, alături de mărutriile indirecte, și numeroase toponime de origine română din Istria, în ținuturi în care astăzi este vorbită în exclusivitate croata. Astfel sunt de exemplu toponimele Vlahoberg, Kari, Sterpet, Liculi, Ficori și altele. Și o serie de documente istorice atestă populația vlahă și caracterul ei păstoresc, limba

lor romanică și peninsula Istria. (Jurisic, în 1538, Antonio Nicoletti, în 1590, Tomasini, în 1650 etc.). Cea mai valoroasă informație despre populația română din Istria ne-o dă istoricul triestin G. Maria Manarutti (1627-1713), mai cunoscut sub numele Ireneo dela Croce, care descrie și limba acestora.

În tot cazul, se impune concluzia că istroromâna a fost vorbită cândva pe un spațiu mai întins decât în prezent. Știm că, în decursul acestui secol dialectul čakavian a înlocuit în totalitate istroromâna din satele Gradinje și Grobnik și că o elimină treptat în Letaj și Zankovci. I. Maiorescu a constatat cu prilejul călătoriei sale din 1857 prin Istria, că istroromâna se mai vorbea încă în Skitača (Schitazza) în 6 case, iar la sfârșitul secolului XIX nu se mai vorbea istroromâna în acest sat. Totuși după spusele oamenilor, cei din urmă slujitori ai istroromânei la Skitača au trăit până la primul război mondial. În această localitate se mai păstrează o serie de microtoponime de origine istroromână, cum ar fi de exemplu Picureli, numele unei parcele de pământ, provine probabil din porecla familiei căreia îi aparținea parcela respectivă, de la derivatul substantivului picor (picior), sau Spirice, numele unui teren de pășunat, provine de la spir (spin). Fr. Miklosich (1861) va spune că istroromâna se vorbea și în Mune și în Dane. Probabil vlahii balcanici erau bilingvi la epoca aceea, lucru care trebuie presupus și pentru cei care s-au stabilit în Istria. De îndată ce istroromânii s-au stabilit ca populație sedentară, dat fiind că erau bilingvi, au dispărut deosebirile dintre ei și croați, și în Istria au fost asimilați rapid de către aceștia. Doar în sate ca Jeiăn, care au fost multă vreme aproape izolate de alte populații, s-au putut menține vechile ocupații ale românilor din Istria și, prin urmare, și trăsăturile arhaice de limbă. La sud, satele istroromâne, deși mult mai accesibile, s-au menținut, deoarece erau apărate pe de o parte de vârful Učka, iar pe de altă parte de satele istroromâne Grobnik, Gradinje și Tupljak, în care s-a vorbit istroromâna până la începutul secolului XX.

Se pare că centrul istroromânilor a fost din totdeauna chiar acolo unde se află ei și astăzi ca populație deosebită de croați. În general, toate toponimele din Istria care ar putea fi românești se grupează cu cea mai mare densitate în jurul așezărilor actuale ale istroromânilor.

Satele istroromâne de sud aparțineau în trecut Comitatului Pazin, în croată *Pazinska grofovija*, legat de Austria, dar înconjurat aproape din toate părțile de domeniile așa-zisei Istria Venețiană, în Croată *Mletačka Istra*. În ținuturile care au fost sub stăpânirea Veneției, între anii 1420-1797 contactele cu populația de limbă italiană și îndeosebi de dialectul venețian au fost vechi și intense. Ținuturile în care este așezat satul Zeiăn aparțineau „Istriei Austriece”, în croată *Austrijska Istra* și erau supuse centrelor administrative, juridice și bisericesti croate, în perioade scurte și celor

slovene. Aici contactele, mai ales cele directe cu limba italiană au fost, dar totuși de o anumită importanță. După ce pe la începutul secolului al XIX-lea Austria intră în posesia Istriei întregi, ea favorizează acolo întrebuițarea limbii italiene în administrație și în afacerile publice, între altele și spre a frâna consolidarea și organizarea națională a majorității croate. Și în timpul ocupației italiene între cele două războaie, instituțiile publice au avut ca limbă oficială italiana. În aceste împrejurări, în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea, pe lângă un proces de italianizare a unei părți de populație slavă, se desfășoară în Istria și o influență italiană puternică asupra graiurilor croate, slovene și istroromâne. În această perioadă și influența limbii italiene capătă o importanță mai mare. După destrămarea Imperiului Austro-Ungar, la sfârșitul primului război mondial, Peninsula Istria nu a intrat la început în cadrul Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, ea fiind ocupată de Italia, apoi frontiera între Iugoslavia și Italia a stabilită definitiv în 1954, cea mai mare parte a Peninsulei revenindu-i Croației. În 1975, a fost confirmată împărțirea zonei libere Trieste între Italia și Iugoslavia, Slovenia beneficiind de ieșirea la mare. După proclamarea independenței Croației și Sloveniei în 1991, frontierele nu au suferit schimbări în această regiune.

III. Problema etnonimului și a conștiinței naționale

În satele de sud istroromâni se numesc ei înșiși *vlas*, la plural și *vlah* la singular, iar graiul lor îl numesc *vaske*, *vaske limbe* sau *vlaski* (vlahește). Se întrebuițează și diferiți termeni derivați din numele localităților, mai frecvent sub forma de etnonim, se întrebuițează numele *susnevți* (susnevcî) și *susnevski* pentru limbă, referindu-se la istroromâni din Susnevițe (Sușnevița), precum și *novosani*, *novosanski* pentru limba celor din Noselo.

În Jeian istroromâni își zic, după numele localității, *jeianți* (jeianci) și limba o numesc *jeianski*, po jeianski cuvinta. Croații din împrejurimi îi numesc pe aceștia cel mai frecvent tot *jeianci*. Istroromâni din Jeian (Zeian) nu folosesc deloc numele de *vlas*, *vlas*.

Trebuie de menționat că numele de *vlahi*, *vlah*, *vlaski* se referă de fapt și la toată populația croată din Istria adusă acolo din Dalmația în secolele XV-XVI spre a se deosebi de populația croată veche.

Atât la nord cât și la sud, în special în contacte cu străinii, se întrebuițează numele de origine croată *Rumuni*, adjectivul *rumunski*. Croații frecvent îi desemnează pe istroromâni, din ambele enclave cu numele *Rumunji*, iar la sud și cu numele *vlahi*, *vlah*, *vlaski*.

Nu s-a păstrat nici o urmă a numelui *Rumeri*, *Rumâri*, atestat pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Termenii *maurovlah*, *morovlah*, *morlak*, care provin din limba greacă, *maurovlahus* însemnând vlah negru, sunt de domeniul istoriei. În prezent aceste etnonime sunt folosite numai de către cercetători, în special istorici.

Numele *cici* se întrebuițează puțin în popor, el referindu-se la toată populația din Cîciorija.

Mai ales în glumă sau cu nuanțe afective, croații îi numesc pe istroromânii de sud ciribirici (ciribirți), cu adjectivul *ciribirski*. Acest nume s-ar părea că își are originea în faptul că istroromânii pronunță *cire*, *ciri* în loc de cine și *bire* în loc de bine, astfel fiind porecliți *ciribiri*.

Acest etnonim a fost parțial însușit și de către istroromânii din satele de sud, ei zicându-și *țiribirți*, iar la grai mai zic și *țiribirski*. Istroromânii din Zeiän (Jeiän) mai sunt numiți de către croați și *cicerani* (cicerani), Cicerani (țițerani). Acest nume este în legătură cu munții Cicarija, regiunea Cicarija, de fapt ca și *cici*, care derivă tot de la regiunea Cicarija.

Pentru „a vorbi istroromâna” se întrebuițează mai ales în glumă verbul *cicerati*, iar locuitorii satului Mune folosesc pentru graiul celor din Zeiän și verbul *draculati*. Acest din urmă termen este folosit tot în glumă și are legătură atât cu cuvântul drac, folosit și de jeianți, cât și cu răspândita legendă a lui Dracula. Denumirile apărute pe cale culturală sunt: *istroromâni*, *dialectul istroromân*, format după același model cu dacoromâni, meglenoromâni sau macedoromâni. Acest nume nu este cunoscut și utilizat de către purtătorii lui. Nici croații nu utilizează acest etnonim, dar oamenilor de știință le este cunoscut.

În context istoric este cunoscut și numele de *vegliotoromâni*, *vegliotoromâni*, pentru populația romanică care până nu demult a existat pe insula Veglia (Krk).

Mai recent este utilizat numele de *rumuni*, mai ales în literatura croată, care se referă la toți românii. Acest etnonim este în mare parte cunoscut și de către istroromâni, ei preluându-l fie de la croați, fie de la anchetatorii români care s-au deplasat pentru cercetări lingvistice în Istria.

Istroromânii nu au decât un sentiment național aparte foarte vag. Pornind de la particularitatea lor lingvistică, în contacte cu străinii ei subliniază bucuros deosebirea lor față de croați, deseori spunând că sunt *rumuni* sau numai cei din sud *vlas*, *vlas*. Dar cel puțin oficial, probabil și din cauza experiențelor lor amare în privința aceasta, în trecut, în epoca confruntărilor naționale și politice violente între masele rurale croate și orașenii italieni sau italianizați, privilegiați atât în timpul Austriei cât și în timpul Italiei, se declară cel mai des croați, uneori cu precizarea „croați care

vorbesc vlaski sau rumunski”. Există și câteva zeci de persoane care s-au declarat români (rumuni). Și mai puțini sunt cei care se consideră italieni, numai în satele istroromâne de sud.

Pe de altă parte, dată fiind lipsa contactelor între istroromânii din sud și cei din Zeian, între aceste două grupuri nu există nici un sentiment de comunitate etnică sau lingvistică.

Fiecare dintre aceste două grupuri se desfășoară aproape independent, deși distanța nu este atât de mare, obstacolul orografic reprezentat de munții Cicariei este cel mai important factor în divizarea celor două comunități istroromâne. Astfel numărul redus de vorbitori ai istroromânei pierde și mai mult din importanță.

IV. Aspecte de geografie a populației și a așezărilor

Istroromânii sunt răspândiți în Peninsula Istria, în nordul Mării Adriatice în două grupuri. Primul grup de istroromâni populează satul Žejane (Zeiăn, Jeiăni), situat la nord-vest de orașul Rijeka și la nord de muntele Učka, cunoscut în croată ca Učka gora, în română ca Muntele Mare și în italiană ca Monte Maggiore. Această localitate situată la nord-est de munții Cicarija are o poziție marginală în cadrul peninsulei Istria. Dacă am aplica o delimitare exactă a peninsulei, s-ar putea afirma că Zejane nu intră în cadrul Istriei, dar majoritatea admit că și o parte din localitățile situate la nord-est de munții Cicarija fac parte din Peninsula Istria. Aici istroromânii formează o comunitate etnică izolată, localitatea fiind aproape de frontiera Croației cu Slovenia.

Al doilea grup de istroromâni populează regiunea situată la sud-vest la vârful Učka, locuind în mai multe localități situate în Valea Boljuncica (Boliuncița) străbătură de râul Rasa. Din punct de vedere administrativ intră în cadrul opstinei Opatija.

În prezent, istroromânii din această regiune mai formează comunități importante, care cunosc încă limba maternă, doar în comunele Susnjevica (Sușnevița, Susnevițe), Nova Vas (Noselo, Nosolo), Jesenovik (Sucodru), Letaj (Letai), Kostrčane (Costărcean), Brdo (Bârdo) cu cătunele Dolinscina (Dolișcina), Brig, Perasi și Zankovci (Zankovți). Până la începutul secolului XX istroromâna se mai vorbea încă în două sate din apropiere de cele 6 comune și anume satele Gradinje (Grădine) și Grobnik. În prezent, toate aceste localități sunt incluse în opstina Labin.

În trecut exista și o a treia enclavă istroromână, situată mai la sud, ultima localitate unde istroromânii au fost asimilați în totalitate fiind Skitača (Schitacea).

Până în secolul XIX au existat și alte regiuni din peninsula Istria unde populația era evident istroromână. Pentru grupul românesc din insula Krk (Veglia), apropiat de istroromâni, dar nefăcând parte din regiunea peninsulară, se folosește denumirea de vegliotoromâni. Numărul istroromânilor, fie în prezent, fie în trecut, este greu de stabilit. Statisticile mai vechi se contrazic, nu numai fiindcă unele sunt mai exacte și altele sunt mai puțin exacte și fiindcă sunt făcute în diferite perioade, ceea ce la un popor într-un stadiu avansat de deznaționalizare contează foarte mult, ci și fiindcă numărătoarea întâmpină greutăți de ordin principiar, ca și în cazul celorlalte grupuri de români din Peninsula Balcanică.

Trebuie precizat și criteriul după care evaluăm numărul istroromânilor. Astfel, dacă considerăm ca istroromâni pe toți locuitorii de origine românească din peninsula Istria putem obține un număr apreciabil. Însă acest criteriu nu mai poate fi aplicat cu exactitate și el nu ar reflecta realitatea, pentru că majoritatea acestor locuitori nici nu-și cunosc bine originea.

Dacă îi considerăm ca istroromâni pe toți cei care își cunosc originea lor, chiar dacă mulți nu cunosc dialectul istroromân, atunci obținem tot o cifră cât de cât importantă.

Aceste două criterii nu se pot ajuta prea mult, pentru că ar reflecta o situație etnoistorică și nu etnogeografică. În cazul unei astfel de aprecieri majoritatea absolută de algerieni sau tunisieni ar apărea ca berberi și nu arabi algerieni, arabi tunisieni, scoțienii ar trebui să facă parte din grupa celtică și nu germanică anglo-saxonă, numărul bascilor, al bretonilor, frizonilor, lujicienilor, talâșilor sau al manciurienilor și ainilor ar trebui să fie mult mai mare decât cel cunoscut astăzi.

Ca concluzie la exemplele date mai sus, putem observa că pentru aprecierea numărului unei etnii trebuie să luăm în considerare două criterii de bază: utilizarea sau cunoașterea limbii materne, fie ea și într-o variantă puternic influențată de alte limbi, și conștiința națională, sentimentul național al grupului etnic respectiv. La acestea se adaugă, în unele cazuri, factori de ordin confesional, rasial, social, politic, istoric sau geografic. Exemplele sunt numeroase: criteriul după care au fost stabilite entitățile etnice ce vorbesc aceeași limbă sârbo-croată a fost în cea mai mare parte confesional, adăugându-se și factori istorici, politici. Asemănător este exemplul irlandezilor, la care limba maternă a ajuns să aibă un rol auxiliar, conștiința lor națională fiind puternic susținută de particularitatea lor religioasă catolică, spre deosebire de anglicanii englezi. Factorul rasial, care are legătură directă cu originea grupurilor, omogene din punct de vedere lingvistic, cultural și confesional, dar heterogene ca aspect rasial,

este larg reprezentat în țările de colonizări recente, cum ar fi cele două Americi.

Deși cel mai sigur criteriu de evaluare a numărului unei etnii este conștiința națională, în cazul istroromânilor și aceasta prezintă o serie de dificultăți, pentru că majoritatea care cunosc încă bine dialectul istroromân se identifică din punct de vedere etnic cu croații.

În acest fel, limba rămâne cel mai prețios argument pentru stabilirea numărului istroromânilor. În cazul unui bilingvism sau chiar plurilingvism activ iarăși pot apărea o serie de aprecieri greșite, de aceea mai corect este să-i considerăm ca istroromâni pe toți cei ce cunosc încă dialectul lor, chiar dacă mulți nu-l mai folosesc.

Pentru perioada de dinainte de secolul al XIX-lea nu există nici o apreciere mai sigură asupra numărului istroromânilor. Ceea ce putem spune sigur este faptul că numărul acestui grup a cunoscut o diminuare continuă astfel că, dacă în mod firesc alte popoare au cunoscut o creștere a numărului lor, la istroromâni, din cauza asimilării lor, grupul a cunoscut o scădere numerică continuă. Numărul acestora de după stabilirea lor în Istria nu a putut depăși niciodată cifra de 40 000.

Încă o dificultate constă în faptul că, din cauza izolării celor două grupuri istroromâne, mulți autori se referă numai la unul din ele. O diferență destul de mare există și între aprecierile neoficiale, deseori bazate pe cercetări la fața locului, și statisticile oficiale sau semioficiale, care s-au referit uneori și la istroromâni.

Prima mențiune asupra numărului istroromânilor o face P. Kandler în 1846. Acesta dă un număr de 6 000 istroromâni, precizând că mulți vorbesc limba doar în familie. Statistica austriacă din acel an dă cifra de 1555 vlahi.

În „Calendarul pentru poporul român” din 1847 se dă numărul de 6 000 istroromâni, cifra fiind preluată probabil de la P. Kandler. F. Miklosich în 1850 dă cifra de 2 955 istroromâni, din care 525 în Zejane.

Pentru anul 1857 K. Czoering dă pentru românii din Istria cifra de 2795 persoane, iar „Almanahul de Gotha” din acest an dă cifra de 5000.

Combi din Trieste dă în 1859 numărul de 3000 istroromâni, fără cei din Zejane.

Ascoli stabilește după datele lui Micetici numărul de 2 200 istroromâni pentru anul 1859.

F. Miklosich deja pentru anul 1862 vorbește de niște date ale unor autori care menționează 6000 sau 3000 istroromâni, iar el stabilește cifra de 2760 persoane, bazându-se pe ancheta făcută de preotul J. Volčić.

Urbas vorbește tot în 1862 despre colonia românească din Istria, arătând că acolo există 5000 de români.

În 1863, Stieglitz, în lucrarea sa de geografie, îi socotește la 5000 suflete.

A. Ficker de la Viena indică, în 1869, un număr de 3700 de „Ostromanen”.

H.I. Bidermann, profesor de statistică la Universitatea din Graz, calcula pentru 1877 numărul istroromânilor la „cel mult 2646 capete”, iar Lechnek dă, după o carte despre Istria din același an cifra 3000.

Pentru anul 1880, există mai multe date, destul de diferite: Urbas dă 1562 istroromâni, Ive stabilește după datele furnizate de parohii un număr total de 3003 istroromâni, Lechner dă 2300, fără cei din Zejane, iar Czornig 2121, tot fără istroromânii din Zeiane. Urbas crede că istroromânii sunt „abia 3000 suflete”, în 1884. În 1888 deputatul croat D. Laginja vorbea de 700 istroromâni la Zejane, iar F. Constantine, tot deputat, dă pentru Valdarsia (istroromânii din sud) numărul de 2999.

În 1890, T. Burada vorbește de 400 istroromâni la Susnjevica.

P. Tomasin vorbește, în 1890, de 2530 istroromâni, iar Czink în același an scrie că numărul „ciribirilor” este de circa 3000.

Statistica oficială din 1890 dă 470 de istroromâni, iar Czornig crede că ar fi 2121, dintre care 1590 fuseseră înregistrați ca italieni, iar 531 ca sârbo-croați.

În 1892, C. Weigand socotește numărul istroromânilor la circa 3000. Tot G. Weigand, în 1894, vorbește de 2000 istroromâni care folosesc dialectul ca limbă de conversație și încă 500 care îl înțeleg.

I. Popovici, în 1899, care susține că „a umblat din casă în casă”, dă numărul de 3061 istroromâni, fără cei din Zejane.

Norbert Krebs susține că în 1900 numai 900 inși s-au declarat români.

În 1903, Viciu, citându-l pe Stambulici, dă 601 istroromâni în Zejane.

În jurnalul „Popolo istriano” din Pola se dă în 1904 un număr de 2100 români, cu excepția celor din Zejane.

A. Glavina, în 1904, într-un articol de propagandă, vorbește de 8000 de „rumeri”, din care 950 în Zejane. Tot în același an, A. Viciu dă un număr de 4850 istroromâni.

În 1909, I. Grămadă dă pentru Zejane cifra de 700 istroromâni, iar Schuck, în 1913, vorbește de 97 case cu 74 istroromâni în Zejane. Recensământul oficial din 1921, efectuat de către italieni, dă un număr de 1644 locuitori care vorbesc limba română. Datele au fost prelucrate de statisticianul Bartoli.

Sextil Pușcariu, după cercetările făcute pe teren, este de părere că în anul 1925 numărul istroromânilor nu depășea cifra de 3000. Emil Panaitescu, care a vizitat localitățile istroromâne, vorbește tot despre 3000 istroromâni, în 1931.

În preajma celui de-al doilea război mondial și apoi, după includerea Istriei în cadrul Croației, care intra în Iugoslavia, aproape că nu s-au făcut referiri la istroromâni. Recensămintele iugoslave, care erau destul de democratice, au notat doar câteva persoane care s-au declarat „rumuri”, pentru că majoritatea preferau să se considere croați sau foarte puțini italieni.

R. Flora stabilește pentru anul 1962 numărul de 1140 istroromâni. Cel mai recent studiu asupra istroromânilor, care a fost efectuat de către A. Kovacec, datează din anul 1971. A. Kovacec face anchete la fața locului. Deși nu poate stabili exact numărul istroromânilor, acesta este de părere că ei ar fi între 1250 și 1500 persoane, din care 450-500 sunt în Zejane, iar 800-1000 în satele din sud. La acest număr mai pot fi adăugate câteva zeci de persoane care mai cunosc dialectul istroromân, dar locuiesc în orașele din apropiere sau au emigrat în alte părți (Slovenia, Austria, SUA, Italia etc.).

Încă o serie de autori fac referiri la numărul istroromânilor, inclusiv în anii 1977, 1984, 1987 sau 1991, dar este evident că acestea se bazează tot pe datele lui A. Kovacec, vorbind de circa 1500 istroromâni.

Doar C.S. Timoc, în 1995, dă o cifră mai puțin optimistă, de 500 istroromâni, bazându-se mai mult pe amploarea procesului de asimilare care amenință istroromânii cu dispariția în secolul XXI ca entitate etnică.

Identitatea istroromânilor a fost slab exprimată dintotdeauna, însă contactele cu România de la începutul sec. XX și apoi inițiativa lui Andrei Glavina de a forma școală românească a avut un impact asupra istroromânilor, mulți din ei însușind identitatea de român, fapt demonstrat și prin recensământul din 1948 când s-au declarat ca **români 195** de istroromâni și nici unul nu s-a declarat oficial ca vlah.

- La recensământul din 2001 pentru regiunea Istra (Istria) s-au declarat români 48 persoane și vlasi una.
- Localitățile cu populație istroromână sunt depopulate, astfel după datele recensământului din 2011 mai locuiesc:

131 la Zejane (Jeiăni)

70 la Susnjevica (Sușnevița)

59 la Jesenovik (Sucodru)

30 la Kostrcani (Costărcean)

45 la Letaj

68 la Nova Vas (Noselo) și 8 la Zankovci (Zancovți)

Deci un total de 411 locuitori în satele istroromâne, dintre care nu toți mai cunosc dialectul istroromân.

- Contactele cu România au fost sporadice și mai mult prin intermediul dialectologilor, singurii care au desfășurat cercetări de teren la istroromâni.

Eforturi de a păstra și reînvia dialectul istroromân s-au făcut și după 1990, prin publicarea unui ziar (Calendaru lu istro-rumeri) de către Emil Petru Rațiu.

Organizarea primului (și până ce singurul) congres al istroromânilor a avut loc în 2000, urmând a fi realizate mai multe acțiuni pentru păstrarea și afirmarea lingvistică și culturală a istroromânilor, dar nu s-a întreprins nici o activitate din cele preconizate.

Toate localitățile istroromâne sunt într-un proces accentuat de depopulare, regiunea fiind izolată și fără perspective economice. Migrațiile de bază sunt spre ariile urbane din jur (Rijeka, Pazin, Pula, Trieste) dar și spre Australia, Germania, SUA.

Doar vara se adună mai multă populație, venind în vacanță la locurile de baștină.

Din toate datele prezentate mai sus, putem trage concluzia că încă în cursul secolului XIX numărul istroromânilor cel puțin s-a înjumătățit. Deși aprecierile deseori diferă pentru același an, este greu de întocmit un grafic al evoluției numerice a acestui grup, riscul de a apărea salturi și scăderi este mare, acestea neputând fi în multe cazuri justificate, pentru că este vorba de evaluările diferite ale diverșilor autori, unii mai bine informați, alții mai puțin, unii mai obiectivi, alții mai subiectivi.

Fără un studiu amănunțit la fața locului nu putem face o nouă apreciere, datele furnizate de A. Kovačec rămânând cele mai importante. Studiul situației actuale a istroromânilor devine o sarcină foarte dificilă.

Este foarte greu de apreciat și sporul natural numai la populația istroromână. Populația Croației pe ansamblu ajunsese la un spor natural mediu de 0,7 la mie anual, valori mai ridicate fiind spre interior și la fâșia litorală sudică. Este totuși cunoscut faptul că istroromânii, dacă îi comparăm cu populația croată di Istria, au un spor natural chiar mai ridicat, satele lor având un mod de viață mai tradițional. Dar dacă luăm în considerare unele aprecieri asupra istroromânilor, care se bazează doar pe criteriul lingvistic, obținem cu totul alt rezultat. Astfel ar apărea o mortalitate mai ridicată decât natalitatea, ca rezultat un spor natural negativ. Explicația constă în faptul că majoritatea vorbitorilor activi ai dialectului istroromân sunt de vârsta a treia, copiii lor cunoscând încă relativ bine dialectul matern, dar vorbind în familie frecvent sau chiar exclusiv croata, respectiv nepoții, adică copiii acestora din urmă, cunoscând doar unele cuvinte istroromâne sau chiar

fiindu-le străin acest idiom. Odată cu stingerea din viață a persoanelor în vârstă, se diminuează mult numărul de vorbitori ai istroromânei.

Este semnalat și faptul că în satele din sud ale istroromânilor predomină ușor populația feminină, cauza constând în emigrarea multor tineri spre zonele litorale și spre orașe, dintre care doar unii mai revin.

Referitor la mobilitatea populației sunt reprezentate toate tipurile de migrație. Exodul rural a afectat mai mult satele din sud, în mod special Letaj, Brdo și Jasenovik (Sucodin). Orașele polarizatoare ale migrației de la sate sunt în special Rijeka, Pola, dar și Trieste. Din cauza căsătoriilor mixte, o serie de persoane originare din comunele istroromâne sau stabilit și în localitățile croate din apropiere. Astfel de migrații sunt specifice între comunele Zejan și Mune.

Migrațiile temporare sunt în special spre orașele portuare, mai ales Rijeka, Opatija, unde mulți lucrează temporar sau sezonier, precum și un oarecare număr de muncitori flotanți și navetiști.

Istroromânii împreună cu croații din această regiune au emigrat și spre regiuni mai îndepărtate. Un număr mai important de istroromâni s-a stabilit în Italia, Slovenia, Austria, Germania, SUA și Australia. Dacă ei mai păstrează legături cu regiunea de origine, majoritatea se identifică cu comunitatea croată.

Starea economică a istroromânilor nu este deosebit de bună. Nivelul de trai al istroromânilor este mai scăzut decât la croați, italienii din apropiere. Până la cel de-al doilea război mondial satele istroromâne erau deosebit de sărace, doar Zejane avea o situație materială mai bună. Causa constă atât în poziția izolată a acestor localități, cât și în resursele sărace ale solului și subsolului din regiunea lor.

În prezent istroromânii din Zejane au ca ocupație principală agricultura. Ei cultivă cartoful, porumbul, varza și grâul în mai mică măsură. O oarecare importanță o mai are și exploatarea pădurii mai mult pentru lemn de foc, dar și pentru construcții. O parte din acest lemn ieianții îl vând, mai ales la Rijeka. Păstoritul și-a pierdut mult din importanța pe care o avea cândva. Doar câțiva gospodari (3-4) se ocupă intens cu creșterea oilor și îndeletnicirile legate de aceasta, mai ales prelucrarea laptelui și a lânii, fără însă ca aceasta să constituie pentru ei singura și principala ocupație. Pe timpul iernilor aspre și primăvara de timpuriu acești istroromâni își duc turmele de oi spre Rijeka sau în Istria centrală și de apus, în împrejurimile localităților Pazin, Motovun, Porec și Rovinj. În afară de ei, aproape fiecare familie se ocupă cu creșterea vitelor, dar numai pentru satisfacerea necesităților proprii. După relatările locuitorilor, creșterea vitelor a constituit, până la cel de-al doilea război mondial, alături de agricultură și fabricarea cărbunilor, una dintre

principalele îndeletniciri ale jeianilor. În trecutul mai îndepărtat ea constituia îndeletnicirea de bază a lor, fapt consemnat de istorici, de autorii însemnărilor de călătorie și de cercetători. Analiza vocabularului istroromânei ne arată că avem de-a face cu o populație de păstori. Creșterea vitelor este însă într-o continuă decădere. În prezent, vreo optzeci de bărbați din Zejane lucrează ca muncitori la Rijeka, în special în port, la șantierul naval și în fabrici, precum și ca muncitori navetiști la Opatija, Jurdani și Matulji.

La Jejane a fost dezvoltată și legumicultura, însă din cauza crizei de apă, această ocupație a decăzut.

Fabricarea cărbunilor a constituit o sursă importantă de venituri în trecut, realizarea lor făcându-se mai ales la Rijeka.

În sud, principala sursă de venituri o constituie agricultura. Se cultivă în special grâu, varză, cartofi, porumb, precum și vița de vie. Păștori cu un număr mai mare de oi (20-30) există numai în Susnjevica și Nova Vas (Noselo), aceștia sunt în număr de 2-3. În rest, creșterea vitelor este numi pentru satisfacerea celor mai stricte necesități casnice. Cultivarea viței de vie ocupă un loc mai important în Brdo. La Susnjevica se mai cultivă și *Salvia officinalis* pentru frunzele sale.

Istroromânii mai erau cunoscuți și ca buni producători de oțet, mai ales cei din Zejane, care făceau comerț cu acest produs până la Viena, Praga, Karlovy Vary sau Timișoara. În cele mai multe cazuri oțetul era preparat pe loc, devenind cunoscut „oțetul istrian”.

Deși în mai mică măsură decât în Zejane, și în satele din sud mulți bărbați lucrează în afara satelor, în general la mină din Potpican (Supican, Supișan) sau atelierele din Krsan și Labin. Comparând situația materială a istroromânilor din cele două grupuri putem spune că istroromânii din Zejane trăiesc mult mai bine decât cei din sud și că cel mai scăzut nivel de viață îl au cei din Susnjevica, Nova Vas (Noselo) și Letaj. Condițiile materiale relativ mai bune, depărtarea mai mare de așezările croaților, precum și un mai slab contact cu aceștia, au făcut ca graiul jeianilor să păstreze un stadiu mult mai arhaic decât al celorlalți.

Nivelul de instruire a istroromânilor a fost în trecut foarte scăzut. Astfel, până la primul război mondial, peste 90% dintre istroromâni erau analfabeți, ponderea analfabeților în rândul istroromânilor fiind mai mare decât la croații din împrejurimi. În perioada interbelică analfabetismul mai era în proporție de 90% pentru bătrâni și 20% pentru copii. În prezent peste 95% dintre istroromâni știu să citească și să scrie, evident în croată. Primul care a avut studii superioare a un preot, încă din secolul XIX, apoi frați Belulovici Liugi care a fost profesor și Giuseppe, medic din Susnjevica prin anii 20, ai sec. XX.

În prezent mulți sunt cu studii superioare sau medicale speciale, terminând licee profesionale și facultăți la Rijeka, Pola sau Zagreb. Școli medii există în toate localitățile populare de istroromâni (cu excepția unor cătune care aparțin de Brdo), predarea este în limba croată.

Problema limbii materne este foarte importantă pentru istroromâni. Mulți istroromâni încă își mai consideră idiomul lor ca limbă maternă. Îndeosebi cei din Zejan țin mai mult la limba maternă, pe care o identifică cu specificul lor.

Majoritatea locuitorilor din Sušnjevica (Sușnevița) și Nova Vas (Noselo) își consideră ca limbă maternă dialectul istroromân.

În aceste trei localități graiurile istroromâne se întrebuintează și astăzi ca limba satului oamenii făcând distincția că acest dialect este al lor, iar celelalte limbi (croata, italiana) sunt străine.

Într-o oarecare măsură istroromâna se mai vorbește curent și în Jasenovik (Sucodru). În această localitate există o delimitare a satului în două părți: una în care se mai vorbește istroromâna, sau cel puțin toți o mai cunosc și alta în care se vorbește numai croata čakaviană. Ca pondere sunt aproape egale cele două părți ale satului.

În Kostrčane (Costărcean) și Brdo (Bârdo), ca urmare a bilingvismului activ, locuitorilor le sunt la fel de apropiate croata și istroromâna. În timp ce croata a câștigat teren în relațiile sociale din sat, istroromâna mai este vorbită în familie, uneori și între săteni. Cea mai amenințată este istroromâna în comun Letaj (Letai) și în cătunele Zancovici (Zancovți) și Brig din cadrul comunei Brdo. Aici istroromâna se poate spune că mai este cunoscută de mulți locuitori, dar întrebuintarea ei este foarte rară, aproape exclusiv de către bătrâni și când sunt în câmp. Aceștia parcă se rușinează de specificul lor lingvistic, considerând că e mai util să converseze în croată.

Locuitorii din Gradinje și Grobnik deja de mai mult timp își consideră ca limbă maternă croata čakaviană. Unii bătrâni din aceste localități mai cunosc și uzează multe cuvinte istroromâne, mulți cunosc faptul că și în localitățile lor se vorbea o altă variantă lingvistică.

Și cei din Mune se consideră într-o oarecare măsură apropiați de cei din Zejane ei având o serie de elemente etnografice comune.

Istroromânii se pot lăuda cu plurilingvismul pe care îl posedă. Astfel, în afară de idiomul lor, toți cunosc foarte bine (mulți mai bine decât istroromâna) croata čakaviană și literară (štokaviană). Italiana este cunoscută, uneori și utilizată mai ales în satele din sud. Cei de la Žejane înțeleg bine italiana, dar nu o folosesc pentru comunicație, în schimb jeianții înțeleg și vorbesc bine slovena. Încă de mai demult s-a putut observa numărul destul de mare

al persoanelor ce cunosc și alte limbi străine, mai ales germana, franceza, ceha, poloneza sau chiar engleza.

Istroromâna diferă atât între cele două grupuri de istroromâni și între satele din sud, cât și de la vorbitor la vorbitor. Explicația constă în faptul că nu au existat norme literare după care să se conducă, unii vorbind cu mai multe elemente croate, iar alții cu mai puține, pronunță suferind și ea schimbări.

În prezent, majoritatea absolută a istroromânilor sunt romano-catolici. Interesant este faptul că există o serie de dovezi precum că aceștia au fost în trecut ortodocși. Împrejurările în care aceștia au trecut la catolicism nu sunt cunoscute, perioada fiind înainte de secolul XVIII. Ascoli relatează că biserica din Jasenovik (Sucodru) a fost până la începutul secolului XIX ortodoxă, aceștia fiind cred că ultimii care au trecut la catolicism. Majoritatea absolută a preoților au fost originari din satele istroromâne, cei mai mulți fiind croați, uneori italieni sau sloveni în Žejane.

Mult timp bisericile din Susnjevica și Zejane nu au avut preoți, aceștia fiind permanenți doar după al doilea război mondial. Tocmai locuitorii acestor sate au solicitat să fie trimiși preoți din România.

Rugăciunile sunt numai în croată, dar până prin 1870 se cunoaște că se mai spovedea și în istroromână.

A. Glavina menționa că istroromânii sunt romano-catolici devotați, uneori chiar fanatici, respectând ritualurile catolice și având o atitudine nu prea bună față de cei de altă confesiune, mai ales față de evrei.

În prezent există și câteva familii care au trecut la secte neoprotestante, în special adventiști.

Tipul antropologic al istroromânilor prezintă unele particularități. Majoritatea sunt bruneți, cu ochii de culoare închisă, apropiați de tipul sud-europoid mediteranean, ceea ce îi deosebește deseori de populația croată înconjurătoare, mai ales din partea nordică a peninsulei și de slovenii din apropiere au un aspect fizionomic mai slav, pe când istroromânii sunt apropiați de aspectul dinaric, dalmațian, care a fost specific și maurovlahilor. Croații de la fâșia litorală de mai la sud sunt mai asemănători cu istroromânii. Totuși o deosebire netă nu există mai ales că în regiunile interioare ale peninsulei și în zona localității Skitača populația este tot de origine istroromână. În Žejane, unde oamenii sunt în mod special bruneți, s-ar părea că o oarecare importanță au avut-o țigani. Croații din satele apropiate deseori îi asociază pe jeianeni cu țigani. Multe nume ale familiilor din Žejane sunt de genul Țigan (Cigan), Țiganikin (Ciganikin), în plus mulți locuitori se ocupau cu cerșitul în trecut și sunt caracterizați prin caracterul lor mai impulsiv, fiind mai gălăgioși.

În ce privește tipul localităților, ar fi de menționat că doar Sušnjevica, Nova Vas (Noselo) și Grobnik corespund întru totul așezărilor adunate, pe când restul sunt mai mult sau mai puțin răsfirate. Brdo este în mod special puțin centralizat. În trecut gospodăriile izolate formau o componentă obișnuită a peisajului, mulți istroromâni neaparținând clar de o localitate sau alta. Ulterior majoritatea acestora au dispărut, concentrându-se în localitățile mai importante sau formând cătune. Casele erau destul de puțin elaborate în trecut, materialul de construcție fiind din Karst sau Cicarija. În prezent, mai ales cei care au acumulat bani lucrând în alte părți, multe locuințe au două nivele, aspectul fiind mai bun decât cu câteva decenii în urmă.

V. Aspecte lingvistice și culturale

Idiomul vorbit de istroromâni a atras atenția de timpuriu, istroromâna fiind cel dintâi dialect sud-dunărean care a fost semnalat și cel dintâi dialect românesc studiat pe baza unei anchete la fața locului. Alături de elementele comune pentru cele patru dialecte, istroromâna este caracterizată și printr-o serie de dialecte, istroromâna este caracterizată și printr-o serie de fenomene care o opun celorlalte dialecte în ansamblul său unora dintre ele. Principalele aspecte ale istroromânei sunt:

1. Rotacismul lui *-n-* intervocalic, ca și în nord-vestul teritoriului dacoromân: *mâre* (mâine), *bire* (bine), *pâre* (pâine), *adura* (a aduna) etc.
2. După labiale *e* și *ea* nu trec în *ă* respectiv *a*: *per* (păr), *pena* (pană), *bevu* (beau), *feta* (fată), *ved* (văd), *vera* (vară) etc.
3. Vocala *i* întaintea unei nazale, după o labială, nu se alterează: *cuvinta* (a vorbi), *vint* (vânt), *vind* (vând) etc.
4. Diftongilor *ea* și *oa* le corespund menoftongii *e* și *o*: *sera* (seară), *feta* (fată), *nopte* (noapte), *copta* (coaptă) etc.
5. S-au conservat grupurile consonantice *cl* și *gl*: *cl'ema* (chema) *oci'u* (ochii) și consoanele palatale *l'* și *n'*: *fil'* (fiu), *cal'* (cai), *lupone* (lupoaică) etc.
6. Există mai multe fenomene fonetice apărute sub influența limbii croate: dispariția lui *l* care include silaba: *ab* (alb), *cad* (cald), *ml'e* (miel), *acuta* (a asculta); consonantizarea semiconsoanei *-u-*, *-v-*; *a dova* (a doua), *cavta* (a căuta), *avzi* (a auzi) etc.
7. Declinarea analitică cu *lu* sau *a*.
8. Formarea condiționalului, ca în subdialectul bănățean.

9. Obiectul direct fără prepoziție.
10. În afară de elementele latine și slave vechi, comune tuturor dialectelor, istroromâna are și alte elemente lexicale slave, care nu există în celelalte dialecte, inclusiv și numeroase expresii lexicale cu forme cauzale croate. Spre deosebire de dacoromână, istroromâna nu are elemente maghiare.

Desigur că există și numeroase alte particularități lingvistice specifice istroromânei.

Efectele considerabile ale bilingvismului istroromânilor l-au condus pe Ion Coteanu la ideea că istroromâna este o limbă mixtă, în care două structuri, una romanică, de factură istroromânească și alta slavă, de factură croată, s-au întrepătruns, rezultatul fiind o simplificare la nivel morfologic. Istroromâna este un caz interesant de „limbi în contact”. În istroromână se păstrează un număr de termeni latinești pierduți sau păstrați izolat în alte dialecte: *ii* (a merge) < latină *ire*, *iuve* (unde) < latină *ubi* etc.

Se constată, în cazul unor termeni de origine latină, evoluții semantice diferite în raport cu alte dialecte, cele mai multe fiind colcuri după cuvintele croate: *codru* înseamnă *munte*, sun influența slavului *gora*.

Totuși numărul cuvintelor latinești dispărute din istroromână este destul de mare, peste 150 după S.Pușcariu. Dintre acestea, termenii denumind noțiuni importante ca zilele săptămânii, *aur*, *carte* etc.

Cel mai important dintre elementele nelatine din vocabularul istroromân este elementul slav. Conviețuirea strânsă dintre istroromâni și croați și slovenii din Croația și Slovenia, care a creat situația de polilingvism a acestor vorbitori de limbă romanică, a adus în istroromână un mare număr de elemente slave, preponderent croate. O serie de cuvinte slave sunt comune cu celelalte dialecte: *bob*, *bogat*, *bole* (*boală*), *dar*, *neveste* (*nevestă*) etc., dar mai numeroase sunt cuvintele croate împrumutate mai recent, acestea cuprinzând sfere semantice foarte variate. Ca cuvintele „gramaticale” importante sunt *nicacov*, *nicacove* (*nici un fel de*), *saki*, *saka* (*fiecare*), *iaco* (*foarte*) etc.

Împrumuturile recente din limba italiană au fost directe, fie prin intermediul limbii croate: *alora* (*atunci*), *bikerin* (*pahar*), *movei* (*a mișca*), *sempre* (*mereu*), *setimane* (*săptămână*) etc.

Mai ales prin intermediul limbii slovene și a dialectului croat *čakavian*, istroromâna a introdus în vocabularul său o serie de termeni de origine germană: *fraiar* (*pețitor*), *șpas* (*glumă*), *țucăr* (*zahăr*) etc.

Elementul de bază totuși a rămas încă cel de origine latină. În fonologie și în gramatică există diferențe importante între istroromână din *Žeiän* și

cea din satele de la sud de muntele Učka. Și între satele din sud există o seamă de diferențe atât în fonologie și gramatică, cât și în lexic, dar ele nu sunt atât de mari ca să creeze dificultăți în comunicarea reciprocă. Datorită lipsei de contact între cele două grupuri de istroromâni, diferențele lexicale între nord și sud sunt deosebit de însemnate.

Istroromâna nu este limba unor instituții care să contribuie la păstrarea limbii. În afară de câteva proverbe și câteva fragmente de cântece, folclorul literar istroromân propriu-zis aproape că nu există. Istroromânii cântă cântece croate. La ei circulă numeroase povești în limba lor, dar după structură și după conținut ele sunt astăzi, în afară de câteva anecdote locale, aceleași ca și la croații din Istria. În satele istroromâne din sud multe persoane, mai ales bărbații în vârstă, vorbesc curent o varietate a dialectului venețian, iar unele cunosc bine și italiana literară.

În nord, unde influențele italiene directe au fost întotdeauna mai slabe cea mai mare parte a acelor care au învățat italienește în timpul ocupației italiene, la școală sau armată, nu o mai știu decât pasiv. Cel puțin pentru o parte a elementelor italiene se poate demonstra că au intrat în istroromână prin intermediul croatei.

Dacă există și un bilingvism istroromân-sloven, el nu apare decât rar, ca fenomen individual și numai în Zeian.

Deci cu toate că s-ar putea vorbi despre plurilingvism la istroromâni în trecut și în prezent, componența lui obligatorie este demult numai bilingvismul istroromâno-croat, general și activ, și prin aceasta se explică numeroase influențe croate, în special čakaviene, în toate compartimentele istroromânei. Totuși, oricât de numeroase ar fi elementele străine, în special croate și italiene, ele trebuie în mod obligatoriu, spre a fi acceptate, să se adapteze sistemului istroromânei, pe de altă parte aceste elemente țin cel mai des de periferia vocabularului și a gramaticii. Încercările de a organiza o școală în istroromână, sau de a întrebuița acest idiom în formă scrisă n-au reușit niciodată să dea rezultate mai însemnate sau mai durabile. Școlile precum și biserica s-au servit întotdeauna de limba croată, respectiv în timpul ocupației italiene între cele două războaie, de cea italiană.

Totuși, în 1921, a fost o încercare de organizare a unei școli românești în Sušnievița de către Andrei Glavina. Această școală a funcționat un timp foarte scurt, din cauza inactivității localnicilor ea s-a închis. A. Glavina, care a întemeiat școala populară „Împăratul Traian”, în 1921 în comuna Valdarsa, care reunea cele șapte sate istroromâne de la sud de muntele Učka (Maggiore) a fost de fapt și primar al municipiului Valdarsa. După ce a decedat, în 1925, istroromâna, ca și româna literară au încetat să mai fie predate în școală, limba italiană înlocuindu-le. După includerea acestei

regiuni în Croația, s-a trecut la limba croată, clădirea școlii existând până astăzi.

Mult timp localitățile mici ale istroromânilor în genere nu au avut școli, ele fiind organizate mai ales după al doilea război mondial. În prezent în toate localitățile istroromâne, cu excepția cătunelor, există școli primare și secundare, dar sunt cu predare în limba croată, neavând vreo diferență față de școlile din localitățile croate. Deși există cadre didactice de origine istroromână, acestea nu manifestă interes pentru dialectul lor, preferând să folosească limba croată, care le dă avantaje mai mari. Mulți copii, dacă nu majoritatea deși cunosc încă istroromâna vorbesc cu părinții și îndeosebi cu colegii, cel mai des croata „fiindcă e mai frumos și mai util”. Astfel istroromâna a devenit o limbă tipică vorbită doar în familie și mai ales de către bătrâni, consecințele izolării lor și lipsa mijloacelor de propagare culturală a istroromânei spunându-și cuvântul.

Istroromâna nu a ajuns să fie folosită vreodată nici în biserică. Serviciul religios romano-catolic, la care participă istroromânii, este oficiat în prezent în limba croată, iar în trecut și în limba italiană. Mai este folosită în scopuri religioase și limba latină, care nu este cunoscută de masele largi.

Ca și în alte cazuri, biserica a fost un puternic instrument de asimilare a istroromânilor, preoții croați având o influență destul de mare în rândul populației. Este interesant că în perioada interbelică la Sușnevița și Jeiăni mai mulți localnici au manifestat dorința de a avea un preot român, ei înaintând o cerere către Episcopia catolică de la Iași. Nu s-a ajuns la punerea în practică a acestei solicitări pentru că a intervenit al doilea război mondial, iar apoi în cadrul Croației care intra în cadrul R.S.F. Iugoslavia, această sarcină a devenit mult mai dificilă.

Literatura cultă, lirică, populară lipsesc cu desăvârșire. Tot A. Glavina a încercat să folosească dialectul în scopuri literare, publicând în 1905, împreună cu C. Diculescu „Calindaru la Rumeri din Istrie”. În afară de această publicație, au mai apărut câteva broșuri în dialectul istroromân, tot în perioada interbelică, dar datorită faptului că mai mult de jumătate din populația istroromână era analfabetă, iar cei instruiți foloseau mai frecvent croata sau italiana, rezultatele au fost foarte modeste. În prezent, nu există nici o publicație în dialectul istroromân, acest idiom nu poate fi ascultat nici l un post de radio sau televiziune. Textele care se mai publică sunt în special studii de dialectologie istroromână, cunoscute doar de specialiștii în domeniu. Datorită slabei solidarități etnice și a conștiinței naționale foarte vag manifestată, istroromânii nu au avut tendința de a se organiza într-o asociație culturală.

După cele expuse mai sus, putem observa că istroromânii reprezintă

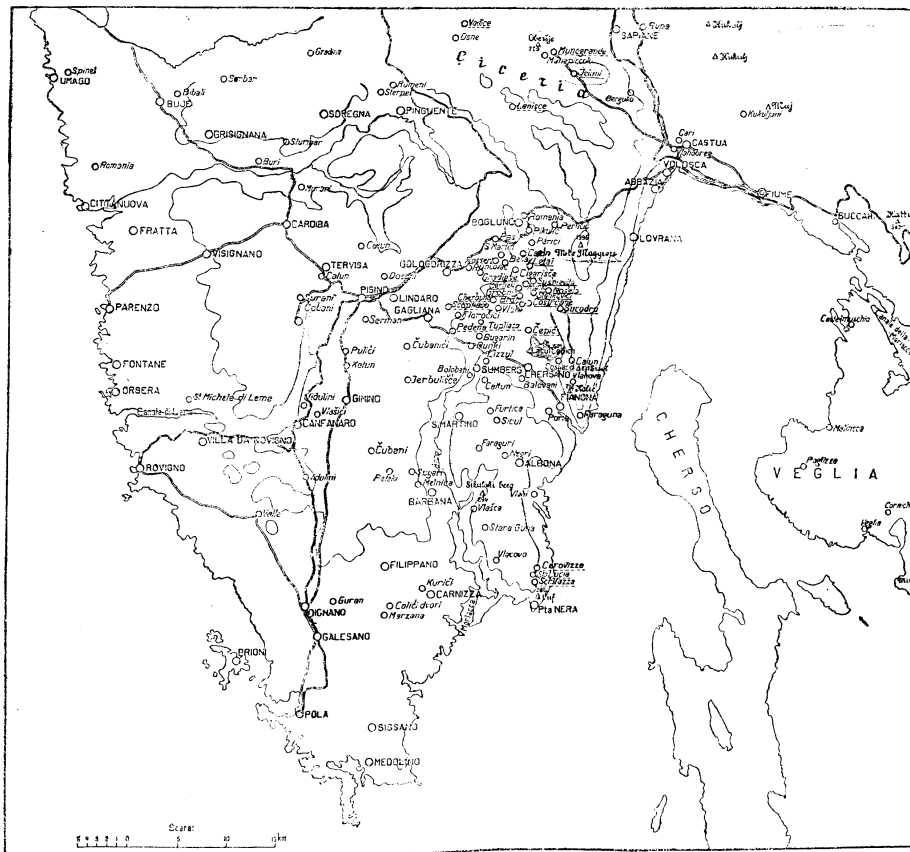
grupul cel mai amenințat cu asimilarea, ei putând deveni sub ochii noștri o amintire istorică.

Acknowledgments:

Lucrarea a fost elaborată cu suportul programului de cercetări post-doctorale POSDRU/89/1.5/S/49944 „Dezvoltarea capacității de inovare și creșterea impactului cercetării prin programe post-doctorale”, Fondul Social European, Program Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, Universitatea “Al. I. Cuza”, Iași.

Sextil Pușcariu, Studii Istroromâne.

II.

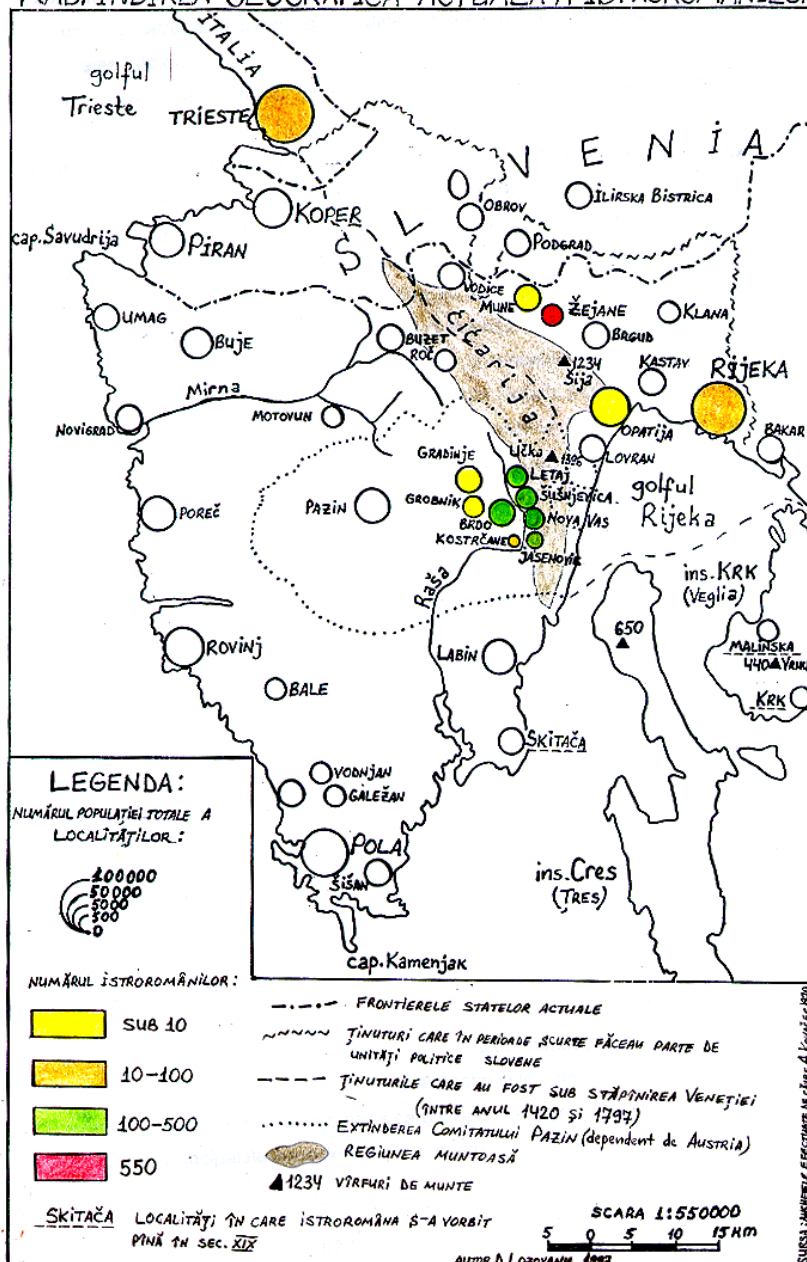

A, R. — Studii și Cercetări, XI.

- LOCALITĂȚILE CU POPULAȚIE ISTROROMÂNĂ DUPĂ S. PUȘCARIU, 1926

Harta nr. 46

RĂSPÂNDIREA GEOGRAFICĂ ACTUALĂ A ISTROROMÂNILOR

Harta nr. 47

*Localitățile cu populație istroromână. Aprecieri asupra
numărului istroromânilor pentru anii
1862, 1899, 1904, 1930*

nr.	Localitățile cu populație istroromână în trecut și în prezent					Croația	Numărul istroromânilor					Gradul actual de asi- milare
	Denumirea în istroromână	Alte variante în istroromână	Denum. oficială actuală (în cro- ată)	Denumirea în italiană	Denum. din perioada Austro- Ungară		Unitatea admin. din care face parte în prezent	1862 F. Miklosich	1899 I. Popovici	1904 A. Glavina	1930 A. Turcovici	
1.	Jeiăni	Žeiän, Jäieni	Žejane	Seiane		Opatija	560		800	700	S	
2.	Șușne- vița	Susnevi- ța, Sus- nevițe	Šušnje- vica	Frascati, Valdarsa	Susgnevi- zza Susnjevica	Labin			550	600	S	
3.	Noselo	Nosolo	Nova Vas	Villanova	Villa Nova, Nova Vas	Labin			450		S	
4.	Suco- dru	Senovic	Jesenovik, Jasenovik	Frassineto	Jessenov- vich	Labin			300		M	
5.	Letai		Letaj	Letana	Lettai	Labin			400	400	A	
6.	Bârdo*	Bârdo, Brdo	Brdo	Colle San-Gi- orgio	Berdo	Labin	657	800	900	>900	M	
7.	Costâr- cean	Costâr- cean	Kostrčane	Costre- ceane		Labin	?	?	?	?	A	
8.	Gradine		Gradinje	Castella- nia	Gradigne	Pazin	100	256	450	-	T	
9.	Grobnic	Gromnic	Grobnik	Avellino	Grobnico	Pazin	180	224	500	-	T	
10.	Mune		Mune	Mune- grande	Mune	Opatija	?	?	-	-	T	
11.	Schita- cea		Skitača	Schitazza	Schitazza	Labin	?	?	-	-	T	
12.	Vellia	Cârc, Cârc	Krk	Veglia	Veglia	Krk	?				T	

Legendă:

T-Asimilare totală

A-Asimilare accentuată

M-Asimilare moderată

S-Asimilare slabă

- Gradul de asimilare s-a stabilit pe baza criteriilor de cunoaștere și comunicare în limba maternă (istroromâna), a conștiinței naționale, a folosirii etnonimului propriu.

- * – în cadrul comunei Bărdo (Brdo) intră și cătunele Brig, Dolinșcina (Dolinsčina), Perasi, Zancovți (Zankovci), locuite în cea mai mare parte de istroromâni.
- Surse: *Studii istroromâne*, 1926, S. Pușcariu, E. Panaitescu, A. Glavina, A. Kovačec, E.P. Rațiu, G. Filipi, cercetări de teren ș.a.

Bibliografie

- Bejan Vlad, *Istro-românii*, Editura Fundația „Axis”, Iași, 1998 (rom.).
- Caragiu-Marioțeanu Matilda, *Compendiu de dialectologie română (nord și sud-dunăreană)*, București, 1975 (rom.)
- Coteanu Ion, *Cum dispăre o limbă (istroromâna)*, București, 1957 (rom.)
- Coteanu Ion, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1957, (rom.)
- Densușianu Ovid, *Istoria limbii române*, București, 1961 (rom.)
- Dragomir Silviu, *Originea coloniilor române din Istria*, în „*Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*”, Seria III, tom.II, mem.4, București, 1924, p.1-20.
- Dragomir Silviu, *Vlahii și Morlacii*. Studii din istoria românismului balcanic, Cluj, 1924.
- Filipi Goran, Buršić-Giudici Barbara, *Istriotski lingvistički Atlas / Atlante linguistico istrioto*, Pula, 1998 (croată / italiană)
- Filipi Goran, *Istriotski jezikovni otoki v Istri*, în „*Annales*”, nr.3/1993, p. 275-284, Koper, 1993 (slovenă)
- Flora Radu, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuția geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziției graiurilor istroromâne față de dacoromână*, în „*Fonetică și Dialectologie*”, Nr. 4, 1962, București, p. 135-170. (rom.)
- Kovačec August, *Descrierea istroromânei actuale*, București, 1971 (rom.).
- Kovačec August, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998 (croată)
- Maiorescu Ioan, *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*, București, 1900 (rom.)
- Panaitescu Em. *Prin satele românilor din Istria*, Tiparul Ardealul, Cluj, 1931 (rom.)
- Petrovici Emil, *Elemente sud-slave orientale ale istroromânei și problema teritoriului de formare a limbii române*, în „*Cercetări de Lingvistică*”, Nr. 12/1, 1967, Cluj, p. 11-19. (rom.)

- Petrovici Emil, *Le probleme des Roumains occidentaux. A propos du toponymie Pešter du Sud-ouest de la Serbie*, în „Revue Roumaine de Linguistique”, Nr. VI, 1961, București, p. 25-28 (franc.)
- Popovici Iosif, *Dialecte române* (Rumänische Dialekte), Halle a.S., 1914 (rom./germ.)
- Pușcariu Sextil, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M.Bartoli, A. Beluluovici și A. Byhan, vol. I, II: *Introducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân*, București, 1926 (rom.)
- Pușcariu Sextil, *Studii istroromâne*, vol.III: *Bibliografie critică, listele lui Bartoli, texte inedite, note, glosar*, București, 1929 (rom.)
- Rosetti Alexandru, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII*, București, 1978 (rom.)
- Sârbu Richard, Frățilă Vasile, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Editura Amacord, Timișoara, 1998 (rom.)
- Skok Petar *Studi toponomastici sull'isola di Veglia*, în *Archivio Glottologico Italiano*, Nr. XXIX, pag. 113-119, Torino, 1938 (ital.)
- Skok Petar, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb, 1950 (croat.)
- Tratat de Dialectologie Română*, coordonator Valeriu Rusu, Craiova, 1984 (capitolul *Istroromâna* de Kovačec August, p.550-591) (rom)
- Revista „Mic Romania”, redactor Jean-Luc Fauconnier, anii 1998-2002, Bruxelles (limbi romanice regionale)
- Revista „Scrisore către fraț Rumer”, redactor Emil Petru Rațiu, Roma, anii 1996-2002 (istroromână)
- Мартынова М. Ю., *Хорваты. Этническая история XVII-XIX вв.*, Изд. Наука, Москва, 1988 (rus.).
- Народы Мира*, под редакцией Бромлея Ю.В., изд. Советская Энциклопедия, Москва, 1988 (rus.).
- Istra/ Istria*, izletniško navtična karta, scara: 1:100000, Ljubljana, 2000 (sloven.)

---

*Tiparul s-a executat sub cda 3119/2012
la Tipografia Editurii Universității din București*
